

MARX
ENGELS
OPERE

13

KARL MARX   FRIEDRICH ENGELS

OPERE   VOLUMUL   13

Proletari din toate țările, uniți-vă!

**KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS**

OPERE

**EDITURA POLITICĂ
1962**

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

VOLUMUL 13

EDITURA POLITICĂ
București-1962

Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacție al Editurii politice după originalul în limba germană apărut în editura „Dietz”, Berlin, 1961, completat cu unele note din ediția rusă apărută în Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1959

Prefață

Volumul 13 al Operelor lui K. Marx și F. Engels cuprinde lucrările scrise în perioada ianuarie 1859—februarie 1860.

Anul 1859 marchează începutul înviorării mișcării proletare și a celei democratice, precum și al intensificării luptei de eliberare națională a popoarelor asuprite. În țările europene au apărut primele indicii ale unui nou avânt revoluționar. Îndelungata perioadă de reacțiune politică care a început după înăbușirea revoluției din 1848—1849 era pe sfârșite. În fața clasei muncitoare se deschideau noi perspective revoluționare. Așa cum au prevăzut Marx și Engels, impulsul spre o înviorare politică generală a fost dat de criza economică din 1857—1858, prima criză economică mondială din istoria capitalismului, generată de contradicțiile profunde, inerente orînduirii capitaliste. Urmările crizei se mai resimțeau pe deplin în 1859.

Activitatea revoluționară teoretică și practică a lui Marx și Engels a urmărit în această perioadă pregătirea proletariatului internațional în vederea noilor lupte de clasă în condițiile avîntului revoluționar care începuse să se manifeste. Marx continuă să se ocupe intens de probleme de economie politică, iar Engels — de arta militară, istorie și lingvistică. Deosebit de intensă este activitatea publicistică a lui Marx și Engels. Ei publică sistematic în presă articole pe teme economice, politice și militare și continuă, totodată, colaborarea începută în 1857 la „Noua enciclopedie americană”.

Elaborînd teoria revoluționară a proletariatului, Marx și Engels au acordat în această perioadă o mare atenție dezvoltării doctrinei economice. Principalele eforturi ale lui Marx au fost îndreptate spre crearea economiei politice proletare, după ce încă în a doua jumătate a deceniului al 5-lea el pusesese, împreună cu Engels, baza teoretică a comunismului

științific, elaborase tezele de bază ale materialismului dialectic și istoric și formulase principalele idei politice ale marxismului, precum și o serie de teze care au constituit punctul de plecare al economiei politice proletare. Pornind de la constatarea că modul de producție al vieții materiale determină procesul vieții sociale, politice și spirituale, Marx studiază legile dezvoltării modurilor de producție, în special legile economice ale dezvoltării societății capitaliste, dezvăluie contradicțiile capitalismului, a căror dezvoltare duce în mod inevitabil la revoluția socialistă. În decursul mai multor ani Marx a cercetat temeinic cele mai importante probleme ale economiei politice a capitalismului, a studiat pe baza a numeroase izvoare și materiale realitatea economică a societății capitaliste, precum și diferite ramuri ale științelor sociale și naturale (istoria tehnicii, agrochimia, matematica etc.), de ale căror date s-a folosit pentru explicarea mai detaliată a unor probleme economice. Imediat după terminarea acestei munci gigantice, Marx a început, în 1857, să elaboreze o lucrare de economie politică de mari proporții. Schița inițială a primei părți a acestei lucrări ne-a parvenit sub forma manuscriselor economice din anii 1857—1858. Aceste manuscrise cuprind o serie de concluzii la care a ajuns Marx după cercetări îndelungate în domeniul economiei politice, precum și anumite teze importante pe care le-a dezvoltat mai târziu în principala sa operă economică — „Capitalul”. Manuscrisele din anii 1857—1858 arată că în această perioadă Marx a elaborat în linii mari bazele teoriei plusvalorii — piatra unghiulară a economiei politice marxiste. Manuscrisele economice din 1857—1858 reprezentau o parte din materialul inițial, pe care Marx voia să-l prelucreze, să-l completeze și să-l folosească la scrierea unei ample lucrări economice pe care o proiectase. Marx intenționa să editeze această lucrare în părți succesive. Prima parte a fost terminată în ianuarie 1859 și a apărut sub titlul „Contribuții la critica economiei politice”.

Volumul de față începe cu lucrarea „Contribuții la critica economiei politice” — una dintre cele mai de seamă opere economice ale marxismului. Această lucrare reflectă o etapă importantă în formarea doctrinei economice a lui Marx, în cercetările sale cu privire la modul de producție capitalist și în critica făcută de el economiei politice burgheze. Ea face parte din seria de lucrări prin care, după cum a subliniat V. I. Lenin, Marx a revoluționat economia politică.

În această lucrare a lui Marx este expusă precis și clar concepția profund științifică asupra relațiilor sociale, este analizată natura mărfii și a muncii în condițiile producției de mărfuri, este elaborată teoria valorii, sînt cercetate problemele originii, esenței și funcțiilor banilor. Un loc însemnat îl ocupă aici analiza critică făcută diferitelor teorii burgheze și mic-burgheze cu privire la marfă, valoare, bani și circulația banilor. În această lucrare, Marx a pus bazele explicației științifice a esenței exploatării capitaliste.

Lucrarea „Contribuții la critica economiei politice” este precedată de o prefață bine cunoscută, care prezintă un uriaș interes teoretic și are o valoare științifică de sine stătătoare. Această prefață cuprinde o genială caracterizare a esenței concepției materialiste, singura științifică, asupra istoriei, descoperită de Marx, definiția clasică a esenței materialismului istoric. În ea Marx a dat, după cum spune V. I. Lenin, „o formulare completă a tezelor fundamentale ale materialismului aplicat la societatea omenească și la istoria ei” (V. I. Lenin. Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 41).

Dintre diferitele domenii ale vieții sociale, Marx relevă domeniul economic ca domeniu fundamental, iar dintre toate relațiile sociale — relațiile de producție ca relații de bază, care le determină pe toate celelalte. El a subliniat cu acest prilej că totalitatea acestor relații de producție constituie baza reală a societății, pe care se înalță o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund forme determinate ale conștiinței sociale. Totodată Marx a indicat singura cale justă de cercetare științifică a proceselor de apariție, dezvoltare și pieire a formațiunilor social-economice, de studiere a istoriei societății omenești „ca un proces unitar, guvernat de legi necesare în toată uriașa lui varietate de aspecte și contradicții” (V. I. Lenin. Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 43).

În această prefață, Marx a formulat legea concordanței relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, precum și teza marxistă deosebit de importantă potrivit căreia contradicțiile dintre forțele de producție și relațiile de producție apărute într-un anumit stadiu al dezvoltării societății bazate pe clase reprezintă principala cauză a revoluțiilor sociale, a înlocuirii pe cale revoluționară a unei formațiuni social-economice cu altă formațiune mai progresistă. „Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, forțele de producție materiale ale societății intră în contradicție cu relațiile de

producție existente, sau, ceea ce nu este decât expresia juridică a acestora din urmă, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat pînă atunci. Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se transformă în cătușe ale lor. Atunci începe o epocă de revoluție socială" (vezi volumul de față, pag. 9). Arătînd cum se manifestă procesul dialectic al interdependenței dintre forțele de producție și relațiile de producție în societatea capitalistă, Marx demonstrează că ea va trebui să piară în mod inevitabil, că relațiile de producție burgheze sînt totodată ultima formă antagonistă a procesului social al producției, că viitoarea orînduire socială, orînduirea socialistă, va fi liberă de antagonismele societății bazate pe clase.

Marx a aplicat metoda dialecticii materialiste la cercetarea problemelor economice elucidate în cartea sa, în mod special la analiza mărfii, a muncii, a valorii și a banilor. El a dezvăluit contradicția dintre valoarea de întrebuițare și valoarea mărfii și a arătat că dezvoltarea acestei contradicții, extinderea ei asupra raportului dintre marfă și bani reprezintă un proces istoric natural.

Spre deosebire de economiștii burghezi, care considerau că marfa și valoarea ar fi categorii naturale eterne, Marx demonstrează caracterul lor istoric trecător: Cercetînd marfa, Marx arată că produsul capătă forma de marfă numai în cadrul unor anumite relații sociale, că producția de mărfuri apare pe o anumită treaptă istorică și parcurge în dezvoltarea ei diferite stadii de la producția de mărfuri simplă la producția de mărfuri capitalistă. Marx consideră marfa drept celula economică a societății burgheze, celulă în care se află în germene toate contradicțiile capitalismului.

Chiar economiștii dinaintea lui Marx au observat dublul caracter al mărfii ca valoare de întrebuițare și valoare de schimb. Dar Marx este acela care a stabilit pentru prima oară că valoarea de întrebuițare și valoarea de schimb alcătuiesc o unitate contradictorie, care reflectă contradicția existentă în mod real între munca privată și munca socială a producătorilor de mărfuri.

Analizînd marfa, Marx a arătat mai departe că contradicția existentă în marfă este condiționată de caracterul contradictoriu al muncii cheltuite pentru producerea mărfii. Cercetînd în mod amănunțit munca creatoare de valoare, Marx a făcut o descoperire deosebit de importantă. El a demonstrat *dublul caracter al muncii*, materializată în marfă. După apre-

cierea lui Marx, această descoperire reprezintă „punctul esențial”, care i-a permis să explice o serie întreagă de probleme complicate ale economiei politice.

Pe baza analizei mărfii și a muncii, Marx a dezvoltat cunoscuta sa teorie a valorii. Dacă economiștii burghezi, printre care Smith și Ricardo, au văzut în schimbul de mărfuri, în schimbul de valori, un schimb între obiecte, Marx descoperă în acest schimb un raport între oameni. Cercetînd valoarea, Marx nu se limitează, așa cum au făcut economiștii burghezi, la latura cantitativă a problemei, la determinarea mărimii valorii, ci explică detaliat în primul rînd natura valorii, o caracterizează calitativ, ca muncă abstractă materializată; el demonstrează din punct de vedere teoretic că mărimea valorii este determinată de timpul de muncă socialmente necesar. Marx stabilește, pe baza teoriei valorii elaborate de el, că, în condițiile producției de mărfuri, munca cheltuită pentru producerea unei mărfi capătă în mod inevitabil forma valoare.

Pornind de la teoria valorii, Marx a cercetat în amănunțime și problema banilor. El a fost primul care a explicat în economia politică originea formei bani a valorii, a arătat legătura organică dintre valoare și bani, considerîndu-i pe aceștia din urmă ca un ultim rezultat al dezvoltării istorice a formei valoare. El a descoperit esența banilor, a studiat rolul economic al banilor în societatea burgheză, a definit din punct de vedere științific și a explicat diferitele funcții ale banilor, precum și legile circulației banilor de metal și a banilor de hîrtie. Marx a dovedit totodată inconsistența diferitelor teorii burgheze și mic-burgheze asupra banilor și circulației banilor, precum și caracterul utopic al proiectelor care preconizau lichidarea contradicțiilor fundamentale ale capitalismului, „îmbunătățirea capitalismului” prin desființarea banilor.

Teoria valorii creată de Marx, desăvîrșită din punct de vedere științific, reprezintă o contribuție de seamă la dezvoltarea economiei politice proletare. Pe baza teoriei sale a valorii, Marx a elaborat apoi în „Capitalul” în mod detaliat și multilateral teoria sa asupra plusvalorii.

După ce cartea sa „Contribuții la critica economiei politice”, adică prima parte a lucrării economice proiectate, a văzut lumina tiparului, Marx s-a pregătit să publice cea de-a doua parte, în care intenționa să expună problemele legate de capital. Dar în cursul cercetărilor sale economice ulte-

rioare, Marx a schimbat planul inițial al lucrării și a amînat pentru un timp publicarea rezultatelor cercetărilor sale, continuînd să studieze o serie de probleme pe care le socotea insuficient clarificate. Noul plan al lui Marx și-a găsit expresia în „Capitalul”. Volumul I al acestei lucrări a apărut în 1867.

Marx considera volumul I al „Capitalului”, într-un anumit sens, o continuare a cărții „Contribuții la critica economiei politice”. Dar, cu toate acestea, el a socotit necesar să rezume conținutul principal al lucrării „Contribuții la critica economiei politice” în secțiunea întîi a volumul I al „Capitalului”. Marx a făcut aceasta nu numai pentru a asigura coerența și deplinătatea expunerii, dar și pentru că diferitele teze ale teoriei sale asupra mărții, valorii și banilor, abia schițate în lucrarea „Contribuții la critica economiei politice”, au fost dezvoltate în „Capitalul” (de pildă teoria despre substanța valorii și formele valoare, teza despre fetișismul mărții etc.). În același timp, Marx a considerat posibil ca unele teze dezvoltate pe larg în cartea „Contribuții la critica economiei politice” să fie doar schițate în „Capitalul”, după cum relevă el însuși în prefața la volumul I. De aceea, o dată cu apariția „Capitalului”, lucrarea sa „Contribuții la critica economiei politice” nu și-a pierdut importanța științifică de sine stătătoare și ocupă, pe drept cuvînt, un loc de frunte printre lucrările clasice ale marxismului. O deosebită valoare au incursiunile în domeniul istoriei analizei mărții, istoriei teoriilor asupra valorii și a teoriilor asupra mijloacelor de circulație. Cartea lui Marx a fost și rămîne în literatura economică mondială cea mai bună monografie consacrată banilor în capitalism.

O parte însemnată a volumului o formează lucrările publicistice ale lui Marx și Engels din această perioadă. Articolele lor au apărut în ziarul burghez american „New York Daily Tribune”, ziar progresist în acea vreme, la care au continuat să colaboreze, și în ziarul german „Das Volk” din Londra. Din volum fac parte și două broșuri ale lui Engels, tipărite separat, „Padul și Rinul” și „Savoia, Nisa și Rinul”. Și în această perioadă publicistica revoluționară a constituit unul din principalele domenii de activitate ale întemeietorilor marxismului. Conținutul ei reflectă în întregime agravarea situației politice din Europa și caracterul iminent al noilor evenimente revoluționare.

Așa cum reiese din articolele lui Marx și Engels publicate încă la începutul anului 1859 în „New York Daily Tribune”, în centrul atenției lor a stat mișcarea de eliberare națională din Italia, care creștea din ce în ce; ea era îndreptată împotriva jugului Austriei absolutiste și a reacțiunii interne, care voiau să mențină fărâmițarea politică a Italiei și se opuneau unificării naționale a țării. Intemeietorii marxismului acordau de asemenea o atenție deosebită intensificării luptei împotriva bonapartismului în Franța și în afara granițelor ei, precum și consolidării forțelor democrat-revoluționare din celelalte țări. În toate aceste manifestări Marx și Engels vedeau indicii ale unui nou avânt revoluționar în Europa. Ei au urmărit cu un deosebit interes și evoluția conflictelor internaționale, care trebuiau să ducă în mod inevitabil la o nouă criză în relațiile internaționale și la un nou război. În aprecierea evenimentelor, Marx și Engels au subliniat în primul rând faptul că reformele burgheze nu au fost duse pînă la capăt, că într-o serie de țări proletariatul trebuie să lichideze rămășițele feudalismului și că pentru a netezi calea spre o revoluție proletară victorioasă el trebuie să lupte pentru îndeplinirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice nerealizate în anii 1848—1849, în primul rând unificarea Germaniei și a Italiei.

În articolul „Problema unificării Italiei”, Marx a exprimat clar sarcina revoluționarilor proletari: realizarea unității naționale a poporului italian prin desfășurarea luptei revoluționare a maselor. Marx remarcă starea de spirit a poporului și diferitele sale acțiuni; el relevă atitudinea elementelor burgheze progresiste din mișcarea națională italiană, „partidul național”, care s-au ridicat împotriva politicii cercurilor dominante, cercuri care căutau să folosească situația din Italia în interese dinastice, antipopulare, pentru unificarea Italiei sub hegemonia Piemontului. În atitudinea acestor cercuri față de „ajutorul” străin, în alianța lor cu Ludovic Bonaparte, care urmărea țeluri egoiste, Marx a văzut un pericol pentru mișcarea de eliberare națională din Italia. El și-a exprimat speranța că lupta poporului italian va stimula și masele populare din alte țări să întreprindă acțiuni revoluționare, că „o revoluție victorioasă în Italia va servi drept semnal pentru dezlănțuirea luptei generale a națiunilor asupraite în scopul eliberării lor de asupritori” (vezi volumul de față, pag. 181).

În articolele „Perspective de război în Europa”, „Panica financiară din Europa”, „Situația lui Ludovic-Napoleon”,

„Pace sau război”, „Perspective de război în Franța”, „Inevitabilitatea războiului” și altele, Marx și Engels au demascat eforturile forțelor reacționare din Europa, în primul rînd ale cercurilor guvernante bonapartiste din Franța, de a preveni o explozie revoluționară prin declanșarea unui nou „război local”. Marx și Engels au atras atenția asupra primejdiei unui asemenea război, întrucît la început el ar putea avea „un efect contrarevoluționar din toate punctele de vedere” (din scrisoarea lui Marx către Lassalle din 4 februarie 1859). În același timp ei și-au exprimat părerea că reacțiunea europeană nu va reuși „să localizeze” războiul, că „un război, indiferent în ce parte a Europei ar începe, nu se va termina acolo unde a izbucnit” (vezi volumul de față, pag. 182). Marx și Engels considerau că sarcina revoluționarilor proletari în cazul izbucnirii unui război este aceea de a contribui prin toate mijloacele la desfășurarea largă a mișcării revoluționare a popoarelor și la transformarea acestui război într-un război revoluționar care să cuprindă întreaga Europă.

În ciuda faptului că războiul era pregătit în cea mai mare taină, Marx și Engels au prevăzut cu luni de zile înainte de izbucnirea lui inevitabilitatea unui conflict armat între Franța și Piemont, pe de o parte, și Austria pe de altă parte. Ei au demascat în fața cititorilor ziarului „Tribune” adevăratele cauze care l-au împins pe Ludovic Bonaparte și pe acoliții săi la o nouă aventură militară, au arătat uneltirile diplomatice ale guvernelor statelor europene, care nu urmăreau altceva decît să ascută conflictul, au atras atenția asupra pregătirilor de război ale statelor inamice. Într-o serie de articole ca: „Cum ține Austria în mîinile ei Italia”, „Șansele de succes în războiul care bate la ușă” și altele, Engels a analizat din punct de vedere militar-strategic particularitățile viitorului teatru de acțiuni militare, raportul dintre forțele de luptă ale părților beligerante, prevăzînd în linii generale caracterul viitoarelor operații militare.

Legînd noua criză internațională de perspectivele avîntului mișcării proletare și a celei democratice, Marx și Engels considerau necesar în aceste condiții să desfășoare o propagandă mai largă pentru răspîndirea concepțiilor lor și să intensifice activitatea revoluționară practică.

Marx stabilește legături tot mai strînse cu organizațiile de la Londra ale muncitorilor germani și asistă la numeroase întruniri publice. În noile condiții, Marx și Engels se resimteau foarte mult de pe urma faptului că posibilitățile lor de

a-și publica părerile și de a influența opinia publică în interesul proletariatului erau limitate. Colaborarea la „Tribune” era vădit insuficientă pentru aceste scopuri. „Vremurile s-au schimbat — observa Marx în scrisoarea către Lassalle din 28 martie 1859 —, și eu consider că în momentul de față este esențial ca partidul nostru să ocupe poziții pretutindeni unde acest lucru este posibil, chiar și numai pentru ca ele să nu fie ocupate de celelalte partide”. Marx și Engels caută căi pe care să se adreseze nemijlocit maselor de cititori de pe continentul european. În martie 1859 Marx consimte să colaboreze la ziarul liberal-burghez din Viena „Die Presse”, dar după izbucnirea războiului austro-italo-francez, redacția nu a îndrăznit să pună la dispoziția conducătorului proletariatului coloanele ziarului ei, iar tratativele din această perioadă n-au fost încununate de succes.

În aprilie 1859 Engels a reușit să editeze în Germania anonim broșura „Padul și Rinul”, în care era expusă poziția lui Marx și Engels față de problemele legate de criza din Italia și de războiul care se apropia.

Lucrarea „Padul și Rinul” este un model de analiză marxistă a unor probleme internaționale complexe. Dat fiind că broșura sa a fost destinată publicului larg, inclusiv cititorului burghez, Engels a pus pe primul plan considerente de ordin militar-istoric și militar-strategic. Cu toate acestea, întreaga broșură este străbătută de ideea că calea democrat-revoluționară de unificare atât a Italiei cât și a Germaniei trebuie să fie apărută numai de pe pozițiile proletariatului, de pe pozițiile internaționalismului proletar; în ea se demonstrează că politica reacționară dusă de clasele guvernante sub pretextul apărării intereselor naționale este incompatibilă cu adevăratele interese naționale ale poporului italian și german. În broșura lui Engels sînt demascate intențiile Franței bonapartiste de a anexa malul stîng al Rinului, intenții bazate pe reacționara „teorie a granițelor naturale”, care, după cum observa Engels, a servit în permanență drept justificare a oricărei politici agresive. Engels dă o ripostă hotărîită reprezentanților cercurilor austrofile ale burgheziei germane, care propovăduiau ideea șovină a creării „unui mare stat în Europa centrală” sub hegemonia Austriei și a subordonării tuturor celorlalte națiuni din Europa centrală germanilor. În același timp Engels dezvăluie caracterul contrarevoluționar al planurilor de creare a unei „Germanii Mici” sub supremația Prusiei iuncherilor. Ridicîndu-se ca partizan înflăcărat al eli-

berării Lombardiei și Veneției de sub jugul austriac, Engels a demonstrat în mod convingător că Germania n-ar avea decît de cîștigat atît din punct de vedere politic cît și din punct de vedere militar de pe urma independenței Italiei. „În loc să căutăm izvorul puterii noastre în stăpînirea unor teritorii străine și în oprimarea unei națiuni străine a cărei posibilitate de dezvoltare istorică o poate nega numai un om orbit de prejudecăți, am face mai bine să ne îngrijim să fim uniți și puternici la noi acasă” (vezi volumul de față, pag. 279).

Necesitatea creării unui organ proletar propriu și a folosirii lui drept o tribună deschisă a partidului pentru propagarea ideilor revoluționare, precum și drept un centru în jurul căruia să se strîngă și să se organizeze cadrele de luptători proletari, risipiți care încotro în perioada reacțiunii, l-a determinat pe Marx să convoace la începutul lunii mai 1859 o consfătuire a vechilor săi tovarăși de luptă din Liga comunistilor — Liebknecht, Pfänder, Lochner și alții, la care s-au purtat discuții ample în legătură cu partidul proletar și cu organul său de presă. La scurtă vreme după aceea, Marx stabilește o strînsă legătură cu ziarul „Das Volk”, organul Asociației culturale a muncitorilor germani de la Londra. El promite să colaboreze în mod neoficial la ziar, să-i pună la dispoziție articolele sale publicate în „Tribune”, să-l ajute cu sfaturile sale și să-i acorde sprijin material. Marx spera ca la momentul oportun să poată transforma ziarul „Das Volk” într-un organ de luptă al partidului proletar. În nr. 6 din 11 iunie 1859 al ziarului, redacția anunță în mod oficial că Marx și Engels au început să colaboreze la acest ziar; curînd după aceea Marx devine redactorul-șef al ziarului și, de fapt, și administratorul acestuia.

Deși după numărul 16 din 20 august 1859 „Das Volk” și-a încetat apariția din cauza lipsei de fonduri, sub redacția lui Marx acest ziar și-a îndeplinit cu cinste misiunea de a proclama sarcinile mișcării proletare și principiile teoretice și tactice ale revoluționarilor proletari. În coloanele ziarului „Das Volk”, Marx și Engels au propagat cele mai importante teze ale teoriei revoluționare. În același ziar a apărut și prefața la lucrarea lui Marx „Contribuții la critica economiei politice”, amintită mai sus. În august 1859 a apărut în două numere ale acestui ziar recenzia lui Engels la cartea lui Marx „Contribuții la critica economiei politice”, publicată în volumul de față. În această recenzie Engels a arătat esența transformării revoluționare înfăptuite de Marx prin descoperirile

sale în domeniul științelor sociale, subliniind uriașa însemnătate a acestor descoperiri nu numai pentru știință, ci și pentru practică, pentru mișcarea revoluționară. Engels a relevat în mod strălucit caracterul mărginit al economiei politice burgheze, și în special rămânerea în urmă a economiei burgheze în Germania, și a opus teoriilor economice vulgare adevărata economie politică științifică a proletariatului. În partea a doua a recenziei sale, Engels a caracterizat trăsăturile esențiale ale metodei dialectice materialiste elaborate de Marx.

Apărind interesele maselor proletare, ziarul „Das Volk” s-a făcut ecoul luptelor de clasă ale proletariatului. El s-a ocupat îndeosebi și a urmărit cu rigurozitate felul cum s-a desfășurat renumita grevă a muncitorilor din construcții din Londra, care a început în iulie 1859. În articolul „Cronică politică”, publicat în ziarul „Das Volk”, Marx fundamentează concepția revoluționară asupra grevelor, ca o formă logică și importantă a luptei de clasă a proletariatului. În acest articol Marx arată că încercarea burgheziei engleze de a-i sili pe muncitori să renunțe la lupta organizată nu duce decât la adâncirea „prăpastiei dintre muncă și capital, oricum destul de adâncă”, la întetirea urii de clasă, „cea mai sigură cheazășie a revoluției sociale” (vezi volumul de față, pag. 527).

În paginile ziarului „Das Volk”, Marx și Engels și-au putut exprima mai liber concepțiile lor revoluționare decât în „Tribune”, unde acest lucru era împiedicat de orientarea burgheză a ziarului. Ei au folosit ziarul „Das Volk” pentru a expune fățiș bazele tacticii proletare în legătură cu cele mai importante evenimente ale politicii externe și interne a statelor europene, pentru a demasca fără cruțare reacțiunea și pentru a lupta împotriva adversarilor ideologici burghezi și mic-burhezi ai proletariatului.

Așa, de pildă, materialele publicate în anexe sub titlul „Spicuri din presă” arată forma caustică în care „Das Volk” persiflează articolele pătrunse de spiritul filistinismului și al naționalismului, scrise de democrații mic-burhezi germani Gottfried Kinkel și alții, articole publicate în paginile ziarului lor „Hermann”, care apărea la Londra.

Marx și Engels considerau că sarcina principală a colaborării lor la ziarul „Das Volk”, ca și la „New York Daily Tribune” este fundamentarea tacticii proletare revoluționare față de războiul din Italia care începuse la sfârșitul lunii aprilie 1859. Aprecieri asupra acestui război, explicarea cauzelor lui,

analizarea desfășurării și a urmărilor lui constituie subiectul multor articole scrise de ei în acea vreme.

Dezvoltându-și punctul de vedere exprimat deja la începutul crizei din Italia, încă înainte de începerea acțiunilor militare, Marx și Engels considerau războiul Franței și Piemontului împotriva Austriei ca o continuare a politicii antipopulare a cercurilor bonapartiste. Acest război, subliniau ei, era dictat de dorința lui Ludovic-Napoleon și a clicii sale de a consolida regimul bonapartist în Franța prin victorii relativ ușoare asupra „dușmanului extern”, de a câștiga popularitate prin speculații demagogice cu lozincă „eliberarea Italiei de sub dominația Austriei”, cu „principiul naționalităților”, de a rotunji, arborând această lozincă, teritoriile franceze pe seama Italiei și a altor state și de a întări hegemonia politică a Franței în Europa. Smulgându-i lui Ludovic Napoleon masca fățarnică de „eliberator al Italiei”, Marx și Engels au dezvăluit planurile lui contrarevoluționare cu privire la mișcarea națională din Italia. Franța bonapartistă, subliniau ei, era, ca și Austria, dușmanul cel mai înverșunat al independenței și unității Italiei. Războiul declanșat de Napoleon al III-lea nu era decît o intervenție deghizată împotriva mișcării populare revoluționare pentru unitatea Italiei. În articolul „Ludovic-Napoleon și Italia”, Marx a comparat acest război cu expediția intervenționistilor francezi întreprinsă în 1849, în perioada celei de-a doua Republici, pentru restaurarea puterii papale. Marx arată că pentru Ludovic-Napoleon „războiul nu era decît o a doua expediție franceză la Roma, firește, de proporții mai mari din toate punctele de vedere, dar avînd aceleași cauze și rezultate ca și acțiunea «republicană»” (vezi volumul de față, pag. 521). Adevăratul scop urmărit de Napoleon al III-lea era, în esență, menținerea fărîmării Italiei și a regimurilor contrarevoluționare în statele italiene.

Toate articolele lui Marx și Engels sînt străbătute de o simpatie fierbinte pentru lupta poporului italian împotriva dominației străine. Întemeietorii marxismului au subliniat că în Italia există forțe capabile să înfăptuiască, în ciuda uneltirilor bonapartiste și a tendințelor contrarevoluționare-dinastice ale monarhiștilor piemontezi, unificarea țării pe cale democrat-revoluționară. Marx a fost de acord cu manifestul revoluționarului italian Mazzini, care demasca manevrele demagogice ale lui Ludovic-Napoleon, și a publicat traducerea acestui manifest în „New York Daily Tribune” (vezi volumul

de față, pag. 397—402). În acțiunile întreprinse împotriva austriecilor de detașamentele de voluntari, conduse de cunoscutul patriot italian Garibaldi, Marx și Engels vedeau un model de împotrivire a poporului față de dominația străină, un model de adevărat război de eliberare. Garibaldi, scria Engels, „nu se teme de loc de acele acțiuni cutezătoare de la care Napoleon al III-lea îi oprește pe soldații săi” (vezi volumul de față, pag. 403). În articolul „Strategia războiului”, Engels dă o înaltă apreciere lui Garibaldi, considerându-l un comandant de oști revoluționar.

În articolele „Războiul”, „În sfârșit o bătălie!”, „Mersul războiului”, „Evenimentele de pe teatrul de acțiuni militare”, „Bătălia de la Magenta”, „Bătălia de la Solferino”, „Războiul din Italia. Privire retrospectivă” și altele, Engels a analizat evenimentele războiului din punct de vedere militar. Alături de alte lucrări cu caracter militar-istoric ale lui Engels publicate în volum, aceste articole sînt o importantă contribuție la știința militară. În aceste articole, în care se relevă ca un desăvîrșit cunoscător al problemelor militare, Engels face o analiză multilaterală a campaniei militare din 1859, recurge adesea la incursiuni în domeniul istoriei artei militare, ajungînd la profunde generalizări militar-teoretice. Mult interes prezintă, mai ales, articolul „Campania din Italia”, publicat de Engels în ziarul „Das Volk”. În acest articol Engels analizează schimbările survenite după războaiele napoleoniene în modul de ducere a războiului datorită dezvoltării fortificațiilor și a sistemului de tabere întărite și de fortărețe care sersesc la apărarea granițelor statului, precum și datorită considerabilei perfecționări a transporturilor o dată cu introducerea căilor ferate și a liniilor de navigație. Pe baza acestui exemplu, Engels arată legătura dintre dezvoltarea forțelor de producție și modul de ducere a războiului. Un loc important în cronicile militare ale lui Engels este acordat problemelor războiului de fortificații, cooperării dintre fortărețe și armatele de cîmp, particularităților războiului în munți etc.

În articolele lui, Engels supune unei critici necruțătoare conducerea acțiunilor militare de către comandamentele armatelor beligerante. Caracterizînd armata austriacă și pe conducătorii ei, Engels arată în ce măsură organizarea forțelor armate, strategia și tactica lor depind de orînduirea socială și politică dintr-o țară sau alta. Engels relevă conservatismul sistemului militar austriac, condiționat de înapoierea economică a imperiului Habsburgilor, de menținerea rînduielilor

semifeudale. Apreciind curajul soldaților austrieci, Engels biciuiește în același timp cu asprime comandamentul austriac pentru lipsurile și greșelile lui grosolane și subliniază consecințele deplorabile ale amestecului camarilei de la curte și chiar al împăratului Franț Iosif în desfășurarea operațiilor militare. Astfel, referindu-se la protejatul camarilei, comandantul suprem austriac Gyulay, Engels scria că trupele sale au demonstrat „vitalitatea de neînvins a poporului, iar el însuși — neputința senilă și idiotismul monarhiei” (vezi volumul de față, pag. 423).

În articolele sale, Engels își exprimă în mod hotărât dezaprobarea și față de acțiunile comandanților francezi. El constată că nu au planuri strategice de mare anvergură, că sînt lipsiți de inițiativă și nu știu să folosească succesele militare obținute datorită greșelilor inamicului. Metodele de ducere a războiului practicate de Franța bonapartistă, arată Engels, corespund întru totul strategiei politice ipocrite și reacționare a lui Napoleon al III-lea, tendințelor acestuia de „a localiza războiul”, de a evita complicații militare serioase și consecințele lor revoluționare.

Dezvăluirile făcute de Marx și Engels în paginile ziarului „New York Daily Tribune” și în special în „Das Volk” cu privire la politica italiană din timpul celui de-al doilea Imperiu au avut caracterul unei largi campanii de demascare a regimului bonapartist în general. Marx și Engels au trezit în cititorii lor o ură profundă împotriva dictaturii bonapartiste a marii burghezii, dictatură care se bizuia pe teroarea polițienească și se folosea pe scară largă de demagogia socială, de tot felul de manevre față de clasele sociale. Ei vedeau în Franța bonapartistă cea mai primejdioasă forță contrarevoluționară a Europei din vremea aceea, gata să înăbușe mișcările revoluționare și de eliberare națională. Marx și Engels considerau lupta împotriva bonapartistului ca o sarcină primordială a revoluționarilor proletari. Ei socoteau că e neapărat necesar să se opună rezistență agenților bonapartiste în cercurile democratice, în special în cercurile emigrației germane. În această perioadă Marx începe să urmărească cu atenție manifestările probonapartiste ale democratului-vulgar german Karl Vogt și să adune material pentru demascarea acestuia ca agent plătit al lui Napoleon al III-lea. Pe baza acestui material, Marx a scris în 1860 pamfletul său „Domnul Vogt” (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 14).

În articolele „Invazie I”, „Franța dezarmează”, „Teama de invazie în Anglia”, Marx arată că politica aventurilor militare, dusă de guvernării celui de-al doilea Imperiu, constituie izvorul tuturor noilor conflicte și războaie. Într-o serie de articole, Marx și Engels au înfierat și alte forțe reacționare europene care au sprijinit din punct de vedere diplomatic Franța în timpul pregătirii războiului din Italia și în perioada acțiunilor militare. Marx a demascat, în special, caracterul contrarevoluționar al cîrdășiei dintre Ludovic-Napoleon și reprezentantul oligarhiei burghezo-aristocrate engleze, Palmerston, care l-a susținut pe Napoleon al III-lea în aventura sa din Italia. Aceluiași scop i-a slujit, după cum au subliniat Marx și Engels, acordul încheiat între Franța bonapartistă și Rusia țaristă în martie 1859.

Marx și Engels au legat strîns problema italiană de problema unificării Germaniei. În broșura lui Engels „Padul și Rinul”, ca și în articolele scrise de Marx pentru ziarele „Das Volk” și „Tribune”, se sublinia că atît dominația austriacă în nordul Italiei cît și hegemonia bonapartistă în Europa sînt o piedică în lupta poporului german pentru crearea unui stat german unit. Înfrîngerea Franței bonapartiste în război ar fi descătușat, după părerea lui Marx și Engels, forțele revoluționare atît în Italia și Franța cît și în Germania, ar fi dus în cele din urmă la răsturnarea regimurilor antipopulare din Europa și ar fi dat un nou impuls mișcărilor de eliberare națională, printre care și luptei popoarelor asuprite din Europa centrală împotriva jugului Habsburgilor austrieci. În Germania o asemenea situație ar fi dat prioritate partizanilor unificării țării pe cale democrat-revoluționară, pe calea lichidării monarhiei reacționare austriece și a celei prusiene și creării unei republici democrate germane unite. Pornind de la acest considerent, Marx și Engels au militat pentru participarea statelor din Confederația germană la războiul împotriva Franței bonapartiste și au condamnat pe apărătorii „neutralității”.

O serie de articole ale lui Marx publicate în volum sînt îndreptate împotriva poziției adoptate față de război de cercurile guvernante din Prusia și de reprezentanții burgheziei liberale germane, care le sprijineau. În articolele „Punctul de vedere al Prusiei cu privire la război”, „Spreea și Mincio”, în seria de articole rămasă neterminată „Quid pro quo”, Marx a înfierat politica de neutralitate proclamată de Prusia ca „putere mediatoare”, demascînd-o ca fiind un sprijin direct

dat bonapartismului. Dedesubturile manevrelor jalnice și lașe ale cîrmuitorilor Prusiei în timpul războiului din Italia, servilismul lor față de Ludovic-Napoleon și de țarul Rusiei vădeau, după cum observă Marx, teama de un avînt revoluționar în Germania în cazul unui război, pe de o parte, iar pe de altă parte, speranța că Austria, rivala Prusiei în lupta pentru supremație în Germania, va ieși slăbită din acest conflict. Încercînd prin tot felul de manevre să se eschiveze de la participarea la război, Prusia spera că „va reuși cîndva să sconteze polița ei asupra hegemoniei Germaniei” (vezi volumul de față, pag. 494). La baza politicii Prusiei era tendința iuncherimii prusiene de a unifica Germania sub hegemonia ei.

Intr-un articol cu un conținut deosebit de profund, intitulat „Erfurtovismul în anul 1859”, Marx arată că liberalii burghezi germani — reprezentanții așa-numitului partid de la Gotha, care încă din 1850, de pe vremea convocării din inițiativa Prusiei, a parlamentului de la Erfurt, încercau să înfăptuiască ideea prusacizării Germaniei — s-au manifestat ca apărători fervenți ai acestui plan contrarevoluționar. Poziția burgheziei liberale germane, sublinia Marx, dovedea în mod neîndoios că ea a renunțat la orice tradiții revoluționare și democratice, că a capitulat în fața reacțiunii. Ca urmare a atitudinii contrarevoluționare a burgheziei, în rolul de executori testamentari ai revoluției burgheze apar forțele cele mai reacționare, care înfăptuiesc într-o formă cu totul denaturată sarcinile ajunse la maturitate ale acestei revoluții, în special sarcina unificării naționale a țării. Marx arăta că „acest program al revoluției se va transforma în mîinile reacțiunii într-o satiră la adresa strădaniilor revoluționare amintite” (vezi volumul de față, pag. 451).

Marx și Engels au apărut calea democrat-revoluționară de unificare a Germaniei și în polemica cu concepțiile naționaliste ale „socialistului regal-prusac” Lassalle. În broșura sa „Războiul din Italia și sarcinile Prusiei”, Lassalle justifica, în opoziție cu punctul de vedere al lui Marx și Engels, neutralitatea Prusiei. El împărtășea în fond părerea burgheziei liberale prusofile că unificarea Germaniei trebuie să se facă de sus, sub egida Prusiei. Poziția pe care se situa Lassalle, condamnată de Marx și Engels, reflecta neîncrederea în forțele democrat-revoluționare din Germania. În drama „Franz von Sickingen”, pe care a scris-o în acea perioadă, Lassalle a încercat să argumenteze din punct de vedere istoric de ce neagă el rolul revoluționar al maselor de țărani și de plebei

și preconizează alianța cu cercurile nobiliare-monarhiste. (Vezi scrisoarea lui Marx către Lassalle din 19 aprilie și a lui Engels către Lassalle din 18 mai 1859.)

În opoziție cu Lassalle, Marx și Engels au indicat calea revoluționară pentru ieșirea din criza din Italia, și anume: intensificarea luptei antifeudale și de eliberare națională a maselor populare din Italia și Germania și răzvrătirea popoarelor din Europa împotriva bonapartismului și a forțelor contrarevoluționare care îl sprijineau. Războiului contrarevoluționar dezlănțuit de cercurile bonapartistice, ei îi opuneau ideea războiului revoluționar de eliberare împotriva Franței bonapartistice și a Rusiei țariste în numele unificării Germaniei și a Italiei și al eliberării popoarelor asuprite. Tactica lui Marx și Engels se baza pe rezolvarea consecvent revoluționară a sarcinilor revoluției burghezo-democratice cu ajutorul forțelor maselor largi ale poporului ridicate la luptă. „În timpul conflictelor militare provocate în cadrul unor națiuni de înaintarea burgheziei spre putere, Marx, ca și în 1848, s-a preocupat mai mult ca de orice de lărgirea și întărirea mișcărilor burghezo-democratice prin participarea unei mase cât mai largi și mai «plebeiene» a micii burghezii în general, a țărănimii în special, în sfârșit a claselor neavute. Tocmai aceste considerente ale lui Marx în legătură cu lărgirea bazei sociale a mișcării, cu dezvoltarea mișcării constituiau deosebirea fundamentală dintre tactica consecvent democratică a lui Marx și tactica neconsecventă, care înclina spre o alianță cu național-liberalii, a lui Lassalle” (V. I. Lenin, Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 135).

Articolele lui Marx „Ce a cîștigat Italia?”, „Pacea”, „Tratatul de la Villafranca”, „Ludovic-Napoleon și Italia” și altele, precum și broșura lui Engels „Savoia, Nisa și Rinul” fac bilanțul războiului austro-italo-francez. Tratatul de pace de la Villafranca (ale cărui prevederi, în esență, au fost sancționate mai târziu la Zürich), se sublinia în aceste articole, a demascat în întregime scopurile dinastice și planurile anexioniste ale lui Ludovic-Napoleon în acest război, care n-aveau nimic comun cu eliberarea Italiei. Aceasta o demonstrează pretențiile lui Napoleon al III-lea asupra Savoiei și Nisei și ulterioara anexare a acestor provincii, năzuința lui de a pune în fruntea proiectatei confederații italiene pe papa, principalul pilon al reacțiunii în Italia, și, în sfârșit, încercarea de a-i restaura pe ducii de Toscana, Modena și Parma, care fuse-seră alungați de popor.

După cum au prevăzut Marx și Engels, războiul s-a încheiat printr-o tranzacție între cercurile reacționare bonapartiste și cele austriece pe seama intereselor Italiei. Abia mai târziu și numai din „bunăvoința” lui Napoleon al III-lea s-a permis cliiei guvernante din Piemont să ia parte la tratative. Nici una din problemele fundamentale ale revoluției burgheze n-a fost rezolvată. Singurul rezultat pozitiv a fost, după cum au arătat Marx și Engels, autodemascarea lui Napoleon al III-lea, eșecul definitiv al eforturilor sale de a se erija în rolul de apărător al independenței și unității Italiei. Graba cu care a fost încheiată pacea trăda totodată șubrezenia internă a celui de-al doilea Imperiu, neputința acestui regim de a mai suporta povara unui război prelungit fără a se expune pericolului unor explozii revoluționare. Și, în ciuda faptului că în 1859 revoluționarii italieni n-au reușit să transforme, după cum spune Lenin, „mișcarea modest-liberală într-o mișcare furtunos democratică”, evenimentele din acest an au contribuit la creșterea avântului luptei de eliberare națională din Italia în anul următor, 1860.

În broșura „Savoia, Nisa și Rinul”, Engels a combătut, pe baza unei analize militar-istorice și lingvistice, pretențiile teritoriale ale celui de-al doilea Imperiu. Pornind de la problema unificării Italiei și a Germaniei, rămasă nerezolvată, Engels examinează aici din nou repartizarea forțelor pe arena internațională, precum și în aceste două țări, așa cum s-a conturat încă înainte de războiul din Italia. El demonstrează că orientarea revoluționarilor proletari spre lupta forțelor democrat-revoluționare împotriva forțelor monarhiste reacționare, conduse de Franța bonapartistă și Rusia țaristă, rămîne și după război singura cale justă pentru rezolvarea consecventă a problemei unificării Italiei și a Germaniei. Engels ține seama, totodată, și de situația revoluționară care s-a creat în Rusia în ajunul reformei din 1861, considerînd-o un factor extrem de important în creșterea avântului revoluționar din Europa și-i salută pe iobagii ruși care se ridicau la luptă împotriva țarismului ca pe aliații proletariatului european.

Un loc important în volum îl ocupă și caracterizarea situației economice și politice a Angliei și demascarea politicii ei colonialiste. În articolele „Situația industriei de fabrică din Anglia”, „Populația, criminalitatea și pauperismul”, „Comerțul britanic”, „Industria de fabrică și comerțul”, Marx urmărește, pe baza analizei datelor statistice oficiale engleze, acțiunea celor mai importante legi ale economiei capitaliste

— intensificarea concentrării producției și caracterul ciclic al dezvoltării ei.

Cercetînd datele importului și exportului britanic curent, Marx remarcă una din particularitățile dezvoltării economiei engleze, care constă în aceea că „Anglia își exercită față de piața mondială funcția ei de creditor cu o rapiditate și mai mare decît funcțiile ei de fabricant și negustor” (vezi volumul de față, pag. 536).

Marx ilustrează printr-o serie de exemple tendința de pauperizare a clasei muncitoare care se manifestă în societatea capitalistă. El citează fapte și cifre care dovedesc înrăutățirea condițiilor de muncă ale muncitorilor englezi, în special ale femeilor și copiilor, creșterea numărului accidentelor de muncă din cauza lipsei celor mai elementare măsuri de protecție a muncii, creșterea pauperismului și a criminalității concomitent cu creșterea producției industriale și a comerțului. Analizînd toți acești factori, Marx ajunge la următoarea concluzie: „Trebuie să existe ceva putred chiar în inima unui asemenea sistem social care își sporește avuția fără să reducă mizeria și în care criminalitatea crește chiar mai repede decît numărul populației” (vezi volumul de față, pag. 531).

Marx critică legislația industrială existentă în Anglia, care dă fabricantilor posibilitatea de a o eluda. El îi demască pe lacheii ideologici ai burgheziei — economiștii burghezi, apologeții orînduirii capitaliste, gata să justifice prin teoriile lor orice fărădelege săvîrșită de clasa dominantă.

Multe din materialele citate aici, în special rapoartele inspectorilor de fabrici englezi, care demascau abuzurile fabricantilor englezi și zugrăveau tabloul cruntei exploatare a muncitorilor englezi, Marx le-a folosit ulterior în volumul I al „Capitalului”.

Într-o serie de articole — „Cronică politică”, „Corupția electorală din Anglia” și altele — Marx dezvăluie esența antipopulară a regimului politic din Anglia. „Adevărata constituție a Camerei comunelor din Marea Britanie — arată Marx — poate fi exprimată într-un singur cuvînt — *corupție*” (vezi volumul de față, pag. 563). În articolul său „Noul bill cu privire la reforma parlamentară din Anglia”, care tratează despre neînsemnatele modificări ale sistemului electoral din Anglia propuse de Disraeli în februarie 1859, Marx subliniază că principalul scop al acestui proiect este să mențină monopolul existent al aristocrației și al burgheziei asupra puterii

politice și lipsa de drepturi politice a clasei muncitoare. „Chiar de la prima privire este limpede că toate aceste noi privilegii electorale, datorită cărora sînt admise la alegeri unele noi pături ale burgeziei, au fost în mod vădit create cu scopul de a exclude de la alegeri clasa muncitoare, de a o lăsa în starea ei actuală de «paria» politic” (vezi volumul de față, pag. 236).

O serie de articole ale lui Marx și Engels cuprinse în volumul de față reflectă lupta dusă în mod sistematic de întemeietorii marxismului împotriva infamului sistem de înrobire și exploatare a țărilor coloniale și dependente de către statele capitaliste europene, și în primul rînd de Anglia.

În articolul „Puternica dezorganizare a finanțelor Indiei”, Marx dezvăluie politica tilhărească dusă de Anglia în India, atrăgînd atenția asupra consecințelor dăunătoare ale stăpînirii britanice în această țară. El subliniază în special desființarea industriei locale din cauza importului în masă de fire și produse de bumbac din Anglia. Referindu-se la urmările sîngeroasei reprimări a răscoalei de eliberare națională din India din 1857—1859 de către colonialiștii englezi, Marx arată că uriașele cheltuieli legate de înăbușirea acestei răscoale, precum și necesitatea de a întreține în permanență în India puternice forțe armate sînt o povară care apasă greu în primul rînd pe umerii contribuabililor englezi.

În seria de articole „Noul război cu China” și în articolul „Comerțul cu China”, Marx demască politica colonialiștilor anglo-francezi, care în 1859 au încercat să declanșeze un nou război tilhăresc împotriva Chinei, de felul războaielor „opiu-lui” din 1838—1842 și 1856—1858. Dezvăluind caracterul provocator al acțiunilor englezilor, subliniind că nu autoritățile chineze, ci colonialiștii englezi și francezi au încălcat tratatele în vigoare și mai ales prevederile tratatului de la Tientsin din 1858, Marx apără dreptul guvernului și al poporului chinez de a opune rezistență unei invazii armate a colonialiștilor, oricare ar fi pretextul sub care s-ar întreprinde această invazie.

Paralel cu demascarea politicii colonialiste a cercurilor guvernante din Anglia, Marx acuză presa burgheză engleză că ațîță în mod intenționat „instinctele sîngeroase ale compatrioților săi” și denaturează faptele pentru a justifica agresiunea împotriva Chinei.

În articolul „Comerțul cu China”, Marx dezvăluie obtuzitatea politică a burgeziei engleze, care nu înțelege legile

economice și acuză guvernul chinez că a creat piedici artificiale în calea comerțului britanic în această țară, piedici pe care ea voia să le înlăture prin aventuri războinice tîlhărești. Marx arată că pricina pentru care comerțul cu China are un volum relativ scăzut rezidă în însăși structura economică a societății chineze, în îmbinarea agriculturii cu industria casnică, care permite numai în mică măsură un schimb comercial cu celelalte țări. Marx își exprimă convingerea fermă că orice aventuri războinice ar întreprinde colonialiștii englezi, ei nu vor reuși niciodată să supună China.

Trei din articolele lui Engels — două apărute sub titlul „Războiul împotriva maurilor” și unul sub titlul „Mersul războiului împotriva maurilor” — sînt consacrate evenimentelor războiului colonial dus de Spania în Maroc în perioada noiembrie 1859 — martie 1860. Engels relevă împotrivirea dîrză opusă de marocani față de cotropitorii spanioli. În pofida superiorității evidente în ceea ce privește efectivul trupelor și armamentul, armata regulată spaniolă n-a putut repurta în decursul războiului nici o victorie hotărîtoare, și guvernul spaniol a fost nevoit să încheie pace în martie 1860.

În anexele la volum, pe lângă materialele apărute sub titlul „Spicuri din presă”, amintite mai sus, și redactate de Marx în colaborare cu Biscamp pentru ziarul „Das Volk”, este publicată și declarația redacției prin care se anunță în mod oficial că Marx și Engels au devenit colaboratori ai acestui ziar. Acest document ne lămurește în privința istoriei luptei duse de Marx pentru transformarea ziarului „Das Volk” într-un organ proletar.

Toate articolele cuprinse în acest volum au fost publicate fără semnătură, iar unele dintre ele au apărut ca articole de fond. Așa cum au arătat Marx și Engels în repetate rînduri în scrisorile lor, redacția lui „New York Daily Tribune” a adoptat o atitudine arbitrară față de textele articolelor lor, a făcut completări din partea redacției și a adăugat pasaje întregi, în special în articolele de fond, căutînd să dea impresia că au fost scrise la New York. În ediția de față asemenea intervenții făcute de redacție în textul articolelor sînt menționate în adnotările referitoare la pasajele respective. Cîteva din articolele scrise în această perioadă s-au păstrat în două variante :

în cea germană, publicată în „Das Volk”, și în cea engleză, publicată în „Tribune”, fapt consemnat în adnotarea respectivă.

La studierea materialului istoric concret existent în articolele publicate în volumul de față trebuie să ținem seama de faptul că pentru un număr considerabil de articole consacrate evenimentelor curente, Marx și Engels au fost nevoiți să folosească drept surse în special informațiile apărute în presa burgheză, și anume în ziarele „Times”, „Moniteur universel”, „Wiener-Zeitung”, „Allgemeine Zeitung”, „Allgemeine Militär-Zeitung”, în revista „Economist” și altele. De aici au cules ei date cu privire la desfășurarea acțiunilor militare, la efectivul armatelor țărilor beligerante, la starea finanțelor din diferite state etc. În unele cazuri aceste date nu corespund cu datele stabilite prin cercetări ulterioare.

Greșelile de tipar apărute în textul articolelor publicate în „New York Daily Tribune” și „Das Volk” la nume proprii, denumiri geografice, date numerice, date etc. au fost corectate apelându-se la sursele folosite de Marx și Engels.

Titlurile articolelor corespund celor sub care au apărut în ziare. În cazurile în care titlurile articolelor lipseau în original, ele au fost date de Institutul de marxism-leninism și sînt incluse între paranteze drepte.

*Institutul de marxism-leninism
de pe lângă C.C. al P.C.U.S.*

KARL MARX
și
FRIEDRICH ENGELS

Ianuarie 1859 — februarie 1860

KARL MARX

**Contribuții la critica
economiei politice¹**

Scris de K. Marx
în august 1858—ianuarie 1859

Publicat la Berlin în 1859

Semnat: *Karl Marx*

Se tipărește după textul
ediției din 1859

Tradus din limba germană

zur Kritik

der

Politischen Oekonomie

von

Karl Marx.

Erstes Heft

Berlin.

Verlag von Franz Duncker.
(fr. Wolffs Verlagsbuchhandlung)

1859.

Coperta primei ediții a lucrării
„Contribuții la critica economiei politice”

Prefață

Consider sistemul economiei burgheze în ordinea următoare : *capitalul, proprietatea funciară, munca sălariată, statul, comerțul exterior, piața mondială*. În primele trei rubrici cercetez condițiile economice de existență ale celor trei clase mari în care se împarte societatea burgheză modernă ; legătura dintre celelalte trei rubrici este evidentă. Secțiunea întâi a cărții întâi, care tratează despre capital, cuprinde următoarele capitole : 1) marfa ; 2) banii, sau circulația simplă ; 3) capitalul în general. Primele două capitole alcătuiesc conținutul volumului de față. Întregul material se află în fața mea sub forma unor monografii, scrise cu mari întreruperi în diferite perioade pentru propria mea lămurire și nu pentru tipar. Prelucrarea lor într-un tot sistematizat, potrivit planului arătat, va depinde de împrejurările exterioare.

Introducerea generală² pe care o schițasem o las la o parte, deoarece, după o matură chibzuință, am ajuns la convingerea că orice anticipare a unor rezultate care abia trebuie dovedite nu ar putea decât să strice, iar cititorul care va dori în genere să urmărească firul expunerii mele trebuie să se decidă a se ridica de la particular la general. Dar unele indicații cu privire la felul cum au decurs propriile mele studii de economie politică mi se par a fi indicate aici.

Obiectul meu de specialitate a fost dreptul, pe care însă l-am studiat numai ca o disciplină secundară pe lângă filozofie și istorie. În 1842—1843, în calitate de redactor la „Gazeta renană”³, a trebuit să mă pronunț pentru întâia oară asupra unor așa-numite interese materiale, și aceasta m-a pus într-o situație dificilă. Dezbaterile din Landtagul Renaniei cu privire la furturile de lemne și la fărîmițarea proprietății funciare, polemica oficială pe care d-l von Shaper, pe atunci Oberpräsident al Provinciei renane, o angajase cu „Gazeta

renană" în problema situației țăranilor din valea Moselei și, în sfârșit, dezbaterile în jurul liberului-schimb și al protecționismului vamal au dat primele imbolduri studiilor mele economice⁴. Pe de altă parte, pe vremea aceea, când dorița sinceră de „a merge înainte” depășea considerabil cunoașterea problemelor, în coloanele „Gazetei renane” se făceau auzite ecouri ale socialismului și comunismului francez, cu o slabă coloratură filozofică. M-am pronunțat împotriva acestui diletantism, dar în același timp, într-o controversă avută cu „Allgemeine Zeitung”⁵ din Augsburg, am mărturisit sincer că cunoștințele mele de atunci nu-mi îngăduiau să mă încumet a emite vreo părere asupra conținutului propriu-zis al curentelor franceze. Cu atât mai bucuros am profitat de iluzia garanților „Gazetei renane”, care sperau că printr-o atitudine mai moderată vor putea obține revocarea sentinței de moarte care fusese pronunțată împotriva ei, pentru a părăsi arena publică și a mă retrage în cabinetul de studiu.

Prima lucrare întreprinsă pentru limpezirea îndoielilor care mă frământau a fost o analiză critică a filozofiei hegeliene a dreptului, lucrare a cărei introducere a apărut în „Deutsch-Französische Jahrbücher”⁶, publicate în 1844 la Paris. Cercetările mele m-au dus la concluzia că relațiile juridice, ca și formele de stat, nu pot fi înțelese nici din ele însele, nici din așa-numita dezvoltare generală a spiritului omenesc, ci, dimpotrivă, ele își au rădăcinile în relațiile de trai materiale, a căror totalitate Hegel o cuprinde, după exemplul autorilor englezi și francezi din secolul al XVIII-lea, sub denumirea de „societate civilă”, și că deci anatomia societății civile trebuie căutată în economia politică. Studiul acesteia din urmă, pe care l-am început la Paris, a fost continuat apoi la Bruxelles, unde mă mutasem în urma unui ordin de expulzare al d-lui Guizot. Rezultatul general la care am ajuns și care, odată obținut, a slujit de fir călăuzitor în studiile mele ulterioare poate fi formulat pe scurt în felul următor. În producția socială a vieții lor, oamenii intră în relații determinate, necesare, independente de voința lor — relații de producție —, care corespund unei trepte de dezvoltare determinate a forțelor lor de producție materiale. Totalitatea acestor relații de producție constituie structura economică a societății, baza reală pe care se înalță o suprastructură juridică și politică și careia îi corespund forme determinate ale conștiinței sociale. Modul de producție al vieții materiale determină în genere procesul vieții sociale, politice și spi-

rituale. Nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința. Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, forțele de producție materiale ale societății intră în contradicție cu relațiile de producție existente, sau, ceea ce nu este decît expresia juridică a acestora din urmă, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat pînă atunci. Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se transformă în cătușe ale lor. Atunci începe o epocă de revoluție socială. O dată cu schimbarea bazei economice are loc, mai încet sau mai repede, o revoluționare a întregii uriașe suprastructuri. Atunci cînd cercetăm asemenea revoluționări, trebuie să facem întotdeauna o deosebire între revoluționarea materială a condițiilor economice de producție, care poate fi constatată cu precizie științifică, și formele juridice, politice, religioase, artistice sau filozofice, într-un cuvînt formele ideologice, în care oamenii devin conștienți de acest conflict și-l rezolvă prin luptă. După cum un individ oarecare nu poate fi judecat după ceea ce gîndește despre sine, tot astfel o asemenea epocă de revoluție nu poate fi judecată prin prisma conștiinței sale. Dimpotrivă, această conștiință trebuie explicată prin contradicțiile vieții materiale, prin conflictul existent între forțele de producție sociale și relațiile de producție. O formațiune socială nu pierde niciodată înainte de a se fi dezvoltat toate forțele de producție, pentru care ea oferă suficient cîmp liber, și noi relații de producție, superioare, nu apar niciodată înainte ca în sînul vechii societăți să se fi copt condițiile materiale ale existenței lor. De aceea omenirea își pune întotdeauna numai sarcini pe care le poate rezolva, căci la o examinare mai aprofundată se va constata întotdeauna că sarcina însăși se naște numai atunci cînd condițiile materiale ale rezolvării ei există deja sau, cel puțin, sînt în proces de devenire. În linii generale, modurile de producție asiatic, antic, feudal și burghez-modern reprezentau respectiv epoci de progres ale formațiunii economice a societății. Relațiile de producție burgheze reprezintă ultima formă antagonistă a procesului de producție social, antagonistă nu în sensul unui antagonism individual, ci al unui antagonism care ia naștere din condițiile sociale de trai ale indivizilor; dar forțele de producție care se dezvoltă în sînul societății burgheze creează totodată condițiile materiale ale rezolvării acestui antagonism. De aceea cu formațiunea socială burgheză se încheie preistoria societății omenеști.

Friedrich Engels, cu care de la publicarea geniale sale schițe a unei critici a categoriilor economice? (în „Deutsch-Französische Jahrbücher“) am întreținut în scris un neîntre-rup schimb de idei, ajunsese pe altă cale (vezi lucrarea sa „Situația clasei muncitoare din Anglia“⁸) la același rezultat ca și mine, iar atunci când în primăvara anului 1845 și dînsul se stabili la Bruxelles, am hotărît să elaborăm împreună concepția noastră în opoziție cu concepția ideologică a filozofiei germane, adică de fapt să ne răfuim cu conștiința noastră filozofică anterioară. Această hotărîre a fost realizată sub forma unei critici a filozofiei posthegeliene. Manuscrisul, cuprinzînd două volume groase in-octavo⁹, ajunsese de mult în Westfalia, unde urma să fie editat, cînd am fost încunoștințați că împrejurările schimbate nu mai permiteau tipărirea lui. Am abandonat acest manuscris criticii rozătoare a șoarecilor, cu atît mai mult cu cît scopul nostru principal — acela de a ne lămuri noi înșine — fusese atins. Din lucrările răzlețe în care am înfățișat în acea vreme publicului, sub un aspect sau altul, concepțiile noastre, menționez numai „Manifestul Partidului Comunist“, scris împreună cu Engels, și „Discurs asupra liber-schimbismului“¹⁰, publicat de mine. Punctele hotărîtoare ale concepției noastre au fost formulate pentru prima oară în mod științific, deși doar într-o formă polemică, în lucrarea mea „Mizeria filozofiei“¹¹, publicată în 1847 și îndreptată împotriva lui Proudhon. Tipărirea unei lucrări despre „Munca salariată“¹², scrisă în limba germană, în care adunaseam prelegerile ținute de mine asupra acestui subiect la Asociația muncitorilor germani¹³ din Bruxelles, a fost întreruptă de revoluția din februarie și de îndepărtarea mea samavolnică din Belgia ca urmare a acesteia.

Editarea „Noii gazete renane“¹⁴ în 1848—1849 și evenimentele care au urmat după aceea au întrerupt studiile mele economice, pe care le-am putut relua abia în 1850, la Londra. Imensul material cu privire la istoria economiei politice adunat la British Museum, faptul că Londra oferă un bun centru de observație pentru studierea societății burgheze și, în sfîrșit, noua etapă de dezvoltare în care aceasta din urmă părea să intre o dată cu descoperirea aurului californian și australian, toate acestea m-au determinat să reiau de la capăt studierea acestui obiect și să prelucrez în mod critic noul material. Aceste studii duceau, în parte de la sine, la probleme în aparență complet străine de subiect, dar asupra căroră a trebuit să mă opresc vreme mai mult sau mai puțin

îndelungată. Dar timpul de care dispuneam mi-a fost scurtat în special de nevoia imperioasă de a-mi agonisi pâinea. Colaborarea mea de 8 ani la „New York Daily Tribune”¹⁵, primul ziar anglo-american, a făcut să fie necesare întreruperi frecvente în studiile mele (dat fiind că corespondențe de ziar propriu-zise nu scriu decît în mod excepțional). Articolele în legătură cu evenimentele economice mai însemnate din Anglia și de pe continent au alcătuit însă o parte atît de considerabilă a muncii mele pentru ziar, încît am fost nevoit să mă familiarizez cu amănunte practice care se află în afara științei economiei politice propriu-zise.

Aceste sumare însemnări despre mersul studiilor mele în domeniul economiei politice nu au alt scop decît să arate că concepțiile mele, indiferent de felul cum vor fi judecate și oricît de puțin s-ar împăca cu prejudecățile egoiste ale claselor stăpînitoare, constituie rezultatul unor studii îndelungate și conștiințioase. Or, la porțile științei, ca și la porțile infernului, trebuie înscrisă cerința :

„Qui si convien lasciare ogni sospetto ;
Ogni viltà convien che qui sia morta” *.

Londra, ianuarie 1859

Karl Marx

---

* Se cade-aici să stingi orice prepus

Și-oricare spaimă moartă-aici să fie.

(Dante : „Divina Comedie”, traducere de George Coșbuc). — Nota

CARTEA INTII

Despre capital

SECTIUNEA I

Capitalul în general

Capitolul întâi

Marfa

La prima vedere, avuția burgheză apare ca o uriașă îngrădire de mărfuri, iar fiecare marfă în parte — ca existență elementară a acestei avuții. Orice marfă însă se înfățișează sub un dublu aspect: ca *valoare de întrebuințare* și ca *valoare de schimb* *.

Marfa este înainte de orice, după cum se exprimă economiștii englezi, „un obiect oarecare, necesar, folositor sau plăcut pentru viață”, un obiect al necesităților omenești, un mijloc de subzistență în sensul cel mai larg al cuvântului. Această existență a mărfii ca valoare de întrebuințare și existența ei naturală, palpabilă coincid. Grâul, de exemplu, este o valoare de întrebuințare aparte, spre deosebire de valorile de întrebuințare bumbac, sticlă, hîrtie etc. Valoarea de întrebuințare are valoare numai pentru întrebuințare și se realizează numai în procesul de consumație. Aceeași valoare de întrebuințare poate fi folosită în diferite feluri. Dar totalitatea întrebuințărilor ei posibile este cuprinsă în existența ei ca obiect cu proprietăți determinate. Apoi, valoarea de întrebuințare este determinată nu numai calitativ, ci și cantitativ. Potrivit cu specificul lor natural, diferite valori de întrebuințare posedă unități de măsură diferite, de exemplu o ba-niță de grâu, un top de hîrtie, un cot de pînză etc.

* Aristot. d. Rep. L. 1, C. 9 (edit. I. Bekkeri, Oxonii, 1837) [Aristoteel. „Politica”, cartea 1, cap. 1, pag. 13 (ed. I. Bekker, Oxford, 1837)]. „Fiecare bun poate fi folosit în două feluri... într-un caz lucrul este folosit potrivit destinației sale proprii, iar în celălalt este folosit într-un scop străin destinației sale; de pildă, o sandală poate fi folosită și ca încălțăminte, dar și pentru a fi schimbată pe un alt obiect. Și într-un caz, și în celălalt, sandala este obiect de folosință, căci și acela care schimbă sandala cu cineva care are nevoie de ea, primind în schimb bani sau alimente, o folosește tot ca sandală, dar nu potrivit destinației ei proprii, căci ea nu este menită să servească drept obiect de schimb. La fel stau lucrurile și cu celelalte bunuri”.

Oricare ar fi forma socială a avuției, valorile de întrebuințare constituie întotdeauna conținutul ei, care la început este indiferent față de această formă. După gustul griului nu se poate stabili cine l-a produs: un iobag rus, un țaran francez cu gospodărie mică sau un capitalist englez. Deși formează obiectul unor necesități sociale și de aceea este inclusă în conexiunea socială, valoarea de întrebuințare nu exprimă totuși nici o relație de producție socială. De pildă, o anumită marfă, ca valoare de întrebuințare, este un diamant. Nimic în acest diamant nu ne spune că el este o marfă. Acolo unde el servește ca valoare de întrebuințare, din punct de vedere estetic sau tehnic, la pieptul curtezanei sau în mîna șlefuitorului de sticlă, el este diamant și nu marfă. A fi valoare de întrebuințare apare ca o condiție necesară pentru marfă, dar a fi marfă este o destinație indiferentă pentru valoarea de întrebuințare. Valoarea de întrebuințare în această indiferență a ei față de determinarea economică a formei, adică valoarea de întrebuințare ca valoare de întrebuințare, se află dincolo de sfera preocupărilor economiei politice*. Valoarea de întrebuințare ține de domeniul acesteia din urmă numai atunci cînd ea însăși apare ca o determinare a formei. În mod nemijlocit ea este baza materială în care se exprimă o relație economică determinată, *valoarea de schimb*.

Valoarea de schimb apare înainte de orice ca *raport cantitativ*, în care valori de întrebuințare sînt schimbate una contra celeilalte. Într-un astfel de raport ele constituie aceeași mărime de schimb. Astfel, 1 volum de Propertiu și 8 uncii de tutun de prizat pot avea aceeași valoare de schimb, cu toată deosebirea esențială dintre valoarea de întrebuințare a tutunului și aceea a elegiei. Ca valoare de schimb, o valoare de întrebuințare are aceeași valoare ca oricare alta dacă ele sînt luate în proporție corespunzătoare. Valoarea de schimb a unui palat poate fi exprimată într-un anumit număr de cutii de cremă de ghetete, după cum, procedînd invers, fabricanții de cremă de ghetete din Londra au exprimat în palate valoarea de schimb a unui mare număr de cutii de cremă de ghetete. Prin urmare, cu totul indiferent de forma existenței lor naturale și de natura specifică a necesității pe care ele o sa-

* Tocmai din acest motiv compilatorii germani preferă să se ocupe de valoarea de întrebuințare, pe care ei o numesc „bun”. Vezi, de pildă, L. Stein. „System der Staatswissenschaften”, vol. I, secțiunea despre „bururi”. Lămuriri asupra „bunurilor” trebuie căutate în „indreptarele de merceologie”.

tisfac în calitatea lor de valori de întrebuințare, mărfuri luate în anumite cantități sînt egale între ele, se înlocuiesc unele pe altele în cadrul schimbului, contează ca echivalente și reprezintă astfel, în ciuda aparenței lor pestrițe, aceeași unitate.

Valorile de întrebuințare sînt, în mod neînjlocit, mijloace de subzistență. Dar, la rîndul lor, înseși aceste mijloace de subzistență sînt produse ale vieții sociale, un rezultat al forței vitale cheltuite de om, *muncă materializată*. Ca materializare a muncii sociale, toate mărfurile sînt cristalizarea uneia și aceleiași unități. Să analizăm acum caracterul determinat al acestei unități, adică al muncii reprezentate în valoarea de schimb.

Să presupunem că 1 uncie de aur, 1 tonă de fier, 1 cuarter de grîu și 20 de coți de mătase sînt valori de schimb de mărime egală. Ca asemenea echivalente, în care deosebirea calitativă dintre valorile lor de întrebuințare este ștearsă, ele reprezintă o cantitate egală de muncă identică. Munca materializată în ele în egală măsură trebuie să fie ea însăși muncă omogenă, lipsită de deosebiri, muncă simplă, căreia îi este tot atît de indiferent dacă apare în aur, în fier, în grîu sau în mătase pe cît de indiferent îi este oxigenului dacă se găsește în rugina fierului, în atmosferă, în zeama strugurelui sau în sîngele omului. Dar a extrage aur, a extrage fier din mină, a cultiva grîu și a țese mătase sînt feluri de muncă care diferă calitativ unul de altul. Într-adevăr, ceea ce apare materialmente ca diversitate a valorilor de întrebuințare apare în proces ca diversitate a activității care creează aceste valori de întrebuințare. Deoarece este indiferentă față de substanța specifică a valorilor de întrebuințare, munca creatoare de valori de schimb este indiferentă și față de forma specifică a muncii însăși. Apoi, diferitele valori de întrebuințare sînt produse ale activității unor indivizi diferiți, deci rezultatul unor feluri de muncă individual diferite. Dar ca valori de schimb ele reprezintă muncă identică, lipsită de deosebiri, adică muncă în care individualitatea lucrătorilor este ștearsă. De aceea munca creatoare de valoare de schimb este *muncă abstract-generală*.

Dacă 1 uncie de aur, 1 tonă de fier, 1 cuarter de grîu și 20 de coți de mătase sînt valori de schimb de mărime egală, sau echivalente, 1 uncie de aur, $\frac{1}{2}$ tonă de fier, 3 busheli de grîu și 5 coți de mătase sînt valori de schimb de o mărime cu totul diferită, și această deosebire cantitativă este în genere singura deosebire de care ele sînt susceptibile ca valori

de schimb. Ca valori de schimb de mărime diferită, ele reprezintă ceva mai mare sau ceva mai mic, cantități mai mari sau mai mici din acea muncă simplă, omogenă, abstract-generală care constituie substanța valorii de schimb. Se pune întrebarea : cum să măsurăm această cantitate ? Sau, mai bine zis, se pune întrebarea care este existența cantitativă a însăși acestei munci, deoarece deosebirea cantitativă dintre mărfuri ca valori de schimb nu sînt altceva decît deosebirile cantitative pe care le prezintă munca materializată în ele. După cum timpul este existența cantitativă a mișcării, tot așa *timpul de muncă* este existența cantitativă a muncii. Deosebirea în ceea ce privește durata muncii propriu-zise este singura deosebire de care este susceptibilă aceasta din urmă dacă presupunem dată calitatea ei. Ca timp de muncă, munca își găsește unitatea de măsură în măsurile naturale ale timpului : oră, zi, săptămână etc. Timpul de muncă este existența vie a muncii, indiferent de forma, conținutul și individualitatea ei ; el este existența vie cantitativă a muncii și totodată măsura immanentă a acestei existențe. Timpul de muncă materializat în valorile de întrebuițare ale mărfurilor constituie substanța care face din ele valori de schimb, deci mărfuri, după cum tot el măsoară mărimile determinate ale valorilor lor. Cantități corelative de valori de întrebuițare diferite în care este materializat același timp de muncă sînt echivalente, sau toate valorile de întrebuițare sînt echivalente în proporțiile în care ele cuprind același timp de muncă cheltuit, materializat. Ca valori de schimb, toate mărfurile sînt doar măsuri determinate de *timp de muncă solidificat*.

Pentru a înțelege determinarea valorii de schimb prin timpul de muncă, trebuie să ținem seama de următoarele puncte principale : reducerea muncii la muncă simplă, lipsită, ca să zicem așa, de calitate ; modul specific în care munca creatoare de valoare de schimb, deci munca producătoare de mărfuri, este *muncă socială* ; în fine, deosebirea dintre muncă în măsura în care are drept rezultat valori de întrebuițare și muncă în măsura în care are drept rezultat valori de schimb.

Pentru a măsura valorile de schimb ale mărfurilor prin timpul de muncă cuprins în ele, diferitele feluri de muncă trebuie să fie reduse la muncă omogenă, lipsită de deosebiri, la muncă simplă, într-un cuvînt la muncă identică din punct de vedere calitativ și care de aceea diferă numai din punct de vedere cantitativ.

Această reducere apare ca o abstracție, dar ea este o abstracție care are loc zilnic în procesul de producție socială. Reducerea tuturor mărfurilor la timp de muncă nu este o abstracție mai mare și totodată nici mai puțin reală ca aceea a transformării tuturor corpurilor organice în aer. Munca, măsurată astfel cu ajutorul timpului, nu apare în fond ca muncă executată de indivizi diferiți; dimpotrivă, diferiții indivizi care muncesc apar ca simple organe ale acestei munci. Cu alte cuvinte, munca, așa cum este reprezentată în valorile de schimb, ar putea fi numită muncă *omenească în general*. Această abstracție a muncii omenești în general există în munca mijlocie pe care este în stare s-o execute orice individ mijlociu al unei societăți date și care reprezintă o anumită cheltuire productivă de mușchi, nervi, creier etc. omenești. Este munca *simplă* * pe care o poate învăța orice individ mijlociu și pe care el trebuie s-o execute într-o formă sau alta. Caracterul acestei munci mijlocii este diferit în diferite țări și în epoci de cultură diferite, dar el apare ca ceva dat în fiecare societate existentă. Munca simplă constituie partea covârșitoare a masei totale a muncii în societatea burgheză, lucru de care ne putem convinge din consultarea oricărei statistici. Fie că *A* produce timp de 6 ore fier și timp de 6 ore pînză, iar *B* produce de asemenea timp de 6 ore fier și timp de 6 ore pînză, fie că *A* produce timp de 12 ore fier și *B* produce timp de 12 ore pînză, este evident că avem aici doar întrebuintări diferite ale *unuia și aceluiași* timp de muncă. Dar cum stau lucrurile cu munca complexă, care se ridică deasupra nivelului mijlociu ca fiind o muncă mai intensă, cu o greutate specifică mai mare? Acest gen de muncă se reduce la muncă simplă adiționată, la muncă simplă potențată, astfel încît, de exemplu, o zi de muncă complexă este egală cu trei zile de muncă simplă. Aici nu este încă locul să examinăm legile care reglează această reducere. Dar că o astfel de reducere are loc este cît se poate de limpede, deoarece, ca valoare de schimb, produsul muncii celei mai complexe constituie într-o anumită proporție un echivalent al produsului muncii mijlocii simple și, prin urmare, este considerat a fi egal cu o anumită cantitate din această muncă simplă.

Determinarea valorii de schimb prin timpul de muncă presupune apoi că într-o marfă oarecare, de exemplu într-o tonă

* Economiiștii englezi o numesc „unskilled labour” [„muncă necalificată”].

de fier, este materializată *aceeași* cantitate de muncă, indiferent de faptul că este vorba de munca lui A sau a lui B, sau că indivizi diferiți folosesc un timp de muncă egal pentru a produce aceeași valoare de întrebuințare, determinată din punct de vedere calitativ și cantitativ. Cu alte cuvinte, se presupune că timpul de muncă cuprins într-o marfă este timpul de muncă *necesar* pentru producerea ei, adică timpul de muncă cerut pentru a produce un nou exemplar din aceeași marfă în condiții generale de producție date.

Condițiile muncii creatoare de valoare de schimb, așa cum rezultă ele din analiza valorii de schimb, sînt *determinări sociale* ale muncii sau determinări ale *muncii sociale*, dar sociale nu în general, ci de un fel deosebit. Este o formă specifică a modului de a fi social. În primul rînd, simplitatea nediferențiată a muncii este *egalitatea* muncii efectuate de indivizi diferiți, raportarea reciprocă a muncilor lor ca munci egale, și anume prin reducerea de fapt a tuturor felurilor de muncă la muncă omogenă. Munca fiecărui individ posedă acest caracter social al egalității în măsura în care ea, această muncă, este reprezentată în valori de schimb, și este reprezentată în valori de schimb numai în măsura în care este raportată la munca tuturor celorlalți indivizi ca la o muncă egală.

Mai departe, în valoarea de schimb timpul de muncă al fiecărui individ apare în mod nemijlocit ca *timp de muncă general*, iar acest *caracter general* al muncii fiecărui individ în parte apare ca *caracter social* al acesteia. Timpul de muncă reprezentat în valoarea de schimb este timpul de muncă al individului, dar al individului considerat în afara oricăror deosebiri de alt individ; este timpul de muncă al tuturor indivizilor în măsura în care ei îndeplinesc o muncă egală; de aceea timpul de muncă de care are nevoie un individ pentru a produce o anumită marfă este timpul de muncă *necesar* pe care l-ar cheltui pentru producerea aceleiași mărfi oricare alt individ. Acesta este timpul de muncă al individului, este timpul *său* de muncă, dar numai ca timp de muncă comun tuturor, căruia îi este în consecință indiferent *al cui* timp de muncă este el. Ca timp de muncă general, el *se exprimă* într-un produs general, într-un *echivalent general*, într-o anumită cantitate de timp de muncă materializat, căreia îi este indiferentă forma concretă a valorii de întrebuințare în care ea apare în mod nemijlocit ca produs al unui individ, ea putînd să se transforme după voie în orice altă formă de va-

loare de întrebuințare în care se exprimă ca produs al oricărui alt individ. Această cantitate de timp de muncă este o mărime *socială* numai ca mărime *generală* de acest fel. Pentru ca munca unui individ să aibă ca rezultat o valoare de schimb, ea trebuie să aibă ca rezultat *un echivalent general*, adică timpul de muncă al individului ea trebuie să-l exprime ca timp de muncă general sau timpul de muncă general ca timp de muncă al individului. E ca și cum diferiții indivizi ar fi pus laolaltă timpul lor de muncă și ar fi exprimat în diferite valori de întrebuințare diferite cantități din timpul de muncă ce stă la dispoziția lor comună. Timpul de muncă al individului este deci, în fond, timpul de muncă de care societatea are nevoie pentru a produce o anumită valoare de întrebuințare, adică pentru a satisface o anumită trebuință. Aici este însă vorba numai de forma specifică în care munca capătă un caracter social. O anumită cantitate de timp de muncă al torcătorului se materializează, de pildă, în 100 de pfunzi de fire de in. Să presupunem că 100 de coți de pînză, produsul țesătorului, reprezintă aceeași cantitate de timp de muncă. Întrucît aceste două produse reprezintă aceeași cantitate de timp de muncă general și, ca atare, constituie echivalente pentru *orice* valoare de întrebuințare care conține o cantitate egală de timp de muncă, ele sînt echivalente una pentru cealaltă. Numai pentru că timpul de muncă al torcătorului și timpul de muncă al țesătorului reprezintă timp de muncă general, iar produsele lor reprezintă în consecința echivalente generale, numai de aceea munca țesătorului devine aici muncă pentru torcător și munca torcătorului muncă pentru țesător, munca unuia devine o muncă pentru celălalt, adică munca lor dobîndește o existență socială pentru amîndoi. Dimpotrivă, în industria țărănească patriarhală, cînd torcătorul și țesătorul locuiau sub același acoperiș, cînd partea femeiască a familiei torcea, iar partea bărbătească țesea, să zicem, pentru nevoile familiei proprii, firele și pînzea erau produse *sociale*, iar torsul și țesutul erau munci *sociale* în cadrul familiei. Caracterul lor social nu consta însă în aceea că firele ca echivalent general se schimbau pe pînză ca echivalent general sau că amîndouă produsele se schimbau între ele ca expresii cu semnificație egală, echivalente, ale aceluiași timp de muncă general. Dimpotrivă, legătura de familie, cu diviziunea sa naturală a muncii, a imprimat produsului muncii pecetea sa socială specifică. Sau să luăm claca și dijma dîn timpul evului mediu. Aici legătura socială o con-

stituie muncile determinate ale indivizilor prestate în forma lor naturală, caracterul specific și nu caracterul general al muncii. Sau să luăm, în sfârșit, în forma ei primitivă, munca în cadrul comunității, așa cum o găsim în pragul istoriei la toate popoarele civilizate*. Aici caracterul social al muncii este mijlocit, evident, nu prin aceea că munca individului ia forma abstractă a generalității sau că produsul său ia forma unui echivalent general. Comunitatea, care este o premisă a producției, este aceea care împiedică munca individului să fie muncă privată și produsul său produs privat; dimpotrivă, ea face ca munca individului să apară nemijlocit ca funcție a unui membru al organismului social. Munca reprezentată în valoarea de schimb este presupusă ca muncă a individului izolat. Ea devine socială datorită faptului că ia forma contrariului său nemijlocit, forma generalității abstracte.

În sfârșit, munca creatoare de valoare de schimb se caracterizează prin aceea că relația socială dintre persoane apare, ca să zicem așa, inversată, și anume ca o relație socială între lucruri. Numai în măsura în care o valoare de întrebuințare se raportează la alta ca valoare de schimb, numai în această măsură munca diferitelor persoane se raportează una la alta ca muncă egală și generală. Dacă este deci just să se spună că valoarea de schimb este o relație între persoane**, nu este mai puțin adevărat însă că trebuie să se adauge: o relație ascunsă sub un înveliș material. După cum, cu toate proprietățile lor fizice și chimice diferite, un pfund de fier și un pfund de aur reprezintă *aceeași* greutate, tot astfel valorile de întrebuințare a două mărfuri care cuprind același timp de muncă reprezintă *aceeași valoare de schimb*. Valoarea de schimb apare astfel ca o determinare socială a

* În ultimul timp s-a răspândit prejudecata ridicolă că forma proprietății comunitare primitive ar fi o formă specific slavă sau chiar exclusiv rusă. Ea este forma primitivă a cărei evoluție o putem urmări la romani, la germani și la celți; o serie întreagă de diverse tipuri ale ei, deși în parte pe cale de descompunere, se mai întâlnesc și astăzi la indieni. Un studiu mai aprofundat al formelor de proprietate comunitară la asiatici, în special la indieni, ar arăta cum din forme diferite de proprietate comunitară primitivă rezultă forme diferite de descompunere a ei. Așa, de pildă, tipurile diferite, originale de proprietate privată romană și germanică pot fi deduse din forme diferite de proprietate comunitară indiană.

** „Avuția este o relație între două persoane” (Galiani. „Della Moneta”, pag. 221, în vol. III al culegerii apărute sub îngrijirea lui Custodi: „Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderrna”. Milano, 1803).

valorilor de întrebuintare, ca o determinare care de la natură le este inerentă în calitatea lor de lucruri și datorită căreia în procesul de schimb ele se înlocuiesc reciproc în proporții cantitative determinate și formează echivalente, exact așa cum substanțe chimice simple se combină în raporturi cantitative determinate și formează echivalente chimice. Numai datorită obișnuinței din viața de toate zilele ni se pare ceva banal și de la sine înțeles că o relație socială de producție ia forma unui lucru, astfel încît relația dintre persoane în cadrul muncii lor apare, dimpotrivă, ca o relație între lucruri și între lucruri și persoane. În cadrul mărfii această mistificare este încă foarte simplă. Toată lumea își dă seama, într-o măsură mai mare sau mai mică, că relația dintre mărfuri ca valori de schimb este, dimpotrivă, o relație între persoane în cadrul activității lor productive una pentru alta. Dar, în cadrul unor relații de producție superioare, această aparență de simplitate dispare. Toate iluziile sistemului monetar se datoresc faptului că nu s-a văzut că banii reprezintă o relație de producție socială, dar o reprezintă sub forma unui lucru natural cu proprietăți determinate. Economiiștii moderni, care cu aere de superioritate ironizează iluziile sistemului monetar, păcătuiesc prin aceeași iluzie de îndată ce trec la categorii economice superioare, de exemplu la capital. Această iluzie se manifestă la ei sub forma unei mirări naive, atunci cînd ceea ce ei tocmai definiseră aproximativ drept un lucru le apare dintr-o dată ca relație socială, iar ceea ce abia apuseră să fixeze ca relație socială îi sîcîie iarăși ca lucru.

Deoarece în realitate valoarea de schimb a mărfurilor nu este nimic altceva decît raportul reciproc dintre munca diferiților indivizi considerată ca egală și generală, nimic altceva decît expresia materială a unei forme specifice sociale a muncii, este o tautologie să se spună că munca este *unica* sursă a valorii de schimb, și deci a avuției, în măsura în care aceasta din urmă constă din valori de schimb. Aceeași tautologie o constituie afirmația că substanța naturii ca atare nu are valoare de schimb *, fiindcă nu conține muncă, și că valoarea de schimb ca atare nu conține nici o substanță a

* „În starea sa naturală, substanța este întotdeauna lipsită de valoare”. MacCulloch. „Discours sur l'origine de l'économie politique etc.”, traduit par Prévost. Geneva, 1825, pag. 57. De aici se vede că pînă și un MacCulloch este mult mai presus de fetișismul „gînditorilor” germani, la care „substanța” și înrîcă o jumătate de duzină de alte substanțe sînt declarate elemente ale valorii. Comp., de pildă, L. Stein, op. cit., vol I, pag. 170.

naturii. Cînd însă William Petty spune că „munca e tatăl avuției, iar pămîntul mama ei”¹⁰, sau cînd episcopul Berkeley se întrebă :

„Oare cele patru elemente împreună cu munca pe care omul a încorporat-o în ele nu constituie adevărata sursă a avuției ?” *

sau cînd americanul Th. Cooper explică pe înțelesul tuturor :

„Dacă scoți dintr-o piine munca cheltuită pentru producerea ei, munca brutarului, a morarului, a agricultorului etc., ce mai rămîne din ea ? Cîteva grăunțe de iarbă sălbatică, care nu sînt bune pentru a fi consumate de om **,

în toate aceste considerații este vorba nu de munca abstractă ca sursă de valoare de schimb, ci de munca concretă ca sursă de avuție materială, într-un cuvînt de muncă în măsura în care produce valori de întrebuițare. Deoarece este presupusă valoarea de întrebuițare a mărfii, este presupusă implicit și utilitatea specifică a muncii cheltuite pentru producerea ei, este presupus că această muncă corespunde unui scop determinat ; cu aceasta însă se epuizează totodată, din punctul de vedere al mărfii, orice interes față de muncă, privită ca muncă utilă. În produsul piine ca valoare de întrebuițare, ne interesează proprietățile piinii ca aliment și nicidecum munca agricultorului, a morarului, a brutarului etc. Dacă în urma unei invenții această muncă s-ar reduce cu $\frac{19}{20}$, piinea ar aduce aceleași foloase ca și mai înainte. Chiar dacă piinea ar cădea de-a gata din cer, tot n-ar pierde nici un atom din valoarea ei de întrebuițare. În timp ce munca creatoare de valoare de schimb se realizează în egalitatea mărfurilor ca echivalente generale, munca în calitate de activitate productivă îndreptată asupra unui scop se realizează în diversitatea infinită a valorilor lor de întrebuițare. În timp ce munca creatoare de valoare de schimb este muncă *abstract-generală* și *egală*, munca creatoare de valoare de întrebuițare este muncă concretă și deosebită, care, după formă și material, se subdivide în feluri de muncă infinit de diferite.

În măsura în care munca este creatoare de valori de întrebuițare, este greșit să se spună despre ea că ar fi *unica* sursă a avuției create de ea, și anume a avuției materiale. Deoarece această muncă este activitatea menită să adapteze

* Berkeley „The Querist”. Londra, 1750 : „Whether the four elements and man's labour therein be not the true source of wealth ?”

** Th. Cooper. „Lectures on the elements of Political Economy. Londra, 1831 (Columbia, 1826), pag. 99.

elementele materiale unui scop sau altul, ea are nevoie de substanță ca premisă. În diferite valori de întrebuințare, proporția dintre muncă și substanța naturii este foarte diferită, dar valoarea de întrebuințare conține întotdeauna un substrat natural. Ca activitate conștientă avînd drept obiectiv adaptarea pentru diferite scopuri a elementelor naturale sub o formă sau alta, munca constituie o condiție naturală a existenței omenești, o condiție — independentă de orice forme sociale — a schimbului de substanțe dintre om și natură. Munca creatoare de valori de schimb este, dimpotrivă, o formă specific socială a muncii. În determinarea ei materială ca activitate productivă deosebită, munca croitorului, de exemplu, produce haina, dar nu valoarea de schimb a hainei. Pe aceasta din urmă ea o produce nu ca muncă a croitorului, ci ca muncă abstract-generală, și aceasta aparține unei conexiuni sociale pe care nu a creat-o croitorul. Așa, de pildă, în industria casnică antică femeile produceau haina, fără a produce valoarea de schimb a hainei. Munca ca sursă de bogăție materială era tot atît de bine cunoscută legiuitorului Moise ca și funcționarului vamal Adam Smith*.

Să examinăm acum unele determinări imediate care rezultă din reducerea valorii de schimb la timpul de muncă.

Ca valoare de întrebuințare, marfa acționează ca o cauză [ursächlich]. Grîul, de pildă, acționează ca aliment. O mașină înlocuiește munca în anumite proporții. Această acțiune a mărții, datorită căreia respectiva marfă este numai valoare de întrebuințare, obiect de consum, poate fi numită serviciul adus de marfă, serviciul pe care îl aduce marfa ca valoare de întrebuințare. Ca valoare de schimb însă, marfa e privită întotdeauna numai din punctul de vedere al rezultatului. Aici nu este vorba de serviciul pe care îl aduce ea, ci de serviciul** care i-a fost adus în timpul producerii ei. Prin urmare, valoarea de schimb a unei mașini, de exemplu, nu

---

* F. List, care n-a putut înțelege niciodată — căci mintea sa practică și interesată era în genere departe de a pricepe ceva — deosebirea dintre muncă în măsura în care servește la crearea utilului, a unei valori de întrebuințare, și muncă în măsura în care produce o formă socială determinată a avuției, valoarea de schimb, vedea de aceea în economiștii englezi moderni niște simpli plagiatori ai lui Moise din Egipt.

** Este lesne de înțeles ce „servicii” trebuie să aducă categoria „serviciu” („service”) unor economiști ca J.-B. Say și F. Bastiat, a căror înțelepciune de moralisti, după cum just a remarcat încă Malthus, face peste tot abstracție de modul specific determinat al formei relațiilor economice

este determinată de cantitatea de timp de muncă pe care ea o înlocuiește, ci de cantitatea de timp de muncă cheltuită pentru producerea ei și care este deci necesară pentru producerea unei noi mașini de același fel.

De aceea, dacă cantitatea de muncă necesară pentru producerea diferitelor mărfuri ar rămâne constantă, valoarea lor de schimb ar fi invariabilă. Dar caracterul lesnicios sau anevoios al producției variază neconținut. Dacă forța productivă a muncii crește, munca produce într-un timp mai scurt aceeași valoare de întrebuințare. Dacă forța productivă a muncii scade, se cere mai mult timp pentru producerea aceleiași valori de întrebuințare. De aceea cantitatea de timp de muncă cuprins într-o marfă, adică valoarea de schimb a mărfii, este o mărime variabilă, crescînd sau scăzînd în raport invers cu creșterea sau scăderea forței productive a muncii. Forța productivă a muncii, care în industria prelucrătoare se folosește la un grad dinainte determinat, în agricultură și în industria extractivă depinde și de condiții naturale care nu pot fi controlate de om. *Aceeași* cantitate de muncă poate să extragă o cantitate mai mare sau mai mică de metale diferite, după cum sînt relativ mai bogate sau mai sărace respectivele zăcăminte de metale din scoarța pămîntului. *Aceeași* cantitate de muncă se va materializa în 2 busheli de grîu într-un an cu recoltă bună, iar într-un an cu recoltă slabă, poate, într-un singur bushel. Aici se creează aparența că raritatea sau abundența, ca condiții naturale, ar determina valoarea de schimb a mărfurilor, pentru că ele determină forța productivă, legată de condiții naturale, a unei munci reale deosebite.

Diferite valori de întrebuințare conțin în volume inegale același timp de muncă sau aceeași valoare de schimb. Cu cît este mai mic, în comparație cu alte valori de întrebuințare, volumul valorii de întrebuințare în care o marfă conține o cantitate determinată de timp de muncă, cu atît este mai mare *valoarea ei de schimb specifică*. Cînd găsim că în diferite epoci de cultură, îndepărtate unele de altele, anumite valori de întrebuințare formează o serie de valori de schimb specifice, care, chiar dacă nu păstrează una față de alta exact aceeași proporție numerică, mențin totuși raportul general al unei ordini crescînde sau descrescînde, cum ar fi, de pildă, aurul, argintul, arama, fierul sau grîul, secara, orzul, ovăzul, aceasta nu înseamnă decît că dezvoltarea progresivă a forțelor de producție sociale a influențat în aceeași măsură, sau

aproape în aceeași măsură, timpul de muncă necesar pentru producerea acestor mărfuri diferite.

Valoarea de schimb a unei mărfi nu se manifestă în propria ei valoare de întrebuițare. Dar, ca materializare a timpului de muncă social general, valoarea de întrebuițare a unei mărfi este pusă în anumite raporturi cu valorile de întrebuițare ale altor mărfuri. În felul acesta valoarea de schimb a unei mărfi se manifestă în valorile de întrebuițare ale altor mărfuri. Echivalentul este, de fapt, valoarea de schimb a unei mărfi exprimată în valoarea de întrebuițare a unei alte mărfi. Dacă spun, de exemplu, că 1 cot de pînză valorează 2 pfunzi de cafea, aceasta înseamnă că valoarea de schimb a pînzei este exprimată în valoarea de întrebuițare a cafelei, și anume într-o cantitate determinată din această valoare de întrebuițare. Dacă această proporție este dată, pot exprima în cafea valoarea oricărei cantități de pînză. Este limpede că valoarea de schimb a unei mărfi, de exemplu a pînzei, nu se limitează la proporția în care o altă marfă deosebită, de exemplu cafeaua, formează echivalentul ei. Cantitatea de timp de muncă general reprezentată în 1 cot de pînză se realizează concomitent într-o serie nesfîrșită de volume diferite de valori de întrebuițare ale tuturor celorlalte mărfuri. Valoarea de întrebuițare a oricărei alte mărfi, luată în proporția în care ea reprezintă un timp de muncă de mărime egală, constituie un echivalent al cotului de pînză. De aceea valoarea de schimb a *acestei mărfi deosebite* se exprimă pe deplin numai în numărul infinit de egalități în care valorile de întrebuițare ale tuturor celorlalte mărfuri formează echivalentul ei. Numai în suma acestor egalități sau în totalitatea diferitelor proporții în care o marfă poate fi schimbată pe orice altă marfă, respectiva marfă este exprimată pe deplin ca *echivalent general*. De exemplu, seria de egalități :

$$\begin{aligned} 1 \text{ cot de pînză} &= \frac{1}{2} \text{ pfund de ceai,} \\ 1 \text{ cot de pînză} &= 2 \text{ pfunzi de cafea,} \\ 1 \text{ cot de pînză} &= 8 \text{ pfunzi de pîine,} \\ 1 \text{ cot de pînză} &= 6 \text{ coți de stambă} \end{aligned}$$

poate fi exprimată în felul următor :

$$1 \text{ cot de pînză} = \frac{1}{8} \text{ pfund de ceai} + \frac{1}{2} \text{ pfund de cafea} + 2 \text{ pfunzi de pîine} + 1\frac{1}{2} \text{ coți de ștambă.}$$

De aceea, dacă am avea înaintea noastră întreaga sumă a egalităților prin care valoarea unui cot de pînză este exprimată pe deplin, am putea înfățișa valoarea ei de schimb sub forma unei serii. În realitate, această serie este nesfîrșită, deoarece sfera mărfurilor nu se închide niciodată definitiv, ci se lărgeste într-una. Dar dacă, prin urmare, o marfă își măsoară valoarea de schimb în valorile de întrebuințare ale tuturor celorlalte mărfuri, înseamnă că, invers, valorile de schimb ale tuturor celorlalte mărfuri se măsoară în valoarea de întrebuințare a acestei mărfi care se măsoară în ele*. Dacă valoarea de schimb a unui cot de pînză se exprimă în $\frac{1}{2}$ pfund de ceai, sau în 2 pfunzi de cafea, sau în 6 coți de stambă, sau în 8 pfunzi de piine etc., înseamnă că în porțiunile în care sînt egale cu o a treia mărime, cu pînza, cafeaua, ceaiul, stamba, piinea etc., sînt egale între ele și că pînza servește deci ca măsură comună a valorilor lor de schimb. Orice marfă, ca timp de muncă general materializat, deci ca o cantitate determinată de timp de muncă general își exprimă valoarea de schimb, pe rînd, în cantități determinate din valorile de întrebuințare ale tuturor celorlalte mărfuri, și invers, valorile de schimb ale tuturor celorlalte mărfuri se măsoară prin valoarea de întrebuințare a acestei mărfi exclusive. Dar, ca valoare de schimb, fiecare marfă este totodată atît marfa exclusivă care servește ca măsură comună pentru valorile de schimb ale tuturor celorlalte mărfuri cît și numai una dintre numeroasele mărfuri în ale căror sferă totală orice altă marfă reprezintă nemijlocit valoarea ei de schimb.

Mărimea valorii unei mărfi nu depinde de împrejurarea dacă în afară de ea mai există multe sau puține mărfuri de alt soi. Dar de diversitatea mai mare sau mai mică a celorlalte mărfuri depinde dacă este mai mare sau mai mică seria de egalități în care se realizează valoarea ei de schimb. Seria de egalități în care este reprezentată, de exemplu, valoarea cafelei exprimă sfera posibilității sale de a se schimba pe alte mărfuri, limitele în cadrul cărora cafeaua funcționează ca valoare de schimb. Valorii de schimb a unei mărfi ca materializare a timpului de muncă social general îi corespunde expresia echivalenței sale în valori de întrebuințare infinit de variate.

* „O altă proprietate a măsurii este de a se afla într-un asemenea raport față de obiectul măsurat, încît obiectul măsurat devine într-un anumit fel măsura obiectului care măsoară”. Montanari. „Della Moneta”, pag. 41, în ediția Custodi, vol. III. Parte antica.

Am văzut că valoarea de schimb a unei mărfi variază o dată cu cantitatea de timp de muncă nemijlocit cuprins în ea însăși. Valoarea ei de schimb realizată, adică exprimată în valorile de întrebuintare ale altor mărfuri, trebuie să depindă de asemenea de proporția în care variază timpul de muncă folosit pentru producerea tuturor celorlalte mărfuri. Dacă, de exemplu, timpul de muncă necesar pentru producerea unei banițe de grâu ar rămâne același, pe cînd timpul de muncă necesar pentru producerea tuturor celorlalte mărfuri s-ar dubla, valoarea de schimb a baniței de grâu, exprimată în echivalentele sale, ar scădea la jumătate. În practică, rezultatul ar fi același ca și cînd timpul de muncă necesar pentru producerea unei banițe de grâu s-ar reduce la jumătate, iar timpul de muncă necesar pentru producerea tuturor celorlalte mărfuri ar rămîne neschimbat. Valoarea mărfurilor este determinată de proporția în care ele pot fi produse în cursul aceluiași timp de muncă. Pentru a urmări variațiile posibile cărora le este supusă această proporție, luăm două mărfuri: *A* și *B*. *Primul caz*. Să admitem că timpul de muncă necesar pentru producerea mărfii *B* rămîne neschimbat. În acest caz, valoarea de schimb a mărfii *A*, exprimată în *B*, scade sau crește direct proporțional cu scăderea sau creșterea timpului de muncă necesar pentru producerea mărfii *A*. *Al doilea caz*. Să admitem că timpul de muncă necesar pentru producerea mărfii *A* rămîne neschimbat. Valoarea de schimb a lui *A*, exprimată în *B*, scade sau crește invers proporțional cu scăderea sau creșterea timpului de muncă necesar pentru producerea mărfii *B*. *Al treilea caz*. Timpul de muncă necesar pentru producerea mărfurilor *A* și *B* scade sau crește în aceeași proporție. În acest caz, exprimarea echivalenței mărfii *A* în marfa *B* rămîne neschimbată. Dacă, datorită vreunei împrejurări anumite, forța productivă a tuturor felurilor de muncă s-ar micșora în aceeași măsură, astfel încît producerea tuturor mărfurilor ar cere în aceeași proporție un timp de muncă mai mare, valoarea *tuturor* mărfurilor ar crește, expresia reală a valorii lor de schimb ar rămîne neschimbată, iar avuția reală a societății ar scădea, deoarece ar fi nevoie de o cantitate mai mare de timp de muncă pentru a produce aceeași masă de valori de întrebuintare. *Al patrulea caz*. Timpul de muncă necesar pentru producerea mărfurilor *A* și *B* crește sau scade pentru ambele mărfuri, dar nu în aceeași măsură, sau timpul de muncă necesar pentru producerea mărfii *A* crește, pe cînd timpul de muncă necesar pentru producerea

mărfii *B* scade, sau invers. Toate aceste cazuri pot fi reduse pur și simplu la acela că timpul de muncă necesar pentru producerea unei mărfi rămîne neschimbat, pe cînd cel necesar pentru producerea celorlalte mărfuri crește sau scade.

Valoarea de schimb a fiecărei mărfi se exprimă în valoarea de întrebuițare a oricărei alte mărfi, fie în unități întregi, fie în fracțiuni din această valoare de întrebuițare. Ca valoare de schimb, orice marfă este la fel de divizibilă ca și timpul de muncă materializat în ea. Echivalența mărfurilor este însă tot atît de independentă de divizibilitatea lor fizică ca valori de întrebuițare pe cît adînțării valorilor de schimb ale mărfurilor îi este indiferent ce schimbări de formă reale suferă valorile de întrebuițare ale acestor mărfuri cu prilejul transformării lor într-o *singură* marfă nouă.

Pînă acum marfa a fost examinată dintr-un dublu punct de vedere, ca valoare de întrebuițare și ca valoare de schimb, de fiecare dată unilateral. Dar marfa ca atare reprezintă *unitatea* nemijlocită a valorii de întrebuițare și a valorii de schimb; în același timp, ea este marfă numai în raport cu celelalte mărfuri. Raportul *real* dintre mărfuri este *procesul* lor de schimb. Acesta este un proces social, în care intră indivizi independenți unii de alții, dar intră în el numai ca posesori de mărfuri; existența lor reciprocă unul pentru altul este existența mărfurilor lor, și astfel ei apar în fond doar ca purtători conștienți ai procesului de schimb.

Marfa este valoare de întrebuițare: grîu, pînză, diamant, mașină etc., dar ca marfă ea este totodată *non-valoare* de întrebuițare. Dacă ar fi valoare de întrebuițare pentru posesorul ei, adică dacă ar fi nemijlocit un mijloc pentru satisfacerea trebuințelor lui proprii, ea nu ar fi marfă. Pentru posesorul ei, marfa este mai curînd *non-valoare de întrebuițare*, și anume ea este doar purtătoarea materială a *valorii de schimb*, sau pur și simplu *mijloc de schimb*; ca purtătoare activă a valorii de schimb, valoarea de întrebuițare devine mijloc de schimb. Pentru posesorul ei, marfa este valoare de întrebuițare numai în calitate de valoare de schimb*. Valoare de întrebuițare ea trebuie abia să devină, în primul rînd pentru alții. Deoarece ea nu este valoare de întrebuițare pentru propriul ei posesor, marfa este valoare de întrebuițare pentru posesorii altor mărfuri. În caz contrar, munca

* Acesta este modul în care Aristotel concepe valoarea de schimb (vezi pasajul citat la începutul acestui capitol).

lui a fost inutilă și, ca atare, rezultatul muncii nu este o marfă. Pe de altă parte, marfa trebuie să devină valoare de întrebuințare *pentru propriul ei posesor*, deoarece mijloacele lui de subzistență există în afara ei, în valorile de întrebuințare ale unor mărfuri străine. Pentru a deveni valoare de întrebuințare, marfa trebuie să se afle în fața trebuinței determinate pentru a cărei satisfacere servește ea. Prin urmare, valorile de întrebuințare ale mărfurilor devin valori de întrebuințare atunci când își schimbă omnilateral locurile, trecând de la cei în mâinile cărora ele servesc ca mijloace de schimb la cei în mâinile cărora ele servesc ca obiecte de consum. Numai prin această *înstrăinare* omnilaterală a mărfurilor munca cuprinsă în ele devine muncă utilă. În cadrul acestui proces de raportare reciprocă a mărfurilor ca valori de întrebuințare, ele nu capătă nici o nouă determinare economică de formă. Dimpotrivă, dispare și determinarea de formă care le caracteriza ca mărfuri. Piinea, de exemplu, trecând din mâna brutarului în mâna consumatorului, nu-și schimbă existența ei ca piine. Dimpotrivă, abia consumatorul este acela care se raportează la ea ca la o valoare de întrebuințare, ca la un aliment determinat, pe când în mâna brutarului ea era purtătoarea unei relații economice, un obiect suprasenzorial cu caracter senzorial. Singura schimbare de formă pe care o suferă mărfurile în procesul în cadrul căruia ele devin valori de întrebuințare este, așadar, desființarea existenței lor formale, în care ele erau non-valori de întrebuințare pentru posesorul lor și valori de întrebuințare pentru non-posesorul lor. Pentru a deveni valori de întrebuințare, mărfurile trebuie să treacă printr-o înstrăinare omnilaterală, să intre în procesul de schimb, dar existența lor în vederea schimbului este existența lor ca valori de schimb. De aceea, pentru a se realiza ca valori de întrebuințare, ele trebuie să se realizeze ca valori de schimb.

Dacă, din punctul de vedere al valorii de întrebuințare, marfa izolată apare inițial ca un obiect de sine stătător, apoi ca valoare de schimb ea era, dimpotrivă, din capul locului considerată în raport cu toate celelalte mărfuri. Dar acest raport nu era decît unul teoretic, imaginar. Abia în procesul schimbului el devine un raport real. Este adevărat că, pe de altă parte, marfa este valoare de schimb în măsura în care pentru producerea ei s-a cheltuit o anumită cantitate de timp de muncă, în măsura în care, prin urmare, ea reprezintă *timp de muncă materializat*. Dar, așa cum se prezintă ea nemijlo-

cit, marfa nu este decît timp de muncă individual materializat, avînd un conţinut special şi nu timp de muncă *general*. Ea *nu* este deci în mod nemijlocit valoare de schimb, ci abia trebuie să devină. În primul rînd, ea poate fi o materializare de timp de muncă general numai în măsura în care ea reprezintă timp de muncă cheltuit în vederea unui anumit scop util, adică pentru crearea unei valori de întrebuiţare. Numai sub rezerva acestei condiţii materiale timpul de muncă cuprins în mărfuri este considerat timp de muncă general, social. Prin urmare, dacă marfa poate deveni valoare de întrebuiţare numai datorită faptului că se realizează ca valoare de schimb, pe de altă parte ea se poate realiza ca valoare de schimb numai datorită faptului că în procesul înstrăinării sale ea se afirmă ca valoare de întrebuiţare. O marfă, ca valoare de întrebuiţare, poate fi înstrăinată numai aceluia pentru care ea este valoare de întrebuiţare, adică obiectul unei trebuinţe deosebite. Pe de altă parte, ea se înstrăinează numai în schimbul altei mărfi, sau, dacă privim lucrurile din punctul de vedere al posesorului celeilalte mărfi, vom vedea că şi el îşi poate înstrăina marfa, adică o poate realiza, numai atunci cînd o pune în contact cu trebuinţa deosebită pentru a cărei satisfacere serveşte ea. Prin urmare, în înstrăinarea omni-laterală a mărfurilor ca *valori de întrebuiţare*, mărfurile sînt raportate unele la altele în virtutea deosebirii lor materiale, ca obiecte deosebite care, prin proprietăţile lor specifice, satisfac trebuinţe deosebite. Dar ca simple valori de întrebuiţare ele sînt entităţi indiferente unele faţă de altele şi nici nu se află măcar în vreun raport între ele. Ca valori de întrebuiţare, ele pot fi schimbate numai în cadrul raportării la trebuinţe deosebite. Pe de altă parte însă, ele pot fi schimbate numai ca echivalente şi sînt echivalente numai în calitate de cantităţi egale de timp de muncă materializat, astfel încît proprietăţile naturale ale mărfurilor ca valori de întrebuiţare şi deci raportarea lor la trebuinţe deosebite nici nu sînt luate în considerare. Ca valoare de schimb, o marfă se realizează, dimpotrivă, prin aceea că, în calitate de echivalent, înlocuieşte o cantitate determinată din oricare altă marfă, indiferent dacă pentru posesorul celeilalte mărfi ea este sau nu valoare de întrebuiţare. Pentru posesorul celeilalte mărfi însă, ea este marfă numai în măsura în care reprezintă pentru el o valoare de întrebuiţare, iar pentru propriul ei posesor ea este valoare de schimb numai în măsura în care reprezintă pentru celălalt o marfă. De aceea, unul şi acelaşi raport

trebuie să fie un raport între mărfuri ca mărimi în esență egale, diferite numai din punct de vedere cantitativ; el trebuie să fie egalitatea lor ca obiecte în care e materializat timpul de muncă general și, totodată, un raport între mărfuri ca obiecte diferite din punct de vedere calitativ, ca valori de întrebuințare deosebite, care satisfac trebuințe deosebite; într-un cuvânt, el trebuie să fie un raport în care ele se deosebesc ca valori de întrebuințare reale. Dar această egalitate și această inegalitate se exclud reciproc. În felul acesta se constată că avem aici nu numai un cerc vicios de probleme, deoarece rezolvarea uneia dintre ele presupune rezolvarea prealabilă a celeilalte, ci și un întreg complex de cerințe contradictorii, deoarece îndeplinirea unei condiții este nemijlocit legată de îndeplinirea contrarului ei.

Procesul de schimb al mărfurilor trebuie să reprezinte atât desfășurarea cât și rezolvarea acestor contradicții, care totuși nu pot fi reprezentate în el în acest mod simplu. Până aici am văzut numai cum sînt raportate mărfurile unele la altele ca valori de întrebuințare, adică în ce mod apar mărfurile ca valori de întrebuințare în *cadrul* procesului de schimb. Valoarea de schimb, așa cum am considerat-o pînă acum, a existat, dimpotrivă, numai în abstracția noastră, sau, dacă vreți, în abstracția fiecărui posesor de mărfuri la care marfa, ca valoare de întrebuințare, se află în depozit, iar ca valoare de schimb — în conștiință. Dar în cadrul procesului de schimb mărfurile trebuie să existe unele pentru altele nu numai ca valori de întrebuințare, ci și ca valori de schimb, și această existență a lor trebuie să se manifeste ca propriul lor raport reciproc. Dificultatea de care ne-am lovit din capul locului constă în aceea că marfa, pentru a se înfățișa ca valoare de schimb, ca timp de muncă general materializat, trebuie să fie mai întii înstrăinată, plasată ca valoare de întrebuințare, pe cînd înstrăinarea ei ca valoare de întrebuințare presupune, dimpotrivă, existența ei ca valoare de schimb. Să presupunem însă că această dificultate a fost înlăturată. Să presupunem că marfa s-a lepădat de valoarea ei de întrebuințare specifică și că prin înstrăinarea acesteia a îndeplinit condiția materială de a fi muncă socialmente utilă și nu munca deosebită pe care nu individ izolat o depune pentru propriile sale nevoi. În acest caz, în procesul de schimb marfa trebuie să devină pentru celelalte mărfuri valoare de schimb, echivalent general, timp de muncă general materializat, dobîndind astfel, în locul efectului limitat al unei valori de

întrebuințare deosebite, capacitatea de a se exprima nemijlocit în toate valorile de întrebuințare ca în echivalente ale ei. Dar fiecare marfă este *acea* marfă care, în felul acesta, prin înstrăinarea valorii ei de întrebuințare deosebite trebuie să apară ca materializare nemijlocită a timpului de muncă general. Pe de altă parte însă, în procesul de schimb se găsesc față în față numai mărfuri deosebite, munci ale unor indivizi particulari, întruchipate în valori de întrebuințare deosebite. Însuși timpul de muncă general este o abstracție, care, ca atare, nu există pentru mărfuri.

Să examinăm suma egalităților în care valoarea de schimb a unei mărfi își găsește expresia reală ; de exemplu :

- 1 cot de pînză = 2 pfunzi de cafea,
 1 cot de pînză = $\frac{1}{2}$ pfund de ceai,
 1 cot de pînză = 8 pfunzi de piine etc.

Aceste egalități nu arată decît că în 1 cot de pînză, în 2 pfunzi de cafea, în $\frac{1}{2}$ pfund de ceai etc. sînt materializate cantități egale de timp de muncă social general. În realitate însă, muncile individuale reprezentate în aceste valori de întrebuințare deosebite devin muncă generală și, sub această formă, muncă socială numai datorită faptului că aceste valori de întrebuințare se schimbă realmente între ele proporțional cu durata timpului de muncă cuprins în ele. Timpul de muncă social există în aceste mărfuri, ca să zicem așa, numai în stare latentă și se manifestă abia în procesul lor de schimb. Punctul de plecare îl constituie nu munca indivizilor ca muncă socială, ci, dimpotrivă, muncile deosebite ale indivizilor particulari, munci care abia în procesul schimbului, prin înlăturarea caracterului lor inițial, se dovedesc a fi muncă socială generală. Prin urmare, munca socială generală nu este o premisă gata existentă, ci un rezultat în devenire. În felul acesta se ivește o nouă dificultate, constînd în aceea că, pe de o parte, mărfurile trebuie să intre în procesul de schimb ca timp de muncă general materializat, iar pe de altă parte materializarea timpului de muncă al indivizilor ca timp de muncă general este ea însăși doar un produs al procesului de schimb.

Prin înstrăinarea valorii ei de întrebuințare, adică a existenței sale inițiale, orice marfă trebuie să-și dobîndească existența corespunzătoare ca valoare de schimb. De aceea, în procesul de schimb marfa trebuie să-și dubleze existența. Pe de altă parte, a doua ei existență ca valoare de schimb nu poate

fi decît o altă marfă, deoarece în procesul de schimb stau față în față numai mărfuri. Dar cum să înfățișăm nemijlocit ca timp de muncă *general materializat* o marfă deosebită, sau, ceea ce este același lucru, în ce mod să imprimăm nemijlocit timpului de muncă individual, materializat într-o marfă deosebită, caracterul generalității? Expresia reală a valorii de schimb a unei mărfi, adică a fiecărei mărfi ca echivalent general, poate fi reprezentată într-un număr infinit de egalități, ca :

1 cot de pînză = 2 pfunzi de cafea,
 1 cot de pînză = $\frac{1}{2}$ pfund de ceai,
 1 cot de pînză = 8 pfunzi de pîine,
 1 cot de pînză = 6 coți de stambă,
 1 cot de pînză = etc.

Această reprezentare era teoretică atîta timp cît marfa era doar *gîndită* ca o cantitate determinată de timp de muncă general materializat. Dintr-o abstracție pură, existența unei mărfi deosebite ca echivalent general se transformă într-un rezultat *social* al procesului de schimb dacă procedăm la o simplă inversare a seriei de egalități de mai sus. De exemplu :

2 pfunzi de cafea = 1 cot de pînză,
 $\frac{1}{2}$ pfund de ceai = 1 cot de pînză,
 8 pfunzi de pîine = 1 cot de pînză,
 6 coți de stambă = 1 cot de pînză.

În timp ce cafeaua, ceaiul, pîinea, stamba, într-un cuvînt toate mărfurile, își exprimă în pînză timpul de muncă cuprins în ele, valoarea de schimb a pînzei se manifestă, invers, în toate celelalte mărfuri ca în echivalente ale ei, iar timpul de muncă materializat în ea devine nemijlocit timp de muncă general, care se exprimă deopotrivă în diferite cantități din toate celelalte mărfuri. Pînză devine aici *echivalent general* datorită *acțiunii omnilaterale* pe care toate celelalte mărfuri o exercită asupra ei. Ca valoare de schimb, fiecare marfă a devenit măsura valorilor tuturor celorlalte mărfuri. Aici însă, dimpotrivă, deoarece toate mărfurile își măsoară valoarea de schimb într-o singură marfă specială, această marfă exclusă din rîndul celorlalte mărfuri devine existența adecvată a valorii de schimb, existența ei ca echivalent general. Seria infinită sau numărul infinit de egalități

în care se exprima valoarea de schimb a fiecărei mărfi se reduce la o singură egalitate, care nu cuprinde decât 2 membri. Egalitatea : 2 pfunzi de cafea = 1 cot de pînză este acum expresia completă a valorii de schimb a cafelei, deoarece în această expresie valoarea de schimb a cafelei apare în mod nemijlocit ca echivalent al unei cantități determinate din orice altă marfă. Prin urmare, acum în însuși procesul de schimb mărfurile există unele pentru altele sau apar unele față de altele ca valori de schimb sub formă de pînză. Faptul că, în calitate de valori de schimb, toate mărfurile se raportează între ele numai ca diferite cantități de timp de muncă general materializat apare acum în așa fel că, în calitate de valori de schimb, ele nu reprezintă decât cantități diferite ale *unui și aceluiași* obiect : pînza. De aceea timpul de muncă general apare la rîndul lui ca un obiect special, ca o marfă existentă alături și în afară de toate celelalte mărfuri. În același timp însă, egalitatea în care o marfă apare față de o altă marfă ca valoare de schimb, de exemplu 2 pfunzi de cafea = 1 cot de pînză, este o egalitate care urmează abia să fie realizată. Numai prin înstrăinarea mărfii ca valoare de întrebuițare, înstrăinare care depinde de faptul dacă în procesul de schimb ea se dovedește a fi un obiect care poate să satisfacă vreo trebuință, marfa se transformă cu adevărat din existența ei sub forma cafea în existența ei sub forma pînză, luînd astfel forma de echivalent general și devenind cu adevărat valoare de schimb pentru toate celelalte mărfuri. Invers, întrucît prin înstrăinarea lor ca valori de întrebuițare toate mărfurile se transformă în pînză, pînza devine existența transformată a tuturor celorlalte mărfuri, și numai datorită faptului că toate celelalte mărfuri se transformă astfel în pînză, aceasta din urmă devine nemijlocit *materializare a timpului de muncă general*, adică produs al înstrăinării omnilaterale, al suprimării felurilor individuale de muncă. Dacă, prin urmare, pentru a apărea ca valori de schimb unele pentru altele mărfurile își dedublează existența, marfa exclusă din rîndul celorlalte mărfuri ca echivalent general își dedublează valoarea de întrebuițare. În afară de valoarea ei de întrebuițare specifică ca marfă deosebită, ea capătă și o valoare de întrebuițare generală. Această valoare de întrebuițare a ei este ea însăși o determinare de formă, adică rezultă din rolul specific pe care această marfă îl are datorită acțiunii omnilaterale exercitate asupra ei de celelalte mărfuri în procesul de schimb. Valoarea de întrebuițare a fiecărei mărfi ca obiect al unei trebuințe

deosebite are o valoare diferită în mâini diferite ; de exemplu, una este valoarea ei în mâna aceluia care o înstrăinează și alta în mâna aceluia care o dobîndește. Marfa care servește ca echivalent general este acum obiectul unei trebuințe generale, rezultate din însuși procesul de schimb, și are pentru toată lumea aceeași valoare de întrebuițare, aceea de a fi purtătoarea valorii de schimb, mijloc general de schimb. Astfel, în această marfă și numai în ea este rezolvată contradicția cuprinsă în marfă ca atare, și anume aceea de a fi valoare de întrebuițare deosebită și în același timp echivalent general, deci și valoare de întrebuițare pentru fiecare, valoare de întrebuițare generală. Prin urmare, în timp ce toate celelalte mărfuri își exprimă acum valoarea de schimb într-o egalitate ideală — care urmează abia să fie realizată — cu marfa exclusă din rîndul celorlalte mărfuri, valoarea de întrebuițare a acestora din urmă, deși există în mod real, apare în procesul însuși numai ca o simplă existență formală, care trebuie realizată abia prin transformare în valori de întrebuițare reale. Inițial marfa a apărut ca marfă în general, ca timp de muncă general, materializat într-o valoare de întrebuițare deosebită. În procesul de schimb toate mărfurile se raportează la marfa exclusivă ca la marfă în genere, ca la *marfa* mărfurilor, existență a timpului de muncă general într-o valoare de întrebuițare deosebită. De aceea, ca mărfuri *deosebite*, ele sînt opuse unei singure mărfi deosebite ca marfă *generală* *. Prin urmare, faptul că posesorii de mărfuri se comportă unul față de munca celuilalt ca față de muncă socială generală se prezintă în așa fel că ei se comportă față de mărfurile lor ca față de valori de schimb ; raportarea mărfurilor unele la altele ca valori de schimb apare în procesul de schimb sub forma raportării lor omni-laterale la o singură marfă deosebită, ca expresie adecvată a valorii lor de schimb, ceea ce la rîndul său apare, invers, ca raportare specifică a acestei mărfi deosebite la toate celelalte mărfuri și deci ca caracter social, determinat, apărut pe cale naturală, al unui obiect. Marfa deosebită care reprezintă astfel existența adecvată a valorii de schimb a tuturor mărfurilor, sau valoarea de schimb a mărfurilor ca o marfă deosebită, exclusivă, constituie *bani*. Bani sînt o cristalizare a valorii de schimb a mărfurilor, cristalizare pe care acestea o creează chiar în cadrul procesului de schimb. De aceea, în

* Însemnare făcută de Marx în exemplarul său personal : Această expresie se întilnește la Genovesi". — *Nota red.*

timp ce în cadrul procesului de schimb mărfurile devin unele pentru altele *valori de întrebuițare*, întrucît se debarasează de orice determinare de formă și se raportează unele la altele sub înfățișarea lor materială nemijlocită, — aceleași mărfuri, pentru a se manifesta unele față de altele ca *valori de schimb*, trebuie să capete o nouă determinare de formă, să treacă la forma bani. Banii nu sînt un simbol, după cum nici existența ca marfă a unei valori de întrebuițare nu e un simbol. Faptul că o relație de producție socială se înfățișează ca un obiect existent în afara indivizilor și că relațiile determinate în care intră aceștia în procesul de producție a vieții lor sociale se înfățișează ca proprietăți specifice ale unui obiect este o denaturare; această mistificare prozaic-reală și nu imaginară caracterizează toate formele sociale ale muncii creatoare de valoare de schimb. În bani acest lucru apare doar mai izbitor decît în marfă.

Proprietățile fizice necesare ale mărfii deosebite în care trebuie să se cristalizeze existența bănească a tuturor mărfurilor, în măsura în care aceste proprietăți rezultă nemijlocit din natura valorii de schimb, sînt: divizibilitatea după voie, omogenitatea părților și lipsa de deosebiri între toate exemplarele acestei mărfi. Ca materializare a timpului de muncă general, ea trebuie să fie omogenă și capabilă să prezinte doar deosebiri cantitative. Cealaltă proprietate necesară este durabilitatea valorii ei de întrebuițare, deoarece ea trebuie să se păstreze în cadrul procesului de schimb. Metalele nobile posedă într-un grad înalt aceste proprietăți. Deoarece banii nu sînt produsul conștiinței sau al unui acord prealabil, ci se creează instinctiv în procesul de schimb, funcția banilor a fost îndeplinită pe rînd de mărfuri foarte diferite, mai mult sau mai puțin necorespunzătoare. Apărută pe o anumită treaptă de dezvoltare a procesului de schimb, necesitatea unei împărțiri polare a mărfurilor, potrivit destinației lor, ca valoare de schimb și valoare de întrebuițare, astfel încît o marfă, de exemplu, să figureze ca mijloc de schimb în timp ce alta să fie înstrăinată ca valoare de întrebuițare, face ca pretutindeni marfa sau chiar cîteva mărfuri care posedă cea mai generală valoare de întrebuițare să îndeplinească, la început în mod întîmplător, rolul de bani. În cazul cînd aceste mărfuri nu formează obiectul unei necesități imediate, împrejurarea că ele formează materialmente partea cea mai importantă a avuției le asigură un caracter mai general decît celorlalte valori de întrebuițare.

Trocul, forma primitivă a procesului de schimb, reprezintă mai curînd începutul transformării valorilor de întrebuințare în mărfuri decît transformarea mărfurilor în bani. Valoarea de schimb nu capătă încă nici o formă de sine stătătoare; ea este încă nemijlocit legată de valoarea de întrebuințare. Acest lucru se manifestă în două feluri. Prin întreaga ei structură, producția însăși este orientată spre crearea de valori de întrebuințare și nu de valori de schimb; de aceea, numai datorită faptului că se produce mai mult decît e necesar pentru a acoperi nevoile consumului, surplusul valorilor de întrebuințare încetează a mai fi valori de întrebuințare și devin mijloace de schimb, mărfuri. Pe de altă parte, ele devin mărfuri numai în limitele valorii de întrebuințare nemijlocite, cu toate că se polarizează, astfel încît mărfurile pe care posesorii de mărfuri le schimbă între ei trebuie să fie pentru amîndoi valori de întrebuințare, dar fiecare dintre ele trebuie să fie valoare de întrebuințare pentru non-posesorul ei. În realitate, procesul schimbului de mărfuri apare mai întîi nu în sînul comunităților primitive*, ci acolo unde acestea iau sfîrșit, la hotarele lor, în puținele puncte unde ele intră în contact cu alte comunități. Aici începe trocul și de aici el pătrunde în sînul comunității, asupra căreia el are un efect dizolvant. De aceea valorile de întrebuințare deosebite care în trocul dintre diferitele comunități devin mărfuri, de pildă sclavii, vitele, metalele, constituie de cele mai multe ori primii bani chiar în cadrul comunității. Am văzut că valoarea de schimb a unei mărfi apare ca valoare de schimb într-o măsură cu atît mai mare, cu cît seria echivalentelor ei este mai lungă sau cu cît e *mai mare* sfera de schimb a mărfii. De aceea extinderea treptată a trocului, înmulțirea schimburilor și creșterea varietății mărfurilor care sînt schimbate în cadrul trocului fac ca marfa să se dezvolte ca valoare de schimb, duc în mod necesar la formarea banilor și în felul acesta exercită o acțiune dizolvantă asupra trocului. Economii au obiceiul de a deduce banii din dificultățile exterioare de care se lovește trocul dezvoltat, dar ei uită că aceste dificultăți se nasc din dezvoltarea valorii de schimb și deci din dezvoltarea

* Aristotel spune același lucru despre familia privată ca formă inițială de colectivitate. Dar forma inițială a familiei este familia gentilică și abia din descompunerea istorică a acesteia se naște familia privată. „Căci, în prima formă de colectivitate (adică în familie), schimbul era, evident, cu totul de prisos” (Aristotel, op. cit., pag. 14).

țarea muncii sociale ca muncă generală. De exemplu, mărfurile ca valori de întrebuințare nu sînt divizibile după voie, cum ar trebui să fie ca valori de schimb. Sau : marfa lui *A* poate fi valoare de întrebuințare pentru *B*, pe cînd marfa lui *B* nu este valoare de întrebuințare pentru *A*. Sau : s-ar putea ca, schimbînd reciproc mărfuri indivizibile, posesorii de mărfuri să aibă nevoie de ele în proporții de valoare inegale. Cu alte cuvinte, sub pretextul cercetării trocului simplu, economiștii își dau seama de anumite laturi ale contradicției care se ascunde în existența mărfii ca unitate nemijlocită a valorii de întrebuințare și a valorii de schimb. Pe de altă parte, ei promovează apoi în mod consecvent ideea că trocul este forma adecvată a procesului de schimb al mărfurilor, dar că este legat de anumite inconveniente tehnice, pentru înlăturarea cărora banii constituie un mijloc cît se poate de ingenios. Pornind de la acest punct de vedere cu totul superficial, un economist englez spiritual a afirmat pe bună dreptate că banii nu ar fi decît un instrument material, ca o navă sau ca o mașină cu aburi, iar nu expresia unei relații de producție sociale, și că prin urmare ei nu constituie o categorie economică. De aceea, după părerea sa, numai printr-o eroare banii sînt studiați în economia politică, care în realitate nu are nimic comun cu tehnologia*.

În lumea mărfurilor se presupune o diviziune dezvoltată a muncii, sau, mai bine zis, aceasta din urmă se manifestă nemijlocit în varietatea valorilor de întrebuințare care stau față în față ca mărfuri deosebite și în care sînt cuprinse feluri de muncă la fel de variate. *Diviziunea muncii*, ca ansamblu al tuturor felurilor deosebite de activitate productivă, este starea generală a muncii sociale, considerate sub aspectul ei material ca muncă producătoare de valori de întrebuințare. Însă ca atare diviziunea muncii există, din punctul de vedere al mărfurilor și în cadrul procesului de schimb, numai în rezultatul ei, în faptul că mărfurile înseși diferă unele de altele.

Schimbul de mărfuri este procesul în care schimbul social de substanțe, adică schimbul produselor deosebite ale indivizilor particulari, reprezintă totodată crearea unor relații de

* „Banii nu sînt în foră decît instrumentul pentru mijlocirea vînzărilor și cumpărărilor” (dar ce înțelegeți, mă rog, prin vînzări și cumpărări?), „iar studiul lor ține tot atît de puțin de domeniul economiei politice ca și studiul navelor, al mașinilor cu aburi sau al oricărui alt instrument folosit pentru a înlesni producția și repartitia avuției” (Th. Hodgskin. „Popular political economy etc.” Londra, 1827, pag. 178—179).

producție sociale determinate, în care indivizii intră în cadrul acestui schimb de substanțe. Raportările reciproce de mărfuri, devenind tot mai frecvente, se cristalizează ca determinări diferite ale echivalentului general, și astfel procesul de schimb este totodată procesul de formare a banilor. În ansamblu, acest proces, care apare ca o desfășurare de procese diferite, este *circulația*.

A. Din istoria analizei mării

Constatarea că marfa se reduce la muncă sub forma ei dublă, și anume valoarea de întrebuințare se reduce la muncă reală, sau la activitate productivă îndreptată asupra unui scop, iar valoarea de schimb se reduce la timp de muncă, sau la muncă socială egală, această constatare este rezultatul critic final a peste 150 de ani de cercetări ale economiei politice clasice, care în Anglia începe cu William Petty, în Franța cu Boisguillebert * și se încheie în Anglia cu Ricardo, iar în Franța cu Sismondi.

Petty reduce valoarea de întrebuințare la muncă, fără a se înșela cîtuși de puțin asupra condiționării naturale a forței ei creatoare. Din capul locului munca reală este concepută de el sub înfățișarea ei socială de ansamblu ca *diviziune a muncii* **. Această concepție asupra sursei avuției materiale

* Un studiu comparativ asupra scrierilor și personalității lui Petty și Boisguillebert, pe lângă faptul că ar arunca o lumină vie asupra deosebirii radicale dintre starea socială a Angliei și cea a Franței de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, ar constitui și o expunere genetică a contrastului național dintre economia politică engleză și cea franceză. Același contrast se repetă în încheiere la Ricardo și la Sismondi.

** Petty a scos la iveală însemnătatea pe care *diviziunea muncii* o are și ca forță productivă și chiar pe un plan mai larg decît a făcut-o Adam Smith. Vezi „An Essay concerning the multiplication of mankind etc.”, 3, edition, 1686, pag. 35—36. Vorbind despre diviziunea muncii, el arată aici avantajele ei pentru producție nu numai invocînd exemplul fabricării ceasurilor de buzunar, cum a făcut mai tirziu Adam Smith invocînd exemplul fabricării acelor cu gămălie, ci și pe scara unui oraș și a unei țări întregi considerate ca mari întreprinderi industriale. „Spectator”¹⁷ din 26 noiembrie 1711 se referă la această „illustration of the admirable Sir William Petty” [„exemplificare a admirabilului sir William Petty”]. Greșit deci socoate MacCulloch că revista „Spectator” l-a confundat pe Petty cu un scriitor care era cu 40 de ani mai tînăr ca el

nu rămîne, ca la contemporanul său Hobbes, mai mult sau mai puțin sterilă, ci îl conduce la *aritmetica politică*, prima formă sub care economia politică se separă ca o știință de sine stătătoare. Cît privește însă valoarea de schimb, el o ia așa cum *apare* în procesul de schimb al mărfurilor, o ia ca bani, care la rîndul lor sînt luați ca marfă existentă, ca aur și argint. Prizonier al ideilor sistemului monetar, el consideră că felul deosebit de muncă reală prin care se extrage aur și argint constituie munca creatoare de valoare de schimb. În fond el socoate că munca în societatea burgheză nu trebuie să producă valoare de întrebuițare nemijlocită, ci marfă, o valoare de întrebuițare care, prin înstrăinarea ei în procesul de schimb, e capabilă să se înfățișeze ca aur și argint, deci ca bani, deci ca valoare de schimb, deci ca muncă generală materializată. Exemplul său arată de altfel foarte limpede că recunoașterea muncii ca sursă a avuției materiale nu exclude

(vezi MacCulloch. „The Literature of Political Economy, a classified catalogue”. Londra, 1845, pag. 102). Petty își dă seama că este fondatorul unei științe noi. Metoda sa, spune el, „nu este cea tradițională”. În loc să înșire termeni comparativi și superlativi și argumente speculative, el s-a hotărît să folosească terms of number, weight or measure [limbajul cifrelor, al greutateilor și măsurilor], să recurgă exclusiv la argumente bazate pe experiența simțurilor și să ia în considerare numai cauze as have visible foundations in nature [care au temeiuri vizibile în natură]. El lasă altora cercetarea cauzelor care depind de mutable minds, opinions, appetites and passions of particular men [aptitudinile intelectuale, opiniile, poftele și pasiunile schimbătoare ale indivizilor] („Political Arithmetic etc.” Londra, 1699. Preface). Cutezanța sa genială se vedește, de exemplu, în propunerea ca toți locuitorii Irlandei și ai regiunii muntoase a Scoției să fie mutați, împreună cu toate bunurile lor mobile, în partea disponibilă a Marii Britanii. Prin aceasta s-ar economisi timp de muncă, forța productivă a muncii ar spori, iar „regele și supușii săi ar deveni mai bogați și mai puternici” (op. cit., cap. 4). Sau, de pildă, în capitolul din „Political Arithmetic” în care, pe vremea cînd Olanda mai juca încă un rol predominant ca națiune comercială, iar Franța părea că este pe cale de a deveni o putere comercială dominantă, el demonstrează că Anglia este menită să cucerască piața mondială, „that the king of England's subjects have stock competent and convenient to drive the trade of the whole commercial world” [„că supușii regelui Angliei au mijloace suficiente și potrivite pentru a-și desfășura activitatea în întreaga lume comercială”] (op. cit., cap. 10), „that the impediments of England's greatness are but contingent and removable” [„că piedicile care stau în calea măreției Angliei sînt întimplătoare și pot fi înlăturate”], pag. 247 și urm. Un umor original străbate toate scrierile sale. Așa, de pildă, arată el că cucerirea pieței mondiale de către Olanda, care pe vremea aceea reprezenta pentru economiștii englezi o țară model, la fel cum azi Anglia reprezintă o țară model pentru economiștii de pe continent, s-a produs pe cale naturală, „without such angelical wits and judgments, as some attribute to the Hollanders” [„fără acea inteligență și chibzuință divină

cîtuși de puțin neînțelegerea formei sociale determinate în care munca este sursa valorii de schimb.

La rîndul său, *Boisguillebert* reduce — dacă nu în mod conștient, în orice caz reduce în fapt — valoarea de schimb a mărfii la timpul de muncă, determinînd „adevărata valoare” (la juste valeur) prin proporția justă în care timpul de muncă al indivizilor se repartizează între diferitele ramuri de producție, și prezintă concurența liberă ca fiind procesul social care creează această proporție justă. În același timp însă și în opoziție cu Petty, el luptă cu fanatism împotriva banilor, care, după părerea sa, tulbură prin interpunerea lor echilibrul natural al schimbului de mărfuri sau armonia lui și, asemenea unui Moloh fantastic, cer să li se jertfească toată avuția naturală. Dacă, pe de o parte, această polemică împotriva banilor este legată de anumite împrejurări istorice, întrucît *Boisguillebert* atacă oarba și ruinătoarea lăcomie de aur a curții lui Ludovic al XIV-lea, a intendenților generali ai finanțelor și

pe care unii o atribuie olandezilor”] (op. cit., pag. 175—176). El apără libertatea conștiinței ca fiind o condiție a comerțului, „pentru că săracii sînt harnici și consideră munca și sirguința ca pe o datorie față de Dumnezeu, atîta timp cît li se îngăduie să creadă că, avînd mai puțină bogăție, ei au mai mult spirit și mai multă pricepere în cele divine, pe care ei le consideră ca aparținînd exclusiv săracilor”. De aceea comerțul nu este „legat de vreo religie oarecare, ci mai curînd de partea eterodoxă a populației (op. cit., pag. 183—186). El preconizează instituirea unui impozit public în favoarea pungașilor, pentru că e mai bine pentru public să plătească de bunăvoie un impozit în folosul pungașilor decît să se lase impus de ei (op. cit., pag. 199). În schimb, el condamnă impozitele care fac ca avuția să treacă din mîinile populației active în mîinile acelor care „nu fac decît să mănince, să bea, să cînte, să joace, să danseze și să se ocupe de metafizică”. Scrierile lui Petty au devenit aproape niște rarități bibliografice și există numai risipite în ediții vechi și proaste, ceea ce este cu atît mai surprinzător cu cît *William Petty* nu este numai părintele economiei politice engleze, ci totodată și strămoșul lui *Henry Petty*, alias marchiz de *Lansdowne*, acest *Nestor* al whigilor englezi. De altfel e greu de presupus că familia *Lansdowne* ar putea publica o ediție completă a operelor lui *Petty* fără a pune în fruntea ei o biografie a acestuia; or, în acest caz, ca întotdeauna cînd este vorba de originea celor mai multe familii de vază din tabăra whigilor, e valabil principiul: *the less said of them the better* [cu cît se vorbește mai puțin de ei, cu atît mai bine]. Cugetător plin de cutezanță, dar extrem de frivol chirurg militar, la fel de inclinat să jefuiască *Irlanța* sub egida lui *Cromwell* ca și să cerșească de la *Carol al II-lea* titlul de baronet pentru acest jaf, el nu este o figură de strămoș care să-ți convină s-o expui în public. În afară de aceasta, în majoritatea scrierilor pe care le-a publicat în timpul vieții sale, *Petty* caută să demonstreze că epoca de înflorire a Angliei coincide cu domnia lui *Carol al II-lea*, ceea ce constituie o idee eretică pentru niște profitori ereditari ai „glorioasei revoluții”¹⁸.

a nobilimii *, în timp ce Petty laudă lăcomia de aur, văzînd în ea un stimulent puternic care determină un popor să pornească pe calea dezvoltării industriale și a cuceririi pieței mondiale, în același timp aici iese la iveală opoziția principială mai profundă, care se repetă ca contrast permanent, dintre economia politică autentic engleză și cea autentic franceză **. Boisguillebert vede de fapt numai conținutul material al avuției, valoarea de întrebuințare, consumul ***, și consideră forma burgheză a muncii, producția de valori de întrebuințare ca mărfuri și procesul de schimb al mărfurilor, ca formă socială naturală în care munca individuală atinge scopul arătat. De aceea, acolo unde el se lovește de particularitatea specifică a avuției burgheze, ca, de pildă, la bani, el crede că este vorba de intervenția unor elemente străine uzurpatoare și, ridicîndu-se împotriva muncii burgheze sub o formă a ei, o idealizează totodată, într-o manieră utopică, sub cealaltă formă ****. Boisguillebert ne oferă un exemplu de felul cum timpul de muncă poate fi considerat ca măsură a mărimii valorii mărfurilor, pe toate că munca materializată în valoarea de schimb a mărfurilor și măsurată cu ajutorul timpului este confundată cu activitatea naturală nemijlocită a indivizilor.

Prima analiză în care valoarea de schimb este redusă în mod conștient, aproape trivial de clar, la timpul de muncă aparține unui om din Lumea Nouă, unde relațiile de producție burgheze, importate o dată cu purtătorii lor, s-au dez-

* În opoziție cu „magia neagră financiară” a acelei epoci, Boisguillebert spune: „Știința financiară nu este decît cunoașterea aprofundată a intereselor agriculturii și ale comerțului”. „Le détail de la France”. 1697. Apărută sub îngrijirea lui Eugène Daire în „Economistes financiers du XVIIIe siècle”. Paris, 1843, vol. I, pag. 241.

** Dar nu economia politică *romanică*, căci italienii din ambele școli, atît cea napolitană cît și cea milaneză, reeditează opoziția dintre economia politică engleză și cea franceză, în timp ce spaniolii din epoca anterioară fie că sînt pur și simplu mercantiliști sau mercantiliști modificați, ca Uztariz, fie că, asemenea lui Jovellanos (vezi lucrarea sa Obras. Barcelona, 1839—1840), se mențin împreună cu Adam Smith pe linia de mijloc.

*** „Adevărata avuție... constă în a te bucura pe deplin nu numai de obiectele de strictă necesitate, ci și de toate prisosințele și de tot ce poate procura o plăcere simțurilor”. Boisguillebert, „Dissertation sur la nature de la richesse etc.”, l.c., pag. 403. Dar în timp ce Petty era un aventurier frivol, lipsit de caracter și pornit pe jaf, Boisguillebert, deși a fost unul dintre intențenții lui Ludovic al XIV-lea, a luat atitudine în favoarea claselor asuprite, dînd dovadă de multă inteligență și de un mare curaj în apărarea lor.

**** Socialismul francez în forma preconizată de Proudhon suferă de aceeași boală națională ereditară.

voltat cu repeziciune pe un teren pe care lipsa unei tradiții istorice se compensa printr-un prisos de humus. Acest om este *Benjamin Franklin*, care, în prima sa lucrare de tinerețe, scrisă în 1729 și tipărită în 1731, a formulat legea fundamentală a economiei politice moderne*. El declară că trebuie căutată o altă măsură a valorilor decât metalele nobile. Această măsură este munca.

„Prin muncă putem măsura tot atât de bine valoarea argintului ca și aceea a oricărui alt lucru. Să presupunem, de exemplu, că un om produce grâu, în timp ce un altul extrage argint și îl rafinează. La sfârșitul anului sau al unei alte perioade de timp determinate, produsul finit grâu și produsul finit argint reprezintă fiecare prețul natural al celuilalt, și dacă s-au produs 20 de busheli de grâu și 20 de uncii de argint, o uncie de argint valorează o cantitate de muncă egală cu cea cheltuită pentru producerea unui bushel de grâu. Dacă însă, în urma descoperirii unor mine mai apropiate, mai ușor accesibile și mai bogate, un om poate produce acum 40 de uncii de argint cu aceeași ușurință cu care producea înainte 20, în timp ce producerea a 20 de busheli de grâu necesită aceeași cantitate de muncă ca și înainte, 2 uncii de argint nu vor valora mai mult decât aceeași muncă care s-a cheltuit pentru producerea unui bushel de grâu, iar bushelul care valora înainte 1 uncie va valora acum, caeteris paribus**, 2 uncii de argint. De aceea avuția unei țări poate fi apreciată după *cantitatea de muncă* pe care locuitorii ei sînt în stare s-o cumpere”***.

La Franklin, timpul de muncă apare din capul locului sub aspectul economic este unilateral de măsură a valorilor. Transformarea produselor reale în valori de schimb este la el de la sine înțeleasă, și de aceea este vorba numai de găsirea unei măsuri a mărimii valorii lor.

„Întrucit comerțul — spune el — nu este în genere altceva decât schimbul de muncă pe muncă, valoarea tuturor lucrurilor se evaluează cel mai just prin muncă”****.

Dacă în locul cuvîntului „muncă” punem aici muncă reală, iese îndată la iveală confuzia care se face între munca sub o formă și munca sub cealaltă formă. Deoarece comerțul constă în schimbul ce se face, de exemplu, între munca cizmarului,

* Franklin, B. *The Works of etc.*, ed. by J. Sparks, vol. II. Boston, 1836: „A modest inquiry into the nature and necessity of a paper currency”.

** — celelalte condiții rămînînd neschimbate. — *Nota trad.*

*** Op. cit., pag. 265: „Thus the riches of a country are to be valued by the quantity of labour its inhabitants are able to purchase”.

**** „Trade in general being nothing else but the exchange of labour for labour, the value of all things is, as I have said before, most justly measured by labour”, op. cit., pag. 267.

aceea a minerului, a torcătorului, a pictorului etc., nu este oare evident că valoarea cizmelor se evaluează cel mai just în munca pictorului? Franklin susținea contrariul, și anume că valoarea cizmelor, a produselor miniere, a firelor toarse, a picturilor etc. este determinată de munca abstractă, care nu posedă nici o calitate specială și de aceea poate fi măsurată numai sub raport cantitativ*. Deoarece însă noțiunea de muncă cuprinsă în valoarea de schimb el nu o dezvoltă ca muncă socială abstract-generală care rezultă din înstrăinarea omnilaterală a muncilor individuale, în mod necesar el nu înțelege că banii reprezintă forma nemijlocită de existență a acestei munci înstrăinate. De aceea între bani și munca creatoare de valori de schimb nu există la el nici un fel de legătură lăuntrică; în concepția sa, banii sînt mai curînd un instrument introdus din afară în procesul de schimb din considerente de comoditate tehnică**. Analiza valorii de schimb făcută de Franklin a rămas fără influență directă asupra evoluției generale a științei, deoarece el nu s-a ocupat decît de unele probleme ale economiei politice în legătură cu chestiuni practice determinate.

Opoziția dintre munca utilă reală și munca creatoare de valoare de schimb a frămîntat Europa în cursul secolului al XVIII-lea sub forma următoarei probleme: care fel deosebit de muncă reală constituie sursa avuției burgheze? Prin aceasta se presupunea că nu orice muncă ce se realizează în valori de întrebuintare sau furnizează produse este, implicît, direct creatoare de avuție. Pentru fiziocrați însă, ca și pentru adversarii lor, problema aprig controversată nu era aceea de a ști care muncă creează *valoare*, ci care creează *plusvaloare*. De aceea ei au examinat această problemă într-o formă complicată, înainte de a o fi soluționat sub forma ei elementară; la fel cum dezvoltarea istorică a tuturor științelor duce la punctele lor de plecare reale abia după ce parcurge nenumărate căi întortocheate, care se întretaie reciproc. Spre deosebire de alți arhitecți, știința nu se limitează numai să zugrăvească castele aeriene, ci și zidește unele etaje locuibile ale edificiului înainte de a-i pune temelia. Fără a ne opri aici îndelung asupra fiziocraților și trecînd peste o serie întregă de economiști italieni care, în formulări mai mult sau mai

* L. c.: „Remarks and facts relative to the American paper money”, 1764.

** Vezi „Papers on American politics”. „Remarks and facts relative to the American paper money”, 1764 (op. cit.).

puțin reușite, se apropie de analiza justă a mărfii *, trecem acum la examinarea ideilor lui sir *James Steuart*, primul autor britanic care a elaborat sistemul complet al economiei politice burgheze **. Așa cum la el categoriile abstracte ale economiei politice se află încă în procesul separării de conținutul lor material și de aceea apar fluctuante și oscilante, tot așa stau lucrurile la el și cu categoria valoare de schimb. Într-un loc el determină *valoarea reală* (what a workman can perform in a day ***) prin timpul de muncă, dar alături figurează în mod confuz salariul și materia primă ****. Într-alt loc, lupta sa cu conținutul material iese la iveală într-un mod și mai izbitor. Materialul natural cuprins într-o marfă, de exemplu argintul dintr-o împletitură de argint, este numit de el *valoarea intrinsecă* (intrinsic worth) a mărfii, pe cînd timpul de muncă cuprins în ea este numit *valoarea ei de întrebuințare* (useful value).

„Prima — spune el — este în sine ceva real... Valoarea de întrebuințare, dimpotrivă, trebuie evaluată după munca care a fost cheltuită pentru producerea ei. Munca folosită pentru transformarea materialului reprezintă o parte din timpul unui om etc.” *****

Ceea ce îl deosebește pe Steuart de predecesorii și succesorii săi este faptul că el face o distincție netă între munca specific socială care apare în valoarea de schimb și munca reală care creează valori de întrebuințare. Munca, spune el, care prin înstrăinarea ei (alienation) creează un echivalent general (universal equivalent) eu o numesc *industrie*. În concepția sa, munca-industrie se deosebește nu numai de munca reală, ci și de alte forme sociale de muncă. Această muncă este pentru el forma burgheză de muncă în opoziție cu formele ei antice și medievale. În mod special îl interesează pe

* Vezi, de pildă, Galiani. „Della Moneta”, vol. III, în „Scrittori classici italiani di economia politica” (ed. Custodi). Parte moderna, Milano, 1803: „Osteneala [la fatica] — spune el — este singura care dă valoare unui lucru”, pag. 74. Desemnarea muncii prin cuvîntul fatica este caracteristică meridionalilor.

** Lucrarea lui Steuart „An inquiry into the principles of political economy, being an essay on the science of domestic policy in free nations” a apărut pentru prima oară în 1767, în două volume in-cvarto, la Londra, cu 10 ani înaintea lucrării „Wealth of nations” a lui Adam Smith. Citez după ediția din Dublin, apărută în 1770.

*** — ceea ce un lucrător poate să producă într-o zi. — *Nota trad.*

**** Steuart, op. cit., vol. I, pag. 181—183.

***** Steuart, op. cit., vol. I, pag. 361—362: „represents a portion of a man's time”.

el deosebirea dintre munca burgheză și cea feudală; pe aceasta din urmă el a avut prilejul s-o observe în faza declinului ei atît în Scoția propriu-zisă cît și în cursul lungilor sale călătorii pe continent. Steuart, bineînțeles, știa foarte bine că și în epocile premergătoare celei burgheze produsul ia formă de marfă, iar marfa ia formă de bani, dar el demonstrează amănunțit că marfa ca formă elementară de bază a avuției și înstrăinarea ca formă dominantă de însușire aparțin numai perioadei burgheze a producției și că deci caracterul muncii creatoare de valoare de schimb este specific burghez*.

După ce diferitele forme de muncă reală — agricultura, manufactura, navigația, comerțul etc. — au fost declarate pe rînd ca fiind adevăratele surse ale avuției, *Adam Smith* a proclamat munca în genere, — și anume munca în totalitatea ei socială, privită ca *diviziune a muncii*, — drept singura sursă a avuției materiale, sau a valorilor de întrebuințare. În timp ce aici el pierde cu totul din vedere elementul natural, acesta din urmă îl urmărește pe el în sfera avuției pur sociale, în sfera valorii de schimb. Adam, ce-i drept, determină valoarea mărfii prin timpul de muncă cuprins în ea, dar după aceea declară din nou că această determinare a valorii este valabilă pentru timpurile dinaintea lui Adam. Cu alte cuvinte, ceea ce îi apare just din punctul de vedere al mărfii simple devine pentru el neclar de îndată ce locul ei a fost luat de forme superioare, mai complicate, cum sînt: capitalul, munca salariată, renta funciară etc. Acest lucru el îl exprimă în termeni din care rezultă că măsurarea valorii mărfurilor prin timpul de muncă cuprins în ele avea loc în the paradise lost** al burgheziei, unde oamenii încă nu stăteau față în față în calitate de capitaliști, muncitori salariați, proprietari funciari, arendași, cămătari etc., ci numai ca simpli producători de mărfuri și ca persoane care făc schimb de mărfuri. El confundă mereu determinarea valorii mărfurilor prin timpul de muncă cuprins în ele cu determi-

* De aceea, vorbind despre agricultura patriarhală, care are ca scop nemijlocit producerea de valori de întrebuințare pentru stăpînul pămîntului, el o califică drept un „abuz”, ce-i drept nu în Sparta, la Roma sau chiar la Atena, ci în țările industriale din secolul al XVIII-lea. Această „abusivă agricultură” [„agricultură abuzivă”] nu este „trade” [„o activitate productivă”], ci „un simplu mijloc de existență”. Așa cum agricultura burgheză elimină din sat gurile de prisos, tot așa manufactura burgheză elimină din fabrică brațele de prisos.

** — paradisul pierdut. — *Nota trad.*

narea valorii lor prin valoarea muncii, dă dovadă de inconsecvență în analiza detaliată și greșește luînd drept egalizare subiectivă a muncilor individuale egalitatea obiectivă pe care procesul social o stabilește forțat între muncile inegale*. Trecerea de la munca reală la munca creatoare de valoare de schimb, adică la munca burgheză sub forma ei de bază, el încearcă s-o realizeze prin intermediul *diviziunii muncii*. Dar pe cît e de adevărat că schimbul privat presupune diviziunea muncii, pe atît de fals e că diviziunea muncii presupune schimbul privat. La peruvieni, de exemplu, diviziunea muncii era extrem de dezvoltată, cu toate că la ei nu a existat nici un schimb privat, nici un schimb de produse sub formă de mărfuri.

În opoziție cu Adam Smith, *David Ricardo* a elaborat determinarea riguroasă a valorii mărfii prin timpul de muncă și a arătat că această lege guvernează și relațiile de producție burgheze, care în aparență o contrazic cel mai mult. Cercetările lui Ricardo se limitează exclusiv la *mărimea valorii*, dar în legătură cu aceasta el intuiește, cel puțin, că acțiunea acestei legi depinde de premise istorice determinate. El spune, într-adevăr, că determinarea mărimii valorii prin timpul de muncă e valabilă numai pentru mărfurile

„a căror cantitate poate fi sporită după plac cu ajutorul industriei și a căror producție e dominată de o concurență nelimitată”**.

În realitate, aceasta nu înseamnă decît că dezvoltarea deplină a legii valorii presupune o societate în care există marea producție industrială și în care acționează libera concurență, adică presupune societatea burgheză modernă. În rest, Ricardo vede în forma burgheză de muncă forma naturală veșnică a muncii sociale. Ca posesori de mărfuri, pescarul primitiv și vînătorul primitiv sînt puși de Ricardo să

* Așa, de pildă, Adam Smith spune: „Cantități egale de muncă trebuie să aibă întotdeauna și pretutindeni o valoare egală pentru cel care muncește. În starea sa normală de sărăcie, forță și activitate și cu gradul mijlociu de îndeminare pe care o posedă, el trebuie să sacrifice totdeauna aceleași parte din odihna, libertatea și fericirea sa. Oricare ar fi deci cantitatea de mărfuri pe care o primește ca răsplată pentru munca sa, prețul pe care îl plătește este întotdeauna același. Ce-i drept, cu acest preț se poate cumpăra cînd o cantitate mai mare, cînd una mai mică din aceste mărfuri, dar numai fiindcă se schimbă valoarea lor și nu valoarea muncii care le cumpără. Prin urmare, numai munca nu-și schimbă niciodată propria ei valoare. Ea este, așadar, prețul real al mărfurilor” etc.

** Ricardo, David. „On the principles of political economy and taxation”, 3. edition. Londra, 1821, pag. 3.

schimbe de la început peștele și vînatul proporțional cu timpul de muncă materializat în aceste valori de schimb. În același timp el comite un anacronism, presupunînd că, la evaluarea uneltelor lor de muncă, pescarul primitiv și vîntătorul primitiv consultă tabelele de anuități care erau în vigoare în 1817 la bursa din Londra. „Paralelogramele d-lui Owen”¹⁹ par să fie singura formă de societate pe care o cunoștea în afară de cea burgheză. Deși limitat de acest orizont burghez, Ricardo analizează economia burgheză — care în adîncurile ei arată cu totul altfel decît pare la suprafață — cu o asemenea putere de pătrundere teoretică, încît lordul Brougham a putut spune despre el :

„D-l Ricardo pare a fi căzut din altă planetă”.

Într-o polemică directă cu Ricardo, *Sismondi* a subliniat caracterul specific social al muncii creatoare de valoare de schimb *, arătînd totodată că „trăsătura caracteristică a progresului nostru economic” constă în faptul că mărimea valorii se reduce la timpul de muncă *necesar*, la

„raportul dintre nevoia întregii societăți și cantitatea de muncă suficientă pentru a satisface această nevoie” **.

Sismondi nu mai împărtășește ideea lui Boisguillebert că banii denaturează munca creatoare de valoare de schimb, dar el atacă marele capital industrial, așa cum Boisguillebert atacă banii. Dacă în persoana lui Ricardo economia politică trage implacabil ultimele consecințe și prin aceasta ajunge la încheiere, Sismondi completează această încheiere prin faptul că reprezintă în propria sa persoană îndoielile economiei politice.

Deoarece Ricardo, ca unul care a desăvîrșit economia politică clasică, a formulat și a dezvoltat în modul cel mai consecvent determinarea valorii de schimb prin timpul de muncă, e firesc ca polemica economiștilor să se îndrepte împotriva lui. Dacă degajăm această polemică de forma ei de cele mai multe ori stupidă ***, ea se reduce la următoarele puncte :

* Sismondi. „Etudes sur l'économie politique”, t. 2, pag. 162. Bruxelles, 1838: „Comerțul a redus orice lucru la opoziția dintre valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb” etc.

** Sismondi, op. cit., pag. 163—166 și urm.

*** În forma ei cea mai stupidă, această polemică apare în adnotările lui J.-B. Say la traducerea franceză a lui Ricardo, făcută de Constancio ; în forma cea mai pretențioasă și mai pedantă, în cartea recent apărută a d-lui Macleod : „Theory of Exchange”²⁰, Londra, 1858.

In primul rînd: Munca însăși are valoare de schimb și diferitele feluri de muncă au valori de schimb diferite. A face din valoarea de schimb măsura valorii de schimb înseamnă a crea un cerc vicios, deoarece valoarea de schimb care servește ca măsură trebuie, la rîndul ei, să fie măsurată. Această obiecție se reduce la următoarea problemă: timpul de muncă ca măsură imanentă a valorii de schimb fiind dat, trebuie dezvoltat pe această bază salariul. Teoria muncii salariate ne dă răspunsul.

In al doilea rînd: Dacă valoarea de schimb a unui produs este egală cu timpul de muncă cuprins în el, valoarea de schimb a unei zile de muncă este egală cu produsul acesteia din urmă. Cu alte cuvinte, salariul trebuie să fie egal cu produsul muncii*. Or, în realitate lucrurile stau invers. Ergo**, această obiecție se reduce la următoarea problemă: cum se explică faptul că producția pe baza valorii de schimb determinate exclusiv prin timpul de muncă duce la rezultatul că valoarea de schimb a muncii e mai mică decît valoarea de schimb a produsului ei? Această problemă o rezolvăm în cadrul analizei capitalului.

In al treilea rînd: Prețul de piață al mărfurilor scade sub sau crește peste valoarea lor de schimb o dată cu schimbarea raportului dintre cerere și ofertă. De aceea valoarea de schimb a mărfurilor este determinată de raportul dintre cerere și ofertă și nu de timpul de muncă cuprins în aceste mărfuri. În realitate, această concluzie stranie nu face decît să pună problema în ce mod se dezvoltă pe baza valorii de schimb un preț pe piață diferit de aceasta, sau, mai bine zis, în ce mod legea valorii de schimb se realizează numai în propriul

---

* Această obiecție, formulată de economiștii burghezi împotriva lui Ricardo, a fost adoptată mai tîrziu de socialiști. Admițînd justetea teoretică a formulei, ei acuzau practica de a fi în contradicție cu teoria și cereau societății burgheze să tragă în practică preținsele consecințe ale principiului ei teoretic. În orice caz, în felul acesta au întors socialiștii englezi formula ricardiană a valorii de schimb împotriva economiei politice. D-lui Proudhon i-a rămas nu numai să proclame principiul de bază al vechii societăți ca fiind principiul unei noi societăți, ci să se și proclame totodată creatorul formulei în care Ricardo a rezumat rezultatul total al economiei politice clasice engleze. S-a demonstrat că pînă și interpretarea utopistă a formulei lui Ricardo dispăruse de mult în Anglia cînd de partea cealaltă a canalului a „descoperit-o” d-l Proudhon (comp. lucrarea mea „Misère de la Philosophie etc.” Paris, 1847, paragraful referitor la *la valeur constituée* [valoarea constituită]).

** — Prin urmare. — *Nota trad.*

său contrariu. Această problemă este rezolvată în teoria concurenței.

În al patrulea rând: Ultima contradicție și, după câte se pare, cea mai flagrantă, deși nu e prezentată, ca de obicei, sub forma unor exemple ciudate: dacă valoarea de schimb nu este altceva decât timpul de muncă cuprins într-o marfă, cum pot poseda valoare de schimb mărfuri care nu conțin nici un fel de muncă, sau, cu alte cuvinte, de unde provine valoarea de schimb a ceea ce este creat exclusiv de forțe naturale? Această problemă este rezolvată în teoria rentei funciare.

Capitolul al doilea

Banii, sau circulația simplă

În cadrul dezbaterilor parlamentare în legătură cu legile bancare ale lui sir Robert Peel din 1844 și 1845²¹, Gladstone a remarcat că nici dragostea n-a zăpăcit atîția oameni cîți au zăpăcit speculațiile asupra naturii banilor. El vorbea despre englezi și se adresa unor englezi. Dimpotrivă, olandezii, acești oameni care, contrar îndoielilor lui Petty, au posedat dintotdeauna „o inteligență divină” în speculații cu banii, nu și-au pierdut niciodată acest dar în speculațiile asupra banilor.

Principala dificultate în analiza banilor a fost învinsă de îndată ce s-a înțeles că ei își au originea în marfa însăși. Pornind de la această premisă, nu ne mai rămîne decît să înțelegem în forma lor pură determinările de formă specifice, inerente banilor, ceea ce este întrucîtva îngreuiat de faptul că toate relațiile burgheze apar aurite sau argintate, ca relații bănești, și deci forma bani pare să posede un conținut infinit de variat, care în realitate îi este străin.

În cercetarea care urmează trebuie reținut faptul că este vorba numai de formele de bani care rezultă direct din schimbul de mărfuri și nu de formele de bani care aparțin unei trepte mai înalte a procesului de producție, cum sînt, de exemplu, banii de credit. Pentru simplificare se presupune că peste tot marfa-bani o constituie aurul.

1. Măsură a valorilor

Primul proces al circulației este, ca să zicem așa, un proces pregătitor teoretic în vederea circulației reale. Mărfurile care există ca valori de întrebuintare își creează mai întii forma sub care ele se manifestă una față de alta în

mod ideal ca valori de schimb, ca cantități determinate de timp de muncă *general* materializat. Primul act necesar al acestui proces constă, după cum am văzut, în aceea că mărfurile exclud din mijlocul lor o marfă specifică, să zicem *aurul*, ca materializare nemijlocită a timpului de muncă general sau ca echivalent general. Să ne întoarcem o clipă la forma în care mărfurile transformă aurul în bani :

1 tonă de fier = 2 uncii de aur
 1 cuarter de grâu = 1 uncie de aur
 1 chintal de cafea Mocca = $\frac{1}{4}$ uncie de aur
 1 chintal de potasă = $\frac{1}{2}$ uncie de aur
 1 tonă de lemn brazilian = $1\frac{1}{2}$ uncie de aur
 Y marfă = X uncii de aur.

În această serie de egalități, fierul, grâul, cafeaua, potasa etc. își apar reciproc ca materializări de muncă omogenă, și anume de muncă materializată în aur, în care sînt cu desăvîrșire șterse toate deosebirile dintre felurile reale de muncă reprezentate în valorile de întrebuițare diferite ale acestor mărfuri. Ca valori, ele sînt identice; ele sînt întruchiparea *aceleiași* munci sau *aceeași* întruchipare a muncii, sînt aur. Ca materializare omogenă a *aceleiași* munci, ele prezintă o *singură* deosebire, cantitativă, sau apar ca valori de mărime diferită, pentru că valorile lor de întrebuițare cuprind cantități *inegale* de timp de muncă. Ca asemenea mărfuri diferite, ele se comportă totodată unele față de altele ca materializare a timpului de muncă general, întrucît față de timpul de muncă general însuși ele se comportă ca față de o marfă exclusă, ca față de aur. Același raport — cu caracter de proces — în cadrul căruia ele își apar reciproc ca valori de schimb reprezintă timpul de muncă cuprins în aur ca timp de muncă general, din care o cantitate dată se exprimă în diferite cantități de fier, grâu, cafea etc., într-un cuvînt în valorile de întrebuițare ale tuturor mărfurilor, sau se desfășoară în mod nemijlocit în seria nesfîrșită a echivalentelor-marfă. În timp ce mărfurile își exprimă omilateral valorile lor de schimb în aur, aurul își exprimă nemijlocit valoarea sa de schimb în toate mărfurile. În timp ce mărfurile își dau lor înseși forma de valoare de schimb în raportul lor reciproc, ele dau aurului forma de echivalent general, sau forma bani.

Deoarece *toate* mărfurile își măsoară valorile lor de schimb în aur potrivit unui raport în care o cantitate deter-

minată de aur și o cantitate determinată de marfă conțin aceeași cantitate de timp de muncă, aurul devine *măsură a valorilor*; și, la început, numai în virtutea acestei determinări ca măsură a valorilor, în care calitate el își măsoară propria sa valoare în mod nemijlocit în toate echivalentele-marfă existente, aurul devine echivalent general, sau bani. Pe de altă parte, valoarea de schimb a tuturor mărfurilor se exprimă acum în aur. În această exprimare trebuie să deosebim un moment calitativ și unul cantitativ. Valoarea de schimb a mărfii există ca materializare a unuia și aceluiași timp de muncă omogen; mărimea valorii mărfii este reprezentată în întregime, deoarece în același raport în care mărfurile sînt echivalate cu aurul ele sînt echivalate și între ele. Pe de o parte apare aici caracterul *general* al timpului de muncă cuprins în ele, iar pe de altă parte cantitatea acestui timp de muncă în echivalentul lor aur. Valoarea de schimb a mărfurilor, exprimată astfel ca echivalență generală și totodată ca grad al acestei echivalențe într-o marfă specifică sau într-o singură egalitate a mărfurilor cu o marfă specifică, este *prețul*. Prețul este forma transformată în care valoarea de schimb a mărfurilor *apare* în procesul de circulație.

Prin urmare, în cadrul aceluiași proces prin care mărfurile își exprimă valorile ca prețuri în aur, ele reprezintă aurul ca măsură a valorilor, deci ca bani. Dacă mărfurile și-ar măsura în mod general valorile în argint, grîu sau aramă și, în consecință, le-ar exprima ca prețuri în argint, grîu sau aramă, argintul, grîul sau arama ar deveni măsura valorilor și prin aceasta echivalent general. Pentru a apărea în circulație ca prețuri, mărfurile trebuie să fie, înainte de a intra în circulație, valori de schimb. Aurul devine măsură a valorii numai pentru că toate mărfurile își evaluează în el valoarea lor de schimb. Caracterul omnilateral al acestui raport aflat în stare de proces, singurul raport din care rezultă caracterul aurului ca măsură a valorii, presupune însă că fiecare marfă se măsoară în aur potrivit cu timpul de muncă cuprins în ele amîndouă, că, prin urmare, adevărata măsură a mărfii și aurului este însăși munca, sau că printr-un troc nemijlocit marfa și aurul sînt echivalate între ele ca valori de schimb. În ce mod decurge în practică această echivalare este o chestiune care nu poate fi cercetată în sfera circulației simple. Un lucru este însă evident: în țările producătoare de aur și argint, o anumită cantitate de timp de muncă

se întruchipează nemijlocit într-o anumită cantitate de aur și argint, pe cînd în țările care nu produc nici aur, nici argint același rezultat este atins pe căi ocolite, prin schimbul direct sau indirect al mărfurilor țării respective, adică prin schimbul unei părți determinate din munca mijlocie națională pe o cantitate determinată de timp de muncă, materializat în aur și argint, din țările care posedă mine. Pentru a putea servi ca măsură a valorii, aurul trebuie să fie o valoare susceptibilă de *variație*, căci numai ca materializare a timpului de muncă poate el să devină un echivalent pentru alte mărfuri ; or, o dată cu variația forței productive a muncii reale, același timp de muncă se realizează în cantități inegale ale acelorași valori de întrebuițare. Ca și la exprimarea valorii de schimb a oricărei mărfi în valoarea de întrebuițare a unei alte mărfi, la evaluarea tuturor mărfurilor în aur se presupune doar că în momentul respectiv aurul reprezintă o cantitate determinată de timp de muncă. În ceea ce privește variația valorii aurului, este aplicabilă legea valorilor de schimb pe care am dezvoltat-o mai sus. Dacă valoarea de schimb a mărfurilor rămîne neschimbată, o urcare generală a prețurilor lor în aur e posibilă numai în cazul cînd valoarea de schimb a aurului scade. Dacă valoarea de schimb a aurului rămîne neschimbată, o urcare generală a prețurilor în aur e posibilă numai în cazul cînd valorile de schimb ale tuturor mărfurilor cresc. Lucrurile se petrec invers în cazul unei scăderi generale a prețurilor mărfurilor. Dacă valoarea unei uncii de aur scade sau crește pentru că s-a schimbat timpul de muncă necesar pentru producerea ei, ea scade sau crește *uniform* pentru toate celelalte mărfuri ; prin urmare, ea reprezintă, ca și pînă acum, față de toate mărfurile timp de muncă de o mărime *dată*. Aceleași valori de schimb sînt evaluate acum în cantități mai mari sau mai mici de aur ca mai înainte, dar ele sînt evaluate în raport cu mărimea valorii lor, ceea ce înseamnă că valorile lor păstrează același raport una față de alta. Raportul 2:4:8 este același ca și 1:2:4 sau 4:8:16. Cantitatea diferită de aur în care sînt evaluate valorile de schimb atunci cînd valoarea aurului se schimbă împiedică tot atît de puțin aurul să îndeplinească funcția de măsură a valorilor pe cît de puțin valoarea de 15 ori mai mică a argintului în comparație cu aurul împiedică înlăturarea aurului din această funcție. Deoarece aurul și marfa se măsoară prin timpul de muncă, iar aurul devine măsură a valorilor numai în măsura în care toate mărfurile se măsoară prin el,

ideea că banii fac ca mărfurile să fie comparabile nu este decît o aparență a procesului de circulație*. Dimpotrivă, numai comparabilitatea mărfurilor ca timp de muncă materializat este aceea care face ca aurul să devină bani.

Forma reală sub care mărfurile intră în procesul de schimb este aceea a valorilor lor de întrebuințare. Ele trebuie să devină echivalent general real abia prin înstrăinarea lor. Stabilirea prețurilor lor nu este decît transformarea lor ideală în echivalent general, este o echivalare cu aurul care abia urmează să fie realizată. Cum însă în prețurile lor mărfurile sînt numai în mod ideal transformate în aur sau sînt transformate doar în aur imaginar, și cum în realitate existența lor ca bani nu este încă separată de existența lor reală, aurul s-a transformat deocamdată numai în bani ideali, el încă nu este decît măsură a valorilor, și cantități determinate de aur funcționează în realitate deocamdată numai ca denumiri pentru cantități determinate de timp de muncă. Determinarea formei în care aurul se cristalizează ca bani depinde în fiecare caz de modul determinat în care mărfurile își exprimă unele față de altele propria lor valoare de schimb.

Mărfurile stau acum față în față ca obiecte cu dublă existență: în mod real ca valori de întrebuințare, în mod ideal ca valori de schimb. Mărfurile reprezintă acum în așa fel unele față de altele forma dublă a muncii cuprinse în ele, încît munca reală deoscobită există în mod real în valoarea

* Aristotel își dă seama, de altfel, că valoarea de schimb a mărfurilor este o premisă a prețurilor lor: „Este clar că... schimbul a existat înainte de a fi existat banii, căci nu e nici o deosebire dacă în schimbul unei case se iau cinci perne sau atîția bani cît valorează cinci perne”. Pe de altă parte însă, deoarece numai în preț mărfurile capătă forma de valoare de schimb una față de alta, Aristotel consideră că ele devin comparabile numai cu ajutorul banilor. „De aceea este necesar ca totul să aibă preț, pentru că numai astfel va exista totdeauna schimbul, deci și societatea. Într-adevăr, banii ca măsură fac ca toate obiectele să fie comensurabile și după aceasta ele sînt echivalente între ele. Căci dacă n-ar exista schimbul n-ar exista nici societatea, dacă nu ar exista echivalarea nu ar exista schimbul și dacă nu ar exista comparabilitatea nu ar exista echivalarea”. Aristotel nu-și ascunde faptul că aceste obiecte diferite, măsurate cu ajutorul banilor, reprezintă mărimi absolut incomparabile. Ceea ce caută el este urîtatea mărfurilor ca valori de schimb, pe care el, ca grec din antichitate, nu putea s-o găsească. El iese din acest impas presupunînd că obiecte care în sine sînt incomparabile devin comparabile cu ajutorul banilor, în măsura în care acest lucru e necesar pentru trebuințele practice: „În fond este imposibil ca obiecte atît de diferite să fie comparabile; totuși, acest lucru se face pentru nevoile practice” (Aristotel. „Ethica Nicomachea”, L. 5., C. 8, edit. Bekkeri, Oxonii 1837).

rea lor de întrebuințare, pe cînd timpul de muncă abstract general capătă în prețul lor o existență imaginară, în care ele sînt o materializare omogenă și numai cantitativ diferită a aceleiași substanțe a valorii.

Deosebirea dintre valoarea de schimb și preț apare, pe de o parte, ca una pur nominală; Adam Smith, de pildă, spune că munca este prețul real, iar banii prețul nominal al mărfurilor. În loc de a evalua 1 cuarter de grîu prin 30 de zile de muncă, el este evaluat acum prin 1 uncie de aur dacă 1 uncie de aur reprezintă produsul a 30 de zile de muncă. Pe de altă parte însă, această deosebire este cu atît mai puțin o simplă deosebire nominală, cu cît în ea sînt concentrate toate vicisitudinile care amenință marfa în procesul real de circulație. 30 de zile de muncă sînt deja cuprinse în cuarterul de grîu, și de aceea nu este necesar ca el să fie reprezentat abia acum în timp de muncă. Aurul însă este o marfă diferită de grîu, și numai în cadrul circulației se poate constata dacă cuarterul de grîu va deveni realmente 1 uncie de aur, așa cum declară anticipat prețul său. Aceasta depinde de faptul dacă cuarterul de grîu se va dovedi a fi sau nu o valoare de întrebuințare, dacă cantitatea de timp de muncă cuprins în el se va dovedi a fi sau nu timpul de muncă socialmente necesar pentru producerea unui cuarter de grîu. Marfa ca atare este valoare de schimb, ea are preț. În această deosebire dintre valoarea de schimb și preț iese la iveală faptul că munca individuală deosebită cuprinsă în marfă trebuie abia prin procesul de înstrăinare să se înfățișeze ca contrariul ei, ca muncă lipsită de individualitate, abstract-generală și numai sub această formă ca muncă socială, adică ca bani. Chestiunea dacă munca este sau nu susceptibilă de o asemenea transformare pare a ține de domeniul întîmplării. De aceea, deși în preț valoarea de schimb a mărfii capătă o existență diferită de aceasta din urmă numai în mod ideal, iar dubla existență a muncii cuprinse în marfă există deocamdată numai ca deosebire în modul de exprimare, și de aceea, pe de altă parte, materializarea timpului de muncă general, aurul, stă în fața mărfii reale deocamdată numai ca măsură imaginară a valorilor, totuși în existența valorii de schimb ca preț sau în aceea a aurului ca măsură a valorilor este deja cuprinsă în mod latent necesitatea înstrăinării mărfii pe aur sunător și posibilitatea ca ea să nu fie înstrăinată, într-un cuvînt este cuprinsă în mod latent întreaga contradicție care decurge

din faptul că produsul e o marfă sau că, pentru a avea valabilitate socială, munca deosebită a individului particular trebuie să se înfățișeze ca contrariul ei direct, ca muncă abstract-generală. Utopiștii care vor să păstreze marfa, dar nu și banii, care vor să păstreze producția bazată pe schimbul privat, dar fără condițiile necesare ale acestei producții, sînt de aceea consecvenți atunci cînd „desființează” banii nu numai sub forma lor palpabilă, ci chiar sub forma lor gazoasă și iluzorie de măsură a valorii. Sub invizibila măsură a valorilor se ascund banii reali.

O dată presupus procesul prin care aurul a devenit măsură a valorilor, iar valoarea de schimb a devenit preț, toate mărfurile nu sînt în prețurile lor decît imagine cantitativă de aur de mărimi diferite. Ca atare cantități diferite ale unuia și aceluiași lucru, ale aurului, ele se echivalează, se compară și se măsoară între ele; astfel se ivește necesitatea tehnică de a le raporta la o cantitate determinată de aur ca *unitate de măsură*; aceasta din urmă se dezvoltă apoi și devine etalon, datorită faptului că ea se divizează în părți alicote, iar acestea, la rîndul lor, se divizează din nou în părți alicote *. Cantitățile de aur, ca atare, se măsoară însă prin greutate. Prin urmare, etalonul există gata pregătit sub forma măsurilor generale de greutate ale metalelor, și de aceea în orice circulație de bani de metal aceste măsuri de greutate servesc la început și ca etalon al prețurilor. Deoarece mărfurile nu se mai raportează unele la altele ca valori de schimb care urmează a fi măsurate prin timp de muncă, ci ca mărimi de același fel măsurate în aur, aurul se transformă din *măsură a valorilor* în *etalon al prețurilor*. Compararea prețurilor mărfurilor între ele, ca diferite cantități de aur, se cristalizează astfel în semne care corespund unei cantități imaginare de aur și o reprezintă pe aceasta din urmă ca etalon împărțit în părți alicote. Aurul ca măsură a valorilor și ca etalon al prețurilor posedă determinări de formă cu totul diferite, și confundarea uneia cu cealaltă a dat naștere celor mai extravagante teorii. În calitate de timp de muncă

* Faptul ciudat că în Anglia uncia de aur, ca unitate de măsură a banilor, nu se împarte într-un număr întreg de părți alicote se explică în modul următor: „La început, sistemul nostru monetar era adaptat exclusiv folosirii argintului, de aceea o uncie de argint poate fi întotdeauna împărțită într-un anumit număr de monede egale; pe cînd o uncie de aur, deoarece acesta din urmă a fost introdus abia mai tîrziu într-un sistem monetar adaptat exclusiv folosirii argintului, nu se poate împărți într-un număr întreg de monede de aceeași valoare”. Maclaren. „History of the currency”, pag. 16, Londra, 1858.

materializat, aurul îndeplinește funcția de măsură a valorii, în timp ce în calitate de greutate determinată de metal, aurul îndeplinește funcția de etalon al prețurilor. Aurul devine măsură a valorilor datorită faptului că, în calitate de valoare de schimb, el este raportat la mărfuri ca valori de schimb; pe cînd, ca etalon al prețurilor, o cantitate determinată de aur servește ca unitate pentru alte cantități de aur. Aurul este măsură a valorilor pentru că valoarea lui e variabilă; el este etalon al prețurilor pentru că e fixat ca unitate invariabilă de greutate. Aici, ca la orice determinări de măsură a unor mărimi de același fel, fixitatea și caracterul determinat al raporturilor dintre măsuri constituie momentul hotărîtor. Necesitatea de a se stabili o cantitate determinată de aur ca unitate de măsură și părți alicote ca subdiviziuni ale acestei unități a generat ideea că o cantitate determinată de aur, care are bineînțeles o valoare variabilă, ar fi pusă într-un raport de valoare constant față de valorile de schimb ale mărfurilor, pierzîndu-se din vedere numai că valorile de schimb ale mărfurilor se transformă în prețuri, în cantități de aur, mai înainte ca aurul să devină etalon al prețurilor. Oricît de mult ar varia valoarea aurului, diferite cantități de aur se află întotdeauna în același raport de valoare între ele. Dacă valoarea aurului ar scădea cu 1000%, și în acest caz 12 uncii de aur ar avea, ca și mai înainte, o valoare de 12 ori mai mare decît o uncie de aur; or, în materie de prețuri este vorba numai de raportul dintre diferite cantități de aur. Deoarece, pe de altă parte, o uncie de aur nu-și schimbă nicidecum greutatea ori de cîte ori valoarea ei scade sau crește, nu se schimbă nici greutatea părților ei alicote și, în felul acesta, aurul, ca etalon fix al prețurilor, prestează același serviciu, oricum ar varia valoarea lui*.

* „Banii își pot schimba neconținut valoarea și, cu toate acestea, servesc tot atît de bine ca măsură a valorii ca și cînd valoarea lor ar rămîne complet neschimbată. Să presupunem, de exemplu, că valoarea lor scade... Înainte de această scădere, cu o guinee se puteau cumpăra 3 busheli de grîu, sau 6 zile de muncă; după scădere se pot cumpăra cu ea numai 2 busheli de grîu, sau 4 zile de muncă. În ambele cazuri, dacă este dat raportul dintre grîu și muncă, de o parte, și bani, de altă parte, raportul lor reciproc poate fi dedus: cu alte cuvinte, putem afirma că un bushel de grîu valorează 2 zile de muncă. Aceasta e tot ce ne poate oferi măsura valorilor, și ea ne prestează acest serviciu după scăderea valorii tot atît de bine ca și înainte. Calitatea unui obiect de a putea servi ca măsură a valorii nu depinde cîtusi de puțin de variabilitatea propriei sale valori” (Bailey. „Money and its vicissitudes”. Londra, 1837, pag. 9—10).

Un proces istoric, pe care îl vom explica mai încolo prin însăși natura circulației metalice, a avut drept urmare faptul că aceeași denumire de greutate a fost menținută pentru o greutate mereu schimbătoare și descrescândă de metale nobile în funcția lor de etalon al prețurilor. Astfel, lira sterlină engleză înseamnă mai puțin decît $\frac{1}{3}$ din greutatea ei inițială, lira scoțiană în ajunul unirii²² numai $\frac{1}{30}$, lira franceză $\frac{1}{74}$, maravediul spaniol mai puțin ca $\frac{1}{1\ 000}$, moneda portugheză rei o parte și mai mică. În felul acesta, în decursul istoriei denumirile monetare ale părților de greutate a metalului s-au separat de denumirile lor generale ca măsuri de greutate*. Deoarece determinarea unității de măsură, a părților ei alicote și a denumirilor lor are pe de o parte un caracter pur convențional, iar pe de altă parte trebuie să aibă în cadrul circulației un caracter unanim recunoscut și obligatoriu, ea a trebuit să devină necesarmente o determinare stabilită prin lege. Operația pur formală le-a revenit deci guvernelor**. Metalul determinat care a servit ca mate-

* „Monedele ale căror denumiri sînt astăzi doar ideale sînt cele mai vechi la fiecare națiune; toate au fost însă cîndva reale” (această din urmă afirmație nu este exactă într-o măsură atît de largă) „și, deoarece erau reale, socotelile se făceau în aceste mor.ede” (Galiani. „Della Moneta”, I. c., pag. 153).

** Romanticul A. Müller spune: „După concepția noastră, fiecare suveran independent are dreptul de a pune în circulație bani de metal, de a le fixa o valoare nominală socială, un rang, o stare, un titlu” (S. 288. Zweiter Teil. A. H. Müller. „Die Elemente der Staatskunst”. Berlin, 1809). În ceea ce privește titlul, d-l consilier aulic are dreptate; el uită numai *conținutul*. Cît de confuze erau „concepțiile” sale se vede, de pildă, din următorul pasaj: „Oricine va înțelege importanța deosebită pe care o are justa stabilire a prețului monedei mai cu seamă într-o țară ca Anglia, unde guvernul, pătruns de *magnanimă generozitate*, bate moneda gratuit (d-l Müller își închipuie, probabil, că funcționarii guvernului englez plătesc din propria lor pungă cheltuielile legate de baterea monedei), nu percepe nici o taxă pentru baterea monedei etc. Prin urmare, dacă acest guvern ar majora considerabil prețul monetar al aurului în comparație cu prețul lui pe piață, dacă ar stabili, de pildă, prețul monetar al unei uncii de aur la 3 l. st. și 19 șilingi în loc de 3 l. st., 17 șilingi și 10 $\frac{1}{2}$ pence, tot aurul ar lua calea monetăriei, argintul obținut acolo ar fi schimbat pe aur mai ieftin, pe piață, și acest aur ar lua și el calea monetăriei și în felul acesta s-ar produce o dezordine în sistemul monetar” (pag. 280—281, op. cit.). Pentru a păstra ordinea la monetăria engleză, Müller creează o „dezordine” în propriul său cap. În timp ce șiling și pence nu sînt decît denumiri ale unor părți determinate dintr-o uncie de aur, denumiri reprezentate prin semne de argint și aramă, Müller își închipuie că uncia de aur este evaluată în aur, argint și aramă, ferindu-i astfel pe englezi cu un triplu standard of value [măsură a valorilor]. Ce-i drept, argintul ca măsură bănească existentă alături de aur a fost suprimat for-

rial bănesc era dat de condițiile sociale. În diferite țări, etalonul legal al prețurilor este, firește, diferit. În Anglia, de exemplu, uncia ca unitate de măsură a greutateii metalelor se împarte în pennyweights, grains și carats troy, pe cînd uncia de aur ca unitate de măsură a banilor se împarte în $3\frac{7}{8}$ sovereigni, sovereignul în 20 de șilingi, șilingul în 12 pence, astfel încît 100 de pfunzi de aur de 22 de carate (1 200 de uncii) = 4 672 de sovereigni și 10 șilingi. Pe piața mondială însă, unde granițele dintre state dispar, dispar, la rîndul lor, și aceste caractere naționale ale măsurii banilor, cedînd locul măsurilor de greutate generale ale metalelor.

Prețul unei mărfi, sau cantitatea de aur în care e transformată în mod ideal o marfă, se exprimă acum, așadar, în denumirile bănești ale etalonului aur. Prin urmare, în loc de a se spune că cuarțterul de grîu este egal cu o uncie de aur, în Anglia se va spune că el este egal cu 3 l. st., 17 șilingi și $10\frac{1}{2}$ pence. Toate prețurile se exprimă astfel în aceleași denumiri. Forma specifică pe care mărfurile o dau valorii lor de schimb s-a transformat în *denumiri bănești* prin care își declară reciproc cît valorează ele. Banii, la rîndul lor, devin *bani de calcul* *.

Transformarea mărfurilor în bani de calcul — în minte, pe hîrtie, în vorbire — are loc de fiecare dată cînd un fel oarecare de avuție este evaluat din punctul de vedere al valorii de schimb **. Pentru această transformare e necesar materialul aur, dar numai reprezentat în minte. Pentru a evalua într-un anumit număr de uncii de aur valoarea a 1 000 de baloturi de bumbac și pentru a exprima apoi din nou acest

mal abia în 1816, printr-o lege din anul 56 al domniei lui George al III-lea, capitolul 68. În fond însă el a fost suprimat încă în 1734, printr-o lege emisă în anul 14 al domniei lui George al II-lea, capitolul 42, iar în practică cu mult mai înainte. Două au fost împrejurările cărora A. Müller le datora în mod special capacitatea sa de a avea o concepție așa-zis *mai înaltă* despre economia politică. Acestea au fost, pe de o parte, totala sa necunoaștere a faptelor economice, iar pe de altă parte faptul că a avut față de filozofie o atitudine de diletant, de visător.

* „Cînd îl întrebară pe Anacharsis pentru ce le trebuie elenilor banii, el răspunse: pentru calcul” (Athenaeus. „Deipnosophistae”, L. IV. 49, v. 2, ed. Schweighäuser, 1802).

** G. Garnier, unul dintre primii traducători francezi ai lui Adam Smith, a avut ciudata inspirație să stabilească o proporție între folosirea banilor de calcul și folosirea banilor reali. Proporția este de 10 la 1 (Garnier, G. „Histoire de la monnaie depuis les temps de la plus haute antiquité etc.”, t. I, pag. 78).

număr de uncii în denumirile de calcul ale unciei, adică în lire sterline, șilingi și pence, nu e nevoie de nici un atom de aur real. Astfel, înainte de legea bancară a lui sir Robert Peel din 1845, în Scoția nu se afla în circulație nici o uncie de aur, deși uncia de aur, ca etalon englez de calcul exprimat în 3 l. st., 17 șilingi și $10\frac{1}{2}$ pence, servea ca măsură legală a prețurilor. Sau, de pildă, argintul servește ca măsură a prețurilor în schimbul de mărfuri dintre Siberia și China, deși în realitate comerțul acesta nu este altceva decât un simplu troc. De aceea aurului ca bani de calcul îi este indiferent dacă unitatea sa de măsură și subdiviziunile ei sînt sau nu realmente bătute sub formă de monedă. În Anglia, pe vremea lui Wilhelm Cuceritorul, lira sterlină, pe atunci egală cu 1 pfund de argint pur, și șilingul, egal cu $\frac{1}{20}$ dintr-un pfund, nu existau decât ca bani de calcul, pe cînd penny-ul, reprezentînd $\frac{1}{240}$ dintr-un pfund de argint, era cea mai mare monedă de argint care exista în timpul acela. În Anglia de azi, dimpotrivă, nu există nici șilingi, nici pence, cu toate că ele reprezintă denumiri de calcul legale ale unor părți determinate dintr-o uncie de aur. Ca bani de calcul, banii pot exista în general numai în mod ideal, pe cînd banii care există realmente sînt bătuți ca monedă după cu totul alt etalon. Astfel, în multe colonii engleze din America de Nord, banii aflați în circulație pînă pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea erau monede spaniole și portugheze, în timp ce banii de calcul erau peste tot aceiași ca în Anglia*.

Deoarece ca etalon al prețurilor aurul apare sub aceleași denumiri de calcul ca și prețurile mărfurilor, de pildă o uncie de aur, la fel ca și o tonă de fier, se exprimă în 3 l. st., 17 șilingi și $10\frac{1}{2}$ pence, aceste denumiri de calcul ale aurului au fost numite *preț monetar* al aurului. De aici provine ideea stranie că aurul s-ar evalua în propriul său material și că, spre deosebire de toate celelalte mărfuri, el ar căpăta din partea statului un preț *fix*. Stabilirea unor denumiri de calcul pentru greutăți determinate de aur a fost considerată în mod

* În Maryland a fost emisă în 1723 o lege prin care tutunul a fost decretat monedă legală, dar valoarea lui a fost exprimată în banii de aur englezești, respectiv un penny pentru un pfund de tutun. Această lege amintește de *leges barbarorum*²³, în care, dimpotrivă, anumite sume de bani erau echivalate cu boi, vaci etc. În acest din urmă caz, nici aurul și nici argintul, ci boul și vaca erau adevăratul material al banilor de calcul.

greșit drept stabilire a valorii acestor greutateți*. Acolo unde servește ca element al determinării prețului și deci ca bani de calcul, aurul nu numai că nu are un preț *fix*, dar nu are în genere *nici un* preț. Pentru ca aurul să aibă preț, adică pentru ca el să se exprime într-o marfă *specifică* ca echivalent *general*, această marfă specifică ar trebui să aibă în procesul de circulație același rol exclusiv ca și aurul. Dar două mărfuri care exclud toate celelalte mărfuri se exclud reciproc una pe cealaltă. De aceea acolo unde, potrivit legii, aurul și argintul funcționează simultan ca bani, adică ca măsură a valorii, s-au făcut mereu încercări zadarnice de a le considera drept *una și aceeași materie*. A presupune că același timp de muncă se materializează invariabil în aceleași proporții de argint și aur înseamnă a presupune în fond că argintul și aurul sînt una și aceeași materie și că argintul, acest metal mai puțin valoros, reprezintă o fracțiune invariabilă a aurului. De pe vremea domniei lui Eduard al III-lea și pînă în timpul lui George al II-lea, istoria circulației bănești din Anglia constituie o serie neîntreruptă de perturbări provocate de ciocnirea dintre raportul de valoare legal stabilit între aur și argint și oscilațiile reale ale valorilor acestor metale. Cînd aurul era evaluat la un nivel prea ridicat, cînd argintul. Metalul evaluat la un nivel prea scăzut era retras din circulație, retopit și exportat sub formă de lingouri. Atunci raportul dintre valorile celor două metale era din nou modificat pe cale de lege, dar foarte curînd noua valoare nominală intra în același conflict cu raportul real al valorilor ca și vechea valoare nominală. În vremea noastră, chiar și scăderea neînsemnată și trecătoare a valorii aurului în raport cu argintul, ca urmare a cererii de argint din partea Indiei și a Chinei, a provocat în Franța pe o scară foarte largă același fenomen, și anume exportarea argintului și înlocuirea lui în circulație prin aur. În anii 1855, 1856, 1857, importul de aur în Franța depășea cu 41 580 000 l. st. exportul lui din această țară, în timp ce excedentul exportului de argint asupra importului de argint reprezenta 34 704 000 l. st.

---

* Așa, de pildă, citim, în „Familiar words” a d-lui *David Urquhart*: „Valoarea aurului trebuie să se măsoare cu ajutorul aurului însuși; dar cum ar putea o substanță să fie măsura propriei sale valori în alte obiecte? Valoarea aurului trebuie să fie stabilită cu ajutorul propriei sale greutateți, căreia i se dă totodată o altă denumire, falsificată; în felul acesta rezultă că o uncie de aur valorează atîtea lire și fracțiuni de liră. Aceasta este însă falsificarea unei măsuri și nu stabilirea unui etalon”.

De fapt, în țări ca Franța, unde potrivit legii ambele metale sînt măsuri ale valorii și ambele trebuie să fie acceptate la plată, dar oricine poate plăti după dorință în oricare dintre ele, metalul cu valoarea în creștere dobîndește un agio și, asemenea oricărei alte mărfi, își măsoară prețul în metalul evaluat la un nivel prea ridicat, în timp ce numai acesta din urmă servește ca măsură a valorii. Întreaga experiență istorică în acest domeniu se reduce pur și simplu la aceea că, acolo unde în virtutea legii două mărfuri îndeplinesc funcția de măsură a valorii, de fapt această funcție a revenit întotdeauna numai uneia dintre ele *.

B. Teorii asupra unității de măsură a banilor

Împrejurarea că, în prețurile lor, mărfurile se transformă în aur numai în mod ideal și că de aceea numai în mod ideal aurul se transformă în bani a făcut să apară teoria *unității de măsură ideale a banilor*. Deoarece la determinarea prețului aurul și argintul funcționează numai ca aur sau ca argint imaginar, adică numai ca bani de calcul, unii au început să susțină că denumirile de liră sterlină, șiling, penny, taler, franc etc. nu desemnează fracțiuni de greutate de aur sau de argint, sau muncă materializată sub altă formă, ci desemnează, dimpotrivă, atomi de valoare ideali. Prin urmare, dacă se urcă, de pildă, valoarea unei uncii de argint, ea va conține mai mulți atomi de acest fel și de aceea va trebui să fie socotită ca reprezentînd un număr mai mare de șilingi, iar din materialul ei se vor bate un număr corespunzător de monede. Această doctrină, din nou pusă în circulație în timpul ultimei crize comerciale din Anglia și chiar expusă în două rapoarte parlamentare speciale, anexate la raportul comitetului bancar pe anul 1858, a apărut la sfîrșitul secolului al XVII-lea. La începutul domniei lui Wilhelm al III-lea, prețul monetar al unei uncii de argint era în Anglia de 5 șilingi și 2 pence, adică $\frac{1}{62}$ dintr-o uncie de argint se numea penny,

* „Banii, ca măsură folosită în comerț, ar trebui, ca orice altă măsură, să-și păstreze cit mai mult stabilitatea. Acest lucru nu e cu puțință acolo unde banii constau din două metale al căror raport de valoare variază într-una” (John Locke. „Some considerations on the lowering of interest etc.” 1691; pag. 65, „Works, 7. ed., London 1768, vol. II).

iar 12 pence de acestea se numeau șiling. În conformitate cu acest etalon, dintr-o bucată de argint în greutate de 6 uncii, de pildă, se băteau 31 de monezi cu denumirea de șiling. Dar *prețul de piață* al unciei de argint s-a ridicat peste *prețul ei monetar*, de la 5 șilingi și 2 pence la 6 șilingi și 3 pence, ceea ce înseamnă că pentru a cumpăra o uncie de argint pur trebuia plătit 6 șilingi și 3 pence. Cum putea prețul de piață al unei uncii de argint să depășească prețul ei monetar dacă prețul monetar nu e decît o denumire de calcul pentru părți alicote ale unei uncii de argint? Enigma se rezolva ușor. Din cele 5 600 000 l. st. în bani de argint care se aflau în circulație pe vremea aceea, 4 000 000 erau în monede uzate și ciuntite. La o verificare s-a constatat că 57 200 l. st. în monede de argint, care ar fi trebuit să cîntărească 220 000 de uncii, cîntăreau numai 141 000 de uncii. Monetăria continua să bată moneda după același etalon, dar șilingii mai ușori aflați în circulație reprezentau în realitate părți alicote mai mici ale unciei decît indica denumirea lor. În consecință, uncia de argint a trebuit să fie plătită pe piață cu un număr mai mare din acești șilingi cu greutate micșorată. Cînd, în urma perturbării produse în felul acesta, s-a hotărît să se procedeze la o rebatere generală a monedelor, Lowndes, secretary to the treasury*, a susținut că valoarea unciei de argint s-a urcat și că de aceea pe viitor dintr-o uncie de argint trebuie să fie bătuți 6 șilingi și 3 pence, în loc de 5 șilingi și 2 pence ca pînă acum. În fond el susținea, așadar, că, deoarece valoarea unciei a crescut, valoarea părților ei alicote a scăzut. Această teorie falsă nu era însă decît un mijloc pentru înfrumusețarea unui scop practic just. Datoriile statului fuseseră contractate în șilingi ușori; trebuiau ele oare plătite în șilingi grei? În loc să spună: restituiți 4 uncii de argint acolo unde ați primit nominal 5 uncii, dar în realitate nu ați primit decît 4, el a spus invers: restituiți nominal 5 uncii, dar reduceți conținutul lor metalic la 4 uncii și numiți șiling ceea ce pînă acum numeați $\frac{4}{5}$ de șiling. Așadar, în fapt Lowndes se călăuzea după conținutul metalic, pe cînd în teorie apăra denumirea de calcul. Adversarii săi, care se călăuzeau numai după denumirea de calcul și, ca atare, declarau că un șiling care a pierdut 25—50% din greutatea sa este egal cu un șiling avînd greutatea deplină, pretindeau, dimpotrivă, că se călăuzesc numai după conținutul metalic. *John Locke*, care reprezenta noua burghezie sub toate

* — secretarul trezoreriei. — *Nota trad.*

formele ei — pe industriași împotriva muncitorilor și pauperilor, pe comercianți împotriva cămătarilor de modă veche, pe reprezentanții marii finanțe împotriva debitorilor statului — și care, într-una dintre lucrările sale, a căutat chiar să demonstreze că rațiunea burgheză este rațiunea omenească normală, a ridicat și mănușa aruncată de Lowndes. John Locke a ieșit învingător și banii luați cu împrumut în guinee conținând între 10 și 14 șilingi au fost restituiți în guinee conținând 20 de șilingi *. Sir *James Steuart* descrie ironic întreaga operație în modul următor :

„Guvernul a cîștigat mult la impozite, creditorii la capital și dobânzi, iar poporul, singurul înșelat, a fost foarte bucuros că *standardul* său (etalonul propriei sale valori) nu a scăzut” **.

* Locke spune printre altele : „Numiți coroană ceea ce înainte se numea o jumătate de coroană. Valoarea ei va fi determinată, ca și înainte, de conținutul metalic. Dacă ați putea reduce cu $\frac{1}{20}$ greutatea unei monede de argint fără a-i micșora valoarea, ați putea tot atât de bine să-i reduceți greutatea cu $\frac{19}{20}$. Potrivit acestei teorii, dacă am da unui farthing denumirea de coroană, am putea cumpăra în schimbul lui tot atâtea mirodenii, mătase sau orice alte mărfuri cît am putea cumpăra în schimbul unei coroane cu valoare deplină care conține de 60 de ori mai mult argint. Tot ce puteți face e să dați unei cantități mai mici de argint emprenta și denumirea unei cantități mai mari. Dar plata datoriilor și cumpărările de mărfuri se fac cu argintul monedei și nu cu denumirea ei. Dacă, după părerea voastră, sporirea valorii banilor nu înseamnă altceva decît a da denumiri arbitrare părților alicote ale unei bucăți de argint, de pildă a da unei optimi dintr-o uncie de argint denumirea de penny, atunci puteți într-adevăr să ridicați valoarea banilor oricît de sus ați dori”²⁴. În același timp, Locke i-a răspuns lui Lowndes că creșterea prețului de piață al argintului peste prețul lui monetar nu se datorește „creșterii valorii argintului, ci micșorării greutății monedelor de argint”. 77 de șilingi uzați și ciunțiți nu cîntăresc nici un dram mai mult decît 62 de șilingi cu greutate deplină. În sfîrșit, el a subliniat cu drept cuvînt că, independent de micșorarea cantității de argint pe care o conțin monedele aflate în circulație, în Anglia prețul de piață al argintului în lingouri poate să depășească întrucîtva prețul lui monetar, pentru că exportul de argint în lingouri e permis, pe cînd cel al monedei de argint este prohibit (vezi op. cit., pag. 54—116 passim). Locke se ferea ca de foc să atingă problema arzătoare a datoriilor publice, după cum evita cu grijă să discute o anumită problemă economică delicată. Problema era următoarea : cursul de schimb și raportul dintre argintul în lingouri și moneda de argint arătau că deprecierea banilor aflați în circulație nu era cîtuși de puțin proporțională cu micșorarea reală a cantității de argint cuprinse în ei. Vom reveni asupra acestei chestiuni într-o formă generală în secțiunea referitoare la mijloacele de circulație. *Nicholas Barbon*, în „A discourse concerning coining the new money lighter, in answer to Mr. Locke's considerations etc.”, Londra, 1696, a încercat zadarnic să-l atragă pe Locke pe un teren alunecos.

** Steuart, op. cit., vol. II, pag. 156.

Steuart credea că, pe măsura dezvoltării comerțului, națiunea se va arăta mai perspicace. Dar s-a înșelat. Aproximativ cu 120 de ani mai târziu s-a repetat același quid pro quo*.

Era în firea lucrurilor ca episcopul *Berkeley*, reprezentantul unui idealism mistic în filozofia engleză, să dea un caracter teoretic doctrinei cu privire la unitatea de măsură ideală a banilor, adică să facă ceea ce a omis să facă practicul „secretar al trezoreriei”. El se întreabă :

„Oare denumirile de livră, liră sterlină, coroană etc. nu trebuie considerate doar ca simple *denumiri ale unor raporturi* (și anume ale raporturilor legate de valoarea abstractă ca atare)? Aurul, argintul sau hirtia sînt oare mai mult decît simple bilete sau semne pentru calcularea, înregistrarea și controlul (raporturilor de valoare)? Oare *puterea* care-ți permite să comanzi munca productivă a altora (munca socială) nu este *avuție*? Sînt oare în fapt banii altceva decît o marcă sau un semn pentru transmiterea și înregistrarea unei asemenea puteri și are oare mare importanță din ce material sînt făcute aceste mărci?”**

Aici se face confuzie, pe de o parte, între măsura valorilor și etalonul prețurilor, iar pe de altă parte între aur sau argint ca măsură a valorilor și ca mijloc de circulație. Din faptul că în actul circulației metalele nobile pot fi înlocuite prin semne, Berkeley trage concluzia că, la rîndul lor, aceste semne nu reprezintă *nimic*, respectiv reprezintă noțiunea abstractă de valoare.

La sir *James Steuart* teoria unității de măsură ideale a banilor este dezvoltată într-o măsură atît de deplină, încît succesorii săi — succesori inconstienți, deoarece nu știau de el — nu găsesc nici o nouă formă de exprimare și nici măcar vreun exemplu nou.

„Banii de calcul — spune el — nu sînt altceva decît un etalon arbitrar cu subdiviziuni egale, inventat pentru măsurarea valorii relative a obiectelor care urmează să fie vîndute. Banii de calcul sînt cu totul diferiți de banii-monedă (money coin), care constituie prețul***; ei ar putea să existe chiar dacă nu ar exista pe lume nici o substanță care să reprezinte un echivalent proporțional pentru toate mărfurile.

* — confuzie. — *Nota trad.*

** „The Querist”. Secțiunea „Queries on money” e scrisă de altfel cu multă finețe de spirit. Printre altele, Berkeley observă pe bună dreptate că tocmai dezvoltarea coloniilor nord-americane „a arătat cît se poate de limpede că aurul și argintul nu sînt atît de necesare pentru *avuția* unei națiuni, cum își închipuie profanii de toate rangurile”.

*** *Preț* înseamnă aici echivalent real, ca la autorii economiști englezi din secolul al XVII-lea.

Banii de calcul îndeplinesc la măsurarea valorii obiectelor același serviciu pe care-l îndeplinesc gradele, minutele, secunde etc. la măsurarea unghiurilor sau scara la întocmirea hărților geografice etc. În toate aceste invenții o denumire oarecare se adoptă ca unitate. Așa cum utilitatea tuturor statornicirilor de acest fel este limitată pur și simplu la *indicarea proporției*, tot așa și aceea a unității bănești se limitează la același lucru. De aceea unitatea bănească nu poate avea nici o proporție invariabil determinată față de vreo parte oarecare a valorii, adică nu poate fi fixată la o cantitate determinată de aur, argint sau orice altă marfă. Dar dacă această unitate este dată, putem ajunge prin multiplicare la cea mai înaltă valoare. Deoarece valoarea mărfurilor depinde de un concurs general de împrejurări care influențează asupra lor, precum și de capriciile oamenilor, valorile mărfurilor trebuie să fie considerate schimbătoare numai în raportul dintre ele. Tot ce tulbură și încurcă stabilirea precisă a variației proporțiilor, stabilirea care se face cu ajutorul unui etalon general, determinat și invariabil, trebuie să aibă efecte dăunătoare și asupra comerțului. Banii nu sînt decît un *etalon ideal* cu subdiviziuni egale. Dacă voi fi întrebat ce anume trebuie să servească drept unitate de măsură a valorii vreuneia dintre aceste subdiviziuni, voi răspunde printr-o altă întrebare : care este mărimea normală a unui grad, a unui minut sau a unei secunde ? Ele nu posedă nici o mărime normală ; dar, dacă este stabilită o subdiviziune oarecare, atunci, potrivit cu natura etalonului, toate celelalte subdiviziuni trebuie stabilite în raport cu subdiviziunea dată. Exemple de astfel de bani ideali sînt banii de bancă din Amsterdam și banii din Angola, pe coasta africană” *.

Steuart se limitează pur și simplu la *aparitia* banilor în circulație ca *etalon al prețurilor* și ca *bani de calcul*. Dacă, într-un catalog de prețuri, diferite mărfuri figurează cu prețurile de 15, 20 și 36 de șilingi, la compararea mărimii valorilor lor nu mă interesează de fapt nici conținutul de argint al șilingului, nici denumirea sa. Raportul numerelor 15 : 20 : 36 ne spune acum totul și cifra 1 a devenit unica unitate de măsură. Expresia pur abstractă a proporției este în general numai însăși proporția abstractă a numerelor. Pentru a fi consecvent, Steuart ar fi trebuit de aceea să ignoreze nu numai aurul și argintul, ci și denumirile lor monetare stabilite prin lege. Deoarece nu înțelege transformarea măsurii valorii în etalon al prețurilor, el își închipuie, firește, că acea cantitate determinată de aur care servește ca unitate de măsură se raportează ca măsură nu la alte cantități de aur, ci la valori ca atare. Deoarece, în urma transformării valorilor lor de schimb în prețuri, mărfurile apar ca mărimi cu același nume, el contestă acel specific calitativ al măsurii datorită căruia ele devin mărimi cu același nume ; deoarece în această comparare a unor cantități de aur diferite mărimea cantității

* Steuart, op. cit., vol. II, pag. 102—107.

de aur care servește ca unitate de măsură este convențională, el contestă că această mărime trebuie în genere să fie stabilită. În loc de a numi grad $\frac{1}{360}$ dintr-un cerc, el poate numi grad $\frac{1}{180}$ dintr-un cerc; unghiul drept ar avea atunci 45 de grade în loc de 90 și, corespunzător cu aceasta, s-ar schimba măsurarea unghiurilor ascuțite și obtuze. Cu toate acestea, drept măsură a unghiului ar servi, ca și mai înainte, în primul rând o figură matematică calitativ determinată, cercul, și, în al doilea rând, o porțiune de cerc cantitativ determinată. Cît privește exemplele economice ale lui Steuart, cu unul dintre ele el se combate pe sine însuși, iar cu celălalt nu dovedește nimic. Bani de bancă din Amsterdam nu erau în realitate decît denumiri de calcul pentru dublonii spanioli, care își păstrau neatinsă grăsimea, zăcînd nemișcați în subsolurile băncii, în timp ce moneda curentă cu circulație activă slăbea de pe urma frecării ei continue cu lumea exterioară. Cît despre idealistii africani, trebuie să-i lăsăm în voia soartei lor pînă cînd exploratori cu simț critic ne vor furniza în descrierile lor informații mai precise asupra lor *. Drept bani aproape ideali în sensul pe care l-a avut în vedere Steuart ar putea fi considerată asignația franceză : „*Proprietate națională. Asignație de 100 de franci*”. Aici, ce-i drept, era specificată valoarea de întrebuițare pe care trebuia s-o reprezinte asignația, și anume pămîntul confiscat; dar determinarea cantitativă a unității de măsură a fost uitată, și de aceea „francul” a devenit un cuvînt lipsit de sens. Cît de mult sau cît de puțin pămînt reprezenta un franc în asignații depindea de rezultatul licitațiilor publice. În practică însă francul în asignații a circulat ca semn al valorii banilor de argint, și de aceea deprecierea sa se măsura în acest etalon argint.

Perioada în care Banca Angliei suspendase convertibilitatea în aur a bancnotelor nu a fost, poate, mai puțin bogată în teorii asupra banilor decît în comunicate de luptă. Deprecierea bancnotelor și creșterea prețului de piață al aurului peste prețul său monetar au făcut ca unii apărători

* În legătură cu ultima criză comercială, anumite cercuri din Anglia au proslăvit banii ideali africani, cu deosebirea că de data aceasta sediul lor a fost mutat de pe litoral în inima Berberiei. Faptul că berberii nu cunosc crizele comerciale și industriale a fost explicat prin aceea că barele lor de metal reprezintă o unitate ideală de măsură. Nu ar fi oare mai simplu să se spună că o condiție sine qua non a crizelor comerciale și industriale este existența comerțului și a industriei?

ai băncii să reediteze doctrina cu privire la măsura ideală a banilor. Acestei teorii confuze i-a dat o expresie clasic confuză lordul *Castlereagh*, care a definit unitatea de măsură a banilor ca „a sense of value in reference to currency as compared with commodities” *. După câțiva ani de la încheierea păcii de la Paris, când împrejurările au permis restabilirea convertibilității bancnotelor în aur, s-a pus într-o formă aproape neschimbată aceeași chestiune pe care Lowndes o pusese sub Wilhelm al III-lea. O datorie publică uriașă și o masă enormă de datorii particulare, obligații ferme etc., acumulată în decurs de peste 20 de ani, fuseseră contractate în bancnote depreciate. Trebuiau oare ele plătite în bancnote care în suma de 4 672 l. st. și 10 șilingi reprezentau efectiv — și nu numai nominal — 100 de pfunzi de aur de 22 de carate? *Thomas Attwood*, bancher din Birmingham, apără pe scenă ca un Lowndes redivivus. Attwood considera că creditorii trebuie să primească nominal exact atâția șilingi câți prevedea nominal contractul, dar pe când, după vechiul conținut al monedei, șiling se numea $\frac{1}{78}$ uncie de aur, acum ar trebui să fie botezat șiling, să zicem, $\frac{1}{90}$ uncie. Adepții lui Attwood sînt cunoscuți sub numele de școala birminghamiană a așa-zişilor „little Shillingmen” **. Controversa în jurul măsurii ideale a banilor, începută în 1819, mai continua încă în 1845 între sir Robert Peel și Attwood, a cărui înțelepciune — în tot ce privește funcția banilor ca măsură — este expusă în întregime în următorul citat :

„În polemica sa cu Camera de comerț din Birmingham, sir Robert Peel întreabă : ce va reprezenta bancnota voastră de o liră sterlină ? Ce este o liră sterlină ?... Sau, dimpotrivă, ce trebuie să înțelegem sub actuala unitate de măsură a valorii ? Reprezintă oare 3 l. st., 17 șilingi și $10\frac{1}{2}$ pence o uncie de aur sau valoarea ei ? Dacă reprezintă însăși uncia, de ce să nu spurăm lucrurilor pe nume și, în loc de liră sterlină, șiling, penny, să spunem uncie, penny-weight și gran ? Atunci ne-am întoarce la sistemul trocului... Sau ele reprezintă valoarea ? Dacă o uncie = 3 l. st., 17 șilingi și $10\frac{1}{2}$ pence, atunci de ce în diferite timpuri ea a valorat cînd 5 l. st. și 4 șilingi, cînd 3 l. st., 17 șilingi și 9 pence ? Expresia «liră sterlină» (£) se referă la valoare, dar nu la valoarea fixată într-o anumită greutate invariabilă de aur. Lira sterlină este o unitate ideală... Munca este substanța la care se reduc cheltuielile de producție, și ea dă aurului, ca și fierului, valoarea sa relativă. De aceea, oricare ar

* — „o idee despre valoare decurgînd din compararea banilor cu mărfurile”. — *Nota trad.*

** — „adepti ai șilingului mic”. — *Nota trad.*

„I denumirea de calcul specială ce se folosește pentru desemnarea muncii depuse de un om într-o zi sau într-o săptămână, această denumire exprimă de asemenea valoarea mărfii produse” *.

În aceste ultime cuvinte se destramă concepția nebuloasă despre măsura ideală a banilor și iese la iveală adevăratul ei conținut de idei. Denumirile de calcul ale aurului — lira sterlină, șilingul etc. — trebuie să devină denumiri ale unor cantități determinate de timp de muncă. Deoarece timpul de muncă este substanța și măsura imanentă a valorilor, aceste denumiri vor reprezenta de fapt înseși proporțiile valorii. Cu alte cuvinte, timpul de muncă este considerat ca adevărata unitate de măsură a banilor. Cu aceasta noi depășim cadrul școlii birminghamiene; în trecut însă vom menționa de asemenea că teoria măsurii ideale a banilor a căpătat o nouă semnificație în controversata problemă a convertibilității sau neconvertibilității bancnotelor. Dacă denumirea banilor de hîrtie se trage de la aur sau argint, convertibilitatea bancnotei, adică capacitatea ei de a se schimba în aur sau argint, rămîne o lege economică, oricare ar fi legea juridică. Astfel, un taler prusian de hîrtie, deși neconvertibil prin lege, s-ar deprecia imediat dacă în circulația zilnică ar valora mai puțin decît un taler de argint, adică dacă n-ar fi convertibil în practică. De aceea în Anglia apărătorii consecvenți ai banilor de hîrtie neconvertibili și-au căutat un refugiu în măsura ideală a banilor. Dacă denumirile de calcul ale banilor — lira sterlină, șilingul etc. — sînt denumiri ale unei sume determinate de atomi de valoare, pe care, atunci cînd e schimbată pe alte mărfuri, o marfă îi absoarbe sau îi degajează într-o măsură cînd mai mare, cînd mai mică, atunci o bancnotă engleză de 5 lire, de exemplu, este tot atît de independentă de raportul ei față de aur ca și de raportul ei față de fier și bumbac. Deoarece denumirea acestei bancnote ar înceta să exprime echivalarea ei teoretică cu o cantitate determinată de aur sau de orice altă marfă, cerința ca ea să fie convertibilă, adică cerința echivalării ei practice cu o cantitate determinată dintr-un lucru specificat, ar fi exclusă prin însăși noțiunea de bancnotă.

Teoria timpului de muncă ca unitate de măsură nemijlocită a banilor a fost dezvoltată sistematic pentru prima oară

---

* „The currency question, the Gemini Letters”. Londra, 1844, pag. 266—272 *passim*.

de John Gray *. El preconizează ca o bancă centrală națională să certifice, prin intermediul sucursalelor ei, timpul de muncă cheltuit pentru producerea diverselor mărfuri. În schimbul mărfii sale, producătorul primește un certificat de valoare oficial, adică o recipisă pentru cantitatea de timp de muncă cuprinsă în marfa sa ** ; aceste bancnote pentru o săptămână de muncă, o zi de muncă, o oră de muncă etc. constituie totodată certificate care dau dreptul de a primi un echivalent în orice altă marfă aflată în depozitele băncii ***. Acesta este principiul fundamental al lui Gray, pe care el l-a elaborat minuțios în amănunte și l-a adaptat întru totul instituțiilor engleze existente. În cadrul acestui sistem, zice Gray,

„ar fi în orice moment la fel de ușor să vinzi pe bani pe cât de ușor este acum să cumperi pe bani ; producția ar fi sursa uniformă și mereu nesecată a cererii” ****.

Metalele nobile și-ar pierde „privilegiul” față de celelalte mărfuri și

„ar ocupa pe piață locul ce li se cuvine alături de unt, ouă, postav și stambă, iar valoarea lor nu ne-ar interesa mai mult decât aceea a diamantelor” *****.

„Trebuie oare să păstrăm imaginara noastră măsură a valorii, aurul, încătușind astfel forțele de producție ale țării, sau trebuie să ne adresăm măsurii firești a valorii, muncii, descătușind astfel forțele de producție ale țării” *****.

* John Gray. „The social system. A treatise on the principle of exchange”. Edinburgh, 1831. Comp. „Lectures on the nature and use of money”. Edinburgh, 1848, de același autor. După revoluția din februarie, Gray a înaintat guvernului provizoriu francez un memoriu în care a căutat să-l convingă că Franța nu are nevoie de o „organisation of labour” [„organizare a muncii”], ci de o „organisation of exchange” [„organizare a schimbului”], al cărei plan este complet elaborat în sistemul bănesc inventat de el. Bunul John nu bănuia că, 16 ani după apariția lucrării sale „Social system”, inventivul Proudhon avea să obțină un brevet pentru aceeași descoperire.

** Gray. „The social system etc.”, pag. 63 : „Banii ar trebui să fie doar o recipisă, un certificat doveditor că deținătorul său fie că a adăugat o anumită valoare la fondul avuției naționale, fie că a dobândit un drept asupra valorii menționate de la cineva care a adăugat-o la acest fond”.

*** „Cînd o anumită valoare este deja materializată într-un produs, ea poate fi depusă la bancă și poate fi retrasă la prima cerere, dar cu condiția unanim admisă că acela care depune un burz oarecare la proiectata bancă națională poate retrage o valoare egală sub orice altă formă, fără să fie obligat să retragă chiar bunul depus”. Op. cit., pag. 67—68.

**** Op. cit., pag. 16.

***** Gray. „Lectures on money etc.”, pag. 182.

***** Op. cit., pag. 169.

Dacă timpul de muncă este măsura immanentă a valorilor, de ce există alături de el o altă măsură, exterioară? De ce valoarea de schimb se dezvoltă și devine preț? De ce toate mărfurile își măsoară valoarea într-o singură marfă exclusivă, care se transformă astfel în existența adecvată a valorii de schimb, în bani? Aceasta era problema pe care trebuia s-o rezolve Gray. În loc s-o rezolve, el își închipuie că mărfurile s-ar putea raporta unele la altele în mod nemijlocit ca produse ale muncii sociale. Dar ele nu se pot raporta unele la altele decât în calitate de ceea ce sînt în realitate. În mod nemijlocit mărfurile sînt produse ale unor munci particulare izolate, independente, care prin înstrăinarea lor în procesul schimbului privat trebuie să-și dovedească caracterul de muncă socială generală; cu alte cuvinte, munca pe baza producției de mărfuri devine muncă socială abia prin înstrăinarea omnilaterală a muncilor individuale. Dacă însă Gray ia drept timp de muncă *nemijlocit social* timpul de muncă cuprins în mărfuri înseamnă că el îl ia drept timp de muncă socializat sau drept timp de muncă al unor indivizi direct asociați. În acest caz, o marfă deosebită oarecare, cum sînt aurul și argintul, n-ar putea într-adevăr să stea în fața celorlalte mărfuri ca întruchipare a muncii generale, iar valoarea de schimb nu s-ar transforma în preț; în același timp însă nici valoarea de întrebuințare n-ar deveni valoare de schimb, produsul n-ar deveni marfă și, în felul acesta, ar fi suprimată însăși baza producției burgheze. Dar nu aceasta este ceea ce are în vedere Gray. El consideră că *produsele trebuie să fie produse ca mărfuri, dar schimbate nu ca mărfuri*. Gray dă în sarcina unei bănci naționale realizarea acestui deziderat pios. Pe de o parte, societatea reprezentată prin bancă îi face pe indivizi independenți de condițiile schimbului privat, iar pe de altă parte îi pune să continue a produce pe baza schimbului privat. Or, pentru a fi consecvent în sistemul său, Gray se vede nevoit să respingă una după alta condițiile producției burgheze, deși el vrea „să reformeze” numai banii care au luat naștere din schimbul de mărfuri. Astfel, el transformă capitalul în capital național*, proprietatea funciară în proprietate națională**, și, dacă cercetăm mai îndeaproape activitatea băncii sale, con-

* „În orice țară, activitatea economică trebuie să se desfășoare pe baza unui capital național” (John Gray. „The social system etc.”, pag. 171).

** „Pămîntul trebuie să devină proprietate națională” (op. cit., pag. 298).

statăm că ea nu se limitează să primească cu o mână mărfuri și să elibereze cu alta certificate pentru munca prestată, ci că reglementează însăși producția. În ultima sa scriere, „Lectures on money”, în care Gray se străduiește plin de teamă să prezinte drept o reformă pur burgheză banii-muncă preconizați de el, îl vedem încurcându-se în absurdități și mai flagrante.

Orice marfă este în mod nemijlocit bani. Aceasta era teoria lui Gray, dedusă din analiza sa incompletă și deci falsă a mărfii. Construirea „organică” a „banilor-muncă”, a „băncii naționale” și a „depozitelor de mărfuri” nu e decît o fan-tezie în care dogma e în mod fals prezentată drept o lege care guvernează lumea. Dogma potrivit căreia marfa este în mod nemijlocit bani, sau munca deosebită a individului particular, cuprinsă în ea, este în mod nemijlocit muncă socială, nu devine, desigur, adevărată de pe urma faptului că o bancă crede în această dogmă și i se conformează în operațiile sale. Dimpotrivă, în acest caz falimentul și-ar asuma rolul criticii practice. Ceea ce la Gray rămîne ascuns și chiar necunoscut lui însuși, și anume că banii-muncă sînt o vorbă goală cu rezonanță economică, menită să ascundă dorința pioasă de a desființa banii, o dată cu ei valoarea de schimb, o dată cu valoarea de schimb marfa și o dată cu marfa forma burgheză a producției, toate acestea au fost enunțate fățiș de unii socialiști englezi, care au scris parte înainte, parte după Gray *. Dar numai d-lui *Proudhon* și școlii sale i-a fost dat să predice cu seriozitate suprimarea *banilor* și ridicarea în slăvi a *mărfii* ca esență a socialismului, reducînd astfel socialismul la o elementară neînțelegere a legăturii necesare dintre marfă și bani **.

2. Mijloc de circulație

După ce, în procesul stabilirii prețului, marfa a căpătat forma care o face aptă de circulație și aurul a căpătat caracterul său de bani, circulația a început să reprezinte și tot-odată să rezolve contradicțiile pe care le cuprindea în sine

* Vezi, de exemplu, W. Thompson. „An inquiry into the distribution of wealth etc.”. Londra, 1824. Bray. „Labours wrongs and labours remedy”. Leeds, 1839.

** Cartea lui Alfred Darimon „De la réforme des banques”. Paris, 1856, poate fi considerată ca un compendiu al acestei melodramatice teorii asupra banilor.

procesul schimbului de mărfuri. Schimbul real de mărfuri, adică schimbul social de substanțe, se produce printr-o schimbare de forme în cadrul căreia se desfășoară dubla natură a mărfii ca valoare de întrebuințare și valoare de schimb, dar în care în același timp schimbarea de forme a mărfii înseși se cristalizează în forme determinate ale banilor. A înfățișa această schimbare de forme înseamnă a înfățișa circulația. Așa cum marfa, după cum am văzut, este valoare de schimb dezvoltată numai atunci când se presupune existența lumii mărfurilor și implicit o diviziune a muncii dezvoltată efectiv, tot așa circulația presupune acte omnilaterale de schimb și reînnoirea lor continuă. A doua premisă este că mărfurile intră în procesul de schimb ca mărfuri cu *prețuri determinate*, sau că în cadrul lui ele *apar* într-o dublă existență unele pentru altele: în mod real ca valori de întrebuințare, în mod ideal — în preț — ca valori de schimb.

Pe cele mai animate străzi ale Londrei se înșiră, unele lângă altele, numeroase magazine în vitrinele cărora strălucesc toate bogățiile lumii: șaluri indiene, revolvere americane, porțelanuri chinezești, corsete pariziene, blănuri rusești și mirodenii din țări tropicale, dar toate aceste obiecte destinate să procure plăceri lumești poartă pe frunte fatale etichete albe cu cifre arabe și inscripții laconice £, s., d. *. Așa arată mărfurile care intră în circulație.

a) Metamorfoza mărfurilor

La o examinare mai atentă, procesul circulației prezintă două forme de circuite, care diferă unul de altul. Dacă însemnăm marfa prin *M* și banii prin *B*, putem exprima astfel aceste două forme:

$$\begin{array}{c} M-B-M \\ B-M-B \end{array}$$

În secțiunea de față ne vom ocupa exclusiv de prima formă, sau de forma nemijlocită a circulației mărfurilor.

Circuitul *M—B—M* cuprinde: mișcarea *M—B*, schimbul unei mărfi pe bani, sau *vînzarea*; mișcarea opusă, *B—M*, schimbul banilor pe marfă, sau *cumpărarea*; și unitatea celor două mișcări, *M—B—M*, schimbul unei mărfi pe bani cu scopul de a schimba banii pe marfă, sau *vînzarea* în vederea

* — lire sterline, șilingi, penze. — *Nota trad.*

cumpărării. Dar rezultatul în care se stinge procesul însuși este $M—M$, schimbul de marfă pe marfă, schimbul real de substanțe.

Dacă luăm drept punct de plecare prima marfă, $M—B—M$ reprezintă transformarea acesteia în aur și retransformarea ei din aur în marfă, sau o mișcare în care marfa există la început ca o valoare de întrebuințare deosebită, apoi leapădă această existență și o dobîndește pe aceea de valoare de schimb sau de echivalent general, debarasată de orice legătură cu existența ei naturală; apoi ea leapădă și această formă și în cele din urmă rămîne o valoare de întrebuințare reală, destinată să satisfacă o necesitate anumită. În această din urmă formă ea trece din sfera circulației în sfera consumului. Circulația $M—B—M$ în ansamblu este deci, în primul rînd, seria completă a metamorfozelor pe care le parcurge orice marfă pentru a deveni valoare de întrebuințare nemijlocită pentru posesorul ei. Prima metamorfoză are loc în prima jumătate a circulației $M—B$, cea de-a doua în cealaltă jumătate $B—M$, iar întreaga circulație reprezintă drumul vieții mărfii. Dar circulația $M—B—M$ reprezintă metamorfoza totală a unei mărfi numai atunci cînd este totodată suma unor metamorfoze unilaterale determinate ale altor mărfuri, căci fiecare metamorfoză a primei mărfi este transformarea acesteia în altă marfă, deci transformarea celeilalte mărfi în cea dintîi, prin urmare o transformare bilaterală care are loc în același stadiu al circulației. Trebuie să examinăm mai întîi fiecare dintre cele două procese de schimb în care se descompune circulația $M—B—M$.

$M—B$, sau *vînzare*: M , marfa, intră în procesul de circulație nu numai ca o valoare de întrebuințare deosebită, de exemplu ca o tonă de fier, ci ca o valoare de întrebuințare avînd un preț determinat, să zicem 3 l. st., 17 șilingi și $10\frac{1}{2}$ pence, sau o uncie de aur. Acest preț, indicînd, pe de o parte, cantitatea de timp de muncă pe care o cuprinde tona de fier, adică mărimea valorii ei, exprimă totodată dorința pioasă a fierului de a se transforma în aur, adică de a da timpului de muncă cuprins în el însuși forma de timp de muncă social-general. Dacă această transsubstanțiere nu reușește, tona de fier nu numai că încetează a fi o marfă, dar încetează totodată a fi și un produs, căci ea este marfă numai pentru că este non-valoare de întrebuințare pentru posesorul ei, sau, cu alte cuvinte, munca acestuia din urmă este muncă reală numai ca muncă utilă pentru alții, în timp ce pentru el însuși

ea este utilă numai ca muncă abstract-generală. De aceea fierul sau posesorul său trebuie să descopere în lumea mărfurilor punctul unde fierul atrage aurul. Dar această dificultate, acest salto mortale * al mărfii, este biruit dacă vânzarea, așa cum se presupune aici la analiza circulației simple, are loc în mod real. Tona de fier, realizându-se ca valoare de întrebuințare prin înstrăinarea ei, adică prin trecerea ei din mâinile aceluia pentru care ea este non-valoare de întrebuințare în mâinile aceluia pentru care ea este valoare de întrebuințare, își realizează totodată prețul și se transformă din aur imaginar în aur real. În locul denumirii de uncie de aur, sau de 3 l.st., 17 șilingi și 10¹/₂ pence, a intervenit acum o uncie de aur real, iar tona de fier a părăsit scena. Datorită vânzării $M-B$, nu numai că marfa, care prin prețul ei fusese transformată în mod ideal în aur, este transformată în mod real în aur, dar, datorită aceluiași proces, aurul, care ca măsură a valorilor nu era decît bani ideali și figura de fapt numai ca denumire bănească a mărfurilor înseși, se transformă în bani reali **. Dacă înainte aurul a devenit un echivalent general ideal pentru că toate mărfurile își măsurau în el valoarea, acum, ca produs al înstrăinării omnilaterale a mărfurilor în schimbul lui — și vânzarea $M-B$ este tocmai procesul acestei înstrăinări generale —, aurul devine marfa care poate fi înstrăinată în mod absolut, devine bani reali. Dar în vânzare aurul devine bani reali numai pentru că, în prețurile lor, valorile de schimb ale mărfurilor au fost deja în mod ideal aur.

În vânzarea $M-B$, la fel ca și în cumpărarea $B-M$, stau față în față două mărfuri, fiecare dintre ele reprezentînd unitatea valorii de schimb și a valorii de întrebuințare; dar în marfă valoarea ei de schimb există numai în mod ideal ca preț, pe cînd în aur, deși el însuși este o valoare de întrebuințare reală, valoarea lui de întrebuințare există numai ca purtătoare a valorii de schimb, și de aceea numai ca o valoare de întrebuințare formală, care nu se leagă de nici o nevoie individuală reală. În felul acesta, contradicția dintre valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb se polarizează

* — salt mortal. — *Nota trad.*

** „Banii sînt de două feluri, ideali și reali, și sînt folosiți în două feluri diferite: pentru evaluarea obiectelor și pentru cumpărarea lor. La evaluarea obiectelor, banii ideali folosesc tot atît de bine ca și cei reali, ba poate chiar mai bine. Cealaltă întrebuințare a banilor constă în cumpărarea obiectelor pe care ei le evaluează... Prețurile se stabilesc și contractele se încheie în bani ideali și se realizează în bani reali” (Galiani, „Della Moneta”, pag. 112 sq.).

între cei doi termeni ai formulei $M-B$, astfel încît marfa în fața aurului stă ca o valoare de întrebuintare care abia trebuie să-și realizeze în aur valoarea ei de schimb ideală, prețul, pe cînd aurul în fața mărfii stă ca o valoare de schimb care își materializează abia în marfă valoarea ei de întrebuintare formală. Numai prin această dedublare a mărfii în marfă și aur și, apoi, prin această dublă punere față în față, în care fiecare termen extrem reprezintă în mod ideal ceea ce termenul său opus este în mod real și reprezintă în mod real ceea ce termenul său opus este în mod ideal, adică numai prin reprezentarea mărfurilor ca opoziții polare bilaterale, se rezolvă contradicțiile cuprinse în procesul lor de schimb.

Pînă aici am considerat $M-B$ ca o vînzare, ca o transformare a mărfii în bani. Dacă privim însă lucrurile din partea extremei celeilalte, același proces apare, dimpotrivă, ca $B-M$, ca o cumpărare, ca o transformare a banilor în marfă. Vînzarea este în mod necesar totodată și contrariul ei, cumpărare; e vînzare dacă privim procesul dintr-o parte și cumpărare dacă-l privim din cealaltă parte. Cu alte cuvinte, în realitate acest proces se deosebește numai prin aceea că în $M-B$ inițiativa pornește din partea mărfii, sau a vînzătorului, pe cînd în $B-M$ ea pornește din partea banilor, sau a cumpărătorului. Prin urmare, prezentînd prima metamorfoză a mărfii, transformarea mărfii în bani ca urmare a încheierii primului stadiu al circulației $M-B$, presupunem totodată că o altă marfă s-a transformat deja în bani și, în consecință, se află deja în al doilea stadiu al circulației $B-M$. În felul acesta intrăm într-un cerc vicios de premise. Circulația însăși este acest cerc vicios. Dacă în $M-B$ nu-l vom considera pe B ca fiind metamorfoza deja efectuată a unei alte mărfi, prin aceasta vom smulge respectivul act de schimb din procesul de circulație. Dar în afara acestuia din urmă dispăre forma $M-B$ și se găsesc față în față numai doi M diferiți, să zicem fier și aur, al căror schimb nu reprezintă un act de circulație deosebit, ci un simplu troc. La sursa producției sale, aurul este o marfă la fel ca oricare alta. Valoarea lui relativă și aceea a fierului sau a oricărei alte mărfi este reprezentată aici în cantitățile în care aceste mărfuri se schimbă între ele. În procesul de circulație însă, această operație e deja presupusă; în prețurile mărfurilor, valoarea proprie a aurului e deja dată. De aceea nu poate fi nimic mai greșit decît ideea că în procesul de circulație aurul și marfa ar intra într-un raport de schimb direct și că de aceea valoarea lor relativă

s-ar stabili prin faptul că acestea se schimbă între ele ca simple mărfuri. Dacă se creează aparența că în procesul de circulație aurul s-ar schimba pe alte mărfuri ca o simplă marfă, această iluzie decurge pur și simplu din faptul că, în prețuri, cantități determinate de mărfuri sînt deja echivalate cu cantități determinate de aur, adică sînt deja raportate la aur ca bani, ca echivalent general, și de aceea pot fi în mod nemijlocit schimbate pe el. În măsura în care prețul unei mărfi se realizează în aur, marfa se schimbă pe aur ca marfă, ca materializare deosebită a timpului de muncă; dar în măsura în care prețul ei este cel care se realizează în aur, marfa se schimbă pe aur ca bani și nu ca marfă, adică pe aur ca materializare generală a timpului de muncă. În ambele rapoarte însă, cantitatea de aur pe care se schimbă marfa în cadrul procesului de circulație nu este determinată de schimb, ci, dimpotrivă, schimbul e determinat de prețul mărfii, adică de valoarea ei de schimb exprimată în aur*.

În cadrul procesului de circulație, aurul apare în mîinile oricui ca rezultat al vînzării $M-B$. Deoarece însă $M-B$, vînzarea, este totodată $B-M$, cumpărare, rezultă că în timp ce M , marfa de la care pornește procesul, efectuează prima ei metamorfoză, cealaltă marfă, care constituie polul opus B , își efectuează cea de-a doua metamorfoză și de aceea parcurge a doua jumătate a circulației, în timp ce prima marfă se mai găsește încă în prima jumătate a drumului ei.

Ca rezultat al primului proces al circulației, al vînzării, apare punctul de plecare al celui de-al doilea, banii. Locul mărfii în prima ei formă a fost luat de echivalentul ei aur. Acest rezultat poate constitui mai întîi un punct de oprire a procesului, deoarece, în această a doua formă a ei, marfa posedă o existență proprie durabilă. Marfa, care în mîna posesorului ei nu avusese nici o valoare de întrebuintare, există acum sub o formă oricînd utilizabilă, căci poate fi schimbată oricînd și depinde de împrejurări cînd și în ce punct al lumii mărfurilor va intra ea din nou în circulație. Existența mărfii sub formă de crisalidă de aur constituie o fază independentă din viața ei, fază în care poate rămîne un timp mai mult sau mai puțin îndelungat. Pe cînd, în cadrul trocului, schimbul

* Aceasta nu exclude, firește, ca prețul de piață al mărfurilor să fie mai mare sau mai mic decît valoarea lor. Dar această rezervă nu privește circulația simplă și ține de cu totul altă sferă, pe care o vom analiza mai tîrziu, acolo unde vom cerceta raportul dintre valoare și prețul de piață.

unei valori de întrebuințare deosebite este nemijlocit legat de schimbul unei alte valori de întrebuințare deosebite, în procesul circulației caracterul general al muncii creatoare de valoare de schimb apare în separarea și în descompunerea arbitrară a actelor de vânzare și cumpărare.

B—M, cumpărarea, este inversul mișcării *M—B* și totodată metamorfoza a doua, finală, a mărfii. Ca aur, sau în existența ei ca echivalent general, marfa poate fi reprezentată nemijlocit în valorile de întrebuințare ale tuturor celorlalte mărfuri, care în prețurile lor tind toate spre aur ca existență transcendentă a lor, dar în același timp indică cantitatea de monedă sunătoare de care este nevoie pentru ca trupurile lor, valorile de întrebuințare, să treacă de partea banilor, iar sufletele lor, valoarea de schimb, să se prefacă chiar în aur. Produsul general al înstrăinării mărfurilor este marfa care poate fi înstrăinată în mod absolut. Nu există nici o limită calitativă pentru transformarea aurului în marfă; există doar una cantitativă, determinată de propria sa cantitate sau de mărimea propriei sale valori. „Totul se poate cumpăra cu aur”. În timp ce în mișcarea *M—B*, prin înstrăinarea ei ca valoare de întrebuințare, marfa realizează propriul ei preț și valoarea de întrebuințare a banilor străini, în mișcarea *B—M*, prin înstrăinarea ei ca valoare de schimb, ea realizează propria ei valoare de întrebuințare și prețul celorlalte mărfi. Dacă, prin realizarea prețului ei, marfa transformă totodată aurul în bani reali, prin retransformarea ei marfa face ca aurul să devină propria ei existență bănească efemeră. Deoarece circulația mărfurilor presupune o diviziune a muncii dezvoltată, deci multilateralitatea nevoilor individului în opoziție cu unilateralitatea produsului său, cumpărarea *B—M* se înfățișează uneori sub forma unei egalități cu un singur echivalent-marfă, iar alteori se fărâmițează într-o serie de echivalente-marfă, limitată de cercul nevoilor cumpărătorului și de mărimea sumei sale de bani. După cum vânzarea este totodată cumpărare, tot astfel și cumpărarea este totodată vânzare, *B—M* e totodată *M—B*, dar inițiativa aparține aici aurului, sau cumpărătorului.

Dacă revenim acum la ansamblul circulației *M—B—M*, vedem că în cadrul acestei circulații o marfă parcurge întreaga serie a metamorfozelor ei. Dar, paralel cu mișcarea prin care o marfă începe prima jumătate a circulației și efectuează prima metamorfoză, o altă marfă intră în a doua jumătate a circulației, efectuează a doua ei metamorfoză și iese

din circulație ; și invers, prima marfă intră în a doua jumătate a circulației, efectuează a doua ei metamorfoză și iese din circulație, în timp ce o a treia marfă intră în circulație, parcurge prima jumătate a drumului ei și efectuează prima metamorfoză. Prin urmare, circulația $M—B—M$ în ansamblu, ca metamorfoză totală a unei mărfi, reprezintă întotdeauna sfârșitul metamorfozei totale a unei alte mărfi și începutul metamorfozei totale a unei a treia mărfi, adică o serie fără început și fără sfârșit. Pentru mai multă claritate și spre a deosebi între ele diferitele mărfuri, să notăm în mod diferit pe cei doi M de la extremele formulei, de exemplu $M'—B—M''$. În fond, prima verigă, $M'—B$, îl presupune pe B ca rezultat al unei alte $M—B$, adică este ea însăși doar ultima verigă din $M—B—M'$, pe când cea de-a doua verigă, $B—M''$, are ca rezultat $M''—B$, adică se înfățișează ca prima verigă din $M''—B—M'''$ etc. Mai departe reiese că ultima verigă $B—M$, deși B nu este decît rezultatul unei *singure* vânzări, se poate exprima sub forma $(B—M')+(B—M'')+(B—M''')$ + etc., adică se poate fărâmița într-o mulțime de cumpărări și deci într-o mulțime de vânzări, adică într-o mulțime de prime verigi ale unor noi metamorfoze totale ale altor mărfuri. Dacă, prin urmare, metamorfoza totală a unei singure mărfi constituie o verigă care face parte nu dintr-un singur lanț de metamorfoze fără început și fără sfârșit, ci din mai multe lanțuri de acest fel, procesul de circulație al lumii mărfurilor — deoarece fiecare marfă în parte parcurge circulația $M—B—M$ — se prezintă ca o extrem de încurcată împletire de lanțuri ale acestei mișcări, care se încheie mereu și reîncepe mereu într-o diversitate infinită de puncte. În același timp însă, fiecare vânzare sau cumpărare singulară există ca un act izolat și de sine stătător, iar celălalt act, care-l completează, poate fi separat de el în timp și în spațiu, și de aceea nu trebuie să fie legat de el în mod nemijlocit ca o continuare a lui. Întrucît fiecare proces de circulație izolat $M—B$ sau $B—M$, ca transformare a unei mărfi în valoare de întrebuițare și a alteia în bani, ca primul și al doilea stadiu al circulației, constituie pentru ambele părți un punct de oprire de sine stătător, iar pe de altă parte, deoarece toate mărfurile își încep cea de-a doua metamorfoză a lor și ocupă punctul de plecare al celei de-a doua jumătăți a circulației sub formă de echivalent general, de aur, formă care le este comună tuturor, în circulația reală orice $B—M$ se poate alătura oricărui $M—B$, capitolul al doilea din drumul vieții unei

mărfi se poate alătura primului capitol din drumul vieții unei alte mărfi. De exemplu, *A* vinde fier pentru 2 l. st., adică efectuează $M-B$, sau prima metamorfoză a mărfii fier, amînînd însă cumpărarea pentru mai târziu. În același timp, *B*, care cu două săptămîni în urmă a vîndut 2 cuarteri de grîu cu 6 l. st., cumpără cu aceleași 6 l. st. un costum la firma „Moses & fiul” și efectuează $B-M$, sau metamorfoza a doua a mărfii grîu. Aceste două acte, $B-M$ și $M-B$, apar aici numai ca verigi ale unui lanț, pentru că în *B*, în aur, o marfă arată la fel ca cealaltă, și în aur nu se mai poate recunoaște dacă e fier metamorfozat sau grîu metamorfozat. În procesul de circulație real, $M-B-M$ reprezintă deci o întîmplătoare alăturare și succesiune de nenumărate verigi dezordonat risipite ale unor metamorfoze totale diferite. Procesul de circulație real apare, așadar, nu ca metamorfoză totală a mărfii, nu ca mișcare a mărfii care parcurge faze opuse, ci ca un simplu agregat de nenumărate cumpărări și vînzări care se efectuează întîmplător unele alături de altele sau unele după altele. În felul acesta, determinarea de formă a acestui proces dispăre, și dispăre cu atît mai complet cu cît fiecare act de circulație izolat, de exemplu vînzarea, este în același timp contrariul său, cumpărare, și viceversa. Pe de altă parte, procesul de circulație este mișcarea metamorfozelor lumii mărfurilor, și de aceea trebuie să reflecte această mișcare și în mișcarea lui de ansamblu. Cum o reflectă vom vedea în capitolul următor. Aici nu ne mai rămîne decît să remarcăm că în $M-B-M$ cele două extreme *M* se află, din punctul de vedere al formei, într-un raport diferit față de *B*. Primul *M* se raportează la bani ca o marfă particulară la marfa generală, pe cînd banii se raportează la cel de-al doilea *M* ca marfa generală la o marfă singulară. Prin urmare, în mod abstract logic, $M-B-M$ poate fi redus la forma de silogism $P-G-S$, în care particularul formează primul termen extrem, generalul termenul mediu care face legătura, iar singularul ultimul termen extrem.

Posesorii de mărfuri au intrat în procesul circulației pur și simplu ca păzitori ai mărfurilor. În cadrul acestui proces, ei stau față în față în calitatea opusă de cumpărător și vînzător, unul ca o căpățîină de zahăr personificată, celălalt ca aur personificat. De îndată ce căpățîina de zahăr devine aur, vînzătorul devine cumpărător. Aceste roluri sociale determinate nu decurg nicidecum din individualitatea ome-

nească în general, ci din relațiile de schimb dintre oameni care își produc produsele sub formă de mărfuri. Relațiile care au loc între cumpărător și vânzător sînt atît de puțin neindividuale, încît amîndoi intră în aceste relații numai în măsura în care este negată munca lor individuală, adică în măsura în care ea, ca muncă neindividuală, devine bani. De aceea, pe cît de absurd este să consideri că aceste roluri economice burgheze de cumpărător și vânzător ar fi forme sociale veșnice ale individualismului omenesc, pe atît de nejustificat este să le deplîngi ca pe o cauză a suprimării acestui individualism *. Ele sînt o expresie necesară a individualității pe baza unei anumite trepte a procesului de producție social. În afară de aceasta, în opoziția dintre cumpărător și vânzător, natura antagonistă a producției burgheze se exprimă încă într-un mod atît de superficial și de formal, încît această opoziție aparține și formațiilor sociale preburgheze, deoarece ea nu cere decît ca indivizii să se raporteze unii la alții ca posesori de mărfuri.

Dacă examinăm acum rezultatul mișcării $M-B-M$, vedem că el se reduce la schimbul de substanțe $M-M$. O marfă a fost schimbată pe alta, o valoare de întrebuințare a fost schimbată pe alta, și transformarea mărfii în bani sau marfa ca bani, nu servește decît pentru a mijloci acest schimb de substanțe. Banii apar, așadar, numai ca *mijloc de schimb* al mărfurilor, dar nu ca mijloc de schimb în general, ci ca mijloc

* Cît de adînc rănește sufletele sensibile pînă și cea mai superficială formă a antagonismului care se exprimă în vînzare și cumpărare, ne-o arată următorul pasaj din lucrarea d-lui Isaac Péreire „Leçons sur l'industrie et les finances”. Paris, 1832. Faptul că același Isaac, ca fondator și dictator al societății „Crédit Mobilier”²³, și-a cîștigat la Paris trista faimă de rechin de bursă arată cîte parale face sentimentală sa critică a economiei politice. D-l Péreire, la cea epocă unul dintre apostolii lui Saint-Simon, spune: „Deoarece toți indivizii sînt izolați, separați unii de alții atît în munca lor cît și în consum, între ei are loc un schimb de produse ale muncii lor productive. Din necesitatea schimbului derivă necesitatea de a determina valoarea relativă a obiectelor. Ideile de valoare și de schimb sînt deci strîns legate și, în forma lor actuală, amîndouă exprimă individualismul și antagonismul... Stabilirea valorii produselor este posibilă numai pentru că există vînzare și cumpărare, cu alte cuvînte un antagonism între diferiți membri ai societății. Oamenii se preocupă de preț, de valoare numai acolo unde au loc vînzări și cumpărări, adică acolo unde fiecare individ este nevoit să lupte pentru a-și procura obiectele necesare întreținerii existenței sale” (op. cit., pag. 2, 3 și urm.).

de schimb caracterizat prin procesul de circulație, adică ca mijloc de circulație*.

Cel care, pornind de la faptul că procesul de circulație a mărfurilor se reduce la $M—M$ și de aceea pare să nu fie decît un troc efectuat prin mijlocirea banilor, sau de la faptul că în general $M—B—M$ nu numai că se scindează în două procese izolate, ci exprimă totodată și unitatea lor în mișcare, ar conchide că între vînzare și cumpărare există numai unitate, dar nu și separare, acela ar vîdi o manieră de a gîndi a cărei critică este de domeniul logicii și nu de cel al economiei politice. Separarea vînzării și cumpărării în procesul de schimb sfărîmă limitele locale, primitive, tradițional-pioase și naiv-absurde ale schimbului social de substanțe; în același timp ea reprezintă forma generală a ruperii momentelor conexe ale acestui schimb social și a contrapunerii lor reciproce, într-un cuvînt posibilitatea generală a crizelor comerciale, dar aceasta numai pentru că contradicția dintre marfă și bani este forma abstractă și generală a tuturor contradicțiilor cuprinse în munca burgheză. De aceea poate să existe circulație bănească fără crize, dar nu pot fi crize acolo unde nu există circulație bănească. Aceasta nu înseamnă însă decît că, acolo unde în dezvoltarea ei munca bazată pe schimbul privat nu a atins încă nici stadiul formării banilor, ea este cu atît mai puțin în stare să provoace fenomene care presupun o dezvoltare deplină a procesului de producție burghez. De aceea putem aprecia la justa ei valoare toată profunzimea criticii care afirmă că prin desființarea „privilegiului” metalelor nobile și printr-un așa-zis „sistem bănesc rațional” ar putea fi înlăturate „inconveniente” producției burgheze. Pe de altă parte, ca o mostră de apologetică economică e de ajuns să cităm o teorie căreia i s-a făcut reclama că ar fi deosebit de ingenioasă. *James Mill*, tatăl cunoscutului economist englez *John Stuart Mill*, spune :

„Niciodată nu poate fi o lipsă de cumpărători la toate mărfurile. Oricine oferă spre vînzare o marfă vrea să capete în schimbul ei o altă marfă și, ca atare, el este cumpărător prin simplul fapt că e vînzător. De aceea cumpărătorii și vînzătorii tuturor mărfurilor, luați la un loc, trebuie în virtutea unei necesități metafizice să se echilibreze reciproc. Prin urmare, dacă la o marfă oarecare există mai mulți vînzători decît

* „Banii nu sînt decît mijlocul și calea, pe cînd produsele necesare vieții sînt ținta și scopul”. Boisguillebert, „Le détail de la France”, 1697, în culegerea lui Eugène Daire „Economistes financiers du XVIII-ème siècle”, vol. I, Paris, 1843, pag. 210.

cumpărători, trebuie să existe mai mulți cumpărători decît vînzători la o altă marfă”*.

Mill statornicește acest echilibru prin aceea că transformă procesul de circulație într-un simplu troc, introducînd apoi prin contrabandă în acest troc figurile cumpărătorului și vînzătorului, împrumutate din procesul de circulație. Folosind limbajul său confuz, se poate spune că, în momente cînd nici o marfă nu poate fi vîndută — cum a fost, de exemplu, la Londra și la Hamburg în anumite momente ale crizei comerciale din 1857—1858 —, există de fapt mai mulți cumpărători decît vînzători la o *singură* marfă, și anume la *bani*, și mai mulți vînzători decît cumpărători la *toate celelalte forme de bani*, și anume la mărfuri. Echilibrul metafizic al cumpărărilor și vînzărilor se limitează la faptul că orice cumpărare este o vînzare și orice vînzare este o cumpărare, ceea ce însă nu reprezintă cine știe ce consolare pentru posesorii de mărfuri care nu sînt în stare să vîndă și deci nici să cumpere**.

* În noiembrie 1807 a apărut în Anglia o lucrare a lui William Spence sub titlul: „Britain independent of commerce” [„Anglia nu depinde de comerț”], a cărei idee fundamentală a fost dezvoltată de William Cobbett în revista sa „Political register” sub titlul și mai vehement de „Perish commerce” [„Jos comerțul”]. Ca o ripostă la acestea, James Mill a publicat în 1808 lucrarea sa „Defence of commerce”²⁶, în care se află deja argumentul citat în text, argument pe care noi l-am reprodus din lucrarea sa „Elements of political economy”. În polemica dusă cu Sismondi și cu Malthus în legătură cu problema crizelor comerciale, J.-B. Say și-a însușit această isteasă descoperire, și întrucît nu se știe cu ce idee nouă a îmbogățit acest caraghios „prince de la science” [„prinț al științei”] economia politică — meritul său se rezumă la imparțialitatea cu care i-a denaturat deopotrivă pe contemporanii săi: Malthus, Sismondi și Ricardo — admiratorii săi de pe continent au proclamat solemn că el, Say, este acela care a găsit această comoară: ideea cu privire la echilibrul metafizic dintre cumpărări și vînzări.

** Felul în care economiștii prezintă diferitele determinări de formă ale mărfii poate fi văzut din următoarele exemple: „Posedînd bani, avem de făcut un singur schimb pentru a obține obiectul dorit, pe cînd dacă posedăm surplusuri din alte produse trebuie să facem două schimburi, dintre care primul (procurarea banilor) este incomparabil mai dificil decît al doilea”. G. Opdyke. „A treatise on political economy”. New York, 1851, pag. 287—288.

„Faptul că banii se vînd mai ușor este rezultatul direct sau consecința firească a faptului că mărfurile se vînd mai greu” (Th. Corbet. „An inquiry into the causes and modes of the wealth of individuals etc.” Londra, 1841, pag. 117). „Banii au proprietatea de a putea fi schimbați întotdeauna pe ceea ce se măsoară cu ajutorul lor” (Bosanquet. „Metallic, paper and credit currency etc.” Londra, 1842, pag. 100).

„Banii pot întotdeauna să cumpere alte mărfuri, pe cînd alte mărfuri nu pot întotdeauna să cumpere bani” (Th. Tooke. „An inquiry into the currency principle”, 2 ed. Londra, 1844, pag. 10).

Separarea vânzării de cumpărare face să fie cu puțință, pe lângă comerțul propriu-zis, o sumedenie de tranzacții fictive care preced schimbul definitiv dintre producătorii și consumatorii de mărfuri. Ea permite astfel unei mase de paraziți să pătrundă în procesul de producție și să tragă foloase din această separare. Dar aceasta nu înseamnă iarăși decît că, o dată cu banii ca formă generală a muncii burgheze, este dată și *posibilitatea* dezvoltării contradicțiilor acesteia din urmă.

b) Circulația banilor

Circulația reală se prezintă mai întii ca o mulțime de cumpărări și vânzări care se efectuează întimplător și concomitent. Atît în cazul vânzării cît și în cazul cumpărării, marfa și banii stau întotdeauna față în față în același raport: vânzătorul de partea mărfii, iar cumpărătorul de partea banilor. De aceea banii ca mijloc de circulație apar întotdeauna ca *mijloc de cumpărare*, fapt datorită căruia deosebirile dintre destinațiile lor în fazele opuse ale metamorfozei mărfurilor au devenit invizibile.

Banii trec în mîinile vânzătorului în cadrul aceluiași act prin care marfa trece în mîinile cumpărătorului. Marfa și banii circulă deci în direcții opuse, și această schimbare de locuri în cadrul căreia marfa trece de o parte și banii de cealaltă are loc simultan într-un număr nedeterminat de mare de puncte pe toată suprafața societății burgheze. Dar primul pas pe care marfa îl face în procesul circulației este în același timp și ultimul ei pas *. Indiferent dacă marfa se deplasează pentru că aurul este atras de ea ($M-B$) sau pentru că ea este atrasă de aur ($B-M$), prin această singură mișcare, prin această singură schimbare de loc ea trece din sfera circulației în sfera consumului. Circulația este mișcarea neconținută a mărfurilor, dar mereu a altor mărfuri, și fiecare marfă efectuează numai o singură dată această mișcare. Orice marfă își începe a doua jumătate a circulației sale nu ca aceeași marfă, ci ca o altă marfă, ca aur. Prin urmare, mișcarea mărfii care a suferit o metamorfoză este mișcarea auru-
lui. Aceeași piesă bănească sau aceeași bucată de aur care în actul $M-B$ și-a schimbat o dată locul cu o marfă apare

* Aceeași marfă poate fi de mai multe ori cumpărată și din nou vîndută. În acest caz ea nu circulă ca simplă marfă, ci în cadrul unei determinări care, din punctul de vedere al circulației simple, al opoziției simple dintre marfă și bani, nu există încă.

iarăși, dar în ordine inversă, ca punct de plecare pentru $B—M$, și în felul acesta își schimbă locul pentru a doua oară, cu o altă marfă. Așa cum acești bani au trecut din mâinile cumpărătorului B în mâinile vânzătorului A , tot așa ei trec acum din mâna lui A , devenit cumpărător, în mâinile lui C . Mișcarea formei unei mărfi, transformarea ei în bani și retransformarea ei din bani, sau mișcarea metamorfozei totale a mărfii, apare, așadar, ca mișcare exterioară a aceleiași piese bănești care își schimbă de două ori locul cu două mărfuri diferite. Oricât de împrăștiat și de întâmplător s-ar efectua concomitent cumpărările și vânzările, în circulația reală cumpărătorul are întotdeauna în fața sa un vânzător, și, înainte de a fi ajuns în mâinile cumpărătorului, banii care trec în locul mărfii vândute trebuie să-și fi schimbat deja o dată locul cu o altă marfă. Pe de altă parte, mai devreme sau mai târziu ei vor trece din nou din mâinile vânzătorului, devenit cumpărător, în mâinile unui nou vânzător, și prin această frecventă repetare a schimbării de loc banii exprimă înlanțuirea metamorfozelor pe care le suferă mărfurile. Prin urmare, aceleași piese bănești se deplasează — una mai frecvent, alta mai rar — de la un punct al circulației la altul, întotdeauna în direcția opusă mișcării mărfurilor, descriind totodată un arc de circulație mai mare sau mai mic. Aceste mișcări diferite ale aceleiași piese bănești se pot succeda numai în timp, pe cînd, dimpotrivă, multiplicitatea și caracterul dispart al cumpărărilor și vânzărilor se manifestă în schimbări de loc momentane între mărfuri și bani, schimbări care au loc simultan, unele lângă altele.

În forma ei simplă, circulația mărfurilor $M—B—M$ se efectuează prin trecerea banilor din mâinile cumpărătorului în mâinile vânzătorului și din mâinile vânzătorului, devenit cumpărător, în acelea ale unui nou vânzător. Cu aceasta se încheie metamorfoza mărfii, prin urmare și mișcarea banilor, în măsura în care aceasta din urmă este expresia acestei metamorfoze. Deoarece însă noi valori de întrebuințare trebuie să fie mereu produse sub formă de mărfuri și de aceea trebuie să fie mereu aruncate din nou în circulație, $M—B—M$ este repetat și reînnoit mereu de aceiași posesori de mărfuri. Banii pe care aceștia i-au cheltuit în calitate de cumpărători se reîntorc în mâinile lor de îndată ce ei apar din nou ca vânzători de mărfuri. Permanenta reînnoire a circulației mărfurilor se reflectă, așadar, în faptul că banii nu numai că rulează în permanență dintr-o mână în alta pe toată suprafața

societății burgheze, ci descriu în același timp numeroase mici circuite diferite, pornind de la o infinitate de puncte diferite și reîntorcându-se la aceleași puncte pentru a repeta din nou aceeași mișcare.

Deoarece schimbarea formei mărfurilor apare ca o simplă deplasare a banilor, iar continuitatea mișcării circulației revine în întregime banilor, căci marfa face întotdeauna numai un pas în direcție opusă mișcării banilor, în timp ce banii fac întotdeauna pasul al doilea în locul mărfii și spun *B* acolo unde marfa spune *A*, întreaga mișcare pare să emane de la bani, deși la vânzare marfa este aceea care scoate banii din locul lor, și, prin urmare, la rîndul ei și ea pune în mișcare banii, după cum la cumpărare banii pun în mișcare marfa. Mai departe, deoarece banii stau în fața mărfii întotdeauna în același raport, și anume ca *mijloc de cumpărare*, și ca atare pun în mișcare mărfurile numai prin realizarea prețurilor lor, întreaga mișcare a circulației apare ca o mișcare în cadrul căreia banii își schimbă locul cu mărfurile, realizându-le prețurile fie prin diferite acte de circulație, care au loc simultan, unul lângă altul, fie prin acte care au loc succesiv, cînd una și aceeași monedă realizează rînd pe rînd prețurile unor mărfuri diferite. Dacă examinăm, de pildă, $M-B-M'-B-M''-B-M'''$ etc. fără a ține seama de momentele calitative, care în procesul de circulație real devin invizibile, nu vedem decît una și aceeași operație monotonă. *B*, după ce a realizat prețul lui *M*, realizează rînd pe rînd prețurile lui $M'-M''$ etc., iar mărfurile $M'-M''-M'''$ etc. trec întotdeauna în locul părăsit de bani. De aceea se pare că, realizînd prețurile mărfurilor, banii le pun în mișcare pe acestea din urmă. În această funcție, care constă în realizarea prețurilor, banii înșiși circulă în permanență, cînd schimbîndu-și numai locul, cînd parcurgînd un arc al circulației și cînd descriind o mică circumferință pe care punctul de plecare coincide cu punctul de întoarcere. Ca mijloc de circulație, banii își au propria lor circulație. De aceea mișcarea formelor mărfurilor aflate în procesul de circulație apare ca mișcare proprie a banilor care mijlocește schimbul mărfurilor, în timp ce mărfurile ca atare ar fi nemișcate. În felul acesta, mișcarea procesului de circulație a mărfurilor se înfățișează sub forma mișcării banilor ca mijloc de circulație, sub forma *circulației banilor*.

Dacă posesorii de mărfuri prezintă ca produse ale muncii sociale produsele muncilor lor particulare, transformînd un obiect, aurul, în existență nemijlocită a timpului de muncă

general, și deci în bani, acum propria lor mișcare omnilaterală, prin care ei mijlocesc schimbul de substanțe al muncilor lor, le stă în față ca mișcare specifică a acestui obiect, ca circulație a aurului. Însăși mișcarea socială este pentru posesorii de mărfuri, pe de o parte, o necesitate exterioară, iar pe de altă parte un proces de mijlocire pur formal, care dă fiecărui individ posibilitatea de a scoate din circulație, în schimbul valorii de întrebuințare pe care o aruncă în ea, alte valori de întrebuințare avînd o valoare de aceeași mărime. Valoarea de întrebuințare a mărfii se afirmă o dată cu ieșirea ei din sfera circulației, pe cînd valoarea de întrebuințare a banilor ca mijloc de circulație este însăși circulația lor. Mișcarea mărfii în cadrul procesului de circulație nu este decît un moment trecător, pe cînd mișcarea neîntreruptă a banilor în cadrul procesului de circulație devine o funcție a banilor. Această funcție specifică a banilor în cadrul procesului de circulație le dă acestora ca mijloc de circulație o nouă determinare de formă, pe care o vom examina mai îndeaproape în cele ce urmează.

Înainte de toate este clar că circulația banilor este o mișcare infinit de fărîmițată, pentru că în ea se reflectă fărîmițarea infinită a procesului de circulație în cumpărări și vânzări și separarea arbitrară a fazelor reciproc complementare ale metamorfozei mărfurilor. În circuitele mici ale banilor, unde punctul de plecare coincide cu punctul de întoarcere, se observă, ce-i drept, o mișcare recurentă, o adevărată mișcare circulară; dar nu-i mai puțin adevărat că există tot atîtea puncte de plecare cîte mărfuri și chiar numai datorită multitudinii lor nedeterminate aceste circuite nu sînt cîtuși de puțin susceptibile de a fi controlate, măsurate și calculate. Tot atît de nedeterminat este intervalul de timp dintre momentul pornirii de la punctul de plecare și cel al întoarcerii la același punct. Este de asemenea indiferent dacă într-un caz dat are loc sau nu un asemenea circuit. Nu există fapt economic mai cunoscut decît acela că se pot cheltui bani cu o mîină fără a-i primi înapoi cu cealaltă. Banii pornesc din puncte infinite de diferite și se întorc la puncte infinite de diferite, dar coinciderea punctului de plecare cu punctul de întoarcere este întîmplătoare, pentru că în mișcarea $M-B-M$ retransformarea cumpărătorului în vînzător nu constituie o condiție necesară. Într-o măsură și mai mică însă circulația banilor reprezintă o mișcare care radiază dintr-un singur centru spre toate punctele periferice și se întoarce din toate

punctele periferice spre același centru. Așa-zisa mișcare circulară a banilor, așa cum se conturează ea în închipuirea noastră, se limitează la aceea că în toate punctele se observă apariția și dispariția lor, deplasarea lor neconținută. Într-o formă mijlocită superioară a circulației banilor, de exemplu în circulația bancnotelor, vom vedea că condițiile cheltuirii banilor cuprind și condițiile reîntoarcerii lor. Dar în cadrul circulației simple a banilor este, dimpotrivă, ceva întâmplător că același cumpărător devine din nou vânzător. Acolo unde în circulația simplă a banilor se constată adevărate mișcări circulare cu caracter permanent, ele nu sînt decît reflectarea unor procese de producție mai adînci. De pildă, vineri fabricantul ridică bani de la bancherul său, sîmbătă plătește cu ei salariile muncitorilor săi, care lasă imediat cea mai mare parte din acești bani în mîinile băcanilor etc., iar luni aceștia din urmă îi aduc înapoi bancherului.

Am văzut că banii realizează simultan o anumită masă de prețuri în variatele cumpărări și vânzări care au loc una lîngă alta în spațiu și că numai o singură dată ei își schimbă locul cu mărfurile. Pe de altă parte însă, în măsura în care în mișcarea banilor se manifestă mișcarea întregului ansamblu de metamorfoze ale mărfurilor și înlănțuirea acestor metamorfoze, aceeași monedă realizează prețurile mai multor mărfuri și efectuează astfel un număr mai mare sau mai mic de deplasări. Dacă luăm procesul de circulație dintr-o țară oarecare și într-o perioadă de timp dată, de exemplu într-o zi, cantitatea de aur necesară pentru realizarea prețurilor și deci pentru circulația mărfurilor va fi determinată de doi factori : pe de o parte, de suma totală a acestor prețuri și, pe de altă parte, de numărul mijlociu de deplasări ale acelorași monede de aur. Acest număr de deplasări, sau viteza circulației banilor, este, la rîndul ei, determinată sau exprimă numai viteza mijlocie cu care mărfurile parcurg diferitele faze ale metamorfozelor lor, cu care aceste metamorfoze se succed una după alta ca verigile unui lanț și cu care mărfurile care și-au efectuat metamorfozele sînt înlocuite în procesul de circulație prin alte mărfuri. Prin urmare, în timp ce în procesul de stabilire a prețurilor valoarea de schimb a tuturor mărfurilor a fost transformată în mod ideal într-o cantitate de aur de aceeași valoare, iar în cele două acte izolate ale circulației, $B-M$ și $M-B$, aceeași sumă de valoare a existat de două ori, pe de o parte în marfă și pe de alta în aur, existența auru-
lui ca mijloc de circulație nu este determinată de raportarea lui

izolată la mărfurile nemișcate singulare, ci de existența lui mișcătoare în lumea mișcătoare a mărfurilor, este determinată de funcția lui de a exprima, prin schimbarea sa de locuri, schimbarea formei mărfurilor și deci, prin viteza cu care-și schimbă locul, viteza cu care acestea își schimbă forma. Prezența sa reală în procesul de circulație, adică masa reală de aur aflată în circulație este determinată, așadar, de existența lui funcțională în însuși procesul de ansamblu.

Circulația bănească are drept premisă circulația mărfurilor, și anume: banii fac să circule mărfurile care au prețuri, adică mărfurile care în mod ideal au și fost echivalate cu cantități determinate de aur. La stabilirea prețului mărfurilor, mărimea valorii cantității de aur care servește ca unitate de măsură, adică valoarea aurului, e presupusă a fi dată. Pornind de la această premisă, cantitatea de aur necesară pentru a satisface nevoile circulației e determinată, în primul rând, de suma totală a prețurilor mărfurilor care urmează să fie realizate. La rîndul ei însă, această sumă totală este determinată: 1) de nivelul prețurilor, de nivelul relativ ridicat sau scăzut al valorilor de schimb ale mărfurilor, exprimate în aur, și, 2) de masa mărfurilor care circulă la prețuri determinate, adică de masa cumpărărilor și vânzărilor care se fac la prețuri date*. Dacă un cuarterm de grâu costă 60 de șilingi, pentru a-l face să circule sau pentru a-i realiza prețul este nevoie de o cantitate de aur de două ori mai mare decît în cazul cînd ar fi costat numai 30 de șilingi. Pentru ca să circule 500 de cuartermi de grâu a 60 de șilingi este nevoie de o cantitate de aur de două ori mai mare decît pentru circulația a 250 de cuartermi la același preț. În sfîrșit, pentru ca să circule 10 cuartermi a 100 de șilingi este nevoie numai de jumătate din cantitatea de aur care e necesară pentru a face să circule 40 de cuartermi a 50 de șilingi. De aici reiese că cantitatea de aur necesară pentru a satisface nevoile circulației mărfurilor poate să scadă, în pofida urcării prețurilor, dacă masa mărfurilor aflate în circulație scade într-o măsură mai mare

* Masa de bani e indiferentă, „cu condiția ca ei să existe în cantitate suficientă pentru a menține prețurile corespunzătoare mărfurilor”. Boisguillebert, op. cit., pag. 209. „Dacă o circulație de mărfuri în sumă de 400 000 000 are nevoie de o masă de aur de 40 000 000 și dacă această proporție de $\frac{1}{10}$ reprezintă nivelul potrivit, în cazul cînd din cauze naturale valoarea mărfurilor aflate în circulație crește la 450 000 000, masa de aur, pentru a rămîne la același nivel adecvat, ar trebui să crească la 45 000 000”. W. Blake. „Observations on the effects produced by the expenditure of government etc.” Londra, 1823, pag. 80.

decît crește suma totală a prețurilor ; și viceversa, masa mijloacelor de circulație poate să crească dacă masa mărfurilor aflate în circulație scade, dar suma prețurilor lor crește într-o măsură mai mare. Valoroase cercetări detaliate ale unor englezi au arătat, de pildă, că în Anglia, în primele stadii ale unei scumpiri a cerealelor, masa banilor aflați în circulație crește, pentru că suma prețurilor masei micșorate de cereale depășește suma anterioară a prețurilor masei mai mari de cereale, dar că în același timp circulația masei celorlalte mărfuri continuă nestingherită, un timp oarecare, la vechile prețuri. Dimpotrivă, într-un stadiu ulterior al scumpirii cerealelor, masa banilor aflați în circulație scade, pentru că pe lângă cereale celelalte mărfuri se vînd, fie în cantități mai mici și la prețurile vechi, fie în aceleași cantități, dar la prețuri mai scăzute.

Dar cantitatea banilor aflați în circulație este determinată, după cum am văzut, nu numai de suma totală a prețurilor mărfurilor care urmează să fie realizate, ci și de viteza cu care circulă banii, sau de durata intervalului de timp în cursul căruia ei efectuează această realizare. Dacă același sovereign efectuează în cursul unei zile zece cumpărări de mărfuri, de fiecare dată la prețul de un sovereign, trecînd astfel de 10 ori din mînă în mînă, el îndeplinește exact același rol pe care l-ar îndeplini 10 sovereigni, dintre care fiecare ar efectua în cursul unei zile numai o singură deplasare *. Rapiditatea circulației aurului poate, așadar, să înlocuiască cantitatea lui ; sau, cu alte cuvinte, prezența aurului în procesul de circulație este determinată nu numai de existența lui ca echivalent alături de marfă, ci și de existența lui în însăși mișcarea metamorfozelor mărfurilor. Dar rapiditatea circulației banilor înlocuiește cantitatea lor numai în cadrul unor anumite limite, deoarece în fiecare moment dat au loc în spațiu, una lângă alta, cumpărări și vînzări infinit de fărîmițate.

Dacă suma prețurilor mărfurilor aflate în circulație crește, dar într-o măsură mai mică decît crește viteza circulației banilor, masa mijloacelor de circulație va scădea. Dacă, dimpotrivă, viteza circulației scade într-o măsură mai mare decît scade suma prețurilor masei de mărfuri aflate în circulație, masa mijloacelor de circulație va crește. Creșterea cantității

* „Viteza circulației banilor și nu cantitatea metalelor este aceea care creează impresia că există bani mulți sau puțini” (Galiani, op. cit., pag. 99).

mijloacelor de circulație în cazul scăderii generale a prețurilor sau scăderea cantității mijloacelor de circulație în cazul urcării generale a prețurilor este unul dintre fenomenele cele mai riguros constatate în istoria prețurilor mărfurilor. Dar cauzele care provoacă o urcare a nivelului prețurilor și în același timp o creștere și mai mare a vitezei de circulație a banilor, precum și mișcarea inversă, nu intră în cadrul cercetării circulației simple. Ca exemplu se poate arăta, printre altele, că în perioadele de înflorire a creditului, viteza circulației banilor crește mai rapid decât prețurile mărfurilor, pe cînd în cazul restrîngerii creditului prețurile mărfurilor scad mai încet decât viteza circulației. Caracterul superficial și formal al circulației bănești simple se vedește tocmai în faptul că toți factorii care determină cantitatea mijloacelor de circulație, și anume masa mărfurilor aflate în circulație, prețurile, urcarea sau scăderea prețurilor, numărul vânzărilor și al cumpărărilor simultane, viteza circulației banilor, depînd de procesul metamorfozei lumii mărfurilor, care, la rîndul lui, depinde de caracterul general al modului de producție, de numărul populației, de relațiile dintre oraș și sat, de dezvoltarea mijloacelor de transport, de gradul de dezvoltare a diviziunii muncii, de credit etc., pe scurt de împrejurări care, toate, se află în afara circulației bănești simple și care nu fac decît să se reflecte în ea.

Dacă viteza circulației este dată, masa mijloacelor de circulație este determinată, așadar, pur și simplu de prețurile mărfurilor. Prin urmare, prețurile sînt ridicate sau scăzute nu pentru că în circulație se află o cantitate mai mare sau mai mică de bani, ci, dimpotrivă, în circulație se află o cantitate mai mare sau mai mică de bani pentru că prețurile sînt ridicate sau scăzute. Aceasta este una dintre cele mai importante legi economice, a cărei demonstrare amănunțită cu ajutorul istoriei prețurilor mărfurilor constituie, poate, unicul merit al economiei politice engleze de după Ricardo. Dacă experiența arată că nivelul circulației metalice sau că masa aurului sau argintului aflat în circulație într-o țară oarecare, deși expusă unor fluxuri și refluxuri temporare, uneori foarte puternice *, rămîne totuși în genere constantă în decursul

* Un exemplu de scădere extraordinară a circulației metalice sub nivelul ei mediu ne-a fost oferit de Anglia în 1858; acest lucru se vede din următorul extras din revista londoneză „The Economist”²⁷. „Prin însăși natura fenomenului” (și anume caracterul fărîmițat al circulației simple) „nu poate fi stabilită cu precizie cantitatea numerarului care circulă pe piață și care se află în mîinile claselor nelegate de bănci. Dar

unor perioade de timp mai îndelungate, iar devierile de la nivelul mediu nu constituie decît slabe oscilații, acest fenomen se explică pur și simplu prin caracterul contradictoriu al condițiilor care determină masa banilor aflați în circulație. Modificarea concomitentă a acestor condiții paralizează efectul lor și lasă totul așa cum a fost.

Legea potrivit căreia, dacă sînt date viteza de circulație a banilor și suma prețurilor mărfurilor, cantitatea mijloacelor aflate în circulație reprezintă o mărime determinată poate fi exprimată și în așa fel că, dacă sînt date valorile de schimb ale mărfurilor și viteza mijlocie a metamorfozelor lor, cantitatea aurului aflat în circulație depinde de propria lui valoare. De aceea, dacă valoarea aurului, adică timpul de muncă necesar pentru producerea lui, ar crește sau ar scădea, prețurile mărfurilor s-ar urca sau ar scădea în raport invers, și acestei urcări sau scăderi generale a prețurilor i-ar corespunde, dacă viteza de circulație rămîne aceeași, o masă mai mare sau mai mică de aur, necesară pentru circulația aceleiași mase de mărfuri. O schimbare asemănătoare ar avea loc și în cazul cînd vechea măsură a valorii ar fi înlăturată de un metal cu o valoare mai mare sau mai mică. Astfel, atunci cînd Olanda, mînată de o grijă delicată față de creditori și de teama consecințelor pe care ar putea să le aibă descoperirea minelor din California și din Australia, a înlocuit banii de aur cu bani de argint, ea a avut nevoie, pentru a asigura circulația aceleiași mase de mărfuri, de o cantitate de argint de 14—15 ori mai mare decît cantitatea de aur care circula înainte.

Din faptul că cantitatea de aur aflat în circulație depinde de suma schimbătoare a prețurilor mărfurilor și de viteza schimbătoare a circulației rezultă că masa mijloacelor de circulație metalice trebuie să fie capabilă de restrîngere și de sporire, adică, în funcție de nevoile procesului de circulație, aurul trebuie cînd să intre în acest proces ca mijloc de circulație, cînd să iasă din nou din el. Cum realizează însuși procesul de circulație aceste condiții, vom vedea mai tîrziu.

poate că activitatea sau inactivitatea monetărilor marilor națiuni comerciale este unul dintre cele mai bune indicii care arată variațiile acestei cantități. Se bat cantități mari de monede cînd moneda e cerută în cantitate mare și cantități mici cînd e cerută în cantitate mică... Monetăria Angliei a pus în circulație: în 1855 — 9 245 000 l. st., în 1856 — 6 476 000 l. st., în 1857 — 5 293 858 l. st. În cursul anului 1858, monetăria aproape că n-a avut de lucru". „The Economist” din 10 iulie 1858. În același timp, în subsolurile băncii se aflau aproximativ 18 000 000 l. st. aur.

c) Moneda. Semnul valorii

În funcția sa ca mijloc de circulație, aurul capătă o formă proprie, devine *monedă*. Pentru ca circulația lui să nu fie stînjinită de dificultăți tehnice, aurul este prefăcut în monedă după etalonul banilor de calcul. Piesele de aur a căror amprență și formă arată că ele conțin greutatea de aur reprezentate prin denumirile de calcul ale banilor — liră sterlină, șiling etc. — sînt monede. Ca și stabilirea prețului monetar, operația tehnică a baterii monedelor îi revine statului. Banii în calitate de monedă, ca și în calitate de bani de calcul, capătă *un caracter local și politic*, vorbesc limbi diferite și poartă uniforme naționale diferite. De aceea sfera în care banii circulă ca monedă se separă — ca circulație de mărfuri *internă*, limitată de granițele aceluiași stat — de circulația *generală* a lumii mărfurilor.

Dar aurul în lingouri și aurul sub formă de monedă nu se deosebesc între ele mai mult decît se deosebește denumirea lui monetară de denumirea lui ca greutate. Ceea ce în cazul din urmă apare ca deosebire de denumire apare în primul caz ca o simplă deosebire de formă. Moneda de aur poate fi aruncată în lingotieră și retransformată astfel în aur sans phrase *, și invers, este de ajuns să trimitem la monetărie un lingou de aur pentru ca el să capete forma de monede. Transformarea și retransformarea dintr-o formă exterioară în alta apare ca o operație pur tehnică.

Pentru 100 de pfunzi sau 1 200 de uncii troy de aur de 22 de carate se poate căpăta la monetăria Angliei 4 672¹/₂ l. st. sau sovereigni de aur; dacă am pune acești sovereigni pe un talger al balanței și 100 de pfunzi de aur în lingouri pe celălalt, balanța va sta în echilibru. Aceasta dovedește că sovereignul nu este altceva decît greutatea de aur indicată prin această denumire în prețul monetar englez și avînd o formă și amprență proprie. Acești 4 672¹/₂ sovereigni de aur aruncați în circulație din diferite puncte și absorbiți de ea efectuează în decursul unei zile un anumit număr de deplasări, unul mai multe, altul mai puține. Dacă media deplasărilor zilnice ale fiecărei uncii ar fi egală cu 10, atunci 1 200 de uncii de aur ar realiza prețurile unor mărfuri în sumă totală de 12 000 de uncii, sau 46 725 de sovereigni. Oricît am suci și am învîrți o uncie de aur, ea nu va cîntări niciodată 10 uncii de aur. Dar aici, în procesul circulației, 1 uncie are în-

* — pur și simplu. — *Nota trad.*

tr-adevăr greutatea pe care o au 10 uncii. Existența monedei în cadrul procesului de circulație este echivalentă cu cantitatea de aur pe care o conține înmulțită cu numărul deplasărilor ei. Rezultă deci că, pe lângă existența ei reală ca piesă de aur cu o greutate determinată, moneda capătă și o existență ideală, care izvorăște din funcția ei. Dar, indiferent dacă sovereignul efectuează un circuit sau zece, în fiecare cumpărare sau vânzare distinctă el acționează numai ca 1 sovereign. Aici se întâmplă același lucru ca și cu un general care în ziua bătăliei, apărând la timp în 10 puncte diferite, înlocuiește 10 generali, deși în fiecare dintre aceste puncte nu apare decât unul și același general. Idealizarea mijlocului de circulație pe care o produce în circulația banilor înlocuirea cantității prin viteză privește numai existența funcțională a monedei în cadrul procesului de circulație, dar nu afectează existența piesei bănești izolate.

Circulația banilor reprezintă însă o mișcare exterioară, și sovereignul, deși non olet *, se învîrtește într-o societate pestriță. Frecîndu-se de tot felul de mîini, buzunare, pungi, chimire, săculețe, casete și lăzi, moneda se uzează, lasă un atom de aur aici, altul colo, și în felul acesta, uzîndu-se în peregrinările sale prin lume, pierde tot mai mult din conținutul ei intrinsec. Ea se uzează pentru că este folosită. Să examinăm sovereignul într-un moment cînd soliditatea sa inițială pare a nu fi știrbită decât în foarte mică măsură.

„Un brutar care a primit astăzi de la bancă un sovereign nou-nouț și îl dă mîine ca plată morarului nu plătește același sovereign veritabil; acesta a devenit mai ușor decât a fost în momentul cînd l-a primit brutarul” **.

„E limpede că, prin însăși natura lucrurilor, monedele trebuie să se deprecieze mereu una după alta, fie și numai din cauza frecării lor obișnuite și inevitabile. Este fizicește imposibil să scoți complet din circulație pentru un timp oarecare, fie și pentru o singură zi, monedele ușoare ***.

După evaluările lui Jacob, dintre cele 380 000 000 l. st. care existau în Europa în 1809, pînă în 1829, adică în 20 de

* — nu are miros. — *Nota trad.*

** Dodd. „Curiosities of industry etc.” Londra, 1854.

*** „The Currency question reviewed etc. by a banker etc.”. Edinburgh, 1845, pag. 69 etc. „Dacă un scud puțin uzat ar conta ca avînd o valoare mai mică decât unul absolut nou, circulația ar fi mereu împiedicată și nu ar exista nici o plată care să se efectueze fără litigii” (G. Garnier, op. cit., vol. I, pag. 24).

ani, dispăruseră complet în urma uzurii 19 000 000 l. st. *. Prin urmare, dacă, la primul pas pe care-l face intrînd în procesul de circulație, marfa în același timp iese din acest proces, în schimb moneda, după cîțiva pași făcuți în procesul de circulație, reprezintă un conținut metalic mai mare decît cel pe care-l are în realitate. Cu cît o monedă circulă un timp mai îndelungat cu o viteză de circulație constantă sau cu cît circulația ei este mai rapidă în decursul aceleiași interval de timp, cu atît existența ei ca monedă se detașează tot mai mult de existența ei ca aur sau ca argint. Ceea ce rămîne este *magni nominis umbra* **. Corpul monedei nu mai este decît o umbră. Dacă la început moneda a dobîndit, datorită procesului de circulație, o greutate mai mare, acum ea devine datorită lui mai ușoară, dar continuă să conteze în fiecare vînzare sau cumpărare izolată ca avînd cantitatea inițială de aur. Sovereignul, ca *sovereign aparent*, ca aur aparent, continuă să îndeplinească funcția unor bani de aur legitimi. În timp ce, în urma contactului cu lumea exterioară, alte ființe își pierd idealismul, moneda se idealizează datorită practicii, se transformă într-o existență pur iluzorie a corpului ei de aur sau de argint. Această a doua idealizare a banilor de metal, determinată chiar de procesul de circulație, această separare a conținutului lor nominal de conținutul lor real, este folosită parte de guverne, parte de aventurieri particulari, prin cele mai variate falsificări de monede. Întreaga istorie a monedei de la începuturile evului mediu și pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea se reduce la istoria acestor duble și antagoniste falsificări, și culegerea de lucrări ale economiștilor italieni, editată de Custodi în mai multe volume, se învîrtește în mare parte în jurul acestei probleme.

Existența iluzorie a aurului în cadrul funcției sale intră însă în conflict cu existența lui reală. În procesul de circulație, o monedă de aur pierde din conținutul ei metalic mai mult, alta mai puțin, și de aceea un *sovereign* valorează acum în realitate mai mult decît altul. Deoarece însă, în existența lor funcțională ca monede, *sovereignii* sînt considerați a avea aceeași valoare, iar un *sovereign* care cîntărește $\frac{1}{4}$ de uncie nu valorează mai mult decît un *sovereign*

* W. Jacob. „An historical inquiry into the production and consumption of the precious metals”. Londra, 1831, vol. II, ch. XXVI, pag. 322.

** — umbra unui mare nume. — *Nota trad.*

care nu are decît în aparență $\frac{1}{4}$ de uncie, sovereigni cu greutatea deplină sînt adesea supuși unor operații chirurgicale în mîinile unor posesori lipsiți de scrupule și, în felul acesta, li se face pe cale artificială ceea ce însăși circulația a făcut pe cale naturală cu frații lor mai ușori. Monedele se ciuntesc și se falsifică, iar prisosul osînzei lor de aur ia drumul lingotierei. Dacă $4\ 672\frac{1}{2}$ sovereigni de aur, puși pe cîntar, nu mai cîntăresc în medie decît 800 de uncii în loc de 1 200, înseamnă că pe piața aurului ei nu vor mai putea cumpăra decît 800 de uncii de aur, sau că prețul de piață al aurului s-ar urca peste prețul lui monetar. Fiecare piesă bănească, chiar dacă are greutatea completă, ar valora sub formă de monedă mai puțin decît valorează sub formă de lingou. Sovereignii cu greutate deplină ar fi retransformați în lingouri, formă în care o cantitate mai mare de aur are o valoare mai mare decît o cantitate mai mică de aur. De îndată ce această micșorare a conținutului metalic ar afecta un număr suficient de sovereigni pentru a determina o urcare durabilă a prețului de piață al aurului peste prețul său monetar, denumirile de calcul ale monedei, deși ar rămîne aceleași, ar indica pe viitor o cantitate mai mică de aur. Cu alte cuvinte, etalonul banilor s-ar schimba și, pe viitor, baterea monedelor de aur s-ar face potrivit cu acest nou etalon. Datorită idealizării lui ca mijloc de circulație, aurul ar reacționa modificînd raporturile stabilite prin lege în cadrul cărora el era etalon al prețurilor. Aceeași revoluție s-ar repeta după o anumită perioadă de timp și, în felul acesta, aurul, atît în funcția sa de etalon al prețurilor cît și în calitate de mijloc de circulație, ar fi supus unor permanente schimbări, și anume în așa fel încît schimbarea survenită într-o formă ar provoca o schimbare în cealaltă, și viceversa. Prin aceasta se explică fenomenul menționat mai sus, și anume că în istoria tuturor popoarelor moderne aceeași denumire bănească s-a păstrat pentru un conținut metalic din ce în ce mai mic. Contradicția dintre aur ca monedă și aur ca etalon al prețurilor devine de asemenea o contradicție între aur ca monedă și aur ca echivalent general, calitate în care el circulă nu numai în cadrul hotarelor diferitelor țări, ci și pe piața mondială. Ca măsură a valorilor, aurul a avut întotdeauna greutatea deplină, pentru că a servit numai ca aur ideal. Ca echivalent în actul izolat $M-B$, aurul recade imediat din starea lui mobilă în stare de repaos; în monedă însă, substanța lui naturală intră în conflict permanent cu funcția lui. Transformarea sovereignu-

lui de aur în aur iluzoriu nu poate fi evitată cu totul, dar legislația caută să împiedice fixarea ca monedă a unui asemenea sovereign, scoțîndu-l din circulație atunci cînd pierderea de substanță atinge o anumită limită. După legile engleze, de pildă, un sovereign care a pierdut din greutate mai mult de 0,747 grani nu mai este un sovereign legal. Banca Angliei, care numai între 1844 și 1848 a verificat la cîntar 48 000 000 de sovereigni de aur, folosește pentru cîntărirea aurului balanța d-lui Cotton, balanță care nu numai că descoperă o diferență de $\frac{1}{100}$ de gran între doi sovereigni, ci, asemenea unei ființe raționale, aruncă imediat sovereignul cu greutate incompletă pe o placă, de unde acesta ajunge într-o altă mașină care, cu o cruzime orientală, îl taie în bucăți.

În aceste condiții, moneda de aur nu ar putea de loc să circule dacă circulația ei n-ar fi limitată la anumite sfere în cadrul cărora ea nu se uzează atît de repede. În măsura în care o monedă de aur contează în circulație ca $\frac{1}{4}$ de uncie, pe cînd în realitate ea nu mai cîntărește decît $\frac{1}{5}$ de uncie, ea a devenit în fond, pentru $\frac{1}{20}$ de uncie aur, un simplu semn sau simbol al aurului; în felul acesta, însuși procesul de circulație face ca orice monedă de aur să se transforme, într-o măsură mai mare sau mai mică, într-un simplu semn sau simbol al substanței ei. Dar nici un lucru nu poate fi propriul său simbol. Strugurii pictați nu sînt un simbol al strugurilor adevărați, ci struguri aparenți. Cu atît mai mult nu poate un sovereign cu greutate micșorată să fie simbolul unui sovereign cu greutate deplină, exact așa cum un cal slab nu poate fi simbolul unui cal gras. Prin urmare, deoarece aurul devine propriul său simbol, deși nu poate servi drept propriul său simbol, în sferile de circulație în care el se uzează cel mai repede, adică în sferile în care cumpărările și vînzările se reînnoiesc mereu în proporții infime, aurul capătă o existență simbolică ca argint sau aramă, detașată de existența lui ca aur. În aceste sfere ar circula mereu ca monedă o parte determinată din suma totală a banilor de aur, deși nu întotdeauna ar circula unele și aceleași piese de aur. Această parte a aurului va fi înlocuită prin semne de argint sau de aramă. Prin urmare, dacă în interiorul unei țări poate funcționa ca măsură a valorilor, și deci ca bani, numai o singură marfă specifică, în schimb ca monedă pot servi, alături de bani, și diferite alte mărfuri. Aceste mijloace de circulație auxiliare, de pildă semnele de argint sau de aramă reprezintă în cadrul circulației fracțiuni anumite ale monedei de aur. De aceea

propriul lor conținut în argint sau aramă nu este determinat de raportul dintre valoarea argintului și aramei și valoarea aurului, ci se stabilește prin lege în mod arbitrar. Ele trebuie să fie emise numai în asemenea cantități în care ar circula în mod continuu micile fracțiuni ale monedei de aur pe care ele le reprezintă, fracțiuni necesare fie pentru a schimba pe bani mărunți monede de aur mai mari, fie pentru a realiza prețuri corespunzător de mici ale unor mărfuri. În cadrul circulației mărfurilor cu amănuntul, semnele de argint și de aramă aparțin, la rîndul lor, unor sfere deosebite. Prin însăși natura lucrurilor, viteza circulației lor se află în raport invers cu prețul pe care ele îl realizează în fiecare cumpărare și vânzare singulară, sau cu mărimea acelei fracțiuni de monedă de aur pe care ele o reprezintă. Dacă ținem seama de volumul enorm al comerțului zilnic cu amănuntul într-o țară ca Anglia, proporțiile relativ neînsemnate ale cantității totale de monede auxiliare aflate în circulație ne arată rapiditatea și continuitatea circulației lor. Dintr-un raport parlamentar publicat recent, aflăm, de pildă, că în 1857 monetăria engleză a emis monede de aur în sumă de 4 859 000 l. st., monede de argint în valoare nominală de 733 000 l. st. și în valoare metalică de 363 000 l. st. Suma totală a aurului prefăcut în monede în perioada de 10 ani expirată la 31 decembrie 1857 era de 55 239 000 l. st., pe cînd totalul monedelor de argint reprezenta numai 2 434 000 l. st. Monedele de aramă se cifrau în 1857 la numai 6 720 l. st. în valoare nominală, valoarea aramei reprezentînd 3 492 l. st., dintre care 3 136 l. st. în pence, 2 464 în jumătăți de penny și 1 120 în farthingi. Valoarea totală a monedelor de aramă bătute în cursul ultimilor zece ani era de 141 477 l. st. în valoare nominală, valoarea metalului reprezentînd 73 503 l. st. Și așa cum moneda de aur nu se poate fixa pentru totdeauna în funcția ei de monedă, pentru că legea stabilește pierderea de metal care o scoate din circulație, tot așa, invers, semnele de argint și de aramă sînt împiedicate să treacă din sferile lor de circulație în sfera de circulație a monedei de aur și nu se pot fixa acolo ca bani, pentru că legea prevede mărimea prețului pe care ele îl pot realiza. Astfel, de pildă, în Anglia primirea aramei este obligatorie numai la plățile pînă la 6 pence, iar a argintului numai la plățile pînă la 40 de șilingi. Dacă semnele de argint și de aramă ar fi emise în cantități mai mari decît o cer nevoile sferelor lor de circulație, prețurile mărfurilor nu ar crește de pe urma acestui fapt, ci s-ar produce o acumulare

a acestor semne în mîinile negustorilor cu amănuntul, care în cele din urmă ar fi nevoiți să le vîndă ca metal. Astfel, în 1798, o sumă de 20 350 l. st. în monede de aramă engleze cheltuite de particulari se acumulasă în mîinile micilor negustori, care căutau în zadar să le repună în circulație și în cele din urmă au fost nevoiți să le vîndă ca marfă pe piața aramei*.

Semnele de argint și de aramă care în anumite sfere ale circulației interne reprezintă moneda de aur conțin o cantitate de argint și de aramă stabilită prin lege, dar, odată intrate în circulație, ele se uzează la fel ca și monedele de aur și, corespunzător cu viteza și continuitatea circulației lor, se transformă și mai repede în corpuri ideale, fantomatice. Dacă s-ar proceda și aici la stabilirea unei limite pentru micșorarea conținutului de metal, limită dincolo de care semnele de argint și de aramă să-și piardă caracterul lor de monede, este evident că, într-o anumită parte a propriei lor sfere de circulație, semnele de argint și de aramă ar trebui să fie înlocuite, la rîndul lor, cu alți bani simbolici, să zicem cu bani de fier sau de plumb, și această reprezentare a unor bani simbolici prin alți bani simbolici ar fi un proces fără sfîrșit. De aceea, în toate țările cu o circulație dezvoltată, însăși necesitatea circulației bănești impune ca, în calitatea lor de monedă, semnele de argint și de aramă să devină independente de orice grad de pierdere a metalului lor. Prin aceasta iese la iveală ceea ce era în firea lucrurilor, și anume că ele sînt simboluri ale monedei de aur nu pentru că sînt făcute din argint sau din aramă, nu pentru că au o valoare, ci tocmai în măsura în care n-au nici o valoare.

De aici rezultă că în calitate de simboluri ale banilor de aur pot funcționa obiecte relativ lipsite de valoare, de pildă un bilet de *hîrtie*. Existența monedelor auxiliare sub formă de semne de metal — argint, aramă etc. — se explică în cea mai mare parte prin faptul că în majoritatea țărilor metalele mai puțin prețioase, ca argintul în Anglia, arama în republica romană din antichitate, în Suedia, Scoția etc., au circulat ca bani înainte ca procesul de circulație să le fi redus la rolul de monedă divizionară și să fi pus în locul lor un metal mai prețios. De altfel, prin însăși natura lucrurilor, simbolul banilor care izvorăște nemijlocit din circulația metalică este inițial el însuși tot un metal. Așa cum partea de aur care ar

---

* David Buchanan. „Observations on the subjects treated of in Doctor Smith's Inquiry on the wealth of nations, etc.". Edinburgh, 1814, pag. 3.

trebui să circule mereu ca monedă divizionară este înlocuită prin semne de metal, tot așa și partea de aur care în calitate de monedă este mereu absorbită de sfera circulației interne și, în consecință, trebuie să se afle mereu în circulație poate fi înlocuită prin semne lipsite de valoare. Nivelul sub care masa monedelor aflate în circulație nu scade niciodată se stabilește în fiecare țară în mod empiric. Diferența, inițial insesizabilă, dintre conținutul nominal și conținutul metalic al monedei metalice poate să ajungă, așadar, pînă la separarea lor absolută. Denumirea monetară a banilor se separă de substanța lor și există în afara ei, sub formă de bilete de hîrtie lipsite de valoare. Așa cum, datorită procesului de schimb al mărfurilor, valoarea lor de schimb se cristalizează în bani de aur, tot așa banii de aur aflați în circulație se volatilizează, transformîndu-se în propriul lor simbol, mai întîi sub forma monedei de aur uzate, apoi sub forma monedelor metalice auxiliare și, în sfîrșit, sub forma unor semne lipsite de valoare, a unor bilete de hîrtie, a unui simplu *semn al valorii*.

Moneda de aur și-a creat însă locțiitori, mai întîi metalici, apoi de hîrtie, numai pentru că, deși a pierdut o parte din metal, ea a continuat să funcționeze ca monedă. Ea circula nu pentru că s-a uzat, ci s-a uzat — pînă s-a transformat într-un simbol — pentru că a circulat mult timp. Numai în măsura în care, în cadrul procesului de circulație, banii de aur devin ei înșiși un simplu semn al propriei lor valori, ei pot fi înlocuiți prin simple semne ale valorii.

În măsura în care mișcarea $M-B-M$ este unitatea-proces a celor două momente $M-B$ și $B-M$, care trec nemijlocit unul într-altul, sau în măsura în care marfa parcurge procesul metamorfozei ei totale, ea își dezvoltă valoarea de schimb, transformînd-o în preț și în bani, pentru ca imediat să suprimă din nou această formă și să redevină o marfă sau, mai curînd, o valoare de întrebuințare. Prin urmare, marfa atinge numai o *independență aparentă* a valorii ei de schimb. Am văzut, pe de altă parte, că aurul, în măsura în care funcționează numai ca monedă sau în măsura în care se află mereu în circulație, reprezintă în realitate numai veriga de legătură în metamorfozele mărfurilor și *existența* lor *bănească efemeră*; el realizează prețul unor mărfuri numai pentru a realiza apoi prețul altor mărfuri, dar nu apare nicăieri ca existență în repaus a valorii de schimb sau chiar ca marfă aflată în repaus. Realitatea pe care valoarea de schimb a mărfurilor o capătă în acest proces și pe care aurul o reprezintă în cir-

culația lui nu este decît realitatea scînteii electrice. Deși este aur real, el funcționează numai ca aur aparent, și de aceea poate fi înlocuit în această funcție printr-un semn care să-l reprezinte.

Semnul valorii, de pildă un bilet de hîrtie care funcționează ca monedă, este un semn care indică cantitatea de aur exprimată în denumirea sa monetară, adică un *semn al aurului*. Așa cum în sine o cantitate determinată de aur nu exprimă un raport de valoare, tot așa semnul care înlocuiește aurul nu exprimă un asemenea raport. În măsura în care o cantitate determinată de aur, ca timp de muncă materializat, posedă o valoare de mărime determinată, semnul aurului reprezintă valoare. Dar mărimea valorii reprezentate prin acest semn depinde în fiecare caz de valoarea cantității de aur pe care el o reprezintă. În raport cu mărfurile, semnul valorii reprezintă *realitatea prețului lor*, este *signum pretii* * și semnul valorii lor, numai pentru că valoarea lor este exprimată în prețul lor. În procesul $M-B-M$, în măsura în care el se prezintă numai ca unitate-proces sau ca trecere nemijlocită a celor două metamorfoze una în alta — și el se prezintă astfel în sfera circulației, în care funcționează semnul valorii —, valoarea de schimb a mărfurilor capătă în preț numai o existență ideală, iar în bani numai o existență imaginară, simbolică. Valoarea de schimb, așadar, apare *numai* ca imaginară sau reprezentată sub formă de obiect, dar ea nu posedă nici o *realitate*, decît în mărfuri înseși, în măsura în care în ele este materializată o cantitate determinată de timp de muncă. De aceea *se creează aparența* că semnul valorii ar reprezenta *nemijlocit* valoarea mărfurilor, prezentîndu-se nu ca semn al aurului, ci ca semn al valorii de schimb, care în preț este doar exprimată, dar de existat există numai în marfa propriuzisă. Această aparență este însă falsă. Semnul valorii e *nemijlocit* numai *semn al prețului*, adică *semn al aurului*, și numai pe cale ocultă semn al valorii mărfii. Aurul nu și-a vîndut umbra, ca Peter Schlemihl²⁸; dimpotrivă, el cumpără cu umbra sa. De aceea semnul valorii acționează numai în măsura în care reprezintă în procesul circulației prețul unei mărfi față de altă marfă sau în măsura în care *reprezintă aurul* față de fiecare posesor de mărfuri. Un obiect anumit, relativ lipsit de valoare, de exemplu o bucată de piele, un bilet de hîrtie etc., devine — mai întîi din obișnuință — semn al materialului bănesc, dar se statornicește ca atare numai

* — semnul prețului. — *Nota trad.*

atunci cînd existența lui ca simbol este garantată prin voința generală a posesorilor de mărfuri, adică atunci cînd dobîndește o existență stabilită prin lege și deci un curs obligatoriu. Banii de hîrtie ai statului cu curs obligatoriu reprezintă forma desăvîrșită a *semnului valorii* și unica formă a banilor de hîrtie, care ia naștere nemijlocit din circulația metalică sau din circulația de mărfuri simplă. *Banii de credit* țin de o sferă superioară a procesului de producție social și sînt guvernați de cu totul alte legi. Banii de hîrtie simbolici nu se deosebesc în fond cu nimic de moneda metalică auxiliară, numai că ei acționează într-o sferă mai largă a circulației. Dacă dezvoltarea pur tehnică a etalonului prețurilor sau a prețului monetar și, mai departe, transformarea exterioară a lingourilor de aur în monede de aur au fost de ajuns pentru a determina intervenția statului, ducînd astfel la separarea vădită a circulației interne de circulația generală a mărfurilor, desăvîrșirea acestei separări se datorește dezvoltării și transformării monedei în semn al valorii. Ca simplu mijloc de circulație, banii pot căpăta o existență de sine stătătoare numai în sfera circulației interne.

Expunerea noastră a arătat că existența monetară a aurului ca semn al valorii detașat de substanța aur rezultă din însuși procesul de circulație și nu dintr-un acord sau din amestecul statului. Rusia oferă un exemplu izbitor de naștere naturală a semnului valorii. Pe vremea cînd pieile și blănurile serveau acolo ca bani, contradicția dintre acest material perisabil și incomod și funcția lui ca mijloc de circulație a generat obiceiul de a-l înlocui cu mici bucăți de piele ștampilată, care deveneau în felul acesta ordine de plată plătibile în piei și blănuri. Mai tîrziu, sub denumirea de copeici, ele au devenit simple semne pentru fracțiuni ale rublei de argint și și-au păstrat pe alocuri acest rol pînă în 1700, cînd Petru cel Mare a poruncit să fie schimbate pe monede mărunte de aramă, emise de stat *. Autorii din antichitate, care au putut observa numai fenomenele circulației metalice, priveau deja moneda de aur ca simbol sau ca semn al valorii. În acest sens pot fi

* Henry Storch. „Cours d'économie politique etc. avec des notes par J. B. Say”. Paris, 1823, t. IV, pag. 79. Storch și-a publicat lucrarea la Petersburg în limba franceză. J. B. Say a retipărit-o imediat la Paris, completînd-o cu așa-zise „note”, care de fapt nu conțin decît locuri comune. Storch a primit cu multă răceală această completare a operei sale de către acest „prince de la science” (vezi lucrarea sa „Considérations sur la nature du revenu national”, Paris, 1824).

citați Platon * și Aristotel **. În țările în care creditul e complet nedezvoltat, de pildă în China, banii de hîrtie cu curs obligatoriu se întîlnesc foarte timpuriu ***. Apărătorii mai vechi ai banilor de hîrtie arată și ei în mod expres că transformarea monedei metalice în semn al valorii are loc chiar

* Plato. De Rep., L. II : „νόμισμα εὐμβολον τῆς ἀλλαγῆς“, Opera omnia, etc., ed. G. Stallbaumius, Londra, 1850, pag. 304. [Platon. „Repubblica“, cartea a II-a : „Banii sînt un simbol al schimbului“. — *Nota trad.*] Platon dezvoltă noțiunea de bani numai în două determinări, și anume ca măsură a valorii și ca semn al valorii; dar, pe lingă semnul valorii care este folosit în circulația internă, el cere un alt semn al valorii pentru comerțul Greciei cu alte țări (comp. și cartea a 5-a a „Legilor“ sale).

** Aristotel. „Ethica Nicomachea“, cartea 5, capit. 8 : „Banii au devenit mijloc general de schimb în urma unui acord. Tocmai de aceea ei se numesc νόμισμα, pentru că nu există de la natură, ci în virtutea unei legi (νόμος), și depinde de noi ca să-i schimbăm și să-i facem nefolositori“. Aristotel concepea banii incomparabil mai multilateral și mai profund decît Platon. În pasajul următor el explică admirabil cum schimbul în natură dintre diferitele comunități generează necesitatea de a se atribui caracterul de bani unei mărfi specifice, adică unei substanțe care posedă ea însăși valoare. „Cînd sursele de ajutor reciproc de unde puteau fi aduse produsele ce lipseau și unde puteau fi trimise surplusurile proprii au devenit mai îndepărtate, s-a ajuns în mod inevitabil la folosirea banilor... S-a convenit ca în schimburile reciproce să se dea și să se ia ceva care, fiind în sine un lucru prețios, să fie în același timp ușor de mînit, de pildă fierul, argintul sau ceva asemănător“. Aristotel. „De Republica“, l. I, c. 9. Michel Chevalier, care fie că nu l-a citit pe Aristotel, fie că nu l-a înțeles, citează acest pasaj pentru a dovedi că, după părerea lui Aristotel, mijlocul de circulație trebuie să conștie dintr-o substanță care posedă în sine valoare. Dimpotrivă, Aristotel spune în mod expres că banii ca simplu mijloc de circulație par să existe numai în virtutea unui acord sau în virtutea legii, după cum o arată și denumirea lor, νόμισμα, precum și faptul că în realitate valoarea lor de întrebuințare ca monedă ei o capătă numai de la funcția lor și nu de la o valoare de întrebuințare care să le aparțină lor înșiși. „Banii par a fi un lucru de nimic, ceva pur convențional, care nu au nimic de la natură, căci în afara circulației ei își pierd orice valoare și nu sînt buni la nimic“ (op. cit. [pag. 15]).

*** Mandeville, Sir John. „Voyages and Travels“. Londra, ed. 1705, pag. 105 : „Acest împărat (al Chinei) poate cheltui cît îi place, fără nici o socoteală, căci el nu cheltuiește și nu fabrică decît bani din piele sau din hîrtie ștampilată. Și cînd acești bani circulă un timp atît de îndelungat încît încep să se uzeze, oamenii îi aduc la vistieria împăratului și capătă acolo bani noi în locul celor vechi. Acești bani circulă în toată țara și în toate provinciile... Ei nu fac bani nici din aur, nici din argint“; și, socoate Mandeville, „de aceea el poate cheltui neconștient și fără limită“.

în procesul de circulație. În acest sens se pronunță Benjamin Franklin * și episcopul Berkeley **.

Cîte topuri de hîrtie tăiată în bilete pot circula ca bani ? Pusă în felul acesta, întrebarea ar fi absurdă. Semnele lipsite de valoare sînt semne ale valorii numai în măsura în care ele reprezintă în procesul de circulație aurul, și ele reprezintă aurul numai în măsura în care acesta ar intra ca monedă în procesul de circulație ; această cantitate este determinată de propria lui valoare dacă valorile de schimb ale mărfurilor și viteza metamorfozelor lor sînt date. Bilete cu denumirea de 5 l. st. n-ar putea circula decît într-un număr de 5 ori mai mic decît biletele cu denumirea de 1 l. st., și, dacă toate plățile s-ar face în bilete de cîte 1 șiling, ar trebui să circule de 20 de ori mai multe bilete a 1 șiling decît bilete a 1 l. st. Dacă moneda de aur ar fi reprezentată prin bilete cu denumiri diferite, de exemplu prin bilete de 5 l. st., 1 l. st. și 10 șilingi, cantitatea acestor feluri diferite de semne ale valorii ar fi determinată nu numai de cantitatea de aur necesară circulației în totalitatea ei, ci și de cantitatea de aur necesară pentru sfera de circulație a fiecărui fel de bilete. Dacă 14 000 000 l. st. (cifră admisă de legislația bancară din Anglia, dar nu pentru monedă, ci pentru banii de credit) ar reprezenta nivelul sub care circulația unei țări nu ar scădea niciodată, atunci ar putea să circule 14 000 000 de bilete de hîrtie, fiecare fiind semnul valorii pentru 1 l. st. Dacă valoarea aurului ar scădea sau ar crește deoarece timpul de muncă necesar pentru producerea lui s-ar micșora sau ar crește, atunci, dacă valoarea de schimb a aceleiași mase de mărfuri rămîne neschimbată, numărul biletelor de 1 l. st. aflate în circulație ar crește sau s-ar micșora în raport invers cu schimbarea valorii aurului. Dacă

* Benjamin Franklin. „Remarks and facts relative to the American paper money”. 1764, pag. 348, l.c. : „În momentul de față, chiar și banii de argint din Anglia își datorează, în parte, valoarea rolului lor de mijloc de plată legal ; este vorba de partea din valoare care constituie diferența dintre greutatea reală și denumirea lor. Majoritatea șilingilor și a monedelor de șase pence care circulă în prezent au pierdut prin uzură 5, 10 sau 20% din greutatea lor, iar unele piese de șase pence chiar 50%. Acestei diferențe dintre valoarea *reală* și cea *nominală* nu-i corespunde nici o valoare intrinsecă ; ei nu-i corespunde nici măcar o hîrtie, nimic nu-i corespunde. O monedă de argint în valoare de 3 pence trece drept o monedă de 6 pence numai pentru că este un mijloc de plată legal și pentru că toți au certitudinea că o pot plasa ușor la aceeași valoare”.

** Berkeley, op. cit. : „Dacă denumirea monedei se va păstra după ce metalul ei va fi împărțit soarta tuturor lucrurilor pieritoare, înseamnă oare aceasta că comerțul va înceta să existe ? ”

aurul ca măsură a valorii ar fi înlocuit cu argint, atunci — dacă raportul dintre valoarea argintului și valoarea aurului ar fi de 1 : 15 și dacă pe viitor fiecare bilet ar reprezenta o cantitate de argint egală cu cea de aur pe care a reprezentat-o înainte — ar trebui să se afle în circulație 210 000 000 de bilete de 1 l. st. în loc de 14 000 000. Cantitatea biletelor de hîrtie este determinată, așadar, de cantitatea banilor de aur pe care ei îi înlocuiesc în circulație, și deoarece biletele de hîrtie sînt semne ale valorii numai în măsura în care înlocuiesc banii de aur, valoarea lor e determinată pur și simplu de cantitatea lor. Prin urmare, în timp ce cantitatea de aur aflată în circulație depinde de prețurile mărfurilor, valoarea biletelor de hîrtie aflate în circulație depinde, dimpotrivă, exclusiv de propria lor cantitate.

Intervenția statului, care emite banii de hîrtie și le fixează un curs obligatoriu — și aici ne ocupăm numai de asemenea bani de hîrtie —, pare să desființeze legea economică. Statul, care prin prețul monetar nu făcea decît să dea nume unei greutate de aur determinate și care prin baterea monedei nu făcea decît să aplice pe piesa de aur ștampila sa, pare să transforme acum, prin puterea magică a ștampilei sale, biletele de hîrtie în aur. Deoarece biletele de hîrtie au un curs obligatoriu, nimeni nu poate împiedica statul să impună circulației un număr oricît de mare din aceste bilete și să le imprime orice denumire monetară : 1 l. st., 5 l. st., 20 l. st. O dată intrate în circulație, biletele nu mai pot fi aruncate afară din ea, pentru că stîlpii de hotar ai țării respective împiedică ieșirea lor și pentru că în afara circulației ele își pierd orice valoare, atît valoarea de întrebuițare cît și valoarea de schimb. Detașate de existența lor funcțională, ele se transformă în petice de hîrtie lipsite de orice valoare. Dar această putere a statului este numai aparentă. El poate să arunce în circulație orice cantitate de bilete de hîrtie cu orice denumiri monetare, dar o dată cu acest act mecanic încetează și controlul său. O dată intrate în circulație, semnele valorii, sau banii de hîrtie, cad sub puterea legilor ei imanente.

Dacă pentru a satisface nevoile circulației mărfurilor ar fi necesară o cantitate de 14 000 000 l. st. aur, iar statul ar arunca în circulație 210 000 000 de bilete de hîrtie, fiecare cu denumirea de 1 l. st., aceste 210 000 000 s-ar transforma în reprezentanți ai aurului pentru o sumă totală de 14 000 000 l. st. Ar fi același lucru ca și cînd statul ar fi făcut din biletele de 1 l. st. reprezentanții unui alt metal, de 15 ori mai puțin prețios, sau

ai unei cantități de aur a cărei greutate este de 15 ori mai mică decît cea dinainte. Nu s-ar schimba nimic în afară de denumirea etalonului prețurilor, care este, firește, convențională, indiferent dacă se schimbă direct, prin schimbarea conținutului monedei, sau indirect, prin sporirea cantității biletelor de hîrtie într-o proporție corespunzătoare unui nou etalon, mai scăzut. Deoarece denumirea de liră sterlină va indica acum o cantitate de aur de 15 ori mai mică, prețurile tuturor mărfurilor se vor urca de 15 ori și cele 210 000 000 de bilete de 1 l. st. vor fi acum de fapt tot atît de necesare pe cît erau înainte cele 14 000 000. În aceeași măsură în care ar crește suma totală a semnelor valorii s-ar micșora cantitatea de aur reprezentată de fiecare semn în parte. Urcarea prețurilor n-ar fi decît o reacție a procesului de circulație, care egalează în mod forțat semnele valorii cu cantitatea de aur în locul căreia ele circulă.

Istoria ciuntirii monedei de către guvernele Angliei și Franței ne oferă numeroase exemple cînd prețurile nu s-au urcat în aceeași măsură în care a fost ciuntită moneda de argint. Acest fenomen se datorește pur și simplu faptului că măsura sporirii cantității de monede nu corespundea măsurii în care a fost falsificată moneda, adică faptului că cantitatea emisă de monede cu conținut metalic micșorat nu era suficientă pentru ca valorile de schimb ale mărfurilor să fie evaluate de aici înainte în acest metal ca măsură a valorilor și să fie realizate cu ajutorul unor monede corespunzătoare acestei unități de măsură mai scăzute. Prin aceasta se rezolvă dificultatea rămasă nerezolvată în duelul dintre Locke și Lowndes. Raportul în care semnul valorii, indiferent dacă este vorba de bilete de hîrtie sau de monede de aur și de argint ciuntite, înlocuiește greutatea de aur și de argint corespunzătoare prețului monetar nu depinde de propriul lui material, ci de cantitatea în care aceste semne se află în circulație. Dificultatea de a înțelege acest raport provine de acolo că banii, în cele două funcții ale lor ca măsură a valorii și ca mijloc de circulație, sînt supuși unor legi care nu numai că își sînt opuse una alteia, ci, după cît se pare, contrazic caracterul opus al acestor două funcții. Pentru funcția banilor ca măsură a valorilor, funcție în care banii servesc numai ca bani de calcul, iar aurul servește numai ca aur ideal, are o importanță hotărîtoare materialul natural al banilor. Evaluate în argint sau ca prețuri în argint, valorile de schimb se prezintă, firește, cu totul altfel decît atunci cînd sînt ex-

primate în aur sau ca prețuri în aur. Dimpotrivă, în funcția lor ca mijloc de circulație, în care banii apar nu numai în reprezentare, ci trebuie să fie prezenți ca obiect real alături de celelalte mărfuri, materialul banilor devine indiferent și totul depinde numai de cantitatea lor. Pentru unitatea de măsură are o însemnătate hotărâtoare dacă ea este un pfund de aur, de argint sau de aramă; dimpotrivă, numai numărul monedelor, independent de materialul lor propriu, le face să fie întruchiparea corespunzătoare a fiecăreia dintre aceste unități de măsură. Dar judecata comună găsește o contradicție în faptul că în banii doar imaginari totul depinde de substanța lor materială, pe cînd în moneda materialmente existentă totul depinde de un raport numeric ideal.

Prin urmare, urcarea sau scăderea prețurilor mărfurilor în funcție de sporirea sau de micșorarea masei biletelor de hîrtie — aceasta din urmă acolo unde drept mijloc de circulație servesc exclusiv biletele de hîrtie — nu înseamnă decît că prin intermediul procesului de circulație se înfăptuiește în mod forțat legea, violată în mod mecanic din afară, potrivit căreia cantitatea de aur aflată în circulație este determinată de prețurile mărfurilor, iar cantitatea semnelor valorii aflate în circulație este determinată de cantitatea monedelor de aur pe care aceste semne le înlocuiesc în circulație. De aceea, pe de altă parte, orice masă de bilete de hîrtie este absorbită și oarecum digerată de procesul de circulație, pentru că semnul valorii, indiferent cu ce titlu de aur ar intra în circulație, este comprimat în cadrul acesteia din urmă astfel încît să devină semnul cantității de aur care ar putea circula în locul lui.

În circulația semnelor valorii, toate legile circulației bănești reale apar răsturnate și puse cu capul în jos. În timp ce aurul circulă pentru că are valoare, banii de hîrtie au valoare pentru că circulă. În timp ce, la o valoare de schimb dată a mărfurilor, cantitatea aurului aflat în circulație depinde de propria lui valoare, valoarea banilor de hîrtie depinde de cantitatea în care ei se află în circulație. În timp ce cantitatea aurului aflat în circulație crește sau scade o dată cu urcarea sau cu scăderea prețurilor mărfurilor, prețurile mărfurilor par a se urca sau a scădea în funcție de schimbarea cantității banilor de hîrtie aflați în circulație. În timp ce circulația mărfurilor poate absorbi numai o cantitate determinată de monede de aur și de aceea restrîngerea și sporirea alternativă a cantității de bani aflate în circulație se afirmă ca o lege ne-

cesară, banii de hîrtie par a putea intra în circulație în orice cantitate. În timp ce statul ciunțește moneda de aur și de argint și prin aceasta, dacă emite moneda fie și numai cu $1/100$ de gran sub conținutul ei nominal, tulbură funcționarea ei ca mijloc de circulație, el efectuează o operație întru totul regulată atunci cînd emite bilete de hîrtie lipsite de valoare, care, în afară de numele monetar, nu au nimic comun cu metalul. În timp ce moneda de aur reprezintă în mod vizibil valoarea mărfurilor numai în măsura în care aceasta din urmă este exprimată în aur sau reprezentată ca preț, semnul valorii pare a reprezenta nemijlocit valoarea mărfii. De aici se vede limpede de ce autorii care au cercetat fenomenele circulației banilor în mod unilateral, studiind numai circulația banilor de hîrtie cu curs obligatoriu, nu au putut înțelege just legile imanente ale circulației banilor. Într-adevăr, în circulația semnelor valorii aceste legi sînt nu numai inversate, ci și imperceptibile, deoarece banii de hîrtie, dacă sînt emiși în cantitate cuvenită, efectuează mișcări care nu le sînt proprii lor ca semne ale valorii, pe cînd mișcarea care le este proprie, în loc să izvorască nemijlocit din metamorfoza mărfurilor, ia naștere din violarea proporției juste dintre banii de hîrtie și aur.

3. Banii

Spre deosebire de monedă, *banii*, fiind rezultatul procesului circulației sub forma $M-B-M$, constituie punctul de plecare al procesului circulației sub forma $B-M-B$, adică schimbarea banilor pe marfă cu scopul de a schimba marfa pe bani. În forma $M-B-M$ punctul de plecare și punctul final al mișcării îl constituie marfa, în forma $B-M-B$ banii. În prima formă, banii mijlocesc schimbul de mărfuri, în a doua marfa mijlocește transformarea banilor în bani. Banii, care în prima formă apar ca simplu mijloc, în a doua apar ca scop final al circulației, pe cînd marfa, care în prima formă apare ca scop final, în a doua apare ca simplu mijloc. Deoarece banii înșiși sînt deja rezultatul circulației $M-B-M$, în forma $B-M-B$ rezultatul circulației apare totodată ca punctul ei de plecare. În timp ce în $M-B-M$ conținutul real al procesului îl constituie schimbul de substanțe, conținutul real al celui de-al doi-

lea proces, al procesului $B—M—B$, îi constituie însăși existența formei de marfă care izvorăște din acest prim proces.

În forma $M—B—M$ ambii termeni extremi reprezintă mărfuri de valoare egală, dar în același timp valori de întrebuințare diferite din punct de vedere calitativ. Schimbul lor $M—M$ este un schimb real de substanțe. În forma $B—M—B$, dimpotrivă, ambii termeni extremi sînt aur, și anume aur de valoare egală. A schimba aur pe marfă pentru a schimba apoi marfa pe aur, sau, dacă avem în vedere rezultatul $B—B$, a schimba aur pe aur, pare a fi ceva absurd. Dacă însă exprimăm $B—M—B$ în formula : *a cumpăra pentru a vinde* — ceea ce nu înseamnă decît a schimba aur pe aur printr-o mișcare mijlocitoare — vom recunoaște imediat în ea forma dominantă a producției burgheze. În practică însă nu se cumpără pur și simplu pentru a vinde, ci se cumpără ieftin pentru a se vinde mai scump. Banii se schimbă pe marfă pentru a schimba din nou aceeași marfă pe o cantitate mai mare de bani, astfel încît termenii extremi B și B , dacă nu diferă din punct de vedere calitativ, diferă însă din punct de vedere cantitativ. O asemenea deosebire cantitativă presupune un schimb de neechivalente, pe cînd marfa și banii ca atare nu sînt decît forme opuse ale mărfii însăși, deci moduri diferite de existență ale aceleiași mărimi de valoare. Prin urmare, circuitul $B—M—B$ ascunde sub formele bani și marfă relații de producție mai dezvoltate și reprezintă în sfera circulației simple doar reflecția unei mișcări mai complexe. De aceea banii, spre deosebire de mijloacele de circulație, trebuie să fie deduși din forma nemijlocită a circulației mărfurilor $M—B—M$.

Aurul, adică marfa specifică care servește ca măsură a valorilor și ca mijloc de circulație, devine bani fără vreo altă intervenție din partea societății. În Anglia, unde argintul nu este nici măsură a valorilor și nici mijloc de circulație dominant, el nu devine bani, la fel cum în Olanda aurul, de cînd a fost detronat ca măsură a valorii, a încetat a fi bani. Așadar, o marfă devine bani în primul rînd ca unitate a măsurii valorii și a mijlocului de circulație, adică unitatea măsurii valorii și a mijlocului de circulație este bani. Dar, ca asemenea unitate, aurul posedă și o existență de sine stătătoare, distinctă de existența lui în aceste două funcții. Ca măsură a valorilor, aurul constituie numai bani ideali și aur ideal ; ca

simplu mijloc de circulație, el constituie bani simbolici și aur simbolic; dar, în simpla sa întrupare metalică, aurul constituie bani, sau banii sînt aur real.

Să examinăm acum marfa aur aflată în repaus, care este bani în raportul ei cu celelalte mărfuri. Toate mărfurile reprezintă în prețurile lor o anumită sumă de aur; ele sînt deci numai aur imaginar sau bani imaginari, *reprezentanți ai auru-lui*, în timp ce, dimpotrivă, în calitate de semn al valorii banii apăreau doar ca simpli reprezentanți ai prețurilor mărfurilor*. Prin urmare, deoarece toate mărfurile nu sînt decît bani imaginari, banii sînt singura marfă reală. În opoziție cu mărfurile, care nu fac decît să reprezinte existența de sine stătătoare a valorii de schimb, a muncii sociale generale, a avuției abstracte, aurul este *existența materială a avuției abstracte*. Sub aspectul valorii de întrebuițare, fiecare marfă exprimă, prin raportarea ei la o nevoie deosebită, numai un singur moment al avuției materiale, numai o singură latură a avuției. Banii însă satisfac orice nevoie, în măsura în care pot fi schimbați nemijlocit pe orice obiect necesar. Propria lor valoare de întrebuițare se realizează în șirul nesfîrșit de valori de întrebuițare care formează echivalentul banilor. În trainica lor substanță metalică ei conțin într-o formă latentă toată avuția materială desfășurată în lumea mărfurilor. Prin urmare, dacă în prețurile lor mărfurile reprezintă echivalentul general sau avuția abstractă, aurul, acesta din urmă reprezintă în valoarea lui de întrebuițare valorile de întrebuițare ale tuturor mărfurilor. Aurul este deci *reprezentantul material al avuției materiale*. El este „le précis de toutes les choses” ** (*Boisguillebert*), compendiul avuției sociale. El este totodată, după formă, întruchiparea nemijlocită a muncii sociale și, după conținut, totalitatea felurilor de muncă reală. El este avuția generală individualizată ***. În rolul său de mijlocitor al circulației, aurul a trecut prin tot felul de vicisitudini, a fost ciuntit și chiar subțiat pînă a devenit un simplu

* „Nu numai metalele nobile sînt reprezentanți ai lucrurilor..., ci și, invers, lucrurile sînt... reprezentanți ai aurului și argintului”. A Genovesi, „Lezioni di Economia civile” (1765), pag. 281, în ediția Custodi. Economiei moderne, vol. VIII.

** — chintesența tuturor lucrurilor. — *Nota trad.*

*** Petty: „Aurul și argintul sînt «universal wealth» [«avuție universală»]”, „Political Arithmetic”, pag. 242.

petic de hîrtie simbolic. Dar ca bani, el își recapătă măreția de aur. Din slugă el devine stăpîn *. Din simplu salahor el devine zeul mărfurilor **.

a) Tezaurizarea

Aurul ca bani s-a separat inițial de mijlocul de circulație prin aceea că marfa și-a întrerupt procesul metamorfozei și a rămas încremenită sub formă de crisalidă de aur. Aceasta se întâmplă ori de câte ori vînzarea nu este urmată de cumpărare. Prin urmare, separarea de sine stătătoare a aurului în calitate de bani este, înainte de toate, expresia concretă a scindării procesului de circulație sau a metamorfozei mărfii în două acte separate, care există independent unul de altul. Moneda însăși devine bani de îndată ce mișcarea ei e întreruptă. În mîna vînzătorului care a primit-o în schimbul mărfii sale, ea este bani și nu monedă; de îndată ce pleacă din mîna lui, ea redevine monedă. Fiecare e vînzător al mărfii unilaterale pe care o produce și cumpărător al tuturor celorlalte mărfuri de care are nevoie pentru existența lui socială. În timp ce apariția sa ca vînzător depinde de timpul de muncă necesar pentru producerea mărfii sale, apariția sa ca cumpărător este determinată de reinnoirea permanentă a nevoilor sale de trai. Pentru a putea cumpăra fără să vîndă, el trebuie să fi vîndut fără să fi cumpărat. În realitate, circulația $M-B-M$ este unitatea-proces a vînzării și cumpă-

* E. Misselden. „Free trade or the means to make trade flourish etc.” Londra, 1622. „Materialul natural al comerțului este marfa, adică lucrurile pe care, la terminarea producției, negustorii le consideră bunuri utile. Materialul artificial al comerțului îl constituie banii, care au fost denumiți sinewes of warre and of state [nervul războiului și al statului]. Deși atît prin firea lucrurilor cît și în timp banii apar după marfă, totuși în prezent ei au dobîndit în practică o însemnătate primordială” (pag. 7). El compară marfa și banii cu „cei doi fii ai patriarhului Iacob, care și-a pus mîna dreaptă pe fiul mai mic și stînga pe fiul mai mare” (op. cit.). Boisguillebert, „Dissert. sur la nature des richesses etc.”, l.c. (pag. 395, 399). „...Și iată-l pe sclavul comerțului devenit stăpînul lui... Mizeria popoarelor vine numai de acolo că cel care mai înainte fusese sclav a fost făcut stăpîn, sau, mai bine zis, tiran”.

** Boisguillebert: „Oamenii au ajuns să idolatrizeze aceste metale (aurul și argîntul) și, desconsiderînd scopul și intențiile pentru care au fost introduse în comerț, și anume de a servi ca gaj în procesul de schimb și la predarea reciprocă, le-au înlăturat aproape complet de la îndeplinirea acestui serviciu, pentru a le transforma în zei, cărora li s-au jertfit și li se mai jertfesc încă mai multe avuții, lucruri prețioase și chiar vieți omenești decît a jertfit vreodată antichitatea oarbă acestor false divinități” (op. cit., pag. 395).

rării numai în măsura în care ea este totodată procesul permanent al separării lor. Pentru ca banii să curgă permanent ca monedă, moneda trebuie să se sedimenteze permanent sub formă de bani. Circulația permanentă a monedei este condiționată de reținerea ei permanentă, în cantități mai mari sau mai mici, în cadrul unor fonduri monetare de rezervă, care se nasc pretutindeni în sfera circulației și în același timp o condiționează; formarea, repartizarea, dispariția și reconstituirea acestor fonduri de rezervă se schimbă mereu, existența lor dispăre mereu, dispariția lor are loc în permanență. Adam Smith a exprimat această transformare neîntreruptă a monedei în bani și a banilor în monedă, spunând că fiecare posesor de mărfuri, pe lângă marfa deosebită pe care o vinde, trebuie să aibă întotdeauna în rezervă o anumită sumă din marfa generală, sumă cu care el cumpără. Am văzut că, în circulația $M-B-M$, veriga a doua, $B-M$, se fărâmițează într-o serie de cumpărări care nu se efectuează dintr-o dată, ci succesiv, astfel încît o parte din B circulă ca monedă, pe cînd cealaltă parte rămîne în repaus ca bani. Banii sînt aici de fapt numai *monedă suspendată*, și diferitele părți componente ale masei monetare aflate în circulație apar întotdeauna alternativ cînd într-o formă, cînd în alta. Prin urmare, această primă transformare a mijlocului de circulație în bani nu reprezintă decît un moment tehnic al circulației bănești însăși*.

Prima formă naturală a avuției o constituie surplusul sau excedentul de produse, adică partea din produse care nu este necesară nemijlocit ca valoare de întrebuințare, sau posesiunea unor produse a căror valoare de întrebuințare nu intră în sfera necesităților stricte. Atunci cînd am analizat trecerea mărfii în bani, am văzut că pe treptele nedezvoltate ale producției acest prisos sau excedent de produse formează sfera propriu-zisă a schimbului de mărfuri. Produsele excedentare devin produse care pot fi schimbate, sau mărfuri. Forma de

* *Boisguillebert* își dă seama că chiar prima imobilizare a banilor, a acestui perpetuum mobile, adică negarea existenței lor funcționale ca mijloc de circulație, înseamnă separarea și transformarea lor în ceva de sine stătător în raport cu mărfurile. Banii, zice el, trebuie să se afle „în continuă mișcare, ceea ce nu este posibil decît atîta timp cît ei posedă mobilitate; dar, de îndată ce devin lipsiți de mobilitate, totul e pierdut” („Le détail de la France”, pag. 213). El nu înțelege că această oprire este condiția mișcării lor. În fond el vrea ca forma valoare a mărfurilor să apară doar ca formă efemeră a schimbului lor de substanțe, dar să nu se consolideze niciodată ca scop în sine.

existență adecvată a acestui surplus o constituie aurul și argintul, prima formă în care avuția se statornicește ca avuție socială abstractă. Nu numai că mărfurile pot fi păstrate sub formă de aur sau de argint, adică sub formă de material bănesc, ci aurul și argintul sînt avuție sub o formă care poate fi păstrată. Orice valoare de întrebuițare ca atare servește prin aceea că e consumată, adică nimicită. Valoarea de întrebuițare a aurului ca bani constă însă în a fi purtătorul valorii de schimb, în a fi — ca materie primă informă — materializarea timpului de muncă general. Ca metal inform, valoarea de schimb posedă o formă neperisabilă. O cantitate de aur sau de argint, imobilizată astfel sub formă de bani, este un *teaur*. La popoarele cu circulație pur metalică, de pildă la popoarele din antichitate, teaurizarea apare ca un proces general, începînd de la individul izolat și terminînd cu statul care își păzește teaurul de stat. În timpurile mai vechi, în Asia și în Egipt, aceste tezaure păzite de regi și de preoți apar mai curînd ca o mărturie a puterii lor. În Grecia și la Roma, formarea unor tezaure de stat, ca formă de surplusuri întotdeauna sigură și întotdeauna la îndemînă, devine o sarcină politică. Transferarea rapidă a unor astfel de tezaure dintr-o țară în alta de către cuceritori și subitul lor aflux parțial în circulație constituie o particularitate a economiei din antichitate.

Ca *timp de muncă materializat*, aurul garantează mărirea propriei sale valori și, deoarece el este materializarea timpului de muncă *general*, procesul de circulație îi garantează acțiunea sa permanentă ca valoare de schimb. Prin simplul fapt că posesorul de mărfuri poate păstra marfa sub forma ei de valoare de schimb sau însăși valoarea de schimb ca marfă, schimbul de mărfuri cu scopul de a le recăpăta sub forma transformată a aurului devine motivul propriu-zis al circulației. Metamorfoza mărfii $M-B$ are drept scop însăși această metamorfoză, adică transformarea mărfii dintr-o avuție naturală deosebită într-o avuție socială generală. În locul schimbului de substanțe, schimbul formei devine scop în sine. Dintr-o simplă formă, valoarea de schimb devine conținutul mișcării. Marfa se păstrează ca avuție, ca marfă, numai în măsura în care se menține în sfera circulației, și în această stare fluidă ea se menține numai în măsura în care se solidifică ca argint și ca aur. Ea rămîne în fluxul mărfurilor ca cristal al procesului de circulație. Or, aurul și argintul se fixează ca bani numai în măsura în care nu sînt mijloace

de circulație. *Ele devin bani numai cînd nu sînt mijloace de circulație.* Rezultă deci că retragerea mărfii din circulație sub formă de aur constituie singurul mijloc de a o menține mereu în sfera circulației.

Posesorul de mărfuri poate să scoată din circulație sub formă de bani numai atît cît îi dă sub formă de marfă. A vinde mereu, a arunca neconținut în circulație mărfuri — iată deci prima condiție a tezurizării, din punctul de vedere al circulației mărfurilor. Pe de altă parte, ca mijloc de circulație banii dispar mereu în însuși procesul de circulație, pentru că ei se realizează mereu în valori de întrebuințare și se mistuiesc într-o consumare efemeră. Ei trebuie deci să fie smulși din fluxul mistuitor al circulației, sau marfa trebuie să fie oprită la prima ei metamorfoză, pentru a împiedica banii să-și exercite funcția de mijloc de cumpărare. Posesorul de mărfuri, care a devenit acum tezurizator, trebuie să vîndă cît mai mult și să cumpere cît mai puțin, cum preconiza încă bătrînul Caton : patrem familias vendacem, non emacem esse²⁹. Așa cum hărnicia este condiția pozitivă a tezurizării, economisirea este condiția ei negativă. Cu cît este mai mică măsura în care echivalentul mărfii este retras din circulație sub formă de mărfuri deosebite sau valori de întrebuințare, cu atît este mai mare măsura în care acest echivalent este retras de acolo sub formă de bani sau de valoare de schimb *. Prin urmare, însușirea avuției sub forma ei generală determină renunțarea la avuție în realitatea ei materială. De aceea stimulentele vitale al tezurizării este *avaritia*, pentru care nu marfa ca valoare de întrebuințare constituie o trebuință, ci valoarea de schimb ca marfă. Pentru a-și însuși prisosul sub forma lui generală, trebuințele particulare trebuie să fie considerate ca un lux, ca ceva superfluu. Astfel, în 1593 cortesurile i-au înaintat lui Filip al II-lea o întîmpinare în care, printre altele, se spune :

„În 1586 cortesurile din Valladolid au rugat pe maiestatea-voastră să nu mai permită în regat importul de luminări, sticlărie, bijuterii, cuțite și alte obiecte asemănătoare, care se aduc din străinătate cu scopul de a schimba pe aur aceste obiecte atît de nefolositoare vieții omului, ca și cum spaniolii ar fi niște *indieni*”.

Tezurizatorul disprețuiește plăcerile lumești, temporare și efemere, ca să alerge după tezaurul etern, pe care nu-l

* „Cu cît crește stocul de mărfuri, cu atît descrește stocul existent ca tezaur (în treasure)”. Misselden, op. cit., pag. 23.

mănincă nici moliile, nici rugina și care e cu totul ceresc și în același timp cu totul pămîntesc.

„Cauza finală generală a lipsei noastre de aur — spune Misselden în lucrarea citată — trebuie căutată în faptul că regatul nostru consumă mult prea multe mărfuri străine, care, în loc să ne fie commodities*, se dovedesc a fi discommodities** pentru că din cauza lor ne lipsim de tezaure atît de numeroase care ar putea fi importate în locul acestor nimicuri (toys). Noi consumăm mult prea multe vinuri din Spania, Franța, Renania, Levant; stafidele din Spania și din Levant, linonul lawns și batistul din Hainaut; mătășurile din Italia, zahărul și tutunul din Indiile occidentale, mirodeniile din Indiile orientale, toate acestea nu sînt pentru noi o *necesitate absolută* și totuși aceste lucruri se cum-pără cu aur greu***.

Ca aur și argint, avuția este neperisabilă atît pentru că valoarea de schimb există într-un metal indestructibil cît și mai ales pentru că aurul și argintul sînt împiedicate să devină ca mijloace de circulație forma bănească doar efemeră a mărfii. Conținutul perisabil este sacrificat astfel formei neperisabile.

„Dacă, prin intermediul impozitelor, banii sînt luați din mîinile unuia care îi mănincă și-i bea și dați în mîinile unuia care îi folosește pentru ameliorarea solului, pentru pescuit, pentru întreprinderi miniere, manufacturi sau chiar pentru îmbrăcăminte, din punctul de vedere al societății aceasta înseamnă în orice caz un avantaj, căci pînă și îmbrăcămîntea nu are un caracter atît de perisabil ca hrana și băutura. Dacă banii se cheltuiesc pe mobilă, avantajul este cu atît mai mare, iar dacă sînt folosiți pentru construcții de case, avantajul e și mai mare etc.: dar cel mai mare avantaj se realizează dacă se aduce în țară aur și argint, pentru că numai aceste lucruri sînt neperisabile și sînt prețuite ca avuție peste tot și în toate timpurile; toate celelalte sînt avuție numai pro hic et nunc [într-un anumit loc și timp]****.

Smulgerea banilor din fluxul circulației spre a-i feri de schimbul social de substanțe se manifestă și pe plan exterior prin *îngroparea* lor, astfel încît, ca tezaur subteran neperisabil, avuția socială este pusă într-o relație privată cu totul secretă cu posesorul de mărfuri. Doctorul Bernier, care a stat un timp la Delhi la curtea lui Aurangzeb, povestește că negustorii își îngroapă pe ascuns banii adînc în pămînt, mai cu seamă nemahomedanii păgîni, care dețin în mîinile lor aproape întregul comerț și toți banii; ei

* — folositoare. — *Nota trad.*

** — dăunătoare. — *Nota trad.*

*** Op. cit., pag. 11—13 și urm.

**** Petty. „Political Arithmetic”, pag. 196.

„sînt pătrunși de credința că aurul și argintul pe care îl îngroapă în timpul vieții lor le va folosi după moarte pe lumea cealaltă” *.

De altfel, teaurizatorul, în măsura în care ascetismul său este însoțit de hărnicie, este în fond protestant și chiar puritan.

„Nu se poate tăgădui că vînzarea-cumpărarea este un lucru trebuincios de care nu ne putem lipsi ; poți foarte bine să cumperi creștinește, mai cu seamă lucruri care servesc nevoilor și bunei-cuviințe, căci și patriarhii cumpărau și vindeau vite, lînă, cereale, unt, lapte și alte bunuri. Sînt darurile lui dumnezeu, pe care el le scoate din pămînt și le împarte între oameni. Dar negoțul cu străinătatea, care aduce din Calcutta, India etc. mărfuri ca mătăsuri scumpe, obiecte de aur și mirodenii, care nu sînt de nici un folos, servind numai pentru lux, și storc țării și oamenilor bani, nu ar trebui îngăduit dacă am avea o singură cîrmuire și un suveran. Dar despre asta nu vreau să scriu acum, pentru că cred că în cele din urmă, cînd nu vom mai avea bani, acest negoț va înceta de la sine, ca și luxul și ghiftuiala ; căci nici un fel de scîrieri sau sfaturi nu vor ajuta atîta timp cît nu ne va sili nevoia și sărăcia” **.

* François Bernier. „Voyages contenant la description des états du Grand Mogol”, tome I, conf. pag. 312—314.

** Dr. Martin Luther : „Bücher vom Kaufhandel und Wucher”. 1524. În același pasaj, Luther spune : „Dumnezeu ne-a blestemat pe noi, germanii, să ne irosim aurul și argintul nostru în țări străine, să îmbogățim pe toată lumea, iar noi să rămînem cerșetori. Anglia ar avea mai puțin aur dacă Germania nu i-ar cumpăra postavul, iar regele Portugaliei ar avea și el mai puțin aur dacă nu i-am cumpăra mirodeniile. Dacă ai socoti cîți bani se scot fără rost din statele germane la tîrgul din Frankfurt, ai rămîne mirat cum de se mai găsește un ban în ținuturile germane. Frankfurtul este o gaură de aur și de argint prin care se scurge din ținuturile germane tot ce încolțește și crește aici și se transformă în monedă ; dacă această gaură ar fi astupată, n-am mai auzi oamenii tînguindu-se că peste tot sînt numai datorii și că nimeni nu are bani, că toate statele și orașele sînt stoarse de cămătari. Dar să lăsăm lucrurile să meargă așa cum trebuie să meargă : noi, germanii, trebuie să rămînem germani ! Noi nu vom ceda !”.

Misselden, în lucrarea citată mai sus, vrea să rețină aurul și argintul cel puțin în cadrul creștinătății. „Banii se împuținează datorită comerțului cu Turcia, Persia și cu Indiile orientale, comerț care se face în cea mai mare parte cu bani peșin, dar cu totul altfel decît comerțul dintre creștini. Căci, deși comerțul din cadrul lumii creștine se face tot cu bani peșin, banii rămîn însă mereu în cadrul acestei lumi. Într-adevăr, în comerțul dintre țările creștine există fluxuri și refluxuri de bani, căci uneori există într-un loc mai mulți bani, iar în altul mai puțini, în funcție de faptul că o țară îndură lipsuri, iar alta are surplusuri ; banii vin și se duc, circulînd în lumea creștină, dar rămîn întotdeauna în cadrul ei. Pe cînd banii care se scot pentru nevoile comerțului cu popoarele necreștine în țările arătate mai sus se cheltuiesc pentru totdeauna și nu se mai întorc niciodată”.

În vremuri de zdruncinare a schimbului social de substanțe, îngroparea banilor ca tezaur se practică chiar și în societatea burgheză dezvoltată. Legătura socială în forma ei compactă — pentru posesorul de mărfuri această legătură constă în marfă, iar existența adecvată a mărfii o constituie banii — este pusă la adăpost de mișcarea socială. Nervus rerum * social este înmormântat împreună cu corpul al cărui nerv este el.

Tezaurul n-ar fi decît metal nefolositor, sufletul său bănesc l-ar părăsi și el ar rămîne doar un scrum al circulației, caput mortum ** al ei, dacă nu ar tinde mereu spre sfera circulației. Banii, sau valoarea de schimb devenită de sine stătătoare, reprezintă din punct de vedere calitativ existența avuției abstracte, dar pe de altă parte orice sumă de bani dată este o mărime de valoare cantitativ limitată. Limita cantitativă a valorii de schimb contrazice generalitatea ei calitativă și tezurizatorul resimte această limită ca o barieră, care în realitate se transformă totodată într-o barieră calitativă, adică face ca tezaurul să nu fie decît un reprezentant limitat al avuției materiale. Banii ca echivalent general se prezintă nemijlocit, după cum am văzut, sub forma unei egalități în care ei formează una dintre părți, iar seria nesfîrșită a mărfurilor cealaltă parte. De mărimea valorii de schimb depinde în ce măsură banii se apropie, în realizarea lor, de o asemenea serie nesfîrșită, adică în ce măsură ei corespund noțiunii lor ca valoare de schimb. Mișcarea valorii de schimb ca valoare de schimb, ca automat, nu poate fi în genere alta decît aceea de a-și depăși limitele cantitative. De îndată însă ce limita cantitativă a unui tezaur a fost depășită, se creează o nouă limită, care la rîndul ei trebuie să fie înlăturată. Ceea ce apare ca limită nu este, așadar, o margine determinată a tezaurului, ci orice margine a sa. Înseamnă deci că tezurizarea nu are nici o margine imanentă, nici o măsură, ci este un proces fără sfîrșit, care în rezultatul obținut de fiecare dată găsește un motiv pentru a fi reluat. Dacă tezaurul se înmulțește numai pentru că e conservat, în schimb se conservă numai pentru că este înmulțit.

Banii reprezintă nu numai unul dintre obiectele setei de îmbogățire, ci *unicul* ei obiect. Această sete este, în fond,

* Textual: nervul lucrurilor, în sens figurat — mobilul tuturor lucrurilor. — *Nota trad.*

** — aici în sensul de rămășițe pămîntești, — *Nota trad.*

auri sacra fames *. Setea de îmbogățire, spre deosebire de pasiunea pentru avuție naturală concretă sau pentru valori de întrebuințare, ca veșminte, podoabe, cirezi etc., este posibilă numai atunci cînd avuția generală ca atare se individualizează într-un obiect special și de aceea poate fi păstrată sub forma unei mărfi anumite. Banii apar deci ca obiect și totodată ca izvor al setei de îmbogățire **. În fond, la baza acestui fenomen se află faptul că valoarea de schimb ca atare, prin urmare și înmulțirea ei, devine un scop. Avariția păstrează tezaurul, nepermițînd banilor să devină mijloc de circulație, dar setea de aur menține sufletul bănesc al tezaurului, permanenta lui tendință de a circula.

Activitatea prin intermediul căreia se formează tezaurul este, pe de o parte, retragerea banilor din circulație prin vînzări mereu repetate și, pe de altă parte, simpla adunare, simpla *acumulare*. De fapt, numai în sfera circulației simple, și anume sub forma teaurizării, se produce acumularea de avuție ca atare, pe cînd celelalte așa-zise forme de acumulare sînt, după cum vom vedea mai tîrziu, în mod greșit considerate ca acumulare, și aceasta numai datorită faptului că amintesc simpla acumulare de bani. Toate celelalte mărfuri se acumulează sau sub formă de valori de întrebuințare, și în acest caz modul acumulării lor este determinat de specificul valorii lor de întrebuințare. Acumularea de cereale, de exemplu, necesită amenajări speciale. Acumularea de oi mă face cioban, acumularea de sclavi și pămînt face să fie necesare relații de dominație și de supunere etc. Acumularea unor feluri deosebite de avuție necesită procese speciale, distincte de simplul act al acumulării propriu-zise, și dezvoltă anumite laturi ale individualității. Sau avuția sub formă de mărfuri se acumulează ca valoare de schimb, și atunci acumularea apare ca o operație comercială sau specific economică. Cei care îndeplinesc această operație devin negustori de cereale, negustori de vite etc. Aurul și argintul sînt bani nu datorită vreunei activități a individului care le acumulează, ci ca cristale ale procesului de circulație care se desfășoară fără vreo contribuție din partea lui. El nu are altceva de făcut decît să pună deoparte aur și argint și să adauge o cantitate de aur și de argint la alta, activitate com-

* — blestemata sete de aur. — *Nota trad.*

** „Banii sînt originea avariției... Treptat ea se transformă într-o demență, care nu mai e avariție, ci sete de aur”. Plinius. „*Historia naturalis*”, L. XXXIII, c. III [sect. 14].

plet lipsită de conținut care, aplicată la toate celelalte mărfuri, le-ar deprecia *.

Tezaurizatorul nostru apare ca un martir al valorii de schimb, un sfânt ascet așezat în virful stîlpului său de metal. El are de-a face numai cu avuția sub forma ei socială, și de aceea el o îngroapă, ascunzînd-o de societate. El dorește marfa numai sub forma în care e mereu capabilă să circule, și de aceea o retrage din circulație. El este entuziasmat de valoarea de schimb, și de aceea nu schimbă nimic. Forma fluidă a avuției și forma ei pietrificată, elixirul vieții și piatra filozofală, se ciocnesc cu înverșunare una cu alta, ca în alchimie. În nemărginita lui sete imaginară de plăceri, el renunță la orice plăcere. În dorința de a-și satisface toate trebuințele sociale, abia dacă-și satisface trebuințele naturale elementare. Păstrînd avuția în corporalitatea ei metalică, el o transformă într-o simplă himeră. În fond, acumularea banilor de dragul banilor e forma barbară a producției pentru producție, adică dezvoltarea forțelor productive ale muncii sociale dincolo de limitele nevoilor obișnuite. Cu cît producția de mărfuri e mai puțin dezvoltată, cu atît mai importantă este această primă separare de sine stătătoare a valorii de schimb sub formă de bani, tezaurizarea, care de aceea are un rol important la popoarele antice, în Asia pînă în prezent și la popoarele de agricultori din zilele noastre, la care valoarea de schimb nu a cuprins încă toate relațiile de producție. Funcția specific economică a tezaurizării în cadrul circulației metalice înseși o vom examina imediat, dar mai întîi vom releva și o altă formă de tezaurizare.

* Horațiu nu înțelege deci nimic din filozofia tezaurizării cînd spune (Satir. L. II, Satir 3 :

„De-ar cumpăra cineva chitare fără ca pentru cîntec
Sau alta din muze să aibă înclinare ; sau unul ce nu-i ciubotar
Calapoade și sule ; ori pînze de navă
Fără să-i placă pe mare să umble ; — pe bună dreptate
Nebun îl va crede o lume întreagă. Dar cel ce
Îngroapă grămezi de argint și de aur
Fără să le folosească, chiar fără măcar să le-atingă
Asemeni odoarelor sfinte, nu-i și el nebun deopotrivă ?”

Domnul Senior pricepe chestiunea mai bine : „Banii par să fie singurul lucru dorit de toată lumea, și aceasta se datorește faptului că banii sînt *avuție abstractă* și că, posedînd această avuție, oamenii își pot satisface toate trebuințele, de orice natură ar fi ele”. „Principes fondamentaux de l'Economie politique”, traduit par le Comte Jean Arrivabene, Paris, 1836, pag. 221) ; sau Storch : „Întrucît banii reprezintă toate celelalte avuții, ajunge să-i acumulăm pentru a ne putea procura toate felurile de avuție care există pe lume” (op. cit., vol. 2, pag. 135).

Cu totul independent de proprietățile lor estetice, mărfurile din argint și aur, întrucît materialul din care sînt făcute este material bănesc, pot fi transformate în bani, la fel cum banii de aur sau lingourile de aur pot fi transformate în asemenea mărfuri. Deoarece aurul și argintul constituie materialul avuției abstracte, cel mai bun mijloc de a afișa avuția constă în folosirea lor ca valori de întrebuintare concrete, și dacă pe anumite trepte ale producției posesorul de mărfuri își ascunde tezaurul, el se simte totuși tentat să apară față de ceilalți posesori de mărfuri, pretutindeni unde poate s-o face fără riscuri, drept un *rico hombre* *. El se aurește pe sine și-și aurește casa **. În Asia, în special în India, unde teaurizarea nu este, ca în economia burgheză, o funcție subordonată a mecanismului producției în ansamblu, ci avuția sub această formă rămîne ținta finală, mărfurile de aur și de argint nu sînt în fond decît forma estetică a tezaurului. În Anglia medievală, mărfurile de aur și de argint erau considerate de lege drept o simplă formă de tezaur, deoarece, de pe urma muncii simple care li se adăuga, valoarea lor nu creștea decît foarte puțin. Menirea lor era de a fi din nou aruncate în circulație, și de aceea aliajul lor era prescris cu aceeași precizie ca și acela al monedei propriu-zise. Folosirea crescîndă a aurului și argintului ca obiecte de lux o dată cu creșterea avuției este ceva atît de simplu, încît pentru cei din antichitate era un lucru cît se poate de clar *** , pe cînd economiștii moderni au emis teoria greșită că folosirea mărfurilor de argint și de aur sporește nu în raport cu creșterea avuției, ci numai în raport cu scăderea valorii metalelor nobile. De aceea datele acestor economiști cu privire la folosirea aurului californian și australian, care în toate celelalte privințe sînt exacte, au întotdeauna o lacună, deoarece consumul mărit al aurului ca materie primă nu este justificat, potrivit ideii lor greșite, printr-o scădere corespunzătoare a valorii lui. În răstimpul dintre 1810 și 1830, în urma războiului dintre coloniile americane și Spania ³⁰ și a întreprinderii lucrului în mine din cauza revoluțiilor, producția

* — om bogat. — *Nota trad.*

** Cît de neschimbat rămîne omul lăuntric al individului deținător de mărfuri chiar și acolo unde acesta se civilizează și devine capitalist ne-o arată cazul reprezentantului din Londra al unei bănci internaționale, care a înrămat o bancnotă de 100 000 l. st. și a atîrnat-o pe perete ca blazon al familiei. Toată frumusețea e că această bancnotă privește de sus ironic întreaga circulație.

*** Vezi mai jos pasajul citat din Xenofon.

medie anuală de metale nobile a scăzut la mai puțin de jumătate. În comparație cu 1809, în 1829 scăderea cantității de monede aflate în circulație în Europa reprezenta aproape $\frac{1}{6}$. Prin urmare, deși volumul producției scăzuse și cheltuielile de producție — dacă în genere a intervenit vreo schimbare în ceea ce le privește — s-au urcat, consumul metalelor prețioase ca obiecte de lux s-a mărit totuși considerabil, în Anglia încă în timpul războiului, iar pe continent după pacea de la Paris. El s-a mărit o dată cu creșterea avuției generale *. Se poate afirma ca o lege generală că transformarea banilor de aur și de argint în obiecte de lux are loc în special în timp de pace, pe când retransformarea lor în lingouri sau chiar în monede are loc numai în vremuri tulburi **. Cît de însemnat este raportul dintre cantitatea de aur și argint teaurizată sub formă de obiecte de lux și metalul nobil care servește ca bani se poate vedea din faptul că în 1829 acest raport era, după Jacob, de 2 : 1 în Anglia, și că în toată Europa și America cantitatea de metal nobil existent sub formă de obiecte de lux era cu $\frac{1}{4}$ mai mare decît cantitatea existentă sub formă de bani.

Am văzut că circulația banilor nu este decît o manifestare a metamorfozei mărfurilor sau a schimbării de forme prin care se efectuează schimbul social de substanțe. De aceea, o dată cu variația sumei prețurilor mărfurilor aflate în circulație sau a volumului metamorfozelor lor simultane, pe de o parte, și dacă, pe de altă parte, viteza schimbării formelor lor este dată în fiecare caz, cantitatea totală a aurului aflat în circulație trebuie să se mărească sau să se micșoreze mereu, ceea ce e posibil numai cu condiția ca între cantitatea totală de bani existentă într-o țară și cantitatea de bani aflată în circulație să existe un raport care să varieze neconținut. Această condiție este îndeplinită prin teaurizare. Dacă prețurile scad sau dacă viteza de circulație se mărește, rezervoarele tezaurelor absorb partea de bani care cade afară din circulație ; dacă însă prețurile se urcă sau dacă viteza de circulație scade, tezaurele se deschid și se reîntorc parțial în circulație. Această înghețare sub formă de teaur a banilor care circulă și reîntoarcerea

* Jacob, op. cit., vol. II, cap. 25 și 26.

** „În perioade de mari frământări și de nesiguranță, mai cu seamă în perioade de tulburări interne sau de invazii, obiectele de aur și de argint sînt repede transformate în bani ; dimpotrivă, în perioade de liniște și de prosperitate, banii sînt transformați în veselă și bijuterii” (op. cit., vol. II, pag. 357).

tezaurelor în sfera circulației reprezintă o mișcare oscilatorie mereu variabilă, în care precumpănirea unei direcții sau alteia e determinată exclusiv de fluctuațiile circulației mărfurilor. Tezaurele apar astfel drept canale de scurgere și de alimentare a banilor aflați în circulație, astfel încît în calitate de monedă circulă întotdeauna numai cantitatea de bani cerută de necesitățile nemijlocite ale circulației propriu-zise. Dacă volumul circulației în ansamblu se extinde subit și dacă predomină unitatea fluidă a vînzării și cumpărării, și în condiții cînd suma totală a prețurilor care urmează a fi realizate crește mai rapid decît viteza circulației banilor, tezaurele se golesc văzînd cu ochii; de îndată ce în mișcarea generală se produce o oprire neobișnuită sau se statornicește separarea vînzării de cumpărare, cantități însemnate de mijloace de circulație îngheață sub formă de bani și rezervoarele tezaurelor se umplu cu mult peste nivelul lor mijlociu. În țările cu circulație pur metalică sau în care producția se află pe o treaptă nedezvoltată, tezaurele sînt nespuse de fărîmițate și risipite pe întregul cuprins al țării, pe cînd în țările burgheze dezvoltate ele sînt concentrate în depozitele băncilor. Tezaurul nu trebuie confundat cu rezerva monetară, care formează ea însăși o parte componentă a cantității totale de bani care se află permanent în circulație, pe cînd raportul activ dintre tezaur și mijlocul de circulație presupune scăderea sau creșterea acestei cantități totale de bani. Mărfurile de aur și de argint, după cum am văzut, formează și ele atît un canal de scurgere pentru metalele nobile cît și o sursă latentă de alimentare a lor. În perioade normale însă, numai prima lor funcție prezintă importanță pentru economia circulației metalice*.

* În pasajul care urmează, Xenofon dezvoltă noțiunea de bani sub specificul lor determinare de formă ca bani și ca tezaur:

„Dintre toate domeniile pe care le cunosc, acesta este singurul în care noul întreprinzător nu stîrnește invidia celor vechi... Căci cu cît o mină de argint este mai bogată și cu cît se extrage din ea mai mult argint, cu atît va atrage ea mai mulți oameni. Într-adevăr, dacă s-au achiziționat atîtea obiecte casnice cîte sînt necesare în gospodărie, rar se întîmplă să se mai cumpere și altele; cînd însă este vorba de bani, nimeni nu posedă atîta ca să nu dorească să aibă mai mult, și atunci cînd cineva posedă mai mult decît îi trebuie, îngropînd surplusul, el se bucură la fel ca și cum l-ar folosi. Cînd statul prosperă, cetățenii au cu deosebire nevoie de bani: bărbații doresc să cumpere arme frumoase, cai iuți, case somptuoase și mobilă de lux, iar femeile doresc tot felul de găтели, poadoabe de aur; cînd însă statele suferă de pe urma unei recolte proaste

b) Mijloc de plată

Cele două forme sub care banii se deosebeau pînă acum de mijlocul de circulație erau: forma de *monedă suspendată* și forma de *tezaur*. Prima formă reflecta transformarea trecătoare a monedei în bani, faptul că a doua verigă din $M-B-M$, cumpărarea $B-M$, trebuie să se fărîmîteze în cadrul unei anumite sfere de circulație într-o serie de cumpărări succesive. Tezaurizarea însă se baza pur și simplu pe izolarea actului $M-B$, care nu se continua prin $B-M$; sau ea nu reprezenta decît o dezvoltare de sine stătătoare a primei metamorfoze a mărfii, reprezenta banii dezvoltați aici ca existență înstrăinată a tuturor mărfurilor, în opoziție cu mijlocul de circulație ca existență a mărfii sub forma ei de obiect ce se înstrăinează mereu. Rezerva de monede și tezaurul erau bani numai pentru că erau non-mijloc de circulație și erau non-mijloc de circulație numai pentru că nu circulau. În determinarea în care îi analizăm acum, banii circulă sau intră în circulație, dar nu în cadrul funcției de mijloc de circulație. Ca mijloc de circulație, banii erau întotdeauna mijloc de cumpărare; acum însă ei acționează ca non-mijloc de cumpărare.

De îndată ce, datorită tezaurizării, banii devin existența avuției sociale abstracte și reprezentantul palpabil al avuției materiale, ei capătă în această determinare a lor ca bani funcții specifice în cadrul procesului de circulație. Dacă banii circulă ca simplu mijloc de circulație și deci ca mijloc de cumpărare, se presupune că marfa și banii se găsesc în același moment față în față, că, prin urmare, aceeași mărime de valoare e prezentă de două ori: la un pol ca marfă în mîna vînzătorului, la celălalt pol ca bani în mîna cumpărătorului. Această existență simultană a celor două echivalente la cei doi poli opuși și simultana lor schimbare de loc sau înstrăinarea lor reciprocă presupune, la rîndul ei, că vînzătorul și cumpărătorul intră în relații numai ca posesori de echivalente care există de față. Or, procesul metamorfozei mărfurilor, care dă naștere diferitelor determinări

---

sau a unui război, e nevoie de bani pentru procurare de alimente, căci ogoarele stau nelucrate, sau pentru recrutare de trupe" (Xenofon. „De vectigalibus”, c. IV). În lucrarea sa „Politica”, cartea 1, cap. 9, Aristotel dezvoltă cele două mișcări ale circulației, $M-B-M$ și $B-M-B$, în opoziția lor sub numele de „economie” și „chrematistică”. La autorii de tragedii din Grecia antică, în special la Euripide, aceste două forme sînt opuse una alteia ca $\delta\iota\chi\eta$ [echitate] și $\chi\epsilon\rho\delta\omicron\varsigma$ [profit].

de formă ale banilor, îi metamorfozează și pe posesorii de mărfuri, sau modifică rolurile sociale în care ei apar unii în fața altora. În procesul metamorfozei mărfii, deținătorul de mărfuri își schimbă pielea ori de câte ori marfa trece dintr-o formă în alta sau ori de câte ori banii iau forme noi. Astfel, la început, posesorii de mărfuri se aflau față în față numai ca posesori de mărfuri; apoi unul a devenit vânzător, celălalt cumpărător; după aceea fiecare dintre ei devine alternativ cînd cumpărător, cînd vânzător; mai tirziu ei au devenit tezurizatori și, în sfîrșit, oameni bogați. În felul acesta posesorii de mărfuri ies din procesul circulației altfel decît au intrat în el. În fond diferitele determinări de formă pe care le capătă banii în procesul de circulație nu sînt decît schimbări de formă cristalizate ale mărfurilor înseși, schimbări care, la rîndul lor, nu sînt decît expresia materială a relațiilor sociale schimbătoare în care posesorii de mărfuri efectuează schimbul lor de substanțe. În procesul circulației se creează noi relații de schimb și, ca purtători ai acestor relații schimbate, posesorii de mărfuri dobîndesc noi roluri economice. După cum în cadrul circulației interne banii se idealizează și un simplu bilet de hîrtie, ca reprezentant al aurului, îndeplinește funcția de bani, tot așa procesul acesta dă cumpărătorului sau vânzătorului care a intrat în el pur și simplu ca reprezentant al banilor sau al mărfii, deci ca unul care reprezintă bani viitori sau marfă viitoare, calitatea de vânzător sau de cumpărător real.

Toate determinările de formă în care aurul se dezvoltă și devine bani nu sînt altceva decît dezvoltarea determinărilor cuprinse în metamorfoza mărfurilor, dar care în circulația simplă a banilor — la apariția banilor ca monedă sau în mișcare $M-B-M$ ca unitate ce se realizează sub formă de proces — nu s-au separat ca o formă de sine stătătoare sau au apărut ca simple posibilități, de pildă în întreruperea metamorfozei mărfii. Am văzut că, în procesul $M-B$, marfa, în calitate de valoare de întrebuițare reală și de valoare de schimb ideală, s-a raportat la bani ca la valoare de schimb reală și ca valoare de întrebuițare doar ideală. Înstrăinînd marfa ca valoare de întrebuițare, vânzătorul realizează propria ei valoare de schimb și valoarea de întrebuițare a banilor. Invers, înstrăinînd banii ca valoare de schimb, cumpărătorul realizează valoarea de întrebuițare a banilor și prețul mărfii. În consecință, marfa și banii și-au schimbat locurile. Procesul viu al acestei opoziții

polare bilaterale se scindează acum din nou în realizarea lui. Vînzătorul își înstrăinează marfa în mod real, dar prețul ei este realizat la început numai în mod ideal. El a vîndut-o la prețul ei, dar acest preț urmează să fie realizat abia mai tîrziu, la o dată stabilită. Cumpărătorul cumpără în calitate de reprezentant al unor bani viitori, pe cînd vînzătorul vinde ca posesor al unei mărfi prezente. De partea vînzătorului, marfa ca valoare de întrebuițare este realmente înstrăinată, deși prețul ei încă nu este realizat efectiv; de partea cumpărătorului, banii sînt realizați efectiv în valoarea de întrebuițare a mărfii, deși ca valoare de schimb încă n-au fost înstrăinați efectiv. În locul semnului valorii, ca pînă acum, cumpărătorul însuși apare aici ca reprezentant simbolic al banilor. După cum însă înainte simbolica generală a semnului valorii cerea din partea statului garanții și decretarea cursului obligatoriu, acum simbolica personală a cumpărătorului generează contracte particulare între posesorii de mărfuri, contracte a căror îndeplinire este garantată prin lege.

Dimpotrivă, în procesul $B-M$, banii pot fi înstrăinați ca mijloc de cumpărare real și prețul mărfii poate fi realizat astfel înainte ca valoarea de întrebuițare a banilor să fie realizată sau înainte ca marfa să fie înstrăinată. Aceasta are loc, de exemplu, sub forma obișnuită a plății anticipate, sau sub forma în care guvernul englez cumpără opiu de la raiții din India sau în care negustorii străini stabiliți în Rusia cumpără de la ruși o mare parte din produsele lor agricole. Aici însă banii funcționează sub forma de mijloc de cumpărare, formă pe care o cunoaștem deja, și de aceea nu capătă nici o nouă determinare de formă*. Fără să ne oprim deci asupra acestui din urmă caz, menționăm totuși, referitor la forma transformată în care apar aici cele două procese $B-M$ și $M-B$, că deosebirea dintre cumpărare și vînzare, care apare în mod nemijlocit în procesul de circulație doar ca o deosebire imaginară, devine acum o deosebire reală, pentru că într-una din forme e prezentă numai marfa, în cealaltă numai banii, iar în ambele forme este prezent numai termenul extrem de la care pornește inițiativa. În afară de aceasta, ceea ce e comun ambelor forme este că, în amîndouă, unul dintre echivalente există numai în

* Firește, capitalul este avansat de asemenea sub formă de bani, iar banii avansați pot fi capital avansat; dar acest punct de vedere depășește cadrul circulației simple.

voința comună a cumpărătorului și a vânzătorului, voință care îi leagă pe amîndoi și capătă forme stabilite prin lege.

Vinzătorul și cumpărătorul devin creditor și debitor. Dacă posesorul de mărfuri, ca păzitor al tezaurului, era mai mult o figură comică, el devine acum înspăimîntător, pentru că nu pe sine însuși, ci pe aproapele său el îl consideră ca existență a unei anumite sume de bani, transformîndu-l astfel pe acesta, și nu pe sine însuși, într-un martir al valorii de schimb. Din credincios el devine creditor și din religie cade în jurisprudență.

„I stay here on my bond”! *

Așadar, în forma modificată $M-B$, în care marfa este prezentă, iar banii nu sînt decît reprezentați, banii funcționează mai întîi ca măsură a valorii. Valoarea de schimb a mărfii este evaluată în bani ca măsură a acestei valori de schimb, dar, ca valoare de schimb stabilită prin contract, prețul există nu numai în capul vânzătorului, ci este totodată măsura obligației cumpărătorului. În al doilea rînd, banii funcționează aici ca mijloc de cumpărare, deși ei nu fac decît să proiecteze umbra existenței lor viitoare. Ei fac ca marfa să-și schimbe locul, trecînd din mîinile vânzătorului în mîinile cumpărătorului. Cînd sosește termenul executării contractului, banii intră în circulație, deoarece își schimbă locul și trec din mîinile fostului cumpărător în mîinile fostului vânzător. Dar ei intră în circulație nu ca mijloc de circulație sau ca mijloc de cumpărare. Ca asemenea mijloace ei au funcționat înainte de a fi fost prezenți, dar apar după ce au încetat de a funcționa ca asemenea mijloace. Dimpotrivă, ei intră în circulație ca unic echivalent adecvat al mărfii, ca existență absolută a valorii de schimb, ca ultimul cuvînt al procesului de schimb, într-un cuvînt ca bani, și anume ca bani în funcția lor determinată ca *mijloc de plată general*. În această funcție de mijloc de plată, banii apar ca marfă absolută, dar în sfera circulației propriu-zise și nu în afara ei, cum s-a întîmplat cu tezaurul. Deosebirea dintre mijlocul de cumpărare și mijlocul de plată ** se face simțită într-un mod foarte neplăcut în perioadele de criză comercială.

* — „Insist asupra creanței mele!” (Shakespeare. „Neguțătorul din Veneția”). — *Nota trad.*

** Însemnare făcută de Marx în exemplarul său personal: „Deosebirea dintre mijlocul de cumpărare și mijlocul de plată este subliniată de Luther”. — *Nota red.*

La început, transformarea produsului în bani apare în circulație numai ca o necesitate individuală pentru posesorul de mărfuri, întrucît produsul său nu constituie pentru el o valoare de întrebuințare, ci urmează abia să devină o asemenea valoare prin înstrăinarea lui. Dar, pentru a plăti la termenul convenit prin contract, el trebuie în prealabil să vîndă marfă. Prin urmare, cu totul independent de nevoile sale individuale, datorită mișcării procesului de circulație, vînzarea s-a transformat pentru el într-o necesitate socială. Ca fost cumpărător al unei mărfi, el devine în mod forțat vînzătorul unei alte mărfi nu pentru a obține bani ca mijloc de cumpărare, ci pentru a-i obține ca mijloc de plată, ca formă absolută a valorii de schimb. Transformarea mărfii în bani, ca act final, sau prima metamorfoză a mărfii, ca scop în sine — ceea ce în cazul tezurizării părea a fi un capriciu al posesorului de mărfuri — a devenit acum o funcție economică. Motivul și conținutul vînzării făcute în vederea unei plăți este conținutul procesului de circulație, conținut care rezultă din însăși forma acestui proces.

În cadrul acestei forme de vînzare, marfa își schimbă locul, circulă, amînînd pentru mai tirziu prima ei metamorfoză, transformarea ei în bani. De partea cumpărătorului, dimpotrivă, a doua metamorfoză, adică retransformarea banilor în marfă, are loc înainte de efectuarea primei metamorfoze, adică înainte ca marfa să se transforme în bani. Prin urmare, prima metamorfoză apare aici în timp după a doua. Prin aceasta, banii, această întruchipare a mărfii în prima ei metamorfoză, capătă o nouă determinare de formă. Banii, sau dezvoltarea de sine stătătoare a valorii de schimb, nu mai reprezintă forma mijlocitoare a circulației mărfurilor, ci rezultatul ei final.

Nu e nevoie să demonstrăm amănunțit că asemenea *vînzări pe termen*, în care ambii poli ai vînzării există separați în timp, rezultă în mod firesc din circulația simplă a mărfurilor. Mai întii, dezvoltarea circulației face ca apariția alternativă a aceluiași posesori de mărfuri, unul față de altul, ca vînzător și cumpărător, să se repete. Acest fenomen repetat nu rămîne pur întimplător, ci, de pildă, o marfă e comandată pentru un termen viitor, cînd urmează să fie livrată și plătită. În acest caz, vînzarea are loc în mod ideal, adică numai din punct de vedere juridic, fără ca marfa și banii să apară sub forma lor corporală. Aici ambele forme ale banilor, adică banii ca mijloc de circulație și ca mijloc de plată,

coincid încă, pentru că, pe de o parte, marfa și banii își schimbă locul simultan și, pe de altă parte, banii nu cumpără marfa, ci realizează prețul mărfii, care a fost vîndută mai înainte. Apoi, prin însăși natura lor, o serie întregă de valori de întrebuințare se înstrăinează realmente nu în momentul transmiterii efective a mărfii, ci numai prin punerea ei la dispoziție pentru un timp determinat. De exemplu, cînd o casă este dată cu chirie pe timp de o lună, valoarea de întrebuințare a casei va fi transmisă abia la expirarea lunii, deși casa a trecut din mîină în mîină la începutul lunii. Întrucît aici transmiterea efectivă a valorii de întrebuințare și înstrăinarea ei reală nu coincid în timp, realizarea prețului ei are loc de asemenea mai tîrziu decît trecerea ei din mîină în mîină. În sfîrșit, deosebirea în ceea ce privește durata producției diferitelor mărfuri și momentul producerii lor face ca unul să apară ca vînzător atunci cînd celălalt încă nu poate apărea în calitate de cumpărător; în cazul repetării frecvente a cumpărărilor și vînzărilor între aceiași posesori de mărfuri, cele două momente ale vînzării se separă, așadar, potrivit cu condițiile de producție a mărfurilor lor. În felul acesta se nasc între posesorii de mărfuri raporturi de la creditor la debitor, raporturi care, deși constituie baza firească a sistemului de credit, se pot dezvolta pe deplin și înainte de existența acestuia din urmă. Este limpede însă că o dată cu dezvoltarea creditului, și deci a producției burgheze în genere, funcția banilor ca mijloc de plată se va extinde în dauna funcției lor ca mijloc de cumpărare și, într-o măsură și mai mare, ca element al tezaurizării. În Anglia, de pildă, banii ca monedă se folosesc aproape exclusiv în sfera comerțului cu amănuntul și a micului comerț dintre producători și consumatori, în timp ce ca mijloc de plată ei domină sfera marilor tranzacții comerciale*.

* D-l Macleod, în ciuda pasiunii sale doctrinare pentru definiții, e atît de departe de a înțelege cele mai elementare relații economice, încît deduce banii în general din forma lor cea mai dezvoltată, din forma banilor ca mijloc de plată. El spune între altele: deoarece nu întotdeauna oamenii au nevoie de serviciile lor reciproce în același timp și pentru aceeași mărime de valoare, „rămîne o anumită diferență sau cantitate de servicii care se cuvin unuia din partea celuilalt, adică rămîne o datorie”. Posesorul acestei creanțe are nevoie de serviciile unei alte persoane, care n-are nevoie imediată de serviciile lui, și „transmite acestei terțe persoane creanța pe care o are asupra celei dintîi. Creanța trece astfel din mîină în mîină și devine mijloc de circulație. Cînd cineva capătă o creanță exprimată în bani de metal, el poate să dispună nu numai de ser-

Ca mijloc de plată general, banii devin *marfa generală* a contractelor, la început numai în cadrul sferei circulației mărfurilor *. Dar pe măsura dezvoltării banilor în această funcție, toate celelalte forme de plată se transformă treptat în plăți bănești. Gradul de dezvoltare a banilor ca mijloc de plată exclusiv indică gradul în care valoarea de schimb a pus stăpânire pe producție în toată amploarea ei **.

Masa banilor care circulă ca mijloc de plată e determinată, în primul rînd, de suma totală a plăților, adică de suma prețurilor mărfurilor înstrăinate și nu a celor care urmează a fi înstrăinate, ca în circulația bănească simplă. Dar suma astfel determinată se schimbă sub influența a doi factori: în primul rînd, sub influența vitezei cu care aceeași piesă bănească repetă una și aceeași funcție sau cu care plățile se succed unele după altele sub forma unui lanț în continuă desfășurare. A îi plătește lui B, după care B îi plătește lui C și așa mai departe. Viteza cu care aceeași piesă bănească repetă funcțiunea ei ca mijloc de plată depinde, pe de o parte, de împletirea calității de creditor și debitor în rîndul posesorilor de mărfuri, astfel că același posesor de mărfuri e creditor față de unul și debitor față de altul etc., iar pe de altă parte de durata intervalelor de timp care despart diferitele termene de plată. Acest lanț de plăți sau de prime metamorfoze amîinate ale mărfurilor este calitativ diferit de lanțul de metamorfoze care are loc în circulația banilor

viciile debitorului inițial, ci și de serviciile tuturor membrilor societății productive". Macleod. „Theory and practice of banking etc.” Londra, 1855, v. I, ch. I.

* Bailey, op. cit., pag. 3, spune: „Banii constituie marfa generală a contractelor, sau marfa în care este exprimată majoritatea tranzacțiilor patrimoniale care urmează să fie executate în viitor”.

** Senior, op. cit., pag. 221, spune: „Deoarece valoarea tuturor lucrurilor variază într-o perioadă de timp determinată, oamenii adoptă ca mijloc de plată un lucru a cărui valoare variază cel mai puțin și care își păstrează cel mai mult o capacitate medie dată de a cumpăra lucruri. În felul acesta, banii devin expresia sau reprezentantul valorilor”. Dimpotrivă. Tocmai pentru că aurul, argintul etc. au devenit bani, adică existența valorii de schimb care a căpătat o existență de sine stătătoare, ele devin mijloc de plată general. Fluctuațiile în mărimea valorii banilor se descoperă tocmai atunci cînd apare interesul, menționat de d-l Senior, pentru stabilitatea mărimii valorii banilor, adică în perioadele cînd prin forța împrejurărilor banii se statornicesc ca mijloc de plată general. O astfel de perioadă a fost în Anglia domnia reginei Elisabeta, cînd lordul Burleigh și sir Thomas Smith, ținînd seama de deprecierea vădită a metalelor nobile, au obținut din partea parlamentului un act care obliga universitățile din Oxford și Cambridge să stipuleze ca o treime din renta lor funciară să le fie plătită în grîu și malț.

ca mijloc de circulație. Acest din urmă lanț de metamorfoze nu numai că se manifestă în cadrul unei succesiuni în timp, ci și *ia naștere* pentru prima oară în cadrul ei. Marfa devine bani, apoi din nou marfă și dă astfel celeilalte mărfi posibilitatea de a deveni bani etc., sau vânzătorul devine cumpărător și, în felul acesta, un alt posesor de mărfuri devine vânzător. Această legătură ia naștere în mod întâmplător în însuși procesul schimbului de mărfuri. Dar în faptul că, folosind banii primiți de la *A*, *B* îi plătește lui *C*, *C* lui *D* etc., și anume în intervale de timp care se succed rapid, în această legătură exterioară nu se manifestă decît o legătură socială deja existentă. Aceiași bani trec din mîină în mîină nu pentru că funcționează ca mijloc de plată, ci circulă ca mijloc de plată pentru că diferiții posesori de mărfuri au și bătut palma. Prin urmare, viteza cu care circulă banii ca mijloc de plată indică o atragere mult mai profundă a indivizilor în procesul de circulație decît viteza cu care circulă banii ca monedă sau ca mijloc de cumpărare.

Suma prețurilor cumpărărilor și vânzărilor care se efectuează simultan și care de aceea au loc alături în spațiu constituie limita înlocuirii masei monedelor prin viteza lor de circulație. Această limitare nu există pentru banii care funcționează ca mijloc de plată. Dacă o serie de plăți ce urmează a fi efectuate simultan se concentrează într-un singur loc, ceea ce la început nu se întâmplă, firește, decît în marile centre de circulație a mărfurilor, aceste plăți se compensează reciproc ca mărimi negative și pozitive, pentru că *A* are de plătit lui *B*, dar în același timp are de primit o plată de la *C* etc. De aceea suma de bani necesară ca mijloc de plată nu va mai fi determinată de suma plăților ce urmează a fi efectuate simultan, ci de concentrarea mai mare sau mai mică a plăților și de mărimea soldului care rezultă după compensarea lor reciprocă ca mărimi negative și pozitive. Instituții speciale în vederea acestor compensații apar cu totul independent de dezvoltarea sistemului de credit, cum a fost, de pildă, în Roma antică. Dar examinarea lor nu-și are locul aici, după cum nu-și are aici locul nici examinarea termenelor generale de plată care se statornicesc peste tot în anumite cercuri sociale. Ne vom mărgini să relevăm doar că influența specifică pe care aceste termene o exercită asupra fluctuațiilor periodice ale cantității banilor aflați în circulație a fost în mod științific studiată abia în ultimul timp.

Atîta timp cît plățile se compensează reciproc ca mărimi pozitive și negative, banii reali nu intervin în nici un fel. Ei funcționează aici numai ca măsură a valorilor; pe de o parte în prețurile mărfurilor, pe de altă parte în mărirea obligațiilor reciproce. Prin urmare, în afară de existența ei ideală, valoarea de schimb nu capătă aici nici o existență de sine stătătoare, nici măcar existența de semn al valorii, cu alte cuvinte banii devin numai bani de calcul ideali. Funcția banilor ca mijloc de plată conține, așadar, contradicția că, pe de o parte, întrucît plățile se compensează reciproc, banii acționează numai în mod ideal ca măsură, iar pe de altă parte, întrucît plățile urmează a fi realmente efectuate, ei intră în circulație nu ca mijloc de circulație efemer, ci ca existență în repaus a echivalentului general, ca marfă absolută, într-un cuvînt ca bani. De aceea, acolo unde lanțul plăților s-a dezvoltat și unde s-a creat un sistem artificial de compensare reciprocă a lor, atunci cînd intervin perturbări care întreprind în mod forțat cursul plăților și tulbură mecanismul compensării lor, banii își pierd subit chipul eteric, himeric pe care-l au ca măsură a valorilor și se transformă în bani peșin, sau mijloc de plată. În felul acesta, în condițiile producției burgheze dezvoltate, în care posesorul de mărfuri e de multă vreme capitalist și, cunoscîndu-l pe Adam Smith al său, își bate joc de superstiția că numai aurul și argintul ar fi bani sau că banii în general ar fi, spre deosebire de celelalte mărfuri, marfa absolută, — banii apar din nou subit nu ca mijlocitor al circulației, ci ca singura formă adecvată a valorii de schimb, ca unica avuție, exact așa cum îi concepe tezaurizatorul. Faptul că banii constituie o asemenea formă exclusivă de existență a avuției își găsește expresia în deprecierea reală, parțială sau totală, a oricărei avuții materiale, și nu printr-o depreciere pur imaginară, ca în sistemul monetar. Este vorba aici de acel moment specific al crizelor pieței mondiale care se numește criză de bani. Summum bonum * care în asemenea momente este cerut ca singura avuție îl constituie banii, numerarul, și, dimpotrivă, toate celelalte mărfuri, tocmai pentru că sînt valori de întrebuințare, apar ca ceva inutil, ca niște fleacuri, lucruri de nimic sau, cum spune doctorul Martin Luther, doar ca obiecte de lux sau de ghiftuală. Această transformare subită a sistemului de credit în sistem monetar adaugă la panica practică

* — Bunul suprem. — *Nota trad.*

spaima teoretică, și agenții circulației se cutremură în fața misterului de nepătruns al propriilor lor relații *.

La rîndul lor, plățile fac să fie necesar un fond de rezervă, o acumulare de bani ca mijloc de plată. Crearea acestui fond de rezervă nu mai apare ca o activitate neesențială pentru circulația propriu-zisă, ca în cazul teaurizării, sau ca o simplă oprire tehnică a monedei, ca în cazul rezervei de monede; aici banii trebuie să fie acumulați treptat, spre a fi prezenți la anumite termene viitoare de plată. În felul acesta, în timp ce, pe măsura dezvoltării producției burgheze, se produce o scădere a teaurizării sub forma abstractă în care e considerată ca îmbogățire, teaurizarea cerută nemijlocit de procesul de schimb crește, sau, mai bine zis, o parte din tezurele care se creează în genere în sfera circulației mărfurilor este transformată în fond de rezervă de mijloace de plată. Cu cît producția burgheză e mai dezvoltată, cu atît aceste fonduri de rezervă se limitează la strictul necesar. În lucrarea sa asupra reducerii dobînzii **, Locke dă o serie de date interesante cu privire la mărimea acestor fonduri de rezervă în timpul său. Din aceste date se vede ce parte importantă din totalul banilor aflați în circulație absorbau în Anglia rezervoarele de mijloace de plată tocmai în perioada cînd au început să se dezvolte băncile.

Legea care reglează cantitatea banilor aflați în circulație, așa cum ea — legea — a rezultat din analiza circulației bănești simple, se modifică esențial sub influența circulației mijloacelor de plată. La o viteză dată a circulației banilor, fie ca mijloc de circulație, fie ca mijloc de plată, suma totală a banilor care circulă într-o perioadă de timp dată va fi determinată de suma totală a prețurilor mărfurilor care urmează a fi realizate, plus suma totală a plăților scadente în aceeași perioadă, minus plățile care se sting reciproc prin compensare. Legea generală potrivit căreia masa banilor aflați

* *Boisguillebert*, care ar dori să împiedice relațiile de producție burgheze să se ridice împotriva burghezilor irușiși, preferă să examineze formele de bani în care aceștia din urmă apar numai în mod ideal sau efemer. Așa a fost mai înainte mijlocul de circulație. La fel este mijlocul de plată. Ceea ce el nu vede totuși este faptul că banii trec nemijlocit din forma lor ideală în realitatea lor exterioară, faptul că moneda sunătoare este în mod latent deja cuprinsă în măsura doar imaginată a valorilor. Faptul că banii, spurci el, nu sînt decît o simplă formă a mării iese la iveală în comerțul de angro, unde schimbul are loc fără intervenția banilor după ce „les marchandises sont appréciées” [„mărfurile sînt evaluate”]. „Le détail de la France”, pag. 210.

** Locke, op. cit., pag. 17, 18.

în circulație depinde de prețurile mărfurilor nu e cîtuși de puțin știrbită prin aceasta, deoarece însăși suma plăților e determinată de prețurile stabilite prin contracte. În același timp însă reiese clar că, chiar dacă viteza circulației și economia realizată la plăți sînt presupuse constante, suma prețurilor masei de mărfuri aflate în circulație într-o perioadă determinată, de exemplu într-o zi, și masa banilor aflați în circulație în cursul aceleiași zile nu coincid nicidecum, deoarece în circulație se află o anumită masă de mărfuri al căror preț urmează să fie realizat în bani abia mai tîrziu, precum și o anumită masă de bani corespunzînd unei mase de mărfuri care au ieșit de mult din circulație. La rîndul ei, această din urmă masă de bani va depinde de faptul cît de mare este — ca valoare — suma plăților scadente în aceeași zi, deși au fost contractate în perioade foarte diferite.

Am văzut că variația valorii aurului și argintului nu afectează funcția lor ca măsură a valorii sau ca bani de calcul. Această variație capătă însă o importanță decisivă pentru bani ca tezaur, deoarece o dată cu urcarea sau cu scăderea valorii aurului și argintului se urcă sau scade și mărimea valorii tezaurului de aur și argint. Și mai mare este importanța acestei variații cînd este vorba de bani ca mijloc de plată. Plata are loc abia după vînzarea mărfii, adică banii exercită în două perioade de timp diferite două funcții diferite, întîi ca măsură a valorii, apoi ca mijloc de plată corespunzător acestei măsurări. Dacă în acest interval de timp se schimbă valoarea metalelor nobile sau timpul de muncă necesar pentru producerea lor, aceeași cantitate de aur sau de argint va avea, atunci cînd apare ca mijloc de plată, o valoare mai mare sau mai mică decît în momentul cînd a servit ca măsură a valorii sau cînd a fost încheiat contractul. Faptul că o marfă deosebită, de pildă aurul și argintul, funcționează ca bani sau ca valoare de schimb devenită de sine stătătoare intră aici în conflict cu natura ei ca marfă deosebită, mărimea valorii căreia depinde de variația cheltuielilor ei de producție. Marea revoluție socială pe care a provocat-o în Europa scăderea valorii metalelor nobile constituie un fapt tot atît de bine cunoscut ca și revoluția diametral opusă pe care a provocat-o în Roma antică, într-una din primele perioade ale republicii, urcarea valorii aramei, metal în care fuseseră contractate datoriile plebeilor. Fără să urmărim mai departe influența pe care oscilațiile valorii metalelor nobile o exercită asupra sistemului economiei burgheze, din cele

spuse pînă acum vedem că scăderea valorii metalelor nobile favorizează pe debitori în dauna creditorilor, în timp ce urcarea valorii acestor metale, dimpotrivă, favorizează pe creditori în dauna debitorilor.

c) Bani universali

Aurul devine bani, spre deosebire de monedă, mai întii ieșind din circulație ca tezaur, apoi intrînd în ea ca non-mijloc de circulație și, în sfîrșit, sfărîmînd barierele circulației interne spre a funcționa ca echivalent general în lumea mărfurilor. În felul acesta aurul devine *bani universali*.

Dacă măsurile generale de greutate a metalelor nobile au servit inițial ca măsuri ale valorii, pe piața mondială denumirile de calcul ale banilor se retransformă în denumirile de greutate corespunzătoare. Dacă metalul brut inform (aes rude) reprezenta forma inițială a mijlocului de circulație și dacă însăși forma monedei nu era la început decît atestarea oficială a greutății cuprinse în bucățile de metal, ca monedă universală metalul nobil își leapădă din nou forma și amprenta și recapătă forma indiferentă a lingoului; cu alte cuvinte, dacă în străinătate circulă diferite monede naționale, cum ar fi imperialii rusești, talerii mexicani sau sovereignii englezești, contează nu denumirea, ci numai conținutul lor. În sfîrșit, ca bani internaționali, metalele nobile își îndeplinesc din nou funcția lor inițială de mijloc de schimb, care, asemenea schimbului de mărfuri însuși, a luat naștere nu în sînul comunității primitive, ci în punctele de contact dintre diferitele comunități. Prin urmare, ca bani universali, banii își recapătă forma lor naturală inițială. Părăsind sfera circulației interne, ei își leapădă din nou formele speciale care au rezultat din desfășurarea procesului de schimb în cadrul acestei sfere aparte, adică își leapădă formele lor locale de etalon al prețurilor, de monedă, monedă divizionară și semn al valorii.

Am văzut că, în circulația internă a unei țări, numai o singură marfă servește ca măsură a valorilor. Deoarece însă într-o țară această funcție este îndeplinită de aur, iar în alta de argint, pe piața mondială funcționează o dublă măsură a valorii; din această cauză banii capătă o dublă existență și în toate celelalte funcții ale lor. Traducerea valorii mărfurilor din prețuri-aur în prețuri-argint și invers este determinată de fiecare dată de valoarea relativă a acestor două

metale, valoare care se schimbă mereu și a cărei stabilire apare deci ca un proces permanent. Posesorii de mărfuri din fiecare sferă de circulație internă sînt nevoiți să folosească alternativ în circulația externă cînd aurul, cînd argintul și să schimbe astfel metalul care funcționează ca bani în țara respectivă pe metalul de care au nevoie ca bani în străinătate. În consecință, fiecare națiune folosește ca bani universali ambele metale: aurul și argintul.

În circulația internațională a mărfurilor, aurul și argintul apar nu ca mijloc de circulație, ci ca *mijloc general de schimb*. Dar mijlocul general de schimb funcționează numai sub cele două forme dezvoltate în care apare ca *mijloc de cumpărare și mijloc de plată*, cu deosebirea că pe piața mondială raportul dintre ele se inversează. În sfera circulației interne, banii, în măsura în care erau monedă, reprezentau veriga mijlocie în unitatea-proces $M-B-M$ sau forma pur efemeră a valorii de schimb în cadrul neconținutei schimbării de locuri între mărfuri, adică funcționau exclusiv ca mijloc de cumpărare. Pe piața mondială lucrurile se petrec invers. Aurul și argintul apar aici ca mijloc de cumpărare atunci cînd schimbul de substanțe e numai unilateral și de aceea cumpărarea și vînzarea se separă. De pildă, comerțul de graniță de la Keatza este de fapt și prin contract³¹ un schimb în natură, în cadrul căruia argintul nu servește decît ca măsură a valorii. Războiul din 1857—1858³² i-a determinat pe chinezi să vîndă fără a cumpăra. Ca urmare, argintul a apărut deodată ca mijloc de cumpărare. Ținînd seama de litera contractului, rușii transformau piese de 5 franci franțuzești în mărfuri brute de argint, care le serveau astfel ca mijloc de schimb. Argintul funcționează în permanență ca mijloc de cumpărare între Europa și America, de o parte, și Asia, unde e teaurizat, de altă parte. Apoi, metalele nobile funcționează ca mijloc de cumpărare internațional atunci cînd echilibrul obișnuit al schimbului de substanțe dintre două națiuni suferă o perturbare subită, de exemplu în caz de recoltă proastă, care obligă pe una dintre ele să cumpere în cantități neobișnuit de mari. În sfîrșit, metalele nobile reprezintă un mijloc de cumpărare internațional pentru țările producătoare de aur și de argint, unde acestea din urmă sînt în mod nemijlocit produs și marfă și nu o formă transformată a mărfii. Pe măsura dezvoltării schimbului de mărfuri dintre diferitele sfere de circulație naționale, se dezvoltă și funcția banilor universali ca *mijloc de plată* pentru echilibrarea balanțelor internaționale.

Ca și circulația internă, circulația internațională necesită o cantitate mereu variabilă de aur și de argint. De aceea o parte din tezaurele acumulate servește la toate popoarele ca fond de rezervă de bani universali, care cînd se golește, cînd se umple din nou, corespunzător cu oscilațiile schimbului de mărfuri *. În afară de mișcările speciale, în cadrul cărora banii universali se deplasează de la o sferă de circulație națională la alta, ei posedă o mișcare generală, ale cărei puncte de plecare se află la sursele de producție a aurului și argintului, de unde șuvoaie de aur și de argint se revarsă în diferite direcții pe piața mondială. Aici aurul și argintul intră în circulația mondială ca mărfuri și sînt schimbate, ca echivalente, în raport cu timpul de muncă cuprins în ele, pe echivalente-marfă, înainte de a ajunge în sferile de circulație internă. De aceea, în aceste sfere ele apar ca avînd o mărime de valoare dată. Orice scădere sau creștere a cheltuielilor lor de producție afectează, așadar, în mod corespunzător pe piața mondială valoarea lor relativă, care, dimpotrivă, nu depinde cîtuși de puțin de măsura în care diferitele sfere de circulație naționale absorb aurul sau argintul. Partea din șuvoiul metalic pe care o captează fiecare sferă aparte a lumii mărfurilor intră în parte nemijlocit în circulația internă a banilor în vederea înlocuirii monedelor metalice uzate, în parte e reținută în diferitele rezervoare-tezaure de monede, mijloace de plată și bani universali, în parte e transformată în obiecte de lux, iar restul, în sfîrșit, devine tezaur propriu-zis. Pe o treaptă dezvoltată a producției burgheze, teaurizarea se limitează la minimul cerut de diversele procese de circulație pentru a asigura funcționarea liberă a mecanismului lor. Tezaur ca atare devine aici numai avuția care zace nefolosită, atunci cînd nu reprezintă forma momentană a unui excedent al balanței plăților, cînd nu este rezultatul unui schimb de substanțe întrerupt și deci o înghețare a mărții în prima ei metamorfoză.

Dacă, în calitate de bani, aurul și argintul sînt prin însăși noțiunea lor marfa generală, în banii universali ei capătă forma de existență corespunzătoare a mărții universale. În măsura în care toate produsele se înstrăinează în schimb aurului și argintului, acestea din urmă devin forma transfor-

* „Banii acumulați se adaugă la suma care, pentru a fi efectiv în circulație și pentru a face față eventualelor cerințe ale comerțului, se îndepărtează și iese din sfera circulației propriu-zise”. G. R. Carli, notă la lucrarea lui Verri, „Meditazioni sulla Economia Politica”, t. XV, pag. 196, în ediția Custodi, op. cit.

mată a tuturor mărfurilor și deci marfa care poate fi înstrăinată în mod omnilateral. Aurul și argintul devin realmente materializarea timpului de muncă general, în măsura în care schimbul de substanțe al felurilor reale de muncă cuprinde întregul glob pămîntesc. Ele devin echivalent general în măsura în care se dezvoltă seria echivalentelor speciale care constituie sfera lor de schimb. Deoarece în circulația mondială mărfurile își desfășoară în mod universal propria lor valoare de schimb, forma transformată în aur și argint a acesteia din urmă apare ca bani universali. Prin urmare, dacă datorită industriei lor variate și prin intermediul schimbului general națiunile de posesori de mărfuri transformă aurul în bani adecvați, industria și schimbul reprezintă pentru ele doar un mijloc de a retrage de pe piața mondială bani sub formă de aur și de argint. De aceea aurul și argintul ca bani universali sînt în aceeași măsură un produs al circulației generale a mărfurilor, ca și un mijloc de lărgire continuă a sferei acestei circulații. Așa cum fără știrea alchimistilor, care încercau să fabrice aur, s-a născut chimia, tot astfel fără știrea posesorilor de mărfuri, care aleargă după marfă sub forma ei magică, iau naștere sursele industriei mondiale și ale comerțului mondial. Aurul și argintul ajută la crearea pieței mondiale prin aceea că, în noțiunea lor de bani, ele anticipează existența acestei piețe. Influența extraordinară pe care descoperirea unor noi terenuri aurifere pe la mijlocul secolului al XIX-lea o exercită asupra schimburilor mondiale dovedește că acțiunea magică a acestor metale nobile nu se limitează nicidecum la perioada de început a societății burgheze, ci rezultă în mod necesar din felul denaturat [Verkehrung] în care agenților lumii mărfurilor le apare propria lor muncă socială.

Așa cum banii devin bani universali, tot așa și posesorul de mărfuri devine un cosmopolit. Relația cosmopolită dintre oameni nu este la origine decît relația lor ca posesori de mărfuri. Privită în sine, marfa este deasupra oricăror bariere religioase, politice, naționale și de limbă. Limba ei universală este prețul, iar esența ei comună [Gemeinwesen] banii. O dată cu dezvoltarea banilor universali în opoziție cu moneda națională se dezvoltă și cosmopolitismul posesorului de mărfuri, ca o credință a rațiunii practice în opoziție cu tradiționalele prejudecăți religioase, naționale și de altă natură, care îngreuiază schimbul de substanțe în rîndurile omenirii. Cînd

același aur care, sosind în Anglia sub formă de eagles * americani, devine aici sovereign, după 3 zile circulă la Paris ca napoleon, iar după câteva săptămîni se regăsește la Veneția sub formă de ducat, păstrînd însă tot timpul aceeași valoare, posesorului de mărfuri îi devine limpede că naționalitatea „is but the guinea's stamp” **. Ideea sublimă în care i se dezvâlăuie toată lumea este aceea a unei piețe, a *pieței mondiale* ***.

4. Metalele nobile

Procesul de producție burghez pune stăpînire mai întîi pe circulația metalică, ca pe un organ transmis de-a gata, care, deși se transformă treptat, își păstrează însă tot timpul structura sa fundamentală. Problema de ce aurul și argintul servesc ca material bănesc și nu alte mărfuri depășește cadrul sistemului burghez. De aceea ne vom limita să expunem sumar numai tezele esențiale.

Deoarece timpul de muncă general nu cunoaște decît deosebiri cantitative, obiectul care trebuie să servească drept întruchiparea lui specifică trebuie să fie în măsură să exprime deosebiri pur cantitative, ceea ce presupune identitatea, omogenitatea calitativă. Aceasta e prima condiție pentru funcționarea unei mărfi în calitate de măsură a valorii. De pildă, dacă evaluez toate mărfurile în boi, piei, cereale etc., trebuie de fapt să le măsoz în boi mijlocii ideali, în piei mijlocii ideale etc., pentru că există o deosebire calitativă între un bou și altul, între o cantitate de cereale și alta, între o piele și alta. Dimpotrivă, aurul și argintul, ca corpuri simple, sînt întotdeauna egale cu ele însele și de aceea cantități egale din aceste metale reprezintă valori de aceeași mărime ****. Cea-

* — vulturi. — *Nota trad.*

** — „nu e decît efigia guineii”. — *Nota trad.*

*** Montanari. „Della Moneta” (1683), op. cit., pag. 40: „Legăturile dintre popoare s-au extins pe întregul glob pămîntesc în așa măsură, încît aproape că se poate spune că lumea întreagă a devenit un singur oraș, în care are loc un tîrg permanent la care se vînd toate mărfurile, și oricine, sînd acasă la el, poate să dobîndească cu ajutorul banilor și să se bucure de tot ce produc pămîntul, animalele și hîrnicia omului. Minunată invenție”.

**** „Metalele posedă particularitatea specifică că numai în ele toate raporturile se reduc la unul singur, care este cantitatea lor, căci de la natură ele nu se deosebesc prin calități diferite nici în ceea ce privește structura lor interioară, nici în ceea ce privește forma și factura lor exterioară” (Galvani, op. cit., pag. 126—127).

laltă condiție pe care trebuie s-o îndeplinească marfa destinată a servi ca echivalent general, condiție care decurge direct din funcția de a reprezenta deosebiri pur cantitative, este posibilitatea de a divide după dorință această marfă în diferite părți și de a le reuni la loc, în așa fel încît banii de calcul să poată fi reprezentați și sub o formă tangibilă. Aurul și argintul posedă aceste proprietăți în cel mai înalt grad.

Ca mijloc de circulație, aurul și argintul prezintă față de celelalte mărfuri avantajul că marii lor greutatei specifice — ele reprezintă o greutate relativ mare într-un volum mic — îi corespunde greutatea lor specifică economică, căci într-un volum mic cuprind relativ mult timp de muncă, adică o mare valoare de schimb. Prin aceasta e asigurată ușurința transportării, a trecerii din mînă în mînă și dintr-o țară într-alta, capacitatea de a apărea și a dispărea cu aceeași rapiditate, într-un cuvînt mobilitatea materială, această condiție sine qua non a mărfii care trebuie să servească ca perpetuum mobile al procesului de circulație.

Valoarea specifică ridicată a metalelor nobile, durabilitatea lor, relativa lor indestructibilitate, faptul că nu se oxidează în contact cu aerul și, mai ales la aur, insolubilitatea în acizi, cu excepția apei regale, toate aceste proprietăți naturale fac din metalele nobile materialul natural al tezaurizării. De aceea Petru Ermitul, care pare să fi fost un mare amator de ciocolată, face următoarea remarcă cu privire la sacii de cacao care reprezentau una dintre formele de bani mexicani :

„O, monedă fericită, care oferi speciei umane o băutură plăcută și folositoare și ferești pe inocenții tăi posesori de infernala patimă a zgîrceniei, pentru că nu poți fi nici îngropată și nici păstrată timp îndelungat” („De Orbe Novo”³³).

Marea însemnătate pe care metalele în genere o au în cadrul procesului de producție nemijlocit este legată de funcția lor ca unelte de producție. Fără să mai vorbim de raritatea aurului și a argintului, faptul că ele sînt mai moi decît fierul și chiar decît arama (sub forma călită în care era folosită în antichitate) le face inaptele de a fi folosite în acest mod și de aceea ele sînt în mare măsură lipsite de proprietatea pe care se bazează valoarea de întrebuițare a metalelor în general. Pe cît sînt de inutile în cadrul procesului de producție nemijlocit, pe atît de netrebucioase sînt ele ca mijloace de subzistență, ca obiecte de consum. De aceea ele pot intra în procesul de circulație social în orice cantitate,

fără să prejudicieze procesele de producție și consumație nemijlocite. Valoarea lor individuală de întrebuințare nu intră în conflict cu funcția lor economică. Pe de altă parte, aurul și argintul sînt de prisos nu numai într-un sens negativ, adică sînt obiecte de care te poți lipsi, dar în virtutea proprietăților lor estetice ele constituie materialul firesc pentru obiecte de lux, podoabe, obiecte de fast și de uz festiv, într-un cuvînt forma pozitivă a prisosului și a bogăției. Ele apar oarecum ca lumină solidificată, dezgropată din adîncuri; argintul reflectă toate razele de lumină în compoziția lor inițială, în timp ce aurul reflectă numai potența cea mai înaltă a culorii, roșul. Simțul culorilor este însă forma cea mai populară a simțului estetic în general. Legătura etimologică dintre denumirile metalelor prețioase și raporturile culorilor în diferite limbi indo-germanice a fost dovedită de Jakob Grimm (vezi lucrarea sa „Istoria limbii germane”³⁴).

În sfîrșit, capacitatea aurului și argintului de a se transforma din forma monetară în forma de lingouri, din aceasta din urmă în articole de lux și invers, avantajul de a nu fi legate de anumite forme de întrebuințare date o dată pentru totdeauna, avantaj prin care ele se deosebesc de alte mărfuri, toate acestea fac ca aceste metale să fie materialul natural al banilor, care trebuie să treacă mereu dintr-o determinare de formă în alta.

Natura nu produce bani, după cum nu produce nici bancheri și nici curs de schimb. Dar deoarece producția burgheză trebuie să cristalizeze avuția ca fetiș sub forma unui obiect anumit, aurul și argintul sînt întruchiparea corespunzătoare a acestei avuții. Prin natura lor, aurul și argintul nu sînt bani, dar banii sînt, prin natura lor, aur și argint. Pe de o parte, cristalul bănesc de aur și de argint e nu numai produsul procesului de circulație, ci de fapt unicul său produs care rămîne. Pe de altă parte, aurul și argintul sînt produse naturale finite, și, atît ca produs nemijlocit al procesului de circulație cît și ca produs al naturii, ele nu pot fi separate prin nici o deosebire de formă. Produsul general al procesului social, sau însuși procesul social ca produs, este un produs deosebit al naturii, un metal care zace în măruntaiele pămîntului și care se extrage de acolo*.

* În anul 760 o mulțime de oameni săraci și-au părăsit locurile pentru a merge să scoată aur prin spălarea nisipului aurifer de la sud de Praga; 3 oameni puteau să extragă într-o zi 3 mărci de aur. Datorită acestui fapt, afluența de oameni la aceste exploatări de aur și nunărul

Am văzut că aurul și argintul nu pot îndeplini cerința ce li se pune în calitatea lor de bani, aceea de a fi valori de o mărime constantă. Dar, după cum a observat încă Aristotel, ele posedă o valoare de o mărime mai constantă decît posedă în medie celelalte mărfuri. Fără a mai vorbi de efectul general al unei creșteri sau scăderi a valorii metalelor nobile, fluctuațiile raportului dintre valoarea aurului și aceea a argintului au o importanță deosebită, pentru că pe piața mondială amîndouă aceste metale servesc ca material bănesc unul alături de celălalt. Cauzele pur economice ale acestei variații a valorii — cuceririle și alte prefaceri politice, care exercitau în antichitate o mare influență asupra valorii metalelor, au numai un efect local și trecător — trebuie să fie reduse la variațiile survenite în timpul de muncă necesar pentru producerea acestor metale. La rîndul lui, acest timp de muncă depinde de raritatea lor naturală relativă, ca și de greutatea mai mare sau mai mică pe care o prezintă obținerea lor în stare de metal pur. Aurul este, de fapt, primul metal pe care l-a descoperit omul. Pe de o parte, natura însăși îl prezintă sub o formă cristalizată nativă, individualizat, fără să fie în combinație chimică cu alte corpuri, sau, cum spuneau alchimistii, în stare virgină ; pe de altă parte, natura însăși ia asupra sa o vastă muncă tehnologică, spălînd aur în albiile fluviilor. Reiese deci că din partea omului nu se cere decît o muncă dintre cele mai simple fie pentru extragerea aurului din albiile fluviilor, fie pentru scoaterea lui din nisipul aluviunilor, pe cînd extragerea argintului presupune lucrări miniere și în general o dezvoltare relativ înaltă a tehnicii. De aceea valoarea inițială a argintului, cu toate că raritatea sa absolută e mai mică, era relativ mai mare decît aceea a aurului. Afirmăția lui Strabo că la unul dintre triburile arabe se dădeau 10 pfunzi de aur pentru 1 pfund de fier și 2 pfunzi de aur pentru 1 pfund de argint nu pare de loc neverosimilă. Pe măsură însă ce se dezvoltă forța productivă a muncii sociale și, datorită acestui fapt, produsul muncii simple se scumpește în comparație cu produsul muncii complexe, pe măsură ce scoarța pămîntului este răscolită tot mai mult, iar sursele inițiale ale extracției aurului de la suprafață se secătuiesc, valoarea argintului scade în raport cu cea a aurului.

---

brațelor de muncă de care a fost lipsită agricultura au crescut în așa măsură, încît în anul următor țara a fost lovită de foamete (vezi M. G. Körner. „Abhandlung von dem Altertum des böhmischen Bergwerks”. Schneeberg, 1758 [pag. 37—38]).

În sfârșit, pe o anumită treaptă de dezvoltare a tehnicii și a mijloacelor de comunicație, descoperirea de noi țări pose-soare de aur și de argint capătă o importanță deosebit de mare. În Asia antică, raportul dintre aur și argint era de 6 : 1 sau 8 : 1 ; acest din urmă raport era încă în vigoare în China și în Japonia la începutul secolului al XIX-lea ; raportul de 10 : 1 din timpul lui Xenofon poate fi socotit raportul mediu din perioada de mijloc a antichității. Exploatarea minelor de argint din Spania de către Cartagina și mai târziu de către Roma a avut în antichitate aproximativ același efect pe care descoperirea minelor americane l-a avut asupra Europei moderne. Pentru epoca imperiului roman, 15 sau 16 : 1 poate fi considerat raportul mediu aproximativ, deși adesea înțelnim la Roma o depreciere și mai mare a argintului. Aceeași mișcare, care începe cu o valoare relativ scăzută a aurului și termină cu scăderea valorii argintului, se repetă și în epoca următoare, de la începuturile evului mediu și pînă în timpurile moderne. Ca și pe vremea lui Xenofon, în evul mediu raportul mijlociu este de 10 : 1, iar în urma descoperirii minelor americane revine la 16 sau 15 : 1. Descoperirea minelor de aur din Australia, California și Columbia face să fie probabilă o nouă scădere a valorii aurului*.

* Pînă acum descoperirile din Australia etc. n-au afectat încă raportul dintre valoarea aurului și argintului. Afirmările contrare ale lui Michel Chevalier valorează tot atît cît și socialismul acestui fost saint-simonist. Cotările argintului pe piața londoneză arată, ce-i drept, că în perioada 1850—1858 prețul mediu al argintului, exprimat în aur, este aproape cu 3% mai mare decît cel din perioada 1830—1850. Dar această urcare se explică pur și simplu prin cererea de argint din partea Asiei. În perioada 1852—1858, prețul argintului se schimbă, în diferiți ani și în diferite luni, *numai* în funcție de această cerere și nicidecum din cauza afluxului de aur din sursele nou descoperite. Iată un tabel al prețurilor argintului, exprimate în aur, pe piața londoneză :

Prețul unei uncii de argint :

Anul	1852	martie	60 ¹ / ₂	pence	Iulie	60 ¹ / ₂	pence	noiembrie	61 ¹ / ₂	pence
"	1853	"	61 ¹ / ₂	"	"	61 ¹ / ₂	"	"	61 ¹ / ₂	"
"	1854	"	61 ¹ / ₂	"	"	61 ¹ / ₂	"	"	61 ¹ / ₂	"
"	1855	"	60 ¹ / ₂	"	"	61 ¹ / ₂	"	"	60 ¹ / ₂	"
"	1856	"	60	"	"	61 ¹ / ₂	"	"	62 ¹ / ₂	"
"	1857	"	61 ¹ / ₂	"	"	61 ¹ / ₂	"	"	61 ¹ / ₂	"
"	1858	"	61 ¹ / ₂	"	"	—	—	"	—	—

C. Teorii asupra mijloacelor de circulație și asupra banilor

Dacă în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, în această perioadă a copilăriei societății burgheze moderne, setea generală de aur mîna peste mări popoare și principii în cruciade pentru căutarea Graal-ului de aur *, tot așa primii tîlmaci ai lumii moderne, creatorii sistemului monetar, una dintre variantele căruia o constituie sistemul mercantilist, au proclamat aurul și argintul, adică banii, drept unica avuție. Ei declarau, pe bună dreptate, că vocația societății burgheze este aceea de „a face bani”, prin urmare, din punctul de vedere al circulației simple a mărfurilor, de a tezauriza avuția eternă, pe care nu o mînîncă nici moliile, nici rugina. Nu poți combate sistemul monetar invocînd argumentul că o tonă de fier la prețul de 3 l. st. reprezintă o valoare de aceeași mărime ca și 3 l. st. de aur. Aici nu este vorba de mărimea valorii de schimb, ci de forma ei adecvată. Dacă în sistemul monetar și în cel mercantilist comerțul mondial și ramurile deosebite ale muncii naționale nemijlocit legate de comerțul mondial erau declarate a fi singurele surse adevărate ale avuției sau ale banilor, trebuie să ținem seama de faptul că, la acea epocă, cea mai mare parte a producției naționale se desfășura încă în forme feudale și servea ca sursă nemijlocită de existență pentru producătorii înșiși. În cea mai mare parte, produsele nu se transformau încă în mărfuri și deci nici în bani; ele în genere nu intrau în schimbul social general de substanțe și de aceea nu apăreau ca materializare a muncii abstract-generale și nu constituiau în realitate avuție burgheză. Banii ca scop al circulației sînt valoarea de schimb, sau avuția abstractă, și nu vreun element material al avuției ca scop determinant și mobil al producției. Corespunzător treptei embrionare a producției burgheze, acești profeți nerecunoscuți se cramponau de forma solidă, palpabilă și strălucitoare a valorii de schimb, de forma ei ca marfă generală în opoziție cu toate mărfurile speciale. Pe vremea aceea, sfera economică burgheză propriu-zisă era sfera circulației mărfurilor. Așa se explică de ce ei au privit din punctul de vedere al acestei sfere elementare întregul proces complex al producției burgheze și au ajuns să confunde banii cu capitalul. Lupta neîncetată a

---

* Insemnare făcută de Marx în exemplarul său personal: „Aurul este un lucru minunat! Cine îl posedă este stăpîn pe tot ce dorește. Aurul poate chiar să deschidă sufleteilor porțile raiului” (*Columb, într-o scrisoare din Jamaica din 1503*). — *Nota red.*

economiștilor moderni împotriva sistemului monetar și mercantelist se datorește în cea mai mare parte faptului că acest sistem divulgă într-o manieră brutal-naivă secretul producției burgheze, faptul că aceasta din urmă e întru totul subordonată valorii de schimb. Ricardo observă undeva, deși în scopul unei greșite aplicări practice, că chiar în perioade de foamete cerealele se importă nu pentru că poporul flămânzește, ci pentru că negustorul de cereale câștigă bani. Prin urmare, în critica pe care o face sistemului monetar și mercantelist, economia politică greșește atunci când combate acest sistem ca pe o simplă iluzie, ca pe o simplă teorie falsă, și nu vede în el forma barbară a propriului ei principiu fundamental. În plus, acest sistem păstrează nu numai un drept istoric, dar în anumite sfere ale economiei moderne el se bucură de drepturi de cetățenie deplină. Pe toate treptele procesului de producție burghez, unde avuția ia forma elementară a mărfii, valoarea de schimb îmbracă forma elementară a banilor, și în toate fazele procesului de producție avuția se reîntoarce pentru un moment la forma elementară generală a mărfii. Chiar și în cea mai dezvoltată economie burgheză, funcțiile specifice ale aurului și argintului ca bani, spre deosebire de funcția lor ca mijloc de circulație și în opoziție cu toate celelalte mărfuri, nu sînt suprimate, ci numai limitate, așa încît sistemul monetar și mercantelist își păstrează toate drepturile. Faptul catolic că aurul și argintul, ca întru chipare nemijlocită a muncii sociale și deci ca existență a avuției abstracte, sînt opuse celorlalte mărfuri, mărfurilor profane, jignește, firește, onoarea protestantă a economiei burgheze, care de teama prejudecăților sistemului monetar a pierdut pentru mult timp capacitatea de a înțelege fenomenele circulației banilor, așa cum vom vedea din cele ce urmează.

În opoziție cu sistemul monetar și cu cel mercantelist, care cunosc banii numai sub determinarea lor de formă ca produs cristalizat al circulației, era foarte firesc ca economia politică clasică să considere banii în primul rînd sub forma lor fluidă, ca valoare de schimb care ia naștere chiar în cadrul metamorfozei mărfurilor și care apoi dispăre din nou în ea. De aceea, așa cum circulația mărfurilor este considerată exclusiv sub forma $M-B-M$, iar aceasta din urmă, la rîndul ei, este considerată exclusiv ca unitatea-proces a vînzării și cumpărării, tot așa banii sînt recunoscuți în determinarea lor de formă ca mijloc de circulație, în opoziție cu determinarea

lor de formă ca bani. Dacă mijlocul de circulație se izolează în funcția sa ca monedă, el se transformă, după cum am văzut, în semn al valorii. Deoarece însă economia politică clasică a avut în fața ei înainte de toate circulația metalică ca formă dominantă a circulației, ea concepe banii metalici ca monedă, iar moneda metalică ca simplu semn al valorii. Potrivit cu legea circulației semnelor valorii, se formulează teza că prețurile mărfurilor depind de masa banilor aflați în circulație, și nu invers, că masa banilor aflați în circulație depinde de prețurile mărfurilor. Găsim această părere mai mult sau mai puțin conturată la economiștii italieni din secolul al XVII-lea; ea este când adoptată, când negată de *Locke*, apoi dezvoltată în mod categoric de „Spectator” (în numărul din 19 octombrie 1711), de *Montesquieu* și de *Hume*. Deoarece *Hume* este cel mai de seamă reprezentant al acestei teorii în secolul al XVIII-lea, vom începe cu el analiza noastră.

În cadrul unor anumite premise, o creștere sau o micșorare a cantității de bani de metal aflați în circulație sau de semne ale valorii aflate în circulație pare să exercite asupra prețurilor mărfurilor o influență *uniformă*. Dacă scade sau se urcă valoarea aurului sau a argintului în care valorile de schimb ale mărfurilor sînt exprimate ca prețuri, prețurile se urcă sau scad, pentru că s-a schimbat măsura valorilor; iar cantitatea de aur și de argint aflată în circulație ca monedă crește sau scade, pentru că prețurile s-au urcat sau au scăzut. Dar fenomenul vizibil este variația prețurilor în funcție de sporirea sau de scăderea cantității mijloacelor de circulație, în condiții când valoarea de schimb a mărfurilor rămîne neschimbată. Pe de altă parte, dacă cuantumul semnelor valorii aflate în circulație scade sau crește peste sau sub nivelul lor necesar, ele sînt readuse în mod forțat la acest nivel prin scăderea sau urcarea prețurilor mărfurilor. În ambele cazuri se pare că aceeași cauză a produs același efect, și *Hume* se menține ferm în cadrul acestei aparențe.

Orice cercetare științifică a raportului dintre cantitatea mijloacelor de circulație și mișcarea prețurilor mărfurilor trebuie în mod necesar să pornească de la premisa că valoarea materialului bănesc este dată. Dar *Hume*, dimpotrivă, examinează exclusiv epoci în care au loc revoluții în valoarea metalelor nobile, deci revoluții în măsura valorilor. Urcarea prețurilor mărfurilor concomitent cu creșterea cantității banilor metalici începînd din perioada descoperirii minelor americane formează fundalul istoric al teoriei sale, după cum po-

lemica împotriva sistemului monetar și a celui mercantilist vădește motivul ei practic. Afluxul de metale nobile poate, firește, să crească în condiții când cheltuielile lor de producție rămân aceleași. Pe de altă parte, micșorarea valorii lor, adică a timpului de muncă necesar pentru producerea lor, se manifestă la început numai prin creșterea aflului lor. Prin urmare, spuneau discipolii mai recentți ai lui Hume, valoarea scăzută a metalelor nobile se manifestă în masa crescândă a mijloacelor de circulație, iar masa crescândă a mijloacelor de circulație se manifestă în urcarea prețurilor mărfurilor. În realitate însă crește numai prețul mărfurilor de export, care se schimbă pe aur și pe argint ca marfă și nu ca mijloc de circulație. Așa fiind, prețul acestor mărfuri, care sînt evaluate în aur și argint de o valoare scăzută, se urcă în comparație cu toate celelalte mărfuri, a căror valoare de schimb continuă să fie evaluată în aur și argint potrivit cu etalonul vechilor lor cheltuieli de producție. Această dublă evaluare a valorilor de schimb ale mărfurilor în aceeași țară nu poate fi, firește, decît temporară, și prețurile exprimate în aur sau argint trebuie să se egalizeze proporțional cu valorile de schimb, astfel încît în cele din urmă valorile de schimb ale tuturor mărfurilor ajung să fie evaluate potrivit cu noua valoare a materialului bănesc. Dezvoltarea acestui proces, ca și modul în care valoarea de schimb a mărfurilor își croiește în genere drum prin intermediul oscilațiilor prețurilor de piață nu au a fi examinate aici. Dar că în epocile mai puțin dezvoltate ale producției burgheze această egalizare se produce foarte treptat de-a lungul unor perioade îndelungate și că în nici un caz nu ține pasul cu creșterea numerarului aflat în circulație, acest lucru a fost dovedit în chip elocvent de o serie de noi cercetări critice asupra mișcării prețurilor mărfurilor în secolul al XVI-lea *. Cu totul străine de problema în discuție sînt referirile preferate ale discipolilor lui Hume la creșterea prețurilor în Roma antică în urma cuceririi Macedoniei, Egiptului și Asiei Mici. Transferarea subită și forțată a unor mari tezaure de bani dintr-o țară într-alta, caracteristică lumii antice, reducerea temporară a cheltuielilor de producție a metalelor nobile într-o anumită țară prin simplul proces al jafului, afectează tot atît de puțin legile imanente

* Hume recunoaște de altfel caracterul treptat al acestei egalizări, deși acest lucru contravine principiului său. Vezi David Hume, „Essays and treatises on several subjects”. Londra, 1777, vol. I, pag. 300.

ale circulației banilor pe cât de puțin legea generală care reglementează prețul grânelor este afectată de distribuirea gratuită a grânelor egiptene și siciliene la Roma. Lui Hume, ca și tuturor celorlalți autori din secolul al XVIII-lea, i-au lipsit materialele necesare pentru o studiere amănunțită a circulației banilor : pe de o parte, o istorie autentică a prețurilor mărfurilor, iar pe de altă parte statistici oficiale neîntrerupte cu privire la creșterea și la restrângerea cantității de mijloace de circulație, la fluxul și la refluxul de metale nobile etc. ; într-un cuvânt, i-a lipsit materialul care apare abia o dată cu dezvoltarea deplină a sistemului bancar. Teoria lui Hume asupra circulației poate fi rezumată în următoarele teze : 1) prețurile mărfurilor dintr-o țară sînt determinate de masa banilor (reali sau simbolici) aflați în acea țară ; 2) banii care circulă într-o țară reprezintă toate mărfurile care se găsesc în acea țară ; pe măsură ce crește numărul reprezentanților, adică al banilor, fiecărui reprezentant în parte îi revine o cantitate mai mare sau mai mică din obiectul reprezentat ; 3) dacă se mărește cantitatea de mărfuri, prețul lor scade sau valoarea banilor crește. Dacă însă crește cantitatea de bani, atunci, dimpotrivă, prețurile mărfurilor se urcă, iar valoarea banilor scade *.

„Scumpirea tuturor lucrurilor — spune Hume — în urma unui excedent de bani este dezavantajoasă pentru orice comerț existent, deoarece ea permite țărilor mai sărace să le concureze cu succes pe cele mai bogate pe toate piețele străine ** ...Dacă considerăm o națiune izolată, existența unei cantități mai mari sau mai mici de monede pentru socotirea sau reprezentarea mărfurilor nu exercită nici o influență, bună sau rea, la fel cum bilanțul unui negustor nu se va schimba de pe urma faptului că în contabilitatea sa el va folosi, în locul notației arabe, care necesită puține cifre, notația romană, care are nevoie de mai multe cifre. Mai mult, cantitatea mai mare de bani, la fel ca și cifrele romane, este mai incomodă și cere mai multă osteneală atît pentru păstrarea cît și pentru transportarea ei” ***.

Pentru a demonstra în genere ceva, Hume ar fi trebuit să arate că, într-un sistem *dat* de semne de calcul, cantitatea cifrelor folosite nu depinde de mărimea valorii cifrelor, ci, invers, mărimea valorii cifrelor depinde de cantitatea semnelor folosite. E perfect adevărat că nu e cîtuși de puțin convenabil să evaluezi sau „să socotești” valoarea mărfurilor în aur sau argint de o valoare scăzută, și de aceea, o dată cu creșterea sumei valorii mărfurilor aflate în circulație, popoa-

* Comp. Stuart, op. cit., vol. I, pag. 394—400.

** David Hume, op. cit., pag. 300.

*** Op. cit., pag. 303.

rele au găsit întotdeauna că e mai comod să socotească în argint decît în aramă și în aur decît în argint. Pe măsură ce au devenit mai bogate, ele au transformat metalele mai puțin prețioase în monedă auxiliară și pe cele mai prețioase în bani. Pe de altă parte, Hume uită că pentru a socoti în aur și argint valorile, nici aurul și nici argintul nu trebuie „să existe efectiv”. El confundă banii de calcul cu mijloacele de circulație și pentru el amîndouă sînt monedă (coin). Deoarece o schimbare a valorii măsurii valorilor, sau a metalelor nobile care funcționează ca bani de calcul, atrage după sine urcarea sau scăderea prețurilor mărfurilor și deci a masei banilor aflați în circulație, dacă viteza de circulație rămîne neschimbată, Hume ajunge la concluzia că urcarea sau scăderea prețurilor mărfurilor depinde de cantitatea banilor aflați în circulație. Din faptul închiderii minelor europene Hume a putut să se convingă că în secolele al XVI-lea și al XVII-lea nu numai că a crescut cantitatea de aur și de argint, dar totodată au scăzut și cheltuielile necesare pentru producerea lor. În secolele al XVI-lea și al XVII-lea, prețurile mărfurilor din Europa s-au urcat concomitent cu creșterea masei de aur și de argint importate din America ; prin urmare, în fiecare țară prețurile mărfurilor sînt determinate de cantitatea de aur și de argint din țara respectivă. Aceasta era prima „concluzie necesară” * la care a ajuns Hume. În secolele al XVI-lea și al XVII-lea prețurile nu s-au urcat în aceeași proporție cu creșterea cantității de metale nobile ; a trecut mai bine de o jumătate de secol înainte ca oamenii să constate o oarecare schimbare în prețurile mărfurilor și chiar după aceea a mai trecut multă vreme pînă cînd valorile de schimb ale mărfurilor au început să fie evaluate pretutindeni potrivit cu valoarea scăzută a aurului și argintului, adică pînă cînd revoluția a cuprins prețurile tuturor mărfurilor. De aceea, conchide Hume — care în totală contradicție cu principiile filozofiei sale transformă în mod necritic în teze generale fapte observate în mod unilateral —, prețul mărfurilor sau valoarea banilor e determinată nu de cantitatea absolută a banilor aflați în țara respectivă, ci de cantitatea de aur și de argint care intră efectiv în circulație ; în cele din urmă însă, întreaga cantitate de aur și de argint aflată într-o țară trebuie să fie absorbită de circulație, și anume sub formă de monedă **. E

* David Hume, op. cit., pag. 303.

** „Este evident că prețurile depind nu atît de cantitatea absolută de mărfuri și de bani de care dispune o națiune, cît de cantitatea de

limpede că, dacă aurul și argintul posedă o valoare proprie, atunci, abstracție făcînd de toate celelalte legi ale circulației, se poate afla în circulație numai o cantitate determinată de aur și de argint ca echivalent al unei sume de valori date ale mărfurilor. Prin urmare, dacă orice cantitate de aur și de argint existentă întîmplător într-o țară trebuie să intre ca mijloc de circulație în procesul schimbului de mărfuri, indiferent de suma valorilor mărfurilor, înseamnă că aurul și argintul nu au valoare immanentă și că de aceea nu sînt de fapt mărfuri reale. Aceasta este a treia „concluzie necesară” la care a ajuns Hume. După părerea sa, mărfurile intră în procesul de circulație fără prețuri, iar aurul și argintul fără valoare. Tocmai de aceea el nu vorbește nicăieri de valoarea mărfurilor și de valoarea aurului, ci numai de raporturile lor cantitative. Încă Locke afirmase că aurul și argintul nu ar avea decît o valoare imaginară sau convențională; aceasta este prima formă brutală a opoziției față de afirmația sistemului monetar că numai aurul și argintul au o valoare adevărată. Faptul că existența bănească a aurului și argintului derivă numai din funcția pe care o îndeplinesc în procesul social al schimbului este interpretat în sensul că propria lor valoare, deci și mărimea valorii lor, se datoresc unei funcții sociale*. Aurul și argintul sînt deci obiecte fără valoare, dar în cadrul procesului de circulație ele capătă o mărime fictivă de valoare în calitatea lor de *reprezentanți ai mărfurilor*. Datorită acestui proces, ele se transformă nu în bani, ci în valoare. Această valoare a lor e determinată de raportul dintre propria lor cantitate și cantitatea mărfurilor, deoarece amîndouă aceste cantități trebuie să se acopere. Prin urmare, dacă Hume introduce aurul și argintul în lumea mărfurilor ca non-mărfuri, de îndată ce ele apar sub formă de monedă el le transformă în simple mărfuri care se schimbă pe alte mărfuri

mărfuri care este adusă și poate fi adusă pe piață și de cantitatea de bani aflată în circulație. Dacă moneda este pusă sub lacăt, efectul produs asupra prețurilor e același ca și cum ea ar fi fost distrusă; dacă mărfurile se acumulează în magazine și în depozite, rezultatul va fi același. Deoarece în asemenea cazuri banii și mărfurile nu se întîlnesc niciodată, ele nu pot nici să exercite vreo influență unele asupra altora. În cele din urmă, nivelul general al prețurilor atinge exact *proporția corespunzătoare noii cantități de bani metalici existenți în țară* (op. cit., pag. 307, 308, 303).

* Însemnare făcută de Marx în exemplarul său personal: „Vezi cele spuse de *Law* și de *Franklin* despre valoarea suplimentară pe care o dobîndesc aurul și argintul datorită faptului că funcționează în calitate de bani; vezi și *Forbonnais*. — *Nota red.*”

printr-un simplu troc. Dacă lumea mărfurilor s-ar compune dintr-o singură marfă, de exemplu din 1 000 000 de cuarteri de grîne, ar fi foarte simplu să ne imaginăm că un cuarter se schimbă pe două uncii de aur, dacă există 2 000 000 de uncii de aur, și pe 20 de uncii de aur, dacă există 20 000 000 de uncii de aur, că, prin urmare, prețul mărfii și valoarea banilor se urcă sau scad în raport invers cu cantitatea de bani existentă *. Dar lumea mărfurilor se compune dintr-o varietate infinită de valori de întrebuințare, a căror valoare relativă nu e nicidecum determinată de cantitățile lor relative. Cum își închipuie deci Hume acest schimb între masa de mărfuri și cantitatea de aur? El se mulțumește cu ideea naivă și lipsită de sens că orice marfă, ca parte alicotă a masei totale de mărfuri, se schimbă contra unei părți alicote corespunzătoare din cantitatea de aur. Mișcarea-proces a mărfurilor, mișcare care rezultă din contradicția — cuprinsă în ele — dintre valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare și care se manifestă în circulația banilor și se cristalizează în diferitele determinări de formă ale acestora, dispare, așadar, și în locul ei trece egalitatea mecanică imaginată dintre greutatea masei metalelor nobile aflate într-o țară și masa mărfurilor de care ea dispune în acel moment.

Sir James Steuart își începe cercetările sale cu privire la monedă și la bani cu o critică amănunțită a ideilor lui Hume și Montesquieu **. El este de fapt primul care pune întrebarea: oare cantitatea banilor aflați în circulație este determinată de prețurile mărfurilor, sau, dimpotrivă, prețurile mărfurilor sînt determinate de cantitatea banilor aflați în circulație? Deși claritatea expunerii sale suferă de pe urma ideilor sale fanteziste despre măsura valorilor, precum și de pe urma ideii sale inconsecvente despre valoarea de schimb în general și a reminiscentelor sistemului mercantilist, el descoperă totuși cele mai importante determinări de formă ale banilor și legile generale ale circulației banilor, pentru că nu pune în mod mecanic mărfurile de o parte și banii de altă parte, ci dezvoltă efectiv diferitele funcții ale banilor, deducîndu-le din diferitele momente ale schimbului de mărfuri propriu-zis.

„Folosirea banilor în circulația internă poate fi redusă la două puncte principale: plata sumelor datorate de o persoană și cumpărarea lucruri-

* Insemnare făcută de Marx în exemplarul său personal: „Această ficțiune figurează textual la Montesquieu”. — *Nota red.*

** Steuart, op. cit., vol. I, pag. 394 și urm.

lor de care are nevoie o persoană; și una și alta, luate laolaltă, generează cererea de bani numerar (ready money demands)... Starea comerțului și a manufacturilor, modul de viață și cheltuielile obișnuite ale locuitorilor, toate acestea luate la un loc reglează și determină mărimea cererii de bani numerar, adică cuantumul înstrăinărilor. Pentru efectuarea acestor plăți multiple este nevoie de o anumită cantitate de bani. Această cantitate, la rândul ei, poate să crească sau să scadă după împrejurări, deși cuantumul înstrăinărilor rămâne același... În orice caz, circulația unei țări nu poate absorbi decât o cantitate determinată de bani*.

„Prețul de piață al mărfii este determinat de acțiunea încâlcită a cererii și concurenței (demand and competition), care nu depind cîtuși de puțin: de masa de aur și de argint aflată într-o țară. Și ce se întâmplă cu aurul și argintul care nu sînt cerute ca monedă? Ele sînt teaurizate sau întrebuințate ca material pentru confecționarea de articole de lux. Cînd masa de aur și de argint scade sub nivelul cerut de circulație, aurul și argintul se înlocuiesc prin bani simbolici sau prin alte mijloace auxiliare. Dacă un curs de schimb favorabil aduce în țară un surplus de bani și curmă totodată cererea de remiteri de bani în străinătate, ei ajung adesea în lăzile cu bani, unde devin tot atît de inutili ca și cînd ar zăcea în mine**.

A doua lege descoperită de *Steuart* este aceea că circulația întemeiată pe credit se reîntoarce la punctul ei de pornire. În sfîrșit, el elucidează ce efecte exercită asupra fluxului și refluxului internațional de metale nobile diferența existentă între nivelurile dobînzii în diferite țări. Ultimele două puncte au fost menționate de noi numai cu titlu informativ, deoarece sînt departe de obiectul cercetării noastre: circulația simplă***. Banii simbolici sau banii de credit —

* James Steuart, op. cit., vol. II, pag. 377—379 și urm.

** Op. cit., pag. 379—380 și urm.

*** „Surplusul de monede va fi pus sub lacăt sau transformat în obiecte... Cît privește banii de hîrtie, după ce-și vor fi îndeplinit prima lor menire de a satisface cererea celui care i-a luat cu împrumut, ei vor fi restituiți de către debitori și se vor realiza... De aceea, indiferent de proporția în care ar crește sau ar scădea cantitatea de monedă într-o țară, prețurile mărfurilor se vor urca sau vor scădea potrivit principiilor cererii și concurenței, iar acestea din urmă vor depinde întotdeauna de înclinările acestora care posedă bunuri sau orice alte echivalente pentru cumpărare, dar niciodată de cantitatea de monede de care dispun... Oricît de mică ar fi cantitatea de bani metalici dintr-o țară, atîta timp cît în țară există bunuri reale de orice fel și o tendință de consum din partea posesorilor lor, prețurile se vor menține la un nivel ridicat prin intermediul schimbului în natură, al banilor simbolici, al plăților reciproce și a *mii* de alte invenții... Dacă această țară întreține relații cu alte națiuni, trebuie să existe la numeroase mărfuri o anumită proporție între prețurile din țară și cele din străinătate, și de aceea o creștere sau o scădere bruscă a cantității de bani metalici, dacă presupunem că ar putea provoca *in mod de sine stătător* o urcare sau o scădere a prețurilor, ar fi *limitată* în acțiunea ei din cauza concurenței străine” (op. cit., vol. I, pag. 400—401). „În fiecare țară, circulația banilor trebuie să fie proporțională cu activitatea productivă a locuitorilor care produc mărfurile ce se aduc pe piață... De aceea, dacă într-o țară cantitatea de bani metalici scade și nu mai corespunde

Steuart încă nu face deosebire între aceste două forme de bani — pot înlocui metalele nobile în calitatea acestora de mijloc de cumpărare sau de mijloc de plată în circulația internă, dar nu și pe piața mondială. De aceea banii de hîrtie sînt banii unei societăți date (money of the society), pe cînd aurul și argintul sînt banii lumii întregi (money of the world) *.

Particularitatea caracteristică a națiunilor cu dezvoltare „istorică” în sensul școlii istorice a dreptului³⁵ constă în aceea că ele își uită mereu propria lor istorie. De aceea, deși problema controversată a raportului dintre prețurile mărfurilor și cantitatea mijloacelor de circulație a frămîntat în permanență parlamentul în timpul primei jumătăți a secolului nostru și a determinat în Anglia apariția a mii de broșuri mari și mici, Steuart a rămas un „ciine mort” într-o măsură mai mare chiar decît i se păruse a fi Spinoza lui Moses Mendelssohn pe vremea lui Lessing. Pînă și cel mai proaspăt istoric al circulației banilor, Maclaren, îl transformă pe Adam Smith în autor al teoriei lui Steuart și pe Ricardo în autor al teoriei lui Hume **. Dar în timp ce Ricardo a îmbunătățit

prețurilor articolelor produse și oferite spre vînzare, se va recurge la invenții, de pildă la bani simbolici, care să asigure un echivalent pentru aceste produse. Dacă însă cantitatea de bani metalici va depăși proporțiile producției, ei nu vor provoca o urcare a prețurilor și nici nu vor intra în circulație: *ei vor fi acumulați în tezaure...* Oricît de mare ar fi cantitatea de bani existentă într-o țară în raport cu celelalte țări, *în circulație* poate să rămînă totdeauna numai o cantitate aproximativ proporțională cu consumul locuitorilor bogați și cu munca și activitatea productivă a locuitorilor săraci, și această proporție nu e determinată „de cantitatea de bani efectiv existentă în țară” (op. cit., pag. 403—408 și urm.). „Toate națiunile se vor strădui să exporte numerarul de care nu au nevoie în propria lor circulație, trimițindu-l în țările unde dobînda este mai ridicată decît aceea din țara lor” (op. cit., vol. II, pag. 5). „Țara cea mai bogată din Europa poate fi cea mai săracă în ceea ce privește cantitatea de bani metalici aflați în circulație” (op. cit., vol. II, pag. 6). (Vezi polemica dintre *Arthur Young* și Steuart). [Ultima propoziție, în paranteze rotunde, reprezintă o însemnare făcută de Marx în exemplarul său personal. — *Nota red.*]

* Steuart, op. cit., vol. II, pag. 370. Louis Blanc transformă „the money of the society”, care nu înseamnă altceva decît bani interni, naționali, în bani socialiști, care nu înseamnă absolut nimic, și în consecință îl transformă pe Jean Law într-un socialist (vezi primul volum al lucrării sale „Istoria revoluției franceze”).

** Maclaren, op. cit., pag. 43 și urm. Patriotismul l-a determinat pe un scriitor german decedat prematur (Gustav Julius) să-l opună pe bătrînul Büsch, ca pe o autoritate, școlii lui Ricardo. Onorabilul Büsch a tradus în dialectul hamburghez engleza genială a lui Steuart și, printr-o îndreptărire sărăcită, a denaturat originalul ori de cîte ori a putut.

teoria lui Hume, Adam Smith nu face decît să înregistreze ca pe niște fapte lipsite de viață rezultatele cercetărilor lui Steuart. Înțeleapta sa zicală scoțiană : „Dacă ai agonisit puțin, îți va fi adesea ușor să agonisești mult, dar greutatea cea mare e să agonisești puțin”, *Adam Smith* a aplicat-o și la bunurile spirituale, și de aceea a tănuit cu grijă meschină sursele cărora le datorează puținul din care a știut într-adevăr să facă mult. Nu o dată preferă el să tocească ascuțișul unei probleme acolo unde o formulare precisă l-ar obliga să se răfuiască cu predecesorii săi. La fel procedează el și în teoria banilor. Adam Smith adoptă în mod tacit teoria lui Steuart, spunînd că aurul și argintul existent într-o țară este în parte folosit ca monedă, în parte acumulat ca fond de rezervă pentru negustori în țările lipsite de bănci sau ca rezervă bancară în țările cu circulație de credit, în parte servește ca tezaur pentru compensarea plăților internaționale, iar în parte servește la confecționarea articolelor de lux. Problema cantității monedei aflate în circulație este în mod tacit înlăturată de Smith prin aceea că în mod cu totul greșit el consideră banii drept o simplă marfă *. Vulgarizatorul lui Smith, banalul *J. B. Say* — pe care francezii l-au proclamat prinț al științei, așa cum *Johann Christoph Gottsched* l-a proclamat pe *Schönaich* al său drept *Homer*, iar *Pietro Aretino* s-a proclamat singur „terror principum” și „lux mundi” ** — a ridicat, cu multe ifose, la rangul de dogmă această omisiune nu tocmai naivă a lui Adam Smith ***. De altfel, polemica ascuțită împotriva iluziilor sistemului mercantilist l-au împiedicat pe Adam Smith să înțeleagă obiectiv fenomenele circulației metalice, în timp ce ideile sale despre banii de credit sînt originale și profunde. După cum în teoriile paleontologiei din secolul al XVIII-lea se face mereu simțit un curent subteran izvorît din atitudinea critică sau apologetică față de legenda biblică a potopului, tot astfel în spatele tu-

* Insemnare făcută de Marx în exemplarul său personal: „Acest lucru nu este exact. Dimpotrivă, în unele locuri *Adam Smith* formulează just legea”. — *Nota red.*

** — „spaima prinților” și „lumina lumii”. — *Nota trad.*

*** De aceea deosebirea dintre „currency” și „money”, adică dintre mijloc de circulație și bani, nu este relevantă în „*Wealth of Nations*”. Derutat de imparțialitatea aparentă a lui Adam Smith, care îi cunoștea foarte bine pe Hume și pe Steuart, onestul *Maclaren* observă : „Teoria dependenței prețurilor de cantitatea mijloacelor de circulație nu a atras încă pînă acum atenția asupra ei ; doctorul Smith, la fel ca și *Locke*” (*Locke* oscilează în părerile sale), „nu vede în banii metalici altceva decît o marfă” (*Maclaren*, op. cit., pag. 44).

turor teoriilor despre bani din secolul al XVIII-lea se ascunde o luptă surdă împotriva sistemului monetar, acest spectru care a stat la leagănul economiei burgheze și care continua să-și proiecteze umbra asupra legislației.

Cercetările din secolul al XIX-lea asupra naturii banilor se datoresc nemijlocit nu fenomenelor circulației metalice, ci mai curînd fenomenelor circulației bancnotelor. Cercetarea celei dintii a fost întreprinsă numai pentru a se descoperi legile celei de-a doua. Suspendarea convertibilității în aur a bancnotelor de către Banca Angliei începînd din 1797, urcarea prețurilor multor mărfuri care a urmat după aceasta, scăderea prețului monetar al aurului sub prețul lui de piață, deprecierea bancnotelor, mai ales cu începere din 1809, toate acestea ofereau prilejul practic imediat pentru o luptă de partid în incinta parlamentului și pentru o dispută teoretică în afara lui, ambele purtate de aceeași pasiune. Drept fundal istoric al acestor dezbateri au servit: istoria banilor de hîrtie din secolul al XVIII-lea, prăbușirea băncii fondate de Law³⁶, deprecierea bancnotelor provinciale ale coloniilor engleze din America de Nord, depreciere care a mers mîna în mîna cu creșterea cantității semnelor valorii și a durat de la începutul pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea; apoi, mai tîrziu, banii de hîrtie impuși prin lege (Continental bills) de către guvernul central american în timpul războiului de independență; în sfîrșit, experiența cu asignațiile franceze, întreprinsă pe o scară și mai largă. Majoritatea autorilor englezi din acel timp confundă circulația bancnotelor, care e determinată de cu totul alte legi, cu circulația semnelor valorii sau a banilor de hîrtie cu curs obligatoriu, emise de stat: pretinzînd că explică cu ajutorul legilor circulației metalice fenomenele acestei circulații a banilor de hîrtie cu curs obligatoriu, în realitate ei nu fac decît să deducă, dimpotrivă, legile celei dintii din fenomenele celei din urmă. Lăsăm la o parte pe toți acești autori din perioada 1800—1809 și ne oprim de-a dreptul la Ricardo, atît pentru că el sintetizează ideile predecesorilor săi și le formulează mult mai precis cît și pentru că teoria banilor sub forma pe care i-a dat-o el domină pînă în ziua de astăzi legislația bancară engleză. Ca și predecesorii săi, Ricardo confundă circulația bancnotelor, sau a banilor de credit, cu circulația simplelor semne ale valorii. Faptul care-l preocupă cel mai mult este deprecierea banilor de hîrtie și urcarea concomitentă a prețurilor mărfurilor. Ceea ce au fost minele americane pentru Hume au fost pen-

tru Ricardo prezele de tipărit bani de hîrtie din Thread-needle street³⁷; și, într-un loc, el însuși identifică în mod expres acești doi factori. Primele lui scrieri, consacrate exclusiv problemei banilor, datează din perioada polemicii extrem de înverșunate dintre Banca Angliei, de partea căreia se aflau ministrii și partidul războiului, și adversarii ei, în jurul cărora se grupaseră opoziția parlamentară, whigii și partidul păcii. Aceste scrieri au fost o anticipare directă a celebrului raport din 1810 al comitetului lingourilor (Bullion Committee), raport în care au fost adoptate vederile lui Ricardo*. Faptul curios că Ricardo și adepții săi, care declară că banii nu sînt decît semne ale valorii, sînt numiți „bullioniști” (adepti ai lingourilor de aur) se explică nu numai prin denumirea acestui comitet, ci prin însuși conținutul doctrinei lui Ricardo. În lucrarea sa de economie politică, Ricardo a reprodus și a dezvoltat aceleași idei, dar nu a cercetat nicăieri natura banilor în sine, așa cum a făcut cu valoarea de schimb, cu profitul, cu renta etc.

Ricardo începe prin a determina valoarea aurului și a argintului, ca și pe aceea a tuturor celorlalte mărfuri, prin cuantumul timpului de muncă materializat în ele**. În aur și argint, ca mărfuri cu o valoare dată, se măsoară valorile tuturor celorlalte mărfuri***. De aici rezultă că, în orice țară, cantitatea mijloacelor de circulație este determinată de valoarea unității de măsură a banilor, pe de o parte, și de suma valorilor de schimb ale mărfurilor, pe de altă parte. Această cantitate se modifică datorită economisirii mijloacelor de plată****. Întrucît, așadar, cantitatea în care pot circula bani

* David Ricardo. „The high price of bullion, a proof of the depreciation of banknotes”, 4 edition. Londra, 1811 (prima ediție a apărut în 1809). De asemenea: „Reply to Mr. Bosanquet's practical observations on the report of the bullion committee”. Londra, 1811.

** David Ricardo. „On the Principles of Political Economy etc.”, pag. 77: „Valoarea metalelor nobile, ca și cea a tuturor celorlalte mărfuri, depinde în ultimă analiză de cantitatea totală de muncă necesară pentru obținerea și aducerea lor pe piață”.

*** Op. cit., pag. 77, 180, 181.

**** Ricardo, op. cit., pag. 421. „Cantitatea de bani care poate fi folosită într-o țară depinde de valoarea lor. Dacă pentru circulația mărfurilor ar fi folosit numai aur, ar fi nevoie de o cantitate de 15 ori mai mică decît ar fi necesară dacă ar fi folosit argintul în același scop”. Vezi și Ricardo: „Proposals for an economical and secure currency”. Londra, 1816, pag. 8, unde spune: „Cantitatea bancnotelor aflate în circulație depinde de suma necesară țării pentru a acoperi nevoile circulației, și această sumă e determinată de valoarea unității de măsură a banilor, de suma plăților și de economiile care se fac la efectuarea lor”.

de o valoare dată reprezintă o mărime determinată, iar valoarea banilor se manifestă în procesul de circulație numai în cantitatea lor, înseamnă că simple semne ale valorii banilor, dacă sînt emise în proporția determinată de valoarea banilor, îi pot înlocui în circulație pe aceștia din urmă; și, într-adevăr,

„banii care circulă se află în situația lor cea mai desăvîrșită atunci cînd constau exclusiv din hîrtie avînd aceeași valoare ca și aurul pe care pretind a-l reprezenta” *.

Prin urmare, pînă aici Ricardo determină cantitatea mijloacelor de circulație — presupunînd că valoarea banilor e dată — prin prețurile mărfurilor, iar banii ca semne ale valorii înseamnă pentru el semnul unei cantități determinate de aur și nu, ca la Hume, semnul unui reprezentant lipsit de valoare al mărfurilor.

Acolo unde Ricardo părăsește subit drumul drept al exunerii sale și adoptă punctul de vedere opus, el recurge imediat la circulația internațională a metalelor nobile și în felul acesta incurcă problema, introducînd în ea puncte de vedere străine. Urmărind înlănțuirea intimă a ideilor sale, vom lăsa mai întîi la o parte toate împrejurările artificiale, întîmplătoare, și de aceea vom transpune minele de aur și de argint pe teritoriul țărilor în care metalele nobile circulă ca bani. Singura teză care rezultă din analiza de pînă acum a lui Ricardo este că, dacă valoarea aurului este dată, cantitatea banilor aflați în circulație este determinată de prețurile mărfurilor. Prin urmare, masa de aur aflată în circulație într-o țară la un moment dat este determinată pur și simplu de valoarea de schimb a mărfurilor care circulă. Să presupunem acum că suma acestor valori de schimb scade, fie pentru că se produc mai puține mărfuri la vechile valori de schimb, fie pentru că, în urma sporirii forței productive a muncii, aceeași masă de mărfuri conține o valoare de schimb micșorată. Sau să presupunem, dimpotrivă, că suma valorilor de schimb crește fie pentru că masa mărfurilor se mărește în timp ce cheltuielile de producție rămîn aceleași, fie pentru că valoarea aceleiași mase de mărfuri sau a uneia mai mici crește în urma scăderii forței productive a muncii. Ce se va întîmpla în ambele cazuri cu cantitatea *dată* de metal aflat în circulație? Dacă aurul ar fi bani numai pentru că circulă ca mijloc de circulație, dacă ar fi nevoie să rămînă întotdeauna în cir-

* Ricardo. „Principles of Political Economy”, pag. 432, 433.

culație, la fel ca și banii de hîrtie cu curs obligatoriu emiși de stat (și la asta se gîndește Ricardo), atunci în primul caz cantitatea banilor aflați în circulație ar fi excesivă în raport cu valoarea de schimb a metalului, pe cînd în al doilea s-ar afla sub nivelul ei normal. De aceea, deși posedă o valoare proprie, aurul va deveni în primul caz semnul unui metal cu o valoare de schimb mai mică decît valoarea lui proprie, iar în al doilea semnul unui metal cu o valoare mai mare. În primul caz, aurul ca semn al valorii se va afla sub valoarea lui reală, iar al doilea — peste valoarea lui reală (iarăși o concluzie care decurge din circulația banilor de hîrtie cu curs obligatoriu). În primul caz, lucrurile se petrec ca și cînd mărfurile ar fi evaluate într-un metal cu o valoare mai mică decît cea a aurului, iar în al doilea — ca și cînd ar fi evaluate într-un metal cu o valoare mai mare. De aceea, în primul caz, prețurile mărfurilor s-ar urca, pe cînd în al doilea ele ar scădea. În ambele cazuri, mișcarea prețurilor mărfurilor, urcarea sau scăderea lor, ar fi efectul sporirii sau restrîngerii relative a masei aurului aflat în circulație peste sau sub nivelul corespunzător propriei lui valori, adică peste sau sub cantitatea normală determinată de raportul dintre propria lui valoare și valoarea mărfurilor care trebuie să se afle în circulație.

Același proces ar avea loc dacă suma prețurilor mărfurilor care circulă ar rămîne neschimbată, dar masa aurului care circulă ar scădea sub sau s-ar ridica peste nivelul potrivit; primul caz are loc dacă monedele de aur uzate prin circulație nu s-ar înlocui printr-o nouă producție corespunzătoare a minelor, iar al doilea dacă noul aflux de aur din mine ar depăși nevoile circulației. În ambele cazuri se presupune că cheltuielile necesare pentru producerea aurului, sau valoarea lui, rămîn neschimbate.

Să rezumăm. Banii care circulă rămîn la un nivel normal dacă cantitatea lor, la o valoare de schimb dată a mărfurilor, e determinată de propria lor valoare ca metal. Ei depășesc acest nivel, aurul scade sub propria lui valoare ca metal și prețurile mărfurilor se urcă în măsura în care suma valorilor de schimb ale masei de mărfuri se micșorează sau în care afluxul de aur din mine se mărește. Cantitatea lor scade sub nivelul normal, prețul aurului se urcă peste propria lui valoare ca metal și prețurile mărfurilor scad în măsura în care suma valorilor de schimb ale masei de mărfuri se mărește sau în care afluxul de aur din mine nu înlocuiește masa aurului uzat. În ambele cazuri, aurul aflat în circulație este semn

al valorii pentru o valoare mai mare sau mai mică decît aceea pe care el o conține efectiv. El poate deveni propriul său semn supraevaluat sau subevaluat. Îndată ce toate mărfurile vor începe să fie evaluate în această nouă valoare a banilor și prețurile tuturor mărfurilor se vor urca sau vor scădea în mod corespunzător, cantitatea aurului aflat în circulație va fi din nou în concordanță cu nevoile circulației (concluzie pe care Ricardo o subliniază cu vădită plăcere), dar în contradicție cu cheltuielile de producție a metalelor nobile și deci cu raportul lor, ca marfă, față de celelalte mărfuri. Potrivit cu teoria ricardiană a valorii de schimb în general, urcarea aurului peste valoarea lui de schimb, adică peste valoarea determinată de timpul de muncă cuprins în el, ar provoca o creștere a producției de aur, pînă cînd afluxul lui sporit ar reduce din nou valoarea aurului la mărimea ei normală. Dimpotrivă, scăderea aurului sub valoarea lui ar provoca o restrîngere a producției de aur pînă cînd valoarea aurului s-ar urca din nou la mărimea ei normală. Prin aceste mișcări opuse va fi rezolvată contradicția dintre valoarea aurului ca metal și valoarea lui ca mijloc de circulație, va fi restabilit nivelul normal al masei de aur aflate în circulație, iar nivelul prețurilor mărfurilor va corespunde din nou măsurii valorilor. Aceste fluctuații în valoarea aurului aflat în circulație s-ar extinde în aceeași măsură și asupra aurului sub formă de lingouri, deoarece, potrivit ipotezei, tot aurul, în afară de cel întrebuițat sub formă de articole de lux, se află în circulație. Deoarece aurul însuși, fie sub formă de monedă, fie sub formă de lingouri, poate deveni semn al unei valori mai mari sau mai mici decît propria lui valoare ca metal, se înțelege că și bancnotele convertibile care circulă vor avea aceeași soartă. Deși bancnotele sînt convertibile și de aceea valoarea lor reală corespunde valorii lor nominale, masa totală a banilor aflați în circulație, în aur și bancnote (the aggregate currency consisting of metal and of convertible notes), poate fi evaluată peste sau sub valoarea ei, după cum cantitatea lor totală, din motivele enumerate mai sus, crește sau scade sub nivelul determinat de valoarea de schimb a mărfurilor aflate în circulație și de valoarea aurului ca metal. Din acest punct de vedere, banii de hîrtie neconvertibili au față de banii de hîrtie convertibili numai avantajul că sînt expuși unei duble depreciere. Scăderea lor sub valoarea metalului pe care trebuie să-l reprezinte poate fi provocată fie de faptul că sînt emiși în cantitate prea mare, fie de faptul că metalul reprezentat de ei

a scăzut sub propria lui valoare. Această depreciere, nu a banilor de hîrtie în raport cu aurul, ci a aurului și a banilor de hîrtie luate împreună, sau a masei totale a mijloacelor de circulație ale unei țări, reprezintă una dintre principalele descoperiri ale lui Ricardo, pe care lordul Overstone & Co. au pus-o în slujba lor, făcînd din ea un principiu fundamental al legislației bancare a lui sir Robert Peel în 1844 și 1845.

Ceea ce trebuia dovedit era că prețul mărfurilor sau valoarea aurului depinde de cantitatea de aur aflată în circulație. Demonstrația constă însă în a presupune ceea ce abia trebuie să fie dovedit, și anume că orice cantitate de metal nobil care servește ca bani, indiferent de raportul dintre această cantitate de metal și valoarea lui intrinsecă, trebuie să devină mijloc de circulație, monedă și deci semn al valorii pentru mărfurile care circulă, oricare ar fi suma totală a valorii acestor mărfuri. Cu alte cuvinte, demonstrația constă în a face abstracție de toate celelalte funcții pe care le îndeplinesc banii, în afară de funcția lor ca mijloc de circulație. Atunci cînd e strîns cu ușa, ca, de pildă, în polemica sa cu Bosanquet, Ricardo, fiind în întregime dominat de fenomenul deprecierii semnelor valorii datorită creșterii cantității lor, recurge la afirmații dogmatice*.

Dacă Ricardo ar fi expus în mod abstract această teorie sub forma în care am făcut-o noi, fără a introduce relații concrete și momente întîmplătoare care abat atenția de la miezul problemei, caracterul găunos al acestei teorii ar fi ieșit la iveală într-un mod cît se poate de pregnant. Dar el imprimă expunerii sale un aspect *internațional*. Cu toate acestea, nu e greu de dovedit că amploarea aparentă a proporțiilor nu schimbă cîtuși de puțin micimea ideilor fundamentale.

Așadar, prima teză glăsuia: cantitatea banilor metalici aflați în circulație e normală atunci cînd e determinată de suma valorilor mărfurilor care circulă, evaluată în valoarea ca metal a acestor bani. Pe scară internațională, această teză poate fi formulată astfel: în condițiile unei circulații normale, fiecare țară posedă o masă de bani corespunzătoare avuției și producției sale. Banii circulă la valoarea lor reală, sau la o valoare corespunzătoare cheltuielilor lor de producție;

* David Ricardo. „Reply to Mr. Bosanquet's practical Observations etc.”, pag. 49. „Socot că este incontestabil faptul că prețurile mărfurilor se urcă sau scad proporțional cu creșterea sau micșorarea cantității de bani”.

aceasta înseamnă că ei au aceeași valoare în toate țările*. De aceea banii n-ar trebui să fie niciodată exportați sau importați dintr-o țară într-alta**. În felul acesta ar avea loc un echilibru între currencies (masele totale ale banilor aflați în circulație) din diferitele țări. Nivelul normal al circulației bănești naționale (currency) este exprimat acum ca echilibru internațional între currencies, și prin aceasta nu ni se spune în fond nimic altceva decât că caracterul național nu schimbă cu nimic legea economică generală. Am ajuns acum la același punct fatal ca și înainte. În ce mod se produce zdruncinarea nivelului normal, adică în ce mod se produce tulburarea echilibrului internațional între diferitele currencies, sau cum încetează banii să aibă una și aceeași valoare în toate țările, sau, în fine, cum încetează ei să aibă în fiecare țară propria lor valoare? Așa cum înainte zdruncinarea nivelului normal se datora faptului că masa banilor aflați în circulație creștea sau scădea, în timp ce suma valorilor mărfurilor rămânea neschimbată, sau faptului că cuantumul banilor aflați în circulație rămânea același în timp ce valorile de schimb ale mărfurilor creșteau sau scădeau, tot așa acum nivelul internațional, determinat de valoarea metalului însuși, este zdruncinat datorită faptului că masa aurului care se află într-o țară crește în urma descoperirii unor noi mine pe teritoriul ei*** sau pentru că suma valorilor de schimb ale mărfurilor care circulă într-o țară oarecare a crescut sau a scăzut. După cum înainte producția metalelor nobile se restrângea sau creștea în funcție de necesitatea de a restrânge sau de a extinde currency și de a reduce sau urca în mod corespunzător prețurile mărfurilor, acum același efect este produs de exportul și importul dintr-o țară în alta. În țara în care prețurile se vor urca și în care, din cauza circulației bănești umflante, valoarea aurului va scădea sub valoarea lui ca metal, aurul se va deprecia în comparație cu celelalte țări și, în consecință, prețurile mărfurilor, în comparație cu cele din alte țări, se vor urca. De aceea se va produce un export de aur și un import de mărfuri. În caz contrar, va avea loc un fenomen diametral opus. După cum înainte producția de aur continua pînă cînd se restabiea raportul just dintre valoarea metalului și valorile mărfurilor,

* David Ricardo. „The high price of bullion etc.”, pag. 4: „Banii vor avea aceeași valoare în toate țările”. În cartea sa „Principles of political economy”, Ricardo a modificat această teză, dar nu într-un mod care să aibă vreo importanță aici.

** Op. cit., pag. 3—4.

*** Op. cit., pag. 4.

așa acum importul sau exportul de aur și, o dată cu aceasta, urcarea sau scăderea prețurilor mărfurilor, vor continua pînă cînd va fi din nou restabilit echilibrul dintre curențies internaționale. Așa cum în primul caz producția de aur crește sau scadea numai pentru că aurul se afla sub sau peste valoarea lui, tot așa acum deplasarea internațională a aurului va avea loc tot numai din această cauză. Așa cum în primul caz orice schimbare în producția de aur influența cantitatea de metal aflată în circulație și o dată cu aceasta prețurile, așa acum același efect va fi produs de importul și exportul internațional de aur. De îndată ce valoarea relativă a aurului și a mărfurilor, sau cantitatea normală a mijloacelor de circulație, ar fi restabilită, în primul caz ar înceta orice producție de aur, iar în al doilea orice export sau import de aur, cu excepția aurului necesar pentru înlocuirea monedelor uzate și pentru nevoile industriei producătoare de articole de lux. De aici rezultă că

„tentația de a exporta aur ca echivalent în schimbul unor mărfuri, sau o balanță comercială nefavorabilă, poate avea loc exclusiv în urma unei creșteri excesive a cantității mijloacelor de circulație” *.

Numai deprecierea sau supraestimarea metalului în urma sporirii sau restrîngerii masei mijloacelor de circulație peste sau sub nivelul lor normal provoacă un import sau un export de metal **. Tot de aici rezultă următoarele: deoarece în primul caz producția de aur crește sau scade, iar în cel de-al doilea aurul e importat sau exportat numai pentru că cantitatea lui se află peste sau sub nivelul ei normal și el este evaluat peste sau sub valoarea lui ca metal, din care cauză și prețurile mărfurilor sînt prea urcate sau prea scăzute, fiecare mișcare de acest fel acționează ca un corectiv ***, deoarece prin sporirea sau îpuținarea banilor aflați în circulație ea readuce prețurile la nivelul lor normal: în primul caz la nivelul valorii aurului și al mărfurilor, iar în al doilea caz la nivelul internațional al diferitelor curențies. Cu alte cuvinte, banii circulă în diferite țări numai în măsura în care circulă ca monedă în fiecare țară. Banii sînt numai monedă, și de aceea cantitatea de aur care se află într-o țară trebuie

* „O balanță comercială nefavorabilă nu ia naștere niciodată decit dintr-un surplus de mijloace de circulație” (Ricardo, „The high price of bullion etc.”, pag. 11, 12).

** „Exportul monedei e pricinuit de ieftinătatea ei, și nu este efectul, ci cauza unui bilanț nefavorabil” (op. cit., pag. 14).

*** Op. cit., pag. 17.

să intre în circulație, și, prin urmare, ca semn al propriei sale valori, el poate să se urce peste propria lui valoare sau să scadă sub nivelul ei. În felul acesta, pe calea ocolită a acestor peripeții internaționale, ne-am reîntors cu bine la dogma simplă care constituie punctul de plecare.

Cîteva exemple ne vor arăta cum ajustează Ricardo cu tot dinadinsul fenomenele reale potrivit cu teoria sa abstractă. El afirmă, de exemplu, că în anii cu recoltă proastă, foarte frecvenți în Anglia în perioada dintre 1800 și 1820, se exportă aur nu pentru că e nevoie de cereale și pentru că aurul reprezintă bani, adică un mijloc de cumpărare și de plată întotdeauna eficace pe piața mondială, ci pentru că valoarea aurului a scăzut în raport cu celelalte mărfuri și că de aceea în țara cu recoltă proastă currency s-a depreciat în comparație cu celelalte currencies naționale. Tocmai pentru că recolta proastă a micșorat masa mărfurilor aflate în circulație, cantitatea banilor aflați în circulație a depășit nivelul normal și, ca urmare, prețurile tuturor mărfurilor s-au urcat *. În opoziție cu această explicație paradoxală s-a demonstrat pe bază de statistici că, începînd din 1793 și pînă în zilele noastre, în anii cu recoltă proastă, cantitatea de mijloace de circulație existentă în Anglia nu numai că nu era excesivă, ci era chiar insuficientă, și de aceea se aflau și trebuiau să se afle în circulație mai mulți bani decît înainte **.

* Ricardo, op. cit., pag. 74, 75: „În caz de recoltă proastă, Anglia ajunge în situația unei țări care a fost privată de o parte a mărfurilor sale și de aceea are nevoie de o cantitate mai mică de mijloace de circulație. Mijloacele de circulație, care înainte corespundeau plășilor, devin acum supraabundente și relativ ieftinite proporțional cu scăderea producției. Exportarea acestei sume ar repune, așadar, valoarea mijloacelor de circulație în concordanță cu valoarea mijloacelor de circulație din alte țări”. Confuzia pe care o face între bani și marfă și între bani și monedă îmbracă un aspect ridicol în următoarea teză a lui Ricardo: „Dacă s-ar putea presupune că după o recoltă proastă, cînd Anglia are nevoie de un import de cereale neobișnuit de mare, o altă țară posedă un surplus de cereale, dar nu are nevoie de nici o altă marfă, este incontestabil că acea țară nu va exporta grîne în schimbul unor alte mărfuri: dar ea nu-și va exporta grînele nici pe bani, deoarece banii sînt o marfă de care nici o națiune n-are nevoie în mod absolut, ci numai în mod relativ”. Op. cit., pag. 75. Într-un poem al lui Pușkin, tatăl eroului nu poate înțelege că marfa este bani. Dar că banii sînt marfă este un lucru pe care rușii l-au înțeles de mult, după cum rezultă nu numai din exportul de grîu făcut în Anglia în perioada 1838—1842, ci din întreaga istorie a comerțului lor.

** Comp. Thomas Tooke. „History of prices” și James Wilson, „Capital currency and banking”. (În această din urmă carte sînt reeditate o serie de articole apărute în 1844, 1845 și 1847 la Londra în „Economist”).

În timpul blocadei continentale a lui Napoleon³⁸ și a decretelor de blocadă engleze³⁹, Ricardo susținea de asemenea că englezii exportau pe continent aur în loc de marfă, pentru că banii lor se depreciaseră în comparație cu banii țărilor continentale, fapt datorită căruia prețurile mărfurilor lor erau relativ mai urcate, și în felul acesta era mult mai avantajos să exporti aur decât mărfuri. După părerea sa, pe piața engleză mărfurile erau scumpe și banii ieftini, pe când pe continent mărfurile erau ieftine și banii scumpi.

„E fapt cert — spune un autor englez — că, sub influența sistemului continental din ultimii șase ani de război, prețurile fabricatelor noastre și ale produselor noastre coloniale erau dezastruos de scăzute. Prețurile zahărului și cafelei, de exemplu, exprimate în aur, erau pe continent de patru sau de cinci ori mai mari decât prețurile aceluiași mărfuri în Anglia, exprimate în bancnote. Era vremea când chimiștii francezi descoperiseră zahărul din sfeclă și înlocuiseră cafeaua cu cicoarea, în timp ce fermierii englezi experimentau îngrășarea boilor cu sirop și melasă; era vremea când Anglia pusese stăpânire pe insula Helgoland cu scopul de a crea aici un depozit de mărfuri pentru înlesnirea comerțului de contrabandă cu nordul Europei, iar fabricatele engleze mai căutate își făceau drum spre Germania prin Turcia... Aproape toate mărfurile din lume se acumulasera în depozitele noastre de mărfuri și zăceau acolo nemișcate, cu excepția unei mici cantități care se vindea pe baza unei licențe franceze, pentru care negustorii din Hamburg și din Amsterdam îi plăteau lui Napoleon între 40 000 și 50 000 l. st. Ciudați negustori trebuie să fi fost ei dacă plăteau asemenea sume pentru autorizația de a aduce o partidă de mărfuri de pe o piață scumpă pe o piață ieftină! Ce alternativă avea negustorul? Ori să cumpere pfundul de cafea cu 6 pence în bancnote și să-l expedieze pe o piață unde putea fi vândut imediat cu 3 sau 4 șilingi în aur, ori să cumpere aur cu bancnote la prețul de 5 l. st. per uncie și să-l trimită acolo unde el cota 3 l. st., 17 șilingi și 10¹/₂ pence. E absurd deci să se spună că trimiterea aurului în locul cafelei reprezenta o operație comercială mai avantajoasă... În nici o altă țară din lume nu puteai găsi atunci o cantitate atât de mare de mărfuri dorite ca în Anglia. Bona parte urmărirea mereu cu atenție cataloagele de prețuri din Anglia. Atîta timp cît constata că în Anglia aurul era scump și cafeaua ieftină, el se arăta mulțumit de efectul sistemului său continental” *.

Tocmai pe vremea cînd Ricardo formulase pentru prima oară teoria sa asupra banilor, iar comitetul lingourilor o folosise în raportul său parlamentar, s-a produs — în 1810 — o scădere dezastruoasă a prețurilor tuturor mărfurilor englezești în comparație cu cele din 1808 și 1809, în timp ce valoarea aurului a crescut comparativ. Produsele agricole constituiau o excepție, deoarece importul lor din străinătate întîmpina dificultăți, iar cantitatea disponibilă în țară se re-

* James Deacon Hume. „Letters on the cornlaws”. Londra, 1834, pag. 29—31.

dusese în urma unor recolte proaste *. Ricardo era atât de departe de a înțelege rolul metalelor nobile ca mijloc de plată internațional, încît într-o cuvîntare rostită de el în fața unei comisii a Camerei lorzilor (1819) a declarat :

„Surgerea aurului prin exportarea sa va înceta cu desăvîrșire atunci cînd vor fi reluate plățile în numerar și cînd circulația banilor va reveni la nivelul corespunzător unei circulații metalice”.

El a murit la timp, cu puțin înainte de izbucnirea crizei din 1825, care a dezmințit profeția sa. Perioada în care Ricardo și-a desfășurat activitatea publicistică era în genere puțin potrivită pentru studierea funcției metalelor nobile ca bani universali. Înainte de introducerea sistemului continental, balanța comercială fusese aproape întotdeauna favorabilă Angliei, pe cînd în timpul acestui sistem tranzacțiile cu continentul european erau prea neînsemnate pentru a influența cursul de schimb. Remiterile de bani erau mai cu seamă de natură politică, și Ricardo, după cît se pare, nu a înțeles de loc rolul subsidiilor bănești în exportul de aur din Anglia **.

Printre contemporanii lui Ricardo care au format școala adepților principiilor economiei sale politice, cel mai de seamă este *James Mill*. El a încercat să expună teoria banilor a lui Ricardo pe baza circulației metalice simple, fără momentele internaționale, care complică problema și sînt străine de subiect, în dosul cărora Ricardo ascundea inconsistența vederilor sale și fără considerații polemice în legătură cu operațiile Băncii Angliei. Tezele sale fundamentale sînt următoarele ***.

„Valoarea banilor este egală cu proporția în care ei se schimbă pe alte articole sau cu cantitatea de bani care se dă în schimbul unei anumite cantități de alte obiecte. Acest raport e determinat de cantitatea totală de bani care se află într-o țară. Dacă presupunem, pe de o parte, toate mărfurile unei țări și pe de altă parte, toți banii ei, este evident că în schimbul care intervine între ambele părți valoarea banilor, adică cantitatea de mărfuri pe care sînt schimbați acești bani, depinde în întregime de propria lor cantitate. Exact așa se petrec lucrurile și în mișcarea reală. Masa totală a mărfurilor unei țări se schimbă pe masa totală a banilor nu dintr-o dată, ci parte cu parte, și adesea în părți foarte mici, la epoci diferite în cursul anului. Aceeași piesă bănească care a servit astăzi la efectuarea unui schimb poate servi mâine la efectuarea unui alt schimb. O parte a banilor este folosită pentru un număr mai mare de acte

* Thomas Tooke. „History of prices etc.” Londra, 1848, pag. 110.

** Comp. W. Blake. „Observations etc.”, citată mai sus.

*** James Mill. „Elements of political economy”. În text citatele au fost traduse din franceză, după traducerea lui J. T. Parissot, Paris, 1823.

de schimb, o altă parte e folosită pentru un număr foarte mic de asemenea acte, iar o a treia parte e acumulată și nu servește la nici un fel de schimb. În cadrul acestor variații se stabilește o medie, bazată pe numărul actelor de schimb a căror efectuare ar necesita folosirea fiecărei piese de aur, dacă fiecare dintre ele ar realiza același număr de acte de schimb. Să fixăm în mod arbitrar acest număr mediu, de exemplu, la 10. Dacă fiecare monedă aflată într-o țară a servit la 10 cumpărări, rezultatul este același ca și cum cantitatea totală a monedelor s-ar fi înzecit și fiecare dintre ele ar fi servit numai la o singură cumpărare. În acest caz valoarea tuturor mărfurilor este egală cu de zece ori valoarea banilor etc. Dimpotrivă, dacă în loc ca fiecare monedă să servească într-un an la zece cumpărări, masa totală a banilor ar fi de zece ori mai mare și fiecare monedă n-ar efectua decât un singur schimb, e limpede că orice majorare a acestei mase ar provoca o scădere proporțională a valorii fiecărei monede în parte. Deoarece s-a presupus că masa tuturor mărfurilor pe care pot fi schimbați banii rămâne aceeași, valoarea masei totale a banilor nu a devenit, după majorarea cantității lor, mai mare decât a fost înainte. Dacă presupunem că ea a fost sporită cu o zecime, valoarea fiecărei părți alicote din masa totală, de exemplu a unei uncii, trebuie să scadă cu o zecime. Oricare ar fi deci gradul de micșorare sau de sporire a masei totale a banilor atunci când cantitatea celorlalte obiecte rămâne aceeași, valoarea masei totale și a fiecăreia din părțile ei componente înregistrează o scădere sau o creștere invers proporțională. E limpede că această teză exprimă un adevăr absolut. Ori de câte ori valoarea banilor a înregistrat o urcare sau o scădere și ori de câte ori cantitatea mărfurilor pe care ei puteau fi schimbați și viteza circulației lor au rămas aceleași, această schimbare trebuie să fi avut drept cauză o sporire sau o micșorare corespunzătoare a cantității banilor, și ea nu poate fi atribuită vreunei alte cauze. Dacă masa mărfurilor scade în timp ce cantitatea de bani rămâne aceeași, este același lucru ca și când suma totală a banilor s-ar fi mărit, și viceversa. Schimbări asemănătoare se produc în urma fiecărei schimbări intervenite în viteza de circulație a banilor. Orice sporire a numărului de deplasări ale banilor produce același efect ca și sporirea cantității lor totale; o micșorare a numărului acestor deplasări produce nemijlocit un efect contrar... Dacă o parte din produsul anual nu intră de loc în procesul schimbului, cum se întâmplă, de pildă, cu partea pe care o consumă producătorii înșiși, această parte nu intră în calcul. Deoarece nu este schimbată pe bani, din punctul de vedere al banilor această parte este ca și inexistentă... Atât timp cât sporirea și micșorarea cantității de bani se poate produce în mod nestingherit, cantitatea totală a banilor aflați într-o țară e reglată de valoarea metalelor nobile... Dar aurul și argintul sînt mărfuri a căror valoare, ca și a tuturor celorlalte mărfuri, e determinată de cheltuielile lor de producție, de cantitatea de muncă cuprinsă în ele" *.

Toată perspicacitatea lui Mill se reduce la o serie de presupuneri pe cât de arbitrar pe atât de absurde. El vrea să demonstreze că prețurile mărfurilor sau valoarea banilor sînt determinate „de cantitatea totală a banilor existenți într-o țară”. Dacă se presupune că masa și valoarea de schimb a mărfurilor aflate în circulație rămîn neschimbate, ca și vi-

* Op. cit., pag. 128—136 și urm.

teza circulației și valoarea metalelor nobile, determinată de cheltuielile de producție, și dacă totodată se *presupune* că totuși cantitatea banilor de metal *aflați în circulație* crește sau se micșorează proporțional cu masa banilor *existenți* în țară, devine într-adevăr „evident” că aici se presupune tocmai ceea ce urma să fie demonstrat. Mill comite de altfel aceeași greșală ca și Hume, considerînd că în circulație se află valori de întrebuințare și nu mărfuri cu o valoare de schimb dată, și de aceea teza sa este falsă chiar dacă admitem toate „presupunerile” sale. Viteza de circulație, ca și valoarea metalelor nobile și *cantitatea* mărfurilor aflate în circulație, poate să rămînă neschimbată, și totuși, o dată cu modificarea valorii de schimb a mărfurilor, circulația lor ar putea să necesite o cantitate de bani cînd mai mare, cînd mai mică. Mill vede faptul că o parte din banii existenți în țară circulă, în timp ce partea cealaltă zace nemișcată. Cu ajutorul unui calcul mediu cît se poate de amuzant, el *presupune* că circulă toți banii existenți într-o țară, deși în realitate lucrurile par a se petrece altfel. Dacă presupunem că într-o țară 10 000 000 de taleri de argint circulă de două ori în decursul unui an, înseamnă că, dacă fiecare taler ar efectua o singură cumpărare, ar putea să circule aici 20 000 000. Și dacă suma totală a argintului aflat în țară sub orice formă reprezintă 100 000 000 de taleri, putem presupune că aceste 100 000 000 ar putea să circule dacă fiecare monedă ar efectua o cumpărare la cinci ani. S-ar putea presupune de asemenea că toți banii din lume circulă la Hampstead⁴⁰, dar că fiecare parte a lor, în loc să efectueze, să zicem, trei deplasări într-un an, efectuează o singură deplasare la 3 000 000 de ani. O presupunere este la fel de importantă ca și cealaltă pentru determinarea raportului dintre suma prețurilor mărfurilor și cantitatea mijloacelor de circulație. Mill simte că pentru el este deosebit de important să pună mărfurile nemijlocit nu în fața cantității de bani care se află în circulație, ci în fața întregii rezerve de bani existente în țară la un moment dat. El admite că masa totală a mărfurilor unei țări nu se schimbă „dintr-o dată” pe masa totală a banilor, ci diferite părți ale masei de mărfuri se schimbă în diferite epoci ale anului pe diferite părți ale masei de bani. Pentru a înlătura această discordanță, el *presupune* că ea nu există. De altfel, întreaga idee că mărfurile și banii își stau nemijlocit față în față și se schimbă nemijlocit unele pe altele este dedusă din mișcarea cumpărărilor și a vânzărilor simple, sau din funcția

banilor ca mijloc de cumpărare. Dar, în mișcarea banilor ca mijloc de plată, această apariție simultană a mărffii și a banilor nu mai are loc.

Crizele comerciale din secolul al XIX-lea, în special marile crize din 1825 și 1836, nu au determinat o nouă dezvoltare a teoriei ricardiene a banilor, dar au dat loc la o nouă aplicare a acesteia din urmă. Acum nu mai era vorba de fenomene economice izolate, cum era la Hume deprecierea metalelor nobile în secolul al XVI-lea și al XVII-lea sau la Ricardo deprecierea banilor de hîrtie în cursul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, ci de marile furtuni de pe piața mondială a căror dezlănțuire rezolvă contradicția dintre toate elementele procesului de producție burghez; originea acestor furtuni și mijloacele de apărare împotriva lor erau căutate acum în sfera cea mai superficială și mai abstractă a procesului, în sfera circulației banilor. Ipoteza teoretică propriu-zisă de la care pornește această școală de descîntători ai furtunilor economice se rezumă în fond la dogma că Ricardo ar fi descoperit legile circulației pur metalice. Ceea ce le rămăsese lor de făcut era să încadreze în aceste legi circulația de credit sau circulația bancnotelor.

Fenomenul cel mai general și cel mai izbitor al crizelor comerciale este scăderea subită a prețurilor tuturor mărfurilor, care se produce după o destul de îndelungată perioadă de urcare generală a acestora. Scăderea generală a prețurilor mărfurilor poate fi exprimată ca o creștere a valorii relative a banilor în comparație cu toate mărfurile, și invers, urcarea generală a prețurilor — ca o scădere a valorii relative a banilor. În ambele moduri de exprimare, fenomenul este enunțat, dar nu explicat. Indiferent dacă îmi propun să explic urcarea periodică generală a prețurilor, urmată de scăderea lor generală, sau dacă formulez aceeași problemă în sensul de a explica scăderea și urcarea periodică a valorii relative a banilor în comparație cu mărfurile, această formulare diferită lasă problema la fel de neschimbată cum ar lăsa-o traducerea ei din limba germană în limba engleză. De aceea teoria banilor a lui Ricardo a fost deosebit de binevenită, deoarece ea dă unei tautologii aparența unui raport causal. De unde provine scăderea periodică generală a prețurilor mărfurilor? De la urcarea periodică a valorii relative a banilor. Și de unde provine, invers, urcarea periodică generală a prețurilor mărfurilor? De la scăderea periodică a valorii relative a banilor. S-ar putea spune tot atît de bine că urca-

rea și scăderea periodică a prețurilor provine din urcarea și din scăderea lor periodică. Însăși formularea problemei implică premisa că valoarea immanentă a banilor, adică valoarea lor determinată de cheltuielile de producție a metalelor nobile, rămîne *neschimbată*. Dacă această tautologie pretinde a fi mai mult decît o tautologie înseamnă că ea se bazează pe neînțelegerea celor mai elementare noțiuni. Dacă valoarea de schimb a lui *A*, măsurată prin *B*, scade, știm că acest lucru poate proveni tot atît de bine din scăderea valorii lui *A*, ca și din urcarea valorii lui *B*. Tot așa, invers, dacă valoarea de schimb a lui *A*, măsurată prin *B*, se urcă. O dată admisă transformarea tautologiei într-un raport cauzal, tot restul se deduce cu ușurință. Urcarea prețurilor mărfurilor se datorește scăderii valorii banilor, iar scăderea valorii banilor, după cum aflăm de la Ricardo, se datorește suprasaturației circulației bănești, adică faptului că masa banilor aflați în circulație depășește nivelul determinat de propria lor valoare immanentă și de valorile imanente ale mărfurilor. Tot așa, invers, scăderea generală a prețurilor mărfurilor se datorește urcării valorii banilor peste valoarea lor immanentă ca urmare a faptului că circulă prea puțini bani. Rezultă, așadar, că prețurile se urcă și scad periodic pentru că periodic se află în circulație prea mulți sau prea puțini bani. Dacă se va dovedi însă că urcarea prețurilor a coincis cu o restrîngere a circulației bănești, iar scăderea lor cu o creștere a circulației bănești, se va putea susține totuși că în urma unei scăderi sau creșteri oarecare a masei mărfurilor aflate în circulație, chiar dacă această scădere sau creștere nu poate fi dovedită prin statistici, cantitatea banilor aflați în circulație a crescut sau a scăzut, dacă nu în mod absolut, cel puțin în mod relativ. Am văzut mai sus că, după părerea lui Ricardo, aceste fluctuații generale ale prețurilor trebuie să aibă loc și în cadrul unei circulații pur metalice, dar că ele se echilibrează datorită alternării lor, așa că, de exemplu, o circulație bănească insuficientă provoacă scăderea prețurilor mărfurilor, această scădere a prețurilor mărfurilor provoacă un export de mărfuri, acest export atrage după sine un aflux de bani în țară, care la rîndul lui provoacă urcarea prețurilor mărfurilor. Lucrurile se petrec invers în cazul unei circulații bănești suprasaturate, cînd se importă mărfuri și se exportă bani. Deși aceste fluctuații generale ale prețurilor decurg din însăși natura circulației metalice așa cum o înțelegea Ricardo, forma lor violentă și furtunoasă — forma de crize — este inerentă perioadelor

cu credit dezvoltat ; de aceea devine cît se poate de limpede că emisiunea bancnotelor nu se reglează exact după legile circulației metalice. Circulația metalică își găsește remediul în importul și exportul de metale nobile, care intră de îndată în circulație ca monede, și astfel, prin fluxul sau refluxul lor, fac ca prețurile mărfurilor să scadă sau să urce. Un efect asemănător trebuie să producă acum băncile în mod artificial asupra prețurilor mărfurilor, imitînd legile circulației metalice. Dacă există un aflus de aur din străinătate, aceasta denotă că în circulație se află prea puțini bani, că valoarea banilor e prea ridicată, iar prețurile mărfurilor prea scăzute ; prin urmare, trebuie pusă în circulație o cantitate de bancnote proporțională cu cantitatea aurului nou importat. Și, invers, ele trebuie să fie retrase din circulație proporțional cu cantitatea de aur care se scurge din țară. Cu alte cuvinte, emisiunea bancnotelor trebuie să fie reglată în funcție de importul și de exportul de metale nobile sau de cursul de schimb. Premisa falsă a lui Ricardo că aurul nu ar fi decît monedă și că, în consecință, întreaga cantitate de aur ce se importă mărește cantitatea banilor aflați în circulație, făcînd astfel ca prețurile să se urce, și că întreaga cantitate de aur ce se exportă micșorează cantitatea monedei, făcînd astfel ca prețurile să scadă, această premisă teoretică devine aici o *experiență practică, în sensul că se recomandă să se pună în circulație atîtea monede cît aur există efectiv în momentul respectiv*. Lordul Overstone (bancherul Jones Loyd), colonelul Torrens, Norman, Clay, Arbuthnot și mulți alți autori, cunoscuți în Anglia sub denumirea de școala „currency principle”, nu numai că au propovăduit această doctrină, dar prin intermediul legilor bancare din 1844 și 1845 ale lui sir Robert Peel au făcut din ea baza legislației bancare în vigoare în Anglia și în Scoția. Eșecul rușinos suferit de această doctrină, atît pe plan teoretic cît și pe plan practic, în urma experiențelor întreprinse pe cea mai largă scară națională, poate fi expus abia în cadrul teoriei creditului *. De pe acum însă

* Cîteva luni înainte de izbucnirea crizei comerciale generale din 1857, o comisie a Camerei comunelor a întreprins o anchetă asupra urmărilor legilor bancare din 1844 și 1845. În depoziția făcută în fața acestei comisii, lordul Overstone, părintele teoretic al acestor legi, a rostit următoarea tiradă : „Datorită respectării riguroase și prompte a principiilor legii din 1844, totul a decurs în regulă și fără dificultăți ; sistemul bănesc este ferm și de nezdruccinat, prosperitatea țării e de netăgăduit, încrederea generală în înțelepciunea legii din 1844 crește zi de zi. Dacă comisia mai dorește și alte dovezi practice că la baza acestei legi stau

este clar că teoria lui Ricardo, care izolează banii sub forma lor fluidă de mijloc de circulație, termină prin a atribui aflului și refluxului de metale nobile o influență atât de absolută asupra economiei burgheze, cum n-a visat-o niciodată superstițiosul sistem monetar. În felul acesta, Ricardo, care proclamase banii de hîrtie drept forma cea mai desăvîrșită a banilor, a devenit profetul bullioniștilor.

După ce teoria lui Hume, sau contrariul abstract al sistemului monetar, a fost astfel dezvoltată pînă la ultimele ei consecințe, interpretarea concretă pe care Steuart a dat-o banilor a fost în sfîrșit reintegrată în drepturile ei de *Thomas Tooke* *. Tooke nu-și deduce principiile dintr-o teorie sau alta, ci din analiza conștiințioasă a istoriei prețurilor mărfurilor din 1793 pînă în 1856. În prima ediție a lucrării sale „Istoria prețurilor”, apărută în 1823, Tooke se mai află încă în întregime sub influența teoriei lui Ricardo și se străduiește în zadar să împace faptele cu această teorie. Pamflețul său „Despre bani”, care a apărut după criza din 1825, poate fi considerat ca prima expunere consecventă a ideilor pe care Overstone le-a pus în aplicare mai tîrziu. Dar cercetările ulterioare în domeniul istoriei prețurilor l-au făcut pe Tooke să înțeleagă că legătura directă dintre prețuri și cantitatea mijloacelor de circulație, legătură care era presupusă în teoria arătată, e o fantezie pură, că creșterea și restrîngerea mijloacelor de circulație, dacă valoarea metalelor nobile rămîne aceeași, constituie întotdeauna efectul și niciodată cauza fluctuației prețurilor, că circulația banilor în genere nu e decît o mișcare secundară și că în procesul de producție real banii mai capătă și cu totul alte determinări de formă decît pe aceea de mijloc de circulație. Cercetările amănunțite ale lui Tooke, ca și cercetările cu aceeași orientare ale lui *Wilson* și *Fullarton*, țin de alt domeniu și nu de sfera circulației metalice

principii sănătoase și că aplicarea ei are urmări birăfăcătoare, singurul răspuns real și suficient este acesta : priviți în jurul vostru ; observați situația actuală a comerțului din țara noastră ; observați mulțumirea care domnește în popor, bogăția și prosperitatea tuturor claselor societății ; după ce va fi făcut toate acestea, comisia va fi în măsură să decidă dacă trebuie să pună capăt aplicării unei legi sub regimul căreia au fost obținute asemenea succese”. Astfel își trîmbea Overstone la 14 iulie 1857 victoria, iar la 12 noiembrie același an guvernul a fost nevoit să suspende pe propria sa răspundere aplicarea miraculoasei legi din 1844.

* Lucrarea lui Steuart îi era complet necunoscută lui Tooke, după cum se vede din a sa „History of prices from 1839—1847”, Londra, 1848, în care el expune istoria teoriilor asupra banilor.

simple, și de aceea nu pot fi examinate aici *. Toți acești autori consideră banii nu într-un mod unilateral, ci în diferitele lor momente, dar sub aspect pur material, în afara oricărei legături vii a acestor momente atît între ele cît și cu sistemul general al categoriilor economice. De aceea, în lucrările lor, *banii*, spre deosebire de *mijlocul de circulație*, sînt în mod greșit confundați cu *capitalul* sau chiar cu *marfa*, deși, pe de altă parte, ei sînt uneori nevoiți să recunoască că banii se deosebesc de capital și de marfă **. De pildă, dacă se trimite în străinătate aur, în fond se trimite în străinătate capital, dar același lucru se întîmplă și dacă se exportă fier, bumbac, cereale, pe scurt orice marfă. Și unul și celelalte sînt capital și, ca atare, se deosebesc între ele nu în calitate de capital, ci în calitate de bani și de marfă. Rolul aurului ca mijloc de schimb internațional nu rezultă, așadar, din determinarea de formă care îi este proprie în calitate de capital, ci din funcția lui specifică ca bani. De asemenea, atunci cînd aurul sau, în locul lui, bancnotele funcționează ca mijloc de plată în comerțul intern, ele sînt în același timp capital. Dar capitalul sub formă de mărfuri nu le-ar putea lua locul, după cum arată cît se poate de grăitor, de pildă, crizele. Vedem, așadar, iarăși că deosebirea dintre aur ca bani, pe de o parte, și marfa, pe de altă parte, — și nu existența lui în calitate de capital — îl face să devină mijloc de plată. Chiar și atunci cînd capita-

* Lucrarea cea mai de seamă a lui Tooke, în afară de „History of prices”, editată în șase volume de colaboratorul sau Newmarch, este „An inquiry into the currency principle, the connexion of currency with prices etc.”, 2 edition, Londra, 1844. Lucrarea lui Wilson am citat-o deja. Mai rămîne, în fine, să menționăm lucrarea: John Fullarton. „On the regulation of currencies”, 2 edition, Londra, 1845.

** „Trebuie să facem o distincție între aur ca marfă, adică capital, și bani ca mijloc de circulație” (Tooke. „An inquiry into the currency principle etc.”, pag. 10). „Se poate considera că, la sosirea lor, aurul și argintul vor acoperi aproape în întregime suma cerută... Aurul și argintul posedă un avantaj imens față de toate celelalte categorii de mărfuri... datorită faptului că ele servesc peste tot ca bani... De obicei contractele prevăd plata datoriilor din străinătate sau din țară nu în ceai, cafea, zahăr sau indigo, ci în monede; de aceea remiterea banilor fie în moneda stabilită prin contract, fie în lingouri, care pot fi repede transformate în moneda respectivă la monetăria sau pe piața țării în care sînt trimise, reprezintă întotdeauna pentru trimițător mijlocul de plată cel mai sigur, mai rapid și mai precis, care nu-l expune riscului de a avea neplăceri în urma unei eventuale lipse de cerere sau fluctuații de prețuri” (Fullarton, op. cit., pag. 132, 133). „Orice alt articol (în afară de aur și de argint) poate să nu corespundă, cantitativ sau calitativ, cererii obișnuite din țara în care e trimis” (Tooke, „An inquiry etc.”).

lul este exportat direct în calitate de capital, de pildă atunci cînd o anumită sumă de valoare este împrumutată cu dobîndă străinătății, depinde de conjunctură dacă acest capital va fi exportat sub formă de mărfuri sau sub formă de aur ; și dacă este exportat sub formă de aur, aceasta se datorește tocmai determinării specifice de formă pe care o au metalele nobile ca bani, în opoziție cu marfa. În general, acești autori nu privesc banii mai întîi sub forma lor abstractă, așa cum se dezvoltă ei în sfera circulației simple a mărfurilor și cum izvorăsc din relațiile care au loc chiar între mărfurile aflate în mișcare. De aceea autorii aceștia oscilează mereu între determinările de formă abstracte pe care le posedă banii în opoziție cu marfa și acele determinări de formă ale banilor sub care se ascund relații mai concrete, cum ar fi capitalul, revenue * și altele de acest fel **.

---

* — venitul. — *Nota trad.*

** Transformarea banilor în capital va fi examinată de noi în capitolul al III-lea, care tratează despre capital și care constituie sfîrșitul acestei prime secțiuni.

Karl Marx

[Problema unificării Italiei]

Ca și băiatul din poveste care sperie pe oamenii din sat mințindu-i c-a venit lupul ⁴¹, italienii au repetat atît de des că „în Italia agitația a ajuns la apogeu și că țara se află în pragul revoluției“, iar capetele încoronate ale Europei au flecărit atît de mult despre „rezolvarea problemei italiene“, încît n-ar fi de mirare dacă atunci cînd va veni într-adevăr lupul nu va fi observat și dacă o revoluție reală și un război european general vor izbucni și ne vor lua pe nepregătite! Europa anului 1859 are un aspect foarte belicos, și dacă atitudinea ostilă a Franței și Piemontului față de Austria și pregătirile lor evidente de război împotriva acesteia nu vor avea nici un fel de urmări, nu este exclus ca ura nepotolită a italienilor împotriva asupritorilor lor, îmbinată cu suferințele lor tot mai mari, să se soldeze cu o revoluție generală. Ne mărginim să spunem : *nu este exclus*, căci, dacă o speranță mult timp nerealizată îndurerează oamenii, o profeție neîmplinită îi face să devină sceptici. Dar, dacă e să dăm crezare știrilor apărute în ziarele engleze, italiene și franceze, starea morală a Neapolului este un fac simile * al structurii sale fizice, și un torent de lavă revoluționară n-ar stîrni mai multă mirare decît o nouă erupție a bătrînului Vezuviu. Corespondenții din Statul Papal scriu cu lux de amănunte despre abuzurile tot mai mari săvîrșite de guvernul clerical și despre credința adînc înrădăcinată a populației din Roma că este cu neputință să se obțină o reformă sau o îmbunătățire a situației, că singura soluție este răsturnarea definitivă a guvernului, că la această soluție s-ar fi ajuns de mult dacă n-ar fi fost prezența trupelor elvețiene, franceze și austriece ⁴² și că, în pofida acestor obstacole materiale, s-ar putea ca o asemenea încercare să fie făcută în orice zi și la orice oră.

* — copie exactă. — *Nota trad.*

Știrile din Veneția și Lombardia sînt mai precise și ne evocă foarte viu simptomele care s-au observat în aceste provincii la sfîrșitul anului 1847 și începutul anului 1848⁴³. Nimeni nu cumpără tutun și produse industriale austriece, de asemenea la tot pasul dai de apeluri în care se cere populației să nu frecventeze localurile de distracții. Manifestările deliberate de ură față de arhiduce* și față de toți funcționarii austrieci merg pînă acolo, încît prințul Alfonso Parcia, un aristocrat italian devotat casei de Habsburg, întîlnind-o pe ducesă**, n-a avut curajul să-și scoată pălăria în fața ei în plină stradă; pedeapsa dată prințului pentru această comportare — un ordin al arhiducelui prin care i se cerea să părăsească imediat orașul Milano — împinge clasa lui să se alăture strigătului general: fuori i Tedeschi!***. Dacă la aceste manifestări tacite ale sentimentelor poporului adăugăm ciorovăielile zilnice dintre populație și soldăție, provocate întotdeauna de cea dintîi, precum și tulburările studentești din Pavia, urmate de închiderea universității, avem în fața noastră repetarea prologului celor cinci zile milaneze din 1848⁴⁴.

Dar, deși sîntem încredințați că Italia nu poate rămîne veșnic în această situație, căci toate au un sfîrșit, deși știm că în întreaga peninsulă se duce o muncă de organizare activă, totuși nu sîntem în măsură să spunem dacă aceste manifestări reprezintă exclusiv expresia spontană a voinței poporului sau dacă sînt stimulate de agenții lui Ludovic-Napoleon și ai aliaților său, contele Cavour. Dacă judecăm după aparențe, Piemontul, cu sprijinul Franței și, poate, chiar al Rusiei, plănuiește pentru la primăvară un atac împotriva Austriei. Judecînd după primirea făcută ambasadorului Austriei la Paris, se pare că împăratul nu are intenții prietenoase față de guvernul reprezentat de d-l Hübner⁴⁵; de asemenea, judecînd după faptul că forțe atît de puternice sînt concentrate în Algeria este normal să presupunem că ostilitățile împotriva Austriei vor începe printr-un atac împotriva provinciilor ei italiene; pregătirile de război ale Piemontului, declarațiile care apar zilnic în coloanele presei oficiale și semioficiale din Piemont și care sînt aproape niște declarații de război împotriva Austriei ne fac să presupunem că regele va folosi primul pretext pentru a trece riul Ticino. De altfel, din surse neoficiale demne de încredere se confirmă zvonul că Garibaldi⁴⁶, erou

* — Ferdinand Maximilian Joseph. — *Nota red.*

** — Charlotte. — *Nota red.*

*** — afară cu nemții! — *Nota trad.*

de la Roma și Montevideo, a fost chemat la Torino. Cavour a avut o convorbire cu Garibaldi, l-a informat că există perspectiva unui război într-un viitor apropiat și și-a exprimat părerea că ar fi bine să recruteze și să organizeze detașamente de voluntari. Austria, una dintre principalele părți interesate, dovedește limpede că dă crezare acestor zvonuri. În afară de cei 120 000 de oameni concentrați în provinciile ei italiene, Austria caută să-și întărească forțele prin orice mijloace posibile; nu de mult a mai trimis 30 000 de oameni ca întăriri. Fortificațiile pentru apărarea Veneției, Triestului etc. sînt extinse și consolidate; în toate celelalte provincii, proprietarilor funciari și tuturor persoanelor care au cai li se cere să-i predea, deoarece cavaleria și pionierii au nevoie de cai de călărie. Pe de o parte, Austria nu precupește nici un efort pentru a pregăti rezistența într-un „mod austriac prudent”, iar pe de altă parte ia toate măsurile pentru eventualitatea unei înfrîngerii. Din partea Prusiei, acest Piemont al Germaniei, ale cărui interese sînt diametral opuse intereselor ei, Austria se poate aștepta în cel mai bun caz la neutralitate. Misiunea baronului Seebach, ambasadorul Austriei la Petersburg, de a obține promisiunea unui ajutor în cazul că Austria ar fi atacată se pare că a eșuat. În multe probleme, printre care problema Mării Mediterane, unde și țarul * și-a aruncat ancora ⁴⁷, nu ocupă nicidecum ultimul loc, planurile acestuia coincid în prea mare măsură cu cele ale fostului său inamic și actualmente aliatul său credincios de la Paris, ca să-și poată permite să apere „recunoscătoarea” Austrie ⁴⁸. Binecunoscuta simpatie cu care *poporul* englez privește ura italienilor împotriva giogo tedesco ** ne dau motive serioase să ne îndoim că vreun guvern britanic ar avea curajul să sprijine Austria, oricît de mult ar dori el acest lucru. În afară de aceasta, Austria, ca mulți alții, are bănuieli serioase că pretendentul la rolul de „răzbnător al înfrîngerii de la Waterloo” nu a renunțat nicidecum la dorința lui de a umili „perfidul Albion” ⁴⁹, că, fără a risca să-l atace pe dușman în propriul său bîrlog, el nu va ezita să-l provoace în Orient, atacînd împreună cu Rusia Imperiul turcesc (în pofida jurămintelor sale de a respecta inviolabilitatea acestui imperiu); în felul acesta, el ar sili jumătate din forțele britanice la acțiuni militare în Orient, iar cealaltă jumătate ar ține-o, folosind Cherbourgul, într-o inactivitate forțată, în vederea apărării

* — Alexandru al II-lea. — *Nota red.*

** — jugului german. — *Nota trad.*

coastelor britanice. De aceea Austria are sentimentul neplăcut că, în cazul declanșării unui război, ea nu se poate bizui decât pe propriile ei forțe. Totodată merită să relevăm unul din numeroasele ei mijloace de a reduce la minimum pierderile în caz de înfrângere, mijloc care caracterizează ingeniozitatea ei insolentă. Cazarmile, palatele, arsenalele și alte clădiri oficiale din Lombardia venețiană, pentru a căror construire și întreținere italienii au fost împovărați cu impozite exorbitante, sînt considerate totuși proprietate a imperiului. În momentul de față, guvernul obligă diferitele municipii să cumpere toate aceste clădiri la prețuri fabuloase sub motiv că pe viitor intenționează să le *închirieze*, și nu să fie proprietarul lor. Că municipiile vor vedea vreodată un ban din această chirie, chiar dacă Austria își va păstra puterea, este, în cel mai bun caz, îndoielnic; dar, dacă va fi alungată din toate teritoriile ei italiene sau din unele din ele, ea se va putea felicita pentru planurile ei viclene de a transforma o parte considerabilă din bogățiile ei pierdute în bani gheață, care sînt mai ușor de transportat. În afară de aceasta, se spune că Austria se străduiește din răspuțeri să-l convingă pe papă, pe regele Neapolului, pe ducii Toscaniei, Parmei și Modenei să se împotrivescă tot atît de hotărît ca și ea tuturor încercărilor poporului sau ale capetelor încoronate de a schimba starea de lucruri din Italia. Dar nimeni nu-și dă mai bine seama decît Austria însăși în ce măsură eforturile acestor jalnice unelte de a se opune valului răscoalei populare sau intervenției străine sînt sortite eșecului.

Și deși fiecare italian cinstit dorește din toată inima un război împotriva Austriei, totuși sîntem siguri că marea majoritate a poporului italian consideră că, în ceea ce privește perspectivele sale, un război început de Franța și Piemont ar avea rezultate cel puțin îndoielnice. Deși nimeni nu crede sincer că ucigașul Romei poate fi transformat, sub influența unui sentiment uman, în salvatorul Lombardiei, totuși o mică clică privește cu ochi buni planurile lui Ludovic-Napoleon de a-l instala pe Murat pe tronul Neapolului, declară că are încredere în intenția lui de a-l înlătura pe papă din Italia sau de a-i limita puterea la orașul Roma și la Campagna romană și de a ajuta Piemontul să alipească la teritoriul său întreaga Italie de nord. Apoi mai există o grupare, nu prea numeroasă, dar cinstită, care își închipuie că gîndul la o coroană italiană îl ademenește probabil pe Victor Emanuel tot așa cum l-a

ademenit și pe tatăl său * ; această grupare este convinsă că el așteaptă cu nerăbdare momentul oportun pentru a-și scoate sabia din teacă în vederea atingerii acestui țel, și că regele va recurge la ajutorul Franței sau la orice alt ajutor cu un singur scop — de a obține comoara mult visată. Un grup mult mai numeros, cu adepți în toate provinciile asuprite din Italia, în special în Lombardia și printre emigranții din Lombardia, care nu are prea mare încredere în regele Piemontului sau în monarhia piemonteză, spune totuși : „Oricare ar fi scopurile lui, Piemontul are o armată de 100 000 de oameni, o flotă, arsenale și un tezaur ; el trebuie să provoace Austria, și noi îl vom urma pe cîmpul de luptă ; dacă va fi credincios cauzei, își va primi răsplata ; dacă însă nu justifică încrederea arătată, poporul va găsi în el destulă forță pentru a continua lupta o dată începută și a o duce la victorie”.

Dimpotrivă, partidul național italian consideră că a începe războiul pentru independența Italiei sub auspiciile Franței și Piemontului ar însemna o calamitate națională. Pentru el problema nu este — așa cum deseori se presupune în mod greșit — dacă Italia eliberată de sub stăpînirea străină se va unifica sub o formă de guvernămînt republicană sau monarhică, ci că, prin mijloacele propuse, Italia nu va fi cucerită pentru italieni și, în cel mai bun caz, se va înlocui doar un jug străin cu un altul nu mai puțin apăsător. Adepții acestui partid socot că eroul de la 2 decembrie⁵⁰ nu va începe un război decît împins de nerăbdarea crescîndă a armatei sale și de atitudinea amenințătoare a poporului francez ; că, fiind silit să recurgă la război, el va alege Italia ca teatru de acțiuni militare pentru a realiza planul unchiului său ** — de a transforma Marea Mediterană într-un „lac francez” —, lucru pe care l-ar realiza prin instalarea lui Murat pe tronul Neapolului ; că, dictînd condiții Austriei, el caută să desăvîrșească revanșa începută în Crimeea pentru tratatele din 1815, cînd Austria a fost una din părțile care au dictat Franței condiții extrem de umilitoare pentru familia Bonaparte. Acest partid consideră Piemontul o simplă unealtă în mîinile Franței și este convins că Napoleon al III-lea, după ce-și va atinge scopurile sale, nu va risca să ajute Italia la cucerirea libertății pe care el o refuză Franței, și va încheia o pace cu Austria și va înăbuși toate eforturile italienilor de a continua războiul. Dacă Austria își va menține în general pozițiile, Piemontul

* — Carol Albert. — *Nota red.*

** — Napoleon I. — *Nota red.*

va trebui să se mulțumească cu alipirea la teritoriul lui actual a ducatelor de Parma și Modena ; dar dacă Austria va ieși învingătoare în această luptă, atunci se va încheia pacea pe Adige, și întreaga regiune a Veneției, precum și o parte din Lombardia vor rămâne în mâinile odioșilor austrieci. În ceea ce privește această *pace de pe Adige*, afirmă adepții partidului național, Piemontul și Franța au și ajuns la o înțelegere tacită. Deși ei cred în triumful națiunii în cazul unui război național împotriva Austriei, totuși ei susțin că, dacă inspiratorul acestui război va fi Napoleon, iar dictator regele Sardiniei, italienii nu vor putea face nici un pas împotriva conducătorilor recunoscuți de ei înșiși, nu vor putea preîntîmpina în nici un fel tertipurile diplomației, capitulările, tratatele și toate acestea vor avea drept rezultat noi lanțuri pe grumajii lor ; ei invocă atitudinea pe care a avut-o Piemontul față de Veneția și Milano în 1848, și la Novara în 1849⁵¹ și îi îndeamnă pe compatrioții lor să tragă învățăminte din trista experiență a încrederii lor fatale în monarhi. Toate eforturile partidului național sînt îndreptate spre a desăvîrși organizarea peninsulei, spre a convinge poporul să se unească în vederea unui ultim efort suprem și să nu pornească lupta pînă ce nu se va simți destul de puternic pentru a începe marea revoluție națională, care, răsturnîndu-l pe papă, pe regele Bombă * și compania, va face posibilă folosirea armatelor, a flotelor și a materialului de război ale provinciilor respective pentru distrugerea dușmanului din afară. Adepții acestui partid, care consideră armata și poporul din Piemont luptători înflăcărați pentru libertatea Italiei, sînt încredințați că regele Piemontului, dacă va dori, va avea posibilitatea să ajute Italia în lupta ei pentru cucerirea libertății și a independenței ; dacă însă se va situa de partea reacțiunii, ei știu că armata și poporul vor lupta pentru interesele națiunii. Dacă regele se va dovedi demn de încrederea pe care i-o acordă partizanii lui, italienii nu vor întîrzia să-și arate recunoștința în forma cea mai concretă. În orice caz, națiunea va avea posibilitatea să-și hotărască propria sa soartă. Și cum partidul național presimte că o revoluție victorioasă în Italia va servi drept semnal pentru dezlănțuirea luptei generale a națiunilor asuprite în scopul eliberării lor de asupritori, el nu se teme de o intervenție din partea Franței, deoarece Napoleon al III-lea va avea prea multă bătaie de cap în țara sa ca

* — Pius al IX-lea, Ferdinand al II-lea. — *Nota red.*

să se mai amestece în treburile altor națiuni, fie chiar și pentru realizarea planurilor lui ambițioase. A chi tocca-tocca * ? — cum spun italienii. Nu ne încumetăm să precizem cine vor apărea primii pe cîmpul de luptă — revoluționarii sau armatele regulate. Dar pare-se că se poate spune cu toată siguranța că un război, indiferent în ce parte a Europei ar începe, nu se va termina acolo unde a izbucnit ; și dacă, într-adevăr, acest război este inevitabil, dorința noastră sinceră, pornită din inimă, este ca el să aducă rezolvarea justă și deplină a problemei Italiei, precum și a diferitor altor probleme, căci aîta timp cît acestea nu vor fi rezolvate, ele vor continua să tulbure din timp în timp pacea Europei și vor constitui deci o piedică în calea progresului și a prosperității întregii lumi civilizate.

Scris de K. Marx
aproximativ la 5 ianuarie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 541 din 24 ianuarie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

---

* — Cine va începe ? — *Nota trad.*

Karl Marx

Perspective de război în Europa ⁵²

Paris, 11 ianuarie 1859

Răspunsul dat de împăratul Austriei neobișnuitei felicitări de Anul nou primite de la Paris din partea „nepotului olandez al bătăliei de la Austerlitz” ⁵³ și discursul rostit de virtuosul Emanuel cu prilejul deschiderii parlamentului Sardiniei n-au contribuit nicidecum la risipirea îngrijorării de care este cuprinsă Europa în fața eventualității unui război. În toate centrele pieței de bani, barometrul arată „furtună”. Regele Neapolului a devenit dintr-o dată generos și manifestă o atitudine ostilă Rusiei : a pus în libertate loturi întregi de deținuți politici, l-a expulzat pe Poerio și pe partizanii lui și a refuzat Rusiei o bază de cărbuni în Adriatica ; certurile cu Tedeschi * și campania împotriva consumatorilor de țigări austriece au continuat la Milano, Lodi, Cremona, Brescia, Bergamo, Parma și Modena, iar la Pavia au fost suspendate din ordinul guvernului cursurile universitare ; Garibaldi a fost chemat la Torino și însărcinat să reorganizeze corpul de voluntari ; la Torino se formează un nou corp de vânători, aproximativ 15 000 de oameni ; iar la Casale, construirea de fortificații continuă într-un ritm accelerat. O armată austriacă cu un efectiv de aproximativ 30 000 de oameni, un întreg corps d'armée ** (corpul 3), în momentul de față a și intrat, probabil, în regatul lombardo-venețian, iar contele Gyulay, un general din școala lui Radetzky și un om cu instinctele unui Haynau, a și ajuns la Milano pentru a lua frâiele puterii din mâinile blindului, bine intenționatului, dar slabului arhiduce Ferdinand Maximilian. În Franța, manevrele militare au devenit un fenomen permanent, iar împăratul dă dovadă de un zel neobișnuit în experimentarea unui nou tun la Vincennes. În sfârșit, și guvernul prusian și-a pus în aplicare noul său

* — germanii. — *Nota trad.*** — corp de armată. — *Nota trad.*

sistem liberal, cerînd Camerelor fonduri pentru a spori efectivul armatei permanente și pentru a transforma Landwehrul într-o anexă a trupelor de linie⁵⁴. Avînd în vedere norii negri care întunecă orizontul european, ni s-ar putea părea de mirare că cursurile au înregistrat o scădere relativ neînsemnată la bursa din Londra, care, în general, este un indicator mai precis al pulsului societății europene decît observatoarele financiare de la Paris și din celelalte părți ale continentului.

În primul rînd, perspicacii observatori de la bursa din Londra înclinau să considere toana de Anul nou a lui Napoleon drept o simplă manevră de bursă a augustului lor aliat. Într-adevăr, de îndată ce titlurile franceze au început să scadă, publicul a năvălit în cea mai mare grabă în templul lui Baal pentru a se descotorosi la orice preț de rentele de stat, precum și de obligațiunile lui Crédit mobilier și de acțiunile căilor ferate. Apoi, după ce o parte din speculanții care jucau à la hausse au fost ruinați, la 6 ianuarie, la bursa de la Paris s-a produs dintr-o dată o înviorare ca urmare a lansării zvonului că în „Moniteur”⁵⁵ va apărea o notă a guvernului de natură să atenueze impresia produsă de cele declarate de „maiestatea-sa” trimisului Austriei. Această notă a apărut într-adevăr vineri 7 ianuarie ; cursurile rentelor de stat au crescut, și o serie de speculanți cunoscuți ca oameni de-ai casei la Tuileries au realizat în acea zi de vineri cîștiguri uriașe. Astfel, acești gentlemen și-au recuperat în modul cel mai avantajos cu putință cheltuielile făcute pentru cadourile de Anul nou. Se pare că un complot asemănător fusese pus la cale și la Londra, dar a fost zădărnicit nu datorită perspicacității neobișnuite a financiarilor britanici, ci datorită dominației lor secrete asupra celor care administrează din punct de vedere financiar les ménus plaisirs * la Elysée. Totuși, relativa stabilitate a titlurilor britanice se datorește, în cea mai mare parte, altei împrejurări, mai puțin măgulitoare pentru Ludovic-Napoleon, dar mai caracteristică pentru situația Europei. Nici un duhovnic nu cunoaște atît de bine punctele vulnerabile din inima unei frumoase păcătoase pocăite cum știu oamenii de finanțe din Chapel-street, Lombard-street și Threadneedle-street⁵⁶ unde-i doare pe potenții europeni. Ei știu că Rusia are nevoie de un împrumut de vreo 10 000 000 l. st., că Franța, în ciuda unui mult așteptat buget în care veniturile să depășească cheltuielile (buget despre care se vorbește întotdeauna

* Textual : „micile plăceri” ; în sens figurat : cheltuielile suplimentare pentru satisfacerea tuturor poftelor. — *Nota trad.*

la timpul viitor), are o nevoie imperioasă de bani ; că Austria se străduiește să obțină cel puțin 6 000 000 sau 8 000 000 l. st. pentru a-și plăti o parte din datorii ; că mica Sardinie dorește un împrumut nu numai în vederea unei noi campanii a Italiei, dar și pentru a-și plăti vechile datorii contractate în urma războiului Crimei ; că, înainte ca armatele să se pună în mișcare, înainte ca sîngele să curgă și tunurile să bubuie, capetele încoronate și purtătorii de spadă trebuie să primească din punga englezilor o sumă totală de 30 000 000 l. st. Or, pentru a efectua toate aceste operații financiare, este nevoie de un răgaz de cel puțin două luni ; așa că, indiferent de considerentele de ordin militar, dacă e să fie război, el trebuie să fie amînat pînă la primăvară.

Dar ar fi o mare greșeală dacă s-ar trage de aici concluzia pripită că, întrucît cîinii războinici se află la bunul plac al capitaliștilor iubitori de pace, este sigur că ei nu se vor putea smulge din lanț. Acum, cînd dobînda abia dacă se ridică la $2\frac{1}{2}\%$, cînd aur în valoare de mai bine de 40 000 000 zace în subsolurile băncilor din Anglia și Franța și cînd există o neîncredere generală în speculațiile comerciale, chiar și satana, dacă ar lansa un împrumut pentru o nouă campanie, ar reuși, după cîteva amînări de fandoseală și două-trei conferințe fățarnice, să-și vîndă obligațiunile la o valoare mai mare decît cea nominală.

Aceleași împrejurări care ar putea amîna izbucnirea unui război european ar putea tot atît de bine să-l provoace. După strălucitele succese diplomatice raportate în Asia⁵⁷, Rusia caută să-și recîștige preponderența în Europa. Într-adevăr, întocmai cum mesajul tronului, rostit de regele micii Sardinii, a fost efectiv redactat la Paris, tot astfel și butada de Anul nou a lui Bonaparte (cel mic)⁵⁸ n-a fost decît ecoul lozincii lansate la Petersburg. În această situație, cînd Franța și Sardinia se află la remorca Petersburgului, cînd Austria este amenințată, Anglia izolată și Prusia oscilează, în cazul unui război influența Rusiei ar fi predominantă cel puțin pentru o bucată de timp. Rusia ar putea să se țină deoparte, să lase Franța și Austria să se istovească luptînd una împotriva celeilalte și, spre sfîrșit, „să ușureze” greutatea întîmpinate de Austria, care acum îi barează înaintarea spre sud și pune piedici în calea propagandei ei panslaviste. Mai devreme sau mai tîrziu, guvernul rus va trebui să intervină. Un război în afara granițelor țării ar putea constitui o soluție pentru dificultățile ei interne, și, datorită succeselor obținute peste hotare, pu-

terea imperială ar putea înfrînge opoziția nobililor în țară. Dar, pe de altă parte, greutățile financiare provocate de campania din Crimeea s-ar tripla, nobilimea, la care ar trebui să se apeleze în aceste împrejurări critice, ar căpăta noi arme de atac și apărare, iar țărănimea, căreia tot nu i s-au îndeplinit încă promisiunile făcute⁵⁹, întărită de noi amînări, noi impozite și noi taxe, ar putea fi împinsă la răscoală. Cît privește Austria, ea se teme de război, dar, desigur, războiul ar putea să-i fie impus. La rîndul său, Bonaparte a ajuns, probabil, la concluzia foarte justă că a sosit momentul să-și pună în joc principalul său atu. Aut Caesar, aut nihil*. Falsa glorie a celui de-al doilea Imperiu dispare repede, și, pentru a suda din nou această excrocherie monstruoasă, este nevoie de sînge. Și apoi în ce rol, dacă nu în acela de eliberator al Italiei, în ce împrejurări, dacă nu în împrejurările favorabile cînd Anglia este nevoită să păstreze neutralitatea, cînd Rusia îl sprijină în secret, iar Piemontul se recunoaște vasalul lui, ar putea Bonaparte spera la succes? Pe de altă parte însă, partidul clerical din Franța se opune cu vehemență acestei cruciade nelegiuite; burghezia îi amintește cuvintele pe care le-a spus el cîndva: „L'Empire c'est la paix”⁶⁰; faptul că Anglia și Prusia sînt nevoite să păstreze deocamdată neutralitatea le-ar face, în cursul războiului, stăpîne pe situație, și orice înfrîngere suferită pe cîmpiile Lombardiei ar face să sune clopotele de înmormîntare ale acestui fals imperiu.

Scris de K. Marx
la 11 ianuarie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 547 din 31 ianuarie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

---

* Sau Cezar, sau nimic. — *Nota trad.*

Karl Marx și Friedrich Engels

Panica financiară din Europa ⁶¹

Paris, 13 ianuarie 1859

Panica de care au fost cuprinse bursele europene n-a încetat încă, și, după un calcul foarte prudent, valoarea titlurilor de stat a scăzut cu aproximativ 300 000 000 de dolari. În timp ce titlurile de stat franceze, sarde și austriece au scăzut cu 5⁰/₀, acțiunile căilor ferate în aceleași țări au scăzut cu 15—35⁰/₀, iar acțiunile căilor ferate lombardo-venețiene au înregistrat o scădere de aproape 50⁰/₀. La toate bursele europene, cu excepția celei din Londra, domnește convingerea că va fi război. Nu am nici un motiv să-mi schimb părerea pe care am expus-o mai înainte * în legătură cu această problemă. Convingerea noastră este că Ludovic-Napoleon nu are intenția să pornească într-adevăr un război, că planurile sale nu depășesc cadrul unei victorii diplomatice asupra Austriei, care ar aduce un profit considerabil atât lui personal cât și acoliților lui, aventurierii de la bursa din Paris. Tonul gălăgios al presei bonapartiste și al ziarului „Indépendance Belge” ⁶², acest venal propagator de clevetiri, ostentația cu care se anunță pregătirile de război — toate acestea dovedesc cum nu se poate mai limpede că nu este vorba de război, ci de o intimidare cu războiul. Chiar și corespondentul ziarului londonez „Times” ⁶³ recunoaște că lingăilor de la curte înglodați în datorii li s-a dat din nou posibilitatea, și într-o măsură incomparabil mai mare decât pînă acum, ca, jucînd ca niciodată à la baisse, să ruineze pe speculanții „respectabili” și pe micii deținători de titluri din Franța. Se spune că pînă la 5 ianuarie, numai contele de Morny a cîștigat la acest joc nu mai puțin de 2 000 000 de franci, iar suma totală de bani care a trecut din buzunarele burgheziei în cele ale aventurierilor bonapartiști depășește, probabil, cu mult această cifră.

* Vezi volumul de față, pag. 183—186. — *Nota red.*

Există trei factori care îl determină pe Ludovic-Napoleon să caute să-și cîștige simpatia italienilor și să adopte o atitudine amenințătoare față de Austria. Primul este faptul că Rusia, încă de la încheierea tratatului de pace de la Paris⁶⁴, se folosește de el ca de o marionetă. Al doilea nu este prea cunoscut, deoarece atît Napoleon cît și curtea sa fac tot ce le stă în putință să-l ascundă de privirile publicului, deși existența acestui factor este un fapt dovedit. Din momentul săvîrșirii atentatului de către Orsini⁶⁵, atît în răstimpul pînă la execuția lui, cît și după aceea, împăratul francez a primit într-una numeroase scrisori de la Venta supremă a carbonarilor italieni, societate secretă al cărei membru a fost în 1831⁶⁶. I se amintea de jurămintele pe care le-a depus cînd a intrat în această societate, de faptul că le-a călcat și de pedepsele pe care statutul societății le prevede pentru trădători. În timp ce Orsini se afla în închisoare, carbonarii l-au prevenit pe împărat că, dacă acesta va fi executat, atentatele la viața lui nu vor conține pînă cînd nu vor fi încununate cu succes; apoi, după execuție, Ludovic-Napoleon a primit o sentință formală de condamnare la moarte din partea Ventei. Norocosul aventurier, îmbibat de superstiții, a fost foarte impresionat de această sentință a unui tribunal secret. Nervii lui, care, în urma nopților petrecute timp de 20 de ani la masa de joc, deveniseră, dacă nu de fier, dar tari și insensibili ca o piele tăbăcită, nu au rezistat acestei permanente amenințări a sabiei lui Damocles. Intervenția misterioasă a unei forțe invizibile, cunoscută lui din experiența trecutului și simțită în ultimul timp datorită pistolului lui Pianori și bombei lui Orsini, era tocmai ceea ce trebuia pentru a tulbura mintea unui om care, dincolo de politica obișnuită de fiecare zi pusă în slujba obținerii de profituri, nu observa legături cauzale în istorie, ci vedea numai acțiunea misterioasă a unor forțe inaccesibile minții omenești, care deseori ridică o ineptie la rangul de putere supremă. Această groază permanentă în fața pericolului care îl amenință a contribuit în foarte mare măsură la comiterea unei serii întregi de greșeli grosolane evidente, care au marcat guvernarea lui din ultimul an. Și, într-adevăr, pentru a scăpa de destinul său — căci el crede în atotputernicia teroriștilor italieni nu mai puțin decît în precizerile țigăncilor cu privire la rezultatele curselor de cai de la Epsom⁶⁷ —, a trebuit să caute să îmbuneze această forță invizibilă. De aceea au fost publicate niște scrisori falsificate ale lui Orsini, ticluite în așa fel încît din ele reieșea

că acesta i-a lăsat lui Ludovic-Napoleon prin testament datoria sfântă de a realiza speranțele italienilor⁶⁸. Dar carbonarii nu erau chiar atât de ușor de mulțumit; ei nu încetau să-i reamintească inculpatului că este condamnat la moarte și că numai prin fapte își va merita anularea sentinței.

În sfârșit, în ultimul timp s-a înrăutățit foarte mult și situația sa în Franța. Greaua problemă — de unde să facă rost de bani — îl urmărește zi de zi tot mai amenințător. Nu există nici cea mai mică speranță să poată obține un împrumut; datoria publică a crescut în ultimul timp atât de rapid, încât nici vorbă nu poate fi de așa ceva. Crédit mobilier și Crédit foncier⁶⁹, stoarcerea milioanei sub pretextul efectuării lucrărilor de irigație, de secare a bălților, de împădurire și construire de diguri — toate acestea au fost făcute o dată și nu mai pot fi repetate. Dar în situația creată este nevoie de tot mai mulți bani. Risipa pe care o face el însuși și, în primul rînd, pretențiile din ce în ce mai mari ale clicii militariste, ale funcționarilor și ale aventurierilor lacomi, al căror devotament trebuie să-l cumpere în fiecare zi, fac ca pentru el problema banilor să fie o problemă de viață și de moarte; de aceea, din punct de vedere pur financiar, un război cu perspectiva împrumuturilor forțate, a jafurilor și a contribuțiilor de război la care ar fi supuse provinciile cucerite ar fi într-un moment de necesitate extremă singura soluție. Dar nu este vorba numai de finanțe, ci de toată poziția sa șubredă în Franța; el este conștient de faptul că, deși a devenit împărat grație armatei, el nu poate depăși anumite limite în lupta împotriva opiniei publice atât a burgheziei cît și a proletariatului. Totodată, întrucît a devenit împărat grație armatei, el trebuie să se supună voinței ei. Ca urmare, de mult a devenit evident, atât pentru el cît și pentru lumea întreagă, că singura lui șansă în caz de primejdie extremă este războiul, și anume războiul pentru recucerirea malului stîng al Rinului. Nu este de loc obligatoriu ca un asemenea război să înceapă chiar pe Rin. Dimpotrivă, teritoriul acesta poate fi cucerit, sau mai exact cucerirea lui poate începe în Italia, întocmai așa cum prima cucerire a acestor provincii a fost rezultatul victoriilor raportate de generalul Bonaparte în Lombardia.

Un asemenea război este în mod inevitabil ultima carte a lui Ludovic-Napoleon. El mizează totul pe această carte și, ca jucător cu experiență, el știe foarte bine ce forțe de temut îi stau în față. El știe că, oricît ar păstra el tăcerea, luînd o

mină misterioasă, toată lumea își dă seama, și și-a dat seama din primele zile ale domniei sale, ce înseamnă pentru el această ultimă carte. El știe că masca lui de sfinx nu va reuși să inducă pe nimeni în eroare în această privință. El știe că nici o putere europeană nu ar îngădui o asemenea extindere a teritoriului francez și că pe prietenia Rusiei se poate conta aproape tot atît cît și pe propriile lui jurăminte. Pentru un om ca el, care a dat o asemenea amploare devizei lui Ludovic al XV-lea : „Après moi le déluge” * și care știe cum va arăta acest potop, fiecare ceas reprezintă un anumit câștig, și încă unul foarte prețios, prin care el poate să amîne deznodămîntul, să cîștige timp și să-i păcălească pe jucătorii din jurul său.

Dar, în același timp, el nu este nicidecum stăpîn pe situație ; necesitatea poate să-l silească să-și joace principalul său atu cu mult înainte decît ar fi dorit el s-o facă. De cel puțin trei luni de zile înarmarea Franței se desfășoară pe scară uriașă. După ce un număr important de soldați vechi au fost lăsați la vatră, toți recruții din 1858, în număr de 100 000 față de 60 000, cît reprezenta un contingent obișnuit într-un an de pace, au fost încorporați. Activitatea intensă desfășurată în toate arsenalele și uzinele militare a convins încă de acum trei luni întregul corp superior de comandă că se pregătește o campanie militară serioasă. Acum aflăm că turnătorii de stat au primit o comandă de 75 de baterii sau 450 de piese de artilerie după noul sistem al lui Ludovic-Napoleon (piese ușoare de artilerie de 12 funzi) ; că au fost perfecționate gloanțele de pușcă (după o propunere a lui Nessler, succesorul oficial al lui Minié) ; că batalioanele de vînători și-au mărit efectivul de la 400 la 700 de oameni, iar regimentele de linie de la 900 sau 1 000 la 1 300 de oameni prin transferarea unui număr de circa 60 000 de oameni din subunitățile de rezervă-instrucție (care se completează cu recruți) ; că la Toulon se concentrează materiale de război și că se propune să se organizeze două tabere, al căror loc de amplasare nu se cunoaște încă. Dar nu este greu de ghicit unde vor fi situate aceste două tabere. Una va fi în apropiere de Lyon sau mai spre sud, lângă Toulon, iar cealaltă la Metz, ca armată de observație împotriva Prusiei și a Confederației germane ⁷⁰. Toate acestea, în mod inevitabil, au ațîțat la maximum starea de spirit războinică în rîndurile armatei, și toată lumea este

* — „după mine potopul”. — *Nota trad.*

atît de sigură că va fi război, încît ofițerii nu-și mai comandă haine civile, fiind convinși că o bună bucată de timp vor trebui să poarte numai uniformă.

În timp ce în Franța situația se prezintă astfel, în Piemont regele, încă înainte de crăciun, i-a anunțat pe generalii săi să fie pregătiți, căci s-ar putea, chiar pînă la venirea primăverii, să aibă prilejul să miroase praful de pușcă. Cuvîntarea cu care a deschis ședința parlamentului, ședința ce a avut loc de curînd, a fost atît de plină de fraze bombastice despre patriotismul italienilor și de aluzii la faptul că stăpînirea austriacă este o nedreptate, încît concluzia care se impune este următoarea : ori este hotărît să înceapă un război, ori se complăce în situația de a fi considerat de toată lumea nebun de-a binelea. În Lombardia, la Roma și în ducate au loc tulburări care pot fi comparate numai cu acelea care au precedat explozia din 1848 ; se pare că populația are o atitudine de nesupunere fățișă față de trupele străine și că nu urnărește decît un singur lucru : să-și arate disprețul ei total față de autoritățile existente și convingerea fermă că în cîteva luni austrieii vor fi nevoiți să părăsească Italia. Ca răspuns la toate acestea, Austria își întărește foarte liniștită armata din Lombardia. Aceasta era constituită din trei corpuri de armată — corpul 5, 7 și 8, totalizînd aproximativ 100 000 de oameni. Așa cum am arătat în articolul meu precedent *, acesteia îi vine ca întărire corpul 3 armată. Se comunică că 6 regimente de infanterie (85 de batalioane), 4 batalioane de vînători tirolezi, 2 regimente de cavalerie, 6 baterii, întregul stat-major și trupele de geniu ale corpului 3 armată se află pe drum sau au și ajuns în Lombardia. Prin aceasta, efectivul armatei se ridică la 130 000 sau 140 000 de oameni. Ocupînd pozițiile între Adige și Mincio, aceste forțe vor putea să reziste presiunii unor forțe cel puțin de două ori mai numeroase.

Așadar, pretutindeni se adună material inflamabil. Oare Ludovic-Napoleon este în stare să facă față tuturor acestor evenimente ? Nu. Cea mai mare parte dintre ele depășesc limitele puterii lui. Dacă izbucnește o revoluție în Lombardia, la Roma sau într-unul din ducate, dacă generalul Garibaldi invadează teritoriul din imediata apropiere și ridică poporul la insurecție, — va putea Piemontul și Ludovic-Napoleon să le țină piept ? După ce armatei franceze i s-a făgăduit aproape

* Vezi volumul de față, pag. 183. — *Nota red.*

cucerirea Italiei, unde ar fi urmat să fie întâmpinată ca o armată eliberatoare, cum i se poate cere să stea liniștită, cu armele lăsate în jos, în timp ce trupele austriece calcă în picioare flacăra revoluției italiene? Iată care este miezul problemei. Desfășurarea evenimentelor din Italia nu mai este subordonată voinței lui Ludovic-Napoleon, iar desfășurarea evenimentelor din Franța poate scăpa de sub influența lui în orice moment.

Scris de K. Marx și F. Engels
la 15 ianuarie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5548 din 1 februarie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Situația lui Ludovic-Napoleon

Paris, 26 ianuarie 1859

Sinteți, desigur, informați despre legătura secretă care există între noua politică a lui Ludovic Bonaparte față de Italia și frica lui năprasnică de teroriștii italieni. Acum câteva zile ați fi putut citi în „France Centrale”, un ziar de provincie care, din păcate, nu traversează niciodată Atlanticul, următoarea relatare :

„Am amintit de balul care a avut loc luna trecută la Tuileries. În scrisorile sosite din Paris ni se comunică că la această petrecere a survenit un incident care a provocat mare panică. Erau de față un număr mare de invitați. Și, nu se știe, sau pentru că unei doamne i-a venit rău, sau din altă pricină, s-a produs o învălmășeală, și cei 3 000 sau 4 000 de invitați și-au închipuit că a avut loc un accident. Aceasta a creat o stare de panică, mai multe persoane s-au repezit spre tron, iar împăratul, pentru a-i liniști pe cei prezenți, a început să se plimbe prin saloane”.

Dar la balul despre care este vorba, în Salle du Trône* erau de față 200 sau 300 de persoane care au fost martorele unei scene cu totul deosebite de cea care i s-a permis ziarului „France Centrale” s-o relateze. De fapt, nu se știe de ce invitații au început deodată să se agite prin saloane și apoi să se îmbulzească spre Salle du Trône, iar în momentul acela Ludovic Bonaparte și Eugenia au părăsit în grabă tronul și, făcându-și loc prin salon, s-au năpustit spre ieșire ; împărăteasa, străduindu-se să-și strângă cum putea fustele, era atât de palidă, încât prietenii ei cei mai buni spuneau după aceea : „Avea o figură de moartă”.

Această stare de neliniște chinuitoare prin care trec uzurpatorul și prietenii săi încă din momentul când a avut loc atentatul lui Orsini ne amintește de celebrul pasaj din „Republica” lui Platon :

* — Sala tronului. — *Nota trad.*

„Tiranul nu-și atinge nici măcar țelul său principal — acela de a fi stăpînitor. Orice ar părea el, tiranul este întotdeauna un sclav. Inima sa va fi mereu plină de teamă, sfîrtecată de groază și muștrări de conștiință. Pe zi ce trece, el devine tot mai mult ceea ce a fost de la bun început, adică un om invidiat și detestat, bănuitor, lipsit de prieteni și nedrept, un dușman a tot ce este sfînt și un protector și apărător a tot ce este nelegiuit. Așadar, tiranul este cel mai nefericit dintre oameni”.

Poziția ostilă pe care se situează Bonaparte față de Austria, deși urmărește, fără îndoială, să dea armatei, care a început să murmure, perspectiva unei ocupații active de altă natură decît serviciul polițienesc pe care îl îndeplinește în prezent, are totuși ca scop mai ales să facă inofensiv pumnalul italian și să-i încredințeze pe patrioții italieni că împăratul a rămas credincios vechiului jurămint dat carbonarilor. Căsătoria prințului Napoleon, sau a generalului Plon-Plon, cum îi spun parizienii, cu prințesa Clotilda de Sardinia trebuia neapărat să apară în fața lumii întregi ca o unire a Franței cu Italia, și în acest fel să constituie, așa cum vor să-și închipuie cei de la Tuileries, o primă rată în contul datoriei Bonapartilor față de italieni. Dar îl știți pe eroul de la Satory! ⁷¹ El este cunoscut prin încăpăținarea cu care-și urmărește scopul propus, dar căile sale sînt întortocheate, înaintările sale sînt însoțite de retrageri continue și de fiecare dată cînd ajunge la punctul culminant apar cele mai mari complicații, care îl paralizează. În aceste momente, așa cum s-a întîmplat la Boulogne, Strasbourg ⁷² și în noaptea de 1 spre 2 decembrie 1851, în spatele lui stau întotdeauna cîțiva desperados, impertinenți, siguri de ei, impulsivi, care îl împiedică să-și mai amîne aplicarea planurilor lui îndelung frămîntate și-l împinge cu forța în Rubicon ⁷³. După ce-l trece cu bine, începe din nou să acționeze, cu perfidia care-i este proprie, prin uneltiri criminale, prin conspirații secrete, cu nehotărîre și cu o atitudine flegmatică. Însăși firea lui falsă îl împinge la un joc dublu în ceea ce privește propriile lui planuri. Această căsătorie sardă, de pildă, a pus-o la cale în urmă cu 8 luni sub pretextul unei cruciade conduse de Franța în favoarea Italiei. După atîtea încercări nereușite de a pătrunde în cercul familiilor regale, n-ar fi o lovitură politică proastă ca, sub un pretext fals, să prindă în plasa Bonapartilor pe fiica reprezentantului celei mai vechi dinastii din Europa !

Dar Ludovic Bonaparte avea motive serioase să recurgă la o reculade * și să adopte un ton liniștitor după ce sunase

* — retragere. — Nota trad.

goarna care chema la război. Niciodată încă, în tot timpul guvernării sale, burghezia nu a dat semne atât de neîndoielnice de nemulțumire, iar neliniștea pe care au stîrnit-o în rîndurile ei numai zvonurile în legătură cu începerea războiului a avut drept rezultat zguduiri puternice atât la bursă cît și pe piețele de desfacere a produselor agricole și în centrele industriale. Magnații financiari au început să protesteze. Contele de Germiny, directorul Băncii Franței, l-a prevenit personal pe împărat că continuarea acestei orientări politice primejdioase va provoca în mod inevitabil un dezastru în întreaga viață comercială a țării. Prefecții din Marsilia, din Bordeaux și din alte orașe mari comerciale, raportînd despre panica fără precedent care domnește în cercurile comerciale, au făcut niște aluzii ciudate la dovezile de neloialitate date de acești „prieteni ai proprietății și ordinii”. D-l Thiers a socotit că acum era momentul potrivit pentru a rupe îndelungata sa tăcere și pentru a ataca fățiș și vehement, în saloanele înțesate de spionii guvernului, „politica nechibzuită” a celor de la Tuileries. Făcînd o analiză amplă și profundă din punct de vedere politic și strategic a perspectivelor războiului, el a demonstrat că Franța nu va putea evita înfrîngerea dacă nu va dispune la începutul luptei de 400 000 de soldați, în afară de cei pe care trebuie să-i țină în Algeria și de cei care trebuie să rămîină în țară. Chiar și ziarul guvernamental „Constitutionnel”⁷⁴ n-a putut să nu recunoască, deși pe un ton de prefăcută indignare, că elanul războinic al Franței a dispărut și că ea, ca o lașă, numai la gîndul unui război serios este cuprinsă de spaimă.

Pe de altă parte, spionii de rangul doi au comunicat toți ca unul despre ironiile pe care le provoacă în rîndurile populației numai ideea că despotul Franței intenționează să joace rolul de eliberator al Italiei și că, pe lîngă aceste ironii, se cîntă cuplete necuviincioase în legătură cu căsătoria sardă. Unul din aceste cuplete începe cu cuvintele : „De astă dată, deci, soțul Mariei-Luiza trebuie să fie Plon-Plon”⁷⁵.

În ciuda instrucțiunilor trimise tuturor prefecților cu scopul de a liniști spiritele și a dezmințirilor oficiale cu privire la existența unui pericol care amenință statu-quo, panica generală este departe de a se fi potolit. În primul rînd, aici s-a aflat că semizeul de la Tuileries a fost împins mai departe decît avea el intenția să meargă. Circulă zvonul că prințesa Clotilda, care, deși foarte tînără, are un caracter energic, a acceptat cererea lui Plon-Plon cu cuvintele : „Mă căsătoresc

cu dv. pentru a-i asigura tatălui meu sprijinul Franței. Dacă nu aș fi pe deplin încredințată de acest sprijin, nu m-aș căsători cu dv.". Ea a refuzat să consimtă la logodnă pînă cînd nu i se vor da tatălui „garanții ferme” în ceea ce privește un ajutor efectiv din partea Franței. Așadar, Ludovic Bonaparte a trebuit să încheie cu Victor Emanuel o alianță ofensivă și defensivă ⁷⁶, fapt pe care agenții lui Plon-Plon s-au grăbit să-l comunice imediat întregii Europe în coloanele ziarului „Indépendance Belge”. Acest Plon-Plon și suita lui au de fapt pretenția de a juca în momentul de față același rol pe care au trebuit să-l joace Persigny în expediția de la Boulogne, iar Morny, Fleury și Saint-Arnaud în noaptea spre 2 decembrie, și anume: să-l arunce pe Ludovic Bonaparte în Rubicon. Plon-Plon, după cum știți, nu și-a cîștigat faimă de viteaz în lupte. În timpul războiului din Crimeea a făcut o figură destul de jalnică, neavînd nici măcar curajul care se cere unui simplu soldat; nu știe nici să se țină în șa. Or, acum el este un adevărat Marte al dinastiei Bonaparte. A deveni vice-regele Lombardiei este, după părerea lui, primul pas în calea spre tronul Franței. Prietenii lui au devenit atît de îndrăzneți, încît șeful lor, d-l Émile de Girardin, venind vorba despre intențiile împăratului, a avut curajul să spună în prezența unui grup de vreo 20 de oameni: „La care împărat vă referiți? Singurul împărat adevărat este cel de la Palais Royal” ⁷⁷. În timp ce ziarele guvernamentale propăvăduiesc, de ochii lumii, pacea, ziarul lui Plon-Plon, „Presse” ⁷⁸, vorbește, pe zi ce trece, cu mai mult sînge rece despre pregătirile de război. În timp ce Ludovic Bonaparte îl sfătuiește în mod demonstrativ pe Victor Emanuel să-i țină în frîu pe adepții lui Mazzini, Plon-Plon îl îndeamnă pe rege „să-i îboldească”. În timp ce Bonaparte a alcătuit suita care trebuia să-l însoțească pe vărul său la Torino din oamenii cei mai conservatori, de felul generalului Niel, Plon-Plon, pentru a da anturajului său un aspect revoluționar, a afirmat că pleacă numai cu condiția de a fi însoțit de d-l Bixio, fost ministru în timpul Republicii franceze din 1848. Iar oamenii spun: „Dacă Ludovic-Napoleon nu este gata de orice, nimic nu poate fi mai primejdios decît aerele pe care și le dă Plon-Plon și articolele publicate de prietenii săi”. Iată de ce teama încă mai persistă. Pe de altă parte, toată lumea își dă seama că pentru Ludovic-Napoleon ar însemna o sinucidere dacă, lăsîndu-se intimidat de strigătele burgheziei franceze și de privirile încruntate ale

dinastiilor europene, ar da înapoi după ce Victor Emanuel a fost compromis, iar visurile războinice ale armatei franceze au ajuns la punctul culminant. Pentru a da armatei quid pro quo *, el intenționează, după câte se zvonește, să o trimită într-o expediție peste mări — împotriva Marocului, a Madagascarului sau a altui ținut îndepărtat care nu figurează în Tratatul de la Viena.⁷⁹ Dar, în pofida voinței șarlatanului încoronat, orice eveniment neprevăzut poate duce la un război cu Austria.

Scris de K. Marx
la 28 ianuarie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5563 din 18 februarie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

---

* — un lucru în locul altuia, ceva în schimb. — *Nota trad.*

Friedrich Engels

Armata franceză

Ziarul parizian „Constitutionnel“ a publicat de curînd o informație cu scopul de a demonstra că în caz de război Franța ar putea trimite peste graniță o armată de 500 000 de oameni⁸⁰. Din scrisoarea d-lui Gaillardet, apărută în „Courrier des États Unis“⁸¹ de ieri, reiese că această informație, precum și cifrele pe care se bazează au fost furnizate confratelui nostru din Paris de însuși împăratul, fără știrea vreunuia dintre miniștrii săi. În primul punct al acestei informații se spune că, dacă vor fi rechemăți din concediu toți soldații și dacă nu se vor mai da concedii, la 1 aprilie anul curent, armata franceză va avea un efectiv de 568 000 de oameni ; dacă vor fi încorporați toți recruții din anul 1858, efectivul ei va spori cu 64 000 de oameni ; și dacă se va declara război, guvernul poate conta cu toată certitudinea pe cel puțin 50 000 de voluntari atît dintre vechii soldați lăsați la vatră cît și voluntari tineri. În general ar rezulta o cifră totală de 682 000 de oameni, împărțită potrivit statisticii împăratului după cum urmează :

Infanterie	390 978
Cavalerie	83 000
Artilerie	46 450
Trupe de geniu	12 110
Convoaie	10 120
Gardă	29 942
Alte trupe	49 000
Total	621 600

În această cifră totală s-a strecurat o greșeală vădită. Lipsesc 60 000 de oameni, pe care împăratul, în fuga condeiului, a uitat să-i repartizeze. Dar nu aceasta are importanță. Să presupunem că cifra de 682 000 este reală. În caz de război, în unitățile de rezervă-instrucție, care reprezintă în același timp

și garnizoanele din interiorul țării, ar rămîne 100 000 de oameni. Aceștia ar fi sprijiniți de 25 000 de jandarmi, iar pentru Algeria ar ajunge 50 000 de oameni. Dacă scădem acești 175 000 de oameni din cifra totală de mai sus, rămîn 507 000. Dar maiestatea-sa a reușit din nou să facă dispăruți 10 000 de oameni, și scăderea o face din numărul de 672 000, în loc de 682 000, reducînd astfel efectivul trupelor de cîmp la 497 000 de oameni. Așadar, potrivit informațiilor din sursa noastră autorizată, la 1 iunie 1859 Franța poate dispune pentru un război dus în afara granițelor sale de o armată de 500 000 de oameni, fără a face nici un fel de modificări în organizarea existentă a armatei.

Să vedem acum din ce se compune în realitate armata franceză. Organizarea existentă a unei armate limitează în oarecare măsură posibilitatea de mărire a ei, batalioanele, escadroanele, bateriile din arma respectivă nu pot avea mai mult de un anumit număr de oameni, cai și tunuri; în caz contrar, ar fi afectat sistemul și particularitățile tactice ale fiecărei arme. Batalioanele franceze, de pildă, care se compun din 8 companii, nu și-ar putea dubla numărul companiilor lor, care numără în mod obișnuit 118 ostași, fără a provoca o schimbare radicală în instrucția inițială și de batalion a soldaților; la fel nici bateriile franceze nu și-ar putea spori numărul de tunuri de la 6 la 8 sau la 12 fără ca acest lucru să ducă la aceleași consecințe; în ambele cazuri, companiile și bateriile ar deveni extrem de greoaie, în afară de cazul cînd s-ar împărți în subunități mai mici. Așadar, organizarea oricărei armate impune anumite limite ale efectivului ei; și dacă aceste limite sînt depășite, devine necesară crearea unor noi formațiuni. Dar întrucît acestea, o dată create într-un anumit număr, nu mai pot fi ascunse opiniei publice și întrucît, după cum afirmă „Constitutionnel”, deocamdată nu este nevoie de noi formațiuni, putem considera structura organizatorică a armatei, așa cum a fost ea la sfîrșitul războiului împotriva Rusiei⁸², ca limită a efectivului pe care-l poate cuprinde armata în momentul de față.

Un batalion de linie francez, cu organizarea lui complexă de șase companii de linie și două de elită, nu poate avea un efectiv mai mare de 1 000 de oameni. 100 de regimente de linie de cîte trei batalioane fiecare ar avea un efectiv de 300 000 de oameni. Intenționat am inclus batalionul al 3-lea, căci, deși pînă la războiul cu Rusia el a figurat numai ca un batalion de rezervă-instrucție, el a fost totuși mobilizat, și în

fiecare regiment au fost create trei companii de rezervă-instrucție suplimentare, care, fără îndoială, mai există. Aceste 300 de companii vor totaliza 36 000 de oameni. Cele 20 de batalioane de chasseurs à pied *, care urmează să lupte mai curînd pe companii independente decît în batalioane întrunite, pot avea un efectiv mai mare; fiecare din ele numără 1 300 de oameni, și, prin urmare, efectivul lor total se compune din 26 000 de oameni, neavînd aproape nici o subunitate de rezervă-instrucție, deoarece primesc un mare număr de oameni din alte regimente. Garda este alcătuită din două divizii de infanterie, iar regimentele ei pînă la încheierea păcii cu Rusia aveau fiecare numai cîte două batalioane, ceea ce corespunde afirmației din „Constitutionnel” potrivit căreia infanteria gărzii constă din 18 batalioane, adică din 18 000 de oameni. Unitățile menționate reprezintă întreaga infanterie franceză, cu excepția trupelor destinate să servească în Africa. Acestea sînt formate din 9 batalioane de zuavi, cu un efectiv de 9 000 de oameni și în plus 500 de oameni în companiile de rezervă-instrucție; 3 batalioane disciplinare (zéphyri)⁸³, sau 3 000 de oameni, și 9 batalioane de trăgători algerieni (indigeni), care, atunci cînd au efectivul complet, numără 9 000 de oameni. Așadar, efectivul general al infanteriei franceze poate fi totalizat în felul următor:

Unitățile de linie, inclusiv subunitățile de rezervă-instrucție, — 366 000 de oameni în 300 de batalioane și 300 de companii de rezervă-instrucție.

Chasseurs — 26 000 de oameni în 20 de batalioane.

Garda — 18 000 de oameni în 18 batalioane.

Zuavii — 9 500 de oameni în 9 batalioane.

Zéphyrii — 3 000 de oameni în 3 batalioane.

Trăgătorii algerieni indigeni — 9 000 de oameni în 9 batalioane.

În total, 401 500 de oameni în 351 de batalioane și 300 de companii de rezervă-instrucție.

Dintre aceștia, 36 500 aparțin companiilor de rezervă-instrucție, deci pentru serviciul militar activ în Franța, iar restul de 365 000 de oameni pot fi folosiți peste graniță.

Referitor la cavaleria franceză s-a considerat că în 1858 era formată din: 12 regimente de cavalerie grea — 72 de escadroane și 12 escadroane de rezervă-instrucție — 14 400 de combatanți și 1 800 de rezerviști.

* — vînători pe deștri. — *Nota trad.*

20 de regimente de linie — 120 de escadroane și 20 de escadroane de rezervă-instrucție — 24 600 de combatanți și 3 820 de rezerviști.

21 de regimente de cavalerie ușoară — 126 de escadroane și 21 de escadroane de rezervă-instrucție — 27 100 de combatanți și 4 230 de rezerviști.

4 regimente africane — 16 escadroane și 4 escadroane de rezervă-instrucție — 3 000 de combatanți și 450 de rezerviști.

3 regimente de indigeni — 12 escadroane — 3 600 de combatanți.

În total, 346 de escadroane combatante și 57 de escadroane de rezervă-instrucție — 72 700 de combatanți activi și 10 300 de rezerviști.

La aceștia trebuie să adăugăm cavaleria gărzii: 30 de escadroane combatante — 6 000 de combatanți.

Cifra totală: 376 de escadroane combatante, 57 de escadroane de rezervă — 78 700 de combatanți și 10 300 de rezerviști.

Dar nu trebuie să uităm că, deși de la 1840 încoace în Franța s-au obținut mari succese în îmbunătățirea rasei cailor, caii din această țară sînt cît se poate de nepotriviți pentru cavalerie. Numai cu prețul unor eforturi și cheltuieli imense făcute în ultimii ani, armata a putut fi înzestrată cu precădere — și nu în mod strălucit — cu cai din Franța. De altfel, acest lucru este valabil numai pentru armata din timp de pace, cînd nevoile ei nu depășesc cifra de 50 000 de cai; și cu toate că există posibilitatea de a înzestra armata cu cai din Algeria, a trebuit să se cumpere din străinătate un mare număr de cai, dintre care o bună parte fuseseră vînduți mai înainte de cavaleriile altor țări ca fiind inutilizabili. În prezent, caii pentru cavaleria franceză se cumpără din Germania, iar guvernul austriac abia de curînd a interzis exportul de cai peste granița de sud-vest. Avînd în vedere toate aceste dificultăți, n-avem de ce ne teme că vreodată cavaleria franceză va depăși cifrele arătate mai sus sau că, cu excepția acelei mici părți înzestrate cu cai din Algeria, va excela vreodată pe cîmpul de luptă, în afară de cazul că, în urma unor cuceriri, ar obține un număr mai mare de cai buni decît cei pe care îi are în prezent.

Artileria, inclusiv artileria gărzii, se compune din 207 baterii de artilerie de cîmp, sau 1 242 tunuri, avînd aproximativ 50 000 de oameni. Din acest număr, cel puțin 5 000 fac parte din bateriile de rezervă-instrucție. Efectivul trupelor de geniu

nu depășește cifra de 9 000 sau 10 000 de oameni, dar noi vom socoti, luându-ne după „Constitutionnel”, 12 000 de oameni. Convoaiele, companiile de muncitori, personalul sanitar etc. — toți necombatanții — totalizează în timp de război aproximativ 11 000 de oameni. Așadar, numărul maxim de oameni pe care l-ar putea cuprinde armata franceză în actuala ei organizare ar fi următorul :

	Combatanți	Rezerviști	Total
Infanterie	365 000	36 500	401 500
Cavalerie	78 700	10 300	89 000
Artilerie	45 000	5 000	50 000
Trupe de geniu ..	12 000	—	12 000
Necombatanți ..	—	11 000	11 000
Total	500 700	62 800	563 500

Acest rezultat corespunde întru totul măsurilor obișnuite de completare a armatei franceze. În fiecare an 100 000 de tineri sînt chemați sub drapel, dar înainte, în timp de pace, numai 60 000 erau efectiv trimiși la regimente, și întrucît serviciul militar dura șapte ani, armata nu putea depăși cifra de 400 000 sau 420 000 de oameni. Dar în timpul lui Ludovic-Filip durata reală a serviciului militar era rareori mai mare de patru pînă la cinci ani, și deci în această perioadă efectivul real al armatei nu depășea cifra de 300 000 de oameni, iar restul se aflau în concediu. Dar cum de atunci fiecărui regiment de infanterie i s-a adăugat un batalion suplimentar, fiecărui regiment de cavalerie un escadron suplimentar și în plus s-a format și garda⁸⁴, structura organizatorică a armatei s-a dezvoltat atît de mult, încît efectivul ei poate ajunge pînă la 600 000 de oameni ; și e puțin probabil că Franța, în afară de cazul unui război național de apărare, va avea vreodată un număr mai mare de soldați instruiți.

Așadar, dacă vom lua cifrele prezentate mai sus, la care vom adăuga cei 49 000 de jandarmi, gărzile municipale și „alte trupe”, despre care nimeni nu știe ce cuprind și pe care „Constitutionnel” le include pentru a ajunge la totalul său, cifra totală va coincide aproape cu efectivul pe care, potrivit afirmațiilor acestui ziar, îl va avea armata la 1 aprilie 1859. Dar aici începe deosebirea. În totalul nostru general figurează subunitățile de rezervă-instrucție, 300 de companii și 57 de escadroane, care abia dacă sînt suficiente pentru instrucția preliminară și pentru organizarea celor 46 800 de infanteriști

și cavaleriști din componența lor. Să presupunem că aceștia sînt chemați pe neașteptate pentru a face loc noilor recruți și pentru a completa în regimente locurile celor care au fost lăsați la vatră; cîți recruți vor trebui în acest caz să fie instruiți în aceste subunități de rezervă-instrucție? Cei 100 000 de recruți din anul 1859 și cel puțin 20 000 de voluntari neinstruiți, în total 120 000 de oameni, adică cu 70 000 mai mult decît pot cuprinde subunitățile de rezervă-instrucție. Dar atunci este neîndoios că între 1 aprilie și 1 iunie cele trei companii de rezervă-instrucție ale fiecărui regiment de infanterie trebuie să crească pînă la proporțiile unui batalion complet și că pe lîngă fiecare regiment de cavalerie trebuie să fie create două escadroane de rezervă-instrucție în loc de unul. Căci, dacă acum, cînd întreaga armată face doar serviciu de garnizoană, subunitățile de rezervă-instrucție sînt niște simple etape pentru recrutați, de unde încă neinstruit sau pe jumătate instruit, el este trimis cît mai curînd la regimentul său pentru a fi instruit acolo, nu trebuie să uităm că în timp de război, cînd armata desfășoară acțiuni de luptă, subunitățile de rezervă-instrucție trebuie să echipeze și să instruiască complet soldații, astfel încît aceștia să intre în regiment pregătiți pentru serviciul de armată. Așadar, atunci cînd afirmă că armata franceză își poate spori efectivul pînă la 700 000 de oameni fără a înființa noi formațiuni, „Constitutionnel” se depărtează foarte mult de adevăr. Iar pentru formarea a 100 de batalioane de rezervă-instrucție din 300 de companii și a 57 de escadroane de rezervă-instrucție suplimentare, ar fi nevoie să fie scoși din rîndurile armatei active cel puțin 2 000 de ofițeri și 10 000 de subofițeri tocmai în momentul cînd serviciile lor sînt mai necesare ca oricînd.

Dar să presupunem că vor fi recrutați 700 000 de oameni, — și noi nu afirmăm nicidecum că la începutul războiului Franța nu ar putea recruta acest număr de tineri, — cîți dintre acești 700 000 vor fi apți pentru serviciul militar? Cel mult 580 000, și dintre aceștia, după cum spune „Constitutionnel”, 50 000 trebuie să apere Algeria. Pentru jandarmi și diferite alte trupe destinate serviciului în interiorul țării trebuie să luăm nu cifra de 25 000, ci să ne luăm după calculul inițial al lui „Constitutionnel”, și anume 49 000. Rămîn 481 000 de oameni. Dar confratele nostru imperial trebuie să aibă o prea mare încredere în trăinicia dinastiei sale dacă își închipuie că apărarea ei poate fi încredințată unui număr de 120 000 de recruți neinstruiți, 49 000 de jandarmi și altor trupe de poli-

ție militară. Subunitățile de rezervă-instrucție, abia dacă vor fi suficiente pentru constituirea garnizoanelor celor mai mari fortărețe, cu excepția Parisului și a Lyonului. Ludovic-Napoleon nu va încredința niciodată aceste două orașe recruților neinstruiți; și, deși „Constitutionnel” consideră că 40 000 de oameni sînt suficienți pentru a le apăra, se poate spune cu certitudine că 100 000 nu va fi o cifră prea mare pentru acest scop. Dar, dacă scădem 100 000 de oameni necesari pentru paza marilor orașe din interiorul țării și pentru sudul regalist al Franței, efectivul întregii armate de care se poate dispune într-un război în afara granițelor se reduce la 381 000 de oameni. Din aceștia, cel puțin 181 000 vor forma o armată de observație la granița cu Belgia, cu Germania și cu Elveția, iar pentru a ataca Italia nu rămîn decît 200 000 de oameni disponibili. Și noi susținem că 150 000 de austrieci, care ocupă poziții puternice pe Mincio și Adige, sînt cel puțin egali ca forță cu 300 000 de francezi și sarzi și, dacă într-adevăr va începe un război, ei pot dovedi într-o bună zi acest lucru.

Scris de F. Engels
la 31 ianuarie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 568 din 24 februarie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Resursele militare ale Germaniei

Recenta lăudăroșenie a lui Ludovic-Napoleon în legătură cu efectivul forțelor armate pe care le poate pune în mișcare împotriva Austriei a provocat declarații similare din partea ziarelor germane cu privire la resursele militare care ar putea fi concentrate împotriva lui în caz de război. Dar aceste declarații în general nu pot fi exacte și întemeiate decît în măsură cu totul neînsemnată, și de aceea am fost nevoiți să apelăm la documente originale și oficiale pentru a stabili faptele și cifrele pe care le prezentăm acum cititorilor noștri.

Armata austriacă este, fără îndoială, cea mai puternică dintre toate armatele care ar putea fi trimise împotriva Franței în cazul unui asemenea război. Infanteria ei este alcătuită din 62 de regimente de linie (fiecare regiment fiind format dintr-un batalion de grenadieri, 4 batalioane de linie și un batalion de rezervă și instrucție), avînd 310 batalioane combatante, 62 de batalioane de rezervă-instrucție ; 14 regimente de grăniceri (formate din cîte două batalioane de cîmp și un batalion de rezervă), alcătuiind în total 28 de batalioane combatante și 14 batalioane de rezervă (în afară de un batalion independent) și 32 de batalioane de vînători. Batalioanele austriece au efective numerice diferite, fiind alcătuite din 4 pînă la 6 companii. Cînd efectivul ei este complet, infanteria totalizează :

Trupele de linie	370 000	de oameni
Regimentele de la granița militară ⁸⁶	55 000	" "
Trupele de vînători	32 000	" "
<hr/>		
Total, inclusiv subunitățile de rezervă-instrucție	457 000	" "

Regimentele de linie și de grăniceri sînt înzestrate cu puști cu percuție cu țeava lisă, a căror închizătoare are o

construcție originală, care nu e de loc grozavă, dar în general aceste puști sînt destul de bune. În regimentele de grăniceri, fiecare companie are 20 de puști ghintuite. Cele 32 de batalioane de vînători sînt complet înzestrate cu puști ghintuite, dar acestea sînt cu mult inferioare puștilor franceze Minié sau puștilor engleze Enfield. Infanteria este din toate punctele de vedere o infanterie de prim rang, iar soldații austrieci nu sînt mai prejos de nici un soldat din Europa, deși, în comparație cu infanteria engleză sau prusiană, unde fiecare soldat este înzestrat cu o pușcă ghintuită cu bătaie mare, armamentul de calitate inferioară este în defavoarea lor. Dar în comparație cu trupele franceze și ruse, acest dezavantaj nu există, dacă nu luăm în considerație cele 20 de batalioane franceze de vînători și dacă nu se schimbă armamentul infanteriei de linie franceze.

Cavaleria austriacă numără 16 regimente de cavalerie grea și 24 de cavalerie ușoară, primele se compun din 6 escadroane, iar următoarele din 8, în afară de un escadron de rezervă-instrucție de fiecare regiment. Un escadron din cavaleria grea are un efectiv de 194 de oameni, unul din cavaleria ușoară — 227 de oameni. Cu un astfel de efectiv, un regiment austriac de cavalerie este mai puternic decît o brigadă franceză de cavalerie. În total, cavaleria austriacă are 67 000 de oameni asigurați cu cai excelenți, deoarece cea mai mare parte din cavaleria ușoară este recrutată din rîndurile a două națiuni de călăreți înnașcuți — ungurii și polonezii. Nu încapă îndoială că acești 67 000 de oameni sînt mai puternici decît cei 81 000 de cavaleriști francezi pe care Ludovic-Napoleon intenționează să-i arunce în luptă. În prezent, cavaleria austriacă este, neîndoielnic, fără egal.

Artileria este alcătuită din 12 regimente de cîmp, fiecare regiment avînd cîte 13 baterii a 8 tunuri, 1 regiment de artilerie de coastă și 1 regiment de artilerie-rachetă compuse din 20 de baterii, în total 1 248 de piese de artilerie, 240 de țevi de rachete și 50 000 de oameni. În plus, pionierii, personalul medico-sanitar etc. reprezintă aproximativ 20 000 de oameni.

În general, în timp de pace, întreaga armată, inclusiv convoaiele etc., numără între 580 000 și 600 000 de oameni. Dintre aceștia, de obicei, și în prezent de asemenea, aproape 200 000 se află în concediu și numai 400 000 sînt efectiv sub

drapel. Dar în caz de război, nu numai acești 200 000, ci și 120 000 de rezerviști (lăsați la vatră după 8 ani de serviciu militar și care urmează să mai presteze serviciu încă doi ani) pot fi mobilizați, și dacă e să dăm crezare afirmațiilor unor publiciști austrieci, întreaga armată poate fi chemată sub arme în 14 zile. Și totuși, prin aceasta resursele imperiului nu sînt epuizate. Regiunea Graniței militare este exceptată de la obligația de a da rezerviști, dar acolo orice bărbat pînă la vîrsta de 60 de ani este soldat și în orice moment poate fi chemat la regimentul său. În 1848, această regiune a furnizat trupele care l-au salvat în Italia pe Radetzky și, o dată cu el, monarhia austriacă. Oamenii încă n-au uitat cum s-a format și a fost trimis în Italia batalion după batalion din rîndurile acestor slavi voinici; printre altele, armata care a salvat Viena din mîinile insurgenților era formată din aceiași oameni⁸⁶. Această regiune, al cărei contingent în condiții normale se limitează la 55 000 de oameni, poate trimite pe front, în caz de nevoie, 200 000 de soldați. Așadar, efectivul armatei austriece cu rezerviștii și numai 80 000 de soldați din regiunea Graniței militare s-ar ridica la 800 000 de oameni, căroro, pe măsură ce se organizează batalioane, li se mai pot adăuga peste 100 000 de soldați din regiunea Graniței militare. Așadar, Austria, dacă ar avea banii necesari, ar dispune ea singură de suficiente forțe pentru a-și apăra posesiunile italiene împotriva forțelor unite ale Franței și Piemontului.

Puterea care urmează este Prusia. Infanteria acestui regat este alcătuită din 36 de regimente de linie și de gardă, care totalizează 108 batalioane; 9 regimente de rezervă, totalizînd, la rîndul lor, 18 batalioane; împreună cu cele 8 batalioane de rezervă și 10 batalioane de vînători, ea are în total 144 de batalioane, ceea ce înseamnă, în timp de război, 150 000 de oameni. La aceștia trebuie să adăugăm Landwehrul⁸⁷ din prima recrutare — 116 batalioane — aproximativ 120 000 de oameni, obținînd astfel în total 270 000 de oameni. În timp de război, cele 8 batalioane de rezerviști sînt transformate în 36 de batalioane de rezervă-instrucție pentru cele 36 de regimente de linie, iar cele 9 regimente de rezervă-instrucție împreună cu cele 9 batalioane corespunzătoare ale Landwehrului sînt destinate serviciului de garnizoană, astfel trupele de cîmp destinate acțiunii de luptă se compun din 228

de batalioane, cu un efectiv de aproximativ 230 000 de oameni.

Cavaleria este alcătuită din 38 de regimente de linie, formate din 4 escadroane fiecare, în total 152 de escadroane, și 34 de regimente sau 136 de escadroane din primul contingent al Landwehrului, adică aproximativ 49 000 de oameni.

Artileria se compune din 9 regimente, fiecare avînd 11 baterii de 8 tunuri și 4 companii pentru executarea serviciului în fortărețe — în total 792 de piese de artilerie de cîmp și 20 000 de oameni.

Trupele de geniu, convoaiele etc. au în total un număr de 40 000 de oameni.

Așadar, Prusia dispune în total de o armată de 380 000 de oameni din trupele de linie și din Landwehrul din prima recrutare, dintre care cel puțin 340 000 sînt gata să înceapă campania. Landwehrul din a doua recrutare nu este organizat și în mod practic este destinat numai pentru serviciul în fortărețe. În caz de război însă, el ar putea fi pregătit în mod satisfăcător pentru luptă în aproximativ 4 luni, aceasta în ceea ce privește infanteria și artileria; cît despre cavalerie, e puțin probabil ca ea să fie vreodată bună pentru a desfășura acțiuni de luptă. În orice caz se poate conta cu toată certitudinea pe 100 000 sau 120 000 de oameni din Landwehrul din a doua recrutare, care vor face disponibili din serviciul de garnizoană un număr egal de oameni din trupele de linie. Așadar, Prusia poate pune pe picior de război o armată de 500 000 de oameni; în afară de aceștia, există un mare număr de oameni instruiți pentru serviciul de front pe care Landwehrul din prima recrutare, cu organizarea existentă, nu-i poate cuprinde și care ar putea fi folosiți pentru formarea unor noi unități.

Din cauză că în armata prusiană durata serviciului militar este scurtă (3 ani) și întregul efectiv al Landwehrului din prima recrutare nu a fost chemat sub arme 4—5 ani în medie (cu cîteva întreruperi neînsemnate), la începutul războiului armata prusiană va fi, în ceea ce privește oamenii, inferioară armatei austriece. Dar prusienii au o incontestabilă înclinație pentru militarie, și de aceea vor fi suficiente cîteva săptămîni de acțiuni militare pentru ca ei să devină buni soldați. Prusia nu are să se teamă decît de prima sau de primele două luni

de război. Armata prusiană, care în proporție de mai bine de jumătate este formată din miliție, este foarte puțin adaptată pentru un război ofensiv, dar cu atât mai bună se va dovedi ea într-un război de apărare, căci nicăieri, în afară de Elveția⁸⁸, nu există o armată ca în Prusia care să aibă sub arme întreaga națiune. Cît privește armamentul, întreaga gardă și cîte un batalion din fiecare regiment de linie sînt înzestrate cu noile puști cu percuție, care trag la o distanță de 1 000 de iarzi și, alături de pușca engleză Enfield, întrec în ceea ce privește bătaia tragerii toate celelalte puști folosite în prezent. Celelalte trupe de linie sînt înzestrate cu puști de tip obișnuit, care însă, printr-un procedeu foarte simplu, au fost ghintuite după principiul Minié și în ceea ce privește bătaia și precizia tragerii nu sînt cu mult inferioare adevăratelor puști Minié. Landwehru din prima recrutare va primi și el puști cu percuție cînd va fi chemat sub arme. Așadar, cu excepția infanteriei engleze, infanteria prusiană are cel mai bun armament din Europa.

Austria formează corpul 1, 2 și 3 pentru armata Confederației germane, iar Prusia corpul 4, 5 și 6. Corpul 7 îl formează Bavaria. Ea este obligată să dea un contingent obișnuit de 36 500 de oameni și o rezervă de 17 800 de oameni, în total 54 300 de oameni. Dar efectivul armatei bavareze este cu mult mai mare, și anume: 54 de batalioane — 54 000 de infanteriști, 56 de escadroane — 9 000 de cavaleriști, 224 de piese de artilerie și 5 600 de artileriști, în afară de trupele de geniu etc., în total peste 72 000 de oameni, fără a socoti rezerva, în compunerea căreia intră toți soldații lăsați la vatră între 27 și 40 de ani și care pot fi folosiți pentru noi formații.

Corpul 8 are următoarele efective în compunerea contingentelor și rezervei :

Württemberg	21 000 oameni	Armata existentă	19 000 oameni
Baden	15 000 oameni	Armata existentă	15 000 oameni
Hessen-Darmstadt. . .	9 300 oameni	Armata existentă	10 500 oameni

Forțele necesare	45 300 oameni	Existenți	
		în realitate	44 500 oameni

Corpul 9 trebuie să aibă în cadrul contingentelor și rezervei 36 000 de oameni, dar armatele care îl compun dispun în realitate de 44 000 de oameni.

Corpul 10 trebuie să aibă 42 000 de oameni, și presupunem că armatele care îl alcătuiesc vor avea aproximativ acest

efectiv. Divizia de rezervă (contingentul dat de statele mici) are aproximativ 17 000 de oameni. Așadar, în total sînt :

Austria	800 000	de oameni
Prusia	400 000	„
Bavaria	70 000	„
Corpul 8	45 000	„
Corpul 9	44 000	„
Corpul 10	42 000	„
Divizia de rezervă	17 000	„
<hr/>		
Total	1 418 000	de oameni

Ultimele cinci părți componente ale acestei colosale forțe militare, totalizînd 218 000 de oameni, sînt întotdeauna gata pregătite de luptă și nu reprezintă altceva decît *forțele armate regulate din timp de pace* ale statelor respective, după ce au chemat sub arme pe toți cei aflați în concediu. Aceste state ar putea deci da cu ușurință încă 100 000 pînă la 150 000 de oameni, dar, întrucît nu există nici un fel de organizare pentru ei, nu i-am socotit de loc așa cum n-am socotit nici Landwehrul din a doua recrutare. Austria, fără îndoială, poate chema sub arme 700 000 de oameni în termen de două săptămîni. În Prusia, chemarea sub arme a rezervei militare (ostași aflați în concediu) ar dura și mai puțin, și trupele de linie ar fi completate pînă la 225 000 de oameni. Așadar, în decurs de două săptămîni, Germania poate trimite pe cîmpul de luptă 1 150 000 de oameni, iar după o lună alți 270 000 de oameni. Și chiar și după aceasta va mai avea la dispoziția sa în întregime Landwehrul prusian din a doua recrutare, întreaga rezervă a Bavariei și vreo 100 000 de soldați din regiunea Graniței militare a Austriei. Iar cînd aceste resurse vor fi epuizate, atunci și numai atunci vor fi necesare măsuri extraordinare.

Așadar, forțele militare de care dispune Germania sînt atît de uriașe, încît, dacă vor fi puse sub un comandament unic și ferm, ea nu are de ce să se teamă de un atac simultan din partea Franței, Italiei și Rusiei. Dar este, desigur, îndoielnic că ele vor fi folosite astfel ; dacă însă, în cazul unui război general, invidiile mărunte, șovăielile și rutina vor crea greutăți în calea acțiunilor acestor armate și vor duce la o înfrîngere, actualele guverne ale Germaniei pot să-și facă bagajele, căci în curînd vor fi nevoite s-o ia din loc. Germania anului 1859 se deosebește tot atît de mult de Germania din vremea păcii de la Basel, a bătăliei de la Iena, Austerlitz și Wagram⁸⁹, ca și Franța de astăzi de Franța revoluționară din 1793, căci anul 1848, chiar dacă n-a avut consecințe impor-

tante, a trezit totuși sentimentul național al germanilor în toate colțurile țării și chiar printre aceia care mai înainte erau acuzați de sentimente francofile. Ludovic-Napoleon mai poate încerca să joace rolul de eliberator al Italiei, dar el nu va îndrăzni să facă acest lucru pe Rin ; și chiar dacă ar obține o victorie parțială în război, prin aceasta el n-ar face decât să provoace dezlănțuirea unei revoluții în Germania, care ar duce la înfrângerea lui definitivă și al cărei exemplu i-ar pune în primejdie tronul, care și așa se clatină.

Scris de F. Engels
la 10 februarie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5582 din 12 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Cum ține Austria în mîinile ei Italia

Cînd, în 1796, generalul Bonaparte a coborît din Alpii Maritimi, i-a fost de ajuns o singură mare săptămîină de bătălii la Dego, Millesimo, Montenotte și Mondovi pentru a cucerii întregul Piemont și întreaga Lombardie⁹⁰. Coloanele lui au înaintat fără a întîmpina rezistență pînă ce au ajuns la Mincio. Aici însă situația s-a schimbat în mod radical. Zidurile Mantuei l-au oprit în loc, și cel mai mare comandant de oști al secolului său a avut nevoie de nouă luni pentru a birui acest obstacol. Toată jumătatea a doua a primei campanii din Italia se învîrte în jurul cuceririi Mantuei. Bătăliile de la Rivoli, Castiglione și Arcole, ca și marșul prin valea râului Brenta, toate au fost subordonate acestui obiectiv principal⁹¹. De două ori în viața lui, Napoleon a fost oprit de zidurile unei cetăți: prima oară la Mantua, iar a doua oară la Danzig⁹². El știa foarte bine că Mantua este cheia Italiei. O dată ce a pus stăpînire pe acest oraș, el l-a păstrat atîta timp cît și-a păstrat și coroana, iar în tot acest timp stăpînirea lui asupra Italiei n-a fost niciodată amenințată de un pericol serios.

Configurația geografică a Italiei arată limpede că puterea care e în stare să stăpînească partea de nord a țării — așa numita Galie Cisalpină a romanilor — va stăpîni întreaga Italie. Bazinul Padului a fost întotdeauna cîmpul unor bătălii în care se decideau destinele peninsulei. Începînd cu Marignano și Pavia, continuînd cu Torino, Arcole, Rivoli, Novi și Marengo și terminînd cu Custozza și Novara⁹³, toate bătăliile decisive pentru stăpînirea Italiei s-au dat aici. De altfel, acest lucru este cît se poate de firesc. Francezii sau germanii, oricare dintre ei l-ar scoate pe adversar din valea Padului, l-ar izola astfel de peninsulă, care se întinde în lungime, și ar izola această peninsulă de aliații ei. Silită să se limiteze

numai la propriile ei resurse, această peninsulă, care este partea cea mai slab populată și cea mai puțin civilizată a Italiei, în scurt timp este subjugată. Ei bine, în acest bazin al Padului, poziția cea mai centrală este Mantua. Ea este situată la egală distanță de Marea Adriatică și de Marea Mediterană, cam la 70 de mile de fiecare ; așa stînd lucrurile, această poziție, dacă e apărată de o armată de cîmp, închide într-adevăr orice cale de acces spre peninsulă. La toate acestea trebuie adăugate marile avantaje tactice pe care le oferă poziția ei de oraș situat în mijlocul unui lac cu trei capete de pod pentru ieșirea trupelor ; în afară de aceasta, terenul din jurul ei este brăzdat din toate părțile de riuri, ceea ce contribuie la izolarea diferitelor părți ale armatei asediatoare, și nu este de mirare că un vechi dicton spune : cine ține în mîinile sale Mantua stăpînește Italia.

Aceste cîteva considerații sînt suficiente pentru a arăta că francezilor nu le va fi prea ușor să-i alunge pe austrieci din Italia, chiar dacă aceștia nu vor avea în mîinile lor decît Mantua. O acțiune pentru care cel mai mare comandant de oști al epocii sale a avut nevoie de nouă luni nu va putea fi înfăptuită în același termen de un fost căpitan de artilerie din armata elvețiană⁹⁴. Totuși, din punct de vedere militar, situația Lombardiei s-a schimbat extrem de mult față de 1796 și chiar față de 1848. Campania din 1848 constituie, într-o anumită privință, reversul celei din 1796. Dacă 1796 a arătat ce poate să facă Mantua într-un război defensiv, 1848 a arătat ce pot să facă împreună Mantua, Peschiera, Legnago și Verona, într-un război ofensiv. Iar de atunci această poziție excelentă, aproape cea mai bună din întreaga Europă, a fost finisată și pregătită în toate privințele, și, în plus, acest lucru a fost făcut cu o meticulozitate, sîrguință și ensemble * care face mare cinste statului-major austriac și inginerilor militari austrieci.

Să aruncăm o privire pe hartă. Între Lacul Garda și fluviul Pad curge Mincio, un rîu nu prea însemnat, care în timpul verii în multe locuri poate fi trecut prin vad, dar care în ansamblu este potrivit pentru o poziție de apărare. Lungimea acestei linii, care trebuie socotită de la Peschiera pînă la Borgoforte, cu toate că această localitate se află la o oarecare depărtare de rîu, este de vreo 30 de mile, astfel că o armată dispusă la mijlocul acestei linii poate să ajungă într-o singură zi la oricare din extremitățile ei. Acoperită la

* — pricepere în a coordona toate acțiunile. — *Nota trad.*

dreapta (dinspre nord) de Lacul Garda și de Alpii Tirolezi, iar la stînga de fluviul Pad, această scurtă linie de 30 de mile reprezintă prima linie potrivită pentru apărare pe care o poate folosi armata austriacă împotriva unui inamic ce înaintează dinspre vest. Dar acesta nu este totuși singurul ei avantaj. Aproape paralel cu lacul, cu riul Mincio și cu fluviul Pad și la o distanță de 10 pînă la 30 de mile în spatele lor curge Adigele, care formează o a doua linie de apărare, mult mai puternică, reprezentînd în toate anotimpurile un obstacol care nu poate fi trecut decît pe poduri. Această linie dublă, după cum reiese dintr-o simplă privire aruncată pe hartă, întregește în mod firesc Tirolul și provinciile austriece învecinate, făcînd din ele un tot compact; din punct de vedere militar, ea constituie completarea lor necesară. Și tocmai pe această împrejurare se bazează acel principiu al politicii austriece potrivit căruia linia Mincio este necesară pentru apărarea Germaniei, iar Rinul trebuie apărat pe malurile Padului.

Această poziție puternică de la natură a fost întărită și mai mult de mîna omului. Cetatea Mantua taie în două linia rîului Mincio. Ea este situată atît de aproape de gura rîului, încît porțiunea de rîu de la cetate în jos poate să nici nu fie luată în considerație. În felul acesta, linia rîului se scurtează cu încă vreo 7—8 mile; extremitatea de sud a acestei linii este întărită printr-o cetate de primul rang, care formează capete de pod pe ambele maluri ale rîului. Cealaltă extremitate, aflată acolo unde rîul iese din apele lacului, este apărată de o cetate mică, Peschiera. Această cetate nu este, bineînțeles, prea puternică, și în 1848 a fost cucerită de piemontezi; totuși, ea este destul de puternică pentru a rezista unor atacuri întîmplătoare, și de aceea se poate menține atîta timp cît austriecii rămîn stăpîni pe situație în cîmp deschis; în același timp, ea le oferă posibilitatea de a ieși pe malul de vest al rîului Mincio.

Pînă în 1815 linia Adigelui a fost neglijată. Din 1797 și pînă în 1809 ea a constituit linia de frontieră dintre Austria și Italia, cu începere din 1815 însă în posesiunea Austriei au intrat ambele maluri ale acestui curs de apă. La vreo 25 de mile dincolo de Mantua se afla, pe Adige, mica cetate Legnago, dar Verona, orașul cel mai apropiat de dincolo de Peschiera, nu era întărit. În scurt timp însă austriecii și-au dat seama că, pentru ca această poziție să devină într-adevăr ceea ce trebuie, e necesar să fie întărită Verona. Ceea ce

s-a și făcut. Dar, datorită tăragănelii obișnuite în antediluviana Austrie, îndeplinirea acestei sarcini a fost neglijată în asemenea măsură, încît în 1848, cînd a izbucnit revoluția, malul stîng, adică răsăritean, al Adigelui, care putea fi folosit împotriva Austriei, era destul de acceptabil întărit, în timp ce partea dinspre inamic fusese lăsată aproape fără nici o apărare.

După ce revoluția i-a alungat din Milano, Radetzky și șefii săi de stat-major, Hess și Schönhals, s-au apucat îndată să remedieze această deficiență. Înălțimile care înconjură Verona dinspre vest au fost încununate cu întărituri care-l împiedicau pe inamic să țină sub foc valurile de apărare ale orașului. Acest lucru a fost făcut spre norocul Austriei. Linia Mincio a trebuit să fie părăsită. Peschiera a fost asediată de piemontezii, care au înaintat aproape pînă la valurile redutelor Veronei. Aici însă ei au fost opriți. Bătălia de la Santa Lucia (6 mai 1848) le-a arătat că orice noi atacuri împotriva lucrărilor de apărare ale Veronei sînt cu totul inutile.

Cu toate acestea, întreaga Italie de nord se afla în mîinile armatei revoluționare. Lui Radetzky nu-i mai rămăsese nimic în afară de cele patru cetăți ale lui, dintre care Verona era folosită ca tabără întărită pentru armata sa. Teritoriul din fața frontului său și a flancurilor sale, precum și aproape întreaga regiune din spatele frontului său se aflau în mîinile inamicului; pînă și comunicațiile cu Tirolul erau amenințate și uneori chiar întrerupte. Și totuși, o divizie, comandată de generalul Nugent, a reușit să-și croiască drum prin regiunea răsculată a Veneției și să facă joncțiunea, la sfîrșitul lunii mai, cu armata lui Radetzky. Atunci Radetzky a arătat ce se poate face cu ajutorul acestei poziții strălucite pe care și-o crease nu de mult. Nemaifiind în stare să-și aprovizioneze armata în împrejurimile, sleite de resurse, ale Veronei și fiind prea slab ca să înceapă o bătălie decisivă, el a executat cu armata sa un îndrăzneț și iscusit marș de flanc, deplasînd-o, prin Legnago, spre Mantua; și, înainte ca inamicul să afle în mod cert ce s-a întîmplat, Radetzky a pornit din Mantua mai departe, pentru a-l ataca pe malul de vest al rîului Mincio; el a împins înapoi linia de blocadă a inamicului și a silit armata principală a piemontezilor să se retragă din fața Veronei. Totuși, el n-a putut să preîntîmpine căderea Peschiereii și, după ce a obținut toate rezultatele pe care putea spera să le obțină în marșul său spre Mantua, și-a adunat din nou trupele și, trecînd prin Legnago, s-a îndreptat spre Vicenza și

a recucerit-o din mîna italienilor ; în felul acesta el și-a subordonat întregul teritoriu al Veneției pe continent, și-a restabilit comunicațiile și a pus stăpînire pe resursele unei regiuni întinse și bogate în spatele frontului ; apoi s-a retras din nou spre bastionul său, Verona, de unde piemontezilor le-a fost atît de greu să găsească un mijloc de a-l alunga, încît au pierdut o lună întreagă fără să facă nimic. Între timp au sosit însă trei puternice brigăzi austriece, și atunci situația s-a schimbat radical. În trei zile, Radetzky a curățat de piemontezi înălțimile dintre Adige și Mincio, întorcînd totodată flancul lor drept la Mantua, și le-a dat o lecție atît de usturătoare, încît ei n-au mai opus nici o rezistență pînă cînd au ajuns dincolo de Ticino.

Această campanie a lui Radetzky arată ce poate să facă un general care dispune de o armată mai slabă decît aceea a inamicului, dacă se sprijină pe un sistem de linii de cursuri de apă bine apărat. Indiferent de locul în care staționau și de direcția în care căutau să-și orienteze frontul, piemontezii n-au putut să-i atace pe austrieci, iar acțiunile întreprinse la nimereală, la care s-au redus toate operațiile lor militare în cursul ultimelor cinci săptămîni înainte de înfrîngerea lor definitivă, arată limpede în ce situație grea au ajuns ei. Dar în ce consta tăria poziției lui Radetzky ? Ea consta pur și simplu în faptul că cetățile nu numai că îl protejau pe el în cazul unei ofensive, dar totodată îl obligau pe inamic să-și fărîmițeze forțele, în timp ce Radetzky, sub protecția acestor cetăți, putea să acționeze în orice punct dat cu toate forțele sale împotriva acelei părți din armata inamicului care se nimeria să fie în fața lui. Peschiera neutraliza o parte considerabilă din trupele inamice ; în timp ce Radetzky se afla la Verona, Mantua neutraliza o altă parte din trupele inamicului, și îndată ce el s-a îndreptat spre Mantua, Verona i-a obligat pe piemontezi să lase în apropierea ei un corp de observație. Mai mult decît atît : italienii erau nevoiți să acționeze cu corpuri de armată răzlețe pe ambele maluri ale râurilor, și nici unul dintre aceste corpuri nu putea să vină repede în sprijinul altuia, în timp ce Radetzky, datorită cetăților sale și capetelor de pod de care dispunea, putea să-și deplaseze întreaga armată, după cum dorea, de pe un mal pe celălalt al râului. Vicenza și regiunea Veneției n-ar fi căzut niciodată dacă piemontezii ar fi putut să le vină în ajutor. În această situație, Radetzky le-a cucerit pe amîndouă, în timp ce pie-

montezii erau ținuți în șah de garnizoanele din Verona și Mantua.

Atunci cînd, în Algeria, francezii sînt nevoiți să străbată în coloană o regiune ostilă⁹⁵, ei formează patru careuri de infanterie și le dispun în cele patru vîrfuri ale unui romb; cavaleria și artileria sînt plasate în centrul acestui romb. Dacă se produce un atac din partea arabilor, infanteria îl respinge prin foc susținut, și, de îndată ce în rîndurile atacatorilor se produce învîlmășeală, cavaleria se năpustește asupra lor, iar artileria desperechează pentru a-i lovi cu proiectilele ei. Atunci însă cînd cavaleria este respinsă, ea găsește o protecție sigură în spatele careurilor infanteriei. Aceeași însemnătate pe care o are formația în ordine strînsă a infanteriei în lupta împotriva unor astfel de trupe neregulate o are și un sistem de cetăți pentru o armată care luptă împotriva unui inamic mai puternic, mai cu seamă dacă aceste cetăți sînt situate în mijlocul unei rețele de cursuri de apă. Verona, Mantua, Peschiera, Legnago formează cele patru vîrfuri ale unui careu, și, atîta timp cît nu vor fi cucerite cel puțin trei din ele, inamicul nu va putea sili o armată mai slabă să cedeze poziția pe care o ocupă. Dar cum pot fi cucerite aceste cetăți? Peschiera, ce-i drept, poate oricînd să cadă ușor, dacă austriecii nu vor putea să mențină zona de cîmp deschis; dar în ceea ce privește Mantua, în 1848 nu s-a făcut măcar încercarea de a o bloca din toate părțile și cu atît mai puțin de a o asedia. Pentru a bloca Mantua este nevoie de trei armate: una pe malul de vest al rîului Mincio, a doua pe malul de est, ambele destinate asediului, iar o a treia — pentru a acoperi trupele asediatoare împotriva austriecilor aflați la Verona. Dacă se manevrează cu iscusință printre rîuri și cetăți, *fiecare* dintre aceste trei armate poate fi, ad libitum*, atacată de *toate* forțele austriece. Despre ce asediu poate fi vorba în asemenea condiții? Dacă Mantua singură a necesitat, pentru cucerirea ei prin înfometare, nouă luni de eforturi din partea generalului Bonaparte, apoi cu cît va deveni ea mai puternică dacă va fi sprijinită de o armată care se reazemă pe Verona, Legnago și Peschiera, de o armată capabilă să manevreze cu forțe unite pe ambele maluri ale apelor Mincio și Adige și căreia niciodată nu-i pot fi tăiate căile de retragere, pentru că are două linii de comunicație — una prin Tirol și cealaltă prin regiunea Veneției? Putem să afirmăm fără nici o ezitare că această poziție este una dintre

* — după dorință. — *Nota trad.*

cele mai puternice din Europa, și, întrucît austriecii nu numai că au pregătit-o pe deplin, dar au și înțeles întreaga ei însemnătate, socotim că cei 150 000 de austrieci instalați pe această poziție n-au a se teme de un inamic de două ori mai puternic.

Să presupunem totuși că ei au fost scoși din această poziție. Să presupunem că au pierdut Mantua, Peschiera și Legnago. Atîta timp cît țin în mîinile lor Verona și n-au fost alungați definitiv de pe pozițiile pe care le ocupă în cîmp deschis, ei pot face ca un marș întreprins de orice armată franceză spre Triest și Viena să fie extrem de riscant. Menținînd Verona ca avanpost, ei pot să se retragă spre Tirol, să-și completeze rîndurile și să-l silească iarăși pe inamic să-și fărîmițeze forțele. O parte din forțele inamicului va trebui să asedieze Verona, iar o altă parte să apere valea Adigelui; îi vor mai rămîne oare destule forțe pentru a porni asupra Vienei? Dacă da, atunci armata din Tirol poate să cadă asupra lui prin valea Brentei, a cărei însemnătate strategică austriecii au învățat s-o cunoască după aspra lecție pe care le-a dat-o generalul Bonaparte în 1796. Totuși, un asemenea experiment ar constitui în mod categoric o greșeală, dacă austriecii n-ar avea o altă armată pentru apărarea drumului direct spre Germania. Căci, dacă forțele principale ale austriecilor urmau să fie aruncate în Alpii Tirolezi, inamicul tot mai putea să le devanseze și să intre în Viena înainte ca austriecii să fi reușit să iasă din regiunea muntoasă. Să presupunem însă că Viena va fi întărită (ceea ce credem că se și face în prezent), atunci acest considerent cade de la sine. Armata ar ajunge la timp pentru a despresura Viena și ar putea să limiteze apărarea frontierei Carintiei la a se menține în permanență în Alpi, periclitînd flancul stîng al armatei invadatoare, amenințînd să cadă asupra ei la Bassano sau la Conegliano și să-i taie comunicațiile de îndată ce va trece mai departe.

Această apărare indirectă a frontierei de sud a Germaniei este, de altfel, cel mai bun răspuns la încercările austriecilor de a justifica ocuparea Italiei prin considerentul că linia Mincio constituie frontiera naturală a Germaniei la sud. Dacă ar fi așa, atunci și Rinul ar trebui să devină o frontieră naturală a Franței. Orice argument considerat valabil într-un caz poate fi folosit în întregime și în celălalt caz. Din fericire însă, nici Franța nu are nevoie de Rin, nici Germania de Pad sau de Mincio. Cine învăluie riscă să fie învăluit. Dacă regiunea Veneției amenință din flanc Tirolul, la rîndul său Tirolul

amenință întreaga Italie. Trecătoarea Bormio duce direct spre Milano și poate servi drept mijloc pentru a pregăti un nou Marengo unui inamic care atacă Triestul și Gradisca, așa cum Marele Saint-Bernhard a jucat acest rol pentru Melas atunci cînd a atacat linia Var-ului ⁹⁶. La urma urmelor, într-un război cele mai multe șanse de victorie le are acela care poate să stăpînească cît mai mult și mai bine cîmpul de bătălie. Dacă Germania ține ferm în mîinile ei Tirolul, ea poate să le ofere din plin italienilor libertatea de a acționa în șes, așa cum vor crede de cuviință. Cîtă vreme armatele ei sînt în stare să stăpînească cîmpul de bătălie, prea puțin importă dacă regiunea Veneției îi aparține sau nu din punct de vedere politic. Vorbind în limbaj militar, frontiera alpină *domină* regiunea Veneției, ceea ce este cu totul suficient pentru Germania.

Aceasta este, firește, exclusiv o chestiune care privește raporturile dintre Germania și Italia. De îndată ce intervine Franța, situația se schimbă ; și dacă ea va face uz de întreaga ei influență, atunci fiecare parte beligerantă va trebui, firește, să-și asigure, pe cît posibil, pozițiile sale. Germania poate să-și permită să părăsească linia Mincio, precum și linia Adigelui ; dar ea le poate părăsi cedîndu-le numai Italiei, și nu unei alte țări.

Am examinat pînă acum șansele unui război defensiv numai din partea austriecilor. Dar dacă se va ajunge la un război, poziția lor este de așa natură încît le impune în mod imperios un plan de campanie ofensiv. Vom relua această temă într-un articol viitor.

Scris de F. Engels
la mijlocul lunii februarie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 575 din 4 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Situația industriei de fabrică din Anglia

Londra, 25 februarie 1859

După ce inspectorii de fabrici din Anglia, Scoția și Irlanda și-au publicat rapoartele semestriale obișnuite referitoare la districtele lor respective pe perioada care se încheie la 31 octombrie 1858, vă trimit, ca de obicei, o scurtă trecere în revistă a acestor foarte importante buletine industriale⁹⁷. Raportul-sinteză se reduce de data aceasta la câteva rînduri, el constată numai că, cu o singură excepție, a Scoției, a crescut simțitor numărul cazurilor de încălcare de către fabricanți a dispozițiilor legii cu privire la durata zilei de muncă pentru adolescenți și femeii și îndeosebi dispozițiile privitoare la timpul rezervat pentru mese. În consecință, ei consideră de datoria lor să insiste ca aceste încălcări ale legii să fie curmate printr-un supliment la legea respectivă.

„Imperfecțiunile legilor cu privire la reglementarea muncii în fabrici — spun ei —, care fac deosebit de grea sarcina inspectorilor și a subinspectorilor de a descoperi și a sancționa pe aceia care o încalcă, precum și îndeplinirea intențiilor evidente ale legiuitorilor cu privire la problema deosebit de importantă a limitării zilei de muncă și a asigurării unui răgaz pentru ca muncitorii să se poată odihni și să-și poată reface forțele în cursul zilei de muncă fac necesare anumite modificări ale legii. Dacă parlamentul și-ar fi inchipuit că se vor comite asemenea eludări ale legii, fără îndoială că ar fi prevăzut măsuri corespunzătoare pentru a le preîntîmpina”.

Întrucît eu am studiat cu toată atenția furtunoasele debateri parlamentare din care au rezultat legile actualmente în vigoare cu privire la reglementarea muncii în fabrici, să-mi fie îngăduit să nu fiu de acord cu concluziile inspectorilor de fabrici și să-mi mențin părerea că aceste legi au fost întocmite cu intenția vădită de a înlesni posibilitatea de a fi încălcate și ocolite în fel și chip. Dușmănia înverșunată dintre proprietarii funciari și fabricanți, al cărei rezultat au fost aceste legi, era totuși atenuată de ura comună a celor două

clase dominante împotriva celor pe care îi numesc „plebea”. Totodată, sînt bucuroși să pot profita de acest prilej pentru a-mi exprima considerația față de acei inspectori de fabrici din Anglia care, în pofida atotputernicelor interese de clasă, au luat apărarea maselor asuprite, dînd dovadă de curaj moral, de o energie tenace și de o superioritate intelectuală rareori întîlnite în epoca noastră, cînd toată lumea se prosternă în fața lui Mamon.

Autorul primului raport este d-l Leonard Horner, al cărui district cuprinde centrul industrial al Angliei, tot Lancashire, părți din Cheshire și din Derbyshire, Riding-ul de vest din Yorkshire, Riding-ul de nord și cele patru comitate de nord ale Angliei. Întrucît legile cu privire la reglementarea muncii în fabrici continuă să întîmpine opoziția neînduplecată a fabricanților și constituie aproape în fiecare an obiectul unei campanii parlamentare pentru anularea lor, d-l Horner își începe raportul printr-o pledoarie în favoarea legislației care prevede că legile inexorabile ale libertății comerțului nu-și exercită puterea absolută asupra copiilor și a femeilor. Economistii oficiali au declarat că legile cu privire la reglementarea muncii în fabrici contravin tuturor „principiilor” sănătoase, iar consecințele lor se vor dovedi în mod neîndoios foarte dăunătoare pentru industrie. Răspunzînd primei obiecții, d-l Horner spune :

„Întrucît în toate fabricile, o sumă foarte importantă, reprezentînd capitalul fix, este investită în clădiri și mașini, cu cît mașinile vor lucra mai multe ore în șir, cu atît venitul va fi mai mare, și este de la sine înțeles că, dacă efectuarea acestei munci n-ar aduce prejudicii oamenilor, n-ar fi existat o legislație care să intervină în această chestiune. Dar cînd s-a constatat că, pentru a obține un profit mai mare de pe urma capitalului, copiii, adolescenții de ambele sexe și femeii muncesc zilnic, și deseori și noaptea, un număr atît de mare de ore, încît acest lucru este absolut incompatibil cu ocrotirea sănătății, cu moralitatea, educația copiilor, cu o viață de familie normală și, în general, îi lipsește de posibilitatea de a se bucura cît de cît de viață, cele mai elementare cerințe în ceea ce privește principiile morale au determinat puterea legislativă să pună capăt acestui mare rău”.

Cu alte cuvinte, d-l Horner susține că, în situația actuală a societății, un principiu poate să pară „sănătos” în ochii unui economist și ai claselor al căror exponent teoretic este el, și totuși nu numai să contravină tuturor legilor conștiinței, dar și, ca o tumoare canceroasă, să sugă seva vitală a unei întregi generații. Cît privește faptul că adversarii legilor cu privire la reglementarea muncii în fabrici invocă drept argument frînarea dezvoltării industriei de către aceste legi, frazeologiei

lor d-l Horner îi opune faptele. Potrivit raportului, publicat în urma hotărîrii Camerei comunelor adoptate la 19 martie 1835, numărul fabricilor și al persoanelor care lucrează în aceste fabrici în districtul cercetat este :

	Numărul fabricilor	Numărul persoanelor care lucrează în fabrici
De țesături de bumbac	775	132 898
„ „ de lînă și camgarn	220	8 738
„ „ de in	60	5 546
„ „ de mătase	23	5 445
Total	1 078	152 627

În raportul prezentat Camerei comunelor în februarie 1857, cifrele sînt următoarele :

	Numărul fabricilor	Numărul persoanelor care lucrează în fabrici
De țesături de bumbac	1 535	271 423
„ „ de lînă și camgarn	181	18 909
„ „ de in	49	6 738
„ „ de mătase	46	10 583
Total.....	1 811	307 653

Datele care figurează în aceste tabele arată că în 22 de ani numărul fabricilor de bumbac aproape s-a dublat, în timp ce numărul persoanelor care lucrează în aceste fabrici a crescut mai mult decît de două ori. În industria de țesături de lînă și camgarn, reducerea considerabilă a numărului de fabrici concomitent cu creșterea, mai mult decît de două ori, a numărului persoanelor care lucrează în ele sînt o dovadă a concentrării capitalului și a înlăturării, în mare măsură, a fabricilor mici de către cele mari. Același proces, deși pe scară mai mică, se poate observa și în ceea ce privește fabricile de țesături de in. Cît despre fabricile de mătase, numărul lor s-a dublat, iar numărul persoanelor care lucrează în ele aproape s-a dublat.

„Dar — remarcă d-l Horner — creșterea numărului de fabrici nu este singurul indiciu al progresului industriei, importante perfecționări aduse tuturor tipurilor de mașini au făcut să crească extrem de mult productivitatea acestora”.

Important este că stimulentele acestor perfecționări, mai ales al acelora care determină accelerarea vitezei cu care

lucrează mașinile într-o perioadă de timp determinată, este, în mod neîndoielnic, limitarea prin lege a timpului de muncă.

„Aceste perfecționări — spune d-l Horner — și faptul că muncitorilor li s-a dat posibilitatea să lucreze cu mai multă siguranță, au avut drept rezultat, după cum am avut nu o dată ocazia să mă conving că într-un răstimp mai scurt a început să se producă tot atît cît se producea înainte într-un număr mai mare de ore”.

În special în districtul d-lui Horner au avut loc tot mai des, de cînd cu recenta îmbunătățire a situației industriei, cazuri de încălcare premeditată și intenționată a dispozițiilor cu privire la limitarea zilei de muncă, precum și a dispozițiilor cu privire la vîrsta muncitorilor și la frecventarea școlilor de către copiii între 8 și 13 ani, pentru care legea prevede că trebuie să lucreze numai jumătate din timp. Citez din raport :

„Ademeniți de perspectiva de a realiza profituri mai mari se lasă numai fabricanții în al căror cod moral insubordonarea față de un act emis de parlament nu este calificată drept crimă și care își fac socoteala că orice amendă pe care ar fi obligați s-o plătească, în cazul cînd ar fi descoperiți, ar constitui numai o foarte mică parte din profitul obținut de pe urma încălcării dispozițiilor legii”.

Pentru a înțelege această învinuire obișnuită, care se repetă de la un raport la altul, trebuie să ținem seama că cea mai mare parte a judecătorilor sînt fabricanți sau înrudiți cu fabricanții, în al doilea rînd că amenzile stabilite prin lege sînt foarte mici și că, în sfîrșit, adolescenții și femeile sînt considerați că lucrează numai „dacă nu se va dovedi contrarul”. Or, d-l Horner declară :

„Nimic mai ușor pentru un fabricant incorect decît să dovedească acest *contrar*. Pentru aceasta e destul să oprească mașina cu aburi de îndată ce apare inspectorul, și întreaga muncă încetează ; în fiecare declarație, inspectorul trebuie să dovedească că persoana despre care este vorba în plîngere a fost găsită efectiv la lucru. În momentul în care începe munca nelegală, și aceasta începe de șase ori pe zi la ore diferite, totalul orelor de muncă dintr-o zi fiind alcătuit din mai multe părți mici, un om este pus să stea de strajă ca să dea de știre cînd se apropie vreun inspector, și, deîndată ce acesta apare, se trage un semnal de oprire a mașinii și de îndepărtare a muncitorilor din fabrică”.

Probe convingătoare pot obține numai acei subinspectorii care, învingîndu-și aversiunea firească pentru niște oameni cinstiți, recurg la procedeele folosite de detectivii poliției. Inspectorul și subinspectorii devin foarte curînd persoane cunoscute în districtul respectiv și de aceea nu mai au posibilitatea de a descoperi pe cei mai abili dintre infractori și nu le rămîne decît un singur mijloc — să apeleze la colegii lor din

districtele învecinate, care, fiind luați drept niște comercianți oarecare, veniți să cumpere mărfuri, pot scăpa neobservați de informatorii puși anume de fabricanți în diferite stații de cale ferată.

Buletinul de mai jos din care reies pierderile în morți și răniți înregistrate în decursul unei campanii industriale de șase luni în districtul d-lui Horner prezintă, desigur, interes pentru aceia care studiază științele militare și care se vor putea convinge că tributul plătit în mod regulat industriei moderne sub formă de părți ale trupului omenesc, ca, de pildă : mâini, brațe, coaste, picioare, capete, sau părți ale feței depășește pierderile înregistrate în numeroase bătălii socotite a fi fost cele mai sîngeroase.

Accidente provocate de mașini

Natura accidentului	Adulți		Adolescenți		Copii		Total	
	sex masc.	sex fem.	sex masc.	sex fem.	sex masc.	sex fem.	sex masc.	sex fem.
Accidente mortale	4	—	3	1	2	—	9	1
Amputarea mîinii sau a brațului drept	2	—	1	—	—	—	3	—
Amputarea mîinii sau a brațului stîng	2	—	1	1	1	—	4	1
Amputarea parțială a mîinii drepte..	8	19	14	14	6	4	28	37
Amputarea parțială a mîinii stîngi..	14	14	8	12	5	3	27	29
Fracturi ale membrilor și ale oaselor trunchiului	18	4	10	4	3	3	31	11
Fracturi ale mîinii sau ale piciorului	26	27	23	19	8	9	57	55
Răni ale capului și ale feței	11	16	12	13	7	1	30	30
Răni, contuzii și alte leziuni care nu figurează mai sus	146	97	122	138	33	35	301	270
Total.....	231	177	194	202	65	55	490	434

Accidente care nu sînt provocate de mașini

Natura accidentului	Adulți		Adolescenți		Copii		Total	
	sex masc.	sex. fem.	sex masc.	sex fem.	sex masc.	sex fem.	sex masc.	sex fem.
Accidente mortale	3	1	—	—	—	—	3	1
Răni ale capului și ale feței	2	—	1	—	—	—	3	—
Răni, contuzii și alte leziuni care nu figurează mai sus	3	2	4	2	—	1	7	5
Total	8	3	5	2	—	1	13	6

Al doilea raport, întocmit de sir John Kincaid, cuprinde date referitoare la întreaga Scoție, unde, așa cum arată el, legile cu privire la reglementarea muncii în fabrici a femeilor, adolescenților și copiilor continuă să fie respectate cu strictețe. Cele spuse nu se referă la dispozițiile cu privire la învățămîntul școlar ; după cît se pare, procedeul favorit al fabricanților din Scoția este de a obține pentru muncitorii lor nevîrstnici certificate școlare de la instituții create anume în acest scop, instituții pe care copiii nu le frecventează de loc sau, chiar dacă le frecventează, ele se dovedesc a fi cu totul neindicate pentru a da copiilor vreo instrucțiune. Pentru a ne convinge de acest lucru, este suficient să cităm două cazuri. În 1858, sir John Kincaid, însoțit de subinspectorul Campbell, a vizitat două școli care eliberează copiilor din diferite fabrici de imprimat stambă din Glasgow certificate școlare. Citez din raport :

„Prima școală vizitată a fost aceea a d-riei Ann Killin în Smith's Court Bridgeton ; cînd am sosit în școală, nu se afla nici un copil ; am cerut d-nei Killin să-și spună numele literă cu literă. La început s-a încurcat și a spus că prima literă a numelui său este C, apoi s-a corectat singură, spunînd că este K. Iar cînd ne-am uitat la semnătura de pe certificatele școlare ale copiilor, am observat că nu-și scrie întotdeauna numele în același fel, iar după ortografia ei se vedea că e absolut incapabilă să predea lecții ; ea însăși a recunoscut că nu este în stare să țină un catalog. A doua școală vizitată a fost aceea a lui William Loque din Londressey-street, Calton, ale cărui certificate am socotit de asemenea de datoria mea să le consider nevalabile. Clasa de cursuri avea o lungime de aproximativ 15 picioare și o lățime de 10 picioare, și

în acest spațiu am numărat 75 de copii care strigau cît îi ținea gura ceva cu neputință de înțeles. I-am cerut profesorului să-mi numească cîtiva copii și, după felul cum își plimba privirile de la unul la altul, mi-am dat seama că nici nu știe care dintre copii sînt prezenți și care lipsesc”.

Într-adevăr, articolele referitoare la învățămînt din legile cu privire la reglementarea muncii în fabrici pretind certificate doveditoare că copiii au frecventat școala, dar nu pretind ca ei să și învețe ceva.

În Scoția, numărul accidentelor provocate de mașini ajungea la 237, dintre care 58 de bărbați și 179 de femei; numai 10 accidente nu erau provocate de mașini. Se observă o creștere a numărului de accidente care au necesitat amputări, precum și al accidentelor mai ușoare, dar diferența se datorează numărului mai mare de brațe de muncă din timpul ultimului semestru al anului 1858. A avut loc un singur accident mortal. Potrivit rapoartelor subinspectorilor din districtele de vest ale Scoției, cîteva fabrici de bumbac care nu mai lucrează din 1857 încă nu și-au reluat lucrul, în timp ce producția de stămburi imprimare la modă a mers slab tot anul. Ultimele rapoarte primite de sir John Kincaid din districtele de est arată că la Dundee și Arbroath, în urma falimentelor care au avut loc de curînd, precum și din alte motive, mai multe fabrici și-au întrerupt activitatea, iar în alte fabrici considerate ca lucrînd timpul de muncă complet, o mare parte din mașini stau nefolosite; în rapoarte se spune că această stare de lucruri trebuie atribuită supraproducției, importului de in din țările baltice mai redus decît de obicei, și prețurilor ridicate, ca urmare a acestui fapt, ale materiilor prime. Numărul persoanelor care lucrează în mod obișnuit în fabrici s-a redus și printre patronii filaturilor de in s-a observat tendința de a reduce timpul de muncă la 42 de ore pe săptămîină atîta timp cît depresiunea continuă. Pe de altă parte, în regiunile producătoare de țesături de lînă, mai ales în districtele în care se fabrică materialul denumit „tweed”, o ramură de producție care se extinde pe zi ce trece, s-a observat o mare înviorare la Hawick, Galashiels, Selkirk etc., toate ramurile industriale lucrînd din plin, cu excepția țesutului la războaiele manuale, care, în urma creșterii numărului de războaie mecanice, decade tot mai mult și în curînd va dispărea cu totul.

Sir John Kincaid prezintă următorul tabel, din care se văd schimbările survenite în principalele ramuri industriale din Scoția într-o perioadă de 20 de ani, 1835—1857 :

Anul	Fabrici	Numărul muncitorilor		
		Bărbați	Femei	Total
	<i>Toate varietățile de țesături de bumbac</i>			
1835	159	10 529	22 051	32 580
1857	152	7 609	27 089	34 698
	<i>de lână</i>			
1835	90	1 712	1 793	3 505
1857	196	4 942	4 338	9 280
	<i>de in</i>			
1835	170	3 392	10 017	13 409
1857	168	8 331	23 391	31 722

Analiza celorlalte două rapoarte o las pentru un articol viitor, cu atât mai mult cu cât materialele cuprinse în raportul d-lui Robert Baker prezintă interes pentru industria din orice țară.

Scris de K. Marx
la 25 februarie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5584 din 15 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Șansele de succes în războiul care bate la ușă

Cei mai zeloși prieteni ai păcii încep să-și piardă și ultima speranță, destul de slabă, că va putea fi menținută pacea în Europa și, în loc să examineze posibilitățile unei reglementări pașnice, ei discută acum despre șansele de succes ale viitorilor beligeranți. De aceea, permiteți-ne să continuăm cu observațiile noastre în legătură cu caracterul văii Padului din punct de vedere militar și cu posibilitățile de manevrare pe care această vale poate să le ofere armatei franco-sarde și celei austriece, care stau azi față-n față.

Am descris înainte puternica poziție pe care o dețin austriecii pe Mincio și pe Adige *. Să vedem acum care este situația de partea cealaltă. Curgînd, în genere, de la vest la est, Padul face un cot mare și, pe o distanță de vreo 16 mile, curge de la nord-vest spre sud-est, după care se îndreaptă din nou spre est. Acest cot se află pe teritoriul Sardiniei, la o depărtare de vreo 25 de mile de frontiera austriacă. În colțul de nord al acestui cot, în apele Padului se varsă riul Sesia, care izvorăște din Alpi și curge spre sud, iar în colțul de sud — Bormida, care izvorăște din Apenini și curge spre nord. Numeroase riuri mai mici își varsă apele în aceste două riuri, nu departe de confluența lor cu fluviul, așa încît pe hartă regiunea situată la vest de ele reprezintă un vast sistem de cursuri de apă, care vin din amfiteatrul munților ce înconjură din trei părți Piemontul și se îndreaptă, toate, spre un singur centru comun, asemenea unor raze trase de la periferia unui cerc spre centrul lui. Aceasta este poziția de apărare favorabilă a Piemontului, lucru pe care, Napoleon la timpul său, l-a înțeles perfect de bine; dar, atît el, cît și guvernul sard, care a luat locul stăpînirii franceze, au neglijat această poziție, și ea n-a fost organizată niciodată în vederea apărării

* Vezi volumul de față, pag. 212—219. — *Nota red.*

pînă în anii care au urmat grelelor înfrîngerii din 1849. Dar și atunci lucrările de apărare au fost executate cu atîta încețineală și zgîrcenie, încît n-au fost terminate nici pînă azi, iar fortificațiile, care ar fi trebuit să aibă escarpe și contraescarpe căptușite cu piatră, se construiesc acum ca simple fortificații de campanie, pentru ca la primăvară să fie gata de apărare.

Cam la patru mile mai sus de locul unde Sesia se varsă în Pad, pe malul acestuia se află orașul Casale, care a fost întărit și continuă să fie și acum întărit în așa fel încît să poată servi drept sprijin pentru flancul de nord, adică stîng, al poziției. La confluența rîurilor Tanaro și Bormida, la 8 mile mai sus de locul unde aceasta din urmă se varsă în Pad, se află Alessandria, cea mai puternică cetate a Piemontului, care este transformată acum în punctul central al unei mari tabere întărite, menite să acopere flancul de sud, adică drept, al întregii poziții. Distanța dintre aceste două orașe este de 16 mile, iar Padul curge paralel cu drumul care le leagă, la o depărtare de 5—6 mile de el. Flancul stîng al unei armate dispuse pe această poziție este acoperit, în primul rînd, de Sesia și, în al doilea rînd, de Casale și de fluviul Pad, iar flancul drept este acoperit de Alessandria și de rîurile Orba, Bormida, Belbo și Tanaro, care se unesc toate chiar lingă Alessandria. Frontul poziției este acoperit de cotul Padului.

Dacă Sardinia va concentra pe această poziție armata sa, cu un efectiv de 80 000—90 000 de oameni, ea va putea să aibă la dispoziție, pentru acțiuni dinamice, vreo 50 000 de oameni, gata să cadă în flancurile oricărei armate care ar încerca să învăluie această poziție pe la Novi și Acqui în sud, sau pe la Vercelli în nord. De aceea se poate considera că și Torino este bine protejat de această poziție, cu atît mai mult cu cît această capitală posedă o citadelă pentru a cărei cucerire va fi nevoie să se procedeze în prealabil la un asediu regulat, și nici o armată care s-ar apuca să învăluie această poziție n-ar putea să înceapă asediul fără ca mai întii să fi scos armata piemonteză din tabăra ei întărită. Totuși, poziția Casale — Alessandria are un punct slab : ea nu are adîncime, iar spatele ei nu e de loc acoperit. Austriecii au, între Mincio și Adige, un patruleter protejat de patru cetăți, cîte una în fiecare colț ; piemontezii însă au la fluviul Pad și la Bormida o linie cu două cetăți la fiecare flanc, și cu un front bine protejat, dar spatele lor este complet descoperit. O manevră de învăluire a Alessandriei pe la sud ar fi riscantă și relativ in-

utilă ; dar Casale poate fi învăluit pe la nord, dacă nu pe la Vercelli, atunci, în orice caz, pe la Sesto Calende, Novarra, Biella, Santhia și Crescentino ; și în cazul cînd o armată superioară numericește ar trece Padul mai sus de Casale și ar cădea în spatele piemontezilor, ei ar fi nevoiți să renunțe imediat la avantajele poziției lor puternic întărite și să primească bătălia în cîmp deschis. Ar fi o reeditare a bătăliei de la Marengo, cu deosebirea că ea ar avea loc pe malul opus al Bormidei.

Acum, după ce am descris cele două baze de operații din bazinul fluviului Pad — pe cea austriacă într-unul din articolele precedente și pe cea franco-piemonteză în cele expuse mai sus —, să trecem la examinarea felului în care ar putea fi ele folosite. O simplă privire pe hartă ne arată, în primul rînd, că toată partea de nord-est a lanțului alpin care se întinde de la Geneva și pînă la cel mult o milă de trecătoarea Stelvio — parte care aparține Elveției — va fi teritoriu neutru atîta timp cît unul din beligeranți nu va socoti că e necesar să-i încalce neutralitatea. Deoarece elvețienii adună în prezent o armată destul de puternică pentru scopuri de apărare, e puțin probabil ca această încălcare să se producă chiar la începutul războiului. De aceea în momentul de față vom considera Elveția ca un teritoriu într-adevăr neutru și inaccesibil ambilor beligeranți. În acest caz, francezii nu au decît patru căi pentru a ajunge în Piemont. Armata de Lyon va trebui să treacă prin Savoia și Mont Cenis. Forțe cu un efectiv mai redus pot să treacă prin Briançon și Mont Genève ; ambele grupări vor ieși din munți și vor face joncțiunea la Torino. Armata concentrată în Provence va putea mărșălui, o parte, de la Toulon prin Nisa și Col di Tenda, în timp ce altă parte poate fi imbarcată la Toulon și adusă pe mare la Genova într-un timp mult mai scurt. Pentru ambele părți ale acestei armate punctul de concentrare va fi Alessandria. Mai există și alte cîteva drumuri, dar ele sînt improprii pentru trecerea unor mari unități militare sau prezintă o importanță secundară în comparație cu cele menționate mai sus, care duc spre aceleași puncte de concentrare.

Ordinea de bătaie pentru armata italiană a francezilor (acum putem avea curajul s-o numim astfel) a și fost întocmită, în concordanță cu starea de lucruri descrisă mai sus. Principalele două puncte de concentrare a trupelor sînt Lyonul și Toulonul ; o grupare mai mică urmează să fie concentrată în valea Rhônului, între aceste două puncte, și să fie gata să

pornească prin Briançon. Pentru a putea concentra repede o armată franceză puternică în valea Padului, în spatele orașelor Alessandria și Casale, este într-adevăr nevoie să fie folosite toate drumurile arătate mai sus ; forțele cele mai numeroase vor merge prin Lyon și Mont Cenis, cele mai puțin numeroase prin Briançon și Mont Genève, cea mai mare parte a armatei de Provence trebuind să fie transportată la Genova pe mare, deoarece, în timp ce forțele care se deplasează din Var prin Col di Tenda vor avea nevoie de mai mult de 10 zile pentru a ajunge la Alessandria, pe mare ele vor putea face drumul de la Toulon la Genova în 24 de ore, iar de acolo vor putea să ajungă la Alessandria în trei etape de marș forțat sau în patru etape de marș obișnuit.

Acum, presupunînd — așa cum e și firesc — că Austria va declara război de îndată ce un singur batalion francez va intra în Piemont, se pune întrebarea : ce fel de acțiuni poate întreprinde armata din Italia a austriecilor ? Ea poate să rămînă în Lombardia și să aștepte „cu arma la picior” concentrarea a 200 000 de francezi și a 50 000 de piemontezi, pentru ca apoi să se retragă în fața lor spre baza ei de operații de la Mincio, părăsind întreaga Lombardie. Asemenea acțiuni ar descuraja trupele austriece și ar inflăcăra pe adversarii lor în urma unui succes obținut atît de ieftin. Sau, dacă nu, armata austriacă ar putea să aștepte atacurile francezilor și ale piemontezilor în cîmpiile descoperite ale Lombardiei. În cazul acesta, ea ar fi zdrobită de forțe superioare numericește, întrucît ar avea numai 120 000 de oameni împotriva unui inamic care dispune de un număr dublu de trupe și, în afară de aceasta, s-ar pomeni într-o situație dificilă din cauza insurecției italienilor, care ar cuprinde toată țara. Armata austriacă ar putea, ce-i drept, să ajungă pînă la cetățile ei, dar folosirea acestei excelente baze de operații s-ar reduce la o apărare infructuoasă, deoarece pînă atunci forța ofensivă a armatei de cîmp ar fi deja irosită. Principala menire a acestui sistem de cetăți — care a fost creat ca să servească drept bază unei armate mai slabe pentru a ataca, cu succes și la adăpost, o armată mai puternică — ar fi cu totul anihilată pînă la sosirea întăririlor din regiunile interioare ale Austriei ; dar între timp ar putea să cadă Peschiera, ar putea să cadă Legnago, iar comunicațiile prin Ținutul Veneției ar fi cu siguranță pierdute. Amîndouă modurile de a acționa, examinate mai sus, ar fi dezavantajoase, și ele ar fi admisibile numai în caz de ex-

tremă necesitate. Dar armatei austriece îi mai rămîne o soluție.

Austriecii pot alinia pe cîmpul de luptă cel puțin 120 000 de oameni. Dacă vor alege bine momentul, ei vor avea în fața lor numai 90 000 de piemontezi, dintre care numai 50 000 vor putea să participe la acțiunile de luptă. Francezii vin pe patru drumuri, care duc toate la Alessandria. Suma unghiurilor cuprinse între aceste patru drumuri, adică între o linie dusă de la Mont Cenis la Alessandria și alta dusă de la Genova la Alessandria, este cam de 140 de grade ; prin urmare, aîta timp cît diferitele grupări ale francezilor nu au fost concentrate, nu poate fi vorba de o cooperare între ele. Așadar, dacă austriecii vor ști să aleagă bine momentul — și în anii 1848—1849 noi am văzut că ei știu să facă acest lucru — și vor porni împotriva bazei de operații a piemontezilor fie atacînd-o frontal, fie învăluind-o pe la nord, ne încumetăm să afirmăm, oricît de mult am prețui vitejia armatei piemonteze, că sarzii vor avea puține șanse de a rezista forțelor covîrșitoare ale austriecilor ; și, de îndată ce piemontezii vor fi alungați din cîmp deschis și vor fi nevoiți să se limiteze doar la o apărare pasivă a cetăților lor, austriecii vor putea ataca cu forțe superioare fiecare grupare franceză în parte la ieșirea ei din Alpi sau din Apenini ; și chiar dacă ei s-ar retrage, această retragere ar fi asigurată atîta timp cît neutralitatea Elveției le acoperă flancul de nord, iar armata lor, sosind la Mantua, ar fi încă aptă pentru o apărare activă ofensivă a bazei sale de operații.

O altă posibilitate pentru austrieci constă în a ocupa o poziție în împrejurimile Tortonei și a aștepta sosirea coloanei franceze, care, în drumul ei de la Genova spre Alessandria, va trebui să-și expună austriecilor flancul său. Dar aceasta ar fi o metodă de ofensivă destul de stîngace, pentru că francezii ar putea să rămînă foarte liniștiți la Genova pînă cînd celelalte coloane se vor fi concentrat la Alessandria, în care caz austriecii nu numai că ar fi puși în inferioritate, dar ar putea chiar să fie izolați de Mincio și Adige.

Să presupunem că austriecii ar fi bătuți și ar trebui să se retragă spre baza lor de operații ; în acest caz însă și francezii, de îndată ce ar înainta dincolo de Milano, ar putea să fie învăluți. Drumul de la Stelvio duce din Tirol direct spre Milano, prin valea râului Adda ; drumul din Tonale trece prin valea râului Oglio, iar cel din Giudicarie — prin valea lui Chiese. Aceste două drumuri duc la însăși inima Lombardiei și în spa-

tele oricărei armate care atacă Mincio dinspre vest. Prin Tirol, Austria poate să învăluie întreaga regiune lombardo-venetiană și, dacă vor fi făcute pregătirile necesare, ea poate oricînd să-i servească inamicului un nou Marengo pe cîmpiile Lombardiei. Atîta timp cît Elveția va rămîne neutră, nici o stratagemă de acest fel nu va putea să fie folosită împotriva Austriei cînd va ataca Piemontul.

Prin urmare, așa cum se prezintă acum lucrurile în Italia, cel mai convenabil mod de acțiune pentru Austria este ofensiva. Înaintarea directă în inima armatei inamice aflate în curs de concentrare este una din cele mai strălucite dintre marile manevre ale războiului modern, pe care Napoleon știa să le aplice cu atîta iscusință. Și el a aplicat-o cu cel mai mare succes tocmai împotriva austriecilor; aceasta o dovedesc bătăliile de la Montenotte, Millesimo, Mondovi și Dego, același lucru îl dovedesc bătăliile de la Abensberg și Eggmühl⁹⁸. Că austriecii au învățat această manevră de la Napoleon, au dovedit-o în mod strălucit la Sommacampagna⁹⁹ și la Custozza, și mai ales la Novara. De aceea, pe cît se pare, o manevră asemănătoare le-ar fi astăzi austriecilor cea mai potrivită pentru ducerea războiului; și cu toate că ea le va cere o mare vigilență și executarea cu precizie a operației în timp, dacă se vor limita la o simplă apărare a teritoriilor lor, austriecii vor lăsa totuși să le scape extraordinara șansă de a obține succesul.

Scris de F. Engels
la sfîrșitul lunii februarie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 586 din 17 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Noul bill cu privire la reforma parlamentară din Anglia ¹⁰⁰

Londra, 1 martie 1859

În seara de 28 februarie, d-l Disraeli a inițiat Camera comunelor în tainele bill-ului cu privire la reforma parlamentară emis de guvern. Acest bill poate fi caracterizat pe scurt ca fiind bill-ul d-lui Locke King, întrucît în el se prevede reducerea censului electoral de la 50 la 10 l. st. ¹⁰¹ pentru alegătorii din comitate, acest lucru fiind compensat într-o oarecare măsură prin faptul că freeholderii cu un venit de 40 de șilingi ¹⁰² care locuiesc în orașe nu mai au drept de vot în comitatele lor ; bill-ul mai este înfrumusețat și printr-un mișmaș complicat de privilegii electorale arbitrare, care, pe de o parte, sînt cu totul neînsemnate, iar pe de altă parte n-ar face decît să accentueze monopolul de clasă existent. Principalele probleme, cum sînt : participarea majorității poporului la alegeri, egalizarea circumscripțiilor electorale și asigurarea votului secret, nici măcar nu sînt atinse. Exactitatea caracterizării făcute de mine acestui bill poate fi confirmată prin următoarea expunere sumară a principalelor sale principii ; trebuie să se stabilească un drept de vot unitar pentru posesorii de bunuri imobile atît în comitate cît și la orașe ; cu alte cuvinte, clauza lui Chandos din bill-ul cu privire la reforma parlamentară din 1832, care prevedea un cens de avere de 50 l. st. pentru posesorii de bunuri imobile din comitate, urmează să fie anulată ¹⁰³. Dreptul de vot al posesorilor de bunuri imobile se extinde asupra posesorilor a tot felul de bunuri imobile, indiferent dacă cuprinde clădiri sau nu. După calculele d-lui Newmarch, prin introducerea censului de 10 l. st. în comitate, numărul alegătorilor din comitate ar crește cu 103 000, pe cînd d-l Disraeli consideră că această creștere ar fi de 200 000. Pe de altă parte, parcela care produce un venit de 40 de șilingi, din punct de vedere nominal dă ca și pînă acum dreptul la vot, dar freeholderii cu un ve-

nit de 40 de şilingi care locuiesc în oraşe şi care pînă acum aveau dreptul să voteze în comitatele în care se află parcela lor vor pierde acest privilegiu şi vor fi obligaţi să voteze în oraşele în care locuiesc. Ca urmare, aproximativ 100 000 de voturi ar fi transferate din comitate în oraşe, în timp ce aproximativ 40 000 de alegători, dacă nu mai mulţi, care nu locuiesc în comitate în mod permanent ar fi complet lipsiţi de dreptul de vot. Aceasta este esenţa noului proiect de lege : cu o mîină ia dreptului de vot în comitate ceea ce îi dă cu cealaltă mîină, preocupîndu-se îndeosebi să înlătore cu totul influenţa pe care oraşele au exercitat-o de la reforma parlamentară din 1832 asupra alegerilor din comitate prin cumpărarea unor parcele care aduceau un venit anual de 40 de şilingi. În lunga sa cuvîntare rostită cu prilejul prezentării bill-ului în Cameră, d-l Disraeli s-a străduit din răspuţeri să arate că, în ultimii cincisprezece ani, oraşele au mers pînă acolo în fabricarea de parcele care aduc un venit de 40 de şilingi, încît în prezent

„numărul alegătorilor din comitate care nu locuiesc în comitate depăşeşte numărul acelor care votează pe baza articolului cu privire la dreptul de vot al posesorilor de bunuri imobile”, astfel încît, în ziua alegerilor, „unele oraşe mari, folosind calea ferată, ar putea să inunde comitatele cu alegătorii lor, să copleşească numericeste cu membrii vreunui club oarecare din oraş voturile persoanelor care locuiesc în permanenţă în comitate”.

La cuvîntarea acestui gentleman, d-l Bright a dat următorul răspuns categoric :

„Scopul dumneavoastră este de a îngrădi şi mai mult dreptul de vot în comitate. După cum se vede, nimic nu vă înspăimîntă mai tare decît o circumscripţie electorală puternică, în special în comitate. Foarte semnificativ este faptul că o bună bucată de timp numărul alegătorilor din comitatele din Anglia nu a crescut, ci în multe chiar a scăzut. D-l Newmarch a arătat că există unsprezece comitate în care, în decurs de cincisprezece ani, între anii 1837 şi 1852, numărul alegătorilor a scăzut cu nu mai puţin de 2 000, în timp ce numărul total al celor care au drept de vot în comitatele din Anglia şi Wales a crescut în aceşti cincisprezece ani cu 36 000, dintre care peste 17 000 în Lancashire, Cheshire şi în Ridingul de vest din Yorkshire. În celelalte părţi din Anglia, dificultăţile legate de cumpărarea de freeholduri sînt atît de mari şi suprafeţele fermelor s-au mărit atît de mult, încît numărul total al alegătorilor din aproape toate comitatele a rămas neschimbat sau chiar a scăzut”.

Dacă trecem de la comitate la oraşele mici dăm de noi privilegii electorale foarte complicate, care în parte au fost împrumutate din proiectele neizbutite din 1852 şi 1854 ale

lordului John Russell ¹⁰⁴, iar în parte își datoresc existența geniului lordului Ellenborough, care a clocit încurcatul și nefericitul bill cu privire la India ¹⁰⁵. Printre ele sînt, în primul rînd, așa-numitele privilegii legate de diplome de studii, care, așa cum a remarcat ironic d-l Disraeli, deși nu sînt în funcție de activitatea științifică, arată totuși că instruirea claselor respective „au necesitat investirea unor sume considerabile” și de aceea pot fi incluse în categoria generală a censului pe avere. În conformitate cu aceste privilegii se acordă drept de vot persoanelor cu studii superioare, clerului bisericii anglicane și al tuturor celorlalte comunități religioase, avocaților, pledanților și notarilor, apărătorilor și procuratorilor, medicilor, pedagogilor cu diplomă, într-un cuvînt diferiților liber-profesioniști sau „talentelor”, cum obișnuiau să le spună francezii pe vremea lui Guizot. Întrucît cea mai mare parte din aceste „talente” au drept de vot în calitate de „leaseholderi” ¹⁰⁶ care plătesc o arendă anuală de 10 l. st., e puțin probabil ca această condiție să facă să crească numărul alegătorilor într-o măsură cît de cît însemnată, deși poate contribui la creșterea influenței clericale. Celelalte privilegii nou introduse se acordă : 1) subchiriașilor și chiriașilor ai oricărei case, mobilată sau nemobilată, care plătesc o chirie de 8 șilingi pe săptămîină sau 20 l. st. pe an ; 2) persoanelor cu un venit anual de 20 l. st. provenit din bunuri mobile sub formă de titluri sau rente de stat, de acțiuni ale Companiei Indiilor orientale sau de acțiuni bancare, precum și persoanelor care primesc o pensie sau o subvenție de 20 l. st. pe an drept recompensă pentru serviciul îndelungat în cadrul armatei, al flotei sau în departamentele civile și care nu se mai află în serviciu ; 3) depunătorilor la casele de economii ale căror depuneri însumează 60 l. st.

Chiar de la prima privire este limpede că toate aceste noi privilegii electorale, datorită cărora sînt admise la alegeri unele noi pături ale burgheziei, au fost în mod vădit create cu scopul de a exclude de la alegeri clasa muncitoare, de a o lăsa în starea ei actuală de „paria” politic, cum a avut d-l Disraeli imprudența să-i numească pe cei care nu au drept de vot. O nouă trăsătură a opoziției care a ieșit la iveală în Camera comunelor și-a găsit expresia în faptul că toți adversarii guvernului, de la d-l John Bright și pînă la lordul John Russell, au subliniat acest aspect, care stîrnește cele mai multe obiecții, al noului bill cu privire la reformă. Însuși d-l Disraeli a declarat :

„În 1831, cînd a fost prezentat bill-ul cu privire la reforma electorală, toată lumea a fost de acord că scopul urmărit prin acesta era de a se da burgheziei engleze posibilitatea să formeze o opoziție legalizată în organele legislative”.

„Vedeți, sir — a spus lordul John Russell —, atunci cînd am refuzat să consider legea din 1832 ca pe o ultimă limită, am adoptat acest punct de vedere dintr-un anumit motiv, singurul care, după părerea mea, putea îndreptăți perturbarea unei reglementări atât de vaste și complexe, și anume din motivul că un număr imens de persoane întru totul capabile să exercite dreptul de vot, și aceste persoane fac parte din rîndurile clasei muncitoare ale țării noastre, au fost excluse de la vot”.

„Bill-ul din 1832 — a spus d-l Roebuck — era menit să întărească puterea burgheziei. În cazul de față, fără clasa muncitoare nu ar fi existat nici un bill cu privire la reforma electorală. Muncitorii s-au purtat în așa fel, încît n-am să uit niciodată acest lucru și nici burghezia engleză nu trebuie să-l uite. Și acum, în numele clasei muncitoare din țara noastră, fac apel la burghezie.

„Eu — a spus d-l Bright — aș disprețui cît se poate de mult clasa muncitoare engleză, și nu numai că aș disprețui-o, dar mi-aș pierde orice încredere în ea dacă aș putea să-mi închipui că ea se va resemna și va accepta să fie lipsită de dreptul de vot așa cum rezultă din bill-ul lui Disraeli”.

Excluderea clasei muncitoare din rîndurile alegătorilor împreună cu privarea de dreptul de vot a freeholderilor care trăiesc la orașe vor constitui semnalul de luptă pentru a porni atacul împotriva bill-ului cu privire la reformă și a autorilor lui. În același timp, disensiunile din tabăra guvernamentală care s-au făcut simțite prin ieșirea din cabinet a d-lui Walpole și a d-lui Henley și care au început o dată cu abrogarea clauzei lui Chandos nu vor contribui nicidecum la întărirea mijloacelor de apărare a clasei muncitoare.

În ceea ce privește celelalte clauze ale bill-ului, acestea sînt relativ lipsite de importanță. Nici unui oraș care avea dreptul de a trimite deputați în parlament nu i s-a luat acest drept; dimpotrivă, urmează să se creeze încă 15 locuri, dintre care Riding-ul de vest din Yorkshire va primi 4, Lancashire de sud — 2, Middlesex — 2; totodată 7 locuri noi în Cameră vor fi date unor orașe de curînd ridicate, și anume: Hartlepool, Birkenhead, West Bromwich împreună cu Wednesday, Burnley, Stalybridge, Croydon și Gravesend. Pentru a crea locuri acestor noi membri ai parlamentului, numărul reprezentanților trimiși în Cameră de 15 orașe cu o populație mai mică de 6 000 de locuitori urmează să se reducă de la doi la un reprezentant. În aceste proporții urmează să se efectueze „egalizarea” circumscripțiilor electorale.

Centre de votare vor fi amenajate în fiecare parohie sau grup de parohii care numără cel puțin 200 de alegători; cen-

trele de votare suplimentare vor fi instituite pe socoteala comitatului. Ca un compromis cu partizanii votului secret, alegătorii care nu vor să voteze la centrele de votare pot folosi buletinele de vot care se trimit alegătorilor și pe care aceștia le înapoiază comisarului alegerilor printr-o scrisoare recomandată și le semnează în prezența a doi martori, dintre care unul trebuie să fie posesor de imobil; scrisoarea urmează să fie deschisă în ziua alegerilor de către un împuternicit special. În sfârșit, bill-ul aduce unele îmbunătățiri în sistemul de înregistrare a alegătorilor din comitate. Nu există nici un ziar londonez, în afară de „Times” și de organul guvernului ¹⁰⁷, care să-și pună vreo speranță în succesul acestui bill ¹⁰⁸.

Scris de K. Marx
la 1 martie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 586 din 17 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Situația industriei de fabrică din Anglia

Astăzi mi-am propus să trec în revistă cele două rapoarte ale inspectorilor de fabrici despre care am amintit în unul din articolele precedente *. Primul este întocmit de d-l A. Redgrave, în al cărui district industrial sînt cuprinse Middlesex (Londra și împrejurimile ei), Surrey, Essex, părți din Cheshire, Derbyshire, Lancashire și Ridingul de est (Yorkshire). În cursul semestrului încheiat la 31 octombrie 1858, în acest district au avut loc 331 de accidente de muncă provocate de mașini, din care 12 mortale. Raportul d-lui Redgrave se referă aproape exclusiv la un singur punct, și anume la decretul cu privire la școlarizarea copiilor care lucrează în fabricile de imprimat stambă sau în alte fabrici. Înainte de a angaja permanent un copil sau un adolescent la o fabrică de imprimat stambă sau la o altă fabrică, patronul este obligat să ceară un certificat de la medicul de circumscripție, care, în virtutea legii emise în cel de-al 7-lea an al domniei reginei Victoria, capitolul 15, anexa A ¹⁰⁹, este dator să refuze eliberarea acestui certificat dacă persoana care s-a prezentat la examinare

„nu are cel puțin forța și înfățișarea obișnuită a unui copil de opt ani, iar pentru categoria adolescenți, a unui adolescent de cel puțin 13 ani, sau dacă, din cauza unei boli sau a slăbiciunii fizice, persoana este inaptă să muncească zi de zi în fabrică, numărul de ore prevăzut de lege”.

Prin lege copiii în vîrstă de 8 pînă la 13 ani nu pot lucra o zi completă de muncă și sînt obligați ca o parte din timpul lor să-l consacre frecventării școlii, medicul fiind autorizat să le dea certificate pe baza cărora pot munci numai jumătate din ziua de muncă. Din darea de seamă a d-lui Redgrave reiese că, pe de o parte, părinții, atunci cînd pot obține salarii

* Vezi volumul de față, pag. 220—227. — *Nota red.*

întregi pentru copiii lor, fac tot ce pot să nu-i trimită la școală și să nu primească numai jumătate din salariu, iar pe de altă parte, pentru patron, copiii prezintă interes numai în măsura în care ei au forța fizică necesară pentru a putea efectua munca respectivă. În timp ce părinții vor să obțină salarii întregi, patronul vrea să obțină muncitori care să muncească ziua completă de muncă. Anunțul de mai jos, apărut în ziarul local al unui important centru industrial din districtul d-lui Redgrave, ne amintește în mod izbitor de metodele folosite în comerțul cu sclavi; el arată cum respectă fabricanții prevederile legii. În anunț se spune textual :

„Se caută 12 pînă la 20 de băieți care după înfățișare să pară de cel puțin 13 ani... Salariul — 4 șilingi pe săptămînă”.

Potrivit legii, patronul nu este obligat în fapt să ceară un act autentic prin care să se certifice vîrsta copiilor; pentru el este suficientă o *apreciere* a vîrstei după înfățișare. Sistemul folosirii copiilor în fabrici numai jumătate din ziua de muncă, bazat pe principiul potrivit căruia munca copiilor nu trebuie să fie permisă decît dacă paralel copilul frecventează zilnic școala, întîmpină obiecțiile fabricanților din două motive. Ei nu vor să poarte răspunderea pentru frecventarea obligatorie a școlii de către cei care lucrează jumătate din ziua de muncă (copiii sub 13 ani) și găsesc că este mai convenabil și au mai puțină bătaie de cap dacă angajează o echipă de copii în loc de două, care să lucreze cu schimbările cîte șase ore. De aceea, primul rezultat al introducerii sistemului de folosire a copiilor în fabrici numai jumătate din ziua de muncă a fost reducerea nominală la aproape jumătate a numărului copiilor sub 13 ani care lucrează în fabrici. De la 56 455, cît era numărul acestora în 1835, a scăzut în 1838 la 29 283. De altfel, această reducere a fost, în mare măsură, numai nominală, căci, datorită complezenței medicilor de circumscripție care eliberau certificate, s-a produs dintr-o dată o schimbare izbitoare în vîrsta muncitorilor minori din Regatul Unit. De aceea, în măsura în care medicii care eliberau certificate au fost supuși unei supravegheri mai stricte din partea inspectorilor și subinspectorilor de fabrică și în măsura în care a crescut posibilitatea de a stabili vîrsta reală a copiilor pe baza registrelor de naștere, după 1838 a început o mișcare în sens invers. De la 29 283, la cît scăzuse în 1838, numărul copiilor sub 13 ani care lucrau în fabrici s-a ridicat din nou la 35 122 în 1850 și la 46 071 în 1856, ultimul raport

oficial fiind departe de a reflecta proporțiile reale de folosire a muncii copiilor. Pe de o parte, mulți dintre medicii care eliberează certificate mai reușesc să înșele vigilența inspectorilor, iar pe de altă parte mii de copii au încetat la vârsta de 11 ani de a mai merge la școală și de a lucra numai jumătate din ziua de muncă datorită modificării legii cu privire la fabricile de mătase¹¹⁰,

„sacrificiu care — spune unul dintre inspectorii de fabrici — a fost făcut, poate, în folosul proprietarilor de fabrici, dar care s-a dovedit a fi dăunător bunăstării sociale din districtele industriei de mătase”.

Așadar, deși am putea trage concluzia că numărul copiilor între 8 și 13 ani care lucrează în fabricile de imprimat stambă și în celelalte fabrici ale Regatului Unit depășește numărul copiilor care făceau aceeași muncă în 1835, totuși nu încape îndoială că sistemul folosirii copiilor în fabrici jumătate din ziua de muncă a jucat un rol important în stimularea invențiilor în scopul de a se înlocui munca copiilor. Astfel, dl Redgrave declară :

„În prezent, o categorie de industriași — filatorii de lână — folosesc de fapt rar munca copiilor sub 13 ani (adică a celor care lucrează jumătate din ziua de muncă). Ei au introdus mașini noi și perfecționate de diferite tipuri, care înlătură complet necesitatea de a se folosi munca copiilor. Astfel, de pildă, pentru a ilustra această reducere a numărului copiilor din producție, pot menționa un proces de producție în care, prin adaptarea unui dispozitiv, numit mașina de răsucit, la mașinile existente este înlocuită, în funcție de particularitățile fiecărei mașini, munca unui număr de șase sau patru persoane care lucrează jumătate din ziua de muncă cu munca unui singur adolescent”.

În ce măsură industria modernă, cel puțin în țările în care este de multă vreme dezvoltată, îi silește pe copii să caute un câștig în bani a fost din nou ilustrată în mod pregnant prin exemple recente din Prusia. Legea prusiană cu privire la reglementarea muncii în fabrici din 1853 prevede că, începând de la 1 iulie 1855, nici un copil nu poate fi angajat la o fabrică dacă nu a împlinit vârsta de 12 ani, iar copiii între 12 și 14 ani nu au voie să lucreze mai mult de șase ore pe zi și sînt obligați să frecventeze școala cel puțin trei ore pe zi. Această lege a întâmpinat o asemenea împotrivire din partea fabricanților, încît guvernul a fost nevoit să cedeze și să nu o aplice în toată Prusia, ci, cu titlu de experiență, s-o aplice numai la Elberfeld și Barmen, două orașe învecinate cu o numeroasă populație industrială, ocupată în filaturi, fabrici-

de imprimat stambă etc. În darea de seamă anuală pe 1856 a Camerei de comerț din Elberfeld și Barmen, în legătură cu aceasta, s-a făcut următoarea notificare guvernului prusian :

„Mărirea salariilor, precum și creșterea prețului la cărbuni și la toate materialele necesare acestor ramuri industriale, ca, de pildă : piele, ulei, metale etc., au fost cit se poate de dezavantajoase pentru industrie. În plus, aplicarea cu strictețe a legii din 1 mai 1853 cu privire la folosirea muncii copiilor în fabrici a provocat prejudicii serioase. Nu numai că a adus după sine îndepărtarea din producție a unui anumit număr de copii, dar a înlăturat și posibilitatea de a pregăti din timp copiii pentru a face din ei muncitori pricepuți. Ca urmare a faptului că muncitorii minori erau în număr insuficient, în unele fabrici mașinile au fost oprite, întrucât pentru mînuirea lor nu puteau fi folosiți muncitori adulți. Recomandăm ca această lege să fie modificată în sensul reducerii orelor de frecventare obligatorie a școlii de către copiii care au atins un anumit nivel de cunoștințe, această măsură fiind în avantajul unui mare număr de familii și a proprietarilor de fabrică”.

Ultimul dintre rapoartele inspectorilor de fabrici este al d-lui Baker, inspector în Irlanda. Acest raport se caracterizează prin analiza cauzelor care provoacă accidentele și prin prezentarea succintă a situației producției. În ceea ce privește prima problemă, d-l Baker constată că revine cîte un accident la fiecare 340 de persoane, ceea ce înseamnă o creștere de 21% față de semestrul care s-a încheiat în aprilie, și că din accidentele provocate de mașini — și numai 10% din numărul total al accidentelor sînt provocate de mașini — circa 40% ar fi putut fi evitate și prevenite cu ajutorul unor cheltuieli infime, dar,

„datorită recentei modificări a legii, în prezent este foarte greu ca măsurile respective să fie introduse, căci în această privință numai prin metoda convingerii nu se ajunge la nici un rezultat”.

D-l Baker afirmă că situația producției s-a îmbunătățit, dar, după părerea sa,

„în multe cazuri s-a atins iarăși limita maximă, dincolo de care fabricile devin din ce în ce mai puțin rentabile pînă ce încetează cu totul de a mai fi rentabile”.

El prezintă pe bună dreptate schimbarea în raportul dintre prețul materiilor prime și cel al produselor fabricate ca fiind una din principalele cauze care, împreună cu creșterea utilității cu mașini, determină alternanța ciclurilor bune cu cele rele. D-l Baker dă ca exemplu schimbările survenite în industria de camgarn.

„În anii 1849 și 1850, care au fost rentabili pentru industria de câmgar, prețul linii dărăcite englezești era de 1 ș. 1 d., iar al celei australiene de la 1 ș. 2 d. la 1 ș. 5 d. pfunzul. În medie însă, într-o perioadă de zece ani, de la 1841 la 1850 inclusiv, prețul mediu al linii englezești n-a depășit niciodată 1 ș. 2 d., iar cel al linii australiene — 1 ș. 5 d. pfunzul. La începutul anului dezastruos 1857, prețul linii australiene a fost întâi 1 ș. 11 d., apoi, în decembrie, când criza a atins punctul culminant, a scăzut la 1 ș. 6 d., iar după aceea, treptat, s-a ridicat din nou, în cursul anului 1858, la 1 ș. 9 d.; în acest timp, prețul linii englezești a fost la început 1 ș. 8 d., în aprilie și în septembrie 1857 s-a ridicat la 1 ș. 9 d., iar în ianuarie 1858 a scăzut la 1 ș. 2 d.; de atunci prețul ei s-a ridicat la 1 ș. 5 d., ceea ce înseamnă cu 3 d. la pfunz mai mult decât prețul mediu din perioada de zece ani la care m-am referit mai sus. Aceasta arată fie că falimentul provocat în 1857 de prețuri asemănătoare a fost uitat, fie că lina care se produce abia ajunge pentru numărul fuselor folosite la prelucrarea ei, existente în prezent”.

În general, se pare că părerea d-lui Baker este că atât numărul fuselor și al războaielor de țesut, cât și viteza lor de rotație au crescut în proporții care nu corespund producției de lână. În această privință, în Anghia nu există date statistice pe care să te poți bizui; dar datele statistice cu privire la agricultura Irlandei, culese de poliție, și datele statistice cu privire la Scoția, culese de d-l Hall Maxwell, sînt absolut suficiente pentru toate scopurile practice. Aceste date statistice arată că, în timp ce în 1857 cultivarea unor cereale, precum și creșterea animalelor în ansamblu s-au extins simțitor în Irlanda și Scoția, creșterea oilor a făcut excepție, în Irlanda, în 1858, numărul oilor fiind cu 114 557 mai mic decât în 1855; și, deși în 1858 s-a înregistrat o creștere de 35 533 față de 1857, numărul total era mai mic cu 95 177 decât numărul mediu din cei trei ani precedenți, și aceasta se referă, în primul rînd, la femele. În Scoția, cifrele respective erau următoarele:

	Oi de prăsilă de toate vrstele	Oi de tăiere de toate vrstele	Miel
În 1856	2 714 301	1 146 427	1 955 832
În 1857	<u>2 632 283</u>	<u>1 181 782</u>	<u>1 869 103</u>
Reducere....	82 018	Creștere.. 35 355	Reducere.. 86 729

Aceasta arată nu numai reducerea generală a numărului oilor cu 133 392, dar și faptul că pentru tăiere au fost crescute mai multe oi decât pînă acum. Considerînd lina tunsă de pe o oaie la 7 pfunzi, putem să ne dăm seama, pe baza cifrelor menționate, că, în timp ce în 1855 Irlanda a reușit să dea

16 810 934 de pfunzi de lână, fără a socoti lina mieilor, în 1858 ea a putut da numai 16 326 330 de pfunzi și că producția de lână în Scoția, tot fără a socoti mieii, s-a redus în 1857 cu 326 641 de pfunzi ; așadar, în ambele țări deficitul total de lână era de 861 245 de pfunzi, sau, după un calcul cu oarecare aproximație, a 95-a parte din întreaga producție de lână produsă în Anglia și care este necesară anual pentru a fi prelucrată în industria de camgarn.

Scris de K. Marx
la 4 martie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 592 din 24 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

FRIEDRICH ENGELS

Padul și Rinul¹¹¹

Scriș de F. Engels
la sfirșitul lunii februarie—
inceputul lunii martie 1859

Publicat în broșură la Berlin,
în aprilie 1859

Se tipărește după textul
apărut în broșură

Tradus din limba germană

I

De la începutul acestui an, deviza unei mari părți a presei germane a devenit formula : *Rinul trebuie apărat pe Pad.*

Această deviză este pe deplin îndreptățită, avînd în vedere pregătirile și amenințările lui Bonaparte. Conduși de un instinct just, cei din Germania au simțit că, dacă Padul a fost pentru Ludovic-Napoleon numai un pretext, principalul lui scop, în orice împrejurări, trebuie să fie Rinul. Se pare că numai un război pentru stabilirea granițelor pe Rin ar putea servi bonapartismului drept paratrăsnet împotriva celor două elemente care-l amenință în Franța : „excesul patriotic” * al maselor revoluționare și nemulțumirea clocotindă a „burgheziei”. Primului, războiul i-ar da o sarcină cu semnificație națională, celuiilalt — perspectiva cuceririi unei noi piețe. De aceea, în Germania, vorbăria despre eliberarea Italiei nu a reușit să inducă pe nimeni în eroare. În cazul acesta se aplica vechea zicală : bați șaua să priceapă iapa. Dacă Italia era nevoită să joace rolul de șa, Germania nu era de loc dispusă, de astă dată, să joace rolul de iapă.

Așadar, în cazul de față, păstrarea Padului nu avea altă semnificație decît că Germania, fiind amenințată de o agresiune, în care în ultimă instanță era vorba de acapararea unora dintre cele mai bune provincii ale ei, nu se putea nicidecum gîndi să cedeze fără luptă una dintre cele mai puternice, dacă nu chiar cea mai puternică poziție militară a ei. În acest sens, desigur, întreaga Germanie era serios interesată să apere Padul. În ajunul unui război, ca și în timpul războiului, se pune mîna de obicei pe orice poziție avantajoasă de unde inamicul poate fi amenințat și i se poate aduce prejudicii, și nimeni nu-și bate capul cu considerații morale, între-

* Heine, „La sosirea străjii de noapte-n Paris” (ciclul „Versurile timpului”). — *Nota red.*

bîndu-se dacă acest lucru este compatibil cu dreptatea eternă și cu principiul naționalității. În aceste momente, fiecare nu face decît să-și apere pielea.

Acest fel de a pune problema apărării Rinului pe Pad se deosebește foarte mult de străduințele unui număr foarte mare de militari și politicieni germani de a declara Padul, adică Lombardia și Veneția, o completare strategică indispensabilă și, ca să zicem așa, o parte integrantă a Germaniei. Acest punct de vedere a fost lansat și susținut teoreticește îndeosebi din timpul campaniilor din Italia din 1848 și 1849 ; el a fost demonstrat de generalul *von Radowitz* în biserica Sfîntul Paul ¹¹² și de generalul *von Willisen* în cartea sa „Campania din Italia din 1848” ¹¹³. În Germania de sud, care nu face parte din Austria, generalul bavarez *von Hailbronner* a dezvoltat aceeași temă cu o înflăcărare vecină cu inspirația. Principalul argument adus în toate aceste cazuri a avut întotdeauna un caracter politic : Italia nu este nicicum în situația de a fi independentă ; în Italia trebuie să domine sau Germania, sau Franța ; dacă astăzi austriecii s-ar re-trage din Italia, mîine francezii s-ar înființa pe valea Adige-lui și la porțile Triestului și toată granița de sud a Germaniei s-ar afla descoperită în fața „dușmanului de veacuri”. De aceea, în numele și în interesul întregii Germanii, Austria ține în stăpînirea ei Lombardia.

După cum vedem, în favoarea acestui punct de vedere s-au pronunțat autorități militare dintre cele mai de seamă din Germania. Cu toate acestea, noi trebuie să luăm o poziție cît se poate de hotărîtă împotriva lor.

În „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, care s-a erijat în apărătorul oficial al intereselor Germaniei în Italia, acest punct de vedere a devenit un crez pe care-l susține cu un adevărat fanatism. Cu toată ura pe care o nutrește față de evrei și turci, acest ziar creștin-german s-ar lăsa mai degrabă să fie el însuși „tăiat împrejur” decît să îngăduie amputarea regiunilor „germane” din Italia. Ceea ce generalii deveniți oameni politici apără, la urma urmelor, numai ca o excelentă poziție militară aflată în mîinile Germaniei, pentru „Allgemeine Zeitung” din Augsburg este o foarte importantă parte componentă a unei anumite teorii politice. Ne referim la acea „mare putere din Europa centrală” în care Austria, Prusia și restul Germaniei ar urma să se constituie, formînd un stat federal sub hegemonia Austriei ; Ungaria și țările slavoromîne, situate de-a lungul Dunării, urmează să fie germa-

nizate cu ajutorul colonizării, al școlilor și al constrîngerii folosite cu prudență, centrul de greutate al acestui complex de state mutîndu-se în felul acesta tot mai mult spre sud-est, spre Viena ; în afară de aceasta, Alsacia și Lorena ¹¹⁴ urmează să fie recucerite. Această „mare putere din Europa centrală” ar trebui să fie o reînviere a Sfîntului Imperiu roman de națiune germană ¹¹⁵ și, după cum se vede, printre alte scopuri imediate, trebuie să se aibă în vedere și anexarea, în calitate de state vasale, a Țărilor de Jos, aflate în trecut în stăpînirea Austriei ¹¹⁶, precum și a Olandei. Patria germană s-ar întinde, în acest caz, pe un teritoriu aproape de două ori mai mare decît acela pe care se vorbește acum limba germană ; dacă toate acestea se vor îndeplini cu adevărat, Germania va deveni arbitrul și stăpînul Europei. Soarta a și avut grijă ca toate acestea să se poată îndeplini. Popoarele romanice decad rapid : spaniolii și italienii s-au prăbușit definitiv, iar francezii în momentul de față sînt și ei într-o stare de declin. Pe de altă parte, slavii sînt cu desăvîrșire incapabili să creeze un stat cu adevărat modern și, prin desfășurarea istoriei mondiale, sînt sortiți să fie germanizați, rolul principal de instrument al providenței revenind iarăși întineritei Austriei. Așadar, numai popoarele germanice și-au mai păstrat forța morală și capacitatea de creație istorică, iar dintre acestea englezii s-au împotmolit atît de mult în egoismul și materialismul lor insular, încît influența lor, comerțul și industria lor trebuie ținute la distanță de continentul european, prin taxe protecționiste ridicate, creînd pe continentul european un fel de sistem continental rațional ¹¹⁷. Așadar, severa virtute germană și tînăra „mare putere din Europa centrală” au absolut toate premisele pentru ca într-o scurtă perioadă de timp să acapareze dominația mondială pe uscat și pe mare și să inaugureze o nouă eră istorică, cînd Germania, în sfîrșit, după o îndelungată intrerupere, va fi din nou vioara întîii, iar restul națiunilor vor juca după cum le va cînta ea.

„Uscatul, francezii și rușii îl au,
 Britanicii-au marea, se știe,
 Iar noi stăpînim un văzduh de visări
 În netăgăduita domnie” *.

N-avem nicidecum de gînd să ne ocupăm de analizarea aspectului politic al acestor fantezii patriotice. Le-am prezen-

* H. Heine. Versuri. „Germania — o poveste de iarnă”, cap. VII, E.S.P.L.A. 1956, pag. 530. — *Nota red.*

tat în linii mari numai în câteva cuvinte pentru ca mai târziu nimeni să nu se servească de toate aceste splendori ca de un nou argument pentru a susține necesitatea dominației „germane” în Italia. Pe noi ne interesează aici numai latura militară a problemei, și anume dacă Germania are nevoie pentru apărarea ei de o dominație permanentă asupra Italiei și, în special, dacă îi este necesară deplina stăpînire din punct de vedere militar a Lombardiei și Venetiei.

Această problemă, din punct de vedere strict militar, poate fi formulată astfel: Are oare nevoie Germania, pentru apărarea granițelor ei de sud, să pună stăpînire pe Adige și Mincio, pe cursul inferior al Padului cu cele două capete de pod Peschiera și Mantua ?

Înainte de a încerca să răspundem la această întrebare, nu trebuie să uităm următoarele: cînd vorbim aici de Germania, prin această denumire înțelegem un stat unitar, ale cărui forțe și acțiuni militare sînt conduse de un singur centru; ne gîndim nu la o Germanie închipuită, ci la un organism politic real. Dacă am pleca de la alte premise, n-ar putea fi în general vorba de cerințele politice și militare ale Germaniei.

II

Secole de-a rîndul, Italia de nord a fost, într-o măsură mai mare chiar decît Belgia, cîmpul de luptă pe care s-au războit între ei francezii și germanii. Stăpînirea Belgiei și a văii Padului este o condiție indispensabilă pentru cel care atacă, indiferent dacă este vorba de o agresiune a germanilor împotriva Franței, sau de o agresiune a francezilor împotriva Germaniei. Numai stăpînirea acestor țări oferă o garanție deplină spatelui frontului și flancurilor armatei care atacă Franța sau Germania. Numai în cazul unei neutralități absolute a Belgiei și a Italiei de nord s-ar putea vorbi de o excepție la regula arătată, dar pînă acum un asemenea caz nu a existat niciodată.

Dacă, încă în timpul bătăliei de la Pavia ¹¹⁸, soarta Franței și a Germaniei se hotăra în mod indirect pe cîmpurile de luptă din valea Padului, soarta Italiei se hotăra direct și nemijlocit în aceste lupte. O dată cu apariția marilor armate permanente din epoca modernă, cu forța mereu crescîndă a Franței și Germaniei, cu decăderea politică a Italiei, Italia veche propriu-zisă, Italia de la sud de Rubicon, și-a pierdut orice însemnătate din punct de vedere militar, iar stăpînirea vechii Galii Cisalpine a adus în mod inevitabil după sine dominația asupra îngusteii peninsule care se întinde de-a lungul Apeninilor. Ținuturile cu populația cea mai densă erau bazinele Padului și Adigelui, pe coasta genoveză, romagnă și venețiană, aici era concentrată cea mai înfloritoare agricultură, industria cea mai dezvoltată și comerțul cel mai intens al Italiei. Peninsula, adică Neapole și Statul Papal, rămînea relativ stabilă în ceea ce privește dezvoltarea ei socială ; din punct de vedere militar, aceste ținuturi n-au mai jucat de secole nici un rol. Cel care avea în stăpînirea sa valea Padului tăia legătura pe uscat a peninsulei cu restul țării, adică cu partea continentală

a Italiei, și, atunci cînd se ivea prilejul, putea supune fără greutate întreaga Italie. Francezii au făcut acest lucru de două ori în timpul războaielor revoluționare, aceleași rezultate au obținut și austriecii în două rînduri în decursul acestui secol. De aceea numai bazinul Padului și al Adigelui prezintă importanță militară.

Din trei părți, bazinul acestor ape este înconjurat de lanțul neîntrerupt al Munților Alpi și Apenini, iar din a patra parte — de la Aquileia pînă la Rimini — de Marea Adriatică; însăși natura a conturat cu precizie această fișie de pămînt, pe care fluviul Pad o străbate de la vest spre est. În cazul de față, granița de la sud, dinspre Apenini, a acestui bazin nu prezintă interes pentru noi; în schimb, cu atît mai mult interesează cea de la nord, dinspre Alpi. Numai în puține locuri există șosele care duc spre culmile acoperite de zăpadă ale munților; chiar și numărul drumurilor de car sau pentru animalele de povară și cel al potecilor care pot fi străbătute cu piciorul este limitat; lungi defilee duc la trecători peste munți înalți.

Granița germană înconjură Italia de nord de la gura fluviului Isonzo pînă la pasul Stilfs; de aici pînă la Geneva se întinde granița cu Elveția; de la Geneva pînă la gura rîului Var, Italia se mărginește cu Franța. Pe măsură ce înaintăm dinspre răsărit spre apus, de la Marea Adriatică spre pasul Stilfs, fiecare nouă trecătoare peste munți duce tot mai adînc spre inima bazinului fluviului Pad și, deci, oferă posibilitate de învăluire a tuturor pozițiilor care ar fi situate mai spre răsărit ale unei armate italiene sau franceze. Linia de graniță de pe fluviul Isonzo poate fi învăluită și prin trecătoarea Karfreit (Caporetto), care este cea mai apropiată dinspre apus, în direcția Cividale. Pasul Pontafel face posibilă învăluirea poziției pe la Tagliamento, care de asemenea poate fi atacat din flanc prin două trecători nepietruite — dinspre Carintia și Cadore. Pasul Brenner înconjură linia Piave prin pasul Peutelstein de la Brunecken la Cortina d'Ampezzo și Belluno, linia fluviului Brenta prin Val Sugana pînă la Bassano, linia fluviului Adige prin valea acestui fluviu. Poziția de la Chiese poate fi învăluită prin Giudicarie, poziția de la Oglio prin folosirea drumurilor nepietruite care duc prin pasul Tonale și, în sfîrșit, întregul ținut de la răsărit de Adda prin pasul Stilfs și prin Valtellina.

De aceea se poate spune că, avînd o poziție strategică atît de favorabilă pentru noi, germanii, stăpînirea efectivă a

cîmpiei care se întinde pînă la fluviul Pad nu are absolut nici o importanță. În condițiile existenței unor forțe egale, oriunde ar fi dispusă armata inamică, la răsărit de Adda, sau la nord de fluviul Pad, toate pozițiile ei pot fi învăluite; ori pe unde ar trece Padul sau Adda, flancurile ei ar fi expuse la atacuri; dacă s-ar dispune la sud de Pad, legătura ei cu Milano și Piemontul ar fi amenințată, dacă s-ar retrage dincolo de Ticino, ar risca să piardă legătura cu întreaga peninsulă. Și, în sfîrșit, dacă s-ar încumeta să treacă la ofensivă împotriva Vienei, s-ar putea aștepta oricînd să i se taie legătura și ar putea fi silită să angajeze bătălia avînd ca spate al frontului o țară inamică și frontul în Italia. Dacă ar fi înfrîntă, ar fi un al doilea Marengo, în care francezii și germanii și-ar fi schimbat rolurile; dacă însă în această bătălie ar fi înfrînți germanii, ei ar trebui să fie proști ca noaptea ca să piardă posibilitatea de a se retrage spre Tirol.

Construirea șoselei peste trecătoarea Stilfs este o dovadă că austriecii au tras învățăminte din înfrîngerea suferită la Marengo. Napoleon a construit drumul peste Simplon pentru a avea o comunicație sigură chiar spre inima Italiei; austriecii și-au completat sistemul de apărare activă în Lombardia construind șoseaua care duce de la Stilfs la Bormio. Se poate spune că această trecătoare este situată la o asemenea înălțime, încît este impracticabilă în timpul iernii; că întreg acest drum prezintă mari dificultăți, deoarece se întinde pe o distanță de cel puțin 50 de mile germane * (de la Füssen în Bavaria pînă la Lecco pe Lacul Como), prin regiuni muntoase, neospitaliere; că în acest spațiu sînt de înfruntat trei trecători; că, în sfîrșit, el poate fi ușor barat în lungul defileului de la Lacul Como și chiar în munți. Să încercăm să analizăm aceste observații.

Intr-adevăr, dintre toate trecătorile practicabile din lanțul Alpilor, această trecătoare este situată la cea mai mare înălțime, 8 600 de picioare, și în timpul iernii este acoperită cu zăpezi abundente. Dar, dacă ne amintim de campania de iarnă întreprinsă de Macdonald în 1799—1800 între Splügen și Tonale, nu vom acorda prea multă importanță unei asemenea piedici. Iarna, toate trecătorile din Alpi se acoperă cu zăpadă și, totuși, ele pot fi folosite. Reorganizarea întregii artilerii, reorganizare care nu mai poate fi amînată după ce Armstrong a construit un tun comod care se încarcă pe la culată, va

* O milă germană este egală cu 7 420 m. — *Nota trad.*

introduce și în artileria de câmp tunuri mai ușoare, și în felul acesta mobilitatea ei va crește cu mult. O piedică mai serioasă o constituie marșul îndelungat prin ținuturile muntoase și trecătorile prin munți, care vin una după alta. Pasul Stilfs se află nu la cumpăna apelor formată de fluviile de pe coasta de nord și cea de sud ale Alpilor, ci la cumpăna celor două ape din bazinul Mării Adriatice — Adigele și Adda, și, pentru a ajunge din valea râului Inn în valea Adigelui, trebuie să treci în prealabil principalul lanț al Alpilor prin trecătoarele Brenner sau Finstermünz. Dar, cum râul Inn din Tirol curge în general de la vest spre est, printre două lanțuri muntoase, trupele din apropierea Lacului Constanza și din Bavaria trebuie să treacă și peste lanțul situat cel mai la nord dintre aceste două lanțuri de munți, așa că, în total, numai pe acest drum avem două sau trei trecători prin munți. Dar, oricât de greu de biruit ar fi acest obstacol, nu constituie o piedică hotărâtoare în calea pătrunderii pe acest drum a unei armate în Italia. Greutatea aceasta va fi în curînd redusă la minimum datorită căii ferate din valea râului Inn, care în parte a și fost construită, și căii ferate care este proiectată să fie construită în valea Adigelui. Ce-i drept, drumul lui Napoleon prin Saint Bernhard, de la Lausanne pînă la Ivrea, trecea prin ținuturi cu munți înalți numai pe o distanță de aproximativ 30 de mile; dar drumul de la Udine spre Viena, pe care l-a urmat Bonaparte în 1797 și pe care l-au parcurs în 1809 prințul Eugène și Macdonald pentru a se întîlni cu Napoleon la Viena, se întinde pe o distanță de 60 de mile pe un ținut cu munți înalți și străbate, de asemenea, peste trei trecători din Munții Alpi. Drumul de la Pont-de-Beauvoisin, peste Micul Saint Bernhard, pînă la Ivrea, care, ocolind Elveția, duce direct din Franța pînă departe, pe teritoriul Italiei, și care, prin urmare, este cel mai indicat pentru acțiunile de învăluire, străbate și el, pe o distanță de 40 de mile, un ținut cu munți înalți, întocmai ca și drumul peste trecătoarea Simplon, de la Lausanne pînă la Sesto Calende. Cît privește posibilitatea barării drumului chiar în trecătoare sau la Lacul Como, de la campaniile întreprinse de francezi în Alpi sîntem mai puțin înclinați să credem în eficacitatea unor asemenea puncte întărite de baraj. Înălțimile care le domină și posibilitatea de a le oculi le fac aproape inutile. Multe dintre ele au fost luate cu asalt de francezi, pentru care nu au constituit niciodată o piedică serioasă. Punctele întărite ridicate în trecătoare, pe versantul italian al Alpilor, pot fi ocolite prin

trecătorile Cevedale, Monte Corno și Gavia, precum și prin Tonale și Aprica. De la Valtellina numeroase drumuri pentru animale de povară duc spre Bergamasca, iar barajul ridicat pe lungul defileu din dreptul Lacului Como poate fi ocolit parte pe aici, parte pe la Dervio sau pe la Bellano prin Val Sassina. Tactica războiului în munți, în orice caz, cere înaintarea concomitentă a mai multor coloane, și dacă una dintre aceste coloane reușește să străpungă, scopul este de obicei atins.

Faptul că toate trecătorile, chiar și cele mai grele, pot fi trecute aproape în orice anotimp dacă pentru îndeplinirea acestei misiuni sînt trimise trupe bine instruite și generali hotărîți, faptul că și trecătorile paralele de cea mai mică importanță, chiar dacă nu există drum de car, pot fi folosite ca direcții de operații favorabile, mai cu seamă pentru mișcările de învăluire, și faptul că punctele întărite de baraj sînt foarte puțin folositoare — toate acestea sînt dovedite cum nu se poate mai bine de campaniile din Alpi din 1796—1801. Pe atunci nici o trecătoare din Munții Alpi nu era încă pietruită, și, cu toate acestea, armatele au trecut munții în toate direcțiile. În 1799, Loison a trecut încă la începutul lunii martie, cu o brigadă franceză, pe poteci care puteau fi străbătute cu piciorul, peste cumpăna apelor formată de Reuss și Rin; în același timp, Lecourbe a trecut peste Bernhardin și Via Mala, de aici prin trecătoarea Albula-Julier (7 100 de picioare înălțime), iar la 24 martie a cucerit, printr-o acțiune de învăluire, defileul de la Martinsbruck, trimițîndu-l pe Dessolle prin valea Münsterei peste Pisoc și pasul Worms (pe o potecă care poate fi străbătută cu piciorul, situată la o înălțime de 7 850 de picioare) în valea superioară a Adigelui și de acolo spre trecătoarea Reschen-Scheideck. La începutul lunii mai, Lecourbe s-a retras din nou prin Albula.

În luna septembrie a aceluiași an a urmat campania lui Suvorov, în care, după cum s-a exprimat foarte plastic și sugestiv bătrînul soldat, „baioneta rusească a pătruns prin Alpi” (Ruskij štyk prognal čres Alpov). Cea mai mare parte a artileriei sale a trimis-o prin trecătoarea Splügen, coloana destinată să execute învăluirea a îndreptat-o prin Val Blegno, spre trecătoarea Lukmanier (pe o potecă situată la o înălțime de 5 948 de picioare) și de acolo prin Sixmadun (circa 6 500 de picioare) în lungul văii superioare a râului Reuss, în timp ce el însuși a trecut peste Saint Gotthard (6 594 de picioare înălțime) pe un drum care în acea vreme cu greu putea fi trecut cu carul. La 24—26 septembrie, el a luat cu asalt barajele de

la Podul Dracului ; dar, cînd a ajuns la Altdorf și în fața sa se afla lacul, iar din toate părțile era înconjurat de francezi, nu i-a rămas altceva de făcut decît să se îndrepte spre valea Muota, luînd-o în sus, prin valea Schächen, peste culmea Kinzig. Cînd a ajuns însă, după ce își lăsase întreaga artilerie și convoaiele în valea râului Reuss, s-a trezit din nou în fața forțelor superioare ale francezilor, în timp ce Lecourbe venea în urma lui. Atunci Suvorov a trecut prin pasul Prigel în valea Klön, pentru ca pe această cale să ajungă în cîmpia Rinului. În defileul de la Näfels a întîmpinat împotrivirea de neînfrînt a inamicului și a fost nevoit să se îndrepte prin pasul Panix (situat la 8 000 de picioare înălțime) spre valea superioară a Rinului și să-și restabilească legătura cu Splügen. Trecerea a început la 6 octombrie, iar la 10 octombrie cartierul general era deja instalat la Ilanz. Aceasta a fost cea mai extraordinară trecere a Alpilor realizată pînă atunci.

Nu vom insista prea mult asupra trecerii lui Napoleon peste Marele Saint Bernhard. Aceasta nu este cea mai importantă dintre operațiile similare efectuate în acea vreme. Anotimpul era favorabil, și singurul lucru demn de remarcat este metoda iscusită folosită de Napoleon pentru învăluirea punctului de baraj fortul Bard.

Dimpotrivă, operațiile executate de Macdonald în iarna 1800—1801 merită îndeosebi să fie amintite. Avînd misiunea de a învălui flancul drept al armatei austriece, situat pe Mincio și pe Adige, cu detașamentul său de 15 000 de oameni, care constituia flancul stîng al armatei franceze, Macdonald a trecut peste Splügen (6 510 picioare înălțime) *în toiul iernii, cu trupe din toate armele*. Avînd de luptat cu greutatea foarte mari, fiind deseori nevoit să se oprească din drum din cauza lavinelor și a viscolelor, el a reușit să-și conducă armata, între 1 și 7 decembrie, prin această trecătoare și, luînd-o în sus pe valea râului Adda, să ajungă prin Valtellina la Aprica. Și pe austrieci, iarna în munți i-a speriat tot atît de puțin. Ei au păstrat Albula, Julier și Braulio (trecătoarea Worms) și din acest ultim punct i-au surprins chiar pe francezi, capturînd un detașament de husari care descălecaseră. După ce Macdonald a trecut peste trecătoarea Aprica din valea râului Adda în valea râului Oglio, s-a cățărat pe poteci înguste spre pasul Tonale, situat la o foarte mare înălțime, și la 22 decembrie i-a atacat pe austrieci, care baricadaseră defileul din pasul Tonale cu mari blocuri de gheață. Întrucît în ziua aceea atacul i-a fost respins, ca și cel de-al doilea atac (dat în ziua

de 31 decembrie, deci el a rămas în munți 9 zile !), a coborât prin Val Camonica spre Lacul Iseo, a trimis cavaleria și artileria prin cîmpie și a pornit din nou cu infanteria peste cele trei creste ale munților care duceau spre Val Trompia, Val Sabbia și Giudicarie, iar la 6 ianuarie a și ajuns la Storo. În același timp, Baraguay d'Hilliers a plecat din valea râului Inn și a trecut prin Reschen-Scheideck (pasul Finstermünz) în valea superioară a Adigelui. Dacă asemenea treceri au fost cu puțință în urmă cu 60 de ani, ce n-am putea face noi astăzi, cînd în cea mai mare parte a trecătorilor există șosele admirabile ? !

Chiar din această scurtă schiță vedem că, dintre toate punctele de baraj, au putut rezista o bucată de vreme numai acelea care, fie din lipsă de timp, fie din lipsă de pricepere a comandantului, nu au fost învăluite. Astfel, de pildă, Tonale nu a putut fi păstrat de îndată ce Baraguay d'Hilliers a apărut în valea superioară a Adigelui. Celelalte campanii au dovedit că punctele de baraj au fost cucerite ori prin învăluire, ori, foarte adesea, prin asalt. Luziensteig a fost luat de două sau de trei ori cu asalt, la fel ca și Malborgeth în pasul Pontafel în 1797 și 1809. Punctele de baraj din Tirol nu au constituit un obstacol nici pentru Joubert în 1797, nici pentru Ney în 1805. Se cunoaște afirmația lui Napoleon că pentru învăluire se poate folosi orice potecă pe care se poate strecura o capră. Și de atunci războiul este dus în așa fel, încît orice punct de baraj poate fi învăluit.

De aceea nu ne putem închipui cum, în condițiile unor forțe egale, o armată inamică ar putea apăra în cîmp deschis Lombardia, la răsărit de riul Adda, împotriva unei armate germane care ar veni de dincolo de Alpi. Nu i-ar rămîne decît o singură șansă — să-și dispună oamenii între fortificațiile existente sau între fortificațiile care urmează să fie construite și să manevreze între ele. Vom examina mai departe această posibilitate.

Să vedem acum ce trecători poate folosi Franța pentru a pătrunde în Italia ? În timp ce granița cu Germania înconjură în întregime jumătate din Italia de nord, granița cu Franța trece aproape în linie dreaptă de la nord spre sud și, deci, nu oferă Franței avantajul unei poziții învăluitoare. Numai în cazul cînd ar cuceri Savoia și o parte din coasta geneveză, francezii ar avea posibilitatea de a pregăti mișcări de învăluire prin Micul Saint Bernhard și prin unele trecători din Alpii Maritimi ; influența acestor mișcări de învăluire s-ar

extinde numai pînă la râurile Sesia și Bormida, deci nici Lombardia și nici ducatele, și cu atît mai puțin peninsula însăși, nu sînt amenințate de o învăluire din partea Franței. Numai o debarcare la Genova, care însă pentru o armată mare va prezenta destule dificultăți, ar putea duce la o învăluire a întregului Piemont. O debarcare mai departe spre răsărit, de pildă la Spezia, nu s-ar mai putea baza pe Piemont și pe Franța, ci numai pe peninsula, și ar fi în aceeași măsură expusă la o învăluire ca și inamicul însuși.

Pînă acum am considerat Elveția ca o țară neutră. În cazul cînd ea ar fi atrasă în război, Franța ar mai putea dispune de încă o trecătoare, și anume de Simplon (Marele Saint Bernhard, care, ca și Micul Saint Bernhard, duce la Aosta, nu ar oferi alte avantaje decît faptul că drumul ar fi mai puțin lung). Drumul prin Simplon duce spre Ticino, deschizînd accesul francezilor spre Piemont. În acest caz, germanii ar căpăta pasul Splügen, de mai mică importanță, care la Lacul Como se întilnește cu șoseaua ce duce spre Stilfs; în afară de aceasta, ar putea folosi trecătoarea Bernhardin, a cărei influență se resimte pînă la Ticino. Trecătoarea Saint-Gotthard ar putea fi folosită, în funcție de împrejurări, de ambele părți beligerante, dar ambelor le oferă prea puține avantaje în ceea ce privește situația flancurilor. Așadar, vedem că sfera de influență a unei mișcări de învăluire efectuate de francezi peste Alpi, pe de o parte, și a uneia executate de germani, pe de altă parte, se întinde pînă la actuala graniță lombardo-piemonteză, adică pînă la Ticino. Dar, dacă germanii ar apărea la Ticino sau dacă ar ajunge numai pînă la Piacenza și Cremona, ei ar închide francezilor drumul pe uscat spre Peninsula Italică. Cu alte cuvinte, dacă Franța domină Piemontul, Germania domină tot restul Italiei.

Germanii dispun de încă un avantaj de ordin tactic: de-a lungul întregii frontiere italo-germane, în toate trecătorile importante, cu excepția pasului Stilfs, cumpăna apelor se află pe teritoriul german. Rîul Fella, care curge prin trecătoarea Pontafel, își are izvorul în Carintia; rîul Boite, care curge prin trecătoarea Peutelstein, își are izvorul în Tirol. În această provincie, avantajul arătat are o importanță hotărîtoare. Valea superioară a rîului Brenta (Val Sugana), valea superioară a rîului Chiese (Giudicarie) și mai mult de jumătate din cursul Adigelui se află în Tirol. Deși nu ne putem pronunța cu precizie, fără a studia în amănunțime regiunea respectivă în fiecare caz în parte, dacă din stăpînirea cumpenei apelor în tre-

cătorile din munții înalți rezultă avantaje tactice efective, de regulă este neîndoios că șansele de a domina de la înălțime o regiune și de a învălui armata inamică sînt de partea celui în stăpînirea căruia se află creasta muntelui și o parte din versantul de pe teritoriul inamicului ; apoi este neîndoios că aceasta va oferi posibilitatea ca, încă înainte de izbucnirea războiului, locurile cele mai grele din trecătorile secundare să devină accesibile pentru trupele din toate armele, ceea ce în Tirol are o importanță hotărîtoare pentru asigurarea comunicațiilor. Dacă teritoriul nostru pătrunde atît de adînc în țara inamică cum pătrunde teritoriul Confederației germane în Tirolul de sud ; dacă, așa cum este în cazul de față, cele două trecători principale, Brenner și Finstermünz, sînt situate la o mare distanță de granița cu inamicul ; dacă, pe lîngă aceasta, trecători paralele de mare importanță, ca, de pildă acelea care trec prin Giudicarie și Val Sugana, se află, de asemenea, în întregime pe teritoriul german — toate acestea înlesnesc în așa măsură condițiile tactice de pătrundere în Italia de nord, încît, în caz de război, ele trebuie numai să fie folosite în mod rațional pentru ca succesul să fie asigurat.

Atîta timp cît Elveția rămîne neutră, drumul cel mai scurt pentru o armată germană care acționează împotriva Italiei este Tirolul, iar dacă ea încetează de a fi neutră — Tirolul și Graubünden (valea riului Inn și valea Rinului). Pe acest drum au pătruns la vremea lor Hohenstaufenii în Italia. Pe nici o altă direcție, Germania, care din punct de vedere militar acționează ca un stat *unitar*, nu poate da rapid o lovitură hotărîtoare Italiei. Dar, pentru acest drum, drept bază de operații servește nu Austria, care este situată în interior, ci Suabia superioară și Bavaria, de la Lacul Constanza pînă la Salzburg. Așa s-a procedat și în tot cursul evului mediu. Numai după ce Austria s-a consolidat pe cursul mijlociu al Dunării, după ce Viena a devenit punctul central al monarhiei, după ce Imperiul german s-a dezmembrat și războaie în Italia nu au mai purtat germanii, ci austriecii, numai atunci a fost părăsit vechiul drum scurt și direct de la Innsbruck la Verona și de la Lindau la Milano, numai atunci a început să fie folosit drumul lung, întortocheat, prost construit care duce de la Viena — prin Klagenfurt și Treviso — la Vicenza. Acest drum, armata germană l-ar fi folosit înainte numai în caz de forță majoră, adică dacă s-ar fi retras sub amenințarea inamicului, și nicidecum pentru ofensivă.

Cît timp Imperiul german a existat ca o adevărată putere militară, cît timp, în conformitate cu aceasta, drept bază de atac împotriva Italiei au servit Suabia de nord și Bavaria, atîta timp el a putut să tindă, din considerente politice, și nicidecum din considerente pur militare, să supună Italia de nord. În timpul îndelungatelor războaie pentru cucerirea Italiei, Lombardia era cînd germană, cînd independentă, cînd spaniolă, cînd austriacă; dar nu trebuie să uităm că Lombardia era despărțită de Veneția, iar Veneția era independentă. Și, deși Lombardia stăpînea Mantua, tocmai linia Mincio și ținutul dintre Mincio și Isonzo nu erau cuprinse între granițele ei, adică acea regiune despre care ni se spune acum că, atîta timp cît Germania nu o are în stăpînirea sa, ea nu poate dormi liniștită. De-abia în 1814, Germania (prin mijlocirea Austriei) a pus complet stăpînire pe linia Mincio. Și, dacă nici în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea Germania, ca un organism politic unic, n-a avut de loc un rol strălucit, aceasta nu poate fi în nici un caz justificat prin faptul că linia Mincio nu se află în stăpînirea ei.

În orice caz, ideea rotunjirii strategice a statelor și a stabilirii granițelor lor pe linii avantajoase pentru apărare a trecut pe primul plan mai mult din momentul în care revoluția franceză și Napoleon au creat armate mai mobile, cu care au străbătut Europa în lung și-n lat. Dacă în timpul războiului de șapte ani ¹¹⁹ raionul de operații al unei armate se limita la o singură provincie și se făceau manevre luni de zile în jurul unor fortărețe, poziții sau baze de operații, astăzi în orice război trebuie să se ia în considerație topografia unor țări întregi; importanța care se acorda înainte unor poziții tactice izolate se acordă acum numai unor mari grupuri de fortărețe, unor mari linii fluviale sau unor lanțuri de munți înalți și foarte abrupti. Și, din acest punct de vedere, asemenea linii ca cele ale apelor Mincio și Adige au, desigur, acum o importanță cu mult mai mare decît înainte.

Așadar, să analizăm aceste linii.

Toate apele care izvorăsc din Munții Alpi și curg pe la răsărit de Simplon, în cîmpia din nordul Italiei, pentru a se vărsa în Pad sau direct în Marea Adriatică, formează împreună cu Padul sau numai ele singure un arc îndreptat cu concavitatea spre răsărit. Din această cauză, apărarea lor este mai comodă pentru o armată situată la răsărit de fiecare dintre ele decît pentru o armată situată la apus de ele. Priviți la Ticino, Adda, Oglio, Chiese, Mincio, Adige, Brenta, Piave,

Tagliamento ; fiecare dintre aceste ape formează, fie singură, fie împreună cu partea din fluviul Pad cu care se unește, un arc de cerc al cărui centru se află la răsărit de apa respectivă. Datorită acestui lucru, armata dispusă pe malul stîng, de răsărit, al acestor ape poate să ocupe o poziție centrală înapoia lor, de unde să poată ajunge, într-un timp relativ scurt, la orice punct de pe cursul apei care este supus unui atac serios ; ea deține linia pe care Jomini o numește „linia interioară”¹²⁰ și înaintează de-a lungul razelor sau al corzii arcului, în timp ce inamicul este nevoit să manevreze pe drumuri mai lungi, pe circumferință. Dacă însă armata situată pe malul drept se află în apărare, atunci această împrejurare îi va fi, de asemenea, nefavorabilă ; terenul favorizează pe inamic în executarea atacurilor demonstrative, iar distanțele scurte de la diferite puncte periferice, care au ușurat atît de mult manevrele inamicului cînd se afla în apărare, îi dau acum, în ofensivă, o superioritate hotărîtoare. Așadar, liniile apelor lombardo-venețiene oferă avantaje extrem de mari tocmai pentru armata germană, atît în apărare cît și în ofensivă ; pentru o armată italiană sau italo-franceză, ele sînt nefavorabile. Și, dacă la aceasta mai adăugăm și împrejurările examinate mai sus, și anume că trecătorile din Tirol oferă posibilitatea de învăluire a tuturor acestor linii, nu există realmente nici un motiv să ne îndoim că Germania se află în siguranță chiar dacă pe teritoriul italian nu s-ar afla picior de soldat austriac, întrucît noi putem pune stăpînire pe Lombardia ori de cîte ori dorim acest lucru.

De altfel, aceste aliniamente, formate de cursurile de apă din Lombardia, sînt deseori foarte neînsemnate și puțin indicate pentru o apărare serioasă. Cu excepția fluviului Pad însuși, despre care vom vorbi mai departe, în întregul bazin al acestui fluviu nu se află decît două poziții cu adevărat importante atît pentru Franța cît și pentru Germania ; statele-majore ale țărilor respective au apreciat just țăria acestor poziții ; ele au fost întărite și cu siguranță că vor juca un rol hotărîtor într-un viitor război. În Piemont, o milă la sud de Casale, Padul, care pînă acum curgea spre răsărit, face o curbă și apoi, pe o distanță de 3 mile bune, curge spre sud-sud-est, pentru ca apoi din nou s-o cotească spre răsărit. În cotul nordic al Padului se varsă dinspre nord rîul Sesia, iar în cotul său de la sud se varsă dinspre sud-est rîul Tanaro. În acest din urmă rîu se varsă, chiar la confluența sa cu Padul, foarte aproape de Alessandria, micile rîuri Bormida,

Orba și Belbo, formînd împreună un sistem de linii fluviale — în formă de raze — care converg spre un punct central și al cărui nod, foarte important, este acoperit de tabăra întărită de la Alessandria. De la Alessandria, o armată poate acționa, după cum dorește, pe oricare dintre malurile acestor mici râuri : poate apăra linia Padului, care se întinde drept înainte, în afară de aceasta poate trece Padul pe la Casale — care e și el întărit — sau poate acționa de-a lungul fluviului Pad, pe malul lui drept. Această poziție, întărită cu suficiente fortificații, este singura poziție care acoperă Piemontul sau care poate servi drept bază pentru operații ofensive împotriva Lombardiei și a ducatelor. Dar ea prezintă dezavantajul că nu este destul de adîncă și, întrucît această poziție poate fi și învăluită și ruptă frontal, această împrejurare este foarte dezavantajoasă ; un atac puternic și iscusit ar putea reduce rapid dimensiunile acestei poziții pînă la limitele taberei întărite, încă neterminate, de la Alessandria. În ce măsură această tabără poate feri pe apărătorii ei de necesitatea de a primi lupta în condiții dezavantajoase nu putem aprecia, căci nu avem date nici cu privire la recente lucrări de fortificații făcute acolo, nici cu privire la stadiul în care au ajuns aceste lucrări. Și Napoleon a recunoscut, la timpul său, importanța pe care o prezintă această poziție pentru apărarea Piemontului împotriva unei ofensive dinspre răsărit și de aceea a dat ordin ca Alessandria să fie întărită din nou. În 1814, această fortăreață nu și-a dovedit forța ei de apărare ; în ce măsură poate să facă acest lucru în zilele noastre, vom avea, poate, prilejul să vedem în viitorul apropiat.

Cealaltă poziție, care pentru regiunea venețiană are aceeași importanță, ba chiar o importanță cu mult mai mare împotriva unei ofensive dinspre apus decît importanța pe care o are Alessandria pentru Piemont, este poziția formată de Mincio și Adige. Mincio, care izvorăște din Lacul Garda și curge spre sud pe o distanță de 4 mile pînă la Mantua, formează în apropierea acestui oraș un mic golf, înconjurat de bălți, asemenea unui lac, și curge mai departe spre sud-est pentru a se vărsa în fluviul Pad. Cursul râului la sud de mlaștinile de la Mantua și pînă la vărsare în Pad este prea scurt pentru trecerea unei armate întregi, întrucît inamicul care ar face o incursiune din Mantua ar putea s-o atace pe la spate și s-o silească să primească lupta în condiții cît se poate de dezavantajoase. De aceea, mișcarea de învăluire trebuie să fie executată la o mai mare depărtare, pe la sud de Mantua,

și trecerea peste Pad trebuie să se facă la Revere sau la Ferrara. La nord, poziția de pe Mincio este asigurată împotriva învâluirii, pe o distanță considerabilă, de Lacul Garda, astfel încât linia Mincio, care trebuie efectiv apărată, se întinde pe o lungime de numai 4 mile — de la Peschiera pînă la Mantua — și se sprijină la fiecare flanc pe cîte o fortăreață care asigură ieșirea pe malul drept al cursului de apă. Rîul Mincio, ca atare, nu constituie o piedică serioasă, întrucît malul înalt este, în funcție de teren, cînd cel drept, cînd cel stîng. Toate acestea au făcut ca pînă în 1848 această linie să se bucure, într-o oarecare măsură, de o faimă proastă, și, dacă n-ar fi fost influența unei împrejurări speciale datorită căreia această linie devine mult mai puternică, e puțin probabil că ar fi ajuns să fie atît de renumită. Această împrejurare specială constă în aceea că înapoia lui, la o distanță de 4 mile, curge cel de-al doilea fluviu al Italiei de nord, Adigele, sub forma unui arc aproape paralel cu Mincio și cu Padul inferior, formînd astfel o a doua poziție, mai puternică, întărită încă și mai mult prin cele două fortărețe de pe Adige — Verona și Legnago. Pentru o armată germană sau austriacă ce ar fi atacată dinspre Italia sau Franța aceste două alinamente fluviale, cu cele patru fortărețe ale lor, constituie laolaltă o poziție de apărare atît de puternică, încît nici o altă poziție din Europa nu se poate compara cu ea ; așa că o armată care, după ce a repartizat oamenii în garnizoane, mai este încă în stare să execute acțiuni de cîmp poate ține liniștită piept, de pe această poziție, unui atac al inamicului, chiar dacă acesta ar dispune de un efectiv de două ori mai mare. Radetzky a demonstrat, în 1848, ce avantaj prezintă o asemenea poziție. După revoluția din martie de la Milano¹²¹, după ce regimentele italiene s-au despărțit și trupele piemonteze au trecut peste Ticino, Radetzky, împreună cu restul trupelor sale, aproximativ 45 000 de oameni, s-a retras la Verona. După ce a repartizat în garnizoanele fortărețelor 15 000 de oameni, el nu mai dispunea în total decît de aproximativ 30 000 de oameni. Armata inamică căreia trebuia să-i țină piept, avea circa 60 000 de oameni și era constituită din trupe din Piemont, Toscana, Modena și Parma, dispuse între Mincio și Adige. În spatele forțelor lui Radetzky și-a făcut apariția armata lui Durando, organizată din voluntari și din trupe ale Statului Papal și ale Neapolului¹²², circa 45 000 de oameni. Lui Radetzky nu-i mai rămăsese decît o singură linie de comunicație, prin Tirol, dar chiar și această li-

nie în munți se afla sub amenințarea, deși nu era o amenințare serioasă, a detașamentelor de voluntari lombarzi. Cu toate acestea, Radetzky a rezistat. Pentru supravegherea localităților Peschiera și Mantua, piemontezii au trebuit să repartizeze trupe atât de numeroase, încît la 6 mai, pentru atacarea poziției de la Verona (bătălia de la Santa Lucia), n-au avut decît patru divizii, cu un efectiv de 40 000—45 000 de oameni ; Radetzky însă putea arunca în luptă, socotind și garnizoana de la Verona, 36 000 de oameni. Așadar, echilibrul pe cîmpul de bătălie, dacă ținem seama de poziția de apărare puternică din punct de vedere tactic a austriecilor, fusese restabilit, iar piemontezii au fost înfrinți. Contrarevoluția care a avut loc la 15 mai la Neapole l-a eliberat pe Radetzky de prezența a 15 000 de napolitani ¹²³ și a redus armata venețiană la aproximativ 30 000 de oameni, din care însă numai 5 000 de elvețieni din trupele papale și un număr aproximativ egal de trupe de linie papale, formate din italieni, puteau fi folosiți pentru acțiuni în cîmp deschis ; cealaltă parte era alcătuită din detașamente de voluntari. O armată de rezervă austriacă cu un efectiv de aproximativ 20 000 de oameni, comandată de Nugent, care s-a format în aprilie la Isonzo, și-a croit cu ușurință drum printre aceste trupe și, la 25 mai, a făcut joncțiunea cu Radetzky la Verona. Acum bătrînul feldmareșal putea, în sfîrșit, să iasă din situația de apărare pasivă. Pentru a despresura fortăreața Peschiera, pe care piemontezii o asediaseră, și pentru a-și lărgi teritoriul ocupat de el, a pornit cu întreaga sa armată faimosul său marș de flanc asupra Mantuei (27 mai) ; la 29 mai a trecut de aici pe malul drept al râului Mincio, a luat cu asalt poziția inamică de la Curtatone și, la 30 mai, a pătruns pînă la Goito, în spatele și în flancul armatei italiene. Dar în aceeași zi a căzut Peschiera ; vremea era nefavorabilă, iar Radetzky nu se simțea încă destul de tare pentru o bătălie hotărîtoare. De aceea, la 4 iunie, el s-a înapoiat prin Mantua spre Adige, a trimis corpul de rezervă la Verona și, cu restul trupelor sale, a trecut prin Legnago la Vicenza, pe care Durando o întărise și în care s-a instalat cu cei 17 000 de oameni ai săi. În ziua de 10 iunie, el a asaltat Vicenza cu o armată de 30 000 de oameni, iar în ziua de 11 Durando a capitulat, după ce s-a opus vitejește. Corpul 2 armată (d'Aspre) a ocupat Padua, valea superioară a râului Brenta și, în general, regiunea venețiană, iar apoi a urmat corpul 1 la Verona ; în timpul acesta, o a doua armată de rezervă, sub comanda lui Welden, se apropia dinspre Isonzo. În decursul acestei perioade și pînă la sfîrșitul întregii cam-

panii, piemontezii, cu o tenacitate superstițioasă, și-au concentrat întreaga atenție asupra platoului Rivoli, pe care, de la victoria reputată de Napoleon, îl considerau, se pare, cheia cu ajutorul căreia se poate pune stăpînire pe Italia, dar care în 1848, după ce austriecii și-au deschis o linie de comunicație sigură cu Tirolul prin Vallarsa, adică o legătură directă cu Viena prin Isonzo, nu mai prezenta nici o importanță. Totodată, piemontezii trebuiau să pornească o acțiune împotriva Mantuei, și de aceea au blocat-o pe malul drept al râului Mincio; această acțiune nu putea avea decît o singură însemnătate — să dovedească dezorientarea care domnea în tabăra piemonteză, să disperseze armata pe o distanță de 8 mile, între Rivoli și Borgoforte, și, în plus, s-o fracționeze, prin cursul râului Mincio, în două părți care nu puteau să dea ajutor una celeilalte.

Și, atunci cînd piemontezii au încercat să blocheze Mantua și de pe malul stîng al râului Mincio, Radetzky, care între timp își sporise efectivul cu încă 12 000 de oameni din trupele lui Welden, a hotărît să rupă centrul slăbit al frontului piemontezilor și să zdrobească apoi pe părți trupele inamicului care se apropiau. La 22 iulie el a ordonat să fie atacat Rivoli, de unde piemontezii au fost alungați la 23 iulie; tot în ziua de 23 iulie a pornit și el de la Verona, împreună cu 40 000 de oameni, împotriva poziției de la Sona și Sommacampagna, apărate doar de 14 000 de piemontezi, și a ocupat-o, rupînd astfel întreaga linie a inamicului. La 24 iulie, flancul stîng al piemontezilor a fost definitiv respins peste Mincio, iar flancul lor drept, care între timp se concentrase și pornise ofensiva împotriva austriecilor, a fost zdrobit la 25 iulie la Custozza; pe ziua de 26, întreaga armată austriacă a trecut riul Mincio și a pricinuit piemontezilor încă o înfringere la Volta. Cu aceasta, campania s-a încheiat; aproape fără a opune vreo rezistență, piemontezii s-au retras dincolo de Ticino.

Această scurtă descriere a campaniei din 1848 dovedește mai bine decît orice fundamentare teoretică cît de puternică este poziția de pe Mincio și de pe Adige. Ajunși în patrolaterul cuprins între cele patru fortărețe, piemontezii au fost nevoiți să repartizeze un efectiv atît de mare pentru supravegherea lor, încît forța lor ofensivă, așa cum a dovedit-o bătaia de la Santa Lucia, a fost, chiar din această cauză, considerabil slăbită, în timp ce Radetzky, de îndată ce i-au sosit primele întăriri, a putut să se miște în voie între fortărețe, sprijinindu-se cînd pe Mantua, cînd pe Verona, amenințînd

astăzi spatele frontului inamicului de pe malul drept al râului Mincio, ocupînd după cîteva zile Vicenza și păstrînd tot timpul inițiativa campaniei. E drept că piemontezii au făcut greșeală după greșeală. Dar tocmai în aceasta rezidă forța unei poziții, că-l pune pe inamic într-o situație grea și aproape că-l silește să facă greșeli. Supravegherea fiecărei fortărețe și, cu atît mai mult, asedierea lor îl silește să fărîmițeze, să slăbească forța ofensivă a trupelor de care dispune ; cursurile de apă îl silesc să-și fracționeze și mai mult forțele, făcînd aproape complet imposibil sprijinul reciproc dintre diferitele corpuri de armată. În condițiile în care o armată inamică de cîmp, ieșind din diferitele forturi ale Veronei, se poate năpusti în orice moment asupra asediatorului, pentru asedierea Mantuei sînt necesare forțe uriașe.

Numai Mantua a fost în stare, în 1797, să țină în loc armata victorioasă a generalului Bonaparte. Numai de două ori s-a întîmplat ca o fortăreață să-i impună respect : Mantua, și zece ani mai tîrziu Danzigul. Cea de-a doua parte a campaniei din 1797 — adică Castiglione, Medole, Calliano, Bassano, Arcole, Rivoli — se grupează în întregime în jurul Mantuei și, numai după ce această fortăreață a căzut, învingătorul s-a încumetat să-și continue ofensiva spre răsărit și să treacă peste Isonzo. Pe atunci, Verona nu era încă întărită ; în 1848, pe malul drept al Adigelui era gata numai zidul din jurul Veronei, iar bătălia de la Santa Lucia s-a dat pe locul unde, cîrînd după aceasta, au fost construite redutele austriece, iar ulterior, diferite forturi izolate ; și, tocmai datorită acestor construcții, tabăra întărită de la Verona a devenit centrul, redutitul întregii poziții, dobîndind o foarte mare forță.

După cum vedeți, noi nu căutăm să minimalizăm importanța liniei Mincio. Dar nu trebuie să scăpăm din vedere că această linie a devenit importantă abia de cînd Austria a pornit, pe propria sa răspundere, războiul din Italia, iar linia de comunicație Bozen-Innsbruck-München a fost împinsă pe planul al doilea de cealaltă linie : Treviso-Klagenfurt-Viena. Și pentru Austria, în actuala ei configurație, stăpînirea liniei Mincio este, într-adevăr, o problemă vitală. Austria, ca stat de sine stătător, care vrea să acționeze în calitate de mare putere europeană, independent de Germania, trebuie ori să păstreze în mîinile ei linia râului Mincio și cursul inferior al Padului, ori să renunțe la apărarea Tirolului ; altfel, Tirolul ar fi învăluit din două părți și legătura cu restul monarhiei nu s-ar putea face decît prin pasul Toblach (drumul de la Salzburg

spre Innsbruck trece prin Bavaria). Dar, printre militarii mai în vîrstă este răspîndită părerea că Tirolul singur dispune de o mare capacitate de apărare și că domină atît bazinul Dunării cît și bazinul Padului. Fără îndoială însă că această părere se bazează pe o fantezie și nu a fost niciodată confirmată de practică, căci un război insurecțional cum a fost războiul din 1809¹²⁴ nu poate servi drept bază pentru a trage concluzii referitoare la operațiile unei armate regulate.

Cel care a enunțat acest punct de vedere este Bülow ; el l-a expus, printre altele, în cartea sa despre istoria operațiilor de la Hohenlinden¹²⁵ și Marengo. Un exemplar din traducerea în limba franceză a acestei cărți¹²⁶, aparținînd unui ofițer de geniu englez cu numele de Emmett, care a fost trimis pe insula Sfînta Elena încă în timpul vieții lui Napoleon, a căzut în 1819 în mîinile comandantului de oști aflat prizonier pe această insulă. El a făcut numeroase observații pe marginile paginilor acestei cărți, iar în 1831 Emmett a dat să se reediteze cartea împreună cu observațiile făcute de Napoleon.

La început se pare că această carte a produs o impresie favorabilă asupra lui Napoleon. În ceea ce privește propunerea lui Bülow de a desfășura întreaga infanterie în lanțuri de trăgători, el face următoarea remarcă aprobatoare : „De l'ordre, toujours de l'ordre — les tirailleurs doivent toujours être soutenus par des lignes” *. Apoi repetă de cîteva ori : „Bien — c'est bien” ** și din nou „bien”. Dar, începînd de la pag. 20, Napoleon își pierde răbdarea văzînd cum bietul Bülow se chinuie să explice — cum nu se poate mai greoi și cu mai puțin succes — teoria sa a retragerii excentrice și a ofensivei concentrice ca o soluție a tuturor vicisitudinilor războiului, văzînd cum, printr-o interpretare școlărească, goleşte de orice sens mutări de șah de maestru. Mai întîi repetă de cîteva ori mențiunea : „Mauvais”, „cela est mauvais”, „mauvais principe” ***, apoi notează : „Cela n'est pas vrai”, „absurde”, „mauvais plan bien dangereux”, „restez unis si vous voulez vaincre”, „il ne faut jamais séparer son armée par un fleuve”, „tout cet échafaudage est absurde” **** etc. Și,

* — „Ordine, în totdeauna ordine — trăgătorii trebuie să fie întotdeauna susținuți de formațiile de linie”. — *Nota trad.*

** — „Bine, e bine”. — *Nota trad.*

*** — „Rău”, „asta-i rău”, „un prost principiu”. — *Nota trad.*

**** — „Asta nu-i adevărat”, „e absurd”, „e un plan prost și foarte periculos”, „rămîneți toți la un loc dacă vreți să învingeți”, „niciodată nu trebuie să-ți desparți armata printr-un fluviu”, „tot acest eșafodaj este absurd”. — *Nota trad.*

atunci cînd Napoleon găsește mai departe că Bülow laudă me-reu acțiunile militare nereușite și critică pe cele reușite, că atribuie generalilor motivele cele mai absurde și le dă sfaturile cele mai comice, că, în sfîrșit, vrea să desființeze baioneta și în locul ei să înarmeze cu lănci rîndul al doilea al infanteriei, lasă să-i scape exclamația : „Bavardage inintelligible, quel absurde bavardage, quelle absurdité, quel misérable bavardage, quelle ignorance de la guerre” *.

Bülow reproșează armatei austriece de la Dunăre, aflată sub comanda lui Kray, că s-a îndreptat spre Ulm în loc să se îndrepte spre Tirol. Tirolul este un bastion inexpugnabil format din munți și stînci ; o armată suficient de puternică care l-ar ocupa ar domina în același timp Bavaria și o parte a Lombardiei. În acest loc, Napoleon face următoarea observație : „On n'attaque pas les montagnes, pas plus le Tirol que la Suisse, on les observe et on les tourne par les plaines” **. Apoi Bülow îi impută lui Moreau că a permis să fie ținut pe loc la Ulm de către armata lui Kray, în loc să nu fi dat nici o atenție acestei armate și să cucerească Tirolul, care era ocupat de trupe puțin numeroase ; cucerirea Tirolului, după părerea lui Bülow, ar fi însemnat pieirea monarhiei austriece. (Napoleon : „Absurde, quand même le Tirol eût été ouvert, il ne fallait pas y entrer”.) ***

După ce Napoleon a terminat de citit întreaga carte, el a caracterizat sistemul retragerii excentrice și al ofensivei concentrice, precum și teoria dominării cîmpiilor de către munți cu următoarele cuvinte : „Si vous voulez apprendre la manière de faire battre une armée supérieure par une armée inférieure, étudiez les maximes de cet écrivain ; vous aurez des idées sur la science de la guerre, il vous prescrit le contre-pied de ce qu'il faut enseigner” ****.

De trei sau chiar de patru ori Napoleon repetă avertismentul : „Il ne faut jamais attaquer les pays des monta-

* — „Vorbărie ininteligibilă, ce vorbărie absurdă, ce absurditate, ce vorbărie jalnică, ce ignoranță în materie de război”. — *Nota trad.*

** — „Munții nu trebuie atacați, acest lucru nu trebuie făcut nici în Tirol, nici în Elveția, munții trebuie să fie ținuți sub observație și învăluiți prin cîmpie”. — *Nota trad.*

*** — „Absurd, chiar dacă Tirolul ar fi fost complet deschis, ei nu trebuiau să pătrundă acolo”. — *Nota trad.*

**** — „Dacă vrei să învețați cum poate fi înfrîntă o armată mai puternică de către o armată mai slabă, studiați maximele acestui scriitor ; vă veți putea face o idee despre știința războiului, el vă prescrie tocmai opusul celor ce trebuie învățate”. — *Nota trad.*

gnes" *. Teama aceasta de munți, Napoleon a început, fără îndoială, s-o resimți în epoca mai târzie, când armatele sale au ajuns la proporții colosale și atât problema aprovizionării cât și condițiile desfășurării tactice o legau de cîmpie. Spania¹²⁷ și Tirolul au contribuit, probabil, și ele la aceasta. Înainte, lui nu-i era, totuși, chiar atât de teamă de munți. Prima parte a campaniei sale din 1796 s-a desfășurat în întregime în munți, iar în anii următori Masséna și Macdonald au dovedit cu prisosință că și în războiul în munți, și tocmai în războiul în munți mai mult decît oriunde, cu forțe reduse se pot obține rezultate foarte importante. Dar, în general, este limpede că armatele noastre moderne își pot pune cel mai bine în valoare forțele pe un teren în care cîmpiile alternează cu ținuturi deluroase nu prea înalte — și că nu este justă teoria care recomandă să fie trimisă o armată mare în munți înalți — nu pentru a trece peste acești munți, ci pentru a ocupa acolo o poziție pentru un timp mai îndelungat, în-deosebi atunci cînd în stînga și în dreapta se întind cîmpii deschise, cum sînt cea bavareză și cea lombardă, pe care se poate hotări soarta războiului. Cît timp, bunăoară, poate fi aprovizionată cu alimente în Tirol o armată de 150 000 de oameni? Foamea ar alunga-o foarte curînd în cîmpie, unde, în timpul acesta, inamicul ar fi avut posibilitatea să se întărească și unde ea poate fi silită să primească lupta în condiții extrem de nefavorabile. În sfîrșit, unde ar putea găsi armata, în văile înguste ale munților, o poziție pentru desfășurarea tuturor forțelor ei?

Dacă Austria n-ar mai avea în stăpînirea ei văile apelor Mincio și Adige, Tirolul ar fi pentru ea o poziție condamnată, pe care ar fi nevoită s-o cedeze deîndată ce ar fi atacată dinspre nord sau dinspre sud. Germania are posibilitatea de a învâluia Lombardia pînă la riul Adda prin trecătorile din Tirol, dar, în cazul cînd Austria ar acționa separat, ar avea, dimpotrivă, posibilitatea ca, pornind din Lombardia și din regiunea Veneției, să învâluie Tirolul pînă la riul Brenta. Austria poate păstra Tirolul numai atîta timp cît este acoperit dinspre nord de Bavaria, iar dinspre sud atîta timp cît stăpînește linia Mincio. Crearea Confederației Rinului¹²⁸ a făcut ca Austria să se afle în imposibilitate de a apăra în mod serios chiar Tirolul și regiunea venețiană împreună, și de aceea Napoleon a procedat foarte consecvent atunci cînd, prin pacea de la Pressburg, a despărțit aceste două provincii de Austria¹²⁹.

* — „Niciodată nu trebuie atacate regiunile muntoase”. — *Nota trad.*

Prin urmare, pentru Austria, stăpînirea liniei Mincio, cu cele două fortărețe Peschiera și Mantua, este o necesitate indiscutabilă. Pentru Germania luată în ansamblu însă, acest lucru nu este nicidecum necesar, deși din punct de vedere militar stăpînirea acestei linii prezintă un mare avantaj. În ce constă acest avantaj este cît se poate de evident. El constă numai în faptul că linia Mincio ne asigură dinainte o poziție puternică în cîmpia lombardă, pe care nu vom fi nevoiți mai întîi s-o cucerim, și că această linie înconjură foarte bine poziția noastră de apărare și întărește considerabil ofensiva noastră.

Dar ce s-ar întîmpla dacă Germania n-ar dispune de linia Mincio ?

Să presupunem că întreaga Italie ar fi independentă, unită și aliată cu Franța în vederea unui război ofensiv împotriva Germaniei. Din tot ce am spus pînă acum rezultă că, în acest caz, linia de operații și calea de retragere a germanilor n-ar fi în direcția Viena-Klagenfurt-Treviso, ci München-Innsbruck-Bozen și München-Füssen-Finstermünz-Glurns și că aceste linii ies în cîmpia lombardă între Val Sugana și granița cu Elveția. Unde se află, în cazul acesta, punctul hotărîtor împotriva căruia trebuie îndreptat atacul ? Evident, acesta va fi partea Italiei de nord care leagă peninsula cu Piemontul și Franța, anume : cursul mijlociu al Padului de la Alessandria pînă la Cremona. Dar trecătorile aflate între Lacul Garda și Lacul Como sînt pe deplin suficiente pentru ca germanii să poată pătrunde în această regiune și să se poată retrage pe același drum, sau, în cel mai rău caz, prin pasul Stilfs. În acest caz, fortărețele de pe Mincio și Adige, care în ipoteza noastră sînt în mîinile italienilor, s-ar afla departe de cîmpul pe care se dă bătălia hotărîtoare. Ocuparea taberei întărite de la Verona cu trupe suficient de puternice pentru acțiuni de ofensivă ar însemna numai o inutilă fărîmițare a forțelor din partea inamicului nostru. Sau poate se așteaptă ca italienii să bareze cu forțele principale accesul germanilor în valea Adigelui, pe mult îndrăgitul lor platou Rivoli ? De cînd a fost construit drumul spre Stelvio (prin trecătoarea Stilfs), punctul de ieșire din valea Adigelui a încetat să mai joace un rol atît de important. Dar, chiar dacă presupunem că Rivoli ar juca din nou rolul-cheie pentru stăpînirea Italiei și că armata italiană aflată acolo i-ar atrage atît de mult pe germani încît ei ar ataca-o, la ce ar mai servi atunci Verona ?

Ea nu blochează ieșirea din valea Adigelui, altminteri marșul italienilor spre Rivoli ar fi inutil. Pentru a acoperi retragerea în cazul unei înfringeri este absolut suficientă Peschiera, care asigură trecerea peste Mincio și oferă astfel posibilitatea unei înaintări ulterioare lipsite de primejdii spre Mantua sau Cremona. Concentrarea întregii mase a forțelor de luptă ale italienilor între cele patru fortărețe, pentru ca fără a angaja o luptă să aștepte aici sosirea francezilor, ar fracționa chiar de la începutul campaniei forțele inamicului în două părți și ne-ar oferi nouă posibilitatea ca, situându-ne între cele două armate, să atacăm cu forțe unite mai întâi pe francezi, să-i batem și apoi să pornim la procesul, ce-i drept de lungă durată, al alungării italienilor din fortărețele lor. O țară ca Italia, a cărei armată națională la fiecare atac victorios din nord sau din răsărit este pusă în mod inevitabil în fața dilemei de a alege ca bază de operații sau peninsula, sau Piemontul, — o asemenea țară trebuie, evident, să aibă importante construcții de apărare în regiunea în care armata ei ar putea fi pusă în fața acestei dileme. În cazul de față, punctele de sprijin le constituie locurile unde Ticino și Adda se varsă în Pad. Generalul von Willisen (în lucrarea sa „Campania din Italia din 1848”) și-a exprimat dorința ca amândouă aceste puncte să fie fortificate de austrieci. Dar acest lucru nu este cu puțință fie și numai din pricină că teritoriul necesar pentru fortificații nu aparține Austriei (la Cremona malul drept al Padului aparține Parmei, iar la Piacenza austriei nu au decît dreptul de a avea o garnizoană); în afară de aceasta, amândouă aceste puncte sînt situate și prea adînc în interiorul unei țări în care austrieii în orice război ar fi înconjurați de răsculați. Apoi, Willisen, care nu poate vedea confluența a două râuri fără a proiecta imediat o mare tabără întărită, uită că nici Ticino și nici Adda nu sînt linii indicate pentru apărare, și de aceea, chiar în conformitate cu propriul său punct de vedere, nu pot servi drept acoperire pentru regiunea situată în spatele lor. Dar, ceea ce pentru austrieci ar constitui o irosire inutilă de forțe, pentru italieni reprezintă, fără îndoială, o poziție bună. Pentru ei, Padul este principala linie de apărare; triumghiul Pizzighettone-Cremona-Piacenza, cu Alessandria în stînga și Mantua în dreapta, ar constitui o apărare eficientă a acestei linii și ar permite armatei sau să aștepte, fiind la adăpost, sosirea aliaților de departe, sau, în cazul dat, să înainteze și să pornească ofen-

siva în cîmpia hotărîtoare pentru bătălie, cîmpie care se întinde între Sesia și Adige.

În legătură cu aceasta, generalul von Radowitz a spus în Adunarea națională de la Frankfurt următoarele : dacă Germania ar pierde linia Mincio, ea ar fi pusă în situația în care acum ar ajunge abia după ce ar pierde o întreagă campanie. În cazul acesta, războiul s-ar duce de la început pe teritoriu german ; el ar începe la Isonzo și în Tirolul italian, și întreaga Germanie de sud pînă în Bavaria inclusiv ar fi învăluită, astfel încît și în Germania războiul s-ar duce pe Isar, în loc să se desfășoare pe cursul superior al Rinului.

După cum se vede, generalul Radowitz a apreciat cît se poate de just cunoștințele militare ale publicului său. Este perfect adevărat : dacă Germania ar renunța la linia Mincio, ea ar pierde în ceea ce privește teritoriul și pozițiile atît cît ar putea cîștiga francezii și italienii în urma unei întregi campanii norocoase. Dar această renunțare nu ar pune nici pe departe Germania în situația în care ar pune-o o campanie nenorocoasă. Oare o armată germană puternică, proaspătă, concentrată în Bavaria, la poalele Alpilor, și care înaintează prin trecătorile Tirolului ca să pătrundă în Lombardia, se găsește în aceeași situație cu o armată înfrîntă și demoralizată în urma unei campanii neizbutite, care, fiind urmărită de inamic, se retrage în grabă spre trecătoarea Brenner ? Oare pot fi comparate șansele unei ofensive reunite, pornită de pe o poziție care în multe privințe domină raionul de joncțiune al francezilor și italienilor, cu șansele unei armate înfrînte de a-și trece artileria peste Alpi ? Noi am cucerit de mult mai multe ori Italia înainte de a avea în stăpînirea noastră linia Mincio decît de cînd avem această linie. Cine se îndoiește că, în caz de nevoie, vom reuși din nou acest lucru ?

Cît privește afirmația că fără linia Mincio războiul va porni de la început în Bavaria și Carintia, și aceasta este inexactă. Punctul nostru de vedere se reduce în întregime la aceea că, fără linia Mincio, apărarea graniței de sud a Germaniei poate fi asigurată *numai* prin *ofensivă*. Acest lucru este determinat de caracterul muntos al solului provinciilor de graniță ale Germaniei, care nu pot servi drept teren pentru bătălii hotărîtoare ; la aceasta duce și poziția favorabilă a trecătorilor din Alpi. Cîmpul de bătălie se află pe cîmpia din fața acestora. Noi trebuie să coborîm acolo, și nici o forță din lume nu ne poate împiedica să facem acest lucru. Nu ne putem imagina o condiție preliminară mai favorabilă

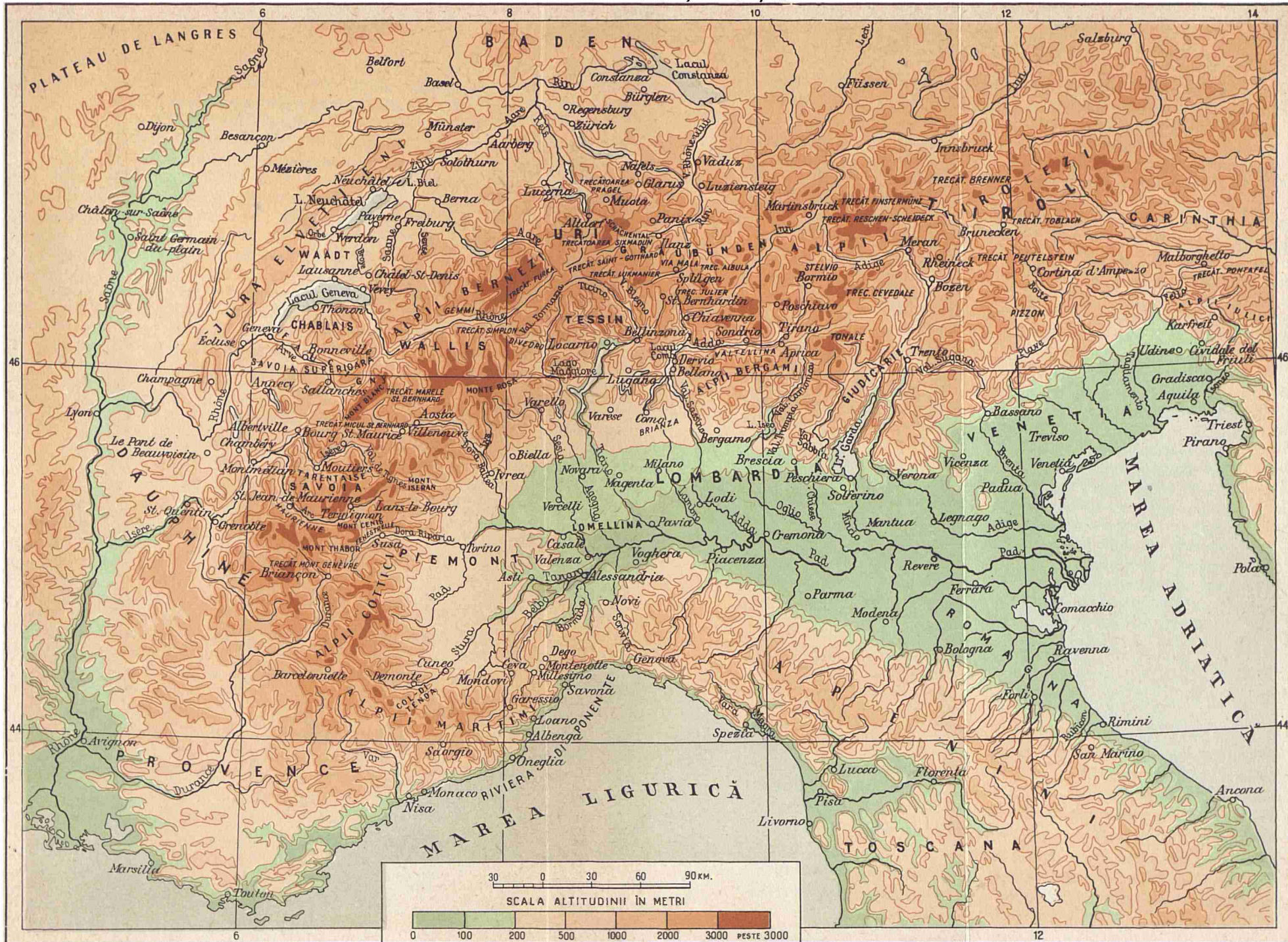
pentru ofensivă decît cea care ne este oferită aici, chiar și în cazul, cel mai nefavorabil, al formării unei alianțe franco-italiene. Această condiție poate deveni și mai avantajoasă aducîndu-se îmbunătățiri trecătorilor din Alpi și întărindu-se nodurile de comunicație din Tirol. Aceste întărituri în punctele de întretăiere a drumurilor trebuie să fie destul de solide pentru ca, în cazul unei retrageri din partea noastră, dacă nu să-l oprească, cel puțin să-l silească pe inamic să repartizeze detașamente puternice pentru asigurarea comunicațiilor sale. În ceea ce privește drumurile din Alpi, toate războaiele desfășurate în Alpi ne arată că nu numai majoritatea principalelor drumuri nepavate, dar și numeroase poteci pot fi trecute fără prea mare greutate de trupe aparținînd tuturor armelor. În aceste condiții, o ofensivă germană în Lombardia poate fi deci, într-adevăr, organizată în așa fel, încît să aibă toate șansele de succes. Firește că, în pofida acestor condiții, s-ar putea să suferim o înfrîngere, și atunci ar putea interveni cazul despre care vorbește Radowitz. Și ce se va întîmpla atunci cu Viena rămasă fără acoperire și cu învăluirea Bavariei prin Tirol ?

În primul rînd, este cît se poate de limpede că nici un batalion inamic nu se va încumeta să treacă peste Isonzo atîta timp cît armata germană din Tirol nu va fi pe deplin și definitiv respinsă dincolo de trecătoarea Brenner. Din momentul în care Bavaria devine baza de acțiuni militare a Germaniei împotriva Italiei, o ofensivă italo-franceză în direcția Vienei nu mai are nici un sens, căci aceasta n-ar mai fi decît o inutilă irosire de forțe. Dar, chiar dacă Viena ar fi un centru atît de important încît pentru cucerirea ei să merite să fie trimise principalele forțe ale armatei inamice, aceasta nu dovedește decît că Viena trebuie întărită. Dacă Viena ar fi fost întărită, campania întreprinsă de Napoleon în 1797, cotropirea Italiei și a Germaniei din 1805 și 1809 s-ar fi putut termina foarte prost pentru francezi. O armată aflată în ofensivă care înaintază atît de mult se expune întotdeauna pericolului de a-și epuiza ultimele forțe atunci cînd se ciocnește de împotrivirea pe care i-o opune o capitală întărită. Chiar dacă presupunem că inamicul a aruncat armata germană dincolo de trecătoarea Brenner, ce uriașă superioritate de forțe ar fi trebuit să aibă pentru ca să poată repartiza trupe pentru acțiuni efective în interiorul Austriei !

Dar cum se prezintă lucrurile cu posibilitatea învăluirii întregii Germanii de sud prin Italia ? Într-adevăr, dacă Lom-

bardia oferă posibilitatea de a învălui Germania pînă la München, atunci se pune întrebarea cît de adînc poate Germania să învăluie Italia ? În orice caz, pînă la Milano și Pavia. Așadar, în această privință, șansele sînt egale. Dar, cum teritoriul Germaniei se întinde în lărgime pe o suprafață mult mai mare decît Italia, o armată germană amplasată pe cursul superior al Rinului și „învăluită” prin Italia în direcția München n-ar trebui nicidecum să se retragă imediat. O tabără întărită în Bavaria superioară sau întărirea temporară a Münchenului ar putea acoperi armata înfrîntă în Tirol și ar opri de îndată ofensiva inamicului care ar urmări-o, în timp ce armata dispusă pe cursul superior al Rinului ar putea să aleagă drept bază Ulm și Ingolstadt ori Main, deci, în cel mai rău caz, să-și schimbe baza de acțiuni militare. Pentru Italia, situația este cu totul alta. Dacă o armată italiană ar fi învăluită dinspre apus prin trecătorile tiroleze, pentru cucerirea întregii Italii ar fi de ajuns ca această armată să fie alungată din fortărețele ei. Într-un război simultan împotriva Franței și Italiei, Germania va dispune întotdeauna de cîteva armate, cel puțin trei, și victoria sau înfrîngerea va depinde de rezultatul total al celor trei campanii. Or, Italia oferă cîmp de acțiune numai pentru desfășurarea unei singure armate ; orice fracționare a armatei ar fi o greșeală ; și, dacă această singură armată este nimicită, aceasta înseamnă că Italia este cucerită. Pentru o armată franceză aflată în Italia, principala problemă în orice împrejurare este păstrarea comunicațiilor cu Franța ; și, dacă această linie de comunicație depășește Col di Tenda și Genova, francezii își expun flancurile lor unui atac din partea germanilor aflați în Tirol, și le expun în măsură cu atît mai mare, cu cît francezii înaintează mai mult în Italia. Eventualitatea unei invazii a francezilor și italie-nilor în Bavaria prin Tirol trebuie, desigur, prevăzută, din moment ce în Italia se vor purta din nou războaie *germane*, iar baza de acțiuni militare va fi mutată din Austria în Bavaria. Dar, cu ajutorul unor fortificații corespunzătoare, construite conform principiilor moderne, în așa fel încît fortărețele să servească armatei, iar nu armata fortărețelor, această invazie în Germania poate fi mult mai ușor respinsă decît o invazie germană în Italia. Și, de aceea, nu trebuie să facem o sperietoare din așa-zisa „învăluire” a întregii Germanii de sud. Inamicul care va învălui armata situată pe cursul superior al Rinului prin Italia și Tirol trebuie să înainteze pînă la Marea Baltică înainte de a putea culege roadele acestei învă-

ITALIA DE NORD ȘI ELVEȚIA

lui. E puțin probabil că marșul lui Napoleon de la Iena la Stettin¹³⁰ ar putea fi repetat în direcția München-Danzig.

Noi nu contestăm nicidecum faptul că, dacă ar renunța la linia Adigelui și la linia Mincio, Germania s-ar lipsi de o foarte puternică poziție de apărare. Dar contestăm cât se poate de categoric părerea că această poziție este *necesară* pentru securitatea graniței de sud a Germaniei. Desigur, dacă pornim de la presupunerea de la care pornesc reprezentanții punctului de vedere opus, și anume că orice armată germană, oriunde ar apărea ea, va fi întotdeauna înfrântă, ne putem închipui că Adigele, Mincio, Padul ne sînt absolut necesare. Dar, de fapt, atunci nici aceste linii de apărare nu ne pot fi de nici un folos; atunci nu ne mai ajută nici fortărețele, nici armatele; atunci cel mai bun lucru este să trecem direct prin Furcile caudine¹³¹! Noi avem altă părere despre forța armată a Germaniei, și de aceea considerăm că avantajele pe care le oferă pentru ofensiva noastră teritoriul Lombardiei sînt absolut suficiente pentru garantarea graniței noastre de sud.

E drept că aici intră în joc și considerente politice, de care nu se poate să nu ținem seama. Începînd din 1820¹³², din fiecare înfrîngere mișcarea națională din Italia iese reînnoită și tot mai puternică. Nu există multe țări ale căror granițe așa-zise naturale să coincidă atît de perfect cu granițele naționale și care să fie, în același timp, atît de limpede conturate. Dacă într-o asemenea țară, care, pe deasupra, mai numără pînă la 25 000 000 de locuitori, de la un timp mișcarea națională se întărește, ea nu se poate potoli din nou atîta timp cît una dintre cele mai bune și mai importante regiuni ale țării — sub raport politic și militar —, inclusiv aproape un sfert din întreaga populație a țării, se află sub o dominație străină antinațională. Din 1820 Austria stăpînește în Italia numai prin forță, prin înăbușirea răzcoalelor care se repetă, prin regimul terorist al stării de asediu. Pentru a-și menține dominația în Italia, Austria este silită să trateze pe adversarii săi politici, adică pe fiecare italian care se simte italian, mai rău decît pe niște criminali de drept comun. Maniera în care Austria i-a tratat și, pe alocuri, îi mai tratează și în prezent pe prizonierii politici italieni este cu totul nemaipomenită în orice țară civilizată. Pentru a-i face pe delincvenții politici din Italia să-și piardă bunul lor nume, au folosit foarte bucuroși bastoanele împotriva lor, fie pentru a le smulge mărturisiri, fie sub pretextul pedepsei. Valuri puternice de indignare mo-

rală s-au revărsat în legătură cu pumnalul italian, cu asasinatul politic pe la spate, dar se pare că s-a uitat cu desăvîrșire că toate acestea nu sînt decît răspunsul la bastonul austriac. Mijloacele pe care Austria este nevoită să le folosească pentru a-și menține dominația în Italia sînt cea mai bună dovadă că această dominație nu poate fi de lungă durată; iar Germania, ale cărei interese în Italia, în pofida părerii lui Radowitz, Willisen și Hailbronner, nu coincid cu interesele Austriei, fără îndoială că-și pune întrebarea: oare aceste interese sînt atît de mari încît să precumpănească asupra numeroaselor dezavantaje care sînt legate de ele?

Italia de nord reprezintă o anexă care în orice împrejurări poate fi utilă Germaniei numai în timp de război, iar în timp de pace nu-i poate aduce decît prejudicii. Începînd din 1820, forțele armate necesare pentru a o ține în subordonare au crescut într-una, iar din 1848, chiar în perioadele cele mai pașnice, ele depășesc cifra de 70 000 de oameni; aceste forțe se simt în permanență ca într-o țară inamică și în orice moment se pot aștepta la un atac. Este cît se poate de evident că războiul din 1848—1849 și ocuparea Italiei au costat pînă în prezent Austria mult mai mult decît a stors ea începînd din 1848 din Italia, cu toată contribuția de război plătită de Piemont, cu toate repetatele contribuții plătite de Lombardia, împrumuturile forțate și impozitele excepționale. Or, în perioada 1848—1854, Italia a fost tratată în mod sistematic ca o țară aflată sub stăpînire vremelnică, din care se stoarce cît mai mult înainte de a o părăsi. De-abia din timpul războiului oriental, adică abia de vreo cîțiva ani, Lombardia se află în oarecare măsură în condiții mai normale; dar cît va dura aceasta, avînd în vedere complicata situație actuală, cînd sentimentul național al italienilor s-a trezit din nou cu atîta intensitate?

Mult mai important este să lămurim următoarea problemă: oare avantajele pe care le avem de pe urma stăpînirii Lombardiei compensează ura și toată dușmănia fanatică pe care această stăpînire le-au stîrnit în întreaga Italie împotriva noastră? Compensează ele oare răspunderea comună pe care o poartă germanii pentru măsurile cu ajutorul cărora Austria, în numele și — după cum ni se spune — în interesul Germaniei, își asigură dominația în această țară? Compensează ele oare dezavantajele pe care le avem de pe urma amestecului permanent în treburile interne ale restului Italiei? După cum arată practica de pînă acum și după cum

ne încredințează austriecii, fără acest amestec Lombardia nu ar fi putut fi păstrată, iar acest amestec nu face decît să ațîțe și mai mult ura italienilor împotriva noastră, a germanilor. În toate considerațiile noastre militare de pînă acum am pornit întotdeauna de la cazul cel mai rău, și anume o alianță a Franței cu Italia. Atîta timp cît ținem în stăpînirea noastră Lombardia, în orice război dus de Franța împotriva Germaniei, Italia va fi neapărat aliatul Franței. Dar, de îndată ce vom renunța la Lombardia, acest lucru încetează de a fi inevitabil. Este oare în interesul nostru să păstrăm patru fortărețe și, în schimb, să ne asigurăm o ură fanatică, iar francezilor să le asigurăm alianța a 25 000 000 de italieni ?

Vorbăria interesată despre incapacitatea politică a italienilor și despre faptul că ei sînt mențiți să se afle fie sub stăpînirea germanilor, fie sub cea a francezilor, ca și diferitele reflecții cu privire la posibilitatea sau imposibilitatea creării unei Italii unite ni se par cam ciudate în gura germanilor. Cît este de cînd noi, marea națiune germană, de două ori mai numeroasă decît cea italiană, am scăpat de „menirea” de a ne afla fie sub stăpînirea franceză, fie sub stăpînirea rusă ? Și oare problema unității sau fărîmării Germaniei este în prezent practic rezolvată ? Oare nu ne aflăm noi, în momentul de față, după toate probabilitățile, în ajunul unor evenimente care vor pune problema viitorului nostru atît de acut, încît el se va rezolva într-o direcție sau alta ? L-am uitat noi oare cu desăvîrșire pe Napoleon la Erfurt¹³⁹, sau am uitat de apelul pe care Austria l-a adresat Rusiei la conferințele de la Varșovia, sau, în sfîrșit, de bătălia de la Bronzell !

Să admitem pentru un moment că Italia trebuie să se afle fie sub influența germană, fie sub influența franceză. În acest caz, în afară de problema simpatiei sau antipatiei, un factor hotărîtor mai este și situația militară-geografică a celor două țări care-și exercită influența asupra Italiei. Vom considera că forțele militare ale Franței și cele ale Germaniei sînt egale, deși este cît se poate de limpede că Germania ar putea fi cu mult mai puternică. Dar considerăm acum ca un fapt dovedit că, chiar în cazul cel mai favorabil, cînd trecătorile Wallis și Simplon vor fi deschise francezilor, influența lor militară nemijlocită s-ar extinde numai asupra Piemontului, și, pentru a-și extinde influența asupra unor ținuturi mai îndepărtate, ei ar trebui mai întîi să cîștige o bătălie, în timp ce influența noastră se extinde asupra întregii Lombardii și asupra ținu-

tului în care Piemontul se unește cu peninsula, iar pentru a ni se răpi această influență, inamicii noștri ar trebui mai întâi să ne înfrângă. Or, în condițiile unei poziții geografice care asigură Germaniei supremația, ea nu are de ce să se teamă de concurența Franței.

Nu de mult, în „Allgemeine Zeitung“ din Augsburg, generalul Hailbronner a expus aproximativ următoarele considerente: nu pentru aceasta există Germania ca să servească drept paratrăsnet împotriva furtunii pe care o anunță norii negri adunați deasupra capului dinastiei Bonaparte. Tot atât de îndreptățiți ar fi și italienii să spună: nu pentru aceasta există Italia ca să servească germanilor drept tampon menit să atenueze loviturile pe care le-ar primi din partea Franței, iar drept recunoștință pentru aceasta să suporte loviturile de baston ale austriecilor. Dar, dacă Germania este interesată să-și mențină aici un asemenea tampon, ea ar izbuti, în orice caz, mult mai bine acest lucru stabilind relații bune cu Italia, recunoscînd mișcarea națională, dîndu-le italienilor posibilitatea de a se ocupa singuri de treburile lor atîta timp cît ei nu se amestecă în treburile Germaniei. Afirmația lui Radowitz că, dacă Austria părăsește astăzi Italia de nord, chiar mîine Franța va fi în mod inevitabil stăpînă acolo a fost tot atât de nefundamentată la timpul ei ca și acum trei luni. Situația așa cum se prezintă astăzi dovedește că afirmația lui Radowitz tinde să devină realitate, dar într-un sens opus celor spuse de el. Dacă cei 25 000 000 de italieni nu-și pot apăra independența, cu atît mai puțin o vor putea face cei 2 000 000 de danezi, 4 000 000 de belgieni și 3 000 000 de olandezi. Totuși, nu-i auzim pe apărătorii dominației germane în Italia să se plîngă în legătură cu dominația franceză sau suedeză în țările arătate și să ceară ca această dominație să fie înlocuită prin dominația germană.

Cît privește problema unității Italiei, părerea noastră este următoarea: ori Italia poate forma un singur tot, și atunci ea va avea politica ei proprie, care, fără îndoială, nu va fi nici franceză, nici germană, și de aceea nu poate fi mai dăunătoare pentru noi decît pentru francezi, ori Italia rămîne fărîmițată, și atunci această fărîmițare ne asigură în Italia aliați în orice război împotriva Franței.

Un lucru este sigur: fie că vom stăpîni Lombardia, fie că nu, ne vom bucura întotdeauna de o influență considera-

bilă în Italia *atîta timp cît vom fi puternici la noi acasă*. Dacă vom lăsa Italia să-și aranjeze singură treburile ei, ura italie-nilor împotriva noastră va înceta de la sine, iar influența noastră firească asupra lor ar deveni în orice caz mult mai însemnată, ba, în anumite împrejurări, ar putea chiar să crească, devenind o adevărată hegemonie. De aceea, în loc să căutăm izvorul puterii noastre în stăpînirea unor teritorii străine și în oprimarea unei națiuni străine a cărei posibilitate de dezvoltare istorică o poate nega numai un om orbit de prejudecăți, am face mai bine să ne îngrijim *să fim uniți și puternici la noi acasă*.

III

Ceea ce este un drept pentru unul trebuie să fie un drept și pentru alții. Dacă cerem Padul și Mincio pentru a ne servi drept apărare nu atît împotriva italienilor cît împotriva francezilor, nu trebuie să ne mirăm dacă și francezii au pretenții la alineamente fluviale care să-i apere împotriva noastră.

Centrul de greutate al Franței nu se află în mijlocul ei, pe Loire, în apropiere de Orléans, ci în nord, pe Sena, la Paris ; și o experiență — repetată în două rînduri — a arătat că căderea Parisului aduce după sine căderea întregii Franțe¹³⁴. De aceea, importanța militară a configurației granițelor Franței este determinată, în primul rînd, de măsura în care ele asigură apărarea Parisului.

Distanța dintre Paris și Lyon, Basel, Strasbourg, Lauterburg în linie dreaptă este aproape egală și reprezintă aproximativ 55 de mile. Orice invadare a Franței dinspre Italia care are drept obiectiv Parisul trebuie să se facă neapărat în regiunea Lyon, între Rhône și Loire, sau mai la nord dacă invadatorul nu vrea să-și pună în primejdie comunicațiile sale. Așadar, în cazul unei înaintări a inamicului în direcția Parisului, granița alpină a Franței la sud de Grenoble nu intră în considerație, deoarece din această parte Parisul este complet acoperit.

Începînd de la Lauterburg, granița franceză se depărtează de Rin și, formînd un unghi drept, o cotește spre nord-vest ; de la Lauterburg pînă la Dunkerque merge aproape în linie dreaptă. Așadar, arcul cu raza Paris-Lyon pe care l-am descris, trecînd prin Basel și Strasbourg pînă la Lauterburg, se întreprinde în acest punct ; granița de nord a Franței formează mai curînd o coardă la acest arc, iar segmentul de cerc aflat dincolo de această coardă nu aparține Franței. Cea mai scurtă linie de comunicație de la Paris la granița de nord, linia Paris-

Mons, reprezintă numai jumătate din lungimea razei Paris-Lyon sau Paris-Strasbourg.

Aceste simple rapoarte geometrice conțin explicația cauzei pentru care Belgia a trebuit să servească drept cîmp de bătălie în toate războaiele purtate în nord între Germania și Franța. Prin Belgia poate fi învăluită toată partea răsăriteană a Franței, de la Verdun și cursul superior al Marnei pînă la Rin, adică o armată care ar pătrunde în Franța din Belgia ar putea ajunge la Paris înainte ca o armată franceză care ar fi dispusă pe Rin să se poată întoarce la Paris prin Verdun sau Chaumont; prin urmare, o armată care ar invada Franța dinspre Belgia, în cazul unei ofensive încununate de succes, poate oricînd să pătrundă în spațiul aflat între Paris și armata franceză aflată pe Mosela sau pe Rin; acest lucru este cu atît mai ușor de făcut, cu cît drumul de la granița belgiană pînă la punctele de pe Marna, care au un rol hotărîtor în acțiunea de învălire (Meaux, Château-Thierry, Epernay), este încă și mai scurt decît drumul pînă la Paris.

Dar nu numai atît. Pe întreaga linie de la Maas pînă la mare, inamicul nu întîmpină, pe direcția Paris, nici cel mai mic obstacol natural pînă cînd ajunge la râul Aisne și la cursul inferior al râului Oise, a căror poziție însă este destul de nefavorabilă pentru apărarea Parisului dinspre nord. Nici în 1814 și nici în 1815, ele nu au constituit un obstacol serios pentru invazie. Dar, chiar dacă admitem că ele ar putea fi incluse în raionul sistemului de apărare format de Sena și de afluenții ei — în 1814 au și fost în parte folosite în acest fel —, prin aceasta, totodată, se recunoaște ca un fapt că apărarea efectivă a nordului Franței începe abia la Compiègne și Soisson și că prima poziție de apărare care acoperă Parisul dinspre nord se află la o distanță de numai 12 mile de Paris.

Cu greu se poate imagina o graniță mai slabă pentru un stat decît granița dintre Franța și Belgia. Se știe cîte eforturi a făcut Vauban pentru a compensa lipsa unor mijloace de apărare naturale prin mijloace artificiale; se știe, de asemenea, că în 1814 și 1815 inamicul a străpuns tripla centură de fortărețe aproape fără a ține seama de ele. Se știe că în 1815 fortărețele au căzut una după alta în urma atacurilor date de un singur corp de armată prusian, după ce s-a tras asupra lor și au fost asediate un timp fără precedent de scurt. Localitatea Avesnes s-a predat la 22 iunie 1815, după ce timp de o jumătate de zi a fost ținută sub focul a zece obuziere de cîmp. Fortăreața Guize s-a predat în fața a zece tunuri de

cîmp fără să tragă un singur foc. Maubeuge a capitulat la 13 iulie, după 14 zile de la începutul asediului. Landrecies și-a deschis porțile la 21 iulie, la 36 de ore de la începutul asediului și în urma unui bombardament de două ore, după ce asediatorii au tras numai 126 de bombe și 52 de ghiulele. Mariembourg a cerut numai pro forma * să i se acorde cinstea de a începe lucrările în vederea asediului și de a lansa o ghiulea de 24 de livre, și s-a predat la 28 iulie. Philippeville a rezistat numai unui asediu de două zile și unui bombardament de cîteva ore. Rocroi s-a predat după 26 de ore de la începerea săpării tranșeelor și după un bombardament de două ore. Numai Mézières a rezistat timp de 18 zile de la începerea lucrărilor în vederea asediului. În rîndurile comandanților de fortărețe domnea un fel de psihoză a capitulării, care nu era cu mult mai prejos de starea de spirit care a domnit în Prusia după bătălia de la Lena ; și, dacă ne referim la faptul că în 1815 toate aceste fortărețe se aflau în declin, aveau garnizoane slabe și erau prost înarmate, nu trebuie totuși să uităm că nu se poate, cu unele excepții, ca aceste fortărețe să nu fie în *permanență* neglijate. Tripla centură de fortărețe construită de Vauban și-a pierdut în prezent orice însemnătate, ea este, fără îndoială, dăunătoare Franței. Nici una dintre fortărețele situate la vest de Maas, luată ca atare, nu constituie o acoperire pentru vreo porțiune de teritoriu și nicăieri nu putem găsi patru sau cinci fortărețe care să formeze împreună un grup în cadrul căruia o armată ar putea găsi acoperire și să-și păstreze, totodată, posibilitatea de a manevra. Aceasta se explică prin faptul că nici una dintre aceste fortărețe nu este situată pe un curs mare de apă. Lys, Escaut și Sambre abia cînd ajung pe teritoriul belgian capătă însemnătate din punct de vedere militar ; de aceea influența acestor fortărețe presărate pe un cîmp deschis nu depășește bătaia tunurilor lor. Cu excepția cîtorva mari baze întărite de la graniță, care pot fi folosite în cazul unei ofensive îndreptate împotriva Belgiei, și a cîtorva puncte situate pe Maas și Mosela, care au o importanță strategică, toate celelalte fortărețe și forturi de la granița de nord a Franței nu servesc decît pentru a se fărîmița într-un mod cît se poate de inutil forțele armate. Orice guvern care le-ar dărîma ar face Franței un serviciu. Dar ce-ar spune despre aceasta tradiționala superstiție franceză ?

* — de formă. — *Nota trad.*

Așadar, granița de nord a Franței este cît se poate de nefavorabilă pentru apărare ; de fapt, ea nu poate fi apărată, iar centura de fortărețe a lui Vauban, în loc s-o întărească, nu servește în prezent decît ca o recunoaștere și ca un monument al slăbiciunii ei.

Așa cum teoreticienii „unei mari puteri în centrul Europei” au căutat în Italia, tot așa au căutat și francezii dincolo de granița lor de nord un alineament fluvial care să le asigure o poziție bună de apărare. Despre care fluviu poate fi vorba ?

Prima linie care atrage atenția este linia cursului inferior al apelor Escaut și Dyle, continuată pînă la vărsarea rîului Sambre în Maas. Această linie ar reteza o bună jumătate din Belgia, adăugînd-o Franței. Ea ar include aproape toate cîmpurile de luptă vestite ale Belgiei pe care s-au înfruntat armatele franceze și germane : Oudenarde, Jemappes, Fleurus, Ligny, Waterloo¹³⁵. Dar nici această linie nu formează încă o linie de apărare, întrucît ea lasă o mare breșă între Escaut și Maas, prin care inamicul poate pătrunde nestingherit.

O a doua linie ar constitui-o însuși fluviul Maas. Dar, chiar dacă Franța ar stăpîni malul stîng al acestui fluviu, situația ei tot n-ar fi atît de favorabilă cum ar fi situația Germaniei dacă ar stăpîni în Italia numai linia fluviului Adige. Linia Adigelui înconjură aproape complet granița, pe cînd linia fluviului Maas o înconjură foarte incomplet. Dacă Maas ar curge de la Namur direct spre Anvers, el ar forma o linie de graniță mult mai bună. Dar, în loc de aceasta, de la Namur, fluviul Maas o cotește spre nord-est și abia dincolo de Venlo descrie un cot mare și se varsă în Marea Nordului.

În caz de război, întregul teritoriu de la nord de Namur, între Maas și mare, n-ar fi acoperit decît de propriile sale fortărețe ; de aceea, inamicul care ar trece peste Maas ar găsi întotdeauna armata franceză în cîmpia Brabantului de sud, în timp ce o ofensivă a francezilor împotriva malului stîng al Rinului — care aparține germanilor — s-ar lovi de la început de alineamentul puternic al Rinului, și anume s-ar lovi direct de tabăra întărită de la Köln. Cotul pe care-l descrie Maas între Sedan și Liège contribuie și el la slăbirea acestei linii, deși cotul este umplut de Munții Ardeni. Așadar, linia fluviului Maas oferă francezilor într-un loc prea mult, în altul prea puțin pentru o bună apărare a graniței. De aceea mergem mai departe.

Să fixăm din nou pe hartă unul dintre picioarele compasului nostru la Paris și să descriem un arc de cerc de la Basel pînă la Marea Nordului cu raza Paris-Lyon. Vom vedea că cursul Rinului de la *Basel pînă la gurile sale* urmează, cu o precizie uimitoare, *același arc de cerc*. Toate punctele importante de pe Rin sînt situate, cu o aproximație de cîteva mile, la o distanță egală de Paris. *Acesta constituie motivul real, autentic, al pretențiilor francezilor de a avea ca graniță Rinul.*

Dacă Rinul ar aparține Franței, în cazul unui război cu Germania, Parisul ar fi într-adevăr centrul Franței. Toate razele care pornesc de la Paris spre granițele amenințate, fie spre Rin, fie spre Jura, ar avea aceeași lungime. Pretutindeni, în fața inamicului se află periferia convexă a cercului, dincolo de care el trebuie să facă manevre de învăluire, în timp ce armatele franceze ar putea să se miște pe coarda mai scurtă a acestui arc de cerc și s-o ia înaintea inamicului. Liniile de acțiuni militare și liniile de retragere deopotrivă de lungi ușurează extrem de mult retragerea concentrică a cîtorva armate și dau astfel posibilitatea de a concentra într-un punct dat două din aceste armate în vederea loviturii principale împotriva inamicului încă dispersat.

Dacă francezii ar avea ca graniță Rinul, sistemul de apărare al Franței, în ceea ce privește condițiile *naturale*, ar fi unul dintre sistemele pe care generalul Willisen le numește „ideale”, adică n-ar lăsa nimic de dorit. Puternicul sistem de apărare interior al bazinului Senei, format din râurile Yonne, Aube, Marne, Aisne și Oise, care, curgînd sub formă de evantai, se varsă în Sena, de care s-a folosit Napoleon în 1814 pentru a da aliaților o lecție dureroasă de strategie¹³⁶, ar fi deopotrivă acoperit din toate direcțiile numai dacă granița ar fi Rinul; inamicul ajunge în această regiune din toate părțile aproape în același timp și poate fi reținut pe cursurile de apă pînă cînd armatele franceze vor putea să atace cu forțe unite fiecare din coloanele izolate ale inamicului în parte; or, fără linia Rinului, apărarea în raionul hotărîtor, la Compiègne și Soissons, poate începe abia la o distanță de 12 mile de Paris. În nici o parte a Europei căile ferate nu pot da un ajutor atît de mare apărării, prin concentrarea rapidă a unor forțe importante, ca pe teritoriul dintre Sena și Rin. Liniile de cale ferată pornesc ca niște raze din centru, din Paris, spre Boulogne, Brügge, Gand, Anvers, Maastricht, Liège și Köln, spre Mannheim și Mainz prin Metz, spre Strasbourg, Basel, Dijon și Lyon. În orice punct ar ataca inamicul cu forțe

oricît de puternice, pe calea ferată poate fi aruncat de la Paris în întîmpinarea lui întregul efectiv al armatei de rezervă. Capacitatea de apărare internă a bazinului Senei este sporită îndeosebi datorită faptului că în această regiune toate razele căilor ferate trec de-a lungul văilor unor cursuri de ape (Oise, Marne, Sena, Aube, în parte Yonne). Dar nici asta nu este totul. Trei căi ferate concentrice, sub formă de arc de cerc, înconjură Parisul, formînd fiecare cel puțin un sfert de cerc și fiind situate la o distanță aproximativ egală între ele : prima trece printre căile ferate de pe malul stîng al Rinului, care se întind acum aproape fără întreruperi de la Neuss pînă la Basel ; a doua merge de la Ostende și Anvers peste Namur, Arlon, Thionville, Metz și Nancy spre Epinal și este aproape terminată ; în sfîrșit, a treia pornește de la Calais, trece prin Lille, Douai, St. Quentin, Reims, Châlons-sur-Marne și St. Dizier spre Chaumont. Așadar, în această regiune există pretutindeni posibilitatea de a concentra trupe în orice punct în timpul cel mai scurt ; aici, datorită condițiilor naturale și cu ajutorul iscusinței, chiar dacă n-ar exista nici un fel de fortărețe, apărarea, ca urmare a capacității de manevrare a trupelor, ar fi atît de puternică, încît inamicul ar trebui să se aștepte ca, atunci cînd ar invada Franța, să întîmpine cu totul altă împotrivire decît cea întîmpinată în 1814 și 1815.

Un singur neajuns ar avea Rinul ca fluviu de hotar. Atîta timp cît unul dintre malurile sale este în întregime german, iar celălalt în întregime francez, nici unul dintre aceste popoare nu stăpînește acest fluviu. O armată mai puternică, indiferent cărei națiuni i-ar aparține ea, n-ar putea fi împiedicată în nici un loc să treacă Rinul ; acest lucru l-am văzut de o sută de ori și strategia ne explică de ce lucrurile trebuie să se petreacă tocmai în acest fel. În cazul unei ofensive întreprinse de germani cu forțe superioare, francezii ar fi nevoiți să organizeze apărarea în punctele cele mai apropiate : armata din nord — pe Maas, între Venlo și Namur ; armata de pe Mosela — pe Mosela, aproape de vărsarea acestui rîu în Saar ; armata de pe cursul superior al Rinului — pe cursul superior al Moselei și pe cursul superior al fluviului Maas. Pentru a domina complet Rinul, pentru a putea opune o împotrivire energetică trecerii inamicului peste acest fluviu, francezii ar fi trebuit să aibă capete de pod pe malul drept al Rinului. De aceea Napoleon a procedat cît se poate de consecvent atunci cînd a încorporat, fără multe ceremonii, Wesel, Kastel și Kehl¹³⁷ în Imperiul francez. În actuala stare de

lucruri, nepotul său ar trebui să ceară, ca o completare a admirabilelor fortărețe pe care germanii le-au construit pentru el pe malul stîng al Rinului, și Ehrenbreitstein, Deutz, iar la nevoie și capul de pod întărit de la Gemersheim. Atunci sistemul militar-geografic al Franței, atît din punctul de vedere al ofensivei cît și din punctul de vedere al apărării, ar fi perfect și orice nouă completare n-ar putea decît să-i dăuneze. Cît de potrivit cu condițiile naturale este acest sistem și cît de la sine înțeles este el ne-au dovedit-o în mod convingător aliații în 1813. Franța și-a creat acest sistem abia de vreo 17 ani, și, totuși, el era considerat ca ceva de la sine înțeles, astfel că prea stimații aliați, cu toată superioritatea lor numerică și lipsa de apărare a Franței, la gîndul de a se atinge de acest sistem se dădeau înapoi îngroziți, ca și cum ar fi comis un sacrilegiu, și, dacă elementele de naționalitate germană ale mișcării nu ar fi antrenat după ele pe aliați, Rinul ar mai fi și astăzi un fluviu francez.

Dar francezii și-ar fi făcut față de ei înșiși datoria pe care noi, germanii, ne-o facem, după părerea lui Radowitz, Willisen și Hailbronner, față de noi înșine păstrînd Adigele și Mincio cu capetele de pod Peschiera și Mantua numai în cazul cînd noi le-am fi cedat nu numai Rinul, dar și capetele de pod întărite de pe malul lui drept. Dar atunci am fi făcut ca Germania să fie tot atît de complet neputincioasă în fața francezilor cum este în prezent Italia în fața Germaniei. Și Rusia ar deveni, ca și în 1813, „eliberatorul” firesc al Germaniei (întocmai așa cum în prezent Franța sau, mai bine zis, guvernul francez și-a luat rolul de „eliberator” al Italiei) și, drept răsplată pentru eforturile ei dezinteresate, ar cere numai cîteva „mici fișii” de teritoriu — cum ar fi Galiția și Prusia — pentru rotunjirea Poloniei, întrucît doar și Polonia poate fi „învăluită” prin aceste provincii!

Ceea ce este pentru noi Adigele și Mincio — și încă mult mai important — este pentru Franța Rinul. Dacă regiunea venețiană, aflîndu-se în mîinile Italiei și, poate, ale Franței, permite învăluirea Bavariei și a cursului superior al Rinului și deschide drum spre Viena, Belgia și Germania pot învălui prin Belgia întreaga Franță răsăriteană și pot face ca drumul spre Paris să fie și mai deschis. Distanța de la Isonzo pînă la Viena este, totuși, de 60 de mile într-o regiune care oferă o oarecare posibilitate pentru apărare; de la Sambre pînă la Paris nu sînt decît 30 de mile, și numai la 12 mile înainte de Paris, la Soissons sau Compiègne, apărarea găsește

un alineament fluvial care ar putea să-i servească într-o oarecare măsură ca acoperire. Dacă prin cedarea râului Mincio și a Adigelui, Germania, după părerea lui Radowitz, ar ajunge de la bun început în situația în care s-ar afla în urma pierderii unei întregi campanii, Franța, cu granițele ei actuale, ar fi pusă în situația în care, avînd ca graniță Rinul, s-ar afla după ce ar fi pierdut două campanii, una purtată pentru fortărețele de pe Rin și Maas, iar cealaltă pe cîmpia belgiană. Chiar și poziția puternică a fortărețelor din nordul Italiei își găsește în oarecare măsură o analogie pe cursul inferior al Rinului și pe Maas ; oare din Maastricht, Köln, Jülich, Wesel și Venlo nu s-ar putea, cu un mic ajutor suplimentar și, poate, prin vreo două puncte intermediare, să se creeze un sistem tot atît de puternic, care ar oferi o acoperire completă Belgiei și Brabantului de nord și ar da posibilitate armatei franceze, prea slabă pentru operații de cîmp, să țină pe loc, prin mănăstiri de-a lungul fluviilor, o armată inamică mult superioară numeric și, în cele din urmă, să se retragă nestîngerită cu ajutorul căilor ferate în cîmpia belgiană sau în regiunea Douai ?

În cursul întregii acestei analize pornim de la presupunerea că germanii au deplina libertate de a trece prin Belgia în vederea unei agresiuni împotriva Franței și că Belgia este aliată cu germanii. Întrucît a trebuit să argumentăm acest lucru din punctul de vedere al francezilor, am avut același drept ca să facem această presupunere pe care l-au avut inamicii noștri în ceea ce privește Mincio atunci cînd au considerat Italia — chiar o Italie liberă și unită — ca o țară întotdeauna ostilă germanilor. În asemenea împrejurări este foarte firesc să examinezi mai întîi cazul cel mai rău și să te pregătești, în primul rînd, pentru acesta ; și francezii trebuie să procedeze astfel atunci cînd examinează astăzi capacitatea de apărare și configurația strategică a graniței lor de nord. Faptul că, în virtutea tratatelor europene, Belgia este un stat neutru ca și Elveția putem să nu-l luăm în considerație. În primul rînd, practica istorică trebuie abia să dovedească că, în cazul unui război european, această neutralitate este mai mult decît un petic de hîrtie ; în al doilea rînd, în nici un caz Franța nu poate conta în asemenea măsură pe această neutralitate încît, din punct de vedere militar, să mențină întreaga graniță dinspre Belgia într-o asemenea stare ca și cum în locul acestei țări s-ar forma un golf care să constituie o acoperire a Franței în fața Germaniei. Așadar, granița rămîne, în cele

din urmă, la fel de slabă, indiferent dacă de acum înainte va fi efectiv apărată în mod activ, sau dacă vor fi numai repartizate trupe care s-o ocupe în vederea unei eventuale agresiuni.

Am făcut o paralelă suficientă între Pad și Rin. Dacă facem abstracție de faptul că problema Rinului are mai mare amploare decât problema Padului — și aceasta nu face decât ca pretențiile francezilor să fie mai întemeiate —, analogia este atât de deplină, încât mai mult nici nu ne putem dori. Trebuie să sperăm că, în cazul unui război, soldații germani vor apăra în mod practic Rinul cu mai mult succes pe Pad decât o fac, în mod teoretic, politicienii „unei mari puteri în centrul Europei”. Aceștia apără, e drept, Rinul pe Pad, dar — *numai pentru francezi*.

De altfel, pentru eventualitatea că germanii ar fi vreodată atât de ghinionști încât să piardă „granița” lor „naturală” de pe Pad și Mincio, vrem ca să mergem mai departe cu analogia noastră. Francezii au stăpînit „granița” lor „naturală” numai 17 ani și de aproape 45 de ani sînt nevoiți să se lipsească de ea. În acest timp, cele mai de seamă autorități ale lor în materie de artă militară au ajuns și din punct de vedere teoretic la părerea că fundamentarea caracterului inutil al centurii de fortărețe construite de Vauban împotriva unei invazii o constituie principiile artei militare moderne, că, prin urmare, nu întîmplarea și nici „trahison” * — această explicație atât de îndrăgită — au permis în 1814 și 1815 aliaților să treacă liniștiți printre aceste fortărețe. După aceasta a devenit dintr-o dată foarte evident că trebuie să se facă ceva pentru a se asigura granița de nord, care era deschisă în fața unei agresiuni. Dar, cu toate acestea, era foarte limpede că nu puteau spera ca în viitorul imediat să obțină din nou Rinul ca graniță. Ce era de făcut ?

Francezii au găsit o ieșire din această situație care face cinste unui popor mare : ei au întărit Parisul și au făcut, pentru prima oară în istoria modernă, încercarea de a transforma capitala lor într-o tabără întărită de proporții uriașe. Specialiștii militari de școală veche dădeau sceptici din cap privind această acțiune nerațională. Bani aruncați în vînt numai de dragul fanfaronadei franceze ! Nimic serios în toate acestea, simplă lăudăroșenie — cine a pomenit vreodată o fortăreață cu un perimetru de 9 mile și avînd 1 000 000 de

* — „trădarea”. — *Nota trad.*

locuitori? Cum poate fi apărută o asemenea fortăreață, în afară de cazul cînd stabilești acolo o garnizoană formată din jumătate de armată? Cum pot fi aprovizionați cu alimente toți acești oameni? Este o nebunie, o extravaganță a francezilor, un sacrilegiu, o reeditare a turnului Babel! Așa au condamnat noua acțiune pedanții militari, acei pedanți care studiază războiul de asediu pe hexagonul lui Vauban și ale căror metode de apărare pasivă nu cunosc o mai puternică contralovitură decît atacul unui pluton de infanterie de la drumul acoperit pînă la poalele glacisului! Francezii însă și-au continuat liniștiți construcțiile lor și, deși Parisul nu a fost încă verificat în luptă, ei au avut satisfacția de a vedea că specialiștii militari necontaminați de pedantism din întreaga Europă le-au dat dreptate, că Wellington a început să facă proiecte de întărire a Londrei, că în jurul Vienei, dacă nu ne înșelăm, a și început construcția unor forturi izolate și că problema întăririi Berlinului a fost cel puțin luată în discuție. Ei au avut prilejul să se convingă din exemplul Sevastopolului de ce forță uriașă dispune o tabără colosală întărită, ocupată de o armată întreagă, care execută o apărare activă de mari proporții. Or, Sevastopolul era înconjurat numai de un val de apărare, și nu de forturi izolate; erau numai fortificații de cîmp, și nu escarpe construite din piatră!

De cînd Parisul a fost întărit, Franța se poate dispensa de Rin ca graniță. Așa cum a făcut Germania în Italia, Franța își va apăra granița de nord în primul rînd pe calea ofensivei. Felul în care este dispusă rețeaua de cale ferată dovedește că tocmai în acest fel a fost înțeleasă problema. Dacă această ofensivă va fi respinsă, armata franceză se va stabili în mod definitiv pe Oise și Aisne; continuarea înaintării inamicului n-ar mai avea nici un sens, întrucît armata invadatoare care vine din Belgia ar fi ea singură prea slabă ca să acționeze împotriva Parisului. Armata franceză din nord ar putea aștepta sosirea celorlalte armate înapoia râului Aisne, asigurîndu-și legătura cu Parisul, în cel mai rău caz, înapoia râului Marne, sprijinindu-și flancul stîng pe Paris și aflîndu-se într-o poziție de flanc ofensivă. Inamicului nu i-ar rămîne altceva de făcut decît să se îndrepte spre Chateau-Thierry și să acționeze împotriva comunicațiilor armatelor franceze de pe Mosela și de pe Rin. Dar aceste acțiuni n-ar avea nici pe departe importanța hotărîtoare pe care ar fi putut-o avea înainte de întărirea Parisului. Chiar în cazul cel mai rău, restului armatelor franceze nu le-ar putea fi tăiată retragerea

prin spatele Loirei ; concentrați în această regiune, francezii vor fi încă destul de puternici ca să prezinte o primejdie pentru armata invadatoare, slăbită și fărâmițată ca urmare a impresurării Parisului, sau ca să-și croiască drum spre Paris. Într-un cuvînt, datorită întăririi Parisului, învăluirea prin Belgia a încetat de a mai fi un pericol ; influența acestei învăluiri nu va mai fi hotărîtoare ; momentele negative pe care le implică și mijloacele care urmează să-i fie oprite sînt acum ușor de calculat.

Noi am face bine dacă am urma exemplul francezilor. În loc să ne lăsăm asurziți de țipetele despre necesitatea unor posesiuni în afara Germaniei, care zi de zi devin mai puțin sigure pentru Germania, am proceda mult mai just dacă ne-am pregăti pentru momentul inevitabil cînd vom renunța la Italia. Cu cît se vor construi mai devreme fortificațiile care vor fi necesare atunci, cu atît va fi mai bine. Nu este treaba noastră ca să spunem mai mult decît am spus mai sus despre locul și modul în care urmează să fie amplasate aceste fortificații. Nu trebuie însă să ne lăsăm duși de iluzii și, construind puncte întărite de baraj, să contăm pe ele și să neglijăm singurul fel de fortificații care ar putea să ofere unei armate în retragere posibilitatea de a se opri, și anume : taberele întărite și grupele de fortărețe înșirate de-a lungul cursurilor de ape.

IV

Am văzut acum unde duce teoria „granițelor naturale”, lansată de protagoniștii ideii „unei mari puteri în centrul Europei”. Același drept pe care-l are Germania asupra Padului îl are Franța asupra Rinului. Dacă nu se cuvine ca, de dragul unei poziții militare mai bune, Franța să-și anexeze 9 000 000 de valoni, olandezi și germani, nici noi nu avem dreptul ca, de dragul unei poziții militare, să subjugăm 6 000 000 de italieni. Și această graniță naturală, Padul, nu este, în cele din urmă, decît o poziție militară, și tocmai de aceea, ni se spune, Germania trebuie s-o păstreze.

Teoria „granițelor naturale” pune capăt și problemei Schleswig-Holsteinului printr-o lozincă : Danmark til Eideren ! Danemarca pînă la Eider¹³⁸ ! Căci ce altceva revendică danezii dacă nu *Padul* și *Mincio* al lor, numite Eider, decît Mantua lor, numită Friedrichstadt ?

Teoria „granițelor naturale” pretinde, cu același drept pe care se bazează Germania cînd revendică ca graniță Padul, ca Galiția și Bucovina să revină Rusiei și teritoriul ei să fie rotunjit în direcția Mării Baltice pe o porțiune care să cuprindă cel puțin tot malul drept, aparținînd Prusiei, al Vistulei. Iar peste cîtiva ani, Rusia va putea pretinde cu același drept ca Oderul să fie granița naturală dintre Rusia și Polonia.

Teoria „granițelor naturale” aplicată la Portugalia cere extinderea acestei țări pînă la Pirinei și permite ca întreaga Spanie să fie inclusă în Portugalia.

Dacă ar fi să luăm în considerare legile dreptății eterne, granița naturală a principatului Reuss-Greiz-Schleiz-Lobenstein¹³⁹ va trebui, de asemenea, să fie extinsă cel puțin pînă la granița Confederației germane sau chiar dincolo de aceasta — pînă la fluviul Pad sau, se prea poate, și pînă la Vistula.

Și principatul Reuss-Greiz-Schleiz-Lobenstein are aceleași pretenții la aplicarea drepturilor sale ca și Austria.

Dacă teoria „granițelor naturale”, adică a granițelor fixate exclusiv pe baza unor considerente militare, este justă, cum ar trebui noi să-i numim pe diplomații germani care la Congresul de la Viena ¹⁴⁰ ne-au pus în fața primejdiei unui război al germanilor împotriva germanilor, au îngăduit să ni se ia linia Maas, au lăsat descoperită granița germană de răsărit și au lăsat pe străini să fixeze granițele Germaniei și să le repartizeze? La drept vorbind, nici o țară nu are atâtea motive să se plîngă de Congresul de la Viena cum are Germania; dar ce s-ar alege din reputația bărbaților de stat germani din acea vreme dacă am privi această problemă din punctul de vedere al principiului granițelor naturale? Or, aceiași oameni care apără teoria granițelor naturale pe fluviul Pad trăiesc din moștenirea lăsată de diplomații din 1815 și continuă tradițiile Congresului de la Viena.

Vreți să vă dăm un exemplu?

Cînd, în 1830, Belgia s-a despărțit de Olanda ¹⁴¹, cea mai mare larmă au făcut-o aceleași persoane care fac acum o problemă de viață și de moarte din stăpînirea riului Mincio. Ele țipau cît le ținea gura despre pericolul pe care-l prezintă fărîmițarea puternicului stat vecin, Țările de Jos, care trebuiau să servească drept bastion împotriva Franței și, — atît de puternică este încă această prejudecată, chiar după o experiență de douăzeci de ani! — să-și ia obligația de a opune centurii de fortărețe a lui Vauban, care, fără îndoială, era o construcție grandioasă în felul ei, o bandă subțire de fortărețe. Marile puteri păreau că se tem ca nu cumva într-o bună zi Arras, Lille, Douai și Valenciennes să se trezească în Belgia cu toate bastioanele, semilunetele, lunetele lor și să se instaleze acolo ca la ele acasă! Reprezentanții acestui curent mărginit, pe care îl combatem noi în lucrarea de față, se lamentau pe atunci că Germania este în primejdie, întrucît Belgia, nefiind decît o anexă lipsită de voință a Franței, este în mod inevitabil un dușman al Germaniei și că valoroasele fortărețe construite cu bani germani (adică luați de la francezi) ca să servească la apărarea împotriva Franței, acum pot fi folosite de francezi împotriva noastră. Granița franceză, spuneau ei, a fost împinsă pînă la Maas și Escaut, ba chiar dincolo de acestea; oare va dura mult pînă ce va ajunge la Rin? Cei mai mulți dintre noi țîn foarte bine minte aceste litanii. Dar cum s-au petrecut lucrurile în realitate? Începînd din 1848 și în-

deosebi de la restaurarea bonapartistă, Belgia s-a îndepărtat tot mai categoric de Franța și s-a apropiat de Germania. În prezent, Belgia poate fi considerată chiar ca un membru extern al Confederației germane. Și ce au făcut belgienii când s-au situat într-un fel de opoziție față de Franța? Ei au dărâmat toate fortărețele pe care înțelepciunea Congresului de la Viena le-a impus țării, ca fiind *absolut inutile împotriva Franței*, și au construit în jurul Anvers-ului o tabără întărită destul de mare ca să adăpostească întreaga armată și să le dea posibilitatea, în cazul unei invazii franceze, să aștepte acolo ajutor din partea englezilor sau germanilor. Și ei au procedat cit se poate de just.

Aceeași politică înțeleaptă care în 1830 voia să țină cu sila Belgia catolică, unde se vorbește cu precădere limba franceză, înlănțuită de Olanda protestantă, unde oamenii vorbesc limba olandeză, — aceeași politică înțeleaptă vrea, de la 1848 încoace, să țină cu sila Italia sub jugul Austriei și să ne facă pe noi, germanii, răspunzători pentru acțiunile Austriei în Italia. Și toate acestea numai din teama pe care le-o inspiră Franța. Tot patriotismul acestor domni constă, pare-se, în starea de agitație înfrigurată care-i cuprinde de îndată ce este vorba despre Franța. S-ar zice că nici pînă acum nu și-au revenit în urma loviturilor primite cu 50 sau 60 de ani în urmă din partea bătrînului Napoleon. Noi, firește, nu sîntem dintre cei care subapreciem forța militară a Franței. Știm foarte bine că nici o armată din Germania nu se poate măsura cu armata franceză în ceea ce privește infanteria ușoară, experiența și iscusința în războiul de mici proporții și în anumite domenii ale științei artileriei. Dar, cînd unele persoane mai întii se laudă că există 1 200 000 de soldați germani, ca și cum aceștia ar fi gata pregătiți ca niște figuri de șah cu care d-l dr. Kolb joacă o partidă cu Franța, miza fiind Alsacia și Lorena¹⁴², și cînd aceiași oameni manifestă în fiecare caz în parte o asemenea nehotărîre — ca și cum ar fi un lucru de la sine înțeles că acești 1 200 000 de soldați trebuie să fie zdrobiți de un număr de două ori mai mic de francezi dacă nu se pun la adăpostul unor poziții inaccesibile —, apoi într-adevăr este timpul să-ți pierzi răbdarea. Socotim că este oportun să se amintească, în opoziție cu această politică de apărare pasivă, că, chiar dacă Germania, în general, este sortită la apărare cu folosirea contraloviturilor, totuși cea mai eficace este apărarea activă, care se duce în mod ofensiv. Este oportun să amin-

tim că noi ne-am manifestat destul de des superioritatea față de francezi și față de alte națiuni tocmai în ofensivă.

„De altfel, geniului soldaților noștri îi este propriu atacul, și asta este foarte bine”,

spune Frederic cel Mare despre infanteria sa¹⁴³. Cît privește priceperea de a ataca a cavaleriei sale, drept dovadă pot servi bătăliile de la Rossbach, Zorndorf și Hohenfriedberg¹⁴⁴. Cea mai bună mărturie a felului cum știa să atace infanteria germană în 1813 și 1814 o constituie instrucțiunile date de Blücher la începutul campaniei din 1815 :

„Întrucît experiența ne-a învățat că armata franceză nu poate ține piept atacurilor la baionetă date de batalioanele noastre, se cuvine, de regulă, să se recurgă întotdeauna la aceste atacuri atunci cînd trebuie să fie respins inamicul sau cînd trebuie să se pună mina pe vreo poziție oarecare”.

Cele mai frumoase bătălii ale noastre au fost bătăliile ofensive ; și, dacă există o calitate a soldatului francez pe care nu o are soldatul german, aceasta este, după cum se poate dovedi, priceperea de a se consolida în sate și în case în scopul apărării ; în ceea ce privește ofensiva, el s-a dovedit a fi întru totul egal cu cel francez, și a făcut destul de des acest lucru.

Fără să analizăm motivele care stau la baza acestei politici, vedem că ea constă din următoarele : mai întîi, sub pretextul apărării unor interese germane dubioase sau exagerate pînă la absurd, să ne facă odioși tuturor statelor mai mici învecinate cu noi, iar apoi să se indigneze pentru că acestea înclină mai mult de partea Franței. A fost nevoie de 5 ani de restaurație bonapartistă pentru a smulge Belgia din alianța cu Franța spre care o împinsese politica Sfintei Alianțe¹⁴⁵, începută în 1815 și continuată pînă în 1830 ; în Italia am creat francezilor o situație care compensează importanța liniei Mincio. Or, politica Franței față de Italia a fost întotdeauna o politică mărginită, egoistă, exploataatoare, astfel încît italienii, dacă noi am fi avut o comportare cît de cît loială față de ei, fără îndoială că ar fi fost mai curînd de partea noastră decît de partea Franței. Toată lumea știe cum au estorcat în perioada 1796—1814 Napoleon, regii și generalii lui din Italia bani, alimente, obiecte de artă și oameni. În 1814, austriecii au venit ca „eliberatori” și au fost primiți ca eliberatori. (Cea mai bună dovadă a felului cum au eliberat ei Italia este ura pe care o

nutrește astăzi fiecare italian împotriva tedeschi-lor *.) Așa arată latura practică a politicii franceze în Italia; cît despre teoria ei, trebuie să spunem numai că ea se bazează pe un singur principiu: *Franța nu va putea admite niciodată existența unei Italii unite și independente.* Pînă la Ludovic-Napoleon, acest principiu a rămas neclintit, și, pentru a preveni orice neînțelegere, La Guéronnière este nevoit să-l proclame din nou în momentul de față drept un adevăr etern¹⁴⁶. Cînd Franța duce o asemenea politică filistină, mărginită, o politică care pretinde fără jenă dreptul de a se amesteca în treburile interne ale Italiei, noi, germanii, trebuie să ne temem că Italia, dacă nu s-ar mai afla sub dominația directă a Germaniei, va fi întotdeauna sluga supusă a Franței împotriva noastră? O asemenea teamă este pur și simplu ridicolă. Este același strigăt de panică ca și în 1830 în legătură cu Belgia. Și, cu toate acestea, Belgia s-a apropiat de noi, s-a apropiat fără s-o rugăm; Italia se va apropia și ea de noi.

De altfel, trebuie să considerăm ca un lucru definitiv stabilit că problema stăpînirii Lombardiei este problema relațiilor dintre Italia și Germania, și nicidecum a relațiilor dintre Ludovic-Napoleon și Austria. În ceea ce privește o terță persoană, cum este Ludovic-Napoleon, care vrea să se amestece numai în numele intereselor sale, într-o oarecare privință antigermane, chestiunea se reduce la simpla menținere a unei provincii, pe care nu o cedezi decît atunci cînd ești silit, chestiunea se reduce la menținerea unei poziții militare, pe care o părăsești numai atunci cînd nu o mai poți apăra. În acest caz, problema politică cedează imediat locul problemei militare: dacă sîntem atacați, ne apărăm.

Dacă Ludovic-Napoleon vrea să se erijeze în paladin al independenței italiene, n-are de ce să se războiască cu Austria. „Charité bien ordonnée commence chez soi-même” **.

„Departamentul” Corsica este o insulă italiană, cu toate că este patria bonapartismului. Ludovic-Napoleon mai întîi să cedeze Corsica unchiului său Victor Emanuel, și atunci, poate, îi vom îngădui să stea de vorbă cu noi. Dar atîta timp cît nu face acest lucru, ar fi mai bine să-și strige mai puțin marele lui devotament față de interesele Italiei.

În întreaga Europă nu există nici un stat mare care să nu fi cuprins în granițele sale o parte din alte națiuni. În Franța

* — germanilor. — *Nota trad.*

** — corespondentul proverbului românesc: „vezi paiul din ochiul altuia și nu vezi birna din ochiul tău. — *Nota trad.*

intră provincii flamande, germane și italiene. Anglia, singura țară care are granițe cu adevărat naturale, le-a depășit în toate direcțiile și a făcut cuceriri în toate țările; în prezent are un conflict cu una dintre țările care se află sub protectoratul ei — Insulele Ionice ¹⁴⁷, după ce a înăbușit nu de mult o răscoală colosală în India ¹⁴⁸ cu metode autentic austriece. Germania deține provincii semislave, precum și anexe slave, maghiare, valahe și italiene. Și asupra câtor semînții domnește țarul alb de la Petersburg!

Nimeni nu va afirma că harta Europei este definitiv stabilită. Toate schimbările, în măsura în care sînt prevăzute pentru o durată lungă de timp, trebuie să pornească de la considerentul că națiunilor mari și viabile din Europa trebuie să li se acorde în măsură din ce în ce mai mare granițele lor cu adevărat naturale, care să fie stabilite în funcție de limbă și de simpatii comune; în același timp, rămășițele de popoare, care mai există pe alocuri și care nu mai sînt capabile de o existență națională independentă, trebuie să rămînă în cadrul națiunilor mai mari și ori se asimilează cu acestea, ori se mențin doar ca niște monumente etnografice fără însemnătate politică ¹⁴⁹. În această privință, considerentele de ordin militar nu pot avea decît o importanță secundară.

Dar, dacă harta Europei va fi revizuită, noi, germanii, avem dreptul să cerem ca acest lucru să se facă în mod temeinic și imparțial și să nu se ceară, așa cum s-a întîmplat de regulă pînă acum, ca numai Germania să facă sacrificii, în timp ce toate celelalte națiuni n-au avut decît de cîștigat de pe urma acestor revizui, fără să cedeze nimic. Putem renunța la multe din teritoriile care sînt agățate de granițele țării noastre și din pricina cărora sîntem implicați în chestiuni în care ar fi mai bine să nu ne amestecăm în mod direct. Dar acest lucru este valabil și pentru toți ceilalți: ei trebuie să ne dea un exemplu de dezinteresare, sau, dacă nu, să tacă din gură. Concluzia finală a întregii acestei analize este că noi, germanii, am face o afacere excelentă dacă am putea da Padul, Mincio, Adigele și toate vechiturile italiene în schimbul *unității* Germaniei, care ne-ar pune la adăpost de o repetare a întîmplărilor de la Varșovia și Bronzell și este singurul lucru care ne-ar face puternici înăuntrul și în afara țării. Dacă vom izbuti să obținem această unitate, vom putea pune capăt apărării. Atunci n-am mai avea nevoie de nici un Mincio, atunci „geniul nostru” ar consta din nou în „a ataca”; mai există și alte cîteva locuri putrede unde acest lucru ar fi extrem de necesar.

Karl Marx

Pace sau război ? ¹⁵⁰

Publicăm în altă parte a ziarului un articol apărut de curînd în „Moniteur” care neagă în mod profetic orice intenție din partea lui Ludovic-Napoleon, patronul și inspiratorul acestui ziar, de a împinge Europa într-un război ¹⁵¹, articol care, după cît se pare, a făcut să crească cursul acțiunilor la burse și pe jumătate a risipit temerile Lumii Vechi. Totuși, dacă veți citi cu atenție acest articol, nu veți găsi în el prea multe argumente care să justifice speranțele trezite. În afară de o singură afirmație, potrivit căreia angajamentele împăratului față de regele Sardiniei nu depășesc cadrul unor promisiuni de apărare în cazul unei agresiuni din partea Austriei — promisiuni de care Victor Emanuel cu siguranță că nu avea nevoie, în nici un caz nu după ce trupele sale au fost trimise în sprijinul celor franceze și engleze la Sevastopol —, nu vedem în acest manifest nimic altceva decît o nouă batjocorire a opiniei publice. În articol, oamenilor li se cere de fapt să uite, în interesul uzurpatorului francez, că nu ziarele, ci el a fost acela care a alarmat și a tulburat Europa, amenințînd în mod gratuit și ostentativ Austria, prin intermediul ambasadorului ei * în ziua de Anul nou, că presa lui, pamfletarii lui, vărul lui **, el însuși, prin faptul că a adunat armament și a cumpărat material de război, au răspîndit panica de război, provocată de cuvintele pe care le-a rostit în mod premeditat. Nici chiar în acest articol nu există un singur rînd, o singură frază care să conțină măcar o aluzie la renunțarea lui la pretențiile și la intrigile pe care le uneltește în Italia și în principatele Moldova și Valahia ¹⁵². Se poate că el s-a hotărît să cedeze în fața opiniei publice a Europei (cu excepția Italiei, dar *nu* și cu excepția Franței) ; dar se poate și că el s-a hotărît să folo-

* — Hübner. — *Nota red.*

** — Bonaparte, Napoleon Joseph-Charles-Paul. — *Nota red.*

sească un limbaj pașnic și moderat pentru a camufla niște speculații de bursă gigantice și pentru a-i amăgi pe cei pe care intenționează să-i atace, inspirându-le o încredere nefastă în securitatea lor. În tot acest nou manifest al său, de la primul pînă la ultimul rînd, nu există nici o aluzie la faptul că această schimbare, nu atît de atitudine, cît de ton, a fost determinată și justificată de vreo diminuare a trufiei Austriei și de vreo limpezire a orizontului diplomației. Se pare că este imposibil ca un om gata să dea o lovitură necruțătoare să manifeste sentimente atît de pașnice ; dar nu trebuie să uităm că este vorba de același Ludovic-Napoleon care, chiar în ajunul zilei fatale, cînd a sugrumat în mod trădător Republica Franceză, s-a plîns unui republican de cinismul celor care-l cred capabil să pună la cale o asemenea ticăloșie. De aceea, considerăm acest manifest al lui Napoleon ca „o concluzie care nu conchide nimic”. Nu este decît o grămăjoară albă care poate fi sau făină obișnuită, sau o piscică tăvălită prin făină, și numai viitorul va arăta ce anume este în realitate.

Din comentariile ziarului londonez „Times”, o mai mare importanță are acea parte în care se recomandă o atitudine rezervată față de manifest decît aceea în care manifestul este aprobat în mod fățiș. Ludovic-Napoleon nu va mai putea fi niciodată semizeul bursei și al burgheziei. De acum înainte va domni numai prin forța sabiei.

Scris de K. Marx
în jurul lui 8 martie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 593 din 25 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Un suspin se aude de la Tuileries

Împăratul Napoleon trebuie să fie într-adevăr într-o situație foarte de plîns, din moment ce nu numai că a scris o scrisoare cît se poate de lacrimogenă, dar a și adresat-o lui sir F. Head, care este departe de a fi cel mai vesel dintre oamenii de stat de mică importanță. Sir F. Head a publicat această scrisoare în ziarul londonez „Times”¹⁵³, care este departe de a fi cel mai optimist dintre ziarele britanice, imprimînd prin aceasta întregii chestiuni o deosebită solemnitate, fără precedent în vesela țară a galilor, și care, chiar și aici, în cețoasa Anglie, sună ca un marș funebru. „Dragul meu sir Francis”, cu aceste cuvinte tandre se adresează împăratul baronetului baloanelor de săpun¹⁵⁴, iar în încheiere găsim din nou formula: „Dragul meu sir Francis”. Se pare că sir Francis a mai scris și pînă acum în ziarul londonez „Times” unele scrisori în care lua apărarea împăratului. Putem fi siguri că aceste scrisori erau foarte frumoase, așa cum sînt deseori informațiile trimise la ziare de corespondenți voluntari, dar nu ne amintim să le fi citit sau măcar să ne fi căzut ochii asupra lor, și sîntem încredințați că nu au fost dezbătute în parlamentul imperial decît foarte puțin sau chiar de loc. Autorul acestei creații le-a trimis majestății-sale Napoleon, și, așa cum oamenii mari își arată adeseori recunoștința cînd primesc în dar curele pentru ascuțit brice sau roți mari de brînză, tot așa și majestatea-sa Napoleon îi mulțumește cu un aer posomorît lui sir Francis Head pentru articolele sale. Împăratul este foarte bucuros să constate că în Anglia oamenii nu l-au uitat încă și își amintește mișcat de zilele cînd negustorii acestei țări i-au dat un credit de care nu s-a bucurat încă niciodată „vreun prinț vagabond”¹⁵⁵.

„Acum — spune el — văd limpede cîte griji îți aduce puterea, iar unul din lucrurile cele mai neplăcute este, după părerea mea, că nu

ești înțeles și ești judecat greșit tocmai de către aceia pe care îi prețuiești cel mai mult și cu care ai dori să trăiești în bună înțelegere”.

În afară de aceasta, el declară fățiș că libertatea este o minciună.

„Regret profund — spune el — că libertatea, ca orice lucru bun, are limitele ei! De ce, în loc să răspîndească adevărul, ea face toate eforturile pentru a-l pune în umbră? De ce, în loc să stimuleze și să dezvolte sentimentele generoase, ea seamănă neîncredere și ură?”.

Și împăratul, a cărui persoană sacră a fost, așadar, lezată de libertate, mulțumește dragului lui sir Francis pentru că n-a ezitat să-și ridice glasul în mod cinstit, dezinteresat și energic împotriva unor asemenea erori.

N-avem nicidecum intenția să intrăm în amănuntele politice ale actualelor sale necazuri, dar nu înțelegem de ce majestatea-sa Napoleon al III-lea speră că va fi mereu în bună dispoziție și va avea mereu parte de bucurii. Oare experiența familiei al cărei membru presupus este a fost atît de fericită și de luminoasă, încît, atunci cînd a luptat pentru a obține tronul Franței, cînd în invaziile sale în miniatură¹⁵⁶ și-a riscat viața, libertatea și banii pe care reușise să-i împrumute, a putut presupune că aleargă după cununa de trandafiri a plăcerilor sibarite, după o atitudine binevoitoare din partea oamenilor, după plăceri personale, după binecuvîntarea lui John Bull și după respectul Europei, pe care nu-l poate cîștiga decît extorcîndu-l! Oare n-a auzit el niciodată de remarca „divinului William”

„Un cap încoronat nu știe tihna” * ?

Oare nu s-a gîndit el că dintre toți oamenii el era cel căruia destinul și datoria i-au hărăzit să aibă migrene la Tuile-rii pentru binele întregii națiuni? De ce se aruncă la pieptul larg al stimatului sir F. Head și se plînge că coroana la care a rîvnit atît de mult îi strînge fruntea? Și dacă socoate necesar să scrie la „Times”, de ce n-o face el singur, în loc să scrie pentru el un baronet scăpătat. Doar nu o dată a călcat el în picioare biata etichetă. Nu putea să facă și acum acest lucru?

Trucurile sentimentale, dacă putem folosi o expresie atît de ireverențioasă la adresa unor persoane atît de suspuse, care constituiau metoda favorită a unchiului, sînt, se pare, imitate

* Shakespeare. „Henric al IV-lea”, partea a II-a, actul III, scena I, în Opere, vol. 4, E.S.P.L.A., 1957. — Nota red.

cu mult succes de nepot. Întemeietorul dinastiei avea obiceiul să vorbească la nesfârșit, vărsînd multe lacrimi și făcînd aproape crize de sentimentalism, despre suferințele sale, despre chinurile și încercările la care a fost supus, despre primejdiile pe care le-a întîmpinat și, în special, despre purtarea urită a „perfidului Albion” față de el. Dar credem că niciodată n-a reușit să publice în ziarul londonez „Times” o scrisoare adresată unui englez. Napoleon I a reușit să-i facă pe englezi să ridă din toată inima de el, pe francezi să-l plîngă în mod sincer, dar, în schimb, uneori a reușit și el să-i facă pe vecinii săi care rîdeau pe înfundate să le rămînă rîsul în gît. Dar, dacă Napoleon I și-ar fi folosit timpul numai ca să scrie scrisori diverșilor siri Francis Head din timpul său și n-ar fi făcut niciodată ceva mai bun, probabil că ar fi fost eliberat de obligațiile chinuitoare de la Tuileries mult mai devreme decît s-a întîmplat în realitate, cînd s-a îndreptat spre liniștitul refugiu de pe Sf. Elena.

Scris de K. Marx
în jurul datei de 8 martie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 594 din 26 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Perspective de război în Franța

Paris, 9 martie 1859

Pe vremea cînd o stare de alarmă pusese stăpînire pe toate bursele din Europa, din pricină că războiul părea iminent, scriam că Bonaparte este încă departe de a fi luat o hotărîre definitivă în privința dezlănțuirii unui război; dar că, indiferent care ar fi fost adevăratele sale intenții, se pare că-i scapă din mîină controlul asupra evenimentelor*. În momentul de față însă, cînd cea mai mare parte a presei europene pare înclinată să creadă că va fi pace, eu sînt încredințat că va fi război, în afară de cazul cînd un concurs fericit de împrejurări ar duce pe neașteptate la răsturnarea uzurpatorului și a dinastiei lui. Chiar cel mai superficial observator trebuie să recunoască că, în timp ce perspectivele de pace se limitează la sfera discuțiilor, perspectivele de război, dimpotrivă, se bazează pe fapte materiale. Atît în Franța cît și în Austria se fac pregătiri de război de o amploare fără precedent, și, dacă ținem seama de starea desperată a vîstierii celor două imperii, chiar și fără o argumentare prea amănunțită putem ajunge la concluzia că va fi război, și încă într-un viitor nu prea îndepărtat. Îmi permit să remarc că Austria este urmărită de o fatalitate nemiloasă, de care Petersburgul nu este străin, și ori de cîte ori finanțele ei sînt gata-gata să se refacă, este aruncată înapoi în prăpastia fără fund a dezastrelui financiar cu aceeași implacabilitate cu care o mîină nevăzută răsturna blocul de stîncă împins cu atîta trudă de Sisif, ori de cîte ori acest nefericit condamnat la un martiraj etern se apropia de culme. Astfel, după ani îndelungați de eforturi perseverente, în 1845 Austria reușise să se apropie de situația în care cheltuielile sînt acoperite de venituri; dar deodată a izbucnit revoluția din Cracovia¹⁵⁷; aceasta i-a im-

* Vezi volumul de față, pag. 187—192. — *Nota red.*

pus cheltuieli suplimentare, a căror consecință a fost catastrofa din 1848¹⁵⁸. Apoi în 1858 ea a făcut cunoscut lumii că Banca din Viena își reia plățile în numerar, când, pe neașteptate, felicitarea de Anul nou¹⁵⁹ primită de la Paris i-a răsturnat brusc toate planurile de economie și a silit-o la asemenea cheltuieli, la o asemenea epuizare a resurselor, încît i-a făcut chiar și pe cei mai cumpătați oameni de stat austrieci să considere războiul ca ultima șansă de salvare.

Dintre toate ziarele care se pot lăuda că însemnătatea lor nu este numai locală, „Tribune” este poate singurul care nu s-a lăsat contaminat de moda — nu spun de a ridica în slăvi caracterul lui Ludovic Bonaparte, căci asta ar fi prea de tot, — de a-i atribui geniu și o voință excepțională. „Tribune” a analizat acțiunile politice, militare și financiare ale împăratului și a demonstrat, după părerea mea, în mod de netăgăduit că succesele lui, oricît de uluitoare apar ele în ochii mulțimii, se explică printr-un concurs de împrejurări pe care nu el le-a creat și în folosirea cărora nu a dovedit aptitudini superioare unui mediocru jucător de profesie, înzestrat cu un fler special în ceea ce privește toate compromisurile posibile, manevrele și coups de main * neașteptate, dar care rămîne întotdeauna robul supus al întîmplării și ascunde cu grijă sub o mască de fier o inimă de gutapercă. Acesta este și punctul de vedere pe care în mod tacit l-au adoptat de la bun început toate marile puteri ale Europei față de grand saltimbanque **, cum îl numesc diplomații ruși. Dîndu-și seama că e primejdios, pentru că s-a situat pe o poziție primejdioasă, au consimțit să-i permită să joace rolul de succesori al lui Napoleon, cu condiția precisă, recunoscută în mod tacit, să se mulțumească întotdeauna numai cu o aparență de influență și să nu treacă niciodată granița ce desparte pe actor de eroul pe care-l reprezintă. Un timp jocul acesta a mers bine, numai că diplomații, ca de obicei, în calculele lor savante au neglijat un factor important — poporul. Cînd a explodat bomba lui Orsini, eroul de la Satory s-a prefăcut că ia o atitudine de sfidare față de Anglia, iar guvernul britanic s-a arătat gata să-i permită această comportare; dar protestul vehement al poporului a exercitat o presiune atît de puternică asupra parlamentului, încît nu numai că Palmerston a fost răsturnat¹⁶⁰, dar, pentru a rămîne stăpîn la Downing-street¹⁶¹, adoptarea unei politici antibonapartiste a devenit o condiție vitală. Bo-

* — lovitură îndrăzneată. — *Nota trad.*

** — marele saltimbanco. — *Nota trad.*

naparte a cedat, și din acel moment politica sa externă constituie un șir neîntrerupt de greșeli grosolane, înjosiri și eșecuri. E destul să invoc planul său de emigrare a negrilor liberi și aventura din Portugalia ¹⁶². Atentatul lui Orsini a provocat o recrudescență a despotismului în interiorul Franței, iar criza comercială, care în urma unui tratament cu metode empirice de șarlatan s-a transformat dintr-o stare de febricitate acută într-o boală cronică, a lipsit tronul acestui parvenit de singura sa bază reală — prosperitatea materială. În rîndurile armatei au apărut indicii de nemulțumire ; se aud semnale care vădesc că în cadrul burgheziei a început răzvrătirea ; amenințările cu răzbunarea din partea compatrioților lui Orsini au răpit somnul uzurpatorului. Atunci, dintr-o dată, a încercat să-și creeze o nouă poziție, repetînd, mutatis mudandis *, apostrofa brutală a lui Napoleon la adresa ambasadorului englez după pacea de la Lunéville ¹⁶³ și, în numele Italiei, a aruncat Austriei mînușa. Nu din voința lui, ci fiind silit de împrejurări, a făcut acest om, întruchipare vie a prudenței, acest feldmareșal al expedientelor, acest erou al loviturilor nocturne, un pas de o îndrăzneală atît de desperată.

Fără îndoială că aceia care l-au împins la acest pas nu-i erau prieteni sinceri. Palmerston, care la Compiègne îl asigura lingușitor de simpatia liberalilor englezi, la deschiderea parlamentului ¹⁶⁴ a luat cuvîntul împotriva lui în mod demonstrativ. Rusia, care îl încurajase prin note confidențiale și prin articole de ziar, acum se pare că a început pourparlers ** -uri diplomatice cu vecina ei Austria. Dar zarurile au fost aruncate, chemarea la război a sunat ; iar Europa a fost, ca să spunem așa, silită să reconsidere trecutul, prezentul și viitorul acestui trișor norocos ce pînă la urmă a ajuns la campania din Italia, cu care unchiul său și-a început cariera. În zilele lui decembrie, el a restaurat napoleonismul în Franța, dar prin campania din Italia, după cum se vede, a hotărît să-l restaureze în toată Europa. În intenția lui nu era un război cu Italia, ci o îngenunchere a Austriei fără război. El intenționa să smulgă victoriile, pe care unchiul al cărui nume îl poartă le-a cucerit prin gurile tunurilor, cu ajutorul fricii de revoluție. Este cît se poate de evident că ar prefera să nu lupte, ci numai să obțină un succès d'estime***. În caz contrar ar fi început prin a duce tratative diplomatice și ar fi sfîrșit prin a

* — în condițiile respective. — *Nota trad.*

** — tratative. — *Nota trad.*

*** — succes datorită numai reputației. — *Nota trad.*

declara război, iar nu invers. El s-ar fi pregătit de război înainte de a vorbi despre el. Într-un cuvânt, n-ar fi pus căruța înaintea cailor.

Dar s-a înșelat amarnic în ceea ce privește puterea cu care a intrat în conflict. Anglia, Rusia și Statele Unite pot merge foarte departe pe linia unor aparente concesi, fără a pierde nici o iotă din adevărata lor influență; dar Austria — mai ales când este vorba de Italia — nu se poate abate din cale fără a pune în primejdie însăși existența imperiului ei. De aceea, Bonaparte a primit din partea Austriei un singur răspuns: pregătirile de război, ceea ce l-a silit să facă și el același lucru. Cu totul independent de voința lui și contrar așteptărilor lui, falsul conflict a căpătat treptat proporțiile și caracterul unei ciocniri pe viață și pe moarte. Mai mult, totul ieșea altfel decât ar fi vrut el. În Franța a întimpinat o rezistență pasivă, dar hotărîtă, iar dorința acută a prietenilor săi cei mai interesați de a-l reține de la săvârșirea unor acte ne-ucetate este o dovadă neîndoielnică că ei nu au încredere în talentele lui napoleoniene. În Anglia, partidul liberal i-a întors spatele și a luat în deridere pretențiile lui de a considera libertatea ca un articol de export al Franței. Iar în Germania, manifestările unanime de desconsiderare i-au dovedit că, orice și-a închipuit țărănimea mărginită din Franța în 1848, de partea cealaltă a Rinului domnește convingerea fermă că el nu este decât un fals Napoleon și că stima pe care i-o arată conducătorii Germaniei este doar o stimă convențională; într-un cuvânt, că el este un Napoleon „by courtesy”, așa cum fiii mai mici ai ducilor englezi sînt „Lords by courtesy”¹⁶⁵.

Dar putem oare crede serios că dificultățile care în ianuarie 1859 l-au dus pe acest om la complicații cu Austria vor putea fi biruite printr-o reculade* ridicolă și rușinoasă sau că însuși eroul de la Satory socoate că și-a îmbunătățit situația lui desperată prin cea mai mare și mai categorică înfringere pe care a suferit-o vreodată? El știe că ofițerii francezi nici măcar de formă nu încearcă să-și ascundă indignarea provocată de minciunile lui ridicole publicate în „Moniteur” cu privire la actualele pregătiri de război; el știe că dughengiul din Paris a și început să facă o paralelă între retragerea lui Ludovic-Filip în fața coaliției europene din 1840¹⁶⁶ și grande retirade** a lui Ludovic Bonaparte din 1859; el știe că bur-

* — retragere. — *Nota trad.*

** — retragere grandioasă. — *Nota trad.*

ghezia este cuprinsă de o furie vădită, deși caută să și-o ascundă, la gândul că trebuie să se supună unui aventurier care, pe deasupra, s-a dovedit a fi un leș, că în Germania este disprețuit în mod fățiș și că încă cițiva pași în aceeași direcție îl va face de rîsul lumii întregi. „N'est pas monstre qui veut” *, spune Victor Hugo ; dar aventurierul olandez nu se poate mulțumi numai cu reputația de Quasimodo, el are nevoie de reputația unui Quasimodo care inspiră groază. Șansele pe care contează în momentul de față pentru a începe războiul în mod serios — și el știe că trebuie să-l înceapă — sînt : Austria nu va face nici cea mai neînsemnată concesie atîta timp cît vor dura tratativele diplomatice, oferindu-i astfel un pretext plauzibil pentru a recurge la arme ; în răspunsul la nota Austriei din 22 februarie¹⁶⁷, Prusia s-a arătat rezervată ; iar antagonismul dintre aceste două puteri germane ar putea fi adîncit. După căderea guvernului Derby, politica externă a Angliei va ajunge în miinile lordului Palmerston. Rusia își va lua revanșa de la Austria fără să riște un singur soldat și o singură rublă și, ceea ce este principalul, va crea complicații în Europa, care-i vor permite să tragă toate foloasele de pe urma rețelei de intrigi urzite împotriva Înaltei Porți în Principatele dunărene, în Serbia și în Muntenegru. În sfîrșit, în Italia se va aprinde vilvătaia, în timp ce fumul diplomatic va învălui conferința de la Paris, iar popoarele Europei vor acorda Italiei răscolate ceea ce au refuzat apărătorului ei impostor. Acestea sînt șansele care, după cum speră Ludovic Bonaparte, vor face din nou corabia sa norocoasă să pornească în larg. Prin ce chinuri ale groazei trebuie să treacă el acum se poate deduce din faptul că la ședința, care s-a ținut de curînd, a consiliului de miniștri a avut o criză gravă de vomitări. Teama de răzbunarea italienilor nu ocupă nicidecum ultimul loc printre factorii care-l împing să înceapă războiul. De faptul că judecătorii Vehmei¹⁶⁸ italiene îl pîdesc s-a convins o dată în plus în urmă cu cinci săptămîni. În grădina de la Tuileries a fost prins un om ; a fost percheziționat și asupra lui s-au găsit un revolver și două sau trei grenade de mîină cu fitil de felul celor găsite la Orsini. Firește, a fost arestat și dus la închisoare. Avea nume italian și vorbea cu accent italianesc ; a declarat că poate da poliției foarte multe date, fiind în legătură cu o societate secretă. Dar timp de două sau trei zile în șir nu a suflat nici un cuvînt, apoi a cerut un tovarăș de celulă, spunînd că nu poate și nu vrea să spună ni-

* „Nu oricine vrea poate fi un monstru”. — *Nota trad.*

mic atîta timp cît este ținut în arest celular. I s-a dat ca tovarăș de celulă un slujbaș al închisorii, un fel de arhivar sau bibliotecar. Atunci italianul a dezvăluit sau s-a prefăcut că dezvăluie numeroase secrete. După ce au trecut însă cîteva zile, anchetatorii au revenit și i-au spus că, în urma cercetărilor făcute, a reieșit că nici una din declarațiile sale nu este întemeiată și că trebuie să se hotărască să vorbească sincer. Italianul a promis că a doua zi va vorbi. Peste noapte a fost lăsat în pace. În jurul orei 4 dimineața, el s-a sculat, a luat briciul tovarășului său de cameră și și-a tăiat beregata. Medicul care a fost chemat a declarat că rana a fost făcută cu atîta putere, încît moartea trebuie să fi fost fulgerătoare.

Scris de K. Marx
la 11 martie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 598 din 31 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Perspective de război în Prusia

Berlin, 15 martie 1859

La noi, războiul este considerat inevitabil, dar rolul pe care trebuie să-l joace Prusia în conflictul iminent dintre Franța și Austria constituie obiectul unor dispute generale, și pînă în prezent nici guvernul, nici opinia publică nu par să fi ajuns la o concluzie precisă. Dar un fapt desigur că v-a izbit și pe dv., și anume: singura petiție cu caracter belicos trimisă la Berlin nu a venit din Prusia propriu-zisă, ci din Köln, capitala Prusiei renane. Nu trebuie însă să acordăm prea mare importanță acestor petiții, căci ele sînt în mod evident opera partidului catolic, care în Germania, ca și în Franța și în Belgia, se solidarizează, cum e și firesc, cu Austria. Într-o singură privință se poate spune că în întreaga Germanie domnește o unanimitate excepțională. Nici un glas nu se ridică în favoarea lui Ludovic-Napoleon, nimeni nu manifestă nici cea mai mică simpatie pentru „eliberator”, dimpotrivă, asupra lui se revarsă în fiecare zi un adevărat torent de ură și de dispreț. Partidul catolic îl consideră un răzvrătit împotriva papei și, bineînțeles, blestemă sabia profanatoare pe cale de a fi îndreptată împotriva unei puteri care, prin concordatul încheiat cu Roma, a subordonat din nou Sfîntului Scaun o mare parte din Europa¹⁰⁹. Partidul feudal, deși lasă să se creadă că îl urăște pe uzurpatorul francez, în realitate urăște poporul francez și se mîngîie cu speranța că un război zdravăn împotriva acestui întreg popor ar putea mătura toate inovațiile de temut importate din patria lui Voltaire și Jean Jacques Rousseau. Burghezia comercială și industrială, care altă dată îl ridică în slavă pe Ludovic Bonaparte ca pe un mare „salvator al ordinii, proprietății, religiei și familiei”, acum nu mai conținește cu acuzațiile împotriva acestui nesocotit care tulbură pacea și, în loc să se mulțumească să înăbușe forțele turbulente din Franța și să reprime

pe cutezătorii din rîndurile socialiștilor, dîndu-le o ocupație folositoare la Lambessa și Cayenne ¹⁷⁰, și-a băgat în cap ideea nebunească de a coborî cursul titlurilor, de a stingheri mersul în ritm egal al afacerilor și de a stîrni din nou pasiunile revoluționare. Marea masă a poporului este extrem de mulțumită că, după ce a fost constrînsă ani de zile la tăcere, îi este, cel puțin, permis să dea frîu liber urii sale împotriva omului pe care îl consideră ca fiind principala cauză a eșecului mișcării revoluționare din 1848—1849. Mînia stîrnită de amintirea războaielor napoleoniene și bănuiala ascunsă că războiul împotriva Austriei va însemna o lovitură deghizată împotriva Germaniei sînt pe deplin suficiente pentru a da filipicelor împotriva lui Bonaparte, provocate de cele mai diferite motive, o aparență de sentiment al întregii națiuni. Minciunile stupide apărute în „Moniteur”, pamfletele frivole, opera condotierilor literari ai împăratului, precum și semnele evidente de șovăială, de dezorientare și chiar de teamă manifestate de vulpea care e silită să joace rolul de leu, toate acestea au făcut să se umple paharul, și ura generală s-a transformat în dispreț general.

Dar ar fi cea mai mare greșeală să se tragă concluzia că Germania unită se va situa de partea Austriei pentru că întreaga Germanie este împotriva lui Bonaparte. În primul rînd, socot că nu mai e nevoie să vă amintesc de vechiul și inevitabilul antagonism dintre guvernul austriac și cel prusian, antagonism pe care nu cred că amintirea conferințelor de la Varșovia, bătălia nesîngeroasă de la Bronzell, plimbarea armată făcută de Austria la Hamburg și Schleswig-Holstein sau chiar războiul ruso-turc sînt de natură să-l atenueze ¹⁷¹. Știți, desigur, cît de rezervate au fost ultimele manifeste ale guvernului prusian. Ca putere europeană, se spune în acestea, Prusia nu vede ce motiv ar avea să se pronunțe în favoarea unei părți sau a alteia, iar ca putere germană își rezervă dreptul să cerceteze în ce măsură pretențiile Austriei în Italia corespund adevăratelor interese germane. Prusia a mers și mai departe. Ea a declarat că tratatele separate încheiate de Austria cu Parma, Modena, Toscana și Neapole și, în consecință, problema pusă în discuție a anulării acestor tratate trebuie examinate din punctul de vedere al întregii Europe, nefiind nicidecum o problemă care privește numai confederația germană. Prusia s-a ridicat fățiș împotriva Austriei în problema Principatelor dunărene. Ea și-a rechemat împuternicitul * din

* — Bismarck. — *Nota red.*

Bundestagul german de la Frankfurt, care era, se pare, un apărător prea zelos al intereselor Austriei ¹⁷². În sfârșit, pentru a nu fi bănuită de lipsă de patriotism, ea a urmat exemplul statelor mici germane și a interzis exportul de cai ; dar pentru a estompa caracterul antifrancez al acestei interdicții, a extins-o asupra întregii Uniuni vamale ¹⁷³, așa că ea este îndreptată împotriva Austriei în aceeași măsură ca și împotriva Franței. Prusia a rămas aceeași putere care a încheiat tratatul separat de la Basel ¹⁷⁴, iar în 1805 l-a trimis pe Haugwitz în tabăra lui Napoleon cu două mesaje : unul urma să fie prezentat împăratului în eventualitatea că ar fi pierdut bătălia de la Austerlitz, iar altul pentru cealaltă eventualitate conținea felicitări servile pentru invadatorul străin. Independent de tradiționala politică de familie, promovată în mod consecvent de dinastia Hohenzollern, Prusia mai este intimidată de Rusia, care, după cum este informată, întreține în ascuns bune relații cu Bonaparte și l-a împins chiar la funesta declarație de Anul nou. Când vezi că un ziar cum este „Neue Preussische Zeitung” ¹⁷⁵ ia apărarea regelui Piemontului împotriva lui Franț Iosif, nu trebuie să fii prea perspicace pentru a-ți da seama din ce parte bate vântul. Ca să nu rămână nici o urmă de îndoială, d-l von Manteuffel a publicat un pamflet anonim care preconizează o alianță ruso-franceză împotriva alianței austro-engleze ¹⁷⁶.

Dar adevărata esență a problemei constă nu atât în intențiile guvernului, cât în simpatiile poporului. Trebuie să spun că, cu excepția partidului catolic, a partidului feudal și a cîtorva rămășițe din rîndurile stupizilor teutoni scandalagii din 1813—1815, întreg poporul german și, în special populația din Germania de nord, își dă seama că Germania se află în fața unei grave dileme. Dacă ia în mod hotărît partea Italiei împotriva Austriei, poporul german nu poate să nu ia în același timp partea Austriei împotriva lui Bonaparte. Desigur că, dacă ne-am lua după ce spune „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, am ajunge la convingerea că Austria este idolul oricărei inimi germane. Imi permit să vă expun în cîteva cuvinte teoria lansată de acest ziar. Toate rasele din Europa, cu excepția celei germane, se află într-o stare de descompunere. Franța decade ; Italia trebuie să se simtă deosebit de fericită că a fost transformată într-o cazarmă germană ; popoarele slave nu au calitățile morale necesare pentru a se guverna singure ; Anglia este pervertită de comerț. Așadar, trainică rămîne numai Germania, iar Austria este reprezentanta Ger-

maniei în Europa. Cu o mină ea ține Italia, iar cu cealaltă pe slavi și pe maghiari sub influența înnobilitoare a Sittlichkeit * (acest cuvânt este imposibil de tradus) germane. Întrucît își apără patria de invazia rusă, prin dominația ei asupra Galiciei, Ungariei, coastei Dalmației, Moraviei și prin proiectata ocupare a Principatelor dunărene, Austria apără în același timp Germania, această inimă a civilizației omenești, de influența dăunătoare a descompunerii morale, a frivolității și a ambiției franceze, ținînd Italia sub dominația sa. Cred că nu mai e nevoie să spun că, în afara granițelor Austriei, nimeni nu a recunoscut vreodată această teorie, cu excepția doar a cîtorva Krautjunkerii ** bavarezi, a căror pretenție de a fi reprezentanții civilizației germane este la fel de întemeiată ca și pretenția vechilor beoțieni ¹⁷⁷ de a fi reprezentanții geniului elin. Dar în această privință a existat, și de altfel și în momentul de față există, un alt punct de vedere, mai prozaic, a cărui sursă o constituie aceleași cercuri. Se afirmă că Rinul trebuie apărat pe fluviul Pad și că pozițiile Austriei pe Pad, Adige și Mincio formează granița militară naturală a Germaniei împotriva unei invazii franceze. Această doctrină, expusă în 1848 în Adunarea națională de la Frankfurt de generalul Radowitz, a ieșit biruitoare și a determinat Adunarea să treacă de partea Austriei împotriva Italiei ; dar în privința acestui parlament, așa-numit revoluționar, care nu s-a dat înapoi să investească un arhiduce austriac cu puterea executivă ¹⁷⁸, sentința a fost de mult pronunțată. Germanii încep să-și dea seama că au fost induși în eroare de un quid pro quo, că pozițiile militare de care Austria are nevoie pentru apărarea sa nu sînt de loc necesare pentru apărarea Germaniei și că francezii au același drept, dacă nu chiar mai mult drept, să considere Rinul granița lor militară naturală, așa cum consideră germanii Padul, Adigele și Mincio.

Scris de K. Marx
la 15 martie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 598 din 31 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

* Sens aproximativ : virtute, moralitate etc. — *Nota trad.*

** — nobili de la țară. — *Nota trad.*

Karl Marx

O paralelă istorică

Cînd Ludovic-Napoleon, în străduința lui de a-l întrece pe mai puțin norocosul doge venețian Marino Faliero, s-a cățărât la tron prin sperjur și trădare, printr-un complot nocturn și arestarea din pat a membrilor Adunării care nu se lăsau cumpărați, sprijinindu-se pe desfășurarea unor uriașe forțe militare pe străzile Parisului, prinții domnitori și aristocrații Europei, marii latifundiari, industriașii, rentierii și speculanții de bursă, pe toți aceștia aproape fără excepție, succesul lui i-a făcut să jubileze de parcă ar fi fost propriul lor succes. „Pentru crime o să răspundă el — spuneau ei într-un glas, chicotind mulțumiți —, dar roadele acestor crime le vom culege noi. Ludovic-Napoleon domnește la Tuileries, iar noi domnim mai în siguranță și mai despotic pe domeniile noastre, în fabricile noastre, la bursă și în birourile noastre. Jos cu socialismul ! Vive l'Empereur !” *

Norocosul uzurpator a folosit toată iscusința sa ca, după militari, să-i atragă sub steagul său pe bogătași și pe cei puternici, pe cei economi și pe speculanți. „Imperiul înseamnă pace”, exclama el, și milionarii aproape că-l idolatrizau. „Fiul nostru cel mai iubit întru Iisus Hristos”, îi spunea cu dragoste papa ; iar preoțimea romano-catolică îl saluta (pro tempore **) exprimîndu-și în fel și chip încrederea și devotamentul. Cursul titlurilor s-a urcat ; au apărut și au înflorit băncile Crédit mobilier ; dintr-o trăsătură de condei s-au cîștigat milioane la noile căi ferate, în noul comerț cu sclavi, în noile și cele mai felurite speculații. Întorcînd spatele trecutului, aristocrația britanică l-a salutat cu entuziasm pe noul Bonaparte, plecîndu-se în fața lui ; el a făcut o vizită cu familia reginei Victoria ¹⁷⁹, în City s-a organizat o festivitate în cinstea lui ; bursa

* — trăiască împăratul ! — *Nota trad.*

** — deocamdată, temporar. — *Nota trad.*

engleză și cea franceză au ciocnit paharele ; apostolii speculațiilor de bursă se felicitau și își strîngeau mîna, fiind convingși că, în sfîrșit, vițelul de aur a devenit un zeu adevărat și că Aaron al lui este noul autocrat francez.

Au trecut șapte ani, și totul s-a schimbat. Napoleon al III-lea a rostit un cuvînt care niciodată nu va putea fi luat înapoi sau uitat. Indiferent dacă se aruncă singur în calea destinului său cu aceeași nesăbuință pe care a dovedit-o predecesorul său în Spania și Rusia sau dacă murmurul general de indignare al prinților și al burgheziei l-au silit să se supună pentru un timp voinței lor, vraja a fost spulberată pentru totdeauna. Ei toți știau de mult că este un ticălos, dar își închipuiau că este un ticălos îndatoritor, maleabil, docil și capabil de recunoștință ; acum văd ei ce greșeală au făcut și se căiesc. El tot timpul s-a folosit de ei în propriu-i interes, iar ei își închipuiau că sînt aceia care îl folosesc. El îi iubește exact așa cum își iubește prinzul sau vinul. Pînă acum ei l-au servit într-un anumit fel ; acum ei trebuie să-l servească în alt fel, sau de nu să fie gata să-i înfrunte răzburarea. Dacă și de acum încolo „imperiul înseamnă pace“, este vorba de o pace pe Mincio sau pe Dunăre, o pace cu vulturii săi imperiali fluturînd triumfători deasupra Padului și Adigelui, dacă nu chiar pe Rin și pe Elba, o pace cu coroana de fier pe creștet¹⁸⁰, cu Italia în calitate de satrapie franceză și cu Marea Britanie, Prusia, Austria în calitate de simpli sateliți care se rotesc în jurul Franței și sînt luminați de acest astru central, acest nou imperiu al lui Carol cel Mare.

Scrișnete de dinți se aud, desigur, în palatele regale, dar și în casele bancherilor și magnaților comerțului. Căci 1859 a început sub auspicii care promiteau o reîntoarcere a vremurilor de aur din 1836 și 1856¹⁸¹. Din pricina stagnării prelungite a producției industriale, stocurile de metale, mărfuri și țesături au fost epuizate. Numeroasele falimente au dus la o purificare vizibilă a atmosferei în comerț. Vapoarele erau din nou la preț ; din nou au început să se construiască depozite și să fie umplute cu mărfuri. La burse domnea însuflețire, iar milionarii s-au înveselit ; într-un cuvînt, comerțul n-a avut niciodată o perspectivă mai luminoasă, un cer mai senin, mai promițător.

A fost de ajuns un singur cuvînt, pentru ca toate acestea să se schimbe ; și acest cuvînt a fost rostit de eroul lui coup

d'état *, alesul lui decembrie, salvatorul societății. El a fost adresat d-lui Hübner, trimisul Austriei, fără motiv suficient, cu sînge rece, cu evidentă premeditare, și arată limpede intenția dinainte precizată de a provoca o ceartă cu Franț Iosif sau de a-l înjosi, intimidîndu-l, ceea ce acestuia i-ar fi fatal în mai mare măsură decît trei bătălii pierdute. Deși este evident că acest cuvînt a fost rostit cu scopul de a produce un efect imediat asupra bursei în interesul speculanților de bursă, el trădează și intenția de a schimba harta Europei. Austria trebuie să renunțe la statele italiene, nominal independente, pe care în fapt ea le ocupă în prezent în virtutea tratatelor încheiate cu consimțămîntul conducătorilor lor, căci altfel Franța și Sardinia vor ocupa Milano și vor amenința Mantua cu o armată cum n-a comandat niciodată în Italia generalul Bonaparte. Papa trebuie să înlătore abuzurile săvîrșite de regimul clerical în Statul Papal, abuzuri care, în treacăt fie zis, au fost sprijinite un timp îndelungat de armata franceză, sau să-i urmeze pe despoții mărunți din Toscana, Parma, Modena etc. În fuga lor grăbită spre Viena, unde speră să fie în siguranță ¹⁸², Rotschilzii suspină după cei 11 000 000 de dolari pe care i-au pierdut în urma devalorizării titlurilor, provocată de faptul că Bonaparte l-a amenințat pe Hübner, și refuză categoric orice consolare. Fabricanții și comercianții își dau seama cu amărăciune că secerișul anului 1859 pe care îl așteptau va trebui, se pare, să cedeze locul unui „seceriș al morții”. Pretutindeni teama, nemulțumirea și indignarea zdruncină sprijinul pe care în urmă numai cu cîteva luni se baza tronul eroului lui decembrie.

Un idol răsturnat și fărîmat nu mai poate fi ridicat niciodată pe pedestalul său. Ludovic-Napoleon poate da înapoi cu groază în fața furtunii dezlănțuite de el însuși și poate primi din nou binecuvîntarea papei și amabilitatea reginei Angliei; dar nici una, nici alta nu va fi decît în vorbă. Și papa și regina îl cunosc acum — așa cum popoarele îl cunoșteau de mult — ca pe un jucător nesocotit, un aventurier gata de orice, care ar juca bucuros cu zaruri din oase regești, ca și din oricare altele, dacă în acest joc ar avea șanse de cîștig. Ei socot că lui, care, ca și Macbeth, și-a croit drum spre coroană prin vărsare de sînge, îi este mai ușor să meargă înainte decît să revină la pace și liniște. Din momentul cînd a

* — lovitură de stat. — *Nota trad.*

luat o atitudine demonstrativă împotriva Austriei, Ludovic-Napoleon a fost și este izolat printre suverani. Tinărul împărat al Rusiei *, avînd în vedere propriile lui interese, ar putea să pară că-i este prieten, dar asta nu este decît o aparență. Napoleon I în 1813 era prototipul lui Napoleon al III-lea în 1859. Și acesta din urmă, probabil, se va arunca în calea destinului său, așa cum a făcut-o și primul.

Scris de K. Marx
în jurul lui 18 martie 1859
Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5598 din 31 martie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar
Tradus din limba engleză

---

* — Alexandru al II-lea. — *Nota red.*

Friedrich Engels

Apropiatul congres pentru menținerea păcii

Graba cu care Ludovic-Napoleon a acceptat propunerea de a se convoca un congres la care să se discute problema Italiei a fost mai curînd un semn rău decît unul favorabil pentru pacea Europei. Dacă un monarh, care prin toate acțiunile sale din ultimele șase luni n-a făcut în mod cert decît să apropie izbucnirea unui război, își schimbă brusc poziția și se agață de o propunere care, văzută din afară, pare să urmărească menținerea păcii, concluzia inevitabilă este că în culise se petrec lucruri care, dacă ar fi cunoscute, ar înlătura aparenta inconsecvență a acțiunilor lui. Așa și stau lucrurile cu congresul european. Ceea ce la prima vedere părea o încercare de a menține pacea, acum se dovedește a fi un nou pretext pentru a cîștiga timp, pentru a termina pregătirile de război. Propunerea de a se ține un congres a fost făcută abia de curînd, și în timp ce nu s-a hotărît nimic în legătură cu locul unde urmează să se țină și nici cu condițiile în care urmează să se desfășoare, în timp ce deschiderea lui, dacă în general va avea vreodată loc, a fost amînată cel mai devreme pentru sfîrșitul lui aprilie, armata franceză a primit ordin să treacă la formarea unui al 4-lea batalion pe lîngă fiecare regiment, iar 6 divizii franceze trebuie să fie gata de luptă. Asupra acestor fapte merită să insistăm.

Infanteria franceză, în afară de vînători, de zuavi, de legiunea străină, de trupele indigene de algerieni și de alte unități speciale, este alcătuită din 8 regimente de gardă și 100 de regimente de linie. În timp de pace, aceste 100 de regimente de linie sînt formate din trei batalioane fiecare, două combatante și unul de rezervă și instrucție; regimentul are astfel între 1 500 și 1 800 de oameni sub arme. Dar, pe lîngă aceștia, mai cuprinde un număr egal sau chiar mai mare de rezerviști, care, atunci cînd regimentul este pus pe picior de război, sînt

chemați imediat la unitățile lor. În acest caz, numărul total de oameni cuprinși în cele trei batalioane este de 3 600 pînă la 4 000. Întrucît în batalionul de rezervă-instrucție sînt cuprinși 500 pînă la 600 de oameni, cele două batalioane combatante trebuie să aibă de la 1 500 la 1 700 de oameni fiecare ; un asemenea efectiv face ca batalionul să fie cu totul de nemanevrat. Pentru ca toți acești soldați instruiți să poată fi folosiți în mod eficient în acțiuni militare, este necesar să se formeze imediat în fiecare regiment cîte un nou batalion combatant, care va face ca efectivul batalionului ca unitate tactică să fie redus la aproximativ 1 000 de oameni, ceea ce și este în prezent cifra medie adoptată în majoritatea armatelor europene. De aceea, formarea celui de-al 4-lea batalion reprezintă o măsură preliminară necesară pentru a pune armata franceză pe picior de război ; numai așa armata va avea organizarea necesară pentru a cuprinde numărul disponibil de oameni instruiți. Această împrejurare face ca formarea noilor batalioane despre care am vorbit mai sus să prezinte o importanță deosebită ; existența lor denotă pregătirea de război. Modul de creare a acestor batalioane — în fiecare regiment un al 4-lea batalion — este foarte simplu : companiile a 5-a și a 6-a din cele trei batalioane existente (fiecare fiind format din 6 companii) se unesc, formînd un al 4-lea batalion, iar din cele patru companii rămase se recrutează ofițerii și soldații necesari pentru a forma în fiecare batalion alte două companii. Noul batalion se transformă într-un batalion de rezervă-instrucție, în timp ce cel de-al 3-lea batalion se transformă într-unul combatant. Împreună cu garda, cu vînătorii și cu alte unități speciale, numărul batalioanelor din armata franceză va fi în acest caz de aproximativ 480, un număr suficient pentru a cuprinde circa 500 000 de oameni ; și dacă acest număr se va dovedi a fi insuficient, cel de-al 4-lea batalion din fiecare regiment poate fi transformat într-unul combatant, iar un al 5-lea batalion care s-ar forma din nou în fiecare regiment ar deveni de rezervă-instrucție. Un asemenea proces a avut efectiv loc la sfîrșitul războiului Crimeii, cînd armata număra 545 de batalioane.

Faptul că măsura luată de guvernul francez nu are într-adevăr nici o altă semnificație decît aceea că se fac pregătiri directe de război este dovedit de o altă măsură, care i-a urmat imediat acesteia. Șase divizii au primit ordin să treacă pe picior de război, adică să-și cheme pe soldații lor din concediu. O divizie franceză de infanterie este formată din patru

regimente de linie sau din două brigăzi de linie și un batalion de vînători pedestri, sau 13 batalioane în total, ceea ce reprezintă aproximativ 14 000 de oameni. Deși nu se spune care sînt cele șase divizii, nu este greu de ghicit la ce divizii se referă ordinul. În primul rînd, sînt cele patru divizii care în prezent se și află pe Rhône, printre ele fiind și divizia generalului Renault, care s-a întors nu demult din Algeria ; apoi divizia Bourbaki, care acum a primit ordin de imbarcare pentru a pleca în Algeria ; și, în sfîrșit, o divizie a armatei din Paris, care, după cum s-a comunicat, a primit ordin să fie gata de acțiune în orice moment. Aceste șase divizii cuprind aproximativ 85 000 de infanteriști, care, împreună cu artileria respectivă, cavaleria și convoiul, ar forma, probabil, o armată de peste 100 000 de oameni. Aceste divizii pot fi considerate nucleul principal al forțelor militare care în apropiata campanie urmează să formeze armata din Italia.

Avînd în vedere dorința generală de pace din Franța, puternica mișcare națională și antifranceză din Germania și poziția Angliei, Ludovic-Napoleon, după cum se vede, nu a îndrăznit să ia o asemenea măsură cum este mobilizarea armatei sale, fără ca, în același timp, să facă ceva pentru a-i încredința pe oameni că el nu a hotărît în mod irevocabil să înceapă războiul, ci ar fi bucuros de orice îmbunătățire a situației în Italia care s-ar putea obține pe calea unui congres. Istoria pregătirilor militare confirmă acest punct de vedere și dă la iveală și alte cauze care au făcut ca această mistificare să intre în planurile sale.

De îndată ce recepția de Anul nou de la Tuileries a arătat că el are intenția să provoace dificultăți cu Austria, a și început un fel de cursă a înarmărilor între Franța și Sardinia, pe de o parte, și Austria, pe de altă parte. Dar Austria a dovedit de la început că ea a luat-o înaintea adversarilor săi. Cu o rapiditate uimitoare, un întreg corp de armată a fost aruncat în Italia în cîteva zile, și atunci cînd comunicatele cu privire la concentrările de trupe franceze și sarde au căpătat un caracter mai amenințător, soldații de rezervă care făceau parte din armata din Italia în trei săptămîni au fost adunați și vărsați în regimentele lor, iar soldații aflați în concediu și recruții din provinciile italiene au fost de asemenea chemați și trimiși la garnizoanele unităților respective din interiorul țării. Ordinea și rapiditatea cu care s-au făcut toate acestea sînt cea mai bună dovadă a desăvîrșirii sistemului militar austriac și a deplinei capacități de luptă a ar-

matei austriece. Austriecii au avut cîndva reputația că sînt înceți, pedanți și greoi, dar această reputație a fost destul de categoric dezmințită de felul cum a utilizat Radetzky în 1848—1849 trupele sale, totuși nu ne puteam aștepta la o funcționare atît de neîntreruptă a mecanismului și la o pregătire de război atît de rapidă. Aici nu a fost nevoie de nici un fel de formații noi; batalioanele combatante din Italia trebuiau numai să-și primească soldații lor de rezervă pentru a avea efectivul complet, în timp ce batalioanele de rezervă-instrucție sînt transformate în batalioane combatante și noile batalioane de rezervă-instrucție sînt organizate undeva departe în spatele frontului, fără a duce la nici un fel de tergiversări în completarea unităților combatante ale armatei.

Trebuie să recunoaștem că nici Sardinia nu a avut nevoie de noi formații. Organizarea ei era pe deplin satisfăcătoare. Altfel stăteau lucrurile cu francezii. Procesul de mobilizare cerea o bună bucată de timp. Crearea celui de-al 4-lea batalion în fiecare regiment trebuia să preceadă chemarea din concediu a soldaților. În afară de aceasta, în cazul unui atac împotriva Austriei, Ludovic-Napoleon trebuia să țină seama de posibilitatea unui război cu Confederația germană. Așadar, în timp ce Austria, care nu era expusă unui atac decît la granița ei italiană sau de sud, iar în partea de vest era acoperită de Germania, putea să arunce în Italia o mare parte din forțele ei și, la nevoie, să înceapă imediat războiul, guvernul francez, înainte de a porni o operație ofensivă, trebuia să-și concentreze toate forțele armate; de aceea trebuia mai întîi să fie adunați laolaltă noii recruți din 1859 și cei 50 000 de voluntari pe care în general Franța contează în cazul unui război. Toate acestea ar cere mult timp; și o grabnică începere a campaniei nu ar fi, așadar, nicidecum în interesul lui Ludovic-Napoleon. Într-adevăr, dacă luăm faimosul articol despre armata franceză apărut în „Constitutionnel”, a cărui sursă, așa cum își amintesc cititorii, era însuși Ludovic-Napoleon*, vom găsi că el a fixat data cînd forțele franceze vor ajunge la aproape 700 000 de oameni pentru sfîrșitul lunii mai. Înseamnă că pînă la această dată Austria ar avea o superioritate relativă față de Franța; și cum lucrurile se îndreptau în mod vădit și rapid spre o ruptură sîrșită, congresul de pace a devenit un mijloc excelent pentru a cîștiga timp.

* Vezi volumul de față, pag. 198—204. — *Nota red.*

Trebuie să examinăm încă un moment. În prezent, nu încapе îndoială că în această chestiune a dat și Rusia o mîină de ajutor. Este un lucru cert că ea se străduiește să umilească Austria; de asemenea, este evident că o derută în Europa apuseană i-ar da libertate de acțiune pe Dunăre pentru a redobîndi ceea ce a pierdut prin pacea de la Paris; faptul că ea își are planurile sale în ceea ce privește Principatele romine, Serbia și populația slavă din Turcia îl dovedește politica ei recentă în aceste țări¹⁸³. Cel mai bun mijloc de a se răzbuina pe Austria este de a reinvia, în timp ce Austria va duce războiul, agitația panslavistă printre milioanele de slavi din Imperiul austriac. Pentru a face toate acestea și, dacă se va ivi posibilitatea, și multe altele, trebuie și ea să-și concentreze trupele și să-și pregătească terenul; dar, pentru aceasta este nevoie de timp. În plus, pentru a se situa pe o poziție pasiv ostilă față de Austria are nevoie de un pretext, și nicăieri nu se poate mai lesne ivi un prilej de a provoca o mică ceartă ca la un asemenea congres. Prin urmare, congresul, dacă va avea loc vreodată, nu va fi altceva decît o „auto-amăgire, o batjocură și o cursă“, în loc să fie o încercare serioasă sau, cel puțin, cinstită de a menține pacea; și nu ne îndoim că, în prezent, toate marile puteri sînt pe deplin convinse că întreaga această afacere nu va fi decît o simplă formalitate care trebuie dusă pînă la capăt pentru a distra atenția lumii și pentru a ascunde adevăratele planuri, pentru care este prea devreme ca să fie date publicității.

Scris de F. Engels
la începutul lunii aprilie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune“
nr. 5 618 din 23 aprilie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Puternica dezorganizare a finanțelor Indiei

I

Londra, 8 aprilie 1859

Criza financiară din India, care împreună cu zvonurile de război și agitația electorală constituie principalul eveniment ce absoarbe atenția opiniei publice engleze, trebuie examinată dintr-un dublu punct de vedere: ea aduce după sine, pe lângă dificultăți temporare, și dificultăți cu caracter permanent.

La 14 februarie, lordul Stanley a prezentat în Camera comunelor un bill prin care guvernul era împuternicit să lanseze un împrumut în Anglia de 7 000 000 l. st. pentru a acoperi cheltuielile excepționale pe care le-a avut administrația Indiei anul acesta. După vreo șase săptămâni, jubilara plină de automulțumire a lui John Bull în legătură cu faptul că rășcoala din India¹⁸⁴ l-a costat destul de ieftin a fost tulburată cu brutalitate de sosirea poștei de pe continent care i-a adus la urechi strigătul guvernului din Calcutta în legătură cu greaua situație financiară a Indiei. La 25 martie, în Camera lorzilor s-a ridicat lordul Derby și a declarat că, în afară de împrumutul de 7 000 000 l. st. care este propus spre aprobare parlamentului, India are nevoie de încă un împrumut de 5 000 000 l. st. pentru a face față necesităților din acest an și că și în acest caz mai rămân anumite pretenții de compensații sau premii în bani¹⁸⁵, care se ridică la cel puțin 2 000 000 l. st. și care urmează să fie plătite din surse deocamdată necunoscute. Pentru a îndulci pilula, în prima sa declarație lordul Stanley s-a îngrijit numai de necesitatea vistieriei indiene din Londra, lăsînd guvernul britanic din India să se descurce prin propriile sale mijloace, deși, din telegramele primite, el nu putea să nu știe că aceste mijloace sînt departe de a fi suficiente. Lăsînd la o parte cheltuielile guvernului britanic sau ale departamentului pentru problemele interne ale Indiei de la Londra, lordul Canning a evaluat deficitul guvernului

din Calcutta pe anul curent 1859—1860 la 12 000 000 l. st., pornind de la o creștere a veniturilor obișnuite cu 800 000 l. st. și o reducere a cheltuielilor militare cu 2 000 000 l. st. Nevoia de bani a guvernului din Calcutta a ajuns pînă acolo, încît a încetat să plătească salariul unei părți dintre funcționarii săi civili; creditul său a scăzut atît de mult, încît titlurile de stat cu 5⁰/₁₀₀ emise de guvern au fost cotate cu o reducere de 12⁰/₁₀₀ față de valoarea lor nominală; și dezastrul său financiar a ajuns pînă acolo încît ar putea fi salvat de la faliment numai dacă din Anglia s-ar expedia pe mare în India, în decurs de cîteva luni, o sumă de 3 000 000 l. st. de argint. Așadar, trei lucruri sînt evidente. În primul rînd, prima declarație a lordului Stanley a fost un „tertip”: nu numai că nu a luat în considerație toate obligațiile din India, dar n-au fost amintite nici necesitățile imediate ale guvernului indian din această țară. În al doilea rînd, în întreaga perioadă a răscoalei, dacă lăsăm la o parte faptul că în 1857 de la Londra a fost trimisă în India o sumă de 1 000 000 l. st. de argint, guvernul din Calcutta a fost lăsat să se descurce singur, să acopere din propriile sale resurse partea cea mai mare din cheltuielile militare extraordinare, care, desigur, trebuiau plătite în India, cheltuielile pentru încartiruirea unui număr suplimentar de circa 60 000 de soldați europeni, cheltuielile pentru compensarea bunurilor jefuite, precum și a veniturilor administrației locale, care au dispărut complet în urma răscoalei. În al treilea rînd, în afară de necesitățile departamentului pentru problemele interne ale Indiei din Anglia, există încă un deficit de 12 000 000 l. st. care trebuie acoperit în acest an. Cu ajutorul unor operații, de al căror caracter dubios nu ne vom ocupa acum, această sumă urmează să fie redusă la 9 000 000 l. st., dintre care 5 000 000 l. st. trebuie să fie obținute pe calea unui împrumut în India, iar 4 000 000 l. st. printr-un împrumut în Anglia. Din această parte, o sumă de 1 000 000 l. st. în lingouri de argint a și fost expediată din Londra la Calcutta, iar alte 2 000 000 l. st. urmează să fie trimise în cel mai scurt timp posibil.

Din această expunere succintă se poate vedea că stăpînii englezi s-au purtat destul de incorect cu guvernul indian pe care l-au părăsit într-un moment greu numai pentru a arunca praf în ochii lui John Bull; pe de altă parte însă, trebuie să recunoaștem că operațiile financiare ale lordului Canning întrec, în ceea ce privește nepriceperea lui, chiar și faptele sale militare și politice. Pînă la sfîrșitul lunii ianuarie 1859,

el a reușit să obțină fondurile necesare prin împrumuturi în India lansate în parte în titluri de stat, parte sub forma unor bonuri de tezaur. Dar, oricît ar părea de ciudat, în timp ce în perioada revoluției eforturile sale și-au atins scopul, ele au suferit un eșec total din momentul în care dominația engleză a fost restaurată prin forța armelor. Și nu numai că au suferit un eșec, dar, în legătură cu titlurile de stat, s-a produs chiar panică; s-a înregistrat o scădere fără precedent a valorii tuturor efectelor, însoțită de proteste din partea Camerelor de comerț din Bombay și Calcutta; în Calcutta au avut loc întruniri publice ale oamenilor de afaceri englezi și indigeni care au condamnat caracterul șovăielnic, arbitrar, precum și nechibzuința și neeficiența măsurilor luate de guvern. Capitalul de împrumut al Indiei, care a furnizat guvernului mijloace bănești pînă în ianuarie 1859, a început după aceea să se reducă, iar posibilitățile guvernului de a obține credite au fost epuizate. Într-adevăr, toate împrumuturile, care în perioada 1841—1857 au atins suma de 21 000 000 l. st., numai în doi ani, 1857 și 1858, au absorbit circa 9 000 000 l. st., o sumă egală cu aproape jumătate din banii luați cu împrumut în ultimii 16 ani. Deși această lipsă de fonduri explică necesitatea creșterii fabuloase care a urmat, a dobînzii la împrumuturile de stat, de la 4% la 6%, ea este, desigur, departe de a putea explica panica izbucnită pe piața de efecte din India și totala incapacitate a guvernatorului general de a face față cerințelor celor mai stringente. Enigma este dezlegată prin faptul că lordul Canning și-a făcut un obicei de a recurge în mod regulat la următoarea manevră: el lansează noi împrumuturi cu dobînzii mai mari decît cele fixate pentru *împrumuturile a căror subscriere n-a fost încă terminată* fără a preveni în prealabil publicul, pe care, și în afară de aceasta, îl lasă complet neinformați în ceea ce privește operațiile financiare pe care și le propune pe viitor. Deprecierea efectelor provocată de aceste manevre a fost stabilită la nu mai puțin de 11 000 000 l. st. Constrîns de sărăcia vistieriei, înfricoșat de panica ce domnește la bursa de efecte, împins de protestele Camerelor de comerț, precum și ale întrunirilor care au avut loc la Calcutta, lordul Canning a hotărît că trebuie să se facă băiat cuminte și să caute să acționeze în deplin acord cu dorințele cercurilor financiare; dar comunicatul său din 21 februarie 1859 dovedește încă o dată că rațiunea omului nu depinde de voința lui. Ce-ar fi trebuit el să facă? Ar fi trebuit să nu lanseze două împrumuturi concomitente în condiții diferite,

ci să comunice imediat oamenilor de afaceri suma necesară în anul curent, și nu să-i înșele prin declarații care se succed una după alta și se contrazic una pe alta. Și ce face lordul Canning în comunicatul său? La început spune că trebuie să se obțină printr-un împrumut pe piața indiană în anul 1859—1860 suma de 5 000 000 l. st. cu o dobândă de $5\frac{1}{2}\%$ și că,

„atunci când se va obține această sumă, subscrierea la împrumutul pe 1859—1860 va fi încheiată și în decursul acestui an nu se vor lansa alte împrumuturi în India”.

În același comunicat el continuă, iar spusele lui fac ca asigurările date chiar atunci să fie lipsite de valoare :

„În cursul anului 1859—1860, în India nu se va mai lansa un împrumut cu o dobândă mai mare decât dacă va fi recomandat de administrația Indiei din Anglia”.

Dar nici asta nu e totul. De fapt, el face un împrumut dublu în condiții diferite. În timp ce anunță că „emiterea bonurilor de tezaur, în condițiile comunicate la 26 ianuarie 1859, va înceta la 30 aprilie”, el declară că „o nouă emisiune de bonuri de tezaur va fi anunțată începînd de la 1 mai”, cu o dobândă de aproximativ $5\frac{3}{4}\%$, ele urmînd să fie plătite la un an de la data emisiunii lor. Subscripția la ambele împrumuturi este deschisă în același timp, întrucît subscrierea la împrumutul făcut în ianuarie încă nu s-a terminat. Singura problemă financiară pe care lordul Canning este, se pare, în stare s-o înțeleagă este aceea că salariul lui nominal pe an este de 20 000 l. st., dar în fapt se ridică la 40 000 l. st. Ca urmare, cu toate ironiile cabinetului Derby și cu toată incapacitatea sa notorie, el rămîne la postul său dintr-un „sentiment al datoriei”.

Efectele crizei financiare din India asupra pieței interne engleze au devenit cît se poate de evidente. În primul rînd, argintul trimis în contul guvernului, care se adaugă la cel trimis în cantități mari în contul firmelor comerciale, într-o perioadă cînd intrările obișnuite de argint din Mexic au fost oprite, ca urmare a puternicelor tulburări din această țară¹⁸⁶, au făcut, desigur, să crească prețul lingourilor de argint. La 25 martie s-a ajuns la prețul umflat în mod artificial de $62\frac{3}{4}$ pence uncia standard; aceasta a determinat o asemenea afluență de argint din toate părțile Europei, încît la Londra prețul lui a scăzut din nou la $62\frac{3}{8}$ pence, în timp ce la Ham-

burg taxa scontului s-a ridicat de la $2\frac{1}{2}$ la 3% . Ca urmare a acestui import sporit de argint, cursul la bursă s-a schimbat în defavoarea Angliei și a început un reflux al aurului în lingouri, ceea ce în momentul actual nu face decât să elibereze piața financiară londoneză de surplusul de bani, dar pînă la urmă poate s-o afecteze serios, dacă luăm în considerare și faptul că la aceasta se vor mai adăuga importante împrumuturi contractate pe continent. Oricum ar fi, deprecierea pe piața financiară londoneză a titlurilor de stat indiene și a acțiunilor feroviare indiene garantate, care va avea repercusiuni nefavorabile asupra împrumuturilor de stat și ale societăților de căi ferate, ce urmează să fie lansate în cursul acestui sezon, este fără îndoială cea mai gravă urmare pe care criza financiară din India a avut-o pentru piața internă. Acțiunile unui mare număr de căi ferate indiene se vînd acum cu o reducere de 2 sau 3% din valoarea lor nominală, deși dobînda de 5% este garantată de guvern.

Dar, luînd în considerație toate acestea, socot totuși că actuala panică financiară din India prezintă o importanță secundară în comparație cu criza generală a vistieriei indiene, pe care, poate, voi mai avea prilejul s-o analizez.

II

Londra, 12 aprilie 1859

Din știrile sosite cu ultima poștă de pe continent, nu numai că nu reiese o relaxare a crizei financiare din India, dar, dimpotrivă, iese la iveală o situație dezastruoasă pe care cu greu ne-am fi putut-o închipui. Tertipurile la care a fost silit să recurgă guvernul Indiei pentru a acoperi nevoile cele mai stringente pot fi ilustrate cum nu se poate mai bine prin măsura luată de curînd de guvernatorul de la Bombay. Bombay este piața pe care anual se desfac în medie 30 000 de lăzi de opiu din Malwa, livrate în partide de 2 000—3 000 de lăzi lunar; achitarea acestor livrări se face prin polițe trase asupra Bombayului. Guvernul, care impune fiecare ladă adusă la Bombay la o taxă de 400 de rupii, realizează de pe urma opiului din Malwa un venit anual de 1 200 000 l. st. În prezent, pentru a-și umple vistieria secătuită și pentru a preîn-

timpina falimentul care se apropie, guvernatorul din Bombay a anunțat că taxa vamală pentru fiecare ladă de opiu din Malwa va fi ridicată de la 400 la 500 de rupii; totodată însă, el a anunțat că taxa vamală sporită va fi percepută abia începînd de la 1 iulie, așa că posesorii de opiu din Malwa vor mai aduce la Bombay încă patru luni de aici înainte acest stupefiant plătind vechea taxă vamală. Întrucît la 15 iunie începe musonul, de la jumătatea lunii martie, cînd s-a anunțat creșterea taxei vamale, pînă la 1 iulie mai rămîn două luni jumătate, în decursul cărora poate fi importat opiul. Se înțelege de la sine că posesorii de opiu din Malwa vor folosi răstimpul care li s-a acordat pentru a livra opiu plătind vechea taxă vamală și în timpul celor două luni și jumătate își vor trimite în această prezidenție¹⁸⁷ toate stocurile. Cum cantitatea de opiu din vechea și din noua recoltă rămase la Malwa reprezintă 26 de lăzi și prețul se ridică la 1 250 de rupii de ladă, negustorii din Malwa vor trebui să tragă asupra negustorilor din Bombay polițe în valoare de cel puțin 3 000 000 l. st., din care peste 1 000 000 l. st. trebuie să ajungă în vistieria Bombayului. Scopul acestei mașinații financiare este cît se poate de evident. Viitoarea urcare a taxei vamale este pusă în fața negustorilor de opiu în terrorem * pentru a încasa cu anticipație întregul venit anual de pe urma taxelor vamale la opiu și a-i determina pe negustorii de opiu să plătească dintr-o dată întreaga sumă. Ar fi absolut de prisos să insistăm prea mult asupra caracterului șarlatanesc al acestui truc, care face să se umple vistieria pentru prezent, pentru ca apoi, după cîteva luni, s-o pustiască din nou, dar cu greu s-ar putea găsi un exemplu mai izbitor din care să reiasă cît de secătuite sînt fondurile aflate la dispoziția urmașilor Marelui Mogol¹⁸⁸.

Să revenim acum la examinarea stării generale a finanțelor Indiei existente în urma ultimei răscoale. Potrivit ultimelor rapoarte oficiale, venitul net obținut de englezi de pe urma dominației lor în India se ridică la 23 208 000 l. st., deci în sumă rotundă 24 000 000 l. st. Acest venit anual n-a fost niciodată suficient pentru a acoperi cheltuielile anuale. În perioada 1836—1850 deficitul net a fost de 13 171 096 l. st. sau, în medie, de aproximativ 1 000 000 l. st. anual. Nici chiar în 1856, cînd anexiunile, jafurile și extorcările săvîrșite pe scară largă de lordul Dalhousie au umplut ca niciodată vistieria statului, încasările și cheltuielile nu s-au echilibrat, ci, dimpotrivă, deficitul acumulat a crescut cu aproximativ un

* — ca amenințare. — *Nota trad.*

sfert de milion de lire sterline. În 1857 deficitul era de 9 000 000 l. st., în 1858 s-a ridicat la 13 000 000 l. st., iar pentru 1859, chiar guvernul indian îl apreciază la 12 000 000 l. st. Așadar, prima concluzie la care ajungem este că, chiar în condiții obișnuite, deficitul crește într-una, iar în condiții excepționale trebuie să ajungă la proporții egale cu jumătate sau chiar mai mult din venitul anual.

Se pune întrebarea în ce măsură prăpastia care există de pe acum între cheltuielile și veniturile guvernului indian s-a adâncit și mai mult datorită ultimelor evenimente? Noua datorie permanentă a Indiei care a crescut în urma înăbușirii răscoalei este apreciată chiar de către cei mai optimiști dintre financiarul englezi la 40 000 000—50 000 000 l. st., în timp ce d-l Wilson evaluează *deficitul permanent* sau dobânda anuală la această nouă datorie, care urmează să fie acoperită din venitul anual, la nu mai puțin de 3 000 000 l. st. Dar ar fi o mare greșeală dacă s-ar crede că acest deficit permanent de 3 000 000 l. st. ar fi singura moștenire pe care răsculații au lăsat-o învingătorilor lor. Cheltuielile necesitate de reprimarea răscoalei nu sînt nicidecum numai de domeniul trecutului, ci sînt în mare măsură și o problemă de viitor. Chiar și în perioada de liniște dinainte de izbucnirea răscoalei, cheltuielile militare înghițeau cel puțin 60% din totalul veniturilor obișnuite, întrucît se ridicau la peste 12 000 000 l. st. Acum însă situația s-a schimbat. La începutul răscoalei, efectivul armatei europene din India era de 38 000 de soldați, în timp ce armata băștinașilor număra 260 000 de soldați. Forțele militare care se găsesc acum în slujba Indiei se compun din 112 000 de soldați europeni și 320 000 de băștinași, inclusiv poliția locală. S-ar putea afirma cu destul teamei că aceste cifre, fără precedent, vor fi din nou reduse la o limită mai moderată de îndată ce vor dispărea condițiile excepționale care au determinat creșterea lor pînă la actualele proporții. Totuși, comisia militară numită de guvernul englez a ajuns la concluzia că în India va fi nevoie de o armată europeană permanentă cu un efectiv de 80 000 de soldați și de o armată de băștinași de 200 000 de soldați, ceea ce înseamnă sporirea cheltuielilor militare aproape de două ori față de nivelul lor inițial. În timpul dezbaterilor care au avut loc la 7 aprilie în Camera lorzilor cu privire la finanțele Indiei, toți oratorii cu prestigiu au fost de acord asupra a două puncte: ei au recunoscut că, pe de o parte, cheltuielile anuale de aproape 20 000 000 l. st. numai pentru armată este incom-

patibilă cu venitul net obținut din India, care se cifrează la numai 24 000 000 l. st., iar pe de altă parte că este greu de închipuit ca în India să poată exista o stare de lucruri care să permită englezilor, fără a se expune unui risc, să lase India pentru un număr de ani fără o armată europeană de două ori mai mare decât cea de dinainte de izbucnirea răscoalei. Dar chiar dacă am presupune că este posibil ca armatele europene să-și mărească pentru o perioadă mai îndelungată efectivul fie și numai cu o treime față de efectivul lor inițial, ar rezulta un nou deficit permanent de cel puțin 4 000 000 l. st. pe an. Așadar, noul deficit permanent, care provine, pe de o parte, din datoria consolidată care s-a creat în timpul răscoalei, iar pe de altă parte din creșterea permanentă a efectivului trupelor britanice din India, se ridică, potrivit unui calcul foarte modest, la cel puțin 7 000 000 l. st.

La aceasta trebuie să mai adăugăm încă două capitole, dintre care unul provine din creșterea obligațiilor, iar celălalt din reducerea veniturilor. Potrivit unei declarații recente a departamentului căilor ferate din administrația Indiei de la Londra, rețeaua totală a căilor ferate aprobate pentru India este de 4 847 de mile, din care pînă în prezent au fost construite căi ferate numai pe o lungime de 559 de mile. Totalul capitalului investit de diferitele societăți de cale ferată este de 40 000 000 l. st., din care 19 000 000 au fost achitate, iar 21 000 000 l. st. abia urmează să fie depuse, 96% din întreaga sumă fiind subscrisă în Anglia și numai 4% în India. La această sumă de 40 000 000 l. st. guvernul a garantat un venit de 5%, așa încît dobinda anuală care urmează să fie plătită din veniturile Indiei se ridică la 2 000 000 l. st. și trebuie să fie achitată înainte de intrarea în funcțiune a căilor ferate, deci înainte ca ele să aducă vreun beneficiu. Conte de Ellenborough evaluează pierderile rezultate pentru finanțele Indiei din această sursă pe următorii trei ani la 6 000 000 l. st. și, ulterior, deficitul permanent provenit de pe urma acestor căi ferate la 500 000 l. st. anual. În sfîrșit, din cele 24 000 000 l. st., care reprezintă venitul net din India, suma de 3 619 000 l. st. provine din vînzarea de opiu în străinătate — sursă de venituri care, în prezent, după cum recunoaște toată lumea, trebuie să se reducă simțitor datorită ultimului tratat cu China¹⁸⁹. Așadar, este evident că, în afara cheltuielilor extraordinare, determinate de necesitatea de a duce pînă la capăt înăbușirea răscoalei, deficitul permanent anual de cel puțin 8 000 000 l. st. va trebui acoperit dintr-un venit net de 24 000 000 l. st.,

pe care, poate prin noi impozite, guvernul îl va putea ridica la 26 000 000 l. st. Rezultatul inevitabil al acestei stări de lucruri va fi împovărarea contribuabililor englezi cu obligații legate de datoriile Indiei, și, așa cum a declarat sir G. C. Lewis în Camera comunelor, „vor fi votate anual ca subvenții pentru așa-numita prețioasă colonie a coroanei britanice 4 000 000—5 000 000”.

Trebuie să recunoaștem că acest rezultat financiar al „glorioasei” cuceriri a Indiei nu este de loc ademenitor, și John Bull va trebui să plătească taxe vamale protecționiste foarte mari pentru a asigura liber-schimbistilor din Manchester monopolul asupra pieței indiene.

Scris de K. Marx
la 8 și 12 aprilie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 624 din 30 aprilie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Inevitabilitatea războiului

Londra, vineri 15 aprilie 1859

Deși diplomații continuă să depună toate eforturile în vederea ținerii unui congres, sperînd să obțină pe această cale rezolvarea pașnică a problemei italiene, nimeni nu mai crede în posibilitatea de a se evita războiul. Guvernul englez și Prusia doresc, fără îndoială, în mod sincer pacea, dar Rusia și Franța iau parte la tratativele care au loc în prezent numai pentru a cîștiga timp. Un strat gros de zăpadă acoperă încă Mont Cenis, peste care urmează să treacă armata franceză în drumul ei spre Italia. În Franța și în Algeria mai trebuie să fie completate încă cîteva regimente franceze și arabe, pregătirile pentru transportul trupelor de la Marsilia și Toulon la Genova nu au fost încă terminate, iar rușii au nevoie de o anumită perioadă de timp pentru a organiza miliția valahă și armata neregulată sîrbă. Între timp, la Viena triumfă punctul de vedere al partidului militarist, iar Franț Iosif nu are dorință mai fierbinte decît să audă prima salvă de tun. În cazul acesta, de ce sprijină el propunerea de a se convoca un congres, știind că o întîrziere diplomatică nu face decît să-i sleiască resursele financiare și să contribuie la întărirea adversarilor săi? Răspunsul îl constituie atitudinea Principelui Prusiei, care, nelăsîndu-se furat de entuziasmul care i-a cuprins pe germani, încearcă să găsească un pretext decent pentru a păstra o neutralitate onorabilă și pentru a evita cheltuielile ruinătoare ale unei neutralități armate, care, mai devreme sau mai tîrziu, duce la război. Dacă Austria, în dorința ei de a zdrobi armata Piemontului, începe războiul, această politică a guvernului din Berlin va fi justificată chiar și în ochii germanilor; or, un atac al francezilor împotriva Austriei în Lombardia l-ar face în mod inevitabil pe Franț Iosif să se adreseze în mod oficial Confederației germane, cerînd ca armatele federale să fie puse pe picior de război. Acestea fiind adevă-

ratele intenții ale Austriei, este extrem de amuzant să-i vezi pe diplomații diferitelor părți întrecându-se unii pe alții în născocirea unor planuri ingenioase, al căror scop este să-l determine pe adversar să dea prima lovitură. Franța se plînge de despotismul Austriei ; pe omul care a populat Lambessa și Cayenne cu republicani francezi îl șochează că Franț Iosif își umple închisorile cu republicani italieni. Pe de altă parte, Austria, care a acaparat Cracovia și a desființat constituția Ungariei ¹⁹⁰, invocă cu toată seriozitatea caracterul sacrosanct al tratatelor. Rusia, care și-a amintit deodată că banii de hîrtie sînt un mare rău și, de aceea, a făcut un împrumut uriaș, bineînțeles că nu vrea război, ci propune ca bază pentru congres patru puncte. Aceste puncte reprezintă reversul vestitelor patru puncte pe care Austria le-a propus Rusiei în timpul războiului Crimeii ¹⁹¹. În ele sînt cuprinse următoarele revendicări : să se renunțe la protectoratul asupra ducatelor italiene, să se țină un congres în vederea reglementării administrării Italiei și a stabilirii reformelor necesare în această țară, precum și să se revizuiască punctele de importanță secundară din marile tratate, ca, de pildă, dreptul de a menține garnizoanele în Ferrara, Comacchio și Piacenza ¹⁹², care vor deveni inutile după ce se va declara neutralitatea Italiei. Anglia preia de bună-credință aceste propuneri, le dă o formă mai atenuată și le aduce la cunoștința Austriei. Conte de Buol, bineînțeles, se grăbește să le accepte, dar într-un limbaj atît de echivoc, încît nu lasă nici o îndoială în ceea ce privește dorința lui de a le respinge în întregime. El adaugă însă încă un punct — în prealabil, dezarmarea generală. Lordul Malmesbury socoate această propunere foarte rațională și îl invită pe contele Cavour să demobilizeze o parte din armata sardă și în felul acesta să ușureze greua povară care apăsă asupra țării. Conte de Cavour nu are nimic de obiectat împotriva unei propuneri atît de frumoase, dar, referindu-se la uriașele forțe armate pe care Austria le are în Lombardia, se adresează contelui Buol cu cuvintele : „După dumneavoastră”. Conte de Buol răspunde că el nu poate trece la demobilizarea batalioanelor care costă atît de scump cît timp Napoleon nu face același lucru. Napoleon ripostează cu sînge rece : „Eu nu m-am înarmat și de aceea nu pot dezarma. Nu am cerut împrumuturi nici lui Rotschild, nici lui Péreire ; eu nu am un buget de război. Îmi întrețin armata din bugetul general al țării ; cum aș putea deci să dezarmez ?” Lordul Malmesbury, uluit de insolența acestui răspuns, dar arzînd de dorința de a-și

încearca norocul diplomatic, propune în continuare ca la congres, în primul rînd, să se discute și să fie rezolvată problema dezarmării; bursa însă, împreună cu toți oamenii cu cap din Europa, își bat joc de credulitatea lui și se pregătesc pentru tot ce poate fi mai rău. Poporul german este cuprins de mari frămîntări; dar în Hanovra, iritarea împotriva Franței, încurajată de curte, a luat pe neașteptate o altă întorsătură. Oamenii, treziți din apatie, socot că a sosit momentul răfuielii atît în interiorul țării cît și în afara granițelor ei, și, dacă actuala situație nesigură se mai menține cîteva luni, cu siguranță că Germania va porni împotriva Franței, dar va cere libertatea și unitatea țării sale ca o condiție necesară înainte de a începe această acțiune. Principele Prusiei cunoaște această stare de spirit a compatrioților săi mai bine decît Franț Iosif sau regele Bavariei * și, de aceea, încearcă să împiedice extinderea frămîntărilor, care constituie o amenințare inevitabilă pentru tendințele sale semidespotice.

Rusiei i se prezintă acum o ocazie favorabilă fie de a distrage Imperiul turc prin revoluții în Bosnia, Bulgaria și Albania, fie de a se răzbuca pe împăratul Austriei. Desigur că ea nu va recurge la un război împotriva lui Franț Iosif, dar poate încuraja și sprijini o invazie moldo-valahă în Transilvania și una sîrbă în Ungaria. Tocmai prin elemente valahe și slave va încerca țarul să provoace tulburări în Ungaria, căci, în caz contrar, o Ungarie liberă și independentă ar putea deveni o barieră mai trainică decît moleșitul despotism centralizat al Austriei în calea politicii sale agresive.

Regele Neapolului ** este pe moarte. Regatul este cuprins de mari frămîntări; unii vorbesc de o constituție, alții de o răscoală a partizanilor lui Murat. Cel mai verosimil este că se formează un guvern în frunte cu Filangieri, duce de Satriano, reprezentantul unui absolutism luminaț după modelul prusian. Dar, avînd în vedere criza din Italia, un asemenea sistem nu poate fi trainic și ar ceda curînd locul la început unei constituții, apoi unei răscoale siciliene, în timpul căreia partizanii lui Murat ar pescui în apă tulbure.

Scris de F. Engels
în jurul lui 11 aprilie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5624 din 30 aprilie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

* — Maximilian al II-lea. — *Nota red.*

** — Ferdinand al II-lea. — *Nota red.*

Karl Marx

Apropiatul congres pentru menținerea păcii

Paris, 14 aprilie 1859

Guvernul britanic a socotit, în sfârșit, necesar să informeze opinia publică despre istoria oficială a congresului european, acest deus ex machina *, pe care regizorii ruși și francezi l-au adus pe scenă în momentul în care și-au dat seama în ce măsură au rămas în urma Austriei în ceea ce privește pregătirile de război. În primul rând trebuie să relevăm că nota contelui Buol adresată d-lui Balabin, ambasadorul rus, datată : Viena, 23 martie 1859, și cealaltă notă a ministrului austriac adresată lordului A. Loftus, ambasadorul britanic la curtea de la Viena, și datată : Viena, 31 martie, au fost comunicate în mod confidențial de către guvernul austriac ziarelor vieneze la 8 aprilie, în timp ce lui John Bull i-au fost aduse la cunoștință abia la 13 aprilie. Dar aceasta nu este încă totul. Nota adresată de contele Buol d-lui Balabin în forma în care a fost transmisă de guvernul englez ziarului londonez „Times” redă numai o parte din nota austriacă și omite unele pasaje de cea mai mare importanță ; le voi reproduce eu în acest articol pentru a-i oferi lui John Bull posibilitatea de a afla prin New York noutățile diplomatice pe care guvernul englez consideră că ar fi primejdios să le încredințeze spiritului său pătrunzător.

E de ajuns să aruncăm o privire asupra notei adresate de d-l Buol d-lui Balabin pentru a ne convinge că propunerea de a se convoca un congres a pornit din partea Rusiei, sau, cu alte cuvinte, că este o mutare pe care jucătorii de șah aliați din Petersburg și Paris au pus-o la cale de comun acord — fapt de natură să inspire prea puțină admirație față de iste-

---

* — textual : „Zeul din mașină” (în teatrul antic, actorii care interpretau roluri de zei erau aduși pe scenă cu ajutorul unor mecanisme speciale) ; în sens figurat — persoană sau împrejurare ivită pe neașteptate care salvează situația. — Nota trad.

țimea sau onestitatea domnilor din Downing-street, care nici în parlament nu s-au dat înapoi de a pretinde un patent pentru această invenție. Din nota însăși reiese în mod evident că Austria (și acest lucru a fost trecut cu grijă sub tăcere de ziarul francez „Moniteur“, în comunicatul cu privire la aderarea Austriei la propunerea de a se convoca un congres general) a consimțit să se întâlnească la un congres cu celelalte mari puteri numai în anumite condiții.

„În cazul cînd — spune contele Buol —, în afară de această problemă” (adică a desființării „sistemului politic din Sardinia“), „puterile vor găsi necesar să aducă în discuție și alte probleme, acestea trebuie să fie bine precizate dinainte, și, în măsura în care ele s-ar referi la situația internă a altor state suverane, subsemnatul nu va putea să nu insiste, în primul rînd, ca în acest caz procedura să corespundă normelor formulate în *protocolul de la Aachen din 15 noiembrie 1818*”.

Așadar, Austria a acceptat propunerea Rusiei cu privire la convocarea unui congres general cu următoarele patru condiții: în primul rînd, principalul scop al congresului trebuie să fie umilirea Sardiniei și luarea unor hotărîri în interesul Austriei; în al doilea rînd, *protocolul de la Aachen*¹⁹³ trebuie să fie recunoscut ca bază de discuții; în al treilea rînd, „înainte de începerea oricărei conferințe, Sardinia trebuie dezarmată”, și, în sfîrșit, problemele care urmau să fie discutate „trebuie să fie bine precizate dinainte”. Cu privire la primul punct, orice comentariu este de prisos. Ca să nu rămînă nici o îndoială în ceea ce privește însemnătatea lui, contele Buol adaugă în mod expres că el consideră acest punct „*ca singurul de o importanță esențială pentru pacificarea morală a Italiei*”.

Cel de-al doilea punct — recunoașterea *protocolului de la Aachen* — ar duce la recunoașterea fățișă de către Franța a tratatelor din 1815 și a tratatelor speciale încheiate de Austria cu statele italiene. Dar Bonaparte vrea tocmai anularea tratatelor din 1815 pe care se bazează dominația Austriei asupra Regatului Lombardo-Venețian, precum și a tratatelor speciale care asigură Austriei o influență precumpănitoare asupra Neapolului, Toscanei, Parmei, Modenei și Romei. A treia condiție — dezarmarea prealabilă a Sardiniei — înseamnă anticiparea din partea Austriei a unui avantaj pe care nu l-ar putea obține decît în urma unei campanii încununată de succes. Ultima condiție, fixarea dinainte a problemelor ce urmează să fie discutate, i-ar răpi lui Bonaparte principalul rezultat pe care, în afară de cîștigarea timpului necesar pentru pregătirile de război, speră să-l obțină de pe urma congresului, și

anume : posibilitatea de a lua prin surprindere Austria și, încurcând-o în plasa tratativilor diplomatice, s-o compromită în ochii opiniei publice a Europei, silind-o să dea semnalul de rupere a tratativilor de pace prin refuzul categoric de a satisface cererile prezentate ei pe neașteptate de Franța și Rusia.

Condițiile în care Austria, în nota adresată ambasadorului rus, acceptă să adere la congresul general ar putea fi deci rezumate în felul următor : Austria va participa la o conferință europeană pentru rezolvarea problemei italiene dacă, înainte de deschiderea acestei conferințe, puterile europene vor consimți să se situeze de partea Austriei împotriva Sardiniei și vor sili Sardinia să dezarmeze, să recunoască tratatul de la Viena și tratatele suplimentare, bazate pe acesta și, în sfârșit, dacă lui Bonaparte nu i se va da nici un pretext de a încălca pacea. Cu alte cuvinte, Austria consimte să participe la un congres dacă acesta încă înainte de deschidere se va obliga să-i cedeze tot ceea ce în prezent, după propria-i declarație, ea e gata să cucerească cu arma în mână. Dacă luăm în considerație faptul că Austria știe foarte bine că acest congres nu este decît o cursă pe care i-au întins-o dușmanii ei hotărâți să dezlănțuie războiul, nimeni n-o va condamna pentru atitudinea ei ironică față de propunerile ruso-franceze.

Pasajele din documentul austriac pe care le-am comentat pînă acum sînt tocmai acelea pe care guvernul britanic a considerat că pot fi date publicității. Dar pasajele care urmează din mesajul lui Buol au fost trecute sub tăcere în textul redactat de Malmesbury al notei austriece :

„Austria va dezarma de îndată ce va dezarma Piemontul. Austria se străduiește în fel și chip să mențină pacea, deoarece ea dorește pacea și știe s-o prețuiască. Dar ea vrea o pace sinceră și durabilă, pe care, de acest lucru este sincer convinsă, o poate asigura fără a-și prejudicia propria ei forță și onoare. Austria a făcut multe sacrificii pentru a menține ordinea și liniștea în Italia. Atîta timp cît nu vor fi formulate și rezolvate problemele preliminare amintite mai sus, Austria poate reduce pregătirile de război, dar nu le poate înceta. Trupele sale vor continua să înainteze în Italia”.

După ce cursa întinsă de Rusia și Franța a fost demascată în felul acesta, a intervenit Anglia, îmboldită de augustul ei aliat de pe partea cealaltă a canalului, pentru a determina Austria să accepte propunerea de a se convoca un congres al marilor puteri care să examineze complicațiile ivite în problema italiană, și și-a exprimat dorința ca guvernul imperial să accepte propunerile prelabile elaborate în Downing-street.

Nu cred ca în analele istoriei diplomației să mai existe un document de o ironie atît de jignitoare cum este răspunsul dat de contele Buol ambasadorului englez de la Viena. În primul rînd, Buol repetă pretenția ca Sardinia să depună armele încă înainte de deschiderea oricărui congres, rămînînd astfel la discreția Austriei.

„Austria — spune el — nu poate veni la congres atîta timp cît Sardinia nu este complet dezarmată, iar corps francs* dizolvate. Guvernul imperial declară că numai după ce aceste condiții vor fi îndeplinite și respectate, el va fi gata să dea asigurări în modul cel mai oficial, că *atîta timp cît va dura congresul Austria nu va ataca Sardinia*, dacă aceasta va respecta teritoriul imperiului și al aliaților săi”.

Așadar, dacă Sardinia va dezarma, Austria se obligă numai să nu atace *Sardinia dezarmată atîta timp cît va dura congresul*. Răspunsul lui Buol la propunerile Angliei este conceput în spiritul lui Juvenal. Cît privește propunerea Angliei ca „acordurile teritoriale și tratatele din 1815 să rămînă inviolabile”, Buol răspunde exclamînd: „Întru totul de acord!” și adaugă numai că și „tratatele încheiate în vederea aplicării tratatelor din 1815 trebuie să fie inviolabile”. Dorința Angliei de a găsi mijloace pentru a putea menține pacea între Austria și Sardinia este interpretată de Buol în sensul că „congresul trebuie să examineze mijloacele de a sili Sardinia să-și îndeplinească obligațiile ei internaționale”. În ceea ce privește propunerea de „evacuare a Statului Papal” și de discutare a „reformelor necesare în statele italiene”, Buol este de acord să permită Europei „să discute sub toate aspectele” aceste probleme, dar în același timp „adoptarea definitivă a recomandărilor elaborate” să rămînă un drept al „statelor direct interesate”. Față de „propunerea” britanică „de compromis care urmează să ia locul tratatelor speciale dintre Austria și statele italiene”, Buol insistă „să se mențină tratatele în vigoare”, dar este de acord cu revizuirea lor în cazul cînd Sardinia și Franța vor consimți ca posesiunile lor, Genova a primei și Corsica a celei de-a doua, să fie puse în discuție. De fapt, Austria a dat propunerilor engleze același răspuns pe care l-a dat mai înainte depeșei ruse. După acest al doilea eșec, Rusia și Franța l-au îndemnat pe ghinionistul lord Malmesbury să propună Austriei, ca măsură preliminară, *dezarmarea generală*. La Tuileries se presupunea, desigur, că Austria, care a luat-o înainte tuturor rivalilor săi în ceea ce

* — detașamentele de voluntari. — *Nota trad.*

privește înarmarea, va respinge categoric această propunere, dar din nou Bonaparte s-a înșelat în socotelile sale. Austria știe că Bonaparte nu poate dezarma fără a se elibera totodată de povara apăsătoare a coroanei imperiale. De aceea Austria a fost de acord cu propunerea ce i-a fost făcută numai în speranța că va fi respinsă. Aceasta a stîrnit o mare consternare la Tuileries, care, după o chizbuință de 24 de ore, a îmbogățit omenirea cu descoperirea că „o dezarmare simultană a marilor puteri nu înseamnă decît dezarmarea Austriei”. Face să citim următorul articolăș impertinent din „Patrie”¹⁹⁴, ziar inspirat direct de Napoleon al III-lea :

„În orice caz, propunerea de dezarmare trebuie să se refere numai la două puteri — Austria și Piemontul —, Austria, care a concentrat în Italia forțe armate în proporții nemaipomenite, și Piemontul, care, avînd în vedere prezența armatei austriece în Lombardia, este silit să răspundă la amenințările de război cu pregătiri de apărare. Problema dezarmării ridicată de Austria trebuie soluționată în primul rînd de ea ; de îndată ce Austria își va retrage trupele din Italia, Piemontului nu-i va rămîne decît să-î urmeze exemplul.

Cît privește Franța, pentru ea nu se pune problema dezarmării (elle n'a pas à désarmer) pentru simplul motiv că ea n-a efectuat înarmări excepționale, pentru că ea n-a concentrat trupe la granițele sale și pentru că nici nu a dorit să se folosească de dreptul ei de a răspunde la amenințările Austriei — amenințări îndreptate împotriva Piemontului și a păcii Europei. Pentru Franța nu se pune problema de a reduce efectivul armatei sale măcar cu un singur soldat sau de a preda un singur tun la arsenal. Pentru ea dezarmarea poate însemna numai obligația de a nu se înarma.

Nu credem că Austria ar avea ceva de obiectat în această privință ; căci ar reduce la zero garanția pe care ea, fără îndoială, într-o dispoziție mai favorabilă (mieux inspirée), voia s-o dea pentru menținerea păcii în Europa atunci cînd a propus o dezarmare, al cărei început, după cum știe și ea prea bine, trebuie să-l facă chiar ea”.

Scris de K. Marx
la 14 aprilie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5624 din 30 aprilie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx și Friedrich Engels

Simptome de apropiere a războiului. —
Înarmarea Germaniei ¹⁹⁵

Londra, 22 aprilie 1859

În universitățile germane, cam pe la orele 11 seara, după ce supraveghetori din partea universităților îi dau afară pe studenți din diferitele berării, dacă vremea este bună, cele câteva corporații studentești se adună de obicei în piață. Aici membrii fiecărei corporații sau „culori” încep un fel de joc cu membrii altor „culori”, care constă în „a se tachina” unii pe alții; scopul acestui joc este de a se provoca unul din acele dueluri foarte frecvente și nu prea primejdioase care constituie una din trăsăturile cele mai caracteristice ale vieții studentești. În aceste ciocniri verbale preliminare care au loc în piață, marea artă constă în a da zeflemelelor tale o asemenea formă, încît să nu constituie o insultă reală sau formală, dar să-l enervezi cît mai mult pe oponent și, în cele din urmă, să-l faci să-și piardă singele rece și să-ți aducă acea insultă formală și convențională, care te obligă să-l provoci la duel.

Un joc preliminar identic are loc de câteva luni între Austria și Franța. Franța l-a început la 1 ianuarie anul acesta, iar Austria i-a răspuns. Din vorbă în vorbă, întii un gest, apoi altul, adversarii s-au apropiat tot mai mult de o provocare, dar eticheta diplomatică cere ca un asemenea joc să fie jucat pînă la capăt. De aici interminabile propuneri și contrapropuneri, concesi, condiții, reticențe, tergiversări.

Iată un ultim exemplu de forma pe care a luat-o tachinarea diplomatică: la 18 aprilie, lordul Derby a declarat în Camera lorzilor că Anglia face un ultim efort și, în caz că nu reușește, trebuie să renunțe la rolul de mediator. Numai cu trei zile mai tîrziu, la 21 aprilie, „Moniteur” a declarat că Anglia a făcut celor patru mari puteri următoarele propuneri: 1) Să se înfăptuiască încă înainte de congres dezarmarea generală și concomitentă. 2) Dezarmarea să se facă sub condu-

cerea unei comisii militare sau civile, independent de congres. (Această comisie să fie compusă din șase membri, dintre care unul din partea Sardiniei.) 3) De îndată ce comisia își va fi început lucrările, să se întrunească congresul și să treacă la discutarea problemelor politice. 4) Imediat după deschiderea congresului, reprezentanții statelor italiene să fie invitați să-și ocupe locurile alături de reprezentanții marilor puteri, întocmai așa cum s-a întâmplat la congresul din 1821¹⁰⁰. Totodată, „Moniteur” a comunicat că Franța, Rusia și Prusia s-au declarat de acord cu propunerile Angliei, iar o telegramă din Torino a liniștit diferitele burse din Europa prin vestea îmbucurătoare că Ludovic-Napoleon a convins Piemontul să facă același lucru. Până acum totul a decurs neobișnuit de pașnic, și se părea că toate obstacolele din calea convocării congresului vor fi neapărat înlăturate. În realitate, planul era cât se poate de transparent. Franța nu era încă pregătită de luptă, pe cînd Austria era pregătită. Pentru a nu lăsa nici o îndoială în privința adevăratelor sale intenții, Ludovic-Napoleon a dat să se înțeleagă cât se poate de limpede în presa sa semi-oficială că această dezarmare poate fi aplicată numai la Austria și Piemont, căci Franța, care nu s-a înarmat, este firesc să nu poată dezarma; și în același timp, în ziarul său oficial „Moniteur”, articolele sale erau formulate în așa fel, încît să nu-l lege prin nici o obligație în ceea ce privește extinderea „principiului de dezarmare” la Franța. Este evident că următorul său pas ar fi trebuit să conste în transformarea declarației sale semioficiale că Franța nu s-a înarmat într-una oficială; în felul acesta problema s-ar fi mutat cu succes în domeniul vag al amănuntelor de ordin militar, unde nu este greu să prelungiști aproape la nesfârșit o asemenea controversă prin afirmații, contraafirmații, cerere de probe, dezmințiri, rapoarte oficiale și alte manevre de acest fel. Între timp, Ludovic-Napoleon ar fi avut posibilitatea să-și termine în liniște pregătirile despre care, potrivit noului său principiu, el poate afirma că nu constituie o înarmare, căci el doar nu are nevoie de oameni (pe aceștia îi poate recruta în orice moment), ci de material de război și de noi formații. Chiar el a declarat că nu va fi gata de război înainte de 1 iunie anul acesta. Și, într-adevăr, dacă pregătirile sale s-ar termina pînă la 15 mai, el ar putea ca la data respectivă, profitînd de căile sale ferate, să-i cheme pe soldații din concediu, și în jurul datei de 1 iunie ei s-ar înapoia la unitățile lor. Dar există motive serioase să se creadă că, din cauza uriașelor fraude,

neorînduielei, mituiri și delapidări care au loc în administrația militară franceză, potrivit exemplului lăudabil dat de curtea imperială, pregătirile necesare de materiale nu pot fi complet terminate nici la data fixată inițial de Ludovic-Napoleon însuși. Orice ar fi, un lucru este sigur: fiecare săptămână de amânare înseamnă un câștig pentru Ludovic-Napoleon și o pierdere pentru Austria, care, în urma acestui interludiu diplomatic, nu numai că ar fi lipsită de avantajele militare care rezultă din faptul că a luat-o înaintea celorlalte state în ceea ce privește pregătirile de război, dar ar fi și strivită sub povara cheltuielilor uriașe necesare pentru continuarea pregătirilor de război în actualele proporții.

Austria, care înțelege foarte bine cum stau lucrurile, nu numai că a respins propunerea făcută de Anglia cu privire la convocarea unui congres în aceleași condiții ca cel de la Laibach, dar a și fost prima care a dat semnalul de război. În numele ei, generalul Gyulay a prezentat curții din Torino un *ultimatum*, în care se insistă asupra dezarmării și demobilizării voluntarilor și în care Piemontului i se acordă un răgaz de numai trei zile pentru a lua o hotărîre; după expirarea acestui termen urmează să se declare război. În același timp, încă două divizii ale armatei austriece, cu un efectiv de 30 000 de oameni, au fost trimise pe Ticino. Așadar, din punct de vedere diplomatic, Napoleon a strîns Austria cu ușa, deoarece a silit-o să rostească prima cuvîntul sacru — să declare război. Totuși, dacă Austria nu va fi nevoită prin note amenințătoare de la Londra și Petersburg să renunțe la pasul făcut, victoria diplomatică a lui Bonaparte l-ar putea costa tronul.

Între timp febra războiului a cuprins și alte țări. Micile state din Germania, socotind pe bună dreptate că pregătirile lui Ludovic-Napoleon constituie o amenințare pentru ele, au dat curs liber exprimării sentimentului național, ajuns la o intensitate cum nu s-a mai întîlnit în Germania din perioada 1813 și 1814. Ei își coordonează acțiunile cu aceste „sentimente naționale”. Bavaria și statele vecine cu ea creează noi formații militare, chemînd sub arme pe rezerviști și Landwehrul. Corpurile 7 și 8 din armata federală germană (formate în aceste state), care, potrivit datelor oficiale, trebuie să numere 66 000 de oameni în serviciu activ și 33 000 de oameni în armata de rezervă, cînd vor intra în război vor avea, probabil, 100 000 de oameni în serviciu activ și 40 000 în rezervă. Hanovra și celelalte state din nordul Germaniei care formează

al 10-lea corp federal se înarmează în aceleași proporții, întărindu-și totodată țărmurile împotriva unor atacuri de pe mare. Prusia, care, datorită pregătirilor efectuate în perioada mobilizării din 1850¹⁰⁷ și după aceea sub raport militar-tehnic se află la un nivel mai ridicat ca oricînd, de cîtva timp se pregătește liniștită pentru mobilizarea armatei sale. Acum, ea își dotează din ce în ce mai intens infanteria cu puști cu percuție și abia de curînd și-a înzestrat artileria pedestră cu tunuri cu un calibru de 12 pfunzi ; totodată sînt puse pe picior de război și fortărețele ei de pe Rin. Ea a dat ordin ca trei corps d'armée să fie pregătite pentru acțiuni militare. Totodată, poziția ei în comisia militară federală de la Frankfurt este o dovadă convingătoare că înțelege foarte bine ce pericol prezintă pentru ea politica lui Ludovic-Napoleon. Și dacă guvernul ei tot mai ezită, în schimb opinia publică este pe deplin pregătită. Fără îndoială că Ludovic-Napoleon trebuie să se aștepte ca Germania să fie un adversar atît de unit și de hotărît al Franței cum nu a mai fost nicicînd pînă acum, și aceasta într-o perioadă cînd între germani și francezi există mai puțină dușmănie ca oricînd.

Scris de K. Marx și F. Engels
la 21—22 aprilie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 631 din 9 mai 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Perspectivile războiului

Nu am considerat necesar să răspundem tuturor criticilor superficiale care au apărut în ultimele două luni ori de câte ori ne-am ocupat de discutarea resurselor și a situației strategice premergătoare marelui și sîngerosului război în care este angrenată astăzi Europa. Dar acum, numeroasele amănunte care umplu coloanele ziarului nostru de astăzi — amănunte care ne dau o imagine vie a primelor scene ale acestei drame cumplite și impresionante — constituie o confirmare atît de incontestabilă, ba chiar amănunțită a punctului nostru de vedere și, în același timp, fără îndoială, atît de interesantă pentru public, încît considerăm că putem să atragem atenția asupra acestei teme.

Încă în urmă cu două luni am arătat că pentru Austria un mijloc sigur de apărare este ofensiva *. Am afirmat că austriecii, a căror armată din Italia, concentrată în apropierea poziției piemonteze de apărare, este bine dotată și gata de luptă, ar face o mare greșeală dacă nu ar profita de această superioritate vremelnică asupra inamicilor lor, ale căror forțe sînt încă împrăștiate, și nu ar intra imediat pe teritoriul Sardiniei, și, biruind mai întîi armata sardă, ar înainta apoi împotriva francezilor, care trebuie să treacă peste Alpi în mai multe coloane, expunîndu-se astfel riscului ca aceste coloane să fie zdrobite pe părți. Această concluzie a noastră a stîrnit în rîndurile criticilor mai mult sau mai puțin remarcabili și care se orientează mai mult sau mai puțin bine în materie de strategie un val de obiecții. Dar punctul nostru de vedere a fost confirmat de părerea tuturor specialiștilor militari care au scris despre această problemă; și, în cele din urmă, s-a dovedit că aceasta este și părerea generalilor austrieci. Dar destul despre această chestiune.

* Vezi volumul de față, pag. 228—233. — *Nota red.*

Întrucît războiul a și început, să examinăm care este raportul de forțe și ce șanse de succes are fiecare dintre părți. Austriecii au în Italia 5 corpuri de armată — 2, 3, 5, 7 și 8 —, care numără cel puțin 26 de regimente de infanterie, avînd fiecare cîte 5 batalioane (dintre care unul de grenadieri), și 26 de batalioane de infanterie ușoară, în total 156 de batalioane, sau 192 000 de oameni. Împreună cu cavaleria, artileria, trupele de geniu și cele care fac serviciu de garnizoană, forțele lor se ridică, potrivit celei mai modeste evaluări, la 216 000 de oameni. Nu știm cu cît a crescut acest număr prin concentrarea în Italia a unor noi regimente de grăniceri și rezerviști. De faptul că a crescut nu ne îndoim nici o clipă. Dar să luăm cifra minimă — 216 000 de oameni. Dintre aceștia, 56 000 de oameni vor fi absolut suficienți pentru a apăra toate fortărețele, forturile și taberele întărite pe care austriecii vor dori să le mențină în Lombardia. Să luăm cifra maximă — 66 000 de oameni. În cazul acesta, pentru invazia în Piemont rămîn 150 000 de oameni. Potrivit știrilor telegrafice primite, efectivul armatei invadatoare austriece se ridică la 120 000 de oameni; desigur, pe aceste date nu se poate pune prea mult temei. Dar, pentru orice eventualitate, să presupunem că austriecii nu dispun pentru acțiunile militare decît de 120 000 de oameni. Cum vor fi dispuse forțele franceze și piemonteze pentru a întîmpina această armată compactă?

Armata piemonteză este concentrată între Alessandria și Casale, pe o poziție pe care am descris-o cu cîteva săptămîni în urmă*. Ea este formată din 5 divizii de infanterie și una de cavalerie, sau 45 000 de oameni din infanteria de linie, inclusiv rezerva; 6 000 de trăgători și aproximativ 9 000 de cavaleriști și artileriști, în total 60 000 de oameni, numărul maxim de oameni de care Piemontul poate dispune pentru ducerea acțiunilor militare. Cei 15 000 de oameni care rămîn sînt necesari pentru serviciul de garnizoană. Voluntarii italieni încă nu sînt apți pentru a se întîlni cu inamicul pe cîmpul de luptă. Așa cum am relevat, poziția piemonteză nu poate fi învăluită dinspre sud din motive strategice, dar poate fi învăluită dinspre nord; aici însă ea este apărată de linia rîului Sesia, care se varsă în Pad la aproximativ 4 mile la est de Casale, și sarzii, dacă e să dăm crezare știrilor telegrafice, intenționează să păstreze această poziție.

Ar fi de-a dreptul ridicol ca 60 000 de oameni, fiind atacați de forțe de două ori mai numeroase decît ale lor, să ac-

* Vezi volumul de față, pag. 228—231. — *Nota red.*

cepte o bătălie decisivă pe o asemenea poziție. După toate probabilitățile, pe acest rîu se va opune de formă o oarecare rezistență — suficientă pentru a-i sili pe austrieci să-și desfășoare toate forțele —, iar apoi sarzii se vor retrage dincolo de Casale și de Pad, lăsînd deschis drumul direct spre Torino. Aceasta ar putea să se întîmple pe la 29 sau 30 aprilie, presupunînd că diplomația engleză nu va provoca o nouă amîinare în desfășurarea acțiunilor militare. A doua zi, austriecii ar încerca să treacă Padul și, în caz de reușită, i-ar împinge pe sarzi pe cîmpie pînă la Alessandria, unde ar putea să-i lase să rămînă un timp; în caz de nevoie, o coloană austriacă, pornind de la Piacenza, la sud de Pad, ar putea distruge calea ferată dintre Genova și Alessandria și ar putea ataca orice corp francez care ar porni de la Genova spre Alessandria.

Dar ce fac oare francezii în ipoteza noastră în tot acest răstimp? Ei, desigur, se îndreaptă cu cea mai mare grabă spre viitorul teatru de acțiuni militare, valea cursului superior al Padului. Cînd știrea despre ultimatumul austriac a ajuns la Paris, forțele destinate armatei alpine abia dacă depășeau 4 divizii de infanterie în regiunea Lyon și alte 3 care se aflau fie în sudul Franței și Corsica, fie în stadiu de concentrare. Încă o divizie trebuia să sosească din Africa. Aceste 8 divizii urmau să formeze 4 corpuri; ca o primă rezervă, armata franceză dispunea de trupele diviziei de linie de la Paris și ca a doua rezervă — de gardă. Aceasta înseamnă în total 12 divizii de linie și două de gardă, formînd 7 corpuri de armată. Cele 12 divizii de linie, numărînd fiecare, înainte de chemarea soldaților din concediu, circa 10 000 de oameni, ar fi însumat în total 120 000, cu cavaleria și artileria 135 000, iar împreună cu garda — 30 000 — s-ar ridica la un total de 165 000 de oameni. După rechemarea tuturor soldaților din concediu, întregul efectiv al armatei ar ajunge la 200 000 de oameni. Pînă aici totul e cum nu se poate mai bine; aceasta este o armată admirabilă, destul de numeroasă pentru a cuceri o țară de două ori mai mare decît Italia. Dar unde s-ar putea afla ea la 1 mai sau în jurul acestei date, cînd ar fi nevoie de ea în cîmpiile Piemontului? Corpul de armată al lui Mac-Mahon a fost trimis pe la 23 sau 24 aprilie la Genova; dar, deoarece nu a fost concentrat în prealabil, el nu va putea părăsi Genova înainte de 30. Corpul de armată al lui Baraguay d'Hilliers se află în Provence și, potrivit anumitor informații, urma să înainteze prin Nisa și Col di Tenda, potrivit altor informații

însă, urma să se imbarce pe vase și să debarce pe litoralul Mării Mediterane. Corpul de armată al lui Canrobert trebuie să intre pe teritoriul Piemontului trecînd prin Mont Cenis și Mont Genève și toate celelalte trupe trebuiau, pe măsură ce seoseau, să urmeze aceeași cale. Acum se știe în mod cert că pînă la 26 aprilie nici un fel de trupe franceze nu au pășit pe teritoriul Sardiniei; că 3 divizii din armata de la Paris se mai aflau încă la 24 aprilie la Paris și că una dintre ele a pornit abia la acea dată spre Lyon cu trenul. În afară de aceasta, nu era de așteptat ca garda să intre în acțiune înainte de 27. Așadar, presupunînd că toate trupele enumerate de noi mai sus au fost concentrate la frontieră și sînt gata să pornească în campanie, avem 8 divizii de infanterie, sau 80 000 de oameni. Dintre aceștia, 20 000 se îndreaptă spre Genova; 20 000 sub comanda lui Baraguay, dacă în general vor pleca spre Piemont, vor trece prin Col di Tenda. Rămîn 40 000 de oameni sub comanda lui Canrobert și Niel, care vor înainta prin Mont Cenis și Mont Genève. Acesta este totalul trupelor de care va dispune Ludovic-Napoleon atunci cînd va fi cea mai mare nevoie de ajutorul lui, și anume în momentul cînd austriecii vor fi probabil la Torino. Și toate acestea, observăm în treacăt, corespund pe deplin observațiilor pe care le-am făcut cu cîteva săptămîni în urmă în legătură cu această problemă. Dar, chiar dacă ar avea la dispoziția sa toate căile ferate din lume, Ludovic-Napoleon n-ar putea transporta celelalte 4 divizii din armata de la Paris pentru a lua parte la începutul primelor lupte, fără a da răgaz austriecilor ca, timp de mai bine de două săptămîni, să facă ce vor cu piemontezii; și chiar și atunci șansele sale de succes sînt foarte reduse, întrucît va avea 8 divizii în două trecători în munți, iar în punctul unde urmează să se facă joncțiunea, un inamic cel puțin egal ca număr. Dar, din considerente de ordin politic, un om în situația lui nu poate să permită ca timp de două săptămîni Piemontul să fie invadat de inamic și, de aceea, el va trebui să primească bătălia de îndată ce austriecii i-o vor cere și va trebui să ducă această bătălie în condiții dezavantajoase pentru el. Cu cît francezii vor trece mai repede Alpii, cu atît va fi mai bine pentru austrieci.

Scris de F. Engels
la 28 aprilie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 634 din 12 mai 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Panică financiară

Londra, 29 aprilie 1859

Ieri a fost zi de plată a cupoanelor titlurilor de stat și acțiunilor străine, și panica care domnește la bursă începînd de la 23 aprilie a atins un fel de punct culminant. De luna trecută și pînă astăzi au fost declarați în stare de faliment nu mai puțin de 28 de oameni de bursă, dintre care 18 pe ziua de 28. Sumele de care era vorba — într-un caz 100 000 l. st. — depășeau cu mult media obișnuită a unor asemenea „execuții”. Urcarea concomitentă a taxei de scont de către directorii de bancă de la $2\frac{1}{2}\%$ — nivel la care fusese fixată la 9 decembrie 1858 — la $3\frac{1}{2}\%$, urcare care a urmat scurgerii aurului provocate de cumpărarea unei cantități de argint pentru a fi trimisă în India, a contribuit în oarecare măsură la creșterea alarmei. Titlurile de rentă consolidată cu 3% , care la 2 aprilie au fost cotate la $96\frac{1}{4}$, la 28 aprilie au scăzut la 89 și timp de cîteva ore chiar la $88\frac{1}{4}$. Efectele rusești cu $4\frac{1}{2}\%$, care la 2 aprilie au cotate 100, la 28 aprilie au scăzut la 87. În același interval de timp, efectele sarde au scăzut de la 81 la 65, iar împrumutul turc cu 6% a suferit o scădere de la $93\frac{1}{2}$ la 57, pentru ca, la cîteva ore mai tîrziu, să se ridice iar la 61. Titlurile de stat austriece cu 5% au cotate la un curs foarte scăzut — 49. Principala cauză care a provocat această uriașă depreciere a titlurilor engleze și străine, însoțită de o scădere asemănătoare a acțiunilor căilor ferate, în special ale celor italiene, a fost știrea despre invazia austriecilor în Sardinia, despre înaintarea armatei franceze în Piemont și despre încheierea unor tratate ofensive și defensive între Franța, Rusia și Danemarca¹⁹⁸. E drept că în cursul zilei telegraful a transmis din partea ziarului „Constitutionnel” o dezmințire a zvonurilor cu privire la încheierea unui tratat ofensiv și defensiv între Franța și Rusia. Dar, cu toată credulitatea și optimismul,

care sînt, fără îndoială, proprii oamenilor de la bursa de efecte, de data aceasta ei au îndrăznit să pună la îndoială veridicitatea declarațiilor semioficiale ale Franței. Ei n-au putut încă uita că nu este decît o săptămînă de cînd „Moniteur” a avut îndrăzneala să dezmințită zvonul că Franța se înarmează sau intenționează să se înarmeze. Mai mult, oracolul francez, deși nega existența unui tratat, mărturisea că cei doi autocrați din est și din vest au ajuns la o „înțelegere”, astfel încît dezmințirea se transformă în cel mai bun caz într-un joc de cuvinte. O dată cu falimentul speculanților de bursă britanici, a înregistrat un eșec și împrumutul rus de 12 000 000 l. st., care, dacă în acel moment nu ar fi intervenit hotărîrea neașteptată a Austriei de a trimite un ultimatum Sardiniei, ar fi fost înghițit de Lombard-street. În legătură cu spargerea acestui balon de săpun care este împrumutul rus, d-l Simpson, autorul unor articole financiare care apar în ziarul londonez „Times”, face următoarele observații interesante :

„Unul dintre punctele care în actuala stare de lucruri merită o atenție deosebită este faptul că publicul a scăpat de acest împrumut al Rusiei, proiectat. Deși intențiile acestei puteri erau foarte străvezii încă din momentul cînd războiul Crimeii a fost terminat înainte de timp, datorită influenței «aliatului» nostru și întîlnirii ulterioare a împăraților la Stuttgart, era limpede că nici un fel de avertisment, în afara unor dovezi cu totul indiscutabile, nu ar fi putut-o împiedica să obțină orice sumă ar fi dorit, în caz că s-ar fi putut găsi o bancă solidă care să-și asume efectuarea acestei tranzacții. De aceea, în urmă cu o lună sau două, cînd s-a proiectat contractarea unui împrumut de 12 000 000 l. st., toate părțile interesate au dat semne de o foarte bună dispoziție și de cea mai mare încredere. «Orice ar face posesorii de capitaluri englezi, lor nu le va reveni decît o parte foarte modestă !» «La Berlin și în alte părți, oamenii sînt dispuși să cumpere obligațiuni la un preț mai ridicat cu 1 sau 2% peste cel la care urmează să fie oferit pe piața londoneză». În aceste condiții erau puține speranțe să se dea ascultare vreunui avertisment. E drept că de data aceasta nici d-l Baring, nici d-l Rotschild, care, de obicei, se concurează cu atîta rîvnă în asemenea ocazii, nu și-au manifestat în nici un fel dorința de a avea ceva de-a face cu acest împrumut. În plus circulau și unele știri despre o concentrare secretă a unor trupe rusești cu un efectiv de 100 000 de soldați în Gruzia. De asemenea, se vorbea că ambasadorul rus la Viena ar fi declarat deschis că împăratul Napoleon este pe deplin îndreptățit să ceară o revizuire a tratatelor din 1815 ; și, în sfîrșit, recentele eforturi depuse pentru a anula tratatul de la Paris în partea care se referă la Principatele dunărene, călătoria pe Marea Mediterană a marelui duce Constantin și manevra abilă în scopul de a zădărnici misiunea de pace a lordului Cowley, toate acestea, așa cum este lesne de înțeles, erau suficiente pentru a da naștere la unele ezitări. Dar nimic nu poate influența pe optimistul depunător englez, ahtiat după orice hîrtii care-i promet o dobîndă de 5% și al cărui dispreț pentru alarmiști nu cunoaște margini. Așadar, persoanele care și-au asumat plasarea împrumutului nu și-au pierdut speranțele, și, în-

tr-adevăr, cu o zi sau două înainte de anunțarea ultimatumului austriac au avut loc ultimele consfătuiri, al căror scop era de a pregăti totul pentru ca împrumutul să poată fi emis în orice moment. După ce s-au primit ultimele asigurări liniștitoare din partea ziarului francez «Moniteur», care trebuiau să confirme asigurările anterioare că Franța nu se înarmează și nu intenționează să se înarmeze, toată afacerea putea să fie pe deplin încununată cu succes. Dar pasul «criminal» făcut de Austria, care n-a vrut să aștepte pînă cînd rivalii ei vor obține tot ceea ce au nevoie, a dat totul peste cap, și, astfel cele 12 000 000 l. st. urmează acum să rămînă în Anglia*.

La Paris, desigur, panica de pe piața financiară și falimentele care i-au urmat au fost cu mult mai puternice decît neli-niștea de la bursa din Londra. Dar Ludovic-Napoleon, care chiar atunci votase prin intermediul lacheilor săi din corpul legislativ un nou împrumut de 500 000 000 de franci pentru el, a interzis în modul cel mai riguros să se publice ceva în presă în legătură cu aceste incidente neplăcute. Totuși, putem ajunge la o apreciere justă a actualei stări de lucruri dacă aruncăm o privire asupra tabelului de mai jos, pe care l-am extras din buletinul oficial al bursei :

	24 martie		7 aprilie		28 aprilie	
	fr.	cent.	fr.	cent.	fr.	cent.
Titluri de rentă cu 3%	69	20	67	95	62	00
Acțiunile Băncii Franței	2 865	00	2 840	00	2 500	00
Crédit mobilier	805	00	707	50	530-542	00
Acțiunile societăților de cale ferată Orléans	1 368	00	1 257	50	1 150	00
„ „ de nord	940	00	915	00	835	00
„ „ de est	682	00	627	50	550	00
„ „ mediteraniene	850	00	830	00	752	00
„ „ de sud	523	00	503	75	412	50
„ „ de vest	600	00	537	50	485	00
„ „ Geneva	540	00	520	00	445	00
„ „ Austria	560	00	536	25	406	25
„ „ Victor Emanuel ..	400	00	390	00	315	00
„ „ Lombardo-Venețiană	527	50	512	50	420	00

În momentul de față oamenii de afaceri din Anglia sînt extrem de porniți împotriva guvernului britanic, pe care-l acuză că s-a făcut de ris în fața lumii diplomatice a Europei și, ceea ce este mai important, că a indus în eroare lumea comercială prin miopia și negliobia lui îndărătnică. Într-adevăr, în tot timpul acestei parodii de tratative, lordul Derby a permis

Franței și Rusiei să facă din el un fel de minge de fotbal. Ne-fiindu-i de ajuns greșelile lui de pînă acum, care s-au ținut lanț, a căzut din nou în aceeași cursă cînd a sosit știrea despre ultimatumul austriac, pe care la banchetul de la Mansion House l-a înfierat ca fiind „criminal”, neștiind nici chiar atunci nimic despre tratatul ruso-francez. Ultima sa propunere de mediație, pe care, după părerea lui, Austria nu putea să n-o accepte, a fost pur și simplu un tertip electoral care trebuia să aibă un singur rezultat: să-i dea lui Napoleon încă un răgaz de 48 de ore pentru a-și concentra trupele și a paraliza acțiunile inevitabile ale Austriei. Așa arată perspicacitatea diplomatică a acestei aristocrații mîndre care se împotrivesc unei reforme parlamentare democratice sub pretextul că această reformă ar putea smulge conducerea politicii externe din mîinile experimentate ale politicianilor ereditari. În concluzie țin să relev că răscoalele din Toscana și din ducate¹⁹⁹ oferă Austriei pretextul pe care și l-a dorit pentru a ocupa aceste regiuni.

Scris de K. Marx
la 29 aprilie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5634 din 12 mai 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Vorbe dulci

Nota pe care Ludovic-Napoleon a transmis-o prin reprezentanții săi diplomatici guvernelor europene la 27 aprilie, precum și mesajul lui din 3 mai adresat Corpului legislativ dovedesc că împăratul își dă perfect de bine seama cât de larg sînt răspîndite suspiciunile în legătură cu motivele și scopul final care au determinat intervenția sa în treburile Italiei și se străduiește din răsputeri să le risipească. În notă el caută să dovedească că, în ceea ce privește această intervenție în treburile Italiei, el a acționat tot timpul numai cu consimțămîntul Angliei, Prusiei și Rusiei, prezentînd lucrurile în așa fel ca și cum toate aceste state sînt tot atît de nemulțumite ca și el de situația din Italia și la fel de convinse de primejdiile care rezultă din starea de nemulțumire ce domnește în această țară și din agitația secretă care se desfășoară acolo, și se străduiesc în egală măsură să prevină prin precauții înțelepte o criză inevitabilă. Dar cînd invocă, cu titlu de dovadă, misiunea lordului Cowley la Viena²⁰⁰, propunerea Rusiei de a se convoca un congres și sprijinul de care s-au bucurat aceste măsuri din partea Prusiei, el, după cât se pare, uită că principalul obiectiv al acestor măsuri nu era nicidecum Italia, că scopul lor și ceea ce le-a servit drept impuls a fost ruptura care amenința să se producă între Austria și Franța și că, în comparație cu aceasta, nemulțumirile și tulburările din Italia erau lipsite de orice importanță.

Numai manifestarea subită a unui interes deosebit din partea lui Napoleon față de treburile Italiei a făcut ca în ochii celorlalte state din Europa problema italiană să capete o importanță excepțională. Deși Austria a fost prima care a început ostilitățile, rămîne un fapt incontestabil că fără instigarea Sardiniei de către Napoleon, instigare la care nu au luat parte nici Prusia, nici Anglia, precum și fără pașii întreprinși

de Sardinia ca urmare a acestui lucru nu exista nici un motiv să se creadă că vor începe ostilitățile. În realitate, Franța nu s-a oferit nicidecum să contribuie, împreună cu celelalte state, la o reglementare amicală a disputei dintre Austria și Sardinia ; nu putem trece peste faptul că, numai atunci cînd Franța s-a angajat efectiv în acest conflict, celelalte state au socotit necesar să manifeste mai mult interes față de el, dar nu ca problemă italiană, ci europeană. Chiar și faptul că numai Franța s-a simțit chemată să ia apărarea Sardiniei împotriva atacului Austriei vine în contradicție cu părerea care susține că, în problema italiană, Franța a acționat numai în colaborare cu celelalte state. Atît în nota sa cît și în mesajul către Corpul legislativ, împăratul francez neagă cu hotărîre orice ambiție personală, orice tendință de cucerire, orice dorință de a obține o influență franceză în Italia. El ar vrea să fie crezut că se consacră exclusiv statornicirii independenței Italiei și restabilirii echilibrului de forțe care a fost încălcat din cauza supremației Austriei. Cei care își amintesc declarațiile și jurămintele făcute de împărat pe vremea cînd era președinte al Republicii Franceze nu prea vor înclina să se încredă în declarațiile sale ; dar chiar și aceste încercări de a liniști temerile și de a risipi suspiciunile Europei conțin aluzii de natură să producă un efect contrar.

Nimeni nu se poate îndoi că, în momentul de față, Ludovic-Napoleon dorește sincer să preîntîmpine orice amestec din partea Angliei și Germaniei în războiul său împotriva Austriei. Dar acest lucru este departe de a dovedi că el se străduiește numai să reglementeze problema italiană. Să presupunem că el s-ar strădui să obțină hegemonia în Europa ; în acest caz ar prefera, desigur, să lupte cu fiecare dintre diferitele state în parte. El este surprins de frămîntările care domnesc în unele state din Germania, deși aceste frămîntări sînt provocate de aceleași cauze invocate de el pentru a explica graba cu care se repede în ajutorul Sardiniei.

Dacă Franța, învecinată cu Sardinia, este legată de ea prin vechi tradiții, prin originea lor comună și prin alianța încheiată de curînd, între Germania și Austria există aceleași legături, ba chiar mai strînse. Dacă Napoleon nu vrea să aștepte să fie pus în fața unui fapt împlinit, și anume în fața victoriei Austriei asupra Sardiniei, nici germanii nu sînt dispuși să aștepte ca victoria deplină a Franței asupra Austriei să devină un fapt împlinit. Ludovic-Napoleon urmărește să umi-

lească Austria sau cel puțin s-o alunge din Italia, acest lucru el nu-l tăgăduiește. Ce-i drept, el neagă că ar urmări anexarea vreunui teritoriu italian sau obținerea unei influențe în Italia, declarînd că scopul războiului este să stabilească independența Italiei, și nu să-i impună o schimbare de stăpîn. Dar închipuiți-vă că guvernele italiene, a căror independență față de Austria urmează să fie apărută, ar fi tulburate, așa cum, după toate probabilitățile, se va și întîmpla, de cei pe care Ludovic-Napoleon îi prezintă ca „instigatori la dezordine și membri incorigibili ai vechilor cliți”. Ce se va întîmpla atunci ?

„Franța — spune Ludovic-Napoleon — a arătat cît de mult urăște anarhia”.

Acestei uri împotriva anarhiei îi datorează el, după propria-i afirmație, actuala sa putere. Această ură împotriva anarhiei i-a servit drept justificare pentru a dizolva Adunarea națională, pentru a-și călca jurămintele, pentru a răsturna guvernul republican prin forța armelor, pentru a suprima orice libertate a presei, pentru a surghiuni sau a trimite la Cayenne pe toți adversarii dictaturii sale absolute. Nu s-ar putea oare ca înăbușirea anarhiei să-i facă același serviciu și în Italia ? Dacă „înfrîngerea instigătorilor la dezordine și a membrilor incorigibili ai vechilor cliți” a justificat suprimarea libertății în Franța, n-ar putea ea oare servi deopotrivă drept pretext plauzibil pentru suprimarea independenței Italiei ?

Scris de K. Marx
în jurul datei de 6 mai 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 639 din 18 mai 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Atitudinea Austriei, Prusiei și Germaniei față de război

Viena, 10 mai 1859

Nerăbdarea și dezamăgirea populației vieneze provocate de ritmul lent al desfășurării războiului, care părea că a început într-un mod atât de hotărît, au determinat guvernul să lipească pe toate zidurile capitalei următorul comunicat :

„Intrucît este probabil ca toate știrile publicate în ziarele austriece în legătură cu înaintarea armatei imperiale să ajungă în cîteva ore la cunoștința inamicului, care poate face uz de ele, avem datoria să dăm dovadă de cea mai mare prudență cînd e vorba de informații destinate publicului. Potrivit ultimelor știri, armata imperială a ocupat o poziție între Pad și Sesia, care poate servi drept bază pentru acțiuni ofensive. În mîinile armatei noastre sînt toate trecerile peste Sesia și, deși creșterea continuă a apelor Padului nu permite nici o transbordare de forțe însemnate pe malul drept al fluviului, teritoriul dintre Pontecurone și Voghera este ocupat, ca și pînă acum, de detașamente importante ale armatei imperiale ; totodată, am distrus podul de cale ferată de lîngă Valenza”.

Este de la sine înțeles că guvernul austriac urmărește cu oarecare îngrijorare starea de lucruri din micile state italiene. Ministerul de război a publicat următorul comunicat cu privire la forțele militare ale acestor state :

Toscana. 4 regimente de linie de infanterie, fiecare fiind alcătuit din două batalioane, fiecare batalion din 6 companii — în total 6 833 de oameni ; 1 batalion de trăgători alcătuit din 6 companii — 780 de oameni ; 1 batalion de trăgători insulari — 780 de oameni ; batalioane de vînători voluntari — 2 115 oameni ; 1 batalion de veterani — 320 de oameni ; 1 detașament disciplinar — 150 de oameni ; două escadroane de dragoni — 360 de cai ; 1 regiment de artilerie — 8 baterii formate fiecare din 6 piese de artilerie ; 1 divizion de artilerie de coastă — 2 218 oameni ; 1 regiment de jandarmi — 1 800 de oameni. Aceasta împreună cu statele-majore respective, cu geniștii, marinarii etc. reprezintă 15 769 de oameni.

Parma. Garda imperială, alebardieri, ghizi — 179 de oameni ; două batalioane de linie, 1 batalion de vînători —

3 254 de oameni ; 1 baterie de artilerie — 84 de oameni ; ge-
niști — 14 oameni ; 4 companii de jandarmi — 417 oameni ;
împreună cu statele-majore, comandantii, subunitățile de in-
strucție, companiile de muncitori, în total 4 294 de oameni.

Modena. 4 regimente de linie — alcătuite fiecare dintr-un
singur batalion — 4 880 de oameni ; 1 companie de vânători —
120 de oameni ; 3 companii de dragoni — 300 de oameni ;
1 baterie de cîmp formată din 6 piese de artilerie — 150 de
oameni ; 1 baterie de artilerie de coastă compusă din 12 piese
de artilerie — 250 de oameni ; 1 companie de muncă — 130
de oameni ; 1 companie de geniu — 200 de oameni ; pe lângă
acestea, un număr oarecare de veterani, alebardieri etc., în
total 7 594 de oameni.

San Marino. Armata acestei mici republici numără 800 de
oameni.

Roma. Două regimente de infanterie elvețiană (al treilea
regiment este în curs de formare) — 1 862 de oameni ; două
regimente italiene cu același efectiv ; două batalioane seden-
tare (o categorie destul de ciudată de soldați) — 1 200 de oa-
meni ; 1 regiment de dragoni — 670 de oameni și cai ; 1 re-
giment de artilerie format din 7 baterii avînd cîte 4 piese de
artilerie fiecare — 802 oameni ; jandarmi — 4 323 de oameni ;
împreună cu statele-majore, geniștii etc. — 15 255 de oa-
meni.

Neapole și Sicilia. 4 regimente elvețicne, două regimente
napolitane de grenadieri de gardă, 6 regimente de grenadieri,
13 regimente de infanterie, 1 regiment de carabinieri cu com-
panii de rezervă-instrucție, în total 57 096 de oameni ; 12 ba-
talionale de vânători — 14 976 de oameni, iar împreună cu
companiile de rezervă-instrucție — 16 740 de oameni ; 9 re-
gimente de cavalerie, două regimente de dragoni grei, 3 re-
gimente de dragoni, 1 regiment de carabinieri, două regimente
de ulani, 1 regiment de vânători călare — 8 415 oameni și cai ;
două regimente de artilerie, fiecare alcătuit din două divizi-
oane de artilerie de cîmp și 1 divizion de artilerie de asediu,
sau din 16 baterii de artilerie de cîmp cu 128 de piese de arti-
lerie și 12 baterii de artilerie de asediu, toate inclusiv convoi-
ul — 52 000 de oameni. Dacă adăugăm alebardierii, geniștii,
ghizii, unitățile de gardă etc., se ajunge la totalul de 130 307
oameni.

Flota napolitană este alcătuită din două vase de linie cu
80 și 84 de tunuri, 50 de fregate cu pînze și 12 fregate cu abur
cu cîte 10 tunuri fiecare, două corvete cu pînze și 4 corvete

cu aburi, două goelete cu pînze, 11 vapoare mici, 10 vase prevăzute cu mortiere și 18 canoniere.

Guvernul austriac a prevăzut într-o măsură mai mare sau mai mică evenimentele din Toscana și se poate spune că pînă la un anumit punct a ținut seama de ele în calculele sale. Dar ceea ce într-adevăr îi inspiră temeri este atitudinea rece, șovăitoare și nicidecum prietenoasă a guvernului prusian. Guvernul prusian se înarmează pentru că manifestațiile zgomotoase ale opiniei publice îl forțează la aceasta, dar în același timp el paralizează, ca să spunem așa, aceste înarmări prin acțiunile sale diplomatice. Cititorii știu că actualul guvern al Prusiei, și în special von Schleinitz, ministrul de externe, face parte din partidul cunoscut în Germania sub denumirea de partidul de la Gotha²⁰¹. Acest partid își face iluzii că prăbușirea Austriei ar da puțință Prusiei să formeze o Germanie nouă sub conducerea Hohenzollernilor, și cu o credulitate prefăcută își pleacă urechea la asigurările diplomației bonapartiste că războiul va fi „localizat” în Italia și că formarea unui corp francez de observație la Nancy sub comanda lui Pélissier nu are alt scop decît să-l măgulească pe acest „glorios ostaș”. Relev en passant * că același număr din „Moniteur” care conține această teorie liniștitoare publică un ordin imperial cu privire la ridicarea la Paris a unei statui a lui Humboldt. Această manevră arată, în orice caz, că, după părerea lui Bonaparte, partidul de la Gotha poate fi tot atît de ușor cumpărat cu statui ca și zuavii francezi cu cîrnați²⁰². Un lucru este sigur, că împuternicitul Austriei în Bundestagul de la Frankfurt ** a făcut o propunere prin care se cere confederației germane să se pronunțe dacă nu cumva participarea lui Bonaparte la lupta Italiei constituie o amenințare pentru confederația însăși, dar, ca urmare a intrigilor Prusiei, pînă acum Bundestagul nu a dat nici un răspuns la această întrebare. Poate că Prusia are dreptate să protesteze împotriva încercărilor majorității acestor mărunți „Landesväter” *** germani de a-i impune voința lor, dar în acest caz ar fi fost obligată să ia inițiativa și să propună ea însăși măsurile necesare pentru apărarea Germaniei. Pînă acum ea a adoptat o linie de conduită diametral opusă. La 29 aprilie a adresat o notă diferiților membri ai Confederației germane, în care li se recomandă pe un ton destul de insistent o atitudine reținută și prudentă. În

* — în trecut. — *Nota trad.*

** — Rechberg, Johann Bernhard. — *Nota red.*

*** — „părinți ai poporului”. — *Nota trad.*

răspunsul la această misivă, guvernele din Germania de sud i-au amintit cabinetului din Berlin pe un ton foarte semnificativ de proverbul latin „Caveant consules ne quid respublica detrimenti capiat”²⁰³. Ei au declarat că, potrivit convingerii lor, Germania se află într-un moment în care securitatea ei este grav amenințată și că, fără îndoială, a trecut vremea când putea rămâne pasivă. În propria sa țară, guvernul prusian găsește aliați cât se poate de diferiți. Pe lângă partidul de la Gotha este, în primul rând, partidul „rus”, care propovăduiește neutralitatea. Apoi este partidul foarte influent, reprezentat de „Kölnische Zeitung”²⁰⁴, alcătuit din bancheri, oameni de afaceri, mișiți de bursă ale căror interese materiale sînt subordonate companiei Crédit mobilier din Paris, și deci bonapartismului. În sfîrșit, este partidul pseudodemocratic, care pretinde că e atît de indignat de brutalitatea Austriei, încît este gata să considere politica eroului din decembrie drept liberalism. Pot să afirm că unii dintre membrii ultimului partid menționat au fost, fără îndoială, cumpărați cu napoleoni de aur și că principalul organizator al acestui tîrg de conștiințe trăiește în Elveția, și nu numai că este german, dar și fost membru al Adunării naționale germane din 1848 și un radical înfocat²⁰⁵. Înțelegeți deci că, în aceste împrejurări, aici, la Viena, se urmărește cu multă atenție orice manifestare din Prusia împotriva neutralității și că micul manifest al istoricului prusian al cruciadelor, d-l Friedrich von Raumer, intitulat „Punctul de vedere al Prusiei”²⁰⁶, care combate pe față teoria susținută de partidul de la Gotha, este ridicat în slăvi. Fragmentele de mai jos vor da cititorilor posibilitatea să aprecieze sensul efuziunilor lui Raumer :

„Un anumit partid afirmă că Prusia trebuie să păstreze cea mai deplină independență și să nu se lase antrenată nici de evenimente, nici de insistențele nerăbdătoare ale celor care vor să împingă politica Germaniei pe un făgaș greșit și îndeamnă la luarea unor măsuri pripite. Guvernul, spun membrii acestui partid, trebuie să se opună acestor tendințe cu o fermitate neclintită ; și, întrucît unul dintre statele germane mari este antrenat în războiul din Italia, celelalte state germane trebuie să-și strîngă rîndurile în jurul Prusiei ca centru firesc al politicii germane.

Nu ne putem supune acestor sfaturi fără o analiză minuțioasă a adevăratei lor semnificații. În primul rînd, afirmația în legătură cu deplina independență a Prusiei este o exagerare. Dimpotrivă, Prusia pe bună dreptate a privit cu atenție în jurul ei, a pus întrebări, și-a exprimat dorințe, a prevenit, a dat sfaturi, deoarece, fiind înconjurată de patru state puternice, ea nu poate efectiv să aibă pretenția la o deplină independență, ci trebuie să țină seama de acțiunile vecinilor ei, fără să-și sacrifice însă adevărata ei misiune. Prusia a intrat în rîndul marilor puteri nu datorită dimensiunilor ei, ci datorită înțelepciunii, hotărîrii și energiei

ei. Fără aceste calități, ea, așa cum a arătat istoria, ar deveni un stat de mîna a doua, pe care celelalte state îl vor desconsidera și, poate, chiar îl vor domina.

Timp de 4 luni diplomația a luptat din răsputeri împotriva unui adversar ca Napoleon al III-lea, dar nu a obținut absolut nimic, toate încercările soldindu-se cu un eșec total. Oare nu este firesc, nu este lăudabil dacă germanii, trăgînd învățăminte dintr-o experiență amară și înțelegînd perfect la ce îi obligă onoarea, datoria și interesul de autoconservare, încep să-și piardă răbdarea și nu vor să continue să ia niște nori fantastici drept stînci solide?

Cum este cu puțință să te cramponezi într-una de un punct de vedere vechi, cînd toate condițiile fundamentale s-au schimbat și cînd survin evenimente hotărîtoare pentru noi? Și, întrucît poziția de mediator nu a dus la nici un rezultat, nu ne este oare îngăduit să ne îndoim că ar fi fost justă dintru început? Nu a fost oare cea mai mare greșală să te situezi pe aceeași poziție în problema relațiilor dintre Franța și Austria ca și în cazul cînd ar fi vorba de relații între Franța și Turcia? Această pretinsă imparțialitate a Prusiei, fără manifestarea vreunei preferințe pentru Germania, nu a cîștigat simpatia poporului francez, în schimb a făcut ca în Germania să scadă simpatiile și încrederea în Prusia.

Repetăm: fără Germania, Prusia nu poate fi, în ultimă instanță, o mare putere. Propunerea și sfatul de a lăsa Austria în voia soartei și de a-și pune speranțele numai în Prusia înseamnă pieirea Germaniei. Se propun următoarele: Germania, care se simte, în sfîrșit, un tot indivizibil, trebuie, după exemplul Medeilor, să fie tăiată în bucăți și aruncată în cazanul vrăjitoarelor; totodată, i se insuflă ideea că bucatarii-diplomați se vor îngriji să o reconstituie din bucăți și să o reînvie! Nu cunoaștem nimic mai nesăbuit, mai lipsit de patriotism, mai funest decît această doctrină, proclamată fățiș și strecurată prin contrabandă, despre o Germanie austriacă și o Germanie prusiană; această doctrină condamnată despre o linie de demarcație care despice și dezmembrează patria noastră a fost foarte răspîndită în 1805 și ea a fost aceea care a dus la anul 1806.

Interesele întregii Germanii sînt, în același timp, interesele Prusiei, iar Austria, în ciuda tuturor neajunsurilor, greșelilor și eșecurilor, a fost întotdeauna bastionul Germaniei împotriva slavilor, turcilor și francezilor. Peste cîteva săptămîni trebuie să intervină o cotitură hotărîtoare în războiul din Italia. Va fi oare peste cîteva săptămîni Germania pregătită pentru eventualitatea că Napoleon, ademenind Franța cu perspectiva stabilirii graniței naturale pe malul stîng al Rinului, va cere Prusiei să consimtă la această graniță în virtutea tratatului de la Basel?

Pînă acum, de *prudență* nu s-a dus lipsă, mai curînd a lipsit *spiritul de prevedere*; evenimentele au luat-o înaintea tuturor celor care stăteau în expectativă și i-a făcut să dea uitării vechiul dicton încercat: «Dacă pierzi momentul, pierzi totul».

Ca să nu scap poșta, care trebuie să plece, îmi rezerv pentru altă ocazie unele observații în legătură cu panica comercială și cu mișcările populare din acest oraș vesel și naiv.

Scris de K. Marx
la 10 mai 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 647 din 27 mai 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Războiul

La 11 mai, Napoleon al III-lea a plecat pe mare de la Marsilia la Genova, unde urma să preia comanda armatei franceze și unde se făcuseră pregătiri pentru a fi întâmpinat cu o deosebită pompă. Dacă victoriile sale militare vor fi la înălțimea indiscutabilului său triumf diplomatic, aceasta este o problemă pentru a cărei rezolvare vom avea, probabil, în curînd dovezi concrete ; pînă acum, singura dovadă de aptitudini strategice pe care a dat-o este planul acțiunilor militare din Crimeea, ale cărui teze de bază s-au învechit și aparțineau școlii militare a lui Bülow, despre a cărui știință marele Napoleon spunea că este o știință a înfrîngerii, și nu a victoriei²⁰⁷.

Este incontestabil că împăratul francez intră în Italia avînd de partea sa un imens succes moral. După ce, datorită vicleniei și abilității sale, i-a silit pe austrieci să-și asume greaua răspundere a declarării războiului, el a avut norocul să vadă cu ochii lui cum, în decurs de două săptămîni de inactivitate efectivă, aceștia au pierdut singurul avantaj pe care ar fi putut conta atunci cînd au întreprins acest pas important. În loc să nimicească armata piemonteză, profitînd de superioritatea lor numerică și printr-o acțiune rapidă, înainte de a putea sosi întăririle franceze, austriecii au pierdut acest prilej, și acum au de înfruntat o armată aliată egală cu a lor, care pe zi ce trece capătă superioritate asupra lor. În locul unor acțiuni ofensive și al unei înaintări victorioase, austriecii vor fi, probabil, nevoiți ca în curînd să părăsească chiar și Milano și să se retragă pe linia râului Mincio, unde, la adăpostul fortărețelor lor mari, se vor limita la acțiuni pur defensive. Așadar, Ludovic-Napoleon își începe cariera de comandant de oști avînd de partea sa superioritatea rezultată din greșelile mari și aproape inexplicabile săvîrșite de inamicul său. Steaua norocului lui continuă să se înalțe.

Primele două săptămîni de război oferă, în ceea ce privește Austria, o poveste ciudată, deși monotonă, foarte asemănătoare cu cea despre care este vorba în faimosul cuplet la adresa regelui Franței. La 29 aprilie, avangarda austriacă a trecut riul Ticino fără să întîmpine o prea mare rezistență, iar a doua zi a fost urmată de principalele forțe ale armatei. După primele înaintări în direcția Arona (pe Lago Maggiore), Novara și Vigevano, se părea că atacul era îndreptat împotriva orașului Vercelli și a drumului spre orașul Torino. Faptul că la 1 mai sau în dimineața zilei de 2 mai a fost ocupat Vercelli, precum și telegramele din Elveția care anunțau că forțele armatei invadatoare erau concentrate pe Sesia păreau să confirme acest punct de vedere. Dar acest atac, după cum se vede, nu a fost decît un simulacru, menit să impună la contribuții toate districtele situate între Ticino și Sesia și să distrugă linia telegrafică dintre Piemont și Elveția. Adevăratul obiectiv al ofensivei a fost indicat în comunicatul generalului Gyulay, din care reiese că principalele puncte de concentrare erau Cozzo și Cambio și că în seara zilei de 2 mai cartierul său general se afla la Lomello. Întrucît primul dintre punctele menționate este situat în apropiere de confluența Sesiei cu Padul (ceva mai la est de aceasta), al doilea pe Pad, ceva mai la est de confluența Bormidei cu acest fluviu, iar al treilea se află ceva mai departe, dar la o distanță egală de primele două, privind harta vedem că austrieicii înaintează împotriva frontului poziției piemonteze care se întinde dincolo de Pad, de la Casale la Alessandria, cu centrul la Valenza. După cum reiese din știrile ulterioare primite prin Torino, la 3 mai ei au construit poduri peste Pad, la Cambio, și au trimis detașamente de recunoaștere în direcția Tortona, pe malul de sud al acestui rîu; de asemenea, ei au făcut operații de recunoaștere pe aproape întregul front al poziției piemonteze, în special în apropiere de Valenza, provocînd ciocniri cu inamicul în diverse puncte pentru a-l face să-și dezvăluie forțele. De asemenea, se zvonește că un corp austriac a pornit de la Piacenza și a înaintat de-a lungul malului de sud al Padului, spre Alessandria, dar această știre n-a fost încă confirmată. Totuși, dacă avem în vedere podurile care au fost construite peste Pad, la Cambio, această mișcare nu ar fi nicidecum neverosimilă.

Acesta este tabloul campaniei pînă la 5 mai; pînă atunci și tot timpul de atunci înapoi, manevrele austrieicilor s-au remarcat printr-un ritm extrem de lent și printr-o foarte mare

prudență, ca să nu spunem mai mult. De la Ticino la Pad, la Valenza, nu sînt, cu siguranță, mai mult de 25 de mile, sau două marșuri ușoare, și, întrucît ostilitățile au început la 29 aprilie, în ziua de 1 mai, la amiază, toate forțele de invazie ar fi putut fi concentrate în fața Valenței; avangarda și-ar fi putut termina recunoașterea în aceeași zi, iar în cursul nopții s-ar fi putut lua o hotărîre cu privire la desfășurarea unor acțiuni hotărîtoare pentru a doua zi. Nici acum, deși ne aflăm în posesia poștei sosite prin „Vanderbilt”, tot nu ne putem explica de ce a avut loc această întîrziere. Dar, întrucît împrejurările cereau în mod imperios acțiuni rapide din partea austriecilor, iar generalul Gyulay se bucură de reputația unui ofițer hotărît și cutezător, este firesc să presupunem că au intervenit împrejurări neprevăzute care i-au obligat să acționeze cu prudență. Să fi avut ei oare într-adevăr un plan inițial de a merge la Torino prin Vercelli, la care au renunțat numai după ce au primit știrea că francezii au sosit la Genova în număr destul de mare pentru a face ca manevra de învăluire să fie riscantă? Să aibă aceasta vreo legătură cu faptul că drumurile au fost pretutindeni tăiate și baricadate de piemontezi, sau generalul Gyulay, ale cărui însușiri de comandant suprem sînt cu desăvîrșire necunoscute lumii, a fost stingherit de caracterul greoi al armatei pe care trebuie s-o conducă? La toate aceste întrebări este greu de dat un răspuns. Totuși, o privire asupra poziției ocupate de cealaltă parte aruncă o oarecare lumină asupra situației.

Înainte ca un singur austriac să fi trecut granița, francezii au început să pătrundă în masă în Piemont. La 26 aprilie au sosit primele detașamente la Genova; în aceeași zi, divizia generalului Bouat a plecat în Savoia, a traversat Mont Cenis și, la 30 aprilie, a sosit la Torino. În aceeași zi, 24 000 de francezi se aflau la Alessandria, iar aproximativ 16 000 la Torino și Susa. De atunci afluența lor a fost neîntreruptă, dar la Genova soseau în număr mult mai mare decît la Torino. Din amîndouă aceste puncte, trupele erau trimise mai departe spre Alessandria. Numărul francezilor trimiși pe această cale nu poate fi, firește, stabilit, dar, judecînd după împrejurările la care ne vom referi mai departe, nu încapă nici o îndoială că la 5 mai era considerat, după cum se vede, suficient pentru a da posibilitate armatelor aliate să reziste și pentru a-i împiedica pe austrieci să învăluie pozițiile lor de la Vercelli. Planul inițial era ca linia Padului de la Alessandria la Casale să fie

ținută cu ajutorul principalelor forțe ale piemontezilor și al trupelor franceze care puteau fi aduse din Genova, iar restul trupelor piemonteze (brigăzile de gardă din Savoia) împreună cu francezii care veneau de peste Alpi trebuiau să țină linia Dora-Baltea de la Ivrea la Chivasso, acoperind în acest fel Torino. Așadar, orice ofensivă a austriecilor împotriva liniei Dora ar putea fi paralizată printr-un atac în flanc al piemontezilor care ar sosi din Casale și l-ar putea sili pe invadator să-și împartă forțele. Dar, cu toate acestea, poziția aliaților era bună doar ca o poziție vremelnică, în fond însă era proastă. De la Alessandria la Ivrea, ea se întindea pe o distanță de aproximativ 50 de mile, avînd un unghi de ieșire și unul de intrare; deși posibilitatea unui atac în flanc o înțarea considerabil, totuși existența unei linii atît de lungi oferea inamicului multe avantaje pentru săvîrșirea unor atacuri simulate și, în plus, pe ea nu se putea organiza o rezistență serioasă în cazul unei ofensive hotărîte. Dacă linia Dora ar fi fost cucerită, iar un atac în flanc ar fi fost pentru un timp paralizat de forțe austriece mai mici, austriecii învingători s-ar fi putut întoarce nestînjeniți pe oricare dintre malurile Padului și, datorită superiorității lor numerice, ar fi putut să silească armata din Alessandria să se retragă la adăpostul tunurilor din această fortăreață. Dacă în primele două, trei zile de război austriecii ar fi acționat energic, toate acestea ar fi fost ușor de îndeplinit. Pe atunci nu exista încă o armată concentrată între Alessandria și Casale care ar fi putut să le primejduiască acțiunile, dar în 3, 4 și 5 mai situația s-a schimbat, și numărul francezilor care au sosit la această poziție și cei care continuau să sosească din Genova trebuia să fi fost destul de mare pentru a face ca forțele care o apărau să ajungă la aproximativ 100 000 de oameni, dintre care 60 000 puteau fi folosiți pentru o ofensivă peste Casale. Faptul că acest efectiv era considerat suficient pentru a acoperi Torino este dovedit în mod indirect prin aceea că încă la 3 mai atît trupele franceze cît și cele sarde au fost mutate de pe linia Dora la Alessandria. Așadar, mișcarea lentă a austriecilor a permis aliaților să ducă netulburați la bun sfîrșit această manevră periculoasă — concentrarea forțelor lor în poziția de la Alessandria. Prin aceasta, ofensiva austriacă și-a pierdut orice sens, iar aliații au obținut ceea ce numeam noi o victorie morală.

Pînă acum, generalul austriac a acționat succesiv pe cel puțin trei planuri de campanie diferite. Se pare că la început, cînd a trecut riul Ticino, el intenționa să se îndrepte direct

spre Vercelli și Dora ; apoi însă, aflînd că la Genova au sosit importante forțe franceze și considerînd că un marș în flanc pe lîngă Casale ar fi prea primejdios, el a schimbat direcția ofensivei sale și s-a îndreptat spre Lomello și Pad ; și, în sfîrșit, își schimbă din nou intenția, renunță cu totul la ofensivă și, întărindu-se pe Sesia, așteaptă sosirea aliaților cu scopul de a da o bătălie. Este adevărat că informațiile noastre cu privire la mișcările lui sînt cu totul insuficiente, deoarece le-am extras aproape exclusiv din telegramele franceze și sarde ; dar se pare că aceasta este singura concluzie care se poate trage din îndelungata inactivitate a principalelor forțe ale austriecilor și din diversele manevre, nu prea importante și, după cum se vede, nehotărîte, efectuate între 5 și 11 mai de detașamentele lor de avangardă.

În cazul cînd înaintarea aliaților va fi aminată, din pricina unei întîmplări oarecare, cu încă cîteva zile, nu este exclus să fim martorii unei noi schimbări în strategia austriacă, care să ia forma unei retrageri spre Ticino, chiar și fără lupte, căci armata lui Gyulay nu poate rămîne mult timp inactivă în mlaștinile de orez, care i-ar fi funeste, și unde se află potrivit ultimelor știri ; ea trebuie fie să riște o ofensivă cu șanse de succes foarte îndoielnice, fie să ocupe o nouă poziție într-o regiune mai sănătoasă. Trebuie să ne așteptăm la o ofensivă neîntîrziată a aliaților și la o bătălie ; probabil că, în legătură cu aceasta, vom primi știri cu poșta viitoare. Dar în aceste împrejurări nu ne surprinde că, potrivit știrilor primite din Viena, Hess, care după toate probabilitățile va fi succesorul lui Gyulay în postul de comandant, nu este de acord cu acțiunile militare ale acestuia și este aproape sigur că, dacă austriecii nu cîștigă viitoarea bătălie, în mai puțin de o lună de zile de la începerea războiului ei vor avea un alt comandant suprem. De altfel, un asemenea eveniment nu este nicidecum neobișnuit în istoria războaielor Austriei.

Scris de F. Engels
la 12 mai 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5643 din 23 mai 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Știri de o deosebită importanță sosite din Viena

Viena, 14 mai 1859

Generalul prusian Willisen (fratele celui alt general prusian cu acest nume, care și-a câștigat o oarecare glorie datorită lucrărilor sale în domeniul științei militare²⁰⁸, glorie pierdută din nou din pricina felului în care a condus războiul din Schleswig-Holstein) a sosit aici fiind trimis de la Berlin cu misiunea formală de a întâmpina pe regele slab de minte al Prusiei și pe regină * la întoarcerea lor în Prusia. Se spune că, în realitate, el urmărește două scopuri: în primul rînd, să ceară Austriei să pună capăt intrigilor uneltite de ea în Bundestagul de la Frankfurt, întrucît Prusia nu dorește să se supună dictatului cabinetului de la Viena, care acționează camuflîndu-se în spatele Confederației germane, existentă numai pe hîrtie; în al doilea rînd, să îndulcească pilula pe care o silește s-o înghită prin afirmații categorice că, în prezent, Prusia a luat o hotărîre fermă în ceea ce privește „medierea înarmată”. Acest termen nebulos trebuie interpretat în felul următor: Prusia, după ce va face ordine la ea acasă și după ce se va înarma pînă în dinți, va face din nou propuneri de pace lui Bonaparte, și, atunci cînd propunerile vor fi respinse, își va arunca sabia ei în balanță. Concomitent cu această comunicare importantă, guvernul Austriei a primit prin Berna știrea că tratatul ruso-francez, pe lîngă unele puncte secrete care nu sînt încă cunoscute, obligă Franța să-și limiteze acțiunile sale militare la cadrul corespunzător scopului pe care l-a proclamat fățiș și anume — eliberarea Italiei, iar Rusia se obligă ca, la prima intervenție efectivă a Confederației germane în luptă, să treacă peste granița o armată cu un efectiv de cel puțin 300 000 de oameni.

Aici se fac auzite multe plîngeri în legătură cu strategia învechită a generalului Gyulay și circulă chiar zvonuri despre

* — Frederic Wilhelm al IV-lea și Elisabeta. — *Nota red.*

demisia lui. Ca urmaş al său este pomenit numele generalului Hess. Dar, după cum se vede, luarea unei asemenea măsurii nu a fost încă hotărâtă, din moment ce colonelul Kuhn — cel mai remarcabil ofițer din statul-major austriac — a fost trimis pentru a întări conducerea lui Gyulay, care se distinge prin nehotărâre. Gyulay este maghiar. S-a născut la Pesta la 1 septembrie 1798. La vârsta de 16 ani era sublocotenent într-un regiment de infanterie de sub comanda tatălui său; apoi a fost trecut la husari; în septembrie 1827 era maior de ulani imperiali, curînd după aceea colonel în regimentul 19 infanterie, iar în 1837 a primit gradul de general-maior și funcția de comandant de brigadă la St. Pölten. În 1845 era comandantul regimentului 33 infanterie din Viena; în 1846 a primit gradul de feldmareșal-locotenent și a fost trimis la Triest în calitate de general de divizie și comandant suprem. Aici i s-a prezentat prilejul, în 1848, să se distingă. Preluînd comanda flotei, i-a concediat, pe răspunderea sa, pe ofițerii și pe marinarii italieni suspecti, a pus în siguranță vasele de război din diferitele puncte de pe coasta Dalmației și a salvat cîteva vase care se și aflau în drum spre Veneția²⁰⁹. El a dat dispoziții cu privire la măsurile de apărare ce trebuiau să fie luate la Triest, Pola, Pirano și în alte puncte importante de pe coastă, a întărit granița, care era amenințată de răscoală, și s-a pregătit pentru ofensiva întreprinsă de Feldzeugmeister, contele Nugent, la 17 aprilie 1848, după sosirea unor întăriri din provinciile din interiorul țării. O flotilă organizată de Gyulay a susținut acțiunile armatei de pe coastă. La 23 mai, flota piemonteză a apărut în apropiere de Triest, dar, datorită pregătirilor făcute de Gyulay, a trebuit să rămînă la o distanță considerabilă. Încercarea flotei de a lua prin surprindere bateria îndepărtată de la St. Barcola a eșuat și ea. Pentru ultima oară, flota piemonteză a atacat Triestul la 8 iunie, dar, întrucît s-a convins că Gyulay era bine pregătit, s-a retras dincolo de orizontul orașului la 4 iulie, iar după bătălia de la Custozza a părăsit și Marea Adriatică. Pentru aceste merite, Gyulay a primit diverse ordine din partea împăratului și cetățenia de onoare din partea consiliului municipal din Triest. Fiind numit, la începutul lunii iunie 1849, ministru de război al Austriei, s-a afirmat, după cum se spune, ca un om energetic și activ. În momentul ocupării orașului Raab²¹⁰, el făcea parte din suita împăratului. De la Viena, unde se înapoiase la postul său, cînd a primit știrea despre înfrîngerea de la Ács²¹¹, s-a îndreptat spre Komárom pentru a lua acolo măsu-

rile necesare. După aceea a fost trimis într-o călătorie de inspecție în întregul imperiu și și-a prezentat raportul lui Franț Iosif. În iulie 1850, primind în locul funcției de ministru de război comanda corpului 5 de la Milano, a fost numit Feldzeugmeister și a primit ordinul Lîinii de Aur. După retragerea lui Radetzky i s-a încredințat comanda armatei a 2-a, pe care a condus-o acum împotriva Piemontului. El face parte dintre generalii austrieci, în marea lor majoritate de origine slavonă sau maghiară, care s-au dezonorat prin biciuirea femeilor și prin alte brutalități josnice.

Două batalioane de voluntari vienezi au și pornit spre teatrul de acțiuni militare, iar astăzi pleacă al treilea batalion. Acești voluntari, care sînt îmbrăcați în uniforme de legionarilor din 1848²¹² și aparțin nobilimii autohtone a suburbiilor, au fost la început eroii zilei. Balurile, concertele și reprezentațiile teatrale date în folosul lor se țineau lanț, și chiar și Orfeul austriac al valsului, d-l Strauss, înainte de plecarea sa nu prea patriotică la Petersburg, a compus un nou marș în cinstea lor. Dar nu se poate nega faptul că în ultimul timp popularitatea acestor proaspeți ostași a scăzut catastrofal. Acești bădărani neciopliți ai suburbiilor s-au cam întrecut cu gluma în ceea ce privește consumul de bere și de țigări, și-au permis prea multe libertăți față de sexul frumos și destul de des au depășit chiar și limitele „umorului” vienez. Ce sînt ei de fapt reiese și din cuvintele cîntecului lor preferat :

„Ich bin ein ächter Wiener,
Für ein lustiges Leben,
Und da hat mich mein Vater
Zu den Deutschmeistern geben ;
Deutschmeister ist ein
Gar lustiges Regiment,
Hält in der einen Hand den Säbel,
In der andern das Ziment”.

(„Sînt un adevărat fiu al Vienei, îmi place viața veselă, și de aceea tata m-a dat la regimentul «Deutschmeister» ; regimentul nostru este un regiment vesel, într-o mină se ține spada, iar în cealaltă cimentul”.) (Trebuie să explic că cimentul este o cană de bere în care încape o cantitate uriașă de lichid.)

Una dintre isprăvile acestor oameni „liberi și veseli” a luat o întorsătură destul de gravă și a fost, pe bună dreptate, dezaprobată în presă. Cazărmile prietenilor noștri sînt situate pe strada Salzgrîes, care, ca și celelalte străzi ce duc spre

ea, este locuită în cea mai mare parte de evrei. Evreii din Galiția veniți cu treburi la Viena trag de obicei tot în aceste cartiere destul de murdare. Într-o seară, pe cînd se întorceau la cazărmile lor de la „Sperl” *, unde fuseseră sărbătoriți și felicități în public pentru viitoarele lor vitejii, eroii noștri cheflii, aflați într-o stare de supraexcitare, au anticipat viitoarele lor fapte, tăbărînd asupra nefericiților evrei. Unora le-au spart geamurile, pe alții i-au călcat în picioare, multora le-au tăiat bărbile, iar pe una din bietele lor victime au aruncat-o chiar într-un butoi cu păcură. Trecătorii pașnici erau întrebați : „Sînteți evrei ?”, și, dacă răspunsul era afirmativ, îi băteau fără milă și urlau cît îi ținea gura : „Macht nichts, der Jud wird gefarn gelt” („nu face nimic, evreul trebuie cionmăgit”). Cît de ascuțită era sensibilitatea acestor cheflii vienezi ne putem da seama din următorul fapt : un ucenic de cizmar în vîrstă de 15 ani, de desperare că sergentul care făcea recrutări nu l-a primit în corpul de voluntari, s-a spînzurat.

Dificultăți bănești și financiare se observă în toate păturile societății, de la cele mai de sus și pînă la cele mai de jos. În primul rînd, așa cum, probabil, ați aflat dinainte din presa europeană, însuși împăratul și-a amanetat bijuteriile lui de familie. În al doilea rînd, orice organ al presei vieneze ați lua în mînă, fără îndoială că vă va sări în ochi o coloană publicată la un loc foarte vizibil și intitulată : „Donații patriotice”. Aceste daruri patriotice, oferite fie pentru scopuri militare în general, fie pentru formarea detașamentelor de voluntari, în special, diferă foarte mult în ceea ce privește suma lor ; unele constau din suma derizorie de 2 florini și 12 kreuzeri, altele se ridică la suma considerabilă de 10 000 pînă la 12 000 de florini. Pe alocuri, donațiile în bani alternează cu daruri cu un caracter mai medieval, cum ar fi o pereche de revolve din partea unui negustor de arme, hîrtie pentru cartușe de la patronul unei fabrici de hîrtie, stofă pentru uniforme de la un fabricant de postav etc. Printre donațiile din partea diverselor persoane figurează colecte mai mult sau mai puțin suspecte din partea unor comunități din provincie, făcute sub presiunea oficială exercitată de funcționari municipali mărunți și de burgmîștri (primari). Trăsătura distinctivă a donațiilor celor mai de valoare o constituie însă faptul că nu sînt plătite în bani, ci în obligațiuni de stat și în cupoane ale titlurilor de stat, astfel că statului i se plătește lite-

* — Cafenea vestită din Viena. — *Nota trad.*

ralmente cu „propria lui monedă”. Indiciul cel mai sigur, care îți sare în ochi la fiecare pas, al dezorganizării finanțelor este dispariția totală a monedelor divizionare din circulația curentă a banilor. De îndată ce s-a anunțat în mod oficial sistarea plăților în numerar și măsurile de ordin financiar care o vor însoți, monedele divizionare de metal, atît cele de aramă cît și cele de argint, au dispărut ca la un semn al baghetei magice. Populația a recurs la metoda primitivă de a împărți bancnotele mari în valori mai mici care a stîrnit atîta nedumerire în rîndurile străinilor ce vizitau Viena în 1848 ; fiecare deținător al unei bancnote de 1 florin o tăia în atîtea părți cît îi erau necesare pentru a-și face cumpărăturile cu amănuntul. Atît la Viena cît și în provincie, guvernul a încercat să pună capăt acestui proces de ciopîrtire dînd un comunicat care prevenea populația că fragmentele de bancnote nu vor mai fi permise nici de către perceptori, nici de către bancă. În ceea ce privește banca, acest avertisment pare ilegal, deoarece este încă în vigoare legea din 1848 care prevede că banca este obligată să primească asemenea fragmente de bancnote și la bancă există chiar un sistem întreg pentru calcularea lor. Există o declarație neoficială că în circulație se află 28 000 000 de florini în monedă măruntă, o sumă care ar întrece de două ori nevoile reale. De aceea, autoritățile „sînt pe deplin hotărîte să ia măsuri cît se poate de serioase împotriva speculației nebunești care provoacă în momentul de față lipsa de monedă divizionară”. Această presupunere cu privire la surplusul de monedă măruntă nu poate, desigur, nicidecum să compenseze lipsa evidentă a acestei monede necesare.

Autoritățile ar trebui să știe că suma plătită în plus față de valoarea nominală a argintului a crescut enorm, că chiar și pentru aramă această diferență reprezintă 10% și că țărani de pretutindeni pun la ciorap tot ce sună a metal. Guvernatorul Boemiei și al Austriei de jos au amintit populației că există o lege care pedepsește orice joc de bursă cu monede de argint și de aramă cu o amendă de 50 de florini și chiar cu pedepse mai grele, dar totul a fost în zadar. Asemenea măsuri represive nu dau nici un rezultat, mai ales atunci cînd sînt însoțite de anunțuri oficiale de felul celui apărut la rubrica oficială din „Wiener Zeitung”²¹³ în care se spune că, începînd de la 1 iunie, în regatul Lombardo-Venețian vor fi scoase din circulația legală monedele de argint de 6 kreuzeri. Pînă la urmă, guvernul va fi nevoit să satisfacă cererea Camerei de

comerț din Austria de Jos și, oricît de puțin onorabil ar fi, va trebui să emită pentru circulația cu amănuntul asigurate în valoare de respectiv 5, 10 și 25 de kreuzeri.

Trecînd acum de la domeniul inferior, adică al circulației cu amănuntul, la domeniul pieței financiare și al comerțului în sensul propriu al cuvîntului, trebuie să relevăm, în primul rînd, falimentul, despre care ați aflat, al mării firme Arnstein & Eskeles, faliment care a fost declarat la 5 mai. Ei erau principalii misiți de cambii din capitală și lor le revenea îndeosebi scontarea polițelor ce nu urmau să fie scontate direct la bancă, precum și reescontarea polițelor industriale și comerciale din provincie. În mîinile lor erau concentrate, în afară de operațiile financiare din capitală, operațiile financiare ale industriașilor din Ungaria, Boemia și Silezia. Firma se mîndrea cu o existență de 80 de ani, și în persoana șefului ei, baronul von Eskeles, erau reunite funcțiile de director al Băncii Naționale, consul general în Danemarca, președinte al administrației companiei pentru scontarea polițelor din Austria de Jos, președinte al companiei căilor ferate de stat, director al căilor ferate din sud etc. Într-un cuvînt, după Rotschild, el era figura cea mai proeminentă din lumea finanțelor din imperiu. Arnstein & Eskeles au jucat un rol important în timpul Congresului de la Viena, cînd salonul d-nei von Arnstein constituia centrul de întîlnire al celebrităților politice și literare din vremea aceea. Una dintre cauzele directe ale acestui faliment, care a implicat o sumă de aproximativ 30 000 000 de dolari, a fost refuzul băncii Crédit mobilier din Paris de a plăti tratele firmei vieneze. După acest crah n-a fost o zi să nu se înregistreze la bursa de efecte din Viena o serie întregă de falimente, printre care cele mai importante sînt cele ale firmelor Solomon Cammando, Eidam & Co., G. Blanc, Plecher & Co., Diem & English, I. F. Gaartner, F. C. Schmidt, M. Greger & Co., Frații Pokaray, Moritz Kollinsky, Karl Zohler, A. Kirschmann etc. În provinciile austriece au avut loc falimente ale firmelor austriece direct legate de acest crah, și anume la Brünn, Praga, Reichenberg, Lemberg etc., cel mai important fiind cel al firmei Lutteroth & Co. din Triest, la conducerea căreia se afla consulul prusian, care era și director la Lloydul austriac²¹⁴. În afara granițelor statului austriac au dat faliment cîteva firme puternice din Breslau, Magdeburg, München, Frankfurt, precum și banca comercială și de împrumut din Kassel. În general, panica actuală ne amintește de panica comercială care a avut loc la Hamburg în toamna anului

1857, și măsurile luate atunci la Hamburg pentru atenuarea ei²¹⁵ vor servi drept exemplu și guvernului austriac, care intenționează să le imite. Vor fi introduse unele modificări în sensul atenuării rigorilor acestor legi ; Banca Națională va înființa un comitet pentru sprijinirea firmelor care au fost nevoite să sisteze pentru scurt timp plățile din cauza lipsei generale de credit comercial, și băncilor din Praga și Brünn li se vor acorda 2 000 000 în asiguate.

Scriș de K. Marx
la 14 mai 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 655 din 6 iunie 1858

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Războiul bate pasul pe loc

Ultimele telegrame primite ieri de pe teatrul de război prin „Asia“ se referă la perioada pînă la 13 mai, adică la o perioadă exact cu 3 zile mai mare decît cea la care se referă veștile primite prin „Vanderbilt“. Aceste telegrame constau din comunicate scurte și destul de confuze ale guvernului Sardiniei, în timp ce austriecii nu publică nici un fel de raport despre acțiunile lor. În aceste 3 zile nu s-a întîmplat nimic important. În ceea ce privește ritmul ei lent, campania actuală continuă să ocupe primul loc în analele războaielor moderne. Începem să credem că am fost transportați înapoi, în vremurile antediluviene ale războaielor pline de pompă și lipsite de acțiune, războaie cărora Napoleon le-a pus atît de brusc și de hotărît capăt. Aici avem două armate uriașe ce stau una în fața alteia pe o linie care se întinde pe o lungime de peste 40 de mile, fiecare dintre aceste armate poate să ducă acțiuni de luptă cu forțe de 100 000—140 000 de oameni. Una dintre armate se apropie, cealaltă face o recunoaștere, înaintînd prudent cînd spre un punct, cînd spre altul al pozițiilor inamicului, apoi se retrage, în timp ce cealaltă armată nu se mișcă de pe locul ocupat de ea ; așadar, cele două armate sînt despărțite de o distanță care variază între 8 și 20 de mile.

E drept că unele fapte ne permit să dăm o explicație rațională acestei situații anormale, totuși situația rămîne anormală, și aceasta din cauza greșelii săvîrșite la începutul campaniei de partea atacantă. După cum am arătat *, realizarea scopurilor și a sarcinilor invaziei austriece în Piemont a fost zădărnicită de indolența și de lipsa de hotărîre de care au dat dovadă austriecii, și acestea nu cred că ar putea fi atribuite altor cauze decît șovăielilor generalului Gyulay. Comunicatele primite între timp confirmă pe deplin această părere.

* Vezi volumul de față, pag. 358—362. — *Nota red.*

Austriecii nu dau nici o explicație în legătură cu comportarea ciudată a armatei lor, și aceasta este o dovadă evidentă că ei lasă ca întreaga răspundere să cadă pe capul comandantului-șef. Într-adevăr, numai după o săptămână de campanie, buletinele austriece au început să vorbească despre vremea proastă și despre regiunea inundată în care se aflau ca despre cauza care l-a determinat pe generalul lor să-și retragă trupele din orezăriile mlăștinoase, bintuite de malarie, de pe malurile Padului. Iar acum, corespondentul nostru bine informat din Londra ne scrie că împăratul însuși, urmînd exemplul lui Ludovic-Napoleon, pleacă împreună cu generalul Hess pentru a-l destitui pe Gyulay și pentru a prelua comanda.

După cît putem aprecia în momentul de față, se pare că această campanie s-a desfășurat în felul următor. Mai întîi, aripa dreaptă a austriecilor a înaintat spre Novara și Vercelli, făcînd demonstrații în direcția Lago Maggiore. Centrul și, poate, aripa stîngă, care înaintau prin Vigevano și Pavia pe linii paralele, au rămas mult în urmă. Coloana care venea din Pavia, la 2 mai a ajuns cu forțele ei principale abia la Lomello. Înaintarea aripii drepte a avut ca scop, după cum a reieșit acum, în primul rînd să distragă atenția aliaților prin amenințarea cu un atac împotriva Dorei și Torino-ului și, în al doilea rînd, să rechiziționeze pentru armata austriacă resursele Lomellinei de sus. Abia la 3 mai, principalele forțe ale austriecilor au început să-și desfășoare atacul împotriva liniei Casale și Valenza; la 4 mai au avut loc demonstrații în direcția orașului Frassineto (situat la confluența Sesiei cu Padul) și a Valenzei, în timp ce flancul drept a fost împins mai aproape de centru; totodată s-a construit un pod peste Pad între Cambio și Sale, iar pe malul de sud al râului s-a creat un cap de pod. Potrivit unor știri, corpul 8 de armată austriac, care, după cum s-a spus, a plecat de la Piacenza spre malul de sud al Padului, a făcut aici joncțiunea cu forțele principale și a trecut fluviul după o scurtă expediție la Tortona și Voghera și după ce a distrus podul de cale ferată de peste Scrivia. Dar, potrivit altor știri, printre care și unele din ultimele telegrame primite de noi, o parte dintre forțele austriece se mai găsesc încă pe drumul dintre Piacenza și Stradella. Este greu de stabilit dacă expediția la Voghera, pe care am amintit-o, a fost făcută cu intenția de a simula un atac împotriva Novi-ului sau a comunicațiilor dintre Genova și Alessandria. În orice caz, i-a indus în eroare pe cei mai mulți dintre redactorii cu experiență ai gazetelor din Torino, Paris

și Londra, făcându-i să prezică o bătălie decisivă pe vechiul câmp de luptă de la Novi sau undeva pe lângă Marengo ; dar această prorocire a fost imediat dezmințită prin retragerea austriecilor pe malul de nord al Padului și prin distrugerea podului construit de ei. În plus, în primele zile ale lunii mai au început să cadă ploi foarte abundente. În dreptul Paviei, apele Padului au crescut cu 10—12 picioare și, în mod corespunzător, s-a ridicat și nivelul apelor afluenților lui. Cîmpurile de orez inundate de pe valea Padului, care în mod obișnuit nu constituie un obstacol pentru o armată în marș, intrucît drumurile sînt formate din diguri mai înalte decît nivelul apei, au devenit acum o piedică serioasă : întregul ținut și multe drumuri erau inundate. În afară de aceasta, austriecii nu înaintau ; ei au rămas în aceste mlaștini, fiind obligați să-și așeze tabăra fie în mijlocul drumului, fie în cîmpiile pline de apă. De aceea, după ce au stat cîteva zile pe acest teren inundat, se impunea cu necesitate să se retragă pe un teren mai înalt și mai uscat. După cît se pare, au suferit pierderi serioase de pe urma bolilor, îndeosebi a holerei și a malariei. Din această cauză, ei s-au retras, concentrîndu-se în regiunile Mortara și Novara ; n-a fost o retragere în fața inamicului (căci acesta continua să stea liniștit pe pozițiile lui), ci în fața stihiiilor naturii. După aceasta, austriecii au construit fortificații pe linia Sesia și au trimis detașamente de aprovizionare cu furaje și de cercetare pînă foarte aproape pe linia Dora, care formează flancul stîng extrem al poziției aliaților.

În toate aceste acțiuni nu putem găsi nici o mișcare care să vădească o bună conducere militară. Într-adevăr, intrucît s-a pierdut primul moment favorabil pentru un atac împotriva pozițiilor aliaților, întreaga înaintare în Lomellina a devenit cu desăvîrșire lipsită de sens și și-a pierdut orice însemnătate. Înaintarea flancului drept al austriecilor a fost, fără îndoială, o greșeală. Nu era cazul să se piardă timpul cu manevre artificiale ; să fi pornit direct spre inamic, să-l fi atacat și să-l fi înfrînt înainte ca acesta să-și fi putut concentra toate forțele — acesta ar fi fost singurul plan de acțiune just. Dacă corpul 8 de armată al generalului Benedek a mers într-adevăr pe malul de sud al Padului, aceasta a fost a doua greșeală ; în felul acesta, el era despărțit de forțele principale printr-un fluviu lat și, dacă ploile ar fi început cu o zi sau două mai devreme, ar fi fost imposibil să se construiască podul la Cambio și austriecii s-ar fi trezit chiar ei în situația de izolare în care sperau să-l găsească pe inamic. După cît se vede, însăși

trecerea Padului le-a fost impusă de necesitatea de a face joncțiunea cu Benedek. De ce n-a fost el de la bun început pe malul de nord al Padului? Construirea podurilor peste Pad și acțiunile legate de aceasta i-au obligat să rămână în mlaștinile dăunătoare sănătății câteva zile mai mult decât ar fi rămas în alte condiții. În sfârșit, după cum se vede, întreaga campanie a fost prost condusă. În toate aceste acțiuni ale austriecilor nu se vede nici cea mai mică fermitate; se fac demonstrații în toate direcțiile, dar nu se observă nicăieri vreo mișcare în vederea unei ofensive reale. Așadar, ei au înaintat pe dibuite de-a lungul întregii linii a inamicului pînă cînd, în cele din urmă, regiunea inundată devine un obstacol de netrecut, lat de cîteva mile, între cele două armate combătante. Atunci, neavînd ceva mai bun de făcut și pentru a arăta că fac totuși ceva, ei pornesc în recunoaștere în direcția Dorei. Dar toate aceste operații de recunoaștere sînt făcute de mici detașamente mobile care nu pot da lovituri puternice și care sînt nevoite să se retragă aproape de îndată ce întîlnesc o patrulă.

În timp ce austriecii, prin urmare, nu fac de fapt nimic, inamicii lor se îndeletnicesc, se pare, cu același joc. Ei au atins acum gradul maxim de concentrare de-a lungul liniei lungi pe care o ocupă. Pozițiile lor sînt următoarele: extrema stîngă a liniei de la Dora și Pad pînă la Casale este ocupată de corpul francez de armată al generalului Niel, alcătuit din două divizii. Flancul stîng se află la Casale și este format din două divizii piemonteze și 3 000 de voluntari sub comanda lui Garibaldi. Centrul, la Valenza, este format din corpul de armată francez al generalului Mac-Mahon și o divizie piemonteză — în total 3 divizii. Flancul drept, aflat la Alessandria, este alcătuit din corpul de armată francez al lui Canrobert și dintr-o divizie piemonteză — în total 3 divizii. Extremitatea flancului drept, aflat la Novi și Arquato, este formată din corpul de armată francez al lui Baraguay d'Hilliers și dintr-o divizie piemonteză — în total 3 divizii. Rezerva constă din două divizii franceze de gardă aflate la Genova. Prêsupunînd că o divizie cuprinde 10 000 de oameni (ceea ce este un calcul destul de larg, deoarece diviziile franceze, neavînd timp să-i cheme pe toți soldații din concediu, au un număr mai mic de oameni, iar diviziile sarde un număr mai mare decât acesta), efectivul total se ridică la 150 000 de oameni, o cifră aproximativ egală cu efectivul trupelor de care dispun în prezent aliații. Dintre aceștia, 110 000—120 000 de oameni pot lua parte

direct la acțiunile militare. Pasivitatea lor extremă a fost, poate, provocată în parte de lipsa de pregătire a francezilor, care dispun de foarte puțină artilerie și muniții, iar în parte de ordinele lui Ludovic-Napoleon, care intenționează, fără îndoială, să culeagă el primii lauri ai campaniei. Acest nou comandant de oști a sosit la Genova la 12 mai și a fost întâmpinat cu aclamații zgomotoase de popor. La 13 mai s-a întâlnit cu regele *, care a venit de pe front în vederea acestei întrevederi. În aceeași zi, el a lansat o proclamație în stilul lui Napoleon, pe care o vom reproduce pe altă pagină a ziarului; la 14 mai trebuia să se întoarcă la armata sa.

În prezent se pare că au încetat și ploile și s-ar putea ca în viitorul apropiat poșta să ne aducă vești despre acțiuni mai hotărâte. Această stare de nehotărire și de inactivitate nu mai poate dura mult. Ori austriecii vor trebui să treacă din nou Padul, ori trebuie să aibă loc o bătălie în Lomellina. S-ar putea ca austriecii să fi căutat și să-și fi pregătit o poziție de apărare puternică de unde să poată respinge atacul trupelor aliate. Dacă au găsit o asemenea poziție, acesta este cel mai bun lucru pe care l-ar fi putut face, căci ei nu se pot retrage fără să dea o luptă și, totodată, pe o asemenea poziție ei ar avea posibilitatea să pună în acțiune toate forțele pe care le au acum la dispoziție, în timp ce aliații ar fi slăbiți prin faptul că au lăsat garnizoane la Casalle, Alessandria și Valenza.

Între timp, amîndouă părțile beligerante așteaptă întăriri. Austria a trimis la Triest și în împrejurimi un corp de armată de 50 000 de oameni sub comanda generalului Wimpffen cu scopul de a forma o rezervă pentru armata din Italia, în timp ce Ludovic-Napoleon a organizat încă două corpuri pentru armata sa din Italia. Se zvonește, de asemenea, că prințul Napoleon va prelua comanda unei expediții peștrițe cu care intenționează să debarce undeva în peninsula pentru a-și cuceri un regat.

Scris de F. Engels
la 16 mai 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 647 din 27 mai 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

---

* — Victor Emanuel al II-lea. — *Nota red.*

Friedrich Engels

În sfârșit o bătălie !

„City of Washington“, care la 25 mai a pornit în larg din Liverpool, iar joi seara a trecut pe la Capul Race, ne aduce de pe teatrul de acțiuni militare știri mai interesante decât de obicei. A început, fără îndoială, retragerea austriecilor și ofensiva aliaților cu scopul de a ocupa din nou Lomellina, deși se pare că acest lucru nu se petrece într-un ritm prea rapid, după cum se poate vedea din faptul că cartierul general austriac, care la 19 mai a fost mutat la Garlasco — o fermă de lângă Ticino, pe drumul de la Vigevano la Gropello —, la 24 mai se afla tot acolo. Totuși, la sud de Pad, la Montebello, un orașel situat pe drumul de la Stradella la Voghera, între un detașament din corpul de armată al lui Stadion și avangarda lui Baraguay d'Hilliers a avut loc o ciocnire, în care, potrivit propriului lor comunicat, aliații au fost net superiori. Comunicatele noastre în legătură cu această ciocnire pînă acum, de nevoie, au fost foarte sumare. Francezii comunică că divizia lui Forey, formată din 6 000—7 000 de oameni (efectivul total este de 10 000), cu un regiment piemontez de cavalerie, a intrat în luptă cu un detașament austriac avînd un efectiv de 15 000 de oameni, sau cu jumătate din întregul corp de armată al lui Stadion, și că, după o luptă înverșunată de 4 ore, austriecii au fost respinși, avînd pierderi 1 500—2 000 de morți și răniți și 200 de prizonieri, dintre care o parte au și sosit la Marsilia, în timp ce pierderile aliaților se ridică la numai 600—700 de oameni. Totuși, înfrîngerea austriecilor nu a fost atît de gravă încît să permită aliaților să-l urmărească pe inamic în retragerea sa. Potrivit versiunii austriece, Stadion a trimis un detașament în recunoaștere de partea cealaltă a Padului. Detașamentul a înaintat în direcția Vogherei pînă la Montebello, unde a întîlnit forțe ale francezilor superioare din punct de

vedere numeric și, după o luptă îndârjită, s-a retras într-o ordine desăvârșită dincolo de Pad. Nepotrivirile dintre datele cuprinse în comunicatele de război sînt cît se poate de firești dacă ținem seama că în asemenea chestiuni se exagerează întotdeauna atunci cînd lipsesc date oficiale demne de încredere.

Pentru a putea judeca importanța și caracterul real al bătăliei trebuie să așteptăm sosirea unor știri mai precise. Dar, în orice caz, aceasta a fost o simplă ciocnire între detașamentele de avangardă, și nu o bătălie de mari proporții, în care să fie pusă la o adevărată încercare forța armatelor beligerante și iscusința conducătorilor de oști.

Așadar, în timp ce actul al doilea al dramei, fără îndoială, a început, materialele pentru o examinare critică a acțiunilor militare din actul întii au fost îmbogățite cu informații prețioase din partea corespondenților ziarului londonez „Times” și ai ziarului din Augsburg „Allgemeine Zeitung” aflați pe lîngă cartierul general austriac. Dacă nu am avea aceste articole, am fi nevoiți să judecăm acțiunile austriecilor după comunicatele piemonteze, care nu și-au propus, firește, să relateze întregul adevăr, și după buletinele austriece, în care, în general, nu se comunică aproape nimic. La început, pentru a umple numeroasele lacune, nu dispunem de nimic altceva în afară de zvonurile și de presupunerile contradictorii care circulă printre ofițerii și corespondenții de ziare aflați acum în Piemont, zvonuri care, bineînțeles, merită prea puțină încredere. Și, întrucît austriecii au luat inițiativa campaniei în mîinile lor și au menținut-o pînă la retragerea lor din Vercelli, iar aliații au păstrat o atitudine relativ pasivă, pe noi ne interesează, în primul rînd, armata despre care nu am avut de fel informații sau, în cel mai bun caz, am avut numai informații negative. De aceea nu este de mirare că, în privința unor amănunte, am ajuns la concluzii care acum nu sînt confirmate de fapte. Dimpotrivă, mai de mirare este că, în general, am avut norocul să ghicim bine trăsăturile principale ale campaniei. Numai într-un singur punct important ne-am îndepărtat de ceea ce, după cum se comunică în prezent, a constituit planul inițial al austriecilor; mai rămîne însă de văzut dacă acest plan a fost precis formulat încă de la început, cum se spune acum, sau dacă actualul „plan inițial” a fost întocmit ulterior.

Cînd am primit primele știri cu privire la pătrunderea austriecilor în Piemont, credeam că intenția lor continuă să

fie (așa cum a fost evidentă tot timpul) de a ataca rapid armata piemonteză și avangarda franceză înainte ca forțele principale ale francezilor să sosească. Acum ni se comunică că această idee a fost abandonată de austrieci încă mai de mult. După cum se vede, austriecii aveau impresia că francezii au pășit pe teritoriul piemontez la 24 aprilie și, deși pînă la 26 aprilie nici un regiment francez nu călcase pe pămîntul piemontez, s-ar putea ca această știre falsă să-i fi determinat realmente să renunțe la orice încercare de coup de main * împotriva oricăror trupe ce s-ar afla în fața lor. Prin urmare, invazia și-a pierdut acel caracter de rapiditate pe care i l-ar fi imprimat urmărirea unui obiectiv mai important. A fost pur și simplu un început de acțiuni militare din ordinul împăratului, care nu aveau alt scop decît de a ocupa o parte din teritoriul inamic, pentru a pune mîna pe resursele lui și pentru a lipsi armata care se apără de posibilitatea de a le folosi. Dacă acesta era scopul urmărit, este evident că invazia trebuia să se oprească pe Sesia și pe Pad, la Vercelli și la Valenza. În acest caz, nu era nici un motiv de grabă. Armata austriacă înainta metodic, încet și sigur pe teritoriul Piemontului. A mai fost un factor care a determinat în mare măsură acest mod de a acționa. Austriecii au înaintat pe cele două drumuri principale care duc de la est spre vest prin Lomellina : unul de la Pavia la Valenza, celălalt de la Abbiategrasso la Vigevano și Casale. N-au folosit de loc drumul din nord care leagă Boffalora de Vercelli. Aceste două drumuri sînt întretăiate de un mare număr de râuri, care curg de la nord-vest la sud-est, două dintre acestea, Terdoppio și Agogna, au o oarecare însemnătate. Întrucît podurile erau distruse, drumurile în multe locuri desfundate, iar terenurile joase din dreapta și din stînga drumurilor erau fie inundate, fie îmbibate cu apă, înaintarea era anevoioasă și întreg efectivul armatei, de 150 000—180 000 de oameni, trebuia să înainteze pe aceste două drumuri. De aceea, acum nu ne mai miră cînd aflăm că pînă la 1 mai ultimul corp al armatei austriece nu trecuse încă riul Ticino, întrucît un corp de armată format din 30 000—35 000 de oameni care înaintează pe un singur drum cu întregul său convoi se întinde, de regulă, pe o lungime de cel puțin 12—15 mile, sau pe distanța unui marș de o zi, și, cum pe drumul de la Pavia la Casale înaintau 3 corpuri de armată, înseamnă că cel de-al treilea corp de

* — lovitură îndrăzneată, acțiune hotărîtă. — *Nota trad.*

armată a traversat râul Ticino, la Pavia, cu două zile mai târziu decât primul.

Avangarda a trecut râul, la Pavia, la 29 aprilie; aceasta era o brigadă din corpul 5 de armată, de sub comanda generalului Festetics. Ea a fost urmată de întregul corp 3 (Schwarzenberg), care înainta spre Gropello; în aceeași zi, un alt corp de armată, corpul 7 (generalul Zobel), a traversat râul mai la nord, la Bereguardo, și s-a îndreptat spre Gambolò. La 30 aprilie, corpul 8 (Benedek) a urmat corpul 3 la Pavia, iar corpul 5 (Stadion) a urmat corpul 7 la Bereguardo. La 1 mai, corpul 2 (Liechtenstein) a trecut râul la Pavia. În acest dispozitiv, cu corpul 7 la extremitatea flancului drept, centrul format din corpurile 5, 3 și 2, iar corpul 8 la extremitatea flancului stîng, armata a trecut întii Terdoppio, apoi Agogna și, în sfîrșit, spre seara zilei de 2 mai a apărut în fața Padului și a Sesiei. De aici putem să ne dăm seama că comunicatele piemonteze în legătură cu detașamentele puternice care au trecut pe la Boffalora și Arona erau cu totul false (ceea ce este confirmat pe deplin de faptul că înaintarea lui Garibaldi pe Lago Maggiore înspre Gravellona nu a întîmpinat nici o rezistență) și că și presupunerea, cuprinsă în aceste comunicate, în sensul că generalul Benedek a ieșit cu corpul 8 din Piacenza și a pornit cu o coloană izolată de-a lungul malului de sud al Padului era greșită. Dimpotrivă, austriecii au înaintat pe un front atît de îngust (12 mile) cît era cu puțință ca să treacă o armată de 150 000 de oameni. Ei s-au menținut și au acționat într-o formă cît se poate de concentrată și de metodică, avînd numai cîteva detașamente mobile în cele două flancuri ale lor în regiunea Novara, Arona și pe malul de sud al Padului. Această înaintare extrem de metodică este, credem noi, o dovadă că nu s-a renunțat definitiv la ideea unei ofensive împotriva piemontezilor. Întrucît se știa că inamicul nu este în stare să opună o rezistență serioasă înainte de a se ajunge la linia lui de apărare, dacă ar fi renunțat la această idee, austriecii nu și-ar fi istovit zădarnic trupele printr-un marș pe o fișie de pămînt atît de îngustă. Ei ar fi putut folosi fără nici un fel de pierderi și cu avantaje uriașe drumul care duce la Novara, căci în orice condiții, pentru a ocupa Lomellina și Novarese, trebuia ocupat și Vercelli. Faptul că au desconsiderat acest avantaj ni se pare o dovadă evidentă că la cartierul general austriac nu s-a abandonat încă speranța în posibilitatea de a da o lovitură armatei inamice la Casale sau Alessandria cu forțe superioare și în

condiții avantajoase. Ni se pare neîndoios că și-au propus un coup de main împotriva orașului Novi (un nod de cale ferată între Genova, Alessandria și Stradella). În vederea acestui lucru, în noaptea de 3 mai a fost construit un pod peste Pad, la Cornale, pe care generalul Benedek l-a trecut cu corpul 8, de sub conducerea sa. El a acționat foarte energic ; în mai puțin de 12 ore a ocupat Voghera, Castelnuovo pe râul Scrivia și Tortona, a distrus podurile de cale ferată și, probabil, că ar fi înaintat spre Novi dacă ploile și creșterea bruscă a apelor Padului, care în parte au distrus podul făcut de el, nu l-ar fi silit să se retragă pentru a păstra legătura cu forțele principale ale armatei. Podul a fost refăcut și întreaga armată austriacă a fost concentrată din nou pe malul de nord al Padului. Din pricina vremii era imposibil să rămână în văile inundate ale Padului ; ca urmare, armata a ocupat o poziție mai la nord, între Garlasco, Mortara și Vercelli, profitând de faptul că forțele principale se aflau în apropiere, pe Sesia, pentru a face recunoașteri și a se aproviziona cu furaje în regiunea situată la vest de acest fluviu. Austriecii au înfăptuit toate acestea fără a întâmpina o rezistență serioasă, iar pe data de 9 au părăsit malul de vest al Sesiei, cu excepția orașului Vercelli, mutându-și cartierul general la Mortara, unde, așa cum am arătat, au rămas pînă la data de 19. În acest timp, ei au construit un pod peste Pad lângă gura râului Ticino, și un corp de armată al cărui efectiv și componență nu sînt cunoscute a ocupat poziția de la Stradella și a început să se aprovizioneze cu furaje în districtele Piemontului de sud, vecine cu ducatul de Parma. Presupunem că era corpul de armată cu care Forey a dat lupta de la Montebello. Dar în această chestiune trebuie să așteptăm știri mai demne de încredere.

Se pare că, într-un viitor apropiat, sarzii vor simți toate deliciile unei alianțe cu francezii. Armata lor urmează să fie fărîmițată ; în loc să formeze un corp separat care să-și cucească singur gloria, fiecare din cele 5 divizii ale ei trebuie să formeze un apendice la unul din cele 5 corpuri de armată franceze, cu care, desigur, se va contopi cu totul, astfel că toată conducerea și toată gloria vor aparține exclusiv francezilor. Genova cu forturile și cu toate celelalte a și trecut cu totul în mâinile francezilor ; și acum, armata sardă va exista numai ca o anexă a armatei franceze. Într-adevăr, mijesc zorii eliberării Italiei de către Napoleon ! Deși învinuirile aduse de sarzi austriecilor cu privire la bestialele atrocități

și jafuri săvârșite în Lomellina nu au nimic neașteptat sau neverosimil, totuși, ca să fim drepecți, trebuie să relevăm că corespondențele de la cartierul general austriac, publicate de ziarul londonez „Times” și de ziarul din Augsburg „Allgemeine Zeitung”, prezintă această chestiune în altă lumină. Potrivit acestor surse demne de încredere, ura țărănilor din Lomellina, precum și a celor din Lombardia împotriva proprietarilor funciari este mult mai puternică decît aversiunea lor împotriva asupritorilor străini. În ceea ce privește proprietarii funciari din Lomellina (în trecut provincie austriacă), aceștia sînt în cea mai mare parte sudditi misti *, adică cetățeni atît ai Austriei cît și ai Piemontului. Toți marii aristocrați din Milano au posesiuni întinse în Lomellina. Ei sînt piemontezi și în adîncul inimii sînt ostili austrieilor, dar țărăni din această provincie, din pricina antagonismului în care se află cu aceștia, înclină mai mult spre Austria. Acest lucru este dovedit de primirea cordială de care s-au bucurat austrieii în Lomellina, și se pare că rechizițiile și contribuțiile impuse de ei s-au mărginit, pe cît posibil, la proprietatea nobililor, precum și a orașelor, care erau centre ale mișcării patriotice italiene, în timp ce țărăni, în măsura posibilului, au fost cruțați. Această politică este specifică Austriei, care a aplicat-o întotdeauna începînd din 1846 ²¹⁶. Ea explică pe deplin zarva din presa piemonteză în legătură cu rechizițiile, care la urma urmei nu depășesc proporțiile considerate normale în războiul modern și nu ating proporțiile la care ajung în mod obișnuit rechizițiile francezilor.

Scris de F. Engels
în jurul datei de 24 mai 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 655 din 6 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

---

* — persoane cu cetățenie dublă. — *Nota trad.*

Friedrich Engels

Bătălia de la Montebello

Corespondența sosită cu „Africa” adaugă prea puține lucruri la ceea ce știam pînă acum despre această faimoasă bătălie, care a prilejuit atît de ample comentarii în paginile presei bonapartiste de pe ambele părți ale Atlanticului. Din raportul lui Gyulay nu ne-a parvenit decît un scurt extras telegrafic, iar numeroasele știri din sursă franceză și sardă nu sînt altceva decît simple palavre culese din Torino și Paris, și au atît de puțin pretenția de a fi exacte, încît nu indică corect nici măcar numerele regimentelor care au luat parte la această bătălie. Ce-i drept, această lipsă de informații este suplinită, în parte, de raportul generalului Forey, pe care l-am primit o dată cu sosirea vaporului „City of Washington”, în seara zilei de luni; dar Forey nu prezintă nici un fel de date în legătură cu efectivele sau cu pierderile austriecilor. De la Baraguay d’Hilliers nu s-a primit, din păcate, nimic; or, dat fiind că la această bătălie, în afară de divizia lui Forey, au participat și unități din corpul comandat de primul, nu încapе îndoială că raportul lui ar arunca lumină asupra unor momente care dau loc la îndoieli. Totuși, în așteptarea unor știri mai complete și mai sigure, vom face unele considerații bazate pe o comparare minuțioasă a tuturor documentelor de care dispunem și care prezintă, oricum, o anumită valoare. Austriecii, fiind informați că francezii se pregătesc să înainteze spre linia Padului, între Pavia și Piacenza, au întins un pod peste acest fluviu la Vaccarizza, nu departe de Pavia. Corpul de armată al generalului Stadion a fost trimis pe malul opus cu misiunea de a cerceta această poziție și a afla care sînt intențiile inamicului. Generalul Stadion a ocupat poziția de la Stradella, un defileu situat în apropiere de fluviu, unde una dintre ramificațiile Apeninilor, peste care nu există drumuri carosabile, se întinde pînă la

Pad, și a trimis 3 brigăzi (15 batalioane cu aproximativ 18 tunuri și, poate, cu ceva cavalerie) în direcția Voghera. Austriecii, care, fără îndoială, au lăsat pe itinerarul parcurs puternice detașamente pentru a-și asigura retragerea, au întâlnit unitățile înaintate ale inamicului în fața orașului Casteggio și le-au respins dincolo de oraș și de satul Montebello. Apoi ei s-au îndreptat spre satul următor, Ginestrello, dar acolo au dat peste una din brigăzile diviziei generalului Forey (brigada lui Beuret, batalionul 17 vânători, regimentele 74 și 84 de linie), și lupta a căpătat un caracter de poziție. În acest timp, din partea austriecilor au luat parte la bătălie, evident, un număr restrâns de trupe, poate cam o brigadă. Francezilor le-au fost trimise în grabă întăriri constând din 4 batalioane dintr-o altă brigadă a generalului Forey (regimentul 98 al lui Blanchard și un batalion din regimentul 91 de linie). Aceasta le-a asigurat superioritatea numerică. Brigada lui Beuret s-a desfășurat pentru atac; ea a ocupat Ginestrello, iar apoi, după o luptă îndârjită, și Montebello, dar la Casteggio, dincolo de rîulețul pe care se află situat acest oraș, austriecii s-au oprit și au angajat lupta. Se pare că în acel moment ei au primit întăriri proaspete, deoarece i-au respins pe francezi în dezordine spre Montebello și tocmai se pregăteau să intre din nou în acest sat, cînd au dat peste o parte din forțele diviziei generalului Vinoy — batalionul 6 vânători și regimentul 52 de linie. Această împrejurare a făcut ca balanța să încline din nou în favoarea francezilor, și austriecii s-au retras în deplină ordine spre Casteggio, unde au lăsat o ariergardă pînă în momentul cînd coloanele lor s-au rînduit în formație de marș. Îndeplinindu-și astfel misiunea și stabilind unde se află corpul comandat de Baraguay d'Hilliers (acest corp constituia extremitatea aripii drepte a francezilor), ei s-au retras nestingheriți dincolo de Pad, convinși că, deocamdată, aliații nu intenționează să înainteze spre Piacenza.

Austriecii nu au putut să aibă pe cîmpul de luptă mai mult de două brigăzi, deoarece cel puțin 3 batalioane au trebuit să fie lăsate pentru paza drumului, iar altele două au fost necesare pentru lupta de la Oriolo împotriva a două batalioane din regimentul 91 francez, ceea ce a făcut ca la bătălia de la Montebello să ia parte doar un singur batalion din acest regiment. Din aceste două brigăzi, sau 10 batalioane, numai o parte au putut să participe la luptă, căci generalul austriac care ar folosi pentru cercetare ultimele

trupe de care dispune în rezervă ar merita, fără îndoială, o mustrare foarte aspră.

Din partea francezilor au participat 3 regimente (regimentele 74, 84 și 98) și un batalion de linie (din regimentul 91), precum și un batalion de vânători, în total 11 batalioane, sprijinite, către sfârșitul bătăliei, de două batalioane din regimentul 52 și de batalionul 6 vânători. Prin urmare, în total 15 batalioane franceze împotriva a vreo 10 batalioane austriece; și, cu toate că batalionul austriac este, fără îndoială, mai mare decât cel francez, totuși, când bătălia a atins momentul culminant, superioritatea numerică a fost de partea francezilor. În afară de aceasta, nu trebuie să se uite că austriecii au luptat nu atât de dragul unei victorii, cât pentru a-și sili pe inamic să-și dezvăluie forțele de care dispunea în locul respectiv; și această misiune ei au îndeplinit-o în întregime. De aceea este absurd să se considere această ciocnire neînsemnată drept o victorie importantă. Date fiind armatele gigantice care stau față-n față pe câmpiile Italiei, o ciocnire de felul aceleia care a avut loc la Montebello nu are o însemnătate mai mare decât aceea a unei simple ciocniri între avanposturi în războaiele de proporții mai mici. Și, dacă aceasta este o victorie, unde sînt roadele ei? Francezii afirmă că au luat 140 de prizonieri răniți și 60 nerăniți, adică nu mai mult decât ar fi putut spera să captureze într-o luptă de două ore pentru un sat oarecare. În afară de aceasta, ei au capturat un cheson și au pierdut unul. N-a avut loc nici o urmărire. Nu s-au făcut încercări de a culege roadele victoriei, deși francezii au avut la dispoziție destul de multă cavalerie piemonteză. Este evident că, după ce au dat inamicului ultima ripostă, austriecii s-au retras nestingheriți și în deplină ordine.

Scris de F. Engels
aproximativ la 24 mai 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 659 din 10 iunie 1859.

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Punctul de vedere al Prusiei cu privire la război

Berlin, 24 mai 1859

Războiul pus la cale de autocratul francez, fără îndoială nu numai că nu va putea fi „localizat”, în înțelesul pe care îl are acest termen în jargonul politic, adică că războiul nu trebuie purtat dincolo de granițele Peninsulei Italice, dar, dimpotrivă, nu se va mărgini nici măcar la cadrul unui război care se duce între două guverne despotice și a cărui soartă este hotărâtă de acțiunile armatelor regulate. În dezvoltarea sa ulterioară, războiul se va transforma într-un incendiu revoluționar care va cuprinde întreaga Europă continentală și din care, după cum se vede, nu mulți dintre suveranii actuali vor reuși să-și salveze coroanele și dinastiile. Germania poate deveni centrul acestei zguduiri, întrucât ea este aceea care trebuie să devină centrul acțiunilor militare din momentul când Rusia va fi gata să-și arunce spada în balanță. Nu este nevoie de prea multă chibzuială pentru a ajunge la concluzia că o înfrângere serioasă pe cîmpul de bătăie va duce la zguduiri revoluționare în Franța sau în Austria, dar Berlinul este, poate, singurul loc care ne oferă datele necesare pentru a putea aprecia grelele încercări prin care va trebui să treacă Germania într-un viitor apropiat. Chiar cu ochiul liber se poate vedea cum se coc, de la o zi la alta premisele care, atunci când vor ajunge la un anumit grad de maturitate, vor dezlănțui o criză de proporții uriașe, pe care locuitorii de toate categoriile abia dacă o bănuiesc. Simptomele furtunii care se apropie pot fi rezumate în câteva cuvinte: ura și rivalitatea dintre monarhii germani, care îi condamnă la inactivitate în prima fază a războiului; mizeria în care se zbate poporul și nemulțumirea lui, care se răspîndesc ca un foc mistuitor de la Vistula la Rin și care, în faza a doua a războiului, vor adăuga răscoale populare agresivii din afară,

și, în sfârșit, răscoalele populației slave din Germania, răscoale care vor adăuga războiului extern și zguduirii revoluționare lupta internă dintre diferitele naționalități.

Să examinăm, în primul rînd, baza socială pe care se vor sprijini monarhii germani cînd, pînă la urmă, împrejurările îi vor sili să ia o hotărîre în ceea ce privește unele acțiuni comune. Se știe că perioada de la 1849 la 1859 constituie o epocă fără precedent în dezvoltarea economică a Germaniei. În acest răstimp, ea, ca să spunem așa, s-a transformat dintr-o țară agrară într-una industrială. Să luăm ca exemplu un singur oraș — Berlinul. În 1848, el abia număra 50 000 de muncitori de fabrică, bărbați și femei, pe cînd în momentul de față numărul lor total a ajuns la 180 000. Să luăm o singură ramură a industriei : pînă în 1848, exportul de lînă în Anglia, în Franța și în alte țări constituia una dintre principalele surse de venit ale Germaniei, pe cînd în prezent lîna produsă în Germania abia ajunge pentru necesitățile propriilor ei fabrici. În același timp cu dezvoltarea fabricilor, a căilor ferate, a liniilor de vapoare și a exploatării subsolului s-a dezvoltat extrem de rapid un sistem de credit care nu numai că corespunde prin proporțiile sale progresului general al industriei și al comerțului, dar s-a extins dincolo de limitele sale firești datorită introducerii unor instituții artificiale de tipul Crédit mobilier, importate din Franța. Țărănimea și mica burghezie, care pînă nu de mult reprezentau marea majoritate a națiunii, pînă la revoluția din 1848 au păstrat liniștite vechiul obicei asiatic de a strînge la ele acasă bani gheață, acum însă i-au înlocuit cu titluri producătoare de dobîndă de toate felurile, de toate culorile și de toate valorile. Criza care a cuprins Hamburgul în 1857 a zguduit ușor, fără a aduce prejudicii cît de cît serioase edificiului acestei prosperități nou apărute, care acum însă a fost zdruncinată chiar de prima salvă de tun trasă pe malurile apelor Pad și Ticino. Fără îndoială că ați și primit informații despre repercusiunile pe care criza comercială din Austria le-a avut asupra restului Germaniei și despre rapiditatea cu care s-au succedat falimentele la Leipzig, Berlin, München, Augsburg, Magdeburg, Kassel, Frankfurt și în alte centre comerciale ale Germaniei. Dar aceste dezastre nu sînt decît simptome ale apropiatelor catastrofe care vor avea loc în cercurile „de afaceri” mai înalte. Pentru a vă putea face o idee despre starea reală de lucruri,

socot că e bine să vă atrag atenția asupra proclamației guvernului Prusiei, publicată recent, în care, referindu-se la pericolul pe care îl prezintă demobilizarea unor întregi armate industriale în Silezia, Berlin, Saxonia și Prusia renană, el declară că nu poate fi de acord cu petițiile Camerelor de comerț din Berlin, Breslau, Stettin, Danzig și Magdeburg, care îi recomandă experimentul îndoielnic de a emite bani de hirtie neconvertibili într-o cantitate mai mare, și încă și mai categoric refuză să folosească muncitori la lucrări publice cu singurul scop de a le da o ocupație și o posibilitate de câștig. Ultima cerință sună, într-adevăr, cam ciudat într-un moment când guvernul, din lipsă de fonduri, a fost nevoit să întrerupă brusc lucrările publice începute. Însuși faptul că, chiar de la începutul războiului, guvernul Prusiei este nevoit să dea o astfel de proclamație spune multe. La această perturbare bruscă a vieții industriale adăugați introducerea unor noi impozite în întreaga Germanie, creșterea generală a prețurilor la obiectele de primă necesitate și dezorganizarea generală a tuturor întreprinderilor ca urmare a faptului că rezervele și Landwehrul au fost chemate sub arme, și vă veți putea face o loarecare idee despre proporțiile la care va ajunge această calamitate socială peste câteva luni. Au trecut însă vremurile când majoritatea poporului german era obișnuit să considere nenorocirile de pe pământ ca pe o pedeapsă trimisă din ceruri. Se aude de pe acum glasul slab, dar deslușit al poporului rostind cuvintele: „Răpunderea! Dacă revoluția din 1848 n-ar fi fost înăbușită prin înșelăciune și violență, Franța și Germania nu ar fi din nou puse una în fața celeilalte cu armele în mâini. Dacă cei care au gătit cu cruzime revoluția germană nu și-ar fi plecat capetele încoronate în fața unui Bonaparte sau a unui Alexandru, acum n-ar fi fost război”. Acesta este murmurul surd al poporului, care încetul cu încetul se va transforma într-un bubuit de tunet.

Să trecem acum la spectacolul pe care îl oferă monarhii germani unui public destul de nerăbdător. De la începutul lunii ianuarie, cabinetul Austriei a pus la cale tot felul de intrigi diplomatice pentru a determina statele germane să concentreze, într-un punct oarecare din Germania de sud, o armată federală mare, din care o parte însemnată s-o constituie forțele austriece, această concentrare trebuind să reprezinte pentru Franța o amenințare de invazie a granițelor ei

de est. În felul acesta, Confederația germană ar fi fost atrasă într-un război ofensiv și, totodată, Austria și-ar fi asigurat situația de conducător în acest război. O rezoluție în acest spirit, propusă la 13 mai Bundestagului german din Frankfurt de către Hanovra, a întâmpinat obiecția d-lui von Usedom, împuternicitul Prusiei, care a exprimat protestul oficial al guvernului său. De aici, o răbufnire generală de indignare patriotică din partea monarhilor din Germania de sud. Atunci Prusia și-a completat aceste acțiuni prin măsuri cu caracter opus. Înainte de închiderea parlamentului pentru vacanță, guvernul Prusiei și-a asigurat o largă popularitate, declarând că a hotărât să adopte politica „mediației armate”. Dar nici nu s-a închis bine parlamentul, că această „mediație armată” a și luat proporții mult mai modeste, sub forma refuzului Prusiei de a se declara neutră, așa cum îi ceruseră Franța și Rusia. Această bravură negativă, deși suficientă pentru a stîrni minia curții din Petersburg, nu corespundea nicidecum așteptărilor poporului prusian. Înarmarea fortărețelor din est și din vest îmbinată cu chemarea sub arme a rezervelor și a Landwehrului aveau ca scop să potolească murmurul de nemulțumire al poporului. Totuși, la 19 mai, d-l von Usedom, în numele guvernului său, a cerut Bundestagului german să pună armata federală de observație sub comanda directă a Prusiei și să-i lase ei întreaga inițiativă în problema măsurilor militare care se cuvin să fie luate. Acum sosise rîndul micilor monarhi germani, sprijiniți pe ascuns de Austria, să-și dovedească sinceritatea intențiilor lor patriotice. Bavaria a declarat că încă nu a sosit momentul ca să pună armata Wittelsbacherilor sub comanda Hohenzollernilor. Cu un indignat „Tu quoque !” *, Hanovra i-a amintit Prusiei de protestul ei împotriva concentrării unei armate federale de observație într-un punct oarecare din Germania de sud. La rîndul ei, Saxonia nu vedea nici un motiv pentru care nu s-ar încredința augustului ei suveran comanda supremă, fie și numai pentru a neutraliza pretențiile Habsburgilor și ale Hohenzollernilor, care vin în contradicție unele cu altele. Supremației Prusiei, Württembergul aproape că ar fi fost gata să-i prefere o invazie a francezilor. Așadar, cele mai urîte trăsături ale Sfintului Imperiu german și-au celebrat rușinoasa lor renaștere. Influența Ger-

* — „Și tu!” — *Nota trad.*

maniei a fost redusă la zero, acesta este, în momentul de față, rezultatul general al certurilor dintre micii ei suverani. Cere-rea de restaurare a parlamentului național german este doar un prim protest slab împotriva acestor obstrucții dinastice, protest care nu vine din partea maselor revoluționare, ci din partea burgheziei timide și înclinate spre compromisuri.

Cu alt prilej voi vorbi despre răscoalele slavilor, care sînt gata să izbucnească în Germania.

Scris de K. Marx
la 24 mai 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 659 din 10 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Campania din Italia ²¹⁷

Campania din Italia, care durează de aproape o lună, se desfășoară într-un fel ciudat și neașteptat. În primele zile ale lunii mai, două mari armate, avînd fiecare un efectiv ceva mai mic de 200 000 de oameni, au fost concentrate una în fața alteia. În timp ce între avanposturi se află o distanță de o bătaie de tun, cele două armate se țin sub observație una pe alta ba ici, ba colo, sondează precaut terenul, ajungînd în unele puncte la mici ciocniri, schimbă frontul, împing înainte cînd un flanc, cînd altul, fără ca forțele principale să fie angajate în luptă. Acest mod de a purta război pare incompatibil cu sistemul modern de lovituri rapide și hotărîtoare; el pare a fi un pas înapoi față de expedițiile-fulger și campaniile impetuoase ale lui Napoleon.

De la Napoleon, doi factori noi au schimbat considerabil modul de ducere a războiului. Primul este o mai bună acoperire a granițelor statelor prin tabere fortificate și printr-un sistem de fortărețe care se construiesc în regiuni indicate pentru acest scop. Fortărețele din timpul lui Napoleon erau sau prea slabe și izolate una de alta, sau erau ridicate în locuri atît de neînsemnate din punct de vedere strategic, încît nu constituiau obstacole serioase, avînd în vedere metoda napoleoniană de ducere a războiului. O victorie în cîmp liber sau o mișcare de învăluire a lui Napoleon alunga armata inamică din fortărețele sale.

La ce rezultate se poate ajunge folosind fortărețele au dovedit Danzigul în 1813, patruleterul de fortărețe din Lombardia în 1848, Komáromul în 1849 ²¹⁸, Sevastopolul în 1855. Acum însă poziția ocupată de armata franco-piemonteză de cealaltă parte a Padului și a râului Tanaro, între Casale, Alessandria și Valenza, se bazează pe un sistem de fortărețe care îi asigură apărarea chiar împotriva unei armate inamice mult superioare

numericeste. Inainte de venirea austriecilor, francezii au reusit sa concentreze in spatele acestor pozitii atitea trupe, incit toate sperantele austriecilor de a obtine un succes hotaritor in ofensiva lor s-au dovedit zadarnice, iar francezii au cistigat in felul acesta timp pentru a putea concentra restul trupelor franceze si pentru a-si completa rezervele de armament. In felul acesta, ofensiva austriecilor la Casale si Valenza a fost oprita, si, cum nici un atac frontal, nici o manevra serioasa de invaluire nu erau posibile, austriecilor nu le mai raminea altceva decit sa se limiteze la demonstratii pe flancuri la vest de Sesia si la sud de Pad imbinate cu masuri in vederea rechizitionarii in aceste regiuni a proviziilor necesare pentru armate.

Cel de-al doilea factor, care a schimbat considerabil modul de ducere a razboiului fata de epoca lui Napoleon, este aburul. Numai datorita cailor ferate si vaselor cu aburi au putut francezii ca, in decurs de 5 zile cit au trecut de la prezentarea ultimatumului de catre austrieci si pina la invazia lor, sa transporte in Piemont trupe atit de numeroase, incit orice atac din partea austriecilor impotriva pozitiiilor piemontezilor sa nu poata duce la vreun rezultat, iar in decursul saptaminii urmatoare au reusit in asa masura sa-si intareasca fortele, incit la 20 mai pe linia dintre Asti si Novi se aflau cel putin 130 000 de francezi.

Si, totusi, ca urmare a coruptiei si neorinduielilor din administratia armatei, inevitabile sub domnia tilhareasca a unui Ludovic-Bonaparte, armata franceza nu este aprovizionata la timp si nici in masura suficienta. In comparatie cu aceasta, ordinea si rapiditatea cu care corpurile de armata austriece au intrat in Italia, fiind intru totul gata de lupta, formeaza un contrast in avantajul lor. In desfășurarea razboiului, acest lucru se va face in mod inevitabil simtit.

Austriecii nu pot inainta intrucit s-au ciocnit de pozitii intarite situate intre fortaretele piemontezilor, iar francezii nu pot trece la ofensiva pentru ca nu le-au fost inca aduse toate materialele de razboi necesare. Așa se explica stagnarea in deplasari si interesul nemeritat acordat micii ciocniri de la Montebello. Toata chestiunea se reduce la urmatoarele : austriecii au primit stirea ca flancul drept al francezilor inaintea spre Piacenza ; aceasta manevra justifica presupunerea ca ei intentioneaza sa treaca Padul intre Pavia si Piacenza, si in felul acesta sa invaluiasca pozitiiile austriecilor la Lomellina, indreptindu-se spre Milano ; de aceea, corpul 5 de armata

austriac (Stadion) a trimis 3 brigăzi dincolo de podul construit peste Pad la Vaccarizza (mai jos de Pavia) pentru a ocupa poziția de la Stradella și pentru a face recunoașteri în direcția Voghera. Aceste 3 brigăzi au dat la Casteggio peste avangardurile aliaților, iar la Montebello peste brigada întâi a diviziei franceze Forey, pe care au alungat-o din Montebello. Curînd după aceea a sosit aici a doua brigadă franceză și, după o luptă înverșunată, austriecii au fost alungați din sat; dar la Casteggio ei au respins un atac și i-au silit pe francezi să se retragă în neorînduială la Montebello, pe care, fără îndoială, l-ar fi cucerit (cea mai mare parte a trupelor lor încă nu fuseseră aruncate în luptă) dacă între timp n-ar fi sosit o brigadă a diviziei franceze Vinoy. Cînd au văzut sosind aceste întăriri, austriecii și-au oprit înaintarea. Scopul lor fusese atins; acum erau lămurii unde se află punctul cel mai apropiat de dispunere a trupelor din flancul drept al francezilor și, nestingherii, s-au retras din Casteggio spre Pad, iar apoi, trecînd pe celălalt mal, s-au alăturat forțelor lor principale, fiind siguri că, pînă în acel moment, francezii nu întreprinseseră nici o mișcare serioasă în direcția Piacenzei. Austriecii au procedat foarte just concentrîndu-și forțele pe malul stîng al Padului, pînă cînd nu vor avea motive temeinice să-și treacă *întreaga* armată pe malul drept; orice împărțire a armatei à cheval * pe fluviu ar fi o greșeală, pe cînd podul de la Vaccarizza cu capul său de pod le dă posibilitatea să treacă oricînd peste fluviu și să-i lovească pe francezi din flanc în cazul cînd aceștia ar ataca Stradella.

Garibaldi, în fruntea a 5 000 de voluntari, a ocolit flancul drept austriac, și acum se află în Lombardia. Potrivit ultimelor știri, austriecii se și află în spatele frontului lui și el este în primejdie de a fi izolat, ceea ce, fără îndoială, i-ar conveni grozav „eliberatorului” Bonaparte.

Prințul Napoleon Plon-Plon a primit misiunea de a organiza la Livorno (Toscana) un corp de armată care trebuie să-i atace pe austrieci din flanc. Soldații francezi sînt furioși, austriecii rîd.

Sîmbătă și duminică, sarzii au încercat să se întărească pe malul stîng al Sesiei, dar au fost împiedicați de austrieci.

Scris de F. Engels la 27 mai 1859

Publicat în „Das Volk”
nr. 4 din 28 mai 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

* — pe ambele maluri. — *Nota trad.*

Friedrich Engels

Strategia războiului

N-am avea decît prea puţin de adăugat la ultimele noastre observaţii în legătură cu acţiunea de la Montebello. Din comunicatul oficial austriac care, în sfîrşit a fost dat publicităţii şi a împodobit ieri coloanele ziarului nostru, reiese limpede că o parte din forţele celor trei brigăzi cu care generalul Stadion înainta spre Montebello au fost lăsate în urmă, pentru a acoperi flancurile dispozitivului de marş. Celelalte forţe au ajuns la Casteggio, care a fost ocupat de brigada comandată de prinţul von Hessen; această brigadă a ţinut în mîinile ei oraşul, în timp ce celelalte două (incomplete) au continuat să înainteze şi au ocupat Montebello şi Ginestrello. Ele au dus tot greul luptei împotriva întregii divizii a lui Forey şi împotriva celor două regimente de cavalerie ale generalului de Sonnaz (regimentul de cavalerie regală din Piemont şi regimentul de cavalerie din Monferrato), iar cînd, în cele din urmă, au fost silite să se retragă spre Casteggio, brigada prinţului von Hessen le-a dat, pe cît se pare, un sprijin atît de puternic, încît inamicul nu s-a încumetat să atace, şi austriecii au putut să se retragă în perfectă ordine şi în momentul cînd au socotit că le e convenabil. Totuşi, judecînd după ştirile din sursă austriacă, pare foarte probabil ca cel puţin întregul corp de armată al mareşalului Baraguay d'Hilliers să fi sosit la locul bătăliei către sfîrşitul ei. Acest corp se compune din 3 divizii de infanterie şi o divizie de cavalerie, ceea ce înseamnă în total 12 regimente de infanterie, 3 batalioane de vînători, 4 regimente de cavalerie, adică 20 de escadroane, şi artileria respectivă. Aceasta concordă cu cele comunicate de austrieci că, potrivit declaraţiilor unor prizonieri francezi, acolo au fost 12 regimente de infanterie franceze,

precum și cu cele două știri primite din Torino ; potrivit primei dintre ele, Forey a fost sprijinit de divizia lui Vinoy, iar potrivit celei de-a doua — de divizia lui Bazaine. Aceste 3 divizii formează toată infanteria lui Baraguay. Se spune, de asemenea, că la bătălie a participat și cavalerie franceză și infanterie piemonteză, ceea ce ni se pare mai puțin verosimil. Prin urmare, rezultatul bătăliei se prezintă astfel : austrieicii, care n-au putut urmări alt scop decît acela de a executa o cercetare (fiindcă ar fi fost o nebunie să înceapă un atac cu 3 brigăzi slabe), și-au atins în întregime scopul, obligîndu-l pe Baraguay să-și dezvăluie forțele. În timpul bătăliei ei au luptat tot atît de bine ca și inamicul ; cînd au fost scoși din Montebello, au fost nevoiți să se retragă în fața unui inamic superior numericeste, iar urmărirea a încetat în fața localității Casteggio, unde austrieicii au efectuat chiar o întoarcere și i-au alungat înapoi cu atîta energie pe francezii care-i urmăreau, încît aceștia nici n-au mai încercat să-i hărțuiască, cu toate că în momentul acela aveau pe cîmpul de luptă trupe de 4 ori mai numeroase decît austrieicii. Prin urmare, dacă francezii revendică victoria pe temeiul că, în cele din urmă, Montebello a rămas în mîinile lor și că, după luptă, austrieicii s-au retras, austrieicii o pot revendica pe temeiul că i-au alungat pe francezi de la Casteggio și că la sfîrșitul luptei au înregistrat un succes și, mai ales, pe temeiul că și-au îndeplinit în întregime misiunea propusă, deoarece bătălia a fost angajată cu scopul de a da piept, în cele din urmă, cu forțe numericeste superioare și, bineînțeles, de a se retrage din fața lor.

După Montebello au avut loc lupte și la centrul și la flancul drept al austrieicilor. Potrivit știrilor sosite cu „Fulton” și publicate ieri, sarzii au trecut, la 30 mai, rîul Sesia lîngă Vercelli, atacînd și ocupînd cîteva fortificații de campanie ale austrieicilor la Palestro, Casalino și Vinzaglio. Trupele erau comandate chiar de Victor-Emanuel, iar victoria a fost obținută printr-o luptă la baionetă. Potrivit afirmațiilor sarzilor, austrieicii au suferit pierderi foarte grele. Din corespondența adusă de „Europa” la Halifax, aflăm acum că austrieicii au încercat de două ori să recucerească Palestro și că o dată erau cît pe-acî să reușească, cînd un detașament de zuavi a venit în ajutorul francezilor și i-a respins pe austrieici. În această luptă, sarzii, după spusele lor, au luat 1 000 de prizo-

nieri ; totuși, din lipsă de orice amănunte precise, nu ne putem face o idee exactă în această privință. Din partea austriecilor, care, după cât se spune, se retrag pe capete, dincolo de Ticino, nu ne-am așteptat la o luptă atât de dîră pe avansurile de la Sesia. Totuși, la extremitatea flancului lor drept ei n-au dat dovadă de aceeași bravură și fermitate. În ziua de 25 mai, Garibaldi, după ce a învăluit cu vînătorii săi alpini și cu alte unități, cu un efectiv total de vreo 5 000 de oameni, extremitatea flancului drept al austriecilor, a trecut rîul Ticino, s-a îndreptat spre Varese, între lacurile Maggiore și Como, și a cucerit acest oraș. La 26 mai el a înfrînt un detașament austriac care îl atacase și, fără să piardă o clipă, a trecut la dezvoltarea succesului ; în ziua de 27 el a bătut din nou același detașament (întărit cu garnizoana din Como), iar noaptea a intrat în Como. Detașamentul volant al generalului Urban a pornit împotriva lui și efectiv l-a alungat în munți. Totuși, după cum rezultă din cele mai noi știri care ne-au venit astă-noapte cu „Europa”, Garibaldi s-a întors, i-a luat prin surprindere pe austrieci și a recucerit orașul Varese. Succesul lui a provocat o insurecție în orașele de pe țărmurile lacului Como și în Valtellina, sau valea cursului superior al rîului Adda, regiunea muntoasă care în 1848, în cursul insurecției, a dat dovadă de mai multă energie decît orașele din cîmpia Lombardiei. Vapoarele de pe lacul Como se află în mîinile insurgenților, iar 800 de oameni din Valtellina s-au alăturat lui Garibaldi. Se spune că, în ciuda insucceselor lui vremelnice, în această parte a Lombardiei insurecția se întinde.

Acest raid al lui Garibaldi a însemnat un mare succes al aliaților, în timp ce austriecii au făcut o mare greșeală. Faptul că i-au permis lui Garibaldi să ocupe Varese n-a însemnat cine știe ce nenorocire pentru ei, dar Como trebuia păstrat cu ajutorul unui detașament puternic, împotriva căruia Garibaldi nu s-ar fi încumetat să angajeze lupta. Un alt detașament trimis spre Sesto Calende i-ar fi tăiat lui Garibaldi căile de retragere, și, cînd el ar fi fost astfel închis în spațiul restrîns dintre lacuri, o ofensivă energică l-ar fi silit să depună armele sau să treacă pe teritoriul neutru al Elveției, unde ar fi fost dezarmat. Dar austriecii l-au subapreciat pe acest om, căruia îi zic căpetenie de briganzi ; or, dacă și-ar fi dat osteneala să studieze istoria asediului Romei și a marșu-

lui executat de el de la Roma la San Marino²¹⁹, și-ar fi dat seama că au de-a face cu un om înzestrat cu talent militar deosebit și care este extrem de îndrăzneț și foarte inventiv. În loc de aceasta, ei au privit incursiunea lui cu aceeași ușurință cu care au privit, în 1848, năvala voluntarilor lombarzi ai lui Allemandi²²⁰. Ei au scăpat cu totul din vedere că Garibaldi este pentru o disciplină severă și că majoritatea oamenilor săi se află sub comanda lui de 4 luni de zile — timp cu totul suficient pentru a-i deprinde să manevreze și să execute mișcările caracteristice unui război de proporții mici. Este posibil ca Ludovic-Napoleon și Victor-Emanuel trimițându-l pe Garibaldi în Lombardia, să fi scontat pe pieirea lui și a voluntarilor lui — elemente, de bună seamă, prea revoluționare pentru acest război dinastic. Această ipoteză își găsește o izbitoare confirmare în faptul că marșul lui a fost executat fără sprijinul necesar. Nu trebuie să uităm însă că în 1849 el a ales același drum și a știut să se strecoare cu succes. În orice caz, el a pus stăpînire pe podul de la Lecco și pe vapoarele de pe lac, ceea ce i-a asigurat libertatea de mișcare spre est de lacul Como. Aici se află o vastă zonă muntoasă, care se întinde la nord pînă la trecătorile Splügen și Stelvio, la est pînă la lacul Garda, iar la sud pînă la Bergamo și Brescia — regiune foarte potrivită pentru un război de partizani —, unde, cum s-a convins nu de mult generalul Urban, austriecilor le va fi foarte greu să-l prindă pe Garibaldi. Dacă pentru a-l nimici în regiunea Varese ar fi fost suficient un număr de 6 000—8 000 de oameni, s-ar putea ca acum să fie nevoie, pentru treaba asta, de peste 16 000, așa că de aici înainte singura brigadă a lui Garibaldi va angaja în întregime 3 brigăzi austriece. Totuși, ținînd seama de forțele care se concentrează acum în Tirol (din Boemia a fost transportat pe calea ferată, prin Saxonia și Bavaria, spre Tirol un întreg corp de armată), precum și de trupele care țin în stăpînire Lombardia, nu vedem în ce fel ar putea el să reziste, cu toate succesele obținute în ultima vreme în regiunea Varese, dacă în viitorul apropiat aliații nu vor dobîndi o victorie decisivă împotriva austriecilor. Dar aceasta va fi o treabă grea. Încă un corp de armată austriac, al 9-lea, s-a adăugat armatei de operații, făcînd ca ea să ajungă la 6 corpuri, adică la nu mai puțin de 200 000 de oameni; în afară de aceasta, alte corpuri se află pe drum. Totuși, întrucît Ludovic-Napoleon nu-și poate permite să stea mult timp inactiv, trebuie să ne așteptăm curînd la o bătălie;

iar știrea că el, împreună cu cartierul său general și cu garda, s-a mutat la Voghera, la extremitatea flancului drept al poziției aliaților, constituie un indiciu că bătălia poate să aibă loc în împrejurimile Stradellei. Dacă așa stau lucrurile, este foarte probabil să-i vedem pe austrieci că apără frontal defileul Stradella și că, trecînd podul de la Vaccarizza, încearcă să acționeze în flancul și în spatele francezilor.

Scris de F. Engels
la sfîrșitul lunii mai 1859
Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 663 din 15 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Manifestul lui Mazzini ²²¹

În împrejurările actuale, orice declarație făcută de Mazzini este un eveniment care merită mai multă atenție decât declarațiile diplomatice ale guvernelor aflate în conflict sau chiar decât buletinele frumos ticluite trimise de pe teatrul de acțiuni militare. Oricît de diferite ar fi părerile oamenilor asupra personalității triumvirului roman ²²², nimeni nu va nega că timp de aproape 30 de ani revoluția italiană a fost legată de numele său și că în acest răstimp Europa l-a recunoscut drept cel mai de seamă exponent al năzuințelor naționale ale compatrioților săi. În prezent, el a săvîrșit un admirabil act de curaj moral și de sacrificiu patriotic, ridicîndu-și glasul de unul singur — chiar cu riscul de a-și periclita popularitatea — împotriva unei babilonii de autoînșelare, fanatism orb și prefăcătorie interesată. Faptul că el a demascat adevăratele planuri asupra cărora au convenit Bonaparte, Alexandru și Cavour, agent al ambilor autocrați, trebuie privit cu multă atenție, cu atît mai mult cu cît, dintre toate persoanele particulare din Europa, Mazzini dispune, după cum se știe, de cele mai largi mijloace de a pătrunde în tainele sumbre ale puterilor dominante. Sfatul dat de el voluntarilor naționali de a trage o linie precisă de demarcație între propria lor cauză și cauza impostorilor încoronați și de a nu-și pîngări niciodată proclamațiile cu numele infamant al lui Ludovic-Napoleon a fost urmat întocmai de Garibaldi. Faptul că în proclamația acestuia din urmă numele Franței n-a fost pomenit ²²³ este considerat de Ludovic-Napoleon, după cum comunică corespondentul de la Paris al ziarului londonez „Times”, drept o ofensă gravă. Și teama insuflată de știrile că între Garibaldi și triumvirul roman există o legătură secretă era atît de mare, încît corpul său de armată a fost redus de la 10 000 de chas-

seurs d'Alpes *, cît i s-a promis inițial, la 4 000, o unitate de artilerie, care îi fusese pusă la dispoziție, a fost retrasă, singura baterie, trimisă deja la cererea lui, a fost oprită, iar în suita sa au fost strecurați, chipurile ca voluntari, doi agenți de poliție experimentați, avînd misiunea de a comunica fiecare cuvînt și fiecare mișcare a lui Garibaldi.

Reproducem mai jos traducerea textuală a manifestului lui Mazzini, publicat la Londra în ultimul număr din „Pensiero ed Azione” sub titlul „La Guerre” („Războiul”) ²²⁴ :

„Războiul a început. Avem în fața noastră, prin urmare, nu o probabilitate care poate fi discutată, ci un fapt împlinit. A izbucnit războiul între Austria și Piemont. Soldații lui Ludovic Bonaparte se află în Italia. Alianța ruso-franceză, pe care am anunțat-o cu un an în urmă, se dezvăluie în fața Europei. Parlamentul din Sardinia i-a acordat lui Victor Emanuel împuterniciri dictatoriale. Guvernul ducal din Toscana a fost răsturnat printr-o insurecție armată și s-a acceptat dictatura regelui (care a renunțat la ea în favoarea unui Bonaparte). Se prea poate ca fierberea generală din Italia să ducă și în alte locuri la rezultate similare. Incontestabil că destinele patriei noastre sînt hotărîte acum pe cîmpul de luptă.

În aceste împrejurări, majoritatea compatrioților noștri, setoși de acțiune, fascinați de gîndul sprijinului puternic al unor armate regulate, mînași de bucuria de a lupta împotriva dominației austriece, față de care nutresc o ură legitimă, uită greșelile trecutului și cauzele lor, își jertesc nu numai convingerile cele mai profunde, ci și intenția de a se întoarce la ele, renunță la orice circumspecție, la orice libertate de a judeca, fără să formuleze nici un fel de condiții, salută pe oricine se angajează să ducă războiul, aprobă fără discernămint tot ce vine din partea Franței sau a Piemontului și pornesc la luptă pentru libertate, lăsîndu-se înrobiți. Alții, văzînd cum în rîndul agitatorilor și al gloatei care-i urmează dispăre orice urmă de moralitate politică, cum un popor care de o jumătate de secol este apostolul libertății se aliază dintr-o dată cu despotismul, cum oameni care pînă mai deunăzi credeau în anarhismul lui Proudhon capitulează în fața regelui și cum compatrioții lui Goffredo Mameli îl înțîmpină cu strigăte de «Viva l'Imperatore!» ** pe ucigașul lui Goffredo și al altor mii de oameni ²²⁵, privesc viitorul cu scepticism și declară că poporul nostru nu este copt pentru libertate.

În ceea ce ne privește, noi nu împărtășim nici speranțele oarbe, de sclavi, ale unora, nici deprimarea și disperarea altora. Războiul începe sub auspiciile cele mai nefavorabile, dar, dacă vor, italienii îl pot îndrepta spre un făgaș mai bun ; și noi avem încredere în instinctele nobile ale poporului nostru. Aceste instincte își croiesc drum cu energie printre greșelile la care împing poporul agitatorii. Poate că ar fi fost mai bine dacă voluntarii, în loc să se strîngă sub steagurile absolutiste ale unor puteri care aveau să le înșele speranțele, ar fi organizat pe ascuns insurecția în propriile lor provincii, pentru ca apoi, luînd inițiativa, să conducă această insurecție în numele poporului italian ; dar spiritul care îi însuflețește este sacru și sublim, dovezile de devotament pe care le dau față de patria comună sînt de netăgăduit, și în acest ger-

* — vîntători de munte din Alpi. — *Nota trad.*

** — „Trăiască împăratul !” — *Nota trad.*

mene, apărut spontan, al viitoarei armate naționale își pune Italia cele mai mari speranțe. Acceptarea unei dictaturi regale este o greșeală care va avea în mod inevitabil un sfârșit funest; ea rănește demnitatea unui popor care s-a ridicat ca să lupte pentru eliberarea sa. Într-o țară cu un parlament credincios monarhiei, față de exemplul Romei și al Veneției, unde armonia dintre reprezentanțele populare și conducătorii apărării au constituit izvorul puterii, față de amintirea îndelungatului și îngrozitorului război susținut de Anglia împotriva primului Imperiu, fără a știrbi cîtuși de puțin libertățile civice, evident că această dictatură nu este altceva decît o concesie făcută pretențiilor despoților aliați și prima fază a unui plan care urmărește să înlocuiască problema libertății cu problema teritoriului. Dar poporul, care întîmpină cu entuziasm dictatura, crede că săvîrșește un act de suprem sacrificiu spre binele patriei comune și, indus în eroare de părerea că sfîrșitul victorios al războiului atîrnă de această concentrare a puterii, vrea ca prin consimțămîntul său să-și arate hotărîrea fermă de a lupta și de a învinge cu orice preț. Capitulara fără condiții a provinciilor răscolite în fața puterii absolute a dictatorului încoronat va avea aproape sigur urmări nefaste. Logica insurjecției cere ca fiecare provincie răscolită să fie condusă de o autoritate insurecțională locală și să desemneze un reprezentant în vederea constituirii unui guvern insurecțional național. Dar chiar și această greșeală colosală izvorăște din năzuința spre unitate națională și dezminte fără putință de tăgadă flecăreala neroadă a presei europene cu privire la divergențele noastre. Ea este legitimă pentru Italia. În prezent, patriotismul este atît de puternic în Italia, încît va înlătura toate greșelile. În loc să despere, bunii cetățeni trebuie să-i dea acestui patriotism o orientare justă. Și în acest scop datoria lor este să pornească de la situația reală, fără să se teamă de interpretări răutăcioase. Momentul este prea serios pentru a mai ține seama de avantaje directe sau de calomnii.

Situația reală se prezintă în felul următor :

Ca și în 1848, poate chiar în mai mare măsură, mișcarea italiană năzuiește spre libertate și unitate națională. Monarhia sardă și Ludovic-Bonaparte au pornit războiul, urmărind cu totul alte scopuri. Ca și în 1848, poate chiar în mai mare măsură, antagonismul dintre tendințele națiunii și cele ale conducătorilor recunoscuți, antagonism care a împins atunci războiul la un eșec, amenință Italia cu calamități îngrozitoare.

Ceea ce își dorește Italia este unitatea națională. Ludovic-Napoleon nu poate dori așa ceva. În afară de Nisa și Savoia, care i-au fost deja cedate de Piemont ca plată pentru ajutorul acordat la constituirea unui reșat în nord, el așteaptă prilejul potrivit pentru a asigura în sud tronul pentru un Murat și în Italia centrală pentru vărul său. Roma și o parte din Statul Papal urmează să rămînă sub cîrmuirea laică a papei.

Indiferent dacă a făcut-o în mod sincer sau nu, fapt este că guvernul, care are astăzi puteri nelimitate în Piemont, a consimțit la acest plan.

Italia urmează să fie împărțită astfel în patru state: două din ele se vor afla direct sub conducere străină, iar *indirect* Franța va stăpîni întreaga Italie. Papa a devenit, după 1849, un vasal al Franței; regele Sardiniei va deveni, din recunoștință și din lipsă de trupe, un vasal al imperiului.

Dacă Austria va opune rezistență pînă la capăt, planul va putea fi realizat în întregime. Dar, dacă Austria va fi înfrîntă chiar la începutul războiului și va repeta propunerile pe care le-a făcut la un moment dat în 1848 guvernului britanic, și anume de a părăsi Lombardia cu condiția

de a-și păstra Veneția, atunci pacea, susținută în mod firesc de diplomația din întreaga Europă, va fi acceptată. În acest caz va fi îndeplinită o singură condiție: extinderea monarhiei sarde și cedarea Nisei și Savoiei către Franța. Italia va fi lăsată pradă răzbunării suveranilor ei, și înfăptuirea deplină a acestui plan atât de drag va fi amînată pentru un moment mai potrivit.

Planul acesta le este cunoscut guvernelor Europei. De aici — înarmarea lor generală, agitația războinică din întreaga Confederație germană, pregătirea terenului în vederea unei coaliții între Anglia, Germania și Prusia — coaliție inevitabilă — în pofida faptului că guvernele afirmă exact contrarul. Dacă Italia nu va lupta pentru existența ei națională independent de alianța cu Bonaparte, apărarea Austriei și a tratatelor din 1815 va constitui în mod inevitabil pivotul coaliției.

Ludovic-Napoleon se teme de această coaliție. Astfel se explică alianța sa cu Rusia, un aliat nesigur și infidel, care este totuși oricînd gata să intervină dacă, în schimbul consimțămîntului lui la transformarea Mării Mediterane într-un lac francez, i se fac concesii fatale pentru libertate, ca renunțarea completă la Polonia și protectoratul general al țarului asupra Turciei europene. Dacă, așa cum e de așteptat, războiul se va prelungi și, în urma intervenției Germaniei, va lua proporții europene, răcoala, de mult pregătită, din provinciile turcești și răcoala din Ungaria vor da acestei alianțe posibilitatea de a lua forme precise.

În cazul că evenimentele vor ajunge pînă la acest punct, se intenționează ca la reîmpărțirea teritorială să se înlăture orice urmă de drept al popoarelor sau de libertate. Principii ruși vor cîrmui statele ridicate pe ruinele Imperiului otoman și ale Austriei, iar prinții din dinastia Bonaparte vor cîrmui noile state italiene și, dacă se va ivi prilejul, poate și altele. Astfel, marele duce Constantin al Rusiei a și fost desemnat pentru ungerii nemulțumiți, iar Napoleon Bonaparte — pentru agitatorii monarhiști din Statul Papal și Toscana. Așa cum Carol al V-lea și Clement al VII-lea, deși dușmani de moarte, s-au aliat pentru a împărți între ei orașele libere ale Italiei²²⁶, tot astfel cei doi împărați, care se urăsc profund unul pe altul, se aliază pentru a înăbuși toate năzuințele spre libertate și a *imperializa Europa*. De aici decretul care desființează pe o perioadă neîmăritată libertatea Piemontului, trădată de Cavour. Cînd presa trebuie să tacă, cînd orice comentare a operațiilor militare este interzisă și cînd poporul este ținut într-o totală ignoranță, terenul este liber pentru manevrele suveranilor. Iar conștiința poporului fascinată de mirajul independenței — care, în ultimă instanță, se va dovedi doar o schimbare de dependență —, uită de libertate, adevăratul izvor al oricărei independențe.

Acestea sînt planurile despoților aliați. Ele pot fi negate de unii tocmai pentru că aceștia pun la cale înfăptuirea lor, așa cum Ludovic-Napoleon, nega intenția de a da un coup d'état; de alții — pentru că cred orbește orice vorbă scoasă de stăpînitor sau pentru că o dorință nesăbuită le întunecă mintea; totuși, aceste planuri nu devin mai puțin reale, eu le cunosc, le cunosc și diferite guverne și au fost date în vileag în parte de vorbele, dar mai ales de faptele lui Ludovic-Napoleon și ale contelui Cavour. Spun contele Cavour deoarece inclin să cred că Victor Emanuel nu este părtaș la tîrgul de la Plombières și Stuttgart²²⁷.

Dacă contele Cavour ar fi fost un adevărat prieten al Italiei, el ar fi folosit prestigiul colosal pe care i-l conferă o importantă putere materială, precum și tendințele generale din Italia pentru a pregăti mișcarea din Italia și a-i acorda sprijinul *neîntîrziat* al Piemontului. O luptă la care Italia ar porni numai cu propriile ei forțe s-ar bucura de aprobarea și

bunăvoința Europei. Și Europa, care astăzi îl amenință pe Napoleon pentru că intră în Italia, la chemarea ei, sub formă de eliberator, n-ar fi admis niciodată ca acesta să vină în ajutorul Austriei din proprie inițiativă, fără a fi chemat. Ar fi fost o acțiune sfântă și înălțătoare, iar Cavour ar fi putut-o înfăptui. Dar pentru aceasta ar fi fost nevoie ca, în numele libertății și al dreptului, să se înfrățească cu revoluția italiană. Un asemenea mod de acțiune nu-i suridea ministrului monarhiei sardă. Aversiunea sa față de popor și de libertate îl împinge la o alianță cu tirania — o tiranie urită de toate popoarele pentru vechile ei tradiții de cotofire. Acest plan a schimbat însăși natura problemei italiene. Dacă el va reuși și aliatul va fi acceptat ca stăpînitor, unitatea națională va fi pierdută, iar Italia va deveni arena unei noi împărțiri sub protectoratul Franței. Dacă el va eșua împreună cu eroul loviturii din decembrie, pagubele le va suporta Italia; ea va fi supusă unui șir nesfîrșit de represiuni, iar Europa, în loc să ne compătămească, ne va spurca: «Ați primit ce-ați meritat!» (Voi non avete, se non quello che meritate). Există legi morale cărora trebuie să le fie subordonate toate planurile, toate acțiunile oamenilor, și nici un popor nu le poate încălca fără a fi pedepsit. Fiecare vină atrage după sine, în mod inevitabil, ispășirea. Franța — și aceasta am spus-o la timpul său — ispășește pentru expediția sa împotriva Romei. Fie ca domnul să ferească Italia de crunta ispășire pe care o merită monarhia sardă pentru că a legat o cauză, sfințită de jertfele, martiriul și aspirațiile înalte ale unei jumătăți de veac, de steagul egoismului și tiraniei!

Cu toate acestea, războiul este un *fact* — un fapt de o însemnătate uriașă, care impune noi îndatoriri și schimbă în mod esențial propriile noastre acțiuni. Ori plarul lui Cavour — ori primejdia unei coaliții, ori Ludovic-Napoleon — ori Austria, iată cele două alternative la fel de nefaste care stau în fața Italiei. Cu cît primejdia pe care o prezintă această situație este mai serioasă, cu atît întregul popor trebuie să-și unească mai mult eforturile în vederea salvării patriei comune de pericolul care o amenință. Dacă războiul s-ar duce între guverne, am putea rămîne niște simpli spectatori care așteaptă clipa cînd adversarii se vor fi slăbit reciproc și elementul național va putea răzbate pe prim plan. Dar acest element s-a descătușat. Amăgîtă sau nu, țara este cuprinsă de o activitate febrilă și crede că își poate atinge țelul folosind războiul împăratului și al regelui. Mișcarea din Toscana, o mișcare spontană a soldaților și cetățenilor italieni, agitația generală și afluența celor dornici să intre în corpul de voluntari sparg cercul intrigilor oficiale; ele sînt pulsul națiunii. Trebuie să-l facem simțit și pe teatrul de acțiuni militare; trebuie să extindem, să italianizăm (italianizzare) războiul. Republicanii vor ști să îndeplinească această datorie.

Dacă vrea, Italia poate scăpa de primejdiile pe care le-am arătat. Ea poate dobîndi din actuala criză unitatea ei națională.

Austria trebuie să fie înfrîntă. Putem regreta intervenția imperială, dar nu putem nega că Austria este dușmanul dintotdeauna al oricărei dezvoltări naționale a Italiei. Fiecare italian trebuie să contribuie la căderea Austriei. Aceasta o cere onoarea și siguranța tuturor. Europa trebuie să recunoască că între noi și Austria are loc un război permanent. Poporul Italiei trebuie să-și păstreze neatinsă demnitatea și să convingă Europa că, chiar dacă suportăm ajutorul tiraniei, pentru că a fost solicitat de un guvern italian, noi nu l-am cerut și nu am renunțat din cauza acestuia la credința noastră în libertate și în alianța popoarelor. Italienii pot rosti cu conștiința curată: «Viva la Francia!», dar aceasta nu înseamnă... «Viva l'Imperatore!»... Italia trebuie să se ridice de la un capăt la altul... în nord

pentru a cuceri, nu pentru a primi libertatea, în sud pentru a organiza rezerva armatei naționale. Insurecția poate accepta, cu rezerva cuvenită, comanda militară a regelui pretutindeni unde austriacul și-a așezat tabăra ori se află prin apropiere; insurecția din sud trebuie să acționeze mai independent și să rămână independentă... Neapolul și Sicilia pot apăra cauza Italiei și pot pune bazele puterii ei împreună cu reprezentanții taberei naționale... Oriunde ar răsună, chemarea insurecției trebuie să fie: «Unitate, libertate, independență națională!» Numele Roma trebuie să însoțească întotdeauna numele Italia. Datoria Romei este să nu trimită nici un om în armata sardă, ci, dimpotrivă, să dovedească Franței imperiale că pentru orice țară este un lucru nedemn să lupte în numele independenței Italiei, sprijinind, totodată, absolutismul papal... Soarta Italiei atârână astăzi de Roma, de Neapole și de atitudinea miliției voluntare. Roma reprezintă unitatea patriei, Neapolul și voluntarii pot constitui armata ei. Sarcinile sînt uriașe; dacă Roma, Neapole și voluntarii nu vor fi în stare să le aducă la îndeplinire, nu merită libertatea și nu o vor obține. Dacă războiul va fi lăsat pe seama guvernelor, el se va încheia cu un nou tratat de la Campofornio²²⁸.

Disciplina, proclamată astăzi drept secretul victoriei de aceiași oameni care au trădat insurecția din 1848, nu este nimic altceva decît supunerea oarbă și pasivitatea poporului. Disciplina, așa cum o înțelegem noi, poate cere o unitate strînsă în tot ceea ce privește continuarea războiului, ea poate cere să se păstreze tăcere în toate problemele de formă; dar ea nu poate cere niciodată ca Italia să nu se răscoală și să se supună voinței unui dictator fără program și a unui despot străin, ca Italia să renunțe vreodată la hotărîrea ei fermă de a fi liberă și unificată!

Observațiile introductive la manifestul
lui Mazzini au fost scrise de Karl Marx
la sfîrșitul lunii mai 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 665 din 17 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Mersul războiului

Pină în prezent, cel ce s-a acoperit de glorie în actualul război a fost Garibaldi ; judecînd după toate aparențele, el nu se teme de loc de acele acțiuni cutezătoare de la care Napoleon al III-lea îi oprește pe soldații săi. Acest comandant al detașamentelor de voluntari a devenit dintr-o dată eroul Italiei, deși, de această parte a Atlanticului, presa bonapartistă încearcă să atribuie meritul faptelor lui eroice exclusiv marelui ei protector. Se pare însă că laurii generalului de partizani au trezit în pieptul lui Victor Emanuel dorința de a se lua la întrecere. Urmarea a fost bătălia de la Palestro, despre care, din păcate, n-am primit pînă acum decît unele comunicate telegrafice, dar și acestea numai din tabăra sardă.

Potrivit acestor comunicate, se pare că divizia a 4-a piemonteză de sub comanda lui Cialdini, care cu cîteva zile în urmă trecuse Sesia lîngă Vercelli, petrecîndu-și apoi timpul în ciocniri mărunte cu avanposturile austriece, a atacat la 30 mai poziția întărită a inamicului de la Palestro, Vinzaglio și Confienza. Piemontezii au înfrînt brigada care ocupase această poziție (foarte probabil brigada generalului Gablenz), dar, după cum se comunică, în dimineața următoare (31 mai) trupe austriece, numărînd 25 000 de oameni, au încercat să recucerească poziția. Austriecii au încercat să învăluie flancul drept al piemontezilor, expunîndu-și astfel propriul lor flanc loviturii corpului de armată al generalului Canrobert (divizia Trochu), care a construit un pod peste Sesia și tocmai se apropia de cîmpul de luptă. Împăratul a trimis imediat regimentul 3 de zuavi în ajutorul piemontezilor. „Deși n-au primit întăriri”, zuavii au atacat o baterie austriacă, i-au capturat cele 6 tunuri și au împins detașamentul de acoperire într-un canal în care, după cum se comunică, 400 dintre ei s-au înecat. Re-

gele Sardiniei se afla acolo unde lupta era mai aprigă și înfrânt era de pornit să-și măcelărească inamicul, încît „zadarnic au încercat zuavii să-i domolească elanul”. După cum se comunică, zuavii erau comandați personal de generalul Cialdini. În cele din urmă austriecii au fost respinși, lăsînd în mîinile aliaților 1 000 de prizonieri și 8 tunuri. „Pierderile suferite de austrieci — se spune în comunicatele piemonteze — au fost foarte mari ; cele ale trupelor noastre nu le cunoaștem încă”. În același timp, la Confienza se dădea o altă luptă, în care inamicul era înfrînt de divizia generalului Fanti. Totuși, pe la orele 6 seara, austriecii au încercat din nou să atace Palestro, dar nu cu mai mult succes. La 1 iunie generalul Niel a intrat în Novara cu corpul 4 de armată francez fără să întîmpine, pare-se, nici o rezistență.

Nu ne-a mai fost dat să auzim o relatare mai confuză și mai contradictorie asupra vreunei bătălii²²⁹ de cînd spada d'Italia a fost băgată în teacă în urma păcii din 1849. Și încă în rezumatul acestei relatări am mai omis unele amănunte dintre cele mai inexplicabile. Austriecii au executat atacul cu 25 000 de oameni. Au fost oare trimiși cu toții împotriva Palestroului, sau în acest număr sînt incluse și detașamentele înfrînte de generalul Fanti la Confienza ? Cum efectivul acestora n-a fost comunicat separat, nu vom greși, probabil, de loc dacă — ținînd seama de excepționala veracitate a buletinelor piemonteze — vom trage concluzia că la bătălia din 31 mai au luat parte aproximativ 25 000 de austrieci. Cît de puternice au fost forțele care i-au înfrînt o vom vedea mai tîrziu. Cînd piemontezii sînt în primejdie, împăratul ordonă regimentului 3 de zuavi să pornească la atac. Ei sînt conduși de Cialdini, iar regele își croiește drum printre ei, aruncîndu-se acolo unde lupta este mai aprigă, în timp ce zuavii încearcă zadarnic să-l oprească.

Splendid tablou ! Și ce strașnic sînt împărțite rolurile ! Ludovic-Napoleon, „împăratul”, ordonă zuavilor să pornească la atac. Cialdini, general, pe deasupra și piemontez, îi conduce la luptă — un piemontez în fruntea zuavilor francezi ! „Regele” se aruncă în mijlocul lor și luptă, sub comanda propriului său general, acolo unde lupta este mai aprigă. Dar, în același timp, ni se spune că regele a comandat personal divizia a 4-a piemonteză, adică divizia lui Cialdini. Ce s-a întîmplat cu

divizia a 4-a în timp ce Cialdini se afla în fruntea zuavilor, iar regele se arunca acolo unde lupta era mai aprigă, probabil că nu vom afla niciodată. La Victor Emanuel însă o asemenea atitudine nu ne surprinde. În fatala bătălie de la Novara el s-a purtat la fel de copilărește, și-a lăsat divizia în voia soartei, contribuind astfel, în bună parte la pierderea bătăliei și la victoria lui Radetzky.

Deși asupra adevăratului caracter al bătăliei ne vom lămuri abia după ce vom primi comunicatele oficiale ale francezilor și austriecilor, din aceste relatări confuze putem totuși spicui câteva date folositoare. Până în prezent, extremitatea flancului stîng al aliaților era formată de corpul de armată francez al generalului Niel ; el se afla pe Dora Baltea, la vest de Vercelli. Urmau apoi două divizii piemonteze, a lui Cialdini și a lui Durando (a 4-a și a 3-a) la Casale. La Alessandria și la Valenza se aflau diviziile piemonteze ale lui Castelborgo (1) și Fanti (a 2-a), precum și corpurile de armată franceze ale lui Mac-Mahon și Canrobert împreună cu garda, care formau centrul. La est de Alessandria, la Tortona, Novi și Voghera, se aflau divizia a 5-a piemonteză a lui Cucchiari și corpul de armată francez al lui Baraguay d'Hilliers.

După cum vedem, la bătălia de la Palestro și Confienza (puncte situate la numai 3 mile depărtare unul de celălalt) a luat parte nu numai Cialdini, ci și Fanti ; și, deși despre Niel nu se spune nimic, totuși aici dăm peste Canrobert. Mai întîlnim aici și regimentul 3 de zuavi, care nu face parte nici din corpul de armată al lui Canrobert, nici din vreunul din celălalte 3 corpuri de armată franceze. În sfîrșit, aflăm că Ludovic-Napoleon și-a mutat cartierul general la Vercelli și că a doua zi după bătălie generalul Niel a ocupat Novara. Toate acestea dovedesc o schimbare radicală în felul cum era dispusă armata aliată. Aripa stîngă, formată mai înainte din corpul de armată al lui Niel (26 de batalioane) și din divizia lui Cialdini (14 batalioane), deci în total 40 de batalioane, a fost acum întărită cu corpul de armată al lui Canrobert (39 de batalioane) și cu divizia lui Fanti (14 batalioane), adică în total cu 53 de batalioane ; în concluzie, efectivul acestei părți a armatei aliate se ridică acum la 93 de batalioane. Dintre acestea, incontestabil că la bătălia de la Palestro au luat parte, într-o măsură mai mare sau mai mică, ambele divizii piemonteze (28 de batalioane) și divizia lui Trochu din corpul de ar-

mată al lui Canrobert (13 batalioane), în total deci 25 000 de piemontezi și cel puțin 11 000 de francezi. Astfel se explică faptul că cei 25 000 de austrieci au fost respinși.

Evident însă că această întărire a flancului stîng a fost întreprinsă în alt scop, mult mai important. Dovada — înaintarea generalului Niel spre Novara, precum și mutarea cartierului general al lui Ludovic-Napoleon la Vercelli. Apoi faptul probabil că el a fost urmat aici și de gardă face să nu mai rămînă aproape nici un dubiu asupra intențiilor aliaților. Prezența gărzii ridică efectivul trupelor de pe Sesia la 127 de batalioane, iar cu ajutorul căilor ferate, ca și la Montebello, trupele de la extremitatea flancului drept pot fi transportate rapid pentru a putea lua parte la bătălia generală. În felul acesta se creează două posibilități. Sau Ludovic-Napoleon va continua mișcarea pe care a început-o acum, învăluind în întregime flancul drept al austriecilor și dispunându-și forțele principale ale armatei pe drumul direct de la Vercelli la Milano, pe linia Vercelli-Novara, hărțuindu-i în același timp pe austrieci prin acțiuni demonstrative pe linia Padului. Sau, executînd o acțiune demonstrativă puternică împotriva flancului drept al austriecilor, își va concentra forțele principale în împrejurimile Valenzei, unde se află corpurile de armată ale lui Baraguay, Mac-Mahon și garda, adică 99 de batalioane, și diviziile lui Cucchiari, Durando și Casteborgo — 42 de batalioane, această grupare urmînd să fie întărită prin deplasarea rapidă, în același sector, a corpului de armată al lui Canrobert și a unui număr de piemontezi; într-un singur punct ar fi astfel concentrate 170 de batalioane care ar putea ataca puternic centrul austriecilor pentru a-l zdrobi.

Acțiunile demonstrative întreprinse pe Sesia de corpul de armată al lui Canrobert (din care de fapt numai divizia lui Trochu se putea afla aici) și de piemontezii lui Fanti, precum și faptul că Ludovic-Napoleon și-a mutat, nu mai puțin demonstrativ, cartierul general la Vercelli par să pledeze în favoarea celei de-a doua alternative; în această privință însă nu putem face decît simple presupuneri.

După cît se pare, în tot acest timp austriecii au continuat să rămînă pe Agogna, deși ziarul londonez „Daily News”²³⁰ ne informează că s-au retras pe celălalt mal al râului Ticino. Trupele lor se concentrează tot mai mult pe un mic spațiu în

jurul Garlasoului. Din cînd în cînd cei doi adversari trimit patrulare de recunoaștere — unul la Montebello, celălalt la Palestro, avînd însă grijă să nu-și risipească forțele. Austriecii dispun de cel puțin 6 corpuri de armată, adică între 160—200 de batalioane (în funcție de cîte batalioane au fost destinate pentru garnizoane). Așadar, forțele celor doi adversari par să fie aproximativ egale. Cîteva zile încă, și din norii grei va trebui să izbucnească furtuna.

Scris de F. Engels la 2 iunie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5665 din 17 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Evenimente de pe teatrul de acțiuni militare

Caracterul fragmentar și contradictoriu al telegramelor primite de pe teatrul de acțiuni militare ne permite să facem numai câteva observații sumare asupra retragerii austriecilor dincolo de Ticino și asupra înfringerii lor la Magenta. Se pare că, intimidați de ocuparea Novarei de către generalul Niel, în zilele de 3 și 4 iunie austriecii s-au retras dincolo de Ticino. La 4 iunie, pe la orele 4 dimineața, francezii și piemontezii, trecînd riul Ticino la Turbigio și Boffalora, au căzut în flancul drept al austriecilor, atacînd cu forțe superioare inamicul, care se afla descoperit în fața lor și, după o rezistență extrem de singeroasă și de îndîrjită, acesta din urmă a fost alungat de pe poziția sa. Amănuntele asupra acestei lupte, publicate de reporterul armatei aliate, Ludovic Bonaparte, sînt o mărturie a puterii de imaginație a acestui „general secret” care încă nu-și poate înfrînge aversiunea față de „armes de précision” * și de aceea urmează armata în convoi, la o distanță respectabilă de cîmpul de luptă, deși se bucură de „o sănătate trupească perfectă”.

Insistența cu care acest buletin asupra stării sănătății împăratului este vîrît pe gît lumii întregi își are și ea temeiurile ei. În timpul dezbaterilor din Camera pairilor din Franța cu privire la aventura de la Boulogne a lui Ludovic Bonaparte, martorii au atestat, sub prestare de jurămînt, că în momentul primejdiei eroul nostru și-a descărcat inima de tot ce o apăsa într-un mod care poate fi interpretat oricum, numai drept un simptom de „sănătate trupească perfectă” nu.

Austriecii s-au concentrat și au ocupat o poziție pe Agogna, aidoma unui tigru gata să sară. Vina pentru înfrîngerea suferită o poartă Gyulay, care a părăsit această poziție. După ce puseseră stăpînire pe Lomellina și ocupaseră o poziție la o

* — armele de precizie. — *Nota trad.*

distanță de aproximativ 30 de mile de Milano, era de la sine înțeles că austriecii n-au putut acoperi toate căile de acces posibile spre această capitală. În fața aliaților se deschideau trei drumuri: unul — prin centrul austriac, pe la Valenza, Garlasco și Bereguardo; altul — prin flancul stîng al austriecilor, pe la Voghera, Stradella și mai departe peste Pad, între Pavia și Piacenza; în sfîrșit, al treilea — prin flancul drept al austriecilor, pe la Vercelli, Novara și Boffalora. Dacă austriecii voiau să apere Milano direct, ei nu puteau bloca cu armata lor decît unul din aceste drumuri. Ca să dispună cîte un corp de armată pe fiecare din ele, ar fi însemnat să-și fărîmițeze forțele și să meargă la o înfrîngere sigură. Dar una din regulile după care se duce războiul modern arată că un drum poate fi apărat tot atît de bine, dacă nu chiar mai bine, printr-o poziție de flanc, ca și printr-una frontală. Inamicul poate să nu acorde nici o atenție, fără a avea de suferit repercusiuni de pe urma acestui lucru, unei armate cu un efectiv de 150 000—200 000 de oameni, concentrată pe un spațiu îngust și gata să acționeze în orice direcție, numai în cazul că el dispune de o superioritate numerică zdrobitoare. Cînd, în 1813, Napoleon s-a îndreptat spre Elba, aliații au avut motive să-i impună bătălia, deși numericește erau mult mai slabi. De aceea, ei au ocupat o poziție la Lützen, la cîteva mile mai la sud de drumul care duce de la Erfurt la Leipzig. Armata lui Napoleon trecuse în parte cînd aliații au dat de veste francezilor că se află prin apropiere. În urma acestui fapt, întreaga armată franceză a fost nevoită să se oprească, coloanele care înaintaseră au fost chemate înapoi și a avut loc o bătălie, în urma căreia francezii, deși dispuneau de o superioritate numerică de aproximativ 60 000 de oameni, cu greu au mai rămas stăpîni pe cîmpul de luptă²³¹. În ziua următoare, ambele armate s-au îndreptat spre Elba, pe drumuri paralele, fără ca retragerea aliaților să întîmpine vreo piedică. Dacă disproporția dintre cele două armate nu ar fi fost atît de mare, poziția de flanc a aliaților ar fi putut opri înaintarea lui Napoleon, cel puțin cu tot atît succes, ca și o poziție direct frontală pe drumul spre Leipzig.

Gyulay ocupa o poziție similară. El se afla cu o armată de aproximativ 150 000 de oameni între Mortara și Pavia, blocînd astfel drumul direct de la Valenza la Milano. Gyulay putea fi învăluit din ambele flancuri, totuși poziția pe care o ocupa îi oferea posibilitatea de a se împotrivi unei asemenea învăluri. La 30, 31 mai și 1 iunie, forțele principale ale

armatei aliate au fost concentrate la Vercelli. Ele erau formate din 4 divizii piemonteze (56 de batalioane), corpul de armată al lui Niel (26 de batalioane), corpul de armată al lui Canrobert (39 de batalioane), garda (26 de batalioane) și corpul de armată al lui Mac-Mahon (26 de batalioane), în total 173 de batalioane de infanterie, în afară de cavalerie și artilerie. La rîndul său, Gyulay dispunea de 6 corpuri de armată, slăbite din pricină că unele detașamente fuseseră trimise la Voghera, împotriva lui Garibaldi, altele — pentru a ocupa diferite puncte etc., dar care totuși mai numărau 150 de batalioane. Armata sa era în așa fel dispusă, încît din dreapta putea fi învăluită doar printr-un marș de flanc efectuat în raza accesibilă acțiunilor ei de luptă. Se știe că o armată are întotdeauna nevoie de un oarecare timp pentru a trece de la dispozitivul de marș la cel de luptă chiar în cazul unui atac frontal, deși în acest caz dispozitivul de marș este adaptat cît se poate de bine pentru ducerea luptei. Dacă coloanele în dispozitiv de marș sînt atacate din flanc, învălmășeala rîndurilor lor devine mult mai periculoasă. De aceea evitarea marșului de flanc în raza accesibilă inamicului este o regulă obligatorie. Armata aliată a încălcat această regulă. Ea s-a îndreptat spre Novara și spre rîul Ticino fără să țină, pare-se, seama de faptul că îi avea în flanc pe austrieci. Acesta era momentul cînd Gyulay trebuia să acționeze. În noaptea de 3 iunie, el trebuia să-și concentreze trupele la Vigevano și Mortara, lăsînd un corp de armată pe cursul inferior al Agogni, pentru a supraveghea Valenza, iar la 4 iunie — să-i atace din flanc, cu toate forțele de care dispunea, pe aliații care înaintau. Rezultatul unui asemenea atac, efectuat cu aproximativ 120 de batalioane împotriva coloanei în marș a aliaților, care se întindea pe o distanță mare și se întrerupea în multe locuri, era aproape neîndoios. Dacă o parte din aliați ar fi reușit deja să treacă rîul Ticino, ar fi fost cu atît mai bine pentru Gyulay: atacul său i-ar fi silit să se întoarcă, fără să le fi lăsat însă timpul necesar pentru a influența în mod hotărîtor asupra rezultatului bătăliei. Chiar în cazul cel mai rău, adică dacă atacul ar fi eșuat, austriecii s-ar fi putut retrage spre Pavia și Piacenza tot atît de nestînjeniți ca, de pildă, după bătălia de la Magenta. Întregul dispozitiv al trupelor lui Gyulay dovedește că tocmai acesta era planul inițial al austriecilor. După o matură chibzuință, consiliul său de război a hotărît să lase deschis francezilor drumul direct spre Milano și să acopere acest oraș numai printr-un marș asupra

flancului inamicului. Când a sosit însă momentul hotărîtor și Gyulay a văzut că masele francezilor se îndreptau, pe flancul lui drept, spre Milano, acest maghiar pur-sînge și-a pierdut capul, a început să șovăie și, în cele din urmă, s-a retras dincolo de Ticino, pregătindu-și astfel înfrîngerea. În timp ce francezii înaintau în linie dreaptă spre Magenta (între Novara și Milano), el a făcut un ocol mare, coborînd mai întîi de-a lungul râului Ticino, pe care l-a trecut la Bereguardo și Pavia, luînd-o apoi din nou în susul râului spre Boffalora și Magenta, pentru a bloca drumul direct spre Milano. Rezultatul a fost că trupele sale au sosit în detașamente mici și n-a putut fi concentrat efectivul necesar pentru a zdrobi nucleul armatei aliate.

În cazul că armata aliată ar rămîne stăpînă pe cîmpul de bătălie, adică pe drumul direct spre Milano, austriecii ar trebui să se retragă dincolo de Pad și de Adda, sau dincolo de puternicele lor fortărețe, pentru a-și regrupa forțele. Deși în acest caz bătălia de la Magenta ar hotărî soarta Milanoului, ea n-ar hotărî nici pe departe soarta campaniei. Austriecii dispun de trei corpuri de armată complete, care în prezent sînt concentrate pe Adige, și care, în cele din urmă, le vor putea asigura un echilibru de forțe, dacă nehotărîrea lui Gyulay nu „va corecta” și de rîndul acesta greșelile grosolane ale „generalului secret”.

Scris de F. Engels
aproximativ la 9 iunie 1859

Publicat în „Das Volk”
nr. 6 din 11 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

Friedrich Engels

Înfrîngerea austriecilor

Poșta sosită noaptea trecută cu vasul „Persia” ne-a adus o serie de diverse documente, deosebit de interesante, referitoare la bătălia de la Magenta, pe care cititorul le va găsi la locul respectiv. Conținutul acestor documente poate fi rezumat în câteva cuvinte : bătălia de la Magenta a însemnat o înfrîngere hotărîtoare pentru austrieci, iar pentru francezi o victorie care le deschide largi perspective ; aliații au intrat în Milano în ovațiile poporului ; austriecii se retrag pe toată linia, iar corpul de armată al lui Benedek a fost înfrînt de Baraguay d’Hilliers (despre a cărui demitere nu se mai aude nimic) la Marignano, unde 1 200 de soldați austrieci au căzut prizonieri ; aliații sînt foarte siguri de succes, în timp ce austriecii sînt complet demoralizați.

În general, confrății noștri de la ziarele londoneze consideră că în această bătălie austriecii au fost luați prin surprindere ; aceasta a fost și părerea noastră pînă cînd ne-au parvenit mărturiile aflate acum în mîinile noastre. În prezent ne este clar că Gyulay nu a fost atît luat prin surprindere, cît a săvîrșit o greșeală fatală ; vom argumenta imediat acest punct de vedere. Cînd austriecii au ocupat o poziție la aproximativ 30 de mile de Milano, era de la sine înțeles că nu vor putea acoperi toate căile de acces posibile spre această capitală. În fața aliaților se deschideau trei drumuri : ei puteau trece direct prin centrul poziției ocupate de austrieci, pe la Valenza, Garlasco și Bereguardo ; prin flancul stîng al austriecilor, pe la Voghera, Stradella, trecînd apoi Padul între Pavia și Piacenza ; și, în sfîrșit, prin flancul drept al austriecilor, pe la Vercelli, Novara și Boffalora. Dacă austriecii voiau să apere Milano, ei nu puteau apăra decît unul din aceste trei drumuri, dispunînd armata de-a curmezișul lui ; ca să apere toate cele trei drumuri, dispunînd cîte un corp

de armată pe fiecare din ele, ar fi însemnat să-și fărîmițeze forțele și să meargă la o înfrîngere sigură. Dar una din regulile recunoscute după care se duce războiul modern arată că un drum poate fi apărat tot atît de bine, dacă nu chiar mai bine, printr-o poziție de flanc, ca și printr-una frontală obișnuită. Nici o armată — în afară doar de cazul că dispune de o superioritate numerică zdrobitoare — nu poate trece, fără a avea de suferit repercusiuni, pe lîngă o armată inamică cu un efectiv de 150 000—200 000 de oameni, concentrată pe un spațiu îngust și gata să acționeze în orice direcție. Așa, de pildă, cînd în 1813 Napoleon s-a îndreptat spre Elba, aliații, care, deși mult mai slabi numericeste, au avut motivele lor să angajeze o bătălie, au ocupat o poziție la Lützen, la cîteva mile mai la sud de drumul care duce de la Erfurt la Leipzig. Armata lui Napoleon trecuse în parte, cînd aliații au dat de veste francezilor că se află prin apropiere. Rezultatul a fost că întreaga armată franceză a fost nevoită să se oprească, coloana care înaintase a fost chemată înapoi și a avut loc o bătălie în urma căreia francezii, deși dispuneau de o superioritate numerică de 60 000 de oameni, cu greu au mai rămas stăpîni pe cîmpul de luptă. În ziua următoare, ambele armate au înaintat spre Elba pe drumuri paralele, iar aliații s-au retras fără să fie măcar hărțuiți de inamic. Dacă diferența numerică dintre forțele celor doi adversari ar fi fost mai mică, poziția de flanc a aliaților ar fi oprit marșul lui Napoleon cel puțin cu tot atît succes ca și o poziție frontală pe drumul direct spre Leipzig. Generalul Gyulay ocupa tocmai o asemenea poziție. El se afla cu o armată, al cărei efectiv îl putea ridica oricînd ar fi vrut, la peste 150 000 de oameni între Mortara și Pavia, blocînd astfel drumul direct de la Valenza la Milano. Gyulay putea fi învăluit din ambele flancuri, dar numai din pricina naturii poziției pe care o ocupa, și dacă această poziție prezenta totuși unele avantaje, el ar fi trebuit să găsească o soluție eficientă împotriva acestui neprevăzut în inșeși posibilitățile pe care i le oferea respectiva poziție pentru a para asemenea mișcări. Să facem însă complet abstracție de aripa stîngă a austriecilor și să ne limităm la analiza situației existente la aripa efectiv învăluită. La 30, 31 mai și 1 iunie, Ludovic-Napoleon a concentrat cea mai mare parte a trupelor sale la Vercelli. Pe data de 31 el avea aici patru divizii piemonteze (56 de batalioane), corpul de armată al lui Niel (26 de batalioane), corpul de armată al lui Canrobert (39 de batalioane) și garda (26 de batalioane). În

plus, el a mai adus aici corpul de armată al lui Mac-Mahon (26 de batalioane), concentrînd în total aici o forță uriașă de 175 de batalioane de infanterie, în afară de cavalerie și artilerie. Gyulay dispunea de 6 corpuri de armată austriece, slăbite din pricina că din efectivul lor unele detașamente fuseseră trimise pentru garnizoane, altele — împotriva lui Garibaldi, la Voghera etc., dar care totuși mai numărau în medie cîte 5 brigăzi fiecare, adică în total 30 de brigăzi sau 150 de batalioane.

Dacă o asemenea armată este conștientă de forța ei, nici un general nu va cuteza s-o lase în flancurile sau în spatele său. În plus, această armată era în așa fel dispusă, încît din dreapta putea fi învăluită doar printr-un marș de flanc efectuat în raza accesibilă acțiunilor ei, iar un asemenea marș de flanc reprezintă o manevră extrem de periculoasă. O armată în dispozitiv de marș are întotdeauna nevoie de mult timp pentru a trece la dispozitivul de luptă corespunzător. Ea nu este niciodată complet pregătită de luptă. Dar dacă nu este atacată frontal, adică din partea în care dispozitivul de marș este adaptat atît cît se poate la eventualitatea unei rezistențe, aceasta se întîmplă cu atît mai puțin atunci cînd coloanele în marș sînt atacate din flanc.

De aceea, potrivit unei reguli statornicite a strategiei, marșul de flanc în raza accesibilă inamicului trebuie evitat. Buzuindu-se pe efectivul trupelor sale, Ludovic-Napoleon a încălcat această regulă în mod deliberat. El s-a îndreptat spre Novara și spre riul Ticino fără să țină, pare-se, seama de faptul că îi avea în flanc pe austrieci. Acesta era momentul cînd Gyulay trebuia să acționeze. În noaptea de 3 iunie, el trebuia să-și concentreze trupele lîngă Vigevano și Mortara, lăsînd un corp de armată pe cursul inferior al Agognei pentru a supraveghea Valenza, iar la 4 iunie să-i atace din flanc, cu toate forțele de care dispune, pe aliații care înaintau. Asupra rezultatelor unui asemenea atac, efectuat cu aproape 120 de batalioane împotriva coloanelor lungi și răzlețite ale aliaților, aproape că nu încapе nici o îndoială. Dacă în acest timp o parte din aliați ar fi trecut deja riul Ticino, ar fi fost cu atît mai bine. Acest atac i-ar fi silit să se întoarcă fără să le fi lăsat însă timpul necesar pentru a schimba rezultatul bătăliei. Și chiar dacă această lovitură ar fi eșuat, austriecii s-ar fi putut retrage după aceea spre Pavia și Piacenza tot atît

de nestînjeniți ca și după bătălia de la Magenta. Avem motive să presupunem că tocmai acesta era planul inițial al lui Gyulay. Dar cînd la 2 iunie a văzut că francezii au început să-și concentreze forțele principale pe drumul direct spre Milano, adică la flancul lui drept, se pare că hotărîrea l-a părăsit. Francezii ar fi putut ajunge la Milano o dată cu el, dacă le-ar fi permis s-o facă, întrucît e greu de presupus că s-ar fi aflat acolo un singur soldat care să le bazeze drumul direct. Intrarea în Milano chiar și a unui mic detașament de francezi ar fi putut incendia întreaga Lombardie. Și, deși este mai mult decît probabil că toate aceste considerente au fost discutate în repetate rînduri în consiliul de război al lui Gyulay și că s-a insistat asupra faptului că un atac împotriva flancului francezilor ar fi o măsură absolut suficientă pentru acoperirea Milanoului, totuși cînd această situație a devenit o realitate și francezii au ajuns tot atît de aproape de Milano ca și austriecii, Gyulay a început să șovăie și, în cele din urmă, s-a retras dincolo de Ticino. Aceasta i-a pecetluit soarta. În timp ce francezii înaintau în linie dreaptă spre Magenta, el a făcut un ocol mare coborînd de-a lungul rîului Ticino, pe care l-a trecut la Bereguardo și Pavia, a luat-o apoi din nou în susul rîului spre Boffalora și Magenta, încercînd astfel să-i blocheze inamicului drumul direct spre Milano ; dar era prea tîrziu. Rezultatul a fost că trupele sale au sosit în detașamente mici, care nu puteau fi aruncate în luptă în grupări atît de puternice încît să se poată împotrivi cu succes forțelor principale ale aliaților. Că austriecii au luptat vitejește, nu încape nici o îndoială ; în ceea ce privește problemele de tactică și strategie ale bătăliei, ne propunem să revenim asupra lor altă dată. Buletinele austriece încearcă zadarnic să treacă sub tăcere faptul că austriecii au fost înfrinți, că această bătălie a hotărît soarta Milanoului și că va trebui să influențeze soarta întregii campanii. Între timp, austriecii concentrează pe Adige încă trei corpuri de armată, ceea ce le va da o superioritate numerică considerabilă. În plus, lui Gyulay i s-a luat comanda, care a fost predată generalului Hess ; acesta are reputația de cel mai bun strateg din Europa, se spune însă că este atît de suferind, încît nu va fi în stare să se ocupe multă vreme de aceste treburi.

Cititorii noștri vor remarca, desigur, că rapoartele cu privire la actele de violență săvîrșite de austrieci la Lomellina

sînt dezmințite de sursele demne de încredere atît franceze cît și engleze. Atragem atenția asupra acestui fapt nu numai pentru a face dreptate ambelor părți, ci și pentru că neîncrederea noastră în aceste rapoarte a fost interpretată în sensul că am simpatiza cu Franț Iosif, acest potentat, a cărui răsturnare dorim să nu fie amînată nici măcar cu o zi. Dacă s-ar putea ca el și Napoleon să cadă împreună, ținîndu-se de mîna, aceasta ar însemna o încununare a dreptății istorice.

Scris de F. Engels
aproximativ la 9 iunie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 669 din 22 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Bătălia de la Magenta ²³²

Comunicatele oficiale franceze și austriece cu privire la bătălia de la Magenta confirmă presupunerile noastre, pe care ne-am hotărît să le expunem pe baza depeșelor telegrafice.

În dimineața zilei de 4 iunie, austriecii terminaseră retragerea lor peste Ticino și mășăluiau spre Magenta și Abbiategrasso, cu scopul de a cădea în flancul armatei franceze care înainta spre Milano ; în același timp, generalul Clam-Gallas, care sosise chiar atunci de la Milano cu o divizie din corpul său de armată (1), trebuia să-l atace pe inamic din front cu divizia sa și cu corpul 2 (comandat de Liechtenstein), care i se alăturase la Magenta. El avea ca rezervă o divizie din corpul 7 (comandat de Zobel), și anume divizia lui Reischach, care se afla la Corbetta, la vreo două mile dincolo de Magenta. După ce linia râului Ticino fusese părăsită ca nepotrivită pentru apărare, aceste 7 sau 8 brigăzi austriece urmau să mențină linia *Naviglio-Grande*, un canal mare care merge aproape paralel cu Ticino și poate fi trecut numai pe poduri. Trebuiau apărate două poduri — cel de la Boffalora și cel de la Magenta — situate pe două drumuri care duc, amîndouă, de la Magenta la podul de peste Ticino de la San Martino. Divizia din corpul 1 (sub comanda generalului Cordon) înainta pe drumul care duce la Turbigo ; două brigăzi din corpul 2 erau pe poduri, o divizie se afla la Magenta, iar divizia lui Reischach (din corpul 7), după cum am mai spus, se afla la Corbetta.

Francezii înaintau pe două coloane. Prima, de sub comanda nominală a eroului de la Satory, se compunea dintr-o divizie de grenadieri de gardă și din corpurile comandate de Canrobert, Niel și Baraguay d'Hilliers, deci în total 9 divizii, sau

18 brigăzi (117 batalioane). Ea înainta pe drumul care duce direct de la Novara la Milano, peste podul de la San Martino, și trebuia să cucerească podurile de la Boffalora și Magenta. Coloana a doua, de sub comanda lui Mac-Mahon, se compunea dintr-o divizie de voltijori de gardă din corpul comandat de Mac-Mahon și din întreaga armată piemonteză — în total 8 divizii, sau 16 brigăzi (109 batalioane, întrucît diviziile piemonteze au cu un batalion mai mult decît cele franceze). Capul acestei coloane trecuse Ticino și Naviglio fără să fi întîmpinat o rezistență serioasă la Turbigio și urma să susțină acum atacul frontal al primei coloane printr-o manevră în flancul austriecilor, și anume printr-un marș direct asupra Magentei dinspre nord.

Pe la amiază, Mac-Mahon a pornit atacul. Cu forțe superioare numericește, el a respins divizia lui Cordon, care se afla în fața sa, obligînd-o să se retragă spre Magenta, iar pe la orele două, grenadierii de gardă, care respinseseră avanposturile austriece pînă la canal, au atacat podurile de la Boffalora și Magenta. În acel moment se aflau pe cîmpul de bătălie 8 brigăzi franceze împotriva a 5 brigăzi austriece (două din corpul 1 și trei din corpul 2), adică mai puțin de 30 000 de oameni, deoarece chiar și cele două brigăzi ale lui Reischach se aflau încă la Corbetta. După exemplul lui Falstaff, „generalul secret” francez a făcut din mai puțin de 30 000 de austrieci mai bine de 125 000. Francezii au reușit să cucerească podurile de peste canal. Gyulay, care se afla la Magenta, i-a ordonat lui Reischach să înainteze și să recucerească podul de la Magenta, ceea ce acesta a și făcut. După cît se pare, Boffalora a rămas însă în mîinile francezilor. Bătălia s-a întrerupt. Corpul de armată al lui Mac-Mahon, precum și grenadierii de gardă au fost respinși cu succes, dar austriecii aruncaseră în luptă toate forțele de care dispuneau. *Dar unde se aflau celelalte corpuri de armată ?*

Ele se aflau pretutindeni, numai acolo unde era nevoie de ele, nu. Divizia a 2-a din corpul 1 se afla încă pe drum, venind din Germania. Firește că sosirea ei nu putea fi așteptată. În legătură cu o altă brigadă din corpul 2 nu existau nici un fel de informații. Chiar în depeșele lui Gyulay se arată că au fost angajate în luptă numai 3 brigăzi din corpul 2. Divizia a 2-a din corpul 7, de sub comanda generalului Lilia, se afla la

Castelletto, la 6—7 mile de Magenta. Corpul 3 se afla la Abbiategrosso, la 5 mile de Magenta. Corpul 5 era în drum spre Abbiategrosso, venind, după cît se pare, de la Bereguardo, iar în momentul cînd a început bătălia se afla la o distanță de cel puțin 9 mile de Magenta. Corpul 8 se afla în marș de la Binasco la Bestazzo, la o distanță de 10—12 mile, iar corpul 9, incredibile dictu *, circula fără rost pe malul Padului, mai jos de Pavia, la 20—25 de mile de teatrul de acțiuni militare. Prin această împrăștiere nemaipomenită a trupelor sale, Gyulay s-a pus în situația neplăcută de a fi nevoit să reziste numai cu 7 brigăzi, de la amiază pînă pe la orele 5 după-amiază, iureșului celor două coloane franceze. Acest lucru a fost posibil numai pentru că uriașa armată franceză mărșăluia doar pe două drumuri, și de aceea înainta foarte încet.

În răstimpul cît Reischach a menținut podul de la Magenta și a capturat unul dintre noile tunuri franceze cu țeavă ghintuită, d-l Gyulay a dat o fugă la Robecco, un sat situat pe canal la o distanță de vreo 3 mile mai jos de Boffalora, pentru a accelera marșul corpurilor 3 și 5 și a le indica direcțiile de atac. În concluzie, 4 brigăzi ale corpului 3 au fost trimise înainte : două, sub comanda lui Hartung și Ramming, în prima linie, a 3-a, în frunte cu Dürfeld, ca rezervă, toate înaintînd de-a lungul canalului, iar brigada lui Wetzlar, de-a lungul râului Ticino. Ele urmau să atace flancul drept al francezilor. Dar, între timp, aceștia au primit și ei întăriri. Brigada lui Picard (din divizia Renault, corpul Canrobert) a venit în sprijinul grenadierilor și l-a împins pe Reischach înapoi, dincolo de pod. În urma ei venea divizia lui Vinoy (corpul Niel), brigada lui Jannin (divizia Renault) și divizia lui Trochu (corpul Canrobert). Prin urmare, francezii au concentrat în acest punct 6 brigăzi în afară de două brigăzi de grenadieri. În ceea ce-i privește pe austrieci, din cele 4 brigăzi ale corpului 3, numai două sau trei au fost efectiv angajate în luptă. Cu toate că forțele erau atît de inegale, austriecii au ocupat de cîteva ori la rînd podul de la Magenta, pe care inamicul, în pofida superiorității lui numerice, a pus în cele din urmă mîna numai după eforturi desperate.

În timp ce se dădea lupta pentru poduri, Mac-Mahon a pregătit, pe sectorul lui de front, un al doilea atac împotriva

* — de necrezut. — *Nota trad.*

austriecilor, care numărau 4 sau 5 brigăzi din corpurile 1 și 2. Două dintre diviziile lui au reluat, pe două coloane, înaintarea spre Magenta, urmate în linia a doua de divizia de voltijori de gardă de sub comanda lui Camou. Dat fiind că diviziile lui Espinasse și La Motterouge (corpul Mac-Mahon) fuseseră respinse cu succes de austrieci, voltijorii au venit în sprijinul lor. Sosise momentul critic al luptei. Prima dintre coloanele franceze a trecut podul de la Magenta și s-a năpustit asupra satului, care se afla deja sub presiunea puternică a coloanei lui Mac-Mahon. În sfârșit, aproape în amurg, brigada prințului von Hessen din corpul 5 al austriecilor a apărut pe câmpul deătălie. Ea a făcut o nouă încercare de a-i respinge pe francezi dincolo de pod, dar n-a reușit. Într-adevăr, era greu de presupus că o brigadă slabă, aproape decimată înătălia de la Montebello, va putea să oprească și să respingă șuvoiul de trupe franceze care se revărsa peste podul de la Magenta. Atacați frontal, din flancuri și din spate și aflându-se în permanență, de la începutul luptei, sub focul inamicului, austrieii, în cele din urmă, s-au retras, și, după o serie de atacuri înverșunate, la căderea nopții, Magenta a fost ocupată de francezi.

Gyulay și-a retras trupele prin Corbetta, care între timp fusese ocupată de divizia lui Lilia, și prin Robecco, localitate menținută de corpul 3, în timp ce corpul 5 staționa în bivouac între aceste două puncte. Gyulay intenționa să continue lupta pe 5 iunie, dar o încurcătură cu totul inexplicabilă în felul cum au fost date ordinele i-a stricat planul. La miezul nopții a aflat deodată că corpurile 1 și 2, *înțelegînd greșit* ordinul, s-au retras cu vreo cîteva mile de câmpul deătălie, și retragerea lor mai continua la orele 3 dimineața. Această știre l-a determinat pe Gyulay să renunțe laătălia proiectată pentru a doua zi. O brigadă din corpul 3 a atacat din nou Magenta pentru a acoperi retragerea austriecilor, care s-a desfășurat în cea mai perfectă ordine.

Potrivit comunicatului austriac, din partea lor au participat la aceastăătălie :

	Brigăzi
Din corpul 1, divizia lui Cordon	2
„ corpul 2.....	3
„ corpul 7, divizia lui Reischach	2
„ corpul 3.....	3
„ corpul 5, tirziu în amurg	1
Total	11

Potrivit comunicatului francez, din partea aliaților au participat la această bătălie :

Brigăzi	
Din corpul de gardă, două divizii	4
„ corpul de armată al lui Mac-Mahon, două divizii.....	4
„ corpul de armată al lui Canrobert, două divizii (Renault și Trochu)	4
„ corpul de armată al lui Niel, o divizie (Vinoy)	2
Total.....	14

Cele 14 brigăzi franceze, sau 91 de batalioane, numărau cel puțin 80 000 de oameni. Totuși, vorbind despre înaintarea diviziei Vinoy, comunicatul francez declară :

„Regimentul 85 de linie a suferit cele mai mari pierderi... Generalul Martimprey a fost rănit în timp ce-și conducea brigada”.

Dar nici regimentul 85, nici brigada lui Martimprey nu fac parte din divizia Vinoy, corpul Niel. Regimentul 85 face parte din brigada a 2-a, comandată de generalul Ladreit de la Charrières, divizia Ladmirault, iar generalul Martimprey comandă brigada 1 din aceeași divizie, care face parte din corpul de armată al mareșalului Baraguay d'Hilliers. Aceasta constituie o dovadă categorică că la *bătălie au participat mai multe trupe franceze decât se arată în comunicatul oficial*. Dacă divizia lui Ladmirault — împreună cu care numărul brigăzilor se ridică la 16, numărul batalioanelor la 104, iar acela al soldaților la 90 000 — a fost pur și simplu omisă, putem bănuși că, în general, numărul francezilor care au acționat pe câmpul de bătălie a fost mult mai mare decât s-a arătat în buletinul de luptă. În afară de aceasta, din comunicatul austriecilor reiese că prizonierii luați de ei fac parte din aproape toate regimentele armatei aliate care acționează în Italia. Francezii au fost deci superiori numericeste, fapt care face o deosebită cinste trupelor austriece. Ele au fost biruite numai de vastitatea câmpului de bătălie, au capturat un tun și au pierdut 4, dar au părăsit câmpul de bătălie cu convingerea că, dacă forțele ar fi fost egale, victoria ar fi fost de partea lor. Ce să spunem însă despre comandantul lor suprem, cezaro-crăiescul Feldzeugmeister? El se *așteaptă* să fie atacat în ziua de 4 iunie; are 13 brigăzi la o depărtare de 8 mile de câmpul de bătălie (cele 7 brigăzi angajate în luptă chiar din primul moment, două brigăzi din divizia lui Lilia și 4 brigăzi

din corpul 3) ; la o depărtare de 9 mile, alte 4 brigăzi din corpul 5 și, în sfârșit, la 10 sau 12 mile 4 brigăzi din corpul 8. Astfel erau dispuse trupele sale la orele 8 și 30 de minute dimineața. Poate fi oare considerată excesivă cerința ca în ziua bătăliei toate aceste trupe să se fi aflat pînă la orele 4 sau, cel mai tîrziu, pînă la orele 5 după-amiază destul de aproape de Magenta ca să poată participa la bătălie ? N-ar fi trebuit oare ca la orele două, cînd bătălia luase o întorsătură serioasă, să fi fost angajate în luptă nu 7, ci pe puțin 13 brigăzi ? În acest caz, pierderile grele suferite de divizia lui Cordon și de corpul 2 ar fi fost evitate. O dată cu sosirea corpului 5, austrieii ar fi putut să treacă la ofensivă, pentru a-i respinge pe francezi dincolo de Ticino. Se pare însă că faimoasa lor încetineală în mișcări a pus din nou stăpînire pe austrieci. Adevăratul Napoleon spunea despre ei că-și pierd timpul cel mai prețios cu o pompă inutilă și cu formalități fără rost. Gyulay a reînviat aceste tradiții, cedînd cu ușurință propria sa victorie „generalului secret”. Această victorie ar fi putut fi ușoară și decisivă dacă n-ar fi existat vitejia fără seamăn a soldaților austrieci și totala incapacitate a șefului Societății 10 decembrie ²³³.

În dimineața zilei de 5 iunie, Gyulay avea sub comanda sa următoarele trupe, care nu fuseseră angajate în bătălia de la Magenta :

	Brigăzi
o divizie din corpul 3	2
din corpul 5	3
o divizie (a lui Lilia) din corpul 7	2
din corpul 8	<u>4</u>
Total.....	11

Adică tot atîtea forțe de luptă de cîte dispusesese în ajun. Dintre trupele care luaseră parte la bătălia precedentă, doar 3 divizii (din corpurile 1 și 2) nu mai erau în stare să lupte. Celelalte 8 brigăzi erau apte de luptă, deci, în total, Gyulay avea 19 brigăzi, adică peste 100 000 de oameni. Li se opuneau cele 16 brigăzi care participaseră la bătălia de la 4 iunie plus 4 divizii franceze proaspete, care trebuiau să fie gata de luptă la 5 iunie, precum și una sau două divizii piemonteze, care se mai aflau încă departe, în marș. Prin urmare, la 5 iunie, Gyulay

ar fi putut dispune de 19 brigăzi, care, sprijinite de corpul 9, ținut departe din nu se știe ce motive, ar fi schimbat rezultatul din ziua precedentă. Greșelile lui Gyulay pot fi rezumate în felul următor :

În primul rînd : Cînd Iudovic-Napoleon a executat marșul de flanc de la Vercelli spre Turbigo, în raza de acțiune a austriecilor, Gyulay n-a profitat de situația dezavantajoasă a inamicului și nu s-a aruncat cu toate forțele sale asupra liniei lui de marș, care era expusă loviturii ; dacă ar fi procedat astfel, ar fi putut să taie în două forțele inamicului și să arunce o parte din ele spre Alpi, reeditînd manevra din 1849 a lui Radetzky.

În al doilea rînd : În loc să procedeze astfel, el se retrage dincolo de Ticino și, în felul acesta, urmează o cale ocolită pentru a acoperi Milanoul, lăsînd la dispoziția inamicului drumul direct.

În al treilea rînd : El își fărîmițează trupele în timpul acestei retrageri, pe care o execută cu o nepăsare și o încetineală cu greu admisibile chiar și la manevre în timp de pace.

În al patrulea rînd : Lasă corpul 9 cu totul în afara zonei unde sînt concentrate forțele.

În al cincilea rînd : Chiar și în timpul bătăliei, concentrarea trupelor este executată cu atîta indolență, încît acestea suferă pierderi inutile, iar victoria este literalmente dăruită inamicului.

Dacă Gyulay, în pofida tuturor acestor greșeli grosolane, nu a suferit totuși o înfrîngere totală, deși împotriva lui au fost trimise unitățile de elită ale armatei franceze, aceasta se datorește exclusiv vitejiei trupelor sale și „vicleniei” inamicului său, „generalul secret”. Trupele lui Gyulay au demonstrat vitalitatea de neînvins a poporului, iar el însuși — nepuțința senilă și idiotismul monarhiei. La rîndul său, „generalul secret” face observația că, o dată cu retragerea austriecilor dincolo de Mincio, se încheie perioada melodramatică a campaniei și începe adevăratul război. El s-a convins de justetea înțeleptei maxime pe care adevăratul Napoleon i-o repeta iară și iară fratelui său Joseph, și anume că în război nici un joc de-a ascunselea nu ferește de primejdie propria ta persoană. În sfîrșit, Canrobert, ofensat de preferința arătată lui Mac-Mahon, amenință să demaște anumite fapte săvîrșite

în această campanie de eroul de la Satory. De aceea „eroul” visează să se întoarcă la iubita lui soție din Faubourg Poissonnière și dorește pace at any price *. Dacă pacea este irealizabilă, atunci să înceapă cel puțin tratative de pace, ca să poată justifica „retragerea propriei sale persoane la Paris”.

Scris de F. Engels
aproximativ la 16 iunie 1859

Publicat în „Das Volk” nr. 7
din 18 iunie 1859 și
„New York Daily Tribune”
nr. 5 678 din 2 iulie 1859

Se tipărește după textul apărut
în „Das Volk”, confruntat
cu textul apărut în
„New York Daily Tribune”

Tradus din limba germană

---

* — cu orice preț. — *Nota trad.*

Karl Marx

Sprea și Mincio

După cum se știe, Voltaire avea la el la Ferney patru maimuțe, cărora le dăduse numele celor patru adversari literari ai săi: Fréron, Beaumelle, Nonnotte și Franc de Pompiignan. Nu trecea o zi fără ca scriitorul să nu le hrănească cu propria sa mână, să nu le gratifice cu lovituri de picior, să nu le tragă de urechi, să nu le împungă cu ace în nas, să nu le calce pe coadă, să nu le gătească cu potcapuri popești și să nu le maltrateze în fel și chip. Aceste maimuțe ale criticii îi erau tot atât de necesare bătrînului de la Ferney pentru a-și vărsa veninul, a-și descărca ura și a-și înăbuși frica de armele polemicii pe cît îi sînt de necesare astăzi lui Ludovic Bonaparte maimuțele revoluției în Italia. Și Kossuth, Klapka, Vogt, Garibaldi sînt hrăniți exact în același fel, împodobiți cu zgărzi de aur, ținuți sub lacăt, ba mîngiați, ba gratificați cu lovituri de picior, după cum în starea de spirit a stăpînului lor precumpănește ura împotriva revoluției sau frica de ea. Bietele maimuțe ale revoluției trebuie să fie și ostaticii ei, ele trebuie să-i garanteze eroului de la 2 decembrie armistițiul cu partidul revoluționar, pentru ca el să poată distruge nestingherit arsenalele bombelor lui Orsini, să poată ataca și sugruma în propria lui tabără pe dușmanul în fața căruia a tremurat atîta timp la Tuileries.

*Imperiul trebuie să însemne din nou pace*²³⁴, altminteri n-ar fi meritat să se comită atîtea infamii, atîtea sperjururi, să se îndure atîtea umilințe pentru a-l întemeia. Un imperiu care nu prezintă garanție din pricina bombelor revoluționarilor, a societăților secrete, a burghezilor impertinenți și a soldaților care-și fac de cap este insuportabil. Marchons ! * Iată gloria, iată ideile napoleoniene²³⁵, libertatea, principiul naționalității, al independenței, tot ce poftiți, dar marchons, marchons !

* — Înainte ! — Nota trad.

Ideea de a transforma Italia într-o capcană a revoluției este destul de vicleană, numai că nu poate fi tradusă în fapt, deoarece acela care se lasă prins în ea încetează să mai prezinte vreo importanță pentru partidul revoluționar chiar din clipa în care cade în această capcană. Încercarea de a astupa craterul revoluției azvîrlind în el unul peste altul pe domnii Kossuth, Klapka, Vogt și Garibaldi este, într-adevăr, naivă și nu face decît să grăbească izbucnirea ei.

Chiar dacă, cu ajutorul lor, s-ar reuși să se stingă în Italia o bombă a lui Orsini, ar exploda o alta în Franța, în Germania, în Rusia sau în oricare alt loc, căci nevoia firească de revoluție este tot atît de generală ca și desperarea popoarelor înrobite, pe umerii cărora vă clădiți tronurile, ca și ura proletarilor jefuiți, din a căror mizerie vă faceți un joc atît de distractiv. Și abia atunci cînd revoluția a devenit o forță elementară, care nu poate fi nici calculată, nici evitată, ca fulgerul, al cărui tunet nu-l auziți decît atunci cînd lovitura lui mortală nu mai poate fi înlăturată, abia atunci izbucnirea ei devine inevitabilă.

Unde și în ce fel se poate produce această izbucnire nu prezintă mare importanță. Principalul este că ea se produce. De astă dată se pare că Prusia este predestinată, în pofida voinței ei, să devină exponenta nevoii generale de revoluție. Prințul regent, care în *mod independent* „n-a spus niciodată nici o prostie și n-a făcut niciodată nici o deșteptăciune”, este silit, din pură dragoste pentru conservatorism, să-și ia în serios rolul revoluționar, în timp ce Ludovic Bonaparte, din frică, ipocrizie și capriciu, nu face altceva decît să cocheteze cu revoluția.

Mediația armată a Prusiei, cu alte cuvinte alianța ei cu Austria, înseamnă revoluție.

Starea de spirit generală a presei berlineze dovedește că neutralitatea combinată cu mobilizarea armatei devine o poziție care nu rezistă criticii. „National Zeitung”²³⁶, organul de presă care reflectă atacurile liberalismului împotriva guvernului, remarcă foarte just că :

„În condițiile actuale, neutralitatea este un rol care i se potrivește Belgiei, Olandei sau Elveției; pentru Prusia însăși neutralitatea înseamnă moarte”.

Dacă Bonaparte va reuși să traducă în fapt „nobilele” sale intenții cu privire la Italia, atunci, după părerea aceluiași ziar, chiar dacă războiul va fi localizat și Franța nu se va alege cu

nici un fel de cuceriri directe de teritoriu, singura urmare va fi instituirea unui protectorat militar francez asupra întregii peninsule. Datorită acestui fapt, hegemonia ruso-franceză în continentul european, care în ultimii trei ani s-a făcut oricum atît de simțită, va crește în așa măsură, încît ar putea porni în orice clipă la împărțirea sferelor de dominație, proclamată încă pe insula Sf. Elena²³⁷. Noul imperiu manifestă în întregime tendințele celui care l-a precedat, ba chiar se află într-o situație mai avantajoasă, întrucît, neavînd de suferit presiuni din afară, poate alege, după cum îi convine, timpul, locul și condițiile pentru a-și izola adversarii și a-i distruge apoi en detail. Pentru a zădărnici succesul acestui plan de luptă, înfăptuit pînă acum cu atîta iscusință, Prusia s-a văzut nevoită să meargă alături de Austria, nicidecum însă cu intenția de a se tîri în coada politicii habsburgice, ci de a lupta pentru propria ei existență.

Cam acesta este conținutul articolului menționat mai sus, care este considerat programul politic al regenței. În succesul ultimei încercări de mediere, încredințată d-lui Werther, nu crede nimeni. Dacă, totuși, Napoleon va consimți la o pace care, în cel mai bun caz, va constitui un nou prilej de nemulțumire pentru ofițerii și soldații săi, el nu mai trebuie combătut. În acest caz i s-ar putea aplica cele spuse de Horace Walpole despre diplomatul sard, marchizul de Very: El a murit, dar vrea să mai țină secret acest lucru cîteva zile. Mult timp însă nu va reuși s-o facă.

Dacă această mediație, care e greu de presupus că a fost inițiată în serios, va eșua, atunci se vor da lupte nu numai pe Mincio între tirania napoleoniană și despotismul habsburgic, ci și pe Oder și Vistula, pentru libertate. La Kalisz, la două mile de granița prusiană, sînt deja concentrate colosal de multe trupe. Un corp de armată prusian a primit ordin să se îndrepte spre Rin, trecînd prin Hanovra, un altul înaintează spre sud, iar comandanții diferitelor corpuri de armată federale au fost convocați la un consiliu de război la Berlin. Toate aceste măsuri privesc numai mobilizarea avangărzii. *Armata*, care trebuie să susțină lupta împotriva Franței și a Rusiei, încă nu există și poate fi recrutată numai din rîndul poporului, dar nu al aceluia popor care declamă poeziile germane patriotarde ale germanului patriotard Ludwig²³⁸, ci din rîndul poporului care se ridică cu întreaga energie ucigătoare a entu-

ziasmului revoluționar. Dacă nu vom reuși să trezim acest entuziasm, atunci mobilizarea hohenzollerniană, mediația armată, declararea războiului, însăși ducerea războiului etc. se vor baza pe socoteala naivă a negrului de pe Coasta de Aur, care crede că-i dă dușmanului său o lovitură de moarte dacă izbutește să se spînzure de stîlpii de la poarta acestuia.

Scris de Karl Marx
aproximativ la 23 iunie 1859

Publicat în „Das Volk” nr. 8
din 25 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

Friedrich Engels

Retragerea austriecilor spre Mincio

Roadele unei victorii se culeg de obicei la urmărirea inamicului. Cu cât urmărirea este mai energică, cu atât victoria este mai decisivă. Prizonieri, artilerie, convoaie, drapele se capturează nu atât în timpul bătăliei propriu-zise, cât în timpul urmării care are loc după bătălie. Pe de altă parte, deplinătatea victoriei se măsoară prin energia cu care se execută urmărirea. Ce se poate spune, în această privință, despre „la grande victoire” * de la Magenta? A doua zi după bătălie îi găsim pe „eliberatorii” francezi „odihnindu-se și reorganizându-se”. Nici cea mai mică încercare de urmărire! Executând marșul spre Magenta, aliații și-au concentrat, de fapt, toate forțele lor de luptă. În ceea ce-i privește pe austrieci, dimpotrivă, o parte din trupe se aflau la Abbiategrasso, o parte în drum spre Milano, o altă parte la Binasco și, în sfârșit, o parte la Belgiojoso, alcătuind astfel o adunătură de coloane răzlețe, care erau atât de risipite și se țirau fără nici o legătură între ele, încît se părea că chiar ele îl îmbiau pe inamic să se arunce asupra lor, să le împrăștie în toate direcțiile printr-o *singură* lovitură și să captureze apoi, în tihnă, brigăzi și regimente întregi, cărora le-ar fi fost tăiată orice cale de retragere. Napoleon, adevăratul Napoleon, ar fi știut, într-un asemenea caz, cum să folosească cele 15 sau 16 brigăzi care, potrivit comunicatului oficial francez, cu o zi înainte nu participaseră de loc la bătălie. Dar cum a procedat falsul Napoleon, Napoleonul d-lui Vogt, Napoleonul de la „Cirque olympique”, din St. James-street și de la Amfiteatrul Astley? ²³⁹ El a binevoit să ia prînzul pe cîmpul de bătălie.

Drumul direct spre Milano îi era deschis. Efectul teatral era asigurat. Pentru el, atîta era, firește, de ajuns. Trei zile — 5, 6 și 7 iunie — au fost dăruite în întregime austriecilor

* — „marea victorie”. — *Nota trad.*

pentru ca să poată ieși din situația periculoasă în care se aflau. Ei au coborât în valea Padului și s-au îndreptat, de-a lungul malului nordic al acestui fluviu, spre Cremona, înaintînd pe 3 drumuri paralele. În punctul cel mai de nord al acestor drumuri, generalul Benedek, care era cel mai aproape de linia de marș a armatei inamice, acoperea cu 3 divizii această retragere. De la Abbiategrasso, unde se afla în ziua de 6 iunie, el s-a îndreptat, prin Binasco, spre Melegnano. În acest oraș, el a lăsat două brigăzi cu misiunea de a menține poziția pînă în momentul cînd convoaiele coloanei centrale le vor fi devansat destul de mult. La 8 iunie, mareșalul Baraguay d'Hilliers a primit ordin să alunge din oraș aceste două brigăzi și, pentru a se asigura succesul acestei acțiuni, i s-a pus la dispoziție și corpul de armată al lui Mac-Mahon. 10 brigăzi contra două! Nu departe de riul Lambro, corpul de armată al lui Mac-Mahon a fost trimis să le taie austriecilor retragerea, în timp ce cele 3 divizii de sub comanda lui Baraguay au atacat Melegnano; două brigăzi au atacat orașul frontal, două l-au învăluit din dreapta, iar două din stînga. Numai o *singură* brigadă austriacă, aceea a generalului Roden, se afla la Melegnano, în timp ce brigada generalului Boér se afla pe malul opus, de est, al riului Lambro. Francezii au atacat cu multă înverșunare, iar faptul că dispuneau de forțe de 6 ori mai numeroase decît ale austriecilor l-a silit pe generalul Roden să părăsească orașul, după ce a opus o rezistență dîrză, și să se retragă sub protecția brigăzii lui Boér, care ocupase în acest scop o poziție în spate. După ce și-a îndeplinit misiunea, brigada lui Boér s-a retras și ea în perfectă ordine. Boér a căzut în această luptă. Una dintre brigăzile austriece care a fost cel mai mult angajată în această bătălie a suferit, fără îndoială, pierderi grele; totuși, cifra (circa 2 400) indicată de lichelele de la Societatea 10 decembrie este absolut fantastică, dat fiind că întregul efectiv al acestei brigăzi înainte de bătălie nu trecea de 5 000 de oameni. Și de data aceasta, victoria francezilor s-a dovedit a fi infructuoasă. N-a fost capturat nici un trofeu, nici un tun!

Între timp, austriecii părăsiseră, la 6 iunie, orașul Pavia, apoi, din motive pe care nu le cunoaștem, l-au ocupat din nou în ziua de 8, pentru a-l părăsi iarăși în ziua de 9, în timp ce Piacenza a fost părăsită în ziua de 10, adică abia la 6 zile după bătălia de la Magenta. Austriecii s-au retras fără grabă de-a lungul Padului, pînă ce au ajuns la Chiese. Aici au luat-o spre nord, îndreptîndu-se spre Lonato, Castiglione și Castel-

goffredo, unde au ocupat o poziție de apărare, pe care, după cât se pare, așteaptă un nou atac din partea „eliberatorilor”.

În timp ce austriecii executau acest marș, la început spre sud, de la Magenta la Belgiojoso, apoi spre est, în direcția Piadena, și, în sfârșit, din nou spre nord, în direcția Castiglione, descriind de fapt un semicerc, „eliberatorii” se deplasează în linie dreaptă pe diametrul acestui semicerc avînd, de aceea, de parcurs un drum cu o treime mai scurt decît cel al austriecilor. Cu toate acestea, ei nu i-au ajuns pe austrieci nicăieri în afară de Melegnano și apoi încă o dată în apropiere de Castenedolo, unde Garibaldi a avut cu ei o ciocnire lipsită de importanță. O asemenea indolență în urmărirea inamicului nu s-a mai pomenit în istoria războaielor. Ea este caracteristică pentru Quasimodo, care, parodiindu-și unchiul (unchi, bineînțeles, după principiul codului lui Napoleon, care glăsuiește : „La recherche de la paternité est interdite”²⁴⁰), îl parodiază pînă și în succesele sale.

În timp ce forțele principale ale austriecilor și-au ocupat, între 18 și 20 iunie, pozițiile lor din spatele râului Chiese, avangarda aliaților a atins frontul de la Chiese. Pentru a-și aduce aici forțele lor principale, ei au nevoie de cîteva zile. De aceea, dacă austriecii primesc într-adevăr lupta, ne putem aștepta la o a doua bătălie generală în ziua de 24 sau de 26 iunie. „Eliberatorii” nu pot sta mult pe gînduri sub ochii inamicului dacă vor să mențină treaz în rîndul trupelor lor elanul victoriei și dacă nu vor să ofere inamicului prilejul de a-i bate în hărțuieli. Poziția austriecilor este cât se poate de favorabilă. De la extremitatea de sud a Lacului Garda, de la Lonato, se întinde, în direcția râului Mincio, un platou a cărui margine dinspre șesul Lombardiei o formează linia Lonato-Castiglione-San Cassiano-Cavriano-Volta ; el oferă o poziție foarte potrivită pentru a-l aștepta pe inamic. Acest platou se înalță treptat în direcția lacului și oferă un șir întreg de poziții bune și variate, fiecare dintre ele fiind mai puternică și mai compactă decît cea de dinaintea ei, astfel că cucerirea marginii platoului încă nu asigură victoria, ci încheie doar primul act al bătăliei. Flancul drept al poziției este acoperit de lac, iar cel stîng este mult îndoit înapoi, așa ca pe o distanță de aproape 10 mile linia Mincio rămîne neapărată. Totuși, această împrejurare nu numai că nu constituie un neajuns al poziției, ci, dimpotrivă, reprezintă aspectul ei cel mai avantajos, deoarece dincolo de Mincio începe o regiune mlăștinoasă, care e cuprinsă între cele 4 fortărețe — Verona,

Peschiera, Mantua și Legnago — și în care inamicul nu s-ar încumeta să se avînte fără a avea o considerabilă superioritate numerică. Întrucît Mantua domină extremitatea de sud a liniei Mincio, iar terenul de dincolo de Mincio se află în raza de acțiune a fortărețelor Mantua și Verona, orice încercare de a ignora prezența austriecilor pe platou și de a trece pe lângă ei spre Mincio ar fi curmată rapid. Liniile de comunicație ale armatei care înaintează ar fi distruse, în timp ce ea nu ar putea să periclitizeze liniile de comunicație ale austriecilor. În plus, dincolo de Mincio, ea nu ar avea pe cine să atace (căci de un asediu în asemenea împrejurări nici n-ar putea fi vorba) și, din lipsa unui obiectiv de atac, ar trebui să facă din nou cale întoarsă. Adevăratul pericol pe care ar putea să-l prezinte o astfel de manevră ar fi acela că ea ar trebui să fie executată pe platou, sub ochii austriecilor. Aceștia din urmă nu ar avea decît să treacă la ofensivă pe toată linia și să se năpustească asupra coloanei inamice, pe direcția de la Volta spre Goito, de la Cavriano spre Guidizzolo și Ceresara, de la Castiglione spre Castelgoffredo și Montichiari. „Eliberatorii” s-ar vedea puși în situația de a face față unei asemenea bătălii în condiții extrem de nefavorabile, și ea ar putea să devină un al doilea Austerlitz, dar cu rolurile inversate.

Gyulay, „eroul” de la Magenta, a fost înlăturat de la comanda armatei. În locul lui, drept comandant al armatei a 2-a a fost pus Schlick, în timp ce Wimpffen rămîne în fruntea armatei 1. Ambele armate, concentrate la Lonato și Castiglione, formează împreună armata austriecilor care acționează în Italia sub comanda nominală a lui Franț Iosif și avînd pe Hess în calitate de șef al marelui stat-major. Judecînd după antecedentele lui din campania din Ungaria, Schlick este un general destoinic, dar mediocru. Hess este, fără îndoială, cel mai mare dintre strategii de astăzi. Primejdia constă în intervenția personală a faimosului Franț Iosif. Asemenea lui Alexandru I în timpul invaziei lui Napoleon în Rusia, el s-a înconjurat de o clică pestriță de mustăcioși bătrîni, atotștiutori și obtuzi, dintre care unii sînt, poate, plătiți direct de Rusia. Dacă, lăsîndu-i pe austrieci pe pozițiile lor, armata franceză s-ar îndrepta direct spre Mincio, atunci, de la înălțimea platoului, ea ar putea fi văzută în întregime, cu o claritate uimitoare, regiment cu regiment. Impresia puternică produsă de apariția inamicului pe un drum care trece foarte aproape de linia de retragere ar putea să zăpăcească cu ușurință o minte

ca a lui Franț Iosif. Om cu nervii slabi, flecăreala pesimiștilor atotștiutori cu epoleți îl putea determina să renunțe la această poziție, atât de bine aleasă, și să se retragă pe teritoriul cuprins între cele 4 fortărețe²⁴¹. Când un stat are în fruntea lui niște tineri fără minte, totul depinde de starea nervilor lor. Planurile cele mai bine chibzuite devin jucăria unor impresii subiective, a întâmplării și a capriciilor. Cu un om ca Franț Iosif în cartierul general al austriecilor, nu prea există altă garanție de victorie decât prezența lui Quasimodo în tabăra inamică. Dar acesta din urmă și-a oțelit cel puțin nervii printre jucătorii de profesie din St. James-street și, chiar dacă nu e făurit din fier, cum ar vrea admiratorii lui, este, în orice caz, confecționat din gutapercă.

Scris de F. Engels
la 23 iunie 1859

Publicat în „Das Volk” nr. 8
din 25 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

Friedrich Engels

Știri cu privire la război ²⁴²

Poșta sosită cu „Asia” nu adaugă nimic la scurta știre telegrafică transmisă prin Newfoundland și publicată ieri dimineață în ziarul nostru cu privire la marea victorie de pe Minicio. Bătălia a avut loc vineri 24 iunie și a durat de la orele 4 dimineața pînă la 8 seara, iar vasele au plecat a doua zi înainte de a se fi putut primi unele știri mai amănunțite. Trebuie deci să așteptăm sosirea vasului „Arago” aici sau a vasului „Hungarian” la Quebec pentru a primi amănunțele pe care publicul este atît de nerăbdător să le afle. Cum numărul combatanților a fost aproximativ același de ambele părți, concluzia pare să fie una singură, și anume că soldatul austriac nu se poate compara cu cel francez.

După cît se pare, la noi, ca și în Anglia, majoritatea militarilor socoteau că aliații nu vor începe o bătălie mare pînă cînd nu avea să sosească de la Toscana corpul de armată al prințului Napoleon, ca să-i atace pe austrieci din spate; totodată, se presupunea că pe Lacul Garda va fi lansată la apă o flotilă pentru a le oferi aliaților posibilitatea de a da și un atac de flanc în acest raion. Dar Napoleon al III-lea nu a așteptat nimic, ci a dat bătălia și a cîștigat-o. Din corespondența primită din tabăra aliată, ale cărei părți mai importante le vom reproduce, pe toate, altă dată, reiese limpede că bătălia a fost unicul mod de acțiune posibil. Orice tărăgănare ar fi făcut să scadă elanul victorios al trupelor aliate și le-ar fi dat austriecilor posibilitatea de a-i înfrînge în ciocniri mărunte, datorită superiorității lor numerice.

În acțiunile armatei austriece de sub comanda lui Schlick se observă aceleași șovăieli și aceeași nehotărîre care au dus la înfrîngerea lui Gyulay și la căderea lui în dizgrație. Mai întîi austrieicii s-au pregătit să primească bătălia pe linia Lonato-Castiglione — San Cassiano-Cavriano-Volta. Aici, spre

lac și spre Mincio, se ridică ușor un platou care oferă o serie de poziții excepționale, una mai puternică și mai compactă ca cealaltă, astfel încît cucerirea marginii platoului nu ar însemna o victorie, ci primul act al unei bătălii. Aripa dreaptă a austriecilor era acoperită de lac, în timp ce aripa stîngă era împinsă mult înapoi, lăsînd descoperite aproape 10 mile din linia Mincio. Aceasta nu constituia însă un dezavantaj, ci, dimpotrivă, reprezenta chiar latura cea mai favorabilă a poziției, datorită faptului că de cealaltă parte a rîului Mincio se afla un teritoriu primejdios închis între 4 fortărețe, în care inamicul nu s-ar fi încumetat să pătrundă fără a fi net superior numericeste. Cum extrema sudică a liniei rîului Mincio este dominată de Mantua și teritoriul de dincolo de Mincio intră în sfera de acțiune a Mantuei și Veronei, orice încercare de a trece pe lîngă austriecii care ocupau pozițiile de pe platou fără a ține seama de aceștia și de a porni apoi spre Mincio ar fi fost imediat respinsă. Armata care înainta și-ar fi văzut distruse liniile de comunicație fără ca ea să fi putut amenința liniile de comunicație ale austriecilor. Dar latura cea mai primejdioasă a unei asemenea manevre consta în faptul că ar fi trebuit să fie executată sub ochii austriecilor dispuși pe platou; aceștia n-ar fi avut atunci altceva de făcut decît să treacă la ofensivă pe toată linia și să se năpustească asupra coloanelor risipite ale inamicului de la Volta la Goito, de la Cavriano la Guidizzolo și Ceresara, de la Castiglione la Castelgoffredo și Montichiari. Aliații ar fi trebuit să susțină o asemenea bătălie în condiții extrem de dezavantajoase pentru ei și ea ar fi putut deveni un al doilea Austerlitz, doar cu rolurile inversate.

Astfel se prezenta poziția ocupată de austrieci; în afară de aceasta, ei mai aveau avantajul de a cunoaște ca-n palmă tot ținutul, pentru că de ani de zile își făceau aici pe scară largă manevrele anuale. După cum am spus, acest ținut fusese pregătit minuțios pentru o viitoare ciocnire, orașe și sate fuseseră întărite. Și, deodată, dintr-un motiv oarecare, absolut inexplicabil din punct de vedere militar, austriecii părăsesc în ultimul moment poziția și se retrag cu tot calabalicul dincolo de Mincio, unde, pe data de 24, sînt atacați de aliați și, în cele din urmă, înfrinți. Dacă această schimbare bruscă și hotărîtoare a planului campaniei are vreo legătură cu acțiunile Prusiei, care, după cum se spune, consideră într-o oarecare măsură patrulaterul dintre Mincio și Adige drept o parte a sistemului de apărare a Germaniei, aceasta este o problemă

pe care sperăm s-o lămurim ulterior mai bine. În ceea ce privește Prusia, un lucru pare să fie destul de clar : de bună-seamă că atitudinea ei îl va împiedica pe Ludovic-Napoleon să mai aducă multe trupe din Franța în Italia. După cum știu cititorii noștri, Prusia a mobilizat 6 din cele 9 corpuri de armată ale ei, adică a chemat sub arme Landwehrul, format din soldați înregistrați în aceste corpuri de armată și care, după trei ani de serviciu activ, sînt trimiși într-un concediu nelimitat. Din aceste 6 corpuri de armată, 5 trebuie să ocupe o poziție pe cursul inferior și mijlociu al Rinului. Astfel, în prezent, probabil că aproximativ 170 000 de prusieni sînt dispuși pe linia Koblenz-Metz și nu începe îndoială că alte două corpuri de armată federale, numărînd 100 000—120 000 de oameni, și anume corpul de armată bavarez și cel din Baden, Württemberg și Hessen-Darmstadt, își vor ocupa și ele pozițiile în Baden și Palatinat. Împotriva unor asemenea forțe, Napoleon al III-lea va avea nevoie de aproape întreaga armată de care dispune acum în Franța. În acest caz, el poate considera nimerit să recurgă la ajutorul unei insurecții în Ungaria și la serviciile lui Kossuth ; putem fi totuși oarecum încredințați că nu va face uz de asemenea mijloace decît în caz extrem.

Este foarte îndoielnic că la ora actuală Prusia intenționează într-adevăr să ia parte la război, dar nici nu-i va fi prea ușor să evite acest lucru. Sistemul ei militar, care transformă majoritatea populației adulte apte pentru serviciul militar în soldați, cere națiunii, din momentul mobilizării Landwehrului — fie și numai a Landwehrului din prima recrutare —, un asemenea efort, încît Prusia nu va putea rămîne multă vreme deoparte, fără să treacă la acțiuni militare. În prezent, în șase din cele opt provincii, toți bărbații apti pentru serviciul militar în vîrstă de 20 pînă la 32 de ani se află sub arme. Mobilizarea a adus întregii vieți comerciale și industriale a Prusiei prejudicii colosale, pe care țara le va putea suporta numai cu condiția ca armata să fie dusă fără întîrziere în fața inamicului. Chiar și soldații n-ar putea suporta această situație, și peste două-trei luni toată armata s-ar răscula. În afară de aceasta, în Germania valul sentimentului național a crescut atît de mult, încît Prusia, care a mers atît de departe, nu mai poate da înapoi. Amintirile legate de pacea de la Basel, de șovăielile din 1805 și 1806, precum și de Confederația Rinului²⁴³ sînt încă atît de vii, încît germanii sînt hotărîți să nu se lase înfrinți acum unul cîte unul de șiretul lor adversar. Gu-

vernul prusian nu poate ține în frâu acest sentiment național. El poate încerca să-l dirijeze, deși, dacă o va face, va fi legat fără putință de scăpare de mișcarea națională, și cea mai mică șovăială va fi considerată o trădare care-i va lovi chiar pe cei ce șovăie. Fără îndoială că se vor face încercări de tratative, dar acum toate părțile sînt atît de încurcate, încît nu pare să existe vreo ieșire din acest labirint.

Totuși, dacă Germania va lua parte la acest război, fără îndoială că pe scenă va apărea în curînd încă un actor. Rusia a înștiințat micile state germane că, dacă germanii nu vor rămîne niște observatori pasivi ai dezmembrării Austriei, ea va trebui să intervină. În prezent, Rusia concentrează două corpuri de armată la granița prusiană, două — la cea austriacă și unul — la cea turcă. Este posibil ca în decursul acestui an ea să pornească o campanie, în orice caz însă, foarte tîrziu. De la pacea de la Paris, în Rusia nu s-au mai făcut recrutări; din pricina marilor pierderi suferite în ultimul război, numărul celor lăsați să plece în concediu nu poate fi mare; și este mult dacă, chiar după chemarea acestora, corpurile de armată vor număra 40 000 de soldați fiecare. Înainte de 1860 Rusia nu poate porni nici o campanie ofensivă, și chiar și atunci cu nu mai mult de 200 000—250 000 de oameni. În prezent, în Germania, în vederea acțiunilor militare în nord, există 4 corpuri de armată prusiene cu un efectiv de 136 000 de oameni, apoi corpurile de armată federale 9 și 10 cu divizia de rezervă — aproximativ 80 000 de oameni, și cel puțin 3 corpuri de armată austriece, sau 140 000 de oameni. Astfel stînd lucrurile, în cazul unui război de apărare sau chiar al unui atac împotriva Poloniei ruse, Germania n-are de ce se teme în prezent de Rusia. Dar, de îndată ce Rusia va intra în acest război, intervenția ei va trezi sentimentele naționale și va ascuți contradicțiile de clasă, iar lupta va lua asemenea proporții, încît va pune în umbră războiul primei revoluții franceze.

Scris de F. Engels
aproximativ la 24 iunie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 682 din 8 iulie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Bătălia de la Solferino

Franț Iosif, acest nobil cavaler, pe care laurii falsului Napoleon nu-l lasă să doarmă, ne-a arătat ce se întâmplă cînd „un comandant de oști înăscut” * ia în mîinile sale comanda. Am văzut deja săptămîna trecută cum armata a trebuit mai întîi să ocupe o poziție pe înălțimile de la Castiglione, iar în momentul în care fiecare se putea aștepta, pe bună dreptate, să înceapă bătălia, ea a părăsit această poziție fără luptă și fără nici un motiv pentru a se retrage dincolo de Mincio **. Lui Franț Iosif însă nu i-a fost de ajuns acest lucru pentru a-și demonstra jalnica slăbiciune și inconsecvență. Nici n-a apucat bine armata să ajungă dincolo de Mincio, că „tînărul erou” și-a și schimbat hotărîrea (doar nu era de demnitatea unui Habsburg să părăsească cîmpul de luptă fără să opună nici o rezistență); armata a trebuit să facă cale întoarsă, să treacă din nou peste Mincio și să-l atace pe inamic !

După ce, prin acest marș pueril înainte și înapoi, Franț Iosif a întărit în suficientă măsură încrederea armatei sale în augustul ei comandant, a condus-o împotriva inamicului. Armata număra cel mult 150 000 de oameni ; pînă și Bonaparte cel iubitor de adevăr nu apreciază numărul lor la mai mult de atît. Austriecii au pornit ofensiva pe un front larg de cel puțin 12 mile engleze. Astfel, pe fiecare milă (2 100 de pași) de front reveneau cel mult 12 500 de oameni, număr care, pentru un front mai puțin întins și în anumite condiții, ar fi asigurat o densitate suficientă, pentru un front atît de întins însă era, fără doar și poate, cu totul necorespunzător și cu atît mai puțin pentru o ofensivă, deoarece nu permitea în nici un caz să se dea lovituri suficient de puternice în anumite sectoare impor-

* Joc de cuvinte : „angestamter” înseamnă „înăscut”, dar și „ereditar”. — *Nota trad.*

** Vezi volumul de față, pag. 429—433. — *Nota red.*

tante. La aceasta se mai adaugă faptul că inamicul era categoric superior numeric, ofensiva austriecilor fiind, prin urmare, din capul locului sortită eșecului; un inamic mai puternic putea fi aproape sigur că va străpunge într-un sector oarecare această linie atât de slabă. Joi 23 iunie a început ofensiva generală a austriecilor; ei au respins cu ușurință pretutindeni detașamentele înaintate ale inamicului, au ocupat Pozzolengo, Volta, Guidizzolo și seara au înaintat pînă la Solferino și Castelfredro. În dimineața următoare au respins și mai mult avangarda inamică, flancul stîng ajungînd aproape pînă la Chiese; aici însă s-au ciocnit de forțele principale ale inamicului și bătălia a devenit generală. Ambele flancuri ale austriecilor au dobîndit succese, în special flancul drept, care-i avea în față pe piemontezi; aceștia au suferit o înfrîngere atât de cumplită, încît victoria austriecilor a fost aici evidentă. La centru însă s-a dovedit că dispozitivul trupelor era greșit. Pînă în cele din urmă, Solferino, poziția-cheie a centrului, a rămas, după o luptă înverșunată, în mîinile francezilor, care au desfășurat în același timp forțe superioare numeric, împotriva flancului stîng al austriecilor. Aceste două împrejurări l-au determinat pe Franț Iosif, care, de bună seamă, angajase în luptă toate forțele sale pînă la ultimul om, să dea ordin de retragere. Austriecii s-au retras, evident, în cea mai perfectă ordine și fără a fi urmăriți de nimeni, și au trecut dincolo de Mincio fără a întîmpina vreo piedică.

Amănuntele bătăliei nu ne-au parvenit la timp, așa că nu le mai putem comenta în acest număr. Un lucru însă este sigur, și anume că și de data aceasta trupele austriece au luptat cu o vitejie deosebită. O dovedește faptul că au rezistat cu bărbăție timp de 16 ore unui inamic superior numeric și, în special, că s-au retras în ordine, fără să fie stingheriți de inamic. Se pare că austriecii nu simt un respect deosebit pentru domnii francezi; într-adevăr, Montebello, Magenta și Solferino nu au făcut altceva decît să-i convingă că, în condițiile unor forțe egale, ar lichida-o nu numai cu francezii, dar și cu prostia propriilor lor generali. Pierderea a 30 de tunuri și, după cum se pretinde, 6 000 de oameni făcuți prizonieri reprezintă un rezultat foarte jalnic pentru învingător într-o bătălie atât de decisivă; numeroasele lupte date prin sate *nu-i puteau* aduce rezultate mai neînsemnate. Dar, pe cît de strălucit s-au comportat trupele în fața unui inamic superior numeric, pe atât de deplorabil s-a prezentat din nou conducerea. Nehotărîrea, șovăiala, ordinele contradictorii, ca și

cum s-ar fi urmărit în mod intenționat demoralizarea trupelor, — iată prin ce Franț Iosif s-a discreditat definitiv, în 3 zile, în ochii armatei sale. Greu de imaginat ceva mai jalnic decât acest băiețandru arogant care se încumetă să-și asume comanda unei armate și care, aidoma unei trestii bătute de vânt, cedează influențelor celor mai contradictorii — astăzi urmează indicațiile bătrînului Hess, pentru ca mâine să asculte din nou sfaturile diametral opuse ale d-lui Grünne, astăzi se retrage, iar mâine trece deodată la ofensivă și, în genere, nici el singur nu știe niciodată ce vrea. Acum însă i-ajunge și, acoperit de rușine, se retrage ca o curcă ploadă la Viena, unde îl așteaptă o primire frumoasă.

Războiul însă *începe abia acum*. Abia acum încep să capete importanță fortărețele austriece. Pe măsură ce francezii vor trece dincolo de Mincio, vor trebui să se scindeze și, o dată cu aceasta, va începe un șir de lupte pentru puncte și poziții izolate, un șir de lupte izolate, de importanță secundară, în care austriecii, *conduși acum, în sfîrșit, de bătrînul Hess*, deși dispun, în genere, de forțe mai puține, au totuși mai multe șanse de victorie. Cînd, datorită acestui fapt, precum și datorită întăririlor pe care le vor primi, echilibrul de forțe dintre părțile beligerante va fi restabilit, austriecii, concentrîndu-și forțele lor categoric superioare, se vor putea năpusti asupra forțelor scindate ale inamicului și vor putea repeta, în proporții de 10 ori mai mari, bătăliile de la Sommacampagna și Custozza²⁴⁴. Aceasta este misiunea lor pentru următoarele 6 săptămîni. De altfel, austriecii își concentrează abia acum rezervele, care vor aduce armatei din Italia întăriri de cel puțin 120 000 de oameni, în timp ce Ludovic-Napoleon, de cînd cu mobilizările din Prusia, se află într-o situație grea, neștiind de unde să ia întăriri.

Lupta de la Solferino nu a schimbat, prin urmare, decât foarte puțin șansele războiului. S-a obținut însă un rezultat însemnat : unul dintre remarcabilii noștri „părinți ai poporului” s-a compromis definitiv, și întregul său sistem vechi austriac se clatină. Pretutindeni în Austria lumea este nemulțumită de rînduielile stabilite prin concordat²⁴⁵, de centralizare, de birocrație, iar poporul cere răsturnarea acestui sistem, care în interiorul țării se caracterizează prin asuprire, iar în afara țării — prin înfrîngeri. Starea de spirit care domnește la Viena este de așa natură, încît Franț Iosif trebuie să pornească în mare grabă într-acolo pentru a face concesii. Dar, în același timp, spre marea noastră mulțumire, se compromit și ceilalți

„părinți ai poporului“ ; după ce prințul regent al Prusiei, acest nobil cavaler, a dat dovadă, ca politician, de aceeași lipsă de fermitate și de caracter de care a dat dovadă Franț Iosif ca general, micile state de briganzi încep să se ciorovăiască din nou cu Prusia din pricina trecerii trupelor pe teritoriul lor, iar comisia militară a Confederației germane declară că ea nu va putea prezenta raportul cu privire la propunerea Prusiei de a se înființa corpuri federale libere în partea cursului superior al Rinului decât după un timp de gândire de două săptămîni. Lucrurile se complică cum nu se poate mai bine. Totuși, de astă dată, domnii principii se pot compromite, fără ca aceasta să constituie un pericol pentru națiunea noastră. Dimpotrivă, poporul german, care a devenit cu totul altul de la revoluția din 1848, este acum destul de puternic pentru a sfîrși nu numai cu francezii și rușii, ci, totodată, și cu cei 33 de „părinți ai poporului“.

Scriș de F. Engels la 30 iunie 1859

Publicat în „Das Volk“ nr. 9
din 2 iulie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

Friedrich Engels

Justiția istoriei

Am publicat pînă acum toate dările de seamă oficiale, primite de noi, asupra bătăliei de la Solferino, precum și un mare număr de informații provenite din ambele tabere, printre care și admirabila corespondență specială apărută în ziarul londonez „Times”. Întrucît aceste documente sînt cunoscute cititorilor noștri, ar fi, poate, nimerit să facem o expunere limpede asupra adevăratelor cauze care au făcut ca Franț Iosif să piardă bătălia și s-o cîștige Napoleon al III-lea.

Cînd a trecut din nou riul Mincio cu scopul de a porni ofensiva, împăratul Austriei avea la dispoziție 9 corpuri de armată, care — dacă scădem garnizoanele destinate cetățitorilor — puteau să se prezinte pe cîmpul de luptă, în medie, cu cîte 4 brigăzi de infanterie, adică, în total, cu 36 de brigăzi, efectivul mediu al unei brigăzi variind între 5 000 și 6 000 de oameni. Așadar, el dispunea pentru ofensivă de un efectiv de circa 200 000 de infanteriști. Deși aceste forțe erau cu totul suficiente pentru a permite începerea înaintării, armata austriacă era totuși inferioară, sau cel mult egală, celei a aliaților, care număra 10 brigăzi de infanterie piemonteze și 26 franceze. Încă din timpul bătăliei de la Magenta, francezii au primit importante întăriri, constînd din oameni aflați în concediu și din recruți instruiți care au fost repartizați la regimentele lor, și de aceea brigăzile francezilor erau, fără îndoială, mai tari decît cele austriece, ale căror întăriri constau din două corpuri de armată proaspete (corpurile 10 și 11), datorită cărora a crescut numărul total al brigăzilor, dar nu și efectivul lor. De aceea se poate considera cu toată certitudinea că armata aliaților avea efectivul de infanterie complet (170 000 de francezi și 75 000 de sarzi), minus pierderile suferite de la începutul campaniei, care se cifrau, să zicem, la 30 000 de oameni, cu alte cuvinte număra vreo 215 000 de infanteriști.

Și, dat fiind că austriecii contau pe rapiditatea manevrelor lor și pe surprindere, pe apriga dorință a trupelor de a-și lua revanșa pentru înfrângerea suferită la Magenta și de a dovedi că nu sînt cu nimic mai prejos decît inamicul, precum și pe poziția favorabilă pe care înaintarea lor rapidă spre înălțimile de dincolo de Castiglione ar fi putut să le-o asigure din nou, ei aveau, firește, toate temeiurile pentru a începe o ofensivă, dar numai cu condiția ca trupele lor să fie cît mai strîns grupate și să înainteze repede și cu toată energia. Ei n-au îndeplinit însă nici una din aceste condiții.

În loc să înainteze cu întreaga lor armată între Peschiera și Volta, pentru a pune stăpînire pe tot șirul de înălțimi ce se întind pînă la Lonato și Castiglione, și să lase în seama cavaleriei și, poate, a unui corp de infanterie șesul de la Guidizzolo, ei au lăsat un corp de infanterie — corpul 2 — la Mantua pentru paza acestei cetăți în cazul unui atac prin surprindere din partea corpului de armată comandat de prințul Napoleon, care, după cît se credea, se afla prin apropiere. Dar, dacă garnizoana de la Mantua nu era suficientă pentru a menține, fără sprijinul unui corp suplimentar, una dintre cele mai puternice cetăți din Europa împotriva unui atac nesistematic, înseamnă totuși că era o garnizoană destul de ciudată. Se pare însă că nu aceasta a fost cauza care a impus ca corpul 2 să fie ținut la Mantua. Fapt este că alte două corpuri de armată, corpurile 11 și 10, fuseseră destinate pentru învăluirea flancului drept al aliaților la Asola, un oraș așezat pe malul rîului Chiese, cam la șase mile sud-vest de Castelfoffredo, adică atît de departe de cîmpul de luptă, încît, în orice caz, ele n-ar fi ajuns acolo decît prea tîrziu.

Se prea poate ca corpul 2 să fi fost destinat să acopere, în cazul sosirii prințului Napoleon, flancurile și spatele trupelor care executau manevra și să preîntîmpine posibilitatea de a fi ele însele învăluite. Întreg acest plan se bazează în asemenea măsură pe ideile vechii școli austriece, este atît de complicat și pare atît de ridicol în ochii unui om care e obișnuit să studieze planuri de bătălii, încît statul-major austriac trebuie, fără îndoială, să fie absolvit de orice răspundere pentru născocirea lui. Nimeni, în afară de Franț Iosif și de adjutantul său, contele Grünne, nu putea să scornească asemenea anacronism. În felul acesta, 3 corpuri de armată au fost cu succes puse la adăpost într-un loc sigur. Celelalte 7 corpuri au fost dispuse după cum urmează: unul, corpul 8 (al lui Benedek), între Pozzolengo și Lacul Garda, cu misiunea de a

menține poziția de pe creste, al cărei centru și cheie era San Martino ; corpul 5 (al lui Stadion) ocupa Solferino ; corpul 7 (al lui Zobel) — San Cassiano ; corpul 1 (al lui Clam-Gallas) — Cavriano. La sud, în șes, corpul 3 (al lui Schwarzenberg) înainta pe drumul mare care duce de la Goito la Castiglione, prin Guidizzolo, iar corpul 9 (al lui Schaffgotsch) înainta mai la sud, spre Medole. Acest flanc era împins înainte pentru a face să dea înapoi flancul drept al aliaților și a sprijini astfel corpurile 10 și 11 în momentul când ele ar fi sosit pe cîmpul de bătălie, dacă în genere acest lucru s-ar fi întîmplat.

Așadar, cele 6 corpuri de armată efectiv angajate în luptă, care alcătuiau de fapt forțele combatante austriece, au fost înșirate de-a lungul unei linii de 12 mile, ceea ce înseamnă că lățimea frontului fiecărui corp era, în medie, de două mile, sau 3 540 de iarzi. Fiind atît de întinsă, poziția nu putea să aibă o adîncime suficientă. Dar acesta nu era singurul ei neajuns serios. Corpurile 3 și 9 înaintau din direcția Goito, și calea lor de retragere ducea tot spre acest loc ; calea de retragere a corpurilor celor mai apropiate de ele, corpurile 1 și 7, ducea spre Valeggio. O simplă privire asupra hărții ne arată că de aici rezultă o retragere excentrică, și fără îndoială că acestei împrejurări trebuie să-i atribuim în primul rînd rezultatul cu totul neînsemnat care a fost obținut prin acțiunile celor două corpuri în cîmpie.

Această ordine de bătaie defectuoasă elaborată pentru cele 24 de brigăzi — iar dacă presupunem că corpul de armată al lui Benedek a fost întărit cu un anumit număr de trupe din garnizoana Peschieri, chiar pentru 25 sau 26 de brigăzi austriece — a devenit și mai defectuoasă din cauza încetinelii cu care s-a executat înaintarea. Un marș rapid al armatei austriece la 23 iunie, cînd ea a trecut din nou riul Mincio, ar fi făcut ca pe la amiază armata concentrată a austriecilor să vină în contact cu pozițiile înaintate ale aliaților la Desenzano, Lonato și Castiglione și i-ar fi permis ca pînă la căderea nopții să-i respingă spre riul Chiese, așa încît bătălia ar fi început în condițiile unui succes preliminar al austriecilor. Dar, în realitate, cel mai îndepărtat punct atins în regiunea deluroasă a fost Solferino, situat la numai 6 mile de Mincio. În șes, unitățile înaintate austriece au ajuns pînă la Castelfoffredo, adică au făcut 10 mile de la Mincio, în timp ce, dacă li s-ar fi dat un ordin în acest sens, ar fi putut să ajungă pînă la Chiese. Apoi, în ziua de 24,

în loc să pornească în zorii zilei, li s-a fixat plecarea pentru orele 9 dimineața. Așa s-a întâmplat că aliații, care porniseră la orele două noaptea, i-au atacat pe austrieci între orele 5 și 6 dimineața ! Urmărilor care au decurs de aici erau inevitabile. Lupta dintre 33 de brigăzi puternice și 25 sau 26 de brigăzi slabe (căci toate participaseră anterior la lupte și suferiseră pierderi grele) nu se putea încheia decît cu înfrîngerea austriecilor. Singur Benedek, cu cele 5 sau 6 brigăzi ale sale, a rezistat toată ziua împotriva armatei piemonteze, ale cărei brigăzi au participat la bătălie toate 10, cu excepția gărzii ; și el și-ar fi menținut poziția dacă retragerea generală a centrului și a flancului stîng nu l-ar fi silit și pe el să dea înapoi. La centru, corpurile 5 și 1 (8 brigăzi) au menținut Solferino pînă la orele 3 după-amiază, respingînd atacurile corpului lui Baraguay d'Hilliers (6 brigăzi) și ale gărzii (4 brigăzi), în timp ce cele 4 brigăzi ale lui Mac-Mahon țineau în loc corpul 7 (4 brigăzi). Cînd, în cele din urmă, Solferino a fost cucerit, garda franceză a înaintat spre San Cassiano, silind astfel corpul 7 austriac să cedeze pozițiile sale. În sfîrșit, căderea localității Cavriano pe la orele 5 după-amiază a hotărît soarta bătăliei la centru, silindu-i pe austrieci să se retragă. La flancul stîng al austriecilor, corpurile 3 și 9 au dus lupte sporadice împotriva corpului lui Niel și a unei divizii (a lui Renault) din corpul lui Canrobert pînă în momentul cînd, ceva mai tîrziu, după-amiază, a mai intrat în luptă încă o divizie (a lui Trochu) din acest corp și i-a aruncat înapoi pe austrieci spre Goito. Deși aceste 8 brigăzi austriece au avut de la început în fața lor forțe aproximativ egale, ele ar fi putut să facă mult mai mult decît au făcut în realitate. Printr-o înaintare energică dinspre Guidizzolo în direcția Castiglione, ele ar fi putut să dezangajeze corpul 7 de la San Cassiano și să dea astfel un sprijin indirect celor ce apărau Solferino ; dar, întrucît calea lor de retragere ducea spre Goito, fiecare pas înainte ar fi expus pericolului această cale, și de aceea ele au acționat cu o prudență cu totul deplasată în astfel de bătălii ; vinovați de acest lucru sînt însă cei care le-au ordonat să se retragă spre Goito.

Aliații au aruncat în luptă toate forțele lor, cu excepția a 3 brigăzi, două din corpul de armată al lui Canrobert și una din garda piemonteză. Prin urmare, dacă a fost nevoie să fie aruncate în luptă toate rezervele, în afară de aceste 3 brigăzi, pentru a obține cu greu o victorie după care n-a avut loc o urmărire a inamicului, atunci care ar fi fost dez-

nodămîntul bătăliei dacă Franț Iosif ar fi știut să folosească cele 3 corpuri de armată ale sale, care rătăceau în acel timp pe undeva mult mai la sud? Să presupunem că i-ar fi dat un corp de armată lui Benedek, că pe al doilea l-ar fi instalat ca rezervă în spatele localităților Solferino și San Cassiano, iar pe al treilea l-ar fi ținut ca rezervă generală în spatele localității Cavriano, care ar fi fost în acest caz rezultatul bătăliei? În această privință nu încapе nici o îndoială. După repetate și zadarnice încercări de a cuceri San Martino și Solferino, frontul piemontezilor și al francezilor ar fi fost rupt la centru printr-o ofensivă finală și energică a întregii armate austriece, și, în loc să se retragă spre Mincio, austriecii ar fi terminat bătălia pe malul râului Chiese. Ei n-au fost înfrinți de francezi, ci de imbecilitatea și trufia propriului lor împărat. Înfrinți datorită superiorității numerice a inamicului și datorită incapacității propriului lor comandament, ei s-au retras menținînd totuși ordinea și fără să-i cedeze inamicului nimic, în afară de cîmpul de bătălie. Ei au dovedit că nu se lasă cuprinși de panică, nefiind în această privință mai prejos de orice armate pe care le-a cunoscut vreodată omenirea.

Scris de F. Engels
aproximativ la 6 iulie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 692 din 21 iulie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Bătălia de la Solferino

Despre legătura directă dintre înfringerea singeroasă de la Solferino și prostia evidentă a lui Franț Iosif s-a vorbit deja în numărul trecut al ziarului „Volk” *. Că noi am supraapreciat totuși agerimea „tînărului erou”, o dovedesc comunicatele publicate ulterior cu privire la amănuntele acestei bătălii. Anul 1859 a fost pentru învingătorii din 1849 un fel de examen de stat la care aceștia au căzut unul după altul.

Armata austriacă număra la 23 iunie nu mai puțin de 9 corpuri de armată, dintre care corpurile 1, 2, 3, 5, 7, 8 fuseseră deja angajate în luptă, fie în întregime, fie parțial, iar corpurile 9, 10 și 11 erau încă complet intacte și nu dăduseră pînă atunci ochi cu inamicul. Primele 6 corpuri de armată numărau aproximativ 130 000 de oameni, ultimele 3 — 75 000 de oameni. Prin urmare, inamicul putea fi atacat cu un efectiv de cel puțin 200 000 de oameni. Ce a făcut Franț Iosif? A trimis corpurile 10 și 11 de la Mantua la Asola (pe Chiese) ca să cadă în spatele francezilor și să acopere această mișcare a trupelor împotriva unui eventual atac al corpului 5 armată al francezilor (al prințului Napoleon), despre care se presupunea că se afla în apropiere, a lăsat corpul 2 la Mantua. După aceea nu i-au mai rămas decît 6 corpuri de armată, adică 24 de brigăzi, cu care intenționa să atace frontul armatei franco-piemonteze. Dar înaintarea se făcea atît de încet, încît în seara zilei de 23 iunie armata se afla în bivuac la o distanță de numai 6 mile engleze de Mincio. Atacul a fost fixat abia pentru dimineața, la orele 9 a doua zi. Faptul că pe 23 iunie unitățile înaintate ale aliaților au fost silite să se retragă pe tot frontul, precum și informațiile aduse de cercetașii lor au alarmat, firește, tabăra franceză, astfel încît austriecii, în loc să por-

* Vezi volumul de față, pag. 438—441. — *Nota red.*

nească atacul la orele 9, s-au pomenit ei atacați la orele 5. Împotriva celor 24 de brigăzi austriece, care numărau în total aproximativ 136 000 de oameni, aliații au aruncat, una după alta, nu mai puțin de 33 de brigăzi (9 piemonteze, cu un efectiv de 45 000 oameni, și 24 franceze *, cu un efectiv de 150 000 oameni), cu alte cuvinte nu mai puțin de 195 000 de oameni ; în afară de aceasta, aliații mai țineau în rezervă o brigadă piemonteză (de gardă) și două brigăzi franceze (divizia Bourbaki). Ei aveau deci pe cîmpul de bătălie nu mai puțin de 210 000 oameni. Cu o asemenea superioritate de forțe victoria aliaților era sigură. Totuși, generalul Benedek, în fruntea corpului 8 austriac, a respins cu succes atacul întregii armate piemonteze, repurtînd la flancul drept o victorie deplină, deși propriul său corp de armată era format doar din 4 brigăzi, iar din partea garnizoanei de la Peschiera se poate să fi primit, ca întărire, cel mult încă o brigadă, o a cincea. Centrul, ocupat de 12 brigăzi austriece slabe, a fost atacat de 14 brigăzi franceze puternice și respins. Flancul stîng, 8 brigăzi, a fost și el respins, după o luptă îndelungată, de forțele superioare a 10 brigăzi franceze, căroră li s-a mai alăturat numeroasa cavalerie și artilerie franceză. Ar fi fost cazul ca atît pe acest flanc cît și în centru să fie concentrată o mare parte din artileria austriacă. Franț Iosif însă a preferat să lase nefolosite la Valeggio, fără să tragă o singură salvă, 13 baterii din artileria de rezervă (104 piese de artilerie). În felul acesta, superioritatea focului artileriei franceze are o explicație foarte simplă, și anume nu superioritatea tunurilor cu țeavă ghintuită, ci zăpăceala neputincioasă și încilceala din capul împăratului Austriei, care nu a folosit de loc în luptă rezervele sale de artilerie.

Dar unde se aflau corpurile 10 și 11 ? În timp ce lupta se dădea între Lacul Garda și Guidizzolo, ele rătăceau mult mai la sud, în cîmpie ; corpul 11, cică, ar fi văzut de la distanță cîteva detașamente inamice, corpul 10 însă — nici atît. Și cînd rezultatul bătăliei era hotărît, nu numai că cele două corpuri de armată nu reușiseră să tragă o singură împuşcă-

* Piemontezi : divizia Mollard, divizia Fanti, divizia Durando — fiecare formată din două brigăzi și brigăzile savoiarde. Francezi : 4 brigăzi de gardă, corpul 1, Baraguay — 6 brigăzi ; corpul 2, Mac-Mahon — 4 brigăzi ; corpul 3, Canrobert — 4 brigăzi, 2 brigăzi în rezervă ; corpul 4, Niel — 6 brigăzi. În total — 33 de brigăzi angajate în luptă, 3 brigăzi lăsate în rezervă. Toate aceste date sînt luate din raportul oficial al lui Napoleon cel Mic. De altfel, dăm numai datele referitoare la *infanterie*

tură, dar se aflau încă atât de departe, încît Canrobert, care trebuia să împiedice această mișcare de învăluire — de care francezii luaseră cunoștință dinainte —, și-a putut arunca toate trupele, pînă la ultima divizie, împotriva forțelor principale ale austriecilor, cîștigînd astfel bătălia la flancul stîng al austriecilor.

În acest timp corpul 2 ocupa o poziție la Mantua, pregătindu-se să respingă un atac imaginar al prințului Plon-Plon, care în aceeași zi benchetua cu armata sa la Parma, la o distanță de 8 zile de marș de cîmpul de bătălie !

Avem în fața noastră un exemplu extrem de grăitor de ceea ce se întîmplă cînd comanda se află în mîinile unui în-născut „comandant de oști” german. Două corpuri de armată (50 000 de oameni) rătăceau fără țintă departe de cîmpul de bătălie, un al treilea corp de armată (20 000 de oameni) ținea frontul la Mantua împotriva unui inamic imaginar, iar 104 piese de artilerie erau orînduite inutil în convoi la Valeggio, adică mai bine de o treime din totalul forțelor, toate rezervele și artileria erau intenționat ținute departe de cîmpul de bătălie, pentru ca celelalte două treimi să fie zdrobite fără rost de forțele superioare ale inamicului, — o asemenea prostie fără pereche o poate comite numai „un părinte” german „al poporului” !

Trupele austriece au luptat atât de vitejește, încît aliații, care aveau o dată și jumătate pe atîtea trupe, au izbutit numai după eforturi extrem de mari să le respingă de pe două poziții din trei, și nici măcar avînd această superioritate numerică nu au fost în stare să dezorganizeze rîndurile austriecilor sau să încerce să-i urmărească. Care ar fi fost rezultatul luptei dacă cei 70 000 de oameni și cele 104 piese de artilerie, pe care Franț Iosif le-a lăsat nefolosite, ar fi fost ținute ca rezervă între Volta și Pozzolengo ? Francezii ar fi fost fără doar și poate înfrinți, și frontul ar fi fost astfel mutat de la Mincio și Chiese din nou la Ticino. Nu de aliați au fost zdrobite trupele austriece, ci de prostia și impertinența propriului lor împărat. Cînd un soldat austriac dintr-o poziție înaintată comite cea mai mică greșeală, primește drept pedeapsă 50 de lovituri. Pentru a-și ispăși într-o oarecare măsură greșelile grosolane și acțiunile nesăbuite, Franț Iosif ar trebui să facă cel puțin atîta lucru : să se prezinte generalului Hess pentru a primi cele 50 de lovituri meritate cu vîrf și îndesat.

Războiul se desfășoară acum pe teritoriul dintre fortărețele așezate în formă de patruleter, și primele rezultate ale influ-

enței acestor fortărețe asupra manevrelor aliaților au și început să se facă simțite : *ei sînt nevoiți să-și fracționeze forțele*. Un detașament a fost lăsat la Brescia pentru a supraveghea trecătorile din Tirol. Corpul 5 francez (al lui Plon-Plon) a fost dispus la Goito împotriva orașului Mantua și a primit încă o divizie ca întărire. O bună parte din armata piemonteză a fost destinată asedierii localității Peschiera. Se spune că Peschiera, cîndva o mică fortăreață, a devenit cu începere din 1849, prin construirea unor forturi înaintate dispuse în semicerc, o tabără întărită (vezi „Revue des deux Mondes”²⁴⁶ din 1 aprilie 1859). Dacă lucrurile stau astfel, piemontezii vor avea mult de furcă, iar pentru „operațiile” împotriva Veronei, anunțate cu atîta pompă de Ludovic Bonaparte, nu mai rămîne decît o divizie și ceea ce a mai rămas din armata franceză în urma pierderilor suferite la Solferino (25 de brigăzi, adică ceva mai mult de 130 000 de oameni). Dacă într-adevăr Hess a preluat în prezent comanda și a fost investit cu puteri nelimitate, el va găsi, probabil, în curînd prilejul să dea cîteva lupte izolate, încununute de succes, pregătind astfel o victorie mai mare. Francezii primesc ca întăriri cele trei divizii ale armatei din Lyon și, după cum se spune, încă o divizie a armatei din Paris, în total vreo 50 000—60 000 de oameni. Austriecii — corpul 6 din Tirolul de sud, corpul 4 din Triest și în plus batalioanele 4 de cîmp ale regimentelor care se află în Italia, adică cel puțin 54 de batalioane de soldați cu experiență, astfel că toate întăririle austriecilor se ridică la aproximativ 100 000 de oameni. În ultimă instanță însă, pentru austrieci important este ca echilibrul de forțe pe cîmpul de bătălie să fie restabilit nu atît prin întăriri proaspete, cît printr-o comandă unitară și înțeleaptă, iar acest lucru se poate realiza numai în cazul că incapabilul Franț Iosif va fi înlăturat, iar Hess va prelua întreaga comandă.

Scris de F. Engels la 7 iulie 1859

Publicat în „Das Volk” n.r. 10
din 9 iulie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

Karl Marx

Erfurtovismul în 1859 ²⁴⁷

Reacțiunea înfăptuiește programul revoluției. Această contradicție aparentă explică forța napoleonismului, care se mai consideră și astăzi mandatar al revoluției din 1789, explică succesul politicii duse de Schwarzenberg în Austria, care a cristalizat visurile nebuloase din 1848 despre unitate, dându-le o formă clară, pozitivă, explică spectrul unei reforme parlamentare a Confederației germane, care acum, din inițiativa Prusiei, cutreieră Germania Mică și execută, împreună cu cetățenii Jakob Venedey și Zais, un dans macabru grotesc pe mormintele revoluției din 1848. Desigur, acest program al revoluției se va transforma în mâinile reacțiunii într-o satiră la adresa strădaniilor revoluționare amintite, devenind astfel arma cea mai ucigătoare în mâinile unui dușman implacabil. Reacțiunea înfăptuiește revendicările revoluției tot așa cum înfăptuiește Ludovic Bonaparte revendicările partidului național italian. Tragicomic în acest proces este faptul că bieții păcătoși, care trebuie să fie spânzurați din pricina propriilor lor pălăvrăgeli și nerozii, strigă din răspuțeri „bravo!” și, în timp ce călăul le trece ștreangul în jurul gâtului, ei aplaudă cu frenezie propria lor executare.

Așa cum în 1848 cunoscutele revendicări din martie, formulate de partidul numit pe atunci „revoluționar” și a căror răspîndire fusese organizată într-un mod foarte abil ²⁴⁸, au făcut ocolul tuturor Landtagurilor, al tuturor adunărilor furtunoase și gălăgioase, tot așa își face acum intrarea triumfală în Germania centrală și de sud o „Declarație” ²⁴⁹ care pare să fie mot d'ordre * al regentului pentru mult dorita „mișcare populară” în folosul mediației armate. Acest program, inspirat de regent, care poartă numele foarte caracteristic de

* — cuvîntul de ordine. — *Nota trad.*

„*declarația din Nassau*” *, deoarece primii care l-au adoptat au fost părinții din Nassau ai patriei, conduși de vechiul nostru cunoscut, d-l Zais, proclamă :

„Austria nu trebuie lăsată singură în actualul război, întrucît acest război poate amenința chiar interesele Germaniei. Dimpotrivă, Germania este obligată” (chemată — ar spune d-l von Schleinitz) „să ceară Austriei reforme, în special asigurarea în Italia a unei rînduiri corespunzătoare cerințelor actuale. Conducerea militară și *politică* în apropiata luptă va trebui trecută Prusiei. Dar, acordîndu-se Prusiei această conducere, tot nu este încă (!) satisfăcută necesitatea *permanentă* a unui guvern federal puternic ; poporul german nu mai poate fi lipsit, pe de o parte, de *reorganizarea puterii centrale germane* și, pe de altă parte, de *elaborarea* unei constituții care să-și găsească desăvîrșirea” (să culmineze — cum i-ar place să se exprime d-lui von Gagern) „într-o reprezentanță populară germană”.

Această declarație din Nassau, intitulată și „comunicat”, a și fost adoptată de notabilitățile constituționaliste și democrate din Darmstadt, Frankfurt, Württemberg, unde a fost semnată într-o dezordine armonioasă de Reyscher, Schott, Vischer, Duvernoy, Ziegler etc. și este predicată de presa „liberală” din sud-vestul Germaniei, Franconia și Turingia ca evanghelia miraculoasă, menită să salveze Germania, să radă de pe fața pămîntului Imperiul francez, să redea d-lui Venedey diurnele sale de deputat și să dea greutate politică cetățeanului Zais.

„Acesta fost-a așadar ascunsul sîmbure al cînelui !” ** Iată prin ce tertipuri meschine, care speculează abrutizarea completă a filistinilor Reichului, căzuți în mintea copiilor, urmărește „chemarea prusiană” să smulgă Bundestagului laurii de la Bronzell, dobîndiți atît de cavaleriște și plătiți atît de scump ! Trebuie să recunoaștem că avem foarte puțin respect pentru eroii „chemării”, care, în loc să-i palmuiască în public pe domnii din Eschenheimer-Gasse ²⁵⁰ — și ar face-o cu plăcere, dar nu îndrăznesc —, îi insultă, asmuțînd împotriva lor, de la o distanță respectabilă, pe domnii Schott, Zais și Reyscher. Dacă înțelepciunea oficialităților de la Berlin nu cunoaște alt mijloc de „a salva Germania” în afară de a cumpăra second-hand *** moștenirea răposatului domn von Radowitz și a nefericitului **** său partid de la Gotha, atunci n-are

* În original joc de cuvinte : cuvîntul „nassauisch” — „din Nassau” se aseamănă cu cuvîntul „Nassauer” — „lingău”. — *Nota red.*

** Goethe. Faust. Partea întii, scena a 3-a, Odaia de studiu a lui Faust, E.S.P.L.A. 1955, pag. 83. — *Nota red.*

*** — din a doua mină. — *Nota trad.*

**** În original joc de cuvinte : cuvîntul „selig” înseamnă „răposat”, „unselig” înseamnă „nefericit”. — *Nota red.*

decît să se împace cu orice situație și să se supună fără împotrivire dictaturii franco-ruse, deoarece habar n-are de seriozitatea luptei începute prin campania pentru eliberarea Italiei.

Că mai există încă notabilități patriotarde, a căror mediocritate reiese destul de clar din „declarația de la Nassau” și care se consolează cu iluzia că, printr-o copie slabă a jocului de-a parlamentarismul imperial din 1848, vor putea provoca o mișcare populară, destul de puternică pentru a porni lupta împotriva despotismului unit al Rusiei și Franței, toate acestea nu fac decît să arate cîtă dreptate are H. Heine cînd spune că „adevărata nebunie e ceva tot atît de rar ca și adevărata înțelepciune”. Pentru că nebunia autorilor declarației de la Nassau este de la un cap la altul simulată, falsă și lașă, o mască de arlechin pe care acești domni și-o pun pentru a fi luați drept niște alienați iresponsabili, pentru că ei înșiși se rușinează de jalnica lor nehotărîre și inactivitate și pentru că speră să scape astfel de răspundere, implorînd ca niște nenorociți mila publică.

„Putere centrală reorganizată” cu „reprezentanță populară” — ce minunată armă împotriva bonapartismului dement și a țarismului ajuns la desperare, silit să lupte pe pămîntul Germaniei pentru existența lui amenințată în propria-i țară! Mă gîndeam că în 1848 și 1849 am gustat îndeajuns și din una și din alta, pentru a înțelege că orice mișcare populară care își cheltuiește forța revoluționară în discuții despre o reprezentanță populară constituțională este condamnată la pieire.

Scris de K. Marx
aproximativ la 9 iulie 1859

Publicat în „Das Volk” nr. 10
din 9 iulie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

Karl Marx

Ce a cîştigat Italia ?

Războiul din Italia a luat sfîrşit. Napoleon i-a pus capăt tot atît de brusc şi pe neaşteptate cum l-au început austriecii ²⁵¹. Deşi nu a durat mult, acest război a costat scump. El a concentrat în cele cîteva săptămîni cît a durat nu numai faptele eroice, invaziile şi contrainvaziile, marşurile, bătăliile, cuceririle şi înfrîngerile, ci şi pierderile în vieţi omeneşti şi bani, care caracterizează războaiele mult mai îndelungate. Cîteva din consecinţele lui sînt destul de palpabile. Austria a avut pierderi teritoriale ; reputaţia ei sub aspectul vitejiei militare i-a fost serios ştirbită, mîndria — adînc rănită. Ne temem însă că, dacă ea a şi tras cumva unele învăţăminte, ele sînt mai degrabă de ordin militar decît politic şi că schimbările, la care o vor sili rezultatele acestui război, vor fi mai degrabă schimbări în instrucţia militară, în disciplină şi în armament decît în sistemul ei politic sau în metodele ei de guvernare. Se prea poate ca ea să se fi convins de eficacitatea tunurilor cu ţeavă ghintuită. E posibil ca ea să introducă în armata ei ceva împrumutat de la zuavii francezi. Toate acestea sînt mult mai probabile decît o schimbare esenţială în modul de a guverna provinciile italiene care i-au mai rămas.

În plus, Austria a pierdut cel puţin pentru momentul de faţă şi acel protectorat asupra Italiei în a cărui menţinere a persistat cu toate protestele şi plîngerile Sardiniei şi care a servit drept pretext pentru izbucnirea ultimului război. Dar, cu toate că în prezent Austria a fost nevoită să renunţe la funcţia de protector, se pare că postul respectiv nu a rămas vacant. Foarte semnificativ este faptul că noua înţelegere cu privire la treburile Italiei a fost încheiată în cursul unei scurte întrevederi între împăratul Franţei şi cel al Austriei, adică între doi străini, fiecare în fruntea unei armate străine. La fel de semnificativ este şi faptul că această înţelegere a fost în-

cheiată nu numai fără să se respecte formalitatea consultării, măcar fictive, a părţilor în cauză, dar şi fără ştirea respectivelor părţi, care nu bănuiau că în spatele lor se încheiau tranzacţii şi că alţii dispuneau de ele. Două armate venite de peste Alpi se întîlnesc şi se înfruntă în cîmpiile Lombardiei. După o luptă de şase săptămîni, suveranii străini din fruntea acestor armate străine se apucă să reglementeze şi să rezolve treburile Italiei, fără să admită nici un italian la consfăturile lor. Regele Sardiniei, redus din punct de vedere militar la situaţia de general francez, nu a avut, după cît se pare, o contribuţie mai mare sau mai hotărîtoare la înţelegerea finală decît dacă ar fi fost într-adevăr un simplu general francez.

Plîngerea formulată într-un mod atît de insistent de Sardinia împotriva Austriei sublinia nu numai faptul că Austria pretindea controlul general asupra treburilor Italiei, ci şi faptul că ea susţinea toate abuzurile care se săvîrşeau, că politica ei se reducea la menţinerea vechii stări a lucrurilor, că se amesteca în treburile interne ale vecinilor ei italieni şi reclama dreptul de a înăbuşi prin forţa armelor orice încercare a locuitorilor acestor ţări de a-şi schimba sau de a-şi îmbunătăţi situaţia politică. În noua ordine se acordă oare mai multă atenţie decît în cea veche sentimentelor şi dorinţelor italienilor sau dreptului la revoluţie pe care îl apără Sardinia ? Deşi ajutorul oferit în timpul războiului de ducatele italiene de la sud de Pad a fost primit, se pare că, prin tratatul de pace, ele sînt înapoiate principilor lor expulzaţi. În nici o parte a Italiei nu s-au auzit atîtea plîngeri din pricina proastei administrări ca în Statul Papal. Proasta administrare a acestui stat, precum şi faptul că Austria a încurajat şi a sprijinit această proastă administrare au apărut în mod evident ca una din trăsăturile negative, dacă nu chiar cea mai negativă, a stării de lucruri din Italia din ultimul timp. Dar, deşi Austria a fost nevoită să renunţe la protectoratul ei armat asupra Statului Papal, nefericiţii locuitori ai acestui ţinut n-au avut nimic de cîştigat de pe urma acestei schimbări. Franţa sprijină puterea laică a Sfîntului Scaun în aceeaşi măsură în care a sprijinit-o şi Austria ; şi cum patrioţii italieni consideră abuzurile săvîrşite de cîrmuirea Statului Papal indisolubil legate de caracterul lui sacerdotal, se pare că nu există nici o speranţă de îmbunătăţire. În situaţia ei actuală de unic protector al papei, Franţa este de fapt mult mai răspunzătoare de toate abuzurile săvîrşite de cîrmuirea Statului Papal decît a fost vreodată Austria.

În ceea ce privește confederația italiană, care constituie o parte din noua ordine, trebuie să remarcăm următoarele: sau această confederație va fi o realitate politică, avînd o oarecare putere și influență, sau nu va fi decît o înșelăciune. În cel de-al doilea caz, unificarea, libertatea și dezvoltarea Italiei nu vor avea nimic de cîștigat. Dacă însă va deveni o realitate, la ce lucru bun ne putem aștepta de la ea, ținînd seama de elementele din care este compusă? Austria (care intră în confederație pentru că deține provincia sau regatul Venetiei), papa și regele Neapolelui, legați prin interesele comune ale despotismului, vor înfrînge ușor Sardinia, chiar dacă celelalte state mai mici i se vor alătura. Austria poate chiar profita de această nouă situație, pentru a-și asigura controlul asupra celorlalte state italiene, control tot atît de puțin dorit, ca să nu spunem mai mult, ca și cel pe care îl reclama nu de mult în virtutea unor tratate speciale încheiate cu ele.

Scris de K. Marx
aproximativ la 12 iulie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5697 din 27 iulie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Pacea

Știrile primite cu vasul „Europa” ne fac să presupunem că confederația italiană, anunțată de Napoleon al III-lea ca unul din elementele de bază ale păcii sale cu Franța Iosif, este ceva cât se poate de confuz și problematic. Ea nu este deocamdată decît un proiect aprobat de Austria, dar care abia trebuie supus spre examinare guvernelor italiene. Avem toate motivele să presupunem că nici măcar Sardinia, al cărei rege, în treacăt fie spus, n-a fost, pare-se, consultat la încheierea păcii, nu a acceptat acest proiect, deși regele trebuie să facă, firește, ceea ce i se spune. Totodată, circulă zvonul că papa, propus ca președinte de onoare al confederației, i-a scris lui Ludovic-Napoleon că va cere ocrotirea statelor catolice — soluție destul de discutabilă în acest moment, cînd tocmai Franța este țara împotriva căreia caută ocrotire. În ce-i privește pe monarhii Toscanei, Modenei și Parmei, nu demult exilați, ei își vor recăpăta, după toate aparențele, tronurile, și nu încapă îndoială că în asemenea condiții ei vor fi oricînd gata să se alăture oricărei confederații care le-ar fi indicată. Nu se știe însă nimic despre poziția adoptată de regele Neapolelui *, actualmente singurul suveran independent din Italia; nu este exclusă posibilitatea ca el să fie categoric împotriva. Prin urmare, este foarte problematic dacă în general se va forma vreoa confederație, și, presupunînd totuși că se va ajunge la formarea ei, nu se poate ști de loc de ce natură va fi ea.

Un fapt important care ni s-a lămurit abia acum este acela că Austria păstrează toate cele patru mari fortărețe, Mincio devenind granița de vest a posesiunilor ei. În felul acesta, ea continuă să dețină cheia Italiei de nord și se poate folosi de orice concurs fericit de împrejurări pentru a-și lua înapoi ceea

* — Francisc al II-lea. — *Nota red.*

ce a fost nevoită să cedeze acum. Chiar și acest singur fapt arată cât de neîntemeiată este pretenția lui Napoleon că el și-ar fi atins în fond scopul de a alunga Austria din Italia. Într-adevăr, se poate spune fără exagerare că, dacă el a învins Austria în război, ea l-a învins incontestabil la încheierea păcii. Austria n-a renunțat decît la ceea ce i-a fost cucerit, atît, și nimic mai mult. Franța, cu prețul a cîtorva sute de milioane de dolari și aproape a 50 000 de vieți ale fiilor ei, a cîștigat controlul asupra Sardiniei, glorie pentru soldații ei, iar pentru împărat — renumele de comandant militar foarte norocos, dar ale cărui acțiuni nu prea sînt încununate de succes. Pentru el, aceasta înseamnă mult, dar pentru Franța, care a suportat toate cheltuielile și a suferit toate aceste pierderi, înseamnă puțin, și nu este de mirare că la Paris domnește nemulțumirea.

Motivul adus de Napoleon pentru a explica de ce s-a pus atît de brusc capăt războiului constă în faptul că acest război începuse să ia niște proporții incompatibile cu interesele Franței. Cu alte cuvinte, tindea să se transforme într-un război revoluționar, care făcea posibilă izbucnirea unei insurecții la Roma și a unei răscoale în Ungaria. Este ciudat că tocmai înainte de bătălia de la Solferino, același Napoleon realmente l-a îndemnat pe Kossuth, care, la invitația lui, venise să-l vadă în tabără, să întreprindă o diversiune revoluționară în favoarea aliaților. Atunci, înainte de această bătălie, Napoleon nu se temea de primejdiile care au început să-l înspăimînte imediat după bătălie. Că împrejurările schimbă o situație, nu este o observație nouă, dar în cazul de față se aplică. De altfel n-avem nevoie să aducem mai multe argumente pentru a dovedi că acest om este pe cît de egoist, pe atît de lipsit de scrupule și că, după ce a vărsat sîngele a 50 000 de oameni pentru a-și satisface ambiția sa personală, este gata să se decică acum chiar și de recunoașterea ipocrită a principiilor în numele cărora el i-a dus la măcel.

Unul din primele rezultate ale actualei înțelegeri este căderea guvernului Cavour în Sardinia, care a fost nevoit să-și prezinte demisia. Deși unul din oamenii cei mai abili ai Italiei și cituși de puțin implicat în încheierea păcii, contele Cavour n-a putut totuși ține piept indignării și dezamăgirii publice. Va trece, probabil, mult timp pînă cînd va putea veni din nou la putere. Va trece, de asemenea, mult timp pînă cînd Ludovic-Napoleon va putea insufla diș nou, chiar și celor senti-

mentali și entuziaști, iluzia că este un luptător pentru libertate. De acum încolo italienii îl vor urî mai mult decât pe toți ceilalți reprezentanți ai tiraniei și ai trădării, și nu va fi de mirare dacă pumnalele teroriștilor italieni vor amenința din nou viața aceluia om care, pretinzând că i-a cucerit Italiei independența, în pofida promisiunilor făcute, a lăsat Austria să stea pe grumazul Italiei aproape tot atât de neclintită ca și mai înainte.

Scris de K. Marx la 15 iulie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 698 din 28 iulie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Tratatul de la Villafranca

Dacă războiul dezlănțuit de Ludovic-Napoleon sub pretextul fals al eliberării Italiei a provocat o confuzie generală de idei, o schimbare de poziții și o degradare a oamenilor și a lucrurilor fără precedent în istoria Europei, atunci pacea de la Villafranca a spulberat vraja fatală. Orice s-ar spune despre perspicacitatea lui Ludovic-Napoleon, această pace i-a distrus prestigiul și chiar a înstrăinat de el poporul francez și armata franceză, a căror atragere de partea dinastiei constituia principalul său scop. Atunci cînd declară acestei armate că a încheiat pacea atît de frica Prusiei, cît și a fortărețelor austriece așezate în formă de patruleter, el îi spune exact ceea ce nu poate trezi decît dezgust în rindurile ei. Și cînd spune acestui popor, format numai din revoluționari înnașcuți, că în drumul său victorios, el a fost oprit doar de faptul că următorul pas înainte ar fi fost nevoit să-l facă în alianță cu revoluția, poate fi încredințat că acest popor va simți mai multă neîncredere în el și mai multă aversiune împotriva lui chiar decît împotriva sperietorii cu care caută el să-l înspăimînte. Pe tot întinsul Europei zilelor noastre, nimeni n-a suferit un asemenea eșec ca Ludovic-Napoleon cu războiul său din Italia. Înșelațiunea a ieșit la iveală la Villafranca. Speculanții de bursă jubilează, demagogii dezamăgiți sînt uluiți, italienii înșelați tremură de furie, „puterile mediatoare” au o figură jalnică, iar englezii și americanii care au crezut în misiunea democratică a lui Ludovic Bonaparte își ascund rușinea în spatele unor proteste lipsite de sens și al unor explicații complicate. Așa cum s-a dovedit acum, numai aceia care au avut îndrăzneala să se opună torentului de autoamăgire, chiar și cu riscul de a fi învinuiți că simpatizează cu Austria, s-au situat pe o poziție justă.

Să examinăm, în primul rînd, modul în care a fost încheiat tratatul. Are loc întrevvedereea dintre cei doi împărați; Franț Iosif cedează Lombardia lui Bonaparte, care i-o dăruiește lui Victor Emanuel, iar acesta, la rîndul lui, deși în aparență figura centrală în acest război, nu este nici măcar admis la conferința la care se hotărăște problema păcii. Ideea de a consulta, fie și numai de dragul aparențelor, părerea acestei mărfi omenеști negociate fără nici o jenă este luată în rîs de ambele părți contractante. Franț Iosif dispune de proprietatea sa, și tot astfel procedează și Napoleon al III-lea. Dacă ar fi fost vorba de predarea unei proprietăți, ar fi fost necesară prezența unui funcționar judecătoresc și îndeplinirea unor formalități juridice. Dar nimic de felul acesta nu este necesar atunci cînd sînt predați pe alte mîini 3 000 000 de oameni. Nu este cerut nici măcar consimțămîntul lui Victor Emanuel, omul căruia, la urma urmei, i-a fost predată această proprietate. Pentru un ministru, o asemenea umilire era de nesuportat, și Cavour și-a dat demisia. Firește că un rege poate spune despre o țară anexată același lucru pe care l-a spus cîndva împăratul roman despre banii obținuți de el: *Non olet* *. Probabil că aceasta nici nu-i miroase a insultă.

În limbajul „ideilor napoleoniene”, cele întîmplate poartă, pare-se, denumirea de „restaurația naționalităților”. Pînă și Congresul de la Viena, dacă am compara protocoalele lui cu tranzacția de la Villafranca, poate fi suspectat fără frică de principii revoluționare și de simpatie față de popor. Apariția națiunii italiene este însoțită de o insultă subtilă adusă ei de această înțelegere care declară în mod public că Italia n-a luat parte la războiul împotriva Austriei și deci nu are nici un cuvînt de spus în încheierea păcii cu Austria. Garibaldi cu muntenii săi neînfricați, insurecțiile din Toscana, Parma, Modena și Romagna, însuși Victor Emanuel cu țara lui invadată, cu finanțele ruinate și cu armata decimată — toate acestea nu înseamnă nimic. Războiul a avut loc între un Habsburg și un Bonaparte. N-a fost nici un război italian. Victor Emanuel nu poate pretinde nici măcar atenția acordată unui aliat secundar. El nu a fost parte beligerantă; nu a fost decît un instrument și, de aceea, nu se poate bucura de nici unul din drepturile acordate, potrivit dreptului internațional, fiecărui cobeligerant, oricît de neînsemnat ar fi el. Lui nu i se arată nici măcar atenția acordată principilor mediatorilor germani la

* Nu miroase (cuvinte rostite de împăratul roman Vespasian cu privire la taxa pe closetele publice). — *Nota red.*

încheierea păcii din 1815²⁵². O rudă modestă și sărmană, care mestecă în tăcere fărîmiturile căzute de la masa vărului ei bogat și puternic.

Dacă trecem acum la conținutul — ne referim la conținutul oficial — al tratatului de la Villafranca, vedem că acesta corespunde întru totul modului în care a fost încheiat. Lombardia trebuie să fie cedată Piemontului; aceeași ofertă, dar în condiții mai favorabile și fără neajunsurile actualului tratat, a fost făcută în 1848 de către Austria lui Carol Albert și lordului Palmerston²⁵³. Pe vremea aceea nici o putere străină nu pusese încă sechestru pe mișcarea națională italiană. Cedarea de teritoriu urma să fie făcută în favoarea Sardiniei, și nu a Franței; Veneția, de asemenea, urma să se desprindă de teritoriile austriece și să se constituie într-un stat italian independent, avînd în fruntea lui nu pe împăratul Austriei, ci pe un arhiduce austriac. Mărinimosul Palmerston a respins pe atunci cu dispreț aceste condiții, stigmatizîndu-le drept un final prea jalnic pentru războiul italian de independență. În prezent, aceeași Lombardie este predată, sub forma unui dar din partea Franței, dinastiei de Savoia, în timp ce Veneția cu fortărețele ei așezate în formă de patruleter, inclusiv cele două de pe Mincio, trebuie să rămînă în ghearele Austriei.

Independența Italiei s-a transformat astfel în dependența Lombardiei de Piemont și a Piemontului de Franța. Dacă mîndria Austriei a avut, probabil, de suferit de pe urma cedării Lombardiei, puterea ei reală însă mai degrabă a crescut prin evacuarea unui teritoriu care înghițea o parte din forțele ei militare, fără să se poată totuși apăra împotriva unei invazii străine și fără să suporte cheltuielile necesitate de întreținerea acestor forțe. Banii cheltuiți fără rost în Lombardia vor putea fi întrebuițați acum cu folos în altă parte. Austria continuă să dețină o poziție militară dominantă, de unde în orice moment favorabil se poate arunca asupra vecinului ei slab, care de fapt s-a ales doar cu o sporire a slăbiciunii sale, cîștigînd o frontieră expusă invaziilor, un teritoriu cu o populație neliniștită, nemulțumită și neîncrezătoare și pierzînd în același timp pînă și dreptul de a fi reprezentantul intereselor Italiei. Piemontul a încheiat o tranzacție dinastică, dar a renunțat la misiunea lui națională. Dintr-un stat independent, Sardinia s-a transformat într-un stat tolerat, care, pentru a se împotrivi inamicului din est, trebuie să se ploconească în fața protectorului din vest.

Și aceasta nu e încă totul. În virtutea condițiilor tratatului, Italia trebuie să se constituie, după modelul confederației germane, într-o confederație italiană sub președinția de onoare a papei. Pare-se că în momentul de față există unele dificultăți în înfăptuirea acestei „idei napoleoniene”, și mai trebuie văzut și cum o va scoate la capăt Napoleon al III-lea cu piedicile care se vor ivi în calea marotei sale. Căci, oricum se vor desfășura lucrurile, nu încapă nici o îndoială că o asemenea confederație, avînd în fruntea ei pe papă, constituie marota lui Napoleon. Dar răsturnarea puterii papale de la Roma a fost considerată întotdeauna o *conditio sine qua non* pentru eliberarea Italiei. Încă Machiavelli în lucrarea sa „Istoria Florenței”²⁵⁴ a văzut în dominația papală cauza decăderii Italiei. Iar acum Ludovic-Napoleon intenționează ca, în locul eliberării Romagnei, să supună întreaga Italie puterii nominale a papei. Și într-adevăr, dacă această confederație va lua totuși vreodată ființă, tiara papală nu va fi decît emblema dominației austriece. Ce urmărea Austria prin tratatele ei separate cu Neapole, Roma, Toscana, Parma și Modena? O confederație a principilor italieni sub conducerea Austriei. Tratatul de la Villafranca cu confederația lui italiană, în care papa, Austria și ducii restaurați — dacă în general pot fi restaurați — reprezintă una din părți, iar Piemontul cealaltă, întrece cele mai îndrăznețe așteptări ale Austriei. Ea se străduiește încă din 1815 să constituie o confederație a principilor italieni îndreptată împotriva Piemontului. Acum ea poate supune chiar acest Piemont. Ea poate distruge forța vitală a acestui mic stat, încadrîndu-l într-o confederație condusă nominal de papă, cel care a excomunicat Sardinia²⁵⁵, iar în realitate — de dușmanul necruțător al Sardiniei. În felul acesta s-a produs nu eliberarea Italiei, ci zdrobirea Piemontului. Înfruntînd Austria, Piemontului îi este destinat rolul Prusiei, cu deosebirea că el nu dispune de aceleași mijloace care i-au dat acesteia din urmă posibilitatea să-și paralizeze rivalul în Bundestagul german. Franța, la rîndul ei, se poate lăuda cu faptul că ocupă față de Italia poziția pe care o are Rusia față de confederația germană, numai că influența Rusiei în Germania are la bază echilibrul de forțe dintre Habsburgi și Hohenzollerni. Singurul mijloc prin care Piemontul își poate restabili prestigiul este foarte clar indicat de protectorul său. În proclamația către soldații săi, Ludovic-Napoleon spune :

„Alipirea Lombardiei la Piemont ne oferă” (adică pentru familia Bonaparte) „un aliat puternic, care ne va fi îndatorat pentru independența sa”.

În felul acesta, Napoleon declară că, în locul Piemontului independent, a apărut o satrapie napoleoniană. Victor Emanuel nu dispune de nici un fel de mijloace pentru a se smulge din această situație umiltoare. Nu poate decît să apeleze la Italia, a cărei încredere a înșelat-o, sau la Austria, de ale cărei prădăciuni s-a săturat. Este foarte posibil totuși să intervină o revoluție italiană pentru a schimba înfățișarea întregii peninsule și pentru a aduce încă o dată pe scenă pe Mazzini și pe republicani.

Scris de K. Marx la 19 iulie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5704 din 4 august 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Războiul din Italia

PRIVIRE RETROSPECTIVĂ

„Generalul secret” și-a trimis în grabă garda la Paris, pentru ca să-și facă, în fruntea ei, intrarea triumfală și apoi să primească în piața Carroussel defilarea trupelor sale victorioase. Între timp să mai trecem o dată în revistă principalele evenimente militare, pentru a examina adevăratele merite ale maimuței lui Napoleon ²⁵⁶.

La 19 aprilie contele Buol a comis puerila imprudență de a-l anunța pe ambasadorul englez că la 23 aprilie va acorda piemontezilor un răgaz de trei zile, după care însă vor începe acțiunile militare și va da ordin să se intre în Piemont. Buol știa bine că Malmesbury nu era Palmerston, dar el uita că se apropia perioada alegerilor generale și că mărginiții toryi, de frică să nu fie porecliți „austrieci”, în realitate au devenit bonapartiști vrînd-nevrînd. La 20 aprilie guvernul englez i-a adus în grabă la cunoștință d-lui Bonaparte această știre, fapt după care *s-a trecut imediat la concentrarea trupelor franceze* și s-a dat ordin să se formeze batalioanele patru din cei aflați în concediu. La 23 aprilie — chiar în ajunul alegerilor generale din Anglia — austriecii dau într-adevăr ultimatum Sardiniei. Derby și Malmesbury se grăbesc să declare această faptă o „crimă”, împotriva căreia protestează în modul cel mai energic. Bonaparte ordonă trupelor sale să treacă granița piemonteză înainte de a expira termenul ultimatumului; la 26 aprilie francezii intră în Savoia și Genova. Austriecii însă, reținuți de protestele și amenințările guvernului tory, mai pierd două zile și intră în Piemont abia la 29, în loc de 27 aprilie.

Astfel „generalul secret” a avut cunoștință de intențiile austriecilor încă cu 9 zile înainte de intrarea acestora în Piemont și, datorită trădării comise de guvernul englez, a putut să le-o ia înainte cu 3 zile. Dar „generalul secret” avea aliați

nu numai în guvernul englez, ci chiar în cadrul comandamentului armatei austriece. Toată lumea se aștepta, și pe bună dreptate, ca comanda supremă a armatei din Italia să-i fie încredințată lui Hess. În loc de aceasta, comanda i-a fost încredințată lui Gyulay, un om total incapabil, nepriceput și nehotărît, care în 1848 și 1849 n-a dat niciodată piept cu inamicul. Hess este de origine modestă și nu se bucură de simpatia clicii aristocrate, reacționare și proiezuite, care formează camarila lui Franț Iosif. Triumviratul Grünne-Thun-Bach l-a întărit împotriva bătrînului strateg pe slabul Franț Iosif, care a elaborat împreună cu Grünne un plan de operații foarte ciudat, criticat cu asprime de Hess ; în felul acesta, imbecilul de viță nobilă, Gyulay, a rămas comandant suprem, iar planul lui de operații — invadarea Piemontului — a fost adoptat. Hess recomandase deja insistent să rămînă în apărare și să se evite orice fel de bătălie pînă la Mincio. Armata austriacă, pe deasupra oprită și de ploii torențiale, a apărut pe Pad și Sesia abia la 3 sau 4 mai, cînd, firește, era prea tîrziu pentru a mai cuteza să execute un atac împotriva Torinoului sau împotriva uneia dintre fortărețele piemonteze. Francezii erau concentrați în număr mare pe cursul superior al Padului, ceea ce i-a oferit incapabilului Gyulay un pretext binevenit pentru a nu întreprinde nimic. Ca o dovadă a neputinței sale, el a întreprins o acțiune de cercetare prin luptă la Montebello. Bătălia astfel angajată a fost susținută onorabil de 13 batalioane austriece împotriva a 16 franceze, pînă cînd pe cîmpul de luptă au apărut diviziile a 2-a și a 3-a din corpul de armată al lui Baraguay d'Hilliers, după care austriecii, atingîndu-și scopul, s-au retras. Cum însă după această acțiune de cercetare austriecii n-au mai întreprins nimic, rezultă că întreaga expediție ar fi putut tot atît de bine să nu fie pornită de loc.

Între timp, „generalul secret“ a fost nevoit să-și aștepte materialele de război și cavaleria și și-a petrecut, probabil, timpul instruindu-l pe favoritul său Bülow. Perfect informați asupra poziției și forțelor austriecilor, francezilor le-a fost ușor să elaboreze un plan de ofensivă. În general nu există decît trei moduri de a ataca : ori direct frontal, pentru a face o breșă în centru, ori prin învăluirea flancului drept sau a celui stîng. „Generalul secret“ s-a hotărît să învăluiască flancul drept al inamicului. Austriecii erau dispuși pe o linie întinsă, de la Biella pînă la Pavia, după ce, prin rechiziții, pustiiseră nestingheriți întregul ținut dintre Sesia și Dora Baltea. La 21 mai piemontezii atacă linia Sesia și cîteva zile

în șir desfășoară lupte mărunte între Casale și Vercelli, în timp ce Garibaldi, strecurându-se cu vânătorii săi din Alpi chiar pînă la țărnul Lacului Maggiore, pornește o insurecție la Varesotto și pătrunde pînă în Comasco și Brianza. Gyulay lasă trupele sale risipite, ca și mai înainte, și chiar trimite unul din cele 6 corpuri de armată ale sale (corpul 9) pe malul de sud al Padului. În sfîrșit, la 29 mai pregătirile ajunseseră într-un stadiu cînd ofensiva putea începe. Luptele de la Palestro și Vinzaglio, la care a participat cea mai mare parte a armatei piemonteze împotriva unei părți a corpului 7 armată (al lui Zobel), au deschis aliaților drumul spre Novara, pe care Gyulay a părăsit-o fără să opună vreo rezistență. De îndată au fost trimiși într-acolo piemontezii, corpurile de armată franceze 2, 3 și 4 și garda; ele au fost urmate de corpul 1. Flancul drept al austriecilor era învăluit, iar drumul care duce direct spre Milano era deschis.

În felul acesta, armata se afla pe aceleași poziții datorită căroră Radetzky a repurtat în 1849 victoria de la Novara. Dispuși în coloane lungi, aliații se îndreptau spre Ticino pe cîteva drumuri paralele. Marșul nu se putea desfășura decît încet. Chiar și fără corpul 9, care era risipit, Gyulay avea sub comanda sa 5 corpuri de armată. De îndată ce ofensiva piemontezilor a luat un caracter serios, și aceasta s-a întîmplat la 29 și 30 mai, Gyulay a fost nevoit să-și concentreze trupele. Nu are aproape nici o importanță punctul în care s-a făcut această concentrare, deoarece nu se poate trece pe lîngă 140 000—150 000 de oameni concentrați într-un singur loc; în afară de aceasta, ei nu trebuiau să se limiteze la o apărare pasivă, ci trebuiau să-l lovească pe inamic a tempo*. Dacă Gyulay și-ar fi concentrat, la 31 mai și 1 iunie, trupele între Mortara, Garlasco și Vigevano, ar fi putut, pe de o parte, ca în timp ce i se învăluia flancul său drept prin Novara, el însuși să-l lovească pe inamic în flanc, să-i taie în două coloanele de marș, o parte din ele să le împingă spre Alpi și să pună astfel stăpînire pe drumul spre Torino, iar, pe de altă parte, dacă inamicul ar fi trecut Padul mai jos de Pavia, Gyulay ar mai fi putut, totuși, ajunge la timp pentru a-i bara drumul spre Milano.

Concentrarea de trupe într-adevăr a început. Dar înainte de a duce la bun sfîrșit acest lucru, Gyulay a fost derutat de ocuparea Novarei. Inamicul se afla mai aproape de Milano

* — la timp, la momentul oportun. — *Nota trad.*

decît el ! Dar tocmai aceasta era de dorit ; acum sosise momentul de a da o lovitură a tempo, deoarece inamicul trebuia să lupte în condițiile cele mai nefavorabile. Dar Gyulay, oricît de viteaz ar fi în ceea ce-l privește pe el însuși, din punct de vedere moral era laș. În loc să înainteze rapid, el s-a retras, pentru ca, prin marșuri forțate, armata sa să descrie un arc de cerc în jurul inamicului și să-i bareze din nou la Magenta drumul direct spre Milano. La 2 iunie trupele au fost puse în mișcare, iar cartierul general a fost mutat la Rosate, în Lombardia. Aici a sosit la 3 iunie, ora 5 și jumătate dimineața, Feldzeugmeisterul Hess. El i-a cerut lui Gyulay explicații asupra greșelii de neiertat pe care a comis-o și a ordonat să fie imediat oprite toate trupele, întrucît mai considera posibilă o lovitură în direcția Novara. Două corpuri de armată întregi, corpul 2 și 7, se aflau deja pe teritoriul Lombardiei și se îndreptau de la Vigevano la Abbiategrasso. Corpul 3 a primit ordin să se oprească chiar în momentul cînd trecea podul de la Vigevano ; s-a întors și a ocupat o poziție pe malul piemontez. Corpul 8 a trecut prin Bereguardo, corpul 5 prin Pavia. Corpul 9 tot se mai afla prea departe și, în general, în afara raionului de operații.

Cînd Hess a cunoscut în amănunțime dislocarea trupelor, și-a dat seama că era prea tîrziu ca să mai sconteze pe un succes în direcția Novarei ; nu mai rămînea decît direcția Magenta. La orele 10 dimineața coloanelor li s-a trimis ordinul să continue marșul spre Magenta.

Gyulay pune pierderea bătăliei de la Magenta tocmai pe seama acestei intervenții a lui Hess și a faptului că, prin oprirea coloanelor, s-au pierdut 4 ore și jumătate. Cît de neîntețiat este acest pretext reiese din următoarele fapte : podul de la Vigevano se află la o distanță de 10 mile engleze de Magenta, adică la un scurt marș de o zi. Corpurile 2 și 7 se aflau deja în Lombardia cînd au primit ordinul să se oprească, prin urmare trebuiau să străbată în medie cel mult 7—8 mile. Cu toate acestea, numai o divizie din corpul 7 a ajuns la Corbetta și 3 brigăzi din corpul 2 au ajuns la Magenta. Divizia a 2-a din corpul 7 nu a ajuns pe data de 3 decît la Castelletto, lîngă Abbiategrasso, iar corpul 3, care a primit cel tîrziu la orele 11 dimineața ordinul de a porni de pe podul de la Vigevano, avînd deci înaintea sa încă o bună parte din zi, pare să nu fi parcurs nici măcar cele 5—6 mile engleze pînă la Abbiategrasso, întrucît a doua zi a putut intra în luptă abia pe la ora 4 după-amiază la Robecco (la 3 mile de Abbia-

tegrasso). Aici deci drumurile au fost tixite de coloane, ceea ce, din pricina proastei organizări, a încetinit marșul. Dacă un corp de armată are nevoie de 24 de ore și mai bine pentru a străbate 8—10 mile, 4—5 ore în plus, firește, nu mai contează. Corpul 8, trimis prin Bereguardo și Binasco, trebuia să facă un asemenea ocol, încît, chiar dacă ar fi folosit cele 4 ore și jumătate pierdute, tot n-ar fi putut apare la timp pe cîmpul de luptă. Corpul 5, care sosise din Pavia făcînd *într-adevăr două marșuri forțate*, a reușit să intre în luptă în seara zilei de 4 iunie cu încă o brigadă²⁵⁷. Ceea ce a pierdut în timp a cîștigat în intensitatea mișcării. Așadar, încercarea de a-l face pe Hess răspunzător de fărîmițarea armatei nu are absolut nici un temei.

Prin urmare, preludiul strategic al victoriei de la Magenta conține, în primul rînd, o greșeală efectiv comisă de însuși Ludovic Bonaparte prin faptul că a executat un marș de flanc în raza de acțiune a inamicului, și, în al doilea rînd, o greșeală a lui Gyulay, care, în loc să atace cu forțe concentrate lungile coloane de marș ale inamicului, și-a fărîmițat complet armata printr-un contramarș (pe deasupra și prost conceput) și o retragere și și-a trimis trupele în luptă extenuate și flămînzite. Aceasta a fost prima fază a războiului. Despre cea de-a doua vom vorbi în numărul viitor.

L-am lăsat pe „adevăratul și secretul” nostru Napoleon pe cîmpul de bătălie de la Magenta. Gyulay i-a făcut cel mai mare serviciu pe care îl poate face un general adversarului său : el a trimis la Magenta trupe atît de dispersate, încît chiar în momentul bătăliei s-a aflat într-o minoritate numerică considerabilă și nici seara nu dispunea încă de toate trupele. Corpul 1 și 2 s-au retras spre Milano, corpul 8 a pornit din Binasco, corpul 5 — din Abbiategrosso, iar corpul 9 fusese trimis să se plimbe departe, în josul Padului. Aici se crease o situație pentru un adevărat general ; aici trebuia ca, folosind considerabilele forțe proaspete sosite în cursul nopții, să te năpustești asupra coloanelor austriece fărîmițate, pentru a repurta o victorie *adevărată* și a sili să capituleze unități întregi cu steaguri și artilerie ! Așa a acționat Napoleon cel obișnuit la Montenotte și Millesimo, la Abensberg și Regensburg²⁵⁸. Nu tot așa procedează Napoleon „cel sublim”. El se află mult deasupra unui empirism atît de grosolan. El știe din lectura lui Bülow al său, că o retragere excentrică este cea mai avantajoasă. De aceea el a considerat desăvîrșită măiastra

tactică de retragere a lui Gyulay și, în loc să pornească împotriva austriecilor, a telegrafiat la Paris : armata se odihnește și se reorganizează. El era oricum încredințat că lumea nu va fi atît de nepoliticoasă încît să-i denumească stîngacele sale exerciții de la Magenta altfel decît o „mare victorie” !

Drăguțul de Gyulay, care mai încercase o dată cu atîta succes manevra de a-l învălui pe inamic descriind un arc de cerc în jurul lui, a repetat această experiență, numai că de astă dată pe o scară mai largă. El a ordonat armatei sale s-o pornească mai întii la sud-est, spre Pad, apoi să înainteze în 3 coloane pe 3 drumuri paralele, de-a lungul Padului pînă la Piadena pe Oglio, pe urmă din nou la nord, spre Castiglione. Și unde mai pui că nu se grăbea cîtuși de puțin. Drumul pe care îl avea de parcurs pînă la Castiglione se întindea pe aproximativ 120 de mile engleze, ceea ce însemna 10 zile de marș obișnuit, sau 8 zile de marș forțat. Prin urmare, el ar fi putut ocupa pozițiile de la Castiglione pe 14, cel tîrziu pe 15 iunie ; în realitate însă, abia pe 19 o parte mai mare a armatei se afla pe înălțimile de la sud de Lacul Garda. Tot odată, încrederea trezește încredere. Dacă austriecii înaintau în marș lent, Napoleon „cel sublim” le-a dovedit că el îi depășește pînă și în această privință. Napoleon cel obișnuit s-ar fi grăbit, în primul rînd, să-și ducă trupele în marș forțat spre Castiglione pe cel mai scurt și mai direct drum, care n-avea mai mult de 100 de mile engleze, pentru a sosi *înaintea* austriecilor pe pozițiile de la sud de Lacul Garda și pe Mincio, iar acolo unde era posibil, să atace din nou în flanc coloanele de marș austriece. Nu tot așa a procedat desăvîrșitul Napoleon. Deviza sa este : „Mereu înainte fără grabă”. El a avut nevoie de un interval de timp din 5 pînă în 22 pentru a-și concentra trupele pe Chiese, adică 17 zile pentru 100 de mile sau vreo două ore de mișcare pe zi !

Acestea sînt grozavele eforturi la care au fost supuse coloanele franceze și care au insuflat corespondenților de presă englezi o asemenea admirație pentru perseverența și nesecata voioșie de care au dat dovadă pioupious *. O singură dată s-a făcut o încercare de luptă de ariergardă. Era vorba ca o divizie austriacă (Berger) să fie alungată din Melegnano. O brigadă menținea orașul, iar cealaltă era gata pregătită dincolo de riul Lambro pentru a acoperi retragerea celei dintîi, și aproape că nici n-a participat la bătălie. Aici a demonstrat

* — poreclă dată infanteriștilor francezi. — *Nota trad.*

„generalul” nostru „secret” că, dacă e cazul, se pricepe și el la strategia napoleoneană : forțele principale în sectorul decisiv ! În concluzie, el a trimis împotriva acestei unice brigăzi două corpuri de armată sau 10 brigăzi ; atacată de 6 brigăzi franceze, brigada austriacă (Roden) a rezistat timp de 3—4 ore și, abia după ce a pierdut o treime din efectivul ei, s-a retras fără să fie urmărită peste râul Lambro ; cea de-a doua brigadă (Boér) era absolut suficientă pentru a opri forțele franceze, colosale ca număr. De aici se vede că francezii au dus războiul cu cea mai mare eleganță.

La Castiglione își face apariția pe scenă un alt erou — Franț Iosif al Austriei. Doi adversari demni unul de altul ! Primul a căutat să răspîndească pretutindeni părerea că el ar fi mintea cea mai luminată a tuturor timpurilor ; celuilalt îi place să apară în postura de cavaler. Primul n-are încotro și trebuie să reprezinte pe cel mai mare comandant de oști al secolului său, deoarece este chemat să-l joace în travesti pe adevăratul Napoleon — și-a luat doar cu el în campanie cupa autentică și alte relicve ale acestuia. Celălalt trebuie să-și lege victoria de steagurile sale, pentru că el este „un comandant de oști înăscut” al armatei sale ! Nici că se putea ca domnia epigonilor, care s-a extins în antractele dintre revoluțiile secolului al XIX-lea, să fie mai bine reprezentată pe cîmpul de bătălie.

Franț Iosif și-a început cariera de comandant suprem ordonînd mai întii trupelor sale să ocupe pozițiile de la sud de Lacul Garda, pentru ca apoi să le retragă imediat dincolo de râul Mincio ; abia au trecut trupele dincolo de acest râu, că le-a și trimis din nou la ofensivă. O asemenea manevră l-a surprins chiar și pe un Napoleon „desăvîrșit”, care a fost destul de amabil să recunoască deschis acest lucru în buletinul său. Întrucît chiar în aceeași zi se îndrepta și el cu armata sa spre Mincio, s-a produs o ciocnire între cele două armate, și anume bătălia de la Solferino. Renunțăm să mai insistăm aici asupra amănuntelor acestei bătălii, întrucît am făcut acest lucru într-unul din numerele anterioare ale acestui ziar *, cu atît mai mult cu cît comunicatul austriac oficial este intenționat extrem de confuz, pentru a ascunde uluitoarele gafe ale „comandantului de oști înăscut”. Un lucru rezultă însă cu certitudine, și anume că de pierderea bătăliei sînt vinovați în special Franț Iosif și camarila sa. În primul

* Vezi volumul de față, pag. 447—450. — *Nota red.*

rînd, Hess a fost ținut pe planul al doilea în mod intenționat și sistematic. În al doilea rînd, Franț Iosif a pretins pentru sine locul lui Hess. În al treilea rînd, sub influența camarilei, în posturile de comandă importante au fost puși o grămadă de oameni incapabili și fiecare în parte de un curaj îndoielnic. Toate aceste împrejurări, fără să mai vorbim de planul inițial, au iscat o asemenea zăpăceală în ziua bătăliei, că nici pomeneală nu mai putea fi de conducerea trupelor, de coordonarea deplasărilor, de ordine și de continuitatea manevrelor. În special în centru se pare că a domnit o derută fără margini. Cele 3 corpuri de armată care se aflau aici (1, 5 și 7) au efectuat acțiuni atît de contradictorii și de necoordonate, iar în momentul hotărîtor au pierdut în așa măsură legătura între ele, în timp ce altminteri s-au împiedicat într-atît unul de altul, încît din raportul austriac reiese un singur lucru, dar cu toată certitudinea : aici bătălia a fost pierdută nu atît din pricina inferiorității numerice, cît din pricina conducerii rușinos de proaste. Niciodată unul dintre corpuri nu l-a sprijinit la timp pe celălalt ; rezervele se aflau pretutindeni, în afară de locul unde erau necesare. Așa au căzut unul după altul Solferino, San Cassiano și Cavriano, în timp ce toate trei la un loc, apărate cu îndirjire și iscusință, reprezentau o poziție inexpugnabilă. În felul acesta însă Solferino, punctul-cheie, a fost pierdut încă la ora 2, și o dată cu el și bătălia. Solferino a căzut în urma unui atac concentric, care putea fi zădărnicit numai prin contraatacuri, dar tocmai acestea au lipsit. După Solferino au căzut celelalte localități tot în urma unor atacuri concentrice, cărora li s-a răspuns printr-o apărare pasivă insuficientă. Și totuși austriecii mai dispuneau de forțe proaspete, deoarece listele cu cei căzuți dovedesc că, din 25 de regimente de linie angajate în bătălie, 8 (Rossbach, Arhiducele Joseph, Hartmann, Mecklenburg, Hess, Grüber, Wernhardt, Wimpfen), deci o treime, au pierdut mai puțin de 200 de oameni de regiment ; de unde reiese că doar o parte neînsemnată dintre ele a fost angajată în luptă ! 3 din aceste 8 regimente, ca și regimentul de grăniceri din Gradisca, n-au pierdut mai mult de 100 de oameni de regiment, iar dintre vînători majoritatea batalioanelor (5) au pierdut sub 70 de oameni de batalion. Cum, dată fiind superioritatea numerică a inamicului, flancul drept (Benedek, corpul 8) a trebuit să-și angajeze serios în luptă toate trupele, regimentele și batalioanele de care am vorbit, angajate doar parțial în bătălie, au atacat centrul și flancul

stîng, iar o bună parte dintre ele trebuie să se fi aflat în centru. Aceasta dovedește cît de deplorabilă a fost aici conducerea. Lucrurile au, de altfel, o explicație foarte simplă : aici se afla Franț Iosif în persoană împreună cu camarila sa, prin urmare aici totul trebuia să se desfășoare fără nici un plan. Cele 13 baterii ale artileriei de rezervă n-au tras nici o lovitură ! Se pare că și flancul stîng a fost lipsit de orice conducere. Aici, în special cavaleria a fost aceea care, sub conducerea unor muieri bătrîne, n-a luat parte la luptă. Unde se arăta un regiment de cavalerie austriac, cavaleria franceză făcea cale întoarsă, dar din 8 regimente la atac au participat un singur regiment de husari și parțial două regimente de dragoni și unul de ulani. Husarii prusieni au pierdut 110 oameni, cele două regimente de dragoni au pierdut împreună 96 de oameni ; pierderile suferite de ulanii sicilienii nu sînt cunoscute, celelalte 4 regimente au pierdut împreună numai 23 de oameni ! Artileria a pierdut în total numai 180 de oameni.

Aceste cifre dovedesc mai mult ca orice nesiguranța și nehotărîrea cu care comandanții austrieci, de la împărat pînă la comandantul de corp de armată, au condus trupele împotriva inamicului. Dacă mai ținem seama și de superioritatea numerică, precum și de avîntul moral pe care francezii îl datorau succeselor lor anterioare, atunci înțelegem de ce austriecii n-au putut învinge. Singurul comandant de corp de armată care nu s-a lăsat intimidat a fost Benedek. El a comandat complet independent aripa dreaptă și Franț Iosif n-a avut timp să se amestece. Rezultatul a fost că el i-a bătut zdravăn pe piemontezi, deși aceștia dispuneau de un efectiv de două ori mai mare.

Napoleon „cel sublim” nu era tot atît de novice în ducerea războiului ca Franț Iosif. El arătase ce poate încă de la Magenta și știa din experiență cum trebuie să se comporte pe cîmpul de bătălie. El l-a lăsat pe bătrînul Vaillant să calculeze lungimea frontului care trebuia ocupat, după care repartizarea diferitelor corpuri s-a făcut de la sine ; apoi a lăsat totul pe seama comandanților de corpuri de armată, deoarece ei își cunoșteau meseria și în privința aceasta putea să nu-și facă prea multe griji. El însuși a pornit-o spre acele poziții de pe care ar fi arătat cel mai bine în pozele din numărul de simbătă al revistei pariziene „Illustration”²⁵⁹ ; de aici trimitea ordine mărunte grozav de melodramatice, dar cu totul neînsemnate.

Cu mulți ani în urmă se afla la Academia din Düsseldorf un pictor rus care mai târziu a fost trimis în Siberia din pricina leneviei și a lipsei lui de talent. Bietul om îl iubea la nebunie pe Nicolaie, împăratul său, și avea obiceiul să spună, plin de încântare : „Împărat om foarte mare ! Împărat poate tot ! Împărat știe să și picteze, dar nu au timp să picteze ; împărat cumpără peisaje și după aia pictează în ele soldați. Împărat e om foarte mare ! Dumnezeu e mare, dar împărat e încă tânăr !” *

Napoleon „cel sublim”, ca și Nicolaie, e de părere că peisajele există numai pentru ca să pictezi pe ele soldați. Dar fiindcă nu are timp nici măcar să picteze soldați pe peisajele gata făcute, se mulțumește să pozeze pentru portrete. El pose ** . Magenta, Solferino și întreaga Italie nu sînt pentru el decît fondul, decît un pretext pentru a-și expune din nou în „Illustration” și în „Illustrated London News” ²⁶⁰, într-o poză melodramatică, interesanta sa figură. Și deoarece pentru treaba asta nu-i trebuiau decît niscaiva parale, a reușit să se descurce de minune. El le-a spus milanezilor :

„Chiar dacă există oameni care nu-și înțeleg secolul” (secolul reclamei și al blufului), „eu unul nu fac parte dintre aceștia”.

Bătrînul Napoleon a fost mare, iar „desăvîrșitul” Napoleon nu mai e tânăr !

Și tocmai pentru că și-a dat seama că nu mai e tânăr s-a gîndit că a venit, poate, timpul să încheie pace. Tot ce se putea obține exclusiv prin succés d'estime ***, el obținuse. „În 4 lupte și două bătălii”, în care a pierdut peste 50 000 de oameni numai pe cîmpul de luptă, fără a mai pune la socoteală bolnavii, el nu a cucerit decît teritoriul din fața cetăților austriece, adică o regiune în privința căreia chiar Austria, construind cetățile de la Mincio, dăduse de înțeles lumii întregi că nu are de gînd s-o apere în mod serios în caz că inamicul este superior numericeste, și care, de data asta, a fost totuși apărată numai pentru a-i face în necaz mareșalului Hess. Via sacra ²⁶¹ pe care Napoleon „cel sublim” și-a condus pînă acum armata cu o indolență atît de clasică și cu succese atît de îndoielnice s-a dovedit deodată că e barată. De partea

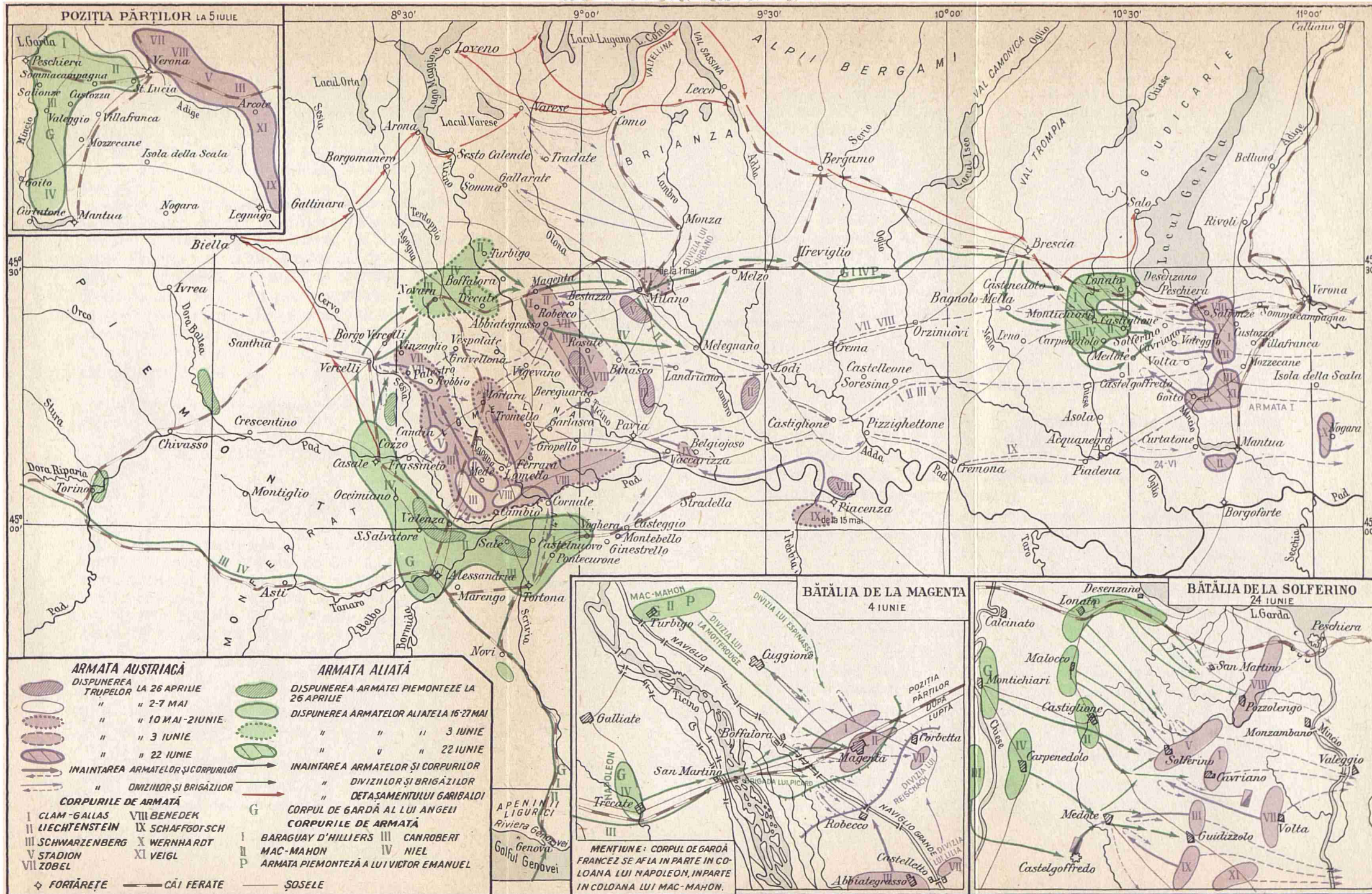
* În textul original, germana vorbită de pictorul rus lasă mult de dorit. — *Nota trad.*

** — El pozează. — *Nota trad.*

*** — succésul datorat reușitei. — *Nota trad.*

RĂZBOIUL DIN ITALIA DIN 1859

cealaltă se afla pământul făgăduinței, pe care nici actualei „armate din Italia”, și poate, nici chiar nepoților ei nu le va fi dat să-l vadă. Rivoli și Arcole nu figurau în program. Verona și Mantua se pregăteau să-și spună cuvîntul, și singura cetate în care Napoleon „cel sublim” a reușit pînă acum să intre cu suită militară este castelul Ham — și a fost cît se poate de bucuros cînd a putut să-l părăsească fără nici un fel de onoruri militare ²⁶². El n-a prea avut parte de succese răsunătoare ; ce-i drept, a purtat grandes batailles *, dar că a avut grandes victoires **, asta n-au crezut-o nici firele de telegraf. Un război pentru tabere întărite, un război împotriva bătrînelui Hess, un război cu sorți schimbători și cu șanse din ce în ce mai reduse, un război care cerea eforturi serioase, *un război adevărat* — așa ceva nu era pentru Napoleon, pentru acest erou de la Porte Saint Martin ²⁶³ și de la Amfiteatrul Astley. La aceasta se mai adaugă faptul că încă un pas din partea lui ar fi provocat un război și pe Rin, și atunci s-ar fi ivit complicații care ar fi pus imediat capăt grimaselor eroice și melodramaticelor poses plastiques ***. Napoleon „cel sublim” nu este însă amator de asemenea lucruri, așa că a încheiat pace și și-a înghițit programul.

Cînd a început războiul, „sublimul” nostru Napoleon s-a apucat îndată să evoce campaniile din Italia ale lui Napoleon cel obișnuit, via sacra Montenotte, Dego, Millesimo, Montebello, Marengo, Lodi, Castiglione, Rivoli și Arcole. Să comparăm deci copia cu originalul.

Napoleon cel obișnuit a luat comanda a 30 000 de soldați pe jumătate flămînzi, desculți și zdrențăroși, într-un moment cînd Franța, cu finanțele dezechilibrate și în imposibilitate de a căpăta un împrumut, trebuia să întrețină nu numai două armate în Alpi, ci și alte două în Germania. Sardinia și celelalte state italiene nu erau alături de el, ci împotriva lui. Armata pe care trebuia s-o înfrunte era superioară armatei sale atît din punct de vedere numeric, cît și organizatoric. Și, cu toate acestea, el a atacat, a dat austriecilor și piemontezilor 6 lovituri, care s-au succedat repede, reușind de fiecare dată să-și asigure superioritatea numerică, a silit Piemontul să încheie pace, a trecut Padul, a forțat riul Adda la Lodi și a asediat Mantua. Prima armată austriacă venită în ajutorul

* — bătălii mari. — *Nota trad.*

** — victorii mari. — *Nota trad.*

*** — poze teatrale. — *Nota trad.*

asediațiilor a fost zdrobită de el la Lonato și Castiglione, iar atunci când aceasta a pornit a doua oară la ofensivă a silit-o, printr-o manevră îndrăzneță, să se închidă în interiorul cetății. A doua armată venită în ajutorul asediațiilor de la Mantua a fost oprită de el la Arcole și ținută timp de două luni în șah, pînă cînd, întărită, a reluat înaintarea, pentru ca să se lase bătută la Rivoli. După aceea a silit Mantua să capituleze, iar pe cîrmuitorii din sudul Italiei să ceară pace și a pătruns, prin Alpii Iulici, pînă la poalele Semmeringului, unde a impus pacea.

Așa a procedat Napoleon cel obișnuit. Dar cum procedează Napoleon „cel sublim” ? El găsește cea mai bună și mai puternică armată pe care a avut-o vreodată Franța și o situație financiară care, în orice caz, îi permite să acopere cu ușurință, cu ajutorul împrumuturilor, cheltuielile de război. El are la dispoziție 6 luni de zile pentru a se pregăti, în condiții de pace deplină, în vederea campaniei sale. Are de partea lui Sardinia cu fortărețele ei puternice și cu o armată numeroasă și excelentă. Roma este în miinile lui. Italia centrală nu așteaptă decît semnalul lui pentru a intra în luptă și a i se alătura. Baza lui de operații nu se află lîngă Alpii Maritimi, ci pe cursul mijlociu al Padului, la Alessandria și Casale. Acolo unde predecesorul său a avut poteci de munte, el are căi ferate. Și ce face el ? Aruncă în Italia 5 corpuri de armată puternice, cu efective atît de mari, încît, împreună cu sarzii, armata lui depășește tot timpul considerabil, din punct de vedere numeric, pe austrieci, îi depășește atît de mult, încît mai poate ceda un al șaselea corp pentru armata de turiști a vărului său în vederea unei plimbări militare. Cu toate că dispune de căi ferate, îi trebuie o lună întreagă pentru a-și concentra trupele. În sfîrșit începe să înainteze. Incapacitatea lui Gyulay îi face un dar prin bătălia de la Magenta, încheiată nedecis, care se transformă într-o victorie a lui, în virtutea condițiilor strategice accidentale în care s-au pomenit cele două armate după bătălie, condiții pentru care Napoleon „cel sublim” nu are absolut nici o vină și de care este răspunzător exclusiv Gyulay. Drept mulțumire, în loc să-i urmărească pe austrieci, Napoleon îi lasă s-o tulească. La Solferino, Franț Iosif aproape că-l *silește* să învingă și, cu toate acestea, rezultatul obținut abia dacă a fost ceva mai bun decît cel de la

Magenta. Tocmai acum se creează o situație în care Napoleon cel obișnuit și-ar fi arătat toate aptitudinile. Războiul se desfășoară într-un ținut unde se poate face ceva apreciabil și capătă o amploare în care o mare ambiție poate găsi satisfacție. Ajuns în punctul unde abia începe via sacra a lui Napoleon cel obișnuit, unde abia se deschide o perspectivă grandioasă, *Napoleon „cel sublim” cere pace!*

Scris de F. Engels la 20, 28 iulie
și aproximativ 3 august 1859

Publicat în „Das Volk” nr. 12, 13,
și 14 din 23, 30 iunie și 6 august 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

Karl Marx

Un adevăr confirmat

Undeva în cartea sa despre campania italiană din 1796 și 1797, Clausewitz observă că, în ultimă instanță, războiul nu este un spectacol atît de dramatic cum e înclinată lumea să și-l închipuie, și că, privite prin prisma științei, victoriile și înfrîngerile reprezintă cu totul alt tablou decît cel imaginat de cei ce flecăresc despre politică ²⁶⁴. Cunoașterea acestui adevăr ne-a dat puțința să suportăm cu o oarecare indiferență. furia zgomotoasă pe care aprecierea noastră asupra evenimentelor militare din ultimul război a provocat-o din cînd în cînd în rîndul diverselor ziare bonapartiste din țara noastră, zeloase, deși nu prea inteligente, indiferent dacă apăreau în limba franceză sau în cea engleză. În prezent am aflat cu satisfacție că părerea noastră despre aceste evenimente a fost confirmată mult mai curînd decît ne-am fi putut aștepta, și încă chiar de principalii beligeranți — Franț Iosif și Ludovic-Napoleon.

Lăsînd la o parte amănunțele, în ce a constat esența aprecierilor noastre critice ? Pe de o parte, noi nu am atribuit înfrîngerile suferite de austrieci nici vreunei genialități de care ar fi dat dovadă aliații, nici acțiunii miraculoase a tunurilor cu țeavă ghintuită, nici necredinței imaginare a regimentelor maghiare și nici vitejeii mult lăudate a soldaților francezi, ci pur și simplu greșelilor strategice comise de generalii austrieci, pe care Franț Iosif și consilierii săi personali i-au pus în locul unor oameni ca generalul Hess. Și această strategie defectuoasă nu numai că a reușit să opună inamicului în fiecare punct forțe mai slabe numericește, dar chiar și pe cîmpul de bătălie a fost în stare să dispună forțele existente în modul cel mai absurd cu puțință. Pe de altă parte, rezistența îndîrjită opusă de armata austriacă chiar și în aceste împrejurări, bătăliile soldate cu succese aproape egale de ambele părți,

în pofida inegalității de forțe, greșelile strategice grosolane comise de francezi și pasivitatea lor de neiertat, care a diminuat victoria și aproape că i-a lipsit de roadele ei datorită faptului că s-a neglijat posibilitatea urmării inamicului — toate acestea ne îndreptățesc să afirmăm că, dacă comanda supremă a armatei austriece ar fi fost trecută din mîinile unor oameni incompetenți în mîinile unor oameni capabili, fără doar și poate că situația părților beligerante ar fi fost inversată. Al doilea moment, și cel mai important, asupra căruia am insistat încă înainte de izbucnirea războiului a fost următorul: din clipa în care austriecii vor trece de la ofensivă la apărare, războiul se va împărți în două — unul melodramatic, care va fi purtat în Lombardia, și unul serios, care va începe dincolo de linia Mincio, în rețeaua îngrozitoare a celor patru fortărețe. Am spus că toate victoriile francezilor nu aveau nici o importanță în comparație cu încercările prin care mai trebuiau să treacă în poziția a cărei cucerire i-a cerut nouă luni chiar și adevăratului Napoleon, deși pe vremea lui Verona, Legnago și Peschiera erau ca și inexistente din punct de vedere militar, și singură Mantua trebuia să țină piept întregii ofensive. După cum aflăm acum din ziarele vieneze, generalul Hess, care, firește, cunoștea mai bine decît noi statu-quo-ul conducerii militare austriece, a propus încă de la începutul războiului să nu se pătrundă în Piemont, ci mai degrabă să fie evacuată Lombardia și bătălia să se dea numai dincolo de Mincio. Să vedem acum în ce fel se scuză Franț Iosif și Ludovic Bonaparte — unul, pentru că a părăsit o parte dintr-un teritoriu, iar celălalt, pentru că a schimbat planul de acțiune pe care l-a întocmit la începutul războiului.

Franț Iosif, vorbind despre război, menționează două fapte împotriva cărora „Moniteur” nu obiectează. În apelul său către armată²⁶⁵ el spune că trupelor austriece li s-au opus întotdeauna forțe superioare numericește. „Moniteur” nu îndrăznește să contrazică această afirmație care, la drept vorbind, aruncă cea mai mare vină chiar pe umerii împăratului austriac. Oricum ar fi, putem socoti drept meritul nostru că am desprins din informațiile cele mai contradictorii ale „propriilor corespondenți”, din minciunile francezilor și din exagerările austriecilor, ceea ce caracteriza adevărata stare a lucrurilor, și că, dispunînd de un material sărac și nu prea sigur, am stabilit în analizele noastre asupra fiecărei bătălii în parte, începînd cu Montebello și sfîrșind cu Solferino, forțele relative ale părților beligerante. Franț Iosif pune un mare accent pe

un alt moment, care trebuie să sune destul de ciudat unei anumite categorii de ziariști. Reproducem propriile lui cuvinte:

„Un fapt asupra căruia, de asemenea, nu încapă nici o îndoială este acela că inamicul nostru, cu toate eforturile lui maxime și în pofida folosirii depline a tuturor resurselor lui extrem de însemnate, pregătite vreme îndelungată în vederea luptei pe care intenționa să o dea, *nu a fost în stare, nici chiar cu prețul unor sacrificii urlase, să repurteze o victorie decisivă*. Tot ceea ce a reușit să obțină în luptă au fost *succese de ordin secundar*. În același timp, armata austriacă, cu o forță și o bărbăție de nezdrcinat, și-a păstrat o poziție care îi oferă șanse de succes în toate încercările ei viitoare de a-și recâștiga teritoriul pierdut”.

Ceea ce Franț Iosif nu îndrăznește să spună în manifestele sale, și anume că el și camarila sa au ratat tot războiul, dînd conducerea lui pe mîna favoriților lor, impunîndu-și capriciile și punînd piedici absurde în calea generalilor competenți, deși plebei, chiar și acest păcat este acum recunoscut deschis, dacă nu în vorbe, cel puțin în fapt. Generalul Hess, ale cărui sfaturi n-au fost luate în seamă în tot cursul campaniei și care a fost privat de o situație ce i s-ar fi convenit în virtutea trecutului său, a vîrstei sale și chiar a locului pe care îl deținea în ierarhia austriacă, a fost numit acum feldmareșal, i s-a încredințat comanda supremă a forțelor din Italia, și primul lucru pe care l-a făcut Franț Iosif cînd a sosit la Viena a fost o vizită ostentativă la soția bătrînului general. Într-un cuvînt, întreaga atitudine adoptată acum de autocratul habsburgic față de omul a cărui origine plebeie, ale cărui simpatii liberale, sinceritate brutală și geniu militar au jignit pretențiile cercurilor aristocratice de la Schönbrunn²⁶⁶ nu înseamnă altceva decît o mărturisire umiltoare pentru oamenii din toate straturile sociale și cu atît mai mult pentru stăpînitorii ereditari ai omenirii.

Să examinăm acum varianta franceză a manifestului austriac, și anume scuzele lui Bonaparte²⁶⁷. Împărtășește el oare iluzia prostească a admiratorilor săi că a cîștigat o serie de bătălii decisive? Își închipuie el oare că pe viitor nu poate fi vorba de o schimbare radicală a situației? Lasă el măcar să se înțeleagă că evenimentele au ajuns la un moment hotărîtor și că pentru obținerea unei victorii depline era nevoie doar de perseverență? Dimpotrivă! El recunoaște că partea melodramatică a luptei a luat sfîrșit, că aspectul războiului urma să se schimbe în mod inevitabil, că pe viitor îl așteaptă insuccese, că era înspăimîntat nu numai de primejdia revoluției, ci și de forța „inamicului care-i stătea în față, întărit în

tranșeele din spatele unor mari fortărețe". El vedea în fața sa doar un „război îndelungat și steril”. Iată textual cuvintele sale :

„Cînd războiul a ajuns să se desfășoare sub zidurile Veronei, lupta trebuia să-și schimbe în mod inevitabil caracterul atît din punct de vedere militar, cît și politic. Silit să atace frontal un inamic întărit în spatele unor mari fortărețe și care avea flancurile acoperite datorită inaccesibilității teritoriului înconjurător, fiind pe punctul de a începe un război îndelungat și steril, m-am pomenit față în față cu o Europă înarmată, gata fie să ne dispute succesele, fie să agraveze înfringerile care ne așteptau”.

Cu alte cuvinte, Ludovic-Napoleon a încheiat pacea nu numai pentru că se temea de Prusia, de Germania și de revoluție, dar și pentru că se temea de cele 4 mari fortărețe. Potrivit unui articol semioficial din „Indépendance belge”, asediul Veronei necesita întăriri de 60 000 de oameni ; un asemenea efectiv el nu-l putea aduce din Franța, lăsînd în același timp acolo forțele necesare armatei din nord de sub comanda lui Pélissier ; și după ce ar fi terminat cu Verona, ar mai fi trebuit să lupte pentru Legnago și Mantua. Pe scurt, Napoleon al III-lea și Franț Iosif confirmă întru totul după război ceea ce noi am spus înainte de începerea lui și în timpul desfășurării lui atît despre resursele militare ale celor două țări, cît și despre caracteristicile campaniei. Cităm ambele aceste mărturii, deoarece ele pledează în mod involuntar în favoarea judecății sănătoase și a adevărului istoric, împotriva torențului de exagerări stupide și de iluzii prostești care în ultimele două luni au luat o asemenea amploare cum, probabil, nu se va mai întîmpla atît de curînd.

Scris de K. Marx la 22 iulie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5704 din 4 august 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Invazie !

Dintre toate dogmele politicii bigote a zilelor noastre, nici una n-a adus mai multe nenorociri ca dogma potrivit căreia „dacă vrei pace, pregătește-te de război”. Acest mare adevăr, care se distinge în special prin faptul că în el este cuprinsă o mare minciună, reprezintă strigătul de luptă care a chemat la arme întreaga Europă și a dat naștere unui asemenea fanatism de mercenari, încît fiecare nou tratat de pace este considerat o nouă declarație de război și devine obiectul unor speculații corespunzătoare. În timp ce statele europene s-au transformat în tot atâtea tabere militare, ai căror mercenari ard de dorința de a se arunca unul asupra celuilalt pentru a-și tăia reciproc beregata în cinstea păcii, de fiecare dată cînd izbucnește un nou război, nu e nevoie să se elucideze decît o singură problemă extrem de neîr semnată : de partea cui să fii. De îndată ce parlamentarii diplomatici rezolvă, cu ajutorul verificatului dicton „si vis pacem, para bellum” * această problemă secundară, începe unul din acele războaie în numele civilizației care, prin dezlănțuirea lor de barbarie, aparțin epocii de înflorire a tagmei cavalerilor jefuitori, iar prin perfidia lor rafinată țin exclusiv de perioada cea mai modernă a burgheziei imperialiste.

În asemenea condiții nu e de mirare dacă tendința generală spre barbarie devine metodă, imoralitatea — sistem, anarhia își găsește legiuitori, iar dreptul pumnului e justificat de coduri de legi. De aceea, dacă acum se revine atît de des la „idées napoléoniennes”, motivul este că aceste fantezii absurde ale fostului deținut de la Ham au devenit pentateucul religiei moderne a șarlatanilor și revelația politicii imperiale de speculații militare și de bursă.

* „Dacă vrei pace, pregătește-te de război”. — *Nota trad.*

Pe vremea cînd se afla la Ham, Ludovic-Napoleon a declarat :

„Rareori o acțiune mare reușește din prima lovitură”²⁶⁸.

Convins de acest adevăr, el cunoaște arta de a se retrage la momentul potrivit, pentru ca la scurtă vreme după aceea să se pregătească de un nou salt, și să repete această manevră pînă cînd vigilența adversarului scade, iar mots d'ordre * lansate de el însuși devin banale și ridicole, dar tocmai de aceea periculoase. Această artă de a sta în expectativă pentru a înșela opinia publică, de a se retrage pentru a înainta apoi cu atît mai nestînjedit, într-un cuvînt secretul lozincii : ordre, contre-ordre, désordre ** a fost cel mai puternic aliat al său în lovitura de stat.

În ce privește ideea napoleoniană a unei *invazii în Anglia* se pare că el intenționează să urmeze aceeași tactică. Această idee, de atîtea ori dezaprobată, de atîtea ori ridiculizată, de atîtea ori înecată în valuri de șampanie de Compiègne revine iară și iarăși, în ciuda tuturor înfrîngerilor suferite în aparență, pe ordinea de zi a trîncănelii politice europene. Nimeni nu știe din ce sursă a provenit pe neașteptate, dar fiecare simte că simpla ei existență reprezintă o putere încă de neînfrînt. Oameni serioși ca lordul Lyndhurst, în vîrstă de 84 de ani, sau Ellenborough, căruia categoric că nu-i lipsește curajul, se dau înapoi de teamă în fața puterii tainice a acestei idei. Dacă o simplă frază poate produce o impresie atît de puternică asupra guvernului, parlamentului și poporului, aceasta nu dovedește decît că instinctiv se simte și se știe că în spatele acestei fraze se află o armată de 400 000 de oameni împotriva căreia trebuie să lupti pe viață și pe moarte, altminteri nu poți scăpa de această idee sinistă.

Articolul din „Moniteur” care, comparînd bugetul flotei engleze cu cel al flotei franceze, prezintă Anglia drept cea care a inițiat și, deci, poartă răspunderea înarmărilor costisitoare, tonul iritat al introducerii și încheierii acestui document, scris de o mină augustă²⁶⁹, comentarul oficios din „Patrie”, care conține de-a dreptul o amenințare plină de nerăbdare, ordinul de demobilizare a forțelor armate franceze dat imediat după aceea, toate acestea reprezintă momente atît de caracteristice ale tacticii bonapartiste, încît este lesne de

* — lozincile. — *Nota trad.*

** — ordin, contraordin, dezordine. — *Nota trad.*

înțeles de ce presa engleză și opinia publică acordă o atenție deosebită problemei invaziei. Dacă Franța „*nu se înarmează*”, cum ne-a declarat cu emfază înainte de izbucnirea războiului din Italia d-l Walewski, cu conștiința nevinovăției sale nerecunoscute, urmează un război de eliberare de 3 luni ; dar, dacă Franța își *dezarmează* armata încă *neînarmată*, ne putem aștepta la un coup * cu totul neașteptat.

Nu încape îndoială că d-l Bonaparte nu și-ar fi putut împinge hoardele sale de pretorienii ²⁷⁰ la o acțiune mai populară atît în Franța cît și pe o mare parte a continentului european decît o invazie în Anglia. Cînd, în timpul vizitei sale în Anglia, Blücher străbătea călare străzile Londrei, într-un moment de încîntare involuntară, proprie naturii sale de soldat, a exclamat : „Doamne, ce oraș bun de jefuit !” Pretorienii împăratului știu să prețuiască puterea de seducție a acestei exclamații. Dar ideea invaziei s-ar bucura de popularitate și în rîndurile burgheziei dominante, și anume tocmai din motivele pe care „Times” le aduce în favoarea menținerii lui „entente cordiale” ²⁷¹, spunînd :

„Ne bucură să vedem că Franța e puternică. Atîta timp cît acționăm mîna în mîna ca apărători ai ordinii și prieteni ai civilizației, forța ei este forța noastră și *prosperitatea ei este țaria noastră*”.

Cu o flotă de 449 de vase, dintre care 265 sînt vase de război cu aburi, cu o armată de 400 000 de oameni, care a simțit în Italia gustul singelui și al gloriei, cu testamentul de pe Sf. Elena în buzunar și avînd în fața ochilor o catastrofă iminentă, d-l Bonaparte este tocmai omul în stare să mizeze totul pe o invazie în Anglia. El trebuie să joace va banque ! ** Mai devreme sau mai tîrziu, dar trebuie să joace.

Scris de K. Marx la 28 iulie 1859

Publicat în „Das Volk” nr. 13
din 30 iulie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

* — lovitură. — *Nota trad.*

** — riscînd totul. — *Nota trad.*

Karl Marx

Franța dezarmează

Declarația făcută de Napoleon al III-lea în ziarul său „Moniteur” că intenționează să demobilizeze armata și marina nu pare prea convingătoare dacă ne gândim la faptul că, chiar înainte de izbucnirea războiului, același potentat a declarat solemn în același „Moniteur” că din 1856 armata și marina sa nu au fost niciodată mobilizate²⁷². Intenția sa de a opri pentru moment înarmarea marinei și armatei engleze printr-un articol iscusit, publicat în organul său oficial, este prea străvezie pentru a mai fi discutată. Ar fi totuși o mare greșeală să considerăm înștiințarea din „Moniteur” drept un simplu truc. Napoleon al III-lea este nevoit să fie sincer; el pur și simplu face doar ceea ce nu poate evita.

După încheierea tratatului de la Villafranca, Ludovic-Napoleon s-a văzut silit să-și reducă armata și marina la un efectiv corespunzător unui buget din timp de pace. Aventura din Italia a costat Franța aproximativ 200 000 000 de dolari și 60 000 de soldați de elită, fără a-i aduce altceva în schimb decât o oarecare glorie militară de o natură foarte îndoielnică. Să sporească dezamăgirea provocată de o pace nepopulară printr-o nouă ridicare a impozitelor de război ar fi o experiență foarte periculoasă. Să săvârșească periodic incursiuni dincolo de granițele Franței și să caute să înlăture ostilitatea populației, îmbătînd-o cu succese militare, reprezintă o condiție vitală a imperiului restaurat. Să pozeze în salvator al Franței de la un război european general, după ce a împins-o pînă în pragul unui asemenea război, reprezintă o a doua condiție vitală a eroului loviturii din decembrie. După întreruperea silită a activității industriale și comerciale provocată de război, pacea, în orice condiții, nu numai că apare ca o binefacere, dar are și farmecul noutății. Plictiseala, care sub dominația monotonă a zuavului și a spionului face din pace o povară,

se transformă, după schimbarea de decor provocată de război, într-o plăcută bucurie. Puternicul sentiment de umilire care de bună seamă că apasă sufletul poporului francez când își amintește că a fost supus de un aventurier lipsit de caracter, deși abil, se atenuază pe măsură ce vede că națiuni străine și potentați străini se supun aceleiași forțe supreme, dacă nu în fapt, cel puțin în aparență. Producția, serios redusă, capătă acum, datorită legii elasticității, un nou impuls; toate tranzațiile, brusc întrerupte, sînt reluate cu un zel îndoit; speculațiile, paralizate pe neașteptate, ating proporții nemaicunoscute pînă acum. Astfel, pacea care urmează după un război napoleonian asigură din nou dinastiei acel răgaz vital necesar care, cu puțin timp înainte, părea că nu poate fi obținut decît declarînd război. După un anumit timp, vechile elemente de descompunere vor duce, firește, din nou la declanșarea unui război. Antagonismul fundamental dintre societatea civilă și coup d'état * va apărea din nou, și, de îndată ce luptele intestine vor atinge un anumit grad de intensitate, se va recurge la un nou intermezzo războinic ca unica supapă de siguranță folosibilă. Este evident că condițiile în care „salvatorul societății” trebuie să se salveze pe sine însuși devin din ce în ce mai periculoase. Aventura din Italia a fost cu mult mai periculoasă decît cea din Crimeea. În comparație cu aventura de pe Rin sau cu o aventură și mai îndepărtată — invadarea Angliei —, ambele, fără îndoială, mereu prezente în mintea lui Napoleon al III-lea și așteptate cu ardoare de cei mai nesăbuiți dintre supușii săi, acest război din Italia nu apare decît ca un simplu joc de copii.

Va mai trece totuși un anumit timp pînă cînd aceste noi acțiuni vor fi întreprinse. Între războiul Crimeii și războiul din Italia a fost un interval de timp de 4 ani, dar este foarte puțin probabil că un răgaz atît de lung poate interveni acum, cît trăiește și cîrmuiește Ludovic-Napoleon. Necesitatea fatală datorită căreia se menține la putere se va întoarce la intervale tot mai scurte împotriva lui. Dorințele nesățioase ale armatei și în special degradarea la care supune poporul îl vor sili să facă pasul următor mai curînd decît ultima oară. Războiul reprezintă condiția în virtutea căreia se menține la tron, dar cum, în ultimă instanță, el nu este decît un fals Bonaparte, — întotdeauna va fi, de bună seamă, vorba de un război

* — lovitură de stat. — *Nota trad.*

steril, pornit sub pretexte false, care va costa sânge și bani, fără a aduce vreun folos supușilor săi. Așa a fost războiul Crimeii, așa a fost și războiul sfârșit de curînd. Numai în asemenea condiții Franța se poate bucura de avantajul de a fi cîrmuită de acest om. Ea trebuie să recurgă mereu, ca să zicem așa, la reeditarea zilelor din decembrie, numai că baia de sânge se mută de pe bulevardele Parisului în cîmpiile Lombardiei sau la Herson, în Crimeea, iar jalnicii urmași ai mării revoluții nu trebuie să-și ucidă compatrioții, ci popoare care vorbesc alte limbi.

Scris de K. Marx
aproximativ la 30 iulie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5711 din 12 august 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Quid pro Quo ²⁷³

I

Intr-o lucrare a sa cu privire la campania austro-franceză din 1796, generalul Clausewitz arată că înfrîngerile suferite de Austria au fost atît de frecvente, deoarece, atît din punct de vedere strategic, cît și din punct de vedere tactic, planurile ei de luptă nu urmăreau repurtarea reală a victoriei, ci mai degrabă exploatarea victoriei, pe care o anticipau ²⁷⁴. Invăluirea inamicului din ambele flancuri, încercuirea acestuia, dispersarea propriilor forțe în punctele cele mai îndepărtate, pentru a bara inamicului — zdrobit în închipuire — orice ieșire, asemenea măsuri și altele la fel, luate în scopul exploatării unei victorii imaginare, au fost de fiecare dată mijlocul cel mai practic pentru asigurarea înfrîngerii. Această caracteristică a modului austriac de a duce războiul este întru totul valabilă și pentru diplomația prusiană.

Prusia a urmărit în mod incontestabil să joace un rol mare cu cheltuieli de producție mici. Un anumit instinct îi șoptea că momentul era favorabil ascensiunii mediocrităților. Printr-un simplu decret, Franța tratatelor de la Viena, Franța lui Ludovic-Filip a fost botezată, din regat, imperiu ²⁷⁵, fără să fi fost mutată o singură piatră de hotar din Europa. În locul campaniei din 1796 din Italia și al expediției din Egipt, au fost suficiente înființarea societății de escroci 10 decembrie și parada militară cu cîrnați de la Satory, pentru a face din 2 decembrie o parodie a lui 18 brumar ²⁷⁶. Prusia știa că iluziile țărănilor francezi în ceea ce privește reînvierea adevăratului Napoleon nu erau întru totul împărtășite de marile puteri. Ele căzuseră în mod tacit de acord asupra faptului că aventurierul, care trebuia să-l joace în Franța pe Napoleon, își asumase un rol periculos și, prin urmare, putea deveni în orice moment periculos pentru Europa oficială. Franța putea suporta imperiul contrafăcut numai atîta timp cît se părea că Europa crede

în această farsă. De aceea era nevoie să i se ușureze comediantului rolul, iar la parter și la galerie să se asigure o gașcă de nădejde care să-l aplaude. Ori de câte ori situația internă a Franței începea să se clatine — și doi ani par a fi perioada maximă de rotație a acestui imperiu rococo în jurul axei sale —, fostului prizonier de la Ham trebuia să i se îngăduie o aventură în afara țării. Atunci, la ordinea zilei Europei apărea parodia unui articol din programul napoleonian, care putea fi înfăptuit în afara granițelor Franței. Fiul Hortensiei avea voie să poarte război, dar numai sub lozinca lui Ludovic-Filip: „La France est assez riche pour payer sa gloire” *, Bătrînul regele al Prusiei **, omul cu capul sec, spunea o dată că Prusia sa se deosebește de Prusia lui Frederic cel Mare prin faptul că aceasta din urmă se afla într-o opoziție abstractă cu creștinismul, în timp ce prima depășise epoca insipidului iluminism, epocă de trecere, și ajunsese la înțelegerea interioară profundă a revelației. Tot așa se crampona și bătrînul Napoleon de prejudecata raționalistă vulgară potrivit căreia un război este avantajos pentru Franța numai atunci cînd cheltuielile acestui război sînt suportate de alte țări, iar Franța se alege de pe urma lui doar cu profiturile. Melodramaticul său succesori, dimpotrivă, a ajuns la profunda concluzie că Franța trebuie să-și plătească singură gloria militară, că menținerea vechilor ei granițe este o lege naturală și că toate războaiele ei trebuie să fie „localizate”, adică trebuie să se desfășoare într-un spațiu limitat, pe care Europa binevoiește să i-l rezerve de fiecare dată pentru ca el să-și poată juca rolul. De aceea războaiele sale nu sînt în realitate pentru Franța decît niște vărsări periodice de sînge, care o îmbogățesc cu o nouă datorie de stat și o lipsesc de una din vechile ei armate. Totuși, după fiecare război de felul acesta se ivesc anumite neajunsuri. Franța este nemulțumită, dar Europa face tot ce poate pentru a o îmbuna pe capricioasa belle France ***, Ea joacă rolul lui Barnum față de Dutchfish ****. După războiul împotriva Rusiei, nu l-a înzestrat oare Europa pe Napoleon al III-lea cu toate atributele teatrale ale unui arbitru? Nu s-a plimbat oare baronul von Seebach înapoi și încolo, de la

* — „Franța este destul de bogată pentru a-și plăti gloria”. — *Nota trad.*

** — Frederic Wilhelm al III-lea. — *Nota red.*

*** — frumoasă Franță. — *Nota trad.*

**** — textual: „peștele olandez”, figurat „bădăranul olandez”. *Nota trad.*

Dresda la Paris și de la Paris la Dresda ²⁷⁷ ? N-au făcut oare Orlov, otrăvitorul, și Brunnow ²⁷⁸, falsificatorul, sluj în fața lui Ludovic-Napoleon ? N-au crezut oare principele Muntenegru-lui și Jacobus Venedey ²⁷⁹ în atotputernicia lui ? Nu i s-a dat oare posibilitatea de a satisface pretențiile Rusiei sub firma infidelității față de Anglia ? Pacea cu Rusia, pe care Palmerston a consfințit-o prin trădarea de la Kars și prin reclama proastă pe care a făcut-o propriului său general Williams ²⁸⁰, nu a fost oare prezentată de „Times” ca o trădare a lui Bonaparte față de Anglia ? Nu a avut el oare faima de cel mai abil om din Europa ? N-a ocupat el oare în timpul războiului toate capitalele lumii antice dacă nu ale lumii moderne ²⁸¹ ? Și faptul că a evacuat de bunăvoie Dardanelele nu a constituit un indiciu că avea anumite planuri ascunse ? Bătrînul Napoleon se ocupa, de obicei, de sarcinile cele mai impioase. Aparenta resemnare a proaspătului Napoleon indică o inaccesibilitate machiavelică. El respingea ceea ce-i bun numai pentru că tindea la ceva și mai bun. În sfârșit, tratatul de pace de la Paris n-a fost oare încununat printr-un „Avis” al Europei adresat gazetarilor antibonapartiști ai unui „stat gigantic” ca Belgia ? ²⁸²

Între timp, cei doi ani de rotație normală a Franței pseudo-napoleoniene în jurul axei sale se scurgeau. Reprezentanții oficiali ai Europei credeau că, deocamdată, făcuseră destul pentru măreția acestui om. I s-a îngăduit să navigheze spre China în suita englezilor și să-l înscăuneze, din însărcinarea Rusiei, pe colonelul Cuza în Principatele dunărene ²⁸³. Dar, de îndată ce încerca, fie și numai de probă, să treacă granița imperceptibilă dintre erou și piaiță, care joacă rolul de erou, Ludovic-Napoleon se vedea nevoit să se întoarcă, în urma unui ordin sarcastic, la cîmpul de activitate ce-i fusese indicat. Intrigile sale împotriva Statelor Unite ale Americii de Nord, încercarea sa de a reînvia comerțul cu sclavi, melodramaticele sale amenințări la adresa Angliei, demonstrația sa anti-rusă în legătură cu problema Canalului de Suez, demonstrație pe care s-a obligat s-o întreprindă, din ordinul Rusiei, pentru a justifica în fața lui John Bull opoziția lui Palmerston, inspirată de Rusia, față de acest proiect — toate acestea au eșuat. Numai față de mica Portugalie i s-a îngăduit să aibă o atitudine amenințătoare, să apară măreț, pentru a fi astfel scoasă în evidență atitudinea sa jalnică față de marile puteri. Pînă și Belgia a început să-și construiască fortificații, pînă și Elveția a început să-l declame pe Wilhelm Tell ²⁸⁴. Puterile care guver-

nează oficial Europa s-au lovit, evident, de ceea ce îi deruta odinioară atât de des pe astronomi — calcularea greșită a timpului de rotație a planetelor.

Între timp, cei doi ani de rotație a lui „lesser Empire” * în jurul axei sale s-au scurs. În timpul primei rotații — din 1852 pînă în 1854 — a avut loc o descompunere fără zgomot, care putea fi adulmecată, dar nu auzită. Războiul cu Rusia i-a servit drept safety valve **. Altfel s-au prezentat lucrurile în timpul celei de-a doua rotații — din 1856 pînă în 1858. Dezvoltarea internă a Franței l-a dat la o parte pe pseudo-Bonaparte în momentul loviturii de stat. Bombele lui Orsini au prevestit furtuna. Nefericitul amant al lui miss Coutts a fost nevoit să renunțe la putere în favoarea generalilor săi. Franța — eveniment fără precedent — a fost împărțită, după obiceiul spaniol, în cinci general-căpităni²⁸⁵, operație efectuată sub steaua Eugeniei, care suferă de meteorism. Instituirea unei regente a trecut de fapt puterea din mâinile unui Quasimodo imperial în mâinile lui Pélissier, specialistul orléanist în prăjirea arabilor²⁸⁶. Dar reinnoita terreur*** nu mai inspira teamă. În loc să pară înfricoșător, nepotul olandez al bătăliei de la Austerlitz părea grotesc. N'est pas monstre qui veut ! **** Montalembert l-a putut juca la Paris pe Hampden²⁸⁷, iar Proudhon a proclamat la Bruxelles louis-filipismul cu un Acte additionnel²⁸⁸. Răzvrătirea de la Châlons²⁸⁹ a demonstrat că însăși armata vedea în imperiul restaurat o pantomimă a cărei scenă finală se apropia.

Ludovic Bonaparte a ajuns din nou la momentul fatal cînd Europa oficială trebuia să înțeleagă că pericolul revoluției putea fi înlăturat numai printr-o parodie la un nou articol al vechiului program napoleonian. Parodia a început cu sfîrșitul lui Napoleon — cu campania din Rusia. De ce să nu fie continuată cu ceea ce a început Napoleon — cu campania din Italia? Dintre toate persoanele europene, Austria era cea mai puțin grata *****. Prusia avea să se răfuiească cu ea pentru Congresul de la Varșovia, pentru bătălia de la Bronzell și pentru campania de la Marea Nordului. Palmerston își dovedise de demult tendințele civilizatoare prin ura pe care o nutrea împotriva Austriei. Rusia s-a înspăimîntat de decla-

* — „micului Imperiu”. — *Nota trad.*

** — supapă de siguranță. — *Nota trad.*

*** — teroare. — *Nota trad.*

**** — Nu oricine vrea poate fi un monstru. — *Nota trad.*

***** — agreată. — *Nota trad.*

rația Austriei că Banca ei va relua plățile în numerar. În 1846, când pentru prima oară din timpuri imemorabile, tezaurul Austriei n-a avut nici un deficit, Rusia a dat semnalul pentru revoluția de la Cracovia. În sfârșit, Austria era la bête noire * a Europei liberale. Prin urmare, cea de-a doua campanie teatrală, în maniera lui Atila, a lui Ludovic Bonaparte trebuia să fie îndreptată împotriva Austriei dar în condițiile cunoscute: nici un fel de cheltuieli de război, nici o extindere a granițelor Franței, „localizarea” războiului în limitele cerute de o rațiune sănătoasă, adică în limitele teritoriului necesar pentru o a doua vărsare de sânge glorioasă pe care avea s-o îndure Franța.

În aceste împrejurări, cum comedia totuși s-a jucat, Prusia a socotit că și pentru ea a sosit momentul ca, avînd aprobarea autorităților și garanții bune, să joace un rol de seamă. Trasă pe sfoară, ea a fost țintuită la stîlpul infamiei în fața întregii Europe de pacea de la Villafranca. Date fiind marile ei succese în ceea ce privește constituționalismul, care și-au găsit expresia în creșterea în progresie geometrică a datoriei ei de stat, ea a crezut nimerit să-și aplice pe rană, sub formă de platură, un blue book of its own make²⁹⁰. În articolul următor vom vedea propria ei apologie.

II

Cînd Prusia regentei vorbește așa cum scrie, se manifestă cu ușurință talentul ei, recent confirmat în „comedia” europeană „a erorilor”, nu numai de a înțelege pe dos, dar și de a fi înțeleasă pe dos. În această privință, ea se aseamănă întrucîtva cu Falstaff, care nu numai că era el însuși glumeț, dar constituia și un subiect de glumă pentru alții.

La 14 aprilie, arhiducele Albrecht a sosit la Berlin, unde a rămas pînă la 20 aprilie. El avea să-i împărtășească regentului un secret și să-i facă o propunere. Secretul îl reprezenta iminentul ultimatum pe care Austria avea să i-l dea lui Victor Emanuel. Propunerea se referea la un război pe Rin. Arhiducele Albrecht împreună cu 260 000 de austrieci și cu corpul de armată federal din sudul Germaniei trebuiau să acționeze pe malul de vest al cursului superior al Rinului, în timp ce corpul de armată prusian și cel din nordul Germaniei, sub

* — textual, „animal negru”, adică obiectul urii. — *Nota trad.*

comanda supremă prusiană, urmau să formeze o armată de nord pe Rin. În locul unui „comandant suprem federal”, Franț Iosif și prințul regent trebuiau să conducă în comun, dintr-un singur cartier general.

Prusia nu numai că a respins de îndată, abia stăpînindu-și indignarea, planul de război, dar chiar „i-a făcut arhiducelui Albrecht reproșuri violente pentru prezentarea *inopinată* a ultimatumului”.

Cînd Prusia începe să facă uz de donkeypover* (după cum se știe, forța motrice a marilor mașini este calculată în horsepower**) ai limbutei ei viclenii, nimeni nu i se mai poate împotrivi, și cu atît mai puțin un austriac. Regentul și cei patru sateliți ai săi — Schleinitz, Auerswald, Bonin și d-l dr. Zabel — erau „convinși” că au „convins” Austria.

„La 20 aprilie — se spune într-o declarație prusiană semioficială —, cînd arhiducele Albrecht a părăsit Berlinul, se credea că îndrăznețul plan la ordinea zilei a fost amînat... Dar — alas!*** — la cîteva ore după plecarea lui, telegraful de la Viena anunța că *ultimatumul a fost dat!*”

După izbucnirea războiului, Prusia a refuzat să-și declare *neutralitatea*. Într-o „Depeșă adresată misiunilor prusiene de pe lîngă curțile germane”, datată „Berlin, 24 iunie”, Schleinitz ne dezvăluie secretul acestei hotărîri eroice.

„Prusia — spune el nedeslușit — n-a renunțat niciodată la poziția ei de *putere mijlocitoare*” (într-o altă depeșă se spune *putere mediatoare*). „Mai mult încă, din momentul izbucnirii războiului, *principala ei preocupare* a fost să-și păstreze această *poziție* și de aceea a refuzat să-și garanteze *neutralitatea* și s-a ferit să se angajeze față de vreuna din părți, rămînînd astfel absolut *imparțială* și *liberă* pentru a putea acționa ca *mijlocitoare*”.

Cu alte cuvinte: Austria și Franța, cele două părți beligerante, își vor epuiza reciproc forțele în războiul „localizat” deocamdată pe arena Italiei, în timp ce Anglia, ca țară neutră (!), stă deoparte, pe planul al doilea. Puterile neutre s-au paralizat singure, iar părțile beligerante au mîinile legate, deoarece în luptă trebuie să folosească pumnii. Deasupra acestor două categorii de state planează Prusia „absolut imparțială și liberă”, asemenea unui deus ex machina euripidean. Dintotdeauna mijlocitorul a obținut mai mult decît părțile între care mijlocea. Hristos a obținut mai mult decît Iehova,

* — măgari-putere. — *Nota trad.*

** — cai-putere. — *Nota trad.*

*** — vai! — *Nota trad.*

sfântul Petru — mai mult decît Hristos, popa — mai mult decît sfinții, iar Prusia, mediatoare armată, va obține mai mult decît țările beligerante și cele neutre. S-ar putea ca la un moment dat Rusia și Anglia să dea semnalul pentru încetarea comediei. Atunci ele vor strecura pe furiș în buzunarul Prusiei instrucțiunile lor secrete, în timp ce aceasta își va pune pe față masca lui Brennus²⁹¹. Franța nu va ști dacă Prusia nu mediază în favoarea Austriei, Austria nu va ști dacă Prusia nu mediază în favoarea Franței, iar ambele nu vor ști dacă Prusia nu mediază cumva împotriva amîndurora, în favoarea Rusiei și a Angliei. Ea va avea dreptul să ceară încredere „tuturor părților” și să inspire neîncredere tuturor părților. Faptul că ea nu va fi legată de nimeni îi va lega pe toți. Dacă Prusia s-ar declara neutră, Bavaria și alte state membre ale Confederației germane n-ar putea fi împiedicate să ia partea Austriei. În calitate de mediatoare armată, bazîndu-se pe marile puteri neutre pentru a-și acoperi flancurile și spatele, și avînd perspectiva nebuloasă a mării sale fapte de arme „germane”, care constituia o permanentă amenințare, Prusia, făcînd demersuri pe cît de misterioase, pe atît de profund chibzuite pentru salvarea Austriei, avea dreptul să speră că, prin diverse mașinații, va reuși cîndva să sconteze polița ei asupra hegemoniei Germaniei. În calitate de purtătoare de cuvînt a Angliei și Rusiei, Prusia a putut insufla respect Confederației germane, iar în calitate de împăciuitoare a Confederației germane a reușit să cîștige încrederea acestor două puteri.

Prusia nu este numai o mare putere germană, dar și o mare putere europeană, și încă o „putere mediatoare”, ba mai mult — tiranul Confederației germane! În cursul desfășurării evenimentelor se va vedea că Schleinitz se încurcă din ce în ce mai mult în acest raționament pe cît de abil, pe atît de sublim. Pînă acum, a cincea roată la căruța statelor europene, mare putere „by courtesy”, personalitate europeană „on sufferance” — același prusian este investit acum cu grandioasa împuternicire de „quos ego!”²⁹². Și toate acestea fără să scoată spada, ci doar punîndu-și pușca pe umăr, și fără să verse altceva decît lacrimile regentului și cerneala acoliților săi. Prusia nu poartă, într-adevăr, nici o vină pentru faptul că nu s-a bucurat nici măcar de gloria lui „Mittler” din romanul lui Goethe „Afinitățile electice”.

Prusia a înțeles că în actul întii rolul ei era să se încrunte la Austria, să-i spulbere lui Ludovic Bonaparte și cea mai

vagă bănuială și, în primul rînd, să se recomande printr-o bună comportare Rusiei și Angliei.

„Atingerea acestui țel, atît de important pentru interesele noastre, nu era un lucru ușor — recunoaște Schleinitz în depeșa citată mai înainte —, dată fiind agitația care domnea în multe state germane. În plus, aproape că nu mai e nevoie să amintim că, în această privință, politica noastră a urmat altă linie decît politica unei părți considerabile a guvernelor germane și că în special Austria nu a fost de acord cu ea”.

În pofida tuturor acestor dificultăți, Prusia și-a jucat cu succes rolul de jandarm al Confederației germane. De la sfîrșitul lunii aprilie și pînă la sfîrșitul lunii mai ea și-a desfășurat activitatea de mijlocitoare, silind pe celelalte state membre ale Confederației germane să rămîină inactive.

„Eforturile noastre — spune Schleinitz pe un ton eufemistic — au urmărit în primul rînd să preîntîmpine atragerea prematură a Confederației în război”.

Totodată, guvernul de la Berlin a dat frîu liber presei liberale, care i-a demonstrat cetățeanului negru pe alb că, dacă Bonaparte s-a îndreptat spre Italia, el a făcut-o numai pentru a elibera Germania de Austria și pentru a făuri unitatea Germaniei sub egida eroului care aparține, fără doar și poate, națiunii, deoarece a fost declarat încă mai înainte „proprietate națională”.

Ceea ce a îngreuiat într-o oarecare măsură activitatea Prusiei era faptul că ea avea menirea nu numai de a fi „la timpul ei” o mediatoare, dar de a fi o mediatoare „armată”. Ea trebuia, pe de o parte, să tempereze pasiunile războinice, iar pe de altă parte să cheme la arme. Împărțind armele, ea trebuia totodată să atragă atenția să nu fie cumva folosite.

„Nu te juca cu arma de foc,
Căci ea simte durerea, ca și tine”.

„Dacă însă — spune Schleinitz — am fi luat, în același timp, toate măsurile necesare pentru apărarea Germaniei, situată între cele două mari puteri beligerante, și dacă, cu concursul nostru, organele Confederației ar fi luat și ele fără preget măsuri de apărare, atunci am fi avut de îndeplinit o nouă datorie, și anume de a veghea ca aceste măsuri să nu se transforme pe neașteptate în mijloace de atac, compromițînd astfel serios atît poziția Confederației, cît și propria noastră poziție”.

Se-nțelege totuși că „puterea mediatoare” n-a putut acționa întotdeauna unilateral în una și aceeași direcție. În plus au apărut unele simptome periculoase.

„Spre marea noastră părere de rău — spune Schleinitz —, existau indicii că se puneau la cale acorduri speciale, a căror linie era cu totul alta decît cea urmată de politica noastră, iar seriozitatea situației trebuia să ne trezească *teama* că, dat fiind acest fapt, în mod involuntar se putea manifesta tot mai insistent tendința de destrămare a Confederației”.

Pentru a preîntîmpina aceste „neajunsuri” și pentru a începe actul al doilea al „mediației” a fost trimis în misiune la Viena generalul Willisen. Rezultatele acestei misiuni sînt consemnate în depeșa lui Schleinitz trimisă din Berlin la 14 iunie și adresată lui Werther, ambasadorul Prusiei la Viena. Cînd le scrie numai membrilor Confederației germane, Schleinitz folosește în ordinary * cunoscutul stil de cancelarie prusian. Cînd le scrie marilor puteri străine, se exprimă, din fericire, într-o limbă pe care n-o cunoaște. Dar depeșele sale adresate Austriei! Fraze kilometrice, încurcate ca niște tenii, muiate în mentalitatea leșioasă a celor de la Gotha, presărate cu nisip uscat de cancelarie din Uckermark²⁹³ și pe jumătate înecate în șuvoaiele perfidei treacle** berlineze.

III

Dacă analizăm mai amănunțit o parte a blue book ***-ului berlinez, apărut încă acum trei săptămîni, nu o facem nici dintr-un capriciu de anticar și nici din interes pentru istoria Brandenburgului. Este vorba mai degrabă de niște documente despre care, în momentul de față, liberalii și democrații germani trîmbețază că ar constitui o dovadă a menirii Prusiei de a deveni imperiu.

Ultima depeșă a lui Schleinitz către generalul Willisen a sosit la Viena la 27 mai. Depeșele lui Werther către Schleinitz cu privire la primirea făcută lui Willisen de guvernul imperial erau datate 29 și 31 mai. Ele au rămas fără răspuns timp de două săptămîni. Pentru a ascunde toate contradicțiile dintre „misiunea” inițială și „interpretarea” ei ulterioară, din blue book-ul prusian au fost omise atît depeșele lui Schleinitz către Willisen, cît și cele ale lui Werther către Schleinitz, tot așa cum nu se amintește nimic nici despre toate tratativele care au avut loc între prințul regent și Boustrapa²⁹⁴. Rechberg, ministrul de externe al Austriei, n-a putut reconstitui în

* — de regulă. — *Nota trad.*

** — textual — melasă, în sens figurat dulcegărie. — *Nota trad.*

*** — cărții albastre. — *Nota trad.*

nici un chip *textul inițial*, întrucît Willisen și Werther nu trebuiau să-i comunice conținutul depeșelor prusiene în scris, ci doar să i le citească. Ne putem imagina în ce situație este pus un ministru care, în loc să citească, trebuie doar să asculte o construcție de frază ca aceasta :

„Călăuzit de dorința — spune Schleinitz — de a clarifica pe deplin o chestiune atît de importantă, am avut grijă ca în misiva mea către generalul von Willisen să menționez cu toată precizia care este punctul nostru de vedere atît sub raportul a ceea ce noi, la rîndul nostru, avem de gînd să întreprindem în anumite împrejurări, cît și sub raportul premiselor care trebuie să stea în mod necesar la baza acțiunii pe care o avem în perspectivă”.

Înainte ca Schleinitz să se fi pregătit pentru interpretarea oficială a misiunii lui Willisen la Viena, el, cu prudența care-l caracterizează, a lăsat evenimentele să-și urmeze cursul lor. Armata austriacă a pierdut bătălia de la Magenta, a părăsit toate fortărețele lombarde și se afla în plină retragere dincolo de Chiese. Circulara lui Gorceakov către micile state germane, în care, sub amenințarea cu cnutul, le impunea să păstreze o strictă neutralitate, a apărut în presă²⁹⁵. Bănuit că simpatizează în taină cu Austria, Derby a demisionat în favoarea lui Palmerston. În sfîrșit, la 14 iunie — cît e datată depeșa lui Schleinitz către Werther —, „Preussischer Staats-Anzeiger“²⁹⁶ a publicat un ordin de mobilizare a 6 corpuri de armată prusiene. Misiunea lui Willisen la Viena, urmată de această mobilizare ! Intreaga Germanie deborda de prudența eroică prusiană și de eroismul prudent prusian.

Să revenim, în sfîrșit, la depeșa lui Schleinitz către ambadorul Prusiei la Viena. Buzele regentului au rostit „cuvinte mărinimoase”. Willisen, în chip de oracol, a prezis „cele mai cinstite intenții”, „cele mai dezinteresate planuri” și „cea mai sinceră încredere” ; contele Rechberg „s-a pronunțat de acord cu punctul de vedere adoptat de noi”. Dar același Rechberg, un Socrate vienez, și-a exprimat dorința ca discuția să fie, în sfîrșit, mutată de pe înălțimile frazeologiei abstracte pe terenul faptelor concrete. El acorda o „deosebită importanță” faptului „de a vedea formulate intențiile prusiene”. Prin urmare, Prusia încearcă „să precizeze” cu ajutorul penei lui Schleinitz „intențiile” „misiunii” lui Willisen. De aceea, el „rezumă în continuare intențiile pe care le-am adus la cunoștință în *schimbul de idei* de la Viena”, iar acest „rezumat în continuare” îl reproducem aici pe scurt. Sensul misiunii lui Willisen era următorul : Prusia are „intenții bine stabilite, por-

nind de la o premisă precisă". Schleinitz ar fi trebuit să spună mai degrabă că Prusia are intenții neprecise pornind de la o premisă bine stabilită. *Premisa* de la care se pornea era, că Austria lasă Prusiei inițiativa în cadrul Confederației germane; că renunță la tratatele separate cu curțile germane, pe scurt că-i cedează vremelnic Prusiei hegemonia în Germania; *intenția* consta în a garanta Austriei „posesiunea asupra ținuturilor italiene pe care le deține în virtutea tratatelor din 1815” și în „a obține pe această bază încheierea păcii”. Relațiile dintre Austria și celelalte state italiene și „relațiile dintre acestea din urmă” Prusia le consideră „o problemă deschisă”. Dacă „posesiunile din Italia” ale Austriei „vor fi serios amenințate”, Prusia va încerca „să întreprindă o mediație armată” și,

„în funcție de succesul acestei mediații, va acționa mai departe pentru atingerea scopului menționat mai sus, așa cum o cer îndatoririle ei de putere europeană și înalta ei menire de națiune germană”.

„Propriul nostru interes — spune dezinteresatul Schleinitz — ne cere să nu intervenim *prea târziu*. Dar *alegerea momentului* atât pentru mediație cât și pentru acțiunile ulterioare ale Prusiei care vor decurge de aici trebuie să rămână la *libera apreciere a curții regale*”.

Schleinitz afirmă, în primul rând, că acest „schimb de idei” transmis de Willisen a fost caracterizat de Rechberg drept un „schimb de păreri”; în al doilea rând, că intențiile și premisele Prusiei „trebuiau să fie aprobate de curtea imperială” și, în al treilea rând, că Rechberg, fiind, după cum se pare, un adversar al gândirii pure, a vrut să transforme „schimbul de idei” într-un „schimb de note diplomatice”, într-o „înțelegere între cele două guverne atestată prin documente scrise”, pe scurt a vrut să vadă „constatate” negru pe alb „premisea” prusiană și „intenția” prusiană. Aici însă, nobila conștiință a lui Schleinitz se revoltă. Ce urmărește pretenția lui Rechberg? Realmente transformarea efectivă a „*celor mai secrete idei politice* ale noastre, *comunicate cu încredere*, în promisiuni care să ne oblige”.

Schleinitz execută adevărate exerciții secrete de gândire politică, iar Rechberg dorește să lege ideea inabordabilă de niște note mărunte. Quelle horreur pentru un gânditor berlinez! În plus, un asemenea schimb de note ar echivala cu o „garantare” a posesiunilor austriece din Italia. Ca și cum Prusia ar vrea să garanteze ceva! Apoi sacrilegiul de a transforma schimbul de idei într-un schimb de note diplomatice „putea fi interpretat imediat și în mod *absolut logic* de Franța

și Rusia drept un engagement formel * și o intrare în război". Ca și cum Prusia ar fi avut vreodată de gând să intre într-un război sau ar fi vrut să se compromită în fața cuiva, și mai cu seamă în fața Franței și a Rusiei! În sfârșit, și acesta este principalul, un asemenea schimb de note „ar fi făcut, evident, irealizabilă proiectata tentativă de mediere". Austria trebuie însă să înțeleagă că nu este vorba de posesiunile ei din Italia, nici de tratatele din 1815, nici de uzurparea franceză, nici de dominația mondială a Rusiei și, în nici un caz, de interese mărunte, ci, mai degrabă de faptul că complicațiile din Europa au fost create numai pentru ca Prusia să poată deține noua „poziție" înaltă de „putere mediatoare". Vagabondul lui Shakespeare, care adoarme căldărar și se trezește lord²⁹⁷, nu vorbește mai emfatic decât Schleinitz când ajunge la ideea fixă despre menirea de „putere europeană mediatoare armată" a Prusiei. „Uneasy conviction, that he ought to act up to his newborn sublimity of character" ** îl pișcă și îl sîcîie ca o tarantulă.

„Încrederea" cu care Schleinitz îi șoptește la ureche lui Rechberg ideea fixă despre menirea de putere mediatoare a Prusiei îi permite „să spere — după cum spune el —, că va întilni la curtea imperială o încredere corespunzătoare încrederei noastre". La rîndul său, Rechberg cere o copie după această notă ciudată a lui Schleinitz. Pentru a confirma printr-un document încrederea Prusiei, declară Werther, el a fost împuternicit, „conform instrucțiunilor primite", să dea citire notei, dar în nici un caz să nu predea acest corpus delicti ***. Atunci Rechberg i-a cerut lui Werther să plece împreună cu el la Verona, la Franț Iosif, pentru ca acesta „să obțină cel puțin oral, informații precise și complete cu privire la concepțiile Prusiei". Numai că încrederea prusiană se ridică și împotriva acestei pretenții, și Rechberg remarcă cu o resemnare ironică că, „dacă cumva în răspunsul său nu va putea urmări absolut exact tot firul ideilor cuprinse în depeșa de la Berlin", aceasta se va datora faptului că nu cunoaște construcția frazelor lui Schleinitz decât din auzite.

Răspunsul trimis de Rechberg lui Koller, ambasadorul Austriei la Berlin, e datat Verona, 22 iunie. Acest răspuns ne face să ne îndoim de faptul că rostul misiunii lui Willisen la

* — angajament formal, oficial. — *Nota trad.*

** — „Convingerea alarmantă că trebuie să acționeze potrivit proaspetei măreții a caracterului său". — *Nota trad.*

*** — corpus delict. — *Nota trad.*

sfârșitul lunii mai și felul cum a fost interpretată la Berlin la mijlocul lunii iunie concordă între ele.

„În urma convorbirilor mele anterioare cu dînsul” (cu Werther) și cu generalul von Willisen — spune Rechberg —, n-am crezut că guvernul de la Berlin va continua să păstreze față de noi o rezervă atît de mare, încît va evita orice atestare în scris a intențiilor sale”.

Misiunea lui Willisen l-a pregătit însă și mai puțin pe Rechberg să recunoască înalta menire de putere mediatoare armată a Prusiei în Europa. După cum spune Rechberg, în realitate nu este vorba decît de „independența Europei față de supremația Franței”. Chiar evenimentele au dat în vileag superficialitatea și nimicnicia „pretextelor”

„pe care le-au invocat adversarii noștri pentru a-și ascunde în mod onorabil adevăratele lor intenții pînă în momentul cînd acestea se vor contura mai precis”.

„În afară de aceasta, ca membră a Confederației germane, Prusia are anumite obligații cu care menținerea rolului ei de mediatore ar putea deveni în orice moment incompatibilă”.

În sfârșit, Austria a nădăjduit să vadă în Prusia „un aliat” al ei și, de aceea, de la bun început, a refuzat să recunoască menirea de „mediator” a acesteia. Deci, dacă încă din momentul cînd au început complicațiile din Italia, Austria s-a pronunțat împotriva „tentativelor” Prusiei „de a ocupa o poziție mediatore”, cu atît mai puțin va aproba ea vreodată, evident, o „mediație armată a Prusiei”.

„O mediație armată — spune Rechberg — cuprinde în însăși esența acestei noțiuni *posibilitatea unui război împotriva ambelor părți*. Din ferire, între Prusia și Austria o asemenea eventualitate nu este posibilă, și de aceea nu ne putem imagina în *relațiile dintre aceste două state* o mediație armată a Prusiei. Evident că atît denumirea cît și ceea ce ascunde ea vor trebui să fie excluse pentru totdeauna din relațiile dintre aceste două puteri”.

Așadar, Rechberg obiectează împotriva depeșei lui Schleinitz și a interpretării pe care această depeșă o dă misiunii lui Willisen. El consideră că de la sfârșitul lunii mai Prusia și-a schimbat tonul și neagă chiar faptul că Austria ar fi recunoscut vreodată înalta menire de putere mediatore armată a Prusiei. Lui Schleinitz îi revine sarcina de a lămuri această neînțelegere nr. 2 (neînțelegerea nr. 1 a avut loc între arhiducele Albrecht și prințul regent), dînd publicității depeșele sale către Willisen și depeșele adresate lui de Werther.

De altfel, Rechberg răspunde în calitate de austriac, și de ce și-ar schimba austriacul natura lui în fața prusianului? De ce să nu-i „garanteze” Prusia Austriei posesiunile ei din Italia? O asemenea garanție, întrebă Rechberg, nu este oare în spiritul tratatelor de la Viena?

„În epoca de după Congresul de la Viena și pînă-n zilele noastre ar fi putut oare nădăjdui Franța să găsească izolat cel puțin pe unul din inamicii ei, dacă ar fi vrut să răstoarne o parte importantă a ordinii europene stabilite prin tratate? Franței nici nu-i putea trece prin gînd ca, printr-un război localizat, să atenteze la granițele stabilite ale posesiunilor”.

De altfel, „un schimb de note” nu înseamnă încă o „garanție bazată pe un tratat”. După cum spune Rechberg, Austria „nu voia decît să ia cunoștință” de bunele intenții ale Prusiei. Totuși, de dragul lui Schleinitz, ea va ține strict secret ideile politice strict secrete ale acestuia. În ceea ce privește pacea, remarcă Rechberg, Prusia poate face Franței cîte propuneri de pace pofteste,

„cu condiția ca aceste propuneri să nu atingă statu-quo-ul teritorial din 1815 și drepturile suverane ale Austriei și ale principilor italieni”.

Cu alte cuvinte, Austria, în „comunicările ei confidențiale făcute Prusiei”, ca putere mediatoare, nu e dispusă să iasă din limitele locurilor comune, lipsite de orice semnificație. Dimpotrivă, de îndată ce Prusia

„ar interveni în calitate de aliat activ, de formularea condițiilor de pace nu va putea fi vorba în general decît dacă ambele puteri vor cădea de comun acord asupra acestui lucru”.

În sfîrșit, Rechberg pune degetul pe cicatricele rănilor prusiene. Potrivit afirmațiilor sale, Austria s-a declarat de acord cu „intenția” Prusiei de a avea inițiativa în Bundestag, plecînd de la „premisă” transformării schimbului de idei prusian într-un schimb de note. Dar o dată cu premisa cade și concluzia. Pînă și Schleinitz, cu capacitatea de a pricepe, care-i este proprie, „va pricepe” că, întrucît Berlinul „nu și-a asumat în nici o privință vreo obligație care să-l lege”, întrucît chiar Berlinul „a amînat” la calendele grecești „momentul hotărîrilor sale cu privire la mediația armată și și-a rezervat dreptul de a alege acest moment”, Viena, la rîndul ei, „a trebuit să-și păstreze neștirbită libertatea în domeniul relațiilor din cadrul Confederației germane”.

Prin urmare, încercarea Prusiei de a determina prin vicleșuguri Austria să-i recunoască supremația în Germania și împunerea pentru sublimul rol de putere mediatoare europeană s-a încheiat cu un eșec categoric. În acest timp a avut loc mobilizarea celor 6 corpuri de armată prusiene. Prusia îi datora Europei explicații. De aceea, în nota sa „circulară din 19 iunie către ambasadele prusiene de pe lângă guvernele puterilor europene”, Schleinitz declară :

„Prin mobilizarea pe care a efectuat-o, Prusia a adoptat o poziție mai corespunzătoare situației actuale, fără să fi renunțat la principiile moderației... *Politica Prusiei este aceeași politică pe care a urmat-o de când au început complicațiile în problema italiană. Acum însă Prusia a pus și mijloacele ei, menite să contribuie la rezolvarea acestei probleme, de acord cu situația creată.*”

Și ca să nu mai rămână nici o îndoială nici în ceea ce privește politica, nici mijloacele folosite, nota se încheie cu declarația că „intenția Prusiei este să *preîntâmpine dezmembrarea Germaniei*”. Regența a considerat necesar să atenueze pînă și această declarație pocăită prin comunicări „strict confidențiale” făcute Franței. Încă în ajunul izbucnirii războiului, un amic comun al lui Boustrapa și al regentului, pictorul batalist G. *, a fost trimis de primul cu o misiune la Berlin. La reîntoarcere, a adus cu sine cele mai depline asigurări de prietenie. În timpul mobilizării însă au fost trimise la Paris asigurări oficiale și oficioase cu următorul conținut :

„În nici un caz Franța nu trebuie să interpreteze greșit măsurile militare luate de Prusia. Noi nu ne facem nici un fel de iluzii, știm cît de necugetat ar fi un război împotriva Franței și ce consecințe grave ar avea. Fie ca împăratul să-și dea seama în ce situație grea ne aflăm. Asupra guvernului prințului regent se exercită presiuni din toate părțile. Ne aflăm în fața unei circumspecții pline de suspiciune și sîntem nevoiți să ținem seama de ea”.

Sau :

„Noi vom mobiliza, dar în nici un caz să nu se creadă că aceasta este o măsură ofensivă împotriva Franței. În calitatea sa de quasi-conducător al Confederației germane, regentul nu are numai datoria de a apăra interesele acesteia, dar și de a adopta în interior o poziție care să-i permită să preîntâmpine orice acțiune necugetată și să impună celorlalte state germane politica sa de moderație. Fie ca împăratul să aprecieze acest lucru și să nu precupețească nici un efort pentru a ușura sarcina noastră”.

* — după cit se pare, este vorba de Ginain. — *Nota red.*

Tertipurile Prusiei ajung să fie comice când aceasta îi cere guvernului francez ca

„ziarele guvernamentale să nu laude peste măsură Prusia în detrimentul Bavariei, Saxoniei etc. ; acest lucru n-ar face decît să compromită Prusia”.

Așadar, Walewski a declarat pe bună dreptate în nota sa circulară din 20 iunie :

„Noile măsuri militare luate de Prusia nu ne inspiră *nici o teamă*... Mobilizînd o parte din armata sa, guvernul prusian declară că nu are nici o altă intenție decît să apere securitatea Germaniei și să creeze o situație în care să poată exercita o influență justă pe linia încheierii unui acord cu celelalte două mari puteri”.

Înalta menire a Prusiei *de putere mediatoare armată* devine atît de proverbială în rîndul marilor puteri, încît Walewski și-a permis să facă gluma proastă cum că Prusia ar mobiliza nu împotriva Franței, ci împotriva „celorlalte două mari puteri”, care vor s-o lipsească de influența „justă” asupra „încheierii unui acord”.

Astfel s-a încheiat actul al doilea al mediației prusiene.

IV

Actul întii al mediației prusiene — de la sfîrșitul lunii aprilie pînă la sfîrșitul lunii mai — a dat Germaniei sentința : „La mort sans phrase”²⁹⁸. În actul al doilea — de la sfîrșitul lunii mai pînă la 24 iunie —, paralizia „măreței patrii” este gătită cu fraza referitoare la misiunea lui Willisen și cu arbescurile mobilizării prusiene. Scena finală a actului al doilea se joacă la micile curți germane, care primesc o notă din partea lui Schleinitz, căreia i se dă citire, iar ele nu pot decît să o *asculte*. Lui Schleinitz, ca și lui Stieber, îi place o procedură orală „amestecată”. Din nota sa de care am amintit mai sus, datată Berlin, 24 iunie, și adresată „misiunilor prusiene de pe lîngă guvernele curților germane”, reproducem aici doar două pasaje. De ce a refuzat Prusia să împlinească dorința Austriei de a transforma „schimbul de idei” într-un „schimb de note” ?

„Împlinirea acestei dorințe — șoptește Schleinitz curților germane — ar echivala cu o «*garantare*» a stăpînirii austriece asupra *Lombardiei*. A-și asuma o asemenea obligație cu privire la niște *eventualități neprecise* ar fi pentru Prusia ceva absolut irealizabil”.

Așadar, din punctul de vedere al Berlinului, pierderea Lombardiei nu reprezenta „o amenințare serioasă pentru posesiunile austriece din Italia” și nici „eventualitatea precisă” care pîdea sabia prusiană pentru a ieși din teacă.

„Mai trebuia apoi — continuă Schleinitz — să ne abținem chiar de la orice angajament formal care ar putea atinge poziția noastră de putere mediatoare”.

Prin urmare, mediația prusiană nu urmărea să atingă „eventualitățile neprecise” în interesul Austriei; mai curînd invers, rostul tuturor eventualităților posibile era de a nu atinge „poziția de putere mediatoare a Prusiei”. În timp ce Prusia îi cere categoric Austriei să-i lase ei inițiativa în Confederația germană, tot ea îi oferă Austriei un echivalent îndoielnic sub forma bunăvoinței prusiene garantată de bunele intenții prusiene. Supă de ceapă cu sos de stafide, cum spune zilerul berlinez ²⁹⁹.

În actul al treilea al mediației, Prusia apare, în sfîrșit, în rolul de mare putere europeană, iar Schleinitz întocmește o depeșă în două exemplare, dintre care unul îl trimite contelui Bernstorff la Londra, iar celălalt — baronului Bismarck la Petersburg; primul spre a fi citit lordului John Russell, celălalt — prințului Gorceakov. Jumătate din depeșă o formează ploconelile și scuzele. Prusia a mobilizat o parte din forțele ei de luptă, iar Schleinitz este inepuizabil în motivarea acestui pas îndrăzneț. În nota circulară din 19 iunie adresată marilor puteri europene se arată că acest pas înseamnă garantarea teritoriului Confederației germane, îndeplinirea rolului Prusiei de putere mediatoare armată, dar mai cu seamă „preîntîmpinarea dezmembrării Germaniei”. În misiva adresată membrilor Confederației germane se spune că „această măsură este menită să țină în frîu forțele militare ale Franței și să ușureze simțitor situația Austriei”. În depeșa către Anglia și Rusia, motivul l-ar constitui „înarmările statelor vecine”, „urmărirea cursului evenimentelor”, „faptul că războiul se apropie de granița germană”, demnitatea, interesele, menirea etc. Dar, „pe de altă parte” și „cu toate acestea”, și „repet acest lucru, domnule conte, domnule baron”, Prusia nu urmărește nici un gînd rău cu înarmările ei. Nu este, „firește, în intenția ei să creeze noi complicații”. Ea nu urmărește „decît aceiași scop spre care a năzuit în ultimul timp, de comun acord

cu Anglia și Rusia". Nous n'entendons pas malice! * — exclamă Schleinitz.

„Noi nu dorim decît pacea” și „ne adresăm cu încredere guvernelor de la Londra și Petersburg, pentru ca, împreună cu ele, să găsim mijloacele prin care să punem capăt vărsării de sînge”.

Pentru a se arăta demnă de încrederea Angliei și a Rusiei, Prusia susține cu strășnicie cele două teze ruso-engleze: Prima — că Austria a provocat războiul prin ultimatumul ei; a doua — că lupta se dă pentru niște reforme liberal-administrative și pentru desființarea protectoratului austriac asupra statelor italiene vecine. Ceea ce urmărește Prusia este să pună de acord drepturile casei imperiale austriece cu o „activitate de reorganizare” național-liberală. În sfîrșit, ea crede, după cum se exprimă Schleinitz, în selfdenying declarations ** ale lui Ludovic Bonaparte.

Și aceste platitudini banale sînt tot ceea ce Prusia, „cu încredere deplină și franchețe sinceră”, le biiguie jenată marilor puteri neutre despre „planurile ei de mediație”. Schleinitz, „tînărul cumpătat și modest”, se teme „să nu aducă, cumva, anumite prejudicii problemei dacă își va preciza mai mult *ideile*”. Dar iată că ideea sa fixă iese, în cele din urmă, la iveală: Prusia se consideră „*menită* să fie putere mediaatoare armată”. Anglia și Rusia trebuie să recunoască această menire! Ele trebuie

„să-și exprime părerile lor în legătură cu rezolvarea actualelor complicații și cu posibilitatea de a face ca această rezolvare să fie acceptabilă pentru părțile beligerante”.

Să-i dea mai cu seamă Prusiei instrucțiuni care să-i permită să-și asume, cu încuviințare de sus, ca să zicem așa, avec garantie du gouvernement***, rolul leului mediator! Prusia vrea să joace, așadar, rolul de lion**** european, dar ca Snug, tîmplarul.

Leul: Deci aflați că eu sînt leul, Snug, de felul meu tîmplar
Și că nu-s, doamne ferește, leu și nici leoaică chiar,
Căci, de-aș da năvală-n scenă, ca un leu plin de turbare,
V-aș însăpăimînta degeaba și-aș muri de supărare.

Theseu: De treabă fiară, zău — și nu e rău crescută.

* — Nu avem nici un gînd rău! — *Nota trad.*

** — declarațiile dezinteresate. — *Nota trad.*

*** — cu garanția guvernului. — *Nota trad.*

**** — leu. — *Nota trad.*

Lysander : De-i cați bărbăția, leul ăsta e vulpe curată.

Theseu : Așa e, și de iei seama cît de înțelept e, zici că-i gîscan *.

Depeșa lui Schleinitz este datată 24 iunie, ziua bătăliei de la Solferino. Ambele exemplare ale depeșei se mai aflau pe masa de scris a lui Schleinitz cînd la Berlin a sosit știrea despre înfrîngerea Austriei. Poșta a adus concomitent o depeșă din partea lordului John Russell ³⁰⁰, „în care fostul little man ** al d-lui Brougham”, tom-tit of English liberalism ^{***}, crainicul „coercion-bill-urilor” ³⁰¹ irlandeze, inițiază Prusia în tainele planurilor lui Palmerston cu privire la Italia. Magdeburg nu se află pe Mincio și Bückeburg nu se află pe Adige, tot așa cum Harwich nu se află pe Gange sau Salford pe Satledj. Ludovic Bonaparte însă a declarat că el nu rîvnește la Magdeburg și Bückeburg. De ce să întărităm cocoșul galic cu brutalitatea teutonă? Jack Russell face chiar descoperirea că, dacă pe cîmpul de luptă „victoria” va fi „hotărîtoare”, adversarii vor consimți, „*probabil*, foarte bucuroși să se pună capăt luptei istovitoare”. Sprijinindu-se pe această înțeleaptă descoperire, condamînd poftele războinice ale Germaniei, lăudînd „atitudinea sobră și luminată” a Prusiei, Russell îi recomandă lui Schleinitz să imite „atît de exact” Anglia „pe cît o vor îngădui împrejurările din Germania” !! În cele din urmă, acest Jack of all trades ^{****} amintește de „înalta menire de mediatoare” a Prusiei și, cu obișnuitul său suris dulce-acrișor, abia schițat, acest omuleț îi adresează, la despărțire, discipolului său întru constituționalism următoarele cuvinte consolatoare :

„Poate că foarte curînd va veni o vreme cînd glasul puterilor care vor prietenie și împăciuire va fi ascultat cu atenție și cînd propunerile de pace nu vor mai rămîne fără rezultat !” (depeșa trimisă de Russell lordului Bloomfield la Berlin, datată : Londra, 22 iunie).

Scris de K. Marx
la sfîrșitul lunii iulie —
mijlocul lunii august 1859

Publicat în „Das Volk” nr. 13, 14, 15 și 16
din 30 iulie, 6, 13 și 20 august 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar
Tradus din limba germană

* Shakespeare. „Visul unei nopți de vară”, actul V, scena 1, în Opere, vol. III, Editura pentru literatură și artă, 1956, pag. 401. — *Nota red.*

** — mic om. — *Nota trad.*

*** — sfredelușul liberalismului englez. — *Nota trad.*

**** — meșter în toate. — *Nota trad.*

Friedrich Engels

Karl Marx : „Contribuții la critica economiei politice“

PARTEA I, BERLIN, FRANZ DUNCKER, 1859³⁰²

I

Germanii au dovedit de mult că în toate domeniile științei nu sînt mai prejos decît celelalte națiuni civilizate, iar în majoritatea acestor domenii le sînt chiar superiori. Nu-mai o știință, economia politică, nu număra printre corifeii ei nici un nume german. Cauza este foarte limpede. Economia politică este analiza teoretică a societății burgheze moderne și presupune, așadar, existența unor relații burgheze dezvoltate, relații care de pe vremea războaielor reformei religioase și a războiului țărănesc, și mai ales după războiul de treizeci de ani, nu s-au putut ivi în Germania secole de-a rîndul. Dezlipirea Olandei de imperiu³⁰³ a îndepărtat Germania de comerțul mondial și a redus din capul locului dezvoltarea ei industrială la proporții infime; și în timp ce germanii se refăceau atît de anevoios și atît de încet de pe urma pustiirilor pricinuite de războaiele civile, în timp ce își iroseau întreaga lor energie civică, care nu fusese niciodată prea mare, într-o luptă stearpă împotriva barierelor vamale și a stupidelor regulamente comerciale, pe care fiecare prințșor și fiecare baronaș al imperiului le impunea industriei supușilor săi, în timp ce orașele imperiului decădeau din cauza stîmjenitoarelor reglementări de breaslă și a semetiei patri-ciene, — în acest timp, Olanda, Anglia și Franța cucereau locurile de frunte în comerțul mondial, întemeiau o colonie după alta și dezvoltau industria manufacturieră, ducînd-o la cea mai înaltă înflorire, pînă cînd, în cele din urmă, datorită aburului, care a pus în valoare zăcămintele de cărbuni și de fier ale Angliei, aceasta din urmă a ajuns în fruntea dezvoltării burgheze moderne. Cîtă vreme însă mai trebuia dusă lupta împotriva rămășițelor medievale ridicol de învechite care încătușaseră pînă la 1830 dezvoltarea burgheză materială a Germaniei, nici vorbă nu putea să fie de o econo-

mie politică germană. Abia în urma înființării Uniunii vamale, germanii au ajuns în situația de a putea doar *pricepe* economia politică. De atunci a început într-adevăr importarea economiei politice engleze și franceze pentru uzul burgheziei germane. În scurt timp, tagma învățaților și birocrăția au pus stăpînire pe materialul importat și l-au prelucrat într-un chip care nu prea face cinste „spiritului german”. Această pestriță adunătură de cavaleri de industrie, negustori, belferi și birocrați literatori a creat apoi o literatură economică germană care prin platitudinea și superficialitatea ei, prin sărăcia ei de idei, prin prolixitate și plagiere nu-și găsește pereche decît în romanul german. Printre oamenii cu preocupări practice s-a format mai întîi școala protecționistă a industriașilor, al cărei reprezentant cu autoritate, List, continuă să fie tot ce a produs mai bun literatura economică burgheză germană, deși întreaga lui operă mult lăudată este pe de-a-ntregul copiată de la francezul Ferrier, părintele teoretic al sistemului continental. În opoziție cu acest curent a luat ființă în deceniul al 5-lea școala liber-schimbiștă a negustorilor din provinciile baltice, care repetau cu o credulitate puerilă, dar nu și dezinteresată, argumentele liber-schimbiștilor englezi. În sfîrșit, printre belferii și birocrații care își asumaseră sarcina elaborării teoretice a acestei discipline se aflau și seci colecționari de fapte, lipsiți de orice simț critic, de teapa d-lui Rau, arhisubtili filozofi speculativi de teapa d-lui Stein, care traduceau tezele autorilor străini într-un limbaj hegelian pe care nu-l înțelegeau, sau chițibușari literarizanți din domeniul „istoriei culturii”, de teapa d-lui Riehl. Ceea ce a rezultat în cele din urmă de aici a fost o cameralistică³⁰⁴, un ghiveci din fel de fel de nimicuri, stropit cu un sos eclectic-economic, adică ceea ce trebuie să știe un stagiar care se prezintă la examenul de funcționar public.

În timp ce în Germania burghezia, belferimea și birocrăția se mai căzneau să învețe pe de rost și să priceapă cît de cît principiile elementare ale economiei politice anglo-franceze ca pe niște dogme intangibile, a apărut partidul proletar german. Întregul conținut al teoriei sale a izvorît din studiul economiei politice; o dată cu apariția în arenă a acestui partid își începe existența și *economia politică germană* de sine stătătoare, științifică. Această economie politică germană se întemeiază, în esență, pe *concepția materialistă a istoriei*, ale cărei trăsături fundamentale sînt expuse pe scurt în prefața

lucrării analizate aici *. Într-o formă prescurtată, această prefață a mai fost publicată în „Das Volk”, unde cititorul o poate găsi. Teza potrivit căreia „modul de producție a vieții materiale determină în genere procesul vieții sociale, politice și spirituale”, iar toate relațiile sociale și de stat, toate sistemele religioase și juridice și toate concepțiile teoretice care apar în istorie pot fi înțelese numai dacă sînt înțelese condițiile materiale de viață ale epocii respective și dacă din aceste condiții materiale se deduce tot restul — această teză a fost o descoperire revoluționară nu numai pentru economia politică, ci pentru toate științele istorice (și istorice sînt toate științele care nu sînt științe ale naturii). „Nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința”. Teza aceasta este atît de simplă, încît ar trebui să fie ceva de la sine înțeles pentru oricine nu s-a împotmolit în șarlatania idealistă. Din această teză decurg însă concluzii extrem de revoluționare nu numai pentru teorie, ci și pentru practică : „Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, forțele de producție materiale ale societății intră în contradicție cu relațiile de producție existente, sau, ceea ce nu este decît expresia juridică a acestora din urmă, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat pînă atunci. Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se transformă în cătușe ale lor. Atunci începe o epocă de *revoluție socială*. O dată cu schimbarea bazei economice are loc, mai încet sau mai repede, o revoluționare a întregii uriașe suprastructuri... Relațiile de producție burgheze reprezintă ultima formă antagonistă a procesului de producție social, antagonistă nu în sensul unui antagonism individual, ci al unui antagonism care ia naștere din condițiile sociale de trai ale indivizilor ; dar forțele de producție care se dezvoltă în sînul societății burgheze creează totodată condițiile materiale ale rezolvării acestui antagonism” **. Așadar, dezvoltarea tezei noastre materialiste și aplicarea ei la stările din prezent ne deschide dintr-o dată perspectiva unei revoluții uriașe, a celei mai uriașe revoluții din cîte au fost vreodată.

Teza potrivit căreia conștiința oamenilor depinde de existența lor, și nu invers, pare simplă ; dar, dacă cercetăm lucrurile mai îndeaproape, constatăm imediat că chiar de la primele sale consecințe această teză dă o lovitură de moarte oricărui idealism, chiar și celui mai camuflat. Ea neagă toate

* Vezi volumul de față, pag. 7—11. — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, pag. 9. — *Nota red.*

concepțiile tradiționale și obișnuite asupra tuturor fenomenelor istorice. Întregul mod tradițional de gândire politică se năruie ; nobila simțire patriotică se ridică cu indignare împotriva unei asemenea concepții nelegiuite. De aceea noua concepție se lovește în mod inevitabil nu numai de împotrivirea reprezentanților burgheziei, ci și de împotrivirea masei socialiștilor francezi, care vor să răstoarne lumea cu ajutorul formulei magice : *liberté, égalité, fraternité* *. O furie grozavă a stîrnit însă această teorie printre clănțaii vulgar-democrați din Germania. Cu toate acestea, ei s-au străduit din răspuțeri să exploateze noile idei, plagiindu-le cu o rară nepricepere.

Aplicarea concepției materialiste fie și la un singur exemplu din istorie implica o muncă științifică care ar fi cerut ani îndelungați de studii liniștite, căci este evident că numai cu fraze nu se poate realiza aici nimic, că numai cu ajutorul unui vast material istoric, verificat în mod critic și pe deplin însușit, poate fi rezolvată o asemenea sarcină. Revoluția din februarie a aruncat însă partidul nostru în arena politică, făcîndu-i astfel cu neputință urmărirea unor scopuri pur științifice. Cu toate acestea, concepția fundamentală străbate ca un fir roșu toată literatura partidului. În toate lucrările se arată, în fiecare caz în parte, în ce mod acțiunea politică izvorăște de fiecare dată din mobile materiale directe, și nu din frazele ce le întovărășesc, în ce mod, dimpotrivă, frazele politice și juridice izvorăsc din mobile materiale, ca și acțiunea politică și rezultatele ei.

Atunci cînd, după înfrîngerea revoluției din 1848—1849, a început o perioadă în care devenea din ce în ce mai puțin posibil să exerciți din străinătate o influență asupra desfășurării evenimentelor din Germania, partidul nostru a lăsat democrației vulgare domeniul ciorovăielilor dintre emigranți, căci ciorovăielile rămăseseră singura acțiune posibilă. Și, în timp ce democrația vulgară se ciorovăia în voie, luîndu-se la bătaie astăzi pentru a se împăca a doua zi, iar a treia zi să-și spele din nou rufele murdare în fața lumii întregi, în timp ce această democrație vulgară cerșea bani prin toată America, pentru ca după aceea să provoace un nou scandal în legătură cu împărțirea celor cîțiva taleri căpătați, partidul nostru a fost bucuros că a găsit din nou un oarecare răgaz pentru studii științifice. Marea lui superioritate consta în faptul că avea ca bază teoretică o nouă concepție științifică, a cărei elaborare îi dădea destul de lucru ; chiar și numai din acest motiv el

* — libertate, egalitate, fraternitate. — *Nota trad.*

nu ar fi putut niciodată să decadă atât de jos ca „marii bărbați” ai emigrației.

Primul rod al acestor studii este cartea de care ne ocupăm aici.

II

Într-o lucrare ca cea de care ne ocupăm aici nu poate fi vorba de o simplă critică nesistematică a unor elemente ale economiei politice, de tratarea separată a unora sau altora dintre problemele economice controversate. Dimpotrivă, această lucrare își propune din capul locului să cuprindă în mod sistematic întregul complex al științelor economice, să facă o expunere încheată a legilor producției burgheze și schimbului burghez. Și, deoarece economiștii nu sînt decît tîlmacii și apologeții acestor legi, expunerea menționată este totodată și critica întregii literaturi economice.

De la moartea lui Hegel aproape că nu s-a făcut nici o încercare de a dezvolta vreo știință în legătura ei proprie, lăuntrică. Școala hegeliană oficială și-a însușit din dialectica maestrului numai mînuirea celor mai simple procedee, pe care le aplica peste tot și cu orice prilej, adeseori chiar cu o neîndemînare ridicolă. Pentru această școală, întreaga moștenire rămasă de la Hegel se limita la un simplu șablon, cu ajutorul căruia se construia orice temă, și la o listă de termeni și formule, bune doar pentru a fi puse la timp acolo unde lipseau ideile și cunoștințele pozitive. Așa se face că, după cum spunea un profesor de la Bonn, acești hegelieni înțelegeau cîte ceva în materie de „nimic”, dar de scris puteau să scrie despre „toate”. Așa și arătau lucrările lor. Dar, cu toată suficiența lor, domnii aceștia erau atât de conștienți de propria lor slăbiciune, încît se țineau cît mai departe de abordarea unor probleme mari ; știința veche, rutinară, își păstra pozițiile datorită superiorității ei în domeniul cunoștințelor pozitive. Și numai după ce Feuerbach a proclamat inconsistența ideii speculative, hegelianismul s-a stins treptat și se părea că în știință a fost restabilită domnia vechii metafizici, cu categoriile ei fixe.

Acest fenomen își avea cauza lui firească. După regimul diadohilor³⁰⁵ lui Hegel, care dusesese la întronarea frazei goale, a urmat în mod firesc o epocă în care conținutul pozitiv al științei a ajuns din nou să precumpănească latura ei formală. În același timp Germania s-a apucat cu o energie extraordi-

nară de studiul științelor naturii, ceea ce corespundea impetuozității ei dezvoltării burgheze de după 1848 ; și, pe măsură ce deveneau la modă aceste științe, în care orientarea speculativă nu a avut niciodată un rol cit de cit însemnat, s-a răspândit din nou și vechea manieră metafizică de a gândi, inclusiv cea mai searbădă platitudine wolffiană. Hegel a fost dat uitării : s-a dezvoltat noul materialism al științelor naturii, care din punct de vedere teoretic aproape că nu se deosebește de materialismul secolului al XVIII-lea și de cele mai multe ori nu-l depășește decît prin bogăția mai mare a materialului științific de care dispune, în special în domeniul chimiei și al fiziologiei. O reproducere extrem de plată a acestui mod de a gândi filistin, mărginit, din epoca prekantiană ne oferă lucrările lui Büchner și Vogt ; și chiar Moleschott, care jură pe Feuerbach, se încurcă mereu, într-un chip foarte amuzant, la categoriile cele mai simple. Firește, mîrșoaga anchilozată a intelectului comun burghez se oprește încurcată în fața șanțului care desparte esența de fenomen și cauza de efect. Dar acela care pornește la o vînaătoare cu cîini pe terenul extrem de accidentat al gîndirii abstracte nu trebuie să încalce o mîrșoagă.

Aici trebuia, așadar, rezolvată o altă problemă, care nu are nici o legătură cu economia politică propriu-zisă. Ce metodă de cercetare științifică trebuia adoptată ? De o parte exista dialectica hegeliană sub forma ei „speculativă”, cu totul abstractă, așa cum o lăsase Hegel ; de altă parte exista metoda comună, esențialmente wolffian-metafizică, azi din nou la modă, folosită de economiștii burghezi în cărțile lor voluminoase și incoerente. Această din urmă metodă fusese teoreticește în asemenea măsură sfărîmată de Kant și mai ales de Hegel, încît numai inerția și lipsa unei alte metode *simple* puteau face cu puțință prelungirea existenței ei în practică. Pe de altă parte însă, în forma ei *dată*, metoda hegeliană era cu totul inutilizabilă. Ea era o metodă esențialmente idealistă, pe cînd aici era vorba de dezvoltarea unei concepții mai materialiste decît toate cele care au precedat-o. Metoda hegeliană pornea de la gîndirea pură, pe cînd aici trebuia să se pornească de la faptele cele mai încăpățînate. O metodă care, după propria mărturisire a lui Hegel, „pornind de la nimic și trecînd prin nimic a ajuns la nimic”³⁰⁶ era sub această formă cu totul improprie aici. Cu toate acestea, din întregul material logic existent, ea era singurul element care putea fi cel puțin folosit. Această metodă nu fusese supusă criticii, nu fusese

infirmată ; nici unul dintre adversarii marelui dialectician nu putuse face vreo spărtură în falnicul ei edificiu ; ea fusese dată uitării pentru că școala hegeliană nu știuse ce să facă cu ea. Înainte de toate, așadar, metoda hegeliană trebuia supusă unei critici temeinice.

Modul hegelian de a gândi se deosebea de acela al tuturor celorlalți filozofi prin profundul simț istoric care se afla la temelie. Deși forma sa era extrem de abstractă și de idealistă, înlănțuirea ideilor lui urma totuși întotdeauna o linie paralelă cu aceea a desfășurării istoriei universale, care, la drept vorbind, trebuia să fie doar o confirmare a celei dintii. Chiar dacă în modul acesta raportul adevărat era inversat și pus cu capul în jos, conținutul real pătrundea totuși pretutindeni în sfera filozofiei, cu atât mai mult cu cât Hegel, spre deosebire de discipolii săi, nu făcea din ignoranță o virtute, ci era, dimpotrivă, unul dintre oamenii cei mai erudiți care au existat vreodată. Hegel este primul care a încercat să dovedească existența unei dezvoltări în istorie, a unei legături lăuntrice între fenomenele istorice, și, oricât de stranii ne-ar părea astăzi multe lucruri în a sa filozofie a istoriei, caracterul grandios al concepției sale fundamentale este și astăzi demn de admirație dacă îl comparăm pe Hegel cu predecesorii săi sau chiar cu cei care, după dînsul, s-au încumetat să se lanseze în considerații de ordin general asupra istoriei. „Fenomenologia”, „Estetica”, „Istoria filozofiei”³⁰⁷ sînt toate străbătute de această grandioasă concepție asupra istoriei, pretutindeni materialul este tratat istoricește, într-o legătură determinată, deși în mod abstract denaturată, cu istoria.

Acest mod epocal de a înțelege istoria a constituit premisa teoretică directă a noii concepții materialiste și, prin însuși faptul acesta, a fost dat un punct de plecare și pentru metoda logică. Dacă această dialectică uitată, chiar din punctul de vedere al „gîndirii pure”, a dus la asemenea rezultate, dacă în plus a lichidat cu atîta ușurință întreaga logică și metafizică anterioară, înseamnă că în orice caz această dialectică avea în ea ceva mai mult decît simplă sofistică și pedanterie scolastică. Dar critica acestei metode nu era o sarcină ușoară ; întreaga filozofie oficială se temea și se mai teme încă și astăzi să se apuce de ea.

Marx a fost și rămîne singurul care putea să-și asume sarcina de a desprinde din logica hegeliană simburile care conține adevăratele descoperiri ale lui Hegel pe acest tărîm și de a restabili, despuiată de învelișurile ei idealiste, metoda dia-

lectică în forma ei simplă în care ea devine singura formă justă de dezvoltare a gândirii. Considerăm că elaborarea metodei care stă la baza criticii făcute de Marx economiei politice constituie un rezultat care, prin însemnătatea sa, aproape că nu e cu nimic mai prejos de concepția materialistă fundamentală.

Critica economiei politice, chiar potrivit metodei elaborate, putea fi făcută în două feluri : istoric sau logic. Intrucît în istorie, ca și în reflectarea ei în literatură, dezvoltarea merge în genere de la relațiile cele mai simple la relații mai complicate, dezvoltarea istorică a literaturii economice oferea un fir călăuzitor firesc pe care critica îl putea urma ; aceasta însemna că, în linii generale, categoriile economice ar fi apărut în aceeași ordine ca și în dezvoltarea logică. Această formă are în aparență avantajul unei mai mari clarități, deoarece aici cercetarea urmează firul dezvoltării *reale* ; în fapt însă ea ar avea, în cazul cel mai bun, doar un caracter mai popular. Istoria înaintează adeseori în salturi și în zigzag, și dacă ar fi necesar s-o urmăm pretutindeni, am fi nevoiți nu numai să ne ocupăm de o mulțime de fapte de importanță minoră, ci să și întrerupem adesea firul ideilor. În plus, istoria economiei politice nu poate fi scrisă fără o istorie a societății burgheze, dar aceasta ar însemna o muncă fără sfîrșit, deoarece lipsesc orice lucrări pregătitoare. Reiese, așadar, că singura metodă potrivită de cercetare era metoda logică. În fond însă aceasta din urmă nu este altceva decît tot metoda istorică, dar degajată de forma istorică și de elementele întîmplătoare stînjenoare. Firul ideilor trebuie să înceapă cu ceea ce începe și istoria, iar mișcarea lui ulterioară nu va fi altceva decît reflectarea procesului istoric într-o formă abstractă și teoreticește consecventă ; o reflectare corectată, dar corectată potrivit unor legi deduse chiar din procesul istoric real, și anume în așa fel încît fiecare moment să poată fi examinat în acel punct al dezvoltării sale în care procesul ajunge la maturitate deplină, la forma sa clasică.

În cadrul acestei metode noi pornim de la prima și cea mai simplă relație care ni se înfățișează istoricește, în fapt, adică în cazul de față de la prima relație economică pe care o găsim. Această relație o analizăm. Chiar din faptul că este o *relație*, rezultă că are două laturi care se *raportează una la cealaltă*. Examinăm separat fiecare din aceste laturi ; de aici decurge caracterul relației lor reciproce, interacțiunea lor. Cu acest prilej ies la iveală contradicții care se cer rezolvate.

Deoarece însă aici examinăm nu un proces abstract de gîndire, care se petrece numai în mințile noastre, ci un proces real care a avut loc cîndva sau mai are loc și în momentul de față, înseamnă că și aceste contradicții trebuie să se fi dezvoltat în practică și și-au găsit, probabil, rezolvarea. Vom cerceta în ce mod au fost rezolvate ele și vom constata că acest lucru a fost obținut prin statornicirea unei relații noi, ale cărei două laturi antagoniste va trebui să le dezvoltăm acum etc.

Economia politică începe cu *marfa*, cu momentul în care produsele sînt schimbate între ele fie de către diferiți indivizi, fie de către comunități primitive. Produsul care intră în procesul de schimb este marfă. Dar el este marfă numai pentru că de acest *lucru*, de acest produs, se leagă o *relație* între două persoane sau două comunități, relația dintre producător și consumator, care aici nu mai sînt una și aceeași persoană. Avem aici exemplul unui fenomen specific care străbate întreaga economie politică și produce în capetele economiștilor burghezi o confuzie nemaipomenită : economia politică are de-a face nu cu lucruri, ci cu relații între oameni și, în ultimă analiză, între clase, dar aceste relații sînt totdeauna *legate de lucruri și se manifestă ca lucruri*. Această legătură, care în unele cazuri fusese doar întrezărită de către un economist sau altul, a fost descoperită pentru prima oară de Marx în toată însemnătatea ei pentru întreaga economie politică, și, datorită acestui fapt, el a simplificat și a clarificat în așa măsură problemele cele mai grele, încît acum le vor putea pricepe pînă și economiștii burghezi.

Dacă examinăm marfa sub diferitele ei aspecte, și anume marfa sub forma ei pe deplin dezvoltată, și nu în starea în care se dezvoltă anevoios încă în trocul primitiv dintre două comunități primitive, vedem că ea ni se înfățișează sub două aspecte : ca valoare de întrebuițare și ca valoare de schimb. Și aici intrăm de-a dreptul în sfera controverselor economice. Cine vrea un exemplu grăitor din care se vede că metoda dialectică germană, în stadiul ei actual de dezvoltare, este cel puțin tot atît de superioară metodei metafizice vechi, plate și prolixă, pe cît de superioară este calea ferată în comparație cu mijloacele de transport din evul mediu, acela n-are decît să vadă la Adam Smith sau la orice alt economist oficial de vază cită bătaie de cap le dădeau acestor domni valoarea de schimb și valoarea de întrebuițare, cît de greu le era să facă o distincție netă între una și cealaltă și să înțeleagă pe fiecare în determinarea ei specifică, și apoi să compare toate

acestea cu expunerea simplă și clară a acestei probleme la Marx.

După ce au fost analizate valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb, marfa — așa cum intră în procesul de schimb — ni se înfățișează ca unitate nemijlocită a amîndurora. Ce fel de contradicții rezultă aici se poate vedea la pag. 20, 21 *. Remarcăm doar că aceste contradicții prezintă nu numai un interes teoretic, abstract, ci reflectă totodată și dificultățile care rezultă din natura relației de schimb direct, din trocul simplu, reflectă imposibilitățile de care se lovește în mod necesar această primă formă rudimentară a schimbului. Rezolvarea acestor imposibilități constă în aceea că proprietatea de a reprezenta valoarea de schimb a tuturor celorlalte mărfuri trece asupra unei mărfi speciale, *bani*. Banii, sau circulația simplă, formează obiectul capitolului al doilea, și anume: 1) banii ca *măsură a valorilor*, și cu acest prilej valoarea măsurată în bani, *prețul*, capătă o determinare mai precisă; 2) ca *mijloc de circulație* și 3) ca unitate a ambelor determinări, ca *bani reali*, ca reprezentant al întregii avuții materiale burgheze. Cu aceasta se încheie expunerea părții întâi, cea de-a doua fiind rezervată transformării banilor în capital.

Vedem, așadar, că în cadrul acestei metode dezvoltarea logică nu este cîtuși de puțin obligată să se mențină în sfera abstracției pure. Dimpotrivă, ea are nevoie de exemplificare istorică, de un contact permanent cu realitatea. Tocmai de aceea se aduc aici numeroase și variate exemple de acest fel, atît sub formă de referiri la procesul istoric real pe diferite trepte ale dezvoltării sociale cît și sub formă de referiri la literatura economică, care au drept scop să urmărească de la început elaborarea determinărilor clare ale relațiilor economice. Critica diferitelor concepții, mai mult sau mai puțin unilaterale sau confuze, este dată în esență chiar în cadrul dezvoltării logice și poate fi expusă pe scurt.

Intr-un al treilea articol ne vom ocupa de conținutul economic al cărții însăși.

Scris de F. Engels
la 3—15 august 1859

Publicat în „Das Volk” nr. 14 și 16
din 6 și 20 august 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

* Vezi volumul de față, pag. 31—32. — *Nota red.*

Karl Marx

Comerțul britanic

Ministerul comerțului al Marii Britanii a publicat de curînd un raport cu privire la exportul din primele șase luni ale acestui an, în timp ce tabelul acestui minister cu valoarea declarată a importului cuprinde numai cinci luni, pînă la 31 mai inclusiv³⁰⁸. Comparînd perioadele corespunzătoare din anii 1858 și 1859, vom vedea că, cu unele mici excepții, care nici nu merită să fie menționate, importul britanic din Statele Unite în general a scăzut, cel puțin în ceea ce privește valoarea, în timp ce exportul britanic în această țară a crescut atît în ceea ce privește cantitatea cît și valoarea. Pentru a ilustra acest fapt, vom extrage din raportul oficial următoarele tabele :

*Exportul britanic în Statele Unite pe șase luni,
pînă la 30 iunie inclusiv*

Articole exportate	Cantitate		Valoare declarată în l.st.	
	1858	1859	1858	1859
Țesături de bumbac în iarzi	60 150 771	110 360 198	1 0 31 724	1 924 951
Articole de fierărie și cu- șitărie în chintale* ..	35 849	78 432	242 914	534 101
Țesături de in în iarzi ..	17 379 691	31 170 751	515 416	961 956
Fontă brută în tone ..	22 745	39 370	68 640	111 319
Bare de fier, bolțuri și tije.....	21 463	56 026	175 944	457 384

* Chintalul englez reprezintă $\frac{1}{16}$ din așa-numita tonă mare (1 016 kg), sau 50,8 kg. — Nota trad.

Articole exportate	Cantitate		Valoare declarată în l.st.	
	1858	1859	1858	1859
Fier forjat	9 153	19 368	113 436	238 903
Table de oțel și cuie în chintale	5 293	15 522	28 709	77 840
Plumb în tone	1 214	1 980	27 754	44 626
Ulei (vegetal) în galloni	411 769	930 784	50 950	111 103
Mătăsuri în pfunzi	47 101	134 470	51 277	144 413
Stofe de lână în bucăți	76 311	81 686	273 409	421 006
Țesături de lână de diferite feluri în iarzi ..	13 897 331	30 893 901	562 749	1 188 859
Țesături de lână pieptănată în bucăți	185 129	489 171	229 981	758 914
Ceramică și porțelanuri	—	—	168 927	279 407
Articole de galanterie și mode	—	—	456 364	861 921
Tablă albă în foi	—	—	397 027	607 011

Importul britanic din Statele Unite pe cinci luni, pînă la 31 mai inclusiv

Articole importate	1858	1859
Grâu	371 452 l.st.	7 013 l.st.
Făină de grâu și de porumb ..	693 847 „	14 666 „
Bumbac (brut)	11 631 523 „	10 486 418 „

Raportul cu privire la exportul britanic arată în general o creștere nu numai în comparație cu anul 1858, dar și în comparație cu anul 1857, așa cum reiese din următorul tabel :

Exportul britanic pe șase luni, pînă la 30 iunie inclusiv

	Valoare declarată		
	1857	1858	1859
	60 826 381 l. st.	53 467 804 l. st.	63 003 159 l. st.

La o examinare mai atentă însă devine evident că creșterea globală a valorii exportului pe anul 1859 în comparație cu anul 1857 se datorește extinderii comerțului cu India și, mai mult decît atît, că, dacă India n-ar fi acoperit cu prisosință acest deficit, suma globală a exportului britanic pe anul 1859 ar fi scăzut în comparație cu anul 1857, cu peste 2 000 000 l. st. Prin urmare, de pe piața mondială încă nu au dispărut cu totul urmele crizei din 1857. Trăsătura cea mai importantă și mai surprinzătoare a raportului Ministerului Comerțului o constituie, fără îndoială, dezvoltarea rapidă a exportului britanic în Indiile orientale. Mai întîi să ilustrăm acest lucru prin date oficiale :

Exportul în Indiile orientale britanice pe șase luni, pînă la 30 iunie inclusiv
(în lire sterline)

	1856	1857	1858	1859
Bere și ale *	210 431	130 213	474 438	569 398
Țesături de bumbac, șifoane etc.	2 554 976	3 116 869	4 523 849	6 094 433
Fire de bumbac	579 807	540 576	967 332	1 280 435
Ceramică și porțelanuri	30 374	23 521	43 915	43 195
Articole de galanterie și mode	39 354	70 502	77 319	105 723
Articole de fierărie și cuțitorie	84 758	101 083	139 813	153 423
Șei și harnașament	12 339	15 587	35 947	19 498
Mașinării, mașini cu aburi și alte	156 028	313 461	170 959	179 255
Bare de fier, bolțuri și tije (ex- clusiv fierul pentru cale fe- rată)	306 201	228 838	166 321	172 725
Fier pentru cale ferată	—	272 812	475 413	578 749
Fier forjat (exclusiv fierul pen- tru cale ferată)	266 355	217 484	192 711	242 213
Cupru neprelucrat	62 928	34 139	9 018	51 690
Table de oțel și cuie	144 218	228 325	318 381	205 213
Sare	23 995	91 119	21 849	4 468
Articole de papetărie	66 495	19 968	86 425	89 711
Stofe de lînă	96 045	166 509	202 070	174 826
Total.....	4 634 304	5 571 006	7 905 760	9 964 955

* — bere englezească. — *Nota trad.*

Dacă ne amintim că în decurs de aproximativ 16 ani, din 1840 pînă în 1856, exportul britanic în India a fost în general constant, deși uneori se înregistra o creștere neînsemnată sau o scădere simțitoare sub cifra medie de 8 000 000 l. st., pare surprinzător faptul că în scurtul interval de doi ani acest comerț constant s-a dublat și că această creștere neașteptată a avut loc în perioada înverșunatei răscoale a sclavilor³⁰⁹. Problema dacă această extindere a comerțului survine numai în urma unor împrejurări temporare sau este legată de creșterea reală a cererii indiene devine deosebit de interesantă datorită actualei conjuncturi financiare a Indiei, care silește guvernul britanic să ceară parlamentului permisiunea de a se contracta un nou împrumut indian la Londra și care, totodată, face ca pînă și ziarul londonez „Times” să dezbată problema dacă, la urma urmei, n-ar fi mai bine pentru Anglia să se mulțumească cu cele trei vechi provincii și să înapoieze restul peninsulei cîrmuitorilor ei indigeni**.

** Vezi volumul de față, pag. 321—329. — *Nota red.*

Dat fiind materialul sărac de care dispunem, este imposibil să facem o apreciere definitivă asupra adevăratului caracter al acestei extinderi neașteptate a exportului britanic în India, toate datele pe care le cunoaștem însă ne fac să credem că împrejurări trecătoare au umflat, ca să zicem așa, acest comerț peste proporțiile lui organice. În primul rînd, nu putem descoperi o schimbare deosebită în importul britanic din India care să poată duce la creșterea exportului în această țară. E adevărat că s-a observat o creștere a importului la unele articole, dar aceasta a fost aproape echilibrată prin reducerea importului la alte articole; în ansamblu, oscilațiile exportului indian sînt prea slabe pentru a explica într-un fel sau altul schimbările neașteptate survenite în importul în această țară. Firește, răscoala sclavilor i-a putut ajuta pe englezi să exploreze provincii puțin cunoscute înainte, și, în felul acesta, soldatul i-a putut netezi drumul negustorului. În plus, în ultimii ani, în India a avut loc un import și o acumulare de argint excesivă, așa că pînă și hindusul, oarecum înviorat de scenele pline de emoții prin care trecuse de curînd, a putut acționa împotriva maniei sale de a pune deoparte și, într-o oarecare măsură, a început să-și cheltuiască argintul în loc să-l îngroape. Totuși, nimic nu ne îndreptățește să acordăm prea multă atenție unor asemenea ipoteze, cu atît mai mult cu cît, pe de altă parte, ne izbește faptul incontestabil că uriașele cheltuieli ale guvernului se ridică la suma de aproximativ 14 000 000 l. st. anual. Deși această stare de lucruri explică îndeajuns creșterea neașteptată a exportului englez în India, este totuși greu de presupus că ea prevestește o prelungire considerabilă a acestui nou avînt. Efectul cel mai îndelungat va fi, probabil, distrugerea completă a industriei naționale indiene, căci, așa cum cititorul trebuie să se fi convins din ultimul tabel, surplusul exportului britanic în India se explică în primul rînd prin invadarea acesteia cu țesături și fire de bumbac britanice. Se prea poate ca și creșterea excesivă a desfacerii de mărfuri efectuate de Manchester să fi contribuit într-o oarecare măsură la umflarea cifrelor din tabelul cu privire la exportul britanic.

Scris de K. Marx
aproximativ la 5 august 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 717 din 19 august 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Ludovic-Napoleon și Italia

Fiecare zi aruncă o nouă lumină asupra vorbelor și faptelor lui Napoleon al III-lea în Italia și ne ajută să înțelegem ce anume înțelege el prin libertate „de la Alpi pînă la Adriatică”. Pentru el războiul nu era decît o a doua expediție franceză la Roma, firește, de proporții mai mari din toate punctele de vedere, dar avînd aceleași cauze și rezultate ca și acțiunea „republicană”³¹⁰. După ce „a salvat” Franța de la un război european prin încheierea tratatului de la Villafranca, acest „eliberator” se pregătește „să salveze” acum societatea italiană, reinstaurînd în mod arbitrar pe principii privați de putere în urma unui singur cuvînt rostit de stăpînul de la Tuileries și înăbușind prin forța armelor mișcarea populară din Italia centrală și din Statul Papal. În timp ce presa britanică abundă de presupuneri vagi și on dits* cu privire la eventualele modificări care vor surveni în condițiile tratatului de la Villafranca la Conferința de la Zürich, în timp ce lordul John Russell, cu incorigibila sa indiscreție, care l-a determinat pe lordul Palmerston să-i încredințeze portofoliul ministerului de externe, s-a considerat îndreptățit să declare solemn în Camera comunelor că Bonaparte va renunța să-și pună baionetele la dispoziția principilor detronați, în „Wiener Zeitung” din 8 august a apărut pe prima pagină următoarea declarație oficială :

„În curînd urmează să aibă loc Conferința de la Zürich pentru a încheia definitiv pacea, ale cărei condiții principale au fost stabilite la Villafranca. Celor care sînt pătrunși de importanța evidentă a conferinței le este greu să înțeleagă cum de a cutezat presa, nu numai cea din străinătate, ci chiar și cea din Austria, să-și exprime îndoiala în ceea ce privește aplicarea sau posibilitatea de aplicare a condițiilor tratatului de la Villafranca. Pecetluite prin semnătura celor doi împărați, aceste pre-

* — zvonuri. — *Nota trad.*

liminarii de pace sînt garantate prin promisiunile solemne și puterea ambilor monarhi*.

Aici li se spune lucrurilor pe nume. Pe de o parte — protestele inutile ale italienilor înșelați, pe de altă parte — „sic volo, sic jubeo”³¹¹ al lui Franț Iosif și Ludovic Bonaparte, care se sprijină pe baionete, pe tunuri cu țeavă ghintuită și pe alte „armes de précision”*. Dacă patrioții italieni refuză să cedeze în fața onctuoasei arte persuasive, trebuie să se plece în fața forței brutale. Altă alternativă nu au, în pofida declarației lordului Russell, care, probabil, a fost absolut sincer cînd a făcut-o, deoarece această declarație a fost pusă în gura lui numai pentru a scăpa cu ajutorul ei de parlamentul britanic pentru perioada în care Italia urma să fie strivită sub călcîiul de fier al despoților aliați. În ceea ce privește puterea laică a papei în Statul Papal, Ludovic-Napoleon nici n-a așteptat cel puțin sfîrșitul războiului pentru a dicta menținerea ei. Condițiile preliminare ale tratatului de la Villafranca prevăd reinstaurarea principilor austrieci în Toscana și Modena. Revenirea la putere a ducesei de Parma n-a fost inclusă în aceste condiții, deoarece Franț Iosif voia să se răzbune pe această principesă pentru că refuzase deschis să-și lege soarta de cea a Austriei. Dar cu mărinimia care-l caracterizează, Ludovic-Napoleon și-a plecat îngăduitor urechea la ruga umilă a acestei donna errante**. Prin intermediul lui Walewski, el și-a dat cuvîntul de onoare d-lui Mon, ambasadorul Spaniei la Paris și totodată împuternicitul ducesei, că aceasta își va recăpăta tronul și că teritoriul ducatului ei va rămîne neștirbit, poate cu singura excepție a fortăreței de la Piacenza, care urmează să-i fie cedată lui Victor Emanuel în cazul că va avea o atitudine corespunzătoare la Conferința de la Zürich. Parvenitul nu numai că se simțea din cale-afară de măgulit la gîndul de a juca rolul de ocrotitor al surorii Bourbonilor, dar chiar credea că, în sfîrșit, a găsit mijlocul sigur de a intra în grațiile faubourgului St. Germain³¹², care pînă atunci îi respinsese cu dispreț avansurile și îl tratase cu o rezervă arogantă.

Cum să devină însă „eliberatorul națiunilor” misionar al „legalității și ordinii”, salvator al „societății existente”? Cum să-și asume cu succes acest rol mai puțin poetic? Aceasta însemna un mare pas înapoi. Faptul că s-a creat și s-a menținut o lipsă de siguranță a publicului în ceea ce privește ade-

* — arme de precizie. — *Nota trad.*

** — doamnă rătăcitoare. — *Nota trad.*

vărata importanță a condițiilor preliminare ale tratatului de la Villafranca, că s-a arătat indulgență față de zvonurile sălbatice și de presupunerile înțelepte a urmărit în mod vădit pregătirea treptată a Europei pentru ce putea fi mai rău. Lordul Palmerston, care urăște Austria și declară că iubește Italia și care este, după cum se știe, confidentul lui Napoleon al III-lea, l-a sprijinit pe eroul din decembrie pe acest teren lunecos. Palmerston, care a înlăturat guvernul Derby, exploatând simpatiile acestuia față de Austria, s-a pus, pare-se, chezaș în fața întregii Europe și în special în fața Italiei pentru intențiile cinstite ale augustului său aliat, Napoleon al III-lea. Astfel, el a înlăturat fără zărvă parlamentul, dacă nu chiar l-a dizolvat, inducându-l cu bună știință în eroare. Declarația sa răspicată că Anglia încă nu s-a hotărât dacă să participe sau nu la congresul european (care va confirma, probabil, hotărârile Conferinței de la Zürich și, în felul acesta, împărțind răspunderea între toate puterile europene, va face ca ura să nu cadă numai asupra lui Napoleon) este contrazisă de ziarele din Prusia într-o notă semi oficială, în care se afirmă că Anglia și Rusia s-au adresat împreună curții de la Berlin, cerându-i să ia parte la acest congres european.

Al doilea pas, întreprins de Napoleon abia după ce agitația febrilă a opiniei publice s-a mai domolit, a fost în Sardinia. El a încercat să-l determine pe Victor Emanuel să facă acest lucru în locul lui, ceea ce nu era tocmai ușor de obținut. Victor Emanuel părea să fi câștigat tot ceea ce pierduseră Austria și vasalii ei. În fapt, deși încă nu cu numele, el devenise regele Italiei centrale și al Statului Papal, unde populația îi recunoștea pretutindeni dinastia, dacă nu din dragoste pentru Piemont, atunci din ură împotriva Austriei. Primul lucru pe care apărătorul francez al libertății i l-a cerut noului său vasal a fost să renunțe la conducerea oficială a mișcării populare. Victor Emanuel n-a putut refuza. El a dat ordin împuterniciților săi sarzi să părăsească ducatele și Statul Papal și i-a rechemat pe Boncompagni de la Florența, pe Massimo d'Azeglio din Romagna și pe Farini (cel puțin în calitatea sa oficială) din Modena ³¹³.

Dar „eliberatorul” încoronat nu era încă mulțumit. Experiința sa anterioară din Franța îi dădea destule temeuri să tragă concluzia că, mînuite cu îndemînare, voturile poporului reprezintă cel mai bun mecanism din lume cu ajutorul căruia poate fi instaurat despotismul pe o bază solidă și onorabilă. De aceea, regelui Sardiniei i s-a cerut să influențeze în așa

fel desfășurarea voturilor poporului în provinciile răsculate, încît să se creeze impresia că reinstaurarea principilor ar reflecta voința poporului. Bineînțeles că Victor Emanuel nici n-a vrut să audă de o asemenea pretenție, a cărei satisfacere cu siguranță că ar fi zădărnicit pentru totdeauna perspectiva libertății Italiei și ar fi transformat strigătele de „evviva !” * într-o avalanșă generală de blesteme în întreaga peninsulă. După cum se spune, Victor Emanuel ar fi răspuns seducătorului francez, contele de Reiset, cu următoarele cuvinte :

„Domnul meu, eu sint, înainte de toate, un principe italian ; nu nitați acest lucru. Interesele Italiei au pentru mine o mai mare importanță decît interesele Europei, la care ați binevoit să vă referiți. Nu pot susține cu autoritatea numelui meu reinstaurarea principilor detronați, și nici nu o voi face. Am fost și așa prea tolerant cînd am admis ca lucrurile să-și urmeze cursul”.

Se spune chiar că regele cavaler ar mai fi adăugat :

„Dacă se va hotări o intervenție armată, veți mai auzi de mine. În ceea ce privește confederația, ea contravine în egală măsură atît intereselor, cît și onoarei mele, și, de aceea, voi lupta împotriva ei pînă la capăt”.

La scurtă vreme după ce acest răspuns a fost transmis la Paris a apărut faimosul articol al lui Granier de Cassagnac cu privire la nerecunoștința italienilor³¹⁴, conținînd funesta aluzie că, dacă va fi respinsă protecția unei mîini puternice, în curînd vulturul austriac va poposi pe acoperișul palatului regal de la Torino. Victor Emanuel a fost înștiințat imediat că depinde de buna sa comportare ca să primească Piacenza și că gradul influenței principilor italieni în confederația propusă este încă o chestiune discutabilă. Lovitura definitivă i-a fost dată prin punerea în discuție a problemei apartenenței naționale a locuitorilor Savoiei ; totodată i s-a dat să înțeleagă că, din moment ce Bonaparte l-a ajutat pe Victor Emanuel să elibereze Italia de sub jugul Austriei, nici acesta nu va putea refuza să elibereze Savoia de sub jugul Sardiniei. Aceste amenințări au luat curînd o înfățișare palpabilă sub forma unei agitații care a izbucnit dintr-o dată, la un semnal dat de la Paris, în rîndul cercurilor feudale și catolice din Savoia.

„Savoiazii s-au săturat — exclama un ziar din Paris — să-și cheltuiască banii și să verse sîngele fiilor lor pentru cauza Italiei”.

* — „trăiască !” — *Nota trad.*

Pentru Victor Emanuel acesta era un puternic argument ad hominem *, și, dacă nu a acceptat direct sarcina ce i s-a dat, avem motive să ne temem că cel puțin a promis să facă totul pentru a netezi calea unei intervenții armate din partea Franței. Dacă putem da crezare știrii cuprinse în telegrama din 9 august primită din Parma, potrivit căreia

„piemontezii au fost izgoniți din oraș și s-a proclamat republica roșie, în timp ce proprietarii și iubitorii de ordine se salvează prin fugă”,

acesta este de rău augur pentru viitor. Adevărată sau nu, pentru „salvatorul ordinii și al proprietății”, această știre poate fi foarte bine semnalul de a porni intervenția, de a-și trimite zuavii împotriva „anarhiștilor incorigibili” și de a curăța calea în vederea reîntoarcerii principilor. Unuia din ei, fiul marelui duce de Toscana, care a abdicat în favoarea celui dintii **, i s-a și făcut la Tuileries „o primire cordială”. Iar trupele franceze care se aflau în drum spre casă au primit ordin să rămână în Italia, astfel încât piedicile care stăteau în calea tratatelor fructuoase de la Zürich vor dispărea curînd.

Scris de K. Marx
la mijlocul lunii august 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 725 din 29 august 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

* — argument de natură să convingă persoana respectivă. — *Nota trad.*

** — Leopold al II-lea și Ferdinand al IV-lea. — *Nota red.*

Karl Marx

Cronică politică

Londra. Greva muncitorilor din construcții, sau mai bine zis lock-outul antreprenorilor, continuă³¹⁵, fără ca poziția ostilă pe care s-au situat cele două părți să fi suferit vreo schimbare esențială. Marți, delegații muncitorilor au ținut un miting, la care au participat și împuterniciții din celelalte ramuri industriale; în cadrul acestui miting s-a hotărât în unanimitate ca nimeni să nu se angajeze la lucru la vreun patron care ar pretinde ca respectivul muncitor să-i promită că nu va intra în „societate”. În același timp, la Freemasons Tavern * a avut loc o întrunire a antreprenorilor „asociați”, la care nu a fost admis nici un corespondent de presă. După cum s-a aflat ulterior, acești domni care se tem de publicitate au căzut de acord, după discuții aprinse, ca nici un membru al asociației să nu-și deschidă întreprinderea înainte ca muncitorii din construcții să nu se fi dezis oficial de „societatea” lor și pînă cînd „muncitorii d-lui Trollope nu-și vor fi încetat greva”. Cel de-al doilea punct probabil că se va rezolva curînd, întrucît nu de mult d-l Trollope a început să ducă tratative cu muncitorii, asigurîndu-i în modul cel mai serios că acuzațiile care i-au fost aduse (concedierea unui muncitor care i-a înmînat petiția cu privire la ziua de muncă de 9 ore etc.) se întemeiau pe o neînțelegere. În ceea ce privește însă cealaltă condiție, „muncitorii din întreprinderile în care s-a declarat lock-out” nu o vor admite cu nici un preț, în afară de cazul că nevoia cea mai stringentă îi va sili să o facă. Ei simt că decizia de „societate”, renunțarea la orice organizație ar însemna transformarea lor în niște adevărați iobagi ai capitaliștilor și i-ar face să piardă și fărîma de independență care i-a rămas proletariului modern. Neînduplecarea plină de cruzime a patronilor, care pretind să aibă asupra „brațe-

* — bodega francmasonilor. — *Nota trad.*

lor lor de muncă" aceeași autoritate pe care o au plantatorii americani asupra sclavilor lor, a stîrnit pînă și dezaprobarea unei părți a gazetarilor burghezi. Noi, firește, nu avem nici un motiv să fim nemulțumiți de patroni: lasă să facă tot ce le stă în putință pentru a mai adînci prăpastia dintre muncă și capital, oricum destul de adîncă, și pentru a provoca ura concentrată, conștientă de clasă, cea mai sigură cheazășie a revoluției sociale.

La Londra există cu totul peste 1 000 de întreprinderi de construcții. Dintre acestea sînt închise numai 88, dar cele mai mari. Numărul muncitorilor concediați se ridică la 19 000—20 000, și nu la 40 000, cum s-a afirmat la început. „Societății” i se trimit din toate colțurile țării sub formă de donații, mari sume de bani, dar pînă în prezent muncitorii, cărora li s-a luat pîinea de la gură, au refuzat să primească ajutoare. Cinste celor curajoși! Oare burghezii, în interesul lor de clasă, ar fi în stare de o asemenea jertfire de sine?

În ultimele zile ale sesiunii care a luat sfîrșit simbătă, Camera comunelor s-a ocupat aproape exclusiv de scandaluri electorale, care răsăreau ca ciupercile după ploaie și acopereau toți pereții incintei parlamentului. Această groaznică duhoare de corupție se îmbina cum nu se poate mai bine cu mirosurile pestilențiale emanate din Tamisa și ar fi trebuit să-i facă să vomite pe onorabili membri ai Camerei dacă n-ar fi fost deprinși cu asemenea lucruri. Era vorba cînd de niște indivizi care cumpăraseră sau vînduseră pe față (și în aceasta rezidă crima lor) turme de alegători britanici ca pe niște turme de oi, cînd de un biet nenorocit care renunțase de bunăvoie la locul său, scump plătit, deoarece nu l-a putut păstra datorită unei petiții care protesta împotriva alegerii sale; o asemenea poveste l-ar fi costat cel puțin 3 000 l. st. Să lăsăm însă toate acestea. De ce să scormonim într-așa o murdărie? Vrem doar să mai adăugăm că aproape toți membrii Camerei care s-au lăsat corupți fac parte din partidul „liberal”³¹⁶.

De mesajul tronului abia dacă merită să amintim. Este un document oficial care nu spune absolut nimic. Referitor la proiectatul congres european, în mesajul tronului se spune că maiestatea-sa n-a ajuns încă la o hotărîre precisă. Este o minciună. Imediat după încheierea păcii de la Villafranca, lordul Palmerston a declarat guvernului rus că este gata să trimită delegați la congresul a cărui convocare a fost propusă

de Rusia. El ajunsese, prin urmare, încă cu 4 săptămîni în urmă „la o hotărîre precisă”.

Paris. Îi scutim pe cititorii noştri de descrierea sărbătoririi victoriei la Paris. În pofida mecanismelor complicate puse în mişcare pentru a face să se dea uitării înfrîngerea suferită la Villafranca, pentru a abate atenţia populaţiei din Paris şi a smulge din gîtlejurile celor interesaţi aclamaţii, se pare că împăratul personal a fost atît de nemulţumit de primirea care i s-a făcut, încît s-a hotărît la un pas desperat — a decretat amnistia —, deşi sfetnicii săi „decembrişti” l-au povăţuit în mod insistent să nu facă acest lucru. Şi presa pariziană a fost amnistiată, iar toate „avertismentele” au fost retrase³¹⁷.

Din Berlin nu avem nici un fel de ştiri în afară de frazeologia veche şi goală şi continuarea agitaţiei sterile în vederea unei reforme a Conferinţei germane sub hegemonia Prusiei. Fuzionarea partidului de la Gotha cu democraţiei este acum un fapt împlinit, după cum se poate vedea din comunicatele de mai jos. Starca sănătăţii regelui * nu s-a îmbunătăţit.

La Eisenach a avut loc la 14 august o nouă adunare a „patrioţilor germani” pentru a proclama, cu aprobarea forurilor superioare, concepţiile partidului de la Gotha drept unicul mijloc de salvare³¹⁸. Printre personalităţile care au participat la adunare sînt menţionaţi: d-l von Bennigsen din Hanovra, Zabel din Berlin (vezi cum eşti ?), Siegel, redactorul publicaţiei „Sächsische Konstitutionelle Zeitung”³¹⁹, Titus din Bamberg, Schulze din Delitzsch şi alţii. Programul elaborat de partidul german nou creat cuprinde, cum este de la sine înţeles, reforma Confederaţiei germane, hegemonia Prusiei, anularea hotărîrilor Bundestagului cu privire la presă şi la dreptul de întrunire etc. În încheiere s-a stabilit ca adunarea următoare să aibă loc la Frankfurt, probabil, pentru a fi mai aproape de biserica Sf. Pavel³²⁰.

Din Hanovra se comunică că guvernul local, pentru a face concurenţă patrioţilor prusofili, împotriva cărora a început să ia măsuri poliţieneste, agită din nou problema Schleswig-Holstein.

Scris de K. Marx
aproximativ la 19 august 1859

Publicat în „Das Volk” nr. 16
din 20 august 1859

Se tipăreşte după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

* — Frederic Wilhelm al IV-lea. — Nota red.

Karl Marx

Populația, criminalitatea și pauperismul

Londra, 23 august 1859

În timpul ultimei sesiuni a parlamentului a fost prezentată ambelor Camere o Carte albastră, intitulată „Culegere statistică rezumativă a Regatului Unit pe fiecare din ultimii 15 ani, începînd din 1844 pînă în 1858”³²¹. Oricît de uscate ar părea aceste cifre înghesuite în coloanele documentului oficial, ele oferă de fapt un material mai prețios pentru istoria dezvoltării generale a națiunii decît toate volumele pline de efecte retorice și flecăreli politice. Ceea ce ne atrage în primul rînd atenția sînt tabelele care cuprind statistica populației ; curios lucru însă, cifrele referitoare la mișcarea populației din Irlanda în ultimii 15 ani lipsesc cu desăvîrșire. Tabelele cu statistica populației din Scoția nu arată decît oscilații neînsemnate, asupra cărora nu ne vom opri. Următoarele cifre ilustrează mișcarea populației în Anglia și Wales :

Anul	Populația	Nașteri	Decese	Căsătorii
1844	16 520 000	540 763	356 950	132 249
1845	17 721 000	543 521	349 366	143 743
1846	16 925 000	572 625	390 315	145 664
1847	17 132 000	539 965	423 304	135 845
1848	17 340 000	563 059	399 800	138 230
1849	17 552 000	578 169	440 853	141 883
1850	17 766 000	593 422	368 986	152 788
1851	17 983 000	615 865	395 174	154 206
1852	18 205 000	624 171	407 938	258 439
1853	18 403 000	612 391	421 097	164 520
1854	18 618 000	634 506	438 239	159 349
1855	18 787 000	635 123	426 242	151 774
1856	19 045 000	657 704	391 369	159 262
1857	19 305 000	663 704	419 815	159 097
1858	19 523 000	655 627	450 018	154 500

Alături de acest tabel al populației dăm datele privitoare la criminalitate și pauperism în Anglia și Wales :

Anul	Dați în judecată			Condamnați
	Bărbați	Femet	Total	
1844	21 549	4 993	26 542	18 919
1845	19 341	4 962	24 303	17 402
1846	19 850	5 257	25 107	18 144
1847	22 903	5 930	28 833	21 542
1848	24 586	5 763	30 349	22 900
1849	22 415	5 401	27 816	21 001
1850	21 548	5 265	26 813	20 537
1851	22 391	5 569	27 960	21 579
1852	21 885	5 625	27 510	21 304
1853	20 879	6 178	27 057	20 756
1854	22 723	6 636	29 359	28 047
1855	19 890	6 082	25 972	19 971
1856	15 425	4 012	19 437	14 734
1857	15 970	4 299	20 269	15 307
1858	13 865	3 990	17 855	13 246

Tabelul cu privire la numărul pauperilor (cu excepția vagabonzilor) care în Anglia și Wales primesc ajutor în cadrul a diferite asociații și parohii de sub auspiciile consiliilor episcopiale începe cu anul 1849 :

Anul	Numărul total al pauperilor	Anul	Numărul total al pauperilor
1849	934 419	1854	818 337
1850	920 543	1855	851 369
1851	860 893	1856	877 767
1852	834 424	1857	843 806
1853	798 822	1858	908 186

Comparând aceste trei tabele cu privire la mișcarea populației, la criminalitate și pauperism, aflăm că din 1844 pînă la 1854 criminalitatea a crescut mai repede decît populația, în timp ce între anii 1849 și 1858 pauperismul a rămas aproape neschimbat, în pofida schimbărilor uriașe survenite în acea perioadă în cadrul societății britanice. Trei evenimente mari marchează decada 1849—1858 — evenimente care aproape că ne permit să comparăm această perioadă cu epocile cele mai ilustre ale secolului al XVI-lea. Au fost abrogate legile cerealelor, au fost descoperite minele de aur³²² și a avut loc o emigrație de proporții uriașe. Au mai existat și alte împre-

jurări care au dat un nou impuls dezvoltării industriei și comerțului. De la zguduirii revoluționare, Europa a trecut la febra industrială. Cucerirea Punjabului³²³, războiul Crimeii și războaiele din Asia au dat acces la piețe pînă atunci aproape necunoscute. În sfîrșit, importul de produse britanice în Statele Unite a atins proporții nebănuite cu zece ani în urmă. Întreaga piață mondială s-a lărgit și se părea că și-a dublat sau triplat capacitatea de absorbție. Și totuși, în cursul acestui deceniu memorabil, cifra constantă de aproape 1 000 000 de pauperi englezi s-a micșorat cu numai 26 233 de oameni, iar dacă comparăm anul 1853 cu anul 1858, chiar a crescut cu 109 364.

Trebuie că există ceva putred chiar în inima unui asemenea sistem social care își sporește avuția fără să reducă mizeria și în care criminalitatea crește chiar mai repede decît numărul populației. Este adevărat că, dacă comparăm anul 1855 cu anii precedenți, se pare că între anii 1855 și 1858 a avut loc o scădere considerabilă a criminalității. Numărul total al persoanelor date în judecată, care în 1854 se ridica la 29 359, a scăzut în 1858 la 17 855 ; numărul celor condamnați pentru crimă s-a micșorat de asemenea foarte mult, deși nu chiar în aceeași proporție. Această scădere aparentă a criminalității după 1854 trebuie însă atribuită exclusiv unor schimbări tehnice survenite în jurisprudența britanică : în primul rînd, legii cu privire la infractorii minori³²⁴ și, în al doilea rînd, acțiunii legii din 1855 cu privire la justiția penală, care acorda judecătorilor de poliție dreptul să dea sentințe pe termene scurte, în cazul că arestații erau de acord să fie judecați de ei. Încălcarea legii este, de obicei, rezultatul factorilor economici care nu sînt sub controlul legislatorului ; dar, așa cum s-a confirmat prin aplicarea legii cu privire la infractorii minori, depinde într-o oarecare măsură de societatea oficială dacă unele încălcări ale legilor elaborate de ea sînt calificate drept crime sau numai drept infracțiuni. Această deosebire de terminologie, departe de a fi neesențială, hotărăște soarta a mii de oameni și determină fizionomia morală a societății. Legea în sine nu numai că poate pedepsi crima, dar o poate și improviza, și în special în mîinile juristului de profesie legea poate acționa în această direcție. Așa, de pildă, un istoric eminent a remarcat pe bună dreptate că în evul mediu clerul catolic, cu concepțiile sale obscurantiste asupra naturii omenești, pe care, datorită influenței sale, le-a introdus în legislația penală, a săvîrșit crime care depășesc numărul păcatelor iertate.

Oricît ar părea de ciudat, singura parte a Regatului Unit în care criminalitatea a scăzut simțitor, cu aproximativ 50 și chiar 75%, este Irlanda. Cum putem împăca acest fapt cu părerea răspîdită în Anglia potrivit căreia nu proasta administrație britanică, ci caracterul irlandez este răspunzător de abaterile irlandezilor! Și unde mai pui că nu vreo măsură luată de cîrmuitorii britanici, ci pur și simplu consecințele foametei, ale emigrației și ale unui întreg complex de împrejurări care au favorizat cererea de mină de lucru irlandeză — iată ce a dus la această schimbare fericită în caracterul irlandez. Oricum ar fi, semnificația tabelului de mai jos este cît se poate de evidentă:

I. Criminalitatea în Irlanda

Anul	Dați în judecată			Condamnați
	Bărbați	Femei	Total	
1844	14 799	4 649	19 448	8 042
1845	12 807	3 889	16 696	7 101
1846	14 204	4 283	18 492	8 639
1847	23 552	7 657	31 209	15 233
1848	28 765	9 757	38 522	18 206
1849	31 340	10 649	41 989	21 202
1850	22 682	3 644	31 326	17 108
1851	17 337	7 347	24 684	14 377
1852	12 444	5 234	17 678	10 454
1853	10 260	4 884	15 144	8 714
1854	7 937	3 851	11 788	7 051
1855	6 019	2 993	9 012	5 220
1856	5 097	2 002	7 099	4 024
1857	5 458	1 752	7 210	3 925
1858	4 708	1 600	6 308	3 350

II. Numărul pauperilor în Irlanda

Anul	Numărul parohiilor	Numărul pauperilor	Anul	Numărul parohiilor	Numărul pauperilor
1849	880	82 357	1854	883	78 929
1850	880	79 031	1855	883	79 887
1851	881	76 906	1856	883	79 973
1852	882	75 111	1857	883	79 217
1853	882	75 437	1858	883	79 199

Din păcate, în tabelul statistic cu privire la emigrație nu sînt specificate diferitele părți ale Regatului Unit din care a pornit mișcarea și nici procentul din cifra generală pe care îl

reprezintă fiecare din aceste părți. Pe baza tabelului în actuala lui formă se poate trage concluzia că între anii 1844 și 1847 emigrația în coloniile britanice din America de Nord a atins proporțiile emigrației în Statele Unite, dacă nu le-a și depășit. Totuși, din 1848 emigrația în America de Nord britanică începe să se transforme într-o simplă anexă a emigrației în Statele Unite. Pe de altă parte, în decurs de 15 ani, din 1844 pînă în 1858, a crescut considerabil emigrația britanică în Australia și în Noua Zeelandă. În timp ce emigrația în coloniile nord-americane atinge punctul culminant în 1847, iar cea în Statele Unite în 1851, emigrația în Australia și în Noua Zeelandă ajunge la apogeu în 1853. De atunci și pînă în 1858 se observă o scădere continuă a numărului emigranților, totalul cărora ajunsese în 1853 la cifra de 368 784, iar în 1858 scade la 113 972, sau cu peste 75%. Reproducem tabelul amintit mai sus :

Numărul emigranților din Regatul Unit în diverse țări

Anul	În coloniile nord-americane	În Statele Unite	În Australia și Noua Zeelandă	În alte țări	Total
1844	22 924	43 660	2 229	1 873	70 686
1845	31 803	58 538	830	2 380	93 551
1846	43 439	82 239	2 347	1 826	129 851
1847	109 680	142 154	4 949	1 487	258 270
1848	31 065	188 237	23 904	4 887	248 093
1849	41 367	219 450	32 191	6 490	299 498
1850	32 981	223 078	16 037	8 773	280 869
1851	42 605	267 357	21 532	4 472	335 966
1852	32 873	244 261	87 881	3 749	368 764
1853	34 552	230 885	61 401	3 129	329 967
1854	43 761	193 065	83 237	3 366	323 429
1855	17 966	103 414	52 309	3 118	176 807
1856	16 378	111 837	44 584	3 755	176 554
1857	21 001	126 905	61 248	3 721	212 875
1858	9 704	59 716	39 295	5 257	113 972

Scris de K. Marx la 23 august 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 741 din 16 septembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Industria de fabrică și comerțul

Londra, 5 septembrie 1859

După ce într-un articol precedent am analizat mișcarea populației din Regatul Unit, să trecem acum la analizarea dinamicii producției. În tabelul de mai jos, cifrele referitoare la export sînt date pentru fiecare an, începînd din 1844, în timp ce cifrele referitoare la import încep cu anul 1854, o anomalie care se datorește faptului că pînă în 1854 valoarea reală calculată a importului n-a fost confirmată oficial.

A. EXPORT

Valoarea totală reală declarată a produselor britanice și irlandeze exportate din Regatul Unit

Anul	L.st.	Anul	L.st.
1844.....	58 534 705	1852.....	78 076 854
1845.....	60 111 082	1853.....	98 933 781
1846.....	57 786 876	1854.....	97 184 726
1847.....	58 842 377	1855.....	95 688 085
1848.....	52 849 445	1856.....	115 826 948
1849.....	63 596 025	1857.....	122 066 107
1850.....	71 367 885	1858.....	116 614 330
1851.....	74 448 722		

B. IMPORT

Valoarea totală reală calculată a mărfurilor importate în Regatul Unit

Anul	L.st.	Anul	L.st.
1854.....	152 389 053	1857.....	187 844 441
1855.....	143 542 850	1858.....	163 795 803
1856.....	172 544 154		

Din primul tabel reiese că exportul și, în consecință, producția au crescut de peste două ori în perioada 1844—1857, în timp ce populația, așa cum arată cifrele reproduse în articolul meu precedent, abia dacă a crescut cu 18% în același interval de timp. Acesta este un răspuns ciudat la doctrina preotului și sinecuristului Malthus. Ba mai mult, tabelul A ilustrează una din legile producției, care poate fi demonstrată cu o precizie matematică comparînd rapoartele cu privire la exportul britanic începînd din anul 1797. Legea aceasta constă în următoarele : dacă în urma unei supraproducții și a unei speculații excesive s-a produs o criză, totuși, forțele de producție ale țării și capacitatea de absorbție a pieței mondiale sînt atît de dezvoltate, încît doar temporar vor scădea sub punctul culminant care a fost atins, și, după unele oscilări care se prelungesc cîtiva ani, nivelul producției, atins în momentul culminant al prosperității într-o perioadă a ciclului comercial, devine punctul de pornire al perioadei următoare. Astfel, în 1845 s-a atins cel mai înalt nivel al dezvoltării forțelor de producție în decursul ciclului comercial 1837—1847. În 1846 începe mișcarea descendentă ; în 1847 se produce o catastrofă, ale cărei consecințe se manifestă pe deplin abia în 1848, cînd volumul exportului scade chiar sub nivelul atins în 1844. Dar în 1849 nu numai că se ajunge din nou la nivelul anului 1845 — anul apogeului prosperității din ciclul precedent —, dar acest nivel este chiar depășit cu 3 000 000, și acum anul 1845 reprezintă un nivel la care exportul nu va mai scădea în decursul noului ciclu. Noul punct culminant este atins în 1857, anul crizei, al cărei paroxism se manifestă în scăderea exportului în 1858. Dar încă în 1859 apogeul perioadei 1847—1857 devine punctul de pornire al noului ciclu comercial — un punct pînă la care nivelul forțelor de producție probabil că nu va mai scădea.

Comparînd tabelele A și B, putem vedea că exportul britanic rămîne mult în urma importului britanic și că această disproporție crește cu aceeași regularitate ca și volumul exportului. Acest fenomen neobișnuit a fost interpretat de unii autori englezi în sensul că nefericiții britanici ar fi datori vînduți la alte țări sau că ar vinde ieftin și ar cumpăra scump, dăruind astfel pur și simplu o parte din producția lor industrială restului lumii. În realitate, Marea Britanie obține sub formă de import din alte țări unele venituri fără să dea nici un echivalent în schimb, așa cum se întîmplă cu dările indiene pe care le percepe sub diferite forme și cu alte venituri pe

care le obține din dobânzile la capitalul dat cu împrumut în perioade anterioare. Disproporția crescândă dintre importul și exportul britanic nu dovedește, prin urmare, decît că Anglia își exercită față de piața mondială funcția ei de creditor cu o rapiditate și mai mare decît funcțiile ei de fabricant și ne-gustor.

Dintre articolele de import, 4 atrag în oarecare măsură atenția : metalele nobile, cerealele, bumbacul și lina. Înainte, dinamica importului și exportului britanic de metale nobile a fost explicată în repetate rînduri în „New York Daily Tribune” ; astfel, în timpul ultimei crize comerciale, ziarul a dovedit, pe baza cifrelor oficiale, că suma bancnotelor Băncii Angliei aflate în circulație mai degrabă s-a redus decît a crescut de cînd au început să fie exploatare noile mine de aur³²⁵. De aceea noi nu ne vom reîntoarce la această temă, ci ne vom mărgini să constatăm un fapt care, după cîte știm, n-a fost încă relevat de autorii englezi. Cantitatea de bani metalici care circulă într-o țară poate fi destul de exact dedusă din operațiile monetăriei naționale. Astfel, pentru a stabili dinamica circulației banilor metalici în Marea Britanie în timpul cînd au intrat în funcțiune minele de aur din California și Australia, reproducem următorul tabel care arată cantitatea de bani metalici bătută de monetăria regală :

*Cantitatea de bani de aur, argint și aramă
bătută de monetăria regală
(În l.st.)*

Anul	Aur	Argint	Aramă	Total
1844	3 563 949	626 670	7 246	4 197 865
1845	4 244 608	647 658	6 944	4 899 210
1846	4 334 911	559 548	6 496	4 900 955
1847	5 158 440	125 730	8 960	5 293 130
1848	2 451 999	35 442	2 688	2 490 129
1849	2 177 955	119 592	1 792	2 299 339
1850	1 491 836	129 096	448	1 621 380
1851	4 400 411	87 868	3 584	4 491 863
1852	8 742 270	189 596	4 312	8 936 178
1853	11 952 591	701 544	10 190	12 664 325
1854	4 152 183	140 480	61 538	4 354 201
1855	9 008 663	197 510	41 091	9 245 264
1856	6 002 114	462 528	11 418	6 476 060
1857	4 859 860	373 230	6 720	5 239 810
1858	1 231 023	445 896	13 440	1 690 359

Vom compara totalurile, întrucît monedele de argint și de aramă trebuie considerate simple semne bănești care înlocuiesc monedele de aur, astfel încît, pentru a analiza dinamica generală a circulației banilor metalici, este absolut indiferent dacă în circulație s-au aflat chiar monedele de aur sau dacă subdiviziunile lor au fost reprezentate prin semne bănești.

Cei 15 ani pe care îi cuprinde tabelul de mai sus pot fi împărțiți în două perioade aproape egale ; în prima perioadă, faptul că noi țări încep să extragă aur nu are repercusiuni asupra Marii Britanii, în timp ce a doua perioadă se caracterizează printr-un aflux rapid de aur din noile surse. Prima perioadă o datăm din 1844 pînă în 1850, iar a doua — din 1851 pînă în 1858 ; anul 1851 se remarcă prin influența crescîndă a exploatărilor aurifere din New South Wales și Victoria, precum și prin creșterea colosală a cantităților de aur aduse din California, care, de la 11 700 l. st. în 1848, 1 600 000 l. st. în 1849, 5 000 000 în 1850, s-au ridicat la 8 250 300 l. st. în 1851. Totalizînd cantitatea de bani metalici din perioada 1844—1850, pe de o parte, și din perioada 1851—1858, pe de altă parte, și calculînd apoi media anuală din fiecare perioadă, vom afla că media anuală a cantității de bani metalici bătută în primii 7 ani s-a cifrat la 3 643 144 l. st., în timp ce în ultimii 8 ani a atins suma de 7 137 782 l. st. Prin urmare, circulația banilor metalici în Marea Britanie a crescut cu aproape 100% în perioada în care intră în funcțiune noile mine de aur. Aceasta, fără îndoială, dovedește influența Californiei și Australiei asupra dezvoltării comerțului interior al Marii Britanii, dar ar fi cu totul greșit să tragem concluzia că circulația banilor metalici a crescut direct sub acțiunea afluxului noului aur. O comparație între diferiți ani din cele două perioade de dinainte și de după descoperirea noilor mine de aur dovedește tocmai contrarul. Așa, de pildă, în 1854, cantitatea de bani metalici scade sub nivelul atins în 1845 și 1846, iar în 1858 coboară mult sub nivelul atins în 1844. Prin urmare, masa de aur care a intrat în circulație sub formă de bani metalici nu a fost determinată de importul de lingouri de aur. Dar din aurul importat o parte mai mare a fost de obicei absorbită de circulația internă în decursul perioadei a doua, de-

oarece activitatea comercială și industrială în general s-a extins ; această extindere poate fi însă atribuită în mare măsură influenței exercitate de noile țări care încep să extragă aur.

Scris de K. Marx
la 5 septembrie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5747 din 23 septembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Kossuth și Ludovic-Napoleon

Londra, 5 septembrie 1859

Cititorii își amintesc, de bună seamă, că aproximativ cu un an în urmă am făcut citeva dezvăluiri interesante în coloanele ziarului „Tribune” cu privire la un oarecare Bangya, la misiunea sa în Cerkasia și la certurile iscate din această pricină la Constantinopol între emigrația maghiară și cea polonă³²⁶. Faptele expuse de mine atunci au fost relatate mai târziu în presa europeană, totuși nimeni nu a făcut vreodată o încercare de a disputa exactitatea lor. Astăzi intenționez să atrag atenția cititorilor dv. asupra unui alt capitol secret din istoria contemporană : mă refer la legătura care există între Kossuth și Bonaparte. Nu se mai poate tolera ca unii și aceiași oameni cu o mână să primească bani de la călăul Republicii Franceze și cu cealaltă să înalțe drapelul libertății, ca ei să joace în același timp rolul de martiri și de curteni, ca, după ce au devenit uneltele unui uzurpator crud, să mai apară în postura de reprezentanți ai unei națiuni asuprite. Consider momentul de față cu atât mai potrivit pentru a da în vileag lucruri pe care le cunosc de mult, cu cât atât Bonaparte și lingăii săi, cât și Kossuth și partizanii săi se străduiesc în egală măsură să arunce un vâl asupra acestei tranzacții care nu se poate să nu-l compromită pe primul în fața monarhilor, pe celălalt în fața popoarelor lumii.

Pină și cei mai absurzi admiratori ai d-lui Kossuth vor trebui să admită că, oricâte însușiri ar avea, i-a lipsit, din păcate, întotdeauna o mare calitate, și anume consecvența. Întreaga sa viață el a fost mai mult un improvizator, care-și culege impresiile de la public decît un autor care imprimă lumii pecetea ideilor sale originale. Această inconsecvență în gândire trebuia să se reflecte în duplicitatea acțiunilor sale. Cîteva fapte pot ilustra justetea acestei afirmații. La Kütahya, d-l

Kossuth a stabilit o strînsă liaison * cu d-l David Urquhart, și, însușindu-și de îndată prejudecățile acestui scoțian romantic, n-a ezitat să-l decreteze pe Mazzini agent rus. El a promis în mod oficial că se va ține departe de Mazzini, dar abia a ajuns la Londra, că a și format un triumvirat cu Mazzini și Ledru-Rollin ³²⁷. Dovezile incontestabile ale acestui joc dublu au fost expuse publicului britanic în corespondența dintre L. Kossuth și David Urquhart, publicată de acest gentleman în ziarul londonez „Free Press” ³²⁸. În prima cuvîntare rostită de d-l Kossuth cînd a pășit pe țărmlul Angliei, acesta l-a numit pe Palmerston prietenul său intim. Prin intermediul unui foarte cunoscut membru al parlamentului**, Palmerston i-a comunicat lui Kossuth că dorește să-l primească la el acasă. Kossuth a cerut să fie primit de prim-ministrul britanic în calitate de guvernator al Ungariei, cerere care, firește, a fost imediat respinsă cu dispreț. La rîndul său, d-l Kossuth, prin intermediul d-lui Urquhart și al altor cunoscuți ai săi, a dat să înțeleagă opiniei publice britanice că el a respins invitația lui Palmerston, deoarece, studiind cu atenție la Kütahya Cartea albastră cu privire la evenimentele din Ungaria ³²⁹, s-a convins că Palmerston, acest „prieten intim” al său, înțelegîndu-se în taină cu curtea de la Petersburg, a trădat „scumpa Ungarie”. În 1853, cînd la Milano a izbucnit émeute *** pusă la cale de Mazzini, pe zidurile orașului a apărut o proclamație care se adresa soldaților unguri, cerîndu-le să treacă de partea italie-nilor răsculați; ea purta semnătura lui Lajos Kossuth ³³⁰. Cînd răscoala a dat greș, d-l Kossuth s-a grăbit să declare, prin intermediul ziarelor londoneze, că proclamația era falsă, învinuindu-l astfel în mod public de minciună pe prietenul său Mazzini. În ciuda acestei afirmații, proclamația era *autentică*, și Mazzini acționase de comun acord cu Kossuth.

Fiind ferm convins că tirania austriacă nu poate fi înlăturată decît printr-o acțiune comună a Ungariei și Italiei, Mazzini a încercat un timp să-l înlocuiască pe Kossuth cu un lider ungar mai de încredere, dar cum eforturile sale s-au izbit de dezbinarea din sînul emigrației ungare, el l-a iertat cu mărinimie pe nestatornicul său aliat, abținîndu-se de la o demascare care ar fi zdruncinat poziția lui Kossuth în Anglia.

* — legătură. — *Nota trad.*

** — Lordul Dudley Stuart. — *Nota red.*

*** — răscoala. — *Nota trad.*

Pentru a ne mai apropia de prezent, aș vrea să amintesc cititorilor că în toamna anului 1858 d-l Kossuth a întreprins o călătorie prin Scoția, în timpul căreia a ținut în diferite orașe conferințe, avertizându-i în mod solemn pe britanici de intențiile trădătoare ale lui Ludovic Bonaparte. Să luăm, de pildă, următorul extras dintr-o conferință pe care a ținut-o la 20 noiembrie 1858 la Glasgow :

„Intr-una din conferințele mele — spunea d-l Kossuth — am atras deja atenția ce otravă reprezintă ura națională pe care o ațită în prezent Ludovic Bonaparte. Nu vreau să insinuez că el pune la cale o invazie în această țară ; fără îndoială că ar dori așa ceva, dar, ca și vulpea din fabulă, nu-i plăc strugurii acri. Nu e mult de când Ludovic Bonaparte a pus în incurcătură diplomația întregii lumi — poate numai cu excepția domnilor din St. Petersburg, care, de bună seamă, cunosc tot secretul — prin uriașele pregătiri de la Cherbourg, pe care le-a făcut sacrificind și ultimul șiling din vistieria sa secătuită și cu o grabă de parcă întreaga sa existență ar fi depins de un minut cîștigat... Cherbourg rămîne mai departe o construcție îndreptată numai împotriva Angliei... Bonaparte pune la cale un nou conflict în răsărit, în compania Rusiei. În timpul acestui conflict, el socotește că va îngădi libertatea de manevră a flotei engleze, ținînd o bună parte din ea de țărmurile dv., iar el va putea da o lovitură mortală intereselor dv. vitale în Orient... Oare felul cum s-a încheiat războiul Crimeii a corespuns intereselor Marii Britanii și Turciei ? Valahia și Moldova au primit o constituție elaborată în cancelariile diplomației secrete, acest blestem al epocii noastre, o constituție născocită de Bonaparte cu concursul Rusiei și al Austriei — cu toții, firește, prieteni infocați ai libertății popoarelor ! Această constituție nu este în realitate nici mai mult, nici mai puțin decît o cartă care îi asigură Rusiei stăpînirea asupra Principatelor dunărene... Mai mult încă ! Nu și-a trimis oare Bonaparte, credinciosul aliat, ofițerii săi în Muntenegru pentru a-i învăța pe sălbaticii munteni minuirea armelor ?.. Gîndul său se îndreaptă spre un nou tratat de la Tilsit, dacă nu l-o fi și avînd în buzunar”.

Așa l-a denunțat Kossuth în mod public, în toamna anului 1858, pe Bonaparte, scumpul său aliat. Mai mult decît atît. La începutul anului 1859, cînd planurile bonapartistice cu privire la cruciada din Italia pentru libertate începeau să capete o formă concretă, același Kossuth îl acuza în expresii violente, în ziarul lui Mazzini „Pensiero ed Azione”, pe șarlatanul olandez și îi prevenea pe toți adevărații republicani italieni, unguri și chiar și germani să nu se lase tîrîți să scoată castanele din foc pentru acest împărat — Quasimodo. Într-un cuvînt, el n-a făcut decît să repete ca un ecou punctul de vedere al lui Mazzini, exprimat de acesta în manifestul său din 16 mai * — punct de vedere căruia i-a rămas credincios în

* Vezi volumul de față, pag. 398—402. — *Nota red.*

timpul campaniei lui Bonaparte și pe care, la sfârșitul războiului, l-a repetat triumfător într-un alt manifest publicat în „Tribune“.

Atunci, în ianuarie 1859, Kossuth nu numai că și-a dat perfect de bine seama de înșelăciunea lui Bonaparte, dar a și făcut tot ce i-a stat în putere pentru a demasca această înșelăciune în fața lumii întregi. El a împins „presa liberală“ într-o direcție care mai târziu i-a uluit pe agenții lui Bonaparte ca „o explozie neașteptată“ de „furie antinapoleoniană“, stigmatizată de ei drept un simptom de „simpatie“ bolnăvicioasă „față de Austria“. Dar în intervalul ianuarie-mai 1859, în sentimentele și ideile marelui improvizator s-a produs o revoluție ciudată. Acest om, care, pentru a-i preveni pe britanici de intențiile sîngeroase ale lui Napoleon, a întreprins în toamna anului 1858 un turneu de conferințe prin Scoția, a pornit în mai 1859 într-un nou turneu de conferințe, începînd cu Mansion-House din Londra și sfîrșind cu Free-Trade-Hall din Manchester³⁸¹, pentru a predica încrederea în eroul din decembrie și pentru a-i atrage pe britanici, sub falsul pretext al neutralității, de partea augustului șarlatan. Propria sa neutralitate a ieșit curînd la iveală într-un mod care nu lasă nici un echivoc.

Aceste amintiri, pe care le-aș putea continua la nesfîrșit, trebuie să trezească unele temeri în mințile admiratorilor cinstiți ai lui Kossuth, în acei oameni care nici nu idolatrizează orbește un nume și nici nu sînt legați prin interese murdare de potențații democrați. Oricum, ei nu vor tăgădui că faptele pe care vreau să le relatez acum nu par de loc incompatibile cu trecutul acestui presupus erou al libertății. La Paris erau trei lideri unguri care-i făceau curte ilustrului Plon-Plon, alias prince rouge*, acestui vlăstar al familiei Bonaparte, căruia i-a fost urșit să cocheteze cu revoluția tot așa cum vărul său mai mare flirtează cu „religia, ordinea și proprietatea“. Acești trei oameni erau colonelul Kiss, contele Teleki și generalul Klapka. Plon-Plon, en passant** fie zis, este un Heliogabal în ceea ce privește morala, un Ivan al III-lea în ceea ce privește lașitatea și un adevărat Bonaparte în ceea ce privește falsitatea; cu toate acestea este un homme d'esprit***, cum spun francezii. Acești trei domni l-au convins pe Plon-Plon, care, probabil, n-a fost de loc luat prin surprindere, să intre

* — prințul roșu. — *Nota trad.*

** — în treacăt. — *Nota trad.*

*** — om de spirit. — *Nota trad.*

în tratative cu Kossuth, să-l cheme la Paris și chiar să-i promită că-l va prezenta pe exguvernatorul Ungariei vicelanului suveran de la Tuileries.

Drept urmare, înarmat cu un pașaport englez pe numele de mister Brown, d-l Kossuth a părăsit la începutul lunii mai Londra pentru a se îndrepta spre Paris. La Paris a avut mai întâi o lungă întrevedere cu Plon-Plon, căruia i-a expus planul său cu privire la felul în care s-ar putea porni o insurecție în Ungaria, dacă 40 000 de francezi, susținuți de un corp de emigranți unguri, ar debarca pe țarmul de la Fiume ; în plus și-a exprimat o dorință, care părea să ocupe primul loc în sufletul său patriotic, și anume formarea, chiar și numai de dragul aparențelor, a unui guvern provizoriu în frunte cu d-l Kossuth. În seara de 3 mai, Plon-Plon l-a condus în propriul său echipaj pe d-l Kossuth la Tuileries pentru a-l prezenta eroului din decembrie. În timpul acestei întrevederi cu Ludovic Bonaparte, d-l Kossuth a renunțat de astă dată la marile sale însușiri oratorice, lăsându-l pe Plon-Plon să fie purtătorul său de cuvânt. Mai târziu chiar și-a exprimat admirația, complimentându-l pe prinț pentru exactitatea aproape textuală cu care i-a reprodus ideile.

După ce a ascultat cu atenție expunerea vărului său, Ludovic Bonaparte a declarat că acceptarea propunerilor d-lui Kossuth este împiedicată foarte serios de principiile și legăturile republicane ale acestuia. Atunci d-l Kossuth *s-a dezis* în modul cel mai solemn *de convingerile sale republicane* și a declarat că nu este și nici n-a fost vreodată republican, că numai necesități de ordin politic și un ciudat concurs de împrejurări l-au silit să se alăture vremelnice părții republicane a emigrației europene. Totodată, pentru a-și dovedi convingerile sale antirepublicane, Kossuth i-a oferit, în numele țării sale, prințului Plon-Plon coroana ungară. E drept, coroana, de care dispunea atât de ușor, nu era încă vacantă, iar el nu avea nici o împuternicire s-o vîndă ; cine a urmărit însă cu atenție modul de a proceda al d-lui Kossuth în străinătate nu se poate să nu fi observat că el a luat de mult obiceiul de a vorbi de „scumpa Ungarie” cam pe același ton pe care vorbește un nobil de țară de moșia sa.

În ceea ce privește decizia d-lui Kossuth de convingerile republicane, cred că e sinceră. O listă civilă de 300 000 de fiorini, pe care a cerut-o la Pesta pentru a putea menține strălucirea puterii sale executive ; patronajul asupra spitale-

lor, deținut pînă atunci de o arhiducesă austriacă, pe care l-a trecut asupra propriei sale surori ; încercarea de a da numele său unor regimente ; dorința de a se înconjura de un fel de camarilă ; încăpăținarea cu care, în timpul șederii sale în străinătate, s-a cramponat de titlul de guvernator, deși în momentul catastrofei din Ungaria îl lepădase ; manierele însușite, care aduceau mai mult a pretendent decît a emigrant, — toate acestea dovedesc tendințe străine republicanismului. Oricum s-ar prezenta lucrurile, afirm categoric că Lajos Kossuth s-a dezis de convingerile republicane în fața uzurpatorului francez și, în prezența eroului din decembrie, i-a oferit coroana ungară lui Plon-Plon, acest Sardanapal bonapartist. Poate că unele flecăreli neîntemeiate pe seama întrevederii lui cu Bonaparte la Tuileries au făcut să se răspîndească zvonul fals că Kossuth ar fi trădat planurile secrete ale foștilor săi tovarăși de idei republicani. Nimeni nu i-a cerut să dezvăluie presupusele lor secrete, și nici el n-ar fi acceptat o propunere atît de mîrșavă. După ce acesta a reușit să risipească în întregime temerile lui Ludovic-Napoleon în privința tendințelor sale republicane și după ce s-a obligat să acționeze în interesul dinastiei Bonapartilor, s-a încheiat un tîrg potrivit căruia d-lui Kossuth i s-au pus la dispoziție 3 000 000 de franci. Nu era nimic ciudat în această înțelegere, deoarece pentru a organiza emigrația ungară din punct de vedere militar era nevoie de bani, și de ce n-ar fi primit d-l Kossuth subsidii de la noul său aliat, din moment ce toate statele despotice din Europa au primit subsidii din partea Angliei în decursul întregului război antiacobin ? Nu pot trece, totuși, sub tăcere faptul că, din cele 3 000 000 puse astfel la dispoziția sa, d-l Kossuth și-a însușit imediat pentru nevoile sale personale frumoșica sumă de 75 000 de franci, asigurîndu-și, totodată, pentru cazul că războiul din Italia nu ar duce la o invazie în Ungaria, o pensie pe timp de un an. Înainte ca d-l Kossuth să părăsească Tuileries, s-a convenit ca el să se opună tendințelor filoaustrice, de care era bănuït guvernul Derby, pornind în Anglia o campanie în favoarea neutralității. Toată lumea știe felul în care, la întoarcerea sa în perfidul Albion, sprijinul spontan al whigilor și al școlii manchesteriene⁵³² i-a permis să-și îndeplinească cu succes această parte preliminară a obligațiilor sale.

Din 1851, cea mai mare parte a emigranților unguri cu o oarecare vază și prestigiu politic s-a depărtat de d-l Kossuth ; dar, în parte datorită perspectivelor unei invazii în Ungaria cu sprijinul trupelor franceze, în parte datorită forței de atracție foarte convingătoare exercitate de cele 3 000 000 de franci — întrucît lumea, după cum a spus cîndva adevăratul Napoleon într-unul din accesele sale de cinism, este guvernată de „le petit ventre” * —, toată emigrația ungară din Europa s-a grupat, cu cîteva excepții demne de toată lauda, în jurul steagului bonapartist ridicat de Lajos Kossuth. Nu se poate nega că tranzacțiile pe care le-a încheiat cu emigranții aveau un oarecare iz „decembrist” de corupție, întrucît, pentru a putea acorda proaspeților săi adepți o parte mai mare din sumele alocate de Franța, Kossuth a început să le împartă grade militare superioare ; așa, de pildă, locotenenții au fost avansați la gradul de maior. La început, tuturor li s-au restituit cheltuielile de drum pînă în Piemont, apoi fiecare din ei a primit o uniformă bogată (costul unei uniforme de maior se ridică la 150 l. st.) și solda pe șase luni înainte, cu promisiunea ca, după încheierea păcii, să li se plătească solda pe un an. Așa-zisul comandant suprem a primit o soldă de 10 000 de franci, generalii — cîte 6 000 de franci fiecare, comandanții de brigadă — 5 000 de franci, locotenent-coloneii — 4 000 de franci, maiorii — 3 000 de franci etc.

Iată numele personalităților mai proeminente care s-au aliat cu Kossuth și au băgat în buzunar banii bonapartiști : generalii Klapka, Perczel, Vetter, Czecz ; coloneii Szabó, Emérich și Etienne, Kiss, contele A. Teleki, contele Bethlen, Mednyánszky, Ihász și cîțiva locotenent-colonei și maiori. Dintre civili vreau să-i amintesc pe contele L. Teleki, Puky, Pulszky, Irányi, Ludvigh, Simonyi, Henszelman, Veres și alții, în realitate cu toții emigranți unguri, care trăiesc în Anglia și pe continent, cu excepția lui S. Vukovics (la Londra sau la Axminster), Rónay (la Londra, un învățat ungar) și B. Szemere (la Paris, fost președinte al Consiliului de Miniștri din Ungaria).

Ar fi nedrept să presupunem că pe toți acești oameni îi mîna numai setea de cîștig. Majoritatea sînt, de bună seamă, pur și simplu oameni înșelați, soldați patrioți, cărora nu le poți cere nici principii politice clare, nici perspicacitatea necesară pentru a putea pătrunde în sforăria intrigilor diploma-

* — „stomac”. — *Nota trad.*

tice. Unii, ca, de pildă, generalul Perczel, s-au retras de îndată ce evenimentele au scos la lumină înșelătoriile bonapartistice. Pentru Lajos Kossuth însă, care încă în ianuarie 1859 s-a dovedit a fi, în articolele sale publicate în ziarul lui Mazzini „Pensiero ed Azione”, un competent critic al mașinațiilor lui Bonaparte, nu pot fi nicidecum valabile aceleași scuze.

Scris de K. Marx
la 5 septembrie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 748 din 24 septembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Noul război cu China

I

Londra, 13 septembrie 1859

Pe vremea cînd Anglia primea de pretutindeni felicitări pentru că a reușit să smulgă locuitorilor Imperiului ceresc tratatul de la Tientsin, eu mă străduiam să arăt că, în realitate, singura putere care a tras foloase de pe urma războiului pirateresc anglo-chinez a fost Rusia, iar avantajele comerciale pe care acest tratat le aduce Angliei sînt cu totul neînsemnate; totodată, sub raport politic, tratatul nu numai că nu a întărit pacea, dar, dimpotrivă, a făcut inevitabilă izbucnirea unui nou război³³³. Desfășurarea evenimentelor a confirmat întru totul acest punct de vedere. Tratatul de la Tientsin este acum de domeniul trecutului, iar aparența de pace s-a risipit ca un fum în fața realității aspre a războiului³³⁴.

Să expunem mai întii faptele așa cum ne-au fost relatate prin ultima poștă sosită de pe continent. Onorabilul domn Bruce, însoțit de d-l de Bourboulon, ministrul plenipotențiar al Franței, au plecat împreună cu o expediție engleză care primise misiunea să înainteze pe fluviul Peiho în sus și să însoțească pe cei doi ambasadori în drumul lor spre Pekin. Expediția, care se afla sub comanda amiralului Hope, era alcătuită din șapte vapoare, zece canoniere, două vase pentru trupe și provizii și cîteva sute de marinari și geniști. În ceea ce-i privește, chinezii nu au fost de acord ca expediția să urmeze acest traseu, și de aceea amiralul Hope a găsit gura fluviului Peiho barată cu lanțuri... După ce a stat în fața gurii fluviului nouă zile, de la 17 iunie la 25 iunie (cei doi ambasadori sosiseră în locul unde se afla escadra la 20 iunie), a încercat să-și croiască drum cu forța. La sosirea sa la gura fluviului Peiho, amiralul Hope constatase că forturile Dagou, care în timpul ultimului război fuseseră dărîmate, au fost recon-

struite — fapt pe care, observăm en passant *, ar fi trebuit să-l știe dinainte, deoarece fusese publicat în „Peking Gazette” 335.

La 25 iunie, cînd englezii au încercat să pătrundă cu forța pe fluviu, bateriile Dagu, susținute de unități mongole — pare-se pînă la 20 000 de oameni —, pînă atunci camuflate, au deschis un foc nimicitor asupra vaselor britanice. Pe apă și pe uscat s-a încins o luptă care s-a încheiat cu înfrîngerea totală a agresorilor. Expediția a trebuit să se retragă, englezii pierzînd trei vase de război — „Cormorant”, „Lee” și „Plover” — și avînd 464 de morți și răniți, iar dintre cei 60 de francezi care au participat la luptă au fost uciși și răniți 14 oameni, 5 ofițeri englezi au fost omorîți și 23 răniți, amiralul însuși fiind rănit. După această înfrîngere, d-nii Bruce și de Bourboulon s-au întors la Șanghai, iar escadra engleză urma să rămînă ancorată în fața localităților Cinhe și Ninbo.

De îndată ce în Anglia s-au primit aceste știri neplăcute, presa lui Palmerston a lansat imediat în arenă leul britanic și într-un glas a început să țipe cît o ținea gura că vrea răzbunare. Bineînțeles, ziarul londonez „Times” a făcut apel la instinctele sîngeroase ale compatrioților săi păstrînd o oarecare decență. Dar ziarele de mîna a doua ale lui Palmerston erau pur și simplu grotești în rolul de Orlando Furioso **.

Iată, de pildă, ce scrie ziarul londonez „Daily Telegraph” 336.

„Marea Britanie trebuie să desfășoare ofensiva de-a lungul întregii coaste maritime a Chinei, să ocupe capitala, să-l alunge pe împărat din palatul său și să ceară garanții efective împotriva unor eventuale atacuri în viitor... Trebuie să biciuim cu biciul cu nouă cozi pe orice funcționar care poartă emblema dragonului și care îndrăznește să aducă o ofensă simbolurilor noastre naționale... Fiecare” (general chinez) „trebuie să fie spînzurat, ca pirat și criminal, de catargul unui vas de război britanic. Ar fi un spectacol reconfortant și util să vezi vreo duzină din acești nemernici cu uniformele lor pline de nasturi, cu mutre de căpcăuni și costumați ca niște bufoni bătăbănindu-se în aer în văzul întregii populații. Într-un fel sau altul trebuie să le inspirăm teamă, ajunge cu blîndețea... Să-i învățăm pe chinezi să-i prețuiască pe englezi, care le sînt superiori și care trebuie să le fie stăpîni. Să încercăm cel puțin să punem mîna pe Pekin, iar dacă am duce o politică mai îndrăzneată, această acțiune ar trebui să fie urmată de cucerirea pentru totdeauna a Cantonului. Am putea păstra Cantonul așa cum am păstrat Calcutta, să-l transformăm într-un centru al comerțului nostru în Extremul Orient, ca să avem o compensație pentru influența obținută de Rusia la granița tătară a imperiului, și să punem bazele unui nou dominion”.

* — în trecut. — *Nota trad.*

** — eroul poemului cu același nume al lui Ariosto. — *Nota trad.*

Dar să lăsăm aceste divagații ale scribilor d-lui Palmerston și să revenim la fapte, pentru ca, atît cît ne permit puținele informații de care dispunem, să încercăm să aflăm adevărata semnificație a acestui neplăcut eveniment.

Presupunînd că tratatul de la Tientsin prevede admiterea imediată a ambasadorului britanic la Pekin, trebuie, în primul rînd, să ne punem întrebarea dacă guvernul chinez, prin faptul că s-a opus încercării escadrei britanice de a pătrunde cu forța pe fluviul Peiho, a încălcat tratatul care i-a fost impus printr-un război pirateresc. După cum reiese din știrile sosite prin poșta de pe continent, autoritățile chineze nu s-au opus ca misiunea diplomatică britanică să meargă la Pekin, ci s-au opus ca forțele armate britanice să înainteze pe fluviul Peiho în sus. Ei au propus ca d-l Bruce să călătorească pe uscat spre Pekin, fără a fi însoțit de forțe armate, în care locuitorii imperiului ceresc, în amintirea căroră bombardarea Cantonului³³⁷ mai este încă vie, nu puteau să vadă altceva decît un instrument de invazie. Oare dreptul ambasadorului Franței de a sta la Londra presupune și dreptul lui de a pătrunde cu forța prin gurile Tamisei în fruntea unei expediții armate franceze? Trebuie să recunoaștem că această interpretare dată de englezi faptului că ambasadorul lor este admis la Pekin este cel puțin tot atît de stranie ca și descoperirea făcută de ei în timpul ultimului război cu China, că bombardarea unui oraș al imperiului nu înseamnă că te afli în stare de război cu acest imperiu, ci că e vorba doar de o ciocnire de importanță locală cu una din provinciile lui. Ca răspuns la cererea chinezilor de a fi despăgubiți pentru dauna suferită, englezii, potrivit propriului lor comunicat, „au luat toate măsurile pentru ca, dacă va fi nevoie, să-și deschidă cu forța drumul spre Pekin“, înaintînd pe fluviul Peiho în sus cu o escadră destul de puternică. Chiar dacă chinezii erau obligați să accepte pe pașnicul ambasador britanic la Pekin, ei erau, fără îndoială, îndreptățiți să se împotrivescă expediției armate a englezilor. Procedînd în felul acesta, ei nu numai că nu au încălcat tratatul, dar s-au opus unei încercări de a-l încălca.

A doua problemă este următoarea : deși prin tratatul de la Tientsin Marii Britanii îi fusese acordat dreptul abstract de a avea o ambasadă la Pekin, lordul Elgin n-a renunțat oare la aplicarea în fapt a acestui drept, cel puțin pentru prezent? Orice om imparțial care va consulta „*Corespondența referi-*

toare la misiunea specială a lordului Elgin în China, tipărită din ordinul maiestății-sale" ³³⁸, se va convinge că, în primul rînd, ambasadorul englez urma să fie admis la Pekin nu acum, ci mult mai tîrziu ; în al doilea rînd, că dreptul lui de a se instala la Pekin era în funcție de anumite condiții ; în sfîrșit, în al treilea rînd, că art. 3, referitor la admiterea ambasadorului, articol care în textul englez al tratatului era categoric, în textul chinez al acestui tratat fusese schimbat, la cererea reprezentanților chinezi. Această discrepanță între textele celor două versiuni ale tratatului este recunoscută chiar de lordul Elgin, care, după cum spune el însuși,

„trebuia, potrivit instrucțiunilor primite, să ceară chinezilor să accepte ca exemplar oficial al unei convenții internaționale un text din care nu înțelegeau nici un cuvînt”.

Li se poate oare imputa chinezilor că au acționat pe baza textului chinez al tratatului, și nu a celui englez, care, după cum recunoaște și lordul Elgin, se îndepărtează în oarecare măsură de „sensul exact al convenției” ?

În încheiere voi cita declarația oficială făcută de fostul attorney-general britanic de la Hongkong, d-l T. Chisholm Anstey, în scrisoarea adresată redactorului ziarului londonez „Morning Star” ³³⁹.

„Oricum ar fi fost acest tratat, el nu mai este de mult în vigoare, datorită actelor de violență la care s-au dat guvernul britanic și supușii lui, astfel încît coroana britanică nu mai avea dreptul la nici un avantaj sau privilegiu acordat prin acest tratat”.

Pentru Anglia, care este în permanență hărțuită de complicațiile din India și, totodată, trebuie să se înarmeze pentru eventualitatea unui război european, noua catastrofă din China, probabil opera lui Palmerston, implică mari primejdii. Consecințele imediate vor fi căderea actualului guvern, al cărui șef este vinovat de izbucnirea ultimului război cu China, în timp ce membrii de seamă ai guvernului au dat un vot de neîncredere conducătorului lor pentru dezlănțuirea acestui război. În orice caz, d-l Milner Gibson și școala manchestriană trebuie să se retragă din actuala coaliție liberală, sau, ceea ce este mai puțin probabil, împreună cu lordul John Russell, d-l Gladstone și colegii săi peeliști ³⁴⁰ să-l silească pe șeful guvernului să accepte politica impusă de ei.

II

Londra, 16 septembrie 1859

Pentru mine s-a fixat o ședință a Consiliului de Miniștri în vederea adoptării unei hotărâri referitoare la modul de acțiune în urma catastrofei din China. Comentariile ziarului francez „Moniteur” și ale ziarului londonez „Times” nu lasă nici urmă de îndoială în privința hotărârilor luate de Palmerston și Bonaparte. Ei vor un nou război cu China. După informațiile pe care le-am primit din sursă autorizată, în viitoarea ședință a guvernului d-l Milner Gibson va combate, în primul rînd, argumentele în favoarea războiului, iar apoi va protesta împotriva oricărei declarații de război care n-a fost în prealabil sancționată de cele două Camere ale parlamentului. Dacă punctul său de vedere va fi respins cu majoritate de voturi, el va ieși din guvern, dînd prin aceasta semnalul pentru un nou atac vehement împotriva guvernului Palmerston și pentru destrămarea coaliției liberale, care, la timpul său, a provocat căderea guvernului Derby. După cum se spune, Palmerston manifestă oarecare nervozitate din cauza atacului pe care-l pregătește d-l Milner Gibson, singurul dintre colegii săi care îi inspiră teamă și despre care nu o dată a spus că este un om deosebit de abil în a căuta „nod în papură”. Este posibil ca, o dată cu acest articol, să primim din Liverpool o comunicare în legătură cu rezultatele ședinței Consiliului de Miniștri. Deocamdată ne putem face o părere justă despre felul cum se prezintă realmente această chestiune nu pe baza materialului publicat, ci, dimpotrivă, pe baza faptelor pe care presa lui Palmerston le-a trecut intenționat sub tăcere cînd a publicat pentru prima oară știrile sosite cu ultima poștă de pe continent.

În primul rînd, a trecut sub tăcere comunicatul că tratatul cu Rusia a fost ratificat și că împăratul Chinei * a și dat mandarinilor săi instrucțiuni să primească pe trimișii americani și să-i însoțească pînă în capitală pentru a face schimbul instrumentelor de ratificare a tratatului cu America³⁴¹. Acest fapt a fost trecut sub tăcere pentru a nu da naștere unor bănuieli care ar fi apărut în mod firesc, și anume că nu curtea de la Pekin, ci ambasadorul englez și cel francez sînt vinovați dacă în îndeplinirea misiunii lor s-au ciocnit de dificul-

---

* Șian-fin. — *Nota red.*

tăți pe care colegul lor rus și cel american nu le-au avut de întâmpinat. Celălalt fapt, și mai important, pe care la început „Times” și celelalte ziare ale lui Palmerston l-au trecut sub tăcere este astăzi recunoscut în mod deschis, și anume că autoritățile chineze au declarat că sînt gata să însoțească pe reprezentantul diplomatic al Angliei și pe cel al Franței pînă la Pekin, că, într-adevăr, funcționari chinezi i-au așteptat la gura unuia dintre brațele fluviului și că le-au oferit o escortă cu condiția ca ei să consimtă să plece fără vasele și trupele lor. Întrucît în tratatul de la Tientsin nu există nici o clauză care să permită englezilor și francezilor să trimită o escadră de vase de război pe fluviul Peiho, este evident că cei care au violat tratatul au fost nu chinezii, ci englezii, hotărîți dinainte să provoace un conflict tocmai în acest moment, adică înainte de schimbul instrumentelor de ratificare. Nimănui nu-i va trece prin minte că onorabilul domn Bruce, încercînd să camufleze scopurile cît se poate de limpezi ale războiului trecut, a acționat pe proprie răspundere; dimpotrivă, el nu făcea decît să execute instrucțiunile secrete primite de la Londra. E drept că d-l Bruce n-a fost trimis în China de Palmerston, ci de Derby, dar în legătură cu aceasta trebuie să amintesc că pe vremea primului guvern al lui sir Robert Peel, cînd ministru de externe era lordul Aberdeen, sir Henry Bulwer, ministru plenipotențiar al Angliei la Madrid, a provocat un conflict cu curtea spaniolă, și de aceea a fost nevoit să părăsească Spania³⁴²; în timpul dezbaterilor care au avut loc în Camera lorzilor în legătură cu acest „incident neplăcut” a reieșit că Bulwer, în loc să execute instrucțiunile oficiale ale lui Aberdeen, a acționat conform instrucțiunilor secrete primite de la Palmerston, aflat pe atunci în opoziție.

În ultimele zile, presa lui Palmerston a recurs la o manevră care — cel puțin pentru oamenii familiarizați cu istoria diplomației secrete engleze din ultimii 30 de ani — nu mai lasă nici o urmă de îndoială în ceea ce privește pe adevăratul vinovat de catastrofa de pe Peiho și de cel de-al treilea război care amenință să izbucnească între Anglia și China. „Times” lasă să se înțeleagă că tunurile din forturile Dagu, care au adus pierderi atît de importante escadrei engleze, erau de proveniență rusească și se aflau sub comanda unor ofițeri ruși. Un alt ziar al lui Palmerston vorbește și mai limpede despre acest lucru. Citez :

„Acum ne dăm seama cît de strîns este împletită politica Rusiei cu politica Pekinului; observăm că pe Amur au loc importante mișcări; că

puternica armată a cazacilor face manevre departe, dincolo de lacul Baikal, în țara de basm a ghețurilor veșnice, la granița crepusculară a Lumii vechi. Urmărim drumul unui șir nesfârșit de caravane. Îl vedem pe împuternicitul special al Rusiei (generalul Muraviev, guvernatorul Siberiei de răsărit) îndreptându-se din îndepărtata Siberie de răsărit spre inaccesibila capitală chineză, ducind cu sine planuri secrete. Opinia publică de la noi din țară poate, pe drept cuvânt, să fiarbă de minie la gândul că înfringerea și moartea soldaților și matrozilor noștri se explică, în anumită măsură, și prin influențele străine”.

Acesta este unul dintre vechile trucuri ale lordului Palmerston. Când Rusia a vrut să încheie un acord comercial cu China, Palmerston a împins China, prin războiul opiului, în brațele vecinei ei din nord³⁴³. Când Rusia a cerut să i se cedeze Amurul, el i-a îndeplinit dorința prin cel de-al doilea război cu China³⁴⁴; iar acum, când Rusia vrea să-și consolideze influența la Pekin, el improvizează un al treilea război cu China. În toate relațiile sale cu statele asiaticе slabe, cum sînt, de pildă, China, Persia, Asia centrală și Turcia, el s-a condus întotdeauna după următoarea normă: în aparență s-a opus planurilor Rusiei, intrînd însă în conflict nu cu Rusia, ci cu statul asiatic respectiv, îndepărtînd acest stat de Anglia prin atacuri piraterești și constrîngîndu-l pe această cale ocultă să facă Rusiei concesiile cu care la început nu era de acord. Nu încapе îndoială că, cu acest prilej, va fi din nou examinată întreaga politică dusă pînă acum de Palmerston în Asia și, de aceea, țin să vă atrag atenția asupra Documentelor afgane publicate, în urma dispoziției Camerei comunelor, la 8 iunie 1859³⁴⁵. Niciodată vreun document publicat n-a aruncat atîta lumină asupra politicii nefaste duse de Palmerston și asupra istoriei diplomației din ultimii 30 de ani ca acest document. În cîteva cuvinte vom arăta despre ce este vorba. În 1838, Palmerston a pornit un război împotriva lui Dost-Muhammed, suveranul Kabulului; acest război, care s-a încheiat cu nimicirea armatei engleze³⁴⁶, a fost dezlănțuit sub pretextul că Dost-Muhammed a încheiat cu Persia și Rusia o alianță secretă împotriva Angliei. În sprijinul afirmației sale, Palmerston a prezentat parlamentului în 1839 o Carte albastră al cărei conținut principal îl forma corespondența atașatului britanic la Kabul, sir A. Burnes, cu guvernul de la Calcutta³⁴⁷. Burnes a fost ucis la Kabul în timpul unei răscoale împotriva cotropitorilor britanici; neavînd încredere în ministrul de externe al Angliei, el trimisese, la timpul său, copii după unele dintre scrisorile sale oficiale fratelui său, dr. Burnes, din Londra. Când în 1839 au apărut „Documentele afgane”, sub îngri-

jirea lui Palmerston, dr. Burnes l-a învinovăţit că „a denaturat şi a falsificat scrisorile defunctului sir A. Burnes” şi, pentru a dovedi temeinicia afirmaţiilor lui, a publicat unele dintre scrisorile autentice. Dar toate acestea au fost descoperite abia vara trecută. În timpul guvernului Derby, la propunerea d-lui Hadfield, Camera comunelor a dat dispoziţie să se publice textul complet al tuturor documentelor afgane, dispoziţie care a fost îndeplinită într-o asemenea formă, încît şi omul cu mintea cea mai mărginită să poată vedea că acuzaţia de denaturare şi falsificare a documentelor *în interesul Rusiei* este întemeiată. Pe coperta interioară a Cărţii albastre scrie :

„Observaţie : În ediţia de faţă este publicată în întregime corespondenţa care în documentele apărute în trecut a fost reprodusă doar parţial. Pasajele omise sînt puse între paranteze ( )”.

Numele funcţionarului care garantează autenticitatea culegerii de documente este „J. W. Kaye, secretar la departamentul problemelor politice şi confidenţiale” ; d-l Kaye este „istoriograful cel mai demn de încredere al războiului din Afganistan”.

Pentru a ilustra adevăratele relaţii dintre Palmerston şi Rusia, împotriva căreia, după cum spune el, a întreprins războiul afgan, este suficient să dăm deocamdată un singur exemplu. Agentul Rusiei, Vitkevici, care a sosit la Kabul în 1837, i-a adus lui Dost-Muhammed o scrisoare din partea ţarului. Sir Alexander Burnes şi-a procurat o copie după această scrisoare şi a trimis-o lordului Auckland, guvernatorul general al Indiei. În depeşele sale, precum şi în diferitele documente anexate la acestea, el aminteşte în repetate rînduri de acest fapt. Dar copia scrisorii ţarului nu figura printre documentele pe care Palmerston le-a prezentat în 1839, şi în toate depeşele în care se pomenea despre această scrisoare s-au făcut schimbările necesare pentru a ascunde faptul că între „împăratul Rusiei” şi misiunea trimisă la Kabul a existat vreo legătură. Prin această falsificare se urmărea să se facă dispărută dovada legăturilor dintre autocrat şi Vitkevici, pe care Nicolaie, la înapoierea acestuia la Petersburg, a găsit de cuviinţă să-l dezavueze în mod formal. De pildă, la pag. 82 a Cărţii albastre găsim traducerea unei scrisori către Dost-Muhammed în care scrie următoarele, în paranteze fiind indicate cuvintele omise iniţial de Palmerston :

„Un trimis al (ţarului) Rusiei a sosit (de la Moscova) la Teheran avînd misiunea de a-l aştepta pe serdarul de la Kandahar şi de acolo

să plece mai departe spre reședința emirului. El este aducătorul unor (mesaje confidentiale din partea țarului și) scrisori din partea ambasadorului rus de la Teheran. Ambasadorul rus îl recomandă ca pe o persoană foarte de încredere, care are împuterniciri depline să negocieze (în numele țarului și al ambasadorului) etc. etc."

Aceste falsuri, ca și altele de același fel, făcute de Palmerston cu scopul de a apăra onoarea țarului nu sînt singura ciudățenie dată în vileag de „Documentele afgane”. Pentru a justifica invazia din Afganistan, Palmerston a pretins că ea a fost recomandată de sir Alexander Burnes ca un mijloc de a contracara intrigile urzite de Rusia în Asia centrală. Dar, după cum reiese, sir A. Burnes recomandase tocmai contrarul, și de aceea toate apelurile lui de a se da ajutor lui Dost-Muhammed au fost trecute sub tăcere în ediția Cărții albastre a lui Palmerston, iar corespondenței sale i s-a dat, prin denaturări și falsificări, un sens diametral opus celui autentic. Acesta este omul care propune acum să se înceapă un al treilea război cu China sub pretextul că vrea să zădărnicească planurile Rusiei în această regiune.

III

Londra, 20 septembrie 1859

Pentru aproape întreaga presă engleză, izbucnirea unui nou război, în numele civilizației, împotriva locuitorilor Imperiului ceresc este, se pare, un lucru stabilit. Totuși, în urma ultimei ședințe a Consiliului de Miniștri, care a avut loc sîmbăta trecută, a intervenit o schimbare izbitoare tocmai în tonul acelor ziare care urlau mai tare decît toate, cerînd răzbunare. Ziarul londonez „Times”, la început într-un acces vădit de furie patriotică, tuna și fulgera împotriva dublei trădări săvîrșite, în primul rînd, de niște mongoli lași care l-au ademenit pe amiralul britanic bonhomme *, ascunzîndu-și cu grijă pozițiile și tunurile, și, în al doilea rînd, de curtea de la Pekin, căre, cu un machiavellism și mai evident, i-a pus pe acești tilhari mongoli să uzeze de blestematele lor viclenii militare. Este amuzant să observi cum a reușit „Times”, deși purtat de valurile agitate ale unei mări de patimi, să scoată cu multă grijă din rapoartele oficiale publicate de el toate faptele favorabile chinezilor, a căror soartă fusese hotărîită dinainte. Este

* — naiv. — *Nota trad.*

posibil ca cineva orbit de patimă să încurce faptele, dar pentru a le denatura trebuie să raționeze la rece, lucid. Oricum ar fi fost însă, la 16 septembrie, exact cu o zi înainte de ședința Consiliului de Miniștri, „Times” a schimbat brusc macazul și, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, a renunțat la una dintre fețele învinuirii sale, care, ca și Janus, avea două fețe.

„*Ne temem* — scrie ziarul — că nu-i putem acuza de trădare pe mongolii care au opus rezistență atacurilor noastre împotriva forturilor de pe Peiho”.

iar apoi, ca să-și scoată pîrleala pentru această concesie neplăcută, se năpustește cu și mai multă ardoare asupra „violării premeditate și perfide a unui tratat solemn de către curtea de la Pekin”.

Trei zile după ședința Consiliului de Miniștri, „Times”, continuînd să examineze această problemă, afirmă chiar :

„*nu ne îndoiim* că, dacă d-nii Bruce și de Bourboulon ar fi stăruit ca mandarinii să-i conducă pînă la Pekin, ar fi reușit să obțină ratificarea tratatului”.

Dar, în cazul acesta, ce mai rămîne din trădarea curții de la Pekin ? Nimic. Totuși, „Times” are două îndoieli.

„*Este îndoielnic* — spune ziarul — că încercarea de a ajunge la Pekin cu o escadră atît de slabă a fost o măsură militară înțeleaptă. *Este și mai îndoielnic* că ar fi fost de dorit să se recurgă la violență ca măsură diplomatică”.

La această concluzie șubredă ajunge organul conducător după toată furtuna de indignare de care fusese cuprins. Dar, în virtutea unei logici foarte ciudate, ziarul „Times”, nefiind în stare să indice motivele de război, nu renunță la războiul însuși. De cînd d-l J. Wilson a fost numit cancelar al trezoreriei pentru India, un alt organ oficial al guvernului, ziarul „Economist”, care s-a distins prin ardoarea cu care a apărat bombardarea Cantonului, se pare că ajunge acum la un punct de vedere în care intră mai puțină retorică și mai multe considerente economice. „Economist” publică două articole în legătură cu această temă, unul politic și unul economic³⁴⁸. Primul se încheie cu următoarele concluzii :

„Așadar, din examinarea celor de mai sus reiese în mod evident că articolul din tratat prin care trimisului nostru i se dă dreptul de a vizita Pekinul sau de a locui acolo a fost literalmente *impus* guvernului chinez ;

iar dacă a existat părerea că respectarea acestei dispoziții este absolut necesară din punctul de vedere al intereselor noastre, credem că, cerându-se aplicarea acestui articol, se putea foarte bine să se dea dovadă de înțelegere și răbdare. Fără îndoială, ni se poate obiecta că, în relațiile cu un guvern cum este cel chinez, amânarea și răbdarea ar fi fost interpretate ca un indiciu de slăbiciune funestă și că, din partea noastră, ar fi fost o politică cit se poate de greșită. Dar avem noi oare dreptul ca din acest motiv să ne abatem, în relațiile cu guvernul oriental, de la principiile pe care trebuie, desigur, să le respectăm față de oricare națiune civilizată? Dacă, folosindu-ne de frica lor, i-am putut constringe să consimtă la o concesie pe care nu voiau s-o facă, poate că politica cea mai consecventă ar fi să-i constrângem, folosind din nou frica lor, să respecte tratatul în modul cel mai avantajos pentru noi. Dar dacă această politică a noastră suferă un eșec, dacă chinezii, reușind între timp să-și biruie frica, insistă, sprijinindu-se pe o forță corespunzătoare, să ne consultăm cu ei în ceea ce privește mijloacele de traducere în viață a tratatului — avem noi oare dreptul să-i acuzăm de trădare? Nu aplică ei oare față de noi propriile noastre metode de convingere? Este foarte probabil că guvernul chinez intenționat ne-a atras în această cursă mișelească și n-a avut niciodată intenția să respecte tratatul. Dacă se va dovedi că această presupunere este justă, trebuie și sintem chiar datori să cerem satisfacție. Dar s-ar putea ca intenția de a apăra gurile fluviului Peiho împotriva unei noi invazii, ca cea din anul trecut a lordului Elgin, să nu denote intenția lor de a viola în general toate articolele tratatului. Întrucât agresiunea a pornit numai din partea noastră, iar comandanții noștri puteau să se retragă în orice moment din fața focului ucigător, pe care chinezii l-au deschis numai pentru a-și apăra forturile, nu putem dovedi că ar fi existat fie și cea mai mică intenție din partea chinezilor de a-și călca cuvântul. Și, atita timp cit nu avem dovezi că a existat intenția de a se încălca tratatul, după părerea noastră, ar trebui să nu ne grăbim să luăm o hotărâre și să ne gândim bine dacă nu cumva am folosit față de acești barbari principii foarte asemănătoare celor practicate de ei în relațiile cu noi*.

În al doilea articol în legătură cu aceeași temă, „Economist” se ocupă în amănunt de marea importanță directă și indirectă pe care o prezintă comerțul Angliei cu China. În 1858, exportul britanic în China se ridica la 2 876 000 l. st., în timp ce în ultimii trei ani valoarea importului britanic din China s-a cifrat în medie la 9 000 000 l. st. pe an, așa că suma globală a comerțului direct dintre Anglia și China poate fi evaluată la aproximativ 12 000 000 l. st. Dar în afară de acest comerț direct mai există încă trei forme importante de relații comerciale prin care Anglia este mai mult sau mai puțin implicată în sfera schimbului internațional; acestea sînt comerțul dintre India și China, comerțul dintre China și Australia și comerțul dintre China și Statele Unite.

„Australia — scrie „Economist” — primește în fiecare an cantități mari de ceai din China, dar nu poate oferi în schimb nici o marfă care

să-și poată găsi desfacere în China. Și America importă cantități mari de ceai și o cantitate oarecare de mătase, a căror valoare depășește cu mult valoarea exportului ei direct în China”.

Amîndouă aceste balanțe comerciale în favoarea Chinei trebuie echilibrate de Anglia, care în schimbul acestei echilibrări primește aur din Australia și bumbac din Statele Unite. De aceea, Anglia, independent de soldul balanței sale în folosul Chinei, trebuie să plătească acestei țări sume mari de bani în contul valorii aurului importat din Australia și al bumbacului importat din Statele Unite. Acest excedent realizat de China în tranzacțiile cu Anglia, Australia și Statele Unite trece în mare parte asupra Indiei în contul sumei pe care China o datorează Indiei pentru opiu și bumbac. Relevăm en passant că importul Indiei din China n-a atins niciodată suma de 1 000 000 l. st., în timp ce exportul Indiei în China se ridică la aproape 10 000 000 l. st. Pornind de la aceste considerente de ordin economic, ziarul „Economist” trage concluzia că orice perturbare serioasă a comerțului britanic cu China „ar fi o calamitate mult mai mare decît s-ar putea crede, la prima privire, citind cifrele exportului și importului” și că dificultățile pe care le-ar aduce cu sine această perturbare ar avea repercusiuni nu numai asupra comerțului Angliei cu ceai și cu mătase, dar ar „influența” și asupra relațiilor comerciale britanice cu Australia și Statele Unite. „Economist” știe, firește, că, în timpul ultimului război cu China, acțiunile militare n-au stingherit relațiile comerciale într-o măsură atît de mare cum ar fi fost de temut și că în portul Șanghai influența războiului nici măcar nu s-a simțit. Dar „Economist” atrage apoi atenția asupra „a două particularități noi ale actualului conflict”, care ar putea schimba în mod radical influența unui nou război cu China asupra comerțului. Aceste două particularități noi constă în caracterul „general”, iar nu „local” al conflictului, și în „succesul strălucit” pe care chinezii l-au obținut pentru prima oară într-o luptă împotriva unor armate europene.

Ce deosebit este acest limbaj de chemările înflăcărate la război ale aceluiași „Economist” în timpul incidentului din pricina lorcii !

După cum am prevăzut în ultimul meu articol, la ședința Consiliului de Miniștri, d-l Milner Gibson a prezentat un protest împotriva războiului și a amenințat cu demisia dacă Palmerston va acționa conform hotărîrii dinainte luate, hotărîre pe care „Moniteur” a divulgat-o în paginile sale. Pentru mo-

ment, Palmerston a reușit să împiedice o scindare a guvernului și a coaliției liberale, declarând că forțele militare necesare apărării comerțului britanic vor fi concentrate în apele chineze și, totodată, că în problema războiului nu se va lua nici o hotărâre înainte de primirea unor rapoarte detaliate din partea ambasadorului britanic. Prin urmare, această problemă arzătoare a fost amînată. Dar adevăratele intenții ale lui Palmerston se pot citi destul de limpede printre rîndurile ziarului său bulevardier „Daily Telegraph”, care într-unul din ultimele sale numere spune :

„Dacă în cursul anului viitor va surveni vreun eveniment care ar aduce după sine un vot nefavorabil pentru guvern, desigur că va trebui să se facă apel la alegători... Camera comunelor va arăta care este rezultatul activității sale prin hotărîrea pe care o va lua în problema chineză, ținînd seama că, la răuvoitorii de profesie, conduși de d-l Disraeli, se adaugă și cosmopoliții care declară că mongolii au perfectă dreptate”.

Poate că voi mai avea prilejul să vorbesc despre situația dificilă în care se găsesc toryi din pricină că au permis să li se impună răspunderea pentru acțiunile puse la cale de Palmerston și îndeplinite de două din instrumentele sale, lordul Elgin și d-l Bruce (fratele lordului Elgin).

IV

Londra, 30 septembrie 1859

Într-unul din articolele mele anterioare am afirmat că conflictul de pe fluviul Peiho nu a fost un incident întîmplător, ci, dimpotrivă, a fost de mult pregătit de lordul Elgin, care s-a conformat instrucțiunilor secrete primite de la Palmerston și l-a silit pe lordul Malmesbury, ministru de externe tory, să accepte proiectul nobilului viconte, aflat pe vremea aceea pe băncile opoziției în calitate de lider al ei. În primul rînd, ideea că „incidentele întîmplătoare” din China se datoresc unor „instrucțiuni” ale actualului premier britanic nu este deloc nouă ; încă pe vremea dezbaterilor în legătură cu războiul din pricina lorcii, ea a fost exprimată în Camera comunelor de o personalitate atît de bine informată cum este d-l Disraeli și confirmată — ceea ce este foarte ciudat — nici mai mult nici mai puțin decît de lordul Palmerston. La 3 februarie 1857, d-l Disraeli a avertizat Camera comunelor în următorii termeni :

„Nu pot crede că incidentele petrecute în China se datoresc cauzelor arătate aici, convingerea mea este că în realitate ele sînt consecința unor *instrucțiuni primite* de multă vreme *din Anglia*. Și dacă așa stau lucrurile, cred că a sosit momentul cînd Camera nu mai poate, fără a-și nesocoti îndatoririle, să se eschiveze de a căuta cu toată seriozitatea mijloacele pentru a-și exercita controlul asupra unui *sistem* care, dacă va continua să fie practicat, se va dovedi, după părerea mea, fatal intereselor țării noastre”.

Iar lordul Palmerston a răspuns cu cel mai perfect sînge rece :

„Onorabilul gentleman spune că desfășurarea evenimentelor s-a dovedit a fi rezultatul unui anumit *sistem dinainte stabilit în Anglia de către guvern*. Fără îndoială că așa este”.

Acum, aruncînd o privire fugitivă asupra paginilor Cărții albastre intitulate „Correspondența referitoare la misiunea specială a contelui Elgin în China și Japonia în anii 1857—1859”, ne dăm seama că incidentul care s-a produs la 25 iunie pe fluviul Peiho fusese plănuț de lordul Elgin încă de la 2 martie. La pagina 484 a acestei corespondențe găsim următoarele două depeșe :

„Lordul Elgin către contraamiralul Michael Seymour

Vasul «Furious», 2 martie 1859.

Sir ! Cu referire la depeșă pe care am adresat-o excelenței-voastre la 17 februarie, îmi permit să vă comunic că nutresc oarecare speranțe că hotărîrea luată de guvernul maiestății-sale cu privire la domicilierea permanentă a unui ambasador britanic la Pekin, pe care am adus-o la cunoștința excelenței-voastre în timpul întrevederii noastre de ieri, ar putea determina guvernul chinez să-l primească cum se cuvine pe reprezentantul maiestății-sale atunci cînd acesta se va îndrepta spre Pekin pentru schimbul instrumentelor de ratificare a tratatului de la Tientsin. Totodată, s-ar putea, desigur, ca aceste speranțe să nu se îndeplinească. În orice caz, cred că *guvernul maiestății-sale va dori* ca trimisul nostru să fie însoțit de *forțe militare impunătoare atunci cînd se va îndrepta spre Tientsin*. Aceasta fiind situația, îmi permit să rog pe excelența-voastră să aprecieze dacă nu ar fi bine ca, de îndată ce va fi posibil, să concentreze la Șanghai o *escadră de canoniere suficient de puternică* în vederea acestui scop, deoarece presupun că sosirea d-lui Bruce în China nu mai poate fi mult amînată. Cu toată stima etc.

Elgin și Kincardine”

„Lordul Malmesbury către lordul Elgin

Ministerul de Externe, 2 mai 1859

Mylord ! Am primit depeșă excelenței dv. din 7 martie 1859 și țin să vă comunic că guvernul maiestății-sale încuviințează nota a cărei copie ați anexat-o și în care excelența-voastră faceți cunoscut imputernicitului

Împăratului că guvernul maiestății-sale nu va insista ca reședința permanentă a trimisului maiestății-sale să fie la Pekin.

Guvernul maiestății-sale încuviințează, de asemenea, *propunerea făcută de dv. contraamiralului Seymour de a concentra o escadră de canoaniere la Șanghai pentru a-l însoți pe d-l Bruce pe fluviul Peiho în sus.*

Cu toată...

Malmesbury*

Așadar, lordul Elgin știe dinainte că guvernul britanic „va dori ca forțe militare impunătoare” de „canoaniere” să-l însoțească pe fratele său, d-l Bruce, pe fluviul Peiho în sus și să ordineze amiralului Seymour să facă toate pregătirile „în vederea acestui scop”. În depeșa din 2 mai, lordul Malmesbury aprobă propunerea făcută de lordul Elgin amiralului. Din toată corespondența reiese că lordul Elgin este stăpînul, iar lordul Malmesbury — sluga. În timp ce primul ia în permanență inițiativa și acționează potrivit instrucțiunilor primite direct din partea lui Palmerston, fără ca măcar să aștepte noi instrucțiuni din Downing-street, lordul Malmesbury se mulțumește să cedeze „dorințelor” pe care autoritarul său subaltern i le ghicește dinainte. El dă aprobativ din cap atunci cînd Elgin afirmă că, atîta timp cît tratatul nu este încă ratificat, englezii n-au dreptul să pătrundă pe vreun fluviu din China; el dă aprobativ din cap atunci cînd Elgin este de părere că englezii trebuie să dea dovadă de mai multă răbdare față de chinezi în ceea ce privește aplicarea articolului din tratat referitor la reprezentanța din Pekin; și, fără a sta pe gînduri, dă aprobativ din cap atunci cînd Elgin, în directă contradicție cu declarațiile sale anterioare, insistă asupra dreptului englezilor de a pătrunde pe fluviul Peiho în sus, sprijiniți de „o escadră impunătoare de canoaniere”. El aprobă întocmai așa cum aprobă și Dogberry propunerile copistului*.

Trista figură a lordului Malmesbury și atitudinea lui umilă sînt ușor de înțeles dacă ne amintim ce zarvă au făcut ziarul londonez „Times” și alte ziare influente cu prilejul venirii la putere a guvernului tory, în legătură cu marea primejdie care amenință strălucitul succes pe care lordul Elgin era gata să-l obțină în China, urmînd instrucțiunile lui Palmerston — succes pe care guvernul tory, fie și numai pentru a-i face în necaz lui Palmerston și pentru a-și justifica votul de neîncredere în legătură cu bombardarea Cantonului, îl va reduce la zero. Malmesbury s-a lăsat intimidat de această zarvă. Mai mult,

* Shakespeare. „Mult zgomot pentru nimic”, actul 4, scena a doua, actul 5, scena întâi. — *Nota red.*

el nu uitase încă ce soartă a avut lordul Ellenborough, care îndrăznise să se împotrivească fățiș politiciii duse de nobilul viconte în India și care, ca răsplată pentru curajul său patriotic, fusese sacrificat de propriii săi colegi din guvernul Derby³⁴⁹. În consecință, Malmesbury i-a lăsat lordului Elgin întreaga inițiativă, dându-i astfel posibilitatea să ducă la îndeplinire planul lui Palmerston, întreaga răspundere purtând-o toryi — adversarii lui oficiali. Tocmai aceasta i-a făcut pe toryi ca, în ceea ce privește poziția pe care urmează s-o adopte față de incidentele de pe fluviul Peiho, să se găsească în fața unei alternative nefericite. Ei trebuie fie să sune goarna de război împreună cu Palmerston și să-l mențină astfel la putere, fie să-i întoarcă spatele lui Malmesbury, pe care, în timpul ultimului război cu Italia, l-au copleșit cu lingușiri dezgustătoare.

Această alternativă este cu atât mai dificilă cu cât acest al treilea război cu China, care se profilează, nu se bucură de loc de popularitate în cercurile comerciale britanice. În 1857 ei au lansat în arenă leul britanic întrucît sperau să obțină importante profituri comerciale de pe urma deschiderii cu forța a piețelor chineze. În prezent, dimpotrivă, aceste cercuri sînt foarte înclinate văzînd că toate roadele tratatului le sînt pe neașteptate smulse din mînă. Ele știu că și fără noile complicații pe care le-ar aduce după sine un mare război cu China, situația din Europa și India este destul de încordată. Ele n-au uitat că în 1857 importul de ceai a scăzut cu mai bine de 24 000 000 de pfunzi, or, ceaiul este exportat aproape exclusiv din Canton, pe atunci singurul teatru de război, și de aceea se tem că acum o asemenea întrerupere a comerțului din cauza războiului s-ar putea extinde și asupra Șanghaiului și a altor porturi comerciale ale Imperiului cersc. După primul război cu China, întreprins de englezi în interesul contrabandei de opiu, și un al doilea război, dus pentru apărarea lorcii unui pirat oarecare, nu mai lipsea, pentru încununarea întregii opere, decît să se improvizeze un nou război cu scopul de a impune Chinei prezența supărătoare a unor ambasade permanente în capitala ei.

Scris de K. Marx

la 13, 16, 20 și 30 septembrie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”

nr. 5 750, 5 754, 5 761 și 5 768

din 27 septembrie,

1, 10 și 18 octombrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Corupția electorală din Anglia

Londra, 18 octombrie 1859

Comisiile alcătuite pentru a cerceta situația din circumscripțiile electorale Gloucester și Wakefield nu fac decât să confirme, prin dezvăluirile pe care le fac zilnic, cuvintele bătrînului Coppock, fostul agent electoral al Reform-Club-ului ³⁵⁰, că adevărata constituție a Camerei comunelor din Marea Britanie poate fi exprimată într-un singur cuvînt — *corupție*. Această anchetă a stîrnit un interes deosebit datorită faptului că Gloucester este un vechi burg putred ³⁵¹, în timp ce Wakefield este o circumscripție electorală creată prin bill-ul pentru reforma parlamentară ³⁵² și că în Gloucester sir Robert Carden, un tory înveterat care s-a acoperit cu gloria unui Dogberry, se îndeletnicește cu mituirea, în timp ce la Wakefield același lucru îl face radicalul domn Leatham, cumnat al d-lui Bright. În ambele cazuri, inocența copilărească a candidaților parlamentari produce o impresie îmbucurătoare în secolul nostru nenorocit impregnat de scepticism. Ambii candidați găsesc bani pentru a cumpăra voturi, dar amîndoi fac totul pentru a nu ști pe ce se duc acești bani. De la începerea alegerilor și pînă la terminarea lor, conturile mandatarilor lor cresc în progresie geometrică, în același ritm însă crește și încrederea candidaților în cinstea imaculată a alegătorilor, reprezentarea acestora în parlament fiind, după propria lor mărturisire, culmea ambiției lor pămîntești. Priviți, de exemplu, pe acest model de quaker, onorabilul domn Leatham. În 1857 el a candidat pentru Wakefield și cu acest prilej s-a folosit de serviciile unui avocat cu numele de Wainwright în calitate de „prieten-jurist”. Într-un moment de sinceritate, Wainwright își cheamă prietenul quaker de o parte pentru o convorbire; naivul Leatham, care se considerase l'homme

qu'on aime pour lui-même * și care trebuie să fie ales în parlament pour le roi de Prusse **, este uluit cînd Wainwright îi comunică cu perfidie că alegerile constituie în primul rînd o problemă de lire sterline, de șilingi și de pence și că de aceea trebuie să fie găsită suma necesară. Wainwright a fixat suma necesară la 1 000 l. st. Leatham exclamă : „Nu am o asemenea sumă, dar am s-o împrumut“, și, ținîndu-se de cuvînt, i-a trimis lui Wainwright 1 000 l. st. prin intermediul lui Overend & Gurney, bancherii-quakeri de pe Lombard-street din Londra. La scurt timp după aceasta, Wainwright, amator de pourparlers *** confidențiale, îl ia pe Leatham din nou „de o parte“, îi șoptește la ureche că alegerile vor costa mai scump decît și-a închipuit la început, cerîndu-i încă 500 l. st. Naivul Leatham găsește „acest lucru cam ciudat“, dar, gîndindu-se mai bine și amintindu-și că alegerile din 1852 au costat 1 600 l. st., împrumută încă 500 l. st. Și ceea ce e foarte curios, nu-i este tocmai limpede de unde provin aceste 500 l. st. Dar iată că mai trec două săptămîni și neînduplecatul Wainwright cere o nouă sumă de 1 000 l. st., și de data aceasta Leatham, puritatea întruchipată, devine melodramatic.

„Această pretenție — spune el — m-a supărat foarte mult, ceea ce i-am și spus în mod deschis, adăugînd că multe din cele ce se petrec în biroul lui nu-mi sînt pe plac. Am observat acolo multe figuri ciudate, speram însă că nu se petrece acolo nimic condamabil. Wainwright a spus : «Trebuie să lăsați aceasta pe seama mea și să nu puneți nici un fel de întrebări. Trebuie să-mi puneți la dispoziție încă 1 000 l. st., deși nu cred că voi avea nevoie de ei». Am fost destul de nechibzuit ca să consimt, și cred că banii au fost procurați din aceeași sursă ca și înainte“.

Misteriosul necunoscut care „a procurat banii“ este asociatul d-lui Leatham, dar în momentul de față el nu este prezent la anchetă, deoarece, cu tot anotimpul nefavorabil, i s-a năzărit să facă o călătorie pe continent.

Dacă quakerul Leatham, în ciuda credulității sale, are unele temeri, dar reușește să aibă conștiința împăcată prin faptul că nu pune nici un fel de întrebări, sir R. Carden — doar „pentru oamenii cinstiți totul este cinstit“ — s-a simțit atît de încurajat de experimentul său electoral din Gloucester din 1857, încît în 1859 el a candidat din nou pentru același

* — un om care este iubit pentru meritele lui personale. — *Nota trad.*

** — pentru ochii lui frumoși. — *Nota trad.*

*** — tratative. — *Nota trad.*

burg, deși de data aceasta fără succes. Adevăratul motiv care l-a determinat să încerce să intre în biserica Sf. Ștefan ³⁵³ pe umerii alegătorilor din Gloucester a fost acela că și-a închiupit Gloucesterul atât de neprihănit, încât ar fi fost pentru el o cinste și un semn de înaltă distincție să fie reprezentantul lui în parlament, „în timp ce Coppock și mirmidonii săi obișnuiau să numească Gloucesterul brinză” pentru că „era atât de delicios alterat”, cu alte cuvinte pentru că această ladă de gunoi răspindea o duhoare de corupție. De la suma de 500 l. st. care a fost stabilită la început, cheltuielile electorale s-au ridicat deodată la aproape 6 000 l. st. și, totuși, nici după raportul controlorului financiar care a stabilit că cheltuielile legale trebuiau să se ridice la 616 l. st. 8 șil. 1 d., convingerea lui sir R. Carden că la Gloucester lucrurile s-au desfășurat în mod impecabil a rămas neclintită.

„Cu numai câteva zile în urmă el credea că alegerile s-au desfășurat în mod impecabil, când, deodată, a fost pur și simplu zguduit aflând de dezvăluirile îngrozitoare care s-au făcut după aceea. Aceste dezvăluiri au fost pentru el o surpriză totală”.

Așadar, întreaga filozofie electorală a candidaților parlamentari constă în aceea că ei permit mâinii lor stîngi să nu știe ce face mîna dreaptă și, în felul acesta, își spală ambele mîini în apa inocenței. Să deschidă buzunarele, să nu pună nici un fel de întrebări și să creadă în virtutea omenirii — toate acestea îi aranjează cît se poate de bine.

În ceea ce-i privește pe oamenii legii — avocații, mandatarii, pledanții etc. — la ale căror servicii se recurge în alegeri, aceștia, bineînțeles, au tot dreptul să pretindă onorariul lor. Doar nu le putem cere ca să-și irosească timpul și „să aranjeze” treburile pe gratis.

„Cum — exclamă unul din făcătorii de deputați din Gloucester — să le dau votul meu pe degeaba? Priviți la cei 24 de avocați care primesc câte 25 l. st. și în plus câte 5 guinee pe zi, și eu să le dau votul meu pe degeaba!”.

Iar d-l George Buchanan, un gentleman care a cumpărat voturile alegătorilor împreună cu sir R. Carden, spune :

„Într-adevăr, toți, care mai de care, s-au străduit să obțină bani. Îmi este neplăcut că oamenii săraci sînt terfeliți pentru cei 3 șil. 6 d. pe care le primeau pe zi, în timp ce profesioniștii, care au încasat sume serioase fără să facă nimic, au ieșit basma curată”.

În ceea ce privește pe înșiși făcătorii de deputați, câteva exemple vor fi de ajuns pentru a-i caracteriza. D-l W. Clutterbuck, avocat care face propagandă electorală pentru sir R. Carden, rîde pe sub mustață spunînd că

„Gloucester nu este mai corupt decît oricare altă localitate din Anglia”.

El și-a pus dintr-o dată ochii pe „familia Coopey”. Acești Coopey sînt opt sau nouă oameni; familia lor a jucat din timpuri imemorabile un rol important în alegerile din Gloucester. „Pe acești oameni — spune Clutterbuck — trebuie să-i amuzi”, și de aceea el s-a dus la Coopey, a fumat o pipă cu Coopey, a bîrfit împreună cu Coopey și nu le-a făcut nici o promisiune directă, nu, în nici un caz! Totuși „le-a dat o oarecare speranță”. Pe urmele lui a mers și d-l John Ward, antreprenor, care a oferit fiecăruia dintre Coopey cîte 5 l. st. Doi dintre Coopey, spune el, au luat banii. Unul dintre ei, e drept, a murit, dar în locul lui a votat altcineva.

„Eu — spune antreprenorul John Ward — am dat la nouă dintre ei cîte 5 l. st. fiecăruia, iar celui care a murit — 3 l. st. În timpul alegerilor din 1857 el nu mai era în viață, dar votul lui a fost dat lui sir R. Carden”.

Urmează apoi d-l Maysey.

„Eu — spune el — țin o dugheană cu tot felul de mărfuri, dar de profesie sînt frizer”.

Maysey și-a dat seama că „corupția era în toi” și de aceea cumpăra alegători plătiînd de la 2 la 12 l. st. bucata. Fericitul muritor care a obținut 12 l. st. a fost un oarecare Evans.

„Acest om — spune onorabilul nostru frizer — fi cunoștea bine pe toți alegătorii din păturiile de jos. Evans merita 20 l. st. atît ca alegător cît și ca spion”.

După cît se pare, Maysey, acest frizer de ispravă, a instruit un număr de derbedei, avînd în frunte pe unul Clements, ca în ziua alegerilor să răpească din taverna „Leul alb” pe un alegător bătrîn cu numele de Worthen, dar el (Maysey) n-a observat că acestui „leu” „i-a fost jupuită pielea”.

„Acest om — a declarat Maysey la interogatoriu — era prea bătrîn și orb pentru a opune rezistență, și în plus era și beat”.

La Wakefield prețurile erau mai mari decât la Gloucester, votul costînd acolo de la 5 pînă la 70 l. st. În același timp, adversarii recurgeau aici la metode mai violente. După părerea unui oarecare domn Smith, care avea o experiență îndelungată, Wakefield era cea mai coruptă circumscripție electorală din Europa ; cu bani și cu bere se putea obține alegerea oricui. În ultima etapă a luptei care se dădea între quakerul Leatham, radicalul, și d-l Charlesworth, conservatorul, „tot orașul știa că se putea obține orice sumă de bani în biroul lui Wainwright, agentul neprihănitului nostru quaker. Singura trăsătură importantă care-i deosebea pe conservatorii de liberali era că aceștia din urmă nu se dădeau în lături de la a emite la nevoie „bancnote false”, în timp ce primii plăteau cu bani veritabili. Aproape o jumătate de duzină de alegători din Wakefield au format un club cu scopul de a influența alegerile astfel încît să obțină rezultatele dorite. Un oarecare T. F. Tower, bărbier, a votat pentru d-l Leatham deoarece unul dintre cei care cumpărau voturile alegătorilor pentru d-l Leatham i-a dat 40 l. st. pentru o perie de cap. John Wilcox, un individ deosebit de scrupulos, n-a votat de loc deoarece a primit 25 l. st. ca să voteze pentru Leatham și 30 l. st. ca să voteze pentru rivalul lui Leatham. „El a rezolvat problema prin aceea că nu s-a prezentat de loc la vot”. Un oarecare Benjamin Ingham, care a votat pentru Leatham, n-a putut să spună cîți bani a primit deoarece „în acea perioadă era, de regulă, beat”. Toryi l-au atras pe un oarecare James Clark, un ghicitor și un cititor în stele, într-un han, unde l-au îmbătat și „l-au ținut cîteva zile într-o cameră a hanului, dîndu-i de mîncare și de băut cît i-a poftit inima”. Totuși, pînă la urmă a reușit să evadeze și a votat pentru Leatham, „pe de o parte din dorința de a-i sfida pe conservatori pentru că l-au ținut închis, pe de altă parte pentru a obține 50 l. st.”. A urmat apoi un oarecare William Dickson, de profesie instalator, care în dimineața aceea lucra în atelierul de albit al d-lui Teal.

„Cînd a intrat într-o încăpere de sus pentru a lua niște țevi ca să-și termine lucrarea, ușa a fost brusc trîntită, i-au pus lacăt și au bătut-o în cuie. În cameră erau trei bărbați și un băiat pentru a-l sili să stea liniștit ; ei aveau asupra lor o frînghie pentru a-l lega în caz de nevoie”.

Într-un cuvînt, dacă liberalii s-au evidențiat prin „bancnotele lor false”, conservatorii s-au remarcat prin faptul că recurgeau la forța fizică.

În legătură cu aceste dezvăluiri dezgustătoare cu privire la sistemul electoral englez, bătrînul lord Brougham a găsit de cuviință să țină o cuvîntare lungă la Bradford, în care a recunoscut că delictele legate de corupție se înmulțesc repede, că ele au fost relativ rare înainte de 1832, dar au sporit vertiginos după reforma parlamentară din 1832, care urmărea să reducă numărul lor. Lordul Brougham intenționa să combată acest rău. Care este remediul straniu descoperit de lordul Brougham? Să nu se acorde dreptul de vot *claselor muncitoare* pînă ce mica burghezie coruptă și clasele de sus care o corup nu se vor îndrepta! Un asemenea paradox nu poate fi explicat decît prin senilitate.

Scris de K. Marx
la 18 octombrie 1859
Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 783 din 4 noiembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar
Tradus din limba engleză

Karl Marx

Un punct de vedere radical asupra păcii

Paris, 20 octombrie 1859

În principalele sale puncte, tratatul de pace încheiat la Zürich între împuterniciții Franței și Austriei este o simplă reproducere a articolelor prevăzute în tratatul de la Villafranca ³⁵⁴. Întrucît tratativele în vederea încheierii păcii definitive au durat aproape de două ori mai mult decît acțiunile militare care au încetat brusc sub zidurile Mantuei, s-au găsit mulți oameni lesne încrezători gata să pună încetineala pacificatorilor pe seama unui plan secret, bine chibzuit al lui Ludovic Bonaparte. Acesta, spuneau ei, a vrut să dea italienilor deplină libertate de acțiune, adică să le permită să ia în propriile lor mâini conducerea treburilor lor, în așa fel încît unitatea Italiei o dată consolidată, eliberatorul francez să poată scăpa ușor de concesiile neplăcute pe care i le-a făcut lui Fraņț Iosif și, în locul obligațiilor pe care și le-a asumat, să facă apel la forța superioară a unui fapt accompli. Acordurile politice nu sînt scutite de factorul întîmplare care poate interveni în contractele din domeniul dreptului civil, potrivit Codului Napoleon, acestea sînt anulate în caz de force majeure ³⁵⁵. Oamenii care judecă în felul acesta și-au dat din nou în vileag regretabila lor ignoranță nu numai în ceea ce privește caracterul eroului lor preferat, dar și în ceea ce privește diplomația tradițională franceză, de la „cardinalul roșu” * pînă la eroul din decembrie și de la „scelerații” Directoriului pînă la „albaștrii” din 1848 ³⁵⁶. Primul principiu al acestei diplomații tradiționale proclamă drept primă datorie a Franței să nu admită formarea de state puternice la granițele ei și, prin urmare, să mențină în orice împrejurări constituțiile antiunitare ale Italiei și Germaniei. Este aceeași politică care a dictat pacea de la Mûnster și pacea de la Campofornio ³⁵⁷. Adevăratul

* — Richelieu. — *Nota red.*

scop urmărit de tratativele fără de sfârșit de la Zürich a devenit acum limpede ca lumina zilei. Dacă Ludovic-Napoleon ar fi încercat să impună condițiile tratatului de la Villafranca la începutul lunii iulie, adică atunci când propria sa armată era îmbătată de glorie, când în Italia poporul se dezlănțuise cu patimă și când Franța își liniștea mîndria rănită cu ideea fantezistă că ea suportă sclavia la ea acasă pentru a dărui libertate altor popoare, atunci uzurpatorul olandez ar fi declanșat forțe potrivnice cumplete, împotriva cărora ar fi fost mai greu de luptat decît chiar împotriva puternicului patruleter dintre Mincio și Adige. El nu s-ar fi putut baza pe propria sa armată, ci ar fi împins Italia la acțiune și, probabil, ar fi dat semnalul pentru o insurecție la Paris. Pentru a trece de la o melodramă înălțătoare, înscenată în vederea acestui prilej, la mîrșăvia versată a unei înșelăciuni dinainte pregătite, nu era nevoie decît de timp. O armată franceză se mai află pe pămîntul Italiei, numai că dintr-o armată eliberatoare ea s-a transformat într-o armată de ocupație, și relațiile ei zilnice cu localnicii sînt departe de a fi amicale, deoarece, așa cum se întîmplă de obicei, familiaritatea a dat naștere la dispreț. La rîndul ei, Franța s-a trezit din scurta ei visare, ea tremură în fața pericolului unei coaliții europene, se gîndește la faptul că și-a pierdut vechea armată și că a contractat un nou împrumut de stat și este mai neîncrezătoare ca oricînd în „les idées napoléoniennes”. În ceea ce privește Italia, starea ei trebuie să o judecăm după fapte, și nu după declarațiile oficiale. Iată-l pe Garibaldi, care nu poate obține bani cu care să cumpere arme pentru armata sa de voluntari ³⁵⁸, iată și această armată a cărei forță pare aproape ridicolă în comparație cu masele care se strîngeau sub drapelul Prusiei în timpul războiului de independență ³⁵⁹, cînd, ca teritoriu, Prusia ajunsese să fie chiar mai mică decît Lombardia.

Însuși Mazzini recunoaște în apelul său către Victor Emanuel ³⁶⁰ că torentul de entuziasm național se răcește repede cînd dă de smîrcurile provinciale, iar condițiile de reîntoarcere la vechea stare de lucruri sînt aproape coapte. Este adevărat că plicticosul intermezzo dintre tratatul de la Villafranca și pacea de la Zürich a fost umplut, în ducate și în Romagna, cu cîteva mari înscenări oficiale sub conducerea regizorilor piemontezi; totuși, în pofida aplauzelor zgomoatoase de la toate galeriile din Europa, acești scamatori politici n-au făcut altceva decît jocul dușmanilor lor secreți. Locuitorilor Toscanei, Modenei, Parmei și Romagnei li s-a îngăduit

să instituie guverne provizorii, să-i dea jos de pe tronurile lor minuscule pe suveranii absenți și să-l proclame pe Victor Emanuel re eletto * ; dar, în același timp, au primit dispoziția severă să se mulțumească cu aceste formalități, să stea liniștiți și să lase restul pe seama previziunii franceze, care este pe cale să le hotărască soarta la Zürich și care este net împotriva izbucnirilor de entuziasm, dezlănțuirilor pătimase ale poporului și, în general, împotriva tuturor allures révolutionnaires **. Ei trebuiau să-și pună toate speranțele nu în energia lor, ci în purtarea lor modestă, nu în propria lor forță, ci în mila unui despot străin. Predarea unei moșii din mâinile unui proprietar în mâinile altuia nu s-ar fi putut face în mai mare liniște decât trecerea Italiei centrale de sub jugul străin la autogovernarea națională. Nimic nu s-a schimbat în administrarea internă, mișcarea populară a fost complet înăbușită, libertatea presei sugrumată și, poate pentru prima dată în istoria Europei, roadele revoluției au fost culese, după cât se pare, fără să se treacă prin încercările impuse de o revoluție. Toate acestea au făcut ca atmosfera politică a Italiei să se răcească în suficientă măsură pentru a-i permite lui Ludovic Bonaparte să vină cu hotărârile sale dinainte luate, iar italienilor să le lase mînia lor neputincioasă. Datorită faptului că o armată franceză se află la Roma, o altă armată franceză în Lombardia, o armată austriacă amenință de pe înălțimile Tirolului, o altă armată austriacă deține patruleterul cuprins între cele 4 forțărețe și în special datorită faptului că strădaniile cirmuirii piemonteze de a potoli entuziasmul popular au fost încununate de atîta succes, — Italiei i-au rămas în momentul de față puține speranțe. În ceea ce privește chiar pacea de la Zürich, atragem îndeosebi atenția asupra a două articole care nu pot fi găsite în prima formă a tratatului ³⁰¹. În baza primului articol, Sardinia este împovărată cu o datorie de 250 000 000 de franci, din care o parte urmează să-i fie plătiți lui Franț Iosif, iar cealaltă parte provin din faptul că i se impune să suporte ²/₃ din obligațiile Băncii lombardo-venețiene. Cu această nouă datorie de 250 000 000 de franci adăugată la datoriile contractate în timpul expediției din Crimeea și al ultimului război din Italia, fără a mai pune la socoteală o mică poliță prezentată acum cîteva zile de Ludovic Bonaparte pentru ajutorul său armat, Sardinia va atinge în curînd același nivel de pros-

* — rege ales. — *Nota trad.*

** — atitudinilor revoluționare — *Nota trad.*

peritate financiară ca și odiosul ei adversar. Celălalt articol de care am amintit stabilește că

„granițele teritoriale ale statelor independente din Italia care nu au luat parte la ultimul război pot fi schimbate numai cu consimțământul celorlalte puteri europene care au luat parte la formarea acestor state și le-au garantat existența”. În același timp, „drepturile suveranilor Toscanei, Modenei și Parmei sînt în *mod special stipulate* de înaltele puteri contractante”³⁶².

Astfel, după ce au interpretat rolul care le-a fost rezervat, guvernele italiene provizorii sînt acum ignorate cu un dispreț suveran, iar populația, pe care au știut să o țină în obișnuita stare de pasivitate, dacă vrea, poate merge să cerșească milă la ușile autorilor tratatului de la Viena.

Scris de K. Marx
la 20 octombrie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 786 din 8 noiembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Situație alarmantă în Germania

Paris, 15 noiembrie 1859

În prezent, la ordinea zilei se află o querelle allemande *, care, oricît ar părea de neînsemnată publicului larg, poate duce la o catastrofă a întregii Germanii, ba chiar la o catastrofă europeană. Mica țară, care constituie un prilej de ceartă între principalele puteri teutone, și-a cîștigat o faimă proastă în istoria Statelor Unite. Toată lumea știe că din miile de Landsknechți, pe care Anglia îi cumpăra din Germania, pentru a-i trimite peste Atlantic și a-i lăsa în coloniile răsculate, cel mai mare contingent a fost livrat de Hessen-Kassel, unde un principe elector patriarhal ** obișnuia să scoată venituri schimbîndu-și supușii credincioși pe aurul britanic. Se pare că din acea epocă memorabilă relațiile dintre principii electori și supușii lor au devenit tot mai ostile, pînă cînd în 1830 revoluția din iulie din Franța a dat semnalul unei revoluții în Hessen-Kassel. Această revoluție a fost sprijinită pe ascuns de actualul principe elector ***, care era foarte dornic să împartă răspunderea puterii supreme cu iubitul său tată ****. Mica revoluție a croit calea spre constituția din Hessen din 5 ianuarie 1831, care acum reprezintă principala lozincă în lupta dintre Austria și Prusia. În 1850, această constituție le-a împins la lupta nesîngeroasă de la Bronzell și, dacă împrejurările vor fi favorabile, îl poate determina curînd pe Ludovic Bonaparte să se ocupe cu „studierea problemei germane”, după ce a reușit să plictisească toată lumea cu „problema italiană”. Pentru elucidarea actualului conflict ne-ar putea fi de folos o scurtă schiță a constituției din Hessen din 1831, a metamor-

* — cearta germană. — *Nota trad.*

** — Frederic al II-lea. — *Nota red.*

*** — Frederic Wilhelm I. — *Nota red.*

**** — Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

fozelor la care a fost supusă și a evenimentelor care au legat soarta ei de pretențiile celor două rivale, Austria și Prusia.

Exceptînd dispozițiile cu privire la modul în care trebuie să se desfășoare alegerile, adică alegerea deputaților de către vechile stări (nobili, orășeni, țărani), constituția din Hessen din 1831 poate fi considerată drept cea mai liberală constituție promulgată vreodată în Europa. Nu există nici o altă constituție care să fi îngădit într-o măsură atît de mare puterea executivă, să fi subordonat mai mult guvernul puterii legislative și să fi acordat puterii judecătorești un drept mai mare de control. Pentru a explica acest fapt ciudat trebuie spus că revoluția din Hessen din 1831 a fost într-adevăr o revoluție săvîrșită împotriva monarhului de juriști, de funcționarii civili și militari, împreună cu nemulțumiții din cadrul tuturor „stărilor”. Primul articol al constituției stabilește că orice prinț din Hessen care refuză să jure pe constituție va fi privat de dreptul la tron. Legea cu privire la răspunderea miniștrilor, departe de a fi o frază goală, îi impută pe reprezentanții poporului ca, prin intermediul tribunalului de stat, să demită pe orice ministru declarat vinovat de a fi interpretat fals vreo hotărîre a Adunării legislative. Totodată, i se retrage monarhului dreptul de grațiere. El nu se mai bucură nici de privilegiul de a-i pensiona pe membrii guvernului și nici de a-i demite împotriva voinței lor ; în asemenea cazuri, ei au dreptul să facă apel la tribunale. Acestora li se acordă dreptul de a da hotărîrea definitivă în toate problemele referitoare la disciplina în serviciu. Camera deputaților alege dintre membrii ei o comisie permanentă, care reprezintă un fel de areopag ; această comisie supraveghează și controlează activitatea guvernului și îi deferă justiției pe funcționari pentru încălcarea constituției, nefăcînd nici o excepție în cazurile cînd funcționarii inferiori acționează potrivit dispozițiilor date de superiorii lor. În felul acesta, funcționarii devin independenți față de coroană. Pe de altă parte, tribunalele, care pot avea ultimul cuvînt în ceea ce privește toate dispozițiile puterii executive, devin atotputernice. Consilierii comunali aleși de popor trebuie să se îngrijească nu numai de îndeplinirea hotărîrilor locale, ci și a legilor generale ale țării. La primirea în serviciul militar, ofițerii sînt obligați să jure că vor respecta constituția și se bucură, față de coroană, de aceleași privilegii ca și persoanele civile. Organul reprezentativ, format dintr-o singură Cameră, are dreptul, în cazul unui conflict

cu puterea executivă, să interzică perceperea tuturor impozitelor, dărilor și taxelor.

Aceasta este constituția din Hessen-Kassel din 1831, pe care principele elector Wilhelm al II-lea, tatăl actualului monarh, a proclamat-o

„în deplină înțelegere cu stările” și „în dorința sinceră ca ea să reprezinte un trainic monument de bunăînțelegere între monarh și supuși, care să dăinuiască peste secole”.

Guvernul din Hessen a prezentat, la timpul său, proiectul acestei constituții Bundestagului german, care, chiar dacă nu l-a sancționat, s-a părut că îl acceptă ca un „fait accompli”. Era de prevăzut însă că, în pofida tuturor pia disideria *, mașinăria constituțională din Hessen-Kassel nu va funcționa fără să se poticnească. Din 1832 pînă în 1848 s-au schimbat nu mai puțin de zece corpuri legislative, dintre care nici măcar două nu au reușit să se mențină pînă la expirarea legislaturii. Revoluția din 1848—1849 a insuflat constituției din 1831 un spirit mai democratic, desființînd alegerea pe stări, trecînd numirea membrilor tribunalului suprem pe seama corpului legislativ, și, în sfîrșit, luînd din mîinile monarhului comanda supremă a armatei și predînd-o ministrului de război, deci unei persoane care trebuia să răspundă în fața reprezentanților poporului.

În 1849 — la întrunirea primului corp legislativ din Hessen, ales în conformitate cu noua lege electorală —, în Germania începuse deja o reacțiune generală, dar, oricum, lucrurile se mai aflau încă în faza de fermentație. Vechiul Bundestag german fusese măturat de valul revoluționar, în timp ce Adunarea națională germană și guvernul ei fantomă fuseseră lichidate cu ajutorul baionetelor. În felul acesta, un centru comun al întregii Confederații germane nu mai exista. Date fiind aceste împrejurări, Austria a cerut restaurarea vechiului Bundestag la Frankfurt, unde influența ei fusese întotdeauna preponderentă, în timp ce Prusia căuta să formeze o uniune de nord ³⁶³ în folosul și sub controlul ei. Sprijinită de 4 regate germane și de Baden, Austria a reușit într-adevăr să grupeze în jurul ei, la Frankfurt pe Main, rămășițele vechiului Bundestag german, în timp ce Prusia făcea o slabă încercare de a organiza, împreună cu cîteva state germane mai mici, un parlament unional la Erfurt ³⁶⁴; Hessen-Kassel, cu Adunarea lui legislativă liberală, se afla, firește, în primele rînduri ale adversa-

* — dezideratelor pioase. — *Nota trad.*

rilor Austriei, și era adept al Prusiei. Totuși, de îndată ce principele elector s-a convins că Austria are de partea ei sprijinul Rusiei și că, probabil, va câștiga această competiție, și-a lepădat masca, s-a declarat pentru Bundestagul austriac și împotriva uniunii prusiene, a format un guvern reacționar în frunte cu rău-famatul Hassenpflug și a dizolvat Adunarea legislativă opoziționistă, care refuzase să voteze impozitele, și, după ce a încercat zadarnic să perceapă impozitele bazându-se pe propria sa autoritate, negăsind nici un sprijin în rîndurile armatei, funcționărimii și justiției, a declarat starea de asediu în Hessen-Kassel. Și-a luat însă măsuri foarte înțelepte de prevedere fugind la Frankfurt pe Main, pentru a se afla acolo sub protecția nemijlocită a Austriei. Aceasta, în numele vechiului Bundestag restaurat de ea, a trimis un corp de armată federal pentru a distruge constituția din Hessen și a-l repune pe tron pe principele elector. La rîndul ei, Prusia a fost nevoită să se pronunțe în favoarea constituției din Hessen și împotriva principelui elector, pentru a-și întări protestul împotriva restaurării Bundestagului german și intenția ei de a crea o uniune de nord sub protectoratul ei. Astfel, constituția din Hessen s-a transformat într-o lozincă de luptă între Prusia și Austria. Între timp, lucrurile se apropiau de o criză. Avangarda armatei federale și cea a armatei prusiene s-au întilnit la Bronzell, dar numai pentru a se suna de fiecare parte retragerea. Prim-ministrul Prusiei, d-l von Manteuffel, s-a întilnit cu ducele Schwarzenberg, prim-ministrul Austriei, la 29 noiembrie 1850 la Olmütz pentru a înmormînta toate pretențiile Prusiei la o politică independentă în ceea ce privește parlamentul german, Hessen-Kassel și Schleswig-Holstein. Prusia s-a întors la Bundestag ca un păcătos umilit și pocăit. Umilirea ei a fost și mai amară în urma marșului triumfal al unei armate austriece pe țărmlul Mării Nordului. Constituția din Hessen din 1831 a fost, firește, abrogată fără multă discuție, pentru a fi înlocuită mai întii prin starea de asediu, iar mai tirziu, în 1852, printr-o constituție ultrareacționară, clocită de Hassenpflug, rectificată de principele elector și îmbunătățită și sancționată de Bundestagul german. Această constituție din 1852 a devenit apoi permanentul măr al discordiei între populație și principele elector ; toate încercările de a se ajunge la o împăcare au fost zadarnice. Guvernul Prusiei a văzut în recentele evenimente din Italia și în mișcarea stîrmită de ele în Germania cel mai bun prilej de a-și lua revanșa pentru înfrîngerea de la Olmütz și pentru a-și reînnoi vechea lui dușmănie împotriva

Austriei. Prusia știe că Rusia, care în 1850 a lăsat să se incline balanța în favoarea Austriei, de astă dată va acționa în direcție opusă. Până în prezent, cei doi rivali nu s-au împoșcat decît cu gloanțe de hîrtie. Că constituțiile din Hessen din 1831 și din 1852 nu au constituit decît un pretext de luptă între aceste două state o demonstrează simplul fapt că Austria s-a pronunțat pentru o modificare a constituției din 1852 în conformitate cu articolele constituției din 1831, în timp ce Prusia insistă pentru reintroducerea constituției din 1831 după ce va fi modificată potrivit principiilor generale (monarhiste) ale Bundestagului german. Poporul și parlamentul din Hessen-Kassel, bazîndu-se pe sprijinul Prusiei, cer reintroducerea vechii constituții. Toată afacerea asta, dirijată din afară de sfătuitori interesați, poate sfîrși printr-un război civil în Germania, dacă la momentul oportun poporul german nu se va ridica împotriva „celor două case domnitoare ale sale”.

Scris de K. Marx
la 15 noiembrie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5807 din 2 decembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză.

Karl Marx

Comerțul cu China

În timp ce se răspindeau cele mai absurde idei privitoare la impulsul pe care trebuiau să-l primească în mod inevitabil comerțul american și britanic în legătură, cum se spunea pe atunci, cu deschiderea porților Imperiului ceresc, noi ne-am propus să arătăm, printr-o analiză amănunțită a comerțului exterior al Chinei de la începutul secolului, că aceste așteptări exagerate nu aveau o bază solidă. În afară de comerțul cu opiu care, așa cum am demonstrat, crește invers proporțional cu desfacerea produselor industriale din Occident, obstacolul principal în calea unei extinderi rapide a importului în China îl reprezintă structura economică a societății chineze, care se bazează pe îmbinarea micii agriculturi cu industria casnică. În susținerea afirmațiilor noastre anterioare putem să ne referim acum la Cartea albastră, intitulată „Corespondență referitoare la misiunea specială a lordului Elgin în China și Japonia”.

Ori de câte ori cererea reală de mărfuri importate în țările asiatice nu corespunde cererii presupuse — care de cele mai multe ori se calculează pe baza unor astfel de date superficiale cum ar fi mărimea teritorială a noii piețe, numărul populației ei și desfacerea mărfurilor străine în unele mari porturi maritime —, comercianții, în năzuința lor de a-și lărgi sfera schimbului de mărfuri, sînt înclinați să vadă cauza dezamăgirii lor în faptul că le stau în cale piedici artificiale create de guverne barbare și că, prin urmare, aceste piedici pot fi înlăturate prin forța armată. Tocmai această eroare l-a schimbat pe negustorul britanic, transformîndu-l în susținătorul nesăbuit al oricărui ministru care promite ca prin agresiuni pirațerești să smulgă barbarilor un acord comercial. Astfel, piedicile artificiale pe care, așa cum s-a presupus, le avea de întîmpinat comerțul exterior din partea autorităților chineze

au constituit, de fapt, pretextul principal care justifica în ochii cercurilor comerciale fiecare act de violență săvârșit împotriva Imperiului ceresc. Informațiile prețioase pe care le conține Cartea albastră a lordului Elgin vor contribui în bună măsură la spulberarea acestor iluzii primejdioase pe care le nutrește oricare om fără idei preconcepute.

Cartea albastră conține un raport întocmit în 1852 de d-l Mitchell, agent britanic la Canton, către sir George Bonham, din care cităm următorul pasaj :

„Acordul nostru comercial cu această țară” (China) „a funcționat din plin pînă în momentul de față” (1852) „timp de aproape zece ani, toate obstacolele posibile fiind înlăturate; o nouă porțiune de pe coastă ne este deschisă de-a lungul a 1000 de mile, noi centre comerciale au fost înființate chiar în preajma regiunilor producătoare și în punctele cele mai potrivite de pe malul mării. Și, totuși, care este rezultatul în ceea ce privește creșterea promisă a consumului produselor noastre industriale? De fapt, rezultatul este acesta: rapoartele ministerului comerțului ne arată că, după ce au trecut zece ani, situația în ceea ce privește dezvoltarea comerțului este mai proastă acum, în 1850, în urma aplicării acordului încheiat de el, decît aceea pe care sir Henry Pottinger a găsit-o la semnarea acordului suplimentar din 1843 (!) — și aici avem în vedere producția noastră indigenă, singura problemă care ne interesează în cazul de față”.

D-l Mitchell recunoaște că comerțul dintre India și China, care constă aproape exclusiv dintr-un schimb de argint pe opiu, s-a dezvoltat foarte mult de la încheierea acordului din 1842³⁶⁵, dar, chiar și în legătură cu acest comerț, el adaugă :

„El s-a dezvoltat între anii 1834 și 1844 într-un ritm tot atît de rapid ca și între acest ultim an și anul curent, și această perioadă din urmă este tocmai perioada cînd comerțul s-a desfășurat, chipurile, sub protecția acordului; pe de altă parte, din tabelele ministerului comerțului rezultă un fapt izbitor că exportul produselor noastre industriale în China a fost la sfîrșitul anului 1850 cu aproximativ trei sferturi de milion de lire sterline mai mic decît la sfîrșitul anului 1844”.

Că acordul din 1842 n-a avut nici o influență în sensul stimulării exportului britanic în China, se poate vedea din următorul tabel :

Valoarea declarată

	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857
Teșturi de bumbac	1 001 283	1 020 915	1 598 829	1 905 321	1 408 433	640 820	883 985	1 544 251	1 731 909
Teșturi de lînă	370 878	404 797	373 399	431 616	203 873	156 959	134 070	268 642	286 851
Alte articole	164 948	148 433	189 040	163 662	137 289	202 937	259 889	403 246	431 221
Total....	1 537 109	1 574 145	2 161 269	2 503 599	1 749 599	1 000 716	1 277 944	2 216 123	2 449 982

Comparînd aceste cifre cu cererea Chinei de textile britanice în 1843, care, potrivit afirmației d-lui Mitchell, se ridică la suma de 1 750 000 l. st., putem vedea că în decurs de cinci ani din ultimii nouă ani exportul britanic a scăzut mult sub nivelul din 1843, iar în 1854 a reprezentat numai $\frac{10}{17}$ din ceea ce a fost în 1843. D-l Mitchell explică acest fapt surprinzător în primul rînd prin unele cauze care sînt prea generale pentru a putea dovedi ceva în mod special. El spune :

„Chinezii au moștenit un mod de viață atît de modest, încît ei poartă exact ceea ce au purtat părinții lor înainte, adică atît cît e necesar și nimic mai mult, oricît de ieftin li s-ar oferi vreo marfă... Nici un om al muncii chinez nu-și poate permite să-și cumpere o haină nouă care să nu-i servească cel puțin trei ani și care în cursul acestei perioade să nu reziste la purtare în condițiile muncii celei mai brute. De aceea o îmbrăcăminte de acest fel trebuie să conțină cel puțin de trei ori atîta bumbac brut decît cantitatea de bumbac folosită la cele mai grele țesături exportate în China; cu alte cuvinte, această țesătură trebuie să fie de trei ori mai grea decît cel mai greu dril și produse fabricate în țară pe care putem să le trimitem acolo”.

Trebuiețe reduse și predilecția pentru îmbrăcăminte de modă veche sînt piedici pe care comerțul civilizât le întîmpină pe toate noile piețe. Cît privește grosimea și rezistența drilului, n-ar putea oare fabricanții britanici și americani să adapteze mărfurile lor la cerințele specifice ale chinezilor? Aici însă intrăm în fondul problemei. În 1844 d-l Mitchell a trimis în Anglia eșantioane din țesăturile indigene de toate felurile, cu specificarea prețurilor. Firmele engleze cărora s-a adresat l-au incredințat că la prețul specificat de el nu pot să producă o asemenea marfă la Manchester și cu atît mai puțin pot s-o trimită în China. De ce oare cel mai avansat sistem industrial din lume se dovedește incapabil să vîndă mai ieftin mărfurile lui decît țesăturile lucrate de mînă la cele mai primitive răsboaie? Îmbinarea agriculturii bazate pe mica producție de mărfuri cu industria casnică, la care ne-am referit mai sus, dezleagă enigma. Cităm din nou cuvintele d-lui Mitchell :

„Cînd bumbacul este recoltat, toți cei care lucrează în gospodărie, indiferent dacă sînt tineri sau bătrîni, se apucă să dărăcescă, să toarcă și să țese acest bumbac; și din acest material greu și durabil țesut în casă, care poate să reziste la purtare timp de doi sau trei ani în condiții de muncă brută, chinezii își fac îmbrăcăminte, iar surplusul îl duc în cel mai apropiat oraș, unde negustorii îl cumpără pentru nevoile populației de la orașe și de pe riuri. Cu acest material țesut în casă sînt îmbrăcate aici nouă zecimi din populație, calitatea lui variînd de la cel mai grosolan material de bumbac pînă la cel mai fin nanchin, totul fiind

produs în gospodăriile țărănești și fără alte cheltuieli din partea producătorului în afară de costul materiei prime, sau, mai exact, al zahărului, produsul propriei sale gospodării, pe care îl dă în schimbul acestei materii prime. Este de ajuns ca fabricanții noștri să privească atent doar o clipă economia uimitoare a acestui sistem de producție și, ca să spunem așa, imbinarea ei minunată cu celelalte îndeletniciri ale țaranului, ca să se convingă dintr-o dată că nu au nici o șansă să concureze cu ea, în măsura în care este vorba de țesăturile de calitate inferioară. Este caracteristic că din toate țările din lume probabil numai în China războiul de țesut poate fi găsit în fiecare gospodărie țărănească înstărită. În toate celelalte țări oamenii se mulțumesc cu dărăcitul și torsul, și aici se oprește producția lor, firele toarse fiind trimise unui țesător profesionist pentru a le transforma în țesături. Numai chinezul cumpătat duce acest proces până la capăt. El nu numai că dărăcește și toarce bumbacul său, dar îl și țese el însuși, cu ajutorul nevestei, fiicelor și lucrătoarelor sale, el nu se limitează să producă numai pentru nevoile familiei sale; dimpotrivă, cheltuiește o parte considerabilă din munca lui din timpul sezonului pentru a produce o anumită cantitate de materiale necesare aprovizionării populației de la orașe și de pe riurile învecinate.

Așadar, țaranul din Fuh-Kien nu este un simplu țaran, ci un agricultor și un producător industrial în același timp. Producția țesăturilor nu-l costă literalmente nimic, dacă nu socotim costul materiei prime; el le produce sub propriul său acoperiș, cu mâinile soției și ale lucrătoarelor sale; această producție nu cere nici forță de muncă suplimentară, nici timp special. El și cei din familia lui se îndeletnicesc cu torsul și țesutul în casă în timp ce crește recolta și după ce o strânge, în timpul sezonului ploios, când muncile cîmpului nu sînt posibile. Într-un cuvînt, în fiecare interval din cursul anului cînd muncile cîmpului nu sînt posibile, acest model de hîrnicie își găsește de lucru și produce ceva folositor.

Ca o completare la cele relatate de d-l Mitchell, merită să reproducem următoarea descriere, făcută de lordul Elgin, a populației rurale pe care el a întîlnit-o în timpul voiajului său în susul fluviului Ianțzi :

„Ceea ce am văzut mă face să cred că populația rurală din China o duce în general bine și este mulțumită. M-am străduit foarte mult, deși nu cu prea mare succes, să obțin de la ei informații exacte cu privire la suprafața parcelelor lor, la natura posesiunilor lor, la impozitele pe care trebuie să le plătească și la alte asemenea lucruri. Am ajuns la concluzia că, în cea mai mare parte, ei sînt proprietari deplin ai parcelelor lor foarte mici primite de la împărat plătind anual o anumită sumă, care nu este prea mare, și că datorită acestor avantaje și muncii lor harnice pot să-și satisfacă pe deplin trebuințele lor modeste atît în ceea ce privește hrana cît și îmbrăcămintea”.

Aceeași imbinare a agriculturii cu industria casnică a constituit timp îndelungat și constituie și astăzi un obstacol în calea exportului mărfurilor britanice. Acolo însă, în Indiile

orientale, această îmbinare se baza pe o structură specifică a proprietății funciare, pe care britanicii, în calitatea lor de stăpînitori ai țării, au avut posibilitatea să o submineze, și astfel să transforme cu forța o parte din comunitățile hinduse de sine stătătoare în simple gospodării țărănești producătoare de opiu, bumbac, indigo, cînepă și alte materii prime pe care le schimbau pe țesăturile britanice. În China englezii nu au încă o asemenea putere și e puțin probabil că o vor avea vreodată.

Scris de K. Marx
la mijlocul lunii noiembrie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5808 din 3 decembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Karl Marx

Teama de invazie în Anglia

Londra, 25 noiembrie 1859

În ultimul timp, panica a devenit, după cit se pare, un fenomen tot atît de obișnuit în viața politică engleză cum era încă de mult în sistemul industrial englez. Folosită cu pricepere, panica oferă mari posibilități guvernelor din țările așa-zise libere. Cînd oamenii sînt înnebuniți de frică, mintea lor poate fi ușor sustrasă de la fantezii primejdioase. Să luăm, de pildă, problema reformei în Anglia. Tocmai atunci cînd Anglia examina problema dacă să renunțe sau nu pentru totdeauna la controlul asupra Americii de Nord, lordul Grey a propus un măreț bill cu privire la reforma parlamentară care trebuia să pună capăt influenței tradiționale a Camerei lorzilor asupra Camerei comunelor. În 1780 ducele Richmond a depus un bill cu privire la reformă în care mergea pînă acolo încît cerea alegerea anuală a parlamentului și vot universal. Însuși Pitt — aniversarea a 100 de ani de la nașterea căruia a trecut neobservată de compatrioții săi, ocupați în timpul acesta cu comemorarea a 100 de ani de la moartea lui Händel —, chiar acest Pitt a înscris inițial pe stindardul său lozinca: „reformă parlamentară”³⁶⁶. Cum s-a întîmplat totuși că mișcarea pentru reformă, care în secolul al XVIII-lea a cucerit pe reprezentanții cei mai înaintați ai claselor guvernante, s-a stins fără să lase nici o urmă? Ea a fost măturată de panica produsă de revoluția franceză, după care au urmat războiul antiiacobin, monstruoasa datorie de stat și rușinoasele legi care puneau călușul în gură³⁶⁷. Acum cîțiva ani, teama de Rusia a nimicuit două bill-uri cu privire la reformă³⁶⁸, și în momentul de față teama de o invazie franceză va face, probabil, același serviciu. În concluzie putem aprecia la justa lor valoare presimțirile sumbre ale radicalilor englezi de sub conducerea d-lui Bright, care declară fățiș că, după părerea lor, oligarhia și organele ei de presă răspîndesc în mod intenționat știri care produc panică,

folosindu-se de spectrul unei invazii franceze pentru a zădărnici reforma și a eterniza proasta guvernare. Chestiunea aceasta are într-adevăr unele trăsături dezgustătoare și suspecte. Principala sursă de răspîndire a panicii în legătură cu invazia este presa lui Palmerston, în timp ce Palmerston însuși trece drept cel mai intim prieten al lui Ludovic Bonaparte. Poate oare omul, demis dintr-un guvern pentru că a recunoscut coup d'état-ul fără asentimentul colegilor săi, înlăturat din alt guvern pentru că a introdus bill-ul cu privire la conspirații împotriva Franței³⁶⁹, — poate fi oare un asemenea om persoana cea mai indicată pentru a se opune planurilor bonapartiste? Prevenind poporul englez împotriva perfidiei lui Bonaparte, presa lui Palmerston îl cheamă totodată să înceapă împreună cu acest om o nouă expediție împotriva Chinei.

Cu toate acestea nu putem nega că actuala teamă de război din Anglia nu este lipsită de teme, deși poate fi folosită în interesul politicii partidului aristocraților. De fiecare dată cînd Bonaparte încheie o nouă pace, Anglia se întreabă instinctiv dacă nu i-a venit, în sfîrșit, și ei rîndul să suporte greul războiului. Astfel un război între Franța și Anglia pare să fie doar o problemă de timp. Europa oficială a recunoscut regimul lui Ludovic Bonaparte de teama revoluției, dar una din condițiile inevitabile ale existenței acestui regim este reînnoirea periodică a războiului. El scutește guvernele de spectrul revoluției, cu condiția obligatorie ca acestea să se lase pe rînd cucerite. N-au trecut nici doi ani de cînd Ludovic Bonaparte se instalase pe tronul său de uzurpator, și războiul împotriva Rusiei a devenit necesar pentru ca acesta să se poată menține la putere. N-au trecut nici doi ani de la încheierea păcii cu Rusia, cînd s-a dovedit că numai o aventură în Italia îl poate salva de la o catastrofă rușinoasă. E drept că dificultățile sale nu s-au redus datorită acestor războaie consecutive, care s-au soldat, pe de o parte, doar cu o înșelăciune, iar pe de altă parte cu datorii de stat și cu o impertinență tot mai mare a gărzii pretoriene, ca să nu mai vorbim de opoziția clerului adăugată la nesiguranța internă deja existentă. După războiul împotriva Rusiei a fost nevoie să treacă cîtva timp pînă cînd nemulțumii orlăniști au îndrăznit să-și arate sarcasmul, iar revoluționarii ajunși la desperare să facă uz de bombe. Dezamăgirea produsă de ultimul război se manifestă în modul cel mai evident în stagnarea comerțului francez, în eșecul total al amnistiei imperiale, în intensificarea presiunilor împotriva presei și în speranțele reînnoite ale orlăniștilor. În timp

ce masa poporului francez murmură din pricina unui război absurd, care a costat-o toate economiile din vremurile de pace, armata blestemă pacea, care, după părerea ei, a lipsit-o de roadele războiului. Încă citeva luni, și dificultățile care stau în fața lui Ludovic-Napoleon vor crește la maximum, iar el nu va avea decît o singură ieșire — un nou război. Totuși, războaiele consecutive, pe care trebuie să le ducă datorită situației sale, devin din ce în ce mai primejdioase și pentru el, și pentru Europa, cel mai puternic reprezentant al căreia poate fi considerată Anglia. Războiul Crimeii aproape că nu s-a dat pe teritoriul european, războiul din Italia a putut fi localizat numai datorită faptului că i s-a pus brusc capăt. Un război pe Rin și, cu atît mai mult o invazie în Anglia, ar echivala de la bun început cu un război european general. În ceea ce privește obiectivul următorului său atac, Ludovic Bonaparte n-are de ales decît între Prusia și Anglia. În ambele cazuri Anglia va lua parte la război, în primul caz în calitate de parte beligerantă principală, în celălalt caz în calitate de aliat. Ultima variantă este mai probabilă, dar nu se poate prevedea ce ciocniri directe între Franța și Anglia vor putea provoca un război între Franța și Prusia. Ne propunem să examinăm cu alt prilej pregătirile militare pe care le face Anglia, avînd în vedere iminentul conflict.

Scris de K. Marx
la 25 noiembrie 1859

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5 813 din 9 decembrie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Mersul războiului împotriva maurilor

Așteptam de mult din partea armatei spaniole în Maroc o acțiune hotărâtoare care să încheie prima perioadă sau perioada pregătitoare a războiului³⁷⁰. Zădarnic însă. Mareșalul O'Donnell nu pare de loc grăbit să-și părăsească tabăra situată pe înălțimile de la Serrallo, și de aceea sîntem nevoiți să facem o relatare a acțiunilor sale în momentul cînd abia au început.

La 13 noiembrie divizia 1 a armatei active spaniole de sub comanda generalului Echagüe s-a îmbarcat la Algeciras, iar cîteva zile mai tîrziu a debarcat la Céuta. Pe data de 17 ea a ieșit din oraș și a ocupat Serrallo, sau Casa Albă, o clădire mare situată cam la 1,5 mile de pozițiile de la Céuta. În această regiune, terenul este foarte accidentat și brăzdat de crăpături, fiind extrem de potrivit pentru acțiuni în formații rărîte și lupte neregulate. După o încercare nereușită de a recuceri Serrallo în aceeași noapte, maurii s-au retras, iar spaniolii au început să-și construiască o tabără întărită, care să le servească drept bază pentru viitoarele lor operații.

Pe data de 22, Serrallo a fost atacat de angheriți, un trib maur care trăiește în regiunea Céutei. Acest atac a deschis seria unor lupte fără rezultat, care pînă în prezent au format întreaga campanie, fiecare semănînd leit cu celelalte. Maurii atacă liniile spaniole cu forțe mai mari sau mai mici și încearcă să ocupe parțial pozițiile spaniolilor, luîndu-i prin surprindere sau recurgînd la viclesuguri. Potrivit comunicatelor maurilor, acțiunile lor sînt în general încununete de succes, dar ei sînt nevoiți să părăsească redutele, întrucît nu au de loc artilerie. Potrivit comunicatelor spaniolilor, nici un maur n-a reușit să vadă vreodată interiorul unei redute spaniole, iar toate atacurile lor au eșuat. La primul atac, angheriții nu numărau mai mult de 1 600 de oameni. A doua zi ei au

primit ca întăriri 4 000 de oameni și au reinnoit imediat atacul. Zilele de 22 și 23 au trecut numai în hărțuieli mărunte, dar pe data de 25 maurii au pornit o ofensivă cu toate trupele de care dispuneau; a avut loc o luptă crâncenă, în cursul căreia generalul Echagüe a fost rănit la mână. Acest atac al maurilor a fost atât de serios, încît l-a scuturat puțin pe Cid Campeador O'Donnell din somnolența cu care a condus pînă în prezent războiul. El a ordonat imediat imbarcarea diviziei a 2-a, de sub comanda generalului Zabala, și a diviziei de rezervă, de sub comanda generalului Prim, și a pornit el însuși spre Céuta. În noaptea de 27 toată armata activă spaniolă a fost concentrată în fața acestui oraș. În ziua de 29 maurii au dat un nou atac, care a fost repetat în ziua de 30. Din această clipă spaniolii au început să caute o ieșire din pozițiile lor strîmte; ținta primei lor înaintări trebuia să fie Tetuán, situat la vreo 20 de mile la sud de Céuta și la vreo 4 mile de mare. Ei au început să-și construiască un drum spre acest oraș; pînă la 9 decembrie maurii n-au opus nici o rezistență. În dimineața acestei zile au atacat prin surprindere garnizoanele principalelor două redute, dar, ca de obicei, spre sfîrșitul zilei le-au părăsit. Pe 12 a avut loc o nouă luptă în fața taberei spaniole, la aproximativ 4 mile de Céuta, iar pe 20 O'Donnell telegrafiază că maurii au atacat din nou cele două redute, dar, ca și pînă atunci, au fost respinși cu succes. Așadar, la 20 decembrie situația nu era cu nimic schimbată față de cea de la 20 noiembrie. Spaniolii tot se mai apărau, și, în pofida tuturor declarațiilor făcute cu 2—3 săptămîni înainte, nu exista nici un indiciu că s-ar intenționa o înaintare.

Socotind toate întăririle primite pînă la 8 decembrie, numărul spaniolilor se ridică la 35 000—40 000 de oameni, așa că pentru acțiunile ofensive ei puteau dispune de 30 000 de oameni. Cu o asemenea armată, cucerirea Tetuánului nu trebuia să prezinte dificultăți. Ce-i drept, lipsesc drumurile bune și proviziile armatei trebuie procurate în întregime de la Céuta. Dar cum au scos-o la capăt francezii în Algeria sau englezii în India? În afară de aceasta, catirii și caii de povară spanioli n-au fost atât de răsfățați în patria lor cu drumuri bune, încît să refuze să meargă pe pămîntul mauritan. Indiferent de cum s-ar justifica O'Donnell, prelungita sa inactivitate nu poate fi scuzată prin nimic. În prezent, spaniolii dispun de atîtea forțe de cîte puteau, în general, dispune în

această campanie, dacă nu vor surveni cumva insuccese neașteptate care să le ceară eforturi extraordinare. Maurii, dimpotrivă, devin pe zi ce trece tot mai puternici. Tabăra de la Tetuán de sub comanda lui Hagi Abd-Salem, care la 3 decembrie a trimis detașamente pentru a ataca pozițiile spaniole, a ajuns să numere deja 10 000 de oameni, fără a mai socoti garnizoana orașului. O altă tabără, de sub comanda lui Muley-Abbas, se află la Tanger și primește în permanență întăriri din interiorul țării. Chiar și numai acest considerent trebuia să-l determine pe O'Donnell să pornească ofensiva de îndată ce vremea ar fi permis-o. Deși vremea a fost bună, el tot nu a pornit ofensiva. Nu încapе îndoială că acesta este un semn de totală lipsă de hotărîre și că maurii nu erau de loc un adversar atît de neînsemnat cum se aștepta el. Fără îndoială că aceștia din urmă au luptat excepțional, și cea mai bună dovadă o constituie plîngerile sosite din tabăra spaniolă cu privire la avantajele pe care le oferă maurilor natura terenului din fața Céutei.

Spaniolii spun că maurii reprezintă un adversar de temut în tufărișuri și rîpe și că, în afară de aceasta, cunosc perfect fiecare petec de pămînt ; dar că, de îndată ce ajung în cîmpie, coeziunea infanteriei spaniole silește detașamentele neregulate ale maurilor să facă imediat cale întoarsă și să se retragă în grabă. Aceasta este o concluzie destul de îndoielnică într-un moment cînd acțiunile în formații rărîte pe un teren accidentat reprezintă trei sferturi din fiecare bătălie. Dacă spaniolii, după o ședere de 6 săptămîni în fața Céutei, nu cunosc terenul tot atît de bine ca maurii, cu atît mai rău pentru ei. Că pentru detașamentele neregulate terenul accidentat este mai potrivit decît o cîmpie netedă este un lucru destul de limpede. Dar chiar și pe un teren accidentat, infanteria regulată trebuie să fie cu mult superioară detașamentelor neregulate. Sistemul modern al luptei de infanterie în formații rărîte, cu forțe de sprijin și rezerve în spatele lanțului de trăgători desfășurați, caracterul regulat al mișcărilor, posibilitatea de a ține bine în mînă trupele și de a le asigura sprijinul reciproc și atingerea unui scop comun, — toate acestea dau trupelor regulate o asemenea superioritate față de detașamentele neregulate, încît pe un teren potrivit pentru acțiuni în formații rărîte nu este îngăduit ca detașamentele neregulate

să le poată opune rezistență nici chiar atunci cînd raportul de forțe este de doi la unu. La Céuta însă, raportul de forțe este invers. Spaniolii sînt superiori numericește, și cu toate acestea nu se hotărăsc să pornească ofensiva. Singura concluzie este că armata spaniolă nu cunoaște de loc lupta în formații rărîte, și astfel nepriceperea fiecărui soldat anulează cu desăvîrșire în acest gen de luptă avantajele pe care ar trebui să le ofere disciplina și instrucția regulată. În realitate se pare că prea des se ajunge la o luptă corp la corp cu iataganul și cu baioneta. De obicei, cînd spaniolii ajung destul de aproape de ei, maurii încetează focul și se năpustesc asupra lor cu sabia în mîină, întocmai așa cum obișnuiau să procedeze turcii ; firește că pentru niște trupe compuse din soldați tineri ca cele spaniole, acesta nu este un lucru prea plăcut. Totuși, numeroasele ciocniri care au avut loc ar fi trebuit să-i deprindă pe spanioli cu specificul modului de luptă al maurilor și cu mijloacele indicate pentru a li se opune ; iar atunci cînd îl vedem pe comandantul suprem că tot mai ezită și continuă să rămîină pe poziția sa de apărare, nu ne putem face o părere prea bună despre armata sa.

Planul de campanie al spaniolilor, așa cum reiese din măsurile de pînă acum, pare să fi ales Céuta drept bază de operații și Tetuánul drept primul obiectiv de atac. Partea din Maroc așezată chiar în fața coastei spaniole formează un fel de peninsulă, lată de aproximativ 30—40 de mile și lungă de aproximativ 30. Tanger, Céuta, Tetuán și Larache (El-Araiche) sînt cele patru orașe mai importante ale acestei peninsule. Ocupînd aceste 4 orașe, dintre care Céuta se și află în mîinile spaniolilor, peninsula poate fi ușor cucerită și folosită drept bază pentru viitoarele acțiuni împotriva orașelor Fez și Mequinez. De aceea e de presupus că ținta spaniolilor o reprezintă cucerirea acestei peninsule, iar primul pas spre această țintă trebuie să fie ocuparea Tetuánului. Acest plan pare foarte rațional ; el limitează acțiunile de luptă la un singur raion, puțin întins, mărginit din trei părți de mare și din a patra — de două cursuri de apă (Tetuán și Lukkos), și, de aceea, este mult mai ușor de cucerit decît ținutul situat mai la sud. În afară de aceasta, el nu presupune desfășurarea unor acțiuni în pustiu, ceea ce ar fi fost inevitabil dacă s-ar fi luat drept bază de operații Mogador sau Rabat ; de asemenea, oferă po-

sibilitatea de a se acționa în imediata apropiere a granițelor Spaniei, despărțită de acest raion numai prin strîmtoarea Gibraltar. Dar, oricare ar fi avantajele acestui plan, ele sînt absolut inutile dacă el nu se va realiza ; și dacă și pe viitor O'Donnell va acționa la fel ca pînă acum, cu tot limbajul grandilocvent al buletinelor sale, atît el cît și armata spaniolă se vor acoperi de rușine.

Scris de F. Engels
aproximativ la 10 decembrie 1859

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5846 din 19 ianuarie 1860

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

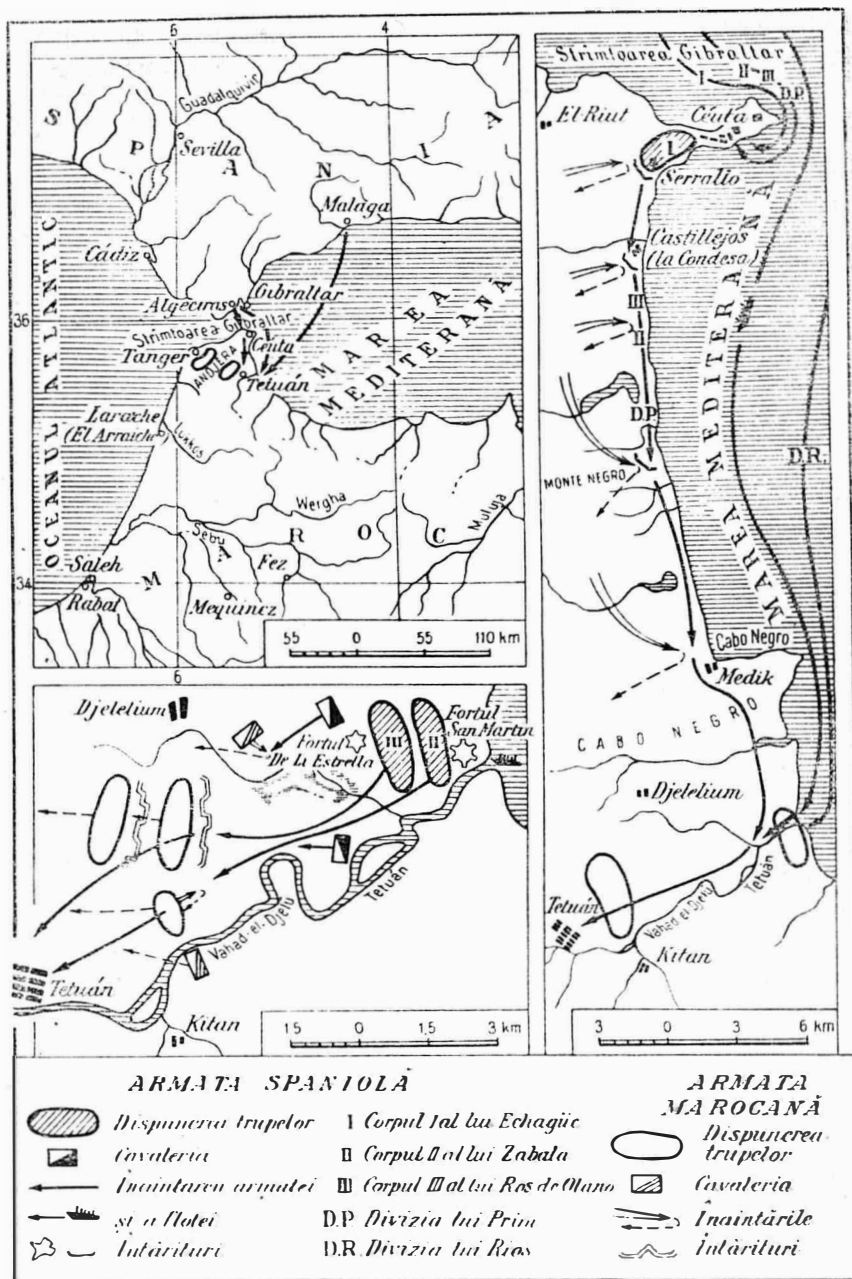
Războiul împotriva maurilor

În sfârșit, campania din Maroc a început într-adevăr și, o dată cu aceasta, au dispărut toate culorile romantice în care presa spaniolă și entuziasmul poporului spaniol îl zugrăveau pe O'Donnell. El nu mai e acum decît un general obișnuit de mîna a treia; în locul cavalerimii din Castilia și León îi vedem pe husarii prințesei³⁷¹, iar în locul săbiilor de Toledo, războiul este dus cu tunuri cu țeavă ghintuită și proiectile cilindrice cu coafă conică.

În jurul zilei de 20 decembrie spaniolii au început să construiască un drum pentru artilerie și convoaie, care trebuia să ducă peste ținutul deluros, la sud de tabăra situată în fața Céutei. Maurii nu au făcut nici o încercare de a distruge acest drum; din cînd în cînd îl ataca ba pe generalul Prim, a cărui divizie acoperea comenzile de lucru, ba chiar tabăra, dar de fiecare dată fără succes. Nici una din aceste ciocniri nu depășea proporțiile unor hărțuiri între avangărzi, iar cu prilejul celei mai serioase dintre ele, la 27 decembrie, pierderile spaniolilor s-au cifrat doar la 6 morți și 30 de răniți. Înainte de sfârșitul anului, drumul, nu mai lung de două mile, a fost terminat, dar o nouă serie de furtuni și ploi au împiedicat armata să se pună în mișcare. Între timp, ca și cînd tabăra maură trebuia încunoștințată de iminenta înaintare a armatei, o escadră spaniolă, formată dintr-un vas de linie cu pînze, trei fregate cu elice și trei vapoare cu roate, în total 246 de tunuri, a pornit spre vărsarea Tetuánului și la 29 decembrie a bombardat forturile situate aici. În vreo trei ore forturile au fost reduse la tăcere și întăriturile de pămînt distruse; trebuie să amintim că erau aceleași forturi bombardate cu vreo lună în urmă de francezi, dar cu forțe mult mai puțin numeroase³⁷².

Intrucît pe 29 vremea a început să se îmbunătățească, la 1 ianuarie armata spaniolă s-a pus, în sfîrșit, în mișcare. Corpul 1, format din două divizii, de sub comanda lui Echagüe, care debarcase primul în Africa, a rămas pe pozițiile din fața Céutei. Deși în primele săptămîni suferise pierderi însemnate de pe urma bolilor, acum soldații reușiseră să se aclimatizeze și, cu întăririle primite între timp, corpul însuma 10 000 de oameni, adică cu mult mai mult decît corpul 2 sau 3. Aceste două corpuri, corpul 2 sub comanda lui Zabala și corpul 3 sub comanda lui Ros de Olano, împreună cu divizia de rezervă a lui Prim, deci în total cu un efectiv de 21 000 pînă la 22 000 de oameni, au pornit în marș în prima zi a noului an. Fiecare soldat avea asupra sa rația pe 6 zile, iar 1 000 000 de rații, adică rezervele de alimente ale armatei pentru o lună, au fost încărcate pe vase de transport care urmau să însoțească armata. Ținutul muntos de la sud de Céuta a fost trecut. Prim comanda avangarda, sprijinit de Zabala, iar Ros de Olano încheia coloana. Noul drum ducea spre Marea Mediterană, trecînd la o depărtare de vreo două mii de tabără. Aici se întinde, pe o oarecare distanță, o cîmpie în formă de semicerc, a cărui coardă o formează marea, iar periferia — un teren accidentat, care urcă treptat spre munții abrupti. De îndată ce divizia lui Prim a ieșit din tabără, a început încăierarea. Infanteria ușoară spaniolă i-a respins fără greutate pe mauri în cîmpie și de acolo în colinele și tufărișul de pe flancul dispozitivului lor de marș. Aici, dintr-o neînțelegere, două escadroane puțin numeroase de husari ai prințesei au fost trimise la atac, pe care l-au dat cu atîta avînt, încît, rupînd linia maurilor, au ajuns direct în tabăra acestora ; cum însă peste tot n-au dat decît de terenuri accidentate și n-au întîlnit nici cavalerie, nici infanterie pe care s-o poată ataca pe un teren practicabil pentru ei, au fost nevoiți să facă cale întoarsă, pierzînd 7 din ofițerii lor, adică aproape pe toți, în afară de soldați. Pînă în prezent lupta a fost dusă mai ales de infanterie în formații rărîte și de cîteva baterii de artilerie de munte, sprijinite aici-colo, mai mult moralicește decît realmente, de focul cîtorva canoniere și vapoare. Se pare că O'Donnell intenționa să se oprească în cîmpie, fără să ocupe mai temeinic creasta muntelui care mărginea la sud această cîmpie. Dar, pentru a-și asigura poziția pe timpul nopții, el i-a ordonat lui Prim să-i respingă pe trăgătorii mauri de pe versantul nordic al muntelui, iar apoi, o dată cu lăsarea nopții, să se retragă. Cu toate acestea, Prim, cel mai războinic general al armatei spaniole, s-a

RĂZBOIUL DIN MAROC 1859—1860

antrenat într-o luptă serioasă, în urma căreia a ocupat toată creasta muntelui, e drept, cu pierderi grele. Avangarda sa și-a dispus tabăra pe creasta muntelui și și-a săpat șanțuri de-a lungul frontului. Pierderile spaniolilor s-au ridicat în această zi la 73 de morți și 481 de răniți.

Poziția cucerită în această zi este cunoscută sub numele de Castillejos *, care provine de la două clădiri albe, una așezată pe versantul interior, în apropierea cîmpiei, iar cealaltă — pe creasta muntelui, cucerită în după-amiaza acelei zile de Prim. Denumirea oficială a acestei tabere pare să fie totuși Campamento de la Condesa **. În aceeași zi maurii au încercat să facă o diversiune neînsemnată împotriva taberei de la Céuta, atacînd atît reduta de la extremitatea dreaptă, cît și intervalul dintre cele două redute de la extremitatea stîngă. Ei au fost însă respinși fără nici o greutate de infanteria și focul artileriei lui Echagüe.

Armata activă a rămas trei zile în tabăra contesei. Artileria de cîmp și o baterie de rachete, ca și restul cavaleriei (toată brigada de cavalerie este compusă din 8 escadroane de husari, 4 escadroane de cuirasieri fără cuirasă și 4 escadroane de ulani, în total 1 200 de oameni), au sosit în tabără. Numai parcul de artilerie de asediu (în care se afla o baterie de tunuri de 12 livre cu țeavă ghintuită) rămăsese în urmă. La 3 ianuarie, O'Donnell a întreprins o acțiune de recunoaștere în direcția Monte Negro, următorul lanț de munți spre sud. Vreamea continua să se mențină frumoasă, ziua era cald, iar noaptea cădea multă rouă. Holera tot mai bîntuia în cîteva divizii, unele unități sufereau cumplit de pe urma bolilor. În cele două batalioane de geniu, de pildă, care au fost în special greu lovite, efectivul fiecărei companii s-a redus de la 135 la 90 de oameni.

Pînă aici dispunem de știri amănunțite ; în ce privește evenimentele următoare, trebuie să ne mulțumim doar cu telegrame incomplete și destul de contradictorii. Pe ziua de 5 armata a început să înainteze, iar pe 6 a cantonat în tabere, „la nord de valea Negro, trecînd pasurile fără a întîmpina vreo rezistență”. Rămîne neclar dacă aceasta înseamnă că armata a trecut creasta lui Monte Negro și că și-a dispus tabăra pe versantul lui sudic. Pe data de 9 armata se afla, potrivit co-

* — Castelele. — *Nota trad.*

** — Tabăra contesei. — *Nota trad.*

municatelor, la o leghe * de Tetuán, unde a respins un atac al maurilor. Pe 13 armata a pus stăpînire pe toate pozițiile de la Cabo Negro, a repurtat o victorie deplină și se afla în fața Tetuánului ; de îndată ce va putea fi adusă artileria, va începe atacul împotriva orașului. Pe 14 divizia generalului Rios, care fusese concentrată la Malaga și număra 10 batalioane, a debarcat la vărsarea Tetuánului și a ocupat forturile distruse de flotă cu 14 zile înainte. Pe ziua de 16 ni se comunică că armata este gata să treacă cursul de apă și să înceapă ofensiva împotriva Tetuánului.

Pentru a explica aceasta, trebuie să arătăm că între Céuta și Tetuán există 4 lanțuri de munți diferite, pe care armata era nevoită să le treacă. Primul, la mică distanță de tabără, spre sud, duce în cîmpia de la Castillejos ; cel de-al doilea închide această cîmpie la sud. Ambele au fost cucerite de spanioli pe data de 1. Mai spre sud și perpendicular pe țărmul Mării Mediterane trece lanțul Monte Negro, iar paralel cu el, dar mai departe spre sud, urmează alt lanț de munți, mai înalți, care se termină la țărm printr-un cap numit Cabo Negro ; mai la sud curge Tetuánul. Maurii, care pe data de 1 ianuarie presau flancurile armatei invadatoare, și-au schimbat tactica ; s-au retras mai departe spre sud și au încercat să le închidă spaniolilor drumul spre Tetuán frontal. Se aștepta ca bătălia decisivă pentru ocuparea acestui drum să se dea în trecătorile ultimului lanț de munți, Cabo Negro, și se pare că așa s-a și întîmplat în ziua de 13 ianuarie.

Din punct de vedere tactic, aceste lupte nu fac cinste nici uneia din părți. De la mauri nu ne putem aștepta decît la acțiuni de luptă neregulate, duse cu temeritatea și șiretenia unor semibarbari. După cum se pare însă, nici în aceasta nu prea excelează. Ei nu dau dovadă, pare-se, de acel fanatism cu care kabiliile din munții de pe coastele algeriene și chiar rifii s-au luptat împotriva francezilor ; hărțuiala prelungită și fără succes din fața frontului redutelor de la Céuta pare să fi înfrînt primul elan și energia majorității triburilor. Nici în ceea ce privește strategia ei nu se pot compara cu algerienii. După prima zi de luptă abandonează planul lor inițial bun de a hărțui flancurile și spatele coloanelor atacatoare și de a întrerupe sau de a amenința comunicațiile acestora cu Céuta ; în loc de aceasta, se străduiesc din răspuțeri să-i depășească pe spanioli și să le închidă drumul spre Tetuán fron-

* — O leghe spaniolă este egală cu aproximativ 5,5 km. — *Nota trad.*

tal, provocînd astfel tocmai ceea ce ar fi trebuit să evite — o bătălie hotărîtoare. Poate că ei vor înţelege totuşi că, cu soldaţii de care dispun şi într-o ţară ca a lor, un război pe guerillă reprezintă mijlocul cel mai indicat de a istovi inamicul, care, în pofida superiorităţii lui în ceea ce priveşte disciplina şi armamentul, este împiedicat în toate mişcărilor sale de uriaşele impedimenta * care le lipsesc maurilor şi care sînt greu de manevrat într-o ţară neprimitoare şi fără drumuri.

Spaniolii continuă campania tot aşa cum au început-o. După ce au zăcut două luni la Céuta, au parcurs în 16 zile 21 de mile, făcînd cîte 5 mile în 4 zile ! Chiar dacă avem în vedere greutăţile drumului, o asemenea încetineală nu s-a mai pomenit în războiul modern. Se pare că generalii spanioli s-au dezvăţat cu totul să conducă mari mase de trupe, să pregătească operaţii de mare amploare, să deplaseze o armată, care, în ultima instanţă, abia dacă e egală, ca efectiv, cu un corp de armată francez din ultima campanie din Italia. Care ar fi, altminteri, explicaţia unei asemenea încetineali ? La 2 ianuarie toată artileria lui O'Donnell, cu excepţia parcului de asediu, se afla la Castillejos ; cu toate acestea, el a mai aşteptat două zile şi a început să înainteze abia pe data de 5. În ceea ce priveşte marşul coloanei, pare să fi fost destul de bine organizat, dar nici nu putea fi altfel la marşuri atît de scurte. În faţa focului, spaniolii afişează faţă de duşman acel dispreţ care este în mod inevitabil generat de o disciplină severă şi de o serie de lupte încununată de succes ; rămîne însă de văzut dacă această încredere în victorie va mai persista atunci cînd clima şi oboseala de pe urma unei campanii, care se va transforma în mod inevitabil într-un război epuizant de guerillă, va înrăutăţi simţitor atît starea morală cît şi fizică a armatei. În ceea ce priveşte conducerea armatei, nu putem spune acum decît puţine lucruri, întrucît, cu excepţia primei bătălii, ne lipsesc informaţii mai amănunţite cu privire la lupte. Această primă bătălie dă totuşi în vileag două greşeli evidente : atacul cavaleriei şi înaintarea generalului Prim dincolo de limitele prevăzute de ordinul primit. Dacă asemenea fenomene vor deveni permanente în cadrul armatei spaniole, va fi cu atît mai rău pentru ea.

După toate probabilităţile, apărarea Tetuánului va fi scurtă, dar îndîrjită. Fortificaţiile lui sînt, fără îndoială, slabe, dar în spatele valurilor de pămînt maurii sînt soldaţi excepţionali, aşa cum s-au dovedit în lupta de la Constantine³⁷³ şi în lup-

* — convoaie. — *Nota trad.*

tele din multe alte orașe algeriene. S-ar putea ca poșta următoare să ne aducă vestea că orașul a fost cucerit. Dacă aceasta se va întâmpla, ne putem aștepta la o acalmie în desfășurarea campaniei, deoarece spaniolii au nevoie de timp pentru a îmbunătăți drumul dintre Tetuán și Céuta, pentru a transforma Tetuánul într-o a doua bază de operații și pentru a aștepta întăriri. De aici va porni următoarea ofensivă în direcția Lâ-rache sau Tanger.

Scris de F. Engels
aproximativ la 18 ianuarie 1860

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 863 din 8 februarie 1860

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Savoia și Nisa

În timp ce guvernatorul din Chambéry a declarat limpede că regele Sardiniei n-a intenționat niciodată să cedeze Savoia Franței, noi avem asigurările ministrului de externe al Angliei, date pe ziua de 2 a acestei luni în Camera comunelor, că vara trecută contele Walewski a respins acest proiect în numele împăratului francez. Totuși, aceste declarații ale lordului John Russell se referă la o perioadă de acum câteva luni, și se prea poate ca ceea ce s-a negat atunci să fie acum un fapt aproape împlinit. Firește că este greu sau chiar imposibil să se creadă că mișcarea pentru anexarea la Franța, care a cuprins în ultimul timp populația Savoiei, este de origine pur locală. Ea trebuie să fi fost ațîțată de agenții francezi și sancționată sau cel puțin tolerată de guvernul regelui Victor Emanuel.

Savoia este o provincie în care precumpănește în mod categoric și incontestabil populația de naționalitate franceză, tot așa ca și în cantoanele din partea de vest a Elveției. Populația vorbește un dialect sud-francez (provensal sau limousin), dar limba literară și cea oficială este pretutindeni franceza. Aceasta nu constituie însă de loc o dovadă că savoiazii doresc să fie anexați la Franța și mai ales la Franța bonapartistă. Potrivit constatărilor unui ofițer german care în ianuarie 1859 a făcut o călătorie prin această țară în scopuri militare, adepții anexării la Franța nu exercită nicăieri o influență cât de mică în afară de Chambéry și celelalte orașe din Savoia de Jos, în timp ce Savoia de Sus, Maurienne și Tarentaise ar prefera să rămână în situația lor actuală, iar Chablais, Faucigny și Genève, cele 3 districte din nord, ar prefera să formeze un nou canton în cadrul Confederației elvețiene. Totuși, fiind în întregime franceză, Savoia va gravita, fără îndoială, din ce în ce mai mult spre marele centru al naționalității franceze și va

sfârși prin a se uni cu el, așa că aceasta nu este decît o problemă de timp.

Cu Nisa lucrurile stau altfel. Și populația din comitatul Nisei vorbește un dialect provensal, dar aici limba literară, educația, spiritul național — totul este italian. Aici, dialectul nord-italian și cel sud-francez sînt atît de apropiate, încît este aproape imposibil să se spună unde se termină unul și unde începe celălalt. Chiar și graiul din Piemont și Lombardia este prin inflexiunile sale, întru totul provensal, în timp ce formarea cuvintelor din rădăcini latine este în esență aceeași ca și în italiană. A cere anexarea Nisei pe baza acestui grai n-ar fi fost cu puțință, de aceea această anexare este cerută acum pe temeiul presupuselor ei simpatii față de Franța, a căror existență este totuși mai mult decît problematică. În pofida acestor simpatii și a graiului ei, Nisa este în întregime italiană, dovada cea mai bună constituind-o faptul că ea l-a dat pe soldatul italian par excellence Giuseppe Garibaldi. A-l face pe Garibaldi francez este de-a dreptul ridicol.

Din punct de vedere pur financiar, cedarea acestor două provincii n-ar pricinui mari pierderi Piemontului. Savoia este o provincie săracă, care, deși dă cei mai buni soldați pentru armata sardă, nu acoperă totuși niciodată cheltuielile proprii ei administrări. Situația financiară a Nisei nu este cu mult mai bună, și, în afară de aceasta, ea nu este decît o mică fișie de pămînt. Evident că pierderea n-ar fi mare. Nisa, deși o provincie italiană, ar putea fi sacrificată de dragul unificării Italiei de nord și a Italiei centrale, iar pierderea unei provincii străine, ca Savoia, ar putea fi considerată chiar un avantaj în măsura în care aceasta poate contribui la unificarea Italiei. Lucrurile se prezintă însă cu totul altfel, dacă le examinăm din punct de vedere militar.

De la Geneva la Nisa, actuala frontieră dintre Franța și Sardinia formează aproape o linie dreaptă. Marea la sud și Elveția neutră la nord taie toate căile de comunicație. Din acest punct de vedere s-ar părea că în cazul unui război între Italia și Franța, situația părților beligerante ar fi identică. Dar atît Savoia cît și Nisa sînt situate dincolo de lanțul principal al Alpilor, care înconjură de fapt Piemontul ca un arc uriaș, și amîndouă sînt descoperite în partea dinspre Franța. În felul acesta, în timp ce pe linia de graniță dintre Piemont și Franța fiecare parte deține un versant al lanțului Alpilor, Italia deține în partea de nord și de sud a graniței ambele versante și de aceea dispune în întregime de trecători.

În plus, din pricina comerțului insuficient dezvoltat, toate drumurile de peste Alpi care duc din Piemont în Franța sînt complet neglijate, în timp ce drumul care duce peste Mont Cenis din Piemont în Savoia și cel de peste Col di Tenda, care duce din Piemont la Nisa, sînt arterele principale ale comerțului european și se află într-o stare foarte bună. Urmarea este că în toate războaiele dintre Franța și Italia, cînd partea atacatoare era Italia, atît Nisa cît și Savoia formau baze naturale de operații pentru o invazie în Franța, iar cînd partea atacatoare era Franța, ea trebuia să cucerească amîndouă aceste provincii înainte de a putea porni ofensiva împotriva Italiei transalpine. Și cu toate că italienii nu puteau păstra nici Nisa, nici Savoia în fața unei armate superioare numericeste, totuși stăpînirea acestor provincii a făcut posibilă concentrarea din timp a forțelor italiene în cîmpiile Piemontului și în felul acesta au servit drept garanție împotriva unui atac neașteptat.

Dacă ar fi numai aceste avantaje militare pe care le are Italia de pe urma stăpînirii Savoiei și Nisei, respectivele provincii ar putea fi totuși sacrificate fără vreo pierdere serioasă. Mult mai importante însă sînt dezavantajele. Să ne imaginăm că Mont Blanc, Mont Iseran, Mont Cenis și Col di Tenda sînt niște stîlpi uriași de piatră care marchează granița Franței. În cazul acesta, granița, în loc să fie o linie dreaptă, ca în momentul de față, ar înconjura Piemontul printr-un arc imens. Chambéry, Albertville, Moutiers — punctele unde converg drumurile principale — ar fi transformate în baze franceze. Francezii ar fortifica și ar apăra versantul nordic al Mont Cenisului; avanposturile celor două țări s-ar întîlni pe crestele acestui munte la o distanță de două zile de marș de Torino. În sud, centrul bazelor franceze ar fi Nisa, iar avanposturile lor ar fi dispuse în Oneglia, la o distanță de 4 zile de marș de la Genova. Astfel, chiar și în timp de pace, francezii s-ar afla chiar la porțile celor două mari orașe din nord-vestul Italiei și, intrucît teritoriul lor ar înconjura aproape din trei părți Piemontul, ei ar putea zădărnici concentrarea armatei italiene în valea cursului superior al Padului. Orice încercare de a concentra forțe italiene la vest de Alessandria i-ar expune primejdiei de a fi atacați înainte de a se fi terminat concentrarea, cu alte cuvinte i-ar expune primejdiei de a fi înfrinți rînd pe rînd. În felul acesta, centrul de apărare a Piemontului s-ar muta dintr-o dată de la Torino la Alessandria; cu alte cuvinte, Piemontul propriu-zis n-ar avea posibilitatea să se apere serios și s-ar afla la cheremul francezilor. Aceasta

și numește Ludovic-Napoleon „o Italie liberă și recunoscătoare, care-și datorează independența numai Franței”.

Întorcându-ne în nord, vom vedea că ceea ce pentru Italia constituie o amenințare permanentă ar fi pentru Elveția o lovitură de moarte. Dacă Savoia devine franceză, întreaga Elveție de vest, de la Basel pînă la Marele Saint-Bernhard, ar fi înconjurată din toate părțile de un teritoriu francez și în caz de război n-ar rezista nici o zi. Lucrul acesta este atît de evident, încît Congresul de la Viena a hotărît să neutralizeze atît Savoia de nord, cît și Elveția, iar în caz de război să dea Elveției dreptul de a ocupa și a apăra acest district. Sardinia, un stat neînsemnat cu 4 000 000 de locuitori, nu putea protesta împotriva unei asemenea hotărîri, dar oare Franța poate sau vrea să admită ca o parte din teritoriul ei să fie astfel subordonată din punct de vedere militar unui alt stat, și încă unuia mai mic ? Poate oare încerca Elveția, în caz de război, să ocupe și să țină sub controlul ei militar o provincie franceză ? Firește că nu. În felul acesta, în orice moment prielnic Franța ar putea anexa tot atît de ușor și comod Elveția franceză, Jura Bernezi, Neuchâtel, Waadt, Geneva și acele părți din Freiburg și Wallis pe care ea le consideră indicate, precum și Savoia și Nisa ; pînă atunci Elveția s-ar afla în așa măsură sub controlul și influența Franței, ca și cum ar fi un simplu satelit al ei. În ceea ce privește neutralitatea Elveției în caz de război, ea ar înceta chiar din momentul declarării lui. Nu poate fi vorba de nici o neutralitate acolo unde un stat mare și războinic își poate distruge în orice moment vecinul neutru.

Acest plan, în aparență nevinovat, de a anexa Savoia și Nisa nu înseamnă altceva decît instaurarea dominației franceze în Italia și Elveția, adică transformarea Franței într-un stăpîn absolut în Alpi. După înlăptuirea acestui mic plan, cît timp va trece oare pînă cînd vom fi martorii încercării de instaurare a dominației Franței și pe Rin ?

Scris de F. Engels
aproximativ la 30 ianuarie 1860

Publicat ca articol de fond
în „New York Daily Tribune”
nr. 5 874 din 21 februarie 1860

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

Friedrich Engels

Războiul împotriva maurilor

Întrucît primul și, poate, totodată și ultimul act al războiului dus de spanioli în Maroc s-a terminat și întrucît toate comunicatele oficiale amănunțite au sosit, putem reveni încă o dată la acest subiect.

La 1 ianuarie armata spaniolă a părăsit pozițiile de la Céuta pentru a porni atacul împotriva Tetuánului, care se află la o depărtare de numai 21 de mile. Deși mareșalul O'Donnell nu a fost niciodată serios atacat sau oprit de dușman, el a avut nevoie de nu mai puțin de o lună pentru a-și duce trupele pe căile de acces spre acest oraș. Lipsa drumurilor și prudența necesară nu sînt suficiente pentru a justifica această încetinelă fără precedent; de asemenea este cît se poate de clar că spaniolii nu au folosit așa cum trebuie dominația lor asupra mării. Nu poate servi drept scuză nici faptul că au fost nevoiți să construiască un drum pentru artileria grea și pentru convoaiele cu alimente. Ambele ar fi putut fi transportate cu vapoarele, în timp ce armata, aprovizionată cu alimente pe o săptămînă și neavînd cu sine alte piese de artilerie, în afară de artileria de munte (transportată de catiri), ar fi putut ajunge în cel mult 5 zile pe înălțimile care domină Tetuánul, unindu-se cu divizia generalului Rios, pe care atunci, ca și cu 3 săptămîni mai tîrziu, nimic n-ar fi putut-o împiedica să debarce la vărsarea fluviului Vahad-el-Djelû. Bătălia de la 4 februarie ar fi putut avea loc la 6 sau 7 ianuarie și, probabil, în condiții mai favorabile pentru spanioli; în felul acesta mii de oameni care au pierit din cauza bolilor ar fi fost cruțați, și la 8 ianuarie Tetuánul ar fi putut fi cucerit.

Această afirmație poate părea îndrăzneță. Firește că O'Donnell, ca și oricare soldat al său, ardea de nerăbdare să ajungă la Tetuán; el a dovedit vitejie, prudență, sînge rece și alte calități militare. Dacă a avut nevoie de o lună pentru

a ajunge în fața Tetuánului, cum ar fi putut face el același lucru într-o săptămână? O'Donnell își putea aduce trupele acolo pe două căi. În primul rînd, el putea alege mai ales căile de comunicație de pe uscat, folosind vapoarele ca un simplu mijloc auxiliar. Așa a și făcut. El a organizat un transport regulat de provizii și muniții pe uscat și a aprovizionat din plin armata cu artilerie de cîmp, formată din tunuri de 12 livre. În caz de nevoie, armata sa nu trebuia să depindă de loc de flotă, aceasta urmînd să servească doar ca o a doua linie de legătură cu Céuta, într-adevăr necesară, dar în nici un caz indispensabilă. Acest plan reclama, desigur, organizarea unui uriaș convoi, care făcea necesară construirea unui drum. În felul acesta s-a pierdut o săptămână pentru construirea unui drum de la pozițiile ocupate și pînă la țärm; aproape la fiecare pas întreaga coloană — armată, convoaie etc. — se oprea pînă cînd se mai construia încă o porțiune de drum pentru înaintarea din ziua următoare. Astfel, durata marșului se măsură în milele de drum pe care le puteau construi de pe o zi pe alta trupele spaniole de geniu; și se pare că era vorba de aproximativ o jumătate de milă pe zi. În concluzie, chiar mijlocul ales pentru transportarea proviziilor a impus o creștere uriașă a convoiului, deoarece, cu cît drumul armatei dura mai mult, cu atît nevoia de alimente era mai mare. Totuși, cînd pe la 18 ianuarie o furtună a obligat vapoarele să se îndepărteze de țärm, armata a fost nevoită să rabde de foame, și aceasta în imediata apropiere a bazei ei de la Céuta; încă o zi de furtună, și o treime din armată ar fi trebuit să facă cale întoarsă ca să aducă provizii pentru celelalte două treimi. Așa se face că mareșalul O'Donnell a trebuit să se plimbe cu cei 18 000 de spanioli ai săi o lună întreagă de-a lungul coastelor Africii, făcînd cîte $\frac{2}{3}$ de mile pe zi. O dată ce acest sistem de aprovizionare a armatei a fost adoptat, nici o forță din lume n-ar fi putut reduce simțitor durata acestui marș fără precedent; dar n-a fost oare în general o greșeală adoptarea unui asemenea sistem?

Dacă Tetuánul ar fi fost un oraș situat în interiorul țării, la o depărtare de 21 de mile de țärm, și nu de 4, firește că n-ar fi existat altă soluție. În expedițiile lor în interiorul Algeriei, francezii s-au izbit de aceleași dificultăți și le-au învins în același mod, ce-i drept însă cu mai multă energie și rapiditate. În India și Afganistan, englezii au fost scutiți de această oboseală, deoarece în aceste țări găseau relativ ușor animale de povară și nutreț pentru ele; ei dispuneau de o

artilerie ușoară, care n-avea nevoie de drumuri bune, deoarece campaniile aveau loc numai pe timp uscat, cînd armata putea să se deplaseze și fără drumuri. Numai spaniolilor și mareșalului O'Donnell le-a fost sortit să-și ducă armata o lună întreagă de-a lungul coastelor mării, străbătînd în acest timp colosala distanță de 21 de mile !

Toate acestea dovedesc că în armata spaniolă atît practica cît și teoria sînt foarte învechite. Cu o flotă formată din vapoare și vase cu pînze, care se află în permanență în raza vizuală a armatei, acest marș este de-a dreptul ridicol, iar soldații scoși din luptă din pricina holerei și dizenteriei sînt victimele prejudecăților și ale incapacității. Drumul construit de trupele de geniu nu reprezintă de fapt o legătură sigură cu Céuta, deoarece spaniolii nu dispuneau de el decît acolo unde își așezau tabăra. În spatele frontului lor, maurii puteau face oricînd acest drum impracticabil. Pentru a duce o știre sau a însoți un transport înapoi la Céuta era necesară o divizie de cel puțin 5 000 de oameni. În decursul întregii campanii, legătura cu acest oraș a fost menținută numai de vapoare. Și, pe lîngă toate acestea, alimentele pe care armata le avea asupra ei erau atît de insuficiente, că n-au trecut nici 20 de zile, și armata s-a văzut amenințată să flămînzească, putînd fi salvată numai cu ajutorul rezervelor flotei. De ce s-a mai construit atunci în general acest drum ? Pentru artilerie ? Fără doar și poate că spaniolii știau foarte bine că maurii n-aveau artilerie de cîmp și că propriile lor tunuri cu țeavă ghintuită erau superioare tuturor armelor de care ar fi putut dispune inamicul. Atunci de ce a mai fost tîrîtă toată această artilerie, dacă putea fi transportată în întregime pe apă în cîteva ore de la Céuta la San Martin (la gura fluviului Vahad-el-Djelú sau Tetuán) ? Pentru orice eventualitate, armata putea fi însoțită de o baterie de tunuri de cîmp, iar artileria spaniolă probabil că era foarte greoaie dacă nu putea înainta pe orice fel de teren cu o viteză de 5 mile pe zi.

Spaniolii dispuneau de atîtea vase cîte erau necesare pentru a transporta dintr-o dată cel puțin o divizie, după cum a dovedit-o debarcarea diviziei lui Rios la San Martin. Dacă atacul ar fi fost dat de trupe engleze sau franceze, această divizie ar fi fost debarcată, negreșit, din capul locului la San Martin, după ce s-ar fi efectuat din Céuta cîteva acțiuni demonstrative, pentru a atrage atenția maurilor asupra acestui punct. O asemenea divizie cu un efectiv de 5 000 de oameni, dispusă în spatele unor ușoare întărituri care puteau fi făcute

într-o singură noapte, ar fi putut aștepta fără teamă atacul unui număr oricît de mare de mauri. În cazul că vremea ar fi fost favorabilă, în fiecare zi ar fi putut fi debarcată cîte o divizie, și astfel armata ar fi putut fi concentrată la Tetuán în 6 sau 8 zile. Ne îndoim totuși că O'Donnell ar fi acceptat ca una din diviziile sale ruptă de restul armatei să fie expusă timp de 3—4 zile unui atac — trupele sale erau formate din soldați tineri și care încă nu participaseră la război. Nu i se pot face muștrări că nu a acționat în felul acesta.

Fără îndoială însă că ar fi putut proceda în felul următor : aprovizionînd fiecare soldat cu rații pentru o săptămînă, luînd cu sine toată artileria de munte, eventual o baterie de tunuri de cîmp și atîtea provizii cîte puteau fi încărcate pe catîri și cai, el ar fi putut să plece din Céuta și să ajungă cît mai repede la Tetuán. Chiar avînd în vedere toate greutatețile, 8 mile pe zi sînt, firește, destul de puțin. Dar, să zicem, 5 mile ; aceasta ar fi însemnat 4 zile de marș. Să socotim două zile pentru lupte, deși neînsemnate trebuie să fie victoriile în urma cărora nu se cîștigă nici 5 mile de teren. Aceasta ar fi făcut în total 6 zile, inclusiv toate întîrzierile provocate de vreme, căci o armată fără convoi poate face 4 sau 5 mile pe zi aproape pe orice vreme. În felul acesta armata ar fi ajuns în cîmpia de la Tetuán înainte ca proviziile luate pe drum să fi fost consumate ; pentru caz de nevoie, existau vapoarele gata pregătite să aducă provizii noi în timpul marșului, ceea ce au și făcut. Natura terenului sau clima nu sînt mai proaste în Maroc decît în Algeria, și doar francezii au efectuat acolo mult mai multe marșuri în toiul iernii, departe în munți și fără vapoare care să-i sprijine și să-i aprovizioneze. Crestele lui Monte Negro odată atinse și trecătoarea dinspre Tetuán ocupată, legătura cu flota din rada de la San Martín ar fi fost asigurată, și marea ar fi putut deveni bază de operații. Astfel, cu puțină îndrăzneală, perioada în care armata n-a avut altă bază de operații decît pe ea însăși, ar fi fost redusă de la o lună la o săptămînă, și cel mai îndrăzneț din cele două planuri ar fi fost totodată și cel mai sigur, căci cu cît mai de temut erau maurii, cu atît mai primejdios devenea marșul lent al lui O'Donnell. Și dacă armata ar fi fost înfrîntă pe drumul spre Tetuán, ea s-ar fi retras mult mai ușor fără convoaie și artilerie de cîmp.

Înaintarea lui O'Donnell peste Monte Negro, pe care l-a trecut aproape fără să întîmpine vreo rezistență, corespundea întru totul încetinelii lui de pînă atunci. Și aici au fost cons-

truite și întărite redute, ca și cum în fața sa s-ar fi aflat o armată extrem de organizată. Așa s-a pierdut o săptămână încheiată, deși împotriva unui asemenea inamic ar fi fost suficiente simple tranșee de câmp ; cum nu exista primejdia de a fi atacat de o artilerie echivalentă cu cel puțin 6 tunuri de munte de-ale sale, o zi sau două ar fi fost suficiente pentru construirea unei asemenea tabere. Pe data de 4 O'Donnell a atacat, în sfârșit, tabăra întărită a inamicului. Se pare că spaniolii s-au comportat foarte bine în această acțiune ; asupra calității măsurilor tactice nu ne putem pronunța, întrucît puținii corespondenți din tabăra spaniolă nu relatează nici un amănunt militar de dragul idealizărilor și al entuziasmului exagerat. După cum scrie corespondentul ziarului londonez „Times” : La ce bun să vă descriu un colț de țară, pe care trebuie să-l vedeți pentru a vă face o idee despre natura sa ? Maurii au fost definitiv înfrinți, iar a doua zi Tetuánul s-a predat.

Cu aceasta se încheie primul act al campaniei, și dacă împăratul Marocului * nu va fi prea îndărătnic, e foarte probabil ca întregul război să ia sfârșit. Dificultățile de care s-au lovit pînă acum spaniolii — dificultăți sporite prin sistemul lor de a duce războiul — arată totuși că, dacă Marocul va rezista, spaniolii vor avea mult de furcă. Nu este vorba de rezistența efectivă opusă de trupele maure neregulate, care niciodată nu vor putea învinge niște trupe disciplinate atîta timp cît acestea sînt unite și pot fi hrănite ; este vorba de nedezvoltarea țării, de imposibilitatea de a cucerii altceva în afară de orașe și de a se aproviziona chiar din ele ; este vorba de necesitatea de a fărîmița armata într-un mare număr de posturi mici, care totuși nu vor fi suficiente pentru a menține o legătură sigură și regulată între orașele cucerite și care nu vor putea fi aprovizionate dacă cea mai mare parte a forțelor de luptă nu vor fi folosite pentru a însoți transporturile de provizii într-o țară fără drumuri, unde la tot pasul dai de cete de trăgători mauri. Se știe foarte bine ce a însemnat pentru francezi, în timpul primilor 5 sau 6 ani de cuceriri în Africa, aprovizionarea chiar a unor orașe ca Blidah și Medeah, fără să mai vorbim de punctele mai îndepărtate de țarm. Ținînd seama de faptul că o asemenea climă istovește repede armatele europene, 6 sau 12 luni de război nu sînt o glumă pentru o țară ca Spania.

* — Sidi-Mohammed. — *Nota red.*

Dacă războiul va continua, Tangerul va fi, fără îndoială, primul obiectiv de atac. Drumul de la Tetuán la Tanger duce printr-o trecătoare în munți și coboară apoi în valea unui râu. Toate acestea sînt în interiorul țării, unde nu există nici văpoare care să poată aduce provizii și nici drumuri. Distanța este de aproximativ 26 de mile. Cît timp îi va trebui mareașalului O'Donnell pentru a parcurge această distanță și cîți oameni va trebui să lase la Tetuán? Se spune că el ar fi afirmat că are nevoie de 20 000 de soldați pentru a-l menține. ceea ce este, evident, o exagerare. Cu 10 000 de oameni în oraș și cu o brigadă separată într-o tabără întărită la San Martin, acest punct ar fi suficient de bine asigurat; asemenea forțe ar putea primi întotdeauna lupta și ar fi destul de puternice pentru a respinge orice atac al maurilor. Tangerul ar putea fi cucerit bombardîndu-l dinspre mare și garnizoana ar putea fi adusă și ea tot pe mare. Același lucru este valabil și pentru Larache, Saleh și Mogador. Dar dacă spaniolii intenționează să acționeze în felul acesta, de ce a mai fost întreprins lungul marș spre Tetuán? Un lucru e sigur: dacă Marocul va mai rezista un an, spaniolii vor mai avea multe de învățat în arta militară pentru a-l sili să încheie pace.

Scris de F. Engels
la începutul lunii februarie 1860

Publicat în „New York Daily Tribune”
nr. 5896 din 17 martie 1860

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba engleză

FRIEDRICH ENGELS

Savoia, Nisa și Rinul³⁷⁴

Scris de F. Engels
în februarie 1860

Publicat în broșură
la începutul lunii aprilie 1860

Se tipărește după textul
broșurii

Tradus din limba germană

I

Se împlinește un an de cînd, sub ochii tuturor, a început să se desfășoare complotul bonapartist piemontez-rus. La început cuvîntarea de Anul nou, apoi pețirea „Ifigeniei italiene”, după aceea strigătul de durere al Italiei și, în sfîrșit, recunoașterea de către Gorceakov că a încheiat *în scris un tratat* cu Ludovic-Napoleon³⁷⁵. Iar între timp — înarmări, mișcări de trupe, amenințări și tentative de mediere. Atunci, în primul moment, întreaga Germanie a simțit în mod instinctiv : aici este vorba nu de Italia, ci de propria noastră piele. S-a început pe Ticino și se va sfîrși pe Rin. Scopul final al tuturor războaielor bonapartiste nu poate fi decît recucerirea „graniței naturale” a Franței, graniță pe care o constituie Rinul.

Însă acea parte a presei germane căreia pretențiile camuflete ale francezilor asupra graniței naturale pe care o constituie Rinul i-au inspirat o teamă fără margini, acea presă, în frunte cu „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, a apărut cu un fanatism tot atît de nemărginit dominația austriacă în Italia de nord pe motivul că râul Mincio și cursul inferior al Padului constituie granița naturală dintre Germania și Italia. D-l Orges de la „Allgemeine Zeitung” din Augsburg a pus în funcțiune întregul său aparat strategic pentru a demonstra că fără Pad și Mincio Germania pierde, că renunțarea la dominația austriacă în Italia înseamnă o trădare față de Germania.

Aceasta a dat lucrurilor o altă turnură. Era absolut evident că amenințarea cu frontiera pe Rin servea doar drept pretext și că scopul era menținerea despotismului austriac în Italia. Rostul amenințării cu frontiera pe Rin era acela de a determina Germania să se declare de acord cu subjugarea Italiei de nord de către Austria. Se ajungea astfel la o contradicție ridicolă : aceeași teorie era susținută cînd era vorba de Pad și combătută cînd era vorba de Rin.

Autorul acestor rînduri a scris în vremea aceea o lucrare pe care a publicat-o sub titlul „*Padul și Rinul*” *. Tocmai în interesul mișcării naționale autorul acestei broșuri și-a exprimat protestul împotriva teoriei ca granița s-o constituie riul Mincio; el a încercat să demonstreze că din punct de vedere al teoriei militare Germania nu are nevoie pentru apărarea ei de nici o palmă de teritoriu italian și că, dacă pornim numai de la considerente de ordin militar, Franța poate lansa pretenții mult mai întemeiate asupra Rinului decît Germania asupra Mincio-ului. Într-un cuvînt, autorul a încercat să le ofere germanilor posibilitatea de a porni cu conștiința curată la lupta mult așteptată.

În ce măsură autorul broșurii a reușit să facă acest lucru, să aprecieze alții. Noi n-am aflat de nici o încercare făcută în scopul de a răsturna din punct de vedere științific cele analizate în broșură. „*Allgemeine Zeitung*” din Augsburg, împotriva căreia era în primul rînd îndreptată această broșură, a promis să publice un articol propriu în legătură cu această problemă, dar, în locul acestuia, a reprodus trei articole străine din „*Ost-Deutsche Post*” ³⁷⁶, care în critica lor se mărgineau să-l declare pe autorul broșurii „adept al ideii unei Germanii mici”, pentru că preconizează renunțarea la Italia. În orice caz, după cîte știm, „*Allgemeine Zeitung*” din Augsburg nu s-a mai referit de atunci la teoria ca granița s-o constituie riul Mincio.

Între timp, încercarea de a impune Germaniei o răspundere solidară pentru dominația și politica Austriei în Italia a oferit filistinilor nord-germani de la Gotha un pretext bine venit pentru a se ridica împotriva mișcării naționale. Mișcarea inițială era cu adevărat națională, mult mai națională decît toate festivalurile Schiller de la Arhanghelsk pînă la San Francisco ³⁷⁷; ea a luat ființă în mod firesc, instinctiv, nemijlocit. Are sau nu Austria vreun drept asupra Italiei, pretinde sau nu Italia să fie independentă, este sau nu necesară linia Mincio — toate acestea îi erau inițial absolut indiferente mișcării naționale. Unul din noi este atacat, și anume de un al treilea, care nu are nimic de-a face cu Italia, dar care este cu atît mai interesat în cucerirea malului stîng al Rinului, — împotriva acestuia, împotriva lui Ludovic-Napoleon și a tradițiilor primului Imperiu francez trebuie să ne unim cu toții. Poporul a simțit acest lucru în mod instinctiv și absolut just.

* Vezi volumul de față, pag. 245—296. — *Nota red.*

Dar filistinii liberali de la Gotha au încetat încă de mult să considere Austria germană ca pe „unul dintre noi”. Lor le convenea de minune războiul, deoarece ar fi slăbit Austria, făcînd astfel, în sfîrșit, posibilă crearea micului imperiu german sau a marelui imperiu prusian. Lor li s-a alăturat masa democrației vulgare nord-germane, care conta pe faptul că Ludovic-Napoleon va distruge Austria, îngăduind apoi acestei democrații să unească întreaga Germanie sub dominația Prusiei; li s-a mai alăturat și o mică parte a emigranților germani din Franța și Elveția, care erau destul de nerușinați de a se uni pe față cu bonapartismul. Dar cel mai puternic aliat al lor a fost — trebuie să o spunem deschis — lașitatea micii burghezii germane, care nu îndrăznește niciodată să privească pericolul în față; pentru a-și cerși o amîinare de un an a execuției, își părăsește aliații credincioși, pentru ca apoi, fără aceștia, propria ei înfrîngere să fie cu atît mai sigură. Mîină în mîină cu această lașitate merge binecunoscuta supraînțelepciune, care are întotdeauna la îndemîină o mie de pretexte de ce nu trebuie acționat cu nici un chip, dar care oferă cu atît mai multe prilejuri de vorbărie; ea este sceptică față de orice, în afara acestor pretexte: este aceeași supraînțelepciune care a aclamat pacea de la Basel, prin care malul stîng al Rinului a fost cedat Franței; care în taină și-a frecat mîinile de bucurie atunci cînd austrieicii au fost înfrînți la Ulm³⁷⁸ și Austerlitz; aceeași supraînțelepciune care nu vede niciodată cum se apropie Iena ei și a cărei reședință este Berlinul.

Această alianță a ieșit victorioasă; Germania a lăsat Austria în voia soartei. Între timp armata austriacă a luptat în cîmpia lombardă cu o vitejie care i-a uluit pe dușmanii ei și a stîrnit admirația lumii întregi, numai a celor de la Gotha și a acoliților lor nu. Nici o dresură de paradă, nici un muștru cazon, nici o cravașă de majur n-au fost în stare să distrugă în germani ineputabila lor capacitate de luptă. Deși sărăcăcios îmbrăcate și cu o cantitate apreciabilă de muniție în spate, aceste trupe tinere, care nu cunoscuseră încă botezul focului, au rezistat ca niște veterani împotriva francezilor încercați în lupte, îmbrăcați cu haine ușoare și purtînd un armament ușor, și numai totala incapacitate și lipsa de unitate a comandamentului austriac au putut duce la înfrîngerea unor asemenea trupe. Și ce fel de înfrîngere a fost aceasta? Fără trofee, fără steaguri, aproape fără nici un fel de tunuri, aproape fără prizonieri; singurul steag capturat de inamic a fost găsit pe

cîmpul de luptă sub un morman de cadavre, iar prizonierii nerăniți au fost fie dezertori italieni, fie dezertori unguri. De la soldatul de rînd pînă la maior, armata austriacă s-a acoperit de glorie, și această glorie revine aproape exclusiv locuitorilor Austriei *germane*. Italienii nu puteau fi folosiți, și cea mai mare parte din ei au fost înlăturați, ungurii se predau în masă inamicului sau nu prezentau nici o încredere, iar croații au luptat în această campanie mult mai prost ca de obicei *. Locuitorii Austriei germane își pot însuși pe bună dreptate această glorie, deși asupra lor apasă, în primul rînd, rușinea de a fi avut o conducere proastă.

Aceasta era o conducere autentic austriacă de tip vechi. Ceea ce n-a reușit să facă incapacitatea lui Gyulay singur a desăvîrșit lipsa de unitate din conducere la care a dus camarila și prezența lui Franț Iosif. Gyulay a pătruns în Lomellina și, nimerind în regiunea Casale-Alessandria, s-a oprit imediat; întreaga ofensivă s-a soldat cu un eșec. Francezii s-au unit nestingheriți cu sarzii. Pentru a-și dovedi din plin incapacitatea, Gyulay a ordonat o acțiune de recunoaștere la Montebello, de parcă ar fi vrut să demonstreze de la bun început că spiritul austriac de tip vechi de nesiguranță, de bijbiială și de șovăieli serioase în conducerea militară este tot atît de viu ca pe timpul răposatului Hofkriegsrat³⁷⁹. El a lăsat întreaga inițiativă inamicului. Și-a răspîndit armata de la Piacenza pînă la Arona, pentru ca, potrivit manierei austriece preferate, să nu rămînă nicăieri descoperită. După 10 ani, tradițiile lui Radetzky au fost deja date uitării. Cînd inamicul a atacat la Palestro, brigăzile austriece au intrat în luptă atît de încet una după alta, încît fiecare dintre ele a fost alungată de pe poziție încă înainte de sosirea următoarei. Iar cînd inamicul a întreprins cu adevărat manevra care avea posibilitatea de a da un oarecare sens întregii poziții de la Lomellina — marșul de flanc de la Vercelli la Boffalora —, cînd, în sfîrșit, s-a ivit prilejul ca, printr-un atac împotriva Novarei să fie parată această manevră îndrăzneată și să fie folosită situația dezavantaajoasă a inamicului, Gyulay a fost complet dezorientat și s-a retras în grabă peste Ticino, pentru ca, făcînd un ocol, să-i taie inamicului calea din front. În timpul acestei

* Vezi rapoartele trimise de corespondentul ziarului „Times” din tabăra austriacă cu privire la bătălia de la Solferino. La Cavriano, bătrînul general de artilerie Nugent, care a participat la campanie ca voluntar, a făcut zadarnic tot ce i-a stat în putință pentru a aduce cîteva batalioane de grăniceri.

retrageri, la 3 iunie, pe la orele 4 dimineața, la cartierul general de la Rosate, și-a făcut apariția Hess. Se părea că Hofkriegersratul, reînviat la Verona, începuse să se îndoiască de capacitatea lui Gyulay tocmai în momentul hotărîtor. Acum erau, așadar, aici doi comandanți supremi. La propunerea lui Hess, toate coloanele au fost oprite, pînă cînd Hess s-a convins că momentul atacului împotriva Novarei a fost scăpat și că evenimentele trebuie lăsate să-și urmeze cursul lor firesc. Toate acestea au dus la pierderea a aproape 5 ore, timp în care trupele și-au întrerupt marșul *. În decursul zilei de 4 iunie ele au sosit la Magenta fărîmițate, flămînde și istovite ; totuși, aceste trupe au luptat admirabil și au repurtat un succes strălucit, pînă cînd Mac-Mahon, *nerespectînd* ordinul de a înainta direct de la Turbigo spre Milano, s-a îndreptat spre Magenta și a atacat flancul austriac. Între timp au sosit și celelalte corpuri franceze, cele austriece au întîrziat, și bătălia a fost pierdută. Retragerea austriecilor s-a desfășurat atît de încet, încît la Melegnano, una din diviziile lor a fost atacată de două corpuri de armată franceze. O brigadă a menținut acest punct, luptînd cîteva ore împotriva a 6 brigăzi franceze, și s-a retras numai după ce a pierdut mai bine de jumătate din efectivul ei. În sfîrșit, Gyulay a fost demis. Armata s-a retras de la Magenta, descriind un mare arc de cerc și ocolind Milano, și a reușit (atît de puțin s-a pus problema unei urmăriri !) să ajungă pe poziția de la Castiglione și Lonato *înaintea* inamicului, care se apropia pe un drum mai scurt, de-a lungul corzii arcului. Se spune că această poziție, cercetată de ani de zile de austrieci cu cea mai mare minuțiozitate, a fost descoperită de Franț Iosif anume pentru trupele sale. Fapt este că ea a fost inclusă de mult în sistemul de apărare a fortărețelor așezate în formă de patruleter și prezenta condiții excepționale pentru o luptă de apărare cu executarea de contraatacuri. Aici armata austriacă a făcut, în sfîrșit, joncțiunea cu întăririle sosite între timp sau aflate pînă acum în

* Vezi declarația căpitanului Blakeley, primul corespondent al ziarului „Times” în tabăra austriacă, care relatează în ziarul său faptele de mai sus. „Allgemeine Militär-Zeitung”³⁸⁰ din Darmstadt îl apără pe Gyulay, explicînd întreruperea de 5 ore a marșului printr-un eveniment care din considerente de serviciu nu poate fi dat publicității, dar care, independent de voința lui Gyulay, a dus la pierderea bătăliei. Blakeley însă a și făcut cunoscut în ce a constatat acest eveniment.

rezervă ; dar, de îndată ce inamicul a sosit pe malul celălalt al râului Chiese, s-a dat din nou semnalul de retragere, și armata a trecut dincolo de râul Mincio. Nici nu s-a terminat bine această operație, cînd armata austriacă a făcut cale întoarsă, trecînd din nou peste același Mincio, pentru a recuceri de la inamic aceeași poziție pe care tocmai i-o cedase de bună-voie. În acest haos de ordine, contre-ordine, désordre* și cu încrederea destul de zdruncinată în conducerea ei supremă, s-a angajat armata austriacă în bătălia de la Solferino. Această bătălie a fost o învălmășeală și o masacrare reciprocă ; nici vorbă despre o conducere tactică atît la francezi cît și la austrieci. Totala incapacitate, zăpăceala și teama de răspundere a generalilor austrieci, marea siguranță a comandanților de brigadă și de divizie francezi, superioritatea firească a francezilor, manifestată în cel mai înalt grad în Alger, în luptele desfășurate în formații rărîte și în localități, i-au alungat în cele din urmă pe austrieci de pe cîmpul de luptă. Cu aceasta campania a luat sfîrșit, și nimeni nu a fost mai bucuros decît bietul domn Orges, care avea sarcina de a lăuda în „Allgemeine Zeitung“ din Augsburg conducerea supremă austriacă și de a explica acțiunile ei prin considerente strategice raționale.

Ludovic-Napoleon era și el pe deplin satisfăcut. Gloria neînsemnată repurtată la Magenta și Solferino depășea în orice caz tot la ceea ce avea el dreptul să se aștepte, și totuși chiar în patrulaterul cuprins între cele 4 fortărețe fatale ar fi putut sosi o dată momentul cînd austriecii nu s-ar mai fi lăsat înfrinți de propriii lor generali. În plus, Prusia a mobilizat, și nici armata franceză de la Rin, nici trupele rusești nu erau pregătite pentru război. Pe scurt, ideea unei Italii libere care să se întindă pînă la Marea Adriatică a fost abandonată. Ludovic-Napoleon a propus să se încheie pace și s-a încheiat tratatul de la Villafranca. Franța nu a primit nici o palmă de pămînt ; ea a dăruit cu mărinimie Piemontului Lombardia, care îi fusese cedată ei ; Franța a dus acest război de dragul unei idei ; cum ar fi putut ea să se gîndească la granița renană !

Între timp Italia centrală s-a alipit vremelnic Piemontului, iar regatul Italiei de nord reprezenta pentru moment o forță destul de impresionantă.

* — ordin, contraordin, dezordine. — Nota trad.

Fostele provincii de pe continent și insula Sardinia reprezentau o populație de	4 730 500	de oameni
Lombardia, fără Mantua, aproximativ	2 651 700	„ „
Toscana	1 719 900	„ „
Parma și Modena	1 090 900	„ „
Romagna (Bologna, Ferrara, Ravenna și Forli)	1 058 800	„ „

În total (după datele din 1848).... 11 251 800 de oameni

Suprafața țării a crescut de la 1 373 la 2 684 de mile pătrate germane *. Dacă s-ar fi constituit în mod definitiv, regatul Italiei de nord ar fi fost astfel primul stat italian. În afară de el nu mai rămîneau decît :

Veneția cu	2 452 900	de oameni
Neapole „	8 517 600	„ „
restul Statului Papal cu	2 235 600	„ „

În total ..... 13 206 100 de oameni

Astfel, Italia de nord singură ar fi avut o populație aproape tot atît de numeroasă ca a tuturor celorlalte state italiene la un loc. Date fiind puterea financiară și militară, precum și gradul de civilizație a populației sale, un asemenea stat ar fi putut pretinde în Europa o poziție mai înaltă decît Spania, primul loc după Prusia și, încredințat de simpatia crescîndă a restului Italiei, el ar fi revendicat fără doar și poate o asemenea poziție.

Dar nu acest lucru îl dorise politica bonapartistă. Franța a declarat sus și tare că ea nu poate și nu va tolera niciodată o Italie unită. Prin independența și libertatea Italiei, francezii au înțeles un fel de Rheinbund italian sub protectorat bonapartist și avînd ca președinte de onoare pe papa, adică înlocuirea hegemoniei austriece cu cea franceză. Totodată, a prins să se răspîndească ideea binevoitoare de a se întemeia în Italia centrală un regat etrusc, un regat italian al Westfaliei pentru succesorul lui Jérôme Bonaparte³⁸¹. Tuturor acestor planuri le-a pus capăt consolidarea statului Italiei de nord. În timpul turneului său prin ducate, Jérôme Bonaparte-junior nu a dobîndit nimic pentru sine, nici măcar *un singur* vot ; Etruria bonapartistă era tot atît de imposibil de realizat ca și restaurația ; nu rămînea nici o altă alternativă decît alipirea la Piemont³⁸².

---

* — O milă germană este egală cu 7 420 m. — *Nota trad.*

Dar pe măsură ce inevitabilitatea unificării Italiei de nord devenea tot mai evidentă, se contura tot mai limpede „ideea” pentru care Franța a purtat acest război. Nu era alta decât ideea alipirii Savoiei și Nisei la Franța. Încă în timpul războiului s-au făcut auzite voci care susțineau că acesta ar fi prețul intervenției franceze în treburile Italiei. Acestor voci nu li s-a dat însă ascultare. Și nu le-a infirmat oare tratatul de la Villafranca? Totuși, întreaga lume a aflat deodată că sub ocîrmuirea națională și constituțională a lui *rè galantuomo* * două provincii tînjeau sub dominație străină — două provincii franceze care își îndreptau pline de speranță ochii înecați în lacrimi spre mărirea lor patrie, de care le-a despărțit numai forța brutală — și că Ludovic-Napoleon nu mai putea rămîne surd la strigătul de durere al Savoiei și Nisei.

Acum a ieșit în orice caz la iveală că Nisa și Savoia au reprezentat prețul pentru care Ludovic-Napoleon s-a declarat gata să unească Lombardia și Veneția cu Piemontul, și că el a cerut acest preț în schimbul consimțămîntului său la alipirea Italiei centrale, deoarece pentru moment nu putea obține Veneția. Acum, în Savoia și Nisa au început dezgustătoarele manevre ale agenților bonapartiști, și presa venală pariziană a început să strige că guvernul piemontez înăbușă în aceste provincii voința poporului, care cere sus și tare alipirea la Franța. Acum, în sfîrșit, la Paris s-a spus deschis că *Alpii sînt granița naturală a Franței, că Franța are un drept asupra lor.*

---

* — regelui gentilom (este vorba de Victor Emanuel al II-lea). —
Nota red.

II

Cînd presa franceză afirmă că, prin limba și obiceiurile ei, Savoia este franceză, acest lucru este cel puțin tot atît de adevărat ca și aceeași afirmație făcută cu privire la Elveția franceză, la partea valonă a Belgiei și la insulele anglo-normande din Canalul Mîneei. Poporul Savoiei vorbește un dialect sud-francez, iar limba cultă și cea literară este pretutindeni cea franceză. Elementul italian din Savoia este atît de neînsemnat, încît limba populară franceză (adică dialectul sud-francez sau provensal) a pătruns chiar dincolo de Alpi, în Piemont și pînă în cîmpiile cursurilor superioare ale rîurilor Dora Riparia și Dora Baltea. Totuși, înainte de război nu s-au făcut simțite nici un fel de simpatii pentru o alipire la Franța. Asemenea gînduri nutrea, ici-colo, cîte un individ de prin Savoia de Jos care întreține unele relații comerciale cu Franța; masei poporului aceste simpatii le erau aici tot atît de străine ca și în toate țările vecine cu Franța în care se vorbește limba franceză. În genere este caracteristic faptul că, din țările care din 1792 pînă în 1812 s-au aflat sub dominația Franței, nici una nu simte nici cea mai mică dorință să se întoarcă sub aripile vulturului francez. Ele și-au însușit roadele primei revoluții franceze, dar s-au plictisit din cale-a-fără de centralizarea riguroasă a administrației, de felul cum gospodăresc prefectii, de infailibilitatea apostolilor civilizației trimiși de la Paris. Simpatiile pentru Franța, trezite din nou de revoluțiile din iulie și februarie, au fost iarăși înăbușite imediat de bonapartism. Nimeni nu este dispus să importe Lambessa, Cayenne și loi des suspects³⁸³. La aceasta se mai adaugă închistarea chinezească a Franței aproape față de orice comerț de import și care se face simțită în special la graniță. Prima republică a găsit la toate granițele provincii

asuprite, secătuite, popoare fărîmîțate, ale căror interese comune și firești erau nesocotite, provinciile cărora ea le-a adus emanciparea populației rurale, a agriculturii, industriei și comerțului. Al doilea Imperiu se lovește la toate granițele de o libertate mai mare decît poate oferi el însuși ; el se lovește în Germania și Italia de un sentiment național puternic, în țările mai mici — de interese deosebite de ale lui și bine consolidate, care, în urma unei perioade de 45 de ani de dezvoltare industrială extrem de vertiginoasă, au crescut și s-au împletit în toate direcțiile cu comerțul mondial. Cel de-al doilea Imperiu nu aduce cu sine nimic altceva decît despotismul cezarilor romani, închiderea comerțului și a industriei în marea închisoare a barierei lui vamale și, în cel mai bun caz, libertatea de a pleca de bunăvoie unde și-a înțărcat dracul copiii.

Despărțită de Piemont prin lanțul principal al Munților Alpi, Savoia își procură aproape toate cele necesare din nord, din Geneva și, în parte, din Lyon, tot așa cum, de cealaltă parte, cantonul Tessin, situat la sud de pasurile din Alpi, își procură cele necesare din Genova și Veneția. Dacă această împrejurare este un motiv pentru separarea de Piemont, ea nu este nicidecum un motiv pentru alipirea la Franța, căci metropola comercială a Savoiei este Geneva ; vina o poartă nu numai poziția geografică, ci și înțelepciunea legislației vamale franceze și șicanele vamei franceze.

Totuși, în pofida înrudirii etnice, a comunității de limbă și a lanțului Munților Alpi, se pare că savoiazii nu sînt cîtuși de puțin dispuși să se lase blagosloviți cu instituțiile imperiale ale măreței patrii franceze. Ei au sentimentul tradițional că nu Italia a cucerit Savoia, ci că Savoia a cucerit Piemontul. Pornind din mica Savoie de Jos, triburile belicoase de munteni din toată provincia s-au unit, formînd un stat, pentru ca apoi să coboare în cîmpia italiană, unde, atît prin cuceriri cît și prin măsuri politice, și-au alipit rînd pe rînd Piemontul, Monferratul, Nisa, Lomellina, Sardinia și Genova. Dinastia și-a stabilit reședința la Torino și a devenit italiană, dar Savoia a rămas leagănul statului, iar în prezent stema Italiei de nord, de la Nisa pînă la Rimini și de la Sondrio pînă la Siena, este crucea savoiardă. Franța a cucerit Savoia în timpul campaniilor din 1792—1794, și pînă în 1814 această provincie s-a numit Département du Mont Blanc *. Dar în 1814 ea n-a fost de loc dispusă să rămînă franceză ; sau alipirea la Elveția, sau

* — Departamentul Mont Blanc. — Nota trad.

restabilirea vechilor relații cu Piemontul — iată care era problema. Totuși, provincia a rămas franceză pînă după trecerea celor „o sută de zile”³⁸⁴; după aceea a fost retrocedată Piemontului. Cu timpul, vechea tradiție istorică firește că a slăbit; Savoiei nu i s-a mai acordat nici o atenție, o importanță precumpănitoare căpătînd provinciile italiene ale Piemontului; interesele politicii piemonteze se orientau tot mai mult spre sud și spre răsărit. Faptul cel mai remarcabil este că tocmai acea clasă a populației care pretindea rolul privilegiat de purtătoare a tradițiilor istorice mai manifesta încă, în cea mai mare măsură, tendințe separatiste: vechea nobilime conservatoare și ultramontană; și aceste tendințe s-au orientat spre o alipire la Elveția, atîta timp cît au mai dominat acolo vechile instituții oligarhice ale patriciatului; abia după instaurarea democrației în întreaga Elveție aceste tendințe au căpătat, pare-se, o altă orientare; sub Ludovic-Napoleon, Franța a devenit destul de reacționară și ultramontană pentru ca nobilimea savoiardă să vadă în ea o scăpare de politica revoluționară piemonteză.

În prezent, situația pare să se prezinte în felul următor: în general nu există nici o revendicare de a separa Savoia de Piemont. În partea de nord a țării, în Maurienne, Tarentaise și Savoia de Sus, populația este categoric pentru menținerea statu-quo-ului. La Genèveis, Faucigny și Chablais, dese ar fi să intervină o schimbare, alipirea la Elveția ar fi preferată oricărei alte alternative. Numai în Savoia de Jos, pe ici, pe colo, și mai cu seamă în rîndul nobilimii reacționare din întreaga provincie, se aud voci care revendică alipirea la Franța. Aceste voci sînt însă atît de izolate, încît chiar la Chambéry marea majoritate a populației se ridică cu hotărîre împotriva lor, iar nobilimea reacționară (vezi declarația lui Costa de Beauregard) nu îndrăznește să-și arate simpatiile.

Atît despre problema referitoare la compoziția națională și la voința poporului.

Cum stau acum lucrurile cu latura militară a problemei? Ce avantaje strategice prezintă pentru Piemont stăpînirea Savoiei? Care ar fi avantajele Franței? Și ce influență ar avea trecerea Savoiei în mîinile altui stat asupra unui al treilea stat aflat la graniță, asupra Elveției?

De la Basel pînă la Briançon, granița franceză descrie un arc mare, foarte concav; o parte destul de mare din teritoriul Elveției și întreaga Savoie pătrund aici în teritoriul francez. Dacă tragem o coardă de la extremitățile acestui arc de

cerc, vedem că segmentul de cerc este umplut aproape în întregime de Elveția franceză și de Savoia. Dacă granița franceză ar fi împinsă pînă la această coardă, atunci ar forma de la Lauterburg pînă la Fréjus o linie dreaptă ca cea dintre Lauterburg și Dunkerque; pentru apărare însă, această linie ar avea cu totul altă importanță decît linia Lauterburg-Dunkerque. În timp ce granița de nord rămîne complet deschisă, partea de nord a graniței răsăritene ar fi acoperită de Rin, iar partea ei de sud — de Alpi. Ce-i drept, între Basel și Mont Blanc linia de graniță nu ar fi marcată nicăieri de vreun hotar natural; „granița naturală” ar trece aici mai curînd pe linia Munților Jura pînă la fortul l'Ecluse și de acolo peste ramificațiile Alpilor care se întind la sud de Mont Blanc, înconjură valea riului Arve și se sfîrșește tot în dreptul fortului l'Ecluse. Dar cînd granița naturală descrie un *arc de cerc* concav, ea nu-și îndeplinește menirea, nemaifiind deci o graniță naturală. Cînd se mai întîmplă și ca acest segment concav de cerc, care împinge în mod atît de nenatural înapoi granița noastră, să fie, pe deasupra, locuit de oameni care „prin limba, obiceiurile și civilizația” lor sînt francezi, nu trebuie oare corectată greșeala făcută aici de natură? Convexitatea sau, cel puțin, linia dreaptă preconizată teoretic nu trebuie, oare, restabilită aici practic? Francezii care trăiesc dincolo de granița naturală trebuie oare sacrificați unui *lusus naturae* * ?

Că asemenea raționamente bonapartiste nu sînt lipsite de importanță o dovedește primul Imperiu, care a pășit din anexiune în anexiune, pînă cînd a fost împiedicat să mai facă acest lucru. Cea mai perfectă graniță are părțile ei slabe, care pot fi îmbunătățite și perfecționate; și cînd nu e cazul să te jenezi, aceste anexiuni pot continua la nesfîrșit. Oricum, din raționamentul de mai sus decurge următoarea concluzie: tot ceea ce se poate spune în legătură cu anexarea Savoiei, atît în ceea ce privește compoziția ei națională cît și interesele militare ale Franței, *este valabil și pentru Elveția franceză*.

Lanțul Munților Alpi, care se întinde de la Col di Tenda în direcția nord—nord-vest, face o cotitură la Mont Thabor, care formează piatra de hotar dintre Piemont, Savoia și Franța, îndreptîndu-se apoi spre nord—nord-est, pentru ca de la Mont Géant, punctul de hotar dintre Piemont, Savoia și Elveția, să cotească încă și mai mult spre est. De aceea, de la Mont Thabor pînă la Mont Géant, Alpii pot constitui granița naturală a Franței numai atunci cînd această graniță se întinde în li-

* — joc al naturii. — *Nota trad.*

nie dreaptă de la Mont Géant la Basel. Cu alte cuvinte : revendicarea alipirii Savoiei la Franța *include în sine revendicarea anexării Elveției franceze.*

Pe întreaga distanță unde principala creastă a Alpilor formează actuala graniță dintre aceste două țări nu se află decât o singură trecătoare pavată — Mont Genève. În afară de aceasta, mai există Col d'Argentera, care duce de la Barcelonnette pînă în valea Sturei, prin care poate trece artileria, și, poate, și alte poteci care, cu unele eforturi, pot fi făcute practicabile pentru unitățile din toate genurile de arme. Dar întrucît Savoia și Nisa dispun, fiecare, de două trecători pavate prin lanțul principal al Alpilor, orice armată franceză atacatoare, care nu a pus încă stăpînire pe aceste provincii, va cuceri cel puțin una din ele înainte de a trece Alpii. În plus, pentru un atac pornit din Franța, Mont Genève nu asigură decât o lovitură directă asupra Torino-ului, în timp ce Mont Cenis și încă mai mult Micul Saint-Bernhard, ambele trecători savoiarde, dau posibilitatea să se acționeze în flancuri. Pentru o armată italiană atacatoare, Mont Genève impune executarea unei largi mișcări de ocolire pentru a putea lovi în inima Franței, în timp ce prin Mont Cenis trece magistrala care duce de la Torino la Paris. De aceea, nici unui comandant de oști nu-i va trece prin gînd să folosească trecătoarea Mont Genève pentru altceva decât pentru coloanele auxiliare, în timp ce principala linie de operație va trece neapărat prin Savoia.

Prin urmare, stăpînirea Savoiei ar pune în primul rînd la dispoziția Franței un ținut care îi este necesar în cazul unui război ofensiv împotriva Italiei și pe care, altminteri, ar fi nevoie să-l cucerească. O armată italiană în apărare nu ar recurge, firește, niciodată la o bătălie decisivă pentru menținerea Savoiei, ea poate însă opri într-o oarecare măsură ofensiva inamicului prin acțiuni active în munți și prin distrugerea drumurilor încă în văile cursurilor superioare ale Arc-ului și Isère-ului (prin care trec șoselele Mont Cenis și Saint-Bernhard), pentru ca apoi, sprijinindu-se pe forțurile care închid trecătorile, să mai păstreze o bucată de vreme versantul nordic al principalului lanț al Alpilor. Despre o menținere absolută nu poate fi vorba aici, ca, firește, în general în cazul unui război purtat în munți ; bătălia decisivă este trăgănată pînă în momentul cînd inamicul coboară în cîmpie. Dar prin aceasta *se cîștigă, fără îndoială, timp*, ceea ce poate avea o importanță hotărîtoare pentru concentrarea forțelor în vede-

rea bătăliei generale și reprezintă un factor deosebit de însemnat pentru o țară atât de întinsă și atât de săracă în căi ferate ca Italia în comparație cu o țară atât de compactă, acoperită de o admirabilă rețea de căi ferate strategice ca Franța ; și acest timp ar fi cu siguranță pierdut dacă Franța ar stăpîni Savoia înainte de începerea războiului. Dar Italia nu va purta niciodată singură război împotriva Franței ; și dacă ea va avea aliați, este posibil ca între cele două armate să se stabilească un echilibru de forțe în Savoia. Urmarea acestui fapt va fi că lupta pentru stăpînirea lanțului Alpilor se va prelungi ; în cel mai rău caz, italienii se vor putea menține o bucată de vreme pe versantul de nord al lanțului munților, și, după ce-l vor pierde, își vor disputa cu francezii versantul de sud, căci stăpîn pe un lanț de munți este numai acela care stăpînește ambele versante și poate trece peste el. De aceasta depinde în foarte mare măsură dacă, după aceea, atacatorul va mai fi destul de puternic și de hotărît pentru a-l urmări pe apărător în cîmpie.

Campaniile din 1792—1795 în Savoia ne oferă un exemplu de un asemenea război îndelungat purtat în munți în care acțiunile militare ale ambelor părți beligerante au fost lipsite de vlagă, nehotărîte și duse pe bîjbiite.

La 21 septembrie 1792, generalul Montesquieu a pătruns în Savoia. Cei 10 000 de sarzi care o apărau erau, potrivit metodei folosite pe atunci, atât de răspîndiți într-un lanț de posturi de pază, încît n-au putut concentra nicăieri suficiente forțe în stare să opună rezistență. Chambéry și Montmélian au fost ocupate, iar francezii au înaintat repede prin văi, ajungînd pînă la poalele principalului lanț al Alpilor. Crestele munților au rămas însă în întregime în mîinile sarzilor, care, la 15 august 1793, după cîteva mici hărțuieli, au pornit, sub comanda generalului Gordon, ofensiva împotriva francezilor, ale căror forțe erau slăbite din pricina detașamentelor trimise la asediul Lyonului, și i-au respins din valea Arc-ului și Isère-ului spre Montmélian. Aici, coloanele zdrobite ale francezilor s-au unit cu rezervele lor. Kellermann s-a reîntors de la Lyon și imediat (la 11 septembrie) a trecut la ofensivă și fără prea mare greutate i-a respins din nou pe sarzi pînă la trecătorile din Alpi ; totuși, și forțele de care dispunea el erau epuizate, așa că s-a văzut nevoit să se oprească la poalele munților. Dar în 1794 efectivul armatei din Alpi a fost sporit pînă la cifra de 75 000 de oameni, cărora piemontezii nu le puteau opune decît 40 000 de oameni și, poate, o rezervă dis-

ponibilă, formată din 10 000 de austrieci. Cu toate acestea, primele atacuri ale francezilor, atât cele îndreptate împotriva Micului Saint-Bernhard cât și împotriva lui Mont Cenis n-au fost încununate de succes, pînă cînd, în cele din urmă, la 23 aprilie au cucerit Saint-Bernhardul, iar la 14 mai Mont Cenisul, și astfel întreaga creastă a munților a căzut în mîinile lor.

A fost nevoie, așadar, de trei campanii pentru a le smulge aici piemontezilor calea de acces spre Italia. Dacă în condițiile actuale este imposibil ca niște acțiuni militare, desfășurate pe un teren atât de mic în decursul cîtorva campanii să fie lipsite de orice rezultat, totuși, presupunînd un echilibru de forțe, francezilor le va fi greu nu numai să forțeze trecătorile din Alpi, dar și să rămînă destul de puternici pentru a coborî neîntîrziat în cîmpie. Savoia nu poate oferi mai mult decît atât Italiei, dar și aceasta e suficient.

Să admitem acum contrarul, și anume că Savoia se va uni cu Franța. Ce se va întîmpla atunci cu Italia? Versantul de nord al lanțului Alpilor se află în mîinile francezilor, italienii nu mai pot apăra decît versantul de sud, ale cărui puncte întărite și poziții pot fi dominate de pe creasta înaltă a munților sau pot fi măcar ținute sub observație și adesea chiar învăluite de la o distanță destul de mică. Apărarea munților se reduce la ultimul ei act, cel mai slab, și în cursul căruia se înregistrează și cele mai multe pierderi. Posibilitatea oferită de războiul în munți în Savoia, și anume de a se întreprinde acțiuni de recunoaștere, cade cu totul. Dar aceasta încă nu-i totul. Atîta timp cît Savoia trebuia *cucerită*, Franța, în împrejurările date, se putea mulțumi cu aceasta, silind astfel Italia la o apărare pasivă. Se obținea deja un anumit rezultat, și trupele puteau fi, probabil, folosite mai bine în altă parte; era în interesul Franței să nu angajeze prea multe forțe în lupta pe acest teatru de acțiuni militare. În schimb, cînd Savoia va deveni definitiv o provincie franceză, va merita osteneala să se treacă la o apărare activă după maniera franceză. O apărare pasivă în decursul unei campanii poate costa tot atîtea jertfe omenesti ca și o ofensivă asupra Italiei; pentru ofensivă nu e nevoie de mult mai multe trupe, și, în schimb, se deschid cu totul alte perspective!

A doua zi după anexare, ofițeri francezi de stat-major vor fi văzuți urcînd văile Arc-ului și Isère-ului, cercetînd văile laterale, cățărîndu-se pe coamele munților, interogînd pe cele mai bune călăuze din Alpi, măsurînd distanțele, făcînd ridi-

cări topografice și înregistrînd totul cu minuțiozitate ; ei vor face toate acestea nu dintr-un simplu capriciu de turiști, ci după un anumit plan, probabil gata întocmit de pe acum. În urma lor vor apărea curînd ingineri și antreprenori, și nu va trece mult timp pînă cînd în cele mai izolate locuri ale munților înalți vor fi construite șosele și clădiri, a căror semnificație nici muntenii și nici călătorii nu o vor putea explica. Ele nu vor fi destinate nici țăranilor, nici turiștilor ; scopul lor va fi numai desăvîrșirea însușirilor strategice naturale ale Savoiei.

Atît pasul Mont Cenis, cît și pasul Mont Genève duc amîndouă spre Susa. Dacă versantele sudice ale ambelor trecători vor fi atacate de coloane franceze, unitățile italiene care le vor apăra vor cădea într-o adevărată capcană. Ele nu vor avea de unde să știe din ce parte se va da principalul atac, vor ști însă dinainte că, dacă unul din aceste pasuri va fi forțat și Susa va fi cucerită, trupele destinate să apere celălalt pas vor rămîne complet izolate. Dacă mai întii va fi forțat Mont Cenis, atunci trupele care se vor afla pe Mont Genève se vor mai putea salva coborînd pe poteci în valea de la Fenestrelle și renunțînd la artilerie, convoaie și cai ; dacă însă atacatorii vor pătrunde peste Mont Genève pînă la Susa, atunci trupele care se vor afla în Mont Cenis vor pierde orice posibilitate de retragere. În asemenea împrejurări, apărarea acestor două pasuri se va reduce la niște simple acțiuni demonstrative. Totodată, liniile de operații ale celor două grupări ale trupelor franceze, șoseaua care duce de la Grenoble la Briançon și cea care duce de la Chambéry la Lans-le-Bourg sînt absolut paralele și despărțite numai de o creastă de munte care se ramifică de la Mont Thabor și e străbătută de multe poteci. Dacă vor construi pe această creastă o șosea transversală lungă de numai 4 mile germane, francezii vor avea posibilitatea să-și arunce după plac forțele de pe o șosea pe alta ; capcana va funcționa cu și mai mult succes, iar apărarea liniei Alpilor împotriva unei agresiuni pornite din Italia se va întări și mai mult în această parte.

Mai departe. În Savoia mai există un pas prin Alpi — Micul Saint-Bernhard. Multe autorități franceze în această materie susțin că Napoleon ar fi procedat mai bine dacă atunci cînd a trecut Alpii ar fi folosit, în locul Marelui Saint-Bernhard, acest pas. El se află la o altitudine mai mică, deci primăvara zăpezile se topesc aici mai devreme și, în general, este mai ușor de trecut. Coloanele converg din Lyon și Be-

șanșon cu cel puțin tot atîta ușurință spre Albertville, ca și spre Laussane ; și ambele trecători duc spre Aosta și Ivrea. Chiar unicul fapt al posibilității unei dispute cu privire la avantajele oferite de un pas sau altul pentru scopurile urmărite de Napoleon în campania din 1800 dovedește ce importanță are Micul Saint-Bernhard pentru ducerea războiului. Fi-rește, trebuie să existe condiții cu totul deosebite pentru ca Micul Saint-Bernhard să poată servi la o reeditare a manevrei strategice de învăluire de la Marengo. În războaiele actuale acționează armate mai mari, care nu vor putea trece niciodată o creastă de munte într-o singură coloană ; să te încumeți la o manevră de învăluire cu o coloană de numai 30 000 de oameni ar însemna, în zilele noastre, în majoritatea cazurilor, o pieire sigură. Toate acestea sînt valabile pentru prima și cea de-a doua campanie. Cînd însă, după cum se pare, toate războaiele duse cu dirzenie de ambele părți capătă, datorită grupurilor de fortărețe și taberelor întărite de tip modern, un alt caracter, mai prelungit, cînd deznodămîntul unui război nu mai poate fi hotărît definitiv înainte ca forțele părților beligerante să nu se fi epuizat cu încetul reciproc într-o serie întreagă de campanii, atunci și armatele devin, în cele din urmă, din ce în ce mai mici. Să admitem cazul că un război este dus, timp de mai mulți ani, cu un succes schimbător în cîmpia din nordul Italiei ; francezii, care ar fi ocupat în acest timp Casale sau Alessandria, sau amîndouă aceste puncte, ar fi aruncați peste Alpi, și ambele părți, cu forțe destul de slăbite, s-ar opri aici. Dar oare și în acest caz, cu rețeaua noastră de căi ferate, cu o artilerie de tip mai ușor, ar fi o artă atît de mare de a trece rapid la Ivrea 30 000—40 000 de oameni, ba chiar mai mulți peste Micul Saint-Bernhard ? De la Ivrea ei se pot îndrepta spre bazele lor întărite din cîmpie, unde vor găsi cele necesare și vor primi întăriri de la garnizoană ; dacă lucrul acesta nu va fi posibil, atunci drumul spre Torino și calea de retragere peste cele două pasuri mai apropiate nu le vor putea fi tăiate nici chiar de detașamente inamice mai puternice. Atunci însă acești 30 000—40 000 de oameni, cu garnizoanele respective, vor constitui deja o forță destul de apreciabilă și, în cel mai rău caz, după zdrobirea celor mai apropiate detașamente inamice, vor putea continua războiul cu cele mai mari șanse de succes în jurul taberei lor întărite. Să ne amintim numai cît erau de reduse armatele încă în 1814 și cu cît de puține forțe a obținut Napoleon în acel an rezultate atît de mari.

După cum am spus, drumul spre Saint-Bernhard trece prin valea Isère-ului, după cum drumul spre Mont Cenis trece prin valea Arc-ului. Amîndouă aceste ape izvorăsc din Mont Iseran. La nord de Bourg-Saint-Maurice, șoseaua care duce spre Saint-Bernhard se îndepărtează de cursul apei pentru a trece peste munte, în timp ce defileul (Val de Tignes) se îndreaptă direct spre sud. Mai jos de Lans-le-Bourg, la Termignon, o mică vale laterală (Val Saint-Barthélemy) se unește cu valea Arc-ului. Din Val de Tignes pornesc trei poteci, care trec peste creasta muntelui, între Mont Iseran și Mont Chaffequarré, și duc în Val Saint-Barthélemy. Una dintre aceste 3 poteci poate fi, fără îndoială, pavată. Dacă aici se va construi o șosea, atunci rețeaua de drumuri strategice ale Savoiei — ca provincie franceză de graniță — împreună cu șoseaua transversală de care am mai amintit va fi deja destul de bine dezvoltată. Chiar în spatele principalei creste a Alpilor va trece o șosea care va lega între ele principalele trei trecători și va permite ca în interval de două zile forțele principale ale trupelor să se poată deplasa de la Saint-Bernhard și Mont Genève în raionul Mont Cenis și în interval de 4—5 zile să se poată deplasa de la un flanc la celălalt. Dacă această rețea va mai fi completată cu o șosea care să ducă de la Moutiers, peste pasul Pralognan, spre Saint-Barthélemy și Lans-le-Bourg și cu o a doua șosea de la Moutiers spre Saint-Jean-de-Maurienne, ar fi greu să se mai adauge ceva. N-ar mai trebui decît să se construiască fortificațiile necesare pentru întărire, și nu pentru o barare absolută, și să se asigure apărarea localității Moutiers — principalul nod al șoselelor — ca bază centrală împotriva unui atac puternic din partea inamicului. Aici nu este vorba decît de a se construi în total mai puțin de 25 de mile germane de șosele noi.

Dacă aceste șosele sau altele asemănătoare vor fi construite — și nu încapă nici o îndoială că statul-major francez are de pe acum gata întocmit un plan pentru deplina folosire a Savoiei în scopuri strategice —, ce se va alege atunci de apărarea versantului sudic al Alpilor? Și, în caz de apărare, ce operații strălucite ar putea efectua un nou Lecourbe, sprijinindu-se pe o bază centrală întărită și pe mici forturi, dacă o asemenea rețea de șosele i-ar asigura posibilitatea de a se deplasa? Nu putem spune că în condițiile marilor noastre armate moderne nu mai este posibil să se ducă un război în munți. Acest lucru este în general just atîta timp cît armatele sînt într-adevăr mari și una din părțile beligerante are o supe-

rioritate netă. Dar armatele vor pierde mult din efectivul lor în luptele împotriva fortărețelor moderne și vor interveni destule cazuri când superioritatea va ceda locul echilibrului de forțe. Firește că nu mergi prin munți dacă nu ești nevoit, dar drumul de la Paris în Italia și din Italia la Paris va trece întotdeauna prin Savoia sau prin Wallis.

Să rezumăm. Datorită poziției ei geografice și, mai cu seamă, trecătorilor ei prin Alpi, Savoia, ca provincie franceză, ar permite unei armate franceze chiar puțin superioară numerică să pună stăpînire pe versantele italiene ale Alpilor, să efectueze ieșiri în văi și să dobîndească o însemnătate mult mai mare decît i-ar permite forțele ei. Cu unele pregătiri prealabile ale teatrului de acțiuni militare, armata franceză s-ar afla într-o situație atît de avantajoasă, încît, chiar în condițiile unui perfect echilibru de forțe în toate privințele, ea ar obține imediat o superioritate netă asupra inamicului; și în plus Mîcul Saint-Bernhard i-ar sili pe italieni să-și trimită trupele de acoperire la o mare distanță, în timp ce francezii, în împrejurările cunoscute, ar putea folosi această trecătoare pentru a da lovituri hotărîtoare cu caracter ofensiv.

Savoia în mîinile Franței este, în opoziție cu Italia, *exclusiv un instrument de ofensivă*.

Cum stau lucrurile cu interesele Elveției ?

În condițiile actualei stări de lucruri, Elveția nu poate fi atacată de nici unul din vecinii ei decît frontal. Dintre acești vecini socotim Germania de sud, fără Austria, drept unul, iar Austria drept al doilea, întrucît abia de curînd am văzut că aceste două state nu merg întotdeauna și neapărat mîna în mîna. Germania de sud poate ataca numai în direcția Basel-Constanza, Austria — numai pe linia Rheineck-Münster, Italia — pe linia Poschiavo-Geneva și Franța — pe linia Geneva-Basel. Pretutindeni, linia de retragere a armatei elvețiene este perpendiculară pe linia frontului ei, în spattele acestuia; pretutindeni, regiunile neutre de graniță îi acoperă mai mult sau mai puțin flancurile. O manevră strategică de învăluire nu poate fi deci organizată *înainte* de începerea luptei atîta timp cît Elveția este atacată numai de unul din vecinii ei. Singură Austria are anumite avantaje de flanc la Graubünden, dar oricum elvețienii nu vor răspunde, oricare ar fi împrejurările, la un atac al austriecilor, printr-o luptă hotărîtoare la Graubünden, ci mai departe, spre nord-vest, în regiunea subalpină. Faptul că Austria a renunțat la Lombardia a făcut să crească considerabil această situație avantajoasă a Elveției;

pînă acum un an Austria a avut în orice caz posibilitatea de a porni un atac concentric împotriva Elveției de sud-vest, posibilitate care, în condițiile oferite de o regiune muntoasă și dată fiind superioritatea forțelor inamicului, nu putea fi întotdeauna desconsiderată. Totuși influența unui asemenea atac s-ar resimți numai în cantoanele Graubünden, Tessin, Uri și Glarus, prin urmare în partea cea mai puțin populată și mai săracă a țării. În plus ar presupune o mare fărîmîtare a forțelor inamicului, în cazul cînd drumul lor din Italia ar trebui să treacă peste Saint Gotthard. Felul avantajos în care sînt dispuse actualmente țările limitrofe are pentru Elveția mai multă valoare decît garanțiile europene de neutralitate. El îi dă Elveției posibilitatea ca, în cazul unui atac din partea vreunei țări vecine, să prelungească lupta cît mai mult cu puțință, și acest lucru este, în ultimă instanță, singurul pe care poate conta o țară afit de mică.

Din momentul în care Savoia devine franceză sau este doar ocupată de trupe franceze, nici nu mai poate fi vorba de o apărare a întregii Elveții franceze, începînd de la Munții Jura Bernezi și pînă la Wallis-ul de Jos. Chiar acum Geneva poate fi transformată în 24 de ore într-o bază franceză. Munții Jura pot fi învăluiți tot așa ca și linia Zihl și lacurile Neuchâtel și Biel ; în loc să se hărțuiască în defilee și apoi să forțeze drumul îngust care trece printre aceste două lacuri și prin marea mlaștină, francezii vor face liniștiți o manevră de învăluire prin bogata regiune deluroasă Waadt, iar prima poziție indicată pentru o rezistență serioasă coincide cu aceea în care trebuie angajată prima mare bătălie, cu poziția situată în fața Bernei și în spatele râurilor Saane și Sense ; căci o coloană de învăluire care pornește din Savoia și trece prin Villeneuve și Vevey va face inutilă orice rezistență în cantonul Waadt.

Pînă acum prima linie de apărare a Elveției împotriva Franței o formau Munții Jura — un admirabil cîmp de acțiune pentru miliția neinstruită, dar care cunoștea terenul și se bucura de sprijinul populației. Dar acești munți nu pot fi puși în mod serios la socoteală din pricina liniei de graniță foarte sinuoase, care taie adesea de-a-curmezișul crestele lor paralele. A doua linie de apărare, mai importantă, este linia Zihl, care leagă Lacul Neuchâtel de Lacul Biel, și de aici se îndreaptă spre Aare. Ea este continuată în dreapta de cursul inferior al râului Aare, iar în stînga de râul Orbe, care se varsă

la extremitatea superioară a Lacului Neuchâtel, la Yverdon. Linia Zihl se întinde între cele două lacuri pe o distanță de numai o jumătate de milă, iar de la Lacul Biel pînă la Aare — pe o distanță de numai o milă. Propriu-zis, frontul poziției se întinde numai între cele două lacuri; el mai este întărit de marea mlaștină care se află în depresiune și se întinde de la Lacul Neuchâtel pînă la Aarberg și care poate fi trecută numai pe drumul principal. O manevră de învăluire a acestui front pe flancul drept prin Büren poate fi paralizată de trupele de rezervă la Aarberg; o manevră de învăluire pe o suprafață mai mare presupune construirea unui pod peste Aare și expune cu ușurință unor lovituri liniile de comunicație ale trupelor de învăluire. O manevră de învăluire a flancului stîng poate fi efectuată numai prin Waadt și poate fi oprită succesiv pe Orbe, Mentue și Broye. Rezistența opusă de armata elvețiană pe această linie nu poate fi paralizată printr-o manevră de învăluire executată de-a lungul Lacului Geneva în direcția Freiburg, deoarece elvețienii care se retrag de-a lungul Lacului Neuchâtel vor avea întotdeauna la dispoziția lor un drum mai scurt. Astfel, poziția de pe Zihl poate fi folosită numai pentru o bătălie decisivă în condiții extrem de favorabile, atunci cînd inamicul săvîrșește greșeli grosolane, totuși ea oferă tot ceea ce Elveția îi poate cere: posibilitatea de a-l opri pe inamic și de a concentra contingentele din sud-vestul Elveției.

De îndată însă ce Savoia s-ar afla în mîinile inamicului, o coloană care ar înainta dinspre Saint-Gingolph prin Ville-neuve și Châtel-Saint-Denis ar face inutilă orice rezistență în cantonul Waadt, căci ea s-ar afla deja la Vevey, la o distanță de vreo două mile de Freiburg, cînd elvețienii ar ajunge la Orbe, putînd, prin urmare, să le taie acestora retragerea. De la Saint-Gingolph la Freiburg sînt aproximativ 12 mile; Freiburg se află la distanță de o zi de marș în spatele flancului stîng al poziției de pe Zihl, între lacuri, și la 3 mile de Peterlingen (Payerne), unde coloanele franceze care înaintează prin Waadt pot face joncțiune cu trupele savoiarde. Deci agresorul, în cazul că dispune de Savoia, poate în răstimp de 3 sau 4 zile să taie, prin valea Rhône-ului, legătura cu Wallis-ul, să cucerească Geneva, Waadt și Freiburg pînă la Saane și să cadă, cu forțele sale principale, în spatele poziției de pe

Zihl, manevră datorită căreia Basel, Solothurn, Munții Jura Bernezi și Neuchâtel vor cădea în mîinile lui. Și acestea nu sînt raioane neprimitoare răsfirate prin munții înalți, ci tocmai cantoanele cele mai bogate și cele mai industriale ale Elveției.

Elveția a simțit atît de puternic presiunea exercitată asupra ei din punct de vedere strategic de către Savoia, încît în 1814 a izbutit să obțină binecunoscuta neutralizare a părții ei de nord, iar în 1816 a determinat Sardinia să-i făgăduiască printr-un tratat că Chablais, Faucigny și Genève nu vor fi cedate niciodată altui stat decît Elveției. Ludovic-Napoleon a făcut să se răspîndească pretutindeni zvonul că el n-ar avea pretenții decît asupra părții de sud a Savoiei, că Chablais, Faucigny și o parte din Genève pînă la Usse trebuie să revină Elveției. Dar cum nimic nu se dă degeaba, el îl folosește, potrivit relatărilor ziarului „Times”, pe d-l Vogt pentru a afla pe ascuns de la reprezentanța populară a cantoanelor elvețiene dacă nu ar consimți să i se acorde în schimb dreptul de liberă folosință a drumului care trece prin Simplon. Prima aluzie că Simplonul este și el un hotar natural al Franței, așa cum a și fost în realitate în timpul primului Imperiu.

Să admitem că Elveția s-ar îmbogăți de pe urma noului canton — Savoia de Nord. Granița ar constitui-o lanțul de munți care, ramificîndu-se din lanțul principal al munților între Micul Saint-Bernhard și Mont Blanc, se îndreaptă spre defileul Rhône-ului (fortul l'Écluse) și ar fi deci, pare-se, foarte „naturală”. Dar acest lanț de munți este străbătut de următoarele drumuri care pornesc din valea Isère-ului și din valea Rhône-ului: 1) Seyssel-Geneva; 2) Annecy-Geneva; 3) Annecy-Bonneville; 4) Albertville-Sallanches. De la Bonneville, ca și de la Sallanches, pornesc diferite drumuri spre Thonon, peste povîrnișul de nord al văii riului Arve. Țara este, prin urmare, complet descoperită în fața unei ofensive asupra Thononului, situat pe malul sudic al Lacului Geneva, și întrucît de la Seyssel sau Albertville pînă la Thonon nu sînt mai mult de 15 mile, stăpînirea asupra Savoiei de Nord i-ar oferi Elveției posibilitatea de a-și prelungi apărarea cu cel mult 5 zile. Dar cum pentru apărarea acestui nou canton nu pot fi trimise alte trupe decît cele din miliție, coloana atacatoare ar putea porni cu tot atît succes din Geneva direct asupra Thononului — cale de 5 mile —, de unde nu i-ar mai

rămîne de străbătut decît circa 4 mile pînă la Saint-Gingolph. În acest caz, stăpînirea asupra Savoiei de Nord oferă, prin urmare, Elveției un răgaz de numai 3 zile. În plus, aceasta poate duce numai la fărîmițarea forțelor de apărare ale Elveției. Calea de retragere a unei armate elvețiene, atacate dinspre Franța, trece, evident, prin Berna, prin presiune, unde este posibil — de-a lungul Aare-ului spre Zürich, unde nu — spre Lucerna, și din ambele aceste puncte — spre valea cursului superior al Rinului. De aceea armata nu trebuie să-și mute pozițiile prea departe spre sud ca să poată fi alungată de pe aceste poziții și împinsă în sus, în munți. După cum am văzut, cantonul Waadt mai poate fi inclus cu ușurință în sistemul de apărare elvețian, dar Savoia de Nord și Wallis-ul, care a rămas descoperit în urma încetării neutralității Savoiei, categoric că nu pot fi incluse în acest sistem. Se știe însă cît de puternică este într-un stat federal apărăt de miliție dorința fiecărui cetățean de a-și apăra propria sa patrie. Se știe că trupele vor murmura, că membrii consiliilor naționale vor protesta, dacă orașe și cantoane întregi vor fi cedate inamicului fără rezistență, și în special un canton nou, pe care Elveția l-a primit exclusiv în scopul apărării ei! Dacă chiar în cadrul statului-major fiecare dorește să contribuie cît poate pentru ca ținutul lui să fie apărăt în mod deosebit, într-o armată de miliție, unde, din pricina vieții ușoare și de huzur din timp de pace, disciplina este, în cel mai bun caz, destul de slabă, comandantului îi va fi foarte greu să-și țină trupele în ordine. Putem paria că în nouă cazuri din zece comandantul va da dovadă de slăbiciune sau va fi nevoit să cedeze și că Savoia de Nord va fi ocupată de trupe care nu vor fi de nici un ajutor apărării, dar care, în orice caz, vor suferi în timpul retragerii și în parte vor fi aruncate în Wallis, unde vor trebui să chibzuiască cum să treacă prin Gemmi sau Furka pentru a se uni din nou cu forțele principale ale armatei.

Singura garanție pentru Elveția este ca Savoia de Nord să nu-i aparțină nici ei, nici Franței; în acest caz, într-un război, Savoia de Nord va rămîne de fapt neutră față de aceste două state și va acoperi realmente Elveția. Dacă ar aparține Elveției, situația acesteia nu ar fi mai bună decît în cazul că Savoia de Nord ar aparține Franței. Importanța Savoiei se rezumă la cîștigarea a 3 sau cel mult 5 zile, din care cea mai mare parte vor fi apoi pierdute la apărarea canto-

nului Waadt. Dar ce contează aceasta în comparație cu certitudinea că în orice împrejurări nu poți fi atacat de inamic *decît* între Basel și Lacul Geneva ?

Savoia de Nord este pentru Elveția un dar grecesc³⁸⁵. Mai mult încă : acest dar include în sine o amenințare. În acest caz, Franța va stăpîni din punct de vedere militar întreaga Elveție franceză și va face imposibilă orice apărare cît de cît serioasă a acesteia. Anexarea de către Franța a Savoiei de Sud *ridică imediat problema necesității alipirii la Franța a Elveției franceze.*

III

Comitatul Nisa este situat, după cum se știe, la poalele Alpilor Maritimi, iar granița lui cu provincia Genova, trecînd la o distanță de o milă la răsărit de Oneglia, pe la Cervo, coboară pînă la mare. În partea de apus a acestui comitat se vorbește un dialect provensal, în partea de răsărit, dincolo de Roja, se vorbește un dialect italian. Totuși, cu excepția cîtorva sate de pe riul Var, limba literară este pretutindeni cea italiană, și numai în orașul Nisa, datorită puternicei afluențe de străini, cu ea rivalizează limba franceză.

Pentru a analiza în mod just problema compoziției naționale, trebuie să ne oprim puțin asupra corelației dintre limbi în Alpii Apuseni.

Pretutindeni unde limba italiană s-a ciocnit în Alpi cu alte limbi, ea s-a dovedit mai slabă. În nici un punct ea n-a pătruns dincolo de lanțul Alpilor; dialectele romanice din Graubünden și Tirol sînt cu totul independente de limba italiană. Dimpotrivă, toate limbile învecinate au pătruns în partea de sud a Alpilor, cîștigînd teren în detrimentul limbii italiene. În districtele muntoase apusene ale provinciei venețiene Udine se vorbește limba craino-slovenă. În Tirol, elementul german domină întregul versant sudic și întreaga vale a cursului superior al Adigelui; mai departe, spre sud, în inima teritoriului italian, există insule de limbă germană — sette comuni și tredici comuni³⁸⁶; la poalele Muntelui Gries, în partea de sud, ca și în tessineza Val di Caveragno, în piemonteza Val Formazza, în partea superioară a lui Val di Vedro, la poalele Simplonului, în sfîrșit, pe toată coasta de sud-est a lui Monte Rosa, în Val de Lys, în partea superioară a lui Val Sesia și Val Anzasca se vorbește limba germană. De la Val de Lys începe granița regiunii în care se vorbește limba franceză; această regiune cuprinde întreaga vale a Aostei și

versantul apusean al Alpilor Cottici, începînd de la Mont Cenis, astfel încît, de obicei, se consideră că toate apele din bazinul superior al Padului izvorăsc de aici. În mod obișnuit se apreciază că această graniță pornește de la Demonte (pe Stura), ceva mai la vest de Col di Tenda, se îndreaptă spre Roja și merge paralel cu acest rîu pînă la mare.

În problema graniței dintre limba populară germană sau slavă și cea italiană nu există nici o îndoială. Altfel stau însă lucrurile acolo unde se ciocnesc două limbi romanice, și anume nu limba literară italiană, il vero toscano *, și nu limba franceză cultă care se vorbește în nordul Franței, ci dialectul piemontez al limbii italiene și dispăruta limbă franceză din sud a trubadurilor, care a degenerat în mii de graiuri și pe care, pentru a ne exprima mai pe scurt, o desemnăm cu denumirea inexactă, dar îndeobște cunoscută, de limba provençală. Aceluia care a studiat vreodată, fie și superficial, gramatica comparată a limbilor romanice sau literatura provençală trebuie să-i fi sărit imediat în ochi marea asemănare dintre limba populară vorbită în Lombardia și Piemont și limba provençală. În Lombardia, această asemănare se reduce, ce-i drept, doar la formele exterioare ale dialectului; eliziunea terminațiilor în vocale la genul masculin și menținerea lor la genul feminin, numărul singular; tot astfel eliziunea majorității terminațiilor în vocale, în conjugări îi dau acestei limbi o rezonanță provençală, în timp ce pronunțarea nazală a lui *n* și felul cum sînt pronunțate *u* și *oeu* amintesc de limba franceză din nord. Formarea cuvintelor și fonetica sînt însă în esență italiene, și, acolo unde au loc abateri, ele amintesc în mod uimitor de frecvent, ca și în limba reto-romană ³⁸⁷, de limba portugheză **. În liniile lui principale, dialectul piemontez se aseamănă cu cel lombard, dar se apropie totuși

* — toscana autentică. — *Nota trad.*

** În latină *clavis*, în italiană *chiave*, în portugheză *chave*, în lombardă *ciâu* (se pronunță *ciâu*) — cheie. În „Allgemeine Zeitung” din Augsburg a apărut în vara trecută o corespondență din Verona (vezi comunicatele cartierului general austriac) în care se arăta că acolo oamenii se salută pe stradă cu cuvintele „*ciâu, ciâu*”. Înțeleptul ziar, căruia îi plac grozav greșelile de limbă, era, evident, în încurcătură în ceea ce privește cheia acestui „*ciâu*”. Acest cuvînt se pronunță „*s-ciâu*” și este analog cu forma lombardă „*schiavo*” — sclav, slugă, așa cum se salută oamenii și la noi: „sluga dv., preaplecata dv. slugă” etc. Din formele autentice provenșale întîlnite în limba lombardă ne vin în minte numai două: participiul trecut de genul feminin terminat în *da* (*amà, amada*) și persoana I, timpul prezent, terminată în *i* (*ami* — eu iubesc, *saludi* — eu salut).

mai mult de cel provensal, și fără îndoială că în Alpii Cottici și în Alpii Maritimi ambele dialecte sînt atît de apropiate încît cu greu se poate stabili o graniță precisă între ele *. Trebuie să mai adăugăm că în cea mai mare parte graiurile din sudul Franței nu sînt cu mult mai apropiate de limba literară din nordul Franței decît dialectul piemontez însuși. Prin urmare, în cazul acesta limba populară nu poate servi drept criteriu pentru rezolvarea problemei compoziției naționale. Țăranul din Alpi care vorbește limba provensală învață italiana tot atît de lesne ca și franceza, dar le folosește la fel de rar pe amîndouă ; el înțelege destul de bine piemonteză, cu care o scoate binișor la capăt. Și totuși, dacă trebuie să găsim legături mai solide, acestea ni le poate oferi numai limba literară, care în tot Piemontul și Nisa este, firește, italiana ; singurele excepții sînt valea Aostei și văile valdenzilor, unde pe alocuri predomină limba literară franceză.

Să vrei să afirmi că Nisa este de naționalitate franceză fără să ai alt temei decît un grai provensal, care, pe deasupra, nu e vorbit decît în jumătate provincie, este deci, din capul locului, o absurditate. Această afirmație este și mai absurdă cînd te gîndești că limba provensală este răspîndită și de cealaltă parte a Pirineilor, în Aragon, Catalonia și Valencia, și că în aceste provincii spaniole, în pofida unei oarecare influențe castiliene, nu numai că în general s-a menținut într-o formă mult mai pură decît oriunde în Franța, dar chiar continuă să existe ca limbă scrisă în literatura populară. Ce se va alege de Spania dacă în viitorul apropiat Ludovic Bonaparte va lansa pretenții și asupra acestor trei provincii, declarîndu-le de naționalitate franceză ?

Să cîștigi simpatii pentru Franța în comitatul Nisa pare un lucru și mai greu de obținut decît în Savoia. În ceea ce privește satele nu se aude absolut nimic, iar în oraș toate tentativele eşuează și mai categoric decît la Chambéry, deși este mult mai ușor să concentrezi un grup de bonapartiși în

* Principalele semne distinctive ale dialectului italian și ale celui provensal sînt: 1) vocalizarea lui *l* după consonante (*liore, piu, bianco*), proprie limbii italiene și străină dialectului provensal ; 2) formarea pluralului substantivelor din nominativul latin (*donne, cappelli*). Atît în dialectul provensal, cît și în cel vechi francez, nominativul se forma, ce-l drept, în timpul evului mediu, în felul acesta, în timp ce celelalte cazuri se formau din acuzativul latin (cu terminația *s*). După cîte știm însă, toate dialectele provensale moderne au păstrat numai această ultimă formă. Totuși la graniță poate apărea îndoiala dacă forma nominativului, care s-a păstrat, provine din dialectul italian sau din cel provensal.

această stațiune de pe litoral. Într-adevăr, nu-i de loc rea ideea de a-l face francez pe Garibaldi, care-i originar din Nisa !

Dacă pentru apărarea Piemontului Savoia are o importanță colosală, apoi Nisa o întrece. De la Nisa pornesc spre Italia trei drumuri : primul — Corniche — merge de-a lungul coastei spre Genova, al doilea duce peste Col di Nava de la Oneglia, prin valea Tanaro, spre Ceva, și al treilea duce peste Col di Tenda spre Cuneo (Coni). Primul drum este într-adevăr închis în cele din urmă de Genova, oferă însă, încă la Albenga și apoi la Savona, șosele bine pavate unei coloane care vrea să treacă Apeninii, fără a mai pune la socoteală o mulțime de poteci, și mai late și mai înguste, pe care se poate trece peste munți ; în ce fel pot fi ele utilizate în caz de război, a dovedit-o Napoleon în 1796. Cel de-al treilea drum, care duce peste Col di Tenda, este pentru Nisa ceea ce este Mont Cenis pentru Savoia ; el duce direct spre Torino, dar nu oferă de loc sau oferă prea puține avantaje de flanc. Drumul din mijloc, care trece peste Col di Nava, duce, dimpotrivă, direct la Alessandria și are în sud aceeași influență ca și Micul Saint Bernhard în nord, dar o influență mult mai directă și care depinde într-o mai mică măsură de împrejurări. El mai prezintă și avantajul că trece destul de aproape de drumul care merge paralel cu coasta și că, în cazul unui atac de aici, se poate primi un ajutor important. O coloană care înaintază pe drumul Nava poate face încă la Garessio din nou joncțiunea cu o coloană care a ajuns pînă la Albenga, înaintînd pe drumul paralel cu coasta, deoarece există un drum transversal de la Albenga pînă aici ; după ce a trecut de Ceva, drumul duce spre Alessandria prin Carcare, unde se unește cu drumul care pornește din Savona, la jumătate distanță între Ceva și Savona. Între Ceva, Savona și Oneglia se află însă munți înalți, unde nu se poate menține o apărare. În afară de aceasta, versantul nordic al lui Col di Nava, cu izvoarele râului Tanaro, se află *pe teritoriul Nisei*, și pasul aparține, prin urmare, aceluia care a stăpînit Nisa înainte de război.

O armată franceză care ar fi dispus de Nisa încă înainte de izbucnirea războiului ar fi amenințat de acolo flancurile, spatele și comunicațiile oricărei unități italiene care ar fi înaintat la vest de Alessandria. Prin urmare, în ceea ce privește războiul, a ceda Franței Nisa ar însemna că punctul de concentrare a armatei italiene este mutat mai înapoi, pînă

la Alessandria, și că se renunță la apărarea Piemontului propriu-zis, care în general poate fi apărat numai în Savoia și Nisa.

Istoria războiului revoluționar ne poate oferi și în acest caz cel mai bun exemplu.

La 1 octombrie 1792, generalul Anselme a trecut Var-ul cu o divizie de 9 000 de oameni și în același timp flota franceză (12 vase de linie și fregate) a ancorat la Nisa, la o distanță de 1 000 de pași de țăr. Locuitorii Nisei, simpatizând cu revoluția, s-au răsculat, iar slaba garnizoană piemonteză (2 000 de oameni) s-a retras în mare grabă spre Col di Tenda și a ocupat o poziție la Saorgio. Orașul Nisa i-a primit pe francezi cu brațele deschise, aceștia însă au jefuit întreaga regiune, au incendiat casele țăranilor, le-au siluit femeile, și nici ordinele generalului Anselme, nici proclamațiile comisarilor Conventului nu i-au putut chema la ordinc. Acesta era nucleul inițial al viitoarei armate italiene cu care mai târziu generalul Bonaparte și-a cucerit primii săi lauri. Se pare că în perioada de început bonapartismul a trebuit să se sprijine întotdeauna pe lumpenproletariat ; fără o Societate 10 decembrie el nu a putut sta nicăieri pe picioare. Părțile beligerante au rămas mult timp una în fața celeilalte fără sa întreprindă nimic ; francezii au ocupat orașul și împrejurimile, piemontezii, care primiseră drept întărire o divizie austriacă, au rămas stăpini în munți, ocupind o poziție puternic întărită cu centrul la Saorgio. În iunie 1793, francezii au întreprins câteva atacuri, în general infructuoase ; în iulie au ocupat Col d'Argentera, care ducea în spatele poziției inamicului. După cucerirea Toulonului (decembrie 1793), armata din Italia a primit întăriri însemnate și pe lângă ea a fost detașat generalul Bonaparte. În primăvara următoare, acesta a organizat un atac împotriva taberei de la Saorgio, care la 28 aprilie a fost încununat de un succes deplin și i-a făcut pe francezi stăpini pe toate pasurile din Alpii Maritimi. Atunci Bonaparte a propus ca armata din Alpi să se unească cu armata din Italia în valea Sturei și să cucerească Piemontul ; planul n-a fost însă acceptat. La scurt timp după aceea, în urma loviturii de la 9 termidor ³⁸⁸, Bonaparte și-a pierdut pe cel mai puternic protector, pe Robespierre-junior, și implicit influența sa în consiliul de război ; el n-a mai rămas decît un simplu general de divizie. Armata a trecut la apărare. Abia atunci cînd generalul austriac Colloredo a început să înainteze cu încetineala obișnuită spre Savona, cu scopul de a tăia fran-

cezilor cea mai importantă cale de comunicație cu Genova neutră, lui Bonaparte i s-a ivit prilejul să-l atace și să-l înfrîngă. Cu toate acestea, drumul spre Genova era amenințat, și campania din 1795 a început cu izgonirea francezilor de pe întreaga Rivieră genoveză. Între timp, în urma păcii încheiate cu Spania³⁸⁹, armata din Pirineii răsăriteni a devenit disponibilă și a fost îndreptată spre Nisa, unde pînă în noiembrie s-a concentrat în întregime. Schérer, căruia acum i se încredințase comanda în Alpii Maritimi, a trecut imediat la ofensivă potrivit unui plan elaborat de Masséna. În timp ce Sérurier le dădea de furcă piemontezilor la Col di Tenda, Masséna, printr-o manevră de învăluire pornită sus, în munți, a ajuns din spate la orașul Loano, pe care Augereau l-a atacat frontal (la 23 noiembrie). Planul a reușit perfect, austriecii au înregistrat 2 000 de morți, 5 000 de prizonieri, au pierdut 40 de tunuri și li s-a tăiat orice legătură cu piemontezii. Comunicarea cu Genova a fost acum din nou asigurată și pe toată durata iernii francezii au rămas incontestabil stăpîni pe munți. În primăvara anului 1796, Bonaparte a primit, în sfîrșit, comanda supremă a armatei din Italia, și atunci lucrurile au luat o altă întorsătură. Buzuindu-se pe faptul că Nisa și Riviera di Ponente erau în mîinile sale, el s-a îndreptat de la Savona în munți, i-a zdrobit pe austrieci la Montenotte, Millesimo și Dego și le-a tăiat astfel orice legătură cu piemontezii, care, vîzîndu-se încercuiți de forțe franceze superioare numericește și izolați după cîteva lupte de ariergardă, s-au grăbit să încheie imediat pace. Astfel, patru bătălii fericite purtate în văile cursurilor superioare ale rîurilor Bormida și Tanaro le-au asigurat francezilor stăpînirea militară a întregului Piemont, fără să mai fie nevoie de o lovitură directă asupra Torino-ului. Războiul s-a deplasat imediat în Lombardia, iar Piemontul a devenit o parte din baza de operații a francezilor.

Deci în primii trei ani de război Italia a fost apărută în întregime de Nisa. Abia în cea de-a treia campanie au fost pierdute pasurile din Alpii Maritimi, și tocmai în cea de-a patra campanie au fost folosite, dar atunci într-un mod foarte hotărît. După luptele purtate în munți în prima săptămînă, a fost suficientă o singură demonstrație puternică pentru a-i face pe piemontezi să-și dea seama de situația lor desperată și de necesitatea de a capitula. Ofensiva propriu-zisă se putea desfășura aproape fără nici o piedică în direcția Milano; în-

tregul ținut dintre Bormida, Tessin și Alpi a căzut în mîinile francezilor fără nici un efort din partea lor.

Dacă Nisa devine o provincie franceză, Italia se află față de Franța în aceeași situație în care s-a aflat la sfîrșitul campaniei din 1794. Francezilor nu numai că le este deschisă calea spre valea Sturei prin Col di Tenda și spre valea Tanaro prin Col di Nava ; unei armate franceze atacatoare superioare numericește nu i se poate bara drumul spre Albenga și Savona, și de aceea la 3 sau 4 zile după începerea campaniei ea se va afla din nou în punctul inițial al campaniei din 1796. Unde trebuie să i se împotrivescă forțele principale ale armatei italiene ? În Riviera genoveză nu există un cîmp de operații unde să se desfășoare ; la vest de Belbo și Tanaro, ele își periclitează comunicațiile cu Alessandria, Lombardia și cu peninsula. Singurul lucru pe care l-ar putea face ar fi să înainteze la sud de Alessandria și să atace cu forțe unite coloanele izolate care ies din munți. Aceasta presupune însă din capul locului renunțarea la apărarea graniței pe care o formează Alpii, altminteri toate detașamentele din Col di Tenda și de mai departe, spre vest și nord-vest, s-ar pomeni izolate. Cu alte cuvinte, stăpînind Nisa, *Franța își asigură dominația asupra Alpilor*, care în cazul acesta încetează de a mai fi pentru Italia un zid de apărare, și, totodată, dominația militară asupra Piemontului.

Nisa oferă Franței aceleași avantaje de flanc în sud pe care i le oferă Savoia în nord, dar într-un mod mai complet și mai direct. Dacă Nisa sau Savoia, chiar fiecare în parte, lasă Piemontul propriu-zis cu totul descoperit în fața unui atac din partea francezilor, ce putere va dobîndi Franța asupra Piemontului stăpînind amîndouă provinciile ! Piemontul va fi strîns de ele ca într-un clește ; pe întreaga linie, de la Micul Bernhard pînă în jurul lui Col di Nava și pînă la drumurile de munte de mai sus de Savona, pseudoatacurile pot continua hărțuiala în variante infinite atîta timp cît nu are loc, în cele din urmă, un adevărat atac împotriva unei poziții de flanc, în urma căruia toate unitățile italiene, înfundate prea adînc în munți, sînt izolate. Unei armate italiene nu i-ar rămîne altceva de făcut decît să se concentreze la Alessandria și Casale, să lase în Alpi doar detașamente de pază și, de îndată ce se va afla direcția principală a atacului, să arunce acolo forțe unite. Admițînd un asemenea fapt, aceasta ar însemna, cu alte cuvinte, că nu numai lanțul Munților Alpi, ci și întregul bazin piemontez al Padului este lăsat din capul

locului pe mîna inamicului și că prima poziție de apărare a unei armate italiene împotriva Franței se află dincolo de linia de fortificații de la Alessandria. Cu Savoia și Nisa drept bastioane înaintate, Piemontul este prima bază de operații a armatei italiene; fără ele Piemontul intră din punct de vedere militar în sistemul de ofensivă francez, și numai o victorie reputată pe teritoriul piemontez și cucerirea pasurilor din Savoia și Nisa îl pot smulge din nou din mîinile francezilor.

Anexarea Savoiei și Nisei are aceeași importanță ca și anexarea, dacă nu politică, cel puțin *militară*, a Piemontului de către Franța. Cînd, pe viitor, Victor Emanuel va cuprinde cu privirea de la Villa della Regina *, lîngă Torino, falnicul lanț al Alpilor, din care lui nu-i va mai aparține nici un munte, atunci va înțelege limpede toate acestea.

Dar, se spune, de vreme ce în Italia de nord se formează un stat puternic din punct de vedere militar, Franța are nevoie de Nisa și de Savoia pentru propria ei apărare.

Că Savoia ar întări considerabil sistemul de apărare francez, am văzut. Nisa ar putea întări acest sistem numai în măsura în care inamicul, care ar vrea să invadeze actualele departamente franceze din Alpi, ar trebui să cucerească în prealabil și această provincie. Se pune însă întrebarea dacă în general un stat italian puternic din punct de vedere militar ar amenința în așa măsură Franța, încît aceasta să aibă nevoie de o apărare deosebită împotriva lui.

Italia, chiar dacă ar fi în întregime unită, n-ar putea duce niciodată, cu cei 26 000 000 de locuitori ai ei, un război ofensiv împotriva Franței decît în alianță cu Germania. Într-un asemenea război însă, Germania ar fi aceea care ar da întotdeauna principala masă de forțe armate, iar Italia ar juca un rol subordonat. Singur acest fapt ar fi suficient pentru a muta obiectivul principal al atacului din Alpi pe Rin și pe Maas. La aceasta mai trebuie să adăugăm că obiectivul hotărîtor al atacului — Parisul — se află în nordul Franței. Franța va primi întotdeauna lovitura decisivă din Belgia, iar în cazul că Belgia este neutră, această lovitură va veni de pe malul stîng, cel german, al Rinului și de pe cursul superior, bade-nez, al Rinului. Orice altă lovitură implică o manevră de învăluire și este într-o anumită măsură excentrică, nu îndreptată direct împotriva Parisului. Și dacă Clausewitz a ironizat („Despre război“, cartea a VI-a, cap. 23) felul în care, în 1814, o armată de 200 000 de oameni, în loc să pornească

* — vila reginei. — *Nota trad.*

direct împotriva Parisului, s-a lăsat dusă, potrivit unei teorii stupide, pe platoul din Langres, făcînd un ocol prin Elveția, ce ar spune el acum despre niște planuri de campanie potrivit cărora atacul principal împotriva Parisului trebuie dat trecîndu-se prin Italia de nord și Savoia sau chiar prin Nisa ? În comparație cu un atac dinspre Rin, orice atac dat prin Savoia prezintă mari neajunsuri, în primul rînd din pricina liniei de comunicație, mult mai lungi care, pe deasupra, mai trece și prin Alpi, din pricina distanței mult mai mari pînă la Paris și, în sfîrșit, din pricina puterii de atracție exercitate de marea tabără întărită de la Lyon, care, în majoritatea cazurilor, va zădărnici atacul. De aceea, în campania din 1814, nici unitățile care au pătruns în Franța prin Italia nu au jucat aproape nici un rol.

Dispunînd la această graniță a ei, și așa perfect acoperită, de asemenea mijloace de apărare împotriva unuia dintre cei mai slabi vecini ai ei, Franța nu are de fapt nevoie de o extindere de teritoriu. Dacă actualele granițe ale Franței s-ar afla pretutindeni la o distanță tot atît de mare de Paris, dacă ar fi tot atît de sigure, datorită obstacolelor naturale, a fortificațiilor construite și a greutății cu care inamicul își poate stabili linia de comunicație, cum este granița ei cu Italia, Franța ar fi invulnerabilă. Dacă bonapartismul alege însă tocmai acest punct pentru a-și formula aici pretențiile asupra așa-ziselor granițe naturale, sub pretextul că, pentru apărarea ei, Franța nu se poate dispensa de ele — cu cît îi va fi mai ușor să-și fundamenteze pretențiile pe Rin !

Nisa va rămîne întotdeauna italiană, chiar dacă, pentru moment, ar fi cedată Franței. Savoia poate dori ea însăși alipirea ei la Franța, și, probabil, chiar o va dori mai tîrziu, cînd va avea loc o mai puternică consolidare a marilor națiuni europene. Nu este însă de loc același lucru dacă Savoia va deveni franceză de bunăvoie, după ce Germania și Italia își vor fi înfăptuit unitatea lor națională atît din punct de vedere politic cît și militar, sporindu-și astfel considerabil prestigiul lor în Europa, — sau dacă un suveran care nu se poate lipsi de cuceriri, cum este Ludovic-Napoleon, o va obține de la o Italie încă fărîmițată pentru a-și eterniza supremația asupra ei și pentru a crea totodată primul precedent în sprijinul teoriei granițelor naturale.

IV

În această tirguială pentru Savoia și Nisa, pe noi, germanii, ne interesează trei momente esențiale.

În primul rînd, declararea în mod practic de către Ludovic Bonaparte a independenței Italiei : împărțirea Italiei în cel puțin trei sau poate chiar patru state ; Veneția aparține Austriei ; Franța, stăpînind Savoia și Nisa, își exercită dominația asupra Piemontului. Statul Papal, după separarea Romagnei, va despărți complet Neapolele de statul Italiei de nord, împiedicînd totodată orice extindere a acestuia spre sud, pentru ca papei să-i fie „garantată” stăpînirea asupra restului de teritorii. Totodată, statului Italiei de nord, Veneția îi este prezentată drept cea mai apropiată momeală, iar mișcarea națională din Italia are în Austria pe primul și cel mai direct dușman al ei ; și pentru ca acest nou regat să poată fi pus în mișcare, după dorința lui Ludovic-Napoleon, împotriva Austriei, francezii pun stăpînire pe toate pozițiile care domină Alpii apuseni și își împing avanposturile pînă la o distanță de 9 mile de Torino. Acestea sînt pozițiile pe care bonapartismul și le-a creat în Italia și care, în cazul unui război pentru granița renană, vor conta cît o întregă armată. Ele oferă Austriei cel mai bun pretext de a furniza cel mult contingentul pe care-l datorează în cadrul Confederației germane, dacă nu chiar mai puțin. Aici un singur lucru ar putea ajuta : o schimbare radicală a politicii germane cu privire la Italia. Că Germania nu are nevoie de ținuturile venețiene pînă la Mincio și Pad, credem că am demonstrat în altă parte. De asemenea, nici existența dominației papale sau a celei napolitane nu prezintă pentru noi vreun interes ; ceea ce prezintă pentru noi interes este, dimpotrivă, crearea unei Italii puternice și unite, care să poată duce o politică proprie. În condițiile date, noi îi putem oferi, prin urmare, Italiei mai mult

decît bonapartismul. S-ar putea ca în curînd să intervină asemenea împrejurări în care va fi de mare importanță să nu scăpăm din vedere acest lucru.

În al doilea rînd, proclamarea fățișă a teoriei granițelor naturale ale Franței. Că presa franceză a înscris din nou pe steagul ei această teorie nu numai cu încuviințarea guvernului, ci din ordinul lui direct, nu mai încape nici o îndoială. Deocamdată, această teorie se aplică numai în ceea ce privește Alpii; în sine este un lucru încă oarecum inofensiv. Savoia și Nisa sînt niște provincii mici, cu o populație, respectiv, de numai 575 000 și 236 000 de locuitori și care ar spori deci populația Franței doar cu 811 000 de oameni; însemnătatea lor politică și militară nu-ți sare imediat în ochi. Dar faptul că, în legătură cu pretențiile asupra acestor două provincii, a fost din nou scos în evidență și reamintit poporului francez tocmai punctul de vedere al granițelor naturale, că urechea Europei trebuie din nou să se deprindă cu acest slogan, ca și cu alte sloganuri bonapartistice, care de 10 ani înapoi au fost rînd pe rînd lansate și apoi abandonate, — aceasta ne privește pe noi, germanii, în mod deosebit. În Franța primului Imperiu, pe care au continuat să o vorbească atît de stăruitor republicanii de la „National”³⁹⁰, prin granița naturală a Franței se înțelege par excellence Rinul. Și astăzi încă, cînd vine vorba despre granița naturală, nici un francez nu se gîndește la Savoia sau Nisa, ci numai la Rin. Care guvern care se mai sprijină încă pe tradițiile și pe tendințele de cucerire ale țării s-ar încumeta să proclame din nou principiul granițelor naturale pentru a propune apoi Franței să se mulțumească cu Savoia și Nisa?

Proclamarea reînnoită a teoriei granițelor naturale ale Franței constituie pentru Germania o amenințare directă, un fapt care nu mai poate fi subapreciat și care îndreptățește sentimentul național manifestat în Germania acum un an. Ce-i drept, nu Ludovic-Napoleon, ci presa condusă de el declară acum în auzul tuturor că, firește, nu a fost vorba și nici acum nu este vorba decît de Rin.

În al treilea rînd și mai ales — *poziția Rusiei față de toată această intrigă*. Anul trecut, cînd a izbucnit războiul și cînd însuși Gorceakov a recunoscut că Rusia și-a lăsat unele „obligații în scris” față de Ludovic-Napoleon, în rîndurile publicului au început să circule zvonuri cu privire la conținutul acestor obligații. Ele proveneau din surse diferite și în esență se confirmau unul pe altul. Rusia se obliga să mobilizeze 4

corpuri de armată și să le dispună la granița prusiană și la cea austriacă, pentru a înlesni astfel jocul lui Ludovic-Napoleon. În ceea ce privește desfășurarea războiului propriu-zis, au fost, pare-se, prevăzute trei ipoteze.

Sau Austria încheie pace, stabilind granița pe Mincio ; în acest caz, ea pierde Lombardia și, izolată de Prusia și Anglia, va putea fi ușor convinsă să intre în alianța ruso-franceză, ale cărei scopuri mai îndepărtate (împărțirea Turciei, cedarea malului stîng al Rinului Franței) vor fi apoi îndeplinite pe alte căi.

Sau Austria continuă lupta pentru a pune stăpînire pe Veneția ; în cazul acesta ea va fi complet izgonită din Italia, în Ungaria va izbucni insurecția și în asemenea împrejurări ea va fi cedată marelui duce Constantin al Rusiei ; Lombardia și Veneția vor reveni Piemontului, iar Savoia și Nisa — Franței.

Sau, în sfîrșit, Austria continuă lupta, și Confederația germană o sprijină ; atunci Rusia intră activ în luptă, Franței îi revine malul stîng al Rinului, iar Rusia obține libertate de acțiune în Turcia.

Să repetăm : aceste date cu privire la punctele esențiale ale alianței ruso-franceze au fost cunoscute și publicate încă la începutul războiului. O mare parte dintre ele au fost confirmate de evenimente. Cum stau lucrurile cu restul ?

Dată fiind natura lucrurilor, deocamdată este imposibil să se aducă documente doveditoare. Acestea vor vedea lumina zilei abia atunci cînd înseși evenimentele vor ajunge de domeniul istoriei. Numai politica Rusiei, stabilită pe bază de fapte și documente cu privire la perioade istorice anterioare (de pildă documentele rusești găsite în 1830 la Varșovia ³⁹¹), poate servi drept călăuză în această încîlceală de intrigi ; pentru acest scop însă ea este absolut suficientă.

De două ori în decursul acestui secol Rusia a încheiat o alianță cu Franța, și de fiecare dată scopul său baza acestei alianțe a fost împărțirea Germaniei.

Prima oară pe o plută la Tilsit ³⁹². Rusia a lăsat atunci Germania cu totul la discreția împăratului Franței și chiar și-a luat drept compensație o parte din Prusia. A obținut în schimb libertate de acțiune în Turcia ; s-a grăbit să cucerască Basarabia și Moldova și să-și trimită trupele dincolo de Dunăre. Faptul că, la scurtă vreme după aceea, Napoleon a început „să studieze problema turcă” și și-a schimbat radical punctul de vedere în această privință a constituit pentru Rusia unul din principalele motive ale războiului din 1812.

A doua oară în 1829. Rusia a încheiat cu Franța un tratat potrivit căruia Franței urma să-i revină malul stîng al Rinului, iar Rusia obținea din nou libertate de acțiune în Turcia. Acest tratat a fost anulat de revoluția din iulie; documentele respective le-a găsit Talleyrand cînd se pregătea actul de acuzare împotriva guvernului Polignac, și le-a aruncat în foc, pentru a scăpa diplomația franceză și cea rusă de un scandal colosal. Pentru publicul neinițiat, diplomații din toate țările reprezintă o asociație secretă și nu se vor compromite niciodată în mod public unul pe altul.

În războiul din 1853, Rusia s-a bizuit pe Sfînta Alianță, care, după părerea ei, fusese creată de intervenția în Ungaria și de înfrîngerea Varșoviei și consolidată de neîncrederea Austriei și Prusiei față de Ludovic-Napoleon. Dar s-a înșelat. Austria a uluit lumea prin nerecunoștința ei³⁹³ (ea își plătise între timp datoria ei față de Rusia cu dobînzi cămătărești încasate din Schleswig-Holstein și Varșovia) și prin reluarea consecventă a politicii ei tradiționale antiruse la Dunăre. În această problemă, Rusia și-a greșit socotelile; în cealaltă problemă însă i-a venit din nou în ajutor trădarea din tabăra dușmană.

Un lucru era limpede: ideea fixă a cuceririi Constantinopolului putea fi tradusă acum în fapt numai printr-o alianță cu Franța. Pe de altă parte, Franța nu avusese încă niciodată o cîrmuire căreia să-i fie atît de indispensabilă cucerirea malului stîng al Rinului ca cîrmuirea lui Ludovic-Napoleon. Situația era și mai favorabilă decît în 1829. Rusia avea toate atuurile în acest joc; Ludovic-Napoleon nu putea face altceva decît să scoată castanele din foc pentru ea.

În primul rînd trebuia înfrîntă Austria. Începînd din 1814, Austria a luptat pe cale diplomatică împotriva planurilor de cucerire ale rușilor pe Vistula și Dunăre cu aceeași îndîrjire — și acesta este unicul, dar incontestabilul ei merit — cu care s-a împotrivit francezilor pe cîmpul de luptă din 1792 pînă în 1809. În 1848—1849, cînd revoluția din Germania, Italia și Ungaria a dus Austria în pragul dezmembrării, Rusia a salvat Austria — dezmembrarea ei nu trebuia să survină în urma unei revoluții, care ar fi smuls din mîinile politicii ruse conducerea părților eliberate ale imperiului. Cu toate acestea, mișcarea diferitelor naționalități, devenită din 1848 independentă, a lipsit Austria de posibilitatea de a se mai opune Rusiei, distrugînd astfel ultimul sens intern, istoric, al existenței Austriei.

Aceeași mișcare națională antiaustriacă trebuia să devină acum factorul dezmembrării Austriei: mai întâi în Italia, apoi, dacă va fi nevoie, în Ungaria. Rusia nu acționează ca Napoleon I; spre apus, mai cu seamă, unde se ciocnește de o populație deasă, superioară ca civilizație propriului ei popor, Rusia înaintează foarte încet. Începuturile subjugării Poloniei datează din timpul lui Petru cel Mare, și încă nu este complet terminată. Succesele încete, dar sigure o satisfac în aceeași măsură ca și loviturile rapide, hotărâtoare, cu rezultate importante; dar ea prevede întotdeauna ambele posibilități. În felul cum a fost folosită insurecția din Ungaria în războiul din 1859, și anume în faptul că a fost lăsată în rezervă pentru actul al doilea, se vede limpede mîna Rusiei.

Dar oare Rusia, mulțumită, dintr-un punct de vedere, de slăbirea Austriei în urma scurtei campanii din 1859, n-a prevăzut nici un fel de alte eventualități? Și-a mobilizat ea oare primele patru corpuri de armată numai pentru a avea această satisfacție? Și cum s-ar fi prezentat lucrurile dacă Austria n-ar fi cedat? Dar dacă combinațiile militare și politice ar fi silit Prusia și restul Germaniei — și dacă războiul ar fi continuat nici nu se putea întîmpla altfel — să intervină în sprijinul Austriei? Ce-ar fi fost atunci? Ce obligații și-ar fi putut asuma în acest caz Rusia față de Franța?

Răspunsul la această întrebare îl dau tratatul de la Tilsit și tratatul din 1829. Franța va trebui să primească și ea partea ei din pradă, dacă Rusia se va extinde în regiunea Dunării și, direct sau indirect, va stăpîni la Constantinopol. Singura compensație pe care Rusia o poate oferi Franței este malul stîng al Rinului; sacrificiile trebuie să le facă din nou Germania. Politica firească și tradițională a Rusiei față de Franța constă în a-i promite Franței malul stîng al Rinului sau în a-i da, în cazul respectiv, tot concursul în schimbul recunoașterii și sprijinirii cuceririlor rușilor de la Vistula și Dunăre; iar Germaniei, care drept mulțumire recunoaște cuceririle rușilor, Rusia îi ajută să-și recucerească, smulgîndu-l Franței, ținutul pierdut. Acest program poate fi îndeplinit, firește, numai în timpul unor mari crize istorice, ceea ce nu împiedică de loc ca asemenea eventualități să fi fost prevăzute în 1859 tot atît de bine ca și în 1829.

Ar fi ridicol să mai vrei să demonstrezi astăzi că scopul permanent al politicii externe a Rusiei este cucerirea Constantinopolului și că pentru atingerea acestui scop toate mijloacele i se par potrivite. Vrem să amintim aici unul singur. Rusia nu

va fi niciodată în stare să înfăptuiască împărțirea Turciei decât printr-o alianță cu Franța sau Anglia. Când în 1844 se părea că este momentul potrivit pentru a face oferte directe Angliei, țarul Nicolaie a plecat în Anglia și a dus personal un memoriu al Rusiei cu privire la împărțirea Turciei, în care, printre altele, li se promitea englezilor Egiptul. Ofertele au fost respinse, lordul Aberdeen însă a pus memoriul într-o casetă pe care a predat-o sigilată urmașului său la ministerul de externe. Fiecare ministru de externe care urma citea acest document, îl sigila din nou și îl preda în această formă urmașului său, pînă cînd, în sfîrșit, în 1853, în dezbaterile din Camera lorzilor, chestiunea a devenit publică. În același timp a fost dată publicității faimoasa convorbire dintre țarul Nicolaie și sir Hamilton Seymour cu privire la „omul bolnav”, în cursul căreia Angliei i-au fost, de asemenea, oferite Egiptul și Creta, Rusia fiind, pare-se, dispusă să se mulțumească cu cîteva avantaje modeste³⁹⁴. Promisiunile făcute de Rusia Angliei erau, prin urmare, în 1853 aceleași ca și în 1844; oare promisiunile făcute Franței să fi fost în 1859 mai puțin generoase decât în 1829?

Atît prin situația sa, cît și prin însușirile care-l caracterizează, Ludovic-Napoleon este menit să servească scopurile Rusiei. Pretins moștenitor al unei mărețe tradiții militare, el a primit ca moștenire și înfrîngerile din 1813 și 1815. Armata este principalul său sprijin — pe ea trebuie s-o satisfacă prin noi succese militare, pedepsind statele care au înfrînt Franța în acești ani, restabilind granițele naturale ale țării. Abia atunci cînd tricolorul francez va flutura pe tot întinsul malului stîng al Rinului va fi șters faptul rușinos că Parisul a fost cucerit în două rînduri. Dar pentru a obține toate acestea este nevoie de un aliat puternic, care nu poate fi decât Anglia sau Rusia. Chiar dacă vreun ministru englez ar fi de acord cu aceste proiecte, Anglia, cu guvernele ei care se schimbă atît de des, ar fi un aliat cel puțin nesigur. Dar Rusia? Pentru o compensație modestă, ea s-a declarat deja de două ori gata să încheie o alianță pe o bază similară.

Niciodată politica rusă n-a avut o persoană mai indicată decât Ludovic-Napoleon, o persoană care să se găsească într-o situație mai favorabilă pentru ea decât acesta. Pe tronul Franței, un suveran care este *nevoit* să poarte război, care *trebuie* să facă cuceriri numai pentru a-și putea menține situația, care are nevoie de o alianță și este *nevoit* să încheie această alianță numai cu Rusia — o asemenea situație nu i s-a prezen-

tat Rusiei niciodată. De la întâlnirea de la Stuttgart ³⁹⁵, toate mobilurile politicii franceze nu mai trebuie căutate la Paris, în capul lui Ludovic-Napoleon, ci la Petersburg, în cabinetul prințului Gorceakov. „Misteriosul” domn, care însuflă filistinului german o teamă atât de plină de respect, se reduce la rolul unui instrument cu care diplomația rusă se joacă și căruia îi îngăduie să păstreze pentru sine întreaga aparență de om mare, ea mulțumindu-se cu avantaje reale. Rusia, care nu jertfește niciodată o copeică sau un soldat dacă nu este nepărat nevoie, dar care face tot ce poate pentru ca celelalte puteri europene să se sfișie între ele și să se slăbească reciproc, Rusia a trebuit să-și dea încuviințarea prin tratatul încheiat de Gorceakov înainte ca Ludovic-Napoleon să se fi putut erija în eliberator al Italiei. Și când rapoartele cu privire la starea de spirit din Polonia rusească au început să arate că situația este prea proastă, pentru ca în imediata apropiere, în Ungaria, să se îngăduie vreo răscoală, când intenția de mobilizare a primelor patru corpuri de armată rusești a dovedit că istovirea țării n-a fost încă înlăturată, când mișcarea țărănească, ca și împotrivirea nobilimii au luat proporții care, în cazul unui război extern, puteau deveni primejdioase, — atunci la cartierul general francez și-a făcut apariția un general-adjutant al împăratului Rusiei și s-a încheiat pacea de la Villafranca. Pentru moment Rusia obținuse destul de mult. Austria a fost aspru pedepsită pentru „necunoștința” ei din 1854, mai aspru decât s-ar fi putut aștepta vreodată Rusia. Finanțele ei, care înainte de război erau pe punctul de a fi puse în ordine, au fost ruinate pentru decenii, întregul ei sistem intern de administrare a fost zdruncinat pînă în temelii, s-a pus capăt dominației ei în Italia, teritoriul ei a fost micșorat, trupele — demoralizate și lipsite de încredere în șefii lor militari; mișcarea națională a ungarilor, slavilor și venetienilor a luat o asemenea amploare, încît acum se arată pe față că scopul ei este separarea de Austria. Din acest moment, Rusia putea, fără doar și poate, să nu mai țină seama de împotrivirea Austriei și să conteze pe transformarea treptată a Austriei într-o unealtă a ei. Acestea au fost succesele Rusiei. Ludovic-Napoleon n-a cucerit nimic altceva decît o glorie foarte palidă pentru armata sa, foarte îndoielnică pentru el însuși, și dreptul, foarte nesigur, de a aspira la Savoia și Nisa — două provincii care, în cel mai bun caz, reprezintă pentru el un dar grecesc și-l înlănțuie și mai strîns de Rusia.

Celelalte planuri au fost deocamdată amîinate, fără să se fi renunțat însă la ele. Pe cît timp au fost amîinate va depinde de felul cum vor evolua relațiile internaționale în Europa, de durata perioadei în care Ludovic-Napoleon va fi în stare să țină în frîu armata sa pretoriană și de interesul, mai mare sau mai mic, pe care-l are Rusia pentru un nou război.

Ce rol are de gînd Rusia să joace față de noi, germanii, reiese limpede din cunoscuta circulară pe care prințul Gorceakov a adresat-o anul trecut micilor state germane ³⁹⁰. Încă niciodată pînă atunci nu se folosise față de Germania un asemenea limbaj. Să sperăm că germanii nu vor uita niciodată că Rusia a cutezat să le interzică de a veni în ajutorul unui stat german atacat.

Să sperăm că germanii nu-i vor trece cu vederea Rusiei încă multe alte lucruri.

În 1807, prin pacea de la Tilsit, Rusia a reușit să pună mîna pe o bucată din teritoriul aliatului ei, Prusia, și anume pe Bialystok, iar Germania a lăsat-o la discreția lui Napoleon.

În 1814, cînd chiar Austria (vezi memoriile lui Castle-reagh ³⁹⁷) a recunoscut necesitatea unei Polonii independente, Rusia și-a alipit ducatul Varșoviei aproape în întregime (adică provincii odinioară austriece și prusiene ³⁹⁸), ocupînd astfel împotriva Germaniei o poziție ofensivă, care va constitui pentru noi o amenințare atîta timp cît Rusia nu va fi alungată de acolo. Pînă și rusofilul Haxthausen recunoștea că grupul de fortărețe construite după 1831 — Modlin, Varșovia, Ivangorod — constituie pentru Germania o amenințare directă.

În 1814 și 1815, Rusia a făcut uz de toate mijloacele pentru a întocmi Actul confederării Germaniei ³⁹⁹ în forma lui actuală și a eterniza astfel neputința Germaniei în afara granițelor ei.

Din 1815 pînă în 1848, Germania s-a aflat sub hegemonia directă a Rusiei. Dacă Austria i s-a opus acesteia din urmă la Dunăre, în schimb la congresele de la Laibach, Troppau și Verona ⁴⁰⁰ a îndeplinit tot ceea ce dorea Rusia în vestul Europei. Această hegemonie a Rusiei a fost rezultatul direct al Actului confederării Germaniei. Cînd în 1841 și 1842 Prusia a încercat să se elibereze pentru un moment de sub această hegemonie, a fost silită imediat să se întoarcă la situația ei de mai înainte. De aceea, cînd a izbucnit revoluția din 1848, Rusia a emis o circulară în care mișcarea din Germania era caracterizată drept o revoluție într-un pahar cu apă ⁴⁰¹.

În 1829 Rusia a încheiat cu guvernul Polignac tratatul pregătit încă din 1823 de Chateaubriand (și confirmat de el în

mod oficial), prin care malul stîng al Rinului a fost cedat Franței.

În 1849 Rusia a sprijinit Austria în Ungaria numai cu condiția ca Austria să instituie Bundestagul și să frîngă împotrivirea Schleswig-Holstein-ului ; protocolul de la Londra ⁴⁰² a asigurat Rusiei, chiar pentru viitorul apropiat, succesiunea la tronul întregii monarhii daneze și i-a oferit perspectiva traducerii în viață a planurilor făurite de ea încă din timpul lui Petru cel Mare, și anume de a intra în Confederația germană (înaintea Reichului).

În 1850 Prusia și Austria au fost convocate la Varșovia în fața țarului, care își asumase rolul de judecător al amindurora. Austria s-a simțit tot atît de umilită ca și Prusia, deși, după părerea politicianilor de cafea, numai Prusia trebuia să îndure această umilire.

În 1853 țarul Nicolaie, în întrevvedere pe care a avut-o cu sir H. Seymour, a dispus de Germania ca de o posesiune ereditară a lui. Austria, spunea el, îi este credincioasă. Cît despre Prusia, nici nu merită cinstea să o pomenească.

Și, în sfîrșit, în 1859, cînd Sfînta Alianță părea complet dizolvată, — tratatul încheiat cu Ludovic-Napoleon, agresiunea Franței împotriva Austriei, cu încuviințarea și cu sprijinul Rusiei, și nota lui Gorceakov care interzicea germanilor, în modul cel mai impertinent, să acorde vreun ajutor Austriei.

De la începutul acestui secol iată cîte binefaceri le datorăm noi, germanii, rușilor, și să sperăm că nu le vom uita niciodată.

În momentul de față încă ne mai amenință alianța ruso-franceză. În ceea ce privește Franța, ea poate constitui pentru noi o primejdie numai în anumite momente și chiar atunci numai printr-o alianță cu Rusia. Rusia însă ne amenință și ne insultă tot timpul, și cînd Germania protestează împotriva acestei atitudini, ea îl pune în mișcare pe jandarmul francez, făgăduindu-i malul stîng al Rinului.

Multă vreme trebuie să mai îngăduim oare jocul acesta la care sîntem supuși ? Noi, un popor de 45 000 000 de suflete, trebuie să mai tolerăm oare și de acum încolo ca una din cele mai frumoase, mai bogate și mai industriale provincii ale noastre să servească drept momeala pe care Rusia o flutură în fața stăpînirii pretoriene franceze ? Oare Provincia renană nu are altă menire decît să servească drept pradă de război pentru ca Rusia să obțină libertate de acțiune la Dunăre și la Vistula ?

Aceasta-i întrebarea. Să sperăm că Germania va da curînd răspunsul cu sabia în mînă. Dacă vom fi strîns uniți, îi vom trimite la plimbare atît pe pretorienii francezi, cît și pe „vărzarii” ruși.

Între timp am dobîndit un aliat în persoana iobagilor ruși. Lupta care a izbucnit în prezent în Rusia între clasa dominantă și clasa înrobîtă a populației sătești subminează încă de pe acum întregul sistem al politicii externe ruse. Acest sistem a fost posibil doar atîta timp cît în Rusia nu a existat o dezvoltare politică internă. Dar vremea aceea a trecut. Industria și agricultura, sprijinite în fel și chip de guvern și de nobilime, au atins un asemenea grad de dezvoltare, încît relațiile sociale existente nu mai corespund. Lichidarea acestor relații este, pe de o parte, necesară, iar, pe de altă parte, imposibilă fără transformări violente. O dată cu Rusia, care a dăinuit de la Petru cel Mare pînă la Nicolaie, eșuează și politica ei externă.

După cum se pare, Germania are menirea să explice Rusiei acest lucru nu numai cu penița, ci și cu spada. Dacă lucrurile vor ajunge *pînă acolo*, aceasta va însemna o reabilitare a Germaniei, care va compensa rușinea politică îndurată secole de-a rîndul.

KARL MARX

Din lucrările postume

Karl Marx

Introducere

(Din manuscrisele economice din anii 1857—1858) ⁴⁰³

I. Producție, consum, repartiție, schimb (circulație)

1. PRODUCȚIA

a) Obiectul cercetării noastre este în primul rînd *producția materială*.

Indivizi care produc în societate, deci producția socialmente determinată a indivizilor, constituie, firește, punctul de plecare. Vînătorul și pescarul izolat cu care operează Smith și Ricardo fac parte din născocirile lipsite de fantezie ale secolului al XVIII-lea. Acestea sînt robinsonade, care nu reprezintă, cum își închipuie istoricii culturii, numai reacția împotriva excesului de rafinament și întoarcerea la o viață, greșit înțeleasă, în mijlocul naturii. Pe un asemenea naturalism nu se bazează cîtuși de puțin nici „contractul social” al lui Rousseau, care stabilește pe cale contractuală legături și relații între indivizi independenți de la natură. Aceasta este o iluzie — și doar o iluzie estetică — a micilor și marilor robinsonade. Ea reprezintă mai curînd o anticipare a „societății civile”, care începuse să se dezvolte încă în secolul al XVI-lea și care în secolul al XVIII-lea făcuse pași gigantici în direcția maturizării ei. În această societate a liberei concurențe, individul apare desprins de legăturile naturale etc. care în epocile istorice anterioare îl făceau să fie o parte dintr-un conglomerat uman determinat, limitat. Profeților din secolul al XVIII-lea, pe ai căror umeri mai stau încă pe de-a-ntregul Smith și Ricardo, individul secolului al XVIII-lea — produs al destrămării formelor sociale feudale, pe de o parte, și al dezvoltării noilor forțe de producție, începută în secolul al XVI-lea, pe de altă parte — le apare ca un ideal a cărui existență ține de domeniul trecutului. El le apare nu ca rezultat al istoriei, ci ca punctul ei de plecare, pentru că, potrivit concepției lor despre natura umană, un individ corespunzător naturii nu este un produs al istoriei, ci este dat chiar de natură. Această eroare a fost pînă acum proprie tuturor epocilor noi. În multe

privințe Stuart, care, ca aristocrat, în opoziție cu secolul al XVIII-lea, se situează într-o măsură mai mare pe terenul istoriei, a evitat această eroare.

Cu cât pătrundem mai adânc în istorie, cu atât mai mult individul — deci și individul care produce — ne apare dependent, aparținând unei colectivități mai cuprinzătoare: la început el apare într-un mod cu totul natural legat de familie și de familia care, dezvoltându-se, a devenit gintă; mai târziu, el apare legat de comunitate în diferitele ei forme, rezultată din ciocnirea și contopirea gintilor. Abia în secolul al XVIII-lea, în „societatea civilă”, diferitele forme de legătură socială apar în raport cu individul izolat ca un simplu mijloc pentru atingerea scopurilor sale private, ca o necesitate exterioară. Dar epoca care generează acest punct de vedere, punctul de vedere al individului singularizat, e tocmai epoca celor mai dezvoltate legături sociale (și, din acest punct de vedere, generale). Omul este, în sensul literal al cuvântului, un zoon politikon⁴⁰⁴, nu numai un animal social, ci un animal care numai în societate se poate singulariza. Producția unui individ izolat în afara societății — fenomen rar, posibil în cazul unui om civilizată pe care întâmplarea l-a aruncat într-o regiune nelocuită și care posedă deja în sine, în mod dinamic, forțe sociale — este ceva tot atât de lipsit de sens ca și dezvoltarea limbii fără indivizi care să trăiască împreună și să vorbească între ei. Asupra acestui punct nu este necesar să insistăm. Am fi putut chiar să nu-l atingem de loc dacă anumite absurdități, care erau explicabile la oamenii din secolul al XVIII-lea, n-ar fi fost reintroduse cu toată seriozitatea în economia politică contemporană de către Bastiat, Carey, Proudhon etc. Lui Proudhon și celorlalți le este, firește, plăcut să explice într-o manieră istorică-filozofică originea unei relații economice a cărei geneză istorică n-o cunosc, recurgând în acest scop la crearea unor legende cum că lui Adam sau lui Prometeu ideea respectivă le-ar fi venit de-a gata, într-o formă finită, și după aceea ar fi fost aplicată etc. Nimic mai plicticos și mai searbăd decît locus communis* care se lasă în voia fanteziei.

Prin urmare, dacă este vorba de producție, este vorba întotdeauna de producția care are loc pe o anumită treaptă de dezvoltare socială, de producția unor indivizi sociali. S-ar părea deci că, pentru a vorbi în genere despre producție, trebuie fie să urmărim procesul dezvoltării istorice în diferitele lui faze, fie să declarăm din capul locului că avem de-a face

* — locul comun, banalitatea. — Nota trad.

cu o epocă istorică determinată, de pildă cu producția burgheză contemporană, care constituie de fapt tema noastră propriu-zisă. Nu-i mai puțin adevărat însă că toate epocile producției au anumite trăsături comune, determinări comune. *Producția în general* este o abstracție, dar o abstracție rațională, în măsura în care desprinde realmente și fixează ceea ce este comun, scutindu-ne astfel de repetări. În același timp însă acest element *general*, sau elementul comun desprins prin comparație, este el însuși ceva multiplu articulat, care se exprimă în diferite determinări. Cite ceva din aceasta aparține tuturor epocilor; dar există și ceva care e comun doar unora dintre acestea. Unele determinări sînt comune atît epocii celei mai moderne cît și epocii celei mai vechi. Fără ele nu poate fi concepută nici o producție; deși limbile cele mai dezvoltate au legi și determinări comune cu cele mai puțin dezvoltate, nu e mai puțin adevărat însă că tocmai deosebirea de aceste elemente generale și comune este ceea ce constituie dezvoltarea lor. Determinările care sînt valabile pentru producție în general trebuie separate tocmai pentru a se evita ca din cauza unității — care decurge din însuși faptul că subiectul, omenirea, și obiectul, natura, sînt aceleași — să fie omisă deosebirea esențială. În această omisiune constă, de exemplu, întreaga înțelepciune a economiștilor contemporani, care se străduiesc să demonstreze eternitatea și armonia relațiilor sociale existente. De pildă, ei susțin că nici o producție nu e posibilă fără o unealtă de producție, chiar dacă această unealtă nu e decît mîna; că nici o producție nu e posibilă fără o muncă trecută, acumulată, chiar dacă această muncă n-ar fi decît îndeminarea pe care mîna sălbaticului a dobîndit-o și a acumulat-o prin exercițiu repetat. Capitalul este, între altele, și unealtă de producție, și muncă trecută, obiectivată. Prin urmare, susțin ei, capitalul este o relație naturală generală, veșnică. Ei ajung la această concluzie pentru că omit tocmai acel ceva specific care face ca „unealta de producție”, „munca acumulată” să devină capital. De aceea întreaga istorie a relațiilor de producție apare, de pildă la Carey, ca o falsificare pusă la cale cu rea intenție de către guverne.

Dacă nu există producție în general, nu există nici producție generală. Producția este întotdeauna o ramură de producție *deosebită*, de exemplu agricultura, creșterea vitelor, manufactura etc., sau este *totalitatea* lor. Dar economia politică nu este tehnologie. Raportul dintre determinările generale ale producției pe o treaptă socială dată și formele deose-

bite de producție urmează să fie analizat în altă parte (ulterior).

În sfârșit, producția nu este numai producție deosebită. Întotdeauna există un anumit organism social, un subiect social care acționează într-o totalitate mai vastă sau mai restrînsă de ramuri de producție. Raportul dintre expunerea științifică și mișcarea reală de asemenea nu-și are încă locul aici. Producție în general. Ramuri de producție deosebite. Producția ca un tot întreg.

A devenit o modă ca expunerea economiei politice să fie precedată de o parte generală, și anume de o parte care figurează sub titlul „Producția” (vezi, de exemplu, J. St. Mill) și în care sînt examinate *condițiile generale* ale oricărei producții.

Această parte generală cuprinde sau ar trebui chipurile să cuprindă :

1) Condițiile fără de care producția nu e posibilă. În realitate aceasta nu înseamnă, așadar, altceva decît indicarea momentelor esențiale ale oricărei producții ; ceea ce se reduce însă în fond, după cum vom vedea, la cîteva determinări foarte simple, etalate în tautologii plate.

2) Condițiile care stimulează într-o măsură mai mare sau mai mică producția, cum e, de exemplu, la Adam Smith starea progresivă sau stagnantă a societăților. Pentru ca aceste momente, care la Smith își au valoarea ca aperçu *, să dobîndească o semnificație științifică, ar fi necesare cercetări asupra *stării productivității* în diferitele perioade de dezvoltare a diferitelor popoare, cercetări care depășesc cadrul temei noastre ; în măsura însă în care intră în cadrul ei, ele trebuie să fie tratate în capitolele referitoare la concurență, acumulare etc. Într-o formulare generală, răspunsul se rezumă la teza generală că o națiune industrială atinge apogeul producției sale în momentul cînd se află în genere la apogeul dezvoltării sale istorice. Și, într-adevăr, o națiune se află la apogeul dezvoltării sale industriale atîta timp cît pentru ea principalul lucru nu este profitul [der Gewinn], ci obținerea de produse [das Gewinnen]. De aceea yankeii le sînt superiori englezilor. Sau, de pildă, anumite particularități de rasă, climă, anumite condiții naturale, cum ar fi o ieșire la mare, fertilitatea solului etc., favorizează producția într-o măsură mai mare decît altele. Aceasta se reduce iarăși la tautologia că avuția se creează cu atît mai ușor cu cît elementele ei subiective și obiective există într-o măsură mai mare.

* — scurtă privire. — Nota trad.

Dar toate acestea nu au nimic comun cu ceea ce îi preocupă realmente pe economiști în această parte generală. Spre deosebire de repartiție etc., producția — vezi, de pildă, la Mill — este înfățișată, dimpotrivă, ca fiind încadrată în legi naturale veșnice, independente de istorie, pentru ca apoi, la prima ocazie, relațiile *burgheze* să fie strecurate pe neobservate ca legi naturale imuabile ale societății în abstracto. Acesta e scopul, mai mult sau mai puțin conștient, al întregului procedeu. Cînd este vorba însă de repartiție, pretind ei, oamenii își permit în realitate tot felul de acte arbitrare. Fără să mai vorbim de ruptura brutală dintre producție și repartiție și de raportul real dintre ele, un lucru trebuie să fie clar de la început, și anume că, oricît de diferită ar fi repartiția pe diversele trepte ale dezvoltării sociale, despre ea, ca și despre producție, pot fi enunțate teze generale, și toate deosebirile istorice de asemenea pot fi amestecate și dizolvate în legi *generale-umane*. De exemplu: sclavul, iobagul, muncitorul salariat, toți aceștia capătă o anumită cantitate de hrană care le dă posibilitatea de a exista ca sclav, iobag sau muncitor salariat. Cuceritorul care trăiește din tribut, sau funcționarul care trăiește de pe urma impozitelor, sau proprietarul funciar — din rentă, sau călugărul — din pomeni, sau levitul — din zeciuală, toți aceștia capătă o parte din produsul social care e determinată de alte legi decît partea pe care o capătă sclavul etc. Cele două puncte principale pe care toți economiștii le trec în această rubrică sînt: 1) proprietatea, 2) ocrotirea ei de către justiție, poliție etc. La aceasta trebuie să răspundem foarte concis:

ad 1. Orice producție înseamnă însușirea obiectelor naturii de către indivizi în cadrul și prin mijlocirea unei forme sociale determinate. În acest sens e o tautologie să se spună că proprietatea (însușirea) ar fi o condiție a producției. Dar e ridicol ca de la aceasta să se sară la o anumită formă de proprietate, de exemplu la proprietatea privată (ceea ce presupune drept condiție și o formă diametral opusă: *lipsa de proprietate*). Istoria ne arată, dimpotrivă, că proprietatea comună (de exemplu la indieni, la slavi, la vechii celți etc.) este forma inițială, care ca proprietate comunitară mai joacă multă vreme un rol important. Aici nu ne ocupăm încă de problema dacă avuția se dezvoltă mai bine sub o formă de proprietate sau alta. Dar afirmația că acolo unde nu există nici o formă de proprietate nu poate fi vorba de nici un fel de producție,

și deci nici de societate, este o tautologie. O însușire care nu-și însușește nimic este o contradicție in subjecto *.

ad 2. Ocrotirea bunurilor dobândite etc. Dacă reducem aceste platitudini la conținutul lor real, ele vor exprima mai mult decît știu propovăduitorii lor, și anume că orice formă de producție își creează propriile ei relații juridice, forme de guvernare etc. Primitivismul modului lor de a gîndi și incapacitatea de a înțelege lucrurile constă tocmai în faptul că fenomenele organice legate între ele sînt puse în relații reciproce pur întîmplătoare și într-o legătură pur mintală. Economiștilor burghezi li se pare că sub scutul poliției moderne se poate produce mai bine decît, să zicem, în condițiile cînd domnea dreptul celui mai tare. Ei uită însă că dreptul pumnului e și el un drept și că dreptul celui mai tare continuă să existe sub altă formă și în „statul” lor „de drept”.

Atunci cînd relațiile sociale corespunzătoare unui stadiu determinat al producției se află abia în curs de apariție sau sînt pe cale de dispariție, se produc, firește, perturbări în producție, deși într-un grad diferit și cu efecte diferite.

Pe scurt : există determinări comune tuturor stadiilor producției, determinări pe care gîndirea le fixează ca generale ; dar așa-zisele *condiții generale* ale oricărei producții nu sînt nimic altceva decît aceste momente abstracte cu ajutorul cărora nu poate fi înțeles nici un stadiu istoric real al producției.

2. RAPORTUL GENERAL DINTRE PRODUCȚIE ȘI REPARTIȚIE, SCHIMB, CONSUM

Înainte de a continua analiza producției este necesar să examinăm diferitele rubrici pe care economiștii le pun alături cu ea.

La prima vedere lucrurile se prezintă în felul următor : în procesul de producție membrii societății adaptează (creează, transformă) produsele naturii la nevoile omului ; repartitia stabilește proporția în care fiecare individ participă la ceea ce a fost produs ; schimbul îi pune la îndemînă produsele determinate pe care el vrea să schimbe partea care i-a revenit prin repartitie ; în sfîrșit, în cadrul consumului, produsele devin obiecte de consum, obiecte ale însușirii individuale. Producția creează obiecte care corespund nevoilor ; repartitia le

* — contradicție în sine. — Nota trad.

repartizează potrivit unor legi sociale ; schimbul repartizează din nou, potrivit nevoilor individuale, ceea ce a fost deja repartizat ; în sfârșit, în cadrul consumului, produsul iese din această mișcare socială. el devine nemijlocit obiect și slujitor al nevoii individuale și o satisface în procesul consumării. Producția apare astfel ca punct de plecare, consumul ca punct final, repartiția și schimbul ca verigă de mijloc, care, la rândul ei, cuprinde două momente, deoarece repartiția este definită ca moment care emană de la societate, iar schimbul ca moment care emană de la indivizi. În producție se obiectivează persoana, în persoană se subiectivează obiectul ; în cadrul repartiției societatea preia asupra ei, sub forma unor determinări generale dominante, mijlocirea dintre producție și consum ; în cadrul schimbului, acestea din urmă sînt mijlocite de determinările întîmplătoare ale individului.

Repartiția determină proporția (cantitatea) în care produsele îi revin individului ; schimbul determină produsele în care individul își reclamă partea ce i-a revenit prin repartiție.

✧ Producția, repartiția, schimbul, consumul formează, așadar, un silogism regulat. În cadrul acestui silogism producția reprezintă generalul, repartiția și schimbul — particularul, consumul — singularul cu care se încheie întregul tot. Aceasta este, desigur, o legătură, dar una superficială. Producția ar fi determinată de legi generale ale naturii, repartiția — de fenomenele întîmplătoare ale vieții sociale, și de aceea ea poate avea asupra producției o influență mai mult sau mai puțin favorabilă ; schimbul figurează între amîndouă ca o mișcare socială formală, iar actul final — consumul, care e considerat nu numai ca punct final, ci și ca scop final —, se află de fapt în afara sferei economiei, cu excepția faptului că, la rândul său, el exercită o acțiune inversă asupra punctului de plecare și inițiază din nou întregul proces.

Adversarii economiștilor — fie că este vorba de adversari din cadrul acestei științe sau din afara ei —, care le reproșează că ar proceda în mod barbar rupînd în bucăți un tot întreg, se plasează pe același teren cu ei sau se află chiar sub nivelul lor. Nimic mai banal decît reproșul că economiștii acordă prea multă atenție producției, considerînd-o ca un scop în sine. Repartiția, pretind ei, ar avea o importanță tot atît de mare. La baza acestui reproș se află tocmai ideea economiștilor că repartiția ar exista ca o sferă independentă, de sine stătătoare, alături de producție. Sau se formulează reproșul că

aceste momente nu ar fi concepute în unitatea lor. Ca și cum această rupere n-ar fi pătruns din sfera realității în textele manualelor, ci invers, din textele manualelor în sfera realității, și ca și cum aici ar fi vorba de o împăcare dialectică de noțiuni și nu de înțelegerea unor relații reale !

a) [Producție și consum]

Producția este totodată nemijlocit și consum. Un dublu consun, subiectiv și obiectiv : individul care în procesul de producție își dezvoltă capacitățile, în același timp le cheltuiește, le consumă în actul producției, la fel cum actul natural al reproducerii este o cheltuire de forțe vitale. În al doilea rând : producția este consumarea mijloacelor de producție, care se folosesc, se uzează și, în parte, se descompun din nou (ca, de pildă, în cazul arderii) în elementele de bază. La fel stau lucrurile și cu consumarea materiei prime, care nu-și păstrează forma și proprietățile naturale, ci, dimpotrivă, le pierde. De aceea actul producției este, în toate momentele sale, și un act de consum. Dar economiștii sînt de acord cu toate acestea. Producția ca ceva nemijlocit identic cu consumul, consumul ca ceva care coincide nemijlocit cu producția, ei le numesc *consum productiv*. Această identitate dintre producție și consum se reduce la teza lui Spinoza : „determinatio est negatio”. Dar această definiție a consumului productiv este făcută numai pentru a deosebi consumul identic cu producția de consumul propriu-zis, care e conceput, dimpotrivă, ca fiind contrariul distructiv al producției. Să examinăm deci consumul propriu-zis.

Consumul e nemijlocit și producție, așa cum în natură consumarea elementelor și a substanțelor chimice este totodată producție de plante. Este, de pildă, cît se poate de clar că în procesul alimentației, care e una dintre formele consumului, omul produce propriul său corp ; dar același lucru este valabil pentru orice altă formă de consum ; care într-un mod sau altul și fiecare în felul ei îl produce pe om. Aceasta este producția consumtivă. Dar, spune economia politică, această producție identică cu consumul este o a doua producție, care rezultă din distrugerea produsului celei dintii. În cea dintii producătorul se materializează pe sine, în cea de-a doua obiectul produs de el se personifică. Prin urmare, această producție consumtivă, deși este unitatea nemijlocită a producției și consumului, se deosebește în mod esențial de producția propriu-

zisă. Unitatea nemijlocită în care producția coincide cu consumul și consumul cu producția păstrează dedublarea lor nemijlocită.

Așadar, producția e nemijlocit consum, iar consumul e nemijlocit producție. Fiecare e în mod nemijlocit propriul său contrariu. În același timp însă între ele două are loc o mișcare de mijlocire. Producția mijlocește consumul, creîndu-i materialul fără de care i-ar lipsi obiectul. Dar și consumul mijlocește producția, deoarece numai el creează produselor subiectul pentru care ele reprezintă produse. Produsul își capătă ultimul finish * numai în procesul consumării. O cale ferată pe care nu se circulă, care nu e folosită, care nu e consumată, nu e decît o cale ferată *δουζίμει* ** și nu una reală. Fără producție nu există consum, dar nici fără consum nu există producție, căci în acest caz producția ar fi lipsită de scop. Consumul creează producția într-un dublu sens :

1) Prin aceea că numai în cadrul consumului produsul devine produs real. De exemplu, o haină devine realment haină abia atunci cînd este purtată ; o casă nelocuită nu este de fapt o casă reală. Prin urmare, spre deosebire de un simplu obiect din natură, produsul se manifestă ca atare, devine produs abia în procesul consumării. Consumul, distrugînd produsul, îi dă acestuia the finishing stroke ***, căci produsul are calitatea de produs nu ca activitate materializată, ci numai ca obiect pentru subiectul activ.

2) Prin aceea că consumul creează necesitatea unei producții noi, deci mobilul ideal, lăuntric, al producției, care este premisa ei. Consumul creează imboldul producției ; el creează și obiectul, care acționează asupra producției determinîndu-i scopul. Și dacă e limpede că producția furnizează consumului obiectul în forma lui exterioară, nu e mai puțin clar că, la rîndul său, consumul fixează în mod ideal obiectul producției, ca imagine interioară, ca trebuință, ca imbold și ca scop. El creează obiectele producției sub o formă încă subiectivă. Fără trebuință nu există producție. Dar consumul reproduce trebuința.

Celor de mai sus le corespunde din partea producției faptul că :

* — desăvîrșire. — *Nota trad.*

** — potențială. — *Nota trad.*

*** — desăvîrșire. — *Nota trad.*

1) ea furnizează consumului materialul, obiectul. Un consum fără obiect nu este consum ; în acest sens deci producția creează consumul.

2) Producția însă nu numai că creează obiectul consumului, dar îi dă acestuia din urmă și determinarea sa, caracterul său, desăvârșirea sa. Așa cum consumul desăvârșește produsul ca produs, tot așa producția desăvârșește consumul. În primul rînd, obiectul nu e un obiect în genere, ci un obiect determinat, care urmează să fie consumat într-un mod determinat, indicat la rîndul său tot de producție. Foamea e foame, dar foamea care se potolește cu carne fiartă, consumată cu ajutorul furculiței și al cuțitului, e o altfel de foame decît aceea sub imperiul căreia se înghite carne crudă cu ajutorul mîinilor, al unghiilor și al dinților. Așadar, nu numai obiectul consumului, ci și modul de a consuma este creat de producție, nu numai în mod obiectiv, ci și în mod subiectiv. Producția îl creează deci pe consumator.

3) Producția nu numai că furnizează trebuinței materialul, dar furnizează și materialului trebuința. Cînd consumul iese din starea sa inițială de primitivitate și spontaneitate naturală — și o rămînere îndelungată pe această treaptă ar fi, la rîndul ei, rezultatul unei producții anchilozate într-o stare de primitivitate naturală —, el însuși, ca îndemn, este mijlocit prin obiect. Trebuința consumului de a avea acest obiect este creată prin perceperea acestuia din urmă. Obiectul de artă — și ceva asemănător se întîmplă cu orice alt produs — creează un public care înțelege arta și e capabil să aprecieze frumosul. Producția produce, așadar, nu numai un obiect pentru subiect, ci și un subiect pentru obiect.

Prin urmare, producția produce consumul : 1) creîndu-i materialul ; 2) determinînd modul de consumare ; 3) trezînd în consumator trebuința al cărei obiect îl constituia produsul creat de ea. Ea produce deci obiectul consumului, modul de consumare și imboldul consumului. În același mod consumul generează capacitatea producătorului, trezînd în el o trebuință îndreptată spre scopuri bine determinate.

Identitatea dintre consum și producție se manifestă, așadar, în următoarele trei moduri :

1) *Identitate nemijlocită* : producția este consum ; consumul este producție. Producție consumtivă. Consum productiv. Economistii le numesc pe amîndouă cînsom productiv, dar mai fac următoarea distincție : prima figurează ca reproducție, a doua ca consum productiv. Toate cercetările

asupra celei dintii sînt cercetări cu privire la munca productivă și munca neproductivă; cercetările asupra celei de-a doua se ocupă de consumul productiv și de consumul neproductiv.

2) Faptul că fiecare dintre ele apare ca un mijloc pentru cealaltă, că una este mijlocită de cealaltă, ceea ce își găsește expresia în interdependența lor; aceasta este o mișcare prin care ele se raportează una la alta și se afirmă ca indispensabile una pentru alta, dar în cadrul căreia rămîn exterioare una față de alta. Producția creează materialul ca obiect exterior pentru consum; consumul creează trebuința ca obiect interior în raport cu producția, ca scop al producției. Fără producție nu există consum, fără consum nu există producție. Această teză figurează în economia politică sub diferite forme.

3) Producția nu este numai nemijlocit consum, iar consumul nu este numai nemijlocit producție; producția nu este de asemenea numai mijloc pentru consum, iar consumul scop pentru producție, adică în sensul că fiecare dintre ele îi furnizează celeilalte obiectul: producția — obiectul exterior pentru consum, consumul — obiectul imaginat pentru producție. Fiecare dintre ele nu este numai nemijlocit cealaltă și nu numai că o mijlocește pe cealaltă, ci fiecare dintre ele, înfăptuindu-se, o crează pe cealaltă, se creează pe sine ca cealaltă. Consumul, înainte de orice, desăvîrșește actul producției, finisînd produsul ca produs, absorbindu-l, distrugîndu-i forma materială de sine slătătoare; ridicînd, prin nevoia repetării, la rangul de artă capacitatea dezvoltată în primul act al producției; ea nu este deci numai actul final prin care produsul devine produs, ci și actul prin care producătorul devine producător. Pe de altă parte, producția creează consumul, creînd modul determinat al consumării, și apoi creînd îndemnul de a consuma, însăși capacitatea de consum ca o trebuință. Această din urmă identitate, menționată la punctul 3, este explicată de repetate ori în economia politică în legătură cu cererea și oferta, cu obiectele și nevoile, cu nevoile naturale și cu nevoile create de societate.

De aceea nu este nimic mai simplu pentru un hegelian decît să identifice producția și consumul. Și acest lucru îl fac nu numai beletriștii socialiști⁴⁰⁵, ci chiar și economiști prozaici ca Say, de pildă, care afirmă că, dacă considerăm un popor sau genul uman în abstracto, producția sa e identică cu consumul său. Storch, relevînd eroarea lui Say, a amintit că

un popor, de pildă, nu-și consumă produsul în întregime, ci creează și mijloace de producție, capital fix etc. În afară de aceasta, a considera societatea ca pe un subiect unic înseamnă a o considera într-un mod greșit, speculativ. La un subiect singular producția și consumul apar ca momente ale unui singur act. Aici trebuie subliniat numai esențialul, și anume că, dacă privim producția și consumul ca activități ale unui subiect sau ale unor indivizi singulari, ele apar în orice caz ca momente ale unui proces în care producția constituie punctul de plecare real, deci și momentul predominant. Consumul ca necesitate, ca trebuință, este el însuși un moment lăuntric al activității productive, dar aceasta din urmă este punctul de plecare al realizării, deci și momentul ei predominant, actul la care se reduce din nou întregul proces. Individul produce un obiect și, prin consumarea acestuia, se întoarce la el însuși, dar ca individ care produce și care se reproduce pe sine însuși. Consumul apare astfel ca un moment al producției.

În societate însă relația dintre producător și produs, după ce acesta din urmă a fost confecționat, este pur exterioară, și revenirea produsului la subiect depinde de relațiile existente între subiect și alți indivizi. Subiectul nu intră în posesiunea nemijlocită a produsului. De altfel, atunci când produce în societate, el nici nu are drept scop însușirea nemijlocită a produsului. Între producător și produs se interpune *repartiția*, care prin intermediul unor legi sociale determină partea lui din lumea produselor; prin urmare, repartiția se interpune între producție și consum.

Dar este oare repartiția o sferă de sine stătătoare alături de producție și în afara ei?

b) [Producție și repartiție]

Dacă examinăm lucrările obișnuite de economie politică, apare izbitor, în primul rînd, faptul că în ele totul figurează sub un dublu aspect. De exemplu, în cadrul repartiției figurează renta funciară, salariul, dobînda și profitul, pe cînd, în cadrul producției figurează ca factori pămîntul, munca, capitalul. În ce privește capitalul, este evident din capul locului că el este pus de două ori: 1) ca factor al producției, 2) ca sursă de venit, ca factor care determină anumite forme de repartiție. De aceea dobînda și profitul figurează ca atare și în producție, întrucît ele reprezintă formele în care capitalul se înmulțește, crește, prin urmare ele reprezintă momente ale

producției capitalului însuși. Dobînda și profitul ca forme de repartitie presupun capitalul ca factor al producției. Ele sînt moduri de repartitie care au ca premisă capitalul ca factor al producției. Ele sînt de asemenea moduri de reproducție a capitalului.

Salariul reprezintă de asemenea munca salariată, considerată sub o altă rubrică : caracterul determinat pe care munca îl are aici ca factor al producției apare dincolo ca determinare a repartitiei. Dacă munca n-ar fi determinată ca muncă salariată, nici modul în care ea participă la produse n-ar apărea ca salariu, cum se întîmplă, de pildă, în cadrul sclaviei. În sfîrșit, renta funciară — dacă luăm de-a dreptul cea mai dezvoltată formă de repartitie în care proprietatea funciară participă la produse — presupune marea proprietate funciară (la drept vorbind, marea agricultură) ca factor al producției, dar nu pămîntul ca atare, după cum nici salariul nu are drept premisă munca ca atare. Relațiile de repartitie și modurile de repartitie apar de aceea doar ca reverse ale factorilor producției. Un individ care participă la producție sub forma muncii salariate participă la produse; la rezultatele producției sub forma salariului. Structura repartitiei e în întregime determinată de structura producției. Repartitia este ea însăși un produs al producției — nu numai din punctul de vedere al conținutului, în sensul că pot fi repartizate numai rezultatele producției, ci și din punctul de vedere al formei, căci modul anumit al participării la producție determină forma deosebită a repartitiei, forma în care se participă la repartitie. Este pur și simplu o iluzie curată să se vorbească în cazul producției despre pămînt și în cazul repartitiei despre renta funciară etc.

De aceea economiști ca Ricardo, cărora li s-a reproșat cel mai mult că n-ar fi avut în vedere decît producția, au considerat repartitia ca unicul obiect al economiei politice, pentru că ei au ales instinctiv formele de repartitie ca cele mai precise expresii în care se fixează factorii producției într-o societate dată.

În raport cu individul, repartitia apare, desigur, ca o lege socială care determină poziția lui în producție, poziție în cadrul căreia el produce și care de aceea precede producția. Din capul locului individul nu posedă nici capital, nici proprietate funciară. În virtutea repartitiei sociale, el este de la naștere destinat muncii salariate. Dar însăși această destinare este un rezultat al faptului că capitalul, proprietatea funciară există ca factori de sine stătători ai producției.

Dacă examinăm societăți întregi, apare că și dintr-un alt punct de vedere repartitia ar preceda producția și ar determina-o ca un fapt oarecum preeconomic. Un popor de cuceritori împarte țara între cuceritori și impune astfel o anumită repartizare a proprietății funciare și o anumită formă de proprietate funciară, determinînd astfel și producția. Sau îi transformă în sclavi pe cei învinși și face astfel ca munca sclavilor să stea la baza producției. Sau un popor face revoluție și fărîmîtează în parcele marea proprietate funciară și, în consecință, prin această nouă repartizare a pămîntului imprimă producției un caracter nou. Sau legislația eternizează proprietatea funciară în mîinile unor anumite familii, sau împarte munca ca un privilegiu ereditar, fixînd-o astfel într-un spirit de castă. În toate aceste cazuri, și toate au un caracter istoric, se pare că nu repartitia este organizată și determinată de producție, ci, invers, producția este organizată și determinată de repartitie.

În concepția cea mai superficială, repartitia apare ca repartitie a produselor și deci ca ceva îndepărtat de producție și pretins independent față de ea. Dar, înainte ca repartitia să fie repartitie a produselor, ea este: 1) repartizare a uneltelor de producție și 2) — ceea ce constituie o nouă determinare a aceleiași relații — repartizare a membrilor societății între diferitele ramuri de producție (subordonarea indivizilor unor anumite relații de producție). Repartitia produselor este, în mod evident, doar rezultatul acestei repartitii, care e inclusă în însuși procesul de producție și determină organizarea producției. ¹Ă considera producția independent de această repartitie inclusă în ea este evident o abstracție pură, pe cînd, dimpotrivă, repartitia produselor este dată de la sine o dată cu această repartitie, care constituie de la început un moment al producției. Ricardo, care căuta să înțeleagă producția modernă în organizarea ei socială determinată și care este prin excelență economistul producției, consideră tocmai de aceea că *nu* producția, ci repartitia constituie obiectul propriu-zis al economiei politice moderne. Aici se vede iarăși cît se poate de limpede toată absurditatea economiștilor care prezintă producția drept un adevăr etern, izgonind totodată istoria în domeniul repartitiei.

Problema raportului dintre producție și această repartitie care determină producția este, evident, o problemă care ține de domeniul producției. Dacă se va spune că în orice caz, deoarece producția trebuie să pornească de la o anumită re-

partizare a uneltelor de producție, repartiția în acest sens precede producția și constituie o premisă a ei, la aceasta trebuie să se răspundă că producția își are într-adevăr condițiile și premisele ei, care constituie momente ale ei. Acestea din urmă pot apare la început ca momente naturale. Prin însuși procesul de producție, ele se transformă din momente naturale în momente istorice și, dacă pentru o perioadă ele au apărut ca premise naturale ale producției, pentru o altă perioadă ele au fost rezultatul istoric al producției. În cadrul procesului de producție însuși ele se schimbă neconținut. De exemplu, folosirea mașinilor a modificat atât repartiția uneltelor de producție cât și aceea a produselor. Marea proprietate funciară modernă este ea însăși rezultatul comerțului modern și al industriei moderne, ca și al aplicării acesteia din urmă în domeniul agriculturii.

Toate problemele schițate mai sus se reduc, în ultimă analiză, la următoarea : cum acționează asupra producției condițiile istorice generale și care este raportul dintre producție și dezvoltarea istorică în general. Este o problemă care ține, evident, de examinarea și dezvoltarea producției propriu-zise.

Dar la problemele puse mai sus într-o formă atât de banală se poate da un răspuns tot atât de concis. În toate cuceririle pot exista trei posibilități. Poporul cuceritor impune celui cucerit propriul său mod de producție (de pildă englezii în Irlanda în secolul acesta și, în parte, în India) ; sau îl lasă pe vechiul mod de producție și se mulțumește cu un tribut (de pildă turcii și romanii) ; sau se produce o interacțiune din care ia naștere un nou mod de producție, o sinteză (în parte, în cuceririle germanice). În toate cazurile, modul de producție, fie al poporului cuceritor, fie al celui cucerit, fie cel rezultat din îmbinarea celor două moduri de producție, determină repartiția nouă care se statornicește. Deși aceasta din urmă apare ca o premisă pentru noua perioadă de producție, în realitate însă este ea însăși un produs al producției, nu numai al producției istorice în general, ci al unei producții istorice determinate.

De exemplu, mongolii, pustiind Rusia, au procedat în conformitate cu modul lor de producție, cu păstoritul, pentru care existența unor mari întinderi nelocuite constituie o condiție principală. Barbarilor germani, pentru care agricultura bazată pe munca șerbilor era modul de producție obișnuit, la fel ca și viața izolată la țară, le-a fost cu atât mai ușor să supună acestor condiții provinciile romane, cu cât concentrarea

proprietății funciare care avusese loc acolo răsturnase deja cu desăvârșire vechile relații din agricultură.

Există o concepție tradițională cum că în anumite perioade oamenii au trăit exclusiv din jaf. Dar pentru a putea jefui trebuie să existe ceva de jefuit, prin urmare trebuie să existe o producție. De altfel, însăși modalitatea jefuirii este determinată de felul producției. De pildă, o stock-jobbing nation * nu poate fi jefuită în același mod ca un popor de păstori.

În persoana sclavului, jaful are drept obiect nemijlocit unealta de producție. În acest caz însă, producția țării în folosul căreia el este răpit trebuie să fie astfel organizată încât să permită folosirea muncii sclavilor, sau (ca în America de Sud etc.) trebuie să fie creat un mod de producție corespunzător muncii sclavagiste.

Legile pot perpetua un mijloc de producție, de exemplu pământul, în mîinile anumitor familii. Aceste legi capătă o semnificație economică numai atunci cînd marea proprietate funciară se află în armonie cu producția socială, ca, de exemplu, în Anglia. În Franța se practica mica agricultură, deși exista marea proprietate funciară; de aceea aceasta din urmă a și fost sfărîmată de revoluție. Dar perpetuarea parcelării, de exemplu, prin legi? În pofida acestor legi, proprietatea se concentrează din nou. Influența legilor menite să păstreze relațiile de repartitie și efectul pe care ele îl au pe această cale asupra producției urmează să fie analizate aparte.

c) [În sfîrșit, -schimbul și circulația]

Circulația însăși nu este decît un moment determinat al schimbului, sau schimbul considerat în ansamblu.

În măsura în care *schimbul* este doar un moment mijlocitor între producție și repartitia determinată de ea, de o parte, și consumul, de altă parte, iar consumul însuși apare ca un moment al producției, în aceeași măsură și schimbul este evident cuprins în producție ca un moment al ei.

E limpede, în primul rînd, că schimbul de activități și de capacități care se efectuează în cadrul producției ține direct de producție și constituie latura ei esențială. În al doilea rînd, același lucru este valabil și pentru schimbul de produse, în măsura în care acesta din urmă constituie un mijloc pentru producerea produsului finit, destinat consumului nemijlocit. În această măsură, schimbul însuși este un act care ține de

* — națiune de speculanți de bursă. — Nota trad.

sfera producției. În al treilea rînd, prin organizarea sa, schimbul reciproc dintre întreprinzătorii înșiși este și el în întregime determinat de producție, ca activitate productivă propriu-zisă. Schimbul apare independent de producție și indiferent față de ea numai în ultimul stadiu, cînd produsul e schimbat nemijlocit în vederea consumului. Dar 1) nu există schimb fără diviziunea muncii, fie că e primitivă, fie că este un rezultat al dezvoltării istorice; 2) schimbul privat presupune o producție privată; 3) intensitatea schimbului, precum și răspîndirea și forma sa, sînt determinate de dezvoltarea și organizarea producției. De exemplu, schimbul dintre oraș și sat, schimbul în cadrul satului, în cadrul orașului etc. Schimbul apare astfel în toate momentele lui fie direct cuprins în producție, fie determinat de ea.

Rezultatul la care am ajuns nu este că producția, repartiția, schimbul și consumul ar fi identice, ci că toate constituie părți ale unui tot întreg, deosebiri în cadrul unei unități. Producția domină atît asupra ei înșiși în toată contrarietatea determinărilor sale cît și asupra celorlalte momente. Cu ea reîncepe de fiecare dată procesul. Că schimbul și consumul nu pot fi elementul dominant e de la sine înțeles. Același lucru e valabil și pentru repartiție ca repartiție a produselor. Dar, ca repartiție a factorilor producției, este ea înșiși un moment al producției. O anumită producție determină, așadar, un anumit consum, o anumită repartiție, un anumit schimb și anumite relații între aceste momente diferite. Firește sub forma ei unilaterală și producția e, la rîndul ei, determinată de alte momente. De exemplu, cînd piața, adică sfera schimbului, se extinde, cresc proporțiile producției și se adîncește diferențierea ei. O dată cu schimbarea repartiției se schimbă și producția; de exemplu, o dată cu concentrarea capitalului, cu repartizarea diferită a populației între oraș și sat etc. În sfîrșit, nevoile consumului determină producția. Între diferitele momente are loc o interacțiune. Acest lucru se întîmplă cu orice tot organic.

3. METODA ECONOMIEI POLITICE

Atunci cînd examinăm o țară dată din punctul de vedere al economiei politice, începem cu populația ei, cu împărțirea acesteia în clase, cu repartizarea ei între oraș, sat și ocupații maritime, între diferitele ramuri de producție, cu importul și exportul, producția și consumul anual, prețurile mărfurilor etc.

Pare just să se înceapă cu ceea ce este real și concret, cu premisele reale, deci, de pildă în economia politică, cu populația, care e baza și subiectul întregului proces de producție social. Dar, la o examinare mai atentă, această metodă se dovedește a fi greșită. Populația este o abstracție dacă lăsăm la o parte, de pildă, clasele din care ea se compune. Aceste clase sînt, la rîndul lor, o vorbă goală dacă nu cunoaștem bazele pe care se întemeiază ele, de pildă muncă salariată, capital etc. Acestea presupun existența schimbului, a diviziunii muncii, a prețurilor etc. Capitalul, de exemplu, nu înseamnă nimic fără muncă salariată, valoare, bani, prețuri etc. Prin urmare, dacă aș începe cu populația, aceasta mi-ar da o idee haotică despre întreg, și numai în urma unor determinări mai apropiate aș ajunge în mod analitic la noțiuni din ce în ce mai simple; de la concretul reprezentat aș trece la abstracții din ce în ce mai sărace, pînă cînd aș ajunge la determinările cele mai simple. De aici ar trebui să mă întorc din nou pe același drum pînă cînd aș ajunge în cele din urmă iar la populație, de data aceasta însă nu ca idee haotică despre întreg, ci ca totalitate bogată, cuprinzînd numeroase determinări și relații. Primul drum e cel pe care economia politică l-a urmat istoricește în perioada apariției sale. Economiiștii secolului al XVII-lea, de pildă, încep întotdeauna cu totalitatea vie, cu populația, națiunea, statul, cîteva state etc., dar termină întotdeauna prin a desprinde cu ajutorul analizei un număr de relații generale abstracte, determinante, cum sînt diviziunea muncii, banii, valoarea etc. Îndată ce aceste momente izolate au fost mai mult sau mai puțin fixate și deduse, au început să apară sisteme economice care se ridicau de la simplu — cum ar fi munca, diviziunea muncii, trebuința, valoarea de schimb — la stat, schimburi internaționale, piață mondială. Această din urmă metodă este, evident, justă din punct de vedere științific. Concretul este concret pentru că reprezintă sinteza unei serii de determinări, deci unitatea în cadrul diversității. De aceea în gîndire el apare ca un proces de sinteză, ca rezultat și nu ca punct de plecare, deși el reprezintă punctul de plecare real și deci punctul de plecare al intuiției și al reprezentării. Pe primul drum, reprezentarea completă se volatilizează și devine determinare abstractă; pe cel de-al doilea, determinările abstracte duc la reproducerea concretului cu ajutorul gîndirii. De aceea Hegel a fost victima unei iluzii, concepînd realul ca rezultat al gîndirii care se sintetizează în sine, se adîncește în sine și se dezvoltă din sine însăși, pe cînd metoda ridicării

de la abstract la concret nu e decît modul în care gîndirea își însușește concretul, îl reproduce ca pe ceva spiritual concret. În nici un caz însă aceasta nu constituie procesul de apariție a concretului însuși. Cea mai simplă categorie economică, de pildă valoarea de schimb, presupune o populație — o populație care produce în condiții determinate — și anumite forme de familie, de comunitate sau de stat etc. Ea nu poate exista altfel decît ca relație abstractă, *unilaterală* a unui tot concret viu, deja dat. Dimpotrivă, în calitate de categorie, valoarea de schimb duce o existență antediluviană. De aceea, pentru conștiința (și cea filozofică e tocmai o astfel de conștiință) pentru care gîndirea cu ajutorul noțiunilor reprezintă omul real și de aceea numai lumea înțeleasă cu ajutorul noțiunilor reprezintă lumea reală, mișcarea categoriilor apare ca actul de producție real (deși, din păcate, unul care primește un oarecare impuls din afară), al cărui rezultat îl constituie lumea ; și acest lucru — aici avem iarăși o tautologie — este just în măsura în care totalitatea concretă, ca totalitate gîndită, ca concret reprezentat în gîndire, este realmente un produs al gîndirii, al înțelegerii ; dar în nici un caz al noțiunii care gîndește și se autodezvoltă în afara intuiției și reprezentării, ci al prelucrării în noțiuni a intuiției și a reprezentărilor. Totalitatea, așa cum apare în minte ca o totalitate gîndită, este un produs al minții care gîndește, care își însușește lumea în singurul mod care îi este propriu, într-un mod care diferă de însușirea artistică, religioasă, practic-spirituală a acestei lumi. Subiectul real rămîne, ca și mai înainte, în afara minții, existînd ca ceva de sine stătător, și anume atîta timp cît mintea se raportează la el pe plan pur speculativ, pur teoretic. De aceea, și în cadrul metodei teoretice, subiectul, societatea, trebuie să figureze tot timpul în reprezentarea noastră ca o prîmisă.

Dar nu au avut oare aceste categorii simple și o existență de sine stătătoare, istorică sau naturală, înaintea categoriilor mai concrete ? Ța dépend *. De pildă, Hegel procedează în mod just atunci cînd începe filozofia dreptului cu posesiunea, ca cea mai simplă relație juridică a subiectului. Dar nu există nici un fel de posesiune înaintea familiei sau înaintea relațiilor de dominație și de supunere, care sînt relații mult mai concrete. Dimpotrivă, ar fi just să se spună că există familii, ginți care posedă numai, dar nu au *proprietate*. Categoria mai simplă apare, așadar, ca raportul unor familii sau comunități gen-

* — depinde. — Nota trad.

tilice primitive față de proprietate. Într-o societate mai dezvoltată, ea apare ca relația mai simplă a unui organism dezvoltat. Dar substratul mai concret a căruia relație o constituie posesiunea este întotdeauna presupus. Ne putem închipui un sălbatic izolat care posedă. Dar în acest caz posesiunea nu este o relație juridică. Nu este adevărat că dezvoltarea istorică a posesiunii a generat familia. Dimpotrivă, posesiunea presupune întotdeauna această „categorie juridică mai concretă”. Este însă ceva adevărat aici, și anume că categoriile simple sînt expresia unor relații în care concretul mai puțin dezvoltat se poate realiza înainte de statornicirea unei relații sau legături mai multilaterale, exprimată în mod ideal în categoria mai concretă, în timp ce concretul mai dezvoltat menține aceeași categorie ca pe o relație subordonată. Banii pot exista și au existat istoricește înaintea capitalului, înaintea băncilor, înaintea muncii salariate etc. În această privință se poate spune, așadar, că categoria mai simplă poate exprima relațiile dominante ale unui tot mai puțin dezvoltat sau relațiile subordonate ale unui tot mai dezvoltat, adică relații care istoricește au existat mai înainte ca întregul să se fi dezvoltat sub aspectul care este exprimat într-o categorie mai concretă. În acest sens, mersul gîndirii abstracte, care se ridică de la simplu la complex, corespunde procesului istoric real.

Pe de altă parte, se poate spune că există forme sociale foarte dezvoltate și totuși istoricește nematurizate, în care au loc cele mai înalte forme ale economiei, cum ar fi, de pildă, cooperația, diviziunea dezvoltată a muncii etc., dar nu există nici un fel de bani ; de exemplu, în Peru. La fel și în comunitățile slave, banii și schimbul care îi determină nu apar de loc sau au un rol neînsemnat înăuntrul diferitelor comunități, dar în schimb apar la hotarele acestora din urmă, în relațiile cu alte comunități ; este, de altfel, în genere greșit să se considere că schimbul în cadrul aceleiași comunități ar reprezenta elementul constitutiv inițial. Dimpotrivă, la început schimbul apare mai curînd în relațiile dintre diferitele comunități decît în relațiile dintre membrii uneia și aceleiași comunități. Mai departe : deși banii au început să joace un anumit rol foarte de timpuriu și omnilateral, totuși, în antichitate ei apar ca element dominant numai la națiunile unilateral dezvoltate, la națiunile comerciale. Și chiar în faza cea mai dezvoltată a antichității, la greci și la romani, dezvoltarea deplină a banilor, care constituie o premisă a societății burgheze moderne, are loc numai în perioada descompunerii societății antice. Prin

urmare, această categorie foarte simplă apare istoricește în toată deplinătatea ei numai în stadiile cele mai dezvoltate ale societății. Ea este departe de a pătrunde toate relațiile economice. De pildă, în imperiul roman, în perioada dezvoltării sale celei mai înalte, baza o constituiau dările și prestațiile în natură. În Roma antică, relațiile bănești erau pe deplin dezvoltate, la drept vorbind, numai în armată ; ele nu au cuprins niciodată întregul proces de muncă în ansamblu.

Așadar, deși categoria mai simplă poate exista istoricește înaintea categoriei mai concrete, totuși, în cea mai deplină dezvoltare intensivă și extensivă, ea poate să aparțină numai unei forme sociale mai complexe, în timp ce categoria mai concretă era mai deplin dezvoltată în cadrul unei forme sociale mai puțin dezvoltate.

Munca pare o categorie cît se poate de simplă. Concepția despre muncă în acest sens general, ca muncă în genere, este și ea foarte veche. Dar, privită din punct de vedere economic în această formă simplă, „munca“ este o categorie la fel de modernă ca relațiile care generează această abstracție simplă. Sistemul monetar, de pildă, definește avuția într-un mod încă cu totul obiectiv, ca un lucru existent în bani [als Sache ausser sich im Geld]. Față de acest punct de vedere, a fost un mare progres atunci cînd sistemul manufacturier sau comercial a mutat sursa avuției din obiect în activitatea subiectivă, în munca comercială și manufacturieră, dar însăși această activitate era concepută încă într-un sens limitat, ca activitate producătoare de bani. În opoziție cu acest sistem se află sistemul fiziocrat, care consideră drept producătoare de avuție numai o formă determinată de muncă, munca agricolă, iar obiectul însuși nu-l mai vede întruchipat în bani, ci în produs în genere, în rezultatul general al muncii. Dar, în virtutea caracterului limitat al activității, acest produs continuă să fie considerat ca un produs natural, ca un produs agricol, produs al pămîntului par excellence.

O mare realizare din partea lui Adam Smith a fost faptul că el a înlăturat orice determinare a activității creatoare de avuție ; la el găsim munca pur și simplu, nu munca manufacturieră, nici munca comercială sau cea agricolă, ci și una și alta. O dată cu generalitatea abstractă a activității creatoare de avuție se recunoaște aici și generalitatea obiectului determinat ca avuție ; este produsul în general sau munca în general, de data aceasta însă ca muncă trecută, materializată. Cît de dificilă și cît de mare a fost această trecere se vede din

faptul că însuși Adam Smith revine din cînd în cînd la sistemul fiziocrat. S-ar putea părea că prin aceasta a fost găsită doar o expresie abstractă pentru cea mai simplă și mai străveche relație în care oamenii apar ca producători, indiferent de forma de societate. Pe de o parte acest lucru e just, pe de altă parte însă nu.

Indiferența față de un fel de muncă determinat presupune o totalitate foarte dezvoltată de feluri de muncă reale, dintre care nici unul nu mai este predominant. În felul acesta, abstracțiile cele mai generale iau naștere în genere numai în condițiile unei dezvoltări concrete bogate, cînd unul și același lucru este comun mai multor sau tuturor elementelor. Atunci acel lucru încetează să fie conceput numai într-o formă deosebită. Pe de altă parte, această abstracție a muncii în general nu e numai rezultatul spiritual al unei totalități concrete de feluri de muncă. Indiferența față de un fel de muncă determinat corespunde unei forme de societate în care indivizii trec cu ușurință de la un fel de muncă la altul, iar felul de muncă determinat reprezintă pentru ei ceva întîmplător și deci indiferent. Aici munca a devenit, nu numai în cadrul categoriei, ci și în realitate, un mijloc de a produce avuție în genere și și-a pierdut legătura specifică cu individul determinat. O asemenea stare, dezvoltată la cel mai înalt nivel, are loc în cea mai modernă dintre formele existente de societate burgheză : în Statele Unite. Prin urmare, abia aici abstracția categoriei „muncă”, „munca în general”, munca fără altă specificare, acest punct de plecare al economiei politice moderne, devine în practică un adevăr. De aici rezultă că abstracția cea mai simplă pe care economia politică modernă o pune ca piatră de temelie și care exprimă o relație străveche, valabilă pentru toate formele de societate, apare totuși numai în această abstracție ca fiind în mod practic adevărată în calitate de categorie a societății celei mai moderne. S-ar putea spune că ceea ce în Statele Unite este un produs istoric, și anume această indiferență față de felul determinat al muncii, este la ruși, de pildă, o aptitudine înnăscută. Dar este o deosebire imensă între cazul unor barbari care pot fi folosiți la orice muncă și cazul unor oameni civilizați care se adaptează singuri la orice muncă. Și apoi, la ruși, acestei indiferențe față de felul determinat al muncii îi corespunde în practică faptul că prin tradiție oamenii sînt legați de o muncă bine determinată, de la care sînt smulși numai datorită unor influențe exterioare.

Acest exemplu cu munca demonstrează în mod grăitor că pînă și cele mai abstracte categorii — cu toate că, tocmai datorită caracterului lor abstract, sînt valabile pentru toate epocile — reprezintă, în însăși determinarea acestei abstracții, în aceeași măsură produsul unor condiții istorice și posedă valabilitate deplină numai pentru aceste condiții și în cadrul lor.

Societatea burgheză reprezintă cea mai dezvoltată și mai multilaterală organizare istorică a producției. De aceea categoriile care exprimă relațiile acestei societăți, înțelegerea structurii ei, oferă totodată posibilitatea de a cunoaște structura și relațiile de producție ale tuturor formelor sociale dispărute, din ale căror sfărîmături și elemente se construiește ea, în parte tîrînd după sine unele rămășițe încă nelichidate, iar în parte dezvoltînd pînă la deplina lui semnificație ceea ce înainte existase doar în germene etc. Anatomia omului constituie o cheie pentru înțelegerea anatomiei maimuței. Dimpotrivă, la speciile inferioare de animale, germeii unor elemente superioare pot fi înțeleși numai în cazul cînd înseși aceste elemente superioare sînt deja cunoscute. Economia burgheză ne oferă astfel cheia pentru înțelegerea economiei antice etc., dar nicidecum în maniera proprie economiștilor, care șterg toate deosebirile istorice și pentru care toate formele sociale nu sînt decît forme burgheze. Dijma, zeciuală etc. pot fi înțelese dacă este cunoscută renta funciară, dar nu trebuie să le identificăm cu aceasta din urmă.

Apoi, deoarece însăși societatea burgheză nu este decît o formă antagonistă de dezvoltare, relațiile unor formații anterioare se întîlnesc în ea adesea doar într-o formă complet denaturată sau chiar parodiată, cum este cazul, de pildă, cu proprietatea comunitară. Prin urmare, dacă este just să se spună că categoriile economiei burgheze conțin o doză de adevăr pentru toate celelalte forme sociale, lucrul acesta trebuie înțeles numai cum grano salis *. Ele le pot conține pe acestea din urmă într-o formă dezvoltată, într-o formă denaturată sau caricaturală etc., în orice caz într-o formă esențial modificată. Așa-zisa dezvoltare istorică se bazează în genere pe faptul că forma nouă le privește pe cele anterioare ca trepte care duc spre ea însăși, le înțelege întotdeauna într-o manieră unilaterală, căci numai arareori și numai în condiții bine determi-

* — aici : cu anumite rezerve. — *Nota trad.*

nate este ea capabilă să se critice pe sine însăși ; aici nu este vorba, firește, de acele perioade istorice care își apar lor înseși ca perioade de descompunere. Religia creștină a fost în stare să înlesnească înțelegerea obiectivă a mitologiei anterioare numai atunci când autocritica ei a fost pînă la un anumit punct gata, ca să zicem așa, *δυναμει* *. Așa și economia politică burgheză a ajuns să înțeleagă societatea feudală, antică, orientală abia atunci când a început autocritica societății burgheze. În măsura în care economia politică burgheză, nealunecînd pe panta mitologiei, nu s-a identificat pur și simplu cu trecutul, critica făcută de ea societății anterioare, anume celei feudale, cu care mai avea de luptat în mod nemijlocit, se asemena cu critica pe care creștinismul o făcuse păgînismului sau protestantismul catolicismului.

Ca și în genere în orice știință istorică, socială, la expunerea categoriilor economice trebuie să avem întotdeauna în vedere că, atît în realitate cît și în minte, subiectul — în cazul de față societatea burgheză — este dat și că, în virtutea acestui fapt, categoriile exprimă forme de existență, condiții de existență, adesea numai diferite laturi ale acestei societăți determinate, ale acestui subiect, și că de aceea *nici pentru știință* ea nu apare pentru prima oară abia atunci cînd vine vorba despre ea *ca atare*. Acest considerent trebuie reținut, pentru că ne oferă dintr-o dată o indicație hotărîtoare cu privire la structura planului lucrării. Nimic nu pare, de pildă, mai firesc decît să începi cu renta funciară, cu proprietatea funciară, pentru că ea este legată de pămînt, acest izvor al oricărei producții și al oricărei existențe, precum și de agricultură, această formă inițială a producției în toate societățile mai mult sau mai puțin închegate. Dar nimic n-ar fi mai greșit decît un asemenea mod de a proceda. În fiecare formă de societate există o anumită producție care determină locul și influența tuturor celorlalte producții și ale cărei relații, în consecință, de asemenea determină locul și influența tuturor celorlalte producții. Este ca o lumină generală în care se topesc toate celelalte culori și care le modifică în ceea ce au ele particular. Este ca un eter deosebit care determină greutatea specifică a tot ce există în el. Să luăm, de pildă, popoarele de păstori (popoarele care se ocupă exclusiv cu vînatul și cu

* — potențial. — *Nota trad.*

pescuitul se află în afara punctului de la care începe adevărata dezvoltare). La aceste popoare apare în mod sporadic o anumită formă de agricultură. Prin aceasta este determinată proprietatea funciară. Ea este colectivă și își păstrează această formă într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcție de măsura mai mare sau mai mică în care aceste popoare își păstrează încă tradițiile lor ; de pildă, proprietatea în obște la slavi. La popoarele cu agricultură sedentară — și acest caracter sedentar reprezintă un mare progres —, la care agricultura predomină, ca în societatea antică și în cea feudală, însăși industria, organizarea ei și formele de proprietate care îi corespund au un caracter mai mult sau mai puțin asemănător cu cel al proprietății funciare ; industria depinde în întregime de agricultură, ca la vechii romani, sau, ca în evul mediu, transpune la orașe și în relațiile orășenești principiile de organizare existente în agricultură. Până și capitalul, în măsura în care nu este vorba de capitalul bănesc, a avut în evul mediu, sub forma tradiționalelor unelte ale meșteșugului etc., același caracter de proprietate asemănătoare cu proprietatea funciară.

În societatea burgheză lucrurile se prezintă invers. Agricultura devine tot mai mult doar una dintre ramurile industriei și este cu totul dominată de capital. La fel și cu renta funciară. În toate formele de societate în care domnește proprietatea funciară predomină încă relațiile naturale. Dar în formele de societate în care domnește capitalul precumpănesc elementele sociale, create istoricește. Renta funciară nu poate fi înțeleasă fără capital, dar capitalul poate fi foarte bine înțeles fără renta funciară. Capitalul este puterea economică a societății burgheze, putere care domină totul. El trebuie să constituie atât punctul de plecare cât și punctul final și să fie examinat înainte de proprietatea funciară. După ce vor fi analizate fiecare în parte, va trebui cercetată și corelația dintre ele.

Ar fi deci inadmisibil și greșit să luăm categoriile economice în ordinea în care au avut istoricește un rol hotărîtor. Dimpotrivă, succesiunea lor este determinată de raportul care există între ele în societatea burgheză modernă și care este diametral opus celui care apare ca raport natural al lor sau care corespunde ordinii dezvoltării istorice. Nu este vorba de locul pe care relațiile economice îl ocupă istoricește în succesiunea diferitelor forme sociale. Cu atât mai puțin este vorba de succesiunea lor „în idee” (*Proudhon*), în această reprezen-

tare denaturată a procesului istoric. Este vorba de structura-rea lor în cadrul societății burgheze moderne.

Forma pură (determinarea abstractă) în care apar în lumea antică popoarele comerciale — fenicienii, cartaginezii — se datora tocmai precumpănirii popoarelor de agricultori. Capitalul, sub formă de capital comercial sau de capital bănesc, apare tocmai în această abstracție acolo unde capitalul nu devenise încă elementul dominant al societății. Lombardii și evreii au deținut o poziție identică față de societățile de agricultori din evul mediu.

Un alt exemplu care ilustrează locul diferit pe care unele și aceleași categorii îl ocupă pe diferite trepte ale dezvoltării sociale este următorul : una din ultimele forme ale societății burgheze — *joint-stock companies* * — apare și la începutul ei sub forma marilor societăți comerciale privilegiate și investite cu drepturi de monopol.

Însăși noțiunea de avuție națională se conturează la economiștii din secolul al XVII-lea în sensul că avuția se creează numai pentru stat și că puterea lui depinde de această avuție ; este o idee care se menține în parte și la economiștii din secolul al XVIII-lea. Aceasta era încă acea formă inconștient ipocrită în care avuția însăși și producerea ei erau proclamate a fi scopul statelor moderne, iar acestea din urmă erau considerate doar ca mijloc pentru producerea de avuție.

Este evident că expunerea trebuie structurată astfel : 1) Determinările abstracte generale, care de aceea se potrivesc, într-o măsură mai mare sau mai mică, tuturor formelor sociale, dar în sensul arătat mai sus. 2) Categoriile care formează structura internă a societății burgheze și pe care se întemeiază clasele fundamentale. Capital, muncă salariată, proprietate funciară. Relațiile dintre ele. Orașul și satul. Cele trei mari clase sociale. Schimbul dintre ele. Circulația. Creditul (privat). 3) Statul ca expresie concentrată a societății burgheze. Statul considerat în raport cu el însuși. Clasele „neproductive”. Impozitele. Datoria publică. Creditul public. Populația. Coloniile. Emigrația. 4) Condițiile internaționale ale producției. Diviziunea internațională a muncii. Schimbul internațional. Exportul și importul. Cursul schimbului. 5) Piața mondială și crizele.

* — societățile pe acțiuni. — *Nota trad.*

4. PRODUCȚIE. MIJLOACE DE PRODUCȚIE
ȘI RELAȚII DE PRODUCȚIE.
RELAȚII DE PRODUCȚIE ȘI RELAȚII DE SCHIMB.
FORME DE STAT ȘI FORME DE CONȘTIINȚĂ
ÎN LEGĂTURA LOR CU RELAȚIILE DE PRODUCȚIE
ȘI RELAȚIILE DE SCHIMB.
RELAȚII JURIDICE. RELAȚII FAMILIALE

Însemnări cu privire la punctele care urmează a fi menționate aici și care nu trebuie uitate.

1) *Războiul* a generat înaintea păcii forme mai dezvoltate ; modul în care, în cadrul armatelor și în războaie etc., anumite relații economice, ca munca salariată, folosirea mașinilor etc., s-au dezvoltat înainte de a se fi dezvoltat în sinul societății civile. Și raportul dintre forțele de producție și relațiile de schimb este deosebit de clar în armată.

2) *Raportul dintre istoriografia idealistă de pînă acum și cea realistă. În special așa-zisa istorie a civilizației*, care este în întregime o istorie a vechilor religii și state. (Cu acest prilej se poate spune cîte ceva despre diferitele moduri în care s-a scris pînă acum istoria. Așa-zisul mod obiectiv. Modul subiectiv (moral și altele). Filozofic).

3) *Relații de producție secundare și terțiare*, în general *derivate, transpuse*, nu origine. Rolul pe care îl au aici relațiile internaționale.

4) *Reproșuri cu privire la materialismul unui asemenea mod de a concepe lucrurile ; atitudinea față de materialismul naturalist.*

5) *Dialectica noțiunilor forțe de producție (mijloace de producție) și relații de producție ; o dialectică ale cărei limite trebuie stabilite și care nu desființează deosebirile reale.*

6) *Raportul inegal dintre dezvoltarea producției materiale și, de exemplu, a celei artistice.* În genere, noțiunea de progres nu trebuie înțeleasă în abstracția obișnuită. În arta modernă etc., această disproporție nu este încă atît de importantă și nici atît de greu de înțeles ca în sfera relațiilor sociale practice. De exemplu, starea învățămîntului în Statele Unite în comparație cu cea din Europa. Dar punctul cu adevărat dificil care trebuie lămurit aici este următorul : în ce fel relațiile de producție, ca relații juridice intră pe calea unei dezvoltări inegale. Așa, de exemplu, raportul dintre dreptul privat roman (pentru dreptul penal și dreptul public acest lucru este valabil într-o măsură mai mică) și producția modernă.

7) *Această concepție apare ca rezultat al unei dezvoltări necesare.* Dar legitimitatea întîmplării (ca și, printre altele, a

libertății). (Influența mijloacelor de comunicație. Istoria universală nu a existat întotdeauna ; istoria ca istorie universală este un rezultat).

8) *Punctul de plecare îl constituie, firește, determinarea naturală* ; subiectiv și obiectiv ; triburi, rase etc.

În ceea ce privește arta, se știe că anumite epoci de înflorire ale acesteia nu concordă cîtuși de puțin cu dezvoltarea generală a societății, și deci nici cu dezvoltarea bazei materiale a acesteia din urmă, care constituie oarecum scheletul organizării ei. De exemplu, grecii luați în comparație cu popoarele moderne, sau Shakespeare. Cu privire la anumite forme de artă, de pildă epopeea, este recunoscut chiar că în forma lor clasică, care face epocă în istoria omenirii, ele nu pot fi create niciodată de îndată ce începe producția de artă propriu-zisă ; că, așadar, în domeniul artei înseși anumite forme importante ale acesteia nu sînt posibile decît pe o treaptă inferioară a dezvoltării artelor. Dacă acest lucru se întîmplă în sfera artei în ceea ce privește raportul dintre diferitele ei genuri, este cu atît mai puțin cazul să ne mirăm că același fenomen are loc în raportul dintre întregul domeniu al artei și întreaga dezvoltare a societății. Dificultatea constă numai în formularea generală a acestor contradicții. Precizarea specificului lor înseamnă totodată și explicarea lor.

Să luăm, de pildă, raportul dintre arta greacă și contemporaneitate, dintre Shakespeare și perioada actuală. Se știe că mitologia greacă a constituit nu numai arsenalul artei grecești, ci și terenul pe care a crescut aceasta din urmă. Concepția despre natură și despre relațiile sociale, care stă la baza fanteziei grecești și deci a { artei } grecești este oare posibilă în condițiile existenței selfactorilor, a căilor ferate, a locomotivelor și a telegrafului electric ? Ce reprezintă Vulcan față de Roberts & Co., Jupiter față de paratrăsnet și Hermes față de Crédit Mobilier ? Orice mitologie biruie, domină și modelează forțele naturii în imaginație și cu ajutorul imaginației ; ea dispare deci o dată cu începerea dominației reale a omului asupra forțelor naturii. Ce s-ar face Fama în condiții cînd există Printinghousesquare ⁴⁰⁶ ? Arta greacă presupune mitologia greacă, adică natura și înseși formele sociale deja prelucrate de fantezia poporului într-o manieră inconștient artistică. Acesta este materialul ei. Dar nu orice mitologie, adică nu orice prelucrare inconștient artistică a naturii (prin natură se înțelege aici tot ce există obiectiv, deci și societatea). Mitologia egipteană n-ar fi putut constitui niciodată un teren pen-

tru arta greacă sau sânul matern care s-o alimenteze. În orice caz însă trebuie să fie o mitologie. Prin urmare, în nici un caz o astfel de dezvoltare a societății care să excludă orice atitudine mitologică față de natură, orice mitologizare a naturii, care să ceară, așadar, artistului o fantezie independentă de mitologie.

Pe de altă parte, este oare posibil Ahile în epoca prafului de pușcă și a glonțului? Sau în general este oare posibilă „Iliada” alături de presa de tipărit și cu atât mai mult alături de mașina tipografică? Nu dispar oare în mod necesar cîntecul și muza, și deci premisele necesare ale poeziei epice, o dată cu apariția presei de tipărit?

Dificultatea nu constă însă în a înțelege că arta și epopeea greacă sînt legate de anumite forme de dezvoltare socială. Dificultatea constă în faptul că ele ne procură încă și astăzi o desfătare artistică și că într-o anumită privință servesc ca normă și model inegalabil.

Un bărbat nu poate redeveni copil fără a da în mintea copiilor. Dar nu-l bucură oare naivitatea copilului și oare el însuși nu trebuie să tindă ca pe o treaptă mai înaltă să reproducă adevărata sa esență? Oare în natura copilului din fiecare epocă nu reînvie propriul ei caracter în toată naturalitatea lui? Și de ce oare copilăria societății omenești, acolo unde a decurs în formele cele mai frumoase, să nu aibă pentru noi un farmec veșnic, ca o treaptă care nu se va mai întoarce niciodată? Există copii rău crescuți și copii bătrîncioși. Multe popoare antice fac parte din această categorie. Copii normali au fost grecii. Farmecul pe care-l are pentru noi arta lor nu este în contradicție cu treapta socială nedezvoltată pe care ea a crescut. Dimpotrivă, acest farmec este rezultatul artei lor și este indisolubil legat de faptul că condițiile sociale necoapte în care s-a născut ea și care singure i-au putut da naștere nu se mai pot repeta niciodată.

Scris de K. Marx
de la sfîrșitul lunii august
pînă la mijlocul lunii septembrie 1857

Publicat pentru prima oară
în revista „Neue Zeit” vol. 1,
nr. 23—25 din 1902—1903

Se tipărește după manuscris
Tradus din limba germană

Anexe

Declarația redacției ziarului „Das Volk“

Pentru a pune capăt tuturor zvonurilor false și născocirilor fanteziste care circulă cu privire la componența redacției ziarului nostru, ținem să declarăm că, în privința personalului redacțional, nu s-a produs și nu se prevede nici o schimbare. Cercul colaboratorilor noștri însă s-a lărgit și avem satisfacția de a putea comunica cititorilor noștri că *Karl Marx, Friedrich Engels, Ferdinand Freiligrath, W. Wolff, H. Heise*, adică cele mai de seamă forțe literare ale partidului nostru, sînt hotărîți să acorde sprijinul lor ziarului „Volk“ și, prin colaborarea lor, să dea redacției posibilitatea de a reprezenta cît mai demn și mai multilateral interesele partidului nostru.

Publicat în „Das Volk“ nr. 6
din 11 iunie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar

Tradus din limba germană

Spicuiuri din presă ⁴⁰⁷

„Cititorii noștri sînt oameni deștepți, iar cînd uneori ne ajung la ureche criticile lor la adresa lui «Hermann» ⁴⁰⁸ înclinăm aproape să credem că *majoritatea lor incomensurabilă*” (majoritatea *incomensurabilă* a 600 de cititori o constituie probabil 599) „ar fi cu mult mai deștepți decît noi”. („Hermann.”)

Recunoașterea de bunăvoie e întotdeauna prețioasă, chiar dacă întîrzie puțin, ca în cazul de față. Dar :

„Moșnegi, puterea vi-o-ncordați !
Mai viu să curg-al vostru singe !
Ca-ntărituri să ridicați,
Pămînt în coșuri voi veți strînge.
E sfînta voastră datorie...”

(Thusnelda îl consolează pe Hermann ⁴⁰⁹)

„Wisconsin, cel mai brav stat republican, l-a trimis pe d-l Karl Schurz, cel mai strălucit și mai dibaci orator al său, la Massachusetts, ca să facă agitație prin cuvîntul său cutezător... Într-un discurs admirabil și înflăcărat el demonstra...” —

ce anume, ar fi greu de spus dacă nu s-ar preciza ulterior

„că el nu se consideră un reprezentant al acelei mari națiuni de gînditori care se numește națiunea germană”. (Studiosul Schurz ca minoritate comensurabilă și autobiograf ⁴¹⁰)

„Voi, tineri, sabia ascuțiți !
Ca Hermann fiți de îndrăzneți !”

(Thusnelda.)

„Noi am văzut o mostră din această muselină neinflamabilă și am examinat-o la luminare. Dacă o treci încet prin flacăra, nu arde de loc ; dacă o ții mai mult la flacăra, se carbonizează, dar focul nu se mai extinde. O doamnă englezoaică, văzînd la expoziție un eșantion mai mare, ne-a spus însă că materialul nu are un aspect atît de clar și de proaspăt ca muselina nepreparată”. („Hermann”. — Nota redacției.)

„Și voi, femei, a voastră viață
Pietății s-o-nchinați !”

(Thusnelda.)

Inima noastră cosmopolită s-a bucurat atunci cînd am citit că Arminius, aducîndu-și aminte de momentul acela sublim în care îi făcuse cadou d-lui Kossuth revoluția apuseană în schimbul celei răsăritene ⁴¹¹ ia sub protecția sa

„17 milioane de slavi” din Austria și „de aceea nu numără că l-a acordat corespondentului respectiv spațiu imediat după acest articol de fond, dar l-a invitat chiar să vorbească în coloanele lui «Hermann» ca reprezentant al poporului său”.

Deoarece „pentru republicani trebuie să rămînă o chestiune deschisă de partea cui trebuie să ne situăm în războiul din Italia”,

gazeta se va pronunța pe jumătate pentru Prusia, pe jumătate pentru Ludovic-Napoleon, pe jumătate pentru Italia, pe jumătate pentru Germania Mică, pe jumătate pentru Germania Mare, pe jumătate pentru regență, pe jumătate pentru un parlament al Reichului, însă *în întregime* pentru d-l Bender, 8, Little Newport-street, Leicester Square, căruia i se poate adresa „oricine a învățat să citească” („Presse und Werkstatt”), pentru a fi inițiat fără „studii și prelegeri obositoare” în tainele științelor naturii.

Un ceh declară în ultimul număr al lui „Hermann” :

„Noi am fost... în primele rînduri ale luptătorilor... pentru ideea socială”.

Fața bisericească căreia îi aparține această „tribună” ⁴¹² observă cu acest prilej :

„Oare cehii n-au fost precedați în această privință de elvețieni ?”

Singura idee *socială* pentru care elvețienii au luptat primii se rezumă în cuvintele : „Point d'argent, point de Suisses”. („Fără creștari nu-s nici șvețari.”) ⁴¹³ „Noul șvețar” Vogt și „noul creștar” Kinkel ⁴¹⁴ știu să prețuiască această „idee socială” în întreaga ei importanță istorică mondială.

În aceeași „tribună” se spune :

„Găsim explicabil faptul că societățile engleze de asigurare nu mai vor să accepte (!) mărfuri germane pentru *piețele mondiale de dincolo de ocean*”.

Cîte „piețe mondiale” cunoaște însă această „față bisericească” ?

Iată o mostră de coerență logică în „Wochenblatt aus London“, alias „Hermann“ :

„Pe mormîntul acoperit de lauri al lui Humboldt și-a făcut cuibul o pereche de rîdunele. Domeniul îngrozitor al criminalității infantile, ai cărei germeni ar trebui extirpați de la bun început cu ajutorul frenologiei și al fizioterapiiei, a fost reactualizat de un băiat de nouă ani din Schmiedeberg“.

Aprecierea lui „Hermann“ asupra lui Metternich. — Aprecierea asupra politicii lui Metternich este formulată astfel :

„Acolo unde Metternich și ai lui au defăimat și au trăit în desfrîu aproape un secol întreg, acolo încă multă vreme, așa cum spune Schiller, un sol al păcii nu se poate culca, ațipind dulce lângă pîriu. S-o încerce o dată el“ (adică Schiller), „de pildă, lângă Mincio“.

Transformarea lui Mincio într-un „pîriu“ nu putea să-i reușească decît inventatorului „piețelor mondiale de dincolo de ocean“.

„Hermann“ explică într-un articol privitor la

„vacanța de la biserica Savoy din Londra“ că „el“ („Hermann“) „devine pentru compatrioții săi din Londra și din țară pe zi ce trece mai scump.“

Într-adevăr. Săptămîină de săptămîină ei livrează pentru 3 pence tot mai puțin material. De faptul acesta este probabil legată enumerarea exactă a surselor de venit vacante, enumerare din care răzbate dorința tainică de a muta „tribuna“ în „biserica Savoy“.

★

★ ★

Nr. 26 al lui „Gottfried“ publică scrisoarea de demisie a lui „Hermann“ *. Ea sună astfel :

„Către cititorii noștri

Cu numărul de azi se încheie activitatea mea ca redactor al acestei gazete. Singura cauză pentru care mă retrag este *starea sănătății mele, care nu-mi permite să continui, pe lângă profesiunea mea anterioară de pedagog, și cealaltă activitate, atît de risipită*“. (*Profesiunea de pedagog constituie, așadar, o activitate pe lângă cealaltă activitate.*) „Întrucît, potrivit cu aceasta“ (potrivit cu ce ?), „nu voi mai răspunde pe viitor de conținutul ziarului“ (mai degrabă n-o să mai răspundă pentru viitorul lui conținut), „am trecut totodată în alte mîini și proprietatea asupra acestuia. Întreprinderea, al cărei succes este acum asigurat“ (mulțumită în-

* — Este vorba de Gottfried Kinkel. — Nota red.

lăturării lui Kinkel), „va fi continuată în vechiul spirit” (prețuri ieftine și serviciu excelent) „și, dacă înainte aproape că nu găseam timp și spațiu ca să scriu eu însumi pentru aceasta” (adică pentru întreprindere), „în viitor” (mai târziu), „cînd voi fi eliberat de povara muncilor externe, voi livra în calitate de corespondent cu atît mai numeroase materiale”. (Dacă Gottfried va apărea „cu atît mai numeros” în calitate de corespondent cu cît mai puțin „spațiu” găsea înainte, ce se va întîmpla cu succesul întreprinderii, care acum ar trebui să fie „asigurat” prin dispariția lui ca redactor?) „Îmi iau rămas bun de la cititori și colaboratori și le mulțumesc pentru participarea și sprijinul lor.

Gottfried Kinkel”.

Despre „activitatea atît de risipită”, căreia Hermann îi spune atît de amical adio, ultimul „Gottfried” inserează ca probă concludentă următoarea notă redacțională :

„Noi” (adică Gottfried) „simțim întotdeauna un fel de bucurie răutăcioasă atunci cînd unul dintre corespondenții noștri face măcar o dată o gafă adevărată ; pentru că din rîndurile cititorilor noștri se va găsi de regulă cineva (!) căruia gafa îi va oferi prilejul” (de ce nu mai curînd imboldul ?) „de a face pe marginea chestiunii respective” (mai bine zis a chestiunii sesizate, adică a gafei comise) „o comunicare cu caracter moralizator și care intră în toate amănuntele” (în toate amănuntele chestiunii). Unei asemenea scăpări îi datorăm și în cazul de față” (care anum?) „prețioasa rectificare care o să-l facă pe fiecare cititor” (dar în nici un caz pe vreun corespondent !) „să vadă dintr-o dată că autorul ei este, așa cum se spune în Renania, un *granğur mare*”. (Nu-i așa, frumoasă cititoare ?) „Din păcate, materialul politic foarte urgent, și în special *supărătoarea politică înaltă* a corespondenților noștri, ne-a dat abia azi posibilitatea de a tipări *acest articol*” (adică această notă a redacției).

Se vede că, în ciuda profundeii sale mulțumiri, Hermann se desparte de „corespondenți” nu fără amărăciune. În propria sa tribună, sărmanul de el n-a găsit „mai înainte” spațiu pentru ca să plaseze „acest articol” despre „gafă” și despre „granğurul mare”.

O dată cu aceasta îi spunem redactorului de „mai înainte” al lui „Gottfried” : De mortuis nil nisi bene *. Corespondentului „de mai târziu” Hermann îi spunem însă : „Ne vom revedea la Filippi” ⁴¹⁵.

O descoperire diplomatică-strategică.

„Hermann” afirmă :

„Mediația armată a Prusiei, așa cum se spune, ia ca bază linia Mincio ; ei bine, această linie s-a conturat și mai clar după bătălia de la Solferino. Numai umbrele care cad de pe zidurile de apărare ale Mantuei și Peschieriei o mai întunecă. Un asediu trebuie să facă lumină în acest întuneric”.

* — Despre morți să nu vorbești decît de bine. — *Nota trad.*

Abilul foiletonist al lui „Hermann” * își trimite articolele, după ce au fost folosite la Londra, și la „Gartenlaube” ⁴¹⁶, la Leipzig. Pentru a face mai interesantă descrierea sărbătoririi organizate în memoria lui Humboldt ⁴¹⁷ de „Asociația bărbaților germani”, ni se comunică că

„o uniune comunistă care editează acum un săptăminal și-a pus ca sarcină specială să calomnieze nu numai ziarul lui Kinkel, ci și pe acesta personal în modul cel mai impertinent, cu care prilej nu s-a dat în lături de la cele mai sfruntate minciuni”.

În legătură cu aceasta, menționăm numai că gazeta noastră, așa cum trebuie să știe foiletonistul din repetatele noastre declarații, nu este o foaie editată de o asociație oarecare și că învinuirile pe care i le-am adus d-lui Kinkel nu pot fi calificate drept minciuni atîta timp cît n-au fost refutate, ceea ce nu s-a întîmplat pînă în prezent și nici nu se va întîmpla vreodată. De altminteri îi sîntem recunoscători domnului corespondent pentru știrea că predica lui Kinkel, „cea mai plăcută mireasmă a ceremoniei”, a avut la bază maxima: „Și dacă tu vei uita Sionul, tu însuși vei fi uitat”, și că el a început-o „preaslăvind steagul negru-roșu-auriu”.

„Hermann” face o glumă. Într-un articol cu privire la Austria, apărut în coloanele lui „Hermann”, se spune că față de pămîntul lor ereditar Habsburgii au fost întotdeauna tați vitregi, iar față de imperiul german — mame vitrege. Că un bărbat vîrstnic sau tînăr poate fi ca o femeie bătrînă, aceasta a dovedit-o cu prisosință autorul articolului amintit, care abundă în extrase din „Istoria universală” pentru fetele germane a lui Pölitz ⁴¹⁸, dar că un tată vitreg ar putea fi o mamă vitregă, pînă acuma n-am crezut acest lucru cu putință.

*
*   *
*

Întineritul „Hermann” de sub redacția lui E. J. Juch & Co. merită o notă detaliată. Să începem imediat cu first leader ** privitor la „*poziția Prusiei*”.

În cazul încheierii unei păci între Franța și Austria,

„Prusia va rămîne pentru moment aproape aceeași ca și pînă acum. Cu toate acestea ea va ajunge încetul cu încetul într-o altă situație. Ea va trebui însă să-și schimbe situația mai repede” (mai repede decît încetul

* — Heinrich Beta. — *Nota red.*

** — primul articol de fond. — *Nota trad.*

cu încetul ?), „*intrucît* (!) războiul continuă ; *căci altfel* ea ar fi silită să acționeze (!) și, dacă nu-și va căuta la timp o poziție sigură (!), va pierde orice bază solidă, pentru a pieri împreună cu celelalte state ale Confederației germane”. (Poate Prusia n-ar fi avut nimic împotriva să piardă „orice bază solidă pentru a pieri”).

Mai departe autorul ne prezintă Prusia în diferite poses plastiques * mai mult sau mai puțin confuze. În primul rînd, Prusia ar fi putut să-și dea aere de mare putere europeană și aceasta, iarăși, într-o dublă manieră.

„Prusia ar fi putut, comportîndu-se ca mare putere de sine stătătoare, să acționeze pe propria ei răspundere” (de sine stătător ?). „Această” (acțiune !) „ar fi un punct de vedere pur european, al cărui scop” (scopul unui punct de vedere)... „s-ar dovedi a fi o problemă a puterii ; *căci* menținerea echilibrului pentru care au și fost încheiate tratate constă în *contrabalansarea puterii care servește intereselor statului*” (cărui ?). „În acest caz Prusia ar putea să ia ca punct de plecare *încălcarea tratatelor din 1815 provocată de actualul război, tratate în care ea era un contractant (un tată în loc de unul dintre tați), „în timp ce căuta să se despăgubească pentru serviciile aduse aici”* (la încălcarea tratatelor ?) „ordinii monarhice a Europei prin garanții materiale”. În afara acestui procedeu perfid, „Prusia ar fi putut însă și să se situeze, ca mare putere europeană, pe un teren *pur politic*, opunîndu-se din motive de autoconservare *întăririi rivalului ei francez*” (non bis in idem ** ; de contrabalansarea puterii a mai fost o dată vorba). „Ea putea să se gîndească și că Anglia *mai era încă un dușman declarat*, iar Rusia — un *aliat ascuns* al Franței, dușmana Austriei (!!) etc.”.

După ce Prusia s-a dovedit a fi, într-un mod atît de multilateral, o mare putere europeană,

„ea poate adopta un *punct de vedere exclusiv german*. Și aici ea poate alege nestingherită. Poate ori să se suprapună ca *mare putere germană celorlalte state*” (inclusiv Turciei), „ori, însușindu-și comportarea smerită a unui *confederat egal*, să se supună *țărilor mici*” (cantoanelor elvețiene ?), ori să se plaseze în rînd cu ele”. (Nu este tocmai clar de ce trebuie să se supună un confederat egal.)

Cu alte cuvinte, ori imperiu prusac, ori menținerea Confederației germane.

În primul caz „ar însemna să treacă hotărît în fruntea Germaniei, ca o putere care știe că nevoia își are legile ei” (la muritorii de rînd nevoia n-are legi, dar la cei de la Gotha ea are o lege, și anume una foarte modestă), „din care cauză ea” (nevoia) „trebuie să renunțe la formele care o frinează ș.a.m.d., intrucît e pusă în joc existența ei” (adică e pusă în joc existența nevoii).

* — poze plastice. — *Nota trad.*

** — nu de două ori același lucru. — *Nota trad.*

Motivele pe care „Prusia le-ar putea invoca în favoarea unei astfel de politici revoluționare” îl pun pe autorul nostru într-un adevărat *embarras de richesses* *. Printre altele :

„Rusia și Anglia, puterile străine ostile unității Germaniei, care cu ajutorul complicatului sistem al oscilațiilor echilibrului în Germania împiedicau creșterea forței marilor puteri germane printr-o permanentă slăbire reciprocă, au lucrat mai mult în favoarea lor decât a Germaniei cu prilejul creării Confederației ș.a.m.d.” (Ciudat acest plan al puterilor străine, Rusia și Anglia, de a se slăbi reciproc pentru a împiedica creșterea forței Prusiei !) „În sfârșit, ea” (Prusia) „arată că înțelege perfect esența actualului război, care, asemenea războiului de 30 de ani, are ca scop desăvârșirea revoluției de la 1848”. „Din aceste motive” (tocmai pentru că războiul de 30 de ani urmărește desăvârșirea revoluției de la 1848), Prusia nu mai recunoaște Bundestagul **... și *consideră* că suveranitatea tuturor celorlalți principii germani a încetat să mai existe ș.a.m.d.”. Însă în cele din urmă „guvernul prusian ar putea, dacă ei” (adică Prusiei) „această *politică revoluționară* i-ar părea prea riscantă, să aleagă punctul de vedere conservator. El l-ar putea alege, ...deoarece casa domnitoare prusiană *ca egal*” (cu cine ?) „trebuie să respecte menținerea celorlalte” (care celelalte ?), ...deoarece Prusia, *nefiind* independentă, își reglează comportarea după aceea a Angliei neutre etc.”.

Până acum ea a „oscilat”. Ea a permis ca „*rivala* ei Austria” să fie bătută.

„Ea căuta mereu să tragă statele mici cu ajutorul tratatelor” (să le tragă una, să le tragă pe sfoară, sau să le atragă de partea ei ?). „Ea s-a întors la Frankfurt” (de la Erfurt) ⁴¹⁹ „aproape cu aceleași propuneri pe care, dacă ar fi pornit din partea Hanovrei sau Bavariei, Prusia nu le-ar fi sancționat”.

În sfârșit, autorul califică aceasta drept un „*procedeu rutinat*”, deși el trădează puțină rutină în consecutio temporum ^{***}.

Din păcate, tratatul de la Villafranca a răsturnat dintr-o lovitură toate pozițiile Prusiei accesibile fanteziei celor de la Gotha. De la „înalta politică” a d-lui Juch & Co. ne întoarcem, așadar, la Tirteu, cel care cîntă în întineritul „Hermann” bătaia de la Solferino. Acest Tirteu pare a fi un băiat de treabă. El nu se îndoiește nici o clipă că zuavii, turcii, croații, sîrbii, cehii et autres ^{****} Zéphyres ⁴²⁰ care au luptat la Solferino,

„fără cei doi împărați, pretutindeni în lume, unde i-ar fi adunat întîmplarea, s-ar fi purtat unul față de altul ca oameni pașnici și amabili, s-ar fi salutat, mîncat și băut împreună”. (S-ar fi mîncat și băut împreună ! Ce canibalică amabilitate !)

* — dificultatea de a alege din prea multe. — *Nota trad.*

** — Dieta federală. — *Nota trad.*

*** — consecuția timpurilor. — *Nota trad.*

**** — și ceilalți. — *Nota trad.*

Măsura versului în care este cîntată bătălia este aceea a epopeilor eroice, hexametrul. După cum se știe, Kleist a mărit hexametrul cu o scurtă silabă inițială. Bardul nostru l-a întrecut pe Kleist, deoarece el nu ține seama de cîteva silabe inițiale sau finale în plus sau în minus. Pe de altă parte, nu li se poate lua în nume de rău hexametrilor care tocmai vin de la luptă, dacă ici și colo le lipsește un picior sau li s-a scrîntit vreun mădular.

Iată cîteva exemple :

„De/ moarte-ostenit, tîpîit de așîită și/ sete”.
 „Și-n/ ăst al/ nost' blestemăt și/ jalnic de ceniu”
 „De singe plini, ne prapădim de sete sub soarele-arzător,
 Arar de suferințe ne scapă-o baionetă ; cel mai adesea
 zăcem cu rănile deschise, prinși în crîncenele morții dureri.
 „Cu/mile-n/înse, pleșuve./ fumegă-n/ singele-n/ care
 se făvălesc schilozii. Ici un braț lipsește, colo un picior,
 iar dincolo o falcă, sau chiar jumătate de cap”.
 „Cînd, iată, că se făcu întunerec și pace. În munți și pe văi
 Ceva tresărea strîgînd necumăt a/ jale, cînd/ ici,
 cînd colo, peste tot, la distanță de ore”
 „Și-n ziua prea-caldă a luptei, un strop de apă viteji n-avură”
 „Alții horcăiau încă stîns ; ochii lor albi, cadaverici
 păreau că privesc muștrător spre/ medicul sîșit prea tîrziu”.

După cîntecul de luptă urmează imediat critica istorică. „Gînditorul” întineritului „Hermann” ne dezvăluie într-un articol din Paris atitudinea lui Ludovic Bonaparte față de revoluție.

„Revoluția este autorizată îndată ce se pune sub protecția împăratului și este sancționată de el... Ea își păstrează însă forma inițială și trebuie reprimată de îndată ce contravine intereselor împăratului sau îi zădărnicește planurile”.

Aici e toată înțelepciunea :
 „Găsit-am, în sfîrșit, limanul,
 În care s-ancorez pe veci.”

Căzînd din „neplăcutetele sfere ale politicii înalte”, ale bu-buitului tunurilor și criticii istorice, ne-am lovit de un modest și izolat refugiu, „atelierul”, unde s-a stabilit vechiul nostru prieten Gottfried în calitate de proaspăt corespondent. El ne întîmpină cu un mîrîit :

„Din cauza războaielor și a politicii, această gazetă nu și-a putut găsi pînă acum locul ș.a.m.d.”

Această veche plîngere ne este cunoscută. Gottfried se oferă să ne conducă în calitate de Cicerone cu fin simț artistic prin „Expoziția Academiei din Trafalgar Square”. În binecunoscutul torent oratoric „de aur” al „bărbatului aproape eroid, care sugerează o albină picături de miere chiar și din flori otrăvitoare” (vezi „Gartenlaube”), el ne șoptește că

„veselele tablouri ale lui Leslie sînt.. adevărate perle de artă rafinată”.

Ceea ce-l preocupă însă în primul rînd sînt *prerafaeliștii*⁴²¹, și cum exemplul este de preferat teoriei, el a expus în propriul său „atelier” cîteva wordpaintings* preraphaelite, care ne scutesc de o plimbare la Trafalgar Square.

Tabloul preraphaelit nr. 1.

„Începînd de la orele 11 și în tot cursul după-amiezii, moderna** crinolină domnește în sală, și în fața operelor preferate ale publicului se string în permanență cozi întregi”.

Tabloul preraphaelit nr. 2.

„este valoros tot ceea ce în genul său este executat în mod desăvîrșit. De pildă, niște pantaloni cînd sînt bine lucrați și nu string”.

Tabloul preraphaelit nr. 3.

„În cimitirul mănăstirii două călugărițe sînt ocupate cu săparea unei gropi... Sînt două figuri grosolane de femei care se schimbă una pe alta în munca sumbră a amurgului” (cele două figuri grosolane se schimbă una pe alta, în timp ce amurgul face treabă pentru ele): „Una stă în groapă și azvirle cu brațe vînoase de spălătoreasă țărina grea, umedă, neagră, plină de rădăcini, o persoană foarte prozaică, ordinară, indiferentă”.

O persoană plină de rădăcini poate fi foarte prozaică, dar ea este în orice caz extraordinară. Oricum, această sans-gêne*** pare să indice o anumită indiferență, cu care aceeași persoană folosește la săparea gropii, în loc de propriile ei brațe, pe acelea ale unei spălătorese.

Se pare că din aceste probe „meseriașul” va putea sesiza ceea ce Gottfried îi dă atît de insistent „să înțeleagă”, și anume că eunucii artei

* — tablouri vorbite, descrieri plastice. — *Nota trad.*

** — în textul original figurează cuvîntul englez fashionable. — *Nota trad.*

*** — lipsă de jenă. — *Nota trad.*

„i-ar fi fost *mai de folos în treaba sa*” (utile cum dulci *) „decît călătoriile duminicale la Epping Forest sau la Grădina botanică din Kew”, decît „toate birturile vesele din suburbii”, decît „reuniunile serale” și „infinitele dezbateri ale problemelor mari, chiar dacă la viitoarea revoluție regimentul milenar al calfelor de croitori va veni sub firma *dictaturii muncitorilor*”.

Noi însă, în pofida tuturor prerafaeliților, ținem la vechiul dicton înțelept : „*Cacatum non est pictum*”.

Scris de K. Marx
la 3 și 24 iunie, 8 și 15 iulie 1859
Publicat în „Das Volk”
nr. 5, 8, 10 și 11 din 4 și 25 iunie,
9 și 16 iulie 1859

Se tipărește după textul
apărut în ziar
Tradus din limba germană

---

* — utilul îmbinat cu plăcutul. — *Nota trad.*

Adnotări

Date din viața și activitatea lui
Karl Marx și Friedrich Engels

Indici

Adnotări

1 Remarcabila lucrare a lui K. Marx „*Contribuții la critica economiei politice*”, care marchează o etapă importantă în crearea economiei politice marxiste, a fost scrisă în august 1858—ianuarie 1859. În recenziile pe care a publicat-o în ziarul „Das Volk”, Engels subliniază însemnătatea deosebită pe care a avut-o această lucrare „pentru partidul proletar german”, precum și „metoda dialecticii materialiste” folosită în carte. La 22 iulie 1859, Marx îi scria lui Engels: „În caz că scrii ceva (despre această carte), să nu uiți: 1. că proudhonismul a fost distrus pînă la rădăcină, 2. că încă în cea mai simplă formă, aceea de *marxism*, este analizat caracterul *specific* social, în nici un caz cel *absolut* al producției burgheze”. Această lucrare reprezintă rodul a cincisprezece ani de cercetări științifice multilaterale, în cadrul cărora Marx a studiat un vast material social-economic și a elaborat bazele învățturii sale economice.

În august 1857, Marx trece la sistematizarea materialului adunat, pregătindu-se să scrie o mare lucrare economică. Prima schiță a planului acestei lucrări a fost întocmită de Marx în august-septembrie 1857. În lunile care au urmat, Marx își precizează planul în amănunt și în aprilie 1858 hotărăște că întreaga lucrare va avea 6 cărți. Prima carte era consacrată analizei capitalului, care urma să fie precedată de câteva capitole introductive; a doua — proprietății funciare; a treia — muncii salariate; a patra — statului; a cincea — comerțului internațional și a șasea — pieței mondiale. Potrivit planului, prima carte cuprindea patru secțiuni; prima secțiune, intitulată de Marx „Capitalul în general”, trebuia să cuprindă trei capitole: 1) valoarea, 2) banii și 3) capitalul.

Lucrînd la prima carte, adică la cartea „Despre capital”, Marx a scris în perioada august 1857—iunie 1858 un manuscris însumînd 50 de coli de tipar, pe care Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. l-a publicat în 1939—1941 în limba germană sub titlul „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie (Rohentwurf)” („Principii generale ale criticii economiei politice (concept)”). În acest manuscris, care conține o introducere generală, o secțiune referitoare la bani și o secțiune mult mai cuprinzătoare cu privire la capital, Marx a expus sub formă de concept primele rezultate ale îndelungatelor sale cercetări economice, inclusiv tezele fundamentale ale teoriei sale a plusvalorii. Manuscrisul din 1857—1858 reprezintă de fapt varianta inițială, neterminată, a primei părți a lucrării economice fundamentale concepute de Marx în acea perioadă.

La începutul anului 1858, Marx hotărăște să-și editeze lucrarea în mod treptat, pe părți. Încheind un contract preliminar cu editorul berlinez F. Duncker, el se apucă să pregătească pentru tipar partea întâi. În perioada august 1858—ianuarie 1859, el prelucrează capitolul cu privire la bani, scrie capitolul cu privire la marfă, redactează textul definitiv al acestui manuscris și, dându-i titlul de „Contribuții la critica economiei politice”, îl trimite la 26 ianuarie 1859 editorului la Berlin. În loc să aibă 5—6 coli de tipar, cum se proiectase, partea întâi cuprinde 12 coli de tipar; ea nu mai conține trei capitole, cum prevedea planul, ci două: „Marfa” și „Banii sau circulația simplă”. În februarie 1859, Marx trimite editurii și prefața. În iunie 1859, lucrarea „Contribuții la critica economiei politice” iese de sub tipar. Faptul că lucrarea „Contribuții la critica economiei politice” conține subtitlurile „Cartea întâi. Despre capital” și „Secțiunea întâi. Capitalul în general” dovedește că ea reprezintă începutul primei cărți din cele șase planuite.

După partea întâi, Marx se pregătea să publice partea a doua, în care urmau să fie tratate problemele referitoare la capital. Cercetările ulterioare l-au determinat însă pe Marx să modifice planul inițial al marii sale lucrări. Planul care prevedea 6 cărți a fost înlocuit cu planul celor patru volume ale „Capitalului”. De aceea, în loc de a pregăti pentru tipar partea a doua și părțile următoare, Marx a pregătit „Capitalul”, în care a inclus, într-o formă prelucrată, și unele teze fundamentale din lucrarea „Contribuții la critica economiei politice”.

În timpul vieții lui Marx, cartea „Contribuții la critica economiei politice” nu a fost reeditată. Singura excepție o constituie prefața, al cărei text, intrucâtva prescurtat, a fost publicat la 4 iunie 1859 și în ziarul german „Das Volk”, care apărea la Londra. Un fragment din capitolul al doilea al cărții, consacrat criticii teoriei utopice a banilor-muncă a lui Gray, a fost inclus de Engels, ca o completare, la edițiile germane din 1885 și 1892 ale lucrării lui Marx „Mizeria filozofiei”. — 3.

- 2 Este vorba de „Introducerea” neterminată pe care Marx o destinase unei mari lucrări economice (vezi volumul de față, pag. 657—685). — 7.
- 3 „*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*” — cotidian, a apărut la Colonia între 1 ianuarie 1842 și 31 martie 1843. Ziarul a fost fondat de reprezentanți ai burgheziei renane, care avea o stare de spirit opoziționistă față de absolutismul prusac. La acest ziar au fost invitați să colaboreze și unii tineri hegelieni. Din aprilie 1842, K. Marx a devenit colaborator al ziarului „*Rheinische Zeitung*”, iar începând din octombrie același an — unul dintre redactorii săi. În „*Rheinische Zeitung*” au fost publicate și unele articole ale lui Engels. În timpul cât Marx a fost redactor la „*Rheinische Zeitung*”, ziarul a început să capete un caracter democrat-revoluționar tot mai pronunțat. La 19 ianuarie 1843, printr-o dispoziție a guvernului, apariția ziarului a fost interzisă începând de la 1 aprilie 1843. Până la acea dată, „*Rheinische Zeitung*” a fost supus unei cenzuri deosebit de severe. — 7.
- 4 Este vorba de articolele lui K. Marx: „Dezbaterile celei de-a 6-a diete renane (articolul al treilea). Dezbaterile asupra legii cu privire la furtul de lemne” și „Justificarea corespondentului din valea Moselei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 121—164 și 191—222). — 8.

- 5 „*Allgemeine Zeitung*” — cotidian german reacționar, fondat în 1798 ; între 1810 și 1882 a apărut la Augsburg. În 1842, ziarul s-a dedat la o falsificare a ideilor comunismului și socialismului utopic, pe care Marx a demascato în articolul său „Comunismul și «Allgemeine Zeitung» din Augsburg”, apărut în „*Rheinische Zeitung*” în octombrie 1842 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 116—120). — 8.
- 6 „*Deutsch-französische Jahrbücher*” — apărut la Paris în limba germană sub redacția lui K. Marx și A. Ruge. A apărut numai primul număr, număr dublu, în februarie 1844. În acest număr au fost publicate lucrările lui K. Marx : „Contribuții la problema evreiască” și „Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere”, precum și lucrările lui Engels : „Schiță a unei critici a economiei politice” și „Situația Angliei. «Past and Present» by Thomas Charlyle” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 382—412, 413—427, 544—571, 572—598). Aceste lucrări marchează trecerea definitivă a lui Marx și Engels de la democratismul revoluționar la materialism și comunism. Principala cauză care a dus la încetarea apariției acestei reviste au fost divergențele principiale dintre Marx și radicalul burghez Ruge. — 8.
- 7 Este vorba de prima lucrare economică a lui Engels, „Schiță a unei critici a economiei politice” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 544—571). — 10.
- 8 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, Editura politică, 1962, ediția a II-a, pag. 239—532. — 10.
- 9 Este vorba de lucrarea lui K. Marx și F. Engels „Ideologia germană” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, Editura politică, 1962, ediția a II-a, pag. 9—572). — 10.
- 10 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 461—500 și 447—460. — 10.
- 11 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 65—179. — 10.
- 12 Este vorba de lucrarea lui K. Marx „Muncă salariată și capital” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 441—472). — 10.
- 13 *Asociația muncitorilor germani* din Bruxelles a fost întemeiată de Marx și Engels la sfârșitul lunii august 1847 în scopul luminării politice a muncitorilor germani care locuiau în Belgia și al propagării ideilor comunismului științific în rândurile lor. Sub conducerea lui Marx și Engels și a tovarășilor lor de idei, asociația a devenit centrul legal de unire a proletarilor revoluționari germani din Belgia și a întreținut legături directe cu cluburile muncitorești flamande și valone. Cele mai bune elemente ale asociației au făcut parte din comunitatea din Bruxelles a Ligii comuniștilor. *Asociația muncitorilor germani* din Bruxelles și-a încetat activitatea curînd după revoluția din februarie 1848 din Franța, în urma arestării și expulzării majorității membrilor ei de către poliția belgiană. — 10.

- 14 „*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*” („Noua gazetă renană, Organ al democrației”) — a apărut zilnic, sub conducerea lui Marx, la Colonia, de la 1 iunie 1848 pînă la 19 mai 1849. Din redacție făceau parte: Engels, precum și W. Wolff, G. Weerth, F. Wolff, E. Dronke, F. Freiligrath și H. Bürgers.

Ca organ de luptă al aripii proletare a democrației, „Noua gazetă renană” a avut rolul de educator al maselor populare, ridicîndu-le la luptă împotriva contrarevoluției. Articolele de fond care precizau poziția gazetei în problemele fundamentale ale revoluției din Germania și din Europa erau scrise, de regulă, de Marx și Engels.

Poziția hotărîtă și intransigentă a gazetei, internaționalismul ei militant, faptul că în coloanele ei era demascată politica guvernului prusian și a autorităților locale din Colonia, — toate acestea au făcut ca „Noua gazetă renană” să fie, chiar din primele ei luni de existență, ținta unor atacuri furibunde din partea presei feudale-monarhice și liberale-burgheze, precum și a unor persecuții din partea guvernului prusian, care s-au întezit mai ales după lovitura de stat contrarevoluționară care a avut loc în Prusia în noiembrie-decembrie 1848.

În pofida prigoanei și a șicanelor poliției, „Noua gazetă renană” a apărut cu mult curaj interesele democrației revoluționare, interesele proletariatului. În mai 1849, în condițiile ofensivei generale a contrarevoluției, guvernul prusian, profitînd de faptul că Marx nu obținuse cetățenia prusiană, a dispus expulzarea lui din Prusia. Expulzarea lui Marx și măsurile represive luate împotriva celorlalți redactori ai „Noii gazete renane” au dus la încetarea apariției ei. Ultimul număr al „Noii gazete renane”, nr. 301, tipărit în roșu, a apărut la 19 mai 1849. În articolul de adio către muncitorii din Colonia, redactorii ziarului au declarat că „ultimul lor cuvînt va fi întotdeauna și pretutindeni: *eliberarea clasei muncitoare!*”. — 10.

- 15 „*New York Daily Tribune*” — ziar american care a apărut între anii 1841 și 1924. Întemeiat de Horace Greeley, ziarist și om politic american de vază, ziarul a fost organul aripii stîngi a whigilor americani pînă pe la mijlocul deceniului al 6-lea al secolului trecut, apoi a devenit organul partidului republican. În deceniile al 5-lea și al 6-lea, ziarul se situa pe poziții progresiste și lupta împotriva sclaviei. La acest ziar au colaborat o serie de autori și ziaristi americani de seamă: de la sfîrșitul deceniului al 5-lea, unul dintre redactorii lui a fost Charles Dana, care se afla sub influența ideilor socialismului utopic. Colaborarea lui Marx la „*New York Daily Tribune*” a început în 1851 și a continuat timp de peste 10 ani, pînă în martie 1862; un mare număr de articole pentru „*New York Daily Tribune*” au fost scrise de Engels la rugămintea lui Marx. Deoarece Engels își scria articolele mai ales la Manchester, datele puse de el într-o serie de cazuri diferă de data reală la care au fost scrise, întrucît Marx indica de obicei pe articole data trimiterii la New York. Pe unele articole scrise la Londra, Marx pune indicația Paris, Viena sau Berlin. În articolele lor din „*New York Daily Tribune*”, Marx și Engels s-au ocupat de cele mai importante probleme privind politica internă și internațională, mișcarea muncitorească, dezvoltarea economică a țărilor europene, expansiunea colonială, mișcarea de eliberare națională din țările asuprite și dependente etc. În perioada de reacțiune care începuse în Europa, Marx și Engels au folosit acest ziar american progresist, larg răspîndit pentru a demasca, pe bază de fapte concrete, racilele socie-

tații capitaliste, contradicțiile de neîmpăcat care-i sînt inerente, precum și pentru a arăta caracterul mărginit al democrației burgheze.

Într-o serie de cazuri, redacția ziarului „New York Daily Tribune” a procedat în mod arbitrar cu articolele lui Marx și Engels, tipărind unele dintre ele fără semnătura autorului, ca articole de fond, sau intervenind uneori în textul lor. De la mijlocul anului 1855, ziarul a publicat toate articolele lui Marx și Engels fără semnătură. Marx a protestat în repetate rînduri împotriva acestor acțiuni ale redacției. Din toamna anului 1857, ca urmare a crizei economice din S.U.A., care se răsfrînsese și asupra situației financiare a ziarului, Marx a fost nevoit să reducă numărul corespondențelor trimise la „New York Daily Tribune”. Colaborarea lui Marx la acest ziar a încetat definitiv la începutul războiului civil din S.U.A. ; ruperea legăturilor dintre „New York Daily Tribune” și Marx se datorește în cea mai mare măsură faptului că în redacția ziarului se întăriseră pozițiile partizanilor unui compromis cu statele sclavagiste și că ziarul părăsise linia progresistă. — 11.

- 16 Marx citează cartea lui W. Petty : „A Treatise of Taxes and Contributions”. Londra, 1667, apărută anonim. — 24.
- 17 „The Spectator” — revistă literară engleză care a apărut la Londra între anii 1711 și 1714. — 41.
- 18 „Glorious revolution” — denumirea de „revoluție glorioasă” a fost dată de istoriografia engleză burgheză loviturii de stat din 1688. Această lovitură de stat a consolidat în Anglia monarhia constituțională, bazată pe un compromis între aristocrația funciară și burghezie. — 43.
- 19 Paralelogramele lui Owen sînt menționate de Ricardo în lucrarea sa „On protection to agriculture”. Fourth ed., Londra, 1822, pag. 21. Dezvoltîndu-și proiectul utopic de transformări sociale, Owen demonstrează că, din punct de vedere economic, precum și din punctul de vedere al organizării vieții casnice, cel mai util este ca așezările să aibă forma de paralelogram sau de pătrat. De aici expresia „paralelogramele lui Owen”. — 50.
- 20 Lucrarea „Theory of Exchanges”, menționată de K. Marx, reprezintă capitolul al 4-lea din cartea lui H. D. Macleod „The Elements of Political Economy”, Londra, 1858. — 50.
- 21 În dorința de a preîntîmpina ivirea unor dificultăți în preschimbarea bancnotelor pe monede de aur, din inițiativa lui R. Peel, guvernul englez a adoptat în 1844 o lege de reorganizare a Băncii Angliei, în urma căreia banca a fost împărțită în două secții de sine stătătoare : secția bancară și secția de emisiune. Aceste bancnote trebuiau să aibă o acoperire ; în acest scop se crea un fond de aur, care urma să fie întotdeauna disponibil ; totodată s-a stabilit ca emisiunea de bancnote fără acoperire aur să fie limitată la 14 000 000 l. st. Contrar prevederilor legii din 1844, cantitatea bancnotelor aflate în circulație depindea de fapt nu de fondul de acoperire, ci de cererea de bancnote în sfera circulației. În perioade de criză economică, cînd nevoia de bani era deosebit de acută, guvernul englez suspenda provizoriu legea din 1844 și sporea cantitatea de bancnote fără acoperire aur. — 53.

- 22 Este vorba de unirea Scoției cu Anglia în 1707, în urma căreia Scoția a fost definitiv alipită la Anglia. În urma acestui act, care lichidase parlamentul scoțian, au fost desființate și toate barierele economice care existaseră între cele două țări. — 61.
- 23 *Leges barbarorum* — documente de drept cutumiar al diferitelor triburi germanice, întocmite între secolele al V-lea și al IX-lea. — 63.
- 24 Marx citează lucrarea lui John Locke : „Some Considerations on the Consequences of the Lowering of Interest, and Raising the Value of Money. In a Letter sent to a Member of Parliament, 1691”, apărută în : „The Works of John Locke”. In four volumes The seventh edition, Londra, 1768, pag. 54. — 67.
- 25 Este vorba de „*Société générale du Crédit Mobilier*” — mare societate anonimă franceză, fondată în 1852 de frații Péreire și autorizată printr-un decret din 18 noiembrie 1852. Principalul obiect al societății Crédit Mobilier era mijlocirea de împrumuturi și participarea la fondarea de întreprinderi industriale și de altă natură. Ea a participat intens la construcții de căi ferate în Franța, Austria, Ungaria, Elveția, Spania și Rusia. Principala sursă a veniturilor ei au fost speculațiile de bursă asupra hîrtilor de valoare emise de societățile anonime înființate de ea. Cu fondurile obținute din emiterea propriilor sale acțiuni, garantate doar cu hîrțile de valoare ale altor întreprinderi aflate în posesiunea ei, societatea Crédit Mobilier cumpăra mari pachete de acțiuni emise de diferite societăți, garantate prin valoarea bunurilor acestora din urmă. În felul acesta, aceleași bunuri reale dădeau naștere unui dublu capital fictiv. Societatea Crédit Mobilier era strîns legată de guvernul lui Napoleon al III-lea și se bucura de ocrotirea lui. În 1867, societatea a dat faliment, iar în 1871 a fost lichidată. Apariția, în deceniul al 6-lea, a societății Crédit Mobilier ca întreprindere financiară de tip nou a fost dictată de specificul perioadei de reacțiune, care se caracteriza prin dezmățul fără seamăn al agiotajului și speculațiilor de bursă. După exemplul societății Crédit Mobilier, instituții asemănătoare au fost create și într-o serie de țări din Europa centrală. Adevărata esență a societății Crédit Mobilier a fost dezvăluită de Marx într-o serie de articole publicate în „New York Daily Tribune”. — 84.
- 26 Este vorba de cartea : J. Mill. „Commerce defended. An Answer to the Arguments by which Mr. Spence, Mr. Cobbett, and others, have attempted to prove that Commerce is not a Source of National Wealth”, Londra, 1808. — 86.
- 27 „*The Economist*” — revistă săptămînală engleză pentru probleme economice și politice ; apare la Londra cu începere din 1843 ; organ al marii burghezii industriale. — 94.
- 28 Peter Schlemihl — eroul unei povestiri a poetului romantic german Chamisso, intitulată „Extraordinara poveste a lui Peter Schlemihl” ; în această povestire se arată cum Peter Schlemihl și-a vîndut umbra în schimbul unei pungi miraculoase. — 104.

- 29 *Patrem familias vendacem, non emacem esse* (Capul familiei trebuie să vîndă, nu să cumpere) — cuvinte scrise de Caton cel Bătrîn în lucrarea sa „De re rustica”. — 117.
- 30 Este vorba de războiul de independență dus de coloniile spaniole din America în anii 1810—1826. În urma acestui război, majoritatea țărilor din America Latină s-au eliberat de sub dominația spaniolă. — 123.
- 31 Este vorba de *Tratatul de la Keahta* cu privire la comerț și frontiere, încheiat la 21 octombrie 1727 între Rusia și China. Datorită Tratatului de la Keahta, comerțul ruso-chinez, în special schimbul în natură, a luat o mare dezvoltare. — 138.
- 32 Este vorba de războiul de cotropire, așa-numitul al doilea „război al opiuului” împotriva Chinei, dus de Anglia și de Franța în scopul de a obține noi privilegii în China și de a o transforma pe aceasta din urmă într-un stat semicolonial dependent. Războiul s-a încheiat cu înfrîngerea Chinei și cu încheierea tratatului pădălnic de la Tientsin. — 138.
- 33 Marx citează scrierea lui Anghiera (Petru Ermitul) „De Orbe Novo”, după cartea: W. H. Prescott. „History of the Conquest of Mexico, with a Preliminary View of the Ancient Mexican Civilisation, and the Life of the Conqueror Hernando Cortez”. Vol. 1, Londra, 1850, pag. 123. — 142.
- 34 Jakob Grimm. „Geschichte der deutschen Sprache”. Bd. I—II, Leipzig, 1848. — 143.
- 35 *Școala istorică a dreptului* — curent reacționar în știința istoriei și a dreptului, apărut în Germania la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Această școală combătea ideile burghezo-democratice ale revoluției franceze. În ceea ce privește caracterizarea acestei școli, vezi articolul lui Marx „Manifestul filozofic al școlii istorice a dreptului” și lucrarea sa „Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 86—94 și 416). — 155.
- 36 Economistul și financiarul englez John Law a încercat să pună în practică ideea sa cu totul inconsistentă că, punînd în circulație bancnote fără acoperire, statul poate mări averea țării. În 1716, el a fondat în Franța o bancă particulară, transformată în 1718 în bancă de stat. Paralel cu emiterea neplafonată a bancnotelor, banca fondată de Law scoate din circulație banii metalici. Datorită acestui fapt au luat o mare amploare agiotajul și speculațiile de bursă, care s-au soldat în 1720 cu falimentul total al Băncii de Stat și al întregului „sistem Law”. — 157.
- 37 *Threadneedle street* — stradă din Londra unde se află sediul Băncii Angliei. — 158.
- 38 *Blocada continentală, sau sistemul continental*, instituită de Napoleon I în 1806, interzicea țărilor de pe continentul european să facă comerț cu Anglia. La blocada continentală au luat parte Spania, Neapolul, Olanda, Prusia, Danemarca, Rusia, Austria și alte țări. — 166.

- 39 Este vorba de „decretele regale” (orders in council) date în Anglia în 1807 ca răspuns la blocada continentală instituită de Napoleon, decrete prin care se interzicea țărilor neutre să facă comerț cu Franța și cu țările care au aderat la sistemul continental. — 166.
- 40 *Hampstead* — una dintre cele 29 de circumscripții ale Londrei. — 169.
- 41 Marx folosește subiectul cunoscutei fabule a lui Esop despre ciobanul care-și paște oile. — 176.
- 42 Trupe franceze și austriece se aflau la Roma și pe teritoriul Statului Papal de pe vremea înăbușirii revoluției din 1848—1849 din Italia; garda papei de la Roma era alcătuită din *mercenari elvețieni*. — 176.
- 43 La sfârșitul anului 1847—începutul anului 1848, în Venetia și în Lombardia, care aparțineau Imperiului austriac, au avut loc acțiuni de masă ale populației italiene împotriva austriecilor. Un rol activ în mișcarea de eliberare națională l-a avut intelectualitatea burgheză; unul din centrele acestei mișcări era Universitatea din Pavia, închisă de autoritățile austriece la începutul anului 1848. Pretutindeni s-a desfășurat o campanie pentru prezentarea de petiții guvernului austriac; în strădania lor de a preîntîmpina o insurecție populară, liberalii au cerut poporului „să respecte legea” și să se limiteze la următoarele revendicări: reforme economice și autonomie în limitele monarhiei austriece. În semn de protest împotriva stoarcerii de impozite și a măsurilor de îngrădire a industriei și comerțului italian, precum și împotriva monopolului asupra tutunului, introdus de austrieci, populația a boicotat produsele industriale austriece și tutunul austriac; cercurile republicane ilegale au organizat demonstrații care adeseori s-au soldat cu ciocniri cu soldații și poliția. — 177.
- 44 La 18—22 martie 1848, în urma știrii despre victoria revoluției de la Viena, a izbucnit la Milano o insurecție populară care a constituit începutul revoluției din 1848—1849 în Italia. După o luptă crîncenă care a durat cinci zile, răsculații au reușit să-l alunge din Milano pe Radetzky cu cei 15 000 de soldați austrieci ai săi. La 22 martie s-a format un guvern provizoriu în care au intrat reprezentanți ai burgheziei liberale italiene. — 177.
- 45 La 1 ianuarie 1859, la recepția dată la Tuileries în cinstea corpului diplomatic, Napoleon al III-lea, adresîndu-se ambasadorului austriac Hübner, și-a exprimat regretul pentru faptul că relațiile dintre Franța și Austria „au devenit mai puțin amicale decît înainte”. El a adăugat: „transmiteți împăratului că sentimentele mele personale față de el nu s-au schimbat cituși de puțin”.
- La 10 ianuarie 1859, la deschiderea parlamentului din Sardinia, Victor Emanuel, rostîndu-și mesajul regal — vădit influențat de Napoleon al III-lea —, a declarat că, în ciuda respectului ce-l poartă tratatelor în vigoare, el nu poate rămîne nepăsător față de strigătul de durere care se îndreaptă spre el din toate colțurile Italiei.
- Această declarație a provocat conflictul diplomatic dintre Franța și Austria, de care Napoleon al III-lea avea nevoie pentru dezlănțuirea războiului împotriva Austriei, război hotărît cu mult înainte de această dată. Încă în iulie 1858, la Plombières, a fost semnat un acord secret

între Franța și Piemont, potrivit căruia, în schimbul sprijinului pe care urma să-l acorde Piemontului în iminentul război împotriva Austriei, Franței i-au fost promise Savoia și Nisa. — 177.

- 46 În 1842—1846, Garibaldi a luat parte la lupta de eliberare națională a poporului din Uruguay împotriva dictatorului argentinian Rosas. Legea emigranților italieni revoluționari, organizată de el, a jucat un rol însemnat în apărarea capitalei Republicii Uruguay, Montevideo, și în alte bătălii hotărâtoare. Printr-un decret special, guvernul Uruguayului a relevat actele de eroism ale legiunii lui Garibaldi.

În februarie-iulie 1849, Garibaldi a condus efectiv apărarea Republicii române, proclamată în urma unei insurecții populare. Armata republicii a respins cu succes timp de câteva luni intervenția trupelor franceze, austriece și napolitane, care urmărea înăbușirea revoluției. La 3 iulie 1849, Republica romană a fost învinsă datorită superiorității numerice a forțelor contrarevoluționare și acțiunilor trădătoare ale generalului francez Oudinot, care a încălcat armistițiul și a ocupat Roma. — 177.

- 47 Este vorba de acordul încheiat în august 1858 între Rusia și Piemont, care prevedea ca societății ruse de navigație și comerț să i se acorde dreptul de a folosi temporar partea răsăriteană a portului Villafranca, din apropierea orașului Nisa. — 178.

- 48 Marx ironizează „recunoștința” cu care Austria a răsplătit Rusia țaristă pentru ajutorul acordat la înăbușirea revoluției din Ungaria din 1848—1849. O dată cu agravarea problemei orientale, la începutul deceniului al 6-lea, politica externă a Austriei s-a schimbat, devenind ostilă Rusiei. Acest fapt și-a găsit expresia în cuvintele șefului guvernului austriac, Schwarzenberg, devenite proverbiale : „Austria va mai uimi lumea prin lipsa ei de recunoștință”. — 178.

- 49 *Albion* — veche denumire a Insulelor Britanice. Expresia „*perfidul Albion*” a început să circule după revoluția franceză ; așa numeau republicanii francezi Anglia pentru numeroasele intrigi țesute de guvernul englez împotriva Republicii Franceze și pentru organizarea de coaliții antifranceze. — 178.

- 50 În noaptea de 1 la 2 decembrie 1851, printr-o lovitură de stat contra-revoluționară, Ludovic-Napoleon a răsturnat cea de-a doua Republică Franceză (1848—1851). — 180.

- 51 Temindu-se de extinderea mișcării republicane în Italia, regele Piemontului — Carol Albert — a evitat în fel și chip să dea ajutor Veneției și Milano-ului, care în martie 1848 se răsculară împotriva dominației austriece. Silit însă, sub presiunea maselor populare, să declare război Austriei, după primele insuccese ale trupelor piemonteze, el a încheiat în august 1848 un armistițiu cu austriecii, iar la reluarea ostilităților, în primăvara anului 1849, după înfrângerea de la Novara (23 martie 1849), a capitulat în mod trădător în fața austriecilor, în pofida luptei curajoase a armatei piemonteze și a poporului italian. Într-o serie de

articole apărute în „Neue Rheinische Zeitung” în 1849, Engels a demascat atitudinea trădătoare a monarhiei piemonteze (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 423—436). — 181.

- 52 Acest articol a fost scris de Marx la Londra. De comun acord cu redacția ziarului „New York Daily Tribune”, Marx pune mențiunea Paris, Berlin sau Viena pe unele articole ale sale care conțineau material referitor la diferite țări de pe continentul european indicând uneori în locul datei reale o dată anterioară. — 183.
- 53 Este vorba de Napoleon al III-lea, fiul fratelui lui Napoleon I, Ludovic Bonaparte care a ocupat tronul Olandei între 1806 și 1810. Numindu-l pe Napoleon al III-lea „nepotul olandez al bătăliei de la Austerlitz”, Marx face aluzie la faptul că lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 a coincis cu aniversarea bătăliei de la Austerlitz (2 decembrie 1805), în care Napoleon I a înfrânt armatele aliate ruso-austriece. — 183.
- 54 Este vorba de orientarea „liberală” proclamată de prințul Wilhelm al Prusiei (din 1861 — rege) la înscăunarea sa ca prinț regent în octombrie 1858; în presa burgheză, această orientare a fost intitulată în mod răsunător „era nouă”. În realitate, politica lui Wilhelm urmărea exclusiv întărirea pozițiilor monarhiei și iuncherimii prusiene. În acest scop a încercat să ajungă la o înțelegere cu virfurile burgheziei, consolidate din punct de vedere economic. „El vrea ceva nou, dar acest nou trebuie să fie o reeditare a vechiului”. Așa caracterizează Marx politica regentului. Din reformele liberale la care se aștepta burghezia n-a fost introdusă nici una, în schimb a fost propusă o reformă militară care urma să lichideze și ultimele rămășițe de democratism păstrate în armata prusiană încă din timpul războiului de eliberare națională împotriva lui Napoleon I (1813—1815). Proiectul de reformă prevedea ca și prima recrutare a Landwehrului (vezi adnotarea 87) să fie folosită pentru serviciul de garnizoană, precum și mărirea considerabilă a efectivului armatei în timp de pace. „Era nouă” pregătea, de fapt, dictatura militară fățișă a iuncherimii prusiene, instaurată o dată cu venirea la putere a lui Bismarck, în septembrie 1862. — 184.
- 55 „*Moniteur*” — denumire prescurtată a cotidianului francez „*Le Moniteur universel*”; a apărut la Paris din 1789 până în 1901; din 1799 până în 1869 — organ oficial al guvernului. — 184.
- 56 *Chapel-street, Lombard-street* — străzi în City-ul londonez pe care se află cele mai importante întreprinderi bancare și comerciale din Anglia; Threadneedle-street — vezi adnotarea 37. — 184.
- 57 În deceniul al 6-lea al secolului al XIX-lea, Rusia și-a consolidat pozițiile în Asia centrală și în Orientul Îndepărtat. În această perioadă, influența ei s-a întărit mai ales în hanatele Hiva, Buhara și Kokand; ca urmare a tratatelor încheiate cu China, Rusia a obținut în 1858 teritorii de-a lungul malului nordic al Amurului și acces la cinci porturi chineze. — 185.
- 58 Porecla ironică de Bonaparte „cel Mic” i-a fost dată lui Ludovic Bonaparte de Victor Hugo în 1851, într-o cuvîntare rostită în fața Adunării legislative franceze și a căpătat o largă răspîndire după apariția pamfletului acestuia „Napoleon cel Mic” (1852). — 185.

- 59 Este vorba de promisiunea de a desființa iobăgia, făcută în repetate rânduri de Alexandru al II-lea după urcarea sa pe tron, în 1855, înspăimîntat de amploarea pe care o luaseră tulburările în rîndurile țărănilor. — 186.
- 60 „*L'Empire c'est la paix*” („Imperiul înseamnă pace”) — cuvinte din discursul ținut de Ludovic-Bonaparte la Bordeaux, la 9 octombrie 1852. — 186.
- 61 După cum reiese din scrisoarea lui Marx către Engels din 15 ianuarie 1859, acest articol, scris de Engels, a fost prelucrat și completat de Marx înainte de a-l trimite la New York. — 187.
- 62 „*L'Indépendance belge*” — cotidian burghez, fondat la Bruxelles în 1831; la mijlocul secolului al XIX-lea a fost organul liberalilor. — 187.
- 63 „*The Times*” — cel mai mare cotidian englez de orientare conservatoare; a fost fondat la Londra în 1785. — 187.
- 64 *Pacea de la Paris* — tratat de pace semnat la 30 martie 1856, la Congresul de la Paris, de către reprezentanții Franței, Angliei, Austriei, Sardiniei, Prusiei și Turciei, de o parte, și reprezentanții Rusiei, de alta, și prin care s-a încheiat războiul din Crimeea din 1853—1856. Înfrîntă în război, Rusia a fost nevoită să cedeze gurile Dunării și o parte a Basarabiei de sud, să renunțe la protectoratul asupra Principatelor dunărene și la ocrotirea supușilor creștini din Turcia, să consimtă la neutralizarea Mării Negre, ceea ce însemna că strîmtorile Mării Negre erau deschise vaselor comerciale ale tuturor națiunilor și că Rusiei și Turciei li se interzicea să aibă arsenale militare maritime, precum și flotă militară în Marea Neagră; în schimbul Sevastopolului și al altor orașe din Crimeea ocupate de aliați, Rusia a înapoiat Turciei Karsul. În pofida condițiilor de pace împovăraătoare pentru Rusia, Anglia și Franța n-au reușit să-și realizeze în întregime planurile lor agresive. Unul dintre factorii care au influențat asupra mersului tratativelor a fost folosirea abilă de către diplomația rusă a contradicțiilor anglo-franceze. La congres, Franța n-a susținut nici revendicarea Angliei, ca Rusiei să i se răpească Caucazul, nici revendicarea Austriei, ca Basarabia să fie alipită Turciei. Apropierea dintre Franța și Rusia, conturată la congres, s-a accentuat în anii următori. — 188.
- 65 *Atentatul lui Orsini* — revoluționarii italieni au pus la cale o serie de atentate împotriva lui Napoleon al III-lea, în urma faptului că acesta nu și-a ținut promisiunile din trecut de a sprijini mișcarea de eliberare italiană. După atentatul neizbutit, din aprilie 1855, al italianului Pianori, în ianuarie 1858, patriotul italian Felice Orsini a încercat să atenteze la viața împăratului folosind un anumit fel de bombe. Nici acest atentat nu a reușit. El și-a atins însă scopul prin influența pe care a exercitat-o asupra hotărîrilor lui Napoleon al III-lea în politica internă și externă. — 188.
- 66 *Venta supremă a carbonarilor italieni* — organul conducător al societății politice secrete a carbonarilor, înființată la începutul secolului al XIX-lea. Ea milita pentru unitatea națională și independența Italiei, ca și pentru introducerea de reforme liberale. În 1831, aflîndu-se în

Italia, Ludovic Bonaparte a aderat la societatea carbonarilor și scurtă vreme a luat parte la activitatea desfășurată de aceasta. — 188.

- 67 *Epsom* — suburbie a Londrei unde aveau loc în fiecare primăvară curse de cai. — 188.
- 68 Este vorba de scrisorile lui Felice Orsini din 11 februarie și 10 martie 1858, adresate, potrivit versiunii oficiale, lui Napoleon al III-lea din închisorile de la Mazas și de la Roquette, unde patriotul italian fusese închis după atentatul nereușit împotriva împăratului. Prima din aceste scrisori a fost citită la procesul lui Orsini și apoi, la 27 februarie 1858, publicată în „Moniteur”, iar a doua scrisoare a fost publicată abia după executarea lui Orsini. În literatura istorică de pînă acum, autenticitatea acestor scrisori ale lui Orsini către Napoleon al III-lea este pusă la îndoială. — 189.
- 69 *Crédit foncier* — bancă franceză pe acțiuni. A fost fondată în 1852 ca succesoare a fostei Bănci funciare din Paris. *Crédit foncier* acorda împrumuturi pe termen scurt și lung (pînă la 50 de ani), garantate prin ipotecă; dobînda la aceste împrumuturi nu putea depăși dobînda legală. *Crédit foncier* primea importante subsidii din partea guvernului. — 189.
- 70 *Confederația germană* — uniunea statelor germane, creată la 8 iunie 1815, la Congresul de la Viena, cuprindea inițial 35 de principate, iar ulterior 28 de state și 4 orașe libere. Ea a menținut fărîmițarea feudală a Germaniei și a împiedicat crearea unui guvern central. Austria și Prusia au dus o luptă permanentă pentru supremație în cadrul Confederației. — 190.
- 71 Aluzie la parada militară a trupelor organizată la 10 octombrie 1850, pe cîmpia de la Satory, în apropiere de Versailles, de Ludovic Bonaparte, pe atunci președinte al Republicii Franceze. Cu acest prilej, trupele au fost ospătate din belșug. Prin aceasta, Ludovic Bonaparte voia să-i cîștige pe soldați și pe ofițeri pentru lovitura de stat pe care o punea la cale. — 194.
- 72 Este vorba de încercările întreprinse de Ludovic Bonaparte în perioada monarhiei din iulie de a da o lovitură de stat printr-un puci militar. La 30 octombrie 1836, ajutat de cîțiva ofițeri de orientare bonapartistă, el a reușit să mobilizeze două regimente de artilerie din garnizoana din Strasbourg; rebelii au fost însă dezarmați după cîteva ore. Ludovic Bonaparte a fost arestat și expulzat în America. La 6 august 1840, folosindu-se de o anumită recrudescență a stării de spirit bonapartiste în Franța, el a debarcat cu un grup de complotiști la Bouloqne, încercînd să provoace o rebeliune a trupelor din garnizoana locală. Această tentativă s-a soldat și ea cu un eșec total. Bonaparte a fost condamnat la închisoare pe viață și închis în fortăreața Ham, dar în 1846 a fugit în Anglia. — 194.
- 73 Prin trecerea Rubiconului, care constituia în vechime granița dintre Italia și Galia Cisalpină, Cezar a dat în anul 49 î.e.n. semnalul pentru începerea războiului civil; de atunci Rubiconul a devenit simbolul hotărîrilor importante și irevocabile. — 194.

- 74 „*Le Constitutionnel*” — cotidian burghez francez ; a apărut la Paris din 1815 pînă în 1870 ; în deceniul al 5-lea — organ al aripii moderate a orléaniștilor ; în perioada revoluției din 1848—1849 a exprimat concepțiile burgheziei contrarevoluționare regaliste, grupată în jurul lui Thiers ; după lovitură de stat a lui Ludovic Bonaparte din decembrie 1851 — ziar bonapartist. — 195.
- 75 Aluzie la căsătoria încheiată, din considerente politice, între Napoleon I și fiica împăratului Austriei, Maria-Luisa. — 195.
- 76 Este vorba de acordul încheiat în iulie 1858 la Plombières (Franța) cu prilejul întîlnirii dintre Napoleon al III-lea și prim-ministrul Piemontului, Cavour. Acordul statua condițiile în care Franța ar fi gata să participe la un război împotriva Austriei ; el prevedea, între altele, lichidarea dominației austriece în Lombardia și Veneția, crearea unui stat în nordul Italiei sub dinastia de Savoia, precum și condiția ca Piemontul să-i cedeze Franței Savoia și Nisa. Acordul a rămas secret pînă în ianuarie 1859. — 196.
- 77 *Palais Royal* — palat în Paris ; în deceniul al 6-lea a servit de reședință prințului Joseph Bonaparte (Plon-Plon). — 196.
- 78 „*La Presse*” — cotidian burghez francez, a apărut la Paris din 1836 ; între 1848 și 1849 a fost organul republicanilor burghezi ; în 1849 l-a susținut scurt timp pe Ludovic Bonaparte. După lovitură de stat din 2 decembrie 1851, ziarul a adoptat o atitudine critică față de cel de-al doilea Imperiu. Între 1836 și 1837, redactorul ziarului a fost Émile de Girardin. Marx numește cu ironie acest ziar „*Moniteur*”-ul lui Plon-Plon, adică informatorul lui oficial. — 196.
- 79 Aluzie la *Schlussaktul* adoptat la Congresul de la Viena la 9 iunie 1815, prin care Franța a fost readusă la granițele din 1792 și pusă sub controlul sever al puterilor europene. Potrivit acestui act, Franței i se interziceau anexări de teritorii în Europa, dar nu se făceau nici un fel de restricții cu privire la Africa de nord și la alte teritorii, care au devenit obiectul politicii coloniale de cucerire duse de Franța. — 197.
- 80 Este vorba de articolul publicat sub semnătura ziaristului francez Boniface în ziarul „*Constitutionnel*” nr. 30 din 30 ianuarie 1859. — 198.
- 81 „*Le Courrier des États-Unis*” — cotidian în limba franceză, care a apărut la New York din 1828 pînă în 1938 ; exprima punctul de vedere al guvernului francez. — 198.
- 82 Este vorba de războiul din Crimeea din 1853—1856. — 199.
- 83 *Zuavi* — trupe coloniale franceze recrutate, începînd din 1830, din rîndurile algerienilor și ale coloniștilor francezi din Algeria, iar mai tîrziu exclusiv din francezi. Algerienii au fost înrolați în regimente speciale de *trăgători algerieni*.
Zéphyres — denumirea neoficială a unităților africane de infanterie din armata franceză, formată din infractori din rîndurile armatei. — 200.

- 81 Garda a fost înființată de Napoleon al III-lea în 1854, după modelul gărzii imperiale a lui Napoleon I, desființată în 1815. — 202.
- 85 *Granița militară* — așa erau numite în secolele XVI-XIX regiunile din sudul Imperiului austriac (Dalmația, Croația, Slavonia, Transilvania, Banatul), ai căror locuitori erau obligați să facă serviciu militar de grăniceri în schimbul folosirii pământului. — 205.
- 86 Este vorba de participarea unităților slave la luarea cu asalt a Vienei revoluționare de către armata austriacă la 30 octombrie — 1 noiembrie 1848. — 207.
- 87 *Landwehr* — această noțiune includea inițial pe toți bărbații apti pentru serviciul militar, mobilizați pentru apărarea țării; o dată cu înființarea armatei regulate, Landwehrul a pierdut această semnificație; în timpul războaielor napoleoniene, în urma creșterii necesității de forțe de luptă, s-a recurs din nou la el. După pacea de la Tilsit, Scharnhorst a organizat în Prusia Landwehrul ca o instituție de sine stătătoare de felul miliției și alături de armata regulată, de care era strâns legată. Organizarea din 1815 a Landwehrului l-a împărțit în două recrutări. Prima recrutare cuprindea pe toți bărbații între 26 și 32 de ani (rezerviștii care au terminat serviciul militar) și urma să constituie împreună cu armata regulată armata de cîmp, iar cea de-a doua, bărbații între 32 și 40 de ani, care urmau să facă serviciul de garnizoană. — 207.
- 88 Forțele armate ale Elveției erau constituite pe baza unui sistem de miliție; în timp de pace, toți cetățenii apti pentru serviciul militar erau chemați pe un termen scurt pentru instrucție, iar în caz de război se declara mobilizarea generală. — 209.
- 89 *Tratatul de pace de la Basel* — pace separată încheiată la 5 aprilie 1795 între Franța și Prusia. Încheierea acestui tratat și ieșirea Prusiei din prima coaliție antifranceză nu a fost numai consecința victoriilor armatei franceze, ci și a divergențelor dintre membrii coaliției, și în primul rînd dintre Prusia și Austria.
 Înfrîngerea zdrobitoare suferită de armatele prusiene în bătălia de la Jena, la 14 octombrie 1806, a dovedit întreaga putreziciune a monarhiei feudale a Hohenzollernilor și a dus la capitularea Prusiei în fața Franței napoleoniene.
 În bătălia de la *Austerlitz* de la 2 decembrie 1805, Napoleon I a învins armatele aliate ale rușilor și austriecilor.
 În bătălia de la *Wagram* de la 5—6 iulie 1809, Napoleon I a repurtat o victorie hotărîtoare asupra austriecilor. — 210.
- 90 În bătăliile menționate în text, de la începutul campaniei din Italia (1796—1797), Bonaparte a repurtat în războiul împotriva primei coaliții antifranceze o victorie decisivă asupra trupelor austriece și piemonteze. În aprilie 1796, pornind de la Nisa și înaintînd prin trecătorile Munților Alpi, armata lui Bonaparte a pătruns în valea Padului și a înfrînt la 12 aprilie 1796 o parte a armatelor austriece la *Montenotte*. Un alt grup de austrieci, care acționa împreună cu armata piemonteză aliată, a fost zdrobit de armatele lui Bonaparte la 13—14 aprilie 1796 la *Millesimo*, iar la 14—15 aprilie 1796 francezii au nimicit la *Dego* un detașament austriac venit în ajutorul acestui grup. Bătălia decisivă cu armata piemonteză a avut loc la *Mondovi*,

la 22 aprilie 1796, după care piemontezii s-au retras în dezordine spre Torino. — 212.

- 91 Bonaparte a început asediul *Mantuei* în iunie 1796. Grosul trupelor sale și-au concentrat atacul împotriva forțelor de luptă austriece care încercau să despresureze fortăreața. La 5 august 1796, Bonaparte a înfrânt armata austriacă de sub comanda lui Wurmser la *Castiglione*, iar apoi la *Medole*; în prima jumătate a lunii septembrie 1796, Bonaparte a alungat armata lui Wurmser din valea *Brentei*, după ce la 8 septembrie austrieicii suferiseră o nouă înfrângere la *Bassano*, la 15—17 noiembrie 1796, în bătălia de la *Arcole*, francezii au bătut o armată austriacă nou formată, trimisă în ajutorul Mantuei; la 14—15 ianuarie 1797, la *Rivoli*, Bonaparte i-a înfrânt din nou pe austrieci, iar la 2 februarie 1797, după un asediu de 9 luni, Mantua a capitulat. — 212.
- 92 Asediul *Danzigului* (Gdansk) a fost început de armatele lui Napoleon în martie 1807, în timpul războiului împotriva celei de-a patra coaliții antifranceze a statelor europene. Garnizoana fortăreței, formată din trupe prusiene și un detașament rus aliat, a opus o rezistență îndârjită. Acțiunile garnizoanei au fost susținute de încercările de despresurare întreprinse în repetate rînduri de un alt detașament rus. Abia la sfîrșitul lunii mai 1807, fortăreața s-a predat, în condiții onorabile, forțelor superioare numericește ale inamicului. — 212.
- 93 În perioada 1494—1559, Franța, Spania și Imperiul german au purtat mai multe războaie pe teritoriul Italiei. În bătălia de la *Marignano* din 13—14 septembrie 1515, armata regelui francez Francisc I a reușit o victorie însemnată asupra mercenarilor elvețieni ai ducelui Milano-ului, care pînă atunci nu fuseseră niciodată înfrinți. La 24 februarie 1525, armatele lui Francisc I au fost înfrînte la *Pavia* de armata împăratului german Carol al V-lea.
- În 1706, în bătălia de la *Torino*, italienii, sub comanda prințului Eugen de Savoia, au zdrobit armata franceză care asediase orașul timp de 117 zile.
- În bătălia de la *Novi* de la 15 august 1799, armatele ruso-austriece, de sub comanda lui A. V. Suvorov, au zdrobit armata franceză a lui Joubert. În bătălia de la *Marengo* de la 14 iunie 1800, armata lui Bonaparte a învins trupele austriece.
- În bătăliile de la *Custoza*, 25 iulie 1848, și *Novara*, 23 martie 1849, luptînd împotriva armatei austriece de sub comanda lui Radetzky, forțele de luptă piemonteze au suferit două înfrîngeri zdrobitoare. — 212.
- 94 În original, joc de cuvinte: „captain” înseamnă „comandant de oști” și „căpitan”. Prin fostul căpitan al artileriei elvețiene este subînțeles Ludovic Bonaparte, care a trăit multă vreme în Elveția, a primit cetățenia elvețiană și în 1834 a fost numit căpitan al regimentului de artilerie al cantonului Berna. — 213.
- 95 În 1830, guvernul francez a început în *Algeria* un război colonialist de cîmpire, care, cu întreruperi, a durat 40 de ani, deoarece coloniștii au întîmpinat o rezistență dîră din partea poporului algerian. Abia în 1871 burghezia franceză a reușit să transforme Algeria într-o colonie a ei. — 217.

- 96 Este vorba de campania din Italia din 1800. Comandantul suprem al armatelor austriece, Melas, a atacat la început cu succes flancul drept al armatelor franceze pe râul Var, dar în a doua jumătate a lunii mai 1800 Bonaparte a trecut Alpii și a căzut în spatele armatei austriece. După ce francezii au cucerit, la 2 iunie, orașul Milano și au trecut pe malul sudic al Padului, armata austriacă a fost zdrobită la 14 iunie 1800 la Marengo. — 219.
- 97 Este vorba de : „Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the Half Year ending 31-st October 1858”, Londra, 1858 („Rapoartele inspectorilor de fabrică adresate ministrului de interne al maiestății-sale pentru semestrul care se încheie la 31 octombrie 1858”). — 220.
- 98 Bătăliile de la *Abensberg* și *Eggmühl* — etape în luptele purtate timp de 5 zile în împrejurimile Regensburgului (Bavaria) în aprilie 1809 de armata lui Napoleon I și armatele austriece. Bătălia de la Regensburg s-a încheiat cu înfrângerea și retragerea armatei austriece. — 233.
- 99 La 23 iulie 1848, în bătălia de la *Sommacampagna*, armatele austriece, de sub comanda lui Radetzky, au înfrânt trupele piemonteze ; această bătălie a avut loc numai cu două zile înainte de nimicirea armatei piemonteze la *Custoza*, la 25 iulie 1848. — 233.
- 100 În afară de acest articol, Marx a mai consacrat bill-ului din 1859 cu privire la reforma parlamentară încă două articole, scrise la 22 martie și 1 aprilie 1859, dar care n-au fost publicate în „New York Daily Tribune” și nu ne-au parvenit nici sub formă de manuscris. — 234.
- 101 *Bill-ul d-lui Locke King*, prezentat în Camera comunelor în februarie 1851, prevedea reducerea censului electoral de la 50 la 10 l. st. venit anual pentru cei ce luau în arendă parcele de pământ ; ei obțineau astfel aceleași drepturi ca și chiriașii de la orașe ; bill-ul a fost respins de Camera lorzilor. — 234.
- 102 *Freeholderi* — una dintre categoriile de mici proprietari de pământ din Anglia care se trag din „yeomenii” (proprietarii de pământ liberi) din evul mediu. Freeholderii plăteau lordului o mică rentă funciară fixă în bani și aveau dreptul să dispună liber de parcelele lor de pământ. Pentru freeholderi a fost stabilit un cens electoral de avere scăzut, de 40 de șilingi (2 l. st.) venit anual net. — 234.
- 103 Bill-ul cu privire la reforma electorală, adoptat de Camera comunelor din Anglia în 1831 și confirmat definitiv de Camera lorzilor la 7 iunie 1832, era îndreptat împotriva monopolului politic al aristocrației funciare și financiare ; el înlătura ultimele îngrădiri feudale ale dreptului de vot în Anglia și dădea acces în parlament reprezentanților burgheziei industriale. Proletariatul și mica burghozie, principala forță în lupta pentru reformă, au fost înșelați și n-au primit drept de vot. Articolul care acorda drept de vot numai acelor arendași de parcele din comitate care plăteau o arendă de cel puțin 50 l. st. pe an a fost introdus sub forma de amendament la acest bill de către ducele Chandos (Grenville). — 234.
- 104 În februarie 1852, John Russell a declarat că va prezenta un proiect de lege cu privire la reforma electorală. Acesta prevedea următoarea-

rele măsuri: lichidarea așa-numitelor „burguri putrede”, păstrate și după reforma din 1832, cu mai puțin de 500 de locuitori, care trimiteau deputați în parlament, o nouă distribuire a mandatelor în favoarea orașelor mari, precum și reducerea censului electoral pe avere. Scopul acestui proiect de lege era de a întări puterea politică a burgheziei industriale; proiectul nici n-a fost pus în discuția parlamentului.

În februarie 1854, John Russell a prezentat un nou bill. Acesta prevedea egalizarea circumscripțiilor electorale urbane și rurale, acordarea dreptului de vot tuturor persoanelor cu un venit anual de cel puțin 100 l. st. sau posedind hîrtii de valoare emise de stat, acțiuni bancare sau acțiuni ale Companiei Indiilor orientale care aduceau dividende în sumă de cel puțin 10 l. st., precum și persoanelor care aveau depuse la casele de economii peste 50 l. st.; se prevedea, de asemenea, acordarea dreptului de vot persoanelor care dețineau diplome universitare. Acest proiect al lui John Russell a fost respins de Camera comunelor. — 236.

- 105 Este vorba de bill-ul cu privire la administrarea Indiei, al cărui autor era Ellenborough. Bill-ul, prezentat în primăvara anului 1858, prevedea crearea unui consiliu pentru problemele Indiei printr-o procedură extrem de complicată de alegere a reprezentanților din diferite părți ale populației engleze. Bill-ul a fost respins de parlament. — 236.
- 106 *Leaseholderi* — posesori de pămînt în baza unui contract de arendă care plăteau o arendă anuală de cel puțin 10 l. st. și aveau, prin urmare, drept de vot. — 236.
- 107 Este vorba de „*The London Gazette*” — organ guvernamental englez; apare sub această denumire de două ori pe săptămîină începînd din 1666. — 238.
- 108 La a doua citire, în primăvara anului 1859, bill-ul cu privire la reforma electorală n-a întrunit majoritatea de voturi necesară și a fost respins de Camera comunelor. — 238.
- 109 Este vorba de legea din 1844 care interzicea angajarea în fabrici a copiilor sub 8 ani și limita timpul de muncă al copiilor între 8 și 13 ani la 6 ore și jumătate. Această lege confirma, de asemenea, cu unele modificări, obligativitatea învățămîntului pentru copii, stabilită prin legea din 1833 cu privire la reglementarea muncii în fabrici. — 239.
- 110 Legea din 1844 cu privire la reglementarea muncii în fabrici modifică o prevedere a legii din 1833 în sensul că pentru copiii de peste 11 ani care lucrează în industria mătăsii învățămîntul nu mai este obligatoriu. — 241.
- 111 Lucrarea „*Padul și Rinul*” a fost scrisă de F. Engels în legătură cu apropiatul conflict din Italia și cu necesitatea de a stabili — în contradicție cu punctul de vedere al burgheziei, în primul rînd al celei germane — poziția revoluționarilor proletari și a democrației europene în problema căilor de unificare a Germaniei și a Italiei. În această lucrare, Engels și-a propus de asemenea, să dezvăluie și să arate inconsistența, din punct de vedere militar-strategic, a diferitelor teorii șoviniste de care uzau cercurile conducătoare ale stateilor europene pentru a justifica politica de agresiune și cotropire.

- Lucrarea, concepută de Engels încă în cursul lunii februarie, a fost terminată la 9 martie, iar manuscrisul a fost trimis lui Marx pentru a-l controla. După ce a luat cunoștință de conținutul lucrării, Marx i-a dat o înaltă apreciere. „Extrem de inteligentă — îi scria lui Engels la 10 martie 1859 —, foarte bine a fost tratat și aspectul politic al problemei, ceea ce nu era de loc ușor”. Urmind sfatul lui Marx, pentru a evita conspirația tăcerii, lucrarea a fost editată în Germania anonim. Ea a apărut în aprilie 1859, la Berlin, în editura Franz Duncker, într-un tiraj de 1 000 de exemplare și a avut o mare influență asupra opiniei publice din Germania. Ea s-a bucurat de succes pînă și în cercurile militare; mulți presupuneau că autorul ei ar fi un general cunoscut. În mai 1859, Marx și Engels au considerat necesar să aducă la cunoștința publicului larg originea lucrării, publicînd în nr. 2 al ziarului „Das Volk” o notiță care preciza că autorul ei era un cunoscut militant al partidului proletar; în nr. 5 din 4 iunie al ziarului s-a arătat că autorul articolului este Engels. — 245.
- 112 Este vorba de discursul rostit de Radowitz la 12 august 1848, în cadrul ședinței Adunării naționale de la Frankfurt, în legătură cu războiul dintre Austria și Italia; de la 18 mai 1848 la 30 mai 1849, ședințele Adunării s-au ținut în biserica Sf. Pavel din Frankfurt pe Main. — 248.
- 113 W. Willisen. „Der Italienische Feldzug des Jahres 1848”. Berlin, 1849. — 248.
- 114 Prin pacea westfalică din 1648, cu care s-a încheiat războiul de 30 de ani, Franța a obținut Alsacia și o parte din Lorena, care pînă atunci aparținuseră Habsburgilor; în 1766 și restul Lorenei a revenit Franței. — 249.
- 115 *Sfîntul imperiu roman de națiune germană* — imperiu medieval, întemeiat în 962, care cuprindea teritoriul Germaniei și o parte din Italia. Ulterior, în imperiu au fost incluse și o serie de teritorii franceze, Cehia, Austria, Țările de Jos, Elveția și alte țări. Imperiul nu era un stat centralizat, ci o uniune de principate feudale și orașe libere care recunoșteau puterea supremă a împăratului. Imperiul și-a încetat existența în 1806, cînd, după înfrîngerea suferită în războiul cu Franța, Habsburgii au fost nevoiți să renunțe la titlul de împărați ai Sfîntului imperiu roman. — 249.
- 116 Este vorba de partea de sud a Țărilor de Jos (actualmente Belgia și Luxemburg), care din 1714 pînă în 1797 au aparținut Habsburgilor austrieci; în această perioadă ea era cunoscută sub numele de Țările de Jos austriece. — 249.
- 117 Este vorba de o reeditare a *sistemului continental* al lui Napoleon I (vezi adnotarea 38). — 249.
- 118 Vezi adnotarea 93. — 251.
- 119 *Războiul de șapte ani* (1756—1763) — război purtat între două coaliții de state europene: coaliția anglo-prusiană, de o parte, și cea franco-ruso-austriacă, de altă parte. Războiul a izbucnit din pricina

- ciocnirii de interese dintre statele feudal-absolutiste (Prusia, Austria, Rusia, Franța) și a rivalității coloniale dintre Anglia și Franța. Rezultatul războiului a fost extinderea imperiului colonial britanic pe seama posesiunilor franceze și creșterea puterii Rusiei; Austria și Prusia și-au păstrat în mare vechile granițe. — 260.
- 120 Termen de care s-a folosit Jomini în cartea sa „Précis de l'art de la guerre, ou Nouveau tableau analytique des principales combinaisons de la stratégie, de la grande tactique et de la politique militaire”. Prima ediție a cărții a apărut la Paris în 1838. — 261.
- 121 Vezi adnotarea 44. — 263.
- 122 În martie 1848, sub presiunea maselor populare, care s-au ridicat în întreaga Italie la luptă împotriva dominației austriece, papa Pius al IX-lea și regele Neapolelui, Ferdinand al II-lea, au fost nevoiți să trimită în Italia de nord trupe care să participe la lupta împotriva austrieților; dar participarea acestor trupe la războiul de eliberare a fost de scurtă durată, deoarece foarte curând Ferdinand al II-lea și Pius al IX-lea au trecut fățiș în tabăra dușmanilor revoluției italiene. — 263.
- 123 La 15 mai 1848, regele Neapolelui, Ferdinand al II-lea, a dat o lovitură contrarevoluționară, înăbușind cu cruzime insurecția populară din Neapole. Trupele napolitane, care se aflau în Lombardia pentru a da ajutor armatei revoluționare, au fost rechemate la Neapole de Ferdinand al II-lea, fapt care a ușurat situația lui Radetzky în Italia de nord. — 264.
- 124 Este vorba de lupta de eliberare națională împotriva jugului napoleonian dusă în 1809 de țărănimea din Tirol sub comanda lui Andreas Hofer. În timpul acestei răscoale, tirolezii s-au retras în munți, de unde au dus un adevărat război de guerillă. După ce, în octombrie 1809, guvernul austriac a încheiat pace cu Franța napoleoniană, țărănii din Tirol, neprimind nici un sprijin din partea trupelor regulate austriece, au fost înfrinți în 1810 de francezi și italieni. — 267.
- 125 În bătălia de la *Hohenlinden* de la 3 decembrie 1800, în timpul războiului împotriva celei de-a doua coaliții de state europene, armata franceză, sub comanda lui Moreau, a înfrînt armata austriacă a arhiducelui Johann.
- În bătălia de la *Marengo* de la 14 iulie 1800, Napoleon a învins trupele austriece comandate de Melas. — 267.
- 126 Este vorba de cartea: Billov: „Histoire de la campagne de 1800 en Allemagne et en Italie”. Prima ediție a cărții a apărut în limba germană, la Berlin, în 1801. — 267.
- 127 Este vorba de lupta de eliberare națională a poporului spaniol împotriva ocupanților francezi în anii 1808—1814. În lupta împotriva armatelor napoleoniene, spaniolii au dus un adevărat război de guerillă în munți. — 269.

- 128 *Confederația Rinului* — uniune a statelor germane din sudul și vestul Germaniei, înființată, sub protectoratul lui Napoleon I, în iulie 1806. Napoleon a reușit să creeze un asemenea bloc militar-politic în Germania în urma victoriei repurtate asupra Austriei în 1805. Din Confederație făceau parte la început 16 state, iar mai târziu toate statele germane în afară de Prusia și Austria. Membrii Confederației Rinului erau, de fapt, vasalii Franței napoleoniene. Confederația s-a destrămat în 1813, după înfringerea armatei lui Napoleon în Germania. — 269.
- 129 Potrivit tratatului de pace încheiat la 26 decembrie 1805 la *Pressburg* (Bratislava) între Franța și Austria, aceasta din urmă recunoștea cucerirea de către Franța a unei părți din teritoriul Italiei (Piemontul, Genova, Parma, Piacenza ș.a.) și ceda regatului Italiei (adică lui Napoleon I, devenit rege al Italiei) coasta adriatică — ținutul Veneției, Istria și Dalmația —, păstrând pentru sine numai Triestul. Bavaria, aliată cu Napoleon, primea Tirolul. — 269.
- 130 Este vorba de înaintarea impetuoasă și aproape de nestăvilit a trupelor franceze, de sub comanda lui Napoleon I, în Prusia după victoria repurtată asupra prusienilor la 14 octombrie 1806 la Iena și Auerstedt; la 28 octombrie francezii au intrat în Stettin (Szczecin). — 275
- 131 *Furcile caudine* — defileul caudin din apropierea orașului Caudium (în Roma antică). În anul 321 î.e.n., în timpul celui de-al doilea război cu samniții, legiunile romane au fost înfrînte aici de samniți, care le-au silit să treacă sub jug, ceea ce era considerat ca cea mai mare rușine pentru o armată învinsă. De aici se trage expresia „a trece prin furcile caudine”, adică a fi supus unei umiliri extreme. — 275.
- 132 Este vorba de avîntul revoluționar care a cuprins Italia la începutul deceniului al 3-lea al secolului al XIX-lea. La Neapole, carbonarii — revoluționari burghezi — au pornit, în iulie 1820, o insurecție împotriva regimului absolutist și au obținut adoptarea unei constituții liberale moderate. În martie 1821 a început o insurecție în Piemont. Liberalii, care au condus această insurecție, au proclamat constituția și au încercat să folosească mișcarea împotriva dominației austriece din Italia de nord în vederea unificării țării sub dinastia de Savoia, care domnea în Piemont. În urma intervenției puterilor din Sfînta Alianță și a ocupării Neapolelui și Piemontului de către trupele austriece, în ambele state a fost reinstaurat regimul absolutist. — 275.
- 133 În toamna anului 1808, cînd Napoleon I a venit la Erfurt pentru a duce tratative cu Alexandru I, țarul Rusiei, aproape întreaga Germanie era supusă Franței; numai Austria se mai împotriva lui Napoleon. Veniți la Erfurt pentru a-și exprima devotamentul față de Napoleon, principii germani au consimțit să acționeze în comun împotriva Austriei.
În mai și în octombrie 1850, la Varșovia au avut loc conferințe la care au participat Rusia, Austria și Prusia, convocate din inițiativa țarului Rusiei, în urma acutiții luptei dintre Austria și Prusia pentru hegemonie în Germania. La aceste conferințe, țarul Rusiei a jucat rolul de arbitru în conflictul dintre Austria și Prusia și, folosindu-se

de influența sa, a obligat-o pe aceasta din urmă să renunțe la încercarea de a crea o uniune politică a statelor germane sub egida ei.

Bătălia de la *Bronzell* este numită aici în ironie ciocnirea neînsemnată dintre detașamentele de avangardă prusiene și austriece, care a avut loc la 8 noiembrie 1850, în timpul războaielor din Kurhessen (Hessen-Kassel); Prusia și Austria își disputau „dreptul” de a interveni în treburile interne ale ducatului Kurhessen și de a înăbuși răscoala. Principele elector din Hessen ceruse ajutor Bundestagului și Austriei, deși Kurhessen făcea parte din așa-zisa Uniune (vezi adnotarea 364), care se afla sub hegemonia Prusiei. În acest conflict cu Prusia, Austria a primit din nou sprijinul diplomatic al Rusiei, iar Prusia a fost nevoită să cedeze. — 277.

134 Este vorba de cucerirea Parisului de către armatele coaliției antinapoleonice la 30—31 martie 1814 și 6—8 iulie 1815. — 280.

135 Lupta de la *Oudenarde* a avut loc la 11 iulie 1708, în timpul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei. Armatele franceze au fost înfrinte de armatele aliate anglo-austriece.

La *Jemappes*, armata revoluționară franceză de sub comanda lui Dumouriez a repurtat, la 6 noiembrie 1792, o mare victorie asupra austrieților. În bătălia de la *Fleurus* de la 26 iunie 1794, armatele franceze au nimicit armata ducelui de Coburg. În urma acestei victorii, francezii au putut ocupa Belgia.

La 16 iunie 1815, la *Ligny*, armata prusiană de sub comanda lui Blücher a fost înfrântă de armata franceză comandată de Napoleon I. Aceasta a fost ultima bătălie câștigată de Napoleon I. În bătălia de la *Waterloo* de la 18 iunie 1815, armata lui Napoleon a fost zdrobită de armatele aliate anglo-olandeze și prusiene de sub comanda lui Wellington și Blücher. — 283.

136 Este vorba de victoriile repurtate de Napoleon I asupra forțelor, superioare numeric, ale celui de-a șasea coaliții antifranceze, în februarie-martie 1814, în bătăliile de la Montmirail, Chateau-Thierry, Reims ș.a. — 284.

137 *Wesel*, *Kastel* și *Kehl* au fost alipite Franței în 1808; după zdrobirea Franței napoleonice de către trupele coaliției europene, aceste fortărețe de pe Rin au fost retrocedate Germaniei. — 285.

138 *Danemarca pînă la Eider!* — lozincă lansată de partidul liberal danez în deceniile al 5-lea, al 6-lea și al 7-lea ale secolului al XIX-lea (eiderdanezii), care milita pentru unirea întregului ducat Schleswig (pînă la Eider) cu Danemarca, deși populația Schleswigului era în cea mai mare parte germană. — 291.

139 *Reuss-Greiz-Schleiz-Lobenstein* — aluzie ironică la cele două state germane pitice cunoscute sub numele oficial de Reuss — linia nouă (Reuss-Greiz) și Reuss — linia veche (Reuss-Gera-Schleiz-Lobenstein-Ebersdorf). — 291.

140 La *Congresul de la Viena* (18 septembrie 1814 pînă la 9 iunie 1815), învingătorii lui Napoleon I au încercat să se îmbogățească pe socoteala Franței. Scopul congresului era de a reinstaura sistemul feudal

reacționar dinaintea revoluției franceze și de a restabili granițele Franței din 1792. Anglia a primit toate coloniile franceze, iar fărâmițarea Germaniei și Italiei, dezmembrarea Poloniei și subjugarea Ungariei au fost menținute. — 292.

- 141 Potrivit hotărîrii Congresului de la Viena din 1815, Belgia și Olanda au format regatul Țărilor de Jos, Belgia fiind, de fapt, subordonată Olandei. În urma revoluției burghize din 1830, Belgia a devenit o monarhie constituțională independentă. — 292.
- 142 Aluzie la atacurile belicoase, în spiritul politicii prusiene de mare putere, ale publicistului german burghez dr. Kolb, redactor-șef la „Allgemeine Zeitung” din Augsburg între 1837 și 1865; în 1858—1859 ziarul milita pentru recucerirea Alsaciei și Lorenei (vezi volumul de față, pag. 248). — 293.
- 143 Cuvinte din instrucțiunile date de Frederic al II-lea pentru generalii-maiori de cavalerie la 14 august 1748. — 294.
- 144 În timpul războiului de șapte ani (1756—1763), în bătălia de la *Rosbach* de la 5 noiembrie 1757, trupele regelui Prusiei, Frederic al II-lea, au înfrînt forțele unite ale francezilor și statelor germane ostile Prusiei.
La 25 august 1758, la *Zorndorf*, s-a dat o bătălie între trupele lui Frederic al II-lea și armata rusă, în urma căreia cele două armate au suferit pierderi serioase fără ca vreuna din ele să repurteze o victorie.
În bătălia de la *Hohenfriedberg* de la 4 iunie 1745, în timpul războiului pentru succesiunea la tronul Austriei (1740—1748), armata prusiană, comandată de Frederic al II-lea, a înfrînt armatele austrosaxone. Un mare rol în toate aceste bătălii l-a jucat cavaleria prusiană. — 294.
- 145 *Sfînta Alianță* — alianță reacționară între monarhiile europene, creată în 1815 de Rusia țaristă, Austria și Prusia, cu scopul de a reprimă mișcările revoluționare din anumite țări și de a menține regimurile monarhice feudale de acolo. — 294.
- 146 Este vorba de broșura, apărută anonim, a bonapartistului La Guéronnière: „L'Empereur Napoléon III et l'Italie”, Paris, 1859. — 295.
- 147 La sfîrșitul anului 1858 — începutul anului 1859, pe Insulele Ionice, care din 1815 se aflau sub protectorat britanic, a crescut mișcarea de eliberare națională a populației locale; aceasta cerea suprimarea puterii nelimitate a înaltului comisar britanic și alipirea la Grecia. Începută în 1815, lupta s-a încheiat în 1864 prin alipirea Insulelor Ionice la Grecia. — 296.
- 148 În 1857—1859, în India a avut loc una dintre cele mai puternice răscoale populare împotriva stăpînirii engleze. Răscoala a izbucnit în primăvara anului 1857, în rîndurile așa-numitelor unități de sipai din armata bengaleză, recrutate din rîndurile populației indiene, și a cuprins regiunile cele mai mari din India centrală și de nord. Principala forță motrice a răscoalei a fost țărănimea și meșteșugăria săracă de la orașe. Conduasă de feudații indigeni, răscoala a fost înfrîntă, în

primul rînd, din cauza lipsei unei conduceri unitare și a unui plan comun de acțiuni al răsculaților, determinate de fărîmițarea feudală a Indiei, de diversitatea etnică a populației ei, precum și de împărțirea religioasă și de castă a poporului indian. O altă cauză a înfrîngerii a fost superioritatea tehnică-militară a englezilor. — 296.

- 149 În considerațiile sale asupra soartei istorice a popoarelor mici, Engels dezvoltă ideea că acestea nu mai sînt în stare să aibă o existență națională de sine stătătoare și că, în mod inevitabil, ele trebuie să fie înghițite de națiunile mai puternice cu care se învecinează. Sesizînd în mod just tendința spre centralizare, spre formarea de state mari, proprie capitalismului, Engels n-a ținut seama în măsura cuvenită de o altă tendință — lupta popoarelor mici pentru independență, împotriva aspirării naționale, năzuințele lor spre crearea unui stat propriu. Așa cum a arătat istoria, o serie de popoare mici, și în primul rînd popoarele slave, care înainte făceau parte din Imperiul austriac, nu numai că s-au dovedit în stare de o dezvoltare națională independentă, de crearea unor state proprii, dar au intrat chiar în rîndurile făuritorilor celei mai înaintate orînduirii sociale, a orînduirii socialiste. — 296.
- 150 Acest articol și următorul, „Un suspin se aude de la Tuileries”, au fost scrise inițial de Marx sub forma unui singur articol; redacția lui „New York Daily Tribune” le-a publicat însă sub forma a două editoriale de sine stătătoare în două numere diferite ale ziarului. — 297.
- 151 Este vorba de un articol publicat în partea neoficială a ziarului „Moniteur” la 5 martie 1859 și retipărită în „New York Daily Tribune” la 25 martie 1859. — 297.
- 152 Diplomația franceză a folosit aspirațiile principatelor Moldova și Muntenia de unire într-un stat unic pentru a consolida influența imperiului lui Napoleon al III-lea în Balcani. În ianuarie 1859, cu sprijinul Franței și al Rusiei, colonelul Alexandru Cuza a fost ales domnitor al celor două principate. Statul român unit a luat ființă în 1862. — 297.
- 153 Este vorba de scrisoarea lui Napoleon al III-lea către scriitorul englez Francis Heads publicată în numărul din 5 martie 1859 al ziarului „Times”. — 299.
- 154 Aluzie la cartea lui Francis Heads „Bubbles from the Brunness of Nassau”, după a cărei apariție a primit titlul de baronet. — 299.
- 155 Aluzie la perioada 1838—1840 și 1846—1848, în care prințul Ludovic Bonaparte se afla în emigrație în Anglia. — 299.
- 156 Este vorba de încercările nereușite întreprinse de Ludovic Bonaparte în 1836 și 1840 în scopul de a provoca o rebeliune în rîndurile armatei franceze (vezi adnotarea 72). — 300.
- 157 În februarie 1846, în ținuturile poloneze se pregătea o insurecție în scopul eliberării naționale a Poloniei. Principalii ei inițiatori erau democrații-revoluționari polonezi (Dembowski și alții). Totuși, în urma

- trădării comise de șleahlici și a arestării conducătorilor mișcării de către poliția prusiană, insurecția generală a fost zădărnicită și nu s-au înregistrat decât unele izbucniri revoluționare răzeșe. Numai la Cracovia, care din 1815 era supusă controlului comun al Austriei, Rusiei și Prusiei, insurgenții au reușit să obțină victoria la 22 februarie și să formeze un guvern național, care a lansat un manifest cu privire la desființarea servituțiilor feudale. Insurecția de la Cracovia a fost înăbușită la începutul lunii martie 1846 de către trupele Austriei, Prusiei și Rusiei. În noiembrie 1846, aceste state au semnat un tratat care prevedea anexarea Cracoviei la Imperiul austriac, violând prin aceasta tratatele de la Viena din 1815, care garantau statul liber Cracovia. — 302.
- 158 Este vorba de grava criză financiară prin care a trecut Austria în 1848; criza s-a manifestat printr-o creștere colosală a datoriei de stat, prin devalorizarea valutei și o emiterie masivă de bani de hirtie. — 303.
- 159 Este vorba de declarația antiaustriacă făcută de Napoleon al III-lea la recepția de la 1 ianuarie 1859 (vezi adnotarea 45). — 303.
- 160 La 8 februarie 1858, sub presiunea guvernului francez, care învinuia Anglia că acordă azil emigranților politici, Palmerston a prezentat în Camera comunelor *bill-ul cu privire la străini*. Potrivit acestui bill, orice persoană din Regatul Unit, indiferent dacă era vorba de englezi sau de străini, care organiza sau participa la conspirații împotriva vieții unor persoane din Anglia sau din altă țară trebuia tradusă în fața unui tribunal englez și pedepsită cu asprime. Sub presiunea unei largi mișcări de protest, la 12 februarie Camera comunelor a respins bill-ul; Palmerston s-a văzut nevoit să demisioneze. — 303.
- 161 *Downing-street* — stradă din centrul Londrei unde se află reședința oficială a guvernului. — 303.
- 162 În 1852, guvernul francez a elaborat un plan de imigrare a negrilor din Africa, inclusiv din posesiunile portugheze din Africa, pentru a-i folosi ca mână de lucru pe plantațiile coloniilor franceze din Indiile occidentale. Înfăptuirea acestui plan, care reinstaura de fapt comerțul cu sclavi, a provocat un conflict între Franța și Portugalia. Cauza nemijlocită a acestui conflict a fost capturarea, în noiembrie 1857, în apele teritoriale portugheze de la coasta Africii răsăritene, a unui vas francez, „Charles et Georges”, care urma să transporte negri. Ca urmare, Franța a trimis o escadră spre Tajo, care i-a silit pe portughezi să elibereze vasul capturat. — 304.
- 163 Prin *pacea de la Lunéville* (1801) dintre Franța, de o parte, și Austria și Germania, de cealaltă parte, și *pacea de la Amiens* (1802) dintre Franța și Anglia s-a încheiat războiul purtat de Franța împotriva celei de-a doua coaliții antifranceze. Pacea nu a fost însă de lungă durată. Anglia nu a respectat una dintre condițiile prevăzute de pacea de la Amiens, potrivit căreia trebuia să părăsească insula Malta, ocupată de ea în 1800, și s-o restituie ordinului cavalerilor de Malta, în a căror stăpânire se aflase începând din 1525. Napoleon I a folosit această împrejurare drept pretext pentru începerea războiului. La

recepția de la Tuileries din martie 1803, Napoleon și-a încheiat discuția cu ambasadorul englez, lordul Whitworth, cu exclamația: „Malta sau războiul!”. — 304.

- 164 În toamna anului 1858, Palmerston, care se afla pe vremea aceea în fruntea opoziției whigilor împotriva guvernului tory Derby-Disraeli, a fost invitat de Napoleon al III-lea la *Compiègne* pentru a-și preciza poziția în iminentul război dintre Franța și Austria. În timpul întrevederii, Palmerston nu a făcut nici o obiecție împotriva izgonirii austriecilor din Italia. Dar în discursul ținut la 3 februarie 1859, la deschiderea parlamentului, Palmerston a condamnat acțiunile Franței. — 304.
- 165 Fiii mai tineri ai ducilor englezi primeau titlul de „Lord by courtesy”, ceea ce însemna că titlul de „lord” li se conferă numai ca o favoare sau în virtutea unei tradiții, fără ca prin aceasta să li se acorde vreun drept ereditar la acest titlu sau dreptul de a fi membri în Camera lorzilor. — 305.
- 166 La 15 iulie 1840, Anglia, Rusia, Austria și Prusia au semnat la Londra o convenție cu privire la acordarea de ajutor sultanului Turciei împotriva cirmuitorului Egiptului, Mehemed-Ali, susținut de Franța. Ca urmare a încheierii acestei convenții, s-a ivit primejdia unui război între Franța și coaliția statelor europene, dar regele Ludovic-Filip, care nu era hotărît să înceapă un război, a renunțat să-l mai sprijine pe Mehemed-Ali. — 305.
- 167 În nota sa din 22 februarie 1859 adresată guvernului prusian și adusă la cunoștință și celorlalte state germane din Confederația germană, Austria cerea Prusiei să-și îndeplinească obligațiile care-i reveneau în cadrul Confederației și să ia parte la viitoarele acțiuni împotriva Franței. — 306.
- 168 Aluzie la asociația secretă a carbonarilor italieni (vezi adnotarea 66). *Vehme* — așa erau numite tribunalele medievale din Germania, care pronunțau sentințe în cadrul unor dezbateri secrete, atât în prezența cât și în absența acuzatului; ele însele executau în taină aceste sentințe. — 306.
- 169 Este vorba de Austria, care în 1855 a încheiat un *concordat cu papa Pius al IX-lea*. Potrivit acestei convenții, au fost restabilite o serie întreagă de privilegii ale bisericii catolice, anulate în timpul revoluției din 1848—1849. Episcopilor li s-a acordat dreptul de a relua legăturile directe cu Roma, s-a instituit o cenzură supremă exercitată de cler, iar învățământul a fost pus sub controlul bisericii. Pentru a asigura respectarea concordatului, s-a înființat la Viena un consiliu clerical special sub președinția unui nuntiu papal. — 308.
- 170 *Lambessa* (Lambèse) — colonie corecțională franceză, întemeiată pe ruinele unui oraș antic roman din Africa de nord; între 1851 și 1860, loc de deportare pentru deținuții politici.
Cayenne — capitala Guyanei Franceze (America de Sud), loc unde erau deportați și exilați deținuții politici. — 309.

- 171 În legătură cu *conferințele de la Varșovia și bătălia de la Bronzell*, vezi adnotarea 133.

Problema Schleswig-Holstein a fost una dintre cauzele înrăutățirii relațiilor austro-prusiene în anii 1848—1850. Începând din martie 1848, în Schleswig-Holstein a izbucnit războiul de eliberare națională împotriva Danemarccii, în care Prusia a fost de partea insurgenților. În această perioadă, Austria, împreună cu alte state europene, a susținut monarhia daneză și a silit Prusia, în iulie 1850, să încheie pace cu Danemarca. În ianuarie 1851, în numele Confederației germane și avînd consimțămîntul Prusiei, trupe austriece au ocupat Holsteinul; cu ajutorul acestora a fost înăbușită răscoala.

În timpul războiului Crimeii (1853—1856), sub presiunea Austriei, Angliei și Franței, Prusia a trebuit să susțină, în 1854, cererea Austriei cu privire la evacuarea Principatelor dunărene de către trupele ruse. Prusia, care adoptase o poziție echivocă față de Rusia și puterile occidentale, a fost silită, la sfîrșitul războiului, să sprijine ultimatumul dat de Austria Rusiei. Condițiile cuprinse în acest ultimatum au fost acceptate de Rusia ca bază de discuții pentru tratativele de pace. — 309.

- 172 La Conferința de la Paris care a avut loc în lunile mai—august 1858 au participat Anglia, Franța, Rusia, Austria, Prusia, Turcia și Sardinia. La această conferință, Prusia s-a ridicat împotriva Austriei, susținînd propunerea de unire a principatelor Moldova și Muntenia într-un singur stat (vezi adnotarea 152).

Bundestagul — organul central al Confederației germane (vezi adnotarea 70); avea reședința la Frankfurt pe Main și era alcătuit din reprezentanții statelor germane. Bundestagul era instrumentul politicii reacționare a guvernelor germane.

Începînd din 1851, împluternicul Prusiei în Bundestag a fost Bismarck. La începutul activității sale, el era partizanul unei alianțe cu Austria, dar apoi s-a situat pe o poziție net antiaustriacă. La începutul anului 1859, în locul lui Bismarck a fost numit reprezentant al Prusiei Usedom. — 310.

- 173 *Uniunea vamală* a statelor germane, care stabilea o graniță vamală comună, a fost întemeiată în 1834, sub conducerea Prusiei. Cu timpul, Uniunea a înglobat toate statele germane, exceptînd Austria și unele state mici. Impusă de necesitatea creării unei piețe germane comune, Uniunea vamală a contribuit ulterior și la unificarea politică a Germaniei. — 310.

- 174 În legătură cu *pacea de la Basel*, vezi adnotarea 89. — 310.

- 175 „*Neue Preussische Zeitung*” — cotidian german ultrareacționar, care a început să apară la Berlin din iunie 1848; a fost organul camarilei contrarevoluționare de la curte și al iuncherilor prusaci. Acest ziar este cunoscut și sub denumirea de „*Kreuz-Zeitung*”, deoarece avea pe frontispiciul lui o cruce. — 310.

- 176 Este, probabil, vorba de pamfletul editat anonim la Berlin în 1859 „*Preussen und die italienische Frage*”. — 310.

- 177 *Beoțieni* — locuitori ai Beoției; sub raport economic și cultural, una dintre cele mai înapoiate regiuni ale Greciei antice. — 311.

- 178 La 28 iunie 1848, Adunarea națională de la Frankfurt a hotărât formarea unui organ central provizoriu din care urmau să facă parte regentul imperiului și guvernul Reichului. Ca regent al imperiului a fost ales arhiducele austriac Johann. Johann a fost regent pînă în decembrie 1849 și în această calitate nu a fost, de fapt, decît executantul politicii contrarevoluționare a principilor germani. — 311.
- 179 În aprilie 1855, Napoleon al III-lea a vizitat Anglia împreună cu împărăteasa Eugenia. — 312.
- 180 Este vorba de coroana Lombardiei. — 313.
- 181 Este vorba de conjunctura economică favorabilă din anii 1836 și 1856, în ajunul crizelor din 1836 și 1857. — 313.
- 182 Aluzie la fuga din țară a ducilor de Toscana, Modena și Parma la izbucnirea revoluției din 1848—1849 în Italia. — 314.
- 183 Potrivit *păcii de la Paris* (vezi adnotarea 64), încheiată în 1856, după terminarea războiului Crimeii, Rusia a trebuit să cedeze gurile Dunării și o parte din sudul Basarabiei și să renunțe la protectoratul asupra Principatelor dunărene — Moldova și Muntenia.
- Pentru a-și consolida influența în Balcani, Rusia a sprijinit, după pacea de la Paris, mișcarea de eliberare națională a popoarelor balcanice, îndreptată împotriva dominației turce. Împreună cu Franța, Rusia a sprijinit eforturile Moldovei și Munteniei de a se uni și a forma Statul român (vezi adnotarea 152); totodată, ea a sprijinit lovitura dinastică din Serbia de la sfîrșitul lunii noiembrie 1858, în urma căreia dinastia Karagheorghevici, care în politica ei externă se orienta spre Austria și Turcia, a fost înlocuită cu dinastia Obrenovici. — 320.
- 184 Vezi adnotarea 148. — 321.
- 185 *Premii* — sumă acordată de guvern echipajelor de pe vasele care iuau parte la distrugerea sau capturarea vaselor inamice, precum și a vaselor neutre care făceau comerț de contrabandă. — 321.
- 186 În 1854 a început în Mexic o revoluție burgheză care a fost urmată de un război civil; acesta s-a prelungit pînă la sfîrșitul anului 1860 și s-a încheiat prin zdrobirea forțelor reacționare ale feudalilor și clerului. — 324.
- 187 Este vorba de Bombay, care, la fel ca și Bengalul și Madrasul, a format, potrivit împărțirii administrative a Indiei britanice, o prezidenție de sine stătătoare, condusă de un guvernator propriu. — 326.
- 188 Marx îi numește în ironie urmași ai Marilor Mogoli pe cîrmuitorii englezi ai Indiei. Imperiul Marilor Mogoli (așa se numea dinastia domnitoare a acestui imperiu), înființat în 1526 de cuceritorii de origine turcă — mogoli, pe care contemporanii îi considerau mongoli, a luat o extindere considerabilă după ce, pe la mijlocul secolului al XVII-lea, a supus cea mai mare parte din India și o parte din Afganistan. Dar, în urma răscoalelor țărănești și a creșterii împotrivirii pe care po-

poarele Indiei o opuneau cuceritorilor musulmani, precum și datorită neîncetatei lupte intestinale și accentuării tendințelor feudale-separatiste, imperiul Marilor Mogoli a început să decadă și, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, s-a destrămat efectiv. După ce, în 1803, englezii au cucerit Delhi, mogolii nu mai erau decât oamenii de paie ai Companiei Indiilor orientale. Când, în 1858, colonialiștii englezi au proclamat India posesiune a coroanei britanice, ei au lichidat și rămășițele puterii nominale a dinastiei mogolilor. — 326.

- 189 Este vorba de anexa la tratatul inechitabil de la Tientsin, încheiat în iunie 1858, după cel de-al doilea război „al opiuului” (1856—1858) — război prădalnic dus de Anglia și Franța împotriva Chinei. Potrivit condițiilor acestui tratat, în afară de cele 5 porturi chineze deja deschise comerțului străin, i se mai deschideau încă 5 porturi: pe fluviul Ianțzi, în Mancuria, pe insulele Taivan și Hainan; la Pekin au fost admise reprezentanțe diplomatice străine permanente; străinilor li s-a acordat dreptul de a se deplasa liber prin țară, precum și dreptul de navigație pe fluviile și râurile din țară; se garanta, de asemenea, securitatea misionarilor. Obținând prin tratatul de la Tientsin o lărgire considerabilă a privilegiilor lor în China, colonialiștii englezi au limitat comerțul cu opiu, care secătua resursele țării și limita posibilitatea exploatării lor de către colonialiști.

Anexa la tratat se referea la reglementarea relațiilor comerciale dintre Anglia și China și prevedea fixarea unei taxe vamale ridicată asupra importului de opiu în China: negustorii străini puteau face comerț cu opiu numai în porturile strict stabilite prin tratat și toate înlesnirile acordate străinilor în ceea ce privește comerțul în interiorul Chinei nu se extindeau și asupra comerțului cu opiu. — 328.

- 190 Cracovia a fost anexată de Imperiul austriac după înăbușirea insurjecției din 1846 (vezi adnotarea 157).
După înăbușirea revoluției din 1848—1849 în Ungaria, autoritățile austriece au instaurat acolo un regim de cruntă teroare; nu numai că au fost anulate toate legile adoptate în timpul revoluției din Ungaria, dar a fost desființată și autonomia parțială, de care Ungaria se bucurase încă înainte de revoluție. — 331.

- 191 *Cele 4 puncte* — condiții preliminare puse Rusiei de puterile occidentale în nota din 8 august 1854 în vederea începerii unor tratative de pace. Rusia trebuia să renunțe la protectoratul asupra Moldovei, Munteniei și Serbiei — care treceau sub un protectorat european comun —, trebuia să acorde libertatea de navigație pe Dunăre, să consimtă la revizuirea convenției de la Londra din 13 iulie 1841 cu privire la strâmtoari „în interesul echilibrului de forțe în Europa” și să renunțe la ocrotirea supușilor creștini din Turcia. La început, guvernul țarist a respins cele 4 puncte, totuși, în noiembrie 1854, a fost nevoit să consimtă ca aceste puncte să fie puse la baza viitoarelor tratative de pace. — 331.

- 192 Dreptul de a avea garnizoane la Ferrara, Comacchio și Piacenza a fost acordat Austriei prin tratatul de la Viena din 1815. — 331.

- 193 *Protocolul de la Aachen din 15 noiembrie 1818* a fost semnat de 5 state (Anglia, Austria, Prusia, Rusia și Franța) la primul Congres al

- Sfintei Alianțe (vezi adnotarea 145). Protocolul confirma harta politică a Europei stabilită la Congresul de la Viena din 1815, decreta principiile Sfintei Alianțe drept norma supremă a dreptului internațional în Europa și reinvia alianța celor cinci state, pentru a menține pretutindeni regimurile feudal-absolutiste și a înăbuși mișcarea revoluționară și de eliberare națională. — 334.
- 194 „*La Patrie*” — cotidian francez fondat în 1841 ; în 1850 el exprima interesele monarhiștilor uniți, grupați în așa-zisul partid al ordinii ; după lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 a devenit ziar bonapartist. — 337.
- 195 După cum se vede din scrisoarea lui Marx către Engels din 22 aprilie 1859, articolul de față, scris de Engels, a fost prelucrat și completat de Marx pe baza noilor materiale primite. — 338.
- 196 Este vorba de Congresul de la Laibach (Ljubljana) al Sfintei Alianțe, din mai 1821. La Congresul de la Laibach a fost proclamat pe față principiul amestecului puterilor din Sfânta Alianță în treburile interne ale altor state cu scopul de a menține pretutindeni regimurile feudal-absolutiste. În conformitate cu o hotărâre a Congresului de la Laibach au fost trimise trupe austriece în Italia, care au înăbușit mișcarea revoluționară și de eliberare națională de la Neapole și Torino, restabilind regimul absolutist. Reprezentanții cercurilor monarhiste din statele italiene au asistat la congres în conformitate cu un punct restrictiv introdus în protocolul de la Aachen din 1818 la insistențele ministrului de externe englez Castlereagh. Potrivit acestui punct, amestecul în treburile interne ale altor state era admis numai „la cererea” acestora din urmă, acordându-li-se dreptul de a lua parte la dezbateri. — 339.
- 197 Cînd, în noiembrie 1850, relațiile austro-prusiene s-au înrăutățit ca urmare a luptei pentru hegemonie în Germania, Prusia a decretat mobilizarea generală. Cu acest prilej au ieșit la iveală gravele lipsuri ale sistemului militar prusian și insuficiența înarmare a armatei prusiene, ceea ce a obligat guvernul să adopte măsuri energice pentru a le înlătura. — 341.
- 198 Este vorba de tratatul secret încheiat la 3 martie 1859 la Paris între Rusia și Franța cu privire la neutralitate și la colaborare în cazul unui război între Franța și Sardinia, de o parte, și Austria, de cealaltă. Presa a publicat informații cu privire la acest tratat, dar ministrul de externe al Rusiei, Gorceakov, a dezmințit oficial existența unor obligații scrise față de Franța. Știrea privitoare la participarea Danemaricii la acest tratat în cele din urmă n-a fost confirmată. — 346.
- 199 Cînd, în aprilie 1859, în Toscana, Modena și Parma au izbucnit răscoale populare, principii domnitori ai acestor ducate au fugit din țară, sub protecția trupelor austriece. În timpul răscoalelor s-au format adunări naționale, care, exprimînd dorința populației din aceste ducate, militau pentru unirea cu Piemontul. Deși tratatele de la Zürich și Villafranca prevedeau repunerea în drepturi a vechilor circumscripții, după un plebiscit care a avut loc în martie 1860, ducatele au fost alipite la Piemont.

- Răscoalele din Italia centrală au cuprins și o parte din Statul Papal (Romagna), care în 1860 a fost și ea alipită la Piemont. — 349.
- 200 Pe la mijlocul lunii februarie 1859, guvernul englez Derby s-a oferit în mod oficial ca mediator pentru aplanarea conflictului franco-austriac. În acest scop, la sfârșitul lunii februarie 1859 a fost trimis la Viena, cu consimțământul lui Napoleon al III-lea, lordul Cowley, pentru a duce tratative cu împăratul Austriei, Franț Iosif. Misiunea lordului Cowley n-a fost încununată de succes. — 350.
- 201 *Partidul de la Gotha* a fost întemeiat în iunie 1849 de către reprezentanții marii burghezii contrarevoluționare, liberalii de dreapta, care au părăsit Adunarea națională de la Frankfurt după ce regele Prusiei, Frederic Wilhelm al IV-lea, a refuzat să primească din mîinile Adunării coroana imperială și după ce majoritatea de stînga din Adunare a hotărît să alcătuiască o regență a imperiului. Acest partid, temîndu-se de victoria revoluției, și-a fixat drept scop unirea întregii Germanii — cu excepția Austriei — sub hegemonia Prusiei hohenzollerniene. Corifeii acestui partid erau: Dahlmann, Simson, Bassermann, Gagern, Brüggemann, Mathy și alții. — 355.
- 202 Aluzie la ospătarea soldaților în timpul parăzii militare de la Satory (vezi adnotarea 71). — 355.
- 203 Formula: „*Caveant consules ne quid respublica detrimenti capiat*” („Consulii să poarte de grijă ca republica să fie pusă la adăpost”) era folosită de senatul din Roma antică cînd statul era amenințat de vreo primejdie internă sau externă; în asemenea cazuri se decreta starea excepțională, iar consulii primeau împuterniciri dictatoriale. — 356.
- 204 „*Kölnische Zeitung*” — cotidian german care a apărut la Colonia cu începere din 1802; în perioada revoluției din 1848—1849 și a reacțiunii care a urmat, acest ziar a apărut politica lașă și trădătoare a burgheziei liberale prusiene. — 356.
- 205 Este vorba de Karl Vogt. Vezi lucrarea lui K. Marx. „Domnul Vogt” din ediția de față, vol. 14. — 356.
- 206 Este vorba de articolul lui Raumer „Der Standpunkt Preussens”, publicat în primăvara anului 1859 în „*Spencersche Zeitung*” și reeditat curînd după aceea împreună cu alte articole ale acestuia în culegerea intitulată „*Zur Politik des Tages*”. — 356.
- 207 Este vorba de o remarcă a lui Napoleon I în legătură cu cartea lui Bülow „*Der Feldzug von 1800, militärisch-politisch betrachtet von dem Verfasser des Geistes des neuern Kriegssystems*”, pe care o citise cînd se afla pe insula Sf. Elena, în 1819. În legătură cu aceasta, vezi volumul de față, pag. 268. — 358.
- 208 Dintre lucrările lui W. Willisen mai cunoscute sînt: „*Theorie des grossen Krieges angewendet auf den russisch-polnischen Feldzug von 1831*”. In zwei Teilen. Berlin, 1840 și „*Der Italienische Feldzug des Jahres 1848*”, Berlin, 1849. — 363.

- 209 În martie 1848, la Veneția a izbucnit o revoluție : austriecii au fost alungați și puterea a trecut în mâinile unui guvern provizoriu sub conducerea lui Daniele Manin ; guvernul a proclamat republica, care s-a menținut pînă în august 1849. — 364.
- 210 La 28 iunie 1849, în timpul războiului de eliberare națională din 1848—1849 din Ungaria, armatele austriece au zdrobit trupele maghiare la Raab (Győr) și au ocupat orașul. — 364.
- 211 La 3 august 1849, trupele revoluționare maghiare au învins armata austriacă la Acs (în apropiere de Komárom). — 364.
- 212 Este vorba de membrii organizației studențești armate Legiunea universitară, înființată la Viena în timpul revoluției din martie 1848. — 365.
- 213 „*Wiener Zeitung*” — titlul prescurtat al ziarului guvernamental oficial „*Osterreichische Kaiserliche Wiener Zeitung*”, care a apărut sub acest titlu din 1870 pînă în 1931. — 367.
- 214 *Lloyd-ul austriac* — numele unei societăți de navigație înființate la Triest în 1833. Multe societăți de navigație și de asigurare din Europa s-au intitulat *Lloyd*, după numele unui cafețiu din Londra unde a luat ființă (la sfîrșitul secolului al XVII-lea — începutul secolului al XVIII-lea) prima companie engleză de asigurare a vapoarelor. — 368.
- 215 Marx se referă la Societatea de scont garantat cu gaj, înființată la Hamburg în noiembrie 1857, în timpul crizei ciclice din acea perioadă, precum și la emisiunea de hîrtii de valoare în sumă de 15 000 000 de mărci, destinată acordării de împrumuturi pe gaj de mărfuri sau efecte de stat ; suma împrumutată oscila între $\frac{1}{2}$ și $\frac{2}{3}$ din valoarea mărfurilor gajate. (Vezi articolul lui K. Marx „Criza financiară din Europa”, ediția de față, vol. 12, pag. 340—345). — 369.
- 216 În lunile februarie și martie a izbucnit în Galiția o răscoală țărănească de mari proporții, care a coincis cu răscoala de la Cracovia. Folosind ura țăranilor ucraineni oprimați împotriva șleahței poloneze, autoritățile austriece au reușit în unele cazuri să provoace ciocniri între țăranii răzvrățiți și trupele poloneze răsculate, care sprijineau răscoala de la Cracovia. După reprimarea acestei răscoale, guvernul austriac a înăbușit cu cruzime și mișcarea țăranilor galițieni. — 380.
- 217 Cu acest articol a început colaborarea lui Engels la ziarul „*Volk*”. Articolul a fost scris de Engels la rugămintea lui Marx.
„*Das Volk*” — săptămînal, a apărut la Londra în limba germană de la 7 mai la 20 august 1859. A fost fondat ca organ oficial al Asociației culturale a muncitorilor germani din Londra. Primul număr a apărut sub redacția publicistului german și democrat mic-burghez Elard Biscamp. Începînd cu nr. 2, Marx a colaborat în mod neoficial la acest ziar, sprijinindu-l prin sfaturile sale și ajutorul său permanent, redactînd articole, organizînd acțiuni pentru stringerea de fonduri necesare ziarului etc. În nr. 6 din 11 iunie, redacția a făcut cunoscută în mod oficial colaborarea lui Marx, Engels, Freiligrath, W. Wolff și H. Heise la acest ziar (vezi volumul de față, pag. 689).

De la această dată, Marx poate fi considerat în mod efectiv redactorul ziarului, care devine organul revoluționarilor proletari. La începutul lunii iulie, Marx preia și administrația ziarului.

În paginile ziarului „Volk” au fost redactate cu fidelitate teoria și tactica revoluționară a proletariatului, elaborate de Marx și Engels, au fost dezbătute luptele de clasă ale proletariatului, s-a dus o luptă neîmpăcată împotriva reprezentanților ideologiei mic-burgheze. În coloanele ziarului au fost analizate, de pe pozițiile internaționalismului proletar, evenimentele războiului austro-italo-francez din 1859, problema unificării Germaniei și Italiei, a fost demascată politica externă reacționară a marilor puteri europene, s-a dus o luptă consecventă împotriva bonapartismului și a adepților lui fățiși și ascunși.

În ziarul „Volk” a fost tipărită prefața lui Marx la lucrarea sa „Contribuții la critica economiei politice”, 5 articole ale lui Marx, printre care seria de articole, rămasă neterminată, „Quid pro quo”, 9 articole ale lui Engels, precum și recenzia sa la lucrarea lui Marx „Contribuții la critica economiei politice”, comentariile lui Marx, redactate împreună cu Biscamp și publicate la rubrica „Spicuiuri din presă”, cu privire la conținutul ziarului „Hermann”, editat de democrații mic-burghezi germani la Londra. În afară de aceasta, la o serie întreagă de articole și cronici politice se vede limpede că au fost redactate nemijlocit de Marx. În total au apărut 16 numere din acest ziar. Ziarul a încetat să apară la 20 august 1859 din cauza lipsei de fonduri. — 389.

- 218 În 1849, în timpul războiului de eliberare națională din Ungaria, forțarea Komárom a fost un punct de sprijin al armatelor revoluționare maghiare; de două ori (ianuarie-aprilie și iulie-septembrie) ea a rezistat asediului prelungit al armelor austriece. — 389.
- 219 În ajunul căderii Republicii romane (vezi adnotarea 46), la 2 iulie 1849, după ce Adunarea constituantă de la Roma a hotărât încetarea luptei, Garibaldi a părăsit Roma în fruntea unui detașament de 4 000 de voluntari pentru a veni în ajutorul republicii Veneția, care mai lupta împotriva trupelor austriece. Garibaldi a manevrat cu iscusință în spatele frontului trupelor austriece și a reușit în repetate rânduri să iasă din încercuire, dar, neputînd să pătrundă în Veneția asediată, la 30 iulie 1849 a fost nevoit să intre pe teritoriul republicii neutre San Marino și să-și desființeze detașamentul. — 395.
- 220 Este vorba de acțiunile întreprinse împotriva austrieșilor de un detașament de voluntari lombarzi sub comanda generalului Allemandi, care în aprilie 1848 au blocat trecătorile din Tirol de la Tonale la Stelvio. — 395.
- 221 După cum arată observațiile introductive făcute de Karl Marx la manifestul lui Mazzini „Războiul”, Marx și Engels au susținut atitudinea justă adoptată de Mazzini în problema amestecului lui Bonaparte în lupta de eliberare a Italiei, fără ca prin aceasta să renunțe la poziția lor critică față de concepțiile și tactica lui Mazzini în general. — 397.
- 222 Începînd din martie 1849, Mazzini a fost capul triumviratului (Mazzini, Saffi, Armellini), căruia Adunarea constituantă a Republicii romane

- i-a încredințat întreaga putere executivă și i-a acordat împuterniciri speciale pentru apărarea republicii. — 397.
- 223 Este vorba de apelul adresat de Garibaldi locuitorilor Lombardiei în mai 1859, când a intrat cu corpul său de voluntari pe teritoriul Lombardiei. — 397.
- 224 „*Pensiero ed Azione*” — organ al democraților burgezi italieni, editat sub redacția lui Mazzini; a apărut de două ori pe lună, în 1858—1859 la Londra și în 1860 la Lugano și Genova.
Manifestul lui Mazzini „Războiul”, reprodus în „New York Daily Tribune” cu câteva prescurtări, a fost publicat în ziarul „Pensiero ed Azione” la 16 mai 1859. — 398.
- 225 Poetul și patriotul italian Goffredo Mameli a căzut în iulie 1849 apărând Republica romană împotriva trupelor franceze trimise de Ludovic Bonaparte. — 398.
- 226 Este vorba de tratatul încheiat de împăratul Carol al V-lea cu papa Clement al VII-lea în 1529, la Bologna, după ce Carol al V-lea i-a învins definitiv pe francezi, pînă atunci aliați cu papa, și i-a izgonit din Italia. Din acest moment, puterea imperială și biserica catolică au acționat mîna în mîna pentru a lichida ultimele rămășițe de independență a orașelor-state italiene. — 400.
- 227 La 25 septembrie 1857, la Stuttgart, a avut loc o întrevedere între Napoleon al III-lea și Alexandru al II-lea, cu care prilej Napoleon și-a asigurat sprijinul Rusiei în cazul unui război împotriva Austriei. — 400.
- 228 *Tratatul de pace de la Campo Formio* a fost încheiat în octombrie 1797 între Franța și Austria, care făcuse parte din prima coaliție anti-franceză. Potrivit acestui tratat, o parte din teritoriul republicii Venetia împreună cu orașul Venetia, ca și Istria și Dalmația, au fost cedate de francezi Austriei în schimbul unor teritorii de-a lungul Rinului anexate de Franța; cealaltă parte a fost alipită la republica Cisalpină, întemeiată de Napoleon I în vara anului 1797 din teritoriile cucerite în Italia de nord; Franței i-au revenit și Insulele Ionice și posesiunile republicii Venetia de pe țărmul albanez. — 402.
- 229 Aluzie la rapoartele confuze cu privire la bătălia de la Novara de la 23 martie 1849 (vezi adnotarea 51), pe care Engels le-a analizat în seria de articole „Înfrîngerea piemontezilor” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 427—436). Una dintre cauzele înfrîngerii piemontezilor la Novara a fost lășitatea și șovăiala regelui Carol Albert, a cărui „vitejie” fusese pînă atunci ridicată în slavă de partizanii unificării Italiei sub dinastia de Savoia. Aceștia îl numeau pe Carol Albert „Spada d'Italia”. După înfrîngerea de la Novara, Carol Albert a abdicat. Fiul său, Victor Emanuel, a fost nevoit să încheie la 6 august 1849, la Milano, un tratat de pace cu Austria; potrivit prevederilor acestui tratat, Austria își păstra toate posesiunile din Italia și primea din partea Piemontului o contribuție de 75 000 000 de franci. — 404.

- 230 „*The Daily News*” — cotidian liberal englez, organ al burgheziei industriale; a apărut sub acest titlu la Londra din 1846 pînă în 1930. — 406.
- 231 La 2 mai (20 aprilie) 1813, la Lützen (Saxonia) a avut loc o bătălie între armata lui Napoleon I și armatele aliate ruso-prusiene de sub comanda lui Wittenstein. Nici una din părți n-a reușit o victorie decisivă. — 409.
- 232 Acest articol a fost publicat cu modificări neînsemnate și în limba engleză în ziarul „*New York Daily Tribune*” din 2 iulie 1859 sub titlul „Un capitol din istorie”. — 417.
- 233 *Societatea 10 decembrie* — organizație bonapartistă secretă, înființată în 1849; era alcătuită mai cu seamă din elemente declassate. O caracterizare amănunțită a acestei organizații a fost dată de Marx în lucrarea sa „*Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 168—171). — 422.
- 234 Aluzie la cuvintele lui Ludovic Bonaparte: „Imperiul înseamnă pace” (vezi adnotarea 60). — 425.
- 235 Aluzie la cartea lui Ludovic Bonaparte: „*Ideile napoleoniene*”, apărută la Paris în 1839 (Napoléon-Louis Bonaparte, „*Des idées napoléoniennes*”, Paris, 1839), scriere programatică bonapartistă care propovăduia bonapartismul ca evanghelie a libertății prin violență. — 425.
- 236 „*National-Zeitung*” — cotidian burghez german, a apărut la Berlin din 1848 pînă în 1915; în deceniul al 6-lea a avut o orientare liberală. — 426.
- 237 *Testamentul de pe Sf. Elena* — aluzie la „*Memoriile de pe Sf. Elena*” și testamentul lui Napoleon I în care acesta își înfățișează intențiile și faptele drept expresia dragostei sale de patrie și libertate, precum și a năzuințelor sale spre o civilizație mai înaltă. Din aceste însemnări reiese și atitudinea sa ostilă față de Anglia, precum și părerile sale în legătură cu necesitatea unei alianțe cu Rusia. — 427.
- 238 Este vorba de versurile patriotarde scrise de regele Bavariei, Ludovic I, care erau foarte populare printre filistinii germani din vremea aceea; ele erau un model de poezie bombastică și lipsită de conținut. — 427.
- 239 „*Cirque Olympique*” — teatru din Paris.
St. James-street — stradă din Londra, unde se aflau cluburile și casele de joc.
Amiteatrul Astley — circ din Londra cu arenă deschisă. — 429.
- 240 *Code Napoléon* — cod civil, publicat de Napoleon I în 1804; Engels l-a numit „codul clasic al legilor societății burgheze”.
 „*La recherche de la paternité est interdite*” („Cercetarea paternității este interzisă”) — formulă din articolul 340 al Codului Napoleon. — 431.

- 241 La acest pasaj, ziarul „Volk” publică următoarea notă a redacției: „După cum se știe, potrivit ultimelor informații, austriei s-au retras într-adevăr dincolo de Mincio, pe teritoriul cuprins între cele 4 fortărețe. Chiar dacă prin această retragere nu se pierde nimic *sub raport strategic*, nu se poate spune însă că aceasta nu va avea o influență dăunătoare asupra stării morale a trupelor”. — 433.
- 242 În acest articol, în special în partea de la început, „New York Daily Tribune” a făcut unele schimbări de ordin redacțional. — 434.
- 243 Este vorba de politica echivocă și de expectativă dusă de Frederic-Wilhelm al III-lea, regele Prusiei, atât față de cea de-a treia coaliție antifranceză a statelor europene, cit și față de Napoleon I, ceea ce i-a dat acestuia din urmă posibilitatea să înfringă mai întâi, în 1805, Austria, iar apoi, în 1806, Prusia.
Despre *pacea de la Basel* — vezi adnotarea 89
Despre *Confederația Rinului* — vezi adnotarea 128. — 436.
- 244 Vezi adnotarea 93 și 99. — 440.
- 245 Vezi adnotarea 169. — 440.
- 246 „*Revue des deux Mondes*” — revistă bilunară de istorie, politică, literatură și artă, care apare la Paris din 1829. — 450.
- 247 Aluzie la încercarea întreprinsă de regele Prusiei în alianță cu suveranii Hanovrei și Saxoniei și cu încă 21 de suverani germani de a unifica Germania, cu excepția Austriei, sub hegemonia Prusiei și de a realiza în felul acesta planul creării unei „Germanii Mici”. Acest plan s-a bucurat de sprijinul liberalilor de dreapta, reprezentanți ai marii burghezii contrarevoluționare, uniți în așa-numitul partid de la Gotha (vezi adnotarea 201). Partidul de la Gotha a luat parte activă la alegerile în parlamentul german, care s-a întrunit la 20 martie 1850 la Erfurt pentru adoptarea unui proiect de constituție pentru întreaga Germanie, revizuit în spirit contrarevoluționar. Sub presiunea monarhiei austriece și a țarismului rus, o serie de state germane, care mai înainte susținuseră Prusia, au trecut de partea Austriei, iar guvernul prusian, neîndrăznind să nu-i dea ascultare lui Nicolaie I, a dizolvat la 29 aprilie 1850 parlamentul de la Erfurt. — 451.
- 248 *Revendicările din martie* — patru revendicări politice principale, care exprimau starea de spirit a poporului; ele au fost formulate de democrații mic-burghezi din Baden în februarie 1848 și s-au răspândit curînd după aceea în întreaga Germanie de sud-vest: 1) înarmarea poporului și dreptul de a alege ofițeri, 2) libertatea neîngrădită a presei, 3) curți cu juri, 4) convocarea imediată a parlamentului german. Sub presiunea poporului, burghezia liberală din statele germane a făcut din aceste revendicări programul ei în lupta împotriva monarhiei, dar, ajungînd la putere datorită acțiunilor revoluționare ale maselor populare, ea a trădat interesele poporului și a încheiat un compromis cu cercurile monarhiste contrarevoluționare. — 451.
- 249 Este vorba de „Declarația cetățenilor din Nassau”, publicată la Wiesbaden la 21 iunie 1859; ea reprezenta programul politic al burgheziei

- din statele germane, care milita pentru unificarea Germaniei sub supremația Prusiei. — 451.
- 250 *Eschenheimer-Gasse* — stradă din Frankfurt pe Main, unde se afla sediul Bundestagului german în anii 1816—1866. — 452.
- 251 La 8 iulie 1859, Napoleon al III-lea, care se temea că un război de durată ar putea da un nou impuls mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia și din alte țări europene, a propus împăratului Austriei încheierea unui armistițiu. Ca urmare a acestui fapt, în orașul Villafranca a avut loc la 11 iulie o întrevedere separată — fără participarea regelui Piemontului — între cei doi împărați, în cadrul căreia a fost semnat un tratat de pace preliminar. Potrivit acestui tratat, Lombardia (cu excepția fortărețelor Mantua și Peschiera) revenea Franței, deși mai târziu Napoleon al III-lea a cedat-o Sardiniei în schimbul Savoiei și Nisei; Veneția rămânea sub dominație austriacă, iar ducii Toscanei și Modenei își recăpătau tronurile. Tratatul prevedea și crearea unei confederații italiene sub președinția papei. Deși câteva puncte ale tratatului preliminar au rămas doar pe hirtie (de pildă punctele referitoare la crearea unei confederații italiene, la reinstaurarea ducilor Toscanei și Modenei) sau au fost modificate, condițiile acestuia au stat în general la baza tratatului de pace definitiv încheiat la Zürich la 10 noiembrie 1859. — 454.
- 252 Este vorba de micii principii germani care și-au pierdut puterea și ale căror domenii au fost mediatizate, adică alipite la teritoriile statelor germane mai mari în urma transformării hărții politice a Germaniei în timpul războaielor napoleoniene și a Congresului de la Viena (1814—1815). Principii mediatizați au trimis reprezentanți la Congresul de la Viena. — 462.
- 253 În 1848, căutînd să stăvilească răspîndirea mișcării revoluționare în Italia și acționînd în interesul tradiționalei politici britanice „a echilibrului european”, Palmerston a obținut alipirea Lombardiei la monarhia piemonteză. Guvernul austriac, speriat de evenimentele revoluționare din interiorul țării și de lupta de eliberare națională a poporului italian, a fost nevoit să consimtă, în memorandumul din 24 mai, la cedarea Lombardiei, precum și la crearea statului independent al Veneției, sub conducerea unui arhiduce austriac; dar, după înfrîngerea Piemontului, Austria a revenit asupra concesiilor făcute. — 462.
- 254 N. Machiavelli. „*Le Istorie Fiorentine*”. Prima ediție a cărții a apărut la Roma și Florența în 1532. — 463.
- 255 Avîntul mișcării pentru alipirea la Piemont, care cuprinsese Italia de nord, precum și Statul Papal, l-a determinat pe Pius al IX-lea să emită în iunie 1859 o enciclică, în care amenința cu excomunicarea pe toți cei ce atentasu la puterea laică a papei, vizîndu-l în primul rînd pe Victor Emanuel al II-lea. — 463.
- 256 Numîndu-l pe Ludovic Bonaparte „*maimuța lui Napoleon*”, Engels se referă la cuvintele rostite de Napoleon I într-o convorbire cu aghiotantul său pe insula Sf. Elena. Aceste cuvinte urmau să fie transmise mai târziu fiului său: „Toate strădaniile lui trebuie să urmărească

un singur țel : domnia lui să fie o domnie a păcii. Dacă din simplu spirit de imitație, și nu dintr-o nevoie stringentă, ar reîncepe războaiele purtate de mine, el n-ar fi decît o maimuță care încearcă să mă imite". — 465.

- 257 În acest loc, în textul lui Engels apărut în ziarul „Volk” a fost intercalată următoarea frază : „Fără un popas de 4½ ore, trupele n-ar mai fi fost în stare să facă eforturile necesare pentru a ajunge pe cîmpul de luptă”. În ediția de față, această frază, care contrazice contextul articolului, fapt menționat de Engels în scrisoarea sa către Marx din 25 iulie 1859, nu este reprodusă în textul articolului. — 469.
- 258 Vezi adnotarea 90 și 98. — 469.
- 259 „L'Illustration” — revistă franceză ilustrată pentru literatură și artă, editată la Paris începînd din 1843. — 473.
- 260 „The Illustrated London News” — săptămînal englez ilustrat, apare la Londra începînd din 1842. — 474.
- 261 *Via sacra* (calea sfîntă) — drum în Roma antică pe unde treceau cortejiile triumfale ale trupelor care se întorceau victorioase ; „via sacra” a devenit o expresie comună care desemnează în general campanii sau expediții victorioase. — 474.
- 262 Aluzie la întemnițarea lui Ludovic Bonaparte în fortăreața Ham în 1840, după eșuarea puciului militar de la Boulogne ; Ludovic Bonaparte a evadat din fortăreață în 1846 (vezi adnotarea 72). — 475.
- 263 *Porte Saint-Martin* — arc de triumf din Paris ; în zilele loviturii de stat din decembrie 1851, soldățimea bonapartistă a provocat aici o baie de sînge în rîndul republicanilor. — 475
- 264 Clausewitz și-a exprimat această idee în cartea sa „Vom Kriege”. Prima ediție a cărții a apărut la Berlin în 1832. — 478.
- 265 Este vorba de manifestul lui Franț Iosif din 15 iulie 1859, publicat în organul oficial austriac „Wiener Zeitung” din 16 iulie 1859. — 479.
- 266 *Schönbrunn* — palat din Viena, reședința de vară a împăratului. — 480.
- 267 Este vorba de discursul ținut de Napoleon al III-lea cu prilejul primirii la Saint-Cloud, la 19 iulie 1859, a membrilor Consiliului de stat, ai Senatului și ai corpului legislativ. Discursul a fost publicat în nr. 201 din 20 iulie 1859 al ziarului „Moniteur”. — 480.
- 268 Napoléon-Louis Bonaparte. „Fragments historiques 1688 et 1830”. Cartea a fost scrisă de Ludovic-Napoleon în timpul detențiunii sale în fortăreața Ham ; prima ediție a apărut la Paris în 1841. — 483.
- 269 Este vorba de un articol nesemnlat, publicat în partea neoficială a ziarului „Moniteur” nr. 207 din 26 iulie 1859. — 483.

- 270 Pretorienii — în Roma antică, garda personală întreținută de împărat sau de comandantul de oști și care se bucura de anumite privilegii ; în cazul de față — clica militară din Franța pe care se sprijinea Napoleon al III-lea. — 484.
- 271 „*Entente cordiale*” — relațiile de bună înțelegere stabilite între Anglia și Franța după revoluția din iulie 1830 și care s-au concretizat sub formă de tratat în aprilie 1834 prin încheierea așa-numitei cvadruple alianțe între Anglia, Franța, Spania și Portugalia. Chiar la încheierea acestei alianțe au ieșit însă la iveală interesele opuse ale Angliei și Franței, care ulterior au dus la încordarea relațiilor dintre cele două țări. — 484.
- 272 Declarația lui Napoleon al III-lea cu privire la demobilizarea armatei și marinei a apărut în nr. 209 din 28 iulie 1859 al ziarului „*Moniteur*” ; declarația, făcută în ajunul războiului, a fost de asemenea publicată în ziarul „*Moniteur*” nr. 64 din 5 martie 1859. — 485.
- 273 „*Quid pro quo*” — numele seriei de articole ale lui Marx, publicate în ziarul „*Volk*” la sfârșitul lunii iulie—mijlocul lunii august 1859 ; seria a rămas neterminată, deoarece ziarul și-a încetat apariția. — 488.
- 274 Clausewitz. „*Der Feldzug von 1796 in Italien*”. — 488.
- 275 Este vorba de decretul președintelui Ludovic-Bonaparte, publicat la 2 decembrie 1852, cu privire la restaurarea imperiului în Franța și proclamarea lui Ludovic Bonaparte ca împărat al francezilor sub numele de Napoleon al III-lea. — 488.
- 276 *Expediția din Egipt* — a fost întreprinsă din inițiativa și sub comanda lui Napoleon Bonaparte în mai 1799 ; scopul ei era cucerirea Egiptului și tăierea căilor de comunicație ale Angliei cu India. În această campanie aventuristă, care a durat mai bine de trei ani, Napoleon a fost înfrânt.
- Opsprezece brumar* (9 noiembrie 1799) — data loviturii de stat care a încheiat procesul contrarevoluției burgheze în Franța ; prin această lovitură de stat a fost instaurată dictatura militară a lui Napoleon Bonaparte. — 488.
- 277 Este vorba de tratativele secrete de pace duse între Franța și Rusia în 1855 prin intermediul ambasadorului Saxoniei la Paris, baronul Seebach, care avea relații înalte la curtea Rusiei. — 490.
- 278 În 1856, la Congresul de la Paris, șeful delegației ruse, contele Orlov, și unul din membrii delegației, Brunnov, și-au întemeiat tactica pe folosirea contradicțiilor anglo-franceze ; la congres s-a remarcat o apropiere între Franța și Rusia. — 490.
- 279 În 1856—1860, căutând să-și întărească influența în Balcani, Napoleon al III-lea l-a sprijinit pe principele muntenegrean Danilo I în lupta acestuia împotriva atacurilor întreprinse de Turcia împotriva Munte-negrului. Ca urmare, Danilo I a căutat să se înrudească cu Napoleon al III-lea, invitându-l să fie nașul principelui mostenitor al Munte-negrului.

- În 1851—1852 Venedey a publicat în ziarul editat de el la Hanovra, „Zeitung für Norddeutschland”, o serie de articole consacrate lui Ludovic Bonaparte și loviturii lui de stat. — 490.
- 280 Fortăreața turcească Kars, construită de englezi, a fost predată trupelor ruse în noiembrie 1855. Deși apărarea fortăreței se afla în mâinile ofițerilor englezi de sub comanda generalului Williams, guvernul englez, care în fond era interesat în slăbirea Turciei „aliată”, a jucat față de apărătorii Karsului un rol extrem de echivoc. Amănunte în legătură cu aceasta, vezi în articolul lui K. Marx „Căderea Karsului”. K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 11, Editura politică, 1961, pag. 645—681. Totuși în 1856, când generalul Williams s-a întors în Anglia din prizonieratul în Rusia, i s-a făcut o primire triumfală și a fost coplesit cu decorații și cu titluri onorifice. — 490.
- 281 În timpul războiului Crimeii, trupele de ocupație franceze se găseau la Atena și Constantinopol. La Roma trupele franceze se aflau din 1849. — 490.
- 282 La una din ultimele ședințe ale Congresului de la Paris din 1856, ministrul de externe al Franței, Walewski, a cerut încetarea atacurilor din presa belgiană împotriva lui Napoleon al III-lea. Această cerere a fost susținută de reprezentanții celorlalte state. — 490.
- 283 Vezi adnotarea 32 precum și adnotarea 152. — 490.
- 284 Aluzie la nemulțumirea provocată în Elveția de amestecul lui Napoleon al III-lea în treburile ei interne. La începutul anului 1858, după atentatul săvârșit de Orsini, Napoleon a cerut guvernului Evetiei extrădarea mai multor emigranți italieni, bănuți că ar fi participat la acest complot. — 490.
- 285 Este vorba de decretul din 27 ianuarie 1858, care împărțea Franța, după exemplul Spaniei, în cinci districte militare, în fruntea cărora se afla câte un mareșal. — 491.
- 286 Decretul cu privire la regență și la instituirea Consiliului privat a fost emis la 1 februarie 1858, la scurtă vreme după atentatul săvârșit de Orsini împotriva lui Napoleon al III-lea. Pélissier făcea parte din Consiliul privat, care, în cazul urcării pe tron a fiului minor al împăratului, devenea consiliu de regență.
- Marx face aluzie la acțiunile barbare la care s-a datat Pélissier în 1845, în timpul reprimării răscoalei din Algeria, când aproximativ 1000 de răsculați au fost alungați în peșterile din munți, la intrările cărora au fost aprinse focuri mari. Răsculații au murit înăbușiți. — 491.
- 287 Aluzie la procesul intentat la sfârșitul anului 1858 publicistului francez *Montalembert*, care într-unul din articolele sale atacase regimul celui de-al doilea Imperiu. După condamnarea sa, Napoleon al III-lea l-a grațiat pe Montalembert, dar acesta a refuzat grațierea, cerînd să fie achitat.
- Marx compară în mod ironic acest proces cu cel intentat lui John Hampden, unul dintre militanții cei mai de seamă ai revoluției bur-

gheze din Anglia din secolul al XVII-lea, care în 1636 a refuzat să plătească birarilor regelui „banii de corabie”, deoarece acest impozit nu fusese aprobat de Camera comunelor. Procesul care a urmat a contribuit într-o măsură considerabilă la creșterea opoziției burgheziei împotriva absolutismului. — 491.

- 288 Marx se referă la broșura „De la justice dans la révolution et dans l'église”, publicată de Proudhon în 1858 la Bruxelles. În această broșură, Proudhon compară principiile de guvernare ale dinastiei Bonaparte cu cele ale dinastiei de Orléans și le preferă pe cele din urmă, cu rezerva că ar fi necesare unele reforme democratice. Marx compară în ironie această rezervă cu *acte additionnel*, actul suplimentar emis de Napoleon I la 22 aprilie 1815, după întoarcerea sa de pe insula Elba, ca o anexă la constituția imperiului. — 491.
- 289 Este vorba de răzvrătirea republicană nereușită de la 6 martie 1858 a unităților militare de la Châlon-sur-Saône. — 491.

290 *Blue books of its own make* — (Cărțile albastre de fabricație proprie) — așa numește Marx, prin analogie cu Cărțile albastre engleze, documentele diplomatice din timpul războiului austro-italo-francez din 1859, publicate de guvernul prusian în „*Neue Preussische Zeitung*” din iulie 1859 și retipărite apoi la 30—31 iulie în ziarul „*Allgemeine Zeitung*” din Augsburg.

Cărțile albastre — denumire generică dată publicațiilor care cuprind materiale ale parlamentului englez și documente diplomatice ale ministerului de externe. Cărțile albastre, a căror denumire vine de la coperta lor albastră, au început să fie editate în Anglia încă din secolul al XVII-lea. Ele reprezintă principalul izvor oficial al istoriei economice și diplomatice a acestei țări. — 492.

291 Aluzie la gestul căpeteniei galilor, Brennus, cu prilejul cuceririi Romei în anul 390 î.e.n. Potrivit tradiției istorice, după un lung asediu al Capitoliului, galii s-au declarat gata să părăsească orașul în schimbul unei mari sume de bani, dar la cîntărirea aurului, exclamînd „*vae victis!*” (vai de cei învinși!), Brennus a aruncat sabia sa grea în balanță, încalcînd astfel convenția inițială. — 494.

292 „*By courtesy*” („din curtoazie, ca o favoare”) — vezi adnotarea 165. — „*On sufferance*” („din indulgență”) — în dreptul englez — dreptul de a avea o posesiune sau un titlu din indulgență, nu potrivit legii. „*Quos ego!*” („Vă arăt eu vouă”) — cuvinte din epopeea lui Virgiliu „*Eneida*” cu care Neptun amenință vînturile care, fără știrea sa, dezlănțuiseră furtuna pe mare. — 494.

293 *Uckermark* — partea de nord a provinciei Brandenburg (Prusia), bastionul iuncherimii prusace reacționare. — 496.

294 *Boustrapa* — poreclă dată lui Ludovic Napoleon, compusă din primele silabe ale numelor orașelor Boulogne, Strasbourg și Paris. Această poreclă făcea aluzie la încercările lui de a pune la cale un puçi bonapartist la Strasbourg (la 30 octombrie 1836) și la Boulogne (la 6 august 1840) (vezi adnotarea 72), precum și la lovitura de stat de

la Paris din 2 decembrie 1851, care a dus la instaurarea dictaturii bonapartiste în Franța. — 496.

- 295 Textul depeșei trimise de Gorceakov reprezentanților diplomați ai Rusiei în statele germane la 27 mai 1859 a fost publicat în ziarul „L'Indépendance belge” și retipărit la 16 iunie 1859 în nr. 167 al ziarului „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. — 497.
- 296 „Königlich-Preussischer Staats-Anzeiger” — cotidian german, organul oficial al guvernului prusian, a apărut sub acest titlu la Berlin din 1851 până în 1871. — 497.
- 297 Este vorba de căldărarul Cristofor Sly, personaj din piesa lui Shakespeare „Îmblinzirea scorpiei”. — 499.
- 298 „La mort sans phrase” (Moartea, fără discuție) — răspunsul abatelui Sieyès la întrebarea adresată tuturor membrilor Convenției în ianuarie 1793 în legătură cu sentința care urma să se pronunțe împotriva regelui Ludovic al XVI-lea. — 503.
- 299 Este vorba de categoria de zileri care așteptau să li se dea de lucru la încrucișările străzilor din marile orașe germane, în primul rând din Berlin (așa-numiții „Eckensteher”). Limbajul acestor zileri se distingea printr-un umor popular cu totul original. — 504.
- 300 Este vorba de depeșa adresată de John Russell ambasadorului Angliei în Prusia, Bloomfield la 22 iunie 1859; textul depeșei a fost publicat în suplimentul ziarului „Allgemeine Zeitung” din Augsburg nr. 199 din 18 iulie 1859. — 506.
- 301 „Coercion bills” — legi excepționale adoptate în 1833 și 1847 în scopul înăbușirii mișcării revoluționare din Irlanda. Conform acestor legi, pe teritoriul Irlandei a fost declarat starea de asediu, iar autoritățile engleze au fost investite cu împuterniciri despotice. — 506.
- 302 Recenzia la cartea lui K. Marx „Contribuții la critica economiei politice” a rămas neterminată. Au fost publicate doar primele două părți. Partea a treia, în care Engels intenționa să analizeze conținutul economic al cărții, nu a apărut în presă și nici în manuscris nu a fost găsită. — 507.
- 303 Olanda a făcut parte din Sfântul imperiu roman de națiune germană din 1477 până în 1555, când, în urma împărțirii imperiului, a ajuns sub stăpînirea Spaniei. În timpul revoluției burgheze din jumătatea a doua a secolului al XVI-lea, Olanda s-a eliberat de sub stăpînirea spaniolă și a devenit o republică burgheză independentă.
- În urma despărțirii Olandei de Sfântul imperiu roman, Germania a fost lipsită de principalele ei căi de comerț maritim și a ajuns să depindă de comerțul de intermediere al olandezilor, ceea ce a avut efecte negative asupra dezvoltării ei economice. — 507.
- 304 *Cameralistica* (sau științele camerale) — ciclul de științe administrative, financiare, economice etc. care se preda în universitățile medievale, iar mai târziu și în universitățile burgheze dintr-o serie de

țări din Europa ; cameralistica era în fond „un talmeș-balmeș de cunoștințe extrem de variate” (Marx). — 508.

- 305 Aluzie ironică la hegelienii de dreapta, care în deceniile al 4-lea și al 5-lea din secolul trecut au deținut în universitățile germane numeroase catedre, folosindu-le pentru a se deda la atacuri împotriva reprezentanților curentului mai radical în filozofie ; hegelienii de dreapta interpretau în spirit reacționar doctrina lui Hegel.
Diadohi se numeau generalii lui Alexandru Macedon, care după moartea lui s-au războit între ei pentru împărțirea imperiului acestuia. — 511.
- 306 Vezi G. W. F. Hegel, „Wissenschaft der Logik”, Th. 1, Abt. 2 ; Werke, Bd. IV, Berlin, 1834, S. 15, 145. — 512.
- 307 Este vorba de cartea lui G. W. F. Hegel „Phänomenologie des Geistes”, Bamberg und Würzburg ; „Vorlesungen über die Aesthetik”, Bd. I—III, Werke, Bd. X, Berlin, 1836, 1837—1838 ; „Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie”, Bd. I—IV ; Werke, Bd. XIII—XV, Berlin, 1833, 1836. — 513.
- 308 Datele privitoare la exportul și importul britanic au fost publicate în revista „Economist” nr. 831 din 30 iulie 1859. — 517.
- 309 Este vorba de răscoala de eliberare națională din India din anii 1857—1859 împotriva dominației engleze (vezi adnotarea 148). — 519.
- 310 În aprilie 1849, din inițiativa președintelui Republicii franceze, Ludovic Bonaparte, a fost trimis în Italia un corp expediționar împotriva Republicii romane pentru a restaura puterea laică a papei. — 521.
- 311 „*Sic volo, sic jubeo*”, mai exact : „*Hoc volo, sic jubeo*” („Așa vreau, așa ordon”) — cuvinte din satira a VI-a a lui Juvenal, în care autorul biciuiește nemărginita sete de putere a aristocrației. — 522.
- 312 *Faubourg St. Germain* — cartier aristocratic din Paris. — 522.
- 313 Împuterniciții extraordinari sarzi, menționați aici, au fost trimiși de Victor Emanuel în ducatele răsculate și în Romagna (Statul Papal), unde de asemenea izbucnise răscoala împotriva dominației austriece pentru a pregăti alipirea acestor teritorii la Piemont. După încheierea păcii de la Villafranca, care a provocat o mișcare de protest în întreaga Italie, și sub presiunea Franței, Victor Emanuel și-a rechemat împuterniciții. — 523.
- 314 Este vorba de articolul ziaristului francez Granier de Cassagnac publicat sub titlul „Nerecunoștința Italiei” în numărul din 3 august 1859 al ziarului „Constitutionnel”. — 524.
- 315 În vara anului 1859, în sinul proletariatului englez a luat naștere o mișcare pentru ziua de muncă de 9 ore, mișcare căreia i s-au alăturat într-un singur an peste 100 000 de muncitori ; la Londra ea a cuprins muncitorii din construcții, organizați în trade-unionuri. La sfârșitul lunii iulie 1859, muncitorii din construcții de la firma Trollope, în

urma refuzului patronilor de a le satisface revendicarea cu privire la reducerea zilei de muncă cu menținerea aceluiași salariu, au declarat o grevă la care au luat parte timplari, zidari, cărămidari și alți muncitori. Mișcarea grevistă de la Londra și din alte orașe a crescut indeosebi după ce patronii, la adunarea lor de la 27 iulie, au declarat pe față război sindicatelor muncitorești, hotărînd în unanimitate să nu angajeze muncitori care făceau parte din trade-unionuri, iar la 6 august au declarat lock-out împotriva a peste 20 000 de muncitori. Muncitorii londonezi din construcții, atît greviștii cit și cei împotriva cărora se declarase lock-out, au primit nu numai sprijinul muncitorilor de alte profesii din Londra, ci și din alte 80 de orașe ale țării. Greva s-a prelungit pînă în februarie 1860 și s-a încheiat printr-un compromis ; patronii au consimțit să-i primească la lucru pe membrii trade-unionurilor, iar muncitorii au fost nevoiți să-și retragă revendicarea cu privire la ziua de muncă de 9 ore. — 526.

316 La sfîrșitul deceniului al 6-lea și în prima jumătate a deceniului al 7-lea al secolului al XIX-lea se formează în Anglia partidul liberal, în care intră whigi, manchesterieni (reprezentanți ai burgheziei industriale) și peeliști (tory moderată). Liberalilor, care în sistemul bipartid englez ocupau locul whigilor, li se opunea partidul conservator, format tot în această perioadă și care luase locul partidului tory. — 527.

317 Este vorba de decretul cu privire la amnistia anunțată de Napoleon al III-lea la 16 august 1859. Decretul a apărut în „Moniteur” la 17 august 1859.

Articolul I al decretului prevedea retragerea „avertismentelor” administrative date presei, de care autoritățile aveau dreptul să uzeze, în virtutea legii din 1852 cu privire la presă, în cazul publicării unor materiale indezirabile pentru guvern. Aceste avertismente au permis guvernului să exercite în mod fățiș presiuni asupra presei. — 528.

318 La 14 august 1859, reprezentanții burgheziei liberale din statele Germaniei de nord și ale Germaniei centrale și o parte din membrii democrați ai Adunării Naționale de la Frankfurt și Berlin s-au întrunit la Eisenach, unde au fost dezbătute principalele teze ale programului burgheziei liberale. Programul prevedea o reformă a Confederației germane, instaurarea unei cîrmuiri puternic centralizate, în frunte cu regele Prusiei, crearea unor forțe militare unite etc. La Congresul de la Frankfurt de la 15—16 septembrie 1859 a fost creat, pe baza acestui program, un nou partid sub numele de Uniunea națională ; nucleul principal al Uniunii îl forma partidul de la Gotha (vezi adnotarea 201). — 528.

319 „*Sächsische Konstitutionelle Zeitung*” — ziar liberal german ; a apărut sub acest titlu la Dresden din 1850 pînă în 1859 ; din aprilie 1859 pînă în 1874, ziarul s-a numit „*Konstitutionelle Zeitung*”. — 528.

320 Aluzie la Adunarea națională germană, ale cărei ședințe s-au ținut în 1848—1849 în biserica Sf. Pavel din Frankfurt pe Main. — 528.

321 „*Statistical Abstract for the United Kingdom in each of the last fifteen Years, from 1844 to 1858*”, Londra, 1859. — 529.

- 322 Bill-ul cu privire la abrogarea legilor cerealelor a fost adoptat la 26 iunie 1846. Așa-numitele legi ale cerealelor, prin care se urmărea limitarea sau interzicerea importului de cereale din străinătate, au fost introduse în Anglia în interesul marilor proprietari funciari — landlorzii. Adoptarea bill-ului din 1846 a însemnat victoria burgheziei industriale, care sub lozinca libertății comerțului, lupta împotriva legilor cerealelor pentru a-și asigura brațe de muncă.
- Descoperirea bogatelor mine de aur din California în 1848 și din Australia în 1851 a avut o mare influență asupra dezvoltării economice a țărilor Europei și Americii. — 530.
- 323 Punjabul (India de nord-vest) a fost cucerit de colonialiștii englezi în urma războaielor duse de aceștia împotriva sikhilor (1845—1846, 1848—1849); cucerirea Punjabului a desăvârșit transformarea întregii Indii într-o colonie engleză. — 531.
- 324 În 1854, în Anglia au fost înființate așa-numitele școli de corecție. În loc să fie trimiși la închisoare, infractorii minori în vârstă de 12 până la 16 ani erau deținuți în aceste școli de corecție. — 531.
- 325 Este vorba de articolul lui K. Marx „Crizele comerciale și circulația banilor în Anglia” (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 12, Editura politică, 1962, pag. 548—552). — 536.
- 326 Este vorba de dezvoltările făcute de K. Marx în articolele „O ciudată pagină de istorie” și „Încă un capitol ciudat din istoria contemporană” (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 12, Editura politică, 1962, pag. 479—485 și 561—567). — 539.
- 327 Este vorba de Comitetul central al democrației europene, înființat în iunie 1850 la Londra din inițiativa lui Mazzini, din care a făcut parte și Kossuth. Acest comitet reprezenta o organizație care reunea emigranții burghezi și mic-burghezi din diferite țări. Extrem de eterogenă atât prin componența ei, cât și prin pozițiile ei ideologice, organizația n-a dăinuit multă vreme; din cauza încordării relațiilor dintre emigranții democrați italieni și francezi, Comitetul central al democrației europene s-a destrămat efectiv încă din martie 1852. — 540.
- 328 Corespondența dintre Kossuth și Urquhart a fost publicată în nr. 16 din 12 mai 1858 al ziarului „The Free Press”.
„The Free Press” — ziar burghez englez; a fost editat la Londra din 1855 până în 1865 de Urquhart și adepții săi; în acest ziar au fost publicate câteva din lucrările lui Marx. — 540.
- 329 „Correspondence relative to the Affairs of Hungary, 1847—1849. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty. August 15, 1850”. — 540.
- 330 Este vorba de insurecția pornită la Milano în ziua de 6 februarie 1853 de către partizanii revoluționarului italian Mazzini și sprijinită de emigranții revoluționari din Ungaria. Scopul urmărit de insurgenți, în majoritatea lor muncitori italieni patrioți, a fost să doboare dominația austriacă. Dar fiind organizată pe baza tacticii complotiste și fără să țină seama de situația reală, insurecția a fost repede înfrântă.

- Aprecierea acestei insurecții a fost făcută de Marx într-o serie de articole (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 556—557, 562—565, 581—584, 586—587). — 540.
- 331 *Mansion House* — clădire din Londra, reședința lordului-mayor.
Free-Trade-Hall — sală din Manchester, locul de întrunire al liber-schimbistilor. — 542.
- 332 *Scoala manchesteriană* — curent economic în Anglia, care exprima interesele burgheziei industriale. Adepții acestui curent, liber-schimbistii, militau pentru libertatea comerțului și pentru neamestecul statului în viața economică. Centrul de agitație al liber-schimbistilor era la Manchester, unde în fruntea acestei mișcări se aflau doi fabricanți de textile, Cobden și Bright, care în 1838 au organizat Liga împotriva legilor cerealelor. În deceniile al 5-lea și al 6-lea, liber-schimbistii au format o grupare politică aparte, care a intrat mai târziu în partidul liberal din Anglia. — 544.
- 333 Este vorba de articolul lui K. Marx „Tratatul anglo-chinez” și articolul lui F. Engels „Succesele Rusiei în Orientul Îndepărtat” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 12, Editura politică, 1962, pag. 587—592, 626—630). — 547.
- 334 Incidentul provocat pe fluviul Peiho, despre care tratează acest articol, a servit drept pretext pentru începerea, în vara anului 1860, a celui de-al treilea război „al opiuului”, declanșat de colonialiștii anglo-francezi cu scopul de a impune Chinei noi condiții înrobitoare; ca urmare a acestui război, în octombrie 1860 au fost încheiate la Pekin noi tratate spoliatoare și, de asemenea, a fost ratificat tratatul de la Tientsin (vezi adnotarea 189).
- Potrivit condițiilor tratatului de la Pekin, Angliei și Franței trebuia să li se plătească o mare contribuție în bani, ele obțineau deschiderea pentru comerț a portului Tientsin, căpătau dreptul de a recruta în China forță de muncă pentru coloniile lor, iar Anglia anexa partea de sud a Peninsulei Kaulun (Tsiulun). — 547.
- 335 „*Peking Gazette*” — sub acest nume este cunoscut buletinul oficial al guvernului chinez „King pau”, care a apărut la Pekin din 1644 până în 1911. — 548.
- 336 „*Daily Telegraph*” — cotidian liberal englez, iar din deceniul al 9-lea al secolului al XIX-lea ziar conservator; sub această denumire a apărut la Londra din 1855 până în 1937; din 1937, după fuzionarea a ziarul „Morning Post”, apare sub titlul „Daily Telegraph and Morning Post”. — 548.
- 337 Este vorba de bombardarea sălbatică a Cantonului de către englezi în octombrie 1856; drept pretext a servit arestarea absolut legală de către autoritățile chineze de la Canton a echipajului de pe vasul de contrabandă chinez „Arrow”, care, potrivit afirmațiilor consulului englez, naviga sub pavilion britanic. Bombardarea Cantonului a fost prologul celui de-al doilea război al „opiuului”. — 549.

- 338 Este vorba de cartea „Correspondence relating to the Earl of Elgin's Special Missions to China and Japan, 1857—1859”, Londra, 1859. — 550.
- 339 „*The Morning Star*” — cotidian englez, organ al liber-schimbistilor, a apărut la Londra din 1856 până în 1869. — 550.
- 340 *Peeliști* — grup al torylor moderați, care în deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea s-au unit în jurul lui R. Peel, sprijinind politica lui de concesiuni economice făcute burgheziei comerciale și industriale în condițiile menținerii dominației politice a aristocrației funciare și financiare. În 1846 Peel a obținut, în interesul burgheziei industriale, abrogarea legilor cerealelor, ceea ce a provocat o mare nemulțumire în rândurile torylor protecționiști, a dus la scindarea partidului tory și la izolarea peeliștilor. De la moartea lui Peel, în 1850, peeliștii au fost o grupare politică fără un program anumit. La sfârșitul deceniului al 6-lea și începutul deceniului al 7-lea, ei au intrat în partidul liberal care se constituia atunci. — 550.
- 341 Este vorba de tratatele inechitabile dintre China și Rusia și dintre China și S.U.A., semnate în iunie 1858 la Tientsin și care, prin conținutul lor, erau similare tratatului semnat de China cu Anglia și Franța. — 551.
- 342 Este vorba de amestecul grosolan al ambasadorului englez la Madrid, Bulwer, în treburile interne ale Spaniei, ceea ce a atras după sine ruperea relațiilor diplomatice dintre Spania și Anglia în iulie 1848. — 552.
- 343 Este vorba de primul război „al opiuului” (1839—1842) — război de cucerire dus de Anglia împotriva Chinei și care a însemnat începutul transformării Chinei într-o țară semicolonială. Ca pretext pentru acest război a servit faptul că autoritățile chineze au distrus la Canton stocurile de opiu ale negustorilor străini. După terminarea acestui război s-a produs o apropiere între Rusia și China, ceea ce a permis Rusiei să încheie, în iulie 1851, tratatul de la Kuldjinsk, care prevedea condiții avantajoase pentru comerțul Rusiei în China apuseană. — 553.
- 344 Spre sfârșitul celui de-al doilea război „al opiuului”, înainte de încheierea tratatului de la Tientsin cu Anglia și Franța, guvernul chinez a încheiat cu Rusia, în mai 1858, tratatul de la Aigun, potrivit căruia Rusiei îi reveneau teritoriile de pe malul nordic al Amurului. — 553.
- 345 „*East India (Cabul and Affghanistan), Ordered by the House of Commons to be printed, 8 June 1859*”. — 553.
- 346 Este vorba de primul război anglo-afgan din 1838—1842, întreprins de Anglia cu scopul înrobirii coloniale a Afganistanului. În august 1839, englezii au ocupat Kabulul, dar, din cauza răscoalei izbucnite aici în noiembrie 1841, ei au fost siliți ca în ianuarie 1842 să înceapă o retragere, care s-a încheiat prin zdrobirea totală a armatei engleze. — 553.
- 347 „*Correspondence relating to Persia and Affghanistan*”, Londra, 1839. — 553.
- 348 Este vorba de articolele „Situția alarmantă din China” și „Comerțul chinez”, publicate în nr. 838 al revistei „*Economist*” din 17 septembrie 1859. — 556.

- 349 Este vorba de conflictul dintre lordul Ellenborough, președintele Consiliului de control pentru problemele Indiei, și guvernatorul general al Indiei, lordul Canning. În depeșa din 19 aprilie 1858, Ellenborough, care era pentru o politică mai elastică față de aristocrația feudală indiană, a folosit un limbaj violent la adresa proclamației lui Canning cu privire la confiscarea pământurilor feudalilor din Aud, care adăseră la răscoala de eliberare națională. Dar depeșa lui Ellenborough n-a fost pe placul cercurilor guvernante din Anglia, și în mai 1858 el a fost nevoit să părăsească postul de președinte al Consiliului de control. Cu prețul demisiei lui Ellenborough, guvernul Derby căuta să se mențină la putere. — 562.
- 350 *Reform-club* — club politic liberal din Londra, înființat în 1834; centrul luptei politice duse de liberali împotriva conservatorilor. — 563.
- 351 „*Burguri putrede*” — astfel erau denumite în Anglia, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, orașelele și așezările slab populate sau depopulate, care se bucurau încă din evul mediu de dreptul de a fi reprezentate în parlament. Deputații „burgurilor putrede” erau de fapt numiți de către marii aristocrați feudali, sub dependența cărora se afla populația locală. Privilegiile „burgurilor putrede” au fost desființate prin reformele din anii 1832, 1867 și 1884. — 563.
- 352 Este vorba de reforma parlamentară din 1832 (vezi adnotarea 103). — 563.
- 353 *St. Stephen's* — Camera comunelor, ale cărei ședințe s-au ținut din 1547 și pînă la incendiul din 1834 în St. Stephen's Chapel. De atunci St. Stephen's a fost folosit ca sinonim pentru Camera comunelor. — 565.
- 354 La 16 octombrie 1859 la Zürich s-a deschis o conferință cu participarea Austriei, Franței și Sardiniei pentru elaborarea condițiilor unui tratat de pace definitiv; tratatul a fost semnat la 10 noiembrie același an. La baza tratatului de pace de la Zürich au fost puse, cu unele modificări, condițiile tratatului de pace preliminar de la Villafranca (vezi adnotarea 251). Tratatul de la Zürich se compunea din trei documente diplomatice separate — tratatul austro-francez, tratatul franco-sard cu privire la alipirea Lombardiei la Sardinia și tratatul comun austro-franco-sard. — 569.
- 355 *Code Napoléon* — vezi adnotarea 240.
- Force majeure* (forță majoră, împrejurări excepționale) — formulă din articolul 1148 din Codul Napoleon care suna astfel: „Nu se cuvin daune-interese cînd, din motive de forță majoră sau în caz fortuit, debitorul a fost împiedicat să dea sau să facă ceea ce se obligase să dea sau să facă, sau atunci cînd a făcut ceea ce îi era interzis”. — 569.
- 356 *Directorium* (era format din cinci membri, din care unul era ales anual) — orșan conducător al puterii executive în Franța, înființat în conformitate cu constituția din 1795, adoptată după căderea dictaturii revoluționare a iacobinilor, în 1794. Directorium s-a menținut pînă la lovitură de stat a lui Bonaparte (18 Brumar) din 1799. El a instaurat un regim de teroare împotriva forțelor democratice și a apărat interesele marii burghezii.

„Albaștrii” din anul 1848 — așa erau numiți în Franța republicanii burgezi, spre deosebire de „roșii” (republicanii și socialiștii mic-burgezi din așa-numitul partid al Muntelui) și „albi” (monarhiștii, uniți în partidul ordinii). Dictatura „albaștrilor”, în frunte cu Cavaignac, a fost instaurată în timpul insurecției din iunie 1848 a proletariatului de la Paris și s-a menținut pînă la alegerile prezidențiale din decembrie 1848. — 569.

357 *Tratatul de pace de la Münster* (octombrie 1648) — unul din tratatele care au intrat în istorie sub numele comun de pacea westfalică, prin care s-a încheiat războiul de treizeci de ani (1618—1648) care cuprinsese întreaga Europă. Potrivit acestui tratat, semnat de reprezentanții Imperiului german și de principii germani, de o parte, și Franța de cealaltă parte, Franța căpăta Alsacia (fără Strasbourg) și i se confirmau drepturile asupra celor 3 episcopate — Metz, Toul și Verdun; principii germani erau recunoscuți ca domnitori suverani, avînd dreptul să încheie tratate sau acorduri politice externe independent de împăratul german. Tratatul de la Münster a contribuit la slăbirea Imperiului german și la consolidarea situației predominante a Franței în Europa centrală și apuseană.

În legătură cu *tratatul de pace de la Campo Formio*, vezi adnotarea 228. — 569.

358 Temîndu-se de creșterea mișcării revoluționare din țară, în timpul războiului împotriva Austriei, Victor Emanuel al II-lea a încercat în fel și chip să îngrădească acțiunile corpului de voluntari al lui Garibaldi, sprijinit de popor, punîndu-l în repetate rânduri în situații din cele mai nefavorabile. După încheierea păcii de la Villafranca între Franța și Austria, Garibaldi a propus continuarea luptei împotriva austrieșilor, dar, la insistențele lui Victor Emanuel al II-lea, în noiembrie 1859 corpul de voluntari a fost dizolvat. — 570.

359 Este vorba de războiul de eliberare națională dus de Prusia împotriva Franței napoleoniene în 1813—1815. — 570.

360 Este vorba de scrisoarea trimisă de Mazzini lui Victor Emanuel al II-lea la 16 septembrie 1859, în care propunerea regelui să preia conducerea luptei pentru eliberarea și unirea întregii Italii, să ridice la luptă cu ajutorul lui Garibaldi, sudul Italiei și să organizeze o expediție împotriva Romei. Scrisoarea lui Mazzini a rămas fără urmări. — 570.

361 Este vorba de tratatul de pace preliminar de la Villafranca. — 571.

362 Articolul 19 al tratatului de pace dintre Austria și Franța încheiat la 10 noiembrie 1859 la Zürich. — 572.

363 Uniunea de nord — alianța celor trei regi, încheiată la 26 mai 1849, după Conferința de la Gotha, la care au participat Prusia, Saxonia, Hanovra, Bavaria și Württembergul, anume între regii Prusiei, Saxoniei și Hanovrei, cărora li s-au alăturat pînă în septembrie 1849 încă 21 de state germane. Tratatul a subordonat Constituția Reichului intereselor monarhiei. Regele Prusiei urma să fie conducătorul Uniunii. Uniunea a fost o încercare a monarhiei prusiene de a-și impune hegemonia în Germania. Sub presiunea Austriei și Rusiei, Prusia a fost însă silită să dea înapoi și în noiembrie 1850 a renunțat la Uniune. — 575.

- 364 *Parlamentul unional de la Erturt* s-a întrunit la 20 martie 1850 ca să adopte proiectul de constituție prusian elaborat în spirit contrarevoluționar pentru statul federal al Germaniei Mici. Sub presiunea monarhiei austriece și a țarismului rus, o parte din principii germani, care sprijiniseră înainte Prusia, au trecut de partea Austriei. Ca urmare, guvernul prusian, care nu îndrăznea să i se opună lui Nicolaie I, a prorogat la 29 aprilie 1850 parlamentul, care nu s-a mai întrunit niciodată. — 575.
- 365 Este vorba de tratatul inechitabil de la Nankin, impus de colonialiștii englezi Chinei la 29 august 1842, după încheierea primului război „al opiuului” (vezi adnotarea 343). Potrivit condițiilor acestui tratat, englezii obțineau următoarele concesi: comerțului englez îi erau deschise 5 porturi chineze (Canton, Amoi, Fucijou, Ninbo, Șanhai), insula Hongkong trecea în „veșnică stăpânire” a Angliei, China trebuia să plătească contribuții uriașe și se introducea un nou tarif vamal avantajos pentru englezi. La 8 octombrie 1843, la Nankin a fost semnat un tratat suplimentar, care acorda străinilor noi concesi; dreptul de a înființa în porturile deschise așezări speciale pentru străini (settlements), dreptul de exteritorialitate, adică dreptul străinilor de a nu se supune legilor chineze și aplicarea principiului potrivit căruia englezii erau națiunea cea mai privilegiată, și anume, de îndată ce alte state obțineau privilegii în China, Anglia se bucura și ea în mod automat de aceste privilegii. — 579.
- 366 Ca urmare a dezvoltării industriale impetuoase a Angliei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a intensificat lupta pentru putere dintre burghezie și aristocrația funciară. Una din formele de manifestare a acestei lupte o constituiau bill-urile, menționate în articol, cu privire la o reformă parlamentară, propuse de diferiți reprezentanți ai cercurilor aristocrate guvernante, care erau pentru un compromis cu burghezia industrială. Proiectul propus în 1780 de ducele de Richmond prevedea alegeri anuale în parlament, acordarea dreptului de vot bărbaților adulți și o nouă împărțire a circumscripțiilor electorale. Proiectul introdus de Pitt-junior, prima oară în 1782, în calitate de membru al Camerei comunelor, și a doua oară în 1785, în calitate de șef al guvernului, prevedea lichidarea „burgurilor putrede” și o nouă împărțire a circumscripțiilor electorale în avantajul centrelor industriale. Și bill-urile cu privire la reformă prezentate de Charles Grey în 1793 și 1797 prevedeau lichidarea „burgurilor putrede” și sporirea numărului de alegători în comunele rurale. Toate aceste bill-uri au fost respinse de parlament. — 583.
- 367 *Gagging Laws* (legi care pun călușul în gură) — așa au fost intitulate cele șase legi excepționale adoptate în Anglia în 1819; ele îngreădeau libertatea cuvântului, a întrunirilor și a presei. — 583.
- 368 Este vorba de bill-urile lui Locke King și John Russell (vezi adnotarea 101 și 104). — 583.
- 369 După lovitură de stat bonapartistă de la 2 decembrie 1851 din Franța, Palmerston, pe atunci ministru de externe al Angliei, într-o convorbire cu ambasadorul Franței la Londra, a declarat că aprobă acțiunile uzurpatoare ale lui Ludovic Bonaparte. Deoarece a făcut aceste declarații fără asentimentul celorlalți membri ai cabinetului whig, el a

trebuit să-și prezinte demisia în decembrie 1851, deși în principiu guvernul englez era de acord cu punctul lui de vedere, fiind primul guvern din Europa care a recunoscut regimul bonapartist din Franța. În februarie 1858, Palmerston, pe vremea aceea șef al guvernului, a trebuit să-și dea demisia din cauza *bill-ului cu privire la străini* (vezi adnotarea 160). — 584.

- 370 În noiembrie 1859, urmărind scopuri de cotropire, Spania a declarat război Marocului, iar armatele, sub comanda generalului O'Donnell, au invadat teritoriul marocan. Spaniolii au întâmpinat însă o rezistență înverșunată din partea poporului marocan, iubitor de libertate, iar acțiunile militare, care s-au prelungit pînă în martie 1860, nu le-au adus decît succese neînsemnate. În aprilie 1860 s-a încheiat pacea; Spania a primit o contribuție în bani și a obținut mici concesii teritoriale. — 586.
- 371 *Husarii prințesei* — unul din regimentele de cavalerie ușoară din armata spaniolă. — 591.
- 372 În noiembrie 1859, trupele franceze din Algeria au făcut o nouă încercare de a încălca granița dintre Maroc și Algeria, dar s-au ciocnit de împotrivirea marocanilor. Ca răspuns, o escadră franceză, formată din 4 vase, a bombardat fortul Tetuán. — 591.
- 373 În toamna anului 1836, la *Constantine*, trupele algeriene de sub comanda beifului Haği Ahmed au respins cu succes atacul și au provocat mari pierderi armatelor franceze, care au încercat să ia cu asalt orașul. Abia în toamna anului 1837, în timpul unei a doua expediții militare, francezii au reușit să pună stăpînire pe oraș după ce l-au asediat. — 597.
- 374 Lucrarea „Savoia, Nisa și Rinul”, scrisă de F. Engels în februarie 1860, era continuarea lucrării sale „Padul și Rinul” (vezi volumul de față, pag. 245—296). Motivul direct care l-a determinat s-o scrie a fost declarația făcută cu puțin timp înainte de Napoleon al III-lea cu privire la pretențiile Franței asupra Savoiei și Nisei. Același scop l-a avut și articolul lui Engels „Savoia și Nisa” (vezi volumul de față, pag. 599—602). Folosind vastele sale cunoștințe în domeniul științei militare, istoriei și lingvisticii, Engels dezvăluie inconsistența pretențiilor bonapartiste asupra Savoiei și Nisei, ca și asupra malului sting al Rinului. Analizînd mersul și rezultatele războiului austro-italo-francez, Engels a dovedit totodată justetea poziției revoluționar-proletare, apărată de Marx și de el, în problemele de politică internațională.
- Editorul berlinez Duncker, în a cărui editură broșura „Padul și Rinul” apăruse anonim, de data aceasta, din pricina divergențelor cu Engels cu privire la aprecierea poziției partidelor politice din Germania, nu a consimțit să tipărească noua lucrare decît cu condiția ca numele autorului să figureze pe coperta cărții. Engels a considerat că este suficient să arate că noua broșură era scrisă de autorul lucrării „Padul și Rinul”, nevrînd să arate oficial că el este autorul și să dezvăluie astfel, înainte de vreme, în fața cititorilor militari că autorul ambelor broșuri era un civil. Broșura a apărut anonim, în aprilie 1860, la Berlin în editura G. Behrend. — 609.

- 375 Engels se referă la declarația făcută cu prilejul Anului nou de Napoleon al III-lea ambasadorului Austriei „cu privire la căsătoria vărului său, prințul Napoleon (Plon-Plon), cu prințesa Clotilda (vezi volumul de față, pag. 195—196), pe care Marx o numește cu ironie Ifigenia, fiica împăratului Agamemnon, pe care acesta, potrivit mitologiei grecești, a adus-o jertfă zeilor înainte de războiul troian, precum și la tratatul ruso-francez din 1859 (vezi adnotarea 198). — 611.
- 376 „*Ost-Deutsche Post*” — cotidian austriac de orientare moderat-liberală care a apărut la Viena din 1848 până în 1866. — 612.
- 377 Este vorba de solemnitățile jubiliare din 1859 cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Schiller. — 612.
- 378 La 17 octombrie 1805 armata austriacă a capitulat la *Ulm* în fața lui Napoleon I. — 613.
- 379 *Hofkriegsrat* — consiliul militar suprem la curtea Austriei (1556—1848) care conducea departamentul armatei și deținea comanda supremă a operațiilor militare în timpul războiului. Deși departe de teatrul de acțiuni militare, el se amesteca mereu în hotărârile luate de comandanții supremi, împiedicându-i să întreprindă acțiuni rapide. — 614.
- 380 Este vorba de corespondența publicată în ziarul „*Times*” din 10 iunie 1859.
„*Allgemeine Militär-Zeitung*” — ziar german pentru problemele militare; a apărut la Darmstadt și la Leipzig din 1826; în deceniul al 7-lea ziarul a publicat câteva din articolele lui Engels. — 615.
- 381 *Regatul Westfaliei*, înființat în 1807 de Napoleon I pe teritoriul Germaniei centrale, s-a menținut până în 1813. Tronul Westfaliei a revenit fratelui mai mic al lui Napoleon I, Jérôme Bonaparte, al cărui fiu era prințul Napoleon (Plon-Plon). — 617.
- 382 Este vorba de reinstaurarea dinastiilor princiere ale Modenei, Parmei și Toscanei, îndepărtate de la putere în urma răscoalelor izbucnite în aceste state în 1859 (vezi adnotarea 199); această reinstaurare fusese prevăzută în tratatele de la Villafranca și Zürich. Întărirea mișcării populare din Modena, Parma și Toscana pentru alipirea la Piemont a făcut imposibilă reinstaurarea foștilor suverani. În martie 1860 ducatele au fost alipite la Piemont. — 617.
- 383 *Loi des suspects* (legea suspectilor) — așa se numea legea cu privire la siguranța generală a statului, adoptată de corpul legislativ la 19 februarie 1858, care acorda împăratului și guvernului său dreptul nelimitat de a trimite la închisoare sau în diferite localități din Franța și din Algeria, ba chiar de a expulza definitiv-de pe teritoriul Franței pe toți cei suspectați că ar avea o atitudine ostilă regimului celui de-al doilea Imperiu. — 619.
- 384 „*Cele o sută de zile*” — perioadă de scurtă durată a domniei lui Napoleon I, cuprinsă între 20 martie 1815, când, întorcându-se de pe insula Elba, a intrat în Paris, și 28 iunie 1815, când, după înfringerea de la Waterloo, a fost nevoit să abdice din nou. — 621.

- 385 *Dar grecesc* — dar fatal celui care-l primește. Potrivit legendei, în timpul asedierii Troiei, grecii (care se numeau, după unul din triburile lor, danai) au dăruit în semn de împăcare troienilor un cal de lemn, în care erau ascunși luptători înarmați. Cu ajutorul acestora a putut fi cucerită cetatea. De aici expresia foarte răspândită a unuia din eroii epopeii lui Virgiliu „Eneida”, cartea a 2-a : „Mă tem de greci chiar când vin cu daruri”. — 634.
- 386 *Sette comuni și Tredici comuni* — numele unor regiuni muntoase nu prea întinse, cu populație germană, aflate în partea de sud a Alpilor, pe teritoriul Veneției. Aceste colonii germane au apărut aici în a doua jumătate a secolului al XIII-lea ; dialectele germane vorbite de populația acestor regiuni s-au păstrat pînă în prezent numai în câteva sate. — 635.
- 387 *Limba reto-romană* — (de la numele vechii provincii romane Retia) face parte din grupul limbilor romanice ; răspîndită mai ales ca limbă vorbită în regiunile muntoase din sud-estul Elveției și nord-estul Italiei. — 636.
- 388 9 termidor (27 iulie 1794) — lovitură de stat contrarevoluționară care a dus la căderea guvernului iacobinilor și la instaurarea dominației marii burghezii. — 639.
- 389 Este vorba de tratatul de pace separat încheiat la Basel la 22 iulie 1795 între Franța și Spania, în urma căruia Spania a ieșit din prima coaliție antifranceză. — 640.
- 390 „*Le National*” — cotidian francez, a apărut la Paris din 1830 pînă în 1851 ; organ al republicanilor burghezi moderați. — 645.
- 391 În timpul insurecției din Polonia din 1830—1831, revoluționarii polonezi au reușit să pună mîna la Varșovia pe arhiva marelui duce Constantin, în care se aflau o serie de documente secrete ale diplomației țariste. O parte din ele au fost publicate în 1835—1836 de D. Urquhart în seria de documente și materiale diplomatice „*Portfolio, or a Collection of State Papers*” ; o altă parte a apărut în cartea „*Recueil de documents relatifs à la Russie pour la plupart secrets et inédits, utiles à consulter dans la crise actuelle*”, apărută la Paris în 1854. — 646.
- 392 Este vorba de tratatul de la Tilsit din 1807. Prima întîlnire între Napoleon I și Alexandru I a avut loc pe Niemen, pe o plută acoperită. — 646.
- 393 Cuvinte atribuite lui Schwarzenberg (vezi adnotarea 48). — 647.
- 394 Despre tratativele dintre ambasadorul englez la Petersburg, lordul Seymour, și Nicolaie I în legătură cu problema turcă, tratative care au avut loc la începutul anului 1853, vezi articolele lui K. Marx : „*Documentele în legătură cu împărțirea Turciei*” și „*Corespondența diplomatică secretă*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 10, Editura politică, 1961, pag. 148—176). — 649.

- 395 La întâlnirea cu Alexandru al II-lea, care a avut loc la 25 septembrie 1857 la Stuttgart, Napoleon al III-lea și-a asigurat sprijinul acestuia în cazul unui război împotriva Austriei pentru Italia. — 650.
- 396 Este vorba de nota ministrului de externe al Rusiei, Gorceakov, din 27 (15) mai 1859 (vezi adnotarea 295). — 651.
- 397 „*Memoirs and Correspondence of Viscount Castlereagh*”. — 651.
- 398 *Ducatul Varșoviei* — stat vasal, creat de Napoleon I în 1807, potrivit tratatului de pace de la Tilsit, dintr-o mică parte a teritoriilor poloneze care mai înainte aparținuseră Prusiei; în 1809, după zdrobirea Austriei, i s-a anexat și o parte din teritoriile poloneze care aparținuseră Austriei. Printr-o hotărâre a Congresului de la Viena din 1815, teritoriul ducatului Varșoviei a fost împărțit între Prusia, Austria și Rusia. — 651.
- 399 *Actul confederării Germaniei* (Bundesakte) — denumirea constituției Confederației germane adoptate la 8 iunie 1815 de Congresul de la Viena; pe baza acestui act, multe state germane au fost unite în mod formal în așa-numita Confederație germană (vezi adnotarea 69). — 651.
- 400 La Troppau și Laibach (octombrie 1820—mai 1821) și la Verona (octombrie—noiembrie 1822) au avut loc congrese ale Sfintei Alianțe. Hotărârile acestor congrese oglindeau politica reacționară a Rusiei, Austriei și Prusiei în Europa.
- La Congresele de la Troppau și Laibach a fost proclamat în mod oficial principiul amestecului puterilor din Sfinta Alianță în afacerile interne ale altor state. Potrivit uneia din rezoluțiile acestor congrese, în Italia au fost trimise trupe austriece pentru a înăbuși la Neapole și Torino mișcarea națională și burgheză revoluționară și a restabili regimul absolutist.
- Congresul de la Verona* a hotărât intervenția Franței în Spania pentru restaurarea monarhiei absolute, a preconizat ocupația în continuare a Italiei de către trupele austriece și a condamnat răscola din Grecia. — 651.
- 401 Este vorba de circulara adresată de ministrul de externe al Rusiei, Nesselrode, la 6 iulie 1848 reprezentanților diplomați ai Rusiei în statele germane (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, 1959, pag. 327—333). — 651.
- 402 Este vorba de protocolul cu privire la integritatea monarhiei daneze, care a fost semnat la Londra la 8 mai 1852 de către reprezentanții Rusiei, Austriei, Angliei, Franței, Prusiei și Suediei împreună cu reprezentanții Danemaricii. La baza acestui acord a stat protocolul adoptat la 2 august 1850 de către sus-menționații participanți la Conferința de la Londra (cu excepția Prusiei), prin care se statornicea principiul indivizibilității posesiunilor coroanei daneze, inclusiv ducatele Schleswig și Holstein. În protocolul de la Londra, împăratul Rusiei (în calitate sa de descendent al lui Karl-Peter-Ulrich, duce de Holstein-Gottorp, care a domnit în Rusia sub numele de Petru al III-lea), a fost menționat drept unul dintre pretendenții legitimi la tronul Danemaricii. El a renunțat însă la drepturile sale în favoarea ducelui Christian de

Glücksburg, proclamat în consecință moștenitor al regelui Frederic al VII-lea. Prin aceasta s-a creat un precedent pentru pretențiile țarilor ruși la tronul Danemaricii în cazul stingerii dinastiei von Glücksburg. — 652.

- 403 Această lucrare a lui Marx reprezintă începutul manuscriselor sale economice din anii 1857—1858 publicate în limba germană de Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. în 1939 sub titlul „Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie (Rohentwurf)” O reproducere după acest text a apărut în 1953 în Editura Dietz din Berlin.

„Introducerea”, la care Marx a lucrat de la sfârșitul lunii august pînă la mijlocul lunii septembrie 1857, reprezintă o schiță neterminată a unei „introduceri generale” la vasta lucrare economică pînăuță de el, ale cărei puncte principale Marx le-a indicat deja în „Introducere”. În cursul cercetărilor ulterioare, Marx a modificat de mai multe ori planul inițial — și așa se face că au apărut lucrările „Contribuții la critica economiei politice” și „Capitalul” (vezi adnotarea 1).

„Introducerea” a fost descoperită în 1902 printre hîrțile lui Marx. Ea a fost publicată pentru prima oară în 1903 în revista „Die Neue Zeit”. La baza textului publicat în acest volum a stat manuscrisul lui Marx. Cuvintele prescurtate de Marx au fost transcrise în întregime. — 657.

- 404 *Zoon politikon* (ființă, animal social) Aristotel, „De republica”, Lib. I, Cap. 2. — 658.

- 405 *Beletriști socialiști* — este vorba în special despre „adevăratul” socialist Karl Grün, ale cărui păreri cu privire la raportul dintre producție și consum au fost criticate de Marx în „Ideologia germană” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 511—562). — 667.

- 406 În *Printinghouse Square*, la Londra, se află clădirea în care își are sediul redacția ziarului „Times”. — 684.

- 407 Aceste materiale, publicate în ziarul „Volk” (vezi adnotarea 217) la rubrica „Spicuri din presă”, erau îndreptate împotriva revistei săptămânare „Hermann”, editată la Londra de democratul mic-burghez german Gottfried Kinkel. La redactarea lor, în afară de Marx, a contribuit într-o oarecare măsură și Elard Biscamp. Intensificarea activității emigrației democratice mic-burgeze, ca urmare a războiului austro-italo-francez din 1859, l-au determinat pe Marx să imprime ziarului „Volk” linia luptei împotriva influenței ideologiei mic-burgeze asupra proletariatului. În aceste materiale, Marx a supus unei critici nimicitoare lipsa de principialitate politică și iluziile ideologilor mic-burgezi, ignoranța și gusturile lor filistine. Prin criticile făcute lui Kinkel, Marx l-a silit pe acesta să părăsească redacția ziarului „Hermann”. Dar în august 1859, din cauza lipsei de fonduri, ziarul „Volk” și-a încetat apariția, ceea ce l-a împiedicat pe Marx să dea lovitura de grație ziarului democraților mic-burgezi.

În materialele publicate sînt criticate numerele 21, 24, 26 și 27 ale ziarului „Hermann” din 28 mai, 18 iunie, 2 și 9 iulie 1859. — 690.

- 408 „*Hermann*” — numele prescurtat al săptăminalului „*Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London*”, organ al emigrației democratice mic-burgheze. Ziarul a apărut în limba germană la Londra începând din 1859; din ianuarie pînă în iulie 1859, redactorul lui a fost Gottfried Kinkel.
Ziarul a primit numele căpeteniei heruscilor, Hermann, (Armin), sub a cărui conducere germanii i-au învins în anul 9 în pădurea Teutoburg pe romani, conduși de Varus. — 690.
- 409 Este vorba de autorul poeziei citate, apărute în ziar sub semnătura „*Kathinka Zitz*”, și de redactorul ziarului „*Hermann*”, Gottfried Kinkel.
Potrivit legendei, *Thusnelda* era soția căpeteniei heruscilor, Hermann. — 690.
- 410 Aluzie ironică la trecutul democratului mic-burghez german Schurz și la legăturile acestuia cu Kinkel. În timpul studenției, Schurz participase la cercul literar înființat de Kinkel sub numele de „*Uniunea cărăbușilor*”. În 1850, el a reușit să obțină eliberarea lui Kinkel din închisoarea Spandau. Marx și Engels au caracterizat acest episod al activității lui Kinkel în pamfletul „*Marii bărbați ai emigrației*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 254—284). — 690.
- 411 Este vorba de activitatea dusă de Kinkel, ca unul din liderii emigranților democrați mic-burghezi, după înfringerea revoluției din 1848—1849. Kinkel nu a pornit în politica sa de la condițiile economice și social-politice obiective existente în perioada victoriei reacțiunii în Europa, ci de la ideea subiectivă și voluntaristă că în Europa revoluția ar putea începe în orice moment. În pamfletul „*Marii bărbați ai emigrației*”, scris în 1852 (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 249—358), Marx și Engels au dezvăluit netemeinicia și caracterul iluzoriu al concepțiilor și aventurismului tacticii lui Kinkel și a altor lideri ai emigrației mic-burgheze. — 691.
- 412 Este vorba de Gottfried Kinkel, care și-a început cariera ca predicator și docent la Facultatea de teologie din Bonn. — 691.
- 413 „*Point d'argent, point de Suisses*” — cuvinte prin care mercenarii elvețieni l-ar fi anunțat pe regele Franței, Francisc I (1515—1547), că nu-l mai slujesc cînd vistieria acestuia se golise. Aceste cuvinte au fost folosite de dramaturgul francez Racine în drama sa „*Les Plaideurs*” („*Împrecinații*”). — 691.
- 414 Marx face aluzie la naturalizarea lui Karl Vogt în Elveția, unde emigrase după înăbușirea revoluției din 1848—1849 din Germania. Vogt era profesor la Geneva.
Numindu-l pe Kinkel „*creițar*” (monedă germană mărunță), Marx ironizează meschinăria sa în probleme bănești. — 691.
- 415 „*Ne vom revedea la Philippi*” — cuvinte rostite de fantoma lui Cezar, care i s-a arătat în vis lui Brutus în ajunul bătăliei de la Philippi (oraș din Tracia) din anul 42 î.e.n. În această bătălie armata partizanilor republicii aristocrate romane, de sub comanda lui Brutus și Cassius, a fost zdrobită de trupele lui Marc Antoniu și Octavian. — 693.

- 416 „*Gartenlaube*” — denumirea prescurtată a săptăminalului literar german, de orientare mic-burgheză, „*Die Gartenlaube, Illustriertes Familienblatt*”; a apărut între 1853—1903 la Leipzig și între 1903—1943 la Berlin. — 694.
- 417 Este vorba de adunarea de doliu ținută cu prilejul morții renumitului învățat german Alexander von Humboldt (6 mai 1859), la care au luat parte organizațiile emigranților germani, precum și ziarul „*Hermann*”. — 694.
- 418 Este vorba de cartea lui Pöhlitz, populară în secolul al XIX-lea, „*Die Weltgeschichte für gebildete Leser und Studierende*”. Prima ediție a cărții a apărut la Leipzig în 1805. — 694.
- 419 Aluzie la parlamentul de la Erfurt (vezi adnotarea 364). — 696.
- 420 *Et autres Zéphyres* — și alți zéphyres (vezi adnotarea 83). — 696.
- 421 *Prerafaeliți* — școală de pictură răspândită în Anglia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prerafaeliții imitau pictorii din prima perioadă a Renașterii (înainte de Rafael). Creația prerafaeliților exprima protestul romantic mic-burghez împotriva realității puțin atrăgătoare a capitalismului, căreia aceștia îi opuneau evul mediu cu religiozitatea și misticismul lui profund. Ruperea de contemporaneitate i-a dus pe prerafaeliți la simbolism și manierism. — 698.

Date din viața și activitatea lui Karl Marx și Friedrich Engels

(ianuarie — decembrie 1859)

1859

- ianuarie** Marx termină prima parte, începută în august 1858, a lucrării sale de economie, concepută ca o operă vastă, formată din 6 cărți, consacrată cercetării modului de producție capitalist și criticii economiei politice burgheze. Potrivit unei înțelegeri cu editorul berlinez Duncker, Marx pregătește pentru tipar manuscrisul primei părți, intitulată „Contribuții la critica economiei politice”, în care face analiza mărfii, a muncii, a valorii și a banilor.
- Aprox. 5 ianuarie** Marx scrie articolul „Problema unificării Italiei”, în care relevă intensificarea mișcării din Italia pentru unitate națională și pentru alungarea austrieilor, precum și încercările făcute de Ludovic Bonaparte de a folosi această mișcare în interesele sale dinastice. Articolul apare în „New York Daily Tribune”, la 24 ianuarie, ca articol de fond.
- Aprox. 6 ianuarie** Într-o scrisoare adresată poetului Freiligrath, care fusese unul dintre redactorii lui „Neue Rheinische Zeitung” și membru al Ligii comuniștilor, Marx își exprimă speranța că acesta nu va colabora la săptămînalul „Hermann”, editat de democratul mic-burghez Kinkel și îndreptat împotriva mișcării proletare.
- 6 ianuarie** Marx îl roagă pe Engels să-i explice lui Freiligrath că orice legături cu Kinkel sînt inadmisibile.
- 11 ianuarie** Marx scrie articolul „Perspective de război în Europa”, în care, analizînd situația economică și politică a principalelor state europene, precum și relațiile lor internaționale, ajunge la concluzia că clica bonapartistă guvernantă din cel de-al doilea Imperiu caută să dezlănțuie un nou război, care ar putea face însă „să sune clopotele de înmormîntare ale acestui fals imperiu”. Articolul apare în „New York Daily Tribune” la 31 ianuarie.
- 13 ianuarie** Marx redactează și completează articolul trimis de Engels de la Manchester „Panica financiară din Europa”,

care demască planurile cercurilor bonapartiste contra-revoluționare de a-și prelungi cu ajutorul unui război local dominația în Franța. „New York Daily Tribune” publică articolul la 1 februarie.

- 21 ianuarie** Terminînd manuscrisul „Contribuții la critica economiei politice”, Marx îi comunică lui Engels că nu-l poate trimite editorului din Berlin deoarece nu dispune de bani pentru expedierea lui prin poștă și îl roagă să-i trimită 2 l.st.; de asemenea, Marx se sfătuiește cu Engels dacă trebuie să-și rezerve drepturile de autor la traducerea cărții.
- 25 ianuarie** Marx scrie pentru „New York Daily Tribune” o cronică economică, care nu a fost însă publicată.
- 25 ianuarie** Engels îi comunică lui Freiligrath că dezaprobă orice sprijin pe care el l-ar acorda lui Kinkel.
- 26 ianuarie** Marx trimite editorului Duncker din Berlin manuscrisul „Contribuții la critica economiei politice”.
- 28 ianuarie** Marx scrie un articol despre situația politică internă a Franței, pentru care folosește materialul primit de la Engels. El trimite articolul ca o corespondență din Paris cu data de 26 ianuarie, ziarului „New York Daily Tribune”, care-l publică la 18 februarie sub titlul „Situația lui Ludovic-Napoleon”.
Marx îl roagă pe Engels să scrie un articol despre perspectivele industriei din Manchester. Engels scrie acest articol, care este însă interceptat, probabil, la poștă, căci nu-i parvine lui Marx.
- 31 ianuarie** Engels scrie articolul „Armata franceză”, în care analizează resursele militare ale Franței; el folosește pentru acest articol date oficiale publicate, după indicația lui Ludovic Bonaparte, în ziarul „Le Constitutionnel”. Articolul apare la 24 februarie în „New York Daily Tribune” ca articol de fond.
- 1 februarie** Marx scrie un articol pentru „New York Daily Tribune”, care nu a fost însă publicat.
Într-o scrisoare trimisă fostului membru al Ligii comuniștilor, socialistul german J. Weydemeyer, stabilit în America, Marx îi comunică ruperea relațiilor cu liderul cartist Ernest Jones, deoarece acesta urmărea încheierea unei alianțe cu radicalii burghezi; de asemenea îl informează pe Weydemeyer despre foștii membri ai Ligii comuniștilor — Engels, Wolff, Freiligrath, Weerth, Dronke și Imandt —, îi anunță tipărirea în Germania a lucrării sale „Contribuții la critica economiei politice” și îi face cunoscut cum și-a sistematizat lucrarea.
Marx îi răspunde într-o scrisoare lui Komp, conducătorul Asociației comuniste germane de la New York, că

la acea dată nu avea legături cu vreo organizație, deoarece era ocupat cu elaborarea unei lucrări teoretice, necesară luptei de eliberare a proletariatului.

- 2 februarie** Intr-o scrisoare către Lassalle, Marx își exprimă îngrijorarea în ceea ce privește soarta manuscrisului „Contribuții la critica economiei politice”, trimis lui Duncker, el se teme că manuscrisul a căzut în mâinile poliției.
- 4 februarie** Intr-o scrisoare către Lassalle, Marx comentează inevitabilitatea unui război în Europa, exprimându-și convingerea că războiul va avea consecințe profunde și chiar revoluționare.
- 8 februarie** Marx scrie pentru „New York Daily Tribune” un articol în legătură cu mesajul tronului rostit de Napoleon al III-lea cu prilejul deschiderii Adunării legislative la 7 februarie și în legătură cu pamfletul anonim inspirat de acesta: „Împăratul Napoleon al III-lea și Italia”. Articolul nu a fost publicat.
- 9 februarie** Marx primește de la Duncker înștiințarea că la 1 februarie a primit manuscrisul „Contribuții la critica economiei politice”.
- 10 februarie** Engels scrie pentru „New York Daily Tribune” articolul „Resursele militare ale Germaniei”, în care, pe baza datelor oficiale germane, face o apreciere a forțelor armate pe care statele germane le-ar putea opune Franței bonapartiste în cazul unui război și ajunge la concluzia că războiul ar putea duce la o revoluție în Germania. Articolul este publicat la 12 martie.
- 12 februarie** Marx amănetează ultima rochie „disponibilă” a soției sale pentru a-l ajuta pe G. Eccarius, fost membru al Ligii comuniștilor, care este grav bolnav.
- Mijlocul lunii februarie** Marx se informează la Charles Dana, redactor la „New York Daily Tribune”, dacă nu s-ar putea găsi în America un editor care să publice o traducere în limba engleză a lucrării sale „Contribuții la critica economiei politice”. Nu se ajunge însă la publicarea cărții în America.
- Engels scrie articolul „Cum ține Austria în mâinile ei Italia”, în care analizează avantajele strategice ale pozițiilor austriece pe Mincio și Adige în patruleterul cuprins între cele 4 fortărețe: Mantua, Peschiera, Legnago și Verona. Articolul este publicat în „New York Daily Tribune” la 4 martie.
- 23 februarie** Marx îi trimite lui Duncker prefața la lucrarea sa „Contribuții la critica economiei politice”. În această prefață, Marx dă o formulare clasică trăsăturilor fundamentale ale concepției materialiste despre istorie.

- Aprox. 25 februarie* Engels îi comunică lui Marx că intenționează să scrie o broșură sub titlul „Padul și Rinul”, în care să expună punctul lor de vedere cu privire la războiul pus la cale de Franța și Piemont împotriva Austriei.
- 25 februarie* Marx îl roagă pe Lassalle să caute un editor pentru broșura proiectată de Engels „Padul și Rinul”.
Într-o scrisoare către Engels, Marx, acordînd o mare importanță politică publicării pamfletului „Padul și Rinul”, îl sfătuiește să grăbească punerea la punct a manuscrisului. El propune să publice broșura anonim, pentru ca cititorul să aibă impresia că „autorul este un mare general”.
- 25 februarie și 4 martie* Marx scrie două articole despre starea de lucruri din industria de fabrică din Anglia, în care analizează rapoartele oficiale ale inspectorilor de fabrici, publicate de guvernul englez. Articolele apar în „New York Daily Tribune” la 15 și 24 martie.
- 28 februarie — decembrie* Marx lucrează la cea de-a doua parte a lucrării sale „Contribuții la critica economiei politice”, parte consacrată analizei capitalului. El continuă să studieze la British Museum, citește lucrările economiștilor englezi, francezi, italieni și ale altora, în special ale lui Wayland, Petty, Malthus, Mill, Molinari, Galiani, făcînd numeroase extrase.
- Sfîrșitul lunii februarie* Engels scrie articolul „Șansele de succes în războiul care bate la ușă”, în care analizează pozițiile strategice ale Austriei, pe de o parte, și ale Franței și Piemontului, pe de altă parte. Articolul este publicat în „New York Daily Tribune”, la 17 martie, ca articol de fond.
- Sfîrșitul lunii februarie — 9 martie* Engels elaborează broșura „Padul și Rinul”, în care expune poziția politică a partidului proletar în problema unificării naționale a Germaniei și a Italiei.
- 1 și 22 martie și 1 aprilie* Marx scrie 3 articole despre bill-ul cu privire la reforma electorală, prezentat de Disraeli în parlament. Primul articol apare în „New York Daily Tribune” la 17 martie sub titlul „Noul bill cu privire la reforma parlamentară din Anglia”; celelalte două articole nu au fost publicate.
- 10 martie* Marx îi comunică lui Engels că a primit manuscrisul lucrării „Padul și Rinul”, pe care o elogiază mult. În aceeași zi trimite manuscrisul editorului Duncker, la Berlin.
- Aprox. 11 și 15 martie* Marx scrie articolele „Perspective de război în Franța” și „Perspective de război în Prusia”, care sînt publicate în „New York Daily Tribune” la 31 martie. Articolul

- „Perspective de război în Franța” este datat de Marx „Paris, 9 martie”.
- Aprox. 18 martie* Marx scrie articolul „O paralelă istorică”, în care compară poziția politică a lui Napoleon I în 1813 cu cea a lui Napoleon al III-lea în 1859. Articolul apare în „New York Daily Tribune” la 31 martie ca articol de fond.
- 27 martie — mai* Marx primește, prin intermediul lui Lassalle, din nou o propunere din partea lui Max Friedländer de a colabora la ziarul burghezo-liberal vienez „Die Presse”, condus de acesta. De astă dată Marx consimte, deoarece din decembrie 1857, când Marx respinsese propunerea de a colabora la „Die Presse” pentru că acesta simpatiza cu politica lui Palmerston, ziarul își schimbase orientarea politică. Din cauza izbucnirii războiului în Italia, tratativele cu Friedländer nu duc iarăși la nici un rezultat.
- Sfârșitul lunii martie* Marx primește de la Charles Dana o propunere de a scrie pentru „New American Cyclopaedia”, editată de acesta la New York, articolele „Fortificațiile” și „Infanteria”.
- Începutul lunii aprilie* Engels scrie un articol în legătură cu propunerea Rusiei de a se convoca un congres pentru reglementarea pașnică a conflictului austro-francez. Articolul apare în „New York Daily Tribune” la 23 aprilie, ca articol de fond, sub titlul „Apropiatul congres pentru menținerea păcii”.
- 5 aprilie* La Berlin apare anonim, într-un tiraj de 1 000 de exemplare, broșura lui Engels „Padul și Rinul”.
- 8 și 12 aprilie* Marx scrie două articole despre serioasele dificultăți financiare ale autorităților coloniale britanice în India, provocate de cheltuielile pentru înăbușirea răscoalei de eliberare națională a poporului indian din 1857—1859; ambele articole sînt publicate la 30 aprilie în „New York Daily Tribune”, sub titlul „Puternica dezorganizare a finanțelor Indiei”.
- Aprox. 11 și 28 aprilie* Engels scrie pentru „New York Daily Tribune” două articole în legătură cu pregătirile de război ale Franței, Piemontului și Austriei. Articolele sînt publicate la 30 aprilie și 12 mai, ca articole de fond, sub titlurile „Inevitabilitatea războiului” și „Perspectivele războiului”.
- 14 aprilie — aprox. 6 mai* Marx urmărește cu atenție situația internațională și în special pregătirile de război; el își dezvoltă punctul de vedere în articolele „Apropiatul congres pentru menținerea păcii”, „Panică financiară” și „Vorbe dulci”.

Aceste articole apar în „New York Daily Tribune” la 30 aprilie, 12 mai și 18 mai ; ultimul apare ca articol de fond.

19 aprilie

Într-o scrisoare către Lassalle, Marx face o apreciere critică a dramei „Franz von Sickingen”, în care Lassalle, în locul reprezentanților țărănimii și elementelor revoluționare de la orașe, prezintă, în persoana lui Sickingen, pe cavalerii germani reacționari din secolul al XVI-lea drept exponenți ai revoluției. În scrisoare, Marx arată că Lassalle consideră opoziția luterană-cavalerească mai importantă decât cea plebeie-münzeristă, prezentând astfel într-o formă denaturată evenimentele revoluționare care au avut loc în Germania în perioada Reformei și a războiului țărănesc. Marx demască prin aceasta una din trăsăturile cele mai dăunătoare ale lassalleanismului, și anume negarea caracterului revoluționar al mișcării țărănești și tendința de a prezenta țărănimea ca o clasă reacționară. Analizând drama lui Lassalle, Marx enunță o serie de teze importante cu privire la literatură și estetică.

Aprox. 20 aprilie

Marx îl vizitează pe Freiligrath, care îi dă să citească „Programul” politic formulat de Karl Vogt, democrat mic-burghez și materialist vulgar, în legătură cu iminentul război. Marx constată că „Programul” lui Vogt vâdește „o oarecare înclinație pentru Bonaparte”.

21—22 aprilie

Engels scrie articolul „Simptome de apropiere a războiului. — Înarmarea Germaniei”, pe care Marx îl completează și, datindu-l 22 aprilie, îl trimite la „New York Daily Tribune”. Articolul este publicat la 9 mai.

Începutul lunii
mai

Marx citește broșura lui Karl Vogt „Cercetări asupra situației actuale a Europei”, apărută în aprilie 1859, care-i risipește ultimele îndoieli în privința legăturii lui Vogt cu cercurile bonapartistice. În 1871 s-a dovedit prin documente că Vogt primea bani din partea lui Ludovic Bonaparte.

După 1 mai

Marx îi invită la el pe Lochner, Pfänder, Liebknecht și pe alți emigranți germani și membri ai Asociației culturale a muncitorilor germani de la Londra și supune unei critici ascutite organul de presă al asociației, „Neue Zeit”, care devenise o unealtă a publicistului mic-burghez Edgar Bauer. Cu acest prilej au loc discuții ample, al căror obiect îl formează partidul proletar în general și organul său de presă în special.

9 mai

Marx asistă de la tribună la mitingul public organizat de Urquhart cu prilejul războiului din Italia. În timpul mitingului, democratul mic-burghez german Karl Blind îi comunică lui Marx că Vogt primește de la guvernul

lui Napoleon al III-lea fonduri pentru propagandă bonapartistă și că încearcă să corupă cîțiva publiciști germani.

- 10—24 mai** În legătură cu războiul care izbucnise la sfîrșitul lunii aprilie în Italia, Marx scrie articolele „Atitudinea Austriei, Prusiei și Germaniei față de război”, „Știri extrem de importante de la Viena” și „Punctul de vedere al Prusiei cu privire la război”. Articolele sînt publicate în „New York Daily Tribune” la 27 mai, 6 și 10 iunie.
- 11 mai** Publicistul german Biscamp este introdus de Liebknecht în casa lui Marx, căruia Biscamp îi propune să colaboreze la ziarul recent fondat de el „Das Volk”, organul oficial al Asociației culturale a muncitorilor germani de la Londra și al altor asociații culturale muncitorești. Marx refuză din lipsă de timp, dar se declară gata să recruteze din cercul prietenilor săi colaboratori pentru ziar și să-i trimită articolele sale publicate în „New York Daily Tribune”. Marx promite să acorde acest sprijin cu condiția ca ziarul să-i combată pe reprezentanții prusofilii și probonapariști ai democrației hurgheze germane. În cursul acestei vizite, Marx îi comunică lui Biscamp și Liebknecht conținutul „Programului” formulat de Vogt și informațiile primite de la Blind în timpul mitingului de la 9 mai 1859 cu privire la activitatea lui Vogt ca agent bonapartist. Fără știrea lui Marx, Biscamp folosește aceste informații în articolul său „Regentul imperiului”, îndreptat împotriva lui Vogt, publicat în ziarul „Das Volk” la 14 mai
- 12 mai—aprox. 24 mai** Engels scrie patru articole despre desfășurarea acțiunilor militare în Italia: „Războiul”, „Războiul bate pasul pe loc”, „În sfîrșit o bătălie” și „Bătălia de la Montebello”. Articolele sînt publicate în „New York Daily Tribune” la 23 și 27 mai, precum și la 6 și 10 iunie ca articole de fond.
- 14 mai** La propunerea lui Marx, în nr. 2 al ziarului „Das Volk” se publică o notă despre broșura anonimă a lui Engels „Padul și Rinul”, în care sînt citate cîteva pasaje din broșură, menționîndu-se că autorul ei este un militant de seamă al partidului proletar.
- Aprox. 18 mai** Marx primește o scrisoare de la Joseph Weydemeyer și Albrecht Komp, în care aceștia îi comunică că în S.U.A. peste 100 de persoane s-au înscris pentru lucrarea lui Marx „Contribuții la critica economiei politice”.
- 18 mai** Engels îi scrie lui Lassalle o scrisoare în care face observații critice pe marginea dramei acestuia „Franz von Sickingen”, analizînd-o atît din punct de vedere literar cît și istoric. Ca și Marx, Engels subliniază principala

greșeală a lui Lassalle — subaprecierea mișcării țărănești.

În legătură cu apariția broșurii lui Lassalle „Războiul din Italia și sarcinile Prusiei”, într-o scrisoare adresată lui Engels, Marx propune ca partidul să publice un „manifest”, în care să fie expusă poziția revoluționarilor proletari față de război și să fie criticată poziția de neutralitate a Germaniei, preconizată de Lassalle. Marx consideră că broșura lui Lassalle este greșită și dăunătoare și că părerile în legătură cu războiul din Italia pe care le conține sînt o justificare a politicii duse de Napoleon al III-lea și de cercurile guvernante contra-revoluționare din Prusia.

- 24 mai** Pentru a întări poziția revoluționarilor proletari din Asociația culturală a muncitorilor germani de la Londra, Marx îl invită pe Schapper, prin Pfänder, să intre în asociație și să preia conducerea ei.
- Aprox. 27 mai** La rugămintea lui Marx, care considera că articolele lui Engels despre evenimentele militare ar putea mări numărul cititorilor ziarului „Das Volk”, Engels scrie pentru acest ziar articolul „Campania din Italia”, care este publicat la 28 mai.
- 30 mai — aprox. 9 iunie** Engels scrie trei articole pentru „New York Daily Tribune” în legătură cu acțiunile militare din Italia și cu marea bătălie de la Magenta, care sînt publicate sub titlul „Strategia războiului”, „Mersul războiului” și „Înfrîngerea austrieilor” la 15, 17 și 22 iunie ca articole de fond.
- Sfîrșitul lunii mai** Marx scrie observații introductive la manifestul revoluționarului italian Mazzini, publicat la 16 mai în ziarul „Pensiero ed Azione”. Observațiile introductive ale lui Marx și traducerea textului manifestului sînt publicate în „New York Daily Tribune” la 17 iunie.
- Aprox. 3 iunie — 15 iulie** Marx scrie împreună cu Biscamp seria de articole „Spi-cuiri din presă”, în care ridiculizează conținutul și stilul săptămînalului „Hermann”, editat de Kinkel. Ele sînt publicate în ziarul „Das Volk” la 4 și 25 iunie, precum și la 9 și 16 iulie.
- 4 iunie** La propunerea lui Marx, ziarul „Das Volk” publică cea mai mare parte din prefața la lucrarea „Contribuții la critica economiei politice”. Prefața este reproducută, de asemenea, de multe ziare din America editate în limba germană.
- Aprox. 7 iunie** Marx citește în suplimentul ziarului elvețian „Schweizer Handels-Courier” din 2 iunie 1859 articolul defăimător al lui Vogt „Avertisment”, care abundă în ca-

lomnii grosolane împotriva lui Marx și a adeptilor lui. Pentru a-l demasca pe Vogt, la cererea lui Marx, articolul este publicat în ziarul „Das Volk” la 11 iunie 1859.

- Aprox. 9 iunie* Engels termină articolul „Fortificații”, scris la rugămintea lui Marx pentru „New American Cyclopaedia”. Articolul apare încă în același an în volumul al VII-lea al enciclopediei.
- Aprox. 9 și aprox. 16 iunie* Engels scrie pentru „Das Volk” două articole despre acțiunile militare din Italia, care apar sub titlul „Evenimente de pe teatrul de acțiuni militare” și „Bătălia de la Magenta” la 11 și 18 iunie. Al doilea articol este publicat și în „New York Daily Tribune” la 2 iulie, sub titlul „Un capitol din istorie”.
- 10 iunie* În convorbirile sale cu Biscamp, Marx se declară de acord, în numele său și al lui Engels, să participe oficial și mai activ la editarea ziarului „Das Volk”.
- 11 iunie* La Berlin apare prima parte a lucrării lui Marx „Contribuții la critica economiei politice” într-un tiraj de 1 000 de exemplare.
Ziarul „Das Volk” publică, cu consimțământul lui Marx, o notă redacțională cu privire la lărgirea ceroului de colaboratori ai ziarului cu niște forțe literare marcante ale partidului proletar, cum sînt Marx, Engels, Freiligrath, Wilhelm Wolff și Heise.
- Aprox. 12 iunie — aprox. 2 iulie* Marx îl vizitează pe Engels la Manchester. Ei dezbate probleme legate de editarea ziarului „Das Volk” și discută cu o serie de prieteni problema acordării unui sprijin material ziarului. Marx face și o călătorie în Scoția pentru a discuta cu foștii membri ai Ligii comunistilor Imandt și Heise posibilitatea găsirii mijloacelor necesare editării ziarului.
- Aprox. 23 iunie* Marx scrie pentru ziarul „Das Volk” articolul „Spreea și Mincio”, în care își exprimă părerea că, o dată cu terminarea războiului din Italia, Germania ar putea deveni centrul noilor evenimente revoluționare. Articolul este publicat la 25 iunie.
- 23 iunie — 7 iulie* Engels scrie pentru ziarul „Das Volk” articolul „Retragerea austriecilor spre Mincio” și două articole cu titlul „Bătălia de la Solferino”; ele sînt publicate ca articole de fond la 25 iunie, 2 și 9 iulie.
- Aprox. 24 iunie și aprox. 6 iulie* Engels scrie pentru „New York Daily Tribune” două articole despre acțiunile militare din Italia: „Știri cu privire la război” și „Justiția istoriei”; ele sînt publicate ca articole de fond la 8 și 21 iulie.

- Aprox. 3 iulie*   Înapoiindu-se de la Manchester la Londra, Marx preia conducerea efectivă a redacției ziarului „Das Volk”. Intenția lui este de a folosi ziarul nu numai ca tribună pentru propaganda ideilor revoluționare proletare, ci și de a-l transforma, în cazul unor evenimente revoluționare, într-un centru organizatoric pentru crearea partidului proletar.
- Aprox. 9 iulie*   Marx scrie articolul „Erfurtovismul în anul 1859”, în care dezvoltă caracterul antirevoluționar al campaniei desfășurate de reprezentanții burgheziei liberale germane și de democrații burghezi pentru unificarea Germaniei sub hegemonia Prusiei. Articolul este publicat în ziarul „Das Volk” la 9 iulie.
- Aprox. 12 iulie — mijlocul lunii august*   Marx scrie pentru „New York Daily Tribune” cinci articole despre tratatul de pace preliminar de la Villafranca: „Ce-a câștigat Italia?”, „Pacea”, „Tratatul de la Villafranca”, „Un adevăr confirmat” și „Ludovic-Napoleon și Italia”. El arată că Napoleon al III-lea s-a grăbit să încheie pace de teama unor zguduirii revoluționare în Italia, Franța și în alte țări și demască poziția ostilă a cercurilor bonapartistice față de adevăratele interese naționale ale poporului italian. Articolele sînt publicate la 27 și 28 iulie, precum și la 4 și 29 august ca articole de fond.
- Aprox. mijlocul lunii iulie*   Marx discută cu Blind, Liebknecht și Hollinger, proprietarul tipografiei în care se tipărea ziarul „Das Volk”, despre manifestul anonim „Avertisment”, îndreptat împotriva lui Vogt și apărut la 18 iunie în ziarul „Das Volk” și la 22 iunie în „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. În acest manifest, Vogt este demascat ca agent bonapartist plătit. Referindu-se la faptul că o corectură a manifestului cu însemnări făcute de Blind a fost găsită de Liebknecht, la mijlocul lunii iunie, în tipografia lui Hollinger și apoi trimisă redacției ziarului „Allgemeine Zeitung”, Marx își exprimă părerea că autorul manifestului este Blind. Nevrînd să ia deschis atitudine împotriva lui Vogt, Blind neagă însă că el este autorul.
- 20 iulie — aprox. 3 august*   Engels scrie pentru ziarul „Das Volk” o serie de articole sub titlul „Războiul din Italia. Privire retrospectivă”, în care face un rezumat al principalelor evenimente din cursul războiului din Italia. Articolele sînt publicate la 23 și 30 iulie și la 6 august.
- 23 iulie — 20 august*   Marx publică în ziarul „Das Volk” traducerea unui document diplomatic apărut în „The Free Press” sub titlul „Memoriul adresat Rusiei pentru lămurirea actualului împărat, editat de guvern în 1837”. Marx trimite documentul și ziarului „New York Daily Tribune”, care îl publică cu unele mici prescurtări la 3 august.

- Aprox. 25 iulie* Engels îi scrie lui Duncker că ar fi bine să se anunțe în ziare apariția lucrării lui Marx „Contribuții la critica economiei politice”.
- Sfârșitul lunii iulie — mijlocul lunii august* Marx scrie pentru ziarul „Das Volk” seria de articole „Quid pro Quo”, în care face, pe baza unor documente diplomatice oficiale, o analiză critică a politicii cercurilor guvernante prusiene în timpul războiului din Italia. Primele patru articole sînt publicate la 30 iulie și la 6, 13 și 20 august; seria de articole nu a fost în întregime publicată, deoarece ziarul „Das Volk” își încetează apariția.
- 3—15 august* Engels scrie o recenzie a lucrării lui Marx „Contribuții la critica economiei politice”, caracterizînd-o ca o remarcabilă realizare științifică a partidului proletar și ca o etapă importantă în elaborarea concepției științifice despre lume a clasei muncitoare. Ziarul „Das Volk” începe să publice recenzia în numerele din 6 și 20 august; ea rămîne însă neterminată, deoarece ziarul își încetează apariția.
- Aprox. 5 august* Marx scrie un articol despre importul și exportul din Anglia, care apare sub titlul „Comerțul britanic” în „New York Daily Tribune” din 19 august, ca articol de fond.
- Aprox. 13 august* Marx primește din partea lui Dana propunerea de a scrie pentru „New American Cyclopaedia” un articol despre Hegel. Marx refuză însă, deoarece Dana îi cere să scrie articolul „cu absolută obiectivitate”, adică să nu critice concepția lui Hegel.
- Aprox. mijlocul lunii august* Liebknecht îi comunică lui Marx că a fost insistent rugat de redacția lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, căreia Vogt îi întentase un proces din cauza publicării manifestului „Avertisment” trimis de Liebknecht, să prezinte dovezi în legătură cu acuzațiile aduse lui Vogt. Deși dezaprobă orientarea lui „Allgemeine Zeitung”, Marx consideră necesar să acorde sprijin ziarului în demascarea activității lui Vogt ca agent bonapartist. De aceea hotărăște să se întâlnească cu Blind pentru a-i cere confirmarea acuzațiilor aduse lui Vogt. Întîlnirea nu are însă loc, deoarece Blind nu se află la Londra.
- Aprox. 19 august* Marx scrie pentru ziarul „Das Volk” o „cronică politică”, consacrată în special grevei muncitorilor constructori din Londra; articolul este publicat la 20 august.
- 20 august* Apare ultimul număr (16) al ziarului „Das Volk”, redactat de Marx. Ziarul este nevoit să-și înceteze apariția din cauza dificultăților financiare.

- 23 august** Marx scrie pentru „New York Daily Tribune” articolul „Populația, criminalitatea și pauperismul”, în care dovedește, pe baza datelor statistice oficiale engleze pentru perioada 1844—1858, că în Anglia pauperizarea proletariatului s-a agravat în pofida creșterii producției industriale. Articolul este publicat la 16 septembrie.
- Sfârșitul lunii august** Rezolvarea treburilor legate de încetarea apariției ziarului „Das Volk” îi răpește lui Marx mult timp. El este nevoit să plătească din buzunarul său proprietarului tipografiei o parte din cheltuielile de tipărire. Marx se află într-o situație materială precară, nu-și poate plăti chiria, gazul, apa și taxa școlară pentru copii. Ca întotdeauna, Engels îl ajută și acum să facă față acestor greutăți.
- Septembrie — aprox. 10 octombrie** La rugămintea lui Marx, Engels scrie pentru „New American Cyclopaedia” articolul „Infanteria”, care apare în 1860, în volumul al IX-lea al enciclopediei.
- 1 septembrie** Marx primește vizita lui B. Szemere, om politic ungar și participant la revoluția din 1848—1849, care îl informează despre tratativele duse de Kossuth cu Napoleon al III-lea la începutul războiului din Italia.
- 5 septembrie** Marx scrie articolul „Industria de fabrică și comerțul”, în care, pe baza datelor statistice oficiale, stabilește unele legități ale dezvoltării ciclice a producției capitaliste. Articolul este publicat în „New York Daily Tribune” la 23 septembrie. Marx scrie articolul „Kossuth și Ludovic-Napoleon”, în care demască, pe baza informațiilor primite de la Szemere, încercările cercurilor bonapartistice de a folosi în scopurile lor mișcarea națională a popoarelor asuprite. Articolul apare în „New York Daily Tribune” la 24 septembrie și într-o formă prescurtată în ziarul londonez „Free Press”, în „Allgemeine Zeitung” din Augsburg și în „Weser-Zeitung”.
- Între 8 și 20 septembrie** Engels face o călătorie prin Scoția împreună cu părinții săi, care veniseră din Germania.
- Aprox. 10 septembrie — sfârșitul lunii septembrie** Marx află de la Liebknecht că, într-o scrisoare cu data de 8 septembrie, Blind susține că nu are nimic de-a face cu acuzațiile aduse lui Vogt. Împreună cu Liebknecht, Marx se duce la redactorul responsabil al ziarului londonez „Free Press”, Collet, care atestă că Blind este autorul articolului anonim publicat la 27 mai în „Free Press” sub titlul „Marele prinț Constantin — viitorul rege al Ungariei”, al cărui conținut coincide, în esență, cu manifestul publicat mai târziu sub titlul „Avertisment”.
- 13—30 septembrie** Marx scrie o serie de articole sub titlul „Noul război cu China”, în care înfierează politica colonialistă tilhărească a guvernului englez și a celui francez. Ar-

- ticolele sînt publicate în „New York Daily Tribune” la 27 septembrie, 1, 10 și 18 octombrie.
- 17 septembrie** Marx primește o declarație scrisă din partea lui August Vögele, zețar în tipografia lui Hollinger, în care acesta afirmă că manuscrisul manifestului „Avertisment” este opera lui Blind și că Hollinger însuși i-a spus că Blind este autorul manifestului.
- Octombrie — noiembrie** Acordînd o mare atenție răspîndirii teoriei sale economice în rîndurile proletariatului, Marx ține în fața muncitorilor prelegeri de economie politică.
- 18 octombrie** Marx scrie articolul „Corupția electorală din Anglia”, în care biciuiește regimul politic al Angliei burghez-aristocratice. Articolul apare la 4 noiembrie în „New York Daily Tribune”.
- 19 octombrie** La rugămintea lui Orges, redactorul lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, de a-i trimite dovezi că Blind este autorul manifestului „Avertisment”, Marx îi trimite declarația scrisă de zețarul Vögele la 17 septembrie pentru a servi în procesul intentat de Vogt ziarului. Scrisoarea lui Marx împreună cu declarația lui Vögele sînt publicate în „Allgemeine Zeitung” din Augsburg la 27 octombrie.
- 20 octombrie** Marx scrie articolul „Un punct de vedere radical asupra păcii”, în care supune unei analize critice condițiile tratatului de pace dintre Franța, Sardinia și Austria, pentru a cărui încheiere se duc tratative la Zürich în octombrie-noiembrie 1859. Articolul apare la 8 noiembrie în „New York Daily Tribune”.
- Noiembrie** Engels continuă studierea limbii gotice și intenționează să-și completeze cunoștințele de nordică veche și anglo-saxonă.
- 7 noiembrie** Marx trimite ziarului „Reform” din Hamburg și lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg o declarație în care îl dezmente categoric pe Eduard Meyen, redactorul ziarului „Der Freischütz” din Hamburg, care afirmase, fără a dovedi însă acest lucru, că nu Blind este autorul manifestului „Avertisment” și-l învinuise pe Marx că vrea să-l calomnieze pe Blind. La sfîrșitul declarației sale, Marx îl invită pe Blind să recunoască că el este autorul manifestului și să contribuie astfel la dezvăluirea legăturilor lui Vogt cu Napoleon al III-lea. Declarația lui Marx este publicată în suplimentul ziarului „Reform” din 19 noiembrie sub titlul „Cu privire la procesul intentat de Karl Vogt lui «Allgemeine Zeitung» din Augsburg”. „Allgemeine Zeitung” din Augsburg nu a publicat declarația lui Marx.

- 10 noiembrie** Engels participă la comemorarea a o sută de ani de la nașterea lui Friedrich Schiller.
- 15 noiembrie** Întrucât Blind neagă în mod public că el este autorul manifestului „Avertisment”, Marx trimite lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg o declarație, în care dovedește din nou, referindu-se la unele fapte incontestabile, că Blind este autorul manifestului. Declarația este publicată în suplimentul lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg la 21 noiembrie.
Marx scrie articolul „Situație alarmantă în Germania”, în care relevă ascuțirea contradicțiilor austro-prusiene. Articolul este publicat în „New York Daily Tribune” la 2 decembrie.
- 17 noiembrie** Marx trimite ziarului „New York Daily Tribune” un articol despre problema Suezului, pe care însă ziarul nu l-a publicat.
- Mijlocul lunii noiembrie** Marx scrie articolul „Comerțul cu China”, în care, folosind exemplul Chinei, demască politica de jaf a colonialiștilor europeni față de țările Asiei; el atrage atenția asupra perspectivelor nefavorabile pentru dezvoltarea comerțului statelor europene cu China din cauza înapoierii ei economice. Articolul este publicat în „New York Daily Tribune” la 3 decembrie.
- 25 noiembrie** Marx scrie articolul „Teama de invazie în Anglia”, în care se referă la reacția opiniei publice engleze față de pericolul unei invazii franceze în insulele britanice. Articolul este publicat în „New York Daily Tribune” la 9 decembrie.
- Aprox. 10 decembrie 1859 — începutul lunii februarie 1860** Engels scrie pentru „New York Daily Tribune” trei articole cu privire la desfășurarea războiului de coterpire dus din noiembrie 1859 de Spania în Maroc. Două dintre articole, intitulate „Mersul războiului împotriva maurilor” și „Războiul împotriva maurilor”, sînt publicate la 19 ianuarie și la 8 februarie ca articole de fond, iar al treilea, intitulat „Războiul împotriva maurilor”, la 17 martie.
- Aprox. 12 decembrie** Engels îi comunică lui Marx că citește lucrarea lui Darwin „Originea speciilor”; el dă o înaltă apreciere cărții și scrie că Darwin dovedește cu succes dezvoltarea istorică în natură, dînd totodată o lovitură nemișcitare teologiei.
- Aprox. 13 decembrie** Într-o scrisoare adresată lui Engels, Marx scrie că dezvoltarea socială progresează în Rusia mai mult decît în tot restul Europei, referindu-se, pe de o parte, la mișcarea țărănilor împotriva nobilimii, iar pe de alta la mișcarea constituțională a nobilimii împotriva țarului.

Indice de nume

A

- Aberdeen, George Hamilton Gordon, conte de* (1784—1860) — om de stat englez, tory, din 1850 lider al peeliștilor; ministru de externe (1828—1830 și 1841—1846) și prim-ministru în guvernul de coaliție (1852—1855). — 552, 649.
- Albrecht, Friedrich Rudolf* (1817—1895) — arhiduce de Austria, general, în 1848—1849 a luat parte la reprimarea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia; guvernator civil și militar al Ungariei (1851—1860), trimis la Berlin în misiune diplomatică în 1859. — 493, 500.
- Alexander Ludwig Georg, prinț de Hessen* (1823—1888) — general austriac, în 1859, în timpul războiului din Italia, a comandat mai întâi o brigadă, iar de la sfârșitul lunii mai o divizie. — 392, 420.
- Alexandru I* (1777—1825) — țar al Rusiei (1801—1825). — 432.
- Alexandru al II-lea* (1818—1881) — țar al Rusiei (1855—1881). — 178, 296, 315, 332, 386, 397.
- Allemandi, Michele Napoleone* (1807—1858) — general italian, în 1848—1849 a participat la mișcarea revoluționară și de eliberare națională din Italia; comandantul voluntarilor lombarzi, elvețieni și genevezi. — 395.
- Anselme, Jacques-Bernard-Modeste d'* (1740—1812) — general francez, în 1792 comandantul unui corp de armată în timpul războiului dintre Franța revoluționară și Austria. — 639.
- Anstey, Thomas Chisholm* (1816—1873) — jurist și om politic englez, radical burghez; membru al parlamentului (1847—1852), procuror general la Hongkong (1854—1859). — 550.
- Arbuthnot, George* (1802—1865) — funcționar la trezoreria britanică; autorul mai multor lucrări despre circulația banilor și despre credit; adept al școlii „currency principle”. — 172.
- Aretino, Pietro* (1492—1556) — satiric italian din epoca Renașterii. — 156.
- Arlosto, Ludovico* (1474—1533) — poet italian din epoca Renașterii; autorul poemului „Orlando furioso”. — 548.

- Aristotel* (384—322 î.e.n.) — printre „filozofii greci din antichitate... mintea cea mai universală”, care „încă pe atunci cercetase formele esențiale ale gândirii dialectice” (Engels); în concepțiile sale economice a apărut economia naturală a societății sclavagiste; a fost primul care a analizat forma valorii. — 15, 30, 39, 57, 106, 126, 144.
- Armstrong, William George, baron de Cragside* (1810—1900) — inventator englez; deschizător de drumuri în construirea țevii de tun; înnobilit pentru meritele sale în domeniul artileriei. — 253.
- Arrivabene, Jean (Giovanni), conte de* (1787—1881) — emigrant politic italian, inițiatorul congresului economic din 1847; a tradus în limba franceză lucrări de economie. — 122.
- d'Aspre, Constantin, baron* (1789—1850) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la reprimarea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia. — 264.
- Atheneos din Naukratis* (sfârșitul secolului al II-lea—începutul secolului al III-lea) — retor și gramatic grec. — 62.
- Attila* (m. 453) — regele hunilor (433—453). — 492.
- Attwood, Thomas* (1783—1856) — bancher englez, economist și om politic radical burghez; ca șef al școlii „currency principle”, a luat parte la început la mișcarea artistă. — 71.
- Auckland, George Eden, conte de* (1784—1849) — om de stat englez, în repetate rânduri ministru, guvernator general al Indiei (1836—1842). — 554.
- Auerswald, Rudolf von* (1795—1866) — om de stat prusian, reprezentant al aristocrației liberale imburghezite; prim-ministru și ministru de externe (iunie-septembrie 1848), ministru fără portofoliu (1858—1862). — 493.
- Augereau, Pierre-François-Charles, duce de Castiglione* (1757—1816) — general francez, din 1804 mareșal al Franței, a luat parte la războaiele duse de Republica Franceză împotriva coalițiilor statelor europene și la campaniile lui Napoleon I. — 640.
- Aurangzeb* (1618—1707) — padișah (1658—1707) din dinastia Marilor Mogoli din India. — 118.
- Azèglio, Massimo Tapparelli, marchiz de* (1798—1866) — om de stat și scriitor italian, liberal moderat, adept al unificării Italiei sub sceptrul dinastiei de Savoia; în 1848—1849 a participat la mișcarea revoluționară și de eliberare națională din Italia, președintele guvernului Sardiniei și ministru de externe (1849—1852); în 1859, imputernicitul Sardiniei în Romagna. — 523.

B

Bach, Alexander, baron von (1813—1893) — om de stat reacționar austriac, adept al monarhiei absolute și cleric, avocat, în 1848—1849 ministru de justiție, din iulie 1849 până în august 1859 ministru de interne; a condus, de fapt, întreaga politică a Austriei. — 466.

Bailey, Samuel (1791—1870) — filozof și economist englez; a combătut de pe pozițiile economiștilor vulgari teoria lui Ricardo cu privire la valoarea muncii, atrăgând totodată, pe bună dreptate, atenția asupra unor contradicții în teoriile lui Ricardo. — 60, 132.

- Baker, Robert** — inspector de fabrici englez. — 227, 242, 243.
- Balabin, Victor Petrovici** — diplomat rus, ministru plenipotențiar la Viena (1858—1864). — 333, 335, 347.
- Bangya, János** (1817—1868) — ziarist și ofițer ungar, participant la revoluția din 1848—1849 din Ungaria; după înfrângerea revoluției, emisar al lui Kossuth în străinătate și, în același timp, agent de poliție; mai tirziu, sub numele de Mehmed-bey, a intrat în slujba armatei turcești; agent al Turciei în Caucaz în timpul războiului cerkasiencilor împotriva Rusiei (1855—1858). — 539.
- Baraguay d'Hilliers, Achille, conte** (1795—1878) — general francez, din 1854 mareșal al Franței, bonapartist; în 1854, comandantul corpului expediționar francez din Marea Baltică; comandantul unui corp în timpul războiului din Italia din 1859; în 1870, guvernator al Parisului. — 344, 345, 373, 375, 381, 382, 392, 393, 405, 406, 412, 417, 421, 430, 445, 448, 466.
- Baraguay d'Hilliers, Louis** (1764—1812) — general francez, a luat parte la războaiele duse de Republica Franceză împotriva coalițiilor statelor europene și la campaniile lui Napoleon I; tatăl precedentului. — 257.
- Barbon, Nicholas** (1640—1698) — economist englez, adversar al mercantilismului, adept al liber-schimbismului; susținea părerea că valoarea mărfii este determinată de utilitatea ei. — 67.
- Baring, Thomas** (1799—1873) — din 1848 conducătorul Băncii engleze Baring. — 347.
- Barnum, Phineas Taylor** (1810—1891) — întreprinzător american, se ocupa cu expunerea de curiozități și rarități. — 489.
- Bastiat, Frédéric** (1801—1850) — economist vulgar francez, propovăduia armonia dintre clase în societatea burgheză. — 25, 658.
- Bazaine, François-Achille** (1811—1888) — general francez, din 1864 mareșal al Franței; a luat parte la cucerirea Algeriei în deceniile al 4-lea și al 5-lea; a participat la războiul Crimeii (1853—1856); a comandat o divizie în timpul războiului din Italia din 1859; a condus intervenția armată din Mexic (1863—1867); în timpul războiului franco-prusian din 1870—1871 a comandat armata de la Rin; în octombrie 1870 a capitulat la Metz. — 293.
- Beauharnois, Eugène, prinț** (1781—1824) — general francez, fiul vitreg al lui Napoleon I, a luat parte la campaniile lui Napoleon I; vicerege al Italiei (1805—1814). — 254.
- Beauharnois, Eugénie-Hortense de** (1783—1837) — mama lui Napoleon al III-lea, soția lui Ludovic Bonaparte, regele Olandei (1806—1810). — 489.
- Beaumelle** — vezi *La Beaumelle, Laurent Angliviel de*.
- Bekker, Immanuel** (1785—1871) — filolog, a pregătit mai multe ediții din operele lui Platon, Aristotel, Aristofan etc. — 15, 39, 57.
- Bender, H.** — librar din Londra; a difuzat ziarul „Hermann”. — 691.
- Benedek, Ludwig von** (1804—1881) — general austriac, în 1846 a luat parte la înăbușirea răscoalei țărănilor galițieni, iar în 1848—1849 la reprimarea revoluției din Italia și Ungaria; în 1858, comandantul unui corp de armată în

- timpul războiului din Italia ; șeful statului-major al armatei austriece (1860), guvernator civil și militar al Ungariei ; comandantul armatei austriece în timpul războiului austro-prusian din 1866. — 371, 378, 379, 412, 430, 443—445, 448, 472, 473.
- Bennigsen, Rudolf von** (1824—1902) — om politic, adept al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei ; președintele Uniunii naționale (1859—1867), apoi lider al aripii de dreapta a partidului național-liberal, care reprezenta interesele marii burghezii ; deputat în Reichstagul german (1871—1883 și 1887—1898). — 528.
- Berger** — general austriac, comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859. — 470.
- Berkeley, George** (1685—1753) — filozof reacționar englez, teolog, reprezentant al idealismului subiectiv ; ca economist a criticat mercantilismul ; reprezentant al teoriei nominaliste a banilor, considera munca drept principala sursă a bogăției. — 24, 68, 107.
- Bernier, François** (1625—1688) — medic francez, scriitor și filozof ; a călătorit în toată lumea. — 118.
- Bernstorff, Albrecht, conte de** (1809—1873) — diplomat prusian, ministru plenipotențiar la Londra (1854—1861), ministru de externe (1861—1862), ambasador la Londra (1862—1873). — 504.
- Beta, Heinrich** (pseudonim : von *Bettziech*) — ziarist, democrat mic-burghez ; a emigrat la Londra ; adept al lui Kinkel. — 694.
- Bethlen, Gergely, conte** — ofițer ungur, în 1848—1849 a luat parte la revoluția din Ungaria ; după înfringerea revoluției a emigrat. — 545.
- Beuret, Georges** (1803—1859) — general francez, în 1823 a făcut parte din corpul francez de intervenție din Spania ; a luat parte la războiul din Algeria și la intervenția împotriva Republicii de la Roma din 1849 ; a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859. — 382.
- Bismarck, Otto, prinț de** (1815—1898) — împuternicitul Prusiei pe lângă Bundestag (1851—1859), prim-ministru (1862—1871), cancelar al Reichului (1871—1890). — 309, 504.
- Bixio, Jacques-Alexandre** (1808—1865) — publicist și om politic francez, republican burghez, unul dintre redactorii gazetei „Le National” ; în 1848 vicepreședinte al Adunării constituante ; în 1849 deputat în Adunarea legislativă ; de la 20 la 29 decembrie 1848 ministru al agriculturii și al comerțului. — 196.
- Blake, William** — economist englez din prima jumătate a secolului al XIX-lea ; a scris câteva lucrări despre circulația banilor. — 92, 167.
- Blakeley** — ofițer și ziarist englez, corespondent al ziarului „Times” pe lângă armata austriacă în timpul războiului din Italia din 1859. — 615.
- Blanc, Jean-Joseph-Louis** (1811—1882) — socialist mic-burghez francez, ziarist și istoric ; în 1848 membru al guvernului provizoriu ; milita pentru împăcarea între clase și pentru pactizarea cu burghezia. — 155.
- Blanchard** — general francez, comandantul unei brigăzi în timpul războiului din Italia din 1859. — 382.
- Bloomfield, John Arthur Douglas, lord** (1802—1879) — diplomat en-

- glez, ministru plenipotențiar și însărcinat cu afaceri la Berlin (1851—1860). — 506.
- Blücher, Gebhardt Leberecht, prinț de* (1742—1819) — general-feld-mareșal prusian, a jucat un rol de seamă în lupta de eliberare națională împotriva dominației lui Napoleon. — 294, 484.
- Boér* (1808—1859) — general austriac de origine maghiară, comandantul unei brigăzi în timpul războiului din Italia din 1859. — 430
- Boisguillebert, Pierre Le Pesant, sieur de* (1646—1714) — economist francez, precursorul fiziocraților, întemeietorul economiei politice clasice burgheze în Franța. — 41, 43, 44, 50, 85, 92, 113—115, 135.
- Bonaparte* — dinastie de împărați din Franța (1804—1814, 1815 și 1852—1870). — 180, 194, 196, 278, 300, 461, 464.
- Bonaparte* — vezi *Napoleon I.*
- Bonaparte* — vezi *Napoleon al III-lea.*
- Bonaparte, Jérôme* (1784—1860) — fratele cel mai mic al lui Napoleon I, rege al Westfaliei (1807—1813); din 1850 mareșal al Franței. — 617.
- Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles Paul, prințul Napoleon* (1822—1891) — fiul lui Jérôme Bonaparte, vărul lui Napoleon al III-lea; după moartea fratelui său mai mare (1847) adoptă numele de Jérôme; în timpul celei de-a doua Republici este deputat în Adunarea națională constituantă și în cea legislativă; în 1854 a comandat o divizie în Crimeea; comandantul unui corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859; cunoscut sub numele Plon-Plon și Prințul Roșu. — 194—196, 297, 374, 391, 399, 434, 443, 447, 449, 542—544, 617.
- Bonaparte, Joseph* (1768—1844) — fratele mai mare al lui Napoleon I; rege al Neapolului (1806—1808) și al Spaniei (1808—1813). — 423.
- Boncompagni di Mombello, Carlo* (1804—1880) — om de stat italian, liberal moderat, adept al unificării Italiei sub sceptrul dinastiei de Savoia; ministru al învățămîntului (1848, 1852) și ministru al învățămîntului și justiției (1853); al regatului Sardiniei; președintele Camerei deputaților (1853—1856), în 1859 imputernicitul Sardiniei la Florența. — 523.
- Bonham, sir Samuel George* (1803—1863) — funcționar colonial britanic, guvernator al Hongkongului (1847—1852); a avut și funcții diplomatice și a exercitat controlul asupra comerțului cu China. — 579.
- Bonin, Eduard de* (1793—1865) — general și om de stat prusian, ministru de război (1852—1854 și 1858—1859). — 493.
- Bosanquet, Charles* (1769—1850) — întreprinzător și economist englez, a polemizat cu Ricardo în probleme privind circulația banilor. — 158, 162.
- Bosanquet, James Whatman* (1804—1877) — bancher și economist englez. — 86.
- Bouat* (m. 1859) — general francez; în 1859 a comandat o divizie. — 360.
- Bourbaki, Charles-Denis Sauter* (1816—1897) — general francez, de origine greacă, a participat la războiul Crimeii din 1853—1856; a comandat o divizie în timpul războiului din Italia din 1859, a

- luat parte la războiul franco-prusian din 1870—1871. — 318, 448.
- Bourbon** — dinastie de regi în Franța (1589—1792, 1814—1815 și 1815—1830), în Spania (1701—1808, 1814—1868 și 1874—1931), în Neapole-Sicilia (1735—1860) și în Parma (1748—1859). — 522.
- Bourboulon** — în 1859 însărcinat cu afaceri al Franței în China. — 547, 548, 556.
- Boustrapa** — vezi *Napoleon al III-lea*.
- Bray, John Francis** (1809—1895) — socialist utopist englez, tipograf, autorul unor lucrări de economie, adept al lui Owen, a dezvoltat teoria „banilor-muncă”. — 75.
- Bright, John** (1811—1889) — fabricant englez, om politic liberal, unul dintre liderii liber-schimbismului și fondatorii Ligii împotriva legilor cerealelor; de la începutul deceniului al 7-lea lider al aripii stîngi a partidului liberal; a ocupat în repetate rînduri posturi ministeriale în guvernele liberale. — 235—237, 563, 583.
- Brougham, Henry Peter (lord Brougham and Vaux)** (1778—1868) — jurist, literat și om de stat englez; în deceniile al 3-lea și al 4-lea lider de seamă al partidului whig, membru al parlamentului, lord-cancelar (1830—1834); adept al liber-schimbismului, apărător al reformei electorale din 1832. — 50, 506.
- Bruce, sir Frederick William Adolphus** (1814—1867) — funcționar colonial și diplomat englez, ambasador în China (1858—1865). — 547—549, 552, 556, 559, 560.
- Brunnov, Filip Ivanovici, baron** (1797—1875) — diplomat al Rusiei țariste, ministru plenipotențiar la
- Londra (1840—1854, 1858—1860), apoi ambasador la Londra (1860—1874). — 490.
- Buchanan, David** (1779—1848) — economist și publicist englez, elev și comentator al lui Adam Smith, adversar al fiziocraților. — 102.
- Büchner, Ludwig** (1824—1899) — medic, naturalist și filozof, reprezentant al materialismului vulgar. — 512.
- Bülow, Dietrich Heinrich, baron de** (1757—1807) — scriitor militar reacționar prusian; autorul cunoscutei cărți „Spiritul sistemului modern de război”. — 267, 268, 358, 466.
- Bulwer, William Henry Lytton Earle (baron Dalling and Bulwer)** (1801—1872) — diplomat englez, whig, membru al parlamentului (1830—1837); în 1839 și 1840 însărcinatul cu afaceri al Angliei la Paris, apoi ministru plenipotențiar la Madrid (1843—1848), la Washington (1848—1852) și la Florența (1852—1855); ambasador la Constantinopol (1858—1865). — 552.
- Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand, conte de** (1797—1865) — om de stat și diplomat austriac, ministru plenipotențiar la Petersburg (1848—1850), apoi la Londra (1851—1852); prim-ministru și ministru de externe (1852—1859). — 331, 333—336, 465.
- Burleigh, William Cecil, lord** (1520—1598) — om de stat englez, primul ministru al reginei (1558—1598). — 132.
- Burnes, sir Alexander** (1805—1841) — ofițer englez, consilier al guvernului englez la curtea șahului Afganistanului la Kabul. — 554, 555.

Burnes, James (1801—1862) — medic englez, fratele precedentului. — 554.

Büsch, Johann Georg (1728—1800) — scriitor și economist, reprezentant al concepțiilor mercantiliste, în 1767 a întemeiat Academia comercială de la Hamburg. — 155.

C

Camou, Jacques (născut 1792) — general francez, în 1855 a comandat o divizie în Crimeea, iar în 1859 o divizie de gardă în timpul războiului din Italia. — 420.

Campbell — subinspector de fabrici în Scoția. — 225.

Canning, Charles John (din 1859) conte de (1812—1862) — om de stat englez, tory, apoi peelist, șef al departamentului poștelor (1853—1855), guvernator general al Indiei (1856—1862), a organizat înăbușirea războaielor de eliberare națională din India (1857—1859). — 321—324.

Canrobert, François-Certain (1809—1895) — general francez, din 1856 mareșal al Franței, bonapartist; în deceniile al 4-lea și al 5-lea a participat la cucerirea Algeriei; unul dintre participanții activi la lovitură de stat de la 2 decembrie 1851; comandant suprem al armatei franceze din Crimeea (septembrie 1854—mai 1855); comandant al unui corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859. — 345, 373, 393, 405—410, 413, 417, 419, 421, 423, 445, 449.

Carden, sir Robert Walter (n. 1801) — funcționar englez, membru al parlamentului, tory. — 563—566.

Carey, Henry Charles (1793—1879) — economist vulgar american, apologet al capitalismului, predica

armonia între clase; adversar al concepțiilor lui Ricardo. — 658, 659.

Carli, Giovanni Rinaldo, conte (1720—1795) — învățat italian, autorul unor lucrări cu privire la bani și comerțul de cereale, adversar al mercantilismului. — 139.

Carol al II-lea (1630—1685) — rege al Angliei (1660—1685). — 43.

Carol al II-lea, Ludovic Ferdinand Carol de Bourbon (1799—1883) — rege al Etruriei tutelat de mama sa (1803—1807), duce de Parma (1847—1849). — 179.

Carol al V-lea (1500—1558) — rege al Spaniei (1516—1556) și împărat al așa-numitului Sfânt imperiu roman de nație germană (1519—1556). — 400.

Carol Albert (1798—1849) — rege al Sardiniei și Piemontului (1831—1849). — 180, 462.

Carol cel Mare (aprox. 742—814) — rege al francilor (768—800) și împărat roman (800—814). — 313.

Castelborgo — general italian, comandantul unei divizii piemonteze în timpul războiului din Italia din 1859. — 405, 406.

Castlereagh, Henry Robert Stewart, lord (din 1821) *marșal de Londonderry, viconte* (1769—1822) — om de stat englez, tory; ministru de război și ministru al coloniilor (1805—1806, 1807—1809), ministru de externe (1812—1822). — 71, 651.

Cato, Marcus Porcius (Cato cel Bătrîn) (234—149 î.e.n.) — om politic și scriitor roman, a luptat pentru apărarea privilegiilor aristocraților. — 117.

- Cavour, Camillo Benso, conte de* (1810—1861) — om de stat italian, ideolog și lider al burgheziei monarhiste liberale și al nobilimii liberale îmburghezite; șef al guvernului din Sardinia (1852—1859 și 1860—1861); a dus o politică de unire de sus a Italiei sub hegemonia dinastiei de Savoia, politică sprijinită de Napoleon al III-lea; în 1861 a condus primul guvern al Italiei. — 177, 178, 331, 397, 400, 401, 458, 461.
- Cezar, Caius Iulius* (aprox. 100—44 î.e.n.) — comandant de oști și om de stat roman. — 186.
- Chandos* — vezi *Grenville, Richard, duce de Buckingham and Chandos*.
- Charlotte, Marie Amalie* (1840—1927) — soția arhiducelui Maximilian de Austria; împărăteasă a Mexicului (1864—1867). — 177.
- Chateaubriand, François-René, viconte de* (1768—1848) — cunoscut scriitor francez, om de stat reacționar și diplomat, ministru de externe (1822—1824). — 651.
- Chevalier, Michel* (1806—1879) — inginer francez, economist și publicist, la începutul deceniului al 4-lea adept al lui Saint-Simon, apoi liber-schimbist; după lovitură de stat de la 2 decembrie 1851 a sprijinit și a propagat activ politica economică a lui Napoleon al III-lea; a colaborat vreme îndelungată la „*Journal des Débats*”. — 106, 145.
- Cialdini, Enrico, duce de Gaeta* (1811—1892) — general italian, în 1848—1849 a participat la războiul de eliberare națională din Italia, în 1855 a comandat o brigadă piemonteză în Crimeea, iar în 1859 o divizie în timpul războiului din Italia. — 403.
- Clam-Gallas, Eduard, conte de* (1805—1891) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la reprimarea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia, a comandat un corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859 și în timpul războiului austro-prusian din 1866. — 417, 444.
- Clausewitz, Karl de* (1780—1831) — general prusian și teoretician militar. — 478, 488, 642.
- Clay, sir William* (1791—1869) — om politic liberal și economist englez, adept al școlii „currency principle”, membru al parlamentului (1832—1857). — 172.
- Clemens al VII-lea* (1478—1534) — papă la Roma (1523—1534). — 400.
- Clotilde, prințesă de Savoia* (1843—1911) — fiica regelui Sardiniei Victor Emanuel al II-lea; în 1859 s-a căsătorit cu prințul Napoleon. — 194, 195, 611.
- Cobbet, William* (1762—1835) — om politic și publicist englez, de origine țărănească, reprezentant marcant al radicalismului mic-burghez; a luptat pentru democratizarea regimului politic din Anglia. — 86.
- Collredo-Melz und Wallsee, Wenzel Joseph, conte* (1738—1822) — general austriac, din 1808 feld-mareșal, a luat parte la războaiele coalițiilor statelor europene împotriva Republicii Franceze și împotriva lui Napoleon I. — 639.
- Columb, Cristofor (Colombo, Cristoforo)* (1451—1506) — navigator italian în serviciul Spaniei, descoperitorul Americii. — 146.
- Constancio, Francisco Solano* (1772—1846) — medic portughez, diplomat și scriitor; auto. ul unor

- lucrări cu caracter istoric, a tradus în limba franceză lucrări ale economiștilor englezi Godwin, Malthus, Ricardo etc. — 50.
- Constantin Nikolaievici* (1827—1892) — mare duce rus, al doilea fiu al lui Nicolaie I, general-amiral, a stat în fruntea departamentului marinei (1853—1881) și flotei (1855—1881); în 1858—1861 a luat parte, ca membru al comitetului general pentru desființarea iobăgiei, la pregătirea și înfăptuirea desființării iobăgiei în 1861; namesnic al Poloniei (1862—1863). — 347, 400, 646.
- Cooper, Thomas* (1759—1840) — savant și om politic american; reprezentant de seamă al economiei politice burgheze din S.U.A.; adept al liber-schimbismului. — 24.
- Coppock, James* (1798—1857) — jurist englez, agent electoral. — 563, 565.
- Corbet, Thomas* (aprox. 1850) — economist englez, adept al lui Ricardo. — 87.
- Cordon, Franz, baron* (1796—1869) — general austriac, comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859. — 417—422.
- Costa de Beauregard, marchiz* — aristocrat italian, deputat al Savoiei în parlamentul Sardiniei. — 621.
- Cotton, William* (1786—1866) — mare negustor englez, director al Băncii Angliei; a inventat o balanță automată de mare precizie. — 100.
- Coutts, Miss* — favorita lui Napoleon al III-lea. — 491.
- Cowley, Henry Richard Charles Weelesley, conte* (1804—1884) — diplomat englez, ambasador la Paris (1852—1867). — 347, 350.
- Cromwell, Oliver* (1599—1658) — om de stat englez, conducător al burgheziei și al nobilimii îmburghezite în perioada revoluției burgheze engleze din secolul al XVII-lea; din 1653 până în 1658 lord-protector (șeful suprem al statului) al Angliei, Scoției și Irlandei. — 43.
- Cucchiari, Domenico* (1806—1900) — general italian, comandantul unei divizii piemonteze în timpul războiului din Italia din 1859. — 403, 406.
- Custodi, Pietro* (1771—1842) — om de stat italian, istoric și economist, a editat principalele lucrări ale economiștilor italieni. — 22, 28, 47, 98, 113, 139.
- Cuza, Alexandru* (1820—1873) — om politic român, a domnit sub numele de Alexandru Ioan Cuza I în Principatele dunărene Moldova și Muntenia (1859—1866), care s-au unit în 1862 și au format statul român; a fost înălțurat printr-un complot reacționar și a trebuit să părăsească țara. — 490.
- Czecz, János* (1822—1904) — general ungar, în 1848—1849 șeful statului-major al armatei revoluționare din Transilvania, după înăbușirea revoluției a emigrat. — 545.

D

Daire, Louis-François-Eugène (1798—1847) — scriitor și economist francez, editorul unor lucrări de economie politică. — 44, 85.

Dalhousie, James Andrew Broun Ramsay, conte și marchiz de (1812—1860) — om de stat en-

- glez, peelist, guvernator general al Indiei (1848—1856); a militat pentru o politică colonialistă. — 326.
- Danilo I, Petrovici Njegos* (1826—1860) — principe al Muntenegrului (1852—1860). — 490.
- Dante Alighieri* (1265—1321) — poet italian. — 11.
- Darimon, Louis-Alfred* (1819—1902) — om politic, publicist și istoric francez; a răspîndit concepțiile lui Proudhon. — 75.
- Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley* (din 1851), conte de (1799—1869) — om de stat englez, whig pînă în 1835, apoi lider al torylor; ulterior unul dintre liderii partidului conservator, prim-ministru (1852, 1858—1859 și 1866—1868). — 306, 321, 338, 348, 465, 497, 523, 544, 552, 554, 562.
- Dessolle, Jean-Joseph-Paul-Augustin, marchiz* (1767—1828) — general francez, a luat parte la campaniile lui Napoleon I; ulterior legitimist. — 255.
- Disraeli, Benjamin*, (din 1876) conte de *Beaconsfield* (1804—1881) — om de stat și scriitor englez, unul dintre liderii torylor; mai tirziu lider al partidului conservator; ministru de finanțe (1852, 1858—1859 și 1866—1867) și prim-ministru (1868 și 1874—1880). — 234—236, 559.
- Dodd, George* (1808—1881) — publicist englez, autor a numeroase articole și lucrări, mai ales în problemele industriei; coautor a diferite ghiduri. — 97.
- Dost Muhammad han* (1793—1863) — emir al Afganistanului (1826—1839 și 1842—1863). — 553—555.
- Duce de Modena* — vezi *Franț al V-lea*.
- Duce de Parma* — vezi *Carol al II-lea*.
- Duce de Toscana* — vezi *Leopold al II-lea*.
- Ducesa de Parma* — vezi *Louise-Marie-Thérèse de Bourbon*.
- Durando, Giovanni* (1804—1869) — general în armata papei, iar apoi în armata piemonteză în timpul luptei de eliberare a Italiei din 1848—1849, comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859, participant la războiul de eliberare națională din 1866. — 263, 264, 405, 406, 448.
- Dürfeld* — general austriac, a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859. — 419.
- Duvernoy, Heinrich Gustav* (1802—1890) — om de stat din Württemberg, liberal, ministru de interne (1848—1849), deputat în Landtag, (1851—1868) adept al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei, unul dintre întemeietorii Uniunii naționale. — 452.

E

Echagüe, Rafael, conte de Serrallo (1815—1887) — general spaniol, a participat la revoluția burgheză din 1854—1856; a făcut parte din partidul moderado; a comandat un corp de armată în timpul războiului hispano-marocan din 1859—1860. — 586, 587, 592, 595.

Eduard al III-lea (1312—1377) — rege al Angliei (1327—1377). — 64.

Elgin, James Bruce, conte de Kincardine, conte de (1811—1863) — diplomat englez; trimis cu impu-

- terniciri speciale în China (1857—1858 și 1860—1861); vicerege al Indiei (1862—1863). — 550, 557, 559—562, 578, 579, 581.
- Elisabeth* (1801—1873) — regină a Prusiei, soția lui Frederic Wilhelm al IV-lea. — 363.
- Elisabeth I* (1533—1603) — regină a Angliei (1558—1603). — 132.
- Ellenborough, Eduard Law*, conte de (1790—1871) — om de stat englez, tory, membru al parlamentului; guvernator general al Indiei (1842—1844), prim-lord al amiralității (1846), președinte al comisiei de control pentru problemele Indiei (1858). — 236, 328, 483, 562.
- Elphinstone, John*, lord (1807—1860) — funcționar colonial britanic în India, guvernatorul prezidenției Madras (1837—1842) și al prezidenției Bombay (1853—1859). — 325.
- Emanuel* — vezi *Victor-Emanuel al II-lea*.
- Emmett, Anthoni* (1790—1872) — inginer militar englez, din 1855 general, șeful serviciului de geniu de pe insula Sf. Elena (1815—1821). — 267.
- Engels, Friedrich* (1820—1895). — 10, 611, 689.
- Espinasse, Charles-Marie-Esprit* (1815—1859) — general francez, bonapartist; în deceniile al 4-lea și al 5-lea a participat la coteropirea Algeriei; unul dintre participanții activi la lovitura de stat de la 2 decembrie 1851; a comandat o brigadă în Crimeea (1854 și 1855) și o divizie în timpul războiului din Italia din 1859. — 420.
- Eugène* — vezi *Beauharnais, Eugène*.
- Eugénie-Marie de Montiño de Guzman*, contesă de Teba (1826—1920) — împărăteasă a Franței, soția lui Napoleon al III-lea. — 193, 491.
- Euripide* (aprox. 480—406 î.e.n.) — dramaturg grec. — 126, 495.

F

Fallero, Marino (1274—1355) — doge de Veneția (1354—1355), a luat parte la o conspirație împotriva guvernului nobililor și a fost executat. — 312.

Fanti, Manfredo (1808—1865) — general și om de stat italian, în 1848—1849 a luat parte la războiul de eliberare națională din Italia, a comandat o divizie piemonteză în timpul războiului din Italia din 1859; ministru al marinei și de război al Italiei (1860—1861). — 404—406, 448.

Farini, Luigi Carlo (1812—1866) — om de stat și istoric italian, adept al unificării Italiei sub sceptrul dinastiei de Savoia; ministru al învățămîntului în regatul Sardiniei (1851—1852); în 1859 îndu-ternicitul Sardiniei la Modena; ministru de interne (1860), șef al guvernului (1862—1863). — 523.

Ferdinand al II-lea (1810—1859) — rege al Siciliei și Neapolului (1830—1859), poreclit „regele-bomba” pentru că a bombardat Messina în 1848. — 181, 183.

Ferdinand al IV-lea — vezi *Lorèna, Ferdinando di*.

Ferdinand Maximilian Joseph (1832—1867) — arhiduce de Austria; guvernator general al Regatului lombardo-venețian (1857—

- 1859), împărat al Mexicului sub numele de Maximilian I (1864—1867). — 178, 183, 332.
- Ferrier, François-Louis-Auguste** (1777—1861) — subinspector vamal francez, economist; un „pamagirist al sistemului prohibitiv bonapartist” (Marx). — 508.
- Festetics** — general austriac, de origine maghiară; a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859. — 378.
- Feuerbach, Ludwig** (1804—1872). — 511, 512.
- Filangieri, Carlo, principe de Satriano și duce de Taormina** (1784—1867) — general și om de stat napolitan, a luat parte la campaniile lui Napoleon I; în 1848—1849 a înăbușit cu cruzime răscoala din Sicilia, unde a fost guvernator general pînă în 1855; prim-ministru și ministru de război (1859—1860). — 332.
- Fleury, Emile — Félix, conte** (1815—1884) — general și diplomat francez, bonapartist; a luat parte activă la lovitura de stat de la 2 decembrie 1851. — 196.
- Forbonnais, François-Véron-Duferger de** (1722—1800) — financiar și economist francez; mercantilist și adept al sistemului vamal protecționist și al teoriei cantitative a banilor, adversar al fiziocraților. — 152.
- Forey, Elle-Frédéric** (1804—1872) — general francez, ulterior mareșal al Franței; bonapartist; în deceniile al 4-lea și al 5-lea a luat parte la cucerirea Algeriei; participant activ la lovitura de stat de la 2 decembrie 1851; în 1854—1855 a comandat unități ale armatei din Crimeea și o divizie în timpul războiului din Italia în
1859. — 375, 379, 381, 382, 391, 392, 393.
- Franc de Pompignan — vezi Pompignan, Jean-Jacques Le Franc.**
- Franklin, Benjamin** (1706—1790) — om de stat din America de Nord, naturalist și economist; unul dintre autorii și semnatarii declarației de independență a Statelor Unite; cel mai de seamă reprezentant al iluminismului în America; la el găsim „prima analiză conștientă a valorii de schimb bazată pe timpul de muncă” (Marx). — 45, 46, 107, 152.
- Franț al II-lea** (1836—1894) — rege al Siciliei și Neapolului (1859—1860). — 179, 183, 332, 456.
- Franț al V-lea, Ferdinand Geminian** (1819—1875) — duce de Modena (1846—1859), arhiduce de Austria. — 179, 457.
- Franț Iosif I** (1830—1916) — împărat al Austriei (1848—1916). — 183, 310, 314, 330—332, 365—366, 371, 416, 432, 438—443, 446—450, 454, 457, 461, 466, 471—473, 477, 478—481, 493, 499, 522, 569, 571, 614, 615.
- Frederic al II-lea** (așa-numit „cel Mare”) (1712—1786) — rege al Prusiei (1740—1786). — 294, 489.
- Frederic al II-lea** (1720—1785) — landgraf de Hessen (1760—1785), în 1776 a vîndut Angliei trupe din Hessen pentru războiul din America de Nord. — 573.
- Frederic Wilhelm I** (1802—1875) — regent (1831—1847) — principe elector de Hessen-Kassel (1847—1866). — 573, 575, 576.
- Frederic Wilhelm al III-lea** (1770—1840) — rege al Prusiei (1797—1840). — 489.

- Frederic Wilhelm al IV-lea** (1795—1861) — rege al Prusiei (1840—1861). — 363, 528.
- Frellgrath, Ferdinand** (1810—1876) — poet revoluționar german; în 1848—1849 unul dintre redactorii „Noii gazete renane”; membru al Ligii comuniștilor; în deceniul al 6-lea a abandonat lupta revoluționară. — 689.
- Fréron, Elie-Catherine** (1719—1776) — critic și publicist francez, adversar literar al lui Voltaire. — 425.
- Fullarton, John** (1780—1849) — economist englez, autorul unor lucrări despre circulația banilor și despre credit; adversar al teoriei cantitative a banilor. — 173, 174.
- G**
- Gablentz, Karl Wilhelm Ludwig, baron de** (1814—1874) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea revoluției din Italia și Ungaria; a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859, a luat parte la războiul austro-prusian din 1866. — 403.
- Gagern, Heinrich Wilhelm August, baron de** (1799—1880) — om politic din Hessen, liberal moderat; membru al preparlamentului și președintele Adunării naționale de la Frankfurt (centrul de dreapta), prim-ministru al Reichului (decembrie 1848 — martie 1849), ulterior unul dintre liderii partidului de la Gotha. — 452.
- Gaillardet, Frédéric** (1808—1882) — ziarist și dramaturg francez, în 1839—1848 a editat în S.U.A. ziarul „Courrier des États-Unis”; în 1848 s-a înapoiat în Franța și a rămas corespondentul permanent al acestui ziar. — 198.
- Galiani, Ferdinando** (1728—1787) — economist și mercantilist italian, adversar al fiziocraților; împărtășea ideea că prețul unei mărfi este determinat de utilitatea ei; a exprimat totodată păreri juste cu privire la esența mărfii și a banilor. — 22, 47, 61, 78, 93, 141.
- Garibaldi, Giuseppe** (1807—1882) — revoluționar italian, democrat, conducător al mișcării de eliberare națională din Italia; în 1848 a luptat cu abnegație în fruntea unui corp de voluntari alături de armata piemonteză în războiul împotriva Austriei; organizator al apărării Republicii de la Roma în aprilie-iunie 1849; în deceniile al 6-lea și al 7-lea a fost în fruntea luptei duse de poporul italian pentru eliberarea națională și unificarea țării; în timpul războiului din Italia din 1859 a comandat vânătorii de munte din Alpi. — 177, 183, 191, 373, 378, 391, 394, 397, 403, 410, 414, 425, 426, 431, 461, 467, 570, 600, 638.
- Garnier, Germain, conte de** (1754—1821) — economist și om politic francez, monarhist, epigon al fiziocraților; l-a tradus și comentat pe Adam Smith. — 62, 97.
- Genovesi, Antoni** (1712—1769) — filozof idealist și economist italian, mercantilist. — 37, 113.
- George al II-lea** (1683—1760) — rege al Marii Britanii și Irlandei (1727—1760). — 62, 64.
- George al III-lea** (1738—1820) — rege al Marii Britanii și Irlandei (1760—1820). — 62.
- Gerbaix de Sonnaz, Maurice** (1816—1892) — general în armata piemonteză, a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859. — 392.

- Germigny, Charles-Gabriel, conte de* (1799—1871) — om de stat și financiar francez, bonapartist, ministru de finanțe (ianuarie-aprilie 1851), directorul băncii pe acțiuni Crédit foncier (1854—1856), directorul Băncii Franței (1856—1867). — 195.
- Gibson, Thomas Milner* (1806—1884) — om de stat englez, adept al liber-schimbismului, liberal; ministru al comerțului și comunicațiilor (1859—1865 și 1865—1866). — 551, 558.
- Ginain, Louis-Eugène* (1818—1886) — pictor francez; picta mai ales scene de luptă. — 502.
- Girardin, Émile de* (1806—1881) — publicist și om politic francez; din 1836 până în 1857 a fost, cu unele întreruperi, redactor al ziarului „La Presse”; în politică a excelat printr-o totală lipsă de principii. — 196.
- Gladstone, William Ewart* (1809—1898) — om de stat englez, tory, apoi peelist; în a doua jumătate a secolului al XIX-lea lider al partidului liberal; ministru de finanțe (1852—1855 și 1859—1866) și prim-ministru (1868—1874, 1880—1885, 1886 și 1892—1894). — 53, 550.
- Goethe, Johann Wolfgang von* (1749—1832). — 494.
- Gordon, Anton, baron* (1767—1828) — general austriac, a luat parte la războaiele coalițiilor statelor europene împotriva Republicii Franceze. — 624.
- Gorceakov, Aleksandr Mihailovici, prinț* (1798—1883) — om de stat și diplomat rus, ambasador la Viena (1854—1856), ministru de externe (1856—1882). — 497, 611, 645, 650, 652.
- Gottsched, Johann Christoph* (1700—1766) — scriitor și critic german, adept al iluminismului timpuriu din Germania, din secolul al XVIII-lea. — 156.
- Granier de Cassagnac, Bernard-A-dolphe de* (1806—1880) — ziarist francez, om politic lipsit de principii, până la revoluția din 1848 orlėanist, ulterior bonapartist; în perioada celui de-al doilea Imperiu — deputat în Adunarea legislativă (1852—1870) (extrema dreaptă); colaborator al ziarului „Constitutionnel”. — 524.
- Gray, John* (1798—1850) — socialist utopist englez, economist, elev al lui Robert Owen, adept al teoriei „banilor-muncă”. — 73—74.
- Grenville, Richard, duce de Buckingham and Chandos* (1797—1861) — istoric și om politic englez, whig, membru al parlamentului (1818—1839). — 234, 237.
- Grey, Charles, conte* (1764—1845) — om de stat englez, unul dintre liderii whigilor; prim-lord al amiralității (1806) și prim-ministru (1830—1834). — 583.
- Grimm, Jakob* (1785—1863) — întemeietorul filologiei germane, folclorist german, profesor la Universitatea din Berlin. — 143.
- Griinne, Karl Ludwig, conte de Pinchard* (1808—1884) — general austriac, reprezentant al camarilei de la curte, general-aghiosfant al împăratului Franței Iosif (1850—1859). — 440, 443, 466.
- Guizot, François-Pierre-Guillaume* (1787—1874) — istoric și om de stat francez, orlėanist; din 1840 până la revoluția din februarie 1848 a condus de fapt politica internă și externă a Franței; expo-

mentul intereselor marii burghezii financiare. — 8, 236.

Gyulay, Ferenc, conte (1798—1868) — feldmareșal austriac de origine maghiară, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia; ministru de război (1849—1850), comandantul suprem al armatei austriece în timpul războiului din Italia până la înfrângerea de la Magenta (iunie 1859). — 183, 340, 359—364, 371, 381, 409—415, 418—423, 432, 434, 466, 467—470, 476, 614, 615.

H

Habsburg — dinastie de împărați ai așa-zisului Sfânt Imperiu roman (1273—1806, cu unele întreruperi), de împărați ai Austriei (1804) și de împărați ai Austro-Ungariei (1867—1918). — 177, 387, 427, 438, 461, 463, 694.

Hadfield, George (1787—1879) — om politic englez, radical burghez, membru al parlamentului. — 554.

Hagi Abd-Salem — a comandat în timpul războiului hispano-marocan din 1859—1860 trupele marocane la Tetuán. — 588.

Hailbronner, Karl de (1789—1864) — scriitor bavarez, autorul unor lucrări militare și note de călătorie; concepțiile sale oglindeau tendințele agresive ale cercurilor guvernante din Austria. — 248, 276, 278, 286.

Hampden, John (1594—1643) — om politic englez, militant de seamă al revoluției burgheze din Anglia; exponentul intereselor burgheziei și al nobilimii îmburghezite; membru al parlamentului lung. — 491.

Händel, Georg Friedrich (1685—1759). — 583.

Hartung, Ernst (1808—1879) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia; a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859; a participat la războiul austro-prusian din 1866. — 419.

Hassenpflug, Hans Daniel Ludwig Friedrich (1794—1862) — om de stat german reacționar, adept al absolutismului, ministru de justiție și ministru de interne în Kurhessen (1832—1837) și prim-ministru (1850—1855). — 576.

Haugwitz, Christian August Heinrich Kurt, conte de (1752—1831) — om de stat prusian, ministru de externe (1792—1804 și 1805—1806). — 310.

Haxthausen, August, baron de (1792—1866) — consilier și scriitor prusian, autorul unor lucrări consacrate descrierii rămășițelor sistemului de obștie în relațiile agrare din Rusia; prin concepțiile sale politice, adept al iobăgiei. — 651.

Haynau, Julius Jacob, baron de (1786—1853) — general austriac, a înăbușit cu cruzime mișcarea revoluționară din Italia (1848) și Ungaria (1849). — 183.

Head, sir Francis Bond, baronet (1793—1875) — administrator colonial, explorator și scriitor englez; panegirist al lui Napoleon al III-lea. — 299—301.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831). — 8, 508, 511—513, 674, 675.

Heine, Heinrich (1797—1856). — 453.

Heise, Heinrich (m. 1860) — publicist democrat, a luat parte la revoluția din 1848—1849, apoi a emigrat în Anglia. — 689.

- Helioabalus (Elagabal)** (204—222) — împărat roman (218—222) al cărui nume a devenit simbolul risipei, despotismului și desfruiului. — 542.
- Henley, Joseph Warner** (1793—1884) — om de stat englez, tory, ministru al comerțului și comunicațiilor (1852 și 1858—1859). — 237.
- Henszmann, Imre** (1813—1888) — arheolog ungar, a luat parte la revoluția din 1848 din Ungaria, iar după înfrângerea ei a emigrat. — 545.
- Hermann (Armin)** (17 î.e.n.—21 e.n.) — căpetenia heruscilor, conducătorul mișcării de eliberare germane împotriva dominației romane; în anul 9 i-a învins pe romanii de sub comanda lui Varus în pădurea Teutoburg. — 690, 691.
- Hess, Heinrich, baron de** (1788—1870) — general austriac, apoi feldmareșal; în 1848—1849 a participat activ la înăbușirea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia; în 1854—1855 a fost comandantul suprem al trupelor austriece din Ungaria, Galiția și Principatele dunărene; după înfrângerea de la Magenta (iunie—iulie 1859) a comandat armata austriacă în timpul războiului din Italia. — 215, 362, 364, 371, 432, 440, 449, 450, 466, 468—472, 474, 478, 479, 615.
- Hobbes, Thomas** (1588—1679) — filozof englez, reprezentant al materialismului mecanicist; adversar al revoluției engleze, adept al monarhiei, sprijinea ideea unui compromis între nobilime și burghezie. — 42.
- Hodgskin, Thomas** (1787—1869) — economist și publicist englez; față de economia politică clasică s-a situat pe poziții proletare, fără a depăși însă cadrul mărginit al teoriilor lui Ricardo; a apărat interesele proletariatului și a criticat capitalismul de pe pozițiile socialismului utopic. — 40.
- Hohenstaufen** — dinastie de împărați din Sfântul Imperiu roman de nație germană (1138—1254). — 259.
- Hohenzollern** — dinastie de principii electori ai Brandenburgului, (1415—1701), de regi ai Prusiei (1701—1918) și de împărați ai Germaniei (1871—1918). — 310, 355, 387, 463.
- Homer** — poet epic semilegendar din Grecia antică, căruia îi sînt atribuite epopeele „Iliada” și „Odiseea”. — 156.
- Hope, sir James** (1808—1882) — amiral englez, în 1859—1860 a comandat o expediție militară în China. — 547, 555.
- Horatîu (Quintus Horatius Flaccus)** (65—8 î.e.n.) — poet roman, autorul mai multor ode și satire. — 122.
- Horner, Leonard** (1785—1864) — geolog englez, inspector de fabrici oficial (1833—1859), membru al Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici și a muncii copiilor; s-a ridicat în apărarea intereselor muncitorilor. — 221—224.
- Hortense** — vezi *Beauharnais, Eugénie Hortense de*.
- Hübner, Alexander, conte de** (1811—1892) — diplomat și om de stat austriac, ambasador la Paris (1849—1859). — 177, 184, 297, 314.
- Hugo, Victor** (1802—1885) — scriitor francez. — 306.
- Humboldt, Alexander von** (1769—1859). — 355, 692, 694.

Hume, David (1711—1776) — filozof englez, idealist subiectivist, agnostic; ca economist a susținut teoria cantitativă a banilor și a fost un adversar al mercantilismului. — 148—155, 157, 169, 170, 173.

Hume, James Deacon (1774—1842) — economist englez, adept al liber-schimbismului. — 166.

I

Ihász, Dániel (1813—1882) — ofițer ungar, în 1848—1849 a participat la revoluția din Ungaria, după a cărei înfrângere a emigrat; prieten apropiat al lui Kossuth. — 545.

Irányi, Dániel (1822—1892) — om politic și publicist ungar, în 1848—1849 a participat la revoluția din Ungaria; deputat în parlament, comisar al guvernului revoluționar; după înfrângerea revoluției a emigrat. — 545.

Ivan al III-lea (1440—1505) — mare duce de Moscova (1462—1505). — 542.

Împăratul Chinei — vezi *Sian-fin*.

Împăratul Franței — vezi *Napoleon al III-lea*.

Împăratul Austriei — vezi *Franț Iosif I*.

J

Jacob, William (aprox. 1762—1851) — negustor englez, călător și scriitor; autorul mai multor lucrări economice cu privire la agricultură și la bani și al unei lucrări istorice despre extragerea și prelucrarea metalelor nobile. — 97, 124.

Jannin — general francez, a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859. — 419.

Johann (1782—1859) — arhiduce de Austria; Adunarea națională de la Frankfurt l-a ales regent al imperiului german (iunie 1848—decembrie 1849); s-a situat de partea reacțiunii princiare. — 415.

Jomini, Henri, baron (1779—1869) — general aflat în serviciul Franței, iar începând din 1813 în serviciul Rusiei; scriitor militar, autorul mai multor lucrări de strategie și de istorie militară; de origine elvețian. — 261.

Joubert, Barthélemy-Cathrine (1769—1799) — general francez, a participat la campania lui Bonaparte în Italia (1796—1799), în 1798—1799 comandant suprem al armatei din Italia. — 257.

Jovellanos y Ramirez, Gaspar Melchor de (1744—1811) — om de stat spaniol, scriitor, jurist și economist, adept al iluminiștilor francezi din secolul al XVIII-lea; simpatizant al concepțiilor mercantiliste. — 44.

Juch, E. J. — jurnalist, democrat mic-burghez, din iulie 1859 redactorul ziarului „Hermann”. — 694, 696.

Julius, Gustav (1810—1851) — scriitor, democrat mic-burghez, reprezentant al „adevăraturii” socialism. — 155.

Juvenal (Decimus Junius Juvenalis) (aprox. 60—140) — poet satiric roman. — 336.

K

Kant, Immanuel (1724—1804). — 512.

Kaye, sir John William (1814—1876) — istoric militar și funcționar co-

- lonial englez, secretar al departamentului politic și al departamentului secret din ministerul pentru problemele Indiei (1858—1874), autorul cărții „Istoria războiului din Afganistan”. — 554.
- Kellermann, François-Christophe, duce de Valmy** (1735—1820) — general francez, din 1804 mareșal al Franței; a luat parte la războaiele Republicii Franceze împotriva coalițiilor statelor europene și la campaniile lui Napoleon I; ulterior legitimist. — 624.
- Kincaid, sir John** (1787—1862) — funcționar englez; din 1850 inspector de fabrici și al închisorilor în Scoția. — 225, 226.
- King, Peter John Locke** (1811—1885) — om politic englez, radical burghez, iar mai târziu liberal; membru al parlamentului. — 234.
- Kinkel, Gottfried** (1815—1882) — poet și publicist german, democrat mic-burghez; participant la răscoala din 1849 din Baden-Palatinat; condamnat de un tribunal prusian la detențiune pe viață, a evadat din închisoare și a emigrat în Anglia; unul dintre liderii emigranților mic-burhezi la Londra, a luptat împotriva lui Marx și Engels; în 1859 redactorul ziarului „Hermann”. — 691—694, 697, 698.
- Kiss, Miklós** (născut 1820) — ofițer ungar, democrat, emigrant, avea legături cu cercurile bonapartiste. — 542, 545.
- Klapka, György** (1820—1892) — general ungar, în timpul revoluției din 1848—1849 a comandat o armată ungară; din iunie pînă în septembrie 1849 a condus apărarea fortăreței Komorn; în 1849 a emigrat și în deceniul al 6-lea a întreținut legături cu cercurile bonapartiste; după amnistia din 1867 s-a înapoiat în Ungaria. — 425, 426, 542, 545.
- Kleist, Christian Ewald von** (1715—1759). — 697.
- Kohal Dil-han** — din 1833 suveran al Kandaharului. — 554.
- Kolb, Gustav Eduard** (1798—1865) — publicist, din 1826 redactor, între 1837 și 1865 redactor-șef al lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. — 293.
- Koller, August, baron de** (n. 1805) — diplomat austriac, ambasador la Berlin (1857—1860). — 499.
- Körner, M. Georg** — filolog și istoric de la mijlocul secolului al XVIII-lea. — 144.
- Kossuth, Lajos** (1802—1894) — conducătorul mișcării de eliberare națională din Ungaria, în timpul revoluției din 1848—1849 s-a situat în fruntea elementelor burghezodemocratice; șeful guvernului revoluționar ungar; după înfrîngerea revoluției a emigrat în Turcia, mai târziu a trăit ca emigrant în Anglia și America; în deceniul al 6-lea a căutat să obțină sprijinul cercurilor bonapartiste. — 425, 426, 436, 458, 539—546, 691.
- Kray, Pál, baron de** (1735—1804) — general austriac, de origine maghiară; a luat parte la războaiele coalițiilor statelor europene împotriva Republicii Franceze și a lui Napoleon I. — 268.
- Kuhn, Franz, baron de Kuhnentfeld** (1817—1896) — ofițer austriac, din 1866 feldmareșal-locotenent; în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea revoluției din Italia și Ungaria; în timpul războiului din Italia din 1859 a deținut funcția de șef al statului-major; ministru de război (1868—1874). — 364.

L

- La Beaumelle, Laurent Angliviel de* (1726—1773) — scriitor francez, adversar al lui Voltaire în domeniul literaturii. — 425.
- Ladmirault, Louis-René-Paul de* (1808—1898) — general francez, în deceniul al 4-lea și al 5-lea a luat parte la cucerirea Algeriei, comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859; a luat parte la războiul franco-prusian din 1870—1871, unul dintre călăii Comunei din Paris. — 421.
- Ladreitt de la Charrière, Jules-Marie* (1806—1870) — general francez, a luat parte la cucerirea Algeriei, a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859, a participat la războiul franco-prusian din 1870—1871. — 421.
- La Guéronnière, Louis-Étienne-Arthur-Dubreuil-Héliou, viconte de* (1816—1875) — publicist și om politic francez; în deceniul al 6-lea — bonapartist. — 295.
- La Motterouge, Joseph-Edouard de* (1804—1883) — general francez, în 1855 a comandat o divizie în Crimeea și în 1859 o divizie în timpul războiului din Italia. A luat parte la războiul franco-prusian din 1870—1871. — 420.
- Lansdowne, Henry Petty-Fitzmaurice, marchiz de* (1780—1863) — om de stat englez, whig; cancelar al trezoreriei (ministru de finanțe) (1806—1807), președinte al Consiliului privat (1830—1841, 1846—1852), ministru fără portofoliu (1852—1863). — 43.
- Law, John of Lauriston* (1671—1729) — economist burghez și financiar englez, ministru de finanțe al Franței (1719—1720); cunoscut prin speculațiile sale cu ocazia emiterii de bancnote, care s-au încheiat în 1720 printr-un crah teribil. — 152, 155, 157.
- Leatham, William Henry* (1815—1889) — poet și om politic englez, radical, membru al parlamentului. — 563, 564, 567.
- Lecourbe, Claude-Jacques* (1759—1825) — general francez, a luat parte la războaiele Republicii Franceze împotriva coalițiilor statelor europene și la campaniile lui Napoleon I. — 255, 256, 628.
- Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste* (1807—1874) — publicist și om politic francez, unul dintre liderii democraților mic-burghezi, redactor al ziarului „La Réforme”; în 1848 ministru de interne în guvernul provizoriu și membru al comisiei executive; deputat în Adunarea constituantă și în cea legislativă; lider al partidului Munteului (Montagne); după demonstrația de la 13 iunie 1849 a emigrat în Anglia. — 540.
- Leopold al II-lea* (1797—1870) — mare duce de Toscana (1824—1859). — 179, 457, 525.
- Leslie, Charles Robert* (1794—1859) — pictor englez. — 698.
- Lessing, Gotthold Ephraim* (1729—1781). — 155.
- Lewis, sir George Cornwall* (1806—1863) — om de stat englez, whig; secretar al trezoreriei (1850—1852), din 1852 până în 1855 editorul și redactorul revistei „Edinburgh Review”; cancelar al trezoreriei (ministru de finanțe) (1855—1858), ministru de interne (1859—1861) și ministru de război (1861—1863). — 329.
- Liechtenstein, Eduard Franz Ludwig, principe* (1809—1864) — general austriac, în 1848 a luat parte la înăbușirea răscoalei din iunie de

- la Praga ; comandantul unui corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859. — 378, 417.
- Lilla* — general austriac, comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859. — 418, 420—422.
- List, Friedrich* (1789—1846) — economist burghez, adept al protecționismului. — 25, 508.
- Locke, John* (1632—1704) — filozof dualist englez, senzualist ; economist, în teoria banilor a oscilat între nominalism și monetarism. — 65, 66, 109, 135, 148, 152, 156.
- Locke King* — vezi *King, Peter John Locke*.
- Loftus, Augustus William Frederick Spencer, lord* (1817—1904) — diplomat englez ; ambasador în Austria (1858—1860). — 333, 335, 465.
- Loison, Louis-Henri, conte* (1771—1816) — general francez, a luat parte la războaiele Republicii Franceze împotriva coalițiilor statelor europene și la campaniile lui Napoleon I. — 255.
- Lorèna, Ferdinando di* (1835—1908) — fiul marelui duce de Toscana, Leopold al II-lea ; în iulie 1859, după abdicarea tatălui său, a adoptat numele de Ferdinand al IV-lea. — 525.
- Louise-Marie-Thérèse de Bourbon* (1819—1864) — ducesă de Parma, regentă (1854—1859). — 457, 522.
- Lowndes, William* (1652—1724) — economist și om de stat englez, secretar al trezoreriei (1695—1724). — 66, 67, 71, 109.
- Ludovic Bonaparte* — vezi *Napoleon al III-lea*.
- Ludovic Filip* (1773—1850) — duce de Orléans, rege al Franței (1830—1840). — 202, 305, 488, 489, 491.
- Ludovic Napoleon* — vezi *Napoleon al III-lea*.
- Ludvigh, János* (1812—1870) — ziarist și om politic ungur ; în 1848—1849 a luat parte la revoluția din Ungaria ; după înfrângerea revoluției a emigrat. — 545.
- Ludovic I* (1786—1868) — rege al Bavariei (1825—1848). — 427.
- Ludovic al XIV-lea* (1638—1715) — rege al Franței (1643—1715). — 43, 44.
- Ludovic al XV-lea* (1710—1774) — rege al Franței (1715—1774). — 190.
- Luther, Martin* (1483—1546). — 119, 129, 134.
- Lyndhurst, John Singleton Copley baron* (1772—1863) — om de stat englez, jurist, tory ; lord-cancelar (1827—1830, 1834—1835 și 1841—1846), membru al parlamentului. — 483.

M

MacCulloch, John Ramsay (1789—1864) — economist englez, apologet al orinduirii capitaliste, a vulgarizat teoria lui Ricardo. — 23, 41.

Macdonald, Jacques-Étienne-Joseph-Alexandre, duce de Tarente (1765—1840) — mareșal al Franței, participant la campaniile lui Napoleon I, în 1799 a fost comandantul suprem al trupelor franceze de expediție în Italia, iar în 1800 în Elveția și Tirol ; în timpul Res-

- taurației a fost în slujba Bourbonilor. — 254, 256, 269.
- Machiavelli, Niccolò** (1469—1527) — om politic italian, istoric și scriitor, unul dintre ideologii burgheziei italiene în perioada formării relațiilor capitaliste; adept al formei de stat absolutiste. — 463, 490, 555.
- Maclaren, James** (aprox. 1850) — economist englez, a studiat istoria circulației banilor. — 59, 155, 156.
- Macleod, Henry Dunning** (1821—1902) — economist vulgar englez, s-a ocupat în special de teoria creditelor. — 50, 131.
- Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice, conte de, duce de Magenta** (1808—1893) — general francez, iar mai târziu mareșal al Franței, om politic reacționar, bonapartist; a participat la războaiele din timpul celui de-al doilea Imperiu, a comandat un corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859, guvernator general al Algeriei (1864—1870); în 1870 a capitulat la Sedan în fruntea unei armate de 100 000 de soldați; în 1871 a condus singeroasa reprimare a Comunei din Paris; președintele celei de-a treia Republici (1873—1879). — 344, 373, 406, 414, 417—420, 423, 430, 445, 448, 615.
- Malmesbury, James Howard Harris, conte de** (1807—1889) — om de stat englez; tory, ulterior lider al partidului conservator; ministru de externe (1852 și 1858—1859), lord-păstrător al sigiliului (1866—1868, 1874—1876). — 331, 335, 336, 465, 559, 560—561.
- Malthus, Thomas Robert** (1766—1834) — preot englez, economist, promotor al teoriei reacționare a suprapopulației, care căuta să justifice mizeria oamenilor muncii în condițiile capitalismului. — 25, 86, 535.
- Mameli, Goffredo** — poet și patriot italian; în iulie 1849 a căzut la apărarea Republicii de la Roma. — 398.
- Mandeville (Maundevile), John** (aprox. 1300—1372) — scriitor, autorul unor povestiri populare despre călătorii în diferite țări. — 106.
- Manteuffel, Otto Theodor, baron de** (1805—1882) — om de stat prusian, reprezentant al birocrăției nobiliare reacționare; ministru de interne (noiembrie 1848 — decembrie 1850), în 1849 membru în cea de-a doua Cameră, prim-ministru și ministru de externe (1850—1858). — 310, 576.
- Mari Mogoli** — dinastie indiană (1526—1858). — 326.
- Maria-Luisa** (1791—1847) — fiica împăratului Franț al II-lea al Austriei; a doua soție a lui Napoleon I, împărăteasă a Franței. — 195.
- Martimprey, Ange-Auguste de** (1809—1875) — general francez, a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859, a participat la războiul franco-prusian din 1870—1871. — 421.
- Martyr (Anghiera), Peter (Pedro)** (1457—1526) — istoric și geograf italian, a fost vreme îndelungată în slujba curții Spaniei. — 142.
- Marx, Karl** (1818—1883). — 7—11, 513, 515, 689.
- Masséna, André, duce de Rivoli, prinț d'Essling** (1756—1817) — general francez, din 1804 mareșal al Franței, a luat parte la campa-

- niile lui Napoleon I, în 1814 a trecut de partea Bourbonilor. — 269, 640.
- Maximilian al II-lea* (1811—1864) — rege al Bavariei (1848—1864). — 332.
- Maxwell, John Hall* (1812—1866) — agronom și statistician englez, secretar al asociației agronomilor din Scoția. — 243.
- Mazzini, Giuseppe* (1805—1872) — revoluționar italian, democrat burghez, unul dintre conducătorii mișcării de eliberare națională din Italia; în 1849 șeful guvernului provizoriu al Republicii de la Roma, în 1850 unul dintre organizatorii Comitetului central al democrației europene, cu sediul la Londra; la începutul deceniului al 6-lea a căutat să obțină sprijinul cercurilor bonapartista, iar mai târziu a luat atitudine împotriva intervenției Franței bonapartista în lupta de eliberare națională a poporului italian. — 196, 397, 398, 464, 540—541, 546, 570.
- Mednyánszky, Sándor* (n. 1816) — ofițer ungur, în 1848—1849 a luat parte la revoluția din Ungaria, mai târziu a emigrat. — 545.
- Melas, Michael Friedrich Benedikt, baron de* (1729—1806) — general austriac, a luat parte la războiul de șapte ani (1756—1763), comandantul suprem al armatei austriece în Italia (1799—1800). — 219.
- Mendelssohn, Moses* (1729—1786) — filozof reacționar german. — 155.
- Metternich, Clemens Wenzel Lothar, prinț* (1773—1859) — om de stat și diplomat austriac; ministru de externe (1809—1821) și cancelar (1821—1848), unul dintre organizatorii Sfintei Alianțe. — 691, 692.
- Mill, James* (1773—1836) — istoric, economist și filozof englez, adept al lui Ricardo. — 86, 167—169.
- Mill, John Stuart* (1806—1873) — economist și filozof englez, liberșchimbist; epigon al economiei politice clasice burgheze; fiul precedentului. — 86, 660.
- Milner Gibson* — vezi *Gibson, Thomas Milner*.
- Minié, Claude-Étienne* (1804—1879) — ofițer francez, inventatorul unui tip de pușcă care-i poartă numele. — 190, 206, 209.
- Misselden, Edward* (1608—1654) — negustor și economist englez, mercantilist. — 114, 117, 118, 119.
- Mitchell* — împuternicitul cu afaceri al Angliei la Canton. — 579—581.
- Moleschott, Jakob* (1822—1893) — fiziolog și filozof olandez, reprezentant al materialismului vulgar, a predat la institute de învățămînt din Germania, Elveția și Italia. — 512.
- Mollard* — general piemontez, comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859. — 448.
- Mon, Alejandro* (1801—1882) — om politic spaniol, adept al partidului moderado, ministru de finanțe (1837, 1844—1846, 1849); în 1858—1862 ambasador în Franța, prim-ministru (1864). — 522.
- Montalembert, Charles, Forbes de Tryon, conte de* (1810—1870) — om politic și publicist francez, în perioada celei de-a doua Republici deputat în Adunarea constituantă și în cea legislativă, orlEANIST, șef al partidului catolic; a sprijinit lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 a lui Ludovic Bo-

- naparte, dar curînd a trecut de partea opoziției. — 491.
- Montanari, Geminiano** (aprox. 1633—1687) — matematician și astronom italian; autorul mai multor lucrări despre bani. — 28, 141.
- Montesquieu, Charles de Secondat, baron de La Brède et de** (1689—1755) — sociolog francez, economist și scriitor, teoretician al monarhiei constituționale și al separării puterilor; ca economist a susținut teoria cantitativă a banilor. — 148, 153.
- Montesquieu-Fezensac, Anne-Pierre, marchiz de** (1739—1798) — general francez, om politic, legitimist, în 1792 a luat parte la cucerirea Savoiei. — 624.
- Moreau, Jean-Victor** (1763—1813) — general francez, a luat parte la războaiele Republicii Franceze împotriva coalițiilor statelor europene. — 268.
- Morny, Charles-Auguste-Louis-Joseph, duce de** (1811—1865) — fraatele vitreg al lui Napoleon al III-lea, om politic francez, bonapartist, deputat în Adunarea legislativă (1849—1851), unul dintre organizatorii loviturii de stat de la 2 decembrie 1851; ministru de interne (decembrie 1851 — ianuarie 1852), președinte al Adunării legislative (1854—1856, 1857—1865), ambasador în Rusia (1856—1857). — 187, 196.
- Muley-Abbas** (m. 1885) — prinț marocan, comandantul suprem al armatei marocane în timpul războiului hispano-marocan din 1859—1860. — 588.
- Müller, Adam Heinrich, cavaler de Nitterdorf** (1779—1829) — publicist și economist, reprezentant al așa-numitei școli romantice a economiei politice, care corespundea intereselor aristocrației feudale; adversar al teoriei lui Adam Smith. — 61.
- Murat, Napoléon-Lucien-Charles, prinț** (1803—1878) — om politic francez, bonapartist, în timpul celei de-a doua Republici deputat în Adunarea națională constituantă și în cea legislativă; vărul lui Napoleon al III-lea. — 179, 180, 332, 399.
- Muraviev-Amurski, Nikolai Nikolaevici, conte** (1809—1881) — general și om de stat rus, guvernator general al Siberiei răsăritene; a cutreierat regiunea Amurului și în 1858 a obținut ca China să cedeze această regiune Rusiei. — 553.

N

Napoleon I Bonaparte (1769—1821) — împărat al francezilor (1804—1814 și 1815). — 166, 180, 189, 212, 217, 218, 228, 253, 257, 265—270, 273, 277, 285, 293, 310, 358, 374, 389, 409, 422, 431, 469, 479, 486—493, 627, 652.

Napoleon al III-lea, Ludovic Bonaparte (1808—1873) — nepotul lui Napoleon I, președintele celei de-a doua Republici (1848—1852), împărat al francezilor (1852—1870). — 176—181, 184—199, 205, 247, 294—306, 312—320, 331, 335, 339—341, 345, 347—352, 363, 371, 374, 384, 395—408, 413—419, 421—429, 434, 442, 448, 454—466, 473—492, 502, 506, 539, 540—546, 569—571, 584, 599, 611, 616, 621, 637, 643—651, 691, 698.

Napoleon, prinț — vezi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul*.

Nessler — ofițer francez, inventatorul unui proiectil de pușcă (1857). — 190.

- Newmarch, William** (1820—1882) — economist și statistician englez, bancher; liber-schimbist. — 174, 234, 235.
- Ney, Michel, duce d'Elchingen, de Moscova** (1769—1815) — mareșal al Franței, a luat parte la războaiele Republicii Franceze împotriva coalițiilor statelor europene și la campaniile lui Napoleon I. — 257.
- Niel, Adolphe** (1802—1869) — general francez, mai târziu mareșal al Franței; a participat la războiul Crimeii (1853—1856); comandantul unui corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859. — 196, 345, 373, 404, 408, 410, 413, 417, 419—421, 445, 448.
- Nicolaie I** (1796—1855) — țar al Rusiei (1825—1855). — 474, 554, 649—653.
- Nonnotte, Claude-François** (1711—1793) — scriitor francez, iezuit, adversar literar al lui Voltaire. — 425.
- Norman, George Warde** (1793—1882) — economist englez, adept al școlii „currency principle”, directorul Băncii Angliei. — 172.
- Nugent, Laval, conte de Westmeath** (1777—1862) — feldmareșal austriac; în 1848—1849 a luat parte la reprimarea revoluției din Italia și din Ungaria, participant la războiul din Italia din 1859. — 215, 264, 364, 614.
- O**
- O'Donnell y Yorris Leopoldo, conte de Lucena și duce de Tetuán** (1809—1867) — general și om politic reacționar spaniol, adept al partidului moderado; în 1854 a încercat să profite de criza revoluționară din țară pentru a instaurea o dictatură militară; în calitate de ministru de război (1854—1856) a condus acțiunea de înăbușire a revoluției; prim-ministru (1856, 1858—1863 și 1865—1866), comandantul suprem al armatei spaniole în timpul războiului hispano-marocan din 1859—1860. — 586—595, 597, 603—608.
- Opdyke, George** (1805—1880) — om de afaceri american, scriitor economist. — 86.
- Orges, Hermann** (1821—1874) — ziarist, din 1854 până în 1864 redactor al lui „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. — 611, 616.
- Orléans** — dinastie franceză de regă (1830—1848). — 584.
- Orlov, Aleksei Feodorovici, conte, (după 1856) prinț** (1786—1861) — militar, om de stat și diplomat rus; în 1856 a condus delegația rusă la Congresul de la Paris. — 490.
- Orsini, Felice** (1819—1858) — democrat burghez italian, republican, unul dintre participanții la lupta pentru eliberarea națională și unificarea Italiei; în 1858 a comis un atentat împotriva lui Napoleon al III-lea și a fost executat. — 188, 193, 303, 304, 306, 425, 426, 491.
- Overstone, Samuel Jones Loyd, baronet** (1796—1883) — bancher și economist englez, adept al școlii „currency principle”. — 162, 172, 173.
- Owen, Robert** (1771—1858) — socialist utopist englez. — 50.
- P**
- Palmerston, Henry John Temple, viconte** (1784—1865) — om de stat englez, la începutul activității sale a fost tory, din 1830 unul

- dintre liderii de dreapta ai whigilor; secretar de stat pentru problemele militare (1809—1828), ministru de externe (1830—1834, 1835—1841 și 1846—1851), ministru de interne (1852—1855) și prim-ministru (1855—1858 și 1859—1865). — 303, 306, 462, 465, 490, 491, 497, 506, 521, 523, 527, 540, 548—555, 558—562, 584.
- Papa* — vezi *Pius al IX-lea*.
- Peel, sir Robert* (1788—1850) — om de stat și economist englez, lider al torylor moderati, cunoscuti sub numele de peelisti; ministru de interne (1822—1827 și 1828—1830), prim-ministru (1834—1835 și 1841—1846); cu sprijinul liberalilor a obtinut in 1846 abrogarea legilor cerealelor. — 53, 63, 71, 162, 172, 552.
- Pélissier, Aimable-Jean-Jacques, duce de Malakoff* (1794—1864) — general francez, din septembrie 1855 mareșal al Franței; între deceniile al 4-lea și al 6-lea a luat parte la cucerirea Algeriei; comandant suprem al armatei din Crimeea (mai 1855 — iulie 1856); ambasador în Anglia (1858—1859); comandantul armatei de supraveghere de la Nancy (1859). — 355, 481, 491.
- Perczel, Móríc* (1811—1899) — general ungar, participant la revoluția din 1848—1849 din Ungaria; după înfrângerea revoluției a emigrat în Turcia, iar în 1851 în Anglia. — 545, 546.
- Péreire, Isaac* (1806—1880) — bancher francez, bonapartist, împreună cu fratele său Jacob Émile Péreire a înființat în 1852 banca pe acțiuni Crédit mobilier; autorul mai multor lucrări despre credit. — 84, 331.
- Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, duce de* (1808—1872) — om de stat francez, bonapartist, deputat în Adunarea legislativă (1849—1851); unul dintre organizatorii loviturii de stat de la 2 decembrie 1851, ministru de interne (1852—1854 și 1860—1863), ambasador la Londra (1855—1858, 1859—1860) — 196.
- Petru I (cel Mare)* (1672—1725) — țar al Rusiei (1682—1725). — 105, 648, 652, 653.
- Petty, sir William* (1623—1687) — economist și statistician englez, întemeietorul economiei politice clasice burgheze în Anglia. — 24, 41—44, 53, 113, 118.
- Pianori, Giovanni* (1827—1855) — revoluționar italian, în 1848—1849 a participat la revoluția din Italia și la apărarea Republicii de la Roma împotriva intervenționiștilor francezi; după înfrângerea revoluției a emigrat în Piemont, apoi în Franța; în mai 1855 a fost executat în urma unui atentat comis împotriva lui Napoleon al III-lea. — 188.
- Picard* — general francez, comandantul unei brigăzi în timpul războiului din Italia din 1859. — 419.
- Pitt, William (junior)* (1759—1806) — om de stat englez, unul dintre liderii torylor; prim-ministru (1783—1801 și 1804—1806). — 583.
- Pius al IX-lea* (1792—1878) — papă la Roma (1846—1878). — 179, 181, 308, 312, 314, 399, 456, 457, 463, 522, 617.
- Platon* (aprox. 427 — aprox. 347 î.e.n.) — filozof idealist din Grecia antică, ideolog al aristocrației sclavagiste. — 106, 193.
- Pliniu (Caius Plinius Secundus) cel Bătrîn* (23—79 e.n.) — naturalist

- roman, autorul „Istoriei naturale” în 37 de cărți. — 121.
- Plon-Plon* — vezi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, prințul Napoleon*.
- Poerio, Carlo* (1803—1867) — om politic italian, liberal, participant la mișcarea de eliberare națională; în 1848 prefect al poliției și ministru al învățămîntului la Neapole, din 1849 pînă în 1859 a stat în diferite închisori din Italia; vicepreședinte al parlamentului Regatului Italiei (1861—1867). — 183.
- Polignac, Auguste-Jules-Armand-Marie, prinț de* (1780—1847) — om de stat francez din perioada Restaurăției; legitimist și clericalist, ministru de externe și prim-ministru (1829—1830). — 646, 651.
- Pöhlitz, Karl Heinrich Ludwig* (1772—1838) — istoric. — 694.
- Pompignan, Jean-Jacques Le Franc, marchiz de* (1709—1784) — poet francez, adversar literar al lui Voltaire. — 425.
- Pottinger, sir Henry* (1789—1856) — general și diplomat englez; a comandat armata engleză (1841—1842) în războiul „opiului” împotriva Chinei; guvernator la Hongkong (1843), la Capul Bunei Speranțe (1846—1847) și la Madras (1847—1854). — 579.
- Prevost, Guillaume* (1799—1883) — consilier de stat elvețian, a tradus în limba franceză o lucrare a lui MacCulloch. — 23.
- Prințul de Hessen* — vezi *Alexander, prinț de Hessen*.
- Prințul Napoleon* — vezi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, prințul Napoleon*.
- Prințul de Prusia* — vezi *Wilhelm I.*
- Prințul regent al Prusiei* — vezi *Wilhelm I.*
- Prim y Prats, Juan, marchiz de los Castillejos* (1814—1870) — general și om politic spaniol, unul dintre fruntașii partidului progresist, a participat la revoluțiile burgheze din anii 1834—1843 și 1854—1856; a comandat o divizie și mai târziu un corp de armată în timpul războiului hispano-marocan din 1859—1860. — 587, 591—595, 597.
- Properțiu (Propertius), Sextus* (aprox. 49—15 î.e.n.) — poet liric roman. — 16.
- Proudhon, Pierre-Joseph* (1809—1865) — publicist francez, economist și sociolog, ideolog al micii burghezi, unul dintre teoreticienii anarhismului. — 10, 44, 51, 73, 75, 398, 491, 658, 681.
- Puky, Miklós* (1806—1887) — om politic ungar, în timpul revoluției din 1848—1849 din Ungaria deputat în Parlamentul Ungariei și comisar al guvernului revoluționar; după înfringerea revoluției a emigrat și s-a înapoiat abia după amnistia din 1867. — 545.
- Pulzsky, Ferencz* (1814—1897) — om politic ungar, scriitor și arheolog, de origine polonez, în 1848—1849 a participat la revoluția din Ungaria; după înfringerea revoluției a emigrat; în deceniul al 6-lea a colaborat la „New York Daily Tribune”; după amnistia din 1867 s-a întors în Ungaria, deputat în parlamentul ungar (1867—1876 și 1884—1897). — 545.
- Pușkin, Aleksandr Sergheevici* (1799—1837) — poet rus. — 165.

R

- Radetzky, Joseph, conte* (1766—1858) — feldmareșal austriac, începînd din 1831 a comandat tru-

- pele austriece din Italia de nord, în 1848—1849 a înăbușit cu cruzime mișcarea revoluționară și de eliberare națională din Italia; guvernator general al Regatului lombardo-venețian (1850—1856). — 183, 215—217, 263—265, 319, 365, 405, 423, 467, 614.
- Radowitz, Joseph Maria de* (1797—1853) — general și om politic prusian, reprezentant al camarilei de la curte; în 1848 unul dintre liderii aripii drepte din Adunarea națională de la Frankfurt. — 248, 272, 273, 276, 278, 286, 311, 452.
- Rafael*, (de fapt *Rafaello Santi*) (1483—1520) — pictor italian din perioada Renașterii. — 698.
- Ramming, Wilhelm, baron de Riedkirchen* (1815—1876) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea revoluției din Ungaria și din Italia; a comandat o brigadă în timpul războiului din Italia din 1859, a participat la războiul austro-prusian. — 419.
- Rau, Karl Heinrich* (1792—1870) — economist burghez, în unele probleme împărtășea concepțiile lui Smith și Ricardo. — 508.
- Raumer, Friedrich de* (1782—1873) — istoric, profesor la universitățile din Breslau și din Berlin; în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (centrul de dreapta). — 356.
- Rechberg, Johann Bernhard, conte de* (1806—1899) — om de stat și diplomat austriac, conservator, prim-ministru (1859—1860), ministru de externe (1859—1864). — 355, 497—501.
- Redgrave, Alexander* — inspector de fabrici englez. — 239—241.
- Regele Bavariei* — vezi *Maximilian al II-lea*.
- Regele Neapolului* — vezi *Franț al II-lea*.
- Regele Piemontului* — vezi *Victor Emanuel al II-lea*.
- Regele Prusiei* — vezi *Frederic Wilhelm al IV-lea*.
- Regele Sardiniei* — vezi *Victor Emanuel al II-lea*.
- Reischach, Sigmund, baron* (1809—1878) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea revoluției din Italia și din Ungaria; comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859. — 417, 420.
- Reiset, Gustave-Armand-Henri, conte de* (1821—1905) — diplomat francez; în 1859, pe când era ambasador la Darmstadt, a fost trimis cu misiune specială la Victor Emanuel al II-lea pentru încheierea tratatului de pace de la Zürich. — 524.
- Renault, Hippolyte-Pierre-Publius, baron* (1807—1870) — general francez, în deceniile al 4-lea și al 5-lea a luat parte la cucerirea Algeriei; comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859, a luat parte la războiul franco-prusian din 1870—1871. — 318, 419, 421, 445.
- Reyscher, August Ludwig* (1802—1880) — om politic din Württemberg, jurist, adept al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei; unul dintre întemeietorii Uniunii naționale. — 452.
- Ricardo, David* (1772—1823) — economist englez; unul dintre reprezentanții marcanți ai economiei politice clasice burgheze. — 41, 49—51, 86, 147, 155—167, 170—173, 657, 669, 670.
- Richelieu, Armand-Jean du Plessis, duce de* (1585—1642) — om de

- stat francez și cardinal în perioada absolutismului. — 569.
- Richmond, Charles Lennox, duce de* (1735—1806) — om politic englez, tory, membru al parlamentului. — 583.
- Riehl, Wilhelm Heinrich* (1823—1897) — istoric literar și publicist reacționar, profesor la München. — 508.
- Rios, Diego de Los* — general spaniol, comandantul unei divizii și mai târziu al unui corp de armată în timpul războiului hispano-marocan din 1859—1860. — 596, 603, 605.
- Robespierre, Augustin-Bon-Joseph de* (1763—1794) — om politic francez în timpul revoluției burgheze franceze, iacobin, fratele lui Maximilian Robespierre. — 639.
- Roden* (m. 1859) — general austriac, comandantul unei brigăzi în timpul războiului din Italia din 1859. — 430, 471.
- Roebuck, John Arthur* (1801—1879) — om politic și publicist englez, radical burghez, membru al parlamentului. — 237.
- Rónay, Jácint János* (1814—1889) — om de știință și scriitor ungar, în 1848—1849 a luat parte la revoluția din Ungaria, după înfrângerea revoluției a emigrat; în 1866 s-a întors în Ungaria, a fost deputat în parlamentul ungar. — 545.
- Ros de Olano, Antonio* (1808—1886) — general și om politic spaniol, adept al partidului moderado, a luat parte la revoluția din 1854—1859; a comandat un corp de armată în timpul războiului hispano-marocan din 1859—1860. — 592.
- Rotschild* — casă de bancă internațională. — 314, 347, 368.
- Rotschild, James, baron de* (1792—1868) — șeful băncii cu același nume din Paris. — 331.
- Rousseau, Jean-Jacques* (1712—1778) — iluminist francez, democrat, ideolog al micii burghezii. — 308, 657.
- Russell, lord John* (1792—1878) — om de stat englez, lider al whigilor, prim-ministru (1846—1852 și 1865—1866), ministru de externe (1852—1853, 1859—1865), președinte al Consiliului privat (1854—1855); în 1855 reprezentantul Angliei la Conferința de la Viena. — 236, 237, 504—506, 521, 522, 550, 599.

S

- Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de* (1801—1854) — general francez, din 1852 mareșal al Franței, bonapartist, în deceniile al 4-lea și al 5-lea a participat la cotoșirea Algeriei; unul dintre organizatorii loviturii de stat de la 2 decembrie 1851; ministru de război (1851—1854), în 1854 comandant suprem al armatei din Crimeea. — 196.
- Saint Mon* — vezi *Mon, Alejandro*.
- Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, conte de* (1760—1825) — socialist utopist francez. — 84, 145.
- Savoia* — dinastie italiană; a existat începând din secolul al XI-lea, întâi ca familie domnitoare a comitatului și din 1416 a ducatului de Savoia, apoi ca dinastie de regi ai Sardiniei (1720—1861) și de regi ai Italiei (1861—1946). — 462, 523.
- Say, Jean-Baptiste* (1767—1832) — economist vulgar francez, disci-

- pol al lui Adam Smith. — 25, 50, 86, 105, 156, 667.
- Schaffgotsch, Johann Franz, conte* (1792—1866) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia; a comandat un corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859. — 444.
- Schaper, von* — unul dintre reprezentanții birocrăției reacționare prusiene, prefect la Trier (1837—1842), rezident al Provinciei renane (1842—1845). — 7.
- Schérer, Barthélemy-Louis-Joseph* (1747—1804) — general și om de stat francez, în 1795—1796 și în 1799 a luat parte la războaiele duse de Franța în Italia; ministru de război (1797—1799). — 640.
- Schiller, Friedrich* (1759—1805). — 612, 692.
- Schleinitz, Alexander, baron de* (1807—1885) — om de stat prusian, reprezentant al iuncherimii reacționare, ministru de externe (iunie 1848, 1849—1850, 1858—1861). — 355, 452, 492—506.
- Schlick, Franz Heinrich, conte* (1789—1862) — general austriac, a participat la înăbușirea revoluției din 1848—1849 din Ungaria; în 1854—1859 a comandat trupele din Galiția și Bucovina; comandantul armatei a II-a în timpul războiului din Italia din 1859. — 432, 434.
- Schönaich, Christoph Otto, baron de* (1725—1807) — poet, autorul epopeii „Hermann sau Germania eliberată”. — 156.
- Schönhals, Karl, cavalier de* (1788—1857) — general și scriitor militar austriac; a participat la înăbușirea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia din 1848—1849. — 215.
- Schott, Sigmund* (1818—1895) — scriitor din Württemberg, om politic burghez, adept al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei, unul dintre întemeietorii Uniunii naționale. — 452.
- Schulze-Delitzsch, Franz Hermann* (1808—1883) — economist mic-burghez și om politic german; în 1848 deputat în Adunarea națională prusiană (centrul de stânga), iar în 1849 membru al Camerei deputaților; întemeietorul cooperativei germane; milita pentru înființarea de cooperative de producție din economiile muncitorilor; unul dintre întemeietorii Uniunii naționale, în deceniul al 7-lea unul dintre liderii partidului progresist. — 528.
- Schurz, Karl* (1829—1906) — democrat mic-burghez, în 1849 a participat la răscoala din Baden-Palatinat, în 1850 l-a eliberat pe Kinkel din închisoare; a emigrat în Elveția, în 1852 în S.U.A., a luat parte la războiul civil; mai târziu ambasadorul S.U.A. în Spania, senator și ministru de interne. — 690.
- Schwarzenberg, Edmund, principe* (1803—1873) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea revoluției din Italia și din Ungaria; a comandat un corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859. — 378, 444.
- Schwarzenberg, Felix, principe de* (1800—1852) — om de stat și diplomat reacționar austriac; după înăbușirea revoluției de la Viena din octombrie 1848 — prim-ministru și ministru de externe. — 451, 576.
- Seebach, Albin Leo, baron de* (1811—1884) — diplomat saxon, în dece-

- niul al 6-lea ambasador la Paris. — 178, 489.
- Senior, Nassau William* (1790—1864) — economist vulgar englez, apologet al capitalismului, era împotriva reducerii zilei de lucru. — 122, 132.
- Sérurier, Jean-Matthieu-Philibert, conte* (1742—1819) — general francez, din 1804 mareșal al Franței, a luat parte la războaiele Republicii Franceze împotriva coalițiilor statelor europene și la campaniile lui Napoleon I. — 597.
- Seymour, sir George Hamilton* (1797—1880) — diplomat englez, ambasador la Petersburg (1851—1854). — 649, 652.
- Seymour, sir Michael* (1802—1887) — amiral englez, în anii 1854—1856 a participat la războiul Crimeii; în timpul celui de-al doilea război al „opiului” împotriva Chinei (1856—1858) a comandat forțele de luptă navale. — 560.
- Sian-fîn (Vin-șun)* (aprox. 1831—1861) — împărat al Chinei (1850—1861). — 548, 551.
- Shakespeare, William* (1564—1616). — 300, 684.
- Sidi-Muhammed* (1803—1873) — împărat al Marocului (1859—1873).
- Siegel, Franz Ludwig* (1812—1877) — ziarist și avocat, redactor la „Sächsische Konstitutionelle Zeitung”, partizan al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei, unul dintre întemeietorii Uniunii naționale. — 528.
- Simonici, Ivan Stepanovici, conte* (1792—1855) — general rus, de origine sîrb; ambasador la Teheran (1832—1839). — 555.
- Simonyi, Ernő* (1821—1882) — om politic ungar, în 1848—1849 a participat la revoluția din Ungaria; după înfrîngerea revoluției a emigrat; după întoarcerea sa a fost deputat în parlamentul ungar (1861). — 545.
- Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de* (1773—1842) — economist și istoric elvețian, a criticat capitalismul „de pe poziții mic-burgheze” (Lenin) și a idealizat mica producție. — 41, 50, 86.
- Smith, Adam* (1723—1790) — economist englez, unul dintre reprezentanții economiei politice clasice burgheze. — 25, 41, 44, 47—49, 58, 62, 102, 115, 134, 155, 156, 657, 660, 678.
- Smith, sir Thomas* (1513—1577) — om de stat englez, profesor de drept civil. — 132.
- Socrate* (aprox. 469 — aprox. 399 î.e.n.) — filozof idealist din Grecia antică, ideolog al aristocrației sclavagiste. — 497.
- Sonnaz* — vezi *Gerbaix de Sonnaz, Mauricio*.
- Sparks, Jared* (1789—1866) — istoric american, a înființat la Universitatea Harvard prima catedră de istorie. — 45.
- Spence, William* (1783—1860) — entomolog englez; s-a ocupat și cu probleme de economie. — 86.
- Spinoza, Baruch (Benedictus)* (1632—1677) — filozof materialist olandez, ateist. — 155, 664.
- Stadion, Philipp Franz Emmerich Karl, conte* (1799—1868) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia; comandantul unui corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859. — 375, 378, 381, 391, 392, 443.

- Stanley, lord Edward Henry*, (din 1869) *conte de Derby* (1826—1893) — om de stat englez, tory, în deceniile al 7-lea și al 8-lea conservator, apoi liberal; membru al parlamentului, locțiitor al ministrului de externe (1852), președinte al Comisiei de control pentru problemele Indiei (1858—1859), ministru de externe (1866—1868 și 1874—1878), ministru al coloniilor (1858 și 1882—1885); fiul lui Edward George Geoffrey Smith Stanley, conte de Derby. — 321, 322.
- Stein, Lorenz de* (1815—1890) — istoric și economist; hegelian, profesor de filozofie și de drept public la Universitatea din Kiel. — 16, 23, 508.
- Steuart (Stewart), sir James* (și sub numele de *Denham*) (1712—1780) — economist englez, unul dintre ultimii reprezentanți ai mercantilismului, adversar al teoriei cantitative a banilor. — 47, 67—71, 150, 153, 658.
- Stieber, Wilhelm* (1818—1882) — funcționar de poliție prusian, unul dintre organizatorii procesului de la Colonia împotriva comuniștilor și martor principal la acest proces (1852); a scris, în colaborare cu Wermuth, cartea „Comploturile comuniste din secolul al XIX-lea”; ulterior șeful poliției politice din Prusia. — 503.
- Storch, Heinrich Friedrich de (Andrei Karlovici)* (1766—1835) — economist rus, statistician și istoric; epigon al economiei politice clasice burgheze, critic al mercantilismului; vice-președinte și profesor titular de economie politică și statistică la Academia de științe din Petersburg. — 105, 122, 667.
- Strabon* (aprox. 63 î.e.n. — aprox. 20 e.n.) — geograf și istoric grec. — 144.
- Strauss, Johann* (1825—1899) — compozitor și dirijor austriac. — 365.
- Stuart, lord Dudley Coutts* (1803—1854) — om politic englez, whig, membru al parlamentului; a avut legături cu cercurile conservatoare monarhiste ale emigranților polonezi. — 540.
- Suvorov, Aleksandr Vasilievici* (1730—1800) — mare comandant de oști rus. — 255, 256.
- Szabó, Imre* (1820—1865) — ofițer ungar, în 1848—1849 a luat parte la revoluția din Ungaria; ministru de război (1848); după înfrângerea revoluției a emigrat la Londra; a luat parte la războiul din Italia din 1859. — 545.
- Szabó, István* (1825—1862) — ofițer ungar, în 1848—1849 a luat parte la revoluția din Ungaria, după înfrângerea revoluției a emigrat. — 545.
- Szemere, Bertalan* (1812—1869) — om politic și publicist ungar; ministru de interne (1848) și șef al guvernului revoluționar (1849); după înfrângerea revoluției a emigrat. — 545.

T

Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de, prinț de Bénévent (1754—1838) — diplomat francez, ministru de externe (1797—1799, 1799—1807, 1814—1815), reprezentant al Franței la Congresul de la Viena (1814—1815); s-a distins printr-o totală lipsă de principialitate în politică și printr-o extremă cupiditate; ambasador la Londra (1830—1834). — 647.

Teleki, László, conte (1811—1861) — om politic și scriitor ungar; în 1848—1849, în timpul revoluției, reprezentantul Republicii Ungare

- în Franța; după înfringerea revoluției a trăit la Paris și la Geneva; deputat în parlamentul ungar (1861). — 545.
- Teleki, Sándor, conte* (n. 1818) — ofițer ungar, în 1848—1849 a luat parte la revoluția din Ungaria, după înfringerea revoluției a emigrat. — 542, 545.
- Thiers, Louis-Adolphe* (1797—1877) — istoric și om de stat francez; ministru de interne (1832, 1834), prim-ministru (1836, 1840), președinte al Republicii (1871—1873); călăul Comunei din Paris. — 195.
- Thompson, William* (aprox. 1785—1833) — economist irlandez, a tras concluzii socialiste din teoria lui Ricardo; adept al lui Owen. — 75.
- Thun, Leo, conte de* (1811—1888) — om de stat reacționar austriac, de origine ceh, reacționar, ministru al cultelor (1849—1860), unul dintre consilierii intimi ai împăratului Franț Iosif. — 466.
- Thusnelda* — soția căpeteniei heruscilor Hermann. — 690.
- Titus* — om politic liberal, avocat, partizan al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei, unul dintre întemeietorii Uniunii naționale. — 528.
- Tooke, Thomas* (1774—1858) — economist burghez englez, promotor zelos al liber-schimbismului; a criticat teoria banilor a lui Ricardo; „ultimul economist englez of any value” (Marx). — 86, 165, 167, 173, 174.
- Torrens, Robert* (1780—1864) — ofițer și economist englez, liber-schimbist, adept al școlii „currency principle”. — 172.
- Trochu, Louis-Jules* (1815—1896) — general și om politic francez, orleanist, în deceniile al 4-lea și al 5-lea a luat parte la cucerirea Algeriei, participant la războiul Crimeii, comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859; în 1870—1871 guvernator al Parisului și președintele guvernului provizoriu al apărării naționale. — 403, 405, 406, 419.
- Trollope* — om de afaceri englez, șeful unei firme de construcții. — 526.
- Tirteu* (secolul al VII-lea î.e.n.) — poet grec; a glorificat în elegiile sale victoriile spartanilor. — 696.
- Țarul Rusiei* (1825—1855) — vezi *Nicolaie I.*
- Țarul Rusiei* (1855—1881) — vezi *Alexandru al II-lea.*

U

- Urban, Karl, baron de* (1802—1877) — general austriac; în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea revoluției din Ungaria; comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859. — 394, 395.
- Urquhart, David* (1805—1877) — diplomat englez, publicist și om politic reacționar, turcofil; în deceniul al 4-lea a avut misiuni diplomatice în Turcia; în 1847—1852 membru al parlamentului, tory. — 64, 540.
- Usedom, Karl Georg Ludwig Guido, conte de* (1805—1884) — diplomat prusian, reprezentant în Adunarea națională de la Frankfurt (1848) și în Bundestag (1858—1859). — 387
- Ustáriz, Jéronimo* (prima jumătate a secolului al XVIII-lea) — economist spaniol, mercantilist. — 44.

V

- Vaillant, Jean-Baptiste-Philibert**, conte (1790—1872) — mareșal al Franței, bonapartist; ministru de război (1854—1859), șeful statului-major în timpul războiului din Italia din 1859. — 473.
- Vauban, Sébastien le Prêtre (Prêtre)**, marchiz de (1663—1707) — mareșal al Franței, inginer militar, autorul mai multor lucrări despre fortificații și asediu. — 281, 282, 288, 292.
- Venedey, Jakob** (1805—1871) — publicist și om politic radical german, democrat mic-burghez; în 1848 deputat în preparlament și în Adunarea națională de la Frankfurt (aripa stângă); mai târziu liberal. — 451, 452, 490.
- Veres, Sándor** (1828—1884) — istoric și ziarist ungar, în 1848—1849 a luat parte la revoluția din Ungaria; după înfrângerea revoluției a emigrat. — 545.
- Verri, Pietro** (1728—1797) — economist italian, unul dintre primii critici ai teoriei fiziocraților. — 139.
- Very, marquis de** — diplomat al regelui Sardiniei. — 427.
- Vespasian, Titus Flavius Sablnus Vespasianus** (9—79) — împărat roman (69—79). — 461.
- Vetter de Doggenfeld, Antal** (1803—1882) — general ungar, în 1848—1849 tovarăș de luptă al lui Kossuth, șeful statului-major; după înfrângerea revoluției a emigrat, s-a întors în Ungaria în 1867. — 545.
- Victoria** (1819—1901) — regina Marii Britanii și Irlandei (1837—1901). — 239, 312, 314, 527.
- Victor Emanuel al II-lea** (1820—1878) — duce de Savoia, regele Sardiniei (Piemontului) (1848—1861) și regele Italiei (1861—1878). — 177—183, 191, 194, 196, 197, 295, 297, 310, 374, 393, 395, 398, 399—405, 455, 457, 461, 463, 492, 522—525, 570, 571, 599, 617, 642.
- Vinoy, Joseph** (1800—1880) — general francez, bonapartist, comandantul unei divizii în timpul războiului din Italia din 1859, unul dintre călăii Comunei din Paris. — 382, 391, 393, 419, 421.
- Virgillu (Publius Vergilius Maro)** (70—19 î.e.n.) — celebru poet roman; autorul epopeii naționale romane „Eneida”. — 121, 494.
- Vischer, Friedrich Theodor** (1807—1887) — om politic și poet din Württemberg; în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt; partizan al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei; unul dintre întemeietorii Uniunii naționale. — 452.
- Vitkevici, Ivan Viktorovici** (m. 1839) — ofițer rus, reprezentant diplomatic în Afganistan (1837—1838). — 554.
- Vogt, Karl** (1817—1895) — naturalist, materialist vulgar, democrat mic-burghez; membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa stângă) (1848—1849); în 1849 membru al regenței provizorii a imperiului; a emigrat în Elveția, a fost profesor la Geneva; adversar înverșunat al mișcării proletare și comuniste; agent plătit al lui Napoleon al III-lea. — 356, 425, 426, 429, 632, 691.
- Voltaire, François-Marie Arouet de** (1694—1778) — filozof deist francez, scriitor satiric, istoric; reprezentant al iluminismului burghez din secolul al XVIII-lea; a luptat împotriva absolutismului și a catolicismului. — 308.

Vukovics, Sebő (1811—1872) — om politic ungar; în 1849 ministru de justiție în guvernul revoluționar; după înfringerea revoluției a emigrat la Londra, a avut legături cu Kossuth. — 545.

W

Walewski, Alexandre-Florian-Joseph-Colonna, conte de (1810—1868) — diplomat și om de stat francez, fiul lui Napoleon I și al contesei poloneze Walewska; a participat la războala poloneză din 1830—1831; după înfringerea războaielor a emigrat în Franța; ministru de externe (1855—1860), președinte al Congresului de la Paris (1856). — 484, 503, 522, 599.

Walpole, sir Horatio (1717—1797) — aristocrat englez, scriitor și istoric al artelor. — 427.

Walpole, Spencer Horatio (1806—1898) — om de stat englez, tory, ministru de interne (1852, 1858—1859 și 1866—1867). — 237.

Welden, Franz Ludwig, baron de (1782—1853) — general austriac; în 1848 a participat la campania împotriva Italiei; guvernator al Vienei (noiembrie 1848 — aprilie 1849); comandant suprem al trupelor austriece care au înăbușit revoluția din Ungaria (aprilie—iunie 1848). — 264.

Wellington, Arthur Wellesley, duce de (1769—1852) — comandant de oști și om de stat englez, tory; în 1808—1814 și 1815 a comandat trupele engleze în războaiele împotriva lui Napoleon I; comandant suprem al armatei (1827—1828, 1842—1852), prim-ministru (1828—1830) și ministru de externe (1834—1835). — 289.

Werther, Karl, baron de (1809—1894) — diplomat prusian, ambasador în

Austria (1859—1866 și 1866—1869). — 427, 496, 497, 499, 500.

Wetzlar, Gustav (1813—1881) — general austriac, comandantul unei brigăzi în timpul războiului din Italia din 1859. — 419.

Wilhelm I (1797—1888) — prinț de Prusia, prinț regent (1858—1861), rege al Prusiei (1861—1888), împărat al Germaniei (1871—1888). — 330, 332, 426, 441, 493, 497, 500, 502.

Wilhelm I, Cuceritorul (1027—1087) — rege al Angliei (1066—1087). — 63.

Wilhelm al II-lea (1777—1847) — principe elector de Hessen-Kassel (1821—1847). — 573, 575.

Wilhelm al III-lea de Orania (1650—1702) — stathuder al Țărilor de Jos (1672—1702), rege al Angliei (1689—1702). — 65, 71.

Williams, sir William Fenwick, baron de Kars (1800—1883) — general englez, în 1855, în timpul războiului Crimeii, a condus apărarea Karsului, membru al parlamentului (1856—1859). — 490.

Willisen, Friedrich Adolf, baron de (1798—1864) — general prusian, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia, ambasadorul Prusiei în Italia (1862—1864). — 363, 495—498, 500, 503.

Willisen, Karl Wilhelm, baron de (1790—1879) — general și teoretician militar prusian; în 1848 comisar regal în Poznan, în 1848—1849 a făcut parte din armata austriacă care a înăbușit mișcarea revoluționară și de eliberare națională din Italia; în 1850, în timpul războiului împotriva Danemaricii, comandant suprem al armatei din

Schleswig-Holstein; autorul mai multor lucrări de istorie a războiului. — 248, 271, 276, 284, 286, 363.

Wilson, James (1805—1860) — economist și om politic englez, liberșchimbist, fondator și redactor al revistei „Economist”; membru al parlamentului, secretar al trezoreriei (1853—1858); în 1859—1860 cancelar al trezoreriei Indiei; adversar al teoriei cantitative a banilor. — 165, 173, 327, 556.

Wimpffen, Franz Emil Lorenz, conte (1797—1870) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia, comandantul Armatei întâi în timpul războiului din Italia din 1859. — 374, 432, 472.

Wittelsbach — dinastie de duci bavarezi (1180—1806) și de regi (1806—1918). — 387.

Wolff, Christian (1679—1754) — filozof idealist și matematician; iluminist. — 511.

Wolff, Wilhelm (Lupus) (1809—1864) — profesor și ziarist, fiul unui țăran iobag din Silezia; a participat la mișcarea studențească; între anii 1834 și 1839 a fost deținut în cazematele prusiene, între anii 1846 și 1847 membru al Comitetului comunist de corespondență de la Bruxelles; din martie 1848, membru al Organului Central al Ligii comunistilor, în 1848—1849 unul dintre redactorii „Noii gazete renane”, deputat în Adunarea națională de la Frankfurt; după aceea a emigrat în Elveția, iar în 1851 în Anglia; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. — 689.

X

Xenophon (aprox. 430 — aprox. 354 î.e.n.) — istoric și filozof grec, ideolog al clasei proprietarilor de

sclavi, apărător al economiei naturale. — 123, 125, 126, 145.

Y

Young, Arthur (1741—1820) — scriitor englez, aaronom și economist, adept al teoriei cantitative a banilor. — 155.

Z

Zabala y de la Puente, Juan de (1804—1879) — general spaniol, a participat la revoluția burgheză din 1854—1856; a făcut parte din partidul moderado; comandantul unui corp de armată în timpul războiului hispano-marocan din 1859—1860. — 587, 592.

Zabel, Friedrich (1802—1875) — publicist liberal german, redactor al lui „National-Zeitung” din Berlin (1848—1875), adept al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei. — 493, 528.

Zais — om politic liberal, medic, adept al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei, unul dintre întemeietorii Uniunii naționale. — 451—453.

Ziegler, Franz Wilhelm (1803—1876) — om politic din Württemberg, în 1848 membru al Adunării naționale de la Frankfurt, apoi al celei de-a doua Camere, adept al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei, unul dintre întemeietorii Uniunii naționale. — 452.

Zobel, Thomas Friedrich, baron (1799—1869) — general austriac, în 1848—1849 a luat parte la înăbușirea mișcării revoluționare și de eliberare națională din Italia, comandantul unui corp de armată în timpul războiului din Italia din 1859. — 378, 417, 444, 467.

Personaje din literatură și mitologie

- Aaron** — personaj din Vechiul testament; mare preot al evreilor, s-a închinat pe muntele Sinai vitelului de aur. — 313.
- Ahile** — personaj din mitologia greacă, unul dintre cei mai curajoși eroi greci care au asediat Troia; numai el putea să vindece rănilile pe care le provoca altora; Ahile a fost rănit mortal de o săgeată care i-a pătruns în călcii — singurul loc vulnerabil de pe trupul său. — 685.
- Baal** — zeul cerului, al soarelui și al fertilității, adorat în secolele I și II î.e.n. în Fenicia, Siria și Palestina; creștinismul i-a stigmatizat pe adepții lui Baal ca pe niște oameni avizi de ciștig și păcătoși. — 184.
- Cristofor Sly** — căldărar bețiv din comedia lui Shakespeare „Îmblinzirea scorpiei”. — 499.
- Cid Campeador** — erou național legendar spaniol, învingătorul maurilor; personajul principal din epopeea națională spaniolă „Cantar de Mio Cid” (1140), din „Crònica del Cid” și din numeroase romane. — 587.
- Damocles** — curtean al lui Dionisie, regele Siracuzei; stăpinul său, pentru a-i demonstra cât de nestabilă este fericirea, l-a ospătat cu o masă îmbelșugată, în timp ce deasupra capului său atârna de un fir de păr de cal o sabie ascuțită; de atunci, sabia lui Damocles simbolizează un pericol permanent. — 188.
- Dogberry (măr pădureț)** — personaj din comedia lui Shakespeare „Mult zgomot pentru nimic”; întrușipează micul slujbaş, supus și mărginit. — 561, 563.
- Falstaff, sir John** — personaj comic din operele lui Shakespeare „Henric al IV-lea” și „Nevestele vesele din Windsor”, întruchipând un palavrăgiu și bețiv trupeș și lăudăros. — 418, 492—493.
- Fama** — zeița zvonului la romani. — 684.
- Hermes** — zeu grec, adorat ca mijlocitor între zei și oameni, ca inventator al scrisului, legilor, artelor și științelor. — 684.
- Ifigenia** — în mitologia greacă, fiica regelui Agamemnon, pe care acesta voia s-o aducă jertfă zeiței Artemisa în ajunul războiului troian. — 611.
- Jehova** — dumnezeul evreilor. — 493.
- John Bull** — nume comun prin care sînt desemnați, de obicei în mod ironic, reprezentanții burgheziei engleze; a căpătat o largă răspîndire după 1712, cînd a apărut satira politică a scriitorului iluminist Arbuthnot „Istoria lui John Bull”. — 272, 321, 322, 328, 333, 490.
- Jupiter** — zeu la romani. — 684.
- Lysander** — personaj din comedia lui Shakespeare „Visul unei nopți de vară”. — 506.
- Macbeth** — personaj din tragedia cu același nume a lui Shakespeare; pentru a-și atinge scopurile ambițioase, nu s-a dat înapoi nici de la crime sîngeroase. — 314.
- Marte** — zeul războiului la romani. — 196.
- Medeea** — în mitologia greacă, fiica regelui din Colhida, versată în ale vrăjitoriei; și-a ucis copiii și rivala. — 357.

- Mittler** — personaj din romanul lui Goethe „Afinitățile electivă” ; fiind preot, trebuia mereu să aplice conflictele din comunitatea sa. — 494.
- Moloh** — zeul soarelui la fenicieni și cartaginezi, căruia i se aduceau jertfe omenești ; ulterior a devenit simbolul unei forțe feroce care înghite tot ce-i stă în cale. — 43.
- Moise** — personaj din Vechiul testament, legislator și profet la vechii evrei. — 25.
- Nestor** — personaj din mitologia greacă, cel mai bătrîn și mai înțelept dintre eroii greci care au luat parte la războiul Troiei ; tipul bătrînului înțelept și sfătos. — 43.
- Orlando furioso** — eroul poemului cu același nume al lui Ariosto. — 548.
- Orfeu** — cîntăreț grec legendar, care vrăjea totul cu cîntecul său. — 565.
- Peter Schlemihl** — eroul povestirii „Peter Schlemihl's wundersame Geschichte” de Adalbert von Chamisso ; el și-a dat umbra în schimbul unei pungi fermecate. — 104.
- Petru, (Sf. Petru)** — unul dintre cei doisprezece apostoli din Noul testament, potrivit legendei primul episcop al Romei. — 494.
- Prometeu** — potrivit mitologiei vechilor greci a răpit focul de la Zeus și l-a adus oamenilor, pentru care faptă a fost ferecat de o stincă. — 658.
- Quasimodo** — clopotarul din romanul lui Victor Hugo „Notre-Dame din Paris” ; numele său a devenit simbolul omului respingător de urît. — 306, 431, 433, 491, 541.
- Sardanapal (Asurbanipal)** — rege legendar al Asiriei, care ducea o viață desfrînată. — 544.
- Schreiber** — personaj din comedia lui Shakespeare „Mult zgomot pentru nimic”. — 561.
- Shylock** — personaj din comedia lui Shakespeare „Neguțătorul din Venetia”. — 129.
- Sisif** — rege legendar al Corintului ; pentru că i-a trădat pe zei a fost osîndit să urce veșnic pe un munte o piatră uriașă, care însă se rostogolea mereu în jos (munca de sisif). — 302.
- Snug** — tîmplarul din comedia lui Shakespeare „Visul unei nopți de vară”. — 505—506.
- Theseu** — personaj din comedia lui Shakespeare „Visul unei nopți de vară”. — 505.
- Vulcan** — zeul focului la romani. — 684.
- Wilhelm Tell** — erou popular legendar din lupta de eliberare dusă de elvețieni împotriva dominației Habsburgilor în secolul al XIV-lea ; figura lui Wilhelm Tell a fost dramatizată de Schiller. — 490.

Indice de numiri geografice *

A

- Aachen*, — 334.
- Aarberg*, oraș în cantonul elvețian Berna. — 631.
- Aare*, afluent al Rinului în Elveția. — 630—633.
- Abbiategrosso*, localitate la vest de Milano. — 377, 417, 419, 430, 468.
- Abensberg*, oraș la sud-vest de Regensburg. — 233, 469.
- Acqui*, oraș în Italia superioară, la vest de Alessandria. — 229.
- Ács*, oraș în Ungaria, la vest de Komárom. — 364.
- Adda*, afluent stîng al Padului. — 232, 252, 253, 254, 256, 257, 260, 269, 271, 394, 411, 475.
- Adige*, fluviu în Italia superioară, se varsă în Marea Adriatică. — 181, 191, 204, 214—219, 228, 229, 232, 248—266, 269—272, 275, 286, 296, 311, 313, 411, 415, 435, 506, 570, 635.
- Afganistan*. — 554, 555, 604.
- Africa*. — 200, 344, 604.
- Agogna*, afluent stîng al Padului. — 377, 378, 406, 408, 410, 414.
- Aisne*, afluent al Oisei în Ardeni. — 281, 284, 289.
- Albania*. — 332.
- Albenga*, oraș în Golful Genova. — 638, 641.
- Albertville*, oraș în Savoia. — 601, 627, 632.
- Albula*, trecătoare în Elveția, unește valea Albula cu Engadin. — 255, 256.
- Alessandria*, oraș în Italia superioară. — 229—232, 261, 262, 270, 271, 343, 344, 359, 360, 371, 373, 374, 378, 379, 389, 405, 476, 601, 614, 627, 641, 642.
- Algeciras*, port în sudul Spaniei. — 586.
- Alger*. — 616.
- Algeria*. — 177, 195, 199, 201, 217, 318, 330, 587, 604, 606.

* Între paranteze sînt arătate actualele denumiri de pe hărțile geografice. —
Nota red.

- Alpi*. — 218, 228, 232, 252—260, 272, 273, 342, 345, 361, 423, 455, 467, 475, 476, 521, 600—602, 618—629, 635, 639—643, 645.
- Alpii Cottici*, o parte a Alpilor din Savoia. — 636, 637.
- Alpii Iulici*. — 476.
- Alpii Maritimi*. — 212, 257, 476, 635, 637, 639, 640.
- Alpii Tirolezi*. — 214, 218.
- Alsacia*. — 249, 293.
- Altdorf*, oraș în cantonul elvețian Uri. — 256.
- America*. — 124, 138, 510, 551, 558.
- Amsterdam*. — 69, 70.
- Amur*. — 552, 553.
- Anglia*. — 11, 41, 51, 59, 62, 63, 70, 72, 86, 94, 101, 102, 112, 119, 123, 124, 131, 132, 135, 141, 155, 165—167, 172, 185, 186, 220, 234, 235, 243, 296, 299, 303, 305, 306, 318, 321, 322, 324, 328, 331, 335—339, 350, 385, 399, 400, 434, 483—486, 490, 494, 495, 504—507, 519, 523, 529—532, 536, 540, 544—548, 550, 552, 557, 560, 563, 566, 573, 580, 583—585, 599, 646, 649, 672, 695, 696.
- Annecy*, oraș în Savoia. — 632.
- Anvers*. — 283, 284, 285, 293.
- Aosta*, oraș la nord-vest de Torino. — 258, 627, 635, 637.
- Apenini*, munți în Italia. — 228, 232, 251, 381, 638.
- Aprica*, Passo d', trecătoare în Valtellina în Italia superioară. — 255, 256.
- Aquileia* (Aglar), oraș la nord-vest de Triest. — 252.
- Aragon*, localitate în nord-estul Spaniei. — 637.
- Arbroath*, oraș în Scoția. — 226.
- Arc*, afluent al Isère-ului. — 623—628.
- Arcole*, localitate la sud-est de lacul Garda. — 212, 266, 475, 476.
- Ardeni*. — 283.
- Arhanghelsk*. — 612.
- Arlon* (Aarlen), oraș în sud-estul Belgiei. — 285.
- Arona*, oraș la extremitatea de sud-vest a lacului Maggiore. — 359, 378, 614.
- Arquato Scrivia*, localitate în Italia superioară la sud-est de Novi. — 373.
- Arras*, oraș în nordul Franței. — 292.
- Arve*, afluent al Rhône-ului. — 622, 632.
- Asia*. — 116, 122, 123, 138, 145, 185, 531, 553, 555.
- Asola*, oraș în Italia superioară, la sud-vest de Lonato. — 443, 447.
- Asti*, oraș în Italia superioară, la vest de Alessandria. — 390.
- Atena*. — 48.
- Aube*, afluent al Senei. — 284, 285.
- Augsburg*. — 385.
- Austerlitz* (Slavkov), oraș la est de Brno. — 183, 210, 310, 432, 435, 491, 613.
- Australia*. — 533, 537, 557, 558.
- Austria*. — 176—181, 184—188, 191, 194, 197, 205, 207—210, 212, 214, 231, 233, 249, 259, 266, 269, 270, 273—278, 292, 293, 295, 297, 298,

- 302—311, 314, 319, 320, 330, 331, 333—340, 342, 348—353, 355, 357, 374, 380, 384, 387, 398, 399—401, 427, 437, 440, 451—463, 471, 474, 488—506, 521—522, 541, 542, 569, 573—577, 611, 612, 629, 644, 646—652, 694—696.
- Avesnes*, oraș în nordul Franței. — 281.
- Axminster*, oraș în sud-vestul Angliei, comitatul Devon. — 545.
- B**
- Bach les Usses* — vezi Usses.
- Baden*. — 209, 436, 575.
- Baikal*, lacul. — 553.
- Bamberg*. — 528.
- Barcelonnette*, oraș în sud-estul Franței. — 623.
- Bard*, localitate și fostă fortăreață în Italia superioară, la sud-est de Aosta. — 256.
- Barmen* (Wuppertal). — 241—242.
- Basarabia*, provincie între Prut, Nistru și Marea Neagră. — 646.
- Basel*. — 280, 284, 310, 602, 621, 623, 629, 632, 634.
- Bassano*, oraș în Italia superioară, la nord de Padua. — 218, 252, 266.
- Bavaria*. — 209, 210, 253, 259, 260, 267, 268—274, 286, 340, 387, 395, 503, 696.
- Belbo*, afluent al lui Tanaro. — 229, 262, 641.
- Belgia*. — 10, 251, 281—283, 286—295, 308, 426, 490, 619, 642.
- Belgiojoso*, localitate la sud-est de Pavia. — 429, 431.
- Bellano*, localitate pe lacul Como. — 255.
- Belluno*, oraș la nord de Venetia. — 252.
- Berberia*. — 70.
- Bereguardo*, localitate la nord-vest de Pavia. — 378, 409, 411, 412, 415.
- Bergamasca*, ținut muntos în Italia superioară. — 255.
- Bergamo*, oraș și provincie în Italia superioară. — 183, 395.
- Berlin*. — 289, 308, 363, 384, 385, 386, 427, 492, 496, 499—506, 523, 528, 613.
- Berna*. — 363, 630, 633.
- Bernhardin*, vezi St. Bernhardin.
- Besançon*, oraș la nord-est de Lyon. — 627.
- Bestazzo*, localitate la vest de Milano. — 419.
- Bialystok*. — 651.
- Biel*, lac în Elveția. — 631.
- Biella*, oraș la nord-vest de Novara. — 230, 466.
- Binasco*, localitate la sud de Milano. — 419, 429, 430, 469.
- Birkenhead*, port la vest de Liverpool. — 237.
- Birmingham*. — 71.
- Blidah*, oraș la sud-vest de Alger. — 607.
- Boemia* (Cehia). — 367, 368, 395.
- Boffalora*, localitate în Italia superioară, la vest de Magenta. — 377, 378, 408—412, 415—419, 614.

- Boite*, afluent al Piavei în Italia superioară. — 258.
- Bologna*, oraș și provincie în Italia superioară. — 617.
- Bombay*. — 323—326.
- Bonneville*, oraș în Savoia. — 632.
- Bordeaux*. — 195.
- Borgolorte*, localitate la sud de Mantua. — 213, 265.
- Bormida*, afluent al lui Tanaro în Italia superioară. — 229, 230, 258.
- Bormio* (Worms), localitate în Italia superioară, la sud de pasul Stilfs. — 253.
- Bosnia*. — 332.
- Boulogne*, port în Franța. — 194, 196, 284, 408.
- Bourg-Saint-Maurice*, localitate în Savoia. — 628.
- Bozen* (Bolzano), oraș în Tirol. — 266, 270.
- Brabant*, provincie în Belgia. — 283, 287.
- Bradford*, oraș în Anglia centrală la vest de Leeds. — 568.
- Brandenburg*. — 496.
- Braullo, Monte*, pisc în Italia superioară la nord de Bormio. — 256.
- Brenner*, trecătoare în Tirol. — 252, 254, 259, 272, 273.
- Brenta*, fluviu în Italia superioară, se varsă în Marea Adriatică. — 218, 252, 260.
- Brenta* (Valea Brentei), vezi Val Sugana.
- Brescia* (Brixia), oraș și provincie în Italia superioară. — 183, 395, 450.
- Breslau* (Wroclaw). — 368, 386.
- Briançon*, oraș în Franța, la sud-est de Grenoble. — 230, 621, 626.
- Brianza*, provincie la sud de lacul Como. — 467.
- Bridgeton*, cartier muncitoresc în Glasgow. — 225.
- Bronzell*, localitate la sud de Fulda. — 277, 296, 309, 452, 491, 573, 576.
- Broye*, fluviu în Elveția. — 631.
- Brügge* (Bruges), oraș în Belgia. — 284.
- Brunecken* (Brunico), oraș în Tirol. — 252.
- Brünn* (Brno), oraș în Moravia. — 369.
- Bruxelles*. — 8, 10.
- Bückeburg*, oraș în Saxonia inferioară. — 506.
- Bucovina*, provincie între Prut și Nistru. — 291.
- Bulgaria*. — 332.
- Büren*, oraș în cantonul elvețian Berna. — 631.
- Burnley*, oraș la nord de Manchester. — 237.

C

- Cabo Negro*, lanț muntos și cap pe țărmul marocan al Mării Mediterane. — 596.
- Cadore, Pieve di*, provincie în Italia superioară. — 252.

- Calais*, port în nordul Franței. — 285.
- Calcutta*. — 119, 321—323, 548, 553.
- California*. — 537.
- Calliano*, localitate în Tirol. — 266.
- Calton*, cartier muncitoresc în Glasgow. — 225.
- Cambio*, localitate în Italia superioară la nord-vest de Alessandria. — 359, 371, 372.
- Cambridge*, oraș la nord de Londra. — 132.
- Campagna romană*, provincie în Italia centrală. — 179.
- Campoformio*, localitate în Italia superioară, la sud de Udine. — 402, 569.
- Canalul Mîneclii*. — 619.
- Canalul de Suez*. — 490.
- Canton*. — 548, 556, 562, 579.
- Țărcare*, localitate în Italia superioară, la nord-vest de Savona. — 638.
- Carintia*. — 218, 252, 258, 272.
- Cartagina*, în antichitate oraș pe țărmul de nord al Africii. — 145.
- Casale*, oraș în Italia superioară. — 183, 230, 231, 261, 262, 343, 344, 359—362, 371, 373, 374, 377, 378, 389, 390, 405, 467, 476, 614, 627, 641.
- Casalino*, localitate lângă Novara. — 393.
- Casteggio*, localitate la sud de Pavia. — 382, 391—393.
- Castelgoffredo*, localitate la sud-vest de lacul Garda. — 430, 432, 435, 439, 443, 444.
- Castelletto Mendosio*, localitate la sud-vest de Milano. — 418, 468.
- Castelnuovo Scrivia*, localitate în Italia superioară la nord-est de Alessandria. — 379.
- Castenedolo*, localitate în Italia superioară la sud-est de Brescia. — 431.
- Castiglione delle Stiviere*, localitate la sud-vest de lacul Garda. — 212, 266, 430—435, 438, 443—445, 470, 471, 475, 615.
- Castilla*. — 591.
- Castillejos* (la Condesa), ruine pe țărmul marocan al Mării Mediterane, la sud de Céuta. — 595, 596, 597.
- Catalonia*. — 637.
- Cavriano*, localitate la sud de lacul Garda. — 431, 432, 435, 444—446, 472, 614.
- Cayenne*, insulă pentru deportați în Guyana franceză. — 309, 331, 352, 619.
- Ceresara*, localitate la sud de lacul Garda. — 432, 435.
- Cerkasia*, regiune în nordul Caucazului. — 539.
- Cervo*, localitate în Golful Genova. — 635.
- Céuta*, oraș în Maroc. — 586—591, 597—598, 603—606.
- Ceva*, localitate în Italia superioară, la est de Mondovi. — 638.
- Cevedale*, munte în Alpi. — 255.
- Chablais*, provincie la sud de lacul Geneva. — 599, 621, 632.
- Châlons-sur-Marne*, oraș în nord-estul Franței. — 285.

- Châlons-sur-Saône*, oraș în estul Franței. — 491.
- Chambéry*, oraș în Savoia. — 599, 601, 621, 624, 626, 637.
- Château-Thierry*, oraș în nord-estul Franței, la sud-vest de Reims. — 281, 289.
- Châtel-Saint-Denis*, oraș în cantonul elvețian Waadt. — 631.
- Chaumont*, oraș în nord-estul Franței. — 281, 285.
- Cherbourg*, port în Normandia. — 178, 541.
- Cheshire*, comitat în vestul Angliei. — 221, 235, 239.
- Chiese*, afluentul lui Oglio în Italia superioară. — 232, 252, 258, 260, 430, 431, 439, 443—446, 447, 449, 470, 497, 616.
- China*. — 63, 106, 145, 328, 490, 548, 552, 557, 558, 559—562, 578—582.
- Chivasso*, oraș la nord-est de Torino. — 361.
- Cinhe*. — 548.
- Cividale del Friuli*, oraș în Italia superioară, la poalele Alpilor Iulici. — 252.
- Coasta de Aur*. — 428.
- Col d'Argentera*, trecătoare în Alpii Maritimi. — 623, 639.
- Col di Nava*, munte în Italia superioară, la nord-vest de Oneglia. — 638, 641.
- Col di Tenda*, trecătoare în Alpii Maritimi. — 230, 274, 344, 345, 601, 622, 636—641.
- Comacchio*, oraș în Italia superioară la nord de Ravenna. — 331.
- Comasco*, provincie la sud-vest de lacul Como. — 467.
- Como*, lac (Lago di Como) în Italia superioară. — 253, 254—258, 270, 394.
- Como*, oraș la extremitatea de sud a lacului Como. — 394.
- Compiègne*, oraș la nord-est de Paris. — 281, 284, 286, 304.
- Conegliano*, oraș în Italia superioară la nord de Treviso. — 218.
- Confienza*, localitate în Italia superioară, la est de Vercelli. — 403—405.
- Constantine*, capitala provinciei cu același nume din Algeria. — 597.
- Constantinopol* (Istanbul). — 539, 647, 648.
- Constanza*, lacul. — 254, 259.
- Corbetta*, localitate la vest de Milano. — 417, 418, 468.
- Cornale*, localitate în Italia superioară la nord-vest de Voghera. — 379.
- Corniche*, drum. — 638.
- Corsica*, insulă. — 295, 344.
- Cortina d'Ampezzo*, principala localitate din valea Ampezzo. — 252.
- Cozzo*, localitate în Italia superioară la nord-est de Casale. — 359.
- Cracovia* (Kraków). — 302, 331, 492.
- Cremona*, oraș în Italia superioară. — 183, 258, 271, 430.
- Crescentino*, oraș în Italia superioară, la sud-vest de Vercelli. — 230.

- Creta* (Candia). — 649.
Crimeea. — 180, 358, 486, 487.
Croydon, oraș la sud de Londra. — 237.
Cuneo (Coni), oraș și provincie în Italia superioară. — 638.
Curtatone, localitate la vest de Mantua. — 264.
Custozza, localitate la sud-est de lacul Garda. — 212, 233, 265, 364.

D

- Dagu*. — 547, 552.
Danemarca. — 291, 346, 368.
Danzig (Gdańsk). — 212, 266, 275, 386, 389.
Dardanele, strâmtoare. — 490.
Darmstadt. — 452.
Defileul caudin, aproape de Caudiae (Roma antică). — 275.
Dego, localitate la vest de Genova. — 212, 233, 475, 640.
Delhi. — 118.
Delitzsch, oraș la nord-vest de Leipzig. — 528.
Demonte, localitate în Italia superioară, la sud-vest de Cuneo. — 636.
Derbyshire, comitat în Anglia centrală. — 221, 239.
Dervio, localitate la lacul Como. — 255.
Desenzano, oraș la sud-vest de lacul Garda. — 444.
Deutz, oraș pe Rin, astăzi cartier din Colonia. — 286.
Dijon, oraș în estul Franței. — 284.
Dora Baltea, afluent stîng al Padului. — 361, 362, 371—373, 405, 466, 619.
Dora Riparia, afluent stîng al Padului. — 619.
Douai (Douay), oraș în nordul Franței, la sud de Lille. — 285, 287, 292.
Dresda. — 490.
Dunăre. — 259, 267, 313, 320, 646—648, 651, 652.
Dundee, oraș în Scoția, la nord-est de Edinburgh. — 226.
Dunkerque, port în nordul Franței, la sud de Calais. — 280, 622.
Düsseldorf. — 474.
Dyle, rîu în Belgia. — 283.

E

- East Riding*, provincie în comitatul englez Yorkshire. — 239.
Ecluse, fort în sud-estul Franței, la sud de Geneva. — 622, 632.
Eggmühl, localitate la sud de Regensburg. — 233.
Egipt. — 25, 116, 149, 488, 649.
Ehrenbreitstein, oraș lângă Koblenz pe Rin. — 286.
Eider, rîu care formează granița între Schleswig și Holstein. — 291.
Eisenach. — 528.
Elba. — 313, 409.
Elberfeld (Wuppertal). — 242.

Elveția. — 209, 230, 232, 252, 254, 258, 259, 287, 356, 359, 426, 490, 599—602, 613, 619—622, 629—634, 643.

Épernay, oraș în nord-estul Franței. — 281.

Epinal, oraș în estul Franței. — 285.

Epping Forest, pădure lângă Londra. — 699.

Epsom, oraș la sud-vest de Londra. — 188.

Erlurt. — 277, 409, 413, 575, 696.

Escout (Schelde). — 283, 292.

Essex, comitat în nord-estul Angliei. — 239.

Etruria, în antichitate provincie în vestul Italiei centrale. — 617.

Europa. — 46, 124, 136, 138, 145, 151, 155, 166, 176, 182—187, 196, 206, 213, 218, 228, 249, 260, 263, 284, 289, 295, 297, 300, 302—306, 308, 310, 312—316, 320, 324, 332, 335, 337, 339, 342, 348—351, 384, 397—401, 415, 443, 460, 481, 488—493, 500—502, 523, 524, 531, 544, 545, 562, 570—571, 574, 584, 585, 617, 645, 651, 683, 695.

F

Fara Novarese, localitate la nord-vest de Novara. — 378.

Faucigny, provincie în Savoia. — 599, 621, 632.

Fella, afluent al lui Tagliamento în Italia superioară. — 258.

Fenestrelle, localitate la vest de Torino. — 626.

Ferney, (Fernex), localitate în estul Franței, la vest de lacul Geneva. — 425.

Ferrara, oraș și provincie în Italia superioară. — 263, 331, 617.

Fez (Fes), oraș în Maroc. — 589.

Filippi, odinioară oraș în Macedonia. — 693.

Finstermünz, trecătoare și localitate în valea Innului. — 254, 257, 259, 270.

Fiume (Rijeka), port în Croația. — 543.

Fleurus, sat în Hainaut, la nord de Charleroi. — 283.

Florența. — 523.

Forli, oraș și provincie în Italia superioară. — 617.

Franconia. — 452.

Frankfurt pe Main. — 119, 310, 311, 341, 368, 385, 452, 528, 575, 576, 696.

Franța. — 41, 64, 118, 176—204, 207, 210, 218, 247—254, 258, 261, 263, 270, 274—297, 300—305, 308—310, 313, 314, 318—319, 330—335, 338—341, 346—352, 357, 363, 384—387, 400, 426, 427, 436, 453—458, 462, 476, 481, 484—492, 493, 500—504, 507, 521, 569, 570, 584, 599—602, 611—613, 616—625, 629, 632, 633, 637—649, 651, 652.

Frassineto, localitate în Italia superioară, la est de Casale. — 371.

Freiburg, capitala cantonului elvețian cu același nume. — 602, 631.

Fréjus, oraș în Franța, la Marea Mediterană. — 622.

Friedrichstadt, oraș în Schleswig. — 291.

Fuh-Kien, provincie în sud-estul Chinei. — 581.

- Furka*, trecătoare în Alpii Bernezi la sud de St. Gotthard. — 633.
- Füssen*, oraș în Bavaria. — 253, 270.
- G**
- Galashiels*, localitate în Scoția. — 226.
- Galiția*, regiune în nordul Carpaților. — 286, 291, 311, 366.
- Galia Cisalpină*, parte a Galiei, Italia superioară de azi. — 212, 251.
- Gambolò*, localitate în Italia superioară la est de Novara. — 378.
- Gand*, oraș în estul Flandrei. — 284.
- Gange*, fluviu în India. — 506.
- Garda* (Lago di Garda) lac în Italia superioară. — 213, 262, 270, 395, 431, 434, 443, 448, 470, 471.
- Garessio*, oraș pe cursul superior al lui Tanaro. — 638.
- Garlasco*, localitate la vest de Pavia. — 375, 379, 407, 409, 412, 467.
- Gemmi*, munte și trecătoare în cantonul elvețian Wallis. — 633.
- Geneva*, lac. — 631—634.
- Geneva*. — 230, 252, 600, 602, 620, 629—632.
- Genévois*, provincie în Savoia. — 599, 621, 632.
- Genova*. — 230—232, 258, 274, 330, 344, 345, 358, 360, 362, 371, 373, 379, 465, 601, 620, 638—640.
- Georgia* (Gruzia). — 347.
- Germania*. — 119, 166, 178, 201, 205, 211, 218, 219, 247—251, 257—261, 269—278, 281, 284—296, 305—311, 318, 319, 332, 340, 341, 351, 353, 355—357, 384—388, 400, 426, 435, 437, 451, 452, 463, 475, 481, 494—498, 502, 503, 506—508, 510, 573, 575—576, 611—613, 620, 629, 642—653, 691, 695—696.
- Germersheim*, localitate la nord-vest de Karlsruhe. — 286.
- Gibraltar*, strimtoare. — 590.
- Ginestrello*, localitate în Italia superioară, la sud-vest de Montebello. — 382, 392.
- Giudicarie*, provincie în sudul Tirolului. — 232, 252, 257, 258.
- Glarus*, canton în Elveția. — 630.
- Glasgow*, oraș în Scoția. — 541.
- Gloucester*, oraș în sud-vestul Angliei. — 563—568.
- Glurns* (Glorenza), oraș în sudul Tirolului. — 270.
- Goito*, localitate în nord-estul Mantuei. — 264, 432, 435, 444—445, 450.
- Gotha*. — 612, 613.
- Gotthard*, vezi St. Gotthard.
- Gradisca d'Isonzo*, oraș la nord de Triest. — 219.
- Gradisca*, oraș în Bosnia, pe Sava. — 472.
- Granița militară*, regiune. — 205, 207, 210, 472.
- Graubünden*, canton în Elveția. — 259, 629, 630, 635.
- Gravellona Toce*, localitate la vest de lacul Maggiore. — 378.
- Gravesend*, oraș la sud-est de Londra. — 237.

- Grecia*. — 116.
- Grenoble*, oraș în sud-estul Franței pe Isère. — 280, 626.
- Gries*, munte în Alpii Lepontini. — 635.
- Groppello*, localitate la vest de Pavia. — 375, 378.
- Guidizzolo*, localitate la sud de lacul Garda. — 432, 435, 439, 443, 445—448.
- Guize*, oraș în nordul Franței, pe Oise. — 281.
- H**
- Hainaut* (Hennegau), provincie în Belgia. — 118.
- Halifax*, capitala provinciei canadiene Noua Scoție. — 393.
- Ham*, castel în orașul cu același nume, situat în nord-estul Franței. — 475, 483, 489.
- Hamburg*. — 86, 309, 324, 369.
- Hampstead*, suburbie în nord-vestul Londrei. — 169.
- Hanovra*. — 332, 340, 387, 427, 528, 696.
- Hartlepool*, oraș în nord-estul Angliei. — 237.
- Harwich*, oraș la nord-est de Londra. — 506.
- Hawick*, oraș în Scoția. — 226.
- Helgoland*. — 166.
- Hessen — Darmstadt*. — 209, 436.
- Hessen — Kassel*. — 573, 575—577.
- Hohentriedberg* (Dobromierz), oraș în Silezia, la sud-vest de Jelenia Góra. — 294.
- Hohenlinden*, localitate la est de München. — 267.
- Hongkong* (Seangan). — 550.
- I**
- Ianțzi*. — 581.
- Iena*. — 210, 275, 282, 613.
- Ilanz*, oraș în cantonul elvețian Graubünden. — 256.
- India*. — 119, 123, 128, 296, 321—328, 346, 519, 520, 550, 557, 562, 579, 587, 604, 671.
- Indiile occidentale*. — 118.
- Indiile orientale*. — 118, 518, 519, 581.
- Ingolstadt*, oraș la sud-est de Nürnberg. — 272.
- Inn*, afluent al Dunării. — 254, 257, 259.
- Innsbruck*, oraș în Tirol. — 259, 266, 270.
- Insulele Ionice*, grup de insule pe țărmul de vest al Greciei. — 296.
- Irlanda*. — 42, 43, 220, 242, 243, 529, 532, 671.
- Isar*, afluent al Dunării. — 272.
- Iseo*, lac. — 257.
- Isère*, afluent al Rhône-ului. — 623.
- Isonzo*, fluviu în Italia superioară, se varsă în Marea Adriatică. — 252, 260, 264—266, 272, 273, 286.
- Italia*. — 118, 176—181, 186, 189, 191, 194, 195, 204, 207, 210—219, 233, 247—260, 263—266, 270—277, 280, 283, 286—289, 293—295, 304—306, 309—314, 318, 319, 330, 331, 335, 337, 343, 350—352, 355, 358,

- 363, 374, 379, 384, 389, 390, 398—403, 421, 426, 436, 440, 450, 452, 454—463, 474—476, 480, 484, 486, 493, 495, 501, 521—525, 540, 569—571, 576, 585, 600—602, 611, 612, 617, 618, 620, 623—630, 639—648, 650, 691.
- Ivangorod* (Deblin), oraș pe Vistula. — 651.
- Ivrea*, oraș în Italia superioară, la nord-vest de Vercelli. — 254, 361, 627.
- J**
- Jamaica*, insulă în Antilele Mari. — 146.
- Japonia*. — 145.
- Jemappes*, oraș în Belgia la vest de Mons. — 283.
- Jillich*, oraș la nord-vest de Aachen. — 287.
- Julier*, trecătoare în Alpi în cantonul elvețian Graubünden. — 255, 256.
- Jura*, lanț muntos în centrul Europei, cuprins între Jura francezi, Jura elvețieni, Alpii Suabi și Alpii Franconi. — 284, 602, 622, 630, 632.
- K**
- Kabul*, capitala Afganistanului. — 553.
- Kalisz*, oraș în Polonia, la vest de Łódź. — 427.
- Kandahar*, oraș în sud-estul Afganistanului. — 554.
- Karfreit* (Caporetto), localitate pe Isonzo. — 252.
- Kars*, oraș în estul Turciei asiatice. — 490.
- Kassel*. — 368, 385.
- Kastel*, oraș pe Rin, azi cartier din Mainz. — 285.
- Keahta*, oraș la sud de lacul Baikal. — 138.
- Kehl*, oraș pe Rin la est de Strasbourg. — 285.
- Kew*, localitate la vest de Londra. — 699.
- Kinzig-Kulm*, munte și trecătoare în cantonul elvețian Uri. — 256.
- Klagenfurt*, oraș în Carintia. — 259, 266, 270.
- Klön*, vale de-a lungul râului Linth în cantonul elvețian Glarus. — 256.
- Koblenz*. — 436.
- Köln* (Colonia) — 283, 284, 287, 308.
- Komorn* (Komárom), oraș în Ungaria. — 364, 389.
- Kütahya*, oraș în nord-vestul Turciei asiatice. — 539.
- L**
- Lago Maggiore*, lac în Italia superioară și Elveția. — 359, 371, 378, 394, 467.
- Laibach* (Ljubljana), oraș în Slovenia. — 340, 651.
- Lambessa* (Lambèse), localitate în provincia algeriană Constantine. — 309, 331, 619.
- Lambro*, afluent stîng al Padului. — 430, 471.
- Lancashire*, comitat în nord-vestul Angliei. — 221, 235, 237, 239.
- Landrecies* (Landrecy), oraș în nord-estul Franței. — 282.

- Langres*, platou. — 643.
- Lans-le-Bourg* (Lanslebourg), localitate în Savoia, pe Arc. — 626, 628.
- Larache* (El-Araiche), oraș pe țărmul marocan al Atlanticului, la sud de Tanger. — 589, 598, 608.
- Lausanne*. — 254, 627.
- Lauterburg*, oraș în Alsacia, la sud-est de Weissenburg. — 280.
- Lecco*, oraș pe lacul Como. — 253, 395.
- Legnago*, oraș la est de Mantua. — 213—217, 231, 263, 264, 432, 479, 481.
- Leipzig*. — 385, 409, 413, 694.
- Lemberg* (Lwow). — 368.
- León*, provincie în nord-vestul Spaniei. — 591.
- Levant*, regiune de coastă în partea de est a Mării Mediterane. — 118.
- Liège*. — 284
- Ligny*, localitate în Belgia, la vest de Namur. — 283.
- Lille*, oraș în nordul Franței. — 285, 292.
- Lindau*, oraș pe insula Mainau pe lacul Constanța. — 259.
- Liverpool*. — 375, 551.
- Livorno*, port în Italia. — 391.
- Loano*, localitate în Golful Genova. — 640.
- Lodi*, oraș la sud-est de Milano. — 183, 475.
- Loire*, fluviu în Franța. — 280, 290.
- Lombardia*, provincie în Italia superioară. — 177, 179—181, 189—191, 212, 213, 231, 232, 248—250, 253, 258, 260, 262, 268—273, 277, 295, 330, 337, 343, 380, 389, 399, 415, 461—463, 468, 487, 504, 570, 600, 617, 618, 629, 636, 641, 646.
- Lombardo-Veneția* (Regatul lombardo-venețian). — 183, 232, 334, 367.
- Lomellina*, provincie în Italia superioară. — 371—374, 377—380, 390, 408, 415, 614, 620.
- Lomello*, localitate în Italia superioară, la est de Casale. — 359, 362, 371.
- Lonato*, oraș la sud-est de lacul Garda. — 430—434, 443, 444, 476, 615.
- Londra*. — 10, 76, 86, 184, 187, 239, 289, 321, 322, 324, 328, 340, 348, 372, 398, 484, 504—506, 519, 526, 527, 540, 542, 543, 545, 549, 552, 553, 694.
- Lorena*. — 249, 293.
- Lucerna*, canton în Elveția. — 633.
- Lukkos*, fluviu în Maroc. — 589.
- Lukmanier* (Lukmaier), munte și trecătoare în Graubünden. — 255.
- Lunéville*, oraș în nord-estul Franței, la sud-est de Nancy. — 304.
- Lützen*, oraș la sud-est de Mersburg. — 409, 413.
- Luziensteig*, trecătoare în cantonul elvețian Graubünden. — 257.
- Lyon*. — 190, 204, 231, 280, 284, 344, 345, 620, 624, 626, 643.
- Lys*, afluent al Dorei Baltea în Italia superioară. — 282.

M

Maas (Meuse), fluviu în Franța, Belgia și Olanda. — 281—287, 292, 642.

- Maastricht*, oraș în sud-estul Olandei. — 284, 287.
- Macedonia*, ținut muntos în sudul Peninsulei Balcanice. — 149.
- Madagascar*, insulă în Oceanul Indian. — 197.
- Madrid*. — 552.
- Magdeburg*. — 368, 385, 386, 506.
- Magenta*, oraș la vest de Milano. — 408—422, 429, 430, 439, 442, 443, 468—470, 473, 476, 497, 615, 616.
- Main*, riu. — 274.
- Mainz*. — 284.
- Malaga*, provincie în sudul Spaniei. — 596.
- Malborgeth*, localitate în Carintia. — 257.
- Malwa*, provincie în India. — 326.
- Manchester*. — 329, 520, 542, 580.
- Mannheim*. — 284.
- Mantua*, oraș în Italia superioară. — 212—218, 232, 250, 260, 262—266, 270—272, 286, 291, 314, 432, 435, 443, 447, 449, 475, 476, 479, 481, 569, 617, 693.
- Marea Adriatică*. — 183, 213, 252, 260, 364, 521, 616.
- Marea Baltică*. — 291.
- Marea Britanie*. — 42, 241, 313, 532—537, 541, 548, 549.
- Marea Mediterană*. — 178, 180, 213, 345, 347, 400.
- Marea Nordului*. — 283, 284, 491.
- Marengo*, localitate în Italia superioară, la est de Alessandria. —
- 212, 219, 230, 233, 253, 267, 372, 475, 627.
- Mariembourg*, oraș în sudul Belgiei. — 282.
- Marignano*, vezi *Melegnano*.
- Marne*, afluent al Senei. — 281, 284, 285, 289.
- Maroc*. — 197, 586, 589, 591, 603, 606—608.
- Marsilia*. — 195, 330, 358, 375.
- Martinsbruck*, localitate în cantonul elvețian Graubünden. — 255.
- Maryland*, stat în America de Nord. — 63.
- Massachusetts*, stat în S.U.A. — 690.
- Maubeuge*, oraș în nordul Franței. — 282.
- Maurienne*, provincie în Savoia. — 599, 621.
- Meaux*, oraș la nord-est de Paris. — 281.
- Medeah*, oraș la sud-vest de Alger. — 607.
- Medole*, localitate la nord-est de Mantua. — 266.
- Melegnano* (înainte Marignano), localitate la sud-est de Milano. — 212, 430, 431, 470, 615.
- Mentue*, riu în cantonul elvețian Waadt. — 631.
- Mequinez* (Meknès), oraș în Maroc, la sud-vest de Fez. — 589.
- Metz*, oraș în estul Franței. — 190, 285, 436.
- Mexic*. — 324.
- Mézières*, oraș în Franța, pe Meuse. — 282.

- Middlesex*, comitat în Anglia. — 237, 239.
- Milano*. — 177, 181, 183, 215, 219, 232, 253, 259, 274, 314, 358, 365, 380, 390, 406, 409—418, 423, 429, 467—469, 540, 615, 640.
- Millesimo*, localitate la vest de Genova. — 212, 233, 469, 475, 640.
- Mincio*, afluent stîng al Padului. — 191, 204, 212—219, 228—233, 250, 256, 260—266, 269—272, 275, 280, 286, 287, 291, 292, 296, 311, 313, 358, 423, 425, 429—432, 447, 449, 457, 462, 470, 471, 479, 506, 570, 611, 612, 644, 693.
- Modena*, oraş şi provincie în Italia superioară; odinioară ducat. — 179, 181, 183, 309, 314, 334, 354, 461, 463, 522, 523, 572, 617.
- Modlin* (Novo-Georgievsk), oraş la nord-vest de Varşovia. — 651.
- Mogador*, oraş pe ţărmul marocan al Mării Mediterane. — 589, 608.
- Moldova*. — 297, 306, 311, 347, 490, 541, 646.
- Mondovi*, oraş în Italia superioară la sud-vest de Alessandria. — 212, 233.
- Monferrat*, provincie în Italia superioară. — 620.
- Mons*, oraş în Belgia. — 281.
- Mont Blanc*, munte în Alpii Savoiazi. — 601, 622, 632.
- Mont Cenis*, munte şi trecătoare. — 230, 232, 330, 345, 360, 601, 623—628, 636, 638.
- Mont Chattequarré*, munte. — 628.
- Montebello*, localitate în Italia superioară, la est de Voghera. — 375, 379, 382—383, 391—393, 406, 407, 420, 439, 466, 475, 614.
- Monte Corno*, munte în Alpi, la vest de Bormio. — 255.
- Monte Gavia*, munte în Italia superioară, la sud de Bormio. — 255.
- Monte Negro*, lanţ muntos în Maroc. — 595, 596, 606.
- Montenotte*, localitate în Italia superioară, la vest de Genova. — 212, 233, 469, 475, 640.
- Monte Rosa*, munte în Wallis. — 635.
- Montevideo*, capitala Uruguay-ului. — 178.
- Mont Géant*, munte în Alpii Savoiazi. — 622.
- Mont Genève*, munte şi trecătoare în Alpii Cottici. — 231, 345, 623, 626, 628.
- Montchiari*, localitate în Italia superioară, la sud-vest de lacul Garda. — 432, 435.
- Mont Iseran*, munte şi trecătoare. — 601, 628.
- Montmélian*, canton şi oraş în Savoia. — 624.
- Mont Thabor*, munte în Alpii Cottici. — 622, 626.
- Moravia*. — 311.
- Mortara*, oraş la sud-est de Novara. — 372, 379, 409, 410, 413, 414, 467.
- Moscova*. — 554.
- Mosela* (Moselle). — 282, 289.
- Moutiers-en-Tarentaise*, oraş în Savoia. — 601, 628.
- München*. — 266, 270, 274, 275, 368, 385.

- Münster*, oraș în Westfalia. — 569.
- Münster*, localitate în cantonul elvețian Graubünden. — 629.
- Münster*, vale în cantonul elvețian Graubünden. — 255.
- Munte negru*, ținut la Marea Adriatică. — 306, 541.
- Muota*, localitate și vale în cantonul Schwyz. — 256.
- N
- Näfels*, localitate în cantonul elvețian Glarus. — 256.
- Namur*, oraș în sudul Belgiei. — 283—285.
- Nancy*, oraș în Franța la sud de Metz. — 285, 355.
- Nassau*. — 452, 453.
- Naviglio*, riu în Italia superioară. — 418.
- Naviglio-Grande*, canal în Italia superioară. — 417.
- Neapole*. — 176, 179, 180, 251, 263, 309, 334, 354, 402, 463, 617, 644.
- Neuchâtel* (Neuenburg), oraș și canton în Elveția. — 602.
- Neuchâtel*, lac în Elveția. — 630.
- Neuenburg*, vezi *Neuchâtel*.
- Neuss* (Nyon), oraș în cantonul elvețian Waadt. — 285.
- Newfoundland*, insulă în partea de vest a Atlanticului. — 434.
- New South Wales*, stat în Australia. — 537.
- New York*. — 333.
- Ninbo*, port în estul Chinei. — 548.
- Nisa*, oraș, fost comitat pe țărmul Mării Mediterane. — 230, 344, 400, 600—602, 618, 620, 623, 635—646, 650.
- North Riding*, provincie în comitatul englez Yorkshire. — 221.
- Noua Zeelandă*, grup de insule în Oceanul Pacific. — 533.
- Novara*, oraș la vest de Milano. — 181, 212, 230, 233, 359, 371, 372, 378, 405, 406, 409, 410, 412, 414, 418, 467, 468, 614.
- Novarese*, vezi *Fara Novarese*.
- Novi*, oraș în Italia superioară la sud-est de Alessandria. — 212, 229, 371—373, 379, 390, 405.
- O
- Oceanul Atlantic*. — 381, 403, 573.
- Oder*. — 291, 427.
- Oglio*, afluent stîng al Padului. — 232, 252, 256, 260, 470.
- Oise*, afluent al Senei. — 281, 284, 285, 289.
- Olanda*. — 42, 112, 249, 292, 293, 426, 507.
- Olmütz* (Ólomouc), oraș pe Morava. — 576.
- Onglia*, oraș în Golful Genova. — 601, 635, 638.
- Orba*, afluent al Bormidei în Italia superioară. — 229, 262.
- Orbe*, fluviu în Elveția, se varsă în lacul Neuchâtel. — 631.
- Oriolo*, localitate în Italia superioară, la nord de Voghera. — 382.

- Orléans*, oraș la sud-vest de Paris. — 280.
- Ostende*, localitate balneară în Belgia. — 285.
- Oudenarde* (Audenarde), oraș în Belgia, la sud de Gand. — 283.
- Oxford*, oraș la nord-vest de Londra. — 132.
- P
- Pad*, fluviu în Italia de nord. — 212—214, 218, 228—231, 248, 250—253, 260—263, 267—271, 275, 280, 288, 292, 296, 311, 313, 343, 344, 353, 359—362, 371—382, 385, 389—391, 406, 409, 411, 412, 418, 430, 455, 466—470, 476, 601, 611, 636, 641, 644.
- Padua*, oraș în Italia superioară. — 264.
- Palatinat*. — 436.
- Palestro*, localitate în Italia superioară, la sud-est de Vercelli. — 393, 403—407, 467, 614.
- Panix*, trecătoare în Alpi în cantonul elvețian Glarus. — 256.
- Paris*. — 8, 141, 178, 183—185, 193, 198, 204, 280, 281, 284—290, 303, 306, 312, 333, 344, 345, 348, 355, 356, 371, 424, 465, 470, 489, 491, 502, 522, 524, 528, 542, 543, 545, 570, 618, 619, 623, 629, 643, 649, 697.
- Parma*, oraș și provincie în Italia superioară, fost ducat. — 179, 181, 183, 309, 314, 334, 353.
- Pavia*, oraș la sud de Milano. — 183, 212, 251, 274, 371, 372, 377, 378, 381, 391, 409—415, 419, 430, 467, 469.
- Peiho*, fluviu în nordul Chinei. — 547—549, 556, 559—562.
- Pekin*. — 547, 549, 550, 551, 552, 553, 555, 556, 560, 561.
- Persia* (Iran). — 119, 553.
- Peru*. — 676.
- Peschiera*, oraș la extremitatea de sud a lacului Garda. — 213—218, 231, 250, 263, 264, 270, 271, 286, 366, 443, 444, 450, 479, 693.
- Pesta*, parte a Budapestei de azi. — 364, 543.
- Peterlingen* (Payerne), oraș în cantonul elvețian Freiburg. — 631.
- Petersburg*, vezi *St. Petersburg*.
- Peutelstein*, trecătoare în Alpi. — 252, 258.
- Philippeville*, oraș în Belgia. — 282.
- Piacenza*, oraș și provincie în Italia superioară. — 258, 271, 331, 344, 359, 371, 378, 381, 382, 390, 391, 409, 410, 412, 414, 430, 522, 524, 614.
- Piadena*, localitate în Italia superioară, la est de Cremona. — 431, 470.
- Piave*, fluviu în Italia superioară, se varsă în Marea Adriatică. — 252, 260.
- Piemont*, provincie în Italia superioară, odinioară parte a regatului Sardiniei. — 176—181, 186, 191, 207, 212, 228—233, 253, 257—262, 270, 278, 335, 337, 339, 343—346, 359, 360, 365, 370, 376, 379, 390, 398, 399, 400, 462—466, 475, 479, 523, 545, 600—602, 616—622, 636—642, 644, 646.
- Pirano*, port la sud-vest de Triest. — 364.
- Pirinei*, masiv muntos. — 291, 637, 640.

- Pisoc*, munte în cantonul elvețian Graubünden. — 255.
- Pizzighettone*, oraș în Italia superioară, pe Adda. — 271.
- Plombières*, oraș în estul Franței. — 400.
- Podul Dracului*. — 256.
- Pola*, port la capătul de sud al Istriei. — 364.
- Polonia*. — 286, 291, 400, 437, 648, 650, 651.
- Pontafel*, localitate și trecătoare în Carintia. — 252, 257, 258.
- Pont-de Beauvoisin*, oraș în sud-estul Franței. — 254.
- Pontecurone*, localitate în Italia superioară, la nord-est de Alesandria. — 353.
- Portugalia*. — 291, 490.
- Poschiavo*, localitate în cantonul elvețian Graubünden. — 629.
- Pozzolengo*, localitate la sud de lacul Garda. — 439, 443, 449.
- Praga*. — 143, 369.
- Pragel*, trecătoare în Alpi. — 256.
- Pralognan*, localitate și trecătoare în Savoia, la sud-est de Moutiers. — 628.
- Pressburg* (Bratislava). — 269.
- Principatele dunărene*.
- Provence* (Provența), provincie în sud-estul Franței. — 231, 344.
- Provincia renană*. — 7.
- Prusia*. — 178, 185, 186, 190, 207—210, 241, 248, 282, 286, 306, 308—310, 313, 330, 339—341, 350, 351, 353, 355—357, 363, 387, 400, 426, 427, 434, 435, 440, 452, 460, 463, 481, 488—506, 570, 573—577, 585, 617, 646—648, 651, 652, 691, 693—696.
- Punjab*, provincie în nord-vestul Indiei. — 531.

Q

Quebec, port și capitala provinciei canadiene cu același nume. — 434.

R

Raab (Győr), oraș în Ungaria, la vărsarea Raab-ului în Dunăre. — 364.

Rabat, oraș în Maroc, la vest de Fez. — 589.

Race, cap la extremitatea de sud-est a insulei Newfoundland. — 375.

Ravenna, oraș și provincie în Italia superioară. — 617.

Regensburg. — 469.

Regiunea Veneției. — 216, 617, 646.

Reichenberg (Liberec), oraș în nordul Boemiei. — 368.

Reims, oraș în nord-estul Franței. — 285.

Reschen-Scheideck, trecătoare în Alpii Tirolezi. — 255, 256.

Reuss, afluent al Aare-ului în Elveția. — 255, 256.

Revere, localitate la sud-est de Mantua. — 263.

Rheineck (Rheinegg), localitate la vărsarea Rinului în lacul Constanța. — 629.

Rhône, fluviu în Elveția și Franța. — 230, 280, 318, 631, 632.

Rimini, oraș la Marea Adriatică. — 252, 620.

Rin. — 189, 211, 214, 218, 247, 255, 256, 259, 272, 273, 281, 283—292, 305, 311, 313, 341, 357, 385, 427, 436, 441, 475, 486, 492, 585, 602, 611—613, 616, 622, 633, 642, 644—652.

Riviera, țărmul Mării Mediterane între Cannes și La Spezia. — 640, 641.

Rivoli Veronese, localitate la est de lacul Garda. — 212, 265, 266, 270, 475.

Robecco, localitate în Italia superioară, pe Naviglio-Grande. — 419, 420, 468.

Rocroi, oraș în nord-estul Franței. — 282.

Roja (Roya), riu în Italia superioară. — 635, 636.

Roma. — 48, 116, 133, 145, 149, 178, 179, 191, 308, 334, 354, 394, 398—402, 458, 463, 476, 521, 571.

Romagna, provincie în Italia centrală ; pînă în 1860 partea de nord a Statului Papal. — 461, 463, 523, 570, 617, 644.

Rosate, localitate la sud-vest de Milano. — 468, 615.

Rossbach, sat la sud-vest de Merseburg. — 294.

Rubicon, riu în Italia. — 194, 196, 251.

Rusia. — 105, 128, 177, 178, 183—190, 199, 210, 277, 286, 291, 304—306, 310, 313, 320, 330—333, 335, 339, 346—350, 363, 384, 387, 400, 426, 427, 432, 437, 453, 463, 489—495, 504, 505, 523, 527—528, 541, 547, 548, 552—555, 576, 577, 584, 645—653, 671, 695.

S

Saane, afluent al Aare-ului în Elveția. — 630, 631.

Saar, afluent al Moselei. — 285.

Saint-Barthélemy. — 628.

Saint-Gingolph, localitate pe malul sudic al lacului Geneva. — 631, 633.

Saint-Jean-de-Maurienne, oraș în Savoia, la nord-est de Grenoble. — 628.

Sale, localitate în Italia superioară, la nord-est de Alessandria. — 371.

Saleh, oraș în Maroc, la nord de Rabat. — 608.

Salford, localitate la sud-vest de Manchester. — 506.

Sallanches, oraș în Savoia, la nord-vest de Mont Blanc. — 632.

Salzburg. — 259, 266.

Sambre, afluent al Meusei. — 282, 286.

San Cassiano, localitate la sud de lacul Garda. — 431, 434, 444, 446, 472.

San Francisco. — 612.

San Marino, stat pitic în Peninsula Italică. — 354, 395.

San Martin, fort în Maroc, la vârsarea lui Vahad-el-Djelû în Marea Mediterană. — 605, 606, 608.

San Martino, așezare pe malul drept al Ticino-ului, lângă Magenta. — 418.

San Martino della Battaglia, localitate la sud de lacul Garda. — 444, 446.

- Santa Lucia*, localitate în Italia superioară, la sud-vest de Verona. — 215, 264, 266.
- Santhia*, oraș în Italia superioară, la nord-vest de Vercelli. — 230.
- Saorgio* (Saorge), localitate la nord-est de Nisa. — 639.
- Sardinia*, insulă în Marea Mediterană, odinioară o parte a Regatului Sardiniei. — 185, 194, 228, 229, 314, 318, 319, 334, 335, 339, 346, 350, 351, 454—458, 462, 463, 476, 523, 524, 571, 602, 617, 620, 632.
- Sattedj*, afluent al Indului. — 506.
- Satory*, cîmpie lângă Versailles. — 194, 303, 305, 417, 488.
- Savoia*, regiune între lacul Geneva, Rhône și Arc. — 230, 257, 361, 399, 465, 524, 599—602, 618—634, 637, 638, 641—646, 650.
- Savona*, oraș în Golful Genova. — 638—641.
- Saxonia*. — 386, 387, 395, 503.
- Schächen*, vale în cantonul elvețian Uri. — 256.
- Schleswig-Holstein*. — 309, 576, 647, 652.
- Schönbrunn*. — 480.
- Scotia*. — 42, 48, 63, 102, 220, 225, 226, 243, 541, 542.
- Scrivia*, afluent drept al Padului. — 371, 379.
- Sedan*, oraș în estul Franței. — 283.
- Selkirk*, oraș în Scoția. — 226.
- Semmering*, trecătoare în Alpii răsăriteni. — 476.
- Sena*. — 280—285.
- Sense* (Singine), afluent al Saane-ului în Elveția. — 630.
- Serbia*. — 306, 320.
- Serrallo*, clădire în ruinele unui vechi castel maur, la vest de Cêuta. — 586.
- Sesia*, afluent stîng al Padului. — 228, 229, 258, 261, 272, 343, 353, 359, 361, 371, 372, 377, 379, 390, 391, 393, 403, 406, 466.
- Sesto Calende*, localitate la extremitatea de sud a lacului Maggiore. — 230, 254, 394.
- Sevastopol*. — 289, 297, 389.
- Seysse*, oraș în Savoia, la nord-vest de Annecy. — 632.
- Sf. Elena*, insulă în Oceanul Atlantic. — 267, 301, 427, 484.
- Siberia*. — 63, 474, 553.
- Sicilia*. — 354.
- Siena*, oraș la sud de Florența. — 620.
- Silezia*. — 368, 386, 402.
- Simplon*, trecătoare în cantonul elvețian Wallis. — 253, 258, 260, 277, 632, 635.
- Sion*, colină la sud-est de Ierusalim; de asemenea denumire pentru Ierusalim. — 694.
- Sixmadun*, munte și trecătoare în Elveția. — 255.
- Soissons*, oraș la nord-vest de Reims. — 281, 284, 286.
- Solferino*, localitate la sud de lacul Garda. — 438—447, 450, 458, 471—474, 476, 479, 506, 614, 616, 693, 696.

- Solothurn*, oraș și canton în Elveția. — 632.
- Sommacampagna*, localitate la sud-est de lacul Garda. — 233, 265, 440.
- Sona*, înălțimi la sud-est de lacul Garda. — 265.
- Sondrio*, oraș în Italia superioară, pe Adda. — 620.
- Spania*. — 118, 123, 269, 291, 313, 552, 590, 607, 617, 637, 640.
- Sparta*. — 48.
- Spezia* (Spezzia), oraș și golf la sud-est de Genova. — 258.
- Splügen*, munte și trecătoare în cantonul elvețian Graubünden. — 253—258, 395.
- Spree*. — 425.
- Stalybridge*, oraș la est de Manchester. — 237.
- Statele Unite*. — 305, 490, 517, 518, 531, 533, 557, 573, 678, 683.
- Statul Papal*. — 176, 251, 399, 455, 617.
- St. Barcola*, localitate la nord de Triest. — 364.
- St. Bernhardin*, trecătoare în Alpi în cantonul elvețian Graubünden. — 255, 258.
- St. Bernhard, Marele*, trecătoare în Alpi, leagă valea Rhône-ului cu valea Dorei Baltea. — 219, 256, 258, 602, 626.
- St. Bernhard, Micul*, trecătoare în Alpi, leagă valea Isère-ului cu valea Dorei Baltea. — 254, 257, 623—629, 632, 638, 641.
- St. Gotthard*, masiv muntos și trecătoare în Elveția. — 255, 258, 630.
- St. Petersburg* (Leningrad). — 178, 185, 296, 302, 333, 340, 365, 387, 505, 540, 541, 554, 650.
- St. Pölten*, oraș în Austria, la vest de Viena. — 364.
- St. Quentin*, oraș în nord-estul Franței, pe Somme. — 285.
- Stelvio*, pas, vezi *pasul Stilis*.
- Stettin* (Szczecin). — 275, 386.
- Stilfs*, localitate în Italia superioară, la nord de pasul Stilfs. — 253.
- Stilfs*, pas în Alpi în Italia superioară, între Vintschgau și Veltlin. — 230, 232, 253, 254, 258, 270, 395.
- Storo*, localitate în Italia superioară, pe Chiese. — 257.
- Stradella*, oraș în Italia superioară, la nord-vest de Piacenza. — 371, 375, 379, 409, 412.
- Stradella*, trecătoare lângă orașul cu același nume, formată printr-o ramificare a Apeninilor până în apropierea Padului. — 379, 381, 391, 396.
- Strasbourg*, oraș în estul Franței. — 194, 280, 284.
- Stura di Demonte*, afluent al lui Tanaro în Italia superioară. — 623, 636, 639, 641.
- Stuttgart*. — 347, 400, 650.
- Suabia*. — 259, 260.
- Suedia*. — 102.
- Surrey*, comitat în sudul Angliei. — 239.
- Susa*, oraș la vest de Torino. — 360, 626.

S

Sanhal. — 548, 558, 560, 562.

T

Tagliamento, fluviu în Italia superioară, se varsă în Marea Adriatică. — 252, 261.

Tamisa. — 527, 549.

Tanaro, afluent drept al Padului. — 229, 261, 389, 638, 640, 641.

Tanger, oraș în Maroc. — 588, 589, 598, 608.

Tarentaise, provincie în Savoia. — 599, 621.

Teheran. — 554.

Terdoppio, afluent stîng al Padului. — 377, 378.

Termignon, localitate în Savoia. — 628.

Tessin, canton în sudul Elveției. — 620, 630.

Tetuán, oraș pe țărmul marocan al Mării Mediterane. — 587—591, 596—598, 603, 604, 606—608.

Tetuán, vezi *Vahad-el-Djelâ*.

Thionville, oraș în estul Franței, pe Mosela. — 285.

Thonon, oraș în Savoia, la lacul Garda. — 632.

Ticino (Tessin), afluent stîng al Padului. — 177, 216, 253, 258—265, 271, 340, 359—362, 375, 377, 379, 385, 394, 406, 408, 410, 414—423, 449, 467, 611, 614, 641.

Tientsin, port în estul Chinei. — 547, 549, 552, 560.

Tilsit (Sovietsk). — 646, 648, 651.

Tirol. — 214, 215, 217, 218, 219, 232, 252, 253, 258, 263—269, 273, 274, 395, 450, 571, 635.

Toblach (Dobbiaco), localitate și trecătoare în Tirol. — 266.

Tonale, trecătoare în Alpi în Italia superioară, între grupul Ortler și Adamello. — 232, 252—257.

Torino. — 178, 183, 196, 212, 229, 230, 339, 340, 344, 345, 359—361, 371, 393, 466, 524, 601, 620, 623, 638, 640, 642, 644.

Tortona, oraș în Italia superioară, la est de Alessandria. — 232, 359, 371, 379, 405.

Toscana, provincie în centrul Italiei; pînă în 1860 mare ducat. — 179, 309, 314, 334, 349, 353, 355, 391, 398, 400, 434, 461, 463, 522, 572, 617.

Toulon. — 190, 230, 330, 639.

Transilvania. — 332.

Treviso, oraș la nord de Veneția. — 259, 266, 270.

Triest. — 178, 218, 219, 248, 364, 368, 374, 450.

Troppau (Opava), oraș în nord-estul Moraviei. — 651.

Turbigo, localitate la vest de Milano. — 408, 418, 423, 615.

Turcia. — 119, 166, 178, 320, 332, 357, 400, 541, 553, 646, 647, 649, 695.

Turingia. — 452.

U

Uckermark. — 496.

Udine, oraș și provincie în Italia superioară. — 254, 635.

Ulm. — 268, 274, 613.

Ungaria. — 248, 311, 332, 368, 400, 436, 458, 540, 543—545, 646, 647, 648, 650, 652

Uri, canton în Elveția. — 630.

Usses, afluent al Rhône-ului în Savoia. — 632.

V

Vaccarizza, localitate la sud-est de Pavia. — 381, 391, 396.

Valahia (Muntenia). — 297, 306, 311, 347, 490, 541.

Vahad-el-Djelû, fluviu în Maroc, se varsă în Marea Mediterană. — 603, 605.

Val Anzasca, vale în cantonul elvețian Wallis. — 635.

Val Blegno (Blenio sau Brenno), vale a râului Blegno în cantonul elvețian Tessin. — 255.

Val Camonica, vale a râului Oglio, la est de Alpii Bergami. — 257.

Val de Lys, vale a râului Lys, la sud de Alpii din Wallis. — 635.

Val de Tignes, vale în Savoia, la nord-est de Moutiers. — 628.

Val di Caveragno, vale în Alpii Tessini. — 635.

Val di Vedro (Val Divedro), vale la nord-est de Alpii din Wallis. — 635.

Valeggio, localitate la sud de lacul Garda. — 444, 448, 449.

Valencia, provincie spaniolă la Marea Mediterană. — 637.

Valenciennes, oraș în nordul Franței, pe Escaut. — 292.

Valenza, oraș în Italia superioară, la nord de Alessandria. — 353, 359, 360, 371, 373, 374, 377, 389, 390, 405—410, 412—414.

Val Formazza, vale în Alpii Tessini. — 635.

Valladolid, oraș la nord-vest de Madrid. — 117.

Vallarsa, vale în Italia superioară, la est de lacul Garda. — 265.

Val Sabbia, vale la vest de lacul Garda. — 257.

Val Sassina, vale la est de lacul Como. — 255.

Val Sesia, vale în Italia superioară, la vest de lacul Maggiore. — 635.

Val Sugana (Brenta), valea Brentei în Italia superioară. — 212, 252, 259, 264, 270.

Valtellina, vezi *Veltlin*.

Val Trompia, vale la est de lacul Iseo. — 257.

Var, riu în sudul Franței. — 219, 231, 252, 635, 639.

Var, trecătoare. — 219, 231.

Varese, oraș la est de lacul Maggiore. — 394, 395.

Varesotto, provincie la est de lacul Maggiore. — 467.

Varșovia. — 296, 491, 646, 647, 651.

Văile valdenzilor — văi în Alpi. — 637.

Veltlin (Valtellina), vale pe cursul superior al râului Adda pînă la vărsarea acestuia în lacul Como. — 252, 255, 256, 394.

- Veneția**. — 141, 177, 178, 181, 248—250, 260, 312, 364, 399, 400, 456, 462, 618, 620, 644, 646.
- Venlo** (Venloo), oraș la sud de Nijmegen, pe Maas. — 283, 285, 287.
- Vercelli**, oraș în Italia superioară. — 229, 359—362, 371, 376—379, 393, 403—406, 409, 412, 413, 423, 467, 614.
- Verdun**. — 281.
- Verona**, oraș în Italia superioară. — 213—218, 259—266, 270, 431, 435, 450, 475, 479, 481, 499, 615, 636, 651.
- Vevey**, oraș la lacul Geneva. — 630, 631.
- Vezuviu**, vulcan lângă Neapole. — 176.
- Via Mala**, trecătoare în cantonul elvețian Graubünden. — 255.
- Vicenza**, oraș la vest de Veneția. — 215, 216, 259, 264, 266.
- Victoria**, stat în Australia. — 537.
- Viena**. — 207, 218, 249, 254, 259, 265, 266, 270, 273, 286, 289, 303, 314, 350, 362—366, 367, 440, 480, 493, 496—497, 501.
- Vigevano**, oraș la nord-vest de Pavia. — 371, 375, 377, 410, 414, 467, 468.
- Villafranca**, oraș în Italia superioară, la sud-vest de Verona. — 460—463, 485, 492, 521—523, 527, 569, 570, 616, 618, 650, 696.
- Villeneuve**, oraș în cantonul elvețian Waadt. — 630, 631.
- Vincennes**, cartier din Paris. — 183.
- Vinzaglio**, localitate în Italia superioară, la est de Vercelli. — 393, 403, 467.
- Vistula**, riu. — 291, 384, 427, 647, 648, 652.
- Voghera**, oraș în Italia superioară. — 353, 371, 375, 379, 382, 391, 396, 405, 409—414.
- Volta**, localitate la nord-vest de Mantua. — 265, 431, 432, 434, 439, 443, 449.

W

- Waadt**, canton în Elveția. — 602, 630—634.
- Wagram**, localitate la nord-est de Viena. — 210.
- Wakefield**, oraș la sud de Leeds. — 563, 567.
- Wales**. — 235, 529, 530.
- Wallis**, canton în Elveția. — 277, 602, 629—633.
- Waterloo**, localitate la sud de Bruxelles. — 178, 283.
- Wednesbury**, oraș la nord-vest de Birmingham. — 237.
- Wesel**. — 285, 287.
- West Bromwich**, stat la nord-vest de Birmingham. — 237.
- Westfalia**. — 10, 617.
- West Riding**, provincie în comitatul englez Yorkshire. — 221, 235, 237.
- Wisconsin**, stat în S.U.A. — 690.
- Worms**, trecătoare în Alpi, în cantonul elvețian Graubünden. — 255, 256.
- Württemberg**. — 209, 387, 436, 452.

Y

Yonne, afluent al Senei. — 284, 285.

Yorkshire, comitat în Anglia centrală. — 221, 235, 237, 239.

Yverdon, oraș la lacul Neuchâtel. — 631.

Z

Zihl, afluent al Aare-ului în Elveția. — 630, 631.

Zorndorf (Sarbinovo), localitate la nord de Küstrin. — 294.

Zürich. — 521—523, 525, 569—571, 633.

Indice bibliografic

cuprinzînd lucrările menționate de Marx și Engels

La lucrările citate de Marx și Engels au fost indicate, în măsura în care acest lucru a putut fi stabilit, edițiile presupuse că ar fi fost folosite de ei. În unele cazuri, în special acolo unde izvoarele bibliografice nu sînt precizate, nu se menționează ediția. Legile și documentele sînt indicate numai atunci cînd se citează din ele. Unele izvoare n-au putut fi identificate.

I. Opere și articole de autori cunoscuți și anonimi

Aristoteles : *Ethica Nicomachea*. In : *Opera ex recensione Immanuelis Bekkeri*. T. 9. Oxonii 1837. — 57, 106, 144.

— *De republica libri VIII*. Ebendort T. 10. Oxonii 1837. — 15, 30, 39, 109, 126, 658.

Athenaeus : *Deipnosophistarum libri quindecim... emendav. ac supplev... illustrav. commodisque indicibus instrux.* Johannes Schweighaeuser. T. 2. Argentorati 1802. — 62.

[*Altwood, T., Wright, T. B., Harlow, J.*] : *The currency question. The gemini Letters*. London 1844. — 71.

Die auswärtige Politik Preussens 1858—1871. *Diplomatische Aktenstücke*, hrsg. von der Historischen Reichskommission unter Leitung von Erich Brandenburg, Otto Hoetzsch, Hermann Oncken. Bd. 1. Oldenburg i. O. 1933. — 496—499, 502.

[*Bailey, Samuel*] : *Money and its vicissitudes in value ; as they affect national industry and pecuniary contracts : with a postscript on joint-stock banks*. London 1837. — 60, 132.

Barbon, Nicolas : *A discourse concerning coining the new money lighter. In answer to Mr. Lock's considerations about raising the value of money*. London 1696. — 67.

Bastiat, Frédéric : *Harmonies économiques*. 2e éd. Paris 1851. — 25.

- Berkeley, George* : The querist, containing several queries, proposed to the consideration of the public. London 1750. — 24, 68, 107.
- Bernier, François* : Voyages contenant la description des états du Grand Mogol, de l'Indoustan, du Royaume de Cachemire etc. T. 1. Paris 1830. — 119.
- Blake, William* : Observations on the effects produced by the expenditure of government during the restriction of cash payments. London 1823. — 92, 167
- Blanc, Louis* : Histoire de la révolution française. T. 1—2. Paris 1847. T. 1. — 155.
- Boisguillebert, [Pierre Le Pesant]* : Le détail de la France. In : Economistes financiers du XVIIIe siècle, Par Eugène Daire. Paris 1843. — 43, 85, 92, 115, 135.
- Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs où l'on découvre la fausse idée qui règne dans le monde à l'égard de ces trois articles. Ebendorf. — 43, 114.
- Bonaparte, Napoléon-Louis* : Fragments historiques 1688 et 1830. Paris 1841. — 483.
- Des idées napoléoniennes. Paris 1839. — 425, 461, 482, 570.
- Bosanquet, J. W.* : Metallic, paper and credit currency, and the means of regulating their quantity and value. London 1842. — 86.
- Bray, John Francis* : Labour's wrongs and labour's remedy ; or, the age of might and the age of right. Leeds 1839. — 75.
- Buchanan, David* : Observations on the subjects treated of in Dr. Smith's inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. Edinburgh 1814. — 102.
- [Bülow, Heinrich Dietrich von]* : Der Feldzug von 1800, militärisch-politisch betrachtet von dem Verfasser des Geistes des neuern Kriegssystems. Berlin 1801. — 267.
- Geist des neuern Kriegssystems, hergeleitet aus dem Grundsatz einer Basis der Operationen, auch für Laien in der Kriegskunst fasslich vortragen von einem ehemaligen Preussischen Offizier. Hamburg 1799. — 466, 469.
- Buelow, Adam Heinrich Dietrich von* : Histoire des Campagnes de Hohenlinden et de Marengo. Contenant les notes que Napoléon fit sur cet ouvrage en 1819, à St. Hélène. Le tout mis en ordre et publié par Brevet Major Emmett. Londres 1831. — 267, 268, 358.
- Büsch, Johann Georg* : Abhandlung von dem Geldumlauf in anhaltender Rücksicht auf die Staatswirtschaft und Handlung. Th. 1—2. 2. verm. und verb. Aufl. Hamburg und Kiel 1800. — 155.

- Castlereagh, [Robert Stewart]* : Memoirs and Correspondence. Edited by his brother, Charles Vane. Vol. 1—8. London 1848—1853. Vol. 1. — 651.
- Cato der Altere* : De agricultura. — 117.
- Chevalier, Michel* : Cours d'économie politique fait au Collège de France. La monnaie. Bruxelles 1850. — 106, 145.
- Clausewitz, Carl von* : Die Feldzüge von 1799 in Italien und der Schweiz. In : Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung. Bd. 5. Berlin 1833. — 488.
- Vom Kriege. Ebendort, Bd. 1—2. Berlin 1832—1833. — 478, 642.
- Cobbett, William* : Political register. From July to December, 1807. Vol. 12. London 1807. — 86.
- Code Napoléon* (vezi și adn. 240). — 431, 569.
- Cooper, Thomas* : Lectures on the elements of political economy. London 1831. — 24.
- Corbet, Thomas* : An inquiry into the causes and modes of the wealth of individuals ; or the principles of trade and speculation explained. In 2 parts. London 1841. — 86.
- Correspondence relating to the Earl of Elgin's special missions to China and Japan, 1857—1859*. London 1859. — 549—550, 560, 561, 578—582.
- Correspondence relating to Persia and Afghanistan*. London 1839. — 553, 554—555.
- Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849*. Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty. August 15, 1850. — 540.
- The currency theory reviewed in a letter to the Scottish people on the menaced interference by government with the existing system of banking in Scotland*. By a banker in England. Edinburgh 1845. — 97.
- [Custodi, Pietro]* : Scrittori classici italiani di economia politica. Parte antica, T. 1—7, Milano 1803—1804. Parte moderna, T. 1—50, Milano 1803—1816. — 98.
- Dante, Allghieri* : Die Göttliche Komödie. — 11.
- Darimon, Alfred* : De la réforme des banques, avec une introduction par Émile de Girardin. Paris 1856. — 75.
- Debates in the House of Commons on Sir R. Peels Bank Bills of 1844 and 1845*. Reprinted verbatim from „Hansard's Parliamentary Debates”, London 1875. — 70.
- Dodd, George* : The curiosities of industry and the applied sciences. London 1854. — 97.

- East India (Cabul and Afighanistan)*. Ordered by the House of Commons, to be printed, 8 June 1859. — 553—555.
- Engels, Friedrich*: Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. Leipzig 1845. — 10.
— Po und Rhein. Berlin 1859 (vezi și adn. 111). — 612.
— Umriss zu einer Kritik der Nationaloekonomie. In: Deutsch-Französische Jahrbücher. Paris 1844. — 10.
- Franklin, Benjamin*: A modest inquiry into the nature and necessity of a paper currency, In: The works of Benjamin Franklin. By Jared Sparks. Vol. 2. Boston 1836. — 45, 46.
— Remarks and facts relative to the American paper money. Ebendort. — 46, 107.
- Friedrich II.*: Aus der Instruction für die Generalmajors von der Cavallerie. In: Die Werke Friedrichs des Grossen in 10 Bänden. Bd. 6. Berlin 1913. — 294.
- Fullarton, John*: On the regulation of currencies; being an examination of the principles, on which it is proposed to restrict, within certain fixed limits, the future issues on credit of the Bank of England, and of the other banking establishments throughout the country. 2nd ed. London 1845. — 173, 174.
- Galiani, Ferdinando*: Della moneta. In: Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderna, T. 3. Milano 1803. — 22, 47, 61, 78, 93, 141.
- Garnier, Germain*: Histoire de la monnaie, depuis les temps de la plus haute antiquité, jusqu'au règne de Charlemagne. T. 1. Paris 1819. — 62, 97.
- Genovesi, Antonio*: Lezioni di economia civile. In: Scrittori classici italiani economia politica. Parte moderna. T. 8. Milano 1803. — 37, 113.
- Goethe, Johann Wolfgang von*: Die Wahlverwandtschaften. — 495.
- Gray, John*: Lectures on the nature and use of money. Delivered before the members of the „Edinburgh Philosophical Institution” during the month of February and March, 1848. Edinburgh 1848. — 73—75.
- Gray, John*: The social system. A treatise on the principle of exchange. Edinburgh 1831. — 73—75.
- Grimm, Jacob*: Geschichte der deutschen Sprache. Bd. 1. Leipzig 1848. — 143.

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* : Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturecht und Staatswissenschaft im Grundrisse, hrsg. von Eduard Gans. In: Werke. Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewigten. Bd. 8. Berlin 1933. — 675.
- Phänomenologie des Geistes, hrsg. von Johann Schulze. Ebendort, Bd. 2, Berlin 1832. — 513.
- Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, hrsg. von Karl Ludwig Michelet. Bd. 1 bis 3. Ebendort, Bd. 13—15. Berlin 1833—1836. — 513.
- Vorlesungen über die Aesthetik, hrsg. von H. G. Holtho. Ebendort, Bd. 10, Abt. 1—3. Berlin 1835—1838. — 513.
- Wissenschaft der Logik, hrsg. von Leopold von Henning, T. 1, Abt. 1—2. Ebendort, Bd. 3 bis 5. Berlin 1833—1834. — 512.
- Heine, Heinrich* : Die Bäder von Lucca. — 453
- Deutschland. Ein Wintermärchen. — 249.
- Bei des Nachtwächters Ankunft zu Paris. — 247.
- Hodgskin, Thomas* : Popular political economy. Four lectures delivered at the London Mechanics' Institution. London 1827. — 40.
- Homer* : Ilias. — 685.
- Horaz* : Satiren. — 122.
- Hugo, Victor* : Napoléon le petit. London 1852. — 306, 491.
- Hume, David* : Essays and treatises on several subjects. Vol. 1—2. London 1777. Vol. 1. — 148—153.
- [*Hume, James Deacon*] : Letters on the Corn Laws, and on the rights of the working classes. London 1834. — 166.
- Jacob, Willlam* : A historical inquiry into the production and consumption of the precious metals. Vol. 1—2. London 1831. Vol. 2. — 97, 98, 124.
- Jahres-Bericht der Handels-Kammer*. Elberfeld 1857. — 242, 243.
- Jomini, Henri de* : Précis de l'art de la guerre, ou nouveau tableau analytique des principales combinaisons de la stratégie, de la grande tactique et de la politique militaire. Paris 1836. — 261.
- Jovellanos [y Ramirez, Gaspar Melchor de]* : Obras. Nueva ed. T. 1—8. Barcelona 1839—1840. — 44.
- Juvenal* : Satiren. — 522.
- Körner, M. George* : Eine Philologisch-historische Abhandlung von dem Alterthume des böhmischen Bergwerks, und von einigen daher stammenden bergenzenten Wörtern und Redarten, deren sich die Bergleute

- vornehmlich in dem meissnischen Obererzgebirge noch jetzo gebrauchen. Schneeberg 1758. — 144.
- Kossuth, Louis* : L'Europe, l'Autriche et la Hongrie. 2e éd. Bruxelles 1859. — 541.
- Kurhessische Verfassungs-Urkunde vom 5ten Januar 1831*. Cassel o. J. — 573, 575.
- [*La Guéronnière, Louis-Étienne*] : L'Empereur Napoléon III et l'Italie. Paris 1859. — 295.
- List, Friedrich* : Das nationale System der politischen Oekonomie. Bd. 1 Stuttgart und Tübingen 1841. — 25.
- Locke, John* : Some considerations on the consequences of the lowering of interest, and raising the value of money. In a letter sent to a Member of Parliament, 1691. In : The works of John Locke, in 4 vols. 7th ed. London 1768. Vol. 2. — 65, 66, 67, 135, 152.
- [*Lowndes, William*] A report containing an essay for the amendment of the silver coins. London 1695. — 66.
- Lucanus* : Pharsalia. — 97—98.
- Luther, Martin* : Von Kauffshandlung und Wucher. Vuittemberg 1524. — 119, 120, 129, 134.
- MacCulloch, J[ohn] R[amsay]* : Discours sur l'origine, les progrès, les objets particuliers, et l'importance de l'économie politique. Traduit de l'anglois par G[uilleaum]e Prevost. Genève-Paris 1825. — 23.
- The literature of political economy : a classified catalogue of select publications in the different departments of that science. London 1845. — 41.
- Machiavelli, Niccolo* : Florentinische Geschichte vom Jahr 1492 bis 1512. In : Sämmtliche Werke. Aus dem Italienischen übers. von Joh. Ziegler. Bd. 8. Karlsruhe 1841. — 463.
- Maclaren, James* : A sketch of the history of the currency : comprising a brief review of the opinions of the most eminent writers on the subject. London 1858. — 59, 155, 156.
- Macleod, Henry Dunning* : The elements of political economy. London 1858. — 50.
- The theory and practice of banking : with the elementary principles of currency ; prices ; credit ; and exchanges. Vol. 1. London 1855. — 131.

- Malthus, T[homas] R[obert]* : Definitions in political economy, preceded by an inquiry into the rules which ought to guide political economists in the definition and use of their terms, with remarks on the deviation from these rules in their writings. London 1827. — 25.
- Mandeville, John* : Voyages und travels. London 1705. — 106.
- Martyr Anghiera, Pedro* : De orbe novo. Decades. Alcalá 1530. — 142.
- Marx, Karl* : Discours sur la question du libre échange, prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles. Bruxelles 1848. — 10.
- Zur Kritik der Hegel'schen Rechtsphilosophie. Einleitung. In : Deutsch-Französische Jahrbücher, Paris 1844. — 8.
- Zur Kritik der Politischen Oekonomie. Erstes Heft. Berlin 1859. — 507—508.
- Lohnarbeit und Kapital. In : Neue Rheinische Zeitung. Köln, Nr. 264—267 und 269, April 1849. — 10.
- Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Paris-Bruxelles 1847. — 10, 51.
- [Marx, Karl, und Friedrich Engels]* : Manifest der Kommunistischen Partei. London 1848. — 10.
- Mill, James* : Commerce defended. An answer to the arguments by which Mr. Spence, Mr. Cobbett, and others, have attempted to prove that commerce is not a source of national wealth. London 1808. — 86.
- Elements of political economy. London 1821. — 86, 167—169.
- Éléments d'économie politique. Traduits de l'anglais par J. T. Parisot, Paris 1823. — 167, 168.
- [Misselden, Edward]* : Free trade, or, the means to make trade flourish. Wherein, the causes of the decay of trade in this Kingdome, are discovered : and the remedies also to remooove the same are represented. London 1622. — 114, 117, 120.
- Montanari, Geminiano* : Della moneta, trattato mercantile. In : Scrittori classici italiani economia politica. Parte antica. T. 3. Milano 1804. — 28, 141.
- [Montesquieu, Charles de]* : De l'esprit des loix. Nouvelle éd. T. 3. London 1757. — 153.
- Müller, Adam H[einrich]* : Die Elemente der Staatskunst. 2. Th. Berlin 1809. — 61.
- Der Nationalverein, seine Entstehung und bisherige Wirksamkeit*. Hrsg. im Auftrage des Vereins-Vorstandes vom Geschäftsführer. Coburg 1861. — 451—453.

- Opdyke, George* : A treatise on political economy. New York 1851. — 86, 87.
- Overstone, [Samuel Jones Loyd]* : The evidence before the select committee of the House of Commons of 1857, on Bank Acts. London 1858. — 172.
- Péreire, Isaac* : Leçons sur l'industrie et les finances. Paris 1832. — 84.
- Petty, William* : An essay concerning the multiplication of mankind. London 1686. — 41.
- Political arithmetick, or a discourse concerning the extent and value of lands, people, buildings... In : Several essays in political arithmetick. London 1699. — 41, 42—43, 53, 113, 118.
- A treatise of taxes and contributions. London 1679. — 24.
- Plato* : De republica. In : Opera omnia... ed. G. Stallbaumius. London 1850. — 106, 193.
- Plinius* : Historiae naturalis libri XXXVII... recens. et comment. crit. indicibusque instrux. Julius Sillig. Vol. 5. Hamburgi et Gothae 1851. — 121.
- Pöhlitz, Karl Heinrich Ludwig* : Die Weltgeschichte für gebildete Leser und Studierende. 6., bericht., verm. und erg. Aufl. Bd. 1—4. Leipzig 1830. — 694.
- Prescott, William H[ickling]* : History of the conquest of Mexico, with a preliminary view of the ancient Mexican civilization, and the life of the conqueror, Hernando Cortez. 5th ed. Vol. 1—2. London 1850. Vol. 1 (vezi și adn. 33). — 142—143.
- Proudhon, Pierre-J[oseph]* : De la justice dans la révolution et dans l'église. Bruxelles 1860. — 491.
- Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère. T. 1—2. Paris 1846. — 681.
- Puschkin, Alexander* : Eugen Onegin. — 165.
- [Raumer, Friedrich von]* : Der Standpunkt Preussens. In : Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen, vom 8. Mai 1859. — 356, 357.
- Reports of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the half year ending 31st October 1858.* London 1858. — 220—227, 239—244.
- Ricardo, David* : The high price of bullion, a proof of the depreciation of bank notes. 4th ed. London 1811. — 157, 162—166.
- On the principles of political economy, and taxation. 3rd ed. London 1821. — 49, 158, 163.

— Des principes de l'économie politique et de l'impôt. Traduit de l'anglais par F.-S. Constancio, avec des notes explicatives et critiques par J.-B. Say. 2e éd. T. 1—2. Paris 1835. — 51.

Ricardo, David: Proposals for an economical and secure currency; with observations on the profits of the Bank of England, as they regard the public and the proprietors of bank stock. 2nd ed. London 1816. — 159.

— On protection to agriculture. 4th ed. London 1822. — 50.

— Reply to Mr. Bosanquet's practical observations on the report of the Bullion Committee. London 1811. — 157, 162.

[*Rössler, Constantin*]: Preussen und die italienische Frage. Berlin 1859. — 310.

Say, Jean-Baptiste: Traité d'économie politique, ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent, et se consomment les richesses T. 1—2. Paris 1803. — 25, 156.

Sempéré [y Guarinos, Juan]: Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence de la Monarchie Espagnole. T. 1. Paris 1826. — 118.

Senior, N[assau] W[illiam]: Principes fondamentaux de l'économie politique, tirés de leçons éditées et inédites. Par Jean Arrivabene. Paris 1836. — 122, 132.

Shakespeare, William: König Heinrich der Vierte. — 300.

— Der Kaufmann von Venedig. — 129.

— Ein Sommernachtstraum. — 505—506.

— Der Widerspenstigen Zähmung. — 499.

Sismondi, J[ean]-C[harles]-L[éonard] Simonde de: Études sur l'économie politique. T. 1—2. Bruxelles 1837—1838. — 50.

Smith, Adam: An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. Vol. 1—2. London 1776. — 47.

— An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. With a commentary, by the author of „England and America”. Ed. by Edward Gibbon Wakefield. Vol. 1—6. London 1835—1839. — 48, 49, 58, 114, 156.

Spence, William: Britain independent of commerce; or, proofs, deduced from an investigation into the true causes of the wealth of nations, that our riches, prosperity, and power, are derived from resources inherent in ourselves, and would not be affected, even though our commerce were annihilated. London 1807. — 86.

Statistical abstract for the United Kingdom in each of the last fifteen years, from 1844 to 1858. Nr. 6. London 1859. — 529—530.

Stein, L[orenz von]: System der Staatswissenschaft. Bd. 1: System der Statistik, der Populationistik und der Volkswirtschaftslehre. Stuttgart und Tübingen 1852. — 16, 23.

- Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituierenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main.* Hrsg. auf Beschluss der Nationalversammlung durch die Redactions-Commission und in deren Auftrag von Franz Wigard. Bd. 1—9. Frankfurt a. M. und Leipzig 1848—1849. Bd. 2. — 248, 272, 311.
- Steuart, James* : An inquiry into the principles of political oeconomy. Vol. 1—2. London 1767. — 47.
- An inquiry into the principles of political oeconomy, being an essay on the science of domestic policy in free nations. Vol. 1—3. Dublin 1770. — 47, 48, 67—70, 150, 153—156, 173.
- Storch, Henri* : Considérations sur la nature du revenu national. Paris 1824. — 105.
- Cours d'économie politique, ou exposition des principes qui déterminent la prospérité des nations. Avec des notes explicatives et critiques par J.-B. Say. T. 1—4. Paris 1823. — 105, 122.
- Strabon* : Erdbeschreibung in siebzehn Büchern. Nach bericht. griech. Text unter Begleitung kritischer und erklärender Anmerkungen. Verdeutsch von Christoph Gottlieb Groskurd. Berlin und Stettin 1831—1833. — 144.
- Thompson, William* : An inquiry into the principles of the distribution of wealth most conducive to human happiness ; applied to the newly proposed system of voluntary equality of wealth. London 1824. — 75.
- Tooke, Thomas* : On the currency in connexion with the corn trade ; and on the Corn Laws. 2nd ed. London 1829. — 173.
- An inquiry into the currency principle ; the connection of the currency with prices, and the expediency of a separation of issue from banking 2nd ed. London 1844. — 86, 173, 174.
- A history of prices, and of the state of the circulation, from 1839 to 1847 inclusive. London 1848. — 165, 167, 174.
- Tooke, Thomas, and William Newmarch* : A history of prices, and of the state of the circulation, during the nine years 1848—1856. Vol. 1—2 ; forming the 5th and 6th vols. of the „History of prices from 1792 to the present time“. London 1857. — 174.
- Traité de paix, entre l'Autriche et la France, signé à Zurich, le 10 novembre 1859.* In : Nouveau recueil général de traités... Continuation du Grande Recueil de Martens, par Charles Samwer. T. 16. Gottingue 1843. — 572.
- Urquhart, David* : Familiar words as affecting England and the English. London 1855. — 64.
- Verri, Pietro* : Meditazioni sulla economia politica. In : Scrittori classici italiani di economia politica. Parte moderna. T. 15. Milano 1804. — 139.

Virgil : Aeneis. — 121.

Willisen, Wilhelm von : Der Italienische Feldzug des Jahres 1848. Berlin 1849. — 248, 271.

Wilson, James : Capital, currency and banking ; being a collection of a series of articles published in the „Economist“. London 1847. — 165, 173.

Xenophon : De vectigalibus. — 123, 125, 126.

Young, Arthur : Political arithmetic. Containing observations on the present state of Great Britain ; and the principles of her policy in the encouragement of agriculture. London 1774. — 155.

II. Periodice

Allgemeine Militär-Zeitung. Darmstadt (vezi și adn. 380). — 615.

Allgemeine Zeitung. Augsburg (vezi și adn. 5). — 8, 248, 310, 380, 611, 612, 616, 636.

— din 22 februarie 1859. — 278.

— din 13 mai 1859. — 353.

— din 11 iunie 1859. — 420.

Le Constitutionnel. Journal politique, littéraire, universel. Paris (vezi și adn. 74). — 195.

Le Constitutionnel din 30 ianurie 1859. — 198—203, 319. —

— din 29 aprilie 1859. — 346.

— din 3 august 1859. — 524.

Courrier des États-Unis. New York (vezi și adn. 81) — 198.

The Daily News. London (vezi și adn. 230). — 406.

The Daily Telegraph. London (vezi și adn. 336). — 548, 549, 559.

— din 16 septembrie 1859. — 552.

Deutsch-Französische Jahrbücher. Hrsg. von Arnold Ruge und Karl Marx. Lfg. 1 und 2. Paris 1844 (vezi și adn. 6). — 8, 10.

The Economist. Weekly Commercial Times. Banker's Gazette, and Railway Monitor : a political, literary, and general newspaper. London (vezi și adn. 27). — 165, 556, 558.

— din 10 iulie 1858. — 94.

- din 30 iulie 1859. — 517—520.
— din 17 septembrie 1859. — 556—558.
France Centrale. — 193.
The Free Press. London (vezi și adn. 328). — 540.
— din 3 februarie 1858. — 553.
— din 12 mai 1858. — 540.
Die Gartenlaube. Illustriertes Familienblatt. Leipzig. Jg. 1859 (vezi și adn. 416). — 694, 698.
Hansard's Parliamentary Debates: Vol. 144. London 1857. — 559.
— Vol. 152. London 1859. — 235—237.
— Vol. 153. London 1859. — 328.
— Vol. 155. London 1859. — 527.
Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London (vezi și adn. 408). — 690—699.
— din 28 mai 1859. — 690, 691.
— din 18 iunie 1859. — 691, 692.
— din 2 iulie 1859. — 692, 693, 694.
— din 9 iulie 1859. — 694—699.
The Illustrated London News (vezi și adn. 260). — 473.
L'Illustration. Journal universel. Paris (vezi și adn. 259). — 474.
L'Indépendance Belge. Bruxelles (vezi și adn. 62). — 187, 196.
— din 21 iulie 1859. — 481.
Kölnische Zeitung (vezi și adn. 204). — 356.
Königlich Preussischer Staats-Anzeiger. Berlin, vom 19. Juni 1859 (vezi și adn. 296). — 497.
The London Gazette (vezi și adn. 107). — 238.
Le Moniteur universel. Paris (vezi și adn. 55). — 305, 309, 339, 490, 551, 558.
— din 7 ianuarie 1859. — 184.
— din 5 martie 1859. — 297, 483, 485.
— din 25 martie 1859. — 334.
— din 19 aprilie 1859. — 347.
— din 21 aprilie 1859. — 338.
— din 1 mai 1859. — 350, 351.

- din 4 mai 1859. — 350—352.
— din 10 mai 1859. — 355.
— din 10 iunie 1859. — 421, 422.
— din 12 iunie 1859. — 474—475.
— din 14 iulie 1859. — 463, 602.
— din 20 iulie 1859. — 481.
— din 26 iulie 1859. — 483.
— din 28 iulie 1859. — 483, 485.
— din 16/17 august 1859. — 528.
- The Morning Star*. London (vezi și adn. 339). — 550.
- Le National*. Paris (vezi și adn. 390). — 645.
- National-Zeitung*. Berlin (vezi și adn. 236). — 426.
— din 4 iulie 1859 (ediția de seară). — 503.
— din 15 iulie 1859 (ediția de seară). — 506.
— din 23 iulie 1859 (ediția de dimineață). — 504, 505.
— din 24 iulie 1859 (ediția de dimineață). — 492—496, 503, 504.
— din 27 iulie 1859 (ediția de seară). — 500—502.
— din 28 iulie 1859 (ediția de dimineață). — 495—496.
- Neue Preussische Zeitung*. Berlin (vezi și adn. 175). — 310.
- Neue Rheinische Zeitung*. Organ der Demokratie. Köln (vezi și adn. 14).
— 10.
- New-York Daily Tribune* (vezi și adn. 15). — 11, 303, 536, 539, 546.
- Ost-Deutsche Post*. Wien (vezi și adn. 376). — 612.
- La Patrie*. Paris (vezi și adn. 194). — 337.
— din 28 iulie 1859. — 483.
- The Parliamentary Debates*: Vol. 1. London 1820. — 49—50.
- Pensiero ed Azione*. London (vezi și adn. 224). — 398, 541, 546.
— din 16 mai 1859. — 398—402, 541.
- Peking Gazette* (vezi și adn. 335). — 548.
- La Presse*. Paris (vezi și adn. 78). — 196.
- Revue des deux Mondes*. T. 20. Paris 1859 (vezi și adn. 246). — 450

Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe. Köln (vezi și adn. 3). — 7—8.

— din 25 octombrie 1842. — 8.

— din 15 ianuarie 1843. — 8.

Sächsische Konstitutionelle Zeitung. Dresden (vezi și adn. 319). — 528.

The Spectator. London (vezi și adn. 17). — 41.

— din 19 octombrie 1711. — 148.

— din 26 noiembrie 1711. — 41.

The Times. London (vezi și adn. 63). — 187, 238, 298—301, 347, 376, 380, 397, 442, 519, 548—553, 562, 607, 632.

— din 5 martie 1859. — 299, 300.

— din 30 martie 1859. — 323, 324.

— din 14 aprilie 1859. — 333, 334.

— din 29 aprilie 1859. — 347, 348.

— din 10 iunie 1859. — 614.

— din 28 iulie 1859. — 484.

— din 17 august 1859. — 526.

— din 16 septembrie 1859. — 555—556.

— din 19 septembrie 1859. — 555—556.

— din 8 octombrie 1859. — 566.

— din 10 octombrie 1859. — 566, 567.

— din 11 octombrie 1859. — 565.

— din 12 octombrie 1859. — 564.

— din 13 octombrie 1859. — 565.

Tribune vezi *New-York Daily Tribune.*

Das Volk. London (vezi și adn. 217). — 689.

— din 4 iunie 1859. — 509.

— din 2 iulie 1859. — 447.

— din 9 iulie 1859. — 471.

Wiener Zeitung (vezi și adn. 213). — 367.

— din 16 iulie 1859. — 480.

— din 8 august 1859. — 521.

Tablou de greutateți, măsuri și monede

Greutăți

1 cvarter		12,700 kg
1 livră (lb) sau pfund (pound)		453,592 g
1 carat		0,200 g
(unitate de măsură și pentru evaluarea aurului într-un aliaj de aur)		
<i>Greutăți „troy” (pentru metale nobile, pietre prețioase, medicamente)</i>		
1 pfund (troy pound) = 12 uncii		372,242 g
1 uncie (troy ounce) = 20 pennyweights		31,103 g
1 pennyweight = 24 grani		1,555 g
1 gran (grain)		0,065 g

Măsuri

Măsuri de lungime

1 milă engleză (British mile)	= 5 280 picioare	1 609,329 m
1 iard	= 3 picioare	91,439 cm
1 picior (foot)	= 12 țoli	30,480 cm
1 țol (inch)		2,540 cm
1 league (milă spaniolă)		5,500 km
1 milă germană		7 420,440 m
1 cot (prusian)		66,690 cm

Măsuri de suprafețe

1 milă pătrată germană	5,063 km ²
----------------------------------	-----------------------

Măsuri de volum

1 cvarter	= 8 busheli	290,790 l
1 bushel	= 8 galoni	36,349 l

1 galon = 8 pînți . . . 4,544 l

Unități de măsură pentru numărare

1 top (Ries) (Unitate de măsură pentru numărarea hîrtiei) . . . . . de obicei 1 000 de coli

Monede *

1 liră sterlină (pound sterling, £) = 20 șilingi 20,43 mărci
 1 șiling (shilling, sh.) = 12 pence . . . . . 1,02 mărci
 1 penny (penny, pence, d) = 4 farthing . . . . . 8,51 pfenigi
 1 halfpenny (halfpenny, halfpence) = 2 farthing . . . . . 4,25 pfenigi
 1 farthing . . . . . 2,12 pfenigi
 1 guinea (guinea) (monedă de aur engleză) = 21 șilingi . . . . . 21,45 mărci
 1 sovereign (monedă de aur engleză) = 1 liră sterlină . . . . . 20,43 mărci
 1 franc (fr.) = 100 centime . . . . . 80 pfenigi
 1 livră (monedă de argint franceză) = 1 franc 80 pfenigi
 1 sou = 5 centime . . . . . 4 pfenigi
 1 napoleon (napoleondor) (monedă de aur franceză) = 20 franci . . . . . 16 mărci
 1 rupie (rupie de argint) . . . . . circa 2 mărci
 1 dublone (monedă de aur spaniolă) pînă în 1848
 circa . . . . . 66 mărci
 după 1848 circa 21 mărci
 1 maravedi (monedă spaniolă) . . . . . circa 6 pfenigi
 1 real (rei, reis) (monedă portugheză) . . . . . circa 0,45 pfenigi
 1 eagle (monedă de aur din America de nord) = 10 dolari . . . . . 42 mărci
 1 dolar (dollar, \$) = 100 cenți . . . . . 4,20 mărci
 1 imperial (monedă de aur rusă) = 15 ruble . . . . . 32,40 mărci
 1 ducat (monedă de aur din Europa, inițial din Italia) circa . . . . . 4 mărci
 1 coroană (monedă din Danemarca, Norvegia și Suedia) = ... 100 öre

* Recalcularea în mărci și pfenigi se raportează la anul 1871 (1 marcă = 1/2 790 kg aur fin).

Cuprins

Prefață	V—XXVI
KARL MARX. Contribuții la critica economiei poli- tice	3—175
Prefață	7— 11
<i>Cartea întâi : Despre capital</i>	
Secțiunea I : Capitalul în general	15—175
<i>Capitolul întâi : Marfa</i>	15— 52
A. Din istoria analizei mărfii	41— 52
<i>Capitolul al doilea : Banii, sau circulația simplă</i>	53—175
1. Măsură a valorilor	53
B. Teorii asupra unității de măsură a banilor	65
2. Mijloc de circulație	75
a) Metamorfoza mărfurilor	76
b) Circulația banilor	87
c) Moneda. Semnul valorii	96
3. Banii	111
a) Tezaurizarea	114
b) Mijloc de plată	126
c) Bani universali	137
4. Metalele nobile	141
C. Teorii asupra mijloacelor de circulație și asupra banilor	146
KARL MARX. [Problema unificării Italiei]	176—182
KARL MARX. Perspective de război în Europa	183—186
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Panica fi- nanciară din Europa	187—192

KARL MARX. Situația lui Ludovic-Napoleon . . .	193—197
FRIEDRICH ENGELS. Armata franceză . . .	198—204
FRIEDRICH ENGELS. Resursele militare ale Germaniei . . .	205—211
FRIEDRICH ENGELS. Cum ține Austria în mâinile ei Italia . . .	212—219
KARL MARX. Situația industriei de fabrică din Anglia . . .	220—227
FRIEDRICH ENGELS. Șansele de succes în războiul care bate la ușă . . .	228—233
KARL MARX. Noul bill cu privire la reforma parlamentară din Anglia . . .	234—238
KARL MARX. Situația industriei de fabrică din Anglia . . .	239—244
FRIEDRICH ENGELS. Padul și Rinul . . .	245—296
I.	247—250
II.	251—279
III.	280—290
IV.	291—296
KARL MARX. Pace sau război ? . . .	297—298
KARL MARX. Un suspin se aude de la Tuileries . . .	299—301
KARL MARX. Perspective de război în Franța . . .	302—307
KARL MARX. Perspective de război în Prusia . . .	308—311
KARL MARX. O paralelă istorică . . .	312—315
FRIEDRICH ENGELS. Apropiatul congres pentru menținerea păcii . . .	316—320
KARL MARX. Puternica dezorganizare a finanțelor Indiei . . .	321—329
I.	321—325
II.	325—329
FRIEDRICH ENGELS. Inevitabilitatea războiului . . .	330—332
KARL MARX. Apropiatul congres pentru menținerea păcii . . .	333—337
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Simptome de apropiere a războiului. — Înarmarea Germaniei . . .	338—341
FRIEDRICH ENGELS. Perspectivele războiului . . .	342—345
KARL MARX. Panică financiară . . .	346—349
KARL MARX. Vorbe dulci . . .	350—352
KARL MARX. Atitudinea Austriei, Prusiei și Germaniei față de război . . .	353—357
FRIEDRICH ENGELS. Războiul . . .	358—362

KARL MARX. Știri de o deosebită importanță so- site din Viena	363—369
FRIEDRICH ENGELS. Războiul bate pasul pe loc.	370—374
FRIEDRICH ENGELS. În sfârșit o bătălie !	375—380
FRIEDRICH ENGELS. Bătălia de la Montebello	381—383
KARL MARX. Punctul de vedere al Prusiei cu pri- vire la război	384—388
FRIEDRICH ENGELS. Campania din Italia	389—391
FRIEDRICH ENGELS. Strategia războiului	392—396
KARL MARX. Manifestul lui Mazzini	397—402
FRIEDRICH ENGELS. Mersul războiului	403—407
FRIEDRICH ENGELS. Evenimente de pe teatrul de acțiuni militare	408—411
FRIEDRICH ENGELS. Înfrângerea austriecilor	412—416
FRIEDRICH ENGELS. Bătălia de la Magenta	417—424
KARL MARX. Spreea și Mincio	425—428
FRIEDRICH ENGELS. Retragerea austriecilor spre Mincio	429—433
FRIEDRICH ENGELS. Știri cu privire la război	434—437
FRIEDRICH ENGELS. Bătălia de la Solferino	438—441
FRIEDRICH ENGELS. Justiția istoriei	442—446
FRIEDRICH ENGELS. Bătălia de la Solferino	447—450
KARL MARX. Erfurtovismul în 1859	451—453
KARL MARX. Ce a cîștigat Italia ?	454—456
KARL MARX. Pacea	457—459
KARL MARX. Tratatul de la Villafranca	460—464
FRIEDRICH ENGELS. Războiul din Italia. Privire retrospectivă	465—477
KARL MARX. Un adevăr confirmat	478—481
KARL MARX. Invazie !	482—484
KARL MARX. Franța dezarmează	485—487
KARL MARX. Quid pro Quo	488—506
I.	488—492
II.	492—496
III.	496—503
IV.	503—506
FRIEDRICH ENGELS. Karl Marx : „Contribuții la critica economiei politice”	507—516
I.	507—511
II.	511—516
KARL MARX. Comerțul britanic	517—520
KARL MARX. Ludovic-Napoleon și Italia	521—525

KARL MARX. Cronică politică	526—528
KARL MARX. Populația, criminalitatea și pauperismul	529—533
KARL MARX. Industria de fabrică și comerțul	534—538
KARL MARX. Kossuth și Ludovic-Napoleon	539—546
KARL MARX. Noul război cu China	547—562
I.	547—550
II.	551—555
III.	555—559
IV.	559—562
KARL MARX. Corupția electorală din Anglia	563—568
KARL MARX. Un punct de vedere radical asupra păcii	569—572
KARL MARX. Situație alarmantă în Germania.	573—577
KARL MARX. Comerțul cu China	578—582
KARL MARX. Teama de invazie în Anglia	583—585
FRIEDRICH ENGELS. Mersul războiului împotriva maurilor	586—590
FRIEDRICH ENGELS. Războiul împotriva maurilor	591—598
FRIEDRICH ENGELS. Savoia și Nisa	599—602
FRIEDRICH ENGELS. Războiul împotriva maurilor	603—608
FRIEDRICH ENGELS. Savoia, Nisa și Rinul	609—653
I.	611—618
II.	619—634
III.	635—643
IV.	644—653
KARL MARX. Din lucrările postume	655—685
Introducere. (Din manuscrisele economice din anii 1857—1858)	657—685
I. Producție, consum, repartiție, schimb (circulație)	657
1. Producția	—
2. Raportul general dintre producție și repartiție, schimb, consum	662
a) [Producție și consum]	664
b) [Producție și repartiție]	668
c) [În sfârșit, schimbul și circulația]	672
3. Metoda economiei politice	673

4. Producție. Mijloace de producție și relații de producție. Relații de producție și relații de schimb. Forme de stat și forme de conștiință în legătura lor cu relațiile de producție și relațiile de schimb. Relații juridice. Relații familiale	683
--	-----

ANEXE

Declarația redacției ziarului „Das Volk”	689
Spicuri din presă	690—699
Adnotări	703—758
Date din viața și activitatea lui Karl Marx și Friedrich Engels	759—772
Indice de nume	773—809
Indice de numiri geografice.	810—833
Indice bibliografic	834—847
Tablou de greutate, măsuri și monede	848—849

Ilustrații

Coperta primei ediții a lucrării „Contribuții la critica economiei politice”	5
Hartă: Italia de Nord și Elveția	274—275
Hartă: Războiul din Italia din 1859	470—471
Hartă: Războiul din Maroc din 1859—1860	593

Dat la cules 13.08.1962. Bun de tipar 03.11.1962. Apărut 1962. Hirtie velină de 65 g/m², 610×920/16. Coll editoriale 54,25. Coll de tipar 55. A. 001148/1962. C.Z. pentru bibliotecă 3C1=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 4888/20.867 la Combinatul Poligrafic „Casa Științei”, Piața Științei nr. 1, București — R.P.R.

lei 15